
3 1761 07867335 7

AZ

ÁLLAMGAZDASÁGTAN

KÉZIKÖNYVE.

IRTA

Dr MARISKA VILMOS,

BUDAPESTI EGYETEMI NY. R. TANÁR.

ÖTÖDIK, ÁTDOLGOZOTT KIADÁS.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1905.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ A NEGYEDIK KIADÁSHOZ.

Nincs tudomány, mely ne tett volna az emberiségnek fontos szolgálatot. Nincs tanszak, mely a szellemi élet fejlesztésén kívül közvetetlenűl vagy közvetve nem szaporítaná egyúttal az anyagi jólét tényezőit és elő nem mozdítaná az ember egyéni czéljait. Ilyen az *államgazdaságtan* is!

Az állami pénzügyek rendezése a jelenkor legfontosabb és legsűrübben emlegetett föladatai közé tartozik. Az államháztartással összefüggő intézmények nemcsak az államférfiak és szaktudósok legélénkebb vitatásának tárgyai, de a nép szélesebb rétegeiben is közfigyelmet keltenek. És ezen legkevésbbé sem csodálkozhatunk. Az általános politikai helyzetet a legtöbb államban pénzügyi kérdések uralják. Az egyre öregbedő állami terhek a polgárosult országokban az elviselhetetlenséggel határosak, s így mindenki abban töri fejét, *hogy mi módon lehetne az állam gazdasági helyzetét javítani?* Az állam a rendelkezésére álló eszközök elégtelensége, vagy talán téves irányban való felhasználása miatt nem gondoskodhatik kellően a nép szegényedésének megakasztásáról. sőt a néptől saját gazdaságának sülyedése következtében mindig több és több áldozatot kíván. Az egymással szemben álló politikai pártok és a csak saját legközvetetlenebb érdekeikkel törődő s ez okból széthúzó néposztályok más — és másféle, a saját álláspontjuk szerint egyedül üdvösnek tartott, a leggyakrabban egészen ellentétes intézkedésektől várják az államgazdasági viszonyok s az ezekkel összefüggő összes közállapotok javulását.

*

A szétágazó nézetek ezen tusájában kétszeresen szükségesek a pártok fölött álló és egyoldalúan egyik osztály érdekei által sem befolyásolt tudománynak útmutatásai, melyek, mint a tárgyi igazság kiderítésére irányzott vizsgálódások eredményei, a népélet viszontagságaival való mérkőzés közben fölmerült nézetek és óhajok jogosultságának, valamint a különböző néposztályok körében nyilatkozó ellentétes érdektörekvések alaposságának mérlegelésénél biztos kalauzúl szolgálnak.

Igaz ugyan, hogy az államgazdaságtan a szaktudósok megfeszített munkásságának daczára nem fejlődött még odáig, hogy csupa *általánosan elismert igazságokat* tárna elénk, sőt tekintve a nyílt kérdések nagy számát, az államtudományok többi ágánál semmivel nem tökéletesebb; de a ki figyelemmel követte a pénzügyi elmélet férfiainak az utolsó két évtized folyamán kifejtett tevékenységét, nem tagadhatja el, hogy több nézetellentét immár elenyészett, sok jelentékenyen enyhült, és a nehány évtizeddel ezelőtt merő elvontságnak csúfolt nem egy igazság a közvélemény tudatába ment át. Sőt a tudomány képviselői már azzal is dicsekedhetnek, hogy a pénzügyi kormányzás egyik-másik téves irányát az elmélet komoly birálatának gyümölcse váltotta föl.

Az államháztartás rendezése, biztos, rendszeres és a nemzetgazdasági tekintetek által vezérelt pénzügyi politikának életbe léptetése a mi állami életünknek is egyik legégetőbb föladata. És egy oly országban, melynek polgárai az országgyűlésben, a törvényhatósági és községi képviselőtestületekben közvetetlenűl befolynak az állami és helyhatósági pénzügyek rendezésébe, az volna kívánatos, sőt szükséges, hogy a pénzügyi tudomány legfőbb elvei szélesebb körökben is visszhangra találjanak. Addig, a míg a nemzet- és államgazdasági ismeretek elsajátításától kulturalis fejlődésünk nagy kárára még műveltebb osztályaink is idegenkednek, nem lehetünk *számítani tudó* nép. Pedig a művelt népek versenyében mostanában csak a számitani tudó nép állhat meg.

Az államgazdaságtan *gyakorlati tudomány*, mely nem szakit-

hat a gyakorlati viszonyokkal. Ennélfogva fejtegetéseimben mindig *az öszszerű állapotokra* voltam tekintettel. Az önmagának tetszelgő, tartalom nélküli elmélkedés és a merően kivihetetlen tervezetek nem valók egy gyakorlati czélokat követő tudomány rendszerébe. Vizsgálódásaim folyamán *az államgazdaság eszményi rendjének* megállapítását nem hanyagoltam ugyan el, de az államháztartás főintézményeinek tárgyalásánál első sorban *az állami és gazdasági szerkezet tényleges állapotait* tartottam szem előtt, mivel meggyőződésem szerint az államtudományok valamennyi ágának az a czélja, hogy az igazság elvont elveit és a jövőben elérhető tökély eszményképét az állami és társadalmi élet öszszerű alakulásával hozzák viszonylatba.

Budapest, 1898. évi szeptember hóban.

M. V.

TARTALOMJEGYZÉK.

BEVEZETÉS.

ELSŐ RÉSZ.

AZ ÁLLAMI KIADÁSOK.

MÁSODIK RÉSZ.

AZ ALLAMI BEVÉTELEK.

I. Szakasz.

Az állami bevételek általában.

II. Szakasz.

Az állam magángazdasága.

III. Szakasz.

Az állami egyedárúságok.

IV. Szakasz.

Az illetékek.

V. Szakasz.

Az adók.

ELSŐ FEJEZET.

Az adók általános elmélete.

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyes adónemek.

I. A hozadéki adók.

II. A személyi adók.

III. A vagyoni adók.

IV. A fogyasztási adók.

A) *A közvetetlen fogyasztási adók.*

B) *A belforgalom tárgyaira vetett, azaz a belső közvetett fogyasztási adók.*

C) *A határvámi adók.*

V. A forgalmi adók.

HARMADIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMHÁZTARTÁS RENDJE.

NEGYEDIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMHITEL ÉS AZ ÁLLAMADÓSSÁGOK.

ELSŐ FEJEZET.

Az államhitel s az államadósságok általában.

MÁSODIK FEJEZET.

Az államadósságok egyes alakjai.

HARMADIK FEJEZET.

Az államkölcsönök kibocsátásának módja. A kölcsönföltételek s az adósságtörlesztés.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A KÖZSÉGI HÁZTARTÁS FŐELVEI.

BEVEZETÉS.

I. §.

Az államgazdaság s az államgazdaságtan. Az államgazdaság föladata és fontossága. Az államgazdaság s az állami élet egyéb nyílvánulásai között mutatkozó összefüggés.

Minden ember, sőt minden szerves lény, hogy létezhessen, anyagi erőre szorúl. Ugyanez áll a társulatokra, testületekre s az emberi szövetkezés leghatalmasabb alakjára, az államra nézve is. Habár a társadalmi élet oly nemű alakulása, a melyben az egyes tagok valamennyi gazdasági érdekét az összeség elégítené ki, nem képzelhető, más oldalról az is kétségtelen, hogy a művelődés legalsó vagy legfelső fokán álljon is a nemzet, mindig lesznek a népközösség valamennyi tagját érintő oly czélok, a melyek csak közkiadásokkal valósíthatók meg, mindig lesznek oly szükségletek, a melyek magángazdasági tevékenységgel vagy épen nem, vagy csak sokkal nagyobb áldozatok árán elégíthetők ki, mintha a szükségletkielégítés közösen, maga az állam által történik. Az ezen szükségletek födözésére megkívántató anyagi eszközöknek beszerzése, kezelése és fölhasználása különös állami tevékenységet kíván, melyet *állami pénzügynek* (financziának), helyesebben *államháztartásnak*, másként *kormánygazdaságnak*, legszabatosabban *államgazdaságnak* nevezünk.

Az *«állami pénzügy»* (financzia) azok közé az elnevezések közé tartozik, a melyeket, a nélkül, hogy helyes értelmük volna, a szokás honosított meg. *Állami pénzügy* alatt tulajdonképen a valutára, pénzlábra, pénzegységre, pénzverési illetékre, váltópénzre, szóval a pénzrendszerre vonatkozó állami intézkedések összeségét kellene értenünk. A *«financzia»* szónak etymologiai jelentését többféleképen magyarázzák. Némelyek ebből az ó-szász gyökből *«fine»* (adó) vezetik le. Mások szerint a középkori latin *«finantia»* (közszolgáltatás) szó-

ból származik. Legtöbben «*finis*» (fizetési határidő) latin szóban találják eredetét. A francziák a «*les finances*» elnevezéssel már a középkor vége felé az államvagyont s az államháztartást jelölték meg. A német irodalmi művekben a XVI. évszáz folyamán a «*Finanzen*» szó fondorlat, csalafintaság, ravaszkodás, cselfogás, uzsora, méltánytalan kizsákmányolás, stb. jelentésével fordúl elő. Az államháztartás megjelölésére Németországban csak a XVIII. évszáz közepétől kezdve használják.

Ezt a szót «*államgazdaság*» régebben a nemzetgazdaság megjelölésére is használták, most azonban csupán az állam gazdasági tevékenységére vonatkoztatjuk. Az «*államháztartás*» elnevezés ellen azt a kifogást emelhetjük, hogy az államháztartás fogalma szigorúan véve tágabb, mint az államgazdaságé. Az államháztartás fogalmába a közczélok megvalósítására szükséges minden állami működést bevonhatunk, a míg az államgazdaság csakis az állam gazdasági czéljaira van közvetetlen vonatkozással. És ez a kifejezés «*kormánygazdaság*» annyiban nem pótolja az államgazdaságot, a mennyiben a kormányra veti a súlyt; pedig alkotmányos országban a törvényhozó testületnek ép oly, sőt még döntőbb befolyása van az államgazdaságra, mint a kormánynak.

Az államgazdaság, a mondottak szerint, az állam vagyoni életének rendezése és igazgatása. Azokat az elveket, a melyek szerint az állam vagyoni élete rendezendő és igazgatandó, azaz a melyek szerint legczélszerűbben lehet az államszükségletek helyes mértékét meghatározni s az ezen szükségletek födözésére megkívántató anyagi javaknak beszerzéséről, kezeléséről és fölhasználásáról gondoskodni, az *államgazdaságtan* (államháztartási tudomány, pénzügytan, financztudomány) fejtegeti. Magától értetik, hogy az államgazdaságtan nemcsak abszolút igazságokat és föltétlen érvényű, azaz valamennyi országra s időszakra alkalmazandó elveket, hanem épen úgy, mint az államtudományok egyéb ágai, túlnyomóan *viszonylagos tantételeket* állít föl, melyek az illető ország történelmi fejlődése, időnként változó politikai és közgazdasági helyzete, továbbá közigazgatásának szervezete, népességének műveltsége, erkölcsei és szokásai, szóval egyedisége és különszerű érdekei szerint módositást kívánhatnak.

A régibb irók úgy vélekedtek, hogy az államgazdaságtannak nincs egyéb föladata, mint az államhevételek beszerzésére és kezelésére vonatkozó elveknek a megállapitása. Sőt némely legújabb pénz-

ügyi tudósnál is azzal a fölfogással találkozunk, hogy az állami kiadások tudománya nem az államgazdaságtan, hanem a közigazgatástan körébe tartozik. Nekem az a nézetem, hogy az állami kiadások méltatását nem lehet az államgazdaságtanból kiküszöbölni. Az állami szükségletek meghatározása egyik legfontosabb ága az állami gazdasági tevékenységének. A kormánynak minden egyéb államgazdasági működésében ehhez kell alkalmazkodnia. Az állami kiadások tárgyaival a közigazgatástan más szempontból foglalkozik, mint az államgazdaságtan, mely a kiadások tárgyaira egyedűl a szükséglet helyes mértékének megállapíthatása végett van tekintettel.

Az államgazdaság közvetetlenűl ugyan egy állami czélt sem valósít meg, ennélfogva az állami czélok szigorúan véve az államgazdaság körén kívül esnek, ámde annyiban valamennyi állami czél elérését közvetíti, amennyiben eszközöket ad hozzá, hogy az állami intézmények érvényesűlhessenek és fenmaradhassanak. Anyagi eszközök nélkül az állam nem fejthet ki semmiféle tevékenységet. A kormány a legfontosabb állami föladatokat is csak abban az esetben oldhatja meg, ha az államgazdaság eszközei megengedik. Minden, még oly üdvös reformeszme puszta vágy és üres terv marad, ha az államháztartás helyzete keresztűlvitelét megtagadja. Összhangot létesíteni az állami eszközök és állami czélok között, ez az államgazdaság tulajdonképi föladata!

Az államgazdaság fontosságának igazolására elégséges arra utalnunk, hogy az állami tevékenység egyik ága sem szükségesebb, mint az állam vagyoni életének rendezése és igazgatása. Gazdaságából meríti minden ország azt az erőt, a melylyel a gondjaira bízott társadalmat a tökéletesedés czélpontja felé vezetheti. Jó pénzügyi politikával a nemzet részére új erőt lehet gyűjteni, rosszal azt is elfecsérli a kormány, a mi van. Az állami pénzügyek ziláltsága, az adók és a többi bevételi forrás javításának elodázása, a pénzügyi igazgatás rendszertelensége és lelkiismeretlensége és a nemzet adózóképességének semmibe vétele nemcsak a közgazdaság, hanem az egész népélet egészséges fejlődésének is útját állják. Ha üres az államkincstár, nem lehet a hadsereget talpra állítani s a nemzetközi viszonyok rendezésében valódi nyomatékkal föllépni. Az összes államok példája mutatja, hogy a pénzügyi helyzet majd hathatósan előmozdítja a nemzet boldogulását, hatalmát és tekintélyét, majd pedig megköti az anyagi és erkölcsi fejlődést, sőt ha hosszú ideig tart az állam-

háztartás tengődése, a siralmas pénzügyi helyzet az állami önállóság sírját is megáshatja. A helyes és tervszerű pénzügyi kormányzat a nemzetet anyagilag és erkölcsileg megerősíti, ellenben az örökös deficzitben vergődő, máról holnapra élő, kapkodó és a nemzet életerejét könnyelműen kiszipolyozó pénzügyi gazdálkodás nemcsak az államháztartás helyzetét s a kormány hatalmát rontja meg, hanem a nemzetet a vagyoni pusztulás és a vele nyomon járó erkölcsi hanyatlás útjára kergeti, a miért nincs benne nagyítás, ha azt mondjuk, hogy hasztalanúl bír valamely nemzet alkotmánynyal és szabadsággal, hiába vitéz hadsereggel és több évszáz óta fennálló függetlenséggel, ha az állami pénzügyek a végső kimerülés szakában vannak.

Az államgazdaság s az összes közgazdasági és társadalmi viszonyok között olyan benső és szoros kapcsolat áll fenn, hogy a közgazdasági és társadalmi viszonyok minden jelentékenyebb változása az államgazdaságra és viszont ez utóbbinak emelkedése vagy sülyedése az egész társadalmi életre lényeges befolyást gyakorol. Ebből egyúttal az is következik, hogy nincsen törvényhozói és kormányi intézkedés, közgazdasági, hadügyi, közoktatási, törvénykezési vagy bármi nemű egyéb belreform, mely ha első pillanatra az államháztartásra nézve közönyösnek is látszik, nem vonna egyszersmind pénzügyi eredményeket is maga után, s a melynek keresztülvitele nem hatna ki egyúttal az államgazdaság helyzetére is. Innen van, hogy az államháztartás valamennyi országban az összes közgazdasági és művelődési viszonyokat is visszatükrözi.

2. §.

Az államgazdaság s a magángazdaságok között fenforgó különbségek.

Az államgazdaság lényegére nézve ugyanolyan természetű, mint a magángazdaságok. Az államgazdaság épúgy, mint a magángazdaság, bevételszerzésből és kiadások teljesítéséből, a vagyontárgyak folytonos kicseréléséből s az értékek szabályos megújításából áll. Az állam tulajdonában levő vagyon is részint termelő, részint használati vagyontárgyakból áll. A gazdasági alaptörvények érvénye alúl az államháztartás sem vonhatja ki magát. Az államnak is törekednie kell arra, hogy ne apaszsza el azokat a forrásokat, a melyekből bevételeit szerzi. A kiadások és bevételek közötti súlyegyen biztosí-

tása a kormánynak is kötelessége. A jogosúlt szükségletek teljes kielégítése és minden fölösleges fogyasztás mellőzése az államgazdaságban is eszményi czél gyanánt követendő. Mások jogait s az erkölcsiség törvényeit az államgazdaságnak sem szabad megsértenie. A művelődés haladásával az államháztartás is mindig jobban érvényesiti a munkamegosztás elvét s a jólét fejlődésével az államgazdaságban is nem csupán a bevételek, hanem a kiadások is szaporodnak. Időnként az államgazdaság is majd válságokkal küzd, majd pedig megnyugtató, sőt virágzó viszonyoknak örvend.

Mivel azonban az államháztartás más czélok szolgálatában áll és másféle eszközökre támaszkodik, az államgazdaság — szemben a magángazdaságokkal — nagyon lényeges különbségeket is mutat föl. Ezek közűl a különbségek közűl különösen a következők érdemelnek megfigyelést:

1. A magángazdaság az *egyéni élet* körébe eső szükségletek kielégítéséről gondoskodik: ellenben az állam gazdasági tevékenysége oly szükségletek födözésére irányúl, a melyek a *nemzet egészét érdeklik* s egyesek vagy társadalmi szövetkezetek által vagy épen nem, vagy csak nagyobb áldozattal elégíthetők ki. A magángazdaság *önmagáért czél*, a mennyiben csupán saját alanyának szükségleteit elégíti ki: a míg az államgazdaság nemcsak az állam, de egyúttal az *összeséget tevő egyesek* szükségleteinek födözéséről is gondoskodik.

2. Bizonyos tevékenységi ágakat csupán az államgazdaság láthat el; bizonyos, az egyesekre nézve is nélkülözhetetlen javakat csak az államgazdaság termelhet. A magángazdasági tevékenységnek főczélja: *anyagi javak* termelése. Ellenben az államháztartásnak czélja: a nemzet egészét érdeklő *közintézmények* (kormányzat, belső és külső béke, nemzeti függetlenség, jogvédelem, szellemi és anyagi műveltség stb.) létesítésére, illetőleg biztosítására megkívántató eszközöknek beszerzése és kezelése és végső eredményükre nézve az ezekben a közintézményekben rejlő, nagyobbrészt *testetlen javaknak a termelése.*

3. Az államgazdaság, valamint általában a nyilvános jellegű testületi (tartományi, vármegyei, községi) gazdaságok, *nem önkéntesen* termelnek, nem tetszés szerinti javak bizonyos mennyiségét állitják elő, hanem lényegüknél fogva *szükségképen* s oly javakat termelnek, a melyek a magángazdaságok körén kívül esnek s az összeségre nézve nélkülözhetetlenek.

4. A magángazdaságok tevékenységét egyedűl *mások jogai* határolják, ellenben az államgazdaság csak *az állami czélok által megszabott korláton belűl* mozoghat. A míg a magángazdaságoknál a megtakarítás a boldogulás föltétele és biztosítéka, addig az államgazdaságban a közvetetlen tőkegyűjtés az adóztatás jogalapjába ütközik. Az államnak csakis annyi bevételre szabad törekednie, a mennyi az állami czélok megvalósítására szükséges. De más oldalról annyiban a magángazda jobban van korlátozva, a mennyiben rendszerint csak saját kereseti tevékenységéből szerzi jövedelmét, a míg az állam fejlődöttebb viszonyok közt bevételeinek legnagyobb részét a polgárok jövedelméből gyűjti egybe.

5. Abban is nagy különbség van, hogy a magángazda *szükségletének mértékét jövedelméhez szabja*, ellenben az államgazdaságban a *szükséglet mértéke szerint kell a kellő födözetet keresni.* Ezt a különbséget persze nem szabad úgy értelmeznünk, mintha az állam kiadásait önkényesen állapíthatná meg és a bármi nemű szükségletnek megfelelő födözetet okvetetlenűl elő kellene teremtenie. Az oly föladatok megvalósításához szükséges eszközöket, a melyekről saját lételének veszélyeztetése nélkül nem mondhat le az állam, természetesen minden áron be kell szerezni. Pl. háború idején, midőn az ország függetlensége a katonaság harczképességétől van föltételezve, a nemzeti törzsvagyont megtámadó áldozatoktól sem szabad visszariadni. «A beteg ember, — jegyzi meg SCHÄFFLE (Ges. Syst. II. 372. l.) — ki különben orvosnak egy forintot sem ad, lételének biztosításáért jövedelmének három negyed, sőt vagyonának fele részét is föláldozza.» Azonban a többi, magában véve még oly jogosúlt szükséglet meghatározásakor a nemzet teherviselő képességére is figyelemmel kell lenni. Rossz pénzügyminiszter az, ki a bevételek meghatározásakor nem veszi tekintetbe a fenforgó szükségleteket s az állami czélokat, de az a kormányférfi is rosszúl tölti be hivatását, a ki a szükségletek megállapítása alkalmával a rendelkezésre álló eszközökre nem gondol; vagyis a helyesen vezetett államgazdaságban a bevételeket ugyan a jogosúlt szükségletek mértékéhez kell idomítani, de a kiadások megállapításakor a nemzet gazdasági erejére is tekintettel kell lenni.

6. Az államgazdaság nem egy ember élettartamához van kötve, hanem legalább eszmeileg végtelen tartamú. A körében teljesített kiadások nagy része nemcsak a jelen nemzedéknek, hanem a jövő

kornak is előnyére válik, a miért a nemzet egészét érdeklő reformok keresztülvitelére, avagy pedig az általános veszélyek távoltartására és hatásuk enyhítésére az államgazdaság a későbbi nemzedékek erejét is fölhasználhatja. Végre

7. az államgazdaság abban is eltér a magángazdaságoktól, hogy vezetése és kezelése előre meghatározott, jobbára állandó alakzatokhoz és szabályokhoz van kötve, holott a magángazda tevékenységét a változó viszonyok szerint gyorsan módosíthatja.

Nem kell azonban gondolni, mintha az előadott különbségek az államháztartás és a magángazdaságok között érdekellentétet is okoznának. Az államgazdaságot s a magángazdaságokat a fent kifejtett eltérések daczára a legbensőbb érdekközösség kapcsolja össze. Az államháztartás a magángazdaságokon alapszik és államháztartás nélkül a magángazdaságok sem állhatnának fenn. Az állam bevételeit az igazságszolgáltatásra, közoktatásra, egészségügyre, a közbiztosság megőrzésére, a nemzeti függetlenség biztosítására, a közerkölcsiség és tudományok emelésére s a nemzeti termelés különböző ágainak fejlesztésére, tehát olyan czélokra fordítja, a melyek nélkül a magángazdaságok sem boldogulhatnának.

3. §.

Az államgazdaságtan alap- és segítő-tudományai.

Az államháztartás az állami életnek egyik főfontosságú ága levén, az államgazdaságtan az *államtudományok* rendszerében foglal helyet.

Az államgazdaságtan alapelveit egyrészt a *bölcseleti államjogtanból*, másrészt a *nemzetgazdaságtanból* meríti, a miért ezt a két tudományágat az államgazdaságtan *alaptudományainak* kell tekintenünk. A *bölcseleti államjogtan* származtatja le az állam pénzügyi hatalmát, azaz azt a felségjogot, melynél fogva az állam a közczélok megvalósítása érdekében saját gazdaságot vihet. Ez jelöli ki az államgazdaság jogi korlátait, valamint azokat a kötelességeket is, a melyekkel a polgárok az államgazdaság irányában tartoznak. Ezenfelül a pénzügyi tudomány nem felelne meg föladatának, ha a pénzügyi intézményeket pusztán czélszerűségi szempontból taglalná. Fejtegetéseiben a jogosság követelményeit sem szabad szem elől tévesztenie, mert valamint az összes gazdasági és társadalmi, úgy a pénzügyi

intézmények helyességének is az az első kelléke, hogy a jogosság általános elveivel ne ellenkezzenek.

Az *állam- s a nemzetgazdaságtan* között fenforgó kapcsolatot könnyen fölismerhetjük, ha figyelembe veszszük, hogy az államgazdaságnak forrása és alapja a nemzetgazdaság. A rossz közgazdasági kormányzat meddővé tesz minden pénzügyi törekvést. Az államgazdaság gyökerei a nemzetgazdaság talajából szívják életnedvüket. Ennélfogva, ha a nemzetgazdaság talaja dús, az államgazdaság sem szenved szükséget, ellenben a közgazdaság talajának kimerűlése után az államgazdaság is sorvadásba esik. Az állami bevételek nagysága, a beszerzésükre szolgáló források neme, az adórendszer s az adóigazgatás berendezése első sorban az általános közgazdasági helyzettől függ. Viszont a nép gazdasági életének fejlődésére vagy hanyatlására az állami pénzügyek is határozó befolyást gyakorolnak. Az állam pénzügyi tevékenységének közvetetlenűl ugyan nem az a föladata, hogy a közgazdasági és társadalmi állapotokat javítsa, azonban a pénzügyi intézmények hatásukkal a közgazdasági és társadalmi viszonyokba is mélyen belenyúlnak. A termőterület nagy részére kiterjedő államjószágok a mezőgazdaság fölvirulását akadályozhatják; a helytelen adónemek, az adóteher egyenlőtlen megoszlása s a túlságosan súlyos adótételek a nemzeti vagyonosságot méregként emészthetik; az állami egyedárúságok, fogyasztási adók s a kezelésükkel egybekötött ellenőrző intézkedések a polgári szabadságot korlátozzák, az ipar és forgalom fejlődését föltartóztatják, esetenként politikai elégületlenséget okozhatnak s a közvélemény által el nem itélt törvényáthágásokra szolgáltatnak alkalmat, mely áthágások a törvénytiszteletet gyöngítik s a közerkölcsiségnek is ártalmára válnak. A vámok s a rossz vámigazgatás a kereskedelem elé akadályokat gördítenek s a nemzet versenyző-erejét káros következésű védelem alá helyezik. Az állami hitelműveletek az összes hitel- és termelési viszonyokra döntő befolyást gyakorolnak. Szóval, nincsen az államháztartás szolgálatában álló intézmény, nincsen pénzügyi intézkedés, mely a nemzet gazdasági életét nem érintené.

Az államgazdaságtan művelését és tanulmányozását előmozdító legjelentékenyebb *segítő-tudományok:* a kamarai tudomány, financztörténet, pénzügyi statisztika, tételes pénzügyi jog s a politikai számtan.

I. A *kamarai tudomány* a XVII. és XVIII. évszáz folyamán és a

XIX. évszáz elején érvényben volt, némi részben még ma is gyakorlati fontossággal biró pénzügyi igazgatási szabályok iránt nyújt tájékozást. Elnevezése a «*kamara*» szóból veszi eredetét. Így nevezték a középeurópai államokban azokat a hatóságokat, a melyek a középkor végén s az újkor első évszázaiban az akkori állambevételi források, névszerint az államjószágok és állami regálék kezelésével voltak megbizva. Mivel azok a tisztviselői jelöltek, a kik ezeknél a hatóságoknál alkalmazást kerestek, a kamarai igazgatási szakba vágó ismeretek elsajátitását voltak kötelesek igazolni, a kamarai ismeág számára a legtöbb német egyetem külön tanszéket állitott föl. Minthogy pedig a kamarai hatóságok bizonyos törvénykezési s államrendőri teendőket is végeztek, a kamarai tudományt tárgyazó tankönyvek a pénzügyi szolgálat teljesitéséhez szükséges ismereteken kivül az érvényben volt törvénykezési és rendőri szabályokra is kiterjeszkedtek úgy, hogy a kamarai tanszak, melyből Németországban a XVIII. évszáz második felében az önálló financztudomány fejlődött ki, a legkülönbözőbb természetű ismereteknek minden rendszert nélkülöző halmaza volt.

A *kamarai ismeág* irodalmi művelésének nevezetesebb termékei: Gasser: Einleitung zu d. ökon.-polit. u. Kameralwissenschaften. Halle, 1729. Dithmar: Einl. in d. ökon. Polizei- u. Kameralwiss. Frankfurt, 1729. Springer: Grundr. d. Kameralwiss. Jena, 1768. Walther: Versuch eines Syst. d. Kameralwiss. Giessen, 1793–1797. 4 köt. Borowsky: Abriss des praktischen Kameral- und Finanzwesens nach preussischen Landesgesetzen. Berlin, 1795. 2 köt. Fulda: Grunds. d. Kameralwiss. Tübingen, 1816. Schmalz: Encyklopädie der Kameralwissenschaften. Königsberg, 1819. Rau: Grundr. der Kameralw. Heidelberg, 1823. Bülow: Kameralist. Grundsätze. Hamburg, 1826. Baumstark: Kameralistische Encyclopædie, Heidelberg, 1835.

II. A financztörténet azzal tesz az államgazdaságtannak fontos szolgálatot, hogy a pénzügyi intézmények eredetére és koronkénti alakúlására, továbbá az egyes országok háztartásának időszakonkénti fejlődésre vet világot. Ha a pénzügyi iró csak általános fogalmakból levezetett elvek fejtegetésére szoritkozik a nélkül, hogy az összerű pénzügyi viszonyok és tételes pénzügyi intézmények koronkénti alakúlását is tanulmányozná, a doktrinarizmus egyoldaluságába sülyed és gyakorlatilag kielégitő eredményekhez alig juthat.

Böckh: Staatshaushaltung der Athener. Berlin, 1817.

Burmann: De vectigalibus populi Romani. Utrecht, 1694.

Hegewisch: Historischer Versuch über die römischen Finanzen. Altona, 1803.

Bosse: Grundzüge des Finanzwesens im römischem Staate. Braunschweig, 1806.

Savigny: Über die römische Steuerverfassung unter den Kaisern. Berlin, 1823.

Mommsen: Römisches Staatsrecht. Leipzig, 1874.

Huschke: Über den Census und die Steuerverfassung der früheren römischen Kaiserzeit. Berlin, 1847.

Matthias: Die römische Grundsteuer und das Vectigalrecht. Erlangen, 1882.

Ganilh: Essai politique sur le revenu public des peuples de l'antiquité. Paris, 1806.

Boulanger: Traité des impôts du peuple romain. Paris, 1871.

Humbert: Finances et compatibilité publique chez les Romains. Toulouse, 1887.

Sinclair: History of the public revenue of the British empire. London, 1803.

Doubleday: Financial history of England. London, 1847.

Taylor: History of taxation of England. London, 1853.

Dowell: History of taxation an taxes in England. London, 1884—88.

Hall: History of the custom-revenue in England, from the earliest times to the year 1827. London, 1892.

Madox: History and antiquities of the exchequer of the Kings of England. London, 1769.

Buxton: Finance and politics, an historical study, 1783—1885. London, 1888.

Höfler: Geschichte der englischen Civilliste von 1689 bis 1830. Stuttgart, 1864.

Nasse: Über die Reformen im britischen Steuerwesen seit der Wiedereinführung der Einkommensteuer durch Sir Robert Peel. Tübing. folyóirat. 1854.

Vocke: Geschichte der Steuern des britischen Reichs. Leipzig, 1866.

Arnould: Histoire générale des Finances de la France. Paris, 1806.

Bailly: Histoire financière de la France, depuis l'origine de la monarchie jusqu'à la fin de 1786. Paris, 1830.

De Nervo: Les finances françaises sous l'ancienne monarchie, la république, le consulat et l'empire. Paris, 1863.

Forbonnois: Recherches et considérations sur les finances de France, depuis 1595 à 1721. Liège, 1758.

Monteil: Histoire financière de la France depuis les premiers temps de la monarchie jusqu'à nos jours. Limoges, 1881.

Mallet: Comptes rendus de l'administration des finances du royaume de France pendant les 11 dernières années du règne de Henri IV., le régne Louis XIII., et 65 années de celui de Louis XIV. Londres, 1789.

Chucheval-Clarigney: Les finances de la France de 1870 à 1891. Paris, 1893.

Sudre: Les finances de la France au XIX. siècle. Paris, 1886.

Vuitry: Etudes sur le régime financier de la France avant la révolution de 1789. Paris, 1877.

Stourm: Les finances de l'ancien régime et de la révolution. Paris, 1885.

Parieu: Histoire des impôts généraux sur la propriété et le revenu. Paris, 1856.

De Luçay: Les contributions de la France à cent ans de distance (1789—1889). Paris, 1891.

Clamageran: Histoire de l'impôt en France. Paris, 1867—76.

Bonnefon: Etude historique sur l'impôt et l'administration de l'enregistrement depuis leurs origines jusqu'à nos jours. Paris, 1895.

Vührer: Histoire de la dette publique en France. Paris, 1886.

Malou: Notice historique sur les finances de la Belgique depuis 1831 à 1865. Bruxelles, 1867.

Richald: Histoire des finances de la Belgique depuis 1830. Bruxelles, 1885.

Hüllmann: Deutsche Finanzgeschichte des Mittelalters. Berlin, 1805.

Küster: Beiträge zur Finanzgeschichte des deutschen Reichs nach dem Interregnum. Leipzig, 1883.

Schmoller: Die Epochen der preussischen Finanzpolitik. Jahrb. für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirthschaft. Neue Folge. I.

Inama-Sternegg: Deutsche Wirthschaftsgeschichte. Leipzig, 1879.

Lang: Hist. Entwicklung der deutschen Steuerverfassungen. Berlin, 1793.

Müller: Reichssteuern und Reichsreformbestrebungen im 15. und 16. Jahrhundert. Prenzlau, 1880.

Zeumer: Die deutschen Städtesteuern im XII. und XIII. Jahrhundert. Leipzig, 1878.

Beguelin: Historisch-kritische Darstellung der Accise und Zollverfassung in den preussischen Staaten. Berlin, 1797.

Bielefeld: Geschichte des magdeburgischen Steuerwesens von der Reformationszeit bis ins XVIII. Jahrhundert. Leipzig, 1888.

Riedel: Der brandenburgisch-preussische Staatshaushalt in den beiden letzten Jahrhunderten. Berlin, 1866.

Ilse: Geschichte des deutschen Steuerwesens. Giessen, 1844.

Hoffmann: Geschichte der direkten Steuern in Bayern bis zum Beginne des 19. Jahrhunderts. Leipzig, 1883.

Mamroth: Geschichte der preussischen Staatsbesteuerung im XIX. Jahrhundert. Leipzig, 1890.

Wetzel; Das königliche Zollrecht bis zum Ausgange des 12. Jahrhunderts. Berlin, 1892.

Falke: Die Geschichte des deutschen Zollwesens, von seiner Entstehung bis zum Abschluss des deutschen Zollvereins. Leipzig, 1869.

Krug: Geschichte der preussischen Staatsschulden. Breslau, 1861.

Ghetti: Storia di un decennio delle finanze italiana. Firenze, 1871.

Bonghi: Storia della finanza italiana dal 1864 al 1868. Firenze, 1868.

Cucheval-Clarigney: Les finanzes de l'Italie (1866—1885). Paris, 1886.

Ricca-Salerno: Storia delle dottrine finanziarie n Italia col raffronto delle dottrine forestiere e delle instituzioni e condizioni di fatto. Palermo, 1896.

Plebano: Storia della finanza dalla constituzione del regno alla fine del secolo 190. Torino, 1902.

Stringher: La politica doganale negli ultimi trent' anni. Bologna, 1889.

Schanz: Die Steuern der Schweiz seit Beginn des XIX. Jahrhunderts. Stuttgart, 1889.

Huber: Die Entwickelung des eidg. Zollwesens vom Beginn der ersten Tarife bis zur Bundesverfassung des Jahres 1848. Bonn, 1891.

Hauer: Beiträge zur Geschichte der österreichischen Finanzen. Wien, 1848.

Bruder: Studien über die Finanzpolitik Herzog Rudolfs IV. von Oesterreich (1358—1365). Innsbruck, 1886.

Oberleitner: Oesterreichs Finanzen und Kriegswesen unter Ferdinand I. vom Jahre 1522—1564. Wien, 1859.

D'Elvert: Zur österreichischen Finanzgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder. Schriften der mährisch-schles. Gesellschaft. Brünn, 1881.

Gindely: Die Finanzen Böhmens im 16. und 17. Jahrhundert. Wiener Akademieschriften. XVIII-ik köt.

Mensi: Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740. Wien, 1890.

Beer: Die Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert. Prag, 1877.

Plenker: Die Entwickelung der indirecten Abgaben in Oesterreich, 1790—1862. Wien, 1863.

Thorsch: Materialien zu einer Geschichte der österreichischen Staatsschulden vor dem XVIII. Jahrhundert. Berlin, 1891.
Acsády: Magyarország pénzügyei 1526—1564. Budapest, 1888.
Thallóczy: A kamara haszna. Budapest, 1879.
Falk: Az adó története Magyarországban. Egyet. magy. Encyclopædia. I. Pest, 1859.
A magyar egyenes adók történeti fejlődése. A m. kir. pénzügyminisztérium kiadása. Budapest, 1895.
Matlekovics: Magyarország államháztartásának története 1867—1893. Budapest, 1895.
Illés: Az Anjou-kori társadalom és az adózás, Budapest, 1900.
Kováts: Városi adózás a középkorban. Pozsony, 1900.
Du Velay: Essay sur l'histoire financière de la Turquie depuis le règne du sultan Mahmoud II. jusqu'à nos jours. Paris, 1902.

III. A *pénzügyi statisztika* az egyes államok háztartási viszonyait ismerteti, továbbá az állami bevételekre és kiadásokra vonatkozó adatokat gyűjti és rendszerbe foglalja. A pénzügyi statisztika azzal mozdítja elő az államgazdaságtan művelését, hogy a pénzügyi tantételek helyességének bizonyítására szükséges tapasztalati anyagot szolgáltatja a pénzügyi tudósnak.

A pénzügyi statisztika megbízhatóságát az államháztartásnak újabban mindenütt meghonosodott nyílvánossága tetemesen emelte. Azonban ha valamiben, épen pénzügyi dolgokban nem szabad az összehasonlító statisztikát túlbecsülni. A költségvetési és zárószámadási adatok csoportosításának módja a külömböző évekre nézve, még ugyanabban az államban is változó. Még nagyobb eltéréseket mutatnak a különböző országok költségvetései és zárószámadásai. Valamennyi állam költségvetésének és zárószámadásának berendezése első sorban az ottani politikai és közigazgatási intézményektől függ. Ez pedig lehetetlenné teszi, hogy az összehasonlító statisztikának egyenlőségét sürgető óhajtások kielégítést nyerjenek. A költségvetések és számadási munkálatok eltérő alakja nagyon megnehezíti a különböző államok háztartásának összehasonlítását és tetemesen leszállítja a különösen újabban nagyon divatba jött összehasonlító statisztikai közlések értékét, ha főleg figyelembe veszszük, hogy gyakran még az első rangú írók műveiben, sőt hivatalos jellegű kimutatásokban is téves adatokra bukkanunk. Kiváltképen azokat a kimutatásokat kell óvatossággal fogadnunk, a melyek az egyes igazgatási ágak szükségletének s a külömböző bevételi források pénzügyi eredményének a népesség létszáma szerinti megoszlását akarják föltüntetni, mivel a fejenkénti kiadási és megterhelési hányadok tényleges nagyságát pusztán ezeknek a számadatoknak nyomán meg nem itélhetjük. Az

összehasonlítások használhatóságát az is csökkenti, hogy az államvagyon az egyes országokban nagyon különböző arányban szaporítja az állambevételeket. Nagy nehézsége azután a pénzügyi statisztikának, hogy az egyes országok költségvetései a bevételek tagolására nézve is más-más rendszert követnek. Az, a mi az egyik államban az illetékek között van kimutatva, a másikban az adók között szerepel. Ugyanaz az adó majd mint egyenes, majd mint közvetett adó van föltüntetve úgy, hogy a lelkiismeretes összehasonlítás előbb a költségvetéseknek egységes rendszer szerinti átdolgozását teszi szükségessé. Továbbá az egyik országban a tartomány, megye vagy község, illetőleg a társadalmi tevékenység látja el azt, a mit másutt az állam teljesít. Végre a pénzügyi adatok egybevetését a valuta különfélesége is zavarja.

Hock: Finanzverwaltung Frankreichs. Stuttgart, 1857.

—: Finanzen und Finanzgeschichte der Verein. Staaten von Amerika. Stuttgart, 1867.

Kaufmann: Die Finanzen Frankreichs. Leipzig, 1882.

Reden: Allgemeine vergleichende Finanzstatistik. Darmstadt, 1851—56.

Czoernig: Das österreichische Budget. Wien, 1862.

—: Darstellung der Einrichtungen über Budget, Staatsrechnung und Controle in Oesterreich, Preussen, u. s. w. Wien, 1866.

Pfeiffer: Vergleichende Zusammenstellung der europ. Staatsausgaben. Stuttgart, 1877.

Sarauw: Das russische Reich in seiner finanz. und ökonom. Entwickelung. Leipzig, 1873.

De Clercq: Les finanzes de l'empire de Russie. Amsterdam, 1886.

Moos: Die Finanzen Russlands. Berlin, 1896.

Fournier de Flaix: Critique et statistique comparée des institutions financières, systèmes d'impôts et réformes fiscales des divers etats au XIX. siècle. Paris, 1889.

Schwarz und Strutz: Der Staatshaushalt und die Finanzen Preussens. Berlin, 1901.

Riecke: Die internationale Finanzstatistik, ihre Ziele und ihre Grenzen. Stuttgart, 1876.

Bőséges és nagyon becses anyagot tartalmaznak az európai államok pénzügyi törvényhozására és háztartási viszonyaira nézve az országos statisztikai hivatalok által közrebocsátott közlemények, továbbá a közgazdasági, pénzügyi és statisztikai folyóiratok, névszerint az 1884-ik év óta Schanz szerkesztése alatt megjelenő «*Finanzarchiv*, Stuttgart»; az 1844-ik évtől kezdve megjelenő «Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft. Tübingen»; az 1864-ik év óta Münchenben közrebocsátott Hirth-féle «Annalen des Deutschen Reichs»; az 1862-ik év óta Jénában megjelenő «Jahrbücher für Nationalökonomie u. Statistik»; az 1876-ik évtől kezdve Lipcsében közzétett «Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirthschaft»; «Zeitschrift für Volkswirtschaft. Sozialpolitik und Verwaltung. Wien.» (1892-től kezdve); — továbbá: Block: Annuaire de l'administration française (1858 óta), és Annuaire de l'économie politique et de la statistique (1856 óta); Journal des Économistes Paris (1841-től kezdve). l'Économiste français. Say: Dictionnaire des finances. Paris (1883 óta). Annuaire général des finances, publié d'après les documents officiels sous les auspices du ministère des finances. Paris. (1890 óta). Annuaire

financier. Bruxelles. (1871 óta). Stateman's yearbook. London and New-York (1863 óta). Az 1885 ik év óta Rómában megjelenő «Giornale degli Economisti». Annuario dei ministeri delle finanze e del tesoro del regno d'Italia. Roma (1862 óta). Az 1877-ik évtől kezdve Budapesten megjelenő, most Hegedűs Loránt és Mandelló Gyula által szerkesztett «Közgazdasági Szemle». — Az európai államokra vonatkozó, legújabb pénzügyi adatokat évről-évre a *góthai udvari naptár* is közzéteszi.

IV. A *pénzügyi jog* az illető állam bevételeit és egész pénzügyi igazgatását rendező törvényeket, szabályokat és utasításokat tárgyazza. Nyílvánvaló, hogy a pénzügyi jog fölötte becses anyagot nyújt az államgazdaság elméletének. Az államgazdaságtan művelőjének az is föladata, hogy rámutasson a tételes pénzügyi intézményekben foglalt tanulságokra, a tételes pénzügyi igazgatásban észlelhető ferdeségekre s az üdvöseknek bizonyúlt intézmények és intézkedések követésére. Ezt a föladatot pedig csak úgy oldhatja meg, ha a tételes intézményeknek és igazgatási szabályoknak tudomásával bír.

V. A *politikai számtan* a pénzügyi igazgatásban, névszerint az adók kivetésénél s az államadósságok kezelésénél előfordúló számműveleteket rövidítő és könnyítő számítási módokat adja elő.

Löhmann: Handbuch für juridische und staatswissenschaftliche Rechnungen. Leipzig, 1829.
Bleibtreu: Politische Arithmetik. Heidelberg, 1845.
Beskiba: Lehrbuch für die juridische, politische und kameralistische Arithmetik. Wien, 1862.
Öttinger: Politische Arithmetik. 1863.
Weninger: Politikai számtan. Pest, 1869.

4. §.

Az államgazdaságtan története.

Az államgazdaság elmélete az állami élettel s az államháztartással párhuzamosan fejlődik.

Habár a közszükségletek födözésére irányúló tevékenység nélkül nincsen állami élet s így az állami gazdaság az állam keletkezésével egykorú, rendszeresen szabályozott államháztartással az ó- és középkorban még nem találkozunk. Az *ó-kori államok* első sorban hadi zsákmányból, az ellenségre vetett hadi sarczból s a leigázott népek által fizetett tributumokból szerezték bevételeiket. A *görögöknél* és *rómaiaknál* az államjószágok, bányák, vámok, továbbá a törvénykezési illetékek és pénzbüntetések is bevételforrásokúl szerepeltek. Adót a görög és római polgár csak hadi czélokra fizetett. A *Római Birodalomnak* a meghódított tartományok földbirtoka is tetemes

bevételt nyújtott, mivel az államkincstár tulajdonába ment át, a mely ezen birtokok haszonélvezőitől részint adóbeli szolgáltatásokat, részint bérleti és legelői díjakat szedett. Ezenfelül a «*civitates immunes*», vagyis az adómenteseknek nyílvánított községek kivételével, a többi község évi állandó pénzbeli adóval (stipendiummal) volt megterhelve. A polgárháborúk idejében a legyőzött ellenfelek vagyonának elkobzása volt jelentékeny bevételforrás. A római polgárt a rendkívüli szükség idejében követelt tributumon kívül, melyet, ha a hadjárat szerencsésen véget ért, a kincstár visszatérített, csak egy egyenes adó, t. i. az örökségi adó (vigesima hereditatum) terhelte, mely a katonaság jutalmazására Augustus által szervezett pénztár (ærarium militare) javadalmazására szolgált. De a meghódított tartományok népességére nyomasztó adók súlyosodtak. A földbirtokos magas földadót (capitatiót) és a többi néposztály fejadót (censust) fizetett.

A *középkorban* a terménygazdaság, a hűbéri szerkezet s a kiváltságolt osztályok adómentessége akadályozták a pénzügyi rendszer kifejlődését. A középkori államok háztartása a terménygazdaságon alapúlt. A *fejedelem* a meghódított területből nagy kiterjedésű földbirtokot nyert és túlnyomóan ennek hozadékából födözte udvartartásának költségeit és tartotta fenn katonaságát és hivatalnokait. Az *egyház* is földbirtokot kapott és ennek hozadékából elégíté ki a közoktatásnak és szegényügynek ebben az időben még nagyon szerény igényeit. A *polgárok* terménybeli és munkaszolgálatokkal rótták le az állam iránti tartozásaikat.

A középkori államoknak nem volt a mai értelemben vett háztartásuk. Az államhatalom föladata úgyszólván csakis az ország határainak megvédésére szorítkozott és még a hadviselési költségek sem terhelték az államháztartást, hanem részint a fejedelmi jövedelmekből nyertek kielégítést, részint az egyházi és világi főurak, továbbá a nemesek és városok viselték. A fejedelmi udvar költségeiről sem az államháztartás gondoskodott. Erre a czélra a fejedelem vagyona s a fejedelmi haszonvételek szolgáltak. Az igazságszolgáltatás nem volt az állam terhe, a mennyiben a fejedelem és udvari hivatalnokai és vidéki grófjai látták el, a városi polgárok fölött a városi hatóság biráskodott, a jobbágyságnak pedig saját földesura volt a birája. Állami közigazgatás nem volt, mert még nem voltak czéljai, s a közrend és közbiztosság fölött a helyhatóságok őrködtek. Az erkölcsi és szellemi műveltség terjesztése sem kivánt az

államtól áldozatot, mivel a vallási és oktatási szükségletekről az egyház gondoskodott. Szóval, a középkorban a közszükséglet nem *állami*, hanem *fejedelmi* és *rendi* kiadásokból állott.

Az államjogi szempont a bevételeknél sem talált méltánylást. A közbevételeket királyi jövedelmeknek, az állampénztárt pedig a fejedelem pénztárának tekintették. A bevételek legnagyobb részét a fejedelmi birtokok adták. Ezekhez járúltak a regálék (névszerint a bányaregále, pénzverési jog, sójövedelem, vadászati és halászati regálék), továbbá a meghódított tartományok tributumai, vámok, vagyonbüntetések, a városok adózásai s a jobbágyoknak munkával és mezőgazdasági termékekkel lerovott szolgáltatásai. A rendek rendkívüli szükséglet idejében csak segítséget (subsidiumot, adjutoriumot) ajánlottak a fejedelemnek, s az adott segítség még akkor is önkéntes szolgáltatás jellegével bírt, midőn már tényleg állandó adózássá vált.

A rendszeresen szabályozott államháztartás szüksége csak akkor áll elő, a midőn az állandó hadsereg meghonosodása, az állam irányában támasztott igények szaporodása, az állami egység kifejlődése, a rendi igazgatásnak államivá történt változása s az állandó fizetéssel ellátott hivatalnokok alkalmazása következtében az államszükséglet jelentékenyen megnagyobbodik. Csak akkor kell oly államgazdaság meghonosításáról gondoskodni, mely a mellőzhetetlen szükségletek teljes födözésén kívül a nemzetgazdaság és államháztartás közt mutatkozó érdekellentétek elenyészését s a közterheknek arányos megosztását teszi lehetővé.

A mondottaknál fogva nem csodálkozhatunk, hogy az államháztartás csak a XVIII. évszázban vált komolyabb vizsgálódás tárgyává, valamint az sem meglepő, hogy az államgazdaságtan csak a XIX. evszáz eleje óta ment nevezetes fejlődésen keresztűl és csak a XIX. évszáz közepétől kezdve találkozik kellő méltánylással.

Az ó- és középkori irodalmi termékekben még nincs nyoma a pénzügyi elvek tudományos fejtegetésének. Azok az írók (az ó-korban *Xenophon*, *Plato*, *Aristoteles*, *Cicero*, *Seneca* és *Plinius*; a középkorban *Aquinoi sz. Tamás*, *Macchiavelli*, *Sienai Bernhard* stb.), a kik az államháztartásról néhány megjegyzést tettek, az államgazdaság rendszerének tudatával sem bírtak.

A pénzügyi nézetek irodalmi tárgyalását megkezdő első kisérletekkel a XVI. évszáz végén s a XVII. évszázban találkozunk, a

midőn a megváltozott politikai és gazdasági viszonyok, jelesűl a patrimoniális igazgatási szervezet meglazúlása, az államháztartás közjogi oldalának méltatása, az állami egység s a fejedelmi hatalom eszméjének megerősödése, az állandó katonaság behozatala és ezzel kapcsolatban a tetemesen megnagyobbodott államszükséglet, továbbá az új világrészből Európába özönlött nemes érczнek csökkentő hatása a pénz értékére, a merkantilizmus terjedése s ezzel együtt a kormány atyáskodó gyámkodása gazdasági ügyekben, végre a terménygazdaságról való átmenetel a pénzgazdaságra, elégséges okot szolgáltattak a politikai, gazdasági és pénzügyi föladványok vitatására. Azok közűl az írók közűl, a kik ebben az időszakban közzétett általános politikai tartalmú műveikben, avagy szorosan az államháztartás körébe vágó dolgozataikban az állami pénzügyekre is kiterjeszték figyelmüket, külön megemlítésre érdemesek: BODIN (De republica. 1594), BESOLD (De aerario. 1620), BOXHORN (Varii tractatus politici. 1643), KLOCK Tractatus de ærario. 1651), CONRING (De vectigalibus. 1653), SECKENDORF (Deutscher Fürstenstaat. 1655) és SCHRÖDER (Schatz- und Rentkammer. 1686). Ezek az írók kiváltképen az akkori pénzügyi igazgatás két legnevezetesebb ágát, az államjószágokat és regálékat taglalták. Minthogy azonban az egyre szaporodó állami kiadások ekkor már a bevételek emelését is szükségessé tették, az adókra is figyelemmel voltak.

BODIN az első, ki az állambevételeket rendszeres csoportokba törekszik foglalni. Az egyenes adók szedését csak rendkívüli szükséglet idején engedi meg, a kiváltságolt osztályok adómentességének kárhoztatásával az adóztatás általánosságát s az adóteher arányos megosztását követeli. A kiviteli vámokat pártolja, mivel velük a külföldieket a belföld adózóivá lehet tenni. Az államkölcsönöket, mint az állam romlásának okozóit, föltétlenűl elitéli. — BESOLD is rendkívüli segítségnek tekinti az adókat; ellene nyilatkozik a regálék szaporításának, s azon az alapon, hogy nemcsak a czélnak, hanem az eszközöknek is tisztességeseknek kellene lenniök, megtámadja a kincstári lottót. — KLOCK az általános teherviselés elvét hirdeti, a létfentartási szükséglet adózatlanúl hagyását, a gazdagok erősebb megterhelését, a fogyasztási adók eltörlését és csak a jövedelemhez igazodó adók kivetését kívánja; a míg SECKENDORF megforditva a fogyasztási adóknak fogja pártját, mert ezeket észrevétlenűl és önkéntesen viselné a nép, s ha az alsó néposztályokat erősebben is

érnék, utóbb a munkabér emelkedése az arányosságot helyreállitaná; elveti a fejadót s a vagyoni adó kivetésére nézve a létfentartási szükséglet tehermentességét sürgeti. — Conring rendkívüli szükség idejében és kellő óvatossággal az államjavak eladását ajánlja; a fejedelem korláttalan adóztatási jogát nem vonja ugyan kétségbe, de a rendek adómegajánlási jogát hasznosnak ismeri el; kárhoztatja a fejadót s a vagyontalan osztályok túlságos megterhelését; fényűzési adók behozatalát, névszerint a játékkártya s a dohány megadóztatását hozza javaslatba. — Mindezeknek az íróknak közös hibája, hogy a nemzetgazdaság és államháztartás között fenforgó összefüggést nem ismerték föl, a miért a pénzügyi nézetek fejlődését nem is vihették előbbre.

A pénzügyi irodalom a XVIII. évszáz első felében sem mutat igazi haladást. A kamarai hatóságok legfontosabb szolgálati ágának, a pénzügyi igazgatásnak irodalmi művelésére ebben az időben ugyan kiváló gondot forditottak, de a kamarai tanszakot tárgyazó műveknek csak annyiban van becsük, a mennyiben az akkori pénzügyi igazgatásnak részben még ma is érvényben levő szabályai iránt nyújtanak útmutatást.

Az államgazdaság elméletének határozottan *tudományos* és *rendszeres művelése* a XVIII. évszáz második felében veszi kezdetét, a midőn a *merkantilizmussal* szembe szálló új közgazdasági irányok: a *fiziokratizmus* és még inkább a *Smithianizmus*, valamint az ekkor fejlődésnek indúlt összes politikai tanszakok és jogbölcsészet a pénzügyi vizsgálódásokra is lendítő befolyással voltak.

Különösen fejlesztő hatása volt tudományukra Montesquieu «Esprit des lois. 1748» czímű művének, melynek 13-ik könyve az államháztartás elméletével foglalkozik. Kiemelésre méltó, hogy Montesquieu az adót *biztosítási díjnak* tekinti, azt mondván, hogy az állambevétel a magánvagyon az a része, a melyet a tulajdonos vagyona többi részének biztositásáért enged át az államnak. A nemzetgazdaság s államháztartás közötti érdekközösség még az ő figyelmét is kikerűli, de már határozottan utal a pénzügy s az egész népélet, névszerint a társadalmi osztályviszonyok s az államszervezet között létező benső összefüggésre. Ő állította föl először azt a tételt, hogy az állambevételek minősége az alkotmány alakzatától függ.

A *fiziokraták* (kiváltképen Quesnay, Turgot és Mirabeau)

rendszere annyiban volt a pénzügyi tudomány fejlődésére termékenyitő hatással, a mennyiben az az alapelve, hogy egyedűl az östermelés ad közvetetlen jövedelmet és így az összes államszükségletek az *egyetlen földadó* hozadékából volnának födözendők, az adóelmélet alaposabb és behatóbb kifejtésére szolgáltatott okot.

Legnagyobb lendületet adott tudományunk fejlődésének Smith Ádám «Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations» («Vizsgálódás a nemzeti vagyonosság természetéről és okairól») czímű, 1776-ban közzétett (az 1891-ik évben Enyedy Lukács és Pólya Jakab fordításában magyar nyelven is megjelent) világhírű műve, mely az államgazdaságtan történetében is új korszakot jelez. Az államháztartás elméletének csak a közgazdasági eszméknek az az óriási átalakúlása adott tudományos alapot, a mely Smith Ádám föllépésével van összefüggésben. Ő az első, ki az állam- és nemzetgazdaság közötti kapcsolatot fölfogja s a közöttük levő érdekközösséget határozottan kifejti. Az állami kiadásokra s a magángazdasági állambevételekre is tekintettel van, azonban fejtegetéseinek legnagyobb része az adóügyre vonatkozik. Az adóztatás mértékalapját az alattvalók teljesítőképességében találja. Az adóztatás föladványainak, valamint az egyes adónemek tárgyalása közben első sorban és túlnyomóan az adóügyi intézkedéseknek közgazdasági hatásait kutatja. Az adókiváltságok eltörlését és az adóztatás deczentralizácczióját sürgeti s a nélkülözhetetlen szükségleti tárgyak megterhelését ostorozza. És habár tüzetesen csak az adórendszert fejti ki s az államhitelügyre fordít figyelmet, tehát vizsgálódásait nem terjeszti ki az államháztartás valamennyi ágára, s az állami pénzügyeket nem önállóan, hanem csupán a közgazdasági föladványokkal kapcsolatosan fejtegeti: annyiban mégis tudományunk megalapítójának kell őt tartanunk, a mennyiben ő az első, ki az adóztatás elveit a nemzetgazdasággal szervesen összefüggő rendszerbe foglalja és a tételes pénzügyi intézményeket igazán tudományos alapon birálja. Az adóztatás helyességére nézve négy főszabályt állít fel, még pedig: 1. az adótehernek a teljesítőképesség, vagyis a jövedelem szerint leendő megosztását; 2. hogy az adó ne legyen önkényes, hanem a törvény által meghatározott, biztos szolgáltatás; 3. az adobeszedés az adózó felekre nézve lehetőleg kényelmes legyen s különösen az adóbefizetés oly időpontra teendő, a midőn leginkább

föl lehet tenni, hogy az adókötelesek nélkülözhető pénzkészlet fölött rendelkeznek; 4. az adóztatás úgy rendezendő, hogy az adókötelesektől lehetőleg ne vonjon el többet, mint a mennyit tényleg az államkincstárnak juttat.

Smith Ádám munkája pénzügyi dolgokban sem ment minden egyoldalúságtól és tévedéstől. Az állam magángazdasági tevékenységét föltétlenűl kárhoztatja. Az államadósságoknak elvi ellenzője. Ellene nyilatkozik a tőkekamatadónak, az iparosok és munkások megadóztatásának, valamint a személyes jövedelmi adónak. A személyes jövedelmi adó ellen így szólal föl: «A vagyon, valamint a jövedelem arányában kivetett adó teljesen önkényszerű. A vagyoni állapot napról-napra változik, ennélfogva meg nem határozható, hacsak nem akarunk oly zaklató eljárást meghonosítani, a mely elviselhetetlenebb volna, mint bármely adó. A becslés a legtöbb esetben a becslő közegek önkényétől függ, tehát önkényszerű és bizonytalan». Ezen az alapon minden oiy jövedelem megterhelésére, a mely nem ingatlanból származik, fogyasztási adókat hoz javaslatba.

Az államgazdaság elmélete egész a jelen század közepéig úgyszólván kizárólag a Smith-féle rendszer eszmekörében mozgott. Az állam támogató befolyása a nemzeti jólét emelésére, az állami czélok modern fölfogása s az állami szolgálatok termékenységének elismerése Smith Á. és szigorú követőinek rendszerében nem jutottak teljes kifejezésre. Ez az államgazdaságtan legújabb fejlődési szakának maradt fentartva.

Smith Ádám angol és franczia követői azt a szoros összefüggést, mely a nemzet- és államgazdaság között létezik, külsőleg is kifejezésre hozzák s az államgazdaságot, mint a nemzetgazdaság legfontosabb tagját, a nemzetgazdaságtan keretébe vonják. Ezt a tárgyalási módszert azzal szokták megokolni, hogy az államháztartás befolyása a közgazdasági viszonyokra, ilyképen szemlélhetőbben nyilvánúl. Azonban a pénzügyi elvek behatóbb fejtegetése az államgazdaság elméletének önállósítása mellett szól.

Az *angol* és *franczia* irók nem annyira az államgazdaság elméletét tárgyazó, mint inkább a közélet gyakorlati föladványaira és saját országuk háztartásának rendszerére és történetére vonatkozó művekben jeleskednek, ennélfogva az elméletet ugyan nem nagyon fejlesztették, de a német szakirodalom túlnyomó, gyakran

igazán emészthetetlen elmélkedésekkel telt doktrínarizmusától is távol tartották. Az *angol* pénzügyi írók közűl legnevezetesebbek: Ricardo, M'Culloch, Macleod, St. Mill, Baxter, Bagehot, Patterson, Bastable, Stanley-Jevons és Cliffe-Leslie. A *francziák* közűl: Say, Audiffret, Parieu, Garnier, Cl. Royer asszony, Tanquerey, Denis, Bonnet, Faucher, Gandillot, Fournier de Flaix, Cucheval-Clarigney, Boucard, Jèze és Leroy-Beaulieu, mely utóbbinak a nevezetesebb európai államok és kiváltképen Francziaország háztartásának ismertetése tekintetében páratlan kézikönyvét Láng Lajos kitűnő magyar fordításában is bírjuk.

Az államháztartási tudomány művelésében és fejlesztésében a XIX. évszáz közepe óta és kiváltképen az utolsó négy évtízben az *olasz* tudósok is nagyon élénk és eredményes tevékenységet fejtenek ki. A részint rendszeres kézikönyveket, részint az államgazdaság elméletébe vágó becses értekezéseket, illetőleg *Olaszország* pénzügyeinek történetét és statisztikáját tárgyazó műveket közzétett olasz írók legkiválóbbjai: Ricca-Salerno, Cossa, Angelo Roncali, Ferrara, Broglio, Boccardo, Lampertico, Mazzola, Luzzati, Pantaleoni, Loria, Conigliani, Martello, Graziani, Nitti.

Az államgazdaságtant a *németek* emelték önállóságra, és kiváltképen a német tudósok alapos — habár gyakorlati irányban az angol és franczia írók érdemét túl nem haladó — irodalmi működésének köszönhetjük, hogy a pénzügyi tudomány újabban egyik legsokoldalúbb művelésben részesűlő tanszakká vált. Az államgazdaság elméletének első részletes tárgyalásával Justi (Staatswirthschaft. Leipzig, 1752; és még inkább System des Finanzwesens. Halle, 1766 czímű) műveiben találkozunk. Justi már elhagyja a régi kamarai tárgyalási módszert, az államháztartás rendszerét általános érvényű elvekre törekszik alapítani, a nemzeti jólét s az állami pénzügyek között fenforgó benső kapcsolatot, valamint az egyes adónemeknek a közgazdaságra gyakorolt hatását is vizsgálódásai körébe vonja és műveiben az államgazdaság egész körére kiterjeszkedik. Az állam magánkereseti tevékenységének jogosúltságát elismeri, a fogyasztási adókat megtámadja, a vámokat csakis közgazdasági czélok eszközévé kívánja tenni, az adózást az igazságosság és arányosság elvei szerint óhajtja rendezni s az állami kiadásokat, államadósságokat és a pénzügyi igazgatás szervezetét is fejtegetései körébe veszi. — Justi-t követték a XVIII. évszáz végén

Rössig és Jung, a XIX. évszáz elején és első évtizeiben Stockar v. Neuforn, Soden, Jacob, Behr, Lotz, Fulda, Harl, Krause, Malchus, Schön és Nebenius. A XIX. évszáz negyvenes éveitől kezdve Cancrin, Hoffmann, Rau, Moltke, Dietzel, — újabban és napjainkban Roscher, Knies, Umpfenbach, Stein, Wirth, Czcernig, Bergius, Helferich, Wagner, Hock, Höfken, Schäffle, Held, Neumann, Vocke, Pfeiffer, Laspeyres, Walcker, Menger, Schmoller, Cohn, Lehr, Sax, Scheel, Geffcken, Schanz, Kaufmann és Schall szereztek tudományunk továbbfejlesztése körül érdemeket.

A rendszer megalapításában különösen Jacob- és Malchus-nak vannak nagy érdemei. Jacob az állami kiadásoknak a bevételeknél nem kisebb jelentőségét vitatván, munkája második könyvét az állami szükségletek önálló tárgyalásának szánta. Malchus, kinek éles elmével és vonzó előadással megírott kézikönyvét nemcsak a szoros elmélet, hanem a mennyiben fejtegetéseit az egyes államok törvényeiből és kormányzatából merített adatok közlésével is kiséri, egyúttal a financztörténet szempontjából is haszonnal olvashatjuk, a pénzügyi igazgatás elméletét is belevonta a pénzügyi tudomány rendszerébe. Az államgazdaság egész körére kiterjeszkedő régibb német írók közt Rau-nak vannak legnagyobb érdemei, a kinek műve, tekintve az anyag teljességét, az összehordott adatok pontosságát, a pénzügyi történet és statisztika köréből vett adatok bőségét és a népies írásmodort, évtizedek múlva is eléggé meg nem becsülhető forrás lesz. A legújabb német szakirodalomnak legkitűnőbb művelője, Wagner Adolf, a ki nagyszabású kézikönyvében több pénzügyi kérdést szocziál-politikai fölfogással, teljesen új irányban tárgyaz, a tételes intézményekre, a nevezetesebb államok pénzügyeinek történelmi fejlődésére, továbbá a régi s újabb irodalomra egyaránt nagy figyelmet fordít és tudományunkat szabatos fejtegetéseivel kétségtelenül jelentékenyen fejlesztette.

Az elsőrangú kézikönyvek közé tartozik Stein Lőrinczé is, a kit éleselműség, önállóság, eredeti rendszeralkotási hajlam és a szakirodalom teljes ismerete jellemeznek. Kiváló érdeme, hogy az elméletet a gyakorlati iránynyal egyesíti, a mennyiben a három nagy kulturállam, Angol-, Franczia- és Németország háztartásának sajátosságait megismerteti, hogy továbbá az egyes tanok és intézmények elméleti tárgyalásán kívül a nevezetesebb pénzügyi intézményeknek történelmi alakúlását s az irodalomnak koronkénti fej-

lődését (olykor túlságos élesen birálva az egyes irók fölfogását) is figyelemmel kiséri. Azonban nehézkes stilusa és minden áron való eredetieskedése sokat ártanak munkája becsének. — NEBENIUS, BAUMSTARK, DIETZEL és HOCK az államhitelügy irodalmában tették nevüket maradandóvá. Ezenfelűl HOCK, valamint CZOERNIG és VOCKE, a financztörténet művelői sorában is elsőrangú helyet biztosítottak maguknak, a míg HOFFMANN, SCHMOLLER, HELD, LASPEYRES, NEUMANN, SCHANZ és kiváltképen SCHÄFFLE, részint mint egyes pénzügyi kérdések kitünő művelői, részint mint új irányok meginditói, érdemelnek különös kiemelést.

Megjegyzendő, hogy a német irók közt is vannak olyanok, a kik az államgazdaságot az angolok és francziák példájára, a nemzetgazdaság rendszerébe vonják be. Ilyenek: LOTZ, PÖLITZ, WIRTH, SCHÄFFLE és DÜHRING.

Hazánkban KARVASY ÁGOSTON «Államháztartási tudomány. Pest, 1862.» czimű müve volt az első rendszeres pénzügyi kézikönyv. Ezt követték KAUTZ GYULA munkája, a mely első ízben mint nemzetgazdaságtani kézikönyvének kiegészítő része az 1863-ik évben jelent meg, azóta mint különálló mű két újabb kiadást ért s a szakirodalom legkiválóbb termékei közé tartozik, MATLEKOVICS SÁNDOR-nak az 1868-ik évben közrebocsátott kis vezérfonala és FÖLDES BÉLÁ-nak a pénzügyi történetre kiváló súlyt helyező, a tudomány legújabb színvonalán álló tankönyve, mely az 1900-ik évben jelent meg. Nagy számmal vannak oly pénzügyi iróink, a kik majd az államgazdaságtan egyes tanait fejtegető dolgozatokkal, majd pedig a fontosabb hazai pénzügyi kérdésekre vonatkozó röpiratokkal vagy értekezésekkel, illetőleg financzstatisztikai és financztörténeti közleményekkel gazdagították irodalmunkat. Ily irányú jelesebb szakiróink: gr. SZÉCHENYI ISTVÁN, KOSSUTH LAJOS, gr. DESSEWFFY EMIL, CSENGERY, gr. LÓNYAY, TREFORT, FALK, KORIZMICS, HORN, WENINGER, KELETI, SZEPESSY, KERKAPOLY, KONEK, HEGEDŰS SÁNDOR, MATLEKOVICS SÁNDOR, HALÁSZ IMRE, KŐRÖSY JÓZSEF, EÖTVÖS KÁROLY, LÁNG LAJOS, FENYVESSY ADOLF, GRÜNWALD BÉLA, WEKERLE SÁNDOR, FÖLDES BÉLA, LUKÁCS BÉLA, DOBNER RUDOLF, ACSÁDY IGNÁCZ, gr. TISZA ISTVÁN, POPOVICS SÁNDOR, gr. WICKENBURG MÁRK, MANDELLO KÁROLY, MUDRONY SOMA, PÓLYA JAKAB, RÁTH ZOLTÁN, BAMBERGER BÉLA, FELLNER FRIGYES, HEGEDŰS LORÁNT és EXNER KORNÉL.

Végre nem mulaszthatom el kiemelni, hogy a pénzügyi tudomány

a XIX. évszáz közepe óta és kiváltképen napjainkban a «*társadalmi kérdés*» megoldásának elősegitését is czélkörébe veszi, a mennyiben a tulajdonképeni szocziálistákon kivül nagyszámú irók, pl. WAGNER, CLEM. ROYER, VILLIAUMÉ, NASSE, SCHMOLLER, NEUMANN, SCHEEL, SCHÖNBERG, COSSA, LORIA, BILINSKI, VOCKE, MAURUS, SCHÄFFLE, HELD és EMMINGHAUS az államgazdaság rendszerében a szocziál-politikai iránynak hódolnak s az államkiadások, az adózás és államkölcsönök körében mutatkozó társadalmi visszásságoknak eltávolitására törekednek. Az ezt az irányt követő irók az állami szolgálatok produktivitása mellett szállván sikra, az állami föladatok folytonos szaporodásának s az állami szükségletek szakadatlan növekedésének szükségét vitatják. Különösen azt hangsúlyozzák, hogy az adó nemcsak pénzügyi eszköz, hanem egyszersmind szocziál-politikai intézmény, mely a nemzeti jövedelem kedvezőbb megoszlásának előmozditására is fölhasználandó. E végből a gazdagabbaknak viszonylag erősebb megterhelését, tehát a nélkülözhetetlen szükségleti tárgyakat sujtó fogyasztási adók eltörlését és majd a fényűzési adók szaporitását és emelesét, majd a személyes jövedelmi adó behozatalát, majd ezt s az adófokozás nagyobb arányú alkalmazását javasolják.

Az államgazdaságtan egész rendszerét vagy több nevezetesebb részét tartalmazó jelentékenyebb müvek:

RÖSSIG: Die Finanzwissenschaft nach ihren ersten Grundsätzen entworfen. Leipzig, 1789.

STOCKAR V. NEUFORN: Handbuch der Finanzwissenschaft. Rothenburg, 1807.

HARL: Handbuch der Staatswirthschaft. Erlangen, 1811.

SODEN: Staatsfinanzwissenchaft. Leipzig, 1811.

JACOB: Staatsfinanzwissenschaft. Halle, 1821.

BEHR: Die Lehre von der Wirthschaft des Staates. Leipzig, 1822.

LOTZ: Handbuch der Staatswirthschaftslehre. Erlangen, 1838. (Az államgazdaságtan a 3-ik kötetben.)

FULDA: Handbuch der Finanzwissenschaft. Tübingen, 1827.

MALCHUS: Handbuch der Finanzwissenschaft. Stuttgart, 1830.

SCHÖN: Grundsätze der Finanz. Breslau, 1832.

Gr. CANCRIN: Die Oekonomie der menschlichen Gesellschaften und das Finanzwesen. Petersburg, 1845.

MOLTKE: Ueber die Einnahmequellen des Staates. Hamburg, 1846.

RAU: Grundzüge der Finanzwissenschaft. 5-ik kiad. Heidelberg, 1864.

WIRTH: Grundzüge der National-Oekonomie. Köln, 1869.

HOCK: Die öffentlichen Abgaben u. Schulden. Stuttgart, 1863.

HUHN: Finanzwissenschaft. Leipzig, 1865.

PFEIFFER: Staatseinnahmen. Stuttgart, 1866.

BERGIUS: Grundsätze der Finanzwissenschaft. Berlin. 1871.

DÜHRING: Cursus der National- und Socialökonomie. Berlin, 1873.

SCHÄFFLE: Dass gesellsch. System der menschlichen Wirthschaft. Tübingen, 1873; — Steuerpolitik. Tübingen. 1880; — és Die Steuern; két kötet. 1895 és 1897.

Fröbel: Die Staatswirthschaft. Leipzig, 1876.
Walcker: Finanzwissenschaft. Leipzig, 1884.
Umpfenbah: Lehrbuch der Finanzwissenschaft. Stuttgart, 1887.
Stein: Lehrbuch der Finanzwissenschaft. Wien, 1860. 5. kiad. 1884—86.
Wagner: Finanzwissenschaft. Leipzig, 1884—1899.
Roscher: System der Finanzwissenschaft. Stuttgart. 5-ik kiadás, 1902. (Magyar fordításban dr. Kiss János-tól, Szeged, 1903.)
Sax: Grundlegung der theoretischen Staatswirthschaft. Wien. 1887.
Cohn: System der Finanzwissenschaft. Stuttgart, 1889.
Eheberg: Grundriss der Finanzwissenschaft. 7. kiad. Leipzig, 1903.
Vocke: Die Grundzüge der Finanzwissenschaft. Leipzig, 1894.
Kaizl: Finanzwissenschaft. Aus dem Böhmischen übersetzt. Wien, 1900.
Conrad: Grundriss zum Studium der polit. Oekonomie. Theil III. Finanzwissenschaft. Jena, 1903.
Schönberg által kiadott «Handbuch der politischen Oekonomie. Tübingen». (4-ik kiad. 1897) harmadik kötete.
Conrad, Elster és társaik által kiadott «Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Jena, 2-ik kiad. 1900.
Ricardo: On the principles of political economy and taxation. London, 1817.
Mac-Culloch: A treatise on the principles and practical iflucnce of taxation and the funding system. London, 1845—1852.
Stuart Mill: Principles of political economy. London, 1847. (Magyar fordításban az 1875. évben Dapsy László-tól jelent meg.)
Patterson: The science of finance. Edinburg, 1868.
Jevons: Investigations in currency and finance. London, 1884.
Buxton: Finance and politics. London, 1888.
Giffen: Essays in finances. London, 1889.
Bastable: Public finance. London, 1895.
Adams: The science of finance. New-York. 1898.
Daniels: The elements of public finance. New-York, 1898.
Plehn: Introduction to public finance. New-York, 1900.
J. Bapt. Say: Traité d'économie politique. Paris, 1802. III. 6—9. fej. (Német fordításban Jacob-tól 1814-ben Bécsben jelent meg.)
Ganilh: La science des finances. Paris, 1825.
Gandillot: Principes de la science des finances. Paris, 1875.
Garnier: Traitè des finances. Paris, 1862; 4-ik kiad. 1882.
Leroy-Beaulieu: Traitè de la science des finances. Paris, 1877; 6-ik kiad. 1899. (Magyar fordításban Láng Lajos-tól; Budapest, 1879.)
Esquirou de Parieu. Traitè des impôts. Paris, 1862—67; 2-ik kiad. 1887.
Boucard: Eléments de la science des finances et de la législation financière française. Paris, 1904.
Cossa: Elementi della scienza delle finanze. Milano, 1881; 6-ik kiad. 1896.
Boccardo: I principii della scienza delle finanze. Roma, 1886.
Mazzano: Scienza delle finanze. Torino, 1887.
Angelo Roncali: Corso elementare di scienza finanziaria. Parma, 1887.
Ricca-Salerno: Manuale di scienza delle finanze. Firenze, 1888.
Mazzola: I dati scientifici della finanza publica. Roma, 1890.
Flora: Manuale di scienza delle finanze. Livorno, 1893.
Conigliani: Scienza delle finanze. Modena, 1896.
Graziani: Instituzioni di scienza delle finanze. Torino, 1896.
Malgarini: Lezioni di scienza delle finanze. Parma, 1896.
Martello: Scienza delle finanze e diritto finanziario. Bologna, 1897.
Cansolo: Scienza delle finanze. Livorno, 1902.
Nitti: Scienza delle finanze. Napoli, 1903.

Karvasy: Az államháztartási tudomány. Pest, 1862.
Kautz: Államgazdaság- vagy pénzügytan. Budapest, 1885.
Matlekovits: Pénzügytan. Pest, 1868.
Földes: Államháztartástan. Budapest, 1900.

5. §.

Az államgazdaságtan tárgyalásának rendszere.

Tudományunk anyagát, illetőleg kézikönyvemet öt részre osztom. Az *első részben* az államszükségletet, azaz az állami kiadásokat, a *második részben* az állambevételek tanát, a *harmadikban* az államháztartás rendjét, a *negyedikben* az államhitel s az államadósságok elméletét és az *utolsó részben* a *községi háztartás* főelveit fogom tárgyazni.

A német irók rendszerint a *pénzügyi igazgatás* szervezetét is az államgazdaságtan körébe vonják. Én erre nem fogok kiterjeszkedni, mert a szoros értelemben vett pénzügyi igazgatás elméletét nem tartom tudományunk lényeges alkotórészének. Ha meg is engedem, hogy a pénzügyi igazgatás szervezete általánosításnak is lehet a tárgya, ez inkább a közigazgatási tudomány föladata. A pénzügyi igazgatás szervezetének elvont tárgyalása különben is vajmi kevés haszonnal jár, mivel a közigazgatás ezen részének mindenütt az általános közigazgatás rendszeréhez kell alkalmazkodnia.

ELSŐ RÉSZ.

AZ ÁLLAMI KIADÁSOK.

Jacob: II.; Rau: I. 24. sk. §§.; Umpfenbach: 37. l.; Fröbel: Staatswirthsch. 48. l.; Stein: 2-ik könyv; Wagner: I. rész, 2-ik könyv; Roscher: II. 135. l.: Geffcken: Staatsausgaben. Schönberg nemzetg. kézikönyvének III. kötetében; Kautz: 22. l.: Földes: 56. l.; Garnier: Traité, 4-ik kiad. 247. l.; Cohn: Finanzwiss. 187. l.; Eheberg: 39. l.; Schäffle: Zur Theorie der Deckung des Staatsbedarfs. Tübingai folyóirat 1883 és 1884.; Nitti: Scienza delle finanze. 193. l.

6. §.

Az államszükséglet s az állami kiadások általában.

Az államgazdaságtan vizsgálódásai túlnyomóan ugyan az állami bevételekre vonatkoznak, mindazonáltal az *állami kiadások* nem csekélyebb figyelmet érdemelnek, mert a födözet nagysága az államszükséglet mértékétől s az állami bevételek jogos volta az állami kiadások szükségességétől és czélszerűségétől függ. Az államgazdaságnak épen úgy, mint a magángazdaságnak, végczélja nem a termelés és jövedelemszerzés, hanem a szükségletek kielégítése, azaz a fogyasztás. Az, hogy jól vagy rosszúl gazdálkodik-e az állam, nem annyira a bevételek szerzése körűl követett politikától, mint inkább attól függ, hogy a kormány a nemzet erőit jó vagy rossz irányban használja-e föl. E szerint a pénzügyi tudománynak a kiadások szükségességének és hasznosságának méltatására is ki kell terjeszkednie.

Az állami czélok elérésére *megkívántató* javak összeségét *államszükségletnek*, és az államszükséglet födözésére *tényleg fölhasznált* javakat *állami kiadásoknak* nevezzük.

Az *államszükséglet nagysága* az egyes országokban nagyon különböző. Különbözik nevezetesen az általános művelődési és köz-

gazdasági viszonyok, az ország földrajzi fekvése és azon hatalmi állása szerint, melyet a többi állam irányában elfoglal. Lényegesen különbözik továbbá az igazgatási rendszer, jelesűl a szerint, a mint az önkormányzat tágabb vagy szűkebb körben mozog, mert minél több ügyszakra terjed ki a községek, vármegyék stb. hatásköre, annál kevesebb az állami igazgatás által igényelt kiadás. Központosított országban, hol minden közügyet a kormány vezet és a társadalmi s egyéni erők nem érvényesűlhetnek szabadon, sokkal nagyobb az államszükséglet, mert a polgárok mindent a törvényhozástól és kormánytól várnak.

Az állami kiadások a népélet fejlődésével s a nemzet haladási vágyának erősbűlésével egyre jobban szaporodnak. Az állami szükségletek ma már valamennyi műveltebb államban oly színvonalra emelkedtek, a minőre négy évtizzel ezelőtt nem mert volna senki gondolni. *Angolországban* a rendes állami kiadások az 1685-ik évben 1.4 mill. font sterlinget, 1836-ban 49 mill., az 1898/99-ki pénzügyi évben 108 millió fontot tettek. *Francziaország* brutto kiadásainak összege az 1740-ik évben 170 millió frankra, 1828-ban egy milliárdra, 1862-ben 1970 millió és 1902-ben 3605 millió frankra rúgott. *Poroszország* az 1740-ik évben 8 millió tallért, 1860-ban 140 mill. tallért, az 1876/77. pénzügyi évben 690 mill. márkát és 1902/03-ban 2467 millió márkát adott ki. *Oroszország* netto szükséglete az 1722-ik évben 14 mill. rubel, 1762-ben 20 millió, 1880-ban 640 millió és 1902-ben 1240 millió rubel volt. *Ausztriában* az összes brutto kiadások öszszege a XVIII. évszáz első felében 30—40 millió forintot, az 1870-ik évben 290 millió forintot tett s az 1905. évi budget az összes brutto kiadásokat 1776 millió koronára előirányozza. *Magyarország* az 1803-ik évben a katonai költségeken kívül csak két millió forintot adott ki; az 1868-ik évben az összes kiadások (rendes és rendkívüli brutto kiadások) 178 millióra rúgtak s az 1905. évi költségvetés csak a rendes kiadásokat 1.067 mill., az összes kiadásokat pedig 1237 millió koronában veszi föl. *Bajorország* brutto kiadásai az 1825/6 évben 49 mill. márkát, 1868-ban 102 mill. és az 1903. évben 455 millió márkát tettek. A kis *Belgiumban* a rendes brutto kiadások összege az 1835-ik évben 87 millió frankra, 1855-ben 146 millióra és 1900-ban 426 millió frankra rúgott. — Az összes európai államok kiadásai, Kolb becslése szerint, az 1786-ik évben még csak 2550 millió frankot s az 1865-ik évben 13.790 millió frankot

tettek, az 1899. és 1900. évi költségvetések szerint pedig már 30 milliárd frankra emelkedtek.

Az állami szükségletek növekedése a népélet fejlődésének természetes kifolyása. Minél jobban előrehalad a nemzet a polgárosodás pályáján, annál több igény és követelés lép föl az állam irányában, az egyes polgár annál többet vár a béke biztositására, a szellemi élet fejlesztésére s a gazdasági, egészségügyi és kényelmi érdekek kielégitésére az állam erejétől, s annál több és költségesebb közintézményekre van szükség. Ennélfogva az államszükséglet nagyobbodása magában véve korántsem kórtünet, sőt ha megokoltak az állami kiadások s a teherviselőképességgel arányban állnak, a növekedő államszükséglet inkább az ország haladásának a jele, mert azt mutatja, hogy az állam az általános gazdasági és művelődési érdekeknek mindig hatalmasabb tényezőjévé válik s a nemzeti jólét emelésére egyre többet tehet. A kiadások újabban bekövetkezett nagymértékű szaporodásának azt a szomorú vonását persze nem lehet szépítgetni, hogy a rohamos emelkedést túlnyomóan a fegyveres béke és csak aránylag csekély részben a kulturális és anyagi népélet fejlesztése okozta.

Az egymástól távol eső időszakok kiadási összegeinek mérlegelésekor a pénz értékének csökkenését is figyelembe kell vennünk. Minthogy a pénz vásárlóereje úgyszólván évtizedenként hanyatlik s ennek következtében a jószágárak emelkednek, az állami kiadások tényleg kisebb arányban szaporodnak, mint az a pénzösszeg, a melyben a kiadások kifejezést nyernek.

Az állami kiadásoknak az általános művelődés előrehaladásával mutatkozó szaporodása persze nem egyenlő arányban terjed ki az állami szükséglet valamennyi ágára. A népélet nagyobb arányú fejlődésével az állami szükséglet némely ágának apadó irányzatot kellene követnie. Vannak szükségletek, melyek a műveltség magasabb polczán kisebb áldozattal elégíthetők ki, és olyanok is vannak, melyek a társadalmi tevékenység megizmosodása és tisztultabb nézetek elterjedése következtében — mint közszükségletek — teljesen elenyészhetnek. Minél szélesebb rétegekben honosúl meg az erkölcsszellemi műveltség és minél jobban emelkedik az alsó néposztályok gazdasági helyzete és jogérzéke, annál kevesebb biróra, rendőri közegre és fegyintézetre van szükség. Az önkormányzat hatáskörének tágúlásával s a renddel parosult szabadság megszilárdúlása után

az állami föladatok jelentékeny részét az önkormányzati testületek s a társadalmi tevékenység látják el.

Az állami kiadások rendszerében a XVIII. évszáz végén és még inkább a XIX. évszáz folyamán meghonosodott alkotmányos állami szervezet okozott nagy változást. Az alkotmányos állami szervezet az állami kiadásokat is a népképviselet befolyása alá helyezte és nagyon sokat, mondhatni legtöbbet tett arra nézve, hogy a kiadások összegét nem a fejedelem vagy az ország élén álló néhány ember önkénye, hanem az államnak a népképviselet hozzájárulásával megállapított valódi szükséglete szabja meg. Más oldalról azonban nem tagadhatjuk el, hogy újabban az alkotmányos ellenőrzés alatt álló államháztartásokban is a kiadásoknak oly szertelen emelkedésével találkozunk, mely a népesség s az általános jólét gyarapodását messze túlhaladja.

Csaknem fölösleges rámutatnunk, hogy a különböző országok kiadásainak összehasonlításakor nemcsak a kiadások összegét, hanem egyszersmind hováfordításukat, a nemzetgazdaságra gyakorolt hatásukat, valamint a kérdéses országok gazdasági fejlettségét is tekintetbe kell vennünk, mert csak ekkor tudjuk megitélni, hogy az illető országok erői helyesen használtatnak-e föl. Nagy különbség van a közt, ha az állam bevételeinek nagy részét meddő államadósságok kamataira, politikai szolgálatok jutalmazása végett szervezett hivatali állások javadalmazására, talán czéltalanúl pazar udvartartásra, vagy pedig vasútakra, vizek szabályozására, a közoktatás emelésére s egyéb termékeny czélokra fordítja. Azt is könnyen beláthatjuk, hogy tőkegazdag s általában virágzó országok a szám szerint jóval nagyobb kiadások terhét kevésbbé érzik, mint szegény államok a maguk sokkal kisebb kiadásaik súlyát.

7. §.

Az állami kiadások megállapításánál követendő főelvek.

A legelső alapelv, melyet a kormánynak és országgyűlésnek az állami kiadások megállapítása alkalmával követnie kell, hogy minden jogosúlt államszükséglet lehetőleg teljes kielégítést nyerjen és minden olyan kiadás, a melyet gazdasági vagy egyéb állami czél meg nem okol, mellőztessék. Már a kiadások megállapításakor mérlegelendő, hogy mily forrásokból kénytelen az államháztartás azokat

a bevételeket beszerezni, a melyekkel szükségleteit födözi, és a kiadások annál inkább korlátozandók a mellőzhetetlenűl szükséges czélokra, bevételeinek minél nagyobb részét gyűjti egybe az állam olyan adózók szolgáltatásaiból, a kik csak általános szükségleteik megszorításával tehetnek eleget adózási kötelezettségüknek. Tehát az legyen a főszabály az állami kiadásokra nézve, hogy a lényeges állami czélok megvalósítására okvetetlenűl szükséges kiadások minden körűlmények között, ellenben a hasznos és kívánatos kiadások csak a nemzet anyagi ereje által vont határokon belűl teljesítendők, a fölösleges kiadások pedig föltétlenűl mellőzendők.

Az adózóképesség által vont korlátokon belűl legkevésbbé kifogásolhatók a szoros értelemben vett termékeny állami kiadások. A termékeny kiadások a nép kereseti képességét fokozzák s az erőgyarapodásnak új forrásokat nyitnak. A magángazdaságban akkor termékeny (másként gazdaságos) a jövedelem fölhasználása, ha a gazdasági alany olyan anyagi vagy testetlen jószágot szerez a kérdéses kiadás teljesítésével, a mely közvetetlenűl vagy közvetve nagyobb előnyt nyújt, mint a minőt a kiadásra fordított jövedelmi összeg képvisel. Az állami kiadások gazdaságossága is ezen fordúl meg. Az állami kiadás is csak abban az esetben gazdaságos, ha oly jót eredményez, a mely a kiadás teljesítésével járó áldozat mértékét nemcsak föléri, hanem közvetetlen vagy közvetett hatásában meg is haladja. Mivel pedig az állami kiadások a nemzeti jövedelemből nyerik födözetüket, az állami kiadások csak akkor gazdaságosak, ha a magángazdaságoktól elvett jövedelmi részeknél nagyobb értéket szolgáltatnak a nemzetgazdaságnak. Nyilvánvaló, hogy az ily eredményű állami kiadások az állambevételeket is szaporítják.

Egy másik főelv, hogy az állami kiadások összege ne legyen oly nagy, hogy a magángazdaságokban a tőkeképződést akadályozza meg. Az állam czélja: a nemzet anyagi és szellemi jólétének emelése. Ámde, ha az állam kiadásait földuzzasztva a magángazdaságoktól annyit von el, hogy a tőkeképződés és az anyagi jólét emelkedése lehetetlenné vállik, önmagával jön ellenkezésbe, mert ugyanaz ellen a czél ellen tör, a melynek kedvéért létezik, tehát létjogát fennállásának tényleges eredményével önmaga rontja le. Ebből egyúttal az is következik, hogy az összes állami intézmények életbe leptetésének és rendezésének tervezésekor nemcsak a czélba vett állami intézmény benső jogosúltságát és czélszerűségét, hanem a

fenforgó közgazdasági és pénzügyi viszonyokat és különösen azt is mérlegelni kell, vajjon nem fogja-e az állami kiadások szertelen szaporítása a tőkeképződést föltartóztatni, az adózók kereseti képességét megbénítani és később a nép inségét okozni. Nagy egyoldalúság jellemzi azok fölfogását, a kik azt tartják, hogy a kormány és országgyűlés által szükségesnek tartott intézkedést, tekintet nélkül a pénzügyi helyzetre s a nemzet gazdasági erejére, szükségképen keresztűl kell vinni; — és semmi nem kétségtelenebb, mint az, hogy az állami pénzügyeknek a közgazdasági érdekkörbe való bekapcsolása a legjobb, sőt az egyedűl helyes pénzügyi politika.

Arra nézve, hogy az állami kiadások a nemzeti jövedelem mily hányadáig terjeszkedhetnek, nem lehet általános érvényű szabályt fölállítani. Minél vagyonosabb a nemzet, jövedelmének annál nagyobb hányadát bocsáthatja az állam rendelkezésére, mivel ha a gazdagabb nemzet jövedelmének nagyobb részét engedi is át az államnak, a magángazdaságok még mindig eléggé bőségesen elégíthetik ki szükségleteiket. A mely nemzetgazdaságban a nemzeti jövedelem a polgárok elsőrendű szükségleteinek kielégítésére is alig elégséges, az állam kevésbbé veheti igénybe a nép áldozatkészségét, mint oly országban, a hol az alsó néprétegek nélkülözhetőbb szükségleteiket is födözhetik. Általánosságban csak annyit mondhatunk, hogy az államszükséglet terjedelmét a közczélok szabályozzák, azaz az államszükségletnek nem szabad sem nagyobbnak, sem kisebbnek lennie, mint a hogy a közczélok szükségessé teszik.

A nemzeti jövedelem túlnyomó részének a magángazdaságok számára kell fenmaradnia, mert ha azt látják a nemzeti tagok, hogy tevékenységük eredményének legnagyobb részét az államháztartás nyeli el, lesujtva a nélkülözések terhétől, nem képesek a tőlük elvont vagyoni részeket visszaszerezni, a minek fokról-fokra sülyedő gazdasági helyzet és előbb-utóbb pénzügyi bukás lesz a vége. A nemzeti jövedelem s az állami kiadások összege közötti arány megzavarását csak egy esetben lehet megokolni. Ez az eset akkor áll elő, midőn az állam megmentésére nem lévén már más eszköz, a legnagyobb áldozattól sem szabad visszadöbbenni. De ha az állami kiadások összege s a nemzeti jövedelem nagysága közötti aránytalanság hosszú ideig tart, a nemzet a rázúdított terhek súlya alatt végre is összeroskad s az állam föloszlásnak indúl.

Magától értetik, hogy az államgazdaságban a takarékosság elvé-

ről sem szabad megfelejtkezni. A valódi takarékosság pedig kiváltképen két törvény követését kívánja. Az egyik az, hogy az állam a nemzeti jövedelmet csakis a nemzet egészét érdeklő föladatokra vegye igénybe. Minden kiadás terhét annak az érdekkörnek kell viselnie, a melynek érdekét a kiadás teljesitése kielégiti. Ennélfogva a helyi érdekek terheit a helyi érdekkör, az általános országos érdekek terheit pedig az állam viselje. Helyi és egyéni, magukban véve még olyan fontos szükségletekre nem szabad az állami bevételeket fölhasználni. Ha a polgárok mindent az államtól várnak és a kormány minden közügy intézését a maga hatalmi körébe vonja: az államháztartás keretei túlságosan kiterjeszkednek s a központosítás merev rendszere nemcsak a szabadság kifejlődését gátolja, hanem az állami eszközök s állami czélok közötti gazdasági egyensúly fentartását is megnehezíti. A takarékosság második törvénye, hogy a kormány ne fordítson semmiféle föladat létesitésére több eszközt, mint épen szükséges. Azt az általános gazdasági elvet, hogy a termelés és fogyasztás körében ugyanazzal az áldozattal lehetőleg nagy hasznot érjünk el, az államháztartásban sem szabad szem elől téveszteni.

Azonban más oldalról a takarékosság ne legyen egyoldalú és túlzott, azaz ne fajuljon fösvényységgé. A takarékosság a fukarságtól az államháztartásban is oly távol áll, mint a magángazdaságban, sőt az államháztartásban a fukarság még jobban megboszúlja magát. A gyümölcsöző beruházások s az anyagi áldozatot kívánó reformok terén elkövetett mulasztásokat az állam nehezebben hozhatja helyre, mint a magánosok. A gazdaságosság elvét persze nem úgy kell értelmezni, mintha csak az elodázhatatlan szükségletek födözését engedné meg, mivel oly kiadások is vannak, a melyek a jelenre nézve ugyan nem múlhatatlanúl szükségesek, de mellőzésük a jövő kort pótolhatatlan veszteséggel sujtaná s a gazdasági vagy szellemi művelődés fejlődését emberöltőkön át megakasztaná. Az ország közgazdasági, oktatásügyi, közigazgatási, igazságszolgáltatási, és ha a szükség úgy kívánja, hadügyi intézményeinek fejlesztése körűl — addig a határig, a melyig a nemzet adózóképessége megengedi — nem kell takarékoskodni, mert az ezekre a czélokra hozott áldozatok közvetetlenül vagy közvetve dúsan kamatoznak. Szóval, a meg nem okolt kiadások törlése s az okvetetlenül szükséges, valamint az áldozat mértékét hatásukban túlhaladó kiadásoknak megtétele és szaporítása legyen a jelszó!

Volt idő, a midőn az államférfiak az állami szükségletek túlságos kiterjesztését követő közgazdasági hátrányoknak megelőzésére elégségesnek tartották, ha az állami kiadások *belföldön* teljesíttetnek, és a közéletben még napjainkban is találkozunk azzal a fölfogással, hogy abban az esetben nem kell az államszükséglet s a teherviselőképesség közötti arány megzavarásától tartani, ha az államkincstár benn az országban szerzi be a szükségelt dologi javakat, mivel így az adók ismét az adózókhoz folynak vissza, a mi a nemzeti termelést előmozdítja s a szaporodott állami kiadások terhét a polgárok nagyobb kereseti képességével kiegyenlíti. Abban ugyan nincsen semmi kivetni való, ha a kormány az államháztartásban fölhasználandó javakat belföldön szerzi be, sőt ha a hazai termelés versenyzőképessége csak némileg megengedi és a kiadás czélja nem szenved rövidséget, ez kötelessége is a kormánynak, mert a belföldön teljesített állami kiadás a hazai termelést táplálja s az adóforrásokat szaporítja; csakhogy az állami kiadások hatása szükségességüktől és hasznosságuktól, nem pedig attól függ, hogy az állam szükségleteit benn az országban, vagy a külföldön szerzi-e be. Az állam által szükségelt javak belföldön való beszerzésének föltétlen magasztalása már azért is elhibázott álláspont, mert a hazai termelőktől történt beszerzés hasznában az egyes állami tagok nagyon különböző arányban részesűlnek. Arra az okoskodásra, hogy a belföldön elköltött adók nem okoznak a nemzetnek veszteséget, már Hamilton találóan jegyezte meg, hogy ez épen oly tekintet alá esik, mint annak a tolvajnak eljárása, a ki azzal védelmezte magát, hogy a kereskedőtől ellopott pénzt tulajdonosának visszaadta, mert árúkat vásárolt tőle. Mondanunk sem kell, hogy az ország függetlenségének biztosítására megkívántató javakat (lőfegyvereket, hadi hajókat s általában a hadsereg fölszerelését) még pénzügyi áldozatok árán is belföldön kell beszerezni.

8. §.

Az állami kiadások fölosztása.

Az állami kiadásokat előfordúlásuk ideje, hatásuk, sürgősségük és egyéb szempontok szerint több osztályba csoportosithatjuk. Figyelembe vételt érdemelnek:

I. A *rendes* és *rendkivüli* kiadások. *Rendes kiadások* azok, a

melyek minden évben, vagy legalább rendesen visszatérő időszakokban fordúlnak elő, a melyeket tehát a rendesen visszafordúló bevételekből kell födözni. Ide tartoznak az államvagyon s az egyedárúságok üzemi költségei, az adók és illetékek kezelési költségei, az államadósságok kamatszükséglete, az udvartartás, országgyűlés s az állami igazgatás folyó szükségletei. *Rendkívüli kiadások* azok, a melyek nem szabályosan visszatérő időszakokban, hanem csak egyszer, vagy pedig szabálytalanúl visszatérő, előre nem látott és meg nem határozható időszakokban fordúlnak elő. Az olyan kiadások, a melyek előreláthatóan hosszabb időszakhoz vannak ugyan kötve, de bizonyos idő leteltével mégis meg fognak szűnni, tulajdonképen szintén rendkívüli kiadások, azonban annál jobban megközelítik a rendes kiadások természetét, az évek minél hosszabb során térnek vissza és minél kevésbbé látható előre megszünésük időpontja.

A rendkívüli kiadásokhoz tartoznak: 1. az állam *magángazdasága* körében tett *beruházások*, pl. mezőgazdasági birtokok, erdők, bányák stb. szerzésére, állami gyárak létesítésére, már az állam tulajdonában levő jószágok, gyárak stb. fölszerelésére, állami vasútak építésére és fölszerelésére, magánvasútak megváltására, állami bankok alapítására stb. fölhasznált összegek, tehát olyan kiadások, a melyek az állambevételeket már a következő pénzügyi időszakokban közvetetlenűl gyarapítják; 2. az anyagi és testetlen *nemzeti tőke szaporítására*, pl. kőútak és csatornák építésére, folyamszabályozásra, közigazgatási, igazságügyi, tanügyi stb. reformok keresztűlvitelére, tökéletesebb hadi eszközök beszerzésére, új hadi hajók építésére s általában a hadsereg harczképességének fokozására stb. fordított, tehát olyan kiadások, a melyek nem ugyan közvetetlenűl, de az általános jólét s a jogbiztosság emelése által legalább közvetve az állami bevételek nagyobbodására hatnak; és 3. a közczélok valósítását akadályozó *átmeneti veszélyek* távoltartására és legyőzésére s a rendkívüli csapások súlyának enyhítésére fölhasznált, tehát olyan kiadások, a melyek rendszerint *végleges értékveszteséget* foglalnak magukban, s a melyek eredményében az utókor csak annyiban részesűl, a mennyiben elmaradásuk káros hatását a későbbi nemzedék is megérezné. A rendkívüli szükségletnek ebbe az osztályába tartoznak: az árviz, aszály, marhavész, lázadás, hadi készülődés, háború stb. által előidézett kiadások. A rendkívüli szükségletnek ebbe az osztályába tartozó kiadások, ha nagyon jelentékenyek és sürgősek

s az állam nem teljesen szilárd hitelű, az államháztartást könnyen válságba sodorhatják.

A rendes állami kiadások összege évről-évre ugyan szintén változik, de mégis kisebb hullámzásnak van alávetve s átlagos számítással előre megállapitható, a míg a rendkívüli kiadások összege tetemesen változik és gyakran előre egyáltalában meg nem határozható.

A rendes szükséglet körében előfordúló kiadások részint *állandók*, részint *változók*. *Állandók* azok, a melyek nagyságukra nézve minden évben egyenlők; ellenben *változók*, a melyek ugyan évről-évre visszatérnek, de összegükre nézve változásnak vannak alávetve. Pl. az állandósított adósság, esetleg az udvartartás szükséglete, a birák és hivatalnokok fizetései *állandó*, ellenben a hadsereg vagy a fegyintézetek ellátására fordított rendes költségek az élelmi szerek s az ezen szükségleti ágaknál fölhasznált egyéb javak árának ingadozásánál, illetőleg a fegyenczek kisebb-nagyobb létszámánál fogva *változó* kiadások.

II. Az állami kiadások, tekintve hatásukat, vagy *termékenyek*, vagy *meddők*. A termékeny kiadások ismét vagy közvetetlenűl, vagy közvetetten termékenyek. *Közvetetlenűl termékenyek* azok, a melyeket az állam közvetetlenűl gyümölcsöző czélokra, pl. az államjavak fölszerelésére vagy javítására, államvasútak épitésére, társulati vasútak megváltására használ föl. *Közvetetten termékenyek* pedig az olyan kiadások, a melyek a nélkül, hogy egyenes pénzügyi hasznot hajtanának, a nemzeti vagyonosság emelését, tehát egyúttal — azonban csak közvetetten — az állambevételek szaporodását is eredményezik, pl. a kőútak és csatornák épitésére, az igazságszolgáltatás vagy a közoktatás emelésére fordított kiadások.

A közéletben egyedűl az olyan állami kiadásokat szokták *termékenyeknek* tartani, a melyek közvetetlenűl szaporítják a nemzeti tőkét. Ez azonban az állami kiadások termékenységének fölötte szűk értelmezése, mely a magángazdasági és államgazdasági szempont összetévesztéséből ered. A magángazdaságban csak az a kiadás termékeny, a mely önálló új értéket hoz létre. Ha a termékenység jelentését az állami kiadásokra nézve is így fognók föl, a hadügyi, sőt a közoktatási, igazságszolgáltatási és közigazgatási költségeket is meddőknek lennénk kénytelenek tartani, ezek sem hozván elő oly javakat, a melyeknek értékét meg lehetne becsülni. Már pedig ezeket

a kiadásokat józanúl nem lehet meddőknek tekinteni, mivel ha közvetetlenűl nem is emelik a nemzeti vagyonosságot, hatásukkal lendítőleg vagy legalább oltalmazólag folynak be a nemzeti termelésre. Az állami kiadások termékenységét voltaképen az dönti el. hogy igazolja-e a kérdéses kiadás teljesítését gazdasági vagy más állami czél, azaz a költségtevés a nemzeti jövedelem szaporodása, vagy az állami élet fejlődése, illetőleg biztosítása szempontjából kívánatos-e. Pl. a fölösleges számú hivatalnokokra vagy katonákra, eredménytelen beruházásra vagy szerencsétlen kimenetelű háborúra fordított kiadások kétségtelenűl meddőknek tekintendők.

Minthogy csak a legkevesebb kiadási tételről lehet föltétlen bizonyossággal előre tudni, hogy hatására nézve termékeny lesz, az egyes kiadások termékenységét a kormány a fenforgó viszonyok minden oldalú fontolóra vételével itélje meg. Ha pedig a termékenynek igérkező költekezés később meddőnek bizonyúl, a kérdéses kiadás abbanhagyandó.

III. A szerint, a mint a kiadás sürgősebb vagy kevésbbé fontos szükséglet eredménye, *szükséges* és *hasznos* kiadásokról szokás beszélni. Azonban ennek a megkülönböztetésnek nincs igazi alapja, alig lehetvén a hasznos állami kiadásokat a szükségesektől elválasztani. Minden olyan kiadás, a mely az összeségre nézve hasznos, azaz a melynek eredménye meghaladja a teljesítése által okozott áldozatot, egyúttal *szükséges* is; és viszont minden szükséges kiadás a hasznosság kellékét is magában foglalja. Azt, hogy mik tartoznak a szükséges és mik a hasznos kiadások sorába, általában nem határozhatjuk meg. Sok kiadás szükségessége a nemzet műveltségi fokától, a rendelkezésre álló erőforrásoktól és mindenekfölött az adózóképesség eddigi igénybevételének mértékétől függ. Az, a mi valamely nagyműveltségű államban kívánatosnak, sőt szükségesnek tekinthető, alacsony műveltségű vagy romladozó pénzügyi viszonyok közt levő országban a megengedhetetlen fényűzés jellegével bírhat. Ha egyenlő nagyságú előnyt igérő több szükségletről van szó, valamennyit ki kell elégíteni. Ha azonban a pénzügyi helyzet nem engedi valamennyinek kielégítését, a közczélok tekintetéből káros következések nélkül halasztást szenvedhető szükségletek jobb időkig födözetlenűl hagyandók.

IV. A szükséglet tárgyát tekintve, az állami kiadások részint *személyiek*, részint *dologiak*. *Személyi kiadások* a hivatalnokok,

hivatalszolgák, katonák stb. fizetésére és nyugdíjazására s általában az állam által fölhasznált személyes szolgálatok jutalmazására, *dologiak* pedig a dologi javak beszerzésére fordított összegek. A dologi kiadásokhoz tartoznak: a lőszerek s a hadsereg egyéb fölszerelése, a hivatalszolgák ruhailletménye, irodai tárgyak, nyomtatványok, világítás, fűtés stb.

Minthogy az államkincstár a magánosoknál rendszerint drágábban termel, tanácsosabb, ha az általa szükségelt dologi javakat magántermelőktől szerzi be. A nemzetgazdaságra nézve is valóságos pazarlásszámba megy, ha az államkincstár oly javakat állít elő saját üzemében, a melyeket magánvállalatoktól olcsóbban szerezhetne be. Dologi szükségletét csak akkor elégítse ki az állam saját termelésével, ha a magánipar annyira fejletlen, hogy nem képes a kérdéses terméket kellő minőségben előállítani, vagy ha oly szükségletről van szó, a melyet az állam kivételesen saját termelésével olcsóbban födözhet.

V. Kiváló fontossággal bir a *tulajdonképi* és *kezelési* (beszedési és üzemi) államkiadások megkülönböztetése. *Tulajdonképi állami kiadások* közvetetlenűl az államczélok megvalósítására, tehát a tulajdonképi állami tevékenységek és az igazgatás ellátásara fölhasznált összegek, a míg a *nem tulajdonképi* vagy *kezelési kiadások* az államvagyon, adók s egyéb bevételi források üzemi és kezelési költségei. A tulajdonképi és kezelési kiadások együttvéve a *brutto kiadásokat* alkotják s a brutto bevételekből födözendők. — A költségvetési és számadási munkálatokban *pénztárműveleti* (másként *átfutó) kiadások* is szerepelnek. Ezek alatt oly kiadásokat értünk, a melyeket azok, a kiknek érdekében teljesíttetnek, az államkincstárnak teljes összegükben megtérítenek. Ilyenek pl. a visszvámok, a fogyasztási adó visszatérítése az adóköteles tárgyak kivitele alkalmával, bizonyos községi czélokra fölhasznált s az illető község által megtérítendő összegek, valamely más állampénztár számlájára átvett s újból kiadott összegek.

VI. A szerint, a mint az állam az adózók természetben lerótt szolgáltatásaival, vagy pedig pénzzel elégíti ki szükségletét, *természetben* és *pénzben* teljesített kiadásokat lehet megkülönböztetni. Ennek a fölosztásnak a művelt államokban csak történelmi jelentősége van, mivel a pénzgazdaság meghonosodása óta az államok bevételeiket pénzben szedik és kiadásaikat is pénzben teljesítik.

VII. A kiadás teljesitésének helye szempontjából *belföldi* és *külföldi* államkiadásokról is szólhatunk. Külföldi kiadás pl. az idegen államban tartózkodó hadsereg, a követségi személyzet vagy a külföldön elhelyezett államkölcsön szükséglete.

VIII. Végre a szerint, a mint a közkiadás az állam vagy pedig valamely önkormányzati testület szükségletét elégíti ki, *állami* és *helyi* (tartományi, vármegyei, községi) kiadásokról beszélünk.

9. §.

Az állami kiadások főágai.

Az összes állami kiadásokat tényleges fölhasználásuk czélja szerint két főcsoportba foglalhatjuk. Az egyikbe az államszerkezet, vagyis a tágabb értelemben vett *alkotmány*, a másikba az *állami igazgatás* czéljaira fölhasznált kiadások tartoznak.

I. *Alkotmányi kiadások:* korláttalan egyeduralmi országban az udvartartási költség, alkotmányos monarchiában az udvartartási és országgyűlési költségek, és köztársaságban csakis a nemzetgyűlés szükséglete.

1. *Udvartartási költség* (czivilliszta)* alatt az állami kiadásoknak azt a részét értjük, a mely az uralkodó s az uralkodócsalád szükségleteire van rendelve. Az udvartartási költség egyeduralmi országban épen oly szükséges, mint az államszükséglet bármely más ága. Szükséges különösen azért, hogy a fejedelem anyagi helyzete független, az állam tekintélyéhez méltó s az uralkodói méltóságnak megfelelő legyen, és hogy az uralkodó a jótékonyság gyakorlására, valamint a tudományok és művészetek istápolására elegendő eszközökkel birjon.

Az ókorban és középkorban, valamint az újkor első két évszázában az udvartartás szükséglete a fejedelem magánvagyonának vagy az erre a czélra kijelölt állami javaknak, az ú. n. *koronai uradalmaknak* hozadékában találta födözetet. Tulajdonképi udvartartási költség-

* Ez a kifejezés «*czivilliszta*» Angolország állami életéből fejlődött. *II. György* király az 1728-ik évben lemondván az örökös koronai jövedelmek egy részéről, az udvartartás költségeinek födözésére a parlament meghatározott jövedelmeket jelölt ki, melyekből a királynak bizonyos polgári (civil) hivatalnokokat s a külköveteket is kellett fizetnie. Mivel pedig ezeket a fizetéseket jegyzékbe (lisztába) foglalták, az udvartartási költség «*czivilliszta*» elnevezést nyert.

ről csak az állami életnek abban a szakában beszélhetünk, a midőn az állami kiadásoknak szigorúan elkülönített része szolgál erre a czélra és nagysága nem a fejedelem egyoldalú tetszésétől függ. Az udvartartási költség összegének meghatározása egyedül alkotmányos monarchiában van a fejedelem egyoldalú hatalmi köréből kivéve. Az udvartartás költségeinek elválasztását az igazgatási kiadásoktól, először *Angolország* az 1688-ik évi forradalom után vitte keresztül. Anglia példáját az 1791-ik évben *Francziaország* is követte. A többi európai államban csak a XIX. évszáz első felében vált szokássá erre a czélra külön összegnek a meghatározása. Az udvartartási költségnek az államszükséglet egyéb ágaitól való elválasztása az államháztartás alaki rendje és könnyebb áttekinthetése érdekében korláttalan egyeduralmi államban is kívánatos, alkotmányos monarchiában pedig abból az okból egyenesen szükséges, hogy a népképviselet az őt megillető budgetjogot az államháztartásnak erre az ágára nézve is érvényesíthesse.

Az udvartartási költség nagyságára nézve nem lehet általános érvényű mértéket fölállítani, mivel az illető állam hatalmi állásától és kiváltképen a nemzet gazdasági erejétől függ. Habár az adózók iránti tekintet azt kívánná, hogy a kis államok szükségletüknek erre az ágára viszonylag is kevesebbet költsenek, a dolog természetéből következik, hogy az udvartartási költség százaléktétele a kisebb országokban nagyobb. A kisebb államok fejedelmei ugyan szerényebb udvartartással is megelégedhetnek, azonban az uralkodói állással járó nagyobb kiadásoktól a kis országok fejedelmei sem szabadúlhatnak. Világos, hogy az udvartartásnak nem szabad czéltalan pazarlássá fajulnia és mindig a nemzet anyagi erejével arányban kell állnia.

Az udvartartási költség fölhasználása nem tárgya az alkotmányos ellenőrzésnek. Azt azonban czélszerű megállapitani, hogy miféle szükségletek nyerjenek belőle kielégítést, pl. a tulajdonképi udvartartáson kívül az udvari paloták, udvari műgyűjtemények s az udvari szinházak fentartása. Némely államban (Magyarországban, Ausztriában, Poroszországban, Bajorországban s a legtöbb kisebb német államban) a fejedelem özvegyét s az uralkodócsalád nagykorú tagjait megillető járadékok, valamint az uralkodócsalád leánytagjainak kiházasítási költségei is a czivillisztát terhelik: a míg más államokban (Angliában, Svédországban, Norvégiában, Spanyolországban,

Dániában, Bádenben, Szászországban, Württembergben) az uralkodócsalád tagjainak szánt járandóságok a tulajdonképi udvartartási költségtől elkülönítve állapíttatnak meg, mely utóbbi rendszer annyiban megfelelőbbnek látszik, a mennyiben ellenkező esetben a tulajdonképi czivilliszta, vagyis a fejedelem rendelkezésére bocsátott összeg nagysága, bizonytalanná válik s az uralkodócsalád tagjainak változó száma szerint módosúl.

Az udvartartás költségeit az országgyűlés vagy egyszer mindenkorra, vagy mint *Angliában, Spanyolországban, Belgiumban, Hollandban, Dániában* és néhány *németországi államban* a fejedelem trónralépésekor uralkodásának egész tartamára, vagy több évre (mint pl. hazánkban 10—10 évre), vagy végre pénzügyi időszakonként határozza meg. A fejedelem függetlensége tekintetéből az egyszer mindenkorra megajánlott czivilliszta látszik a legkívánatosabbnak. Azonban a pénzérték ingadozása és a szükségletek növekedése az időnkénti meghatározás mellett szólnak. Ezenfelűl oly körűlmények is bekövetkezhetnek, a melyek az udvartartási költség leszállítását sürgetik. Abból az okból, hogy a fejedelem anyagi helyzetével és személyes viszonyaival összefüggésben levő czivilliszta ne kerűljön minden évben parlamenti tárgyalás alá, az udvartartási költségnek az uralkodás egész tartamára vagy több évre terjedő megszavazása látszik megfelelőnek. Politikai tekinteteknél fogva, névszerint az uralkodó függetlensége érdekében, nem lehet helyteleníteni, ha a törvény az államjavak vagy egy részüknek hozadékát jelöli ki erre a czélra, a mint ez a legtöbb német államban van szokásban.

2. Az *országgyűlés* szükséglete a törvényhozó testület tagjainak és hivatalnokainak, az irodai és szolgai személyzetnek díjazását, továbbá a parlamenti szaktanácskozások tartására, az országház fentartására, világítására és fűtésére s az irodai szerek és nyomtatványok beszerzésére szükséges kiadásokat foglalja magában.

Takarékossági szempontból és még inkább a képviselők függetlensége érdekében sokan az országos képviselők fizetésének, illetőleg napidijainak eltörlését kívánják. De ha meggondoljuk, hogy a munka jutalmát és a saját kereseti tevékenység abbanhagyása által okozott veszteség megtérítését a képviselők is méltán megkövetelhetik, hogy továbbá a képviselők nem díjazása a szegényebb sorsú polgárokat a törvényhozásban való közvetetlen részvételből kizárná s a népesség valamennyi osztályára kiterjedő képviseletet lehetetlenné tenné: a

képviselők díjazását jogosúltnak kell tekintenünk. Ha a választók többségének értelmiségében és politikai belátásában föltétlenül bízni lehetne, vagy ha legalább a vagyon mindig igazi műveltséggel, jellemszilárdsággal s az osztályérdekek által szított szűkkeblűségtől ment, tiszta hazafiui önzetlenséggel járna: én is helyesebbnek tartanám az ingyenes képviselői állást, mert ebben az esetben nem volna szükség a társadalom valamennyi rétegére kiterjedő képviseletre, és mert csak a képviselői állás ingyenességével lehetne a képviselőházból azokat az elemeket kipusztítani, a melyek a képviselőséget tisztán kenyérkereseti pályának s az emelkedés lépcsőjének tekintik. Minthogy azonban ezek a föltételek még a legműveltebb országokban sincsenek meg, a képviselők díjazását teljesen helyén levőnek tartom. Más oldalról a képviselők fényes díjazása vagy azok túlságosan nagy száma a pénzügyi szemponton kívül politikai okokból sem védelmezhető.*

II. Az *igazgatási kiadások* az állami igazgatás ágai szerint a szoros értelemben vett *közigazgatási, igazságügyi, közgazdasági, közoktatás- és vallásügyi, pénzügyi, hadügyi* és *külügyi* kiadásokra szakadnak.

1. *A hadügyi költségek.* Az összes állami kiadások között a legtöbb országban a hadügyi kiadás a legterhesebb, a mely ha a nemzet erejével arányban van s az ország függetlenségének biztositására szükségképen megkívántató mértéket meg nem haladja, mindamellett épen olyan jogosúlt és szükséges, mint az állami szükséglet bármely más ága. Egy prédára leselkedő vetélytársakkal körűlvett állam nagyszámú rendes hadsereget kénytelen fentartani, mert a béke s a területi épség biztositására ily viszonyok között ez az egyetlen eszköz. Különösen újabban, a midőn az európai államok a nemzetközi és közgazdasági függetlenség megóvása kedvéért a haderő lehető foko-

* Az *angol* parlament, a *német birodalmi* gyűlés, valamint az *olasz* képviselőház tagjai nem húznak napidíjt. A *porosz* «Landtag» képviselőházának tagjai 20 márka napidíjt és útiköltséget, *Francziaországban* a szenátorok és képviselők 9000 frank évi fizetést, az *osztrák* birodalmi tanács képviselőházának tagjai 20 korona napidíjt és útiköltséget, a *magyar* országgyűlési képviselők évi 4800 korona napidíjátalányt s ezenfelűl azok a képviselők, a kik nem állnak az állam szolgálatában, évi 1600 korona lakáspénzt, a *belga* képviselők 4000 frank évi díjt s vasúti szabadjegyet, a *hollandi* második kamara tagjai 8 frt napidíjat, a *norvég* képviselők 3 speciestallér napidíjt és útiköltséget, a *romániai* képviselők 28 frank napidíjt és útiköltséget, az éjszakamerikai *Egyesült-Államok* szenátorai és képviselői 12.000 dollárt s útiköltséget kapnak.

zására törekednek és a kormányok békealapitási versenye a kitelhető fegyverkezés versenyéből áll, könnyelműséget, sőt önmaga elleni bűnt követne el az az állam, a mely hadi budgetjét a fegyveres erő czéljának, a hadsereg harczképességének veszélyeztetésével, csupa fösvénysegből túlságossan megszorítaná. A hadügyi költségek körüli fösvénység a legvégzetesebb hibák közé tartozik, mert az állam életébe kerülhet. A közéletben sokszor igazolt az a mondás, hogy a fösvény kétszeresen fizet, itt is beválik. Ha oly karban van a hadsereg, hogy föladatának meg nem felelhet, az egész hadügyi költség czéltalanúl kidobott pénz.

Csakhogy más oldalról nincsen kiadási tétel, mely az államháztartásra s a nemzet gazdasági életére oly döntő befolyást gyakorolna, mint a hadügyi költség. Az adóteher súlya s az állami kiadásoknak a nemzetgazdaságra gyakorolt hatása első sorban a hadügyi budget összegeitől függ. Az az ország, — és a legtöbb európai állam, sajnos, ily helyzetben van — a mely bevételeinek egy harmadát a hadügyre és ugyanennyit a talán nagyrészt meddő czélokra fölhasznált államkölcsönök kamataira fordít, vajmi keveset tehet a népélet fölvirágoztatására. Azokon az óriási összegeken kívül, a melyeket az állam évről-évre a hadügy molochjának áldozatúl vet, a túlságos katonai erő azért is vészt hoz a nemzetgazdaságra, mert a munkaerőt kisebbiti, a termelés egyes ágaiban szerzett ügyességet az illető kereseti foglalkozás megszakítása következtében csökkenti, a nemzetgazdaságtól tetemes tőkéket von el s a meddő fogyasztást nagyobbitja. Nem kell továbbá figyelmen kívül hagyni, hogy a hadsereg az általános védőkötelezettség életbe lépése óta a nemzet összes elemeivel érintkezik, közvetetlenűl a nemzetből kerül ki, tehát a szó igaz értelmében nemzeti hadsereg, a miért a védőerő szervezésénél és pénzügyi berendezésénél a nemzet érzelmeivel is számolni kell. Ha az állam a hadügyi kiadásokat a népérdekeket mélyen sértő mértékig terjeszti ki, a katonai erő talapzatát ássa alá, mert ha a hadsereg nem gyökeredzik a nép érzelmeiben, veszély idején a katonaság még oly tökéletes fölszerelése és legkielégítőbb szervezete és kiképzése nem sokat ér. Végre, ha a rendes hadügyi szükséglet túlmegy a teherviselőképesség határain, az következhetik be, hogy háború idején, tehát épen akkor, a midőn az évek óta hozott áldozatok gyümölcsöztetéséről van szó, a hadsereg nem felelhet meg hivatásának, mivel a rögtön nagyobbodó rendkívüli

szükséglet födözésére nem kinálkozik kellő forrás. Szóval, a hadügyi költség sem olyan kiadás, mely a közgazdasági és pénzügyi viszonyoktól függetlenűl volna megitélhető.

Az állam biztosságának koczkáztatása s a nemzet gazdasági erejének teljes kimerűlése persze egyenlően végzetes két rossz, mert mind a kettő az állami létel felbomlásának csiráját hordja magában. Ha egyáltalában lehetséges, az államférfi egyik legnehezebb föladata a hadügyi kiadások mértékének azt a határát eltalálni, a mely az állam függetlenségét gazdasági helyzetének megsemmisítése nélkül biztosítja.

A takarékosság szempontja a hadügyi kormányzat körében a következők követését sürgeti: *a)* a katonai erő létszámát a nemzeti vagyonosságnak, az ország népességének, földrajzi fekvésének, hatalmi állásának s a szomszéd államok külügyi politikájának mérlegelésével kell meghatározni; *b)* a *honvédség* intézménye honosítandó meg, mely kevesebbe kerül, mint a rendes hadsereg és veszély idején mégis tetemes erőt vethet a háború mérlegébe; *c)* a tényleges szolgálat az előképzettséggel biró katonakötelesekre nézve, a kik értelmességüknél és nagyobb testi ügyességüknél fogva azt, a mire a katonai szolgálatban szükségük van, hamarább elsajátítják, mint a lassú fölfogású, közönséges ujoncz, a rendesnél *rövidebb időre* (pl. a három évi szolgálat a középiskolai tanfolyamot végzett ifjakra nézve egy évre, az alsó kereskedelmi vagy polgári iskolát, valamint a középiskola IV—VII. osztályát végzett ifjakra nézve két évre) szállítandó le; *d)* a munkaerő fölhasználásából eredő közgazdasági előnyön kívül jelentékeny költségkimélésre vezet, ha a hadügyi kormány a kellően begyakorolt katonaság egy részét béke idején szabadságolja, illetőleg közmunkákra használja és megfelelő munkabér fejében a mezőgazdák rendelkezésére bocsátja; *e)* csak annyi törzs- és főtiszti állás szervezendő, a mennyi a hadászati érdekek kielégítésére okvetetlenűl szükséges; *f)* a katonaság élelmezése és ruházata a hadászati és egészségügyi tekintetek által vont korlátokon belűl egyszerű legyen; *g)* a hadsereg fölszerelésénél egyedűl a harczképesség szempontja legyen mértékadó, tehát a fölösleges és csakis a küldíszt fitogtató fölszerelési eszközök mellőzendők.

Más oldalról nem szorúl megokolásra, hogy a hadsereg túlságosan szűkmarkú ellátása megboszúlja magát. Ha a katona, ki rendszerint nem önszántából választja pályáját, folytonos nélkülö-

zéseknek van kitéve és zsoldjából legkisebb szórakozást és élvezetet sem szerezhet: életunttá lesz és elvesztve az önerejébe helyezett bizalmat, csak tűrni és vakon engedelmeskedni, de lelkesűlve harczolni nem lesz képes.

2. *A közgazdasági kiadások.* A nemzetgazdaság emelésére (a mezőgazdasági és műipari érdekek ápolására, közlekedési eszközökre, folyamszabályozásokra, munkásbiztosításra, a hivatalos statisztikára, pénzverésre stb.) szolgáló költségek is kiváló figyelmet érdemelnek. Az, hogy mit és mennyit kelljen az államnak ebben az irányban tennie, az ország adott viszonyaitól függ. Hátramaradt gazdasági viszonyok között levő országokban, melyekben a társadalom nem elég erős, többet kell a közgazdaság emelésére irányzott intézmények meghonosítására és kifejlesztésére áldozni. Előrehaladt nemzeteknél az igazságszolgáltatás és közigazgatás tökélyesbítése, a forgalom s az ipar szabadságának biztosítása, az államot a közlekedésügy s a közoktatás körűl megillető föladatok megvalósítása mellett inkább arra kell törekedni, hogy az ipar és kereskedelem minden közvetetlen állami beavatkozástól menten maradjon, mivel az ily nemzeteknél eléggé éber társadalmi tevékenység a maga erejéből teljesíti föladatát. Például az ármentesitő munkálatokat vagy a helyi jelentőségű útak épitését tőkeszegény országban és csekély közszellem mellett hiába fogja a kormány az érdeklett földbirtokosokra és önkormányzati testületekre hagyni; a míg gazdasági és általános művelődési tekintetben nagyra emelkedett nemzeteknél teljesen elégséges, ha a kormány ezeknek a munkálatoknak fölügyeletét veszi csak kezébe. Annak megitélése, hogy a nemzeti vagyonosság emelését czélzó valamely intézménynek állami eszközökből való létesitése vagy támogatása helyeselhető-e, a nemzetgazdaságtan körébe tartozik. Általában véve az legyen irányadó, hogy az állam csak ott lépjen föl, a hol általános állami érdekről van szó és az erőtlen magán- és társadalmi tevékenységtől semmit, vagy csak keveset lehet várni.

A takarékosság elvét s az ország pénzügyi helyzetét még a nemzetgazdaság fejlesztésére irányzott alkotásoknál sem szabad semmibe venni. A nemzeti vagyonosságot emelő kiadások ugyan új adóforrásokat nyitnak s az állambevételeket szaporítják, azonban az erők túlfeszitése az ilyen kiadásoknál is gyöngeséget, végre pedig teljes elerőtlenűlést von maga után. A közgazdaság emelését

czélzó sok kiadás csak évtizek múlva szaporítja az állami bevételeket, és mielőtt ez bekövetkeznék, a nép a tulságosan fölcsavart adók terhe alatt összeroskadhat. Szóval, a legnagyobb jelentőséggel biró reformok keresztűlvitelénél, a közlekedés és a nemzetgazdaság egyéb ágainak fejlesztésére fordítandó kiadások teljesítésénél, sőt még a közvetetlen hasznot hajtó beruházások elhatározása alkalmával is a teherbírás összes vonatkozásait kell a kormánynak és országgyűlésnek mérlegelnie, s az ilynemű kiadásokat sem szabad az adózóképesség határain túl terjeszteni, mert az ország pénzügyeinek kimerűlése után a halasztást nem tűrő, folyó szükségletek kielégítésére sem lesz elegendő erő.

3. *A közoktatás- és vallásügyi kiadások. A szellemi műveltség terjesztése*, jelesűl a népnevelés és szakoktatás emelése is jelentékeny összegeket kíván, oly összegeket, a melyek ha egyedül az állam által födöztetnének, rendkívül megsúlyosítanák az állami adók terhét. És azért, bár a közműveltség előnyeit az egész népközösség élvezi, nem lehet kívánni, hogy a közoktatás költségeit kizárólag az állam fizesse. A közoktatási költségtehernek egy részét a községekre és vallásfelekezetekre, egy másik részét pedig az oktatás áldásait első sorban élvező tanítványokra kell róni. Újabb időben több oldalról azzal az óhajtással találkozunk, hogy az egész közoktatást az állam vegye kezébe, azaz — a mint mondani szokták — a közoktatás állami monopólium legyen. Ez azonban azon kívül, hogy az államkincstárra igen nagy terheket hárítana, a tanítási szabadság elvével is ellenkeznék. Az elemi és polgári iskolák fejlődése leginkább a polgárok érdeklődésétől van föltételezve. Ennélfogva a jómódú községeket saját erejükből javadalmazandó elemi és polgári iskolák fölállítására kell kötelezni. Ugyanebből az okból a vallásfelekezetek és társulatok által fentartott iskolák terjedése elé sem szabad az államnak akadályokat emelni. De ha az oktatásügy deczentralizácziója még oly messzire is terjed, a közoktatás fölügyelete és igazgatása, a segítségre szorúló községi és felekezeti iskolák támogatása, ott, a hol a község ereje nem engedi, állami népiskolák fölállítása, továbbá a középiskolák, tanító- és tanítónőképző intézetek, felső szakiskolák és egyetemek fentartása az állampénztárból nagy összegeket követel.

A népnevelésre s a közoktatás többi ágára fordított költség a legháladatosabb, hatására nézve a legtermékenyebb kiadás, a mely közvetetlenűl ugyan nem szaporítja az anyagi tőkét, de ép oly, sőt

bizonyos körülmények közt nagyobb hasznot hajt, mint a közvetetlenül gyümölcsöző tőkeberuházás. A legkedvezőbb földrajzi fekvés, a még oly termőképes talaj s a természet többi adománya nem sokat érnek, ha hiányzik az értelmiség, mely azokat hasznosítani tudná. A régibb s újabb történet egyaránt igazolja, hogy a népek függetlensége, jóléte, söt hatalmi állása is legnagyobb részt a tömegműveltségben találja gyökerét. Hogy igazi szabadság csak művelt országban honosúlhat meg, nem fogja senki elvitatni. Az a tétel, hogy minél több iskolát épít az állam és minél jobban fizeti a tanítókat, annál kevesebbet kell a rendőrségre és fegyházakra költenie, a régi igazságok közé tartozik. Azt is minden kormány belátja, hogy a szellemi képzettség a munkás munkakedvét, ügyességét és leleményességét növeli, a takarékosság s előrelátás szellemét fejleszti és az iparost rendszeres üzleti számításra s a kedvező üzleti viszonyok szerencsés fölhasználására képesíti. Majdnem általános meggyőződéssé vált az a nézet, hogy a mindig veszélyesebb alakot öltő és fölforgató törekvéseivel az egész társadalmi rendet enyészettel fenyegető kommunisztikus ábrándoknak nincs más gyógyítószere, mint az alsó néposztály itélőtehetségének emelése és látókörének tágítása, és a népnevelés ennek daczára még a műveltebb országokban is mostoha gyermeke az államnak. Pedig a népnevelési érdekek elhanyagolása annál sajnosabb, mert azt, a mit ebben az ügyben egy éven át elmulaszt az állam, évtizek folyamán sem hozhatja helyre.

Minthogy a vallási és erkölcsi rend az állami rendnek is alapja, az állam csak saját érdekét elégiti ki, ha az erkölcsvallásosság terjedését támogatja. Támogathatja pedig első sorban azzal, ha azoknak az egyházi községeknek, a melyek nem képesek az egyházi és művelődési czéljaik elérésére szükséges eszközöket beszerezni, megfelelő segítséget ad.

Újabban mindjobban szaporodik azok száma, a kik a már sok félreértésre okot szolgáltatott jelszóra «szabad egyház a szabad államban» támaszkodva azt állítják, hogy a hitélet emelése egyedűl az egyházat illeti, és hogy az állam leghelyesebben jár el, ha a vallástanítás és az egyházi czélok terhét az illető vallásfelekezetre tolja. Ez azonban nagyon merev okoskodás. Igaz, hogy minden életképes egyházi község saját érdekében maga fog gondoskodni szükségleteiről, de azért nagy túlzás azt mondani, hogy az állam ne törődjék a vallástanitással. Az egyházi érdekek ápolásához az

államnak is köze van. A vallás az államnak egyik legelső hatalmi tényezője, mely a népet erkölcsre tanítja, az emberi gyarlóságokat korlátok közé szorítja s a társadalmi ellentéteket besimítja vagy legalább kibékíti. Vallástalan államban az állami rendet fejetlenség vagy rémuralom, a szabadságot szolgaság s a társadalmi erényeket a legalacsonyabb szenvedélyek váltják föl. Tehát a legradikálisabb elveket követő kormány is csak önmagának tesz jót, ha az erkölcs-vallásos közérzést ápolja és emeli.

A mondottakból az is kitetszik, hogy az egyházi javadalmak és alapítványok egyúttal az állami czélok szolgálatában is állanak és hogy elkobzásuk (mint *Anglia* az 1536-ik évben, *Francziaország* 1789-ben, *Poroszország* és *Württemberg* a XIX. évszáz elején, *Spanyolország* 1835-ben, *Olaszország* 1867-ben tette) nemcsak az általános jogosság alaptörvényeivel, de az ország érdekeivel is ellenkezik.

4. *Az igazságügyi kiadások.* Rendezett országban az államháztartás az igazságszolgáltatás czéljaira is tetemes összegeket költ el. Az igazságügy szükségletének nevezetesebb tételei: *a)* a központi igazságügyi kormány kiadásai; *b)* a bírák és bírósági hivatalnokok illetményei; *c)* az ügyészségek költségei; *d)* a fegyintézetek szükséglete; *e)* a bírósági épületek építésére, fölszerelésére és fentartására fölhasznált költségek.

Az igazságügyi költségek azok közé a kiadások közé tartoznak, a melyek hatásukkal teljesen megtérítik az érettük hozott áldozatot. Az igazságszolgáltatás czéljaira fölhasznált adóösszegért az állam szabadságot és közrendet, élet- és tulajdonbiztosságot, kielégítő közhitelt és szabályos forgalmat, tehát oly értékeket nyújt az adózóknak, a melyek sokszorosan fölülmúlják a rájuk fordított költségeket. Ennélfogva a szűkmarkúság bűnétől az igazságügyi budgetben is óvakodni kell. A rossz igazságszolgáltatás, ha egy-két millióval kevesebbe is kerűl, a legdrágább, minek úgy az állam, mint az adófizetők busásan megadják az árát. A fogyatékosságok az állami tevékenység egyetlen ágában sem okoznak a társadalomnak és nemzetgazdaságnak érzékenyebb veszteséget, mint az igazságszolgátatásban. Tökéletlenségének káros következéseit a gazdag és szegény, a mezőgazda és műiparos, a kereskedő és tőkepénzes egyaránt megérzik, s a rossz igazságszolgáltatásból csak a nem becsületes emberek húzhatnak hasznot.

Az igazságügyi költségek körül a törvénykezési ügyvitel egyszerűsítésével, a békebírói intézmény meghonosításával, az egyes bíróságok illetékességének az igazságszolgáltatás czélját nem veszélyeztető mértékben való kitágításával és világos törvénykönyvek életbe léptetésével lehet tetemes megtakarítást elérni. A fegyintézetek szükségletének egy része a rabtartási költségek megtérítése fejében a nem teljesen vagyontalan fegyenczektől szedett díjakból s a fegyházakban berendezett ipari műhelyek hozadékából nyerhet kielégítést.

5. *A külügyi költségek.* A külügyi költségekhez a külügyek vezetésével megbizott központi kormányhatóság szükséglete s a diplomácziai személyzet illetményei tartoznak. A követségi személyzet oly fizetéssel látandó el, hogy föllépésével külsőleg is kellőképen kifejezésre hozhassa az állam tekintélyét. Kisebb országok azzal érhetnek el a külügyi kiadásokban jelentékeny megtakarítást, ha kisebb rangú megbizottakat alkalmaznak és képviseltetésüket több szomszéd országra kiterjedően egy személyben egyesítik.

A diplomácziai állomások túlnyomó többségét előkelő családok tagjaival szokás betölteni, hogy a megbízottak saját vagyonukból pótolhassák a képviselés költségeit. Ez ellen pénzügyi szempontból nem lehet kifogást emelni. Csakhogy a diplomácziai pályához első sorban nem nagy vagyon, hanem rátermettség, jelesül fényes tehetség és föltétlen megbízhatóság szükséges. A középszerűségek minden gazdagság és külfény daczára a követségi testület hírnevét megronthatják s oly válságokba sodorhatják az országot, a melyek a félingyenes szolgálattal megtakarított összegnél ezerszerte nagyobb kiadást okozhatnak.

6. *Az államhivatalnokok illetményei által okozott kiadások.* Az előrehaladottabb államok igazgatási kiadásainak egyik legtekintélyesebb hányada az államhivatalnokok illetményeire esik.

Az államhivatalnoki illetmények rendezésekor két szempont legyen irányadó. Egyrészt a takarékosság szempontja, másrészt pedig az, hogy az igazgatást csak szakképzett egyénekre lehet bízni. Szakképzett egyének csak abban az esetben vállalnak hivatalt, ha az előtanúlmányaikra fordított fáradságnak és költségnek megfelelő kárpótlásra tarthatnak számot. A gazdasági élet demokratikus rendszere bármi nemű munkának, legyen az anyagi vagy szellemi, végeztessék akár egyesek, akár az állam érdekében, oly jutalmat követel, a milyen a munka értékének felel meg. A hivatalnoki fizetéseknek szűkmarkú,

az állásszerű megélhetést nehezítő vagy lehetetlenítő megszabását az állam igazi érdeke már csak azért is tiltja, mert a hivatalnok, ha másképen nem, jogtalan úton szerzi meg azt, a mi nélkül lételét nem biztosíthatja. Továbbá, a közszolgálat tekintélye és függetlensége megköveteli, hogy a hivatalnok minden mellékfoglalkozástól távol tartsa magát, mert csak így fogja a rábízott érdekeket teljes odaadással képviselni. Tiszta sor, hogy minél bőségesebben fizet a szolgálatadó, annál jobb erőket kap. Silány díjazás mellett rendszerint csak olyan egyének ajánlják föl az államnak szolgálatukat, a kik más pályán alkalmazást nem lelnek és csekély fizetésüket sem érdemlik meg.

A méltányos fizetés dúsan meghozza gyümölcsét, mert a hivatalnokok munkásságát, pontosságát és megbízhatóságát fokozza. A megfelelő javadalmazás a takarékosság elvébe sem ütközik. Ha csekély a fizetés, a munka is silány, a mi a tisztviselők örökös szaporítását teszi szükségessé. Ha pedig méltányos a fizetés, a hivatalnokok többet és jobban dolgoznak, tehát az igazgatási gépezet kerekeit a hivatalnokoknak jóval kisebb létszáma is folytonos és rendszeres mozgásban tarthatja. Annak nagy részét, a mit az ország a tisztviselők fizetésének javítására ad ki, számuk apasztásával megtakaríthatja.

A fizetés összegét a hivatallal járó fáradsághoz és felelősséghez, továbbá a kérdéses szolgálati ág kellő ellátásához megkívántató képzettség fokához kell szabni. Rendkívüli drágaság idejében a hivatalnokoknak drágasági pótlékot adjon a kormány. És mivel munkaképtelenségük esetére nem gondoskodhatnak magukról és az elhalálozásukat követő időre családtagjaik megélhetését tőkegyűjtéssel nem biztosíthatják, a fizetés nagyságához és a szolgálat tartamához mért nyugalmi díjban, özvegyeik és árváik pedig ellátásban, illetőleg nevelési járulékban részesítendők.

Némelyek takarékossági szempontból s abból az okból, hogy a hivatalnokok fizetésük teljes összegével szabadon rendelkezhessenek, az állami ellátási rendszer abbanhagyását s azt hozzák javaslatba, hogy a jövő eshetőségei ellen való biztosítást az állam hivatalnokainak szabad elhatározására hagyja. Igaz, hogy állami ellátás hijján a tisztviselők kölcsönös nyugdíjazó szövetkezetet alakíthatnának, vagy az általános életbiztosító intézetekhez fordúlhatnának, azonban az önmagukról való gondoskodást elmulasztó tisztviselők

nyomorán mégis az állam lenne kénytelen segíteni. Más tekintet alá esik a magán nyugdíjrendszer, ha a törvény a nyugdíjazó szövetkezetbe való kötelező belépést rendeli el. Az ellátásnak ez a módja a közvetetlen állami nyugdíjrendszer irányában annyiban előnyösebb lehet, a mennyiben a hivatalnokok érdekének csorbítása nélkül az államkincstár kisebb megterhelésével járhat.

Azokat a költségeket, a melyeket a hivatalnokok illetményei rónak az államra, a következő intézkedésekkel kell apasztani: *a)* minden igazgatási ágban csakis annyi hivatal szervezendő s az egyes hivataloknál csupán annyi állomás rendszeresítendő, a mennyi az illető ügyszak pontos ellátására szükséges; *b)* a hivatali ügyvitel módja lehetőleg egyszerűsítendő; *c)* az alsó- és középfokú hatóságok hatásköre a közigazgatás érdekei által vont korlátokon belül kiterjesztendő; *d)* a munkaerők teljesebb kihasználása és egyenes költségapasztás czéljából az egymással közeli viszonyban álló ügyágak ellátását (például az útépítést és folyamszabályozást, a posta- és távíróigazgatást) ugyanazon hivatalra kell bízni; *e)* a helyi érdekű közigazgatási és rendőri, valamint a csekélyebb jelentőségű törvénykezési ügyek elintézése az önkormányzati közegekre ruházandó.

MÁSODIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMI BEVÉTELEK.

ELSŐ SZAKASZ.

AZ ÁLLAMI BEVÉTELEK ÁLTALÁBAN.

10. §.

Az állami bevételek fogalma s a beszerzésük körül követendő főelvek.

Az állam által a közszükségletek kielégíthetése végett beszerzett gazdasági javak összeségét *állambevételnek* s azokat az eszközöket, a melyekből az állam bevételeit meríti, *állambevételi forrásoknak* nevezzük. Az állam sokféle úton szerezheti be bevételeit, s a pénzügyek története és statisztikája tanúskodnak róla, hogy tényleg a legkülönbözőbb, gyakran legczélszerűtlenebb és legigazságtalanabb bevételi források szolgálnak a közszükségletek födözésére. Az államgazdaságtan föladata megállapítani azokat a föltételeket, a melyektől az állambevételi források helyessége függ.

Az állambevételi források helyességének legelső föltétele, *hogy ne jöjjenek az általános jogosság eszméjével s az egyesek szerzett jogaival összeütközésbe.* A jogrendet egy gazdaság sem nélkülözheti s az államgazdaság a legkevésbbé. Az állam egyik főczélja polgárainak jogait mások háborítása ellen megoltalmazni. Annál inkább köteles saját maga mindent kerűlni, a mivel az állami tagok jogait sértené meg.

A második alapelv, *hogy az állami bevételek terhét a népközösség valamennyi tagja lehetőleg arányosan viselje.* Az arányosság önként érthetőleg nem azt jelenti, hogy mindenki tárgyilag egyenlő összeggel járúljon hozzá a közszükségletekhez, hanem hogy az állami

bevételek terhét saját anyagi erejéhez képest mindenki egyenlő mértékben érezze.

Alig szükséges kiemelnünk, *hogy az állambevételi forrásoknak nem szabad az erkölcsiség követelményeit megsérteniök.* Semmi nem bizonyosabb, mint az, hogy a közintézményekben rejlő erkölcsellenes állapotok politikai és gazdasági tekintetben is megrontják a nemzetet. Ha az erkölcsiség meglazúl, az egész állami szervezet bomlásnak indúl. A közerkölcsiséget sértő intézményektől az államnak annál inkább óvakodnia kell, mert minél nagyobb tekintélytől ered a rossz példa, annál veszedelmesebb s annál több utánzóra talál. Ha biztos alapra kívánja az állam a társadalmi rendet fektetni, minden életnyilvánulásában saját magának is erkölcsösnek kell lennie. A közhatalom saját magát tagadja meg s az állameszme erkölcsi fenségének tisztaságát maga szennyezi be, ha pénzügyi előnyök kedvéért erkölcsellenes iparágakat űz, vagy a büntetőtörvények által tiltott cselekvényekből eredő bevételre rótt adókból hasznot szerez.

Az állambevételi források helyességének egyik további kelléke, *hogy a nemzetgazdaságtól lehetőleg kevéssel többet vonjanak el, mint a mennyit az államkincstár rendelkezésére bocsátanak.* Kezelési költség nélkül természetesen nincsen bevétel. Azonban a gazdaságosság elvét s a közgazdasági érdekeket a födözeti eszközök megválasztásánál is tiszteletben kell tartani, és ha több oly bevételi forrás között lehet válogatni, a melyek a jogosság és arányosság követelményeit egyenlően kielégítik, annak adandó elsőség, a mely legkisebb kezelési költséggel s a nemzetgazdaság legkisebb háborításával jár.

Végre arra is törekednie kell a kormánynak, *hogy az állami bevételek lehetőleg egyenletesen folyjanak be.* A bevételek nagyobb mértékű hullámzása megzavarja a határozott és tervszerű pénzügyi politikát. Szerencsés esztendő után a népképviselet olyan kiadásokra is rászánja magát, a melyekre később nem talál födözetet, és kedvezőtlen években még a rendes kiadások egy részét is kölcsönpénzből hajlandó teljesiteni, mert azzal biztatja magát, hogy az elvállalt adósságot a legközelebbi jó esztendő fölöslegéből fogja törleszteni. A túlnyomóan műipari jelleggel biró, valamint a nagy államoknak ebben a tekintetben előnyösebb helyzetük van, a mennyiben a bevételek pontos befolyására kedvező és kedvezőtlen irányban ható

tényezők nagy országban könnyebben kiegyenlítik egymást és műiparos országban állandóbb és egyenlőbb lévén a nemzeti jövedelem, az adók könnyebben és biztosabban folynak be. Az olyan államok, a melyek bevételeik tetemes részét államvagyonból, névszerint államjószágokból, erdőkből, kincstári bányákból és vasútakból szerzik be, a bevételek állandóságára irányúló követelménynek kevésbbé tehetnek eleget, mivel az államvagyonból eredő bevételek nagy ingadozásnak vannak alávetve.

11. §.

Az állami bevételek nagysága.

Az állami bevételek nagyságát két tényező szabályozza. Egyrészt a *szükségletek terjedelme*, és másrészt a *nemzet anyagi ereje*. Azokat a szükségleteket, a melyek födözése nélkül az állam legfőbb czéljait sem érhetné el, illetőleg szerződésileg elvállalt kötelezettségeinek teljesítését tagadná meg, névszerint a közigazgatás, igazságszolgáltatás, népnevelés, honvédelem s az államadósságok szükségletét, minden körülmények között ki kell elégíteni. Ellenben a *másodrendű kiadásokat*, pl. a közlekedési vállalatok segítését vagy a tudományos és művészeti törekvések támogatását, a nemzet anyagi erejéhez kell szabni. Ennek az elvnek semmibe vétele az államháztartást ugyanabba a veszélybe döntheti, a melybe a föltétlenűl szükséges kiadások abbanhagyása, mert az az ország, a mely a nemzeti törzsvagyont támadja meg, a pénzügyi bukás szélén tévelyeg.

A nemzeti vagyonosság s az állami bevételek nagysága között mutatkozó *átmeneti* aránytalanság nem veszedelmes, mert a közgazdasági viszonyok javulásával a súlyegyen ismét helyreáll. De ha az állami bevételek összege s a nemzet gazdasági ereje között fenforgó aránytalanság huzamos ideig tart, az adócsavar már régóta az elviselhetőség végső határáig van feszítve és ennek következtében egy rossz termés, gazdasági válság, vagy csak kisebb arányú forgalmi fennakadás a magángazdaságok egész sorát sodorja el: a nemzet erőszakolt kiszivattyúzása hatástalan marad. Az adóteher szertelen fokozása csak az adóhátralékokat szaporítja és a pénzügyi összeroskadástól nem menti meg az országot.

12. §.

Az állami bevételek fölosztása.

Az állami bevételeket többféle szempontból osztályozhatjuk.

I. *Magángazdasági* vagy *magánjogi* (másként kereseti vagy eredeti) — és *államgazdasági* vagy *államjogi* (másként származtatott) *állambevételek*. A magángazdasági bevételeket az állam saját vagyonából vagy kereseti tevékenységéből, az államgazdaságiakat pedig közjogi hatalmánál fogva a polgárok jövedelméből, illetőleg vagyonából szerzi. A magángazdasági bevételek ismét két alosztályra szakadnak. Az egyikbe a *tulajdonképi magángazdasági*, vagyis azok a bevételek tartoznak, a melyeket az állam mint magánjogi alany a birtokában levő vagyontárgyakból és vállalatokból (mezőgazdasági uradalmakból, erdőkből, bányákból, vasútakból, gyárakból stb.) a szabad verseny kizárása nélkül szerez. A második alosztályt az államot megillető előjogokból eredő, ú. n. *regáleszerű jövedelmek* alkotják.

A hűbéri birtokviszonyokból fejlődött *fenségi haszonvételek*, névszerint a bányaregále, továbbá a vadászati és halászati regálék, ma már nem bírnak gyakorlati jelentőséggel s a jogtörténet körébe valók. A mai értelemben vett *közgazdasági regálék* pedig, jelesűl a postai, távirói, távbeszélői és pénzverési regálék, nem pénzügyi, hanem közgazdasági intézmények, a melyek nem financziális, hanem tisztán közgazdasági érdekekben találják alapjukat, ennélfogva nem önálló, hanem esetleges állambevételek és nem az államháztartási tudományban, hanem a nemzetgazdaságtanban méltatandók.

Az *állami egyedárúságok* vegyes természetű bevételi források. Alakjukra nézve a szabad verseny kizárásával űzött állami vállalatokhoz, ellenben lényegükre és hatásukra nézve a fogyasztási adókhoz tartoznak. (L. a 18-ik §-t.)

Államgazdasági bevételek: az illetékek és adók.

II. *Rendes és rendkívüli állambevételek. Rendes* állambevételek azok, a melyek évenként folynak be; a *rendkívülieket* pedig csak akkor veszi igénybe az államháztartás, a mikor a fenforgó szükségletek födözésére a rendes bevételek nem elégségesek. *Rendes bevételek:* az állam tulajdonképi magángazdaságából, továbbá az egyedárúságokból, illetékekből s az adókból eredő bevételek. *Rendkívüliek:*

az államkölcsönökből, rendkívüli adókból s az államjavak elidegenítéséből befolyó bevételek.

III. *Nyers és tiszta bevételek. Nyers* (brutto) *bevétel* a bevételi forrás összes hozadéka a kezelési és üzemi költségek levonása nélkül. *Tiszta* (netto) *bevétel* a nyers bevételnek az a része, a mely a kezelési és üzemi költségek levonása után fenmarad.

IV. *Önálló és esetleges bevételek. Önálló bevételek* azok, a melyeknek czélja tisztán jövedelemszerzés. *Esetlegesek,* a melyeknek inditó oka nem a közszükséglet födözhetése. Esetleges bevétel pl. a közgazdasági regálék hozadéka, az államkincstár örökösödése, az államnak fölajánlott ajándékok, a pénzbüntetések, uratlan területek vagy újonnan fölfödözött szigetek elfoglalása stb.

V. A szerint, a mint termesztmények és munkabeli szolgálatok, vagy pedig pénz alakjában szerzi be az állam bevételeit, *természet- és pénzbeli bevételekről* szólhatunk. A természetben szedett bevételeknek előrehaladottabb viszonyok közt alárendelt szerepük van. Az állam magasabb műveltségi fokon állandóan alkalmazott és hivatásszerű szakképzettséggel biró egyének által szerez érvényt akaratának, kik munkaerejüket csak abban az esetben ajánlják föl, ha kellő díjazásban részesűlnek. Ezenfelűl a termesztményekben, illetőleg munkával lerótt adózások nélkülözik a bevételek biztosságát, állandóságát és arányosságát. Fejlődött viszonyok között pedig csakis biztos, állandó és arányos bevételekkel tartható fenn az államháztartás.

VI. *Állami és helyi, belföldi és külföldi bevételek.* Az *állami* bevételek a szorosan vett állami szükségletek födözésére az állam által beszedett bevételek, a *helyiek* pedig az önkormányzati testületek bevételei. A *külföldről folyó bevételek* közé a hadisarcz, az idegen államok által fizetett tributumok s a külföldön elhelyezett államkötelezvényekért befolyó kölcsönpénzek tartoznak.

MÁSODIK SZAKASZ.

AZ ÁLLAM MAGÁNGAZDASÁGA.

Lotz: III. 120. l.; Malchus: I. 22. l.; Moltke: Einnahmen, 1. l.; Rau: I. 88. §., Umpfenbach: 308. l.; Pfeiffer: I. 90. l.; Stein II.; Wagner: I. 471. l.; Cohn: Finanzw. 92. l.; Roscher: I. 37. l.; Leroy-Beaulieu: I. 25. l.; Vocke: Grundzüge. 21. l.; Nitti: 257. l.; Treitschke és Laspeyres dolgo-

zatai a Bluntschli féle államszótár III. és X. kötetében; Rentzsch: Handwörterb. d. Volkswirth. Leipzig, 1870. 227. l. és 843. l.; Meier czikke a Holtzendorff-féle lexikon I. k.-ben; Scheel: Die Erwerbseinkünfte des Staats. Schönberg nemzetgazd. kézik. III.; Reyscher: Die Rechte des Staats an d. Domainen. Leipzig, 1863.; Prince-Smith: Staat u. d. Volkshaush. Berlin, 1874.; Rönne: Domainen-, Forst- u. Jagdwesen d. preuss. Staates. Berlin, 1854.; Umpfenbach: Benütz. d. Domainen in Preussen. 1861.; Schulhof: Staatsgüter u. Grossgrundbesitz. in d. österr. Mon. Wien, 1862.; Korizmics: Gazd. levelek. Pest, 1867. 40. l.; Lónyay előterjesztése ő cs. és ap. kir. Felségéhez az államvagyonról. Buda, 1869.; Balck: Domaniale Verhältnisse in Mecklenburg-Schwerin. Rostock, 1866; Frey: Geschichte des königlichen Gutes in Deutschland. Leipzig, 1881.; Rimpler: Domänenpolitik und Grundeigenthumsvertheilung in Preussen. Leipzig, 1888.; Frantz: Preussens Domänengüter. Berlin, 1868.; Oelrichs: Die Domänenverwaltung des preuss. Staates. Breslau, 1888.; Berger: Die Verpachtung der preuss. Staatsdomänen. Finanz-Archiv. 1892. és 1893.

13. §.

Az állam magángazdasága s az államvagyon általában.

Az állam magángazdasága alatt azoknak a kereseti ágaknak üzésére vonatkozó állami tevékenységet értjük, a melyekből az állam a magánosok versenyének kizárása nélkül szerez bevételt. Az állam magángazdasága különösen a következő három pontban különbözik a magánszemélyek kereseti tevékenységétől: *a)* az állam magángazdaságát alkotó vagyontárgyak közvetetlenűl vagy közvetetten az állam közjogi hatalmában találják eredetüket, mivel az állam a tulajdonában levő vagyontárgyakat (földbirtokokat, bányákat) vagy akkor tartotta még fenn a maga javára, a midőn az ország területe fölosztás alá került, vagy ha vásárlás útján szerezte is meg azokat, a vételárat oly bevételekből gyűjté egybe, a melyek közjogi hatalmából folytak; a míg a magánosok a birtokukban levő vagyontárgyakat tisztán magánjogi czimen szerezték; *b)* minthogy az állam nem végezhet munkát, magángazdasági keresete nem tartalmazhat munkajövedelmet; *c)* habár magángazdasági tevékenységi körében az állam is a bevétel lehető emelésére törekszik, e nemű működésében nem kizárólag a magángazdasági czélt, hanem egyúttal az általános nemzetgazdasági és társadalmi föladatokat is szem előtt tartja, pl. mezőgazdasági uradalmait az észszerű gazdálkodási mód meghonosítására, erdőbirtokát a könnyelmü erdőirtás megelőzésére, bányaműveit és gyári vállalatait

a műszaki ismeretek terjesztésére, vagy a munkásügyi viszonyok javítására, a tulajdonában levő vasútakat helyes tarifapolitika követésével a hazai termékek kivitelképességének emelésére is fölhasználja.

Az állam magángazdaságának tárgya: az *államvagyon*. Ezt a szót: «*államvagyon*» kétféle értelemben használjuk. Tágabb értelemben államvagyonnak mindazoknak a vagyontárgyaknak összeségét nevezzük, a melyek az állam tulajdonában vannak, habár közvetetlenűl nem szaporítják is az állambevételeket. Az ilyen értelemben vett államvagyon körébe a közvetetlenűl jövedelmező kincstári birtokokon kívül az állam tulajdonában levő hatósági épületek, iskolák, múzeumok, könyvtárak, kaszárnyák, hadi erősségek, kőútak, kikötők stb., azaz mindazok a vagyonrészek is tartoznak, a melyek nem az államháztartás, hanem az általános közczélok szolgálatában állnak és nem a tulajdonképi államvagyont, hanem a *közvagyont* alkotják. Ellenben szoros értelemben vett államvagyon alatt csak az állam tulajdonában levő azokat a vagyontárgyakat értjük, a melyek az állambevételek szaporítására szolgálnak. A közvagyon közvetetlenűl nem nyújt ugyan az államnak bevételt, sőt nagy részének tőkeértékét sem lehet megállapítani, azonban a nemzet anyagi és szellemi fejlődésének megbecsűlhetetlen szolgálatokat tesz és épen megfordítva, mint a tulajdonképi államvagyon, a művelődés előrehaladásával egyre nagyobb szerepet játszik.

A tulajdonképi államvagyon alkotórészei: a mezőgazdasági uradalmak, állami erdők, kincstári bányaművek, az állam által fentartott műipari és kereskedelmi vállalatok, államvasútak, bankok, államépületek s az állami tőkék. Az állami vasútakra és bankokra nem fogunk kiterjeszkedni, mert túlnyomóan közgazdasági czélokat követő intézmények és mint ilyenek a nemzetgazdaságtanban tárgyazandók.

A fejedelem magánvagyona (bonum scatullæ) nincs összefüggésben az államvagyonnal és nem tartozik az államháztartás körébe. A fejedelem vagyonának szerzési czíme magánjogi, a miért a magánvagyonához tartozó értékekkel a fejedelem korlátlanúl rendelkezik. Az uralkodócsalád vagyona is magánjogi természetű, tehát ez sem tartozik az államjavak közé. Ugyanily szempont alá esnek a fejedelmi hitbizományi javak is, a melyeknek hozadéka — nem tulajdona — az uralkodó szabad rendelkezésére áll.

A tisztán bevételszerzés czéljából űzött állami magángazdaság-

nak legfőbb tárgyát az államjószágokban szemléljük. *Államjószág* tágabb értelemben az állam tulajdonában levő minden olyan vagyontárgy, a melynek bevételszerzés a czélja; közönségesen használt értelemben a bevételszerzésre használt ingatlan állami birtok; végre legszorosabb értelemben csakis a mezőgazdasági kezelés alatt álló kincstári birtok.

Az államjavak eredete mindenütt a hódítás és első letelepedés idejére vezethető vissza, a midőn az ország területének egy részét a vezér vagy fejedelem a maga részére tartotta fenn. Már a régi *zsidó királyok* is államjószágokból szerezték jövedelmeik egy részét. A *görög államokban* a vámok mellett az államjószágok és kincstári bányák voltak a legfőbb bevételi forrás. A *rómaiaknál* az «ager publicus» nagyobb területet foglalt el, mint az «ager privatus». A meghódított tartományok erdői és legelői mind állami tulajdonba mentek át és használatuk után az államkincstár jelentékeny díjakat szedett. Az állami birtok egyéb részei részint adóbeli szolgáltatások fejében, részint haszonbéri szerződések alapján a patricziusok birtokába mentek át, míg végre *Diocletian* a birtokosokat szabad tulajdonosoknak ismerte el. Azonban a «provincziákban» még sok ingatlan az állam tulajdonában maradt. A császárság korában az államjavak lassanként császári koronai javakká váltak.

A *középkori germán államokban* a domániumok eredetileg mint valóságos *patrimoniális javak* a fejedelmi család tulajdonához tartoztak. Valamint a területi fensőség magánjogi és közjogi elemek vegyülékéből állott, a domániumok is vegyes jogi jelleggel bírtak. A tulajdonjog az uralkodócsaládot illette, azonban a domániumok hozadékából az udvartartás szükségletén kívül az igazgatási kiadások egy része is kielégítést nyert, és a domániumok idővel a rendek ellenőrzése alá jutottak. Elidegeníthetetlenségüket több német állam csak a XIX. évszáz folyamán mondotta ki és némely német államban még akkor is megtartották magánjogi jellegüket, a midőn a patrimoniális területek valóságos államokká alakúltak át, sőt a Német Birodalomban még ma is vannak olyan kisebb fejedelemségek, a melyekben a régi domániumok tulajdona az uralkodócsaládot illeti.

Magyarországban, a hol a patrimoniális államszervezet soha nem állott fenn, az állami fekvőségek kezdettől fogva *nemzeti javak* voltak. Azt, hogy államjavak természetével bíró fekvőségek már a *vezérek korában* léteztek volna, adatok hijján nem lehet állitani, ha-

bár több történetírónk (Kollár, Pray, Engel, Katona, Horváth M.) már az őskori államszervezet idejében fennállott állami fekvőségeket említ. Az azonban kétségtelen, hogy a *Szent István-féle várszerkezetben* szerepelt várak s a hozzájuk tartozott jószágok valóságos állami javak jellegével bírtak és Sz. István törvénye (II. 6.) szerint elidegeníthetetlenek voltak. Az államjavak elidegenítését későbbi törvényeink is eltiltják. Ez, valamint az a körülmény, hogy már a XIII. évszázban hozott törvények (1222: XXII., 1231: XXXII.) kikötik, hogy a királyok idegeneknek államjavakat ne adományozzanak, azt bizonyítja, hogy nálunk az állami fekvőségek már kezdettől fogva *nemzeti* és távolról sem patrimoniális jószágok voltak. A magszakadás vagy hűtlenség czímén a szent koronára visszaszállott uradalmakat, az ú. n. kincstári vagy kamarai javakat, a király tetszése szerint ismét más érdemes hazafiaknak adományozhatta; azonban a *koronai javakat*, a melyek hozadékára a király ugyan szintén teljes joggal bírt, zálogba adni vagy elcserélni nem volt soha szabad. (Hajnik: M. alkotm. és jogtört. 1872. I. 77., 127., 305. l.; Kerékgyártó: A művel. fejlődése Magyarországban. 1876. 239. l.; Récsi: Közjog. 1861. 254. l.; Virozsil: Staatsr. d. Kön. Ung. 1865. II. 176. l.)

A közbevételek legnagyobb részét évszázakon keresztül az államjószágok szolgáltatták. A középkorban s az újkor két első évszázában a fejedelmek a honvédelmi s a haza körül szerzett egyéb érdemeket az államjószágok haszonvételének adományozásával jutalmazták, az igazgatás teendőivel megbízott tisztviselőket a domániumok termékeivel és haszonvételével díjazták, s az udvartartás szükséglete a hűbéri szerkezetből kifejlődött termesztményi szolgáltatásokon kívül szinten a koronai jószágok hozadékából nyert kielégítést. Azonban minél jobban nagyobbodott az államszükséglet, a közkiadásoknak annál kisebb része került ki az államjavak hozadékából s az állam annál nagyobb mértékben a polgárok adózásaira volt utalva. Így történt, hogy az eredetileg legnagyobb fontosságú állambevételi forrás idővel a legjelentéktelenebbé változott. A szoros értelemben vett államjószágokból az európai államok közül mostanában csak *Porosz-*, *Bajor-*, *Szászország*, *Württemberg* és *Oroszország* szereznek tetemesebb bevételt. *Magyarországban* a mezőgazdasági állambirtokok hozadéka az 1880-ik évben megindúlt nagyobb arányú birtokeladások következtében nagyon megapadt. Az évi tiszta eredmény az 1868-ik évtől az 1879-ik év végéig 2.3 millió és 3.5 millió forint között inga-

dozott, az 1891-ik évben már csak 787.000 frtot tett s az 1896-ik évben 600.000 frtra szállott le.

A régi domániumokat a legtöbb művelt államban az államvasútak helyettesitik. Csakhogy a míg a domániumok czélja tisztán bevételszerzés volt, addig az államvasút csaknem kizárólag a forgalmi politika eszköze.

14. §.

Az állami termelés és vállalkozás megengedhetőségének kérdése.

Arra a kerdésre, vajjon gazdaságosnak és pénzügyi szempontból előnyösnek tarthatjuk-e az állam kereseti tevékenységét, nem adhatunk föltétlen s általános érvényű feleletet. A nemzet műveltségi foka, jelesűl a magánipar kisebb-nagyobb fejlettsége, továbbá a szóban levő vállalati ág természete és tulajdonságai s az állami vállalat közvetetlen czélja szerint az állam magángazdasági tevékenységét majd jogosúltnak, pénzügyi szempontból előnyösnek és közgazdasági tekintetben is megengedhetőnek, sőt talán egyenesen kívánatosnak, majd pedig gazdaságellenesnek és pénzügyi szempontból is hátrányosnak kell tekintenünk.

Első pillanatra — legalább pénzügyi szempontból — a kincstári üzletek és vállalatok nemcsak megengedhetőnek, hanem kívánatosaknak is tünnek föl, mert az állam magángazdasági bevétele a különben szükséges adóbevétel egy részét nélkülözhetővé teszi s az államháztartásnak némi függetlenséget és bizonyos állandósági jelleget kölcsönöz. De közelebbről véve fontolóra ezt a kérdést, a tisztán pénzügyi czél kedvéért űzött állami termelést előrehaladott műveltségi fokon nem védelmezhetjük.

Arra nézve, hogy az állami termelés pusztán üzleti haszon szempontjából a részvénytársulati vállalkozás irányában is határozott hátrányban volna, nem forog fenn semmi benső ok. A részvénytársulati vállalatokat is csak tisztviselők kezelhetik. A tisztviselőknek a vállalat eredménye iránti érdeklődését az üzleti fölöslegben való részesités rendszerével az állam is emelheti. Ennelfogva az olyan vállalatok, a melyekre nézve a részvénytársulati vállalkozás sikerének alapföltételei nem hiányzanak, az állam kezében is haszonnal megállhatnak, és tényleg nem egy állami vállalat van, a melynek tiszta üzleti hozadéka a beruházott tőke nem kisebb százalékát

téríti meg, mint az ugyanabban az országban és iparágban működő részvénytársulati vállalatok. Névszerint az olyan vállalatokra nézve áll ez, a melyek megindításához és fölvirulásához első sorban tekintélyes összegű tőke szükséges, a melyek vezetését állandó szabályok szerint lehet berendezni s a melyeknél az üzleti haszon nagysága nem annyira az üzletvezető korláttalan rendelkezési szabadságától s ennek, valamint a többi intéző és végrehajtó közegnek közvetetlen érdeklődésétől, hanem inkább a tőke nagyságától s az igazgatás ügyességétől és becsületességétől függ. Azonban, ha fontos közérdek nem követeli, pusztán az üzleti haszon, azaz csakis a bevételszerzés kedvéért, még az ilyen tulajdonságokkal bíró vállalatokkal sem kellene a kormánynak vesződnie, mert a tisztán pénzügyi czélt követő vállalkozás nem tartozik az állam föladatai közé, sőt a kormány tulajdonképi hivatásával ellenkezik. Ha a kormány csakis azért tart fenn nagyszámú bányászati, műipari, kereskedelmi és nyerészkedésre alapított, egyéb nemű közönséges vállalatokat, hogy az állambevételeket ezen az úton is szaporítsa, munkaerejét és gondosságát az üzleti czélok s a tulajdonképi kormányzati föladatok közt kénytelen megosztani, a mi az erkölcs-szellemi és egyéb czélú közérdekek kielégítésére irányúló kötelességének elhanyagolására vezethet. Továbbá, ha a kormány a kincstári üzletekre kiváló súlyt helyez és nagyon tekintélyes összegű bevételt akar belőlük szerezni, az ugyanazokban az iparágakban működő egyéni és társulati vállalatok versenyének a rendelkezésére álló hatalmi eszközök fölhasználásával való legyőzésétől sem riad visssza, és ha a kincstári vállalatok egyes években az egyenlőtlen verseny ellenére üzleti hiánynyal zárják le számadásaikat, a veszteséget az adózók kénytelenek megtériteni.

A legtöbb iparágban az állami termelés pénzügyi sikert sem mutathat föl. Az üzleti haszon a legtöbb iparágban az üzletvezető közvetetlen érdeklődését és élénk felelősségi érzetét, ezekből folyó szakadatlan gondosságát s önálló és korláttalan intézkedési szabadságát tételezi föl. Ezek a kellékek teljes mértékben csakis az egyéni vállalatokban vannak meg, a melyeknek vezetése vagy legalább fölügyelete magának a vállalkozónak kezében összpontosúl, kit a vállalkozással járó kárveszély nagyobb szorgalomra, éberebb elővigyázatra és fokozott takarékosságra serkent, s a ki önállóbban és gyorsabban is intézkedhetik, mint a nehézkes szervezetű állami igazgatásnak

még oly tág hatáskörrel fölruházott közege. Az állami termelés gazdasági sikerének az a legnagyobb akadálya, hogy a központi kormánynak fentartott jóváhagyások s a fölöttes hivatalok által kibocsátott utasítások túlságosan megszorítják a kezelő közegek önállóságát és lehetetlenné teszik a gyorsan változó értékesítési alkalmaknak kellő időben való fölhasználását. A kincstári vállalatok igazgatását vezető központi közegek az íróasztalok mellől avatkoznak bele azokba a gazdasági ügyekbe, a melyeknek részleteit és helyi vonatkozású viszonyait nem ismerik; a végrehajtó közegek pedig nem értik, vagy talán szándékosan félremagyarázzák a központi hivatalok intézkedéseit.

A nagyobb arányú állami termelésnek az is hátránya, hogy mint minden üzletnek, a kincstári vállalatoknak tiszta eredménye is, örökös ingadozásnak van alávetve. Az állami iparvállalatok hozadéka épen abban az évben csökkenhet, a melyben az állami kiadások szaporodnak, és épen oly időben emelkedhetik, a mikor az állami kiadások apadnak, a mi az államháztartásban zavarokat okozhat. Egyik további rossz oldala az államvagyonnak, hogy hadjárat idején jobban ki van téve az ellenség pusztításainak, mint a magántulajdon. Ez a körülmény kiváltképen az államkincstár műipari vállalatai ellen szól, melyeket az ellenség teljesen megsemmisíthet, a míg a mezőgazdasági termelés alapját, t. i. magát a földbirtokot, nem teheti tönkre. A mi pedig különösen a mezőgazdasági állambirtokot illeti, a nagy kiterjedésű államjószágoknak az állami termelés általános hátrányain kívül, magas műveltségi fokon még az a káros hatásuk is van, hogy a nemzeti ingatlan birtok nagy részét a magántulajdontól s a szabad forgalomtól elvonják, a birtokállomány földarabolását s ezzel együtt a föld népének szaporodását, valamint a belterjes földmívelés meghonosodását hátráltatják.

A nagy arányokban űzött kincstári vállalkozás politikai szempontból is aggodalmat kelt. A vállalkozással járó üzleti hatalmat a kormány a népjogok csonkítására, nemzetellenes törekvések keresztülvitelére és különösen képviselőválasztások alkalmával a tőle függő tisztviselők, kereskedők és munkások befolyásolásával a népakarat meghamisitására használhatja föl. A képviseleti rendszer eszméjének teljes tisztaságban leendő megvalósítását már az államhivatalnoki karnak a kormány irányában való függése is gátolja. De a míg az államhivatalnokokat nem lehet nélkülözni, addig a tisztán pénzügyi

czélokat követő állami vállalatokat nagyon könnyű kikerülni. Az állami termelésnek most jelzett hátránya kiváltképen azoknál a kincstári üzleteknél érezhető, a melyek sok embernek adnak keresetet, tehát első sorban a műipari vállalatoknál, kevésbbé a földmivelésnél és bányaiparnál és legkevésbbé a kincstári erdőmívelés körében.

Ámde bármily nyomósak is az állami vállalatok és üzletek fent elősorolt hátrányai, az állami termelés a következő esetekben teljesen jogosúlt: 1. ha a magánipar az ország függetlenségének biztosítására szükséges javakat (hadi szereket s általában a hadsereg fölszerelését) vagy épen nem, vagy csak selejtes minőségben képes termelni; 2. ha az államvagyon vagy valamely része a gazdasági viszonyok kezdetlegességénél fogva más módon nem hasznosítható; 3. a midőn olyan iparág meghonosításáról van szó, a melynek természetes előföltételei ugyan megvannak, de a melyet a vállalkozói szellem hiánya, vagy a műszaki ismeretek elégtelensége miatt a magánosok csak úgy fognak fölkarolni, ha az állam előbb követésre szolgáló mintavállalatokat állít föl; 4. valahányszor valamely elutasíthatatlan s a nemzetre nézve nagyfontosságú szükségletnek kielégítő födözését csak az állam termelésétől lehet várni, mely esetben a kizárólagos kincstári vállalkozás (pénzverés, posta, távíró és távbeszélő) is meg van okolva; 5. midőn előre látható, hogy a kérdéses vállalati ág lényegéből folyó tényleges egyedárúságot a magán vállalkozók a nemzetgazdaság hátrányára kizsákmányolnák (államvasútak); és 6. midőn az állami termelés abbanhagyása a népközösségre nézve nagyfontosságú érdekeket áldozna föl (kincstári erdők).

15. §.

Az államjószágok elidegenítése.

A midőn a XVIII. évszáz végén s a XIX. évszáz elején több európai állam nem ugyan közgazdasági szempontoktól vezéreltetve, hanem rendkívüli szükségletek által kényszerítve, államjavainak nagy részétől megvált, a szakirodalomban is megindúlt annak a vitatása, vajjon az államjószágok árúba bocsátása egyáltalában megengedhető-e?

Az elidegenítés ellenei azzal állottak elő, hogy az állam csak úgy tarthat hitelre számot, ha elegendő vagyonnal bír, a miért az

államjavakat csak utolsó szükség esetében szabad elidegeníteni. Azonban a műveltebb országokra nézve az államhitelügyi viszonyok tényleges alakúlása már régen megczáfolta ezt az érvet. Az államhitel mértékét csak némileg előrehaladott műveltségi fokon nem az állambirtokok terjedelme, hanem más körűlmények szabályozzák. Ezenfelűl az államvagyonnak az államhitelre gyakorolt befolyása azért is elenyészőleg csekély, mert az egyes hitelező, hacsak maga is nem hadierőre támaszkodó állam, még abban az esetben sem szoríthatja az államkincstárt elvállalt kötelezettségének teljesítésére, ha a hitelezők követelési jogának biztosítására ingatlan javait zálogúl kötötte le.

Egy másik érv az elidegenítés ellen, hogy az államjavak az adóterhet könnyítik. Ez az érv sem talál. Az adóteher érezhetősége nem az adóbevétel általános nagyságán fordúl meg. Az adóteher valódi súlyát csakis az adózóképességhez viszonyítva itélhetjük meg. Ha előre látható, hogy a magánosok a tulajdonukba átment ingatlanokból az államnál nagyobb jövedelmet fognak húzni, az állam birtokainak elidegenítésével a nemzeti jövedelem emelkedésére ad alkalmat, s a kormány az államjavak eladási árából tett tőkeberuházások hasznát, illetőleg az államadóssági tehernek az eladási árral teljesített adósságtörlesztés után bekövetkező csökkenését is számításba véve, a nemzeti jövedelem emelkedése következtében a nélkül szerezhet nagyobb bevételt, hogy az adózókat jobban megterhelné. Ezért mondja Smith Ádám, hogy az államjószágok a polgároknak látszólag ugyan semmibe, de a társadalomnak tényleg sokba kerűlnek.

Az az érvelés sem áll meg, hogy az államjavakból eredő bevétel biztos. Azok az okok, a melyek az egyéb nemű állami bevételeket leszállítják, az államjószágok hozadékát is csökkentik. Az elemi balesetek, gazdasági válságok, háborúk és egyébb rendkívüli események, a melyeknek bekövetkezésekor az államnak épen nagyobb bevételre van szüksége, az államjavak jövedelmezőségét is apasztják. Még a haszonbérleti kezelés sem biztosítja a bevételt, mivel ha még oly szigorúk is a bérleti föltételek, a kormány rendkívüli balesetek alkalmával a bérösszeg egy részét elengedni kénytelen. Megfordítva azt mondhatjuk, hogy abban az esetben, ha a kormány az eladási árt adósságtörlesztésre vagy a különben csak államkölcsönnel födözhető államháztartási hiány pótlására fordítja, az elidegenítésből nyert tőke az államjavak évi hozadékánál biztosabb hasznot hajt.

Mások azzal okolják meg az államjavak megtartását, hogy a kincstári birtokok a földjáradék emelkedése következtében egyre nagyobbodó bevételt adnak. Azonban ez az érv csupán az eladás időpontjának megválasztása, nem pedig az államjavak végleges megtartása szempontjából bír fontossággal. Ebben a tekintetben az az irányadó, vajjon remélhető-e a legközelebbi évtizek folyamán a földjáradék oly mértékű emelkedése, hogy a kedvezőbb értékesítési viszonyok bevárásával elérhető nagyobb eladási ár nagyobb pénzügyi előnyt nyújtana, mint a mily közgazdasági és pénzügyi veszteséget az elidegenítés elhalasztása okozna. A fenforgó kérdés elbirálásakor azt is számításba kell venni, hogy a földjáradék emelkedésének hasznában az állam a kincstári birtokok eladása után is részesűl, mivel a földjáradék emelkedése a földadót is eredményesebbé teszi.

Végre némelyek az elidegenítés jogosságát támadják meg, azt mondván, hogy az államvagyon nem csak a jelen, de a későbbi nemzedéknek is tulajdona. Ez a fölfogás sem állja ki a birálatot, mert ha a nagy kiterjedésű kincstári birtokok a nemzetgazdasági érdekeket sértik s a nép adózóerejét gyöngitik, s a kormány az eladási árt az államjavak tőkeértékének tényleges kamatozásánál nagyobb kamatszükségletet okozó államadósságok visszafizetésére, illetőleg az utókorra is kiható oly intézmények létesítésére használja föl, a melyeknek eredménye az államjavakból eredő előnyöket meghaladja: a kormány a kincstári birtokok eladásával nemcsak a jelen, hanem a későbbi nemzedék irányában is inkább kötelességet teljesít.

Föltétlen értelemben persze az államjószágok eladásának kérdését sem oldhatjuk meg. Vannak viszonyok, a melyek közt az államjavak megtartása teljesen jogosúlt. A hol a belterjes mezőgazdasághoz megkívántató tényezők teljesen hiányoznak, szakértelemmel s elegendő tőkével bíró középbirtokosok és bérlők nem találkoznak s az üzleti leleményesség, valamint a közvetetlen érdeklődés által sarkalt nagyobb fokú munkásság a nagyon kezdetleges gazdasági viszonyok miatt az államjavak eladása után sem hatályosúlna, a hol tehát előre látható, hogy a nagy kiterjedésű uradalmakat nem belföldi polgárok vagy az országban letelepedendő s az itteni politikai viszonyokhoz simulandó külföldiek, hanem az ország nemzeti és politikai viszonyai iránt ellenszenves érzületű és pusztán nyerészkedő vágytól vezérelt külföldi pénzhatalmasságok szereznék meg: az elidegenítést egyedül a sanyarú pénzügyi helyzet által követelt

egyik utolsó kisegítő eszköz gyanánt lehetne menteni. Néhány állami birtoktestnek megtartása a helyes gazdálkodás fejlesztése, jelesül mintagazdaságok, ménesek, juhászatok stb. alapithatása végett még magasabb műveltségi fokon is kívánatos lehet. A mintabirtokok ugyan kevés közvetetlen hasznot hajtanak, de a mintagazdaságoknak nem is ez, hanem a helyesebb mívelési mód terjesztése a rendeltetésük.

És ha a fenforgó viszonyok az eladást kívánatossá is teszik, az államjavakat nem rögtönözve, hanem a legkedvezőbb értékesítéssel kecsegtető időben kell árúba bocsátani. Politikai zavarok vagy gazdasági válság idejében, a midőn a földbirtok értéke alacsony, vagy olyankor, a midőn előre látható, hogy az ingatlanok értéke rövid idő múlva jelentékenyen emelkedni fog, az eladást későbbre kell halasztani. Nem tanácsos továbbá az állami birtokok nagy részét egyszerre árúba bocsátani, mivel a tömeges elidegenítés lenyomja a földbirtok értékét. Az eladás a szabad verseny korlátozása nélkül és nyilvánosan viendő keresztűl. Az eladásra szánt uradalmakat nagyobb és kisebb jószágtestekre kell fölosztani, hogy az eladás a nagy és kis birtokok közötti helyes aránynak feleljen meg. És hogy a vevők ne legyenek kénytelenek magukat a szükséges üzemi tőkétől megfosztani, a vételárnak részletenkénti lerovása, esetleg a vételárhátraléknak évjáradékok fizetésével teljesitendő törlesztése engedendő meg. A vételárnak ily módon való törlesztése s az uradalmaknak kisebb birtokrészekben történő eladása — azon kívül, hogy a venni szándékozók számát s a vételárt emelik — azért is tanácslatos, mert az állam ezen az úton a szocziális szempontból nagy jelentőségű kis- és középbirtokos osztály képződésére is befolyást gyakorolhat. Az államjavak birtokot kereső mezőgazdáknak, nem pedig társulatoknak vagy nagy tőkepénzeseknek adandók el, kik az uradalmakat rendszerint csak üzérkedés czéljából, csupán azért vásárolják össze, hogy földarabolásuk után nagyobb áron a kisebb gazdák tulajdonába bocsássák.

Önként értetik, hogy legelőször az azokon a vidékeken fekvő államjavak adandók el, a hol az állami termelés hátrányai legkirívóbbak, tehát a hol a népesség sűrű s a mezőgazdaság legjobban ki van fejlődve. Azokat a kisebb birtokrészeket, a melyek a kincstári nagy birtoktestektől távol esnek, a kezelés drágasága miatt még akkor is ell kel idegeníteni, ha egészben az államjavak megtartása mutatkozik czélszerűnek.

Az államjavak eladásából befolyó összegeket csak adósság-törlesztésre vagy oly termékeny czélokra (a kincstári erdőuradalmakkal határos magán erdőbirtokok megvásárlására, államvasútak építésére, társulati vasútak államosítására, esetleg a netalán épen abban az időben tervezett új állami egyedárúság életbe léptetéséhez szükséges alapítási költségekre) szabad fölhasználni, a melyeknek előnyeit a későbbi nemzedékek is élvezni fogják. Ha oly rendkívüli szükséglet támad, a mely az államhitel józan fölhasználásának elvei szerint kölcsönnel elégíthető ki, és nincsen czélszerübb födözési mód, az eladási ár az ilyen szükségletre is fordítható, mert az elidegenítés ebben az esetben adósságtevést pótol. A lehető legferdébb eljárás az államjavak eladási árát a rendes folyó kiadásokra fölhasználni. Az az állam, a mely ezt teszi, épen úgy cselekszik, mint az a magán gazda, a ki folyó kiadásainak teljesítése végett birtokához vagy tőkéjéhez nyúl.

Sokan (pl. Smith Ádám, Lotz, Bergius, Pfeiffer) az állami erdőkre nézve is azokat az elveket tekintik irányadóknak, a melyek általában az államjavak eladását kívánják. Azonban az állami erdőségek más megitélés alá esnek. A míg a mezőgazdasági birtokra nézve a pénzügyi szemponton kívül rendszerint a közgazdasági érdekek is az elárúsítást sürgetik, addig az állami erdőkre nézve a köztekintetek a megtartás mellett harczolnak s az eladást még a pénzügyi szempont sem követeli. Az erdőirtás nemcsak egyik elsőrendű szükséglet kielégitését, hanem egész vidékek talajának termőképességét, továbbá az égalji, egészségügyi és vízrajzi érdekeket is veszélyezteti. Az erdőpusztítás azt is előidézheti, hogy a csakis erdőmívelés útján hasznosítható föltétlen erdőterületek a nemzetgazdaságra nezve hasznavehetetlenekké válnak. Addig, a míg a jelen nemzedék csak önmagára gondol s a könnyelmű erdőpusztításból eredő súlyos következésű bajokkal nem törődik, az állami fölügyelet nem elégséges a gondatlan erdőkezelés megelőzésére. Ennélfogva a fahiány megelőzéséről az államnak más úton is gondoskodnia kell. És erre nézve az a legtermészetesebb eszköz, ha a kincstári erdőket nem bocsátja magán tulajdonba.

A kincstári erdőbirtok pénzügyi oldalának mérlegelésekor abból kell kiindúlnunk, hogy az erdőgazdaság általában csakis nagy birtoktesteken űzhető igazi sikerrel; a nagyban termelés természetes fogyatékosságai pedig ugyanazok, akár az állam vagy más közjogi testület,

akár társulat vagy egyes ember az erdőtulajdonos. Saját tevékenységével az egyéni nagybirtokos sem sokat lendíthet az erdőkezelésen, mivel ép úgy, mint az államkincstár, helyettesítő személyzetre szorúl. A már természeténél fogva külterjes erdőmívelésnek a gazdasági műveltség legfelső fokán is túlnyomóan külterjes kezelési rendszert kell követnie, mely aránylag kevés munkát és kevés forgó tőkét kíván. A kezelő személyzet közvetetlen érdeklődése és valamivel nagyobb iparkodása az erdőbirtoknál nem szaporítják tetemesen a hozadékot. Új termelési módszerektől az erdőgazdaságban jóval kevesebb előnyt lehet várni, mint más iparágakban. Az üzleti leleményességnek, éberebb vállalkozói szellemnek s az üzleti viszonyok szerencsés fölhasználásának aránylag csekély befolyásuk van a jövedelmezőségre, mely sokkal inkább a forgalmi fekvéstől s az általános közgazdasági viszonyoktól, névszerint a népesség sűrűségétől, a műipari termelés fejlettségétől, a közlekedés minőségétől s a munka és szállítás árától függ. Sőt az állam a magánbirtokosok fölött annyiban előnyben is van, a mennyiben az állami kezelés az erdészeti tudomány útmutatása szerint szerkesztett erdőgazdasági üzemterveknek állandó és tervszerű követésére nézve kétségtelenűl nagyobb biztosítékot nyújt, mint a változó magántulajdonosok s a szolgálatukban álló erdőtisztek. Ezekhez még hozzájárul, hogy a kormány az erdőtisztek érdeklődését és törekvését előléptetésekkel és személyes kitüntetésekkel is emelheti, mely serkentő eszköz fölött a magánbirtokosok nem rendelkeznek. Végre a védőerdő épségben tartásával járó magángazdasági áldozatot az államkincstár könnyebben elviselheti, mint az egyes birtokosok.

Ha azonban oly nagy terjedelmű erdőségek vannak az állam tulajdonában, hogy egy részüknek eladása s az ezt követő erdőirtás nem veszélyezteti a közérdeket, az elidegenítésnek nem áll semmi útjában. Sőt az erdőtalaj hasznosabb értékesíthetése kedvéért az állami erdők egy részének eladása ily körűlmények között egyenesen kívánatos is lehet. A kincstári nagy erdőbirtokoktól távol fekvő, a magánbirtokok közé ékelt és károsításoknak kitett kisebb erdőrészek megtartása nem ajánlatos, mivel árúba bocsátásuk a közérdeket nem sérti, hozadékuk pedig gyakran a kezelési költségeket sem födözi. Azokat a nagy kiterjedésű erdőségeket, a melyeknek kiirtása a közérdeket nem fenyegeti, legjobb nagy tőkével rendelkező társulatoknak eladni, mert csak ezeket lehet az irtott területeknek mező-

gazdasági czélokra való átalakítására kötelezni. Azonban a kisebb erdőbirtokok apró erdőrészekre osztva parasztgazdáknak adandók el, kik saját gazdaságukban a kis erdőrészeknek is nagy hasznát vehetik.

16. §.

Az államjószágok kezelése.

Addig, a míg az államjószágok czélszerű elidegenítésének időpontja be nem következik, oly kezelés alá kell azokat venni, a mely az államkincstárnak legnagyobb hasznot biztosít s a közgazdasági érdekeket legkevésbbé sérti. Mezőgazdasági birtokait az állam háromféleképen kezelheti. Vagy házilag mívelheti, vagy haszonbérbe adhatja, vagy pedig szavatossági igazgatás alá bocsáthatja.

I. *A házi kezelésnél* az állam saját számlájára gazdálkodik, birtokai megmíveléséről s a földtermékek értékesítéséről tisztjei által saját maga gondoskodik. A népélet alsó szakában, midőn a haszonbérleti rendszer még nincsen kifejlődve, a belterjes mezőgazdaság föltételei hiányzanak, továbbá a bevétel bizonytalanságát a még csekély igényekkel bíró államháztartás elviselheti, a kezelő tisztek közönyössége a különben is kezdetleges gazdálkodásnak keveset árt s az állami kiadások legfőbb, úgyszólván egyedüli ága, a fejedelmi udvartartás, az államjószágokon előállított termesztményekből nyer ellátást, a házi kezelés a legtermészetesebb gazdálkodási rendszer. Azonban minél fejlődöttebbek a gazdasági viszonyok, annál jobban előtérbe lépnek a házi kezelés hátrányai. Minél belterjesebb a mezőgazdaság, annál szükségesebb a jószágkezelő szabad cselekvősége és gyors elhatározása s a házi gazdálkodás annál bonyodalmasabb szervezetet, több üzleti tőkét és költségesebb ellenőrzést kíván, s annál jobban érezhető a jószágkezelők közönyének s a lassú és szövevényes ügyviteli módnak káros hatása. Minél nagyobb az államszükséglet, a bevétel ingadozása annál károsabb. A kezelő közegek a rögtön kiaknázandó kedvező értékesítési viszonyokat a gyakran hosszú időt kívánó felsőbbségi jóváhagyás késedelménél fogva nem használhatják föl. Az államjavak jövedelmezőségét a tisztek takarékosságának hiánya és visszaélései is apasztják. A tisztek szabad belátására minél kevesebbet lehet hagyni és önkényüknek fékezése végett a jószágkezelést bizonyos általános igazgatási szabályokhoz kell kötni, melyeknek majd szűkkeblű hatósági alárendelt-

ségből, majd rossz szándékból eredő, betűszerinti követése a jövedelmezőség hátrányára válik.

Azonban kivételesen, névszerint az elemi balesetek vagy a bérlők gondatlansága által megrongált és csak nagyobbszerű beruházásokkal helyreállítható uradalmakban, továbbá a közhasznú czélokat követő mintagazdaságokban, állami ménesekhez, mezőgazdasági iskolákhoz és kisérleti állomásokhoz tartozó ingatlanokon, valamint olyan birtokokon, a melyeknek termesztményeit a fejedelmi udvar háztartásában lehet fölhasználni, a házi kezelés magasabb műveltségi fokon is teljesen jogosúlt. A mintagazdaságok, állami ménesek és kisérleti telepek rendszerint ugyan pénzügyi áldozattal járnak, de a közhasznú czélok szolgálatában álló kincstári birtokok nem is bevételi forrásnak, hanem közgazdasági intézményeknek tekintendők s a fentartásuk által okozott pézügyi veszteség az általános mezőgazdasági érdekek fejlesztésére rendelt kiadások közé számítandók.

II. A terménygazdaságból a pénzgazdaságra történt átmenetel alkalmával (a legtöbb államban a XVIII. évszáz eleje óta) a kormányok fölhagytak a házi kezeléssel s a haszonbérleti rendszerre tértek át. A haszonbérleti rendszernek két neme van, ú. m. az idői s az örök-bérlet.

1. Az *idői haszonbérletnél* az állam fekvőségeinek haszonvételi jogát előre megállapitott időre vállalkozóknak engedi át, kik a kincstári birtokokat bizonyos évi bér fejében saját koczkázatukra mivelik. A bérleti rendszer az állami igazgatást sok kezelési és ellenőrzési teendőtől menti föl, nagyobb és biztosabb bevételt nyújt, a kincstárt az üzemi tőkétől s az ellenőrzési költség nagy részétől megkiméli, és a mi a nemzetgazdaság szempontjából legtöbbet nyom, annyiban a pénzügyi és közgazdasági érdekek összeegyeztetésére is szolgál, a mennyiben egyrészt az állami bevételt emeli, másrészt pedig a magánkereseti tevékenységet fejleszti s az államjavak átmenetelét a magántulajdonba előkészíti. Azonban a haszonbérleti rendszernek is vannak hátrányai. A bérlő arra iparkodik, hogy a birtokból minél kevesebb tőke és munka ráforditásával lehetőleg nagy nyereséget szerezzen; továbbá csak olyan javitásokat tesz, a melyek hasznát saját maga fogja élvezhetni, a mi a telek termőképességét veszélyezteti. Ezenfelül a gazdasági épületek jó karban tartása, a bér pontos fizetése s az elemi csapások következtében engedelyezendő bérleszállítás iránt előforduló nehézségek a leg-

szabatosabban szövegezett s legszigorúbb bérleti föltételek daczára is surlódásokra adhatnak alkalmat.

Az idői bérlet hátrányainak ellensúlyozására a bérleti föltételek okszerű megállapításával lehet legtöbbet tenni. És ebben a tekintetben a *bérlet tartamának* kérdése a legfontosabb. Régóta elismert igazság, hogy a hosszabb időre (20—30 évre) terjedő bérlet előnyösebb. A jövedelem nagyobb biztossága s a föld termő erejének kimélése csak hoszabb tartamú haszonbérlet mellett remélhető. Az egyes évek veszteségeit a későbbi évek nagyobb nyereségével lehetvén kiegyenlíteni, a bérlők a baleseteket könnyebben elviselhetik és fizetési kötelezettségüknek is könyebben tehetnek eleget. Ezenfelül a bérlet érvénye a pontos bérfizetéstől lévén föltételezve, a bérlők a későbben várható haszon reményétől ösztönöztetve a fizetéseket pontosabban teljesítik. Nagyobb beruházásokat s a birtok termőerejének megőrzését csak olyan bérlőtől lehet várni, a kinek haszonvételi joga az évek hosszú sorára biztosítva van. A haszonbérlők által teendő földjavítások előmozdítására némelyek által javaslatba hozott egyéb módok, pl. a nagyobb beruházásoknak állami erőkből való létesítése a haszonbérlő megfelelő hozzájárulásával, a bérlő részére mérsékelt kamatú és hosszú lejáratú állami előlegek nyújtása, vagy a bérlő saját erejéből teljesített földjavítás költségeinek teljes vagy részleges megtérítése a bérleti idő leteltével, nem sokat érnek, mert jogvitákra s az államkincstár megkárosítására vezetnek.

Abból a czélból, hogy a földjáradék emelkedésekor keletkező hozadéki többletben az állam is részesüljön, a kormány a haszonbéri szerződésben kikötheti, hogy a bérösszeg időszakonként (pl. 5—5 évenként) bizonyos százalékkal emelkedni fog, vagy a haszonbér egy részét a gabona piaczi árában állapíthatja meg, vagy végre olyképen adhatja ki a bérleteket, hogy az egyes bérleti szerződések más-más évben járjanak le. Ennek az utóbbi módozatnak az is előnye, hogy a kormány egyszerre nem adván ki sok bérletet, az ajánlkozó vállalkozók közül annak adhat elsőséget, a kinek szakképzettsége, jelleme s vagyoni helyzete legjobban biztosítják a bérleti föltételek hű megtartását. A birtokok kisebb jószágtestekben adandók haszonbérbe, hogy a bérlők tőkéjüket és tevékenységüket a föld belterjesebb megmívelésére fordíthassák s az erejüknek megfelelő vállalkozásból a kisebb parasztgazdák se legyenek kizárva.

A bérlet lehetőleg nagy bérösszegre legyen ugyan irányozva,

azonban az állam érdeke azt is megköveteli, hogy olyan ember legyen a bérlő, ki a föld termőerejének megkímélésére s a pontos bérfizetésre nézve kellő biztosítékot nyújt. Kiváltképen a nagy bérleteket nem tanácsos mindig a legtöbbet igérőnek kiadni, mivel oly üzérek is találkoznak, a kik a bérletbe minden áron befurakodni óhajtanak és ha czéljukat másképen el nem érhetik, az illető jószág termé szetes bérleti árával arányban nem álló bérösszeget is fölajánlanak, nehány év múlva pedig, a midőn a birtok termőerejét kizsákmányolták s a birtokfölszereléseket megrongálták, odább állnak. A bérlőnek mindenekelőtt fedhetetlen jellemű embernek, szakképzett gazdának s olyannak kell lennie, hogy a szükséges üzemi tőkével is rendelkezzék. A lejárt bérletek újból való kiadásakor a kötelezettségeiket híven teljesített és jól gazdálkodó régi haszonbérlők elsőségben, sőt némi előnyben is részesítendők, mert ha a birtok több évtizeden át ugyanannak a családnak kezében marad, a bérlő s a tulajdonos érdekei minden irányban jobban azonosúlnak, a bérlő csaknem tulajdonosnak érezvén magát, nem jön kisértetbe a falusi munkások munkaerejét önző czéljaira kizsákmányolni s általában azoktól a társadalmi és politikai föladatok teljesítésétől sem idegenkedik, a melyekre rendszerint csak a földjeiket maguk mivelő tehetősebb és műveltebb birtokosok szoktak gondolni.

A bérösszeg meghatározásakor a rendkívüli balesetek által okozott károkra is tekintettel kell lenni. Legjobb mérsékeltebb bérrel megelégedni s a szerződésben kikötni, hogy a bérlő bérleengedésre semmi nemű körülmények közt nem tarthat számot, nehogy a bérlők a kincstárt költött ürügyek alatt folytonos pörlekedéssel zaklassák. Ha pedig a kormány a rendkívüli veszteségekre való tekintet nélkül állapította meg a bérösszeget, a kár arányához képest utólagosan engedélyezzen bérleszállítást. Sőt ha a szerződés ki is zárja a bérleengedést, nagy mértékű elemi károk esetében a kincstár saját érdekében cselekszik, ha a bérlőt némi kedvezményben részesíti, mivel a bérlő különben tönkre mehet s a birtok egy időre parlagon maradhat. Az állam egyáltalában nagyobb kiméletteI bánjék el bérlőivel, mint a magánosok. A méltányos bánásmód a bérleni szándékozók számát, tehát egyúttal a bérösszeget is emeli, s a menyiben a bérlők nem kénytelenek a bért üzemi tőkéjükből fizetni, az okszerűbb mivelést is előmozdítja. Más oldalról a tényleges nyereség által födözött, esedékes bérösszeget a legnagyobb szigorral kell behajtani.

A hátralékban levő bérlők késedelmi kamatok fizetésére kötelezendők. Nehogy pedig a hátralékok folytonos növekedése az államjavak gyümölcsöztetését a jövőben is kérdésessé tegye, a fizetőképes és mégis késedelmes, valamint az olyan bérlőket, kiket több évi bérhátralék terhel, a bérletből ki kell mozdítani.

A birtokkal átengedett gazdasági eszközökről, gépekről, faültetvényekről s egyéb beruházásokról értékük feltüntetésével *pontos leltár* készítendő, hogy tudni lehessen, hogy a bérlő a birtok fölszerelése fejében a bérlet lejártával természetben vagy készpénzben mit tartozik visszaszolgáltatni. A *gazdasági épületekre* nézve az köthető ki, hogy a rendesen előfordúló tatarozási költségeket a bérlő, ellenben a balesetek vagy az épületeknek régisége miatt szükségessé vált építkezések költségeit az államkincstár legyen köteles viselni. Vagy pedig az állam ne vállaljon semmi nemű építést és javítást magára, hanem kötelezze a bérlőket arra, hogy az okszerű gazdálkodáshoz megkívántató épületeket maguk költségén állítsák föl. Világos, hogy a bérlőket terhelő ezt a kötelezettséget a bérösszeg meghatározásakor figyelembe kell venni.

A bérlet, tekintve terjedelmét, vagy *általános*, vagy *részleges* lehet. Az előbbi egész uradalmakra, ipari tartozékaikkal (szeszgyárakkal, malmokkal, mészégetőkkel, téglavetőkkel, sörfőzőkkel stb.) s a földbirtokkal összekötött dologi jogosítványokkal együtt, a másik pedig csak egyes kisebb birtoktestekre terjed ki. Az *általános bérlet* mellett az államjószágok igazgatásának nagyobb egyszerűségén kívül föl lehet hozni, hogy a különféle gazdasági ágak között fenforgó összefüggésnél fogva az okszerű gazdálkodást megkönnyíti, hogy továbbá az általános bérlő nagyobb beruházásokat tehet s a silány termést könnyebben elviselheti. A *részleges bérlet* előnyei : a belterjes földmívelés könnyebb meghonosodhatása, az önálló mezőgazdasági vállalatok számának társadalmi szempontból kívánatos szaporodása s a nagyobb verseny következtében tetemesebb bérbevétel nyerhetése. Gazdaságilag kevésbbé előrehaladott vidékeken, hol a gyér népesség miatt a külterjes gazdaság honos, az *általános*, ellenben népesebb vidékeken, különösen nagyobb városok közelében, a *részleges* bérlet lesz megfelelőbb.

2. Az *örökbérletnél* az állam a vételárat helyettesítő *örökdíjnak* egyszeri s a változás alá nem eső *bérdíjnak* (kanonnak) időnkénti fizetése fejében a birtok haszonvételét s a haszonvételi jog fölötti

rendelkezést örök időre ruházza át a bérlőre, a nélkül azonban, hogy a jószágtest szétdarabolását vagy állagának megváltoztatását a bérlőnek megengedné. Az idői bérlet irányában az az előnye, hogy legközelebb állván a teljes tulajdonhoz, a bérlőnek teljesen szabad mozoghatást biztosít. Továbbá az örökbérlő a nagyobbszerű beruházásoktól sem riad vissza, mert tudja, hogy utódai a csak hosszabb idő múlva gyümölcsöző beruházásoknak is hasznát fogják venni, a miért általában nagyobb kitartással és kedvvel gazdálkodhatik. Ezenfelűl az örökbérlet az ellenőrzési költségek apasztásával s az igazgatás egyszerűsitésével az államnak is nagyobb bevételt nyújthat. Ellenben hátránya, hogy az állam nem rendelkezik szabadon birtokával, nem adhatja át másnak, a ki nagyobb haszonnal mívelhetné, sőt mivel az örökbérlettel terhelt birtokra nem egykönnyen találkozik vevő s ennek a tehernek az elidegenités esetére leendő megválthatóságához a legkevesebb vállalkozó járulna hozzá, még a birtok eladását is megnehezíti. Továbbá a földjáradék emelkedését a bérdíj változatlansága miatt az államkincstár nem fordíthatja a maga javára. Végre, ha a birtok több nemzedéken át ugyanannál a családnál marad, az örökbérlő magát tulajdonosnak, a bérdíjt pedig igazságtalan tehernek tekinti, melynek fizetésétől olykor, kiváltképen mozgalmas időkben, meg is szabadúl.

Az örökbérleti rendszer legföljebb oly országrészekre nézve javasolható, hol a kormány a népesség szaporodását s a mezőgazdaság fejlődését a külföldről vagy túlnépes belföldi területekről teljesítendő betelepítéssel akarja előmozdítani, mely esetben az állami uradalmakon ezen rendszer értelmében telepitvényeket állíthat föl.

III. A *szavatossági rendszernél* a birtokot állandó fizetést húzó tiszt kezeli, a ki annyiban egyúttal vállalkozó is, a mennyiben évenként bizonyos előre megállapított minimális összeget köteles az állampénztárba beszolgáltatni, s a birtoknak ezt az összeget meghaladó hozadéka meghatározott arány szerint az államkincstár s a jószágkezelő között oszlik meg. Habár az üzemi tőkét a szavatossági gazdálkodásnál is a kincstár adja, az államra nézve a házi kezelésnél, sőt a bérleti rendszernél is előnyösebb lehet, mivel az ellenőrzést megkönnyíti és olcsóbbá teszi, kevésbbé változó és biztosabb bevételt nyújt s a kedvező évek nagyobb eredményében az államkincstárt is részesíti. Minthogy azonban az államra nézve egyenlőt-

lenűl kedvező, az életben ritkán fordúl elő. A jószágkezelő az előre megállapitott összeg lefizetésének kötelezettségétől abban az esetben sem szabadúl meg, ha a tényleges üzleti eredmény el nem éri ezt az összeget, a míg az előre megállapitott összeget meghaladó üzleti eredménynek csak egy részét tarthatja meg. Könnyen belátható, hogy abban az esetben kevés mezőgazda hajlandó a hozadéki kevesebblet megtérítésének koczkázatát elvállalni, ha a hozadéki többletnek csupán egy része van számára biztosítva. Mivel a haszonbérlő szavatossága nem terhesebb, nyeresége pedig nagyobb, a legtöbb mezőgazda inkább haszonbérletre vállalkozik.

Az *állami erdők* főltétlenűl házilag kezelendők. A haszonbérleti rendszer az erdőket pusztításnak tenné ki. A haszonbérleti kezelés legföljebb oly esetben lehet jogosúlt, midőn egy kisebb, önállóan nem kezelhető erdőbirtok haszonbérbe adott nagyobb mezőgazdasági birtoknak a tartozéka. Azonban a rablógazdaság megelőzése végett ilyen esetben erdőgazdasági üzemterv megállapításáról s annak szigorú követéséről kell gondoskodni. Mivel az állami erdők megtartását nem pénzügyi, hanem közgazdasági érdekek követelik, a kincstári erdőket a közjólét tekintetei által vezérelt elvek szerint kell mívelni. Ezek között az elvek között az a legfontosabb, hogy az erdők évi kihasználása használatuk tartamosságát meg ne károsítsa, vagyis az évi vágás az utánnövés arányát túl ne haladja. Továbbá az államtól azt is elvárhatjuk, hogy az olyan kopár területeket, a melyeken a hegyomlások megakadályozása, vagy a szélvészek és vizek rombolásának, illetőleg a futóhomok tovább terjedésének megelőzése a talaj megkötését teszi szükségessé, beerdősitse, mert a magán tevékenység ezen a téren vajmi keveset tesz.*

Minthogy a kincstári birtokok fejlődöttebb műveltségi fokon a

* A kincstári erdőkre nézve az 57-ik lapon idézett kézikönyveken és dolgozatokon kívül becses anyagot nyújtanak: Rentzsch: Der Wald im Haush. d. Natur u. d. Volkswirthsch. Leipzig, 1862; Pressler: Waldbau. Dresden, 1865.; Leo: Ueber die Beibehaltung der Staatswaldungen. Stuttgart, 1870. Braun: Prolegomena zu einer Kulturgesch. d. deutschen Waldes. A Faucher-féle Vierteljahrschr. 1872. évf. II. köt.; Löffelholz-Colberg: Bedeutung d. Waldes. Leipzig, 1872; Contzen: Forstl. Zeitfragen. Berlin, 1872.; Bernhardt: Geschichte des Waldeigenthums. Berlin, 1874.; Heiss: Wald u. Gesetzgebung. Berlin, 1875; Bedő: A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. Bpest, 1896.; Roth: Gesch. d. Forst- u. Jagdwesens. Berlin, 1879.; Schwappach: Handb. d. Forstverwaltungskunde. Berlin, 1884.: — *ugyanettől a szerzőtől:* Forstpolitik, Jagd- und Fischereipolitik. Leipzig, 1894.; Rimpler: Domänen. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. II. Jena, 1891.

közgazdasági és társadalmi viszonyok javítására is fölhasználhatók, a pénzügyminisztérium pedig az államjavak igazgatásánál könnyen egyoldalú pénzügyi tekinteteknek hódolhat, a mező- és erdőgazdasági állami ingatlanok kezelését legmegfelelőbb a közgazdasági, esetleg az önállósítandó földmívelési minisztérium ügykörébe utalni. *Ausztriában* és *Poroszországban* az államjószágok, erdők és bányák az 1872-ik, illetőleg 1878-ik év óta a földmivelési minisztérium hatáskörébe tartoznak. *Magyarországon* a kincstári erdőket az 1881-ik évtől kezdve, a mezőgazdasági állambirtokokat pedig az 1890-ik év óta a földmívelési miniszter kezeli, ellenben a kincstári bányák, kohók és vasművek a pénzügyminiszter kezelésére vannak bízva. *Francziaországban*, valamint a kisebb *német államokban* az ingatlan államjavak kezelése az általános pénzügyi igazgatással van egyesítve. *Oroszországban* az államjószágok igazgatásának vezetésére az 1894-ik évig külön minisztérium állott fenn, a midőn a kincstári uradalmak minisztériuma földmívelésügyi minisztériummá alakúlt át.

17. §.

Az állami bányászat, kincstári gyárak, államépületek s az ingó államvagyon.

I. Az *állami bányászat* alacsony és közép műveltségi fokon a magánvállalkozás ébresztésére s a műszaki ismeretek terjesztésére szolgál. Ha arról van szó, hogy a bányamívelésre még csak meg kell tanítani az embereket, az államnak kötelessége jó példával előljárni és bányáit megtartani. Ezenfelűl kezdetleges gazdasági viszonyok között sok kincstári erdőt csakis úgy tehet jövedelmezővé a kormány, ha a faanyagot bányatermékek előállítására használja föl. De mihelyt a gazdasági haladás nagyobb arányokat ölt s a magán ipar ezt a termelési ágat is fölkarolja, a kincstári bányákat legjobb elidegeníteni. Habár a bányászat a nagy beruházásoknak gyakran csak hosszú idő múlva bekövetkező gyümölcsözésénél fogva nem alkalmas tárgya az egyéni vállalkozásnak s a társulati kezelés nem áll fölötte az államinak: a bányák üzleti eredményének nagy ingadozása s a bányatermékek értékesítésével foglalkozó üzletek üzéri jellege arra utalnak, hogy a kormány a művelődés fejlődésével a kincstári bányamívelést mindig jobban megszorítsa. A művelt államokban nem kell tőle tartani, hogy a hozadékképes bányák ásvány-

kincsei az állami termelés abbanhagyása után kiaknázatlanúl maradnának. És az olyan bányák mívelése, a melyeknek hozadéka az üzemi költségeket sem födözi, a nemzetgazdaságra nézve is egyenes veszteség. Az állam az általános közgazdasági érdekeket az ásványtulajdon megfelelő rendezésével s a bányamívelés hatósági fölügyeletével, a pénzügyi czélt pedig a bányavállalatok megadóztatásával a nélkül is kellőképen biztosíthatja, hogy magának vállalkozónak kellene lennie.

Minthogy a bányamívelés nagy kárveszélylyel jár s az ily tulajdonságú vállalatoknak részvénytársulatok a legmegfelelőbb tulajdonosai, leghelyesebben cselekszik a kormány, ha a kincstári érczbányákat és kohókat részvénytársulatok birtokába bocsátja. Azonban az oly bányák megtartása, a melyek elsőrendő szükségleti tárgyakat — sót és tüzelő anyagot — termelnek, tanácsosnak mutatkozhatik, mivel ezek az újabban egyre jobban elhatalmasodó kartellek által okozott mesterséges áremelés ellensúlyozására használhatók föl. Ebből az okból sürgetik legújabban Németországban a só- és szénbányák államosítását. A kincstári bányák elidegenítésének módozataira nézve ugyanazok az elvek követendők, melyeket a mezőgazdasági állambirtokok eladására nézve emeltünk ki.

Nagy akadálya a bányaművek eladásának, hogy tőkeértékük pontos kinyomozása nehézséggel jár és méltányos, vagyis oly vevő ritkán találkozik, ki a jövedelmezőség mértékének megfelelő, természetes vételárt megadni hajlandó. Némely állam a bányavidékek népességének megélhetése kedvéért még az olyan bányavállalatokat is üzemben tartja, a melyek állandóan üzleti hiánynyal zárják le számadásaikat. A bányamunkásoknak a véginségtől való megszabadítása kétségtelenűl eléggé fontos ok a kincstári termelés abbanhagyásának elhalasztására. De ha a kormány az illető bányavidék népességének megélhetését igazán gyümölcsöző új iparág meghonosításával biztosíthatja, inkább ennek az iparágnak meghonosítására hozzon pénzügyi áldozatot, mintsem folytonos üzleti veszteséggel, tehát az adózók állandó megkárosításával oly vállalatot tartson fenn, a melynek hozadéka előreláthatólag évtízek múlva sem fogja az üzemi költségeket födözni.

A kincstári bányák *házilag* kezelendők, mert a tényleges üzleti nyereségnek megfelelő bérösszeget a bányászat hozadékának folytonos ingadozásánál fogva nem lehet kiszámítani. Haszonbérleti kezelésre

csakis az olyan bányaművek alkalmasak, a melyeknek átlagos hozadékképessége a lefolyt évek tapasztalata nyomán meghatározható.

II. Néhány állam *műipart is űz*, vas-, gép-, porczellán-, szőnyeg- és egyéb gyárakat tart fenn. Az állami gyárak fölállítása a XVIII. évszázban vett lendületet, a mikor a műveltebb országok a hazai műipar fejlődését ezen az úton is elő akarták mozdítani. Az állam műipari termelése rendszerint nem védelmezhető. A kormány épen oly rossz iparos és gyáros, a milyen rossz földmíves. Az örökké változó ár- és egyéb üzleti viszonyoknak minden pillanatban való sikeres fölhasználhatása okából a műipari termelésben még szükségesebb az üzletvezető közvetetlen érdeklődése, gyors cselekvősége és korlátlan intézkedési szabadsága, mint a mezőgazdaságban. Haszonbérleti kezelésre pedig teljességgel alkalmatlanok a gyári vállalatok. A nagyobb arányú kincstári műipari termelésnek az is ellene mond, hogy az államikincstár csaknem korlátlan hitelével s a rendelkezésére álló hatalmi eszközökkel saját vállalatait a magánipar versenyének elnyomására használná föl. Mindazáltal vannak körülmények, melyek a kincstári gyáraknak is megadják a létjogosúltságot. Az állami gyárak alacsonyabb műveltségi fokon jelentékenyen előmozdíthatják a természetes előfeltételeket nem nélkülöző, de a vállalkozói hajlam vagy a műszaki ismeretek hiánya miatt elmaradt iparágak fejlődését.

A közérdek szempontja még előrehaladott műveltségi fokon is kívánatossá teheti, hogy az állam olyan új iparág meghonosítása végett, a melyet a magánvállalkozás még vonakodik fölkarolni, de a melynek biztos nyereséggel kecsegtető jövője van, saját erejéből a magánvállalkozás fölébresztésére szolgáló mintavállalatokat létesítsen. Az olyan kincstári gyárak ellen sem lehet kifogást emelni, a melyek nélkül az államvagyon valamely részét, pl. állami erdőt vagy bányát, nem lehetne hasznosítani. Az állam által szükségelt ipari czikkek, pl. fegyverek, lőpor, a katonaság ruházatához és fölszereléséhez megkívántató tárgyak, abban az esetben, ha magánosoktól be nem szerezhetők, szükségképen az állam által termelendők. Mihelyt azonban az állami termelésre kényszerítő ok megszűnt, a kincstári gyárak magánosoknak vagy társulatoknak engedendők át, mert az ország mások termelésével olcsóbban födözheti szükségletét. Az állami nyomdák és papirosgyárak más tekintet alá es-

nek, mert igazgatási czélokra (állami kötelezvények, hiteljegyek és szigorú ellenőrzés és számadás alá eső hivatali nyomtatványok előállítására) szolgálnak.

III. *Államépületeknek* a szó szoros értelmében csak az állam tulajdonában levő azokat az épületeket nevezzük, a melyeket a kormány bérbeadás útján bevételszerzésre fordít. Az államépületek a leghelytelenebb bevételi források közé tartoznak. Az állam a magánosoknál drágábban épít. Továbbá az államkincstár az épületek fentartására és kezelésére is többet költ, mint a magán háztulajdonosok úgy, hogy az államépületek tiszta hozadéka rendszerint kisebb a bennük fekvő tőke kamatánál. Hatósági és iskolai épületeket és fegyházakat a legtöbb esetben ugyan maga az állam kénytelen építeni, mivel ezekre a czélokra rendszerint nem bérelhet alkalmas helyiségeket, azonban ezeknek az épületeknek czélja nem jövedelemszerzés, a miért tulajdonképeni államjavaknak nem is tekinthetők.

IV. *Ingó államvagyon* alatt tágabb értelemben a kincstár tulajdonában levő, bármely czélra szolgáló ingó javakat (hivatali helyiségek bútorzatát, hadi fölszerelést, állami műgyűjteményeket stb.) értünk. Azonban szoros értelemben csak az értékpapirosokban elhelyezett, vagy egyéb módon kikölcsönzés útján gyümölcsöző állami tőkéket szoktuk ezzel az elnevezéssel megjelölni.

Az állami tőkék gyűjtése az adóztatás jogalapjába ütközik. Ha a mellőzhetetlen szükségletek vagy hatásukban az áldozat mértékét meghaladó kiadások nem követelik az adóbevétel szaporítását, a gazdasági erőkkel a nemzet javára gazdálkodni kell, mert nem az államháztartás fölöslege, hanem a magángazdaságok jóléte a főczél, melyre az államnak törekednie kell. A folyó szükségletek födözésén felűl megmaradó bevételi többlet adósságtörlesztésre, vagy az ipar és forgalom előmozdítására, a népnevelés fejlesztésére, a közigazgatás és igazságszolgáltatás tökélyesbítésére stb., szóval testetlen közjavak termelésére, vagy ha a fenforgó viszonyok között szükségesnek mutatkozik, állandóan készen tartandó — tehát kamatozásra nem használható — hadikincs gyűjtésére, illetőleg, ha mindezek a szükségletek ki vannak már elégítve, az adóteher könnyítésére fordítandó.

Az állami tőkékkel össze nem tévesztendők a folyó kiadások s az előre nem látott kisebb rendkívüli szükségletek födözésére a központi pénztárakban készen tartott pénzösszegek, melyek nem sorolhatók a tulajdonképi államvagyonhoz. A pénztári készletek a költség-

vetési előirányzat keretén kívül eső s azonnal teljesítendő oly kisebb beruházások rögtöni létesítését is lehetővé teszik, a melyek különben csak a pénztári készletekkel járó kamatveszteségnél nagyobb áldozatokat kívánó függő adósságokkal volnának keresztülvihetők. Pénztári készlet nélkül minden pillanatban a bankárok szeszélyének volna kiszolgáltatva a pénzügyi kormány. A pénztári készletek arra az időre, a meddig folyóvá tételük ideje be nem következik, rövid felmondásra, teljes biztosságot nyújtó pénzintézeteknél helyezendők el, a minek azon kívül, hogy a termelés és forgalom megélénkítésére jó hatással van s az államnak némi bevételt hoz, az az előnye van, hogy a kormány a pénzkezelés költségeinek egy részét megtakaríthatja. Még helyesebb, ha az állam a központi jegybankkal folyószámlai viszonyba lép s a befolyó bevételi összegek összepontosító kezelésére s a kiadási összegek kiszolgáltatására a bankintézetet hatalmazza föl. Az államkincstár s a jegybank között fennálló folyószámlai viszonyt (mint ez *Angol-* és *Francziaországban* már régóta meg van honosodva s az 1899. év óta nálunk is meg van) különösen az okolja meg, hogy a bank a legtöbbször csak rövid időre nélkülözhető állami pénzeket nem helyezheti mindig el, ennélfogva állandó kamatfizetésre nem kötelezheti magát. A bank az állami pénzek időleges használatából eredő előny fejében a kincstár pénztári s egyéb pénzügyi műveleteinek ingyenes ellátását vállalhatja el; azonban az államtól hosszabb időre átvett nagyobb tőke után kamatokat is fizethet. A folyószámlai viszonynak az az előnye is van, hogy az állam részére fizetendő tartozások (adók, vámok, különösen az adóköteles tárgyak termelői által előlegezett fogyasztási adók), valamint az állampénztár által teljesítendő fizetések (adóssági kamatok, a hadsereg szükségleteire fordított összegek stb.) nem készpénzzel vagy bankjegyekkel, hanem egyszerűen a bank könyveiben történő átírásokkal, és ha több bank van érdekelve, az ú. n. «clearinghouse» közvetítésével egyenlíthetők ki.

HARMADIK SZAKASZ.

AZ ÁLLAMI EGYEDÁRÚSÁGOK.

18. §.

Az állami egyedárúságok általában.

Állami egyedárúságok (pénzügyi vagy adó-monopoliumok *) alatt az államkincstár részére fentartott azokat a vállalatokat értjük, a melyekből a törvény csak azért zárja ki a magán ipart, hogy az államkincstár az illető termék árát verseny nem létében tetszése szerint állapíthatván meg, ezen az úton bevételre tehessen szert.

Az állami egyedárúságoktól jól meg kell különböztetnünk a szoros értelemben vett *regáléкat*, melyeknek más a keletkezési alapjuk és czéljuk. *Regáléknak* az állami élet mai szakában azokat az ipari vállalatokat nevezzük, a melyek kizárólagos űzését az állam nem jövedelemszerzés kedvéért, hanem csak azért tartja fenn magának, hogy a hozzájuk kötött közgazdasági érdekeket elégítse ki. A regálék (pénzverés, posta, távíró és távbeszélő) pénzügyi eredménye mellékes dolog, sőt, hogy czéljuknak minél jobban megfelelhessenek, hozadéki képességük csak a fentartásukra megkívántató költségek erejéig veendő ígénybe. Ellenben az állami egyedárúságok egyedűli czélja a bevételszerzés, a velük elérni óhajtott egyéb czélokat inkább csak védelmükre szokták fölhozni. Ehhezképest az állami egyedárúságnál, ha tárgya nem nélkülözhetetlen jószág, arra kell az államnak törekednie, hogy minél nagyobb bevételt nyerhessen belőle, a mely törekvésnek csak a fogyasztók fizetőképessége szab határt.

Az állami egyedárúságok hatásukra nézve a *fogyasztási adókkal* egyeznek meg. Az egyedárúság tárgyának a verseny kizárása által okozott megdrágítását a fogyasztók épúgy elviselni kénytelenek, mintha a kérdéses czikk közönséges fogyasztási adóval volna megterhelve. A szeszadó nemcsak akkor adó, ha a kormány a szeszgyárostól vagy szeszkimérőtől szedi be, hanem abban az esetben is.

* A «*monopolium*» szószerint a kizárólagos eladás (*μόνος* és *πωλεῖν*) jogát jelenti.

ha az állam által egyoldalúan megállapitott egyedárúsági árban van elrejtve. Az egyedárúságok csak abban különböznek a közönséges közvetett fogyasztási adóktól, hogy hozadékukban az adóbevétel tőkejövedelemmel és vállalkozói nyereséggel van egybeolvadva. Ez azonban az állami egyedárúság adói minőségét nem szünteti meg, mivel az egyedárúsági ár tényleg adót is tartalmaz. Az *adótételt* az a többlet fejezi ki, a melylyel az állam által megszabott egyedárúsági ár a termelési költséget és közönséges vállalkozói nyereséget meghaladja. Az *adókivetés* az eladási ár meghatározásával, az *adóbeszedés* az eladás tényével, az *adólerovás* pedig a vásárlás cselekményével megy teljesedésbe.

Némelyek a *teljes* és *nem teljes egyedárúságot* különböztetik meg. *Teljes egyedárúságnak* azt nevezik, a melynél az állam az anyag termelését, földolgozását s egyúttal a kérdéses termék elárúsítását is magának tartja fenn. *Nem teljes egyedárúságról* pedig akkor beszélnek, ha a törvény az anyagtermelést, vagy ezt s a gyártást szabadnak nyilvánítja s a magán ipart csak a gyártásból s elárúsításból, illetőleg csak az utóbbiból zárja ki. Ez azonban nem szabatos megkülönböztetés. Szigorúan véve az ú. n. nem teljes egyedárúság is teljes. A monopolium lényegét és valódi tartalmát az árúba bocsátás kizárólagossága adja meg. Ha az elárúsitás jogát az állam magának tartja fenn, a termelés fölött is ő uralkodik.

Az állami egyedárúság szükségképi következése, hogy a törvény nem engedi meg az egyedárúsági czikkeknek külföldről való szabad behozatalát. A törvény a behozatalt vagy teljesen kizárja, vagy egyedül az államkincstárnak tartja fenn, vagy végre a saját személyes szükségletüknek megfelelő, csekély mennyiségben való behozatalt ugyan magánosoknak is megengedi, de a behozott külföldi árút legalább is a kincstár raktáraiból származó legdrágább árú eladási árában foglalt adótétellel megegyező vámmal terheli meg.

Az állami egyedárúságok közgazdasági és erkölcsi szempontból lényeges hátrányokban szenvednek. Az ipar és kereskedelmi szabadság elvével ellenkeznek, az ipar és forgalom fejlődését megakasztják, az egyéni szabadságot korlátozzák, a magán ipari tevékenységet megszorítják, a polgári és gazdasági önállóságot nyújtó kereseti források számát apasztják, a fogyasztókat kényszerítő intézkedések alá helyezik és törvényáthágásokra adván alkalmat, a törvények és hatóságok tiszteletét is csökkentik.

Nevezetesebb előnyeik: 1. az egyedárúság alakjában beszedett fogyasztási adót könnyebb a kijátszások ellen megvédeni, mint szabad termelés esetében a közönséges fogyasztási adót; 2. az egyedárúsági árban foglalt adó jobban alkalmazkodik a fogyasztók adózóképességéhez, mint az ugyanarra a fogyasztási tárgyra rótt adónak bármely más alakja, mivel az árakat minden nehézség nélkül az illető árú minőségi fokozatai szerint lehet megszabni; 3. az egyedárúsági árban foglalt adót a mutatkozó szükség szerint áremelés alakjában az ellenőrzés szigorítása s a kezelési költségek növekedése nélkül könnyebben föl lehet emelni, mint a magán termelőktől vagy eladóktól beszedett adót; 4. az egyedárúság lehetővé teszi, hogy az adó közvetetlenűl a fogyasztás előtt szedessék be; 5. a kormány hatályosabban gondoskodhatik az illető tárgy fogyasztásához fűződő erkölcsi, közegészségügyi vagy egyéb nemű rendőri érdekek megőrzéséről, pl. a tisztítatlan szesz, a mérges és könnyen robbanó anyagokból készített gyújtószerek forgalomba hozatalának megakadályozásáról, a pálinkaivás korlátozásáról; 6. az államegyedárúságok a nagyszámú munkásokat alkalmazó kincstári vállalatokkal a munkáskérdés rendezése körűl is fontos szolgálatot tehetnek.

Pénzügyi tekintetben az állami egyedárúságoknak két nagy fogyatékosságuk van. *Először,* céljuknak — a bőséges jövedelem szerzésének — csak úgy felelhetnek meg, ha a vagyontalan osztály által tömegesen fogyasztott tárgyakra is kiterjednek, mely esetben a közteherviselés arányosságának elvét sértik és a szegényebb osztályt viszonylag erősebben nyomják. *Másodszor,* a legdrágább állambevételi források közé tartoznak, mert kezelésük s ellenőrzésük költsége a nyers hozadék nagyon tetemes részét emészti föl. Azonban ezen fogyatékosságaikból, valamint a fent kiemelt közgazdasági és erkölcsi hátrányaikból még nem következik, hogy a már fennálló egyedárúságokat a törvényhozó bármily körűlmények között azonnal eltörölje. A megszüntetésük következtében szükségessé vált rögtöni és jelentékeny adófölemelés még súlyosabb bajokat idézhet elő. Névszerint az olyan államok, a melyek nemcsak nem nélkülözhetik eddigi bevételeik nagy részét, hanem még új bevételi források nyitására vannak utalva, addig, a míg az egyedárúságok eltörléséből származó bevételhiányt más, az igazságos adóztatás elveinek megfelelőbb eszközzel nem pótolhatják, az egyedárúságokat továbbra is fentartani kénytelenek.

Önként értetik, hogy a monopoliumok káros hatása annál érezhetőbb, minél nagyobb a számuk, és hogy a közvetett fogyasztási adók egész rendszerének egyedárúságokká leendő átalakítása a legszerencsétlenebb gondolat volna.

Ha az állam teljességgel nem nélkülözheti az egyedárúságot, alkalmas tárgyaiúl csak az olyan vállalatok ajánlkoznak, a melyeknek üzlete könnyen vezethető s ellenőrizhető, s a melyek nem annyira személyes ügyességet, mint inkább nagy tőkét kívánnak, mert az állami termelés hátrányai annál kevésbbé érezhetők, minél kevesebb személyes tevékenységet és fölügyeletet igényel az illető vállalat. Az olyan termelési ágakra, a melyeknek termékei a divat és izlés változásainak vannak alávetve s a melyeknek nyereséges űzése az üzleti alakúlások s árviszonyok okos és szerencsés fölhasználását tételezi föl, a melyeknél tehát az egyéni erők, a vállalkozók leleményessége, nem pedig a tőke s az egyszerű és egyenlő menetű nagyban termelés a főtényezők, nem tanácsos az állami egyedárúságokat kiterjeszteni. Mostanában csak a *dohány-, só-, lotto-, szesz-* s a *lőporegyedárúság* bírnak nagyobb gyakorlati fontossággal.

Az állami egyedárúság egyike a legrégibb bevételforrásoknak. Első nyomaira az ó-kori *Római Birodalomban* akadunk, hol az államkincstár a sótermelést és kereskedést már a köztársaság idejében magának tartotta fenn; és habár ennek az intézkedésnek czélja kezdetben a népnek elegendő és olcsó sóval való ellátása volt, később a császárság korában valóságos monopoliummá vált. A monopoliumok a középeurópai államokban, kiváltképen *Franczia-* és *Németországban*, a XVII. és XVIII. évszázban szaporodtak el, midőn a kormányok nem törődve a nemzetgazdaság érdekeivel, csak a kincstár pillanatnyi előnyeit hajhászták s az államkincstár hasznára mindent megterheltek, a mi kezük ügyébe esett. Egyébaránt az állami egyedárúságok kártékony hatása a középkorban nem volt annyira érezhető, mint mostanában, a mennyiben az akkori politikai és közgazdasági viszonyoknál fogva ipari és kereskedelmi szabadságról úgy sem lehetett szó.

A lefolyt évszázak kormányai az egyedárúságok föltalálásában oly leleményesek voltak, hogy több államban a kártyagyártás, más országokban a naptáreladás, *Nápolyban* a hógyűjtés, *Francziaországban* XIV. Lajos korában a jégeladás, *Nassauban* s a volt *egyházi állam* területén a rongyszedés, néhány kis német fejedelemségben az üstfoltozás, ollóköszörülés, kémény-

seprés stb. volt az államkincstár részére fentartva, a mely díszes bevételi források haszonbérleti kezelés alatt állottak. *II. Frigyes* porosz király a kávépörkölést tette egyedárusággá és mivel a kávé 24 lat súlyú csomagonként egy tallérjával adatott el, a pótkávé legelőször Poroszországban honosodott meg. FAUCHER: Vergleichende Culturbilder. Hannover, 1877. 100. l. — *Oroszországban* az 1862-ik évig a pálinkaárúlás volt állami egyedárúság. A termelőktől átvett pálinkát a kormány a korcsmárosoknak ötszörös áron adta el s az állam ebből az egyedárúságból fennállásának utolsó szakában évi 120—140 milló rubelt vett be. Hogy a korona bevételei ne apadjanak, a kormány a mértékletességi egyesületeket föloszlatta, és a midőn a parasztok néhány kormányzóságban községenként fogadalmat tettek, hogy a családi ünnepélyek és betegségi esetek kivételével nem fognak pálinkát inni, a korcsmárosok által fölbérelt rendőri közegek a parasztokat a pálinkaivásra még botbüntetéssel is rákényszerítették. RENTZSCH: Handwörterb. 853. l. — *Francziaországban* még ma is fennáll az 1873-ik évben behozott gyújtófamonopolium, melyről LEROY-BEAULIEU azt mondja, hogy a legnagyobb baklövés, melyet kormány valaha elkövetett. A gyujtófamonopoliumot Francziaország az 1889-ik év végéig haszonbérbe adás útján hasznosította; 1890. évi január 1-e óta házi kezelés alatt áll. Érvényben van még az 1884-ik évtől kezdve *Görögországban*, 1886. óta *Romániában* és 1893. óta *Spanyolországban* és *Szerbiában*. Újabban a svájczi szövetségtanács tervezte a kizárólagos állami termelés behozatalát, nem ugyan adóztatási czélból, hanem csakis a végett, hogy a gyujtófa-gyárakban alkalmazott munkások életének s egészségének biztosítására szükséges intézkedéseket életbe léptethesse s a mérges és könnyen robbanó anyagokból készített gyujtószereket a forgalomból kiküszöbölje. Azonban az 1895. szept. 29-én tartott népszavazás 184.109 szavazattal 140.174 ellen elvetette a gyujtófa-monopolium életbeléptetésére irányzott javaslatot. (Tüzetesen tárgyazza a gyujtófa-monopolium kérdését SCHULER az «Archiv f. sociale Gesetzgebung, Berlin» cz. folyóirat 1892-ik évi folyamában.) — *Francziaországban* a gyujtófa-monopoliumon kívül a dohány- és lőporegyedárúság, *Olaszországban* a dohány-, só- és sorsjátéki egyedárúság, *Ausztriában* a dohány-, só-, lotto- és lőporegyedárúság, *Magyarországban* a most fölsoroltakon kívül még az italmérési egyedárusság, *Svájczban* a szesz-, só- és lőpor-egyedárúság, *Romániában* a dohány-, só-, gyujtófa-, játékkártya- és lőpor-egyedárúság, *Szerbiában* a só-, dohány-, kőolaj-, lőpor- gyujtófa-, szivarkapapiros- és szeszmonopolium állanak fenn.

19. §.

A dohányegyedárúság s a dohányadó egyéb alakjai.

MALCHUS: I. 340. l.; HOFFMANN: Lehre v. d. Steuern. Berlin, 1840. 312. l.; RAU: I. 204. §., II. 440. §.; UMPFENBACH: 301. l. és 383. l.; HOCK: Öff. Abg. u. Schulden. 156. l.; PFEIFFER: I. 205. l., II. 395. l.; SCHÄFFLE: Grunds. d. Steuerpol. Tübingen, 1880. 432. l.; és Die Steuern. II. 310. l. ROSCHER: Finanz-Regalien. Abhandl. d. sächs. Gesellsch. d. Wissensch. zu

Leipzig. IX. k. 1884. 184. l.; *névtelenül* jelent meg (szerzője Delbrück): Der Zollverein u. d. Tabakmonopol. Berlin, 1857; Korizmics: Gazd. levelek. Pest, 1867. 96. l. A *magyarországi* dohányadó-reform iránti szakbizottság munkálatai. Buda, 1870. 3. köt.; Plenker: Das österr. Tabakmon. Wien, 1857.; Krükl: Das Tabakmonopol in Oesterreich und Frankreich. Wien, 1878.; Wickett: Studien ü. d. œsterr. Tabakmonopol. Finanzarchiv. XIV. évf.; Lammers: Tabakmon. a «Vierteljahrschr. f. Volkswirthsch.» cz. folyóirat 15. évfoly. III. kötetében. Berlin, 1878.; Barth: Tabaksteuer u. Tabakmon. Bremen, 1878.; Schleiden: Zur Frage d. Best. des Tabaks. Leipzig, 1878.; Felser: Tabaks-Monopol. Leipzig, 1878; G. M.: Das deutsche Reich u. d. T.-Mon. Stuttgart, 1878.; M. Mohl: Denkschrift f. eine Reichs-Tabakregie. Berlin, 1878.; Pierstorff: Entwickl. d. Tabaksteuer-Gesetzgebung in Deutschl., a Hildebrand-féle Jahrbücher 1879. évi folyamának II. kötetében; Creiznach: Französ. Tabaksregie. Mainz, 1868.; Prónay: Ueber Tabaksteuern. Leipzig, 1880.; Stenogr. Berichte der Reichstagsverhandlungen betreffend d. Best. des Tabaks. Berlin, 1878—1891.; Schäffle: Ergebnisse der Tabaksteuerenquête. Tübing. folyóirat. 1879.; Micheler: Das Tabakwesen in Bayern. Stuttgart, 1887.; Graf: Die Tabakbesteuerung in Deutschland. Annalen des Deutschen Reichs. 1893., 1894., 1900., 1901., 1902.; Borovszky: A dohányjövedék Magyarországban. A «Nemzetg. Szemle» 1888. évi folyamában; Natorp: A dohány és dohányjövedék Magyarországon. Bpest, 1896.; Kürti: Betrachtungen über das Staatsmonopol und über das Tabakmonopol. Budapest, 1890.; Karsai: Das deutsche Tabaksteuergesetz. Budapest, 1892.; Lewinstein: Die Belastung des Tabaks in den europäischen Staaten und in den staatlich geordneten Ländern der übrigen Erdtheile. Berlin, 1894. Laurent: L'impôt du tabac en France. Revue politique et parlementaire. 1899.

Általánosan el van ismerve, hogy a dohány a fogyasztási adónak egyik legalkalmasabb tárgya. A dohány nem elsőrendű szükségleti tárgy, hanem élvezeti czikk, a melynek fogyasztása nem közönséges teherviselőképességre vall. A szegény ember által fogyasztott, silány minőségű dohány ugyan kiméletet érdemel, de a dohány a szűkölködő sorsban levő egyénre nézve is jóval nélkülözhetőbb, mint a hús vagy a czukor. A nélkülözhető fogyasztási tárgyak közt a dohányon kívül alig van még olyan, a melynek fogyasztása a népesség valamennyi osztályában annyira el volna terjedve. Ennélfogva a dohányra vetett adó biztos és — ha jól van keresztülvive — bőséges bevételt szolgáltat. A dohányadónak kiváló előnye, hogy a népesség szaporodásával s a közjólét emelkedésével egyre növekedő bevételt nyújt. A míg a legtöbb fogyasztási adó, mint a liszt-, hús-, só-, czukor-, sőt a szeszadó is többé-kevésbbé valóságos fejadó, mert valamennyi családtag fogyasztását éri, addig a dohányadó rendszerint csak a családfőt s a keresetképes finemű családtagokat sujtja.

Csak az a kérdés, hogy a dohányadónak melyik alakja a legmegfelelőbb. A gyakorlatban az egyedárúság alakjában beszedett dohányadó van legjobban elterjedve.

A dohányfogyasztás *Európában* csak a XVI. évszáz végén terjedvén el, ez előtt az idő előtt dohányadóról szó sem lehetett. Legelőször, és pedig az 1629-ik évben, behozatali vám alakjában *Francziaország* adóztatta meg a dohányt. 1664-ben Francziaország az egyedárúságot hozta be, mely ettől az időtől kezdve az 1791-ik évig bérleti kezelés alatt állott, és 1790-ben 32 millió frankot hozott be. A forradalom 1791-ben megszüntette. 1810-ig a dohányadóval többféle kísérlet történt, a mely kísérletek azonban nem pótolták az egyedárúság hozadékát. *Napoleon* az 1811-ik évtől kezdve ismét a monopoliumot léptette életbe és azóta mostanáig is fennáll. A bevétel 1815-ben 32 millió, 1837-ben 80 millió frankra rúgott. Az ötvenes évek óta rendkívül gyors az emelkedés. A tiszta bevétel 1850-ben 89 millió, 1860-ban 143 millió, 1869-ben 197 millió, 1880-ban 280 millió és 1902-ben 340 millió frank volt. Ennek a rendkívül kedvező eredménynek a dohányegyedárúsággal biró egyéb államok, névszerint Ausztria és Magyarország irányában, több oka van. A franczia dohánykezelőség a fogyasztók ízlésének nagyobb egyenlőségénél fogva jóval kevesebb fajtájú gyártmányokra szorítkozhatik, a mi az üzleti költségekre kedvezően hat. A nyers anyag minősége, a kikészítés módja s a gyártmányok alakja nálunk az egyedárúság behozatala előtt, vidékenként nagyon különböző volt, a mely szokásokhoz, ha nem akart a bevétel egy részéről lemondani, a dohánykezelőség is kénytelen volt alkalmazkodni. Francziaországban a silányabb dohánygyártmányok ára is sokkal nagyobb, és mivel a bevétel 80—90%-a mindenütt a közönségesebb fajtákra esik, már ez is megmagyarázza a kedvező eredményt. Végre a csempészet a pénzügyőri szervezet nagyobb tökélyénél fogva Francziaországban jóval kisebb körben mozog.

Angolországban az 1652-ik év óta a belföldi termelés el van tiltva s a külföldi dohány nagyon súlyos vám alá esik.

Ausztriában a dohányegyedárúság az 1728-ik év óta áll fenn. I. Lipót császárnak, midön vadász-készüléke megújításának költségei fölött aggódott, Khevenhüller gróf azt az ajánlatot tette, hogy elvállalja a költségeket, ha a császár Alsó-Ausztriában a dohánykereskedés kizárólagos jogával ajándékozza meg. A császár elfogadta az

ajánlatot s az egyedárúság később a többi osztrák tartományra is kiterjesztetett. Ausztriában a dohányegyedárúság tiszta hozadéka évi 116—120 millió korona. *Magyarországban* az udvari kamara még az 1732-ik évben kiadott rendeletével akarta behozni a dohányegyedárúságot, mi azonban az akkori kanczellár, Batthyány Lajos gr. ellenmondása következtében meghiusúlt. Magyarországra csak az 1850. november 29-iki pátens terjesztette ki a monopolium hatályát. Az évi tiszta bevétel 64—66 millió korona.

A dohányegyedárúság a XVIII. évszázban a *porosz* állambevételek közt is szerepelt. A franczia monopolium mintájára s franczia hivatalnokok alkalmazásával II. Frigyes az 1765-ik évben hozta be, de oly nagy elégületlenséget szült, hogy II. Frigyes Vilmos 1787-ben eltörölte. III. Frigyes Vilmos 1797-ben ismét behozta, de kivitele a nép ellenszegülése miatt elmaradt. Beguelin: Hist. Darstellung d. Akzise- und Zollverfassung in den preuss. Staaten. Berlin, 1797. 171. lap.

Érvényben van most a dohányegyedárúság *Franczia-, Olasz-, Spanyolországban, Ausztriában, Magyarországon,* az 1872-ik évtől kezdve *Romániában,* 1884. óta *Törökországban,* 1885. óta *Szerbiában,* az 1888-ik évtől kezdve *Portugáliában* és 1904. óta *Montenegróban.* Ezen tíz állam népessége Európa lakosságának 42%-át teszi.

A *dohányegyedárúság* lényege abból áll, hogy a dohánylevelek termesztését, vagy csak a dohánygyártmányok termelését és forgalomba hozatalát, vagy végre egyedűl a gyártmányok eladását az államkincstár kizárólag magának tartja fönn. Ehhez képest a dohányegyedárúságnak háromféle alakja gondolható, ú. m. a termesztési, a gyártási s a kereskedelmi.

I. A *termesztési monopolium* abból állna, hogy magánosoknak egyáltalában nem volna szabad dohányt ültetni s a szükségelt dohányanyagot csakis az állam termesztené. Előnye volna ennek a rendszernek, hogy az ellenőrzés olcsóbban és biztosabb eredménynyel történhetnék. Minthogy azonban a dohány nem olyan növény, mint pl. a répa vagy burgonya, melynek fejlődését a gazda túlnyomóan a természet erejétől várja, hanem zsenge kifejlésétől kezdve az aratásig és ettől kezdve a csomózásig és raktározásig folytonosan gondos és szakjártas kezelést kíván, ezt pedig a nagyban űzött állami termeléstől alig lehet várni, a termesztési egyedárúság tényleg nem áll sehol fönn.

II. A *gyártási egyedárúságnál* a termesztés bizonyos föltételek alatt a magánosoknak is meg van ugyan engedve, de a dohányleveleket gyártmányokká, azaz pipadohánynyá, szivarokká, szivarkákká és burnóttá, csakis az állami gyárak dolgozhatják föl, és csupán az állami raktárakból kikerülő dohánygyártmányok fogyasztása van megengedve. A dohányegyedárúság szóban levő alakja a termesztés szigorú fölügyeletét teszi szükségessé, nehogy a termés egy része közvetetlenűl, vagyis megadózatlanúl kerüljön a fogyasztók kezébe. A fölügyeletet úgy gyakorolja a kormány, hogy a dohánytermesztés jogát engedélyhez köti s a pénzügyőrök által megvizsgáltatja, vajjon nem ültetnek-e be a termelők az engedélyi levélben kijelöltnél nagyobb területet, és hogy a beültetett területen körűlbelűl mennyi termés várható. A várható termés fölvétele Olaszországban s az 1888. év óta nálunk is annyira szigorú, hogy a pénzügyi közegek a termést zöld állapotában, később a már fölfűzött dohányt és az egész termést száraz állapotban is fölbecsülik s ha a zöld állapotban történt fölvétel alkalmával kinyomozott termésmennyiség s a száraz állapotban teljesített fölvételkor talált mennyiség közt föltünő, a termelő által kellően nem igazolt hiányt tapasztalnak, a termelőt jövedéki büntető vizsgálat alá veszik. Az ellenőrzés könnyebbsége érdekében a kormány a dohánytermelő vidékeket a szórványos termelés megszüntetésével lehetőleg összefüggő körzetekké kénytelen alakítani.

A dohányt a termelő körzetek középpontjain állomásozó beváltóhivatalok veszik át, melyekhez a termelők az egész dohánytermést a kitűzött időben hiány nélkül beszállítani tartoznak. A beszállított dohánylevelek osztályozását szakértőkből és bizalmi férfiakból alakítandó bizottságokra kell bízni. A beváltási árak a dohányfajták minőségéhez képest olyképen állapitandók meg, hogy a természetes árnak feleljenek meg s a gondosabb termelőket kellő jutalomban részesítsék. A beváltási árak több évre állapitandók meg, mert a méltányos beváltás iránti biztosság a termelés tökélyesbítésére ösztönöz. A beváltási árakat jó eleve, legkésőbb a termelési évet megelőző őszi időszakban kell közzétenni, hogy a mezőgazda a szerint rendezhesse be gazdaságát, a mint a kihirdetett beváltási árak mellett méltónak vagy nem méltónak találja a termesztést. A beváltási áraknak túlságosan alacsonyra szabása nemcsak a termesztőknek, hanem a kincstárnak is kárára van, mert minél jobbak a dohánygyártmányok, annál nagyobb a fogyasztás, és a dohánygyártmányok minősége a nyers

anyag minőségétől, ez pedig a termesztés gondosságától, tehát a méltányos beváltási áraktól is függ. A kizárólagos vásárló jogot a kormány más irányban is a dohánymívelés javítására használhatja föl, pl. a dohánytermesztést csak az arra kiválóan alkalmas területeken engedheti meg, a termelőket jó maggal láthatja el, közegei által a dohányanyag kezelésének legjobb módját terjesztheti s azokat a termelőket, a kik dohánygyártásra nem előnyösen használható anyagot szállítanak, a termelésből kizárhatja.

Oly országban, a hol a belföldi dohány nem elégíti ki a jobbmódú fogyasztók ízlését, a kincstár külföldi dohányra is rászorúl. A külföldi dohányt a kormány belföldi vagy idegen kereskedők közvetítésével szerezheti be; azonban a közvetetlen vásárlást sem mellőzheti, részint hogy kellő verseny híjján a kereskedők túlságos követelései vagy épen összebeszélése elől kitérjen, részint mert a különösen finom fajtákat méltányos áron csupán a termelés helyén alkalmazott ügynökei által szerezheti be.

A kivitelre való termelést s a belföldi dohánynyal való kiviteli kereskedést a törvény vagy egyenesen eltiltja, vagy pedig csak a csempészet megelőzését czélzó föltételek alatt engedi meg.

A dohánygyártási egyedárúság lényegéből következik, hogy a kincstár a nyers dohány földolgozását nagy termelőképességgel biró gyárakban összepontosítja. A munkaerőnek földrajzilag arányos értékesíthetése, a bizonyos vidékeken levő alacsonyabb munkabérnek fölhasználhatása, valamint a gyári igazgatás és a munkások könynyebb ellenőrzése a gyártás deczentralizácziója mellett szólnak. Azonban a nagyban termelés természetes előnyei és még inkább a gyártmányok nagyobb egyenlősége a gyártás összepontosítását ajánlják. A gyártmányok alakjának és minőségének sokfélesége a csempészet tényálladékának megállapítását nehezíti meg. Ezenfelűl, ha nagyon sok gyárból kerűlnek ki a gyártmányok, az ugyanazon elnevezésű s árú gyártmányok minősége nagyon különböző. Már pedig a minőségre nézve tetemesen különböző dohánygyártmányoknak egyenlő áron való eladása az adóztatás egyenlékenységének elvét sérti.

Az egyedárúsági igazgatás árújegyével ellátott csomagokban elhelyezett gyártmányok eladását a törvény vagy a kormány által meghatározott árakon az arra engedélyt nyert árúsok teljesítik, kik a gyártmányokat a kincstári raktárakból a fogyasztók részére megálla-

pített eladási áraknál kisebb árakon szerzik be. A külföldi dohánygyártmányok behozatalát a törvény vagy egyenesen eltiltja, vagy hatósági engedélytől teszi függővé. Minthogy a behozatal eltiltása csempészetre ingerel, jobb a saját használatra csekély mennyiségben való behozatalt megengedni. Csakhogy a behozott dohányárút legalább is a legjobb minőségű kincstári gyártmány eladási árában foglalt adótételnek megfelelő vámmal kell megterhelni.

III. *A kereskedelmi egyedárúságnál* bizonyos föltételek alatt nemcsak a dohánytermelés, hanem a gyártás is meg van engedve, azonban a termesztők dohánytermésüket csupán az engedélyt nyert dohánygyárosoknak adhatják el, a külföldi dohány behozatalát az állam magának tartja fenn s a dohánygyárosok gyártmányaikat a kincstárnak kötelesek beszolgáltatni, mely a gyártmányokat tetszése szerint megállapított áron árúsítja el. A dohányegyedárúságnak ez a fajtája a XIX. évszáz első két évtizében *Württembergben* állott fenn. A kereskedelmi egyedárúság olyképen is keresztülvihető, hogy az államkincstár a hazai és külföldi nyers dohánynak első kézből való bevásárlását magának tartja fenn s a kereskedőknek és gyárosoknak a beszerzési árnál drágábban engedi át. Most a kereskedelmi egyedárúság nem áll sehol fenn és pedig méltán, mivel annak biztosítása, hogy a termelők termésüket csakis az államnak, illetőleg az engedélyt nyert gyárosoknak engedjék át, a dohánytermesztésre ép olyan megszorítólag hatna, mint a gyártási egyedárúság, a nélkül, hogy ez utóbbinak pénzügyi előnyei csak megközelitően is el volnának érhetők.

A dohányegyedárúság hatása a nemzetgazdaságra. A dohányegyedárúságról közgazdasági szempontból semmi jót nem mondhatunk. Legkárosabb hatása a földmivelés szabadságának korlátozása, a mi annál nagyobb baj, mert a dohányon kívül alig van még mezőgazdasági termék, mely a kis gazda és háznépének tevékenységét oly dúsan jutalmazná. A dohánylevelek törése, fűzése, szárítása, simítása és csomózása oly időbe esik, a midőn a nagyobb mezei munka szünetel. A dohánykezelési munkálatokat a nők, gyermekek s aggok is elvégezhetik. Továbbá, az egyedárúság a kiválóan gondos munkát s az igazán finom termék termelését nem kellően jutalmazza. Az is nagy hátránya a dohányegyedárúságnak, hogy a dohánytermesztést csak bizonyos vidékekre szorítja, mert ellenkező esetben vagy nagyon drága, vagy elégtelen volna az ellenőrzés. Ennélfogva a dohány-

egyedárúság az ország sok részére nézve úgy hat, mint a dohánytermesztés eltiltása, mi a nemzetgazdaságra nézve annyiban is káros, a mennyiben a szórványos dohányültetések valóságos kisérleti állomások, melyek később a nagyban termelés gyúpontjaivá válhatnak. Sőt a kicsinyben való termelést még a termelő körzetekben is megszorítja, mivel a kincstári kezelőség nem bibelődhetik bármily csekély mennyiségű termés átvételével, és így a törvény a beültetendő terület terjedelmére nézve bizonyos minimumot kénytelen megállapítani. Pl. nálunk a dohánybeváltó fölügyelőség azoknak a községeknek kivételével, a melyek finom és középfinom kerti leveleket, vagy házi kertekben dohánygyártásra különösen alkalmas anyagot termesztenek, termelési engedélyt csak azoknak adhat, a kik erre a czélra legalább egy kat. hold kiterjedésű, lehetőleg szabályos alakú területet szánnak. Ez a megszorító intézkedés a kicsinyben, mellékes kereset gyanánt űzendő dohánymívelést lehetetlenné teszi.

A nyers dohány földolgozásának eltiltása a magánipar egyik fontos ágát szünteti meg. A dohányegyedárúság a nyers dohány, valamint a dohánygyártmányok kivitelét is hátráltatja. Eltekintve a kivitelnél alkalmazott ellenőrzés megszorító hatásától, a kincstári közegek fölügyelete és gyámkodása a mezőgazdákat elriasztja a kivitelre való termeléstől; a kincstári dohánykezelőség pedig csak a belföldi szükségletet tartván szem előtt, a finomabb és kivitelre kiválóan alkalmas gyártmányfajták termelésére nem törekszik. Különösen káros oldala a gyártási dohányegyedárúságnak, hogy a nyers dohánynak magánosok által való földolgozása nem lévén megengedve, a külföldi nyers dohánynak oly czélból történő behozatala, hogy magánvállalkozók által földolgozva mint kész gyártmány nagyobb értékben ismét külföldre szállíttassék, lehetetlenné van téve.

A dohányegyedárúság föltétlen hívei föl szokták vetni, hogy a termesztők nem kénytelenek az eladás esélyei miatt aggódni, mivel az államkincstár állandó és biztos vevő, a dohány átvétele után rögtön fizet, sőt a termelőnek termésére kamat nélküli előleget is ad. Azonban a kincstár megbizhatósága és pontos fizetése magában véve nem sokat segít a termelő helyzetén. Az árat szabad verseny mellett a termelő és gyáros vagy kereskedő között létrejött alku állapítja meg, tehát az eladási ár a termeléssel járó fáradság s áldozat mértékéhez igazodhatik. Ellenben ott, a hol egyedárúság áll fenn, a termelő a kormány által egyoldalúan meghatározott árral kénytelen

megelégedni. Továbbá, egyedárúság fennállása mellett a termesztő mindig attól tarthat, hogy a kormány a csak egy vagy néhány évre adott termelési engedélyt vissza fogja vonni, mely esetben a szárító pajtába, simító házba és munkaeszközökbe fektetett tőkéje meddővé válik. Ezekhez hozzájárúl még, hogy a beszolgáltatott dohányanyag osztályozása s a beváltási ár megállapítása alkalmával a beváltó közegek egyéni belátása és rokon- vagy ellenszenve döntenek, sőt a termelési engedélyek megadását és megtagadását a hatósági közegek egyes esetekben politikai czélokra — pártpolitikai szolgálatok jutalmazására, illetőleg az ellenzék elveit valló földbirtokosok és haszonbérlők megfélemlítésére — is fölhasználhatják.

A dohányegyedárúság pénzügyi előnyei és hátrányai. A dohányegyedárúságnak pénzügyi szempontból nagy előnyei vannak. Mindenekelőtt jobban alkalmazkodik a fogyasztók adózóképességéhez, mint a dohányadó bármely más alakja. A míg a többi adóztatási mód vagy épen nem, vagy csak elégtelen mértékben veheti tekintetbe a dohányanyag, illetőleg dohánygyártmányok értékét, addig a kincstári kezelőség olyképen szabhatja meg a gyártmányok árát, hogy az értékesebb árúk vásárlói viszonylag is nagyobb adótételt fizessenek. Ez pedig annyival inkább fontos mozzanat, mivel a minőségi különbségek az élvezet és fogyasztás egyik tárgyánál sem oly nagyok, mint a dohánynál, ennélfogva a minőség egyik fogyasztási tárgynál sem fejezi ki olyan híven a fogyasztó teherviselőképességét, mint a dohánynál. A szegény ember olykor ugyan drágább szivart is vásárol és sok gazdag ember közönséges gyártmánynyal is megelégszik, azonban a tehetősebb ember rendszerint mégis csak jobb és drágább dohánygyártmányt fogyaszt. Ha tehát a jobb gyártmány árában nagyobb adó van elrejtve, az egyedárúság a dohányadó terhét nagyban és egészben arányosan osztja meg. Továbbá, nem létezik adóztatási mód, mely a dohányfogyasztásban nyilatkozó adófizetőképességet annyira utólérné és kevésbbé terhes ellenőrzéssel s a termelés kisebb korlátozásával oly nagy bevételt szolgáltatna, mint az egyedárúság. Az sem rossz tulajdonság, hogy a monopoliumnál az ellenőrzést tulajdonképen csakis egy pontra, t. i. a termelésre kell irányozni. Végre, a külföldi gyártmányok becsempészésének fölfödözését s megakadályozását is megkönnyíti, mivel az aránylag csekély számú kincstári gyárak minőségre s alakra nézve egyenlő és meghatározott gyártmányokat készítvén, a penzügyőri vizsgálat alá vett

dohánygyártmányok származási helyét könnyebben meg lehet állapitani.

Adó- és pénzügyi tekintetben a dohányegyedárúság két nagy hátrányban szenved. *Először*, az ország különböző vidékeire egyenlőtlen terhet ró, mivel azok a gazdák, a kik nem nyervén termelési engedélyt, termelési szándékukról lemondani kénytelenek, jobban megérzik az egyedárúság súlyát, mint a kik dohányt a nélkül sem termesztenének. *Másodszor*, kezelése s az államkincstár kijátszásának megakadályozása sok költségbe kerül.

A dohányadó egyéb alakjai. Minthogy a dohányegyedárúság fentartásának vagy eltörlésének kérdése a legtöbb esetben azon fordúl meg, vajjon létezik-e oly adóztatási mód, a mely a dohányfogyasztásban megnyilatkozó adózóképességet az egyedárúságnál nem kevésbbé használja föl s a nemzetgazdaságnak az egyedárúságnál kisebb kárt okoz, a dohányadó egyéb nemű alakjait is itt veszem birálat alá.

A) *Angolországban* az 1652-ik év óta az ú. n. *dohányegyedárúsági vámrendszer** van érvényben, a mely abból áll, hogy a törvény a belföldi dohánytermesztés teljes eltiltásával a külföldről behozott dohányt súlyos vámmal terheli. Ennek az adóztatási módnak nehány jó tulajdonsága van. Első jó tulajdonsága: az adókivetés egyszerűsége. Legföljebb a vámhivatali személyzet némi szaporitását teszi szükségessé. Továbbá, a dohány földolgozását és forgalmát benn az országban teljesen szabadon hagyja. Azután titkos termesztéssel nagy mértékben nem kárositható meg a kincstár, mivel titokban legföljebb nagyon kicsiben lehet dohányt termeszteni.

Azonban a dohányegyedárúsági vámrendszert józanúl csak oly országban lehet életbe léptetni, a hol hiányzanak a dohánytermelés természetes föltételei. Hátránya a szóban forgó adóztatási módnak, hogy fennállása mellett még nehezebb a dugárúságot megakadályozni, mint a dohányegyedárúságnál, mely utóbbinál a dugárús az ország egész területén, ellenben az egyedárúsági vámrendszernél csak a határszélen ellenőrizhető. És minthogy a csempészetet megkönnyíti, ha tetemes bevételt akar az állam belőle szerezni, nagyobb adótételeket kénytelen szedni, mint az egyedárúságnál. A súlyos adó-

* Az 1865-ik évtől kezdve 1887-ig terjedő időszakban *Portugáliában* is ez az adóztatási mód állott fenn.

tételek pedig a gyárosokat a dohánygyártmányok hamisitására indítják, a mint például Angolországban még a középfinom szivaroknál is gyakran előfordúl, hogy a gyárosok a dohánylevelek közé forgácsot, fövényport s egyéb idegen anyagokat kevernek; a míg az egyedárúság, ha a gyártmányokat ép oly mértékben drágítja is meg, legalább valódiságuk iránt nyújthat biztosítékot. Megtörténik ugyan, hogy egy-egy idegen anyaggal bélelt szivar a dohányegyedárúsággal biró országokban is megtréfálja a fogyasztót, de ez csak a gyári munkások nem eléggé szigorú fölügyeletére vall, a min nem nehéz segíteni. Továbbá, az egyedárúsági vámrendszer elvileg nagyobb megszorítást tartalmaz, mint akár a dohánygyártási egyedárúság, akár a dohányadó bármely más alakja, mert a földmívelés szabadságának lerontásával egyenesen eltiltja a dohánytermesztést. Végre, az ellenőrzési és vámkezelesi nehézségeknél fogva a dohány minőségére sem lehet tekintettel, a miért a silányabb dohányt fogyasztó vagyontalan osztályokra viszonylag erősebben súlyosodik.

Azt, hogy az egyedárúsági vámrendszer elősorolt hátrányai ellenére *Angolországban* már harmadfél évszáz óta áll fenn, abból magyarázhatjuk meg, hogy Angliának nedves és ködös éghajlata nem kedvező a dohánytermesztésre, ennélfogva a dohánymívelés eltiltása ott nem nagyon sujtó hatású. Ezenfelűl a teljesen kifejlődött angol mezőgazdaságban sok olyan mívelési ág honosodott már meg, melyek a mezei munkát ép oly dúsan megjutalmazzák, mint a dohánytermesztés.

A pénzügyi eredményesség szempontjából az angol adóztatási módot nem éri gáncs. Angolország a dohányvámból az 1900/01. pénzügyi évben 11.9 millió font sterlinget vett be.

B) *Svájczban* és *Hollandban* a dohánytermesztés, gyártás és kereskedés szabad és csak a külföldi dohány esik mérsékelt vám alá. *Belgiumban* is ez a rendszer állott fenn az 1879-ik évig, a midőn a dohánytermesztőkre rótt mérsékelt adó váltotta fel. Közgazdasági szempontból kétségtelenűl a Svájczban és Hollandban érvényben levő rendszer a legkívánatosabb, csakhogy ez az adóztatási mód a belföldi dohányt fogyasztó egyéneket nem éri s a dohányfogyasztásban nyilatkozó adózóképességet nem használván föl, az államnak nagyon csekély bevételt nyújt.

C) A dohányadónak többek által pártolt neme a *gyártmányadó.* A gyártmányadót a kincstár vagy a gyártmányoknak a gyárosok üzleti

könyveiből és bevallásaiból kinyomozott neme és mennyisége, esetleg egyúttal minősége szerint is, vagy pedig bélyegjelzés, illetőleg bélyeges tekercsszalagok eladása útján szedheti be, a mely utóbbi esetben a gyártmányokat csupán olyan csomagokban és ládákban szabad elárúsítani, a melyekből a gyártmányokat csak a bélyegjegy megsértése, illetőleg a tekercsszalag fölszakítása után lehet kivenni. Ezenkívül a kincstár a gyártásra és kereskedésre följogosító engedélyek után külön adót szedhet, mely mellékes adózás azonban nem tartozik a gyártmányadó lényegéhez s a dohányadó bármely más alakjánál is előfordúlhat.

A gyártmányadó a termelés és forgalom valamennyi szakára kiterjedő, nagyon nyomasztó ellenőrzési intézkedéseket tesz szükségessé a nélkül, hogy ezek az intézkedések a kincstár érdekét kellő módon megvédenék. A dohányt tudvalevőleg házilag is föl lehet dolgozni. Földolgozásához — mint egy pénzügyi iró mondja — csak egy darab deszka s egy éles kés szükséges. Ennélfogva a gyártmányadónál ellenőrizni kell a termelőket, hogy termésüket a dugárúsoknak, engedélylyel nem biró gyárosoknak, vagy közvetetlenűl a fogyasztóknak ne engedhessék át; szemmel kell tartani a gyárosokat és kereskedőket, nehogy meg nem adóztatott gyártmányokat hozzanak forgalomba; végre a fogyasztókra is föl kell ügyelni, nehogy titkos gyártást űzzenek. Továbbá, ha nem akarja az állam a kezelési költségeket szerfölött szaporítani, vagy nem akar a csempészetnek teljesen szabad utat nyitni, csak kevés dohánygyár fölállítását engedélyezheti s a dohánygyártás jogát oly föltételekhez kénytelen kötni, melyeknek a kisebb vállalkozók nem felelhetnek meg. Ehhez képest a gyártmányadó tényleg meg nem szünteti, csak nehány nagygyáros kezébe hajtja az egyedárúságot, a mi súlyos adótételekkel a fogyasztókra nézve annyiban még hátrányosabb, a mennyiben a gyártmányok hamisítása ellen kisebb védelmet nyújt. Az egyéni és társulati vállalatok egyedárúsága általános társadalmi szempontból is kerűlendő, mert ha a termelési viszonyoknak tényleges egyedárúsági helyzetet teremtő rendezése mutatkozik szükségesnek, a termelés illető ágát inkább az állam kezében kell összepontositani, hogy az egyedárúsági nyereség legalább a nemzet egészének jusson.

A gyártmányadó *Oroszországban* s *Éjszakamerikai Egyesült-Államokban* áll fenn.

Oroszországban, Lengyelország kivételével, a hol különös határozatok vannak érvényben, a dohánytermelés következő föltételek alatt meg van engedve: Az ültetvényeket legföljebb márczius elejéig be kell jelenteni. A termelők összes termésüket deczember végéig a belföldi gyárosoknak eladni, vagy a külföldre szállítani, vagy végre hivatalos raktárban elhelyezni tartoznak. A nyers anyag egyedűl az engedélylyel bíró gyárosoknak és nagykereskedőknek, a gyártmányok pedig csak a szabadalmazott árúsoknak adhatók el. A nagykereskedők, valamint a gyárosok minden vételről és eladásról könyvet tartoznak vezetni. Dohánygyárakat csak városokban lehet fölállítani. A nyers dohány földolgozása a gyárakon kívül el van tiltva. Minden egyes gyárhoz a közvetett adók kezelésével megbízott központi kormányhatóság ellenőrt nevez ki, ki a dohány bevásárlására, földolgozására s a gyártmányok eladására fölügyel. A gyártmányok csak hivatalos tekercsszalagokkal ellátott ládákban és csomagokban hagyhatják el a gyári helyiségeket. A tekercsszalagokon meg van jelölve a tartóban levő pipadohány vagy burnót súlya, a szivarok vagy szivarkák száma, továbbá a tekercsszalag ára, vagyis az adóösszeg. Az adótétel az 1877. év. végéig a gyártmány ára szerint emelkedett. Minthogy azonban a jobb minőségű gyártmányokat az olcsóbb gyártmányokra rendelt tekercsszalagok alatt árusították el, az adó 1878. óta nincs tekintettel a gyártmány minőségére. Minden gyár évenként bizonyos minimális összegű tekercsszalagot köteles vásárolni. Ez a minimum Sz.-Pétervár, Moszkva, Riga, Odessa városokra és Lengyelországra nézve 10.000 rubelben, a többi városra nézve 6000 rubelben van megállapítva. A silányabb minőségű gyártmányfajtákat csupán a kormány által meghatározott s a csomagokon megjelölendő árakon szabad eladni. A tekercsszalag-adón kívül a gyárosok és árúsok a gyár vagy kereskedés székhelye s a gyártmány nemei szerint változó, nagyon súlyos pátensi adót kötelesek fizetni. A külföldre szállított gyártmányok nem esnek adó alá. A bevétel az 1902. évben 43 millió rubelt tett.

Az *Éjszakamerikai Unióban* a dohányadót az 1868-ik évig olyképen szedték be, hogy a gyáros az elárúsított, a saját maga által elfogyasztott s a gyári helyiségekből elszállított gyártmányokról havonként esküvel erősített vallomást tartozott benyújtani, mely bevallások alapján történt az adókirovás. Ezt a rendszert egy 1867-ik évi törvény a nagymértékű kijátszások miatt hatályon kívül helyezte s az adót azóta bélyegjegyekkel szedik be. A gyáros üzletének elkezdését, a gyár helyét, az előállítandó gyártmányok nemét bejelenteni s a gyártási készülékeket leírni tartozik. Minden gyáros óvadékot köteles letenni, mely a vágógépek, dohánymalmok stb. száma szerint 2000—20.000 dollár közt változik. Tartozik továbbá évenként január 1-én, azután az üzlet megkezdésekor és megszűnésekor a nyers anyagról, a földolgozás alatt levő, valamint a kikészített dohányról, az ónlemezeknek, édesfa-nedv, czukor s a gyártásnál használt egyéb segédanyagoknak készletéről leltárt beadni, minden vételről, eladásról, elszállításról, sőt saját fogyasztásáról is könyvet vezetni s a könyv másolatát havonként az adóhivatalnoknak átadni. Az adóhivatalnok ezen másolatok alapján kiszámítja az

adótartozást, és ha a gyáros bélyegjegyekben nem rótta le tartozását, a hiányzó összeget a pénzbüntetéssel együtt utólagosan szedik be. Valamennyi gyártmány az előírt módon csomagolandó, és minden egyes csomag, láda vagy más tartó csakis oly súlyú, vagy annyi darab gyártmányt tartalmazhat, a mennyi meg van szabva. A gyártmány nemének és súlyának megfelelő értékű bélyegjegy az árú elszállítása előtt ragasztandó föl. — Az érvényben levő szabályok áthágói igen szigorú büntetés alá esnek. Pl. a ki az óvadék letétele előtt dohányt gyárt, 1000—5000 dollár pénzbüntetés és 1—5 évi fogság alá esik; a ki gyári helyiségét czégtáblával meg nem jelöli, 100—300 dollár pénzbüntetéssel, a ki a készlet-leltár vagy a könyvkivonat benyújtását elmulasztja, 500—5000 dollárral és 10 hónaptól három évig terjedhető fogsággal fenyíttetik. Az adótétel 1868. előtt a szivaroknál az értékhez igazodott. Azóta valamennyi gyártmányra nézve ugyanazon adóegység s adótétel van alkalmazásban. A dohánygyárosok és kereskedők ezelőtt súlyos engedélyi adót fizettek. Ezt az engedélyi adót az 1890. évi augusztus 1-ei törvény az 1891. évi május 1-től kezdve megszüntette. A külföldre szállított dohány és gyártmányok nem esnek adó alá. Az adókijátszások megakadályozása czéljából a dohánytermesztők és kereskedők fölügyelet alatt állanak. A termesztő az illetékes adóhivatalnok fölszólítására az eladott levelek mennyiségét, a málhák számát és súlyát kimutatni és a vásárlók nevét s lakóhelyét közölni tartozik. A nagykereskedők a nyers dohányt csak az adólajstromba vezetett kereskedőknek és gyárosoknak adhatják el. Ezek, valamint a kicsinyben elárusítók, vásárlásaikról s eladásaikról könyvet tartoznak vezetni. Az üzleti könyvek éjjel és nappal az adóhivatalnokok rendelkezésére állanak. A belföldi adók igazgatásának élén álló szövetségi adóbiztos a pénzügyminiszter jóváhagyásával annyit fordíthat a följelentők jutalmazására, a mennyit szükségesnek tart. Felser id. dolg. 42. s köv. l.; Schäffle: Ergebnisse. Tübing. folyóirat. 1879. 641. s köv. l.; A német birodalmi kormány által a dohányadó tárgyában közrebocsátott emlékirat. Finanzarchiv. 1895. évi foly. — Az *Egyesült Államok* a dohányfogyasztásból az 1901/2-ik pénzügyi évben 64 millió dollárt vettek, be, mely összegből a dohányvámra csak hét milló dollár esett.

D) Felső- és Alsó-Ausztriában az 1759-ik évtől 1764-ig a *személyi dohányadó* (pipaadó) állott fenn. A midőn az 1868-ik évben hazánkban a dohányegyedárúság eltörléséről volt szó, *Korizmics L.* (Gazdasági levelek. 102. l.) nálunk is ezt az adóztatási módot hozta javaslatba. A személyi dohányadót az adóhatóság a vagyoni helyzet szerint bizonyos számú osztályokba sorozott dohányzókra az egyenes adók módjára vetné ki. A dohányadó szóban forgó alakja a földmivelést, dohányipart és kereskedelmet nem nyügözné le s a dohányzók tetemes részére nézve talán az egyedárúságnál kevésbbé terhes volna, azonban a dohányadót kivetkőztetné igazi természetéből s a dohányzókat nem fogyasztásuk, hanem jövedelmük szerint terhelné.

Továbbá, a szegényebb sorsú dohányzóktól nem volna behajtható. Ha az állam nagy bevételt akarna belőle szerezni, oly súlyos adótételeket kellene behoznia, hogy az adókijátszástól a vagyonos dohányzók sem tartózkodnának s az adómegröviditéseket nem lehetne meggátolni. Újabban a nők között is terjed a dohányfogyasztás, az adót tehát a nőkre is ki kellene terjeszteni, a mi az ellenőrzést még jobban megnehezítené. Ide járúl, hogy a belföldön csak ideiglenesen tartózkodó külföldiek, valamint a titkos dohányzók kikerűlnék az adóterhet. Végre, az adófizetés kötelezettségét csupán a bizonyos koréven felűl levő egyénekre nézve lehetvén kimondani, mindazok, a kik a meghatározott koréven alúl dohányoznak, meg nem okolható adómentességben részesűlnének.

E) Más megitélés alá esik a *dohánytermesztőkre vetett adó*, mely vagy a termesztett dohány súlymennyisége, vagy pedig a dohánynyal beültetett terület terjedelme szerint róható ki. A *termés mennyiségéhez* igazodó adó a termelési szándék s a beültetendő földrészlet bejelentését, a palánták rendes sorokban való ültetésének kötelezettségét, a dohánytáblákon más növények termesztésének tilalmát, a dohányföldek hivatalos fölügyeletét és esetleg fölmérését, továbbá a várható termés fölvételét, a szárasztó pajták ellenőrzését, az egész termésnek bizonyos határidőig hivatalos raktárba való beszállítását s a beszállított dohány súlyának adóközegek közreműködésével történő megállapítását tételezi föl. Legnagyobb hátránya a szóban levő adóztatási módnak, hogy a dohány minőségét és értékét adókezelési okoknál fogva nem veheti figyelembe. Ezenfelűl annak az ellenőrzése, hogy a termesztő termésének egy részét ne a beraktározás előtt adja át a kereskedőnek, gyárosnak, vagy fogyasztónak, a dohánymívelést csaknem ugyanolyan megszorítások alá helyezi, mint az egyedárúság a nélkül, hogy ezek a megszorítások a kincstár érdekeit kellően biztosítanák. Az adó önként érthetően csak olyan nagy lehet, hogy a termesztő a fogyasztókra áthárithassa, mivel ellenkező esetben nem a fogyasztást terhelné, hanem a termelést fojtaná el.

A beültetett *terület nagysága szerint* kivetett adó — az ú. n. *dohányföldadó* — a földmívelés szabadságával leginkább összeegyező és egyúttal legkényelmesebb adózási alak. A termesztés, gyártás és kereskedelem szabadságát nem érinti s a fölügyeletet csak a dohányföldek fölmérésére s a titkos termesztés fölfedezésére szorítja. Elvi fogyatékossága, hogy nincs tekintettel sem a termés mennyiségére,

sem a levelek minőségére. A kedvezőtlenebb eredménynyel termelő dohánygazdát aránytalanúl sujtja, mivel arra kényszeríti, hogy az adóösszeg kisebb-nagyobb hányadát, mint át nem háríthatót, a saját keresetéből födözze. Ennélfogva az adótétel csak nagyon mérsékelt lehet úgy, hogy a dohányföldadó az egyedárúságból eredő bevételt távolról sem pótolhatja. Ha az állam a dohányföldadóval a dohányegyedárúság eredményét akarná megközelíteni, a dohánymívelést tenné tönkre. Ezenfelűl a szóban levő adóztatási mód fennállása mellett nem lehetséges a külföldre szállított nyers dohány és dohánygyártmányok után fizetendő adóvisszatérítési összegnek helyes megállapítása.

A dohánytermelési adó a *Német Birodalomban* és *Belgiumban* áll fenn. *Németországban* az 1879-ik évig nagyon mérsékelt volt az adótétel. Minden 85 □ méter terület után 60 fillér (egy kat. hold után 41 osztrák-magyar korona) rovatott ki. A közös birodalmi pénztárba folyó évi bevétel csak 1.2—1.6 millió márkát tett. A dohányföldadónak az a hátránya, hogy a dohányfogyasztásban rejlő adózóképességet nem használja föl, a németországi szövetségtanács, valamint a szakirodalom figyelmét már a hetvenes évtíz első éveiben a termés súlymennyiségére vetett adóra irányozta. A középponti birodalmi kormány az 1878-ik évben a dohányegyedárúság meghonosítására tett komoly előkészületeket, de a dohánygyárosok és kereskedők, valamint a parlamenti körök és a sajtó olyan ellentállást fejtettek ki, hogy a kormány tervével fölhagyott. A dohányadó kérdése fölött 1878-ban tanácskozott szakbizottság, a melyben nyolcz kormányküldött és három szakértő foglalt helyet nyolcz szavazattal három ellen kimondotta, hogy a monopolium elfogadhatatlan és a szövetségtanácsnak és birodalmi gyűlésnek a dohánytermés *súly szerinti* megadóztatását ajánlotta. Az 1879. julius 16-iki törvény a dohányvámot jelentékenyen fölemelte, a *dohányföldadót* az eddigi adótétel hatszorosával a kisebb terjedelmű földrészletekre nézve továbbra is fentartotta s a nagyobb kiterjedésű földrészletekre nézve a *súly szerinti* adót hozta be. Az adótétel: 1. a négy arnál kisebb földrészleteknél egy □ méter után 4 1/2 fillér; 2. a többi földrészletnél 100 kilogr. dohány után 45 márka. Az adó s vám együttes évi hozadéka 57—59 millió márka, a mely összegből az adóra csak 11—12 milló márka esik. — A Német Birodalomnak egyre több bevételt kívánó külügyi politikája nem engedvén a fogyasztási adó egyik legalkalmasabb tárgyának aránylag enyhe megterhelését, a birodalmi kormány az 1893-ik évben a *gyártmányadó* behozatalát vette tervbe, azonban a birodalmi gyülés a kormánynak ezt a javaslatát sem fogadta el. — Az egyedárúság életbe léptetését Németország virágzó dohányipara akadályozza.

Belgium az 1879-ik évig nem adóztatta meg a belföldi dohány fogyasztását. Az 1879-ik évben egy ar után 1 1/2 frankban megállapított *területi adót* hozott be. Az 1883. július 31-ki törvény a területi adót *palánta-adóvá* alakította át. Egy-egy dohánypalánta 3 cent., a silányabb talajba ültetett egy-egy

palánta pedig 1 ½ cent alá esett. A 80 palántáig terjedő ültetések adómentesek voltak. Ha a termés vagy egy része megsemmisült, adótörlésnek, illetőleg leengedésnek volt helye. A termesztők a dohánynyal beültetett föld terjedelmét s a palánták számát bejelenteni tartoztak. A bejelentéseket az ellenőrző közegek felülvizsgálták. — Az 1896. évi ápr. 17-iki törvény a palántaadó helyébe a dohánytermés súlya szerint kirovott adót hozta be. Az adótétel nagyon mérsékelt; 100 kgrm. szárított dohány után 15 frank. Az adó és vám együttes évi hozadéka 9—10 millió frank.

A dohányadó különböző alakjainak megismerése után kimondhatjuk, hogy a dohányegyedárúsági vámrendszeren s a dohányföldadón kívül nem létezik adóztatási mód, melylyel a dohányegyedárúság közgazdasági hátrányait kikerülni lehetne. Minthogy pedig a dohányegyedárúsági vámrendszer czélszerűen csak ott honositható meg, a hol a virágzó dohánymívelés természetes föltételei hiányzanak, s a dohányföldadó az egyedárúság hozadékát távolról sem biztosítja, olyan országban, a mely a dohányegyedárúságból eredő bevételt nem nélkülözheti s az egyedárúság eltörlése után keletkező bevételi hiányt az adórendszer tökélyesbítésével, vagy a nemzetgazdaság érdekeivel összeegyeztethető adófölemeléssel nem képes pótolni, nincs más mód, mint *szükséges rossz* gyanánt a dohányegyedárúságot fentartani. A csekélyebb adózóképességet tartalmazó fogyasztás tárgyaira vetett adók fölemelése, vagy ily nemű új fogyasztási adók életbe léptetése a nemzeti ipart és forgalmat még jobban megkárosítaná és ezenfelül az igazságos adórendszer követelményeit is sértené. Sőt ott, a hol nélkülözhetetlen szükségleti tárgyak, például só, liszt, ásványolaj, vagy az emberi erő és egészség fentartására megkívántató czikkek, mint különösen a hús, meg vannak adóztatva s a dohányadónak oly neme áll fenn, a mely a dohányfogyasztásban nyilatkozó adófizetőképességet nem használja föl s az államháztartásnak csak mérsékelt bevételt nyújt, az említett jóval károsabb s igazságtalanabb adónemek megszüntethetése végett még a dohányegyedárúság behozatalát is jogosúltnak tartom.

20. §.

A sóegyedárúság.

Fulda: Handb. 127. §.; Jacob: I. 280. l., II. 848. l.; Hoffmann: Lehre v. d. St. 248. l.; Garnier: Traité. 346. l.; Parieu: Traité des impôts. Paris, 1862. II. 97. l.; Lassale: Die indir. Steuern. Zürich, 1863. 76. l.; Laspeyres: Bluntschli államszót. IX. 738. l. és X. 138. l.; Schäffle: Steuerpol. 403. l.; Schröder: Salzregal u. Salzsteuer. Manheim, 1862.; Kerst: Salzmonopol.

Berlin, 1865.; Appelt: Die Gesetzgebung betreff. die Salzabgabe. Berlin, 1870.; Schmidt: Das Salz. Leipzig, 1874.; Schleiden: Das Salz. Leipzig, 1875.; Lehr: Salzsteuer. A Conrad-féle Handwörterbuch V. köt. 1893.; Arndt: Die Salzsteuer. Zeitschr. für Bergrecht. XXIV. köt.; Buschmann: Salzmonopol. Oesterr. Staatswörterb. II.

A sóegyedárúság a bányaregaléból képződött, de idővel közönséges financzforrássá, valóságos egyedárúsággá vált. *Lényege* abból áll, hogy az állam a só termelésének s elárúsításának, vagy legalább ez utóbbinak jogát kizárólag magának tartja fenn. A sóegyedárúság nem követel szükségképen állami termelést. Akkor is sóegyedárúság áll fenn, ha a törvény az alatt a föltétel alatt magánosoknak is megengedi a termelést, hogy az általuk termelt sót csakis a kincstárnak adhatják el. A sómonopolium tiszta hozadéka az a különbözet, a mely az elárúsított sóért befolyó pénzösszeg s a termelési, illetőleg vásárlási, továbbá a szállítási és eladási költségek közt mutatkozik. Az *adót* pedig a só árának az a része képviseli, a mely a termelési stb. költségeket s a közönséges vállalkozói nyereséget meghaladja.

Sóegyedárúság fennállása mellett a külföldi só behozatala vagy el van tiltva, vagy csakis a kincstári só árában foglalt adóhoz igazodó vámösszeg lefizetésének föltétele alatt van megengedve. Minthogy kincstári sóraktár fölállítása minden községben nem fizetné ki magát, legmegfelelőbb, ha az állam a termelési helyeken s a forgalmi középpontokon a nagyban eladást maga teljesíti, a kicsinyben való árúlást pedig magánosokra bízza. A sóárúsokat bánatpénz kikötésével szerződésileg az illető vidéknek sóval való ellátására kell kötelezni, és hogy az árúsok a közönséget ki ne zsákmányolhassák, a kicsiben való eladási árt a kormánynak kell megállapítania.

A sófogyasztás megterhelése más úton is lehetséges. Az állam vám alakjában csupán a külföldi sót adóztathatja meg. Vagy pedig a külföldi sóra vetett vámon kívül belső fogyasztási adót is szedhet s ennek fizetésére vagy a termelőt, vagy a nagykereskedőt, vagy esetleg mind a kettőt kötelezheti. Ha az állam nem egyedárúság alakjában adóztatja meg a sófogyasztást, hanem a sótermelés megengedésével a termelőktől vagy kereskedőktől szedi be az adót, a sóműveket pénzügyőri fölügyelet alá helyezi, a só raktározását csak pénzügyőri ellenzárral ellátott helyiségekben engedi meg s a sót ezekből a helyiségekből csupán a pénzügyőri közegek tudtával, az adó lefizetése után, vagy hivatalos zár alatt és kisérő levéllel

szabad elszállítani. A termelési, illetőleg kereskedelmi adónak a só-egyedárúság irányában az az előnye, hogy a magántermelést nem zárja ki. Hátránya: a szigorúbb ellenőrzés szüksége.

A sóadót, bármily alakban legyen is keresztűlvive, mind adóügyi, mind közgazdasági szempontból határozottan kárhoztatnunk kell. Adóügyi szempontból azért, mert a sófogyasztásról való lemondás a legsanyarúbb nélkülözések egyike, melyet az ember csak átmenetesen s így is csak egészségének veszélyeztetésével viselhet el. Ennélfogva a sóadó a polgárokat nem adófizetőképességük, hanem családtagjaik száma szerint éri úgy, hogy hatására nézve a legdurvább alakban kirótt fejadóval azonos. Sőt annyiban még a fejadónál is aránytalanabb, a mennyiben a szegény ember több sóra szorúl, mint a gazdag, a ki túlnyomóan olyan tápszereket (különösen friss húst) fogyaszt, a melyek elkészítése kevesebb sót kíván, a míg a szegény ember túlnyomóan olyan élelmi czikkekkel (burgonyával, hüvelyes veteményekkel, besózott húsneműekkel és halakkal) táplálkozik, a melyek nagyobb mennyiségű sót kívánnak. Ehhez képest a sóadó hozadékához a szegény ember személyenként nagyobb összeggel járúl hozzá, mint a gazdag. A sóadót ebből az okból méltán *megfordított fokozatos adónak* nevezték el.

Közgazdasági szempontból azért kell elvetnünk a sóadót, mert a mezőgazdaságra és műipari termelésre rendkívül károsan hat. A só tudvalevőleg nagyon becses állati tápszer és trágyázó anyag, a mely más trágyázó szerekkel keverve az aratást bőségesebbé teszi. A sóval kevert takarmány az állattenyésztés körében beláthatatlan haszonnal jár. Kivált az állatok emésztőképességét, tehát az állati izomerőt gyarapítja. A leggyakoribb állati betegségek az emésztőszerv megzavarásából erednek, a mely kellő mennyiségű só élvezetével megelőzhető. Mióta az angol mezőgazdák a sóadónak 1825-ben történt megszüntetése következtében az állatok etetésénél nagyobb sóadagokat használnak, a marhavész Angolországban tetemesen megcsökkent. A takarmánynak sóval való keverése megtakarítással is jár, mivel a kellő mértékben megsózott takarmányt az állatok teljesebben megemésztik, és a sóval való keverés a zöld takarmányt eltarthatóbbá teszi.

A pénzügyi czélt csak úgy lehetne az állattenyésztési érdekekkel összeegyeztetni, ha olyan anyag léteznék, a mely a sót emberi fogyasztásra alkalmatlanná tenné, marhatenyésztési czélokra leendő

fölhasználhatását pedig meg nem szüntetné. Azonban a só denaturálásával tett kisérletek eddig még nem vezettek eredményre, mert nem ismerünk olyan anyagot, a mely a mondott czélnak megfelelne. A denaturálásra használt idegen anyagok (vasoxyd és ürömpor) nem zárják ki a denaturált sónak tiszta konyhasóvá való visszaállítását. Nem kell egyébaránt gondolni, mintha a denaturált só olcsóbb ára a sóadó káros hatását elenyésztetné, mivel az idegen anyaggal való keverés költségeit, valamint a keverés következtében emelkedő szállitási dijat a vásárló fizeti, ki adómentes termelés esetében a tiszta sót is olcsóbban szerezhetné be. Ezenfelűl a denaturálás egyenes nemzetgazdasági veszteséggel is jár, mert a sónak idegen anyagokkal való keverése többe kerül, mint a só kiaknázása.

A mi a sóadónak a műipari termelésre gyakorolt ártalmas hatását illeti, elégséges arra utalnunk, hogy a legfontosabb iparágak egész sora nagy mennyiségű só fölhasználására van utalva. Első helyet foglal el ezek között az iparágak között a szódagyártás. Angolország virágzó szódagyártását a só olcsóságának köszöni. A klórmész, ez a híres fertőztelenitő és gyolcsfehérítő szer, melyet a szóda termelése közben nyernek, egyike a legfontosabb ipari anyagoknak. Sót vagy ebből termelt szódát használnak fel a szappan, üveg, festék, bőr, porczellán, papiros, posztó, czement stb. gyártásánál. A sónak a vegyészeti gyárakban, kohóművekben, továbbá az olaj- és petroleumfinomításnál, a vaj- és sajtkészítésnél s a hús és halak besózásánál is nagy szerepe van. Ennélfogva mindezeknek s a tőlük függő egyéb termelési ágaknak versenyzőképességére a só olcsósága is befolyást gyakorol.

Ha a sóadót egyáltalában nem helyeselhetjük, a sóegyedárúságot még kevésbbé védelmezhetjük. A só megadóztatásának másféle módja legalább a magán vállalkozást nem zárja ki. Ide járúl, hogy a kincstári só termelési költsége nagyobb, mint szabad termelés esetében a magánosok termelési költsége lenne. Az egyedárúság alakjában keresztűlvitt adóztatásnak az az előnye, hogy az árakat s a bennük foglalt adótételeket minden nehézség nélkül a megadóztatott fogyasztási tárgy minőségi fokaihoz lehet idomítani, a sóra nézve nem bír nyomatékkal, mivel a só minőségi külömbségei oly csekélyek, hogy az adóztatásban úgy sem érvényesíthetők. Közegészségügyi érdek sem teszi szükségessé a sóadónak egyedárúság alakjában való beszedését, mert az idegen anyagokkal való keverés vagy az árúhamisítás

egyéb módjának veszélye a konyhasó olcsóságánál fogva szabad verseny mellett is csaknem teljesen kizártnak vélelmezhető. A sóegyedárúságot némelyek azzal az elfogadhatónak látszó érvvel mentegetik, hogy az állam kizárólagossági joga a fogyasztóknak a magán termelők és kereskedők által leendő kizsákmányolását teszi lehetetlenné. Azonban a termelők és kereskedők túlhajtott követeléseitől szabad verseny mellett is csak abban az esetben lehet tartani, ha benn az országban elégtelen mennyiségű sórétegek léteznek s ezek is csak nehány tulajdonos között vannak megosztva, a külkereskedelem pedig nem képes a hazai termelők túlságos követeléseivel versenyezni. És ha az állam a sóegyedárúsággal csakis a fogyasztókat akarja megvédeni, miért nem árúsítja el a kincstári sót saját termelési árán?

Egyoldalú pénzügyi szempontból az az előnye van a sóadónak, hogy tárgyának nélkülözhetetlensége következtében biztos, állandó, és nem nagyon mérsékelt adótétel fennállása mellett, tekintélyes öszszegű bevételt szolgáltat. Hozzátehetjük még ehhez az egyoldalú pénzügyi előnyéhez, hogy a legtöbb egyéb nemű fogyasztási adónál egyszerűbb módon s olcsóbban szedhető be, mivel tárgyát aránylag kevés helyen és könnyen ellenőrizhető nagy telepeken termelik, számításba vehető minőségi külömbségek a sóra nézve nem forognak fenn, és a sóadó megrövidítése már csak azért sem könnyű, mert a só csekély forgalomképességénél fogva nem alkalmas a csempészetre.

A sóegyedárúságot s általában a sóadót annál inkább meg kellene szüntetni, mert az eltörléséből eredő közgazdasági előnyök rövid idő alatt annyira gyarapítanák a nemzeti vagyonosságot, hogy a pénzügyi czélt nélkülözhetőbb tárgyak megterhelésével vagy az arányosabb s kevésbbé káros adók fölemelésével is el lehetne érni. A mérsékelt adótétellel alkalmazott sóadó fentartása legföljebb addig menthető, a míg a nagy állami kiadások a legszegényebb sorsú polgárok megterhelését is kikerűlhetetlenné teszik s az adóigazgatás oly tökéletlen, hogy a legalsó néprétegeknek egyenes úton való megadóztatása ki nem vihető. Mihelyt azonban a közviszonyok fejlődése biztos kilátást nyújt rá, hogy a sóadó eltörlése következtében keletkezendő bevételi hiány az egyenes adóknak a legalsó néposztályra való kiterjesztésével, vagy a nélkülözhetőbb fogyasztási tárgyakra (pl. dohányra, szeszes italokra) rótt adók fölemelésével pótolható lesz, a sóadót azonnal meg kell szüntetni.

A sóadót már az ó-kori nemzetek is ismerték. A régi *Athén* sószükségle-

tét részint saját telepeiből, részint idegen sóval födözte. A só ára ugyan alacsony volt, de a sóadó már itt is fennállott, mert *Aristophanes* fölemlíti, hogy egy általános néphatározat leszállította a só árát. Böckh: Staatsh. d. Ath. I. 141., 414. l. — A *Római Birodalomban* az első királyok idejében a sótermelés és eladás teljesen szabad volt. Azonban a termelők természetes egyedárúsági helyzetüket fölhasználva a só árát rendkívül fölemelték, s a köztársaság a végből, hogy a só árát a nép érdekében leszállítsa, a termelést s eladást állami egyedárúsággá tette. A köztársaság hanyatlásával és különösen a császárság alatt az állam kizárólagossági jogát fiskalitási czélokra használta föl. Az állami sótelepek haszonbérleti kezelés alatt állottak, a magántermelők súlyos adót fizettek, vagy az előállított sót meghatározott áron a kincstári sóbányák bérlőinek voltak kötelesek átadni.

Francziaországban VI. Fülöp volt az első, ki a sóra adót vetett, a miért «auteur de la loi salique» gúnynévvel tisztelték meg. A *Német Birodalomban* IV. Henrik korára (1056—1106) vezetik vissza a sómonopolium eredetét. *Magyarországban* a kir. sójövedelem nyomai már a XII. század első feléből való oklevelekben lelhetők föl, s az *arany bulla* 24. és 25-dik czikkelyei ezen bevételi forrás létezését kétségen kívül helyezik.

Sóegyedárúság áll fenn *Olaszországban, Ausztriában, Magyarországon, Szerbiában, Romániában, Török-* és *Görögországban* és a só elárúsítására nézve *Svájczban.* — A külföldi sóra rótt vámon kívül termelési adót szednek: *Francziaország, Holland* s a *Német Birodalom,* hol a sóadó a közbirodalmi bevételek közé tartozik. — Egyedül behozatali vámot szednek: *Oroszország, Dánia, Norvégia, Spanyolország* és *Portugália.* — Egyáltalában nincs a só megadóztatva: *Angolországban, Belgiumban, Svédországban* s az *Éjszakamerikai Egyesült-Államokban.*

21. §.

A sors- és szerencsejátéki egyedárúság.

Jacob: I. 691. §.; Malchus: I. 65. §.; Rau: I. 220. §.; Hock: Öffentl. Abg. 157. l.; Schäffle: Steuerpol. 548. l.; Weninger: Polit. számtan. 385. l.; Roscher: Finanz-Regalien. Leipzig, 1884. 178. l.; Rentzsch: Handwörterb. Leipzig, 1870. 562. és 814. l.; Bender: Die Lotterie. Heidelberg, 1832.; Bensen: Das Lotto. Nördlingen, 1841.; Freimann: Zahlenlotto. Nürnberg. 1855.; Endemann: Beiträge zur Geschichte der Lotterie. Bonn, 1882.; Berthold: Lotteriespiel, Börsenspiel und gesellschaftliches Hazardspiel. Hannover, 1884.; Warschauer: Gesch. der preuss. Staatslotterien. Berlin, 1885.; Dietrich: Das Spiel u. die Klassenlotterie. Dresden, 1887.; Halász: Az állami sorsjátékvállalatok. A «Nemzetg. Szemle» 1891-ik évi folyamában; Marcinowski: Das Lotteriewesen im Königreiche Preussen. Berlin, 1892.; Brandt: Das Lotteriewesen unserer Zeit. Hamburg, 1894.; Damman: Das Wesen der deutschen Staatslotterien. Hannover, 1895.; Wohlmuth: A lotto s az európai osztálysorsjátékok. Budapest, 1895.; Sieghart: Geschichte und Statistik des

Zahlenlottos in Oesterreich. Tübingen, 1898.; — *ugyanettől a szerzőtől*: Die öffentlichen Glückspiele. Wien, 1899.

A sorsjátéki egyedárúság az államnak azt a jogát foglalja magában, melynél fogva mások kizárásával egyedűl saját maga rendezhet sorsjátékokat és szerezhet belőlük bevételt. A régibb írók azzal védelmezték, hogy a kincstári sorsjáték czélja korántsem kizárólag az állambevételek szaporítása, hanem egyúttal a szerencsejátékok állami fölügyelete s a játékszenvedély kicsapongásainak megakadályozása. Fennállását különösen azzal okolták meg, hogy a magában véve ártatlan játékhajlamnak minden józan mérték nélkül dúló szenvedélylyé való elfajulását úgy lehet leghatályosabban meggátolni, ha a sorsjátékok rendezését a kormány veszi kezébe, és hogy a polgárok állami lotteriák hijján titkos, tehát veszedelmesebb úton elégítenék ki játékdühüket.

Azonban efféle érvekkel legkevésbbé sem lehet a lottóegyedárúságot mentegetni. Az államnak kötelessége ugyan a játékszenvedély terjedése elé korlátokat emelni, de erre a sorsjátéki egyedárúság a legkevésbbé alkalmas eszköz, mely a sorsjátéknak törvényes alakot ad s a játékösztön kielégítésére még több és biztosabb alkalmat nyújt. Az államnak bizonyára jogában áll a szerencsejátékok nyilvános űzését eltiltani. Csakhogy ebből nem az következik, hogy maga tartson fenn sorsjátéki vállalatot. A játékbetétek megadóztatásának adópolitikai jogosúltságát nem lehet kétségbe vonni, mert habár a kincstári lotteria leginkább a szükségben élő osztályokat (napszámosokat, cselédeket, ipari segédmunkásokat, alsórendű tisztviselőket stb.) csalogatja a játékizgalom veszedelmes hálójába, a játékbetétek a nélkülözhetetlen javak fogyasztásánál kétségtelenűl nagyobb adózóképességre mutatnak; azonban a pénzügyi intézmények megitélésénél nemcsak adópolitikai szempontok döntenek. A sorsjátéki egyedárúságnak az a legnagyobb veszélye, hogy az állameszme erkölcsi fenségének tisztaságát beszennyezi s a legalsó néposztályok játékszenvedélyét ápolja. Pedig az erkölcsi tisztaság megóvása az állam egyik legszebb és önmaga érdekében legfontosabb föladata. Ezt a föladatot semmiféle — még oly sürgősnek látszó — pénzügyi érdek kedvéért nem szabad feláldozni. Egy olyan bevételi forrást, mely a nép erkölcsi életét mételyezi meg, még akkor sem lehetne mentegetni, ha szigorú adóztatási szempontból nem is volna kifogásolható. Azt, hogy a polgárok kincstári lotteriák hijján titok-

ban elégítenék ki játékszenvedélyüket, nem akarom kétségbe vonni, azonban a szerencsejáték egyéb alakjainak (a hazárd kártyajátéknak, tőzsdei és totalizatőri játékoknak) csökkenése azokban az országokban sem tapasztalható, a melyek kincstári sorsjátéki vállalatot tartanak fenn. Ellenkezőleg nagyon valószínű, hogy ezekben az államokban a szerencsejáték egyéb fajtái is jobban pusztítanak, mert a kincstári lotteria az egyéb játékmódokban élvezetet kereső hajlamot is éleszti. A játékösztön megfékezésére egyedül a népnevelés, továbbá az erkölcsvallásos érzület s a takarékossági hajlam fejlesztése, de nem olyan intézmény hathat, a mely még több módot szolgáltat a játékdüh kielégítésére.

A lottomonopolium a nemzeti vagyonosságra nézve is veszélyes intézmény. A könnyelmű életmódot táplálja, megtakarításokat nyel el, idegen pénzek sikkasztására csábít, a tisztességes kereset iránti érzéket megrontja, elhomályosítja azt a fölfogást, hogy az emelkedésnek nem lehet más alapja, mint a becsületes munka és kitartó szorgalom, és szaporítja azok számát, a kik dolgozni nem akarnak és a véletlentől várják sorsuk javulását. Az a régi mondás sem alaptalan, hogy a játéknyereményen nincs áldás. Legtöbbször úgy megy, a hogy jön; rendszerint meddő fogyasztásnak és csak ritkán termelésnek vagy a vagyoni állapot állandó javításának az eszköze. A sorsjátéki egyedárúság az egyik oldalon ugyan bevételt ad az államnak, de a másik oldalon az állambevételek legbőségesebb és egyedül állandó forrását tömi be; a tőkeképző erőt s a munkakedvet épen azokban a néprétegekben bénítja meg, a melyekben a takarékossági érzület s komoly munkásság nemcsak az egészséges gazdasági szervezet, hanem egyúttal a társadalmi és politikai rend fentartása érdekében is nagyon sürgős követelés. Végre a lottomonopoliumnak az is sötét vonása, hogy egyeseket mások rovására minden érdem nélkül meggazdagít, a mi a társadalmi egyenlőtlenség forrásait szaporítja, a hirtelen meggazdagodás vágyát kelti föl s a nép jogérzetére is kedvezőtlenűl hat.

A kincstár sorsjátéki vállalatát pénzügyi szempontból sem vehetjük védelembe. A polgárokat egyenlőtlenűl terheli, és minthogy a játékbetétek nagy részét nyereményekre s a kezelési költségekre kell fordítani, aránylag nem nagy tiszta eredményt szolgáltat. A pénzügyminiszterek azzal szokták a lottomonopolium fentartását megokolni, hogy nincs mivel az eltörlése után bekövetkező bevételi

hiányt pótolni. Erre Hock báró, Ausztria egyik legkiválóbb pénzügyi tudósának azzal a mondásával válaszolhatunk, hogy minél rosszabbúl állnak az állami pénzügyek, annál szükségesebb a nemzeti vagyonosságot csökkentő bevételek eltörlése és kevésbbé káros fogyasztási adókkal való helyettesítése.

Az életben a kincstári lottojátéknak két alakja van meghonosodva, ú. m. a *számos* és az *osztályos*. A *számos lotteriánál* 1-től 90-ig terjedő folyó számok vannak használatban, melyek közűl rövid időközönként öt nyerő számot húznak ki. Nyeremény czímén a kincstár a tétel bizonyos többszörösét szolgáltatja ki. Pl. Ausztriában a nyeremény határozatlan egyes húzásnál (azaz ha a játékos egy számot választ a nélkül, hogy megjelölné, hogy ez a szám a kihúzandó öt szám között hányadik legyen) 14-szer, határozott egyes húzásnál 67-szer, ambónál 240-szer, ternónál 4800-szor annyi, mint a betét. Quaternónál és quinternónál a kincstár annyi ternónyereményt fizet, a hány ternót a kihúzott négy, illetőleg öt szám magában foglal, tehát quaternónál négy, quinternónál pedig tíz ternónyereményt szolgáltat ki. A valószínűségi számítás szerint ezeknél nagyobb összegeket kellene a kincstárnak fizetnie; ámde ebben az esetben jóval kisebb, valószínűleg semmi jövedelme nem volna a kincstárnak. A mennyiségtani számítás szerint határozatlan egyes húzásnál a tétel 18-szorosát, határozott egyes húzásnál 90-szeresét, ambónál 400-szorosát és ternónál 11.748-szorosát kellene fizetni. Ennélfogva az a játékos, a ki ternóra játszik, 11.748 esélyt koczkáztat s ha nyer, csak 4800-szorosan kapja vissza tételét, sőt nyereménye után még 15%-os adót is tartozik viselni. Az osztrák államkincstár tehát a nyerőnek fele részét sem szolgáltatja ki annak az összegnek, a melyet a valószínűségek számtani igazsága szerint adnia kellene. *Franczia-* és *Bajorország* a számos lottó fennállása idejében nyeremény fejében ternónál a tétel 5500-, illetőleg 5400-szorosát fizették.

Az *osztályos sorsjátéknál* a játékvállalkozó nagyszámú egész, fél, negyed, sőt nyolczad és tized sorsjegyeket is bocsát ki, melyekre hosszabb időközökben osztályonként történik a húzás. Pl. nálunk minden évben két sorsjátékot rendeznek, mely sorsjátékok mindegyike hat osztályból (húzásból) áll úgy, hogy minden hónapra egyegy húzás esik. A játékvállalkozó a sorsjegyeket csak az illető osztályra érvényesen adja ki, s az összes hat osztályra szóló sorsjegyek

egy darabban nem kaphatók. Minden sorsjegytulajdonos mindaddig, a míg sorsjegyét ki nem húzták, a terv szerinti ár lefizetése után a következő osztályra ugyanazzal a számmal ellátott új sorsjegy kiadását kívánhatja. A ki a sorsjegy árát valamennyi osztályra előzetesen le nem fizette, megújítás esetében a további osztályokra szóló sorsjegyeket az illető osztályhúzás előtt a megállapított határidőben tartozik átvenni. A megújítás határidejének elmulasztása esetében a sorsjegytulajdonos a sorsjegyére a későbbi osztályokban netalán eső nyereményre való igényt elveszti. A kinek nem volt a megelőző osztályra vagy osztályokra szóló sorsjegye és a játékot valamely későbbi osztálynál kívánja megkezdeni, vagy a kinek volt ugyan sorsjegye, de ez kisorsoltatott s ennek helyébe új számú pótló sorsjegyet akar vásárolni, a megelőző osztályok sorsjegyárát is lefizetni tartozik. Azokra a számokra, a melyek az utolsó osztályhúzás alkalmával a sorskerékben maradnak, nem esik nyeremény. Az el nem kelt sorsjegyek a vállalkozó számlájára játszanak. Az összes nyeremények végleges összege az összes betétek végleges összegével egyez meg. A játékvállalkozó nyereségét a nyereményekből történt levonások szolgáltatják. *Poroszországban* a nyereményekből 15.8%-ot, *Szászországban* 15.5%-ot vonnak le; ezenfelül a sorsjegyek birodalmi bélyegadó alá esnek. A magyar osztálysorsjáték jegyeire eső nyeremények után 20%-ot tesz a levonás.

A *számos lottó* annyiban veszélyesebb, a mennyiben a játékosok tetszésétől függő kis tételek s a rövid időközönként megújuló húzások nagyon fölingerlik a játékszenvedélyt. Azonban az *osztályos sorsjáték* sem menthető, mert noha ennél nagyobbak a tételek, a lottokezelőség részsorsjegyeket is árúl és többen közösen is vehetnek egy sorsjegyet úgy, hogy a társadalom alsó rétegei is áldozhatnak a játékszenvedélynek. Nálunk nyolczad, sőt Poroszországban tized sorsjegyeket is árúlnak. Világos, hogy minél tovább halad a sorsjegyek fölaprózása, annál jobban elmosódik az osztályos és számos sorsjáték között fenforgó különbség.

A sorsjátékot bevételi forrás gyanánt először *Firenze* használta föl, melynek kormánya az első nyílvános sorsjátékot az 1530-ik évben rendezte. *Francziaországban I Ferencz* az 1539-ik évben engedélyezte a hatósági fölügyelet alatt működő, első lottovállalat megindítását. A vállalat a királyi pénztárba évenként adót volt köteles fizetni. Az első franczia állami lotteriát *Tonti* nápolyi bankár javaslatára az 1657-ik évben Párisban *XIV. Lajos* állította föl, ki a lottót négy évvel rá állami egyedárúsággá nyílvánította.

A sorsjátéki egyedárúság ebben az időben *Angliában* és *Hollandban* is fennállott. *Poroszországban* az osztályos lotto már a XVIII. évszáz elején volt ismeretes, azonban állami egyedárúsággá csak az 1767-ik évben alakúlt át. — *Ausztriában* és *Magyarországon* a számos lottót az 1752-ik évben hozták be. Kezdetben — 35 évig — haszonbérleti kezelés alatt állott. A bérlet hatálya az osztrák tartományokra és Erdély s a volt temesi bánság területének kivételével Magyarországra terjedt ki. Az 1752-től 1770-ig terjedő időszakban Cataldi volt a bérlő. Ez alatt az idő alatt SCHLÖZER szerint 21 millió forint volt a nyers bevétel, melyből 7 millió forint nyereményekre és 2.08 mill. frt a kezelési költségekre fordíttatott; az udvar 3.46 millióval részesűlt a tiszta hozadékban, a bérlő pedig 8 millió forint nyereséget tett zsebre. Az 1770-ik évtől kezdve 1786-ig Baratta és társai voltak a bérlők, kik évi bér fejében 425 ezer forintot s a tiszta haszonnak 3/4, később 4/5 részét fizették. SCHWARTNER: Statistik d. Königr. Ungarn. Ofen, 1811. II. 329. l. Az osztrák tartományokban az 1787-ik év óta, a midőn állami kezelésbe ment át, az 1896. év végéig a számos lottóba összesen 1140.8 millió frtot raktak be s ebből az államnak 432.7 millió frt tiszta bevétel jutott. Nyereményekre 649.2 millió frtot, tehát a betett összegnek 56·9%-át fizették ki. — *Magyarországban* az 1897. évi október 1-én a számos lottót az osztályos sorsjáték váltotta föl. A számos lotto fennállásának utolsó évében tisztán 1.7 millió frtot, a megelőző években 1.3—1.4 mill. frtot hozott be.

A sorsjátéki egyedárúságot *Angolország* az 1826-ik évben, a *hesszeni nagyherczegség* 1832-ben, *Francziaország* 1836-ban és *Bajorország* 1861-ben törölte el. Mostanában a számos lotto *Ausztriában* (14—15 millió korona tiszta hozadékkal) és *Olaszországban* (50—55 millió lira), az osztályos lotto pedig *Poroszországban* (a tiszta hozadék 8 millió márka), *Szászországban* (4½ millió márka), *Mecklenburg-Schwerinben* (8—900 ezer márka), *Braunschweigban* (1.2 millió márka), *Hamburgban* (1.8 millió márka), *Magyarországban* (2·64 millió korona), *Spanyolországban*, *Szerbiában* és *Bulgáriában* áll fenn.

Régebben az államok a *játékbank-monopoliumot* is fölhasználták bevételeik szaporítására. A játékbanki egyedárúság abból áll, hogy a kormány nagyobb városokban és különösen fürdőhelyeken magánosoknak vagy társulatoknak nagy összegek fizetése fejében nyílvános játékbank fölállítását engedi meg. Az állami egyedárúságnak erre a legszégyenletesebb fajtájára egy szót is kár vesztegetnünk. Ha a kormány a magán körökben űzött szerencsejátékot nem írthatja ki, legalább a nyílvános hazárdjátékokat akadályozza meg. Az az állam, a mely alattvalói könnyelműségének kizsákmányolásával szaporítja bevételeit, a közerkölcsöt porba tiporja, saját tekintélyét s az önmaga iránti tiszteletet veszélyezteti.

A nyílvános játékbankokkal, a szenvedély és csalárdság eme díszes fészkeivel, az 1872-ik évig *Németország* is megsértette az erkölcsiség köve-

telményeit. Baden-Baden, Wiesbaden, Homburg és Ems fürdőhelyek leginkább fosztogató játékbankjuknak köszönhették európai hírüket. A Németországból kitiltott bankvállalkozók az 1873-ik évben a magyar kormánytól a *Margit-szigeten* fölállítandó játékbankra kértek engedélyt, azonban a kormány nem hallgatott kívánságukra. A nyilvános játékbank intézménye az 1872-től 1891-ig terjedő időben Európában csak *Monte-Carloban* állott fenn. A belga kormány az 1891-ik évben Ostendeben és Spaaban engedélyezett játékbankot. A játékvállalat Ostendeben évi 700,000 frankot, Spaaban pedig 500,000 frankot fizetett a kincstárnak. Egy 1902-ik évi törvény megszüntette a belga játékbankokat. Ostende és Spaa városok, melyeket pénzügyi tekintetben érzékenyen sujtott a játékbankok feloszlatása, az államkincstártól öt, illetőleg két millió frank segítséget nyertek.

22. §.

A lőporegyedárúság.

A lőporegyedárúság a közbiztosság megőrzésére irányzott gondoskodásból keletkezett és ma is inkább rendészeti, mint pénzügyi czélokat követ. Pénzügyi tekintetben már csak azért is alárendelt jelentőségű, mert a lőporfogyasztás csekélységénél fogva nem szolgáltathat nagy bevételt.

Ha a lőpor s a többi robbanó anyag (dynamit, nitroglycerin stb.) kizárólagos állami termelése a polgárok életét és testépségét veszélyeztető visszaélések, esetleg a társadalmi rendet fenyegető szocziális forradalom vad kitöréseinek megelőzésére, vagy pedig a nemzeti függetlenség megvédésére szükséges lőpor jó minőségben és kellő mennyiségben leendő termelésének biztositására irányúl: az állami egyedárúság teljesen jogosúlt. Csakhogy ebben az esetben intézkedni kell, hogy a müszaki, jelesűl a bányamívelési, vasútépítési és kőfejtési czélokra szolgáló robbanó szereket a vállalkozók a termelési költségnek megfelelő áron szerezhessék be, mert ha a kizárólagos állami termelés adóztatást is czéloz, a nagyobb mennyiségü robbanó anyagra szorúló ipari vállalatok a robbanó szerek drágasága miatt hátramaradást szenvedhetnek.

A lőporegyedárúság *Francziaországban*, *Svájczban*, *Romániában*, *Szerbiában* és mint közös bevétel az *osztrák-magyar monarchiában* áll fenn. *Olaszországban* a robbanó szerek termelése hatósági engedélyhez van kötve és súlyos adó alá esik.

NEGYEDIK SZAKASZ.

AZ ILLETÉKEK.

Jacob: I. 369. l.; Malchus: I. 299. l.; Hoffmann: Lehre v. d. St. 417. l.; Rau: I. 227. §.; Hock: 230. l.; Pfeiffer: I. 294. l.; Umpfenbach: 93. l.; Wagner: II. 33. l.; Stein: II. 139. l.; Schäffle: Steuerpol. 154. l. és Die Steuern. II. 379. l.; Roscher: Finanz-Regalien. Leipzig, 1884. 144. l.; Sax: Staatswirthsch. Wien, 1887. 472. l.; Neumann: Die Steuer. Leipzig. 1887. I. 273. l.; Vocke: Grundzüge. 85. l.; Parieu: Traité des impôts. III. 165. l.; Denis: L'impôt. Bruxelles, 1889. I. 46. l.; Schall: Gebühren. Schönberg kézik. III. köt.; Heckel: Gebühren. Handwörterb. d. Staatswissensch. III. Jena, 1892.; Ehlers: Die Stellung der Gebühr im Abgabensystem. Finanzarchiv, 1896. évi folyam.; Koczynski: Untersuchungen über ein System des österr. Gebührenrechtes. Finanzarchiv. 1898.

23. §.

Az illetékek általában.

Illetékek alatt azokat a szolgáltatásokat értjük, melyeket a lényegesebb állami czélok megvalósítására irányúló hatósági működések körében nemcsak a nemzet egésze, hanem egyúttal egyesek érdekében is teljesített állami szolgálatokért, vagy pedig az egyesek által okozott költségek legalább egy részének megtérítése fejében az államhatalom által egyoldalúan megállapított mérték szerint azoktól szed a kincstár, a kik az állami szolgálatot igénybe veszik, illetőleg a kiknek cselekvősége a költségekre okot adott. Bizonyos állami intézmények az egész nemzet érdekében állnak ugyan fenn, de előnyeikben közvetetlenűl és túlnyomóan csak némelyek részesűlnek. Igazságos, hogy az ilyen állami intézmények költségeinek födözéséhez azok, a kik belőlük közvetetlen előnyt húznak, a többi adózó polgárnál nagyobb arányban hozzájárúljanak, s az is teljesen jogos, hogy az egyesek által okozott állami költségek terhét első sorban azok viseljék, a kik ezekre a költségekre alkalmat adtak.

Minthogy az illetékek czélja nem az állambevételek közvetetlen szaporítása, hanem a kérdéses állami intézmény vagy szolgálat költségeinek, illetőleg ezen költségek egy részének födözése, az olyan szolgáltatás, a mely az illetékszedésre alapúló szolgáló állami tevé-

kenység költségeit meghaladja, szorosan véve nemcsak illetéket, hanem adót is foglal magában.

Az olyan szolgálatoknál, a melyeket az állam nem csupán az azokat közvetetlenül igénybe vevő személyek, hanem egyszersmind a népközösség érdekében is teljesít, az igazságosság elve azt kívánja, hogy az állam önköltségének csak egy részét födözze az illetékből. Az önköltség másik részét az összeségnek kell viselnie, tehát az önköltségnek ezt a részét adóbevételből kell beszerezni. Ebből kifolyólag az olyan illeték is adót foglalhat magában, a mely az állam önköltségét nem haladja meg. Sőt abban az esetben, ha a kérdéses állami tevékenység első sorban a közjólétet mozdítja elő, még az önköltséget teljesen nem födöző illetéki tételben is adó lehet elrejtve, a mint ez az államok által szedett illetékek legnagyobb részénél tényleg így is van. Azt, hogy a költségek mily hányadát födözze az állam illetékekből és mily részét adóbevételből, nem határozhatjuk meg, mivel a legtöbb esetben az illető állami tevékenységből az egyesre háramló előny mértékét sem állapíthatjuk meg. Egész általánosságban csupán annyit mondhatunk, hogy a hozzájárulási arány a szerint határozandó meg, a mint a kérdéses állami szolgálatban a közérdek vagy a magánhaszon bír túlnyomósággal. Ennélfogva az illetéknek annál mérsékeltebbnek kell lennie, minél általánosabb érdeket elégít ki az illető állami működés s ezt a működést az adózók minél nagyobb köre veszi igénybe, vagy az összes adózók közt minél egyenlőbben oszlik meg a belőle eredő előny.

Nyilvánvaló, hogy az illetékszedésre alapúl szolgáló állami intézmény rendeltetése a pénzügyi szempontnál előbbre teendő. Pl. az igazságügyi illetékek rendezésekor első sorban nem a bevétel emelésére, hanem arra kell törekedni, hogy az igazságügyi érdekek minél kisebb hátrányt szenvedjenek.

Az állami költségvetések és a tételes pénzügyi szabályok az illetékeket a legtöbb államban a *közvetett adók* közé sorozzák. Az illetékek abban ugyan megegyeznek az adókkal, hogy szintén a polgárok vagyonából teljesített, az államhatalom által egyoldalúan megállapított szolgáltatások, de abban lényegesen különböznek tőlük, hogy valamely közhatóság vagy közintézet szolgálatát tételezik föl és *viszontszolgáltatás* gyanánt fizettetnek, a míg az általános állami szükségletek födözésére rendelt adók az adózóképességgel bíró, összes egyes gazdaságokat *egyenlő s általános mértékszabály* szerint érik. Az ille-

ték fizetésének kötelezettsége csak akkor s annyiban következik be, a mikor s a mennyiben a fél az illetékszedésre alapúl szolgáló állami tevékenységet igénybe veszi, vagy cselekvőségével az államnak különös költséget okoz, holott az adó fizetésének kötelezettsége általános polgári kötelesség s az államhoz való tartozóság természetes kifolyása. Továbbá az illetéknek természetes mértékalapja részint az okozott költségek összege, részint az állami tevékenységből eredő előny nagysága; ellenben az adóztatásnak észszerű mértékalapja az adózó fél teljesítőképessége.

Abból, hogy az illeték nagysága nem az illetékköteles fél adózóképességéhez igazodik, magától érthetően nem következik, hogy a szegény vagy szűkölködő sorsban levő felek illetékmentességben vagy illetékmérséklésben ne részesűljenek, mivel igazságos és bölcs dolog, hogy oly esetekben, a melyeknél a kivétel érvényesítése semmi nehézséggel nem jár (pl. a törvénykezési és iskolai illetékeknél), az illetékfizetési kötelezettség ne legyen akadálya a közintézmények igénybe vételének.

Hock, Umpfenbach, Wagner, Neumann és mások még az államvasútak, posta, távíró és távbeszélő használatáért szedett dijakat is az illetékekhez számitják. Azonban ezeket a díjakat az állam olyan tevékenységekért követeli, a melyek szigorúan véve az ipari vállalkozás körébe esnek, s a melyekre az állam csak czélszerűségi tekinteteknél fogva vállalkozik, ellenben a tulajdonképi illetékeket a polgárok a lényegesebb állami czélok megvalósítására irányúló állami működések körében teljesitett szolgálatok fejében fizetik.

Minthogy az illetékek nagy részét az államok bélyeg alakjában szedik be, a közfölfogás a bélyeg alakjában lerótt összes szolgáltatásokat illetékeknek tekinti. Világos, hogy a szolgáltatás lényege nem a beszedés alakjától függ. A bizonyos forgalmi cselekvényekre (adásvevési, bérleti, fuvarozási és biztosítási szerződésekre, váltókra, utalványokra, részvényekre, számlákra, nyugtatókra, közraktári jegyekre, hirdetésekre, marhalevelekre stb.) rótt, csakis az állambevételek szaporítása czéljából követelt adózások, ha a törvény illetékeknek is nevezi ezeket a tartozásokat s a kormány bélyeg alakjában szedi is be, *nem illetékek,* hanem *forgalmi adók.* Bizonyos *fogyasztási adókat* is bélyeg alakjában szoktak beszedni. Az ide tartozó közönségesebb adónemek: a hírlap-, naptár-, játékkártya- és vadászati adó. Sőt az *Északamerikai Egyesült-Államok* a dohány-, sör- és pálinkaadót is

az adótárgyat tartalmazó göngyölésre, illetőleg edényre ragasztandó bélyegjegyek eladása útján szedik be.

24. §.

Az illetékek megszabásának és beszedésének módjai.

Az illetékek megszabásuk módja szerint részint *állandók*, részint *változók*. *Állandó illetékek* azok, a melyek — tekintet nélkül az illeték tárgyának értékére vagy más körülményre — változás alá nem eső összegben fizetendők. Állandó illeték alá eshetnek a beadványok, hatósági határozatok és engedélyek, fölmentések, hatósági bizonyítványok stb. Ellenben a *változó illetékeket* a törvény a kérdéses hatósági működés kisebb-nagyobb időtartamához, a hatóság elfoglaltatásának mértékéhez, vagy az illeték alá eső irat kiállítására használt papirosív terjedelméhez, illetőleg az illetéktárgy értékéhez képest különböző összegekben szabja meg. A változó illetékek legközönségesebb fajtáját az *értékilletékekben* szemléljük, a melyeknek nagyságát a törvény vagy kisebb-nagyobb értékosztályok szerint emelkedő, határozott tételekben (ezek az ú. n. *fokozati* vagy *osztály-illetékek)*, vagy pedig az illetéktárgy értékének bizonyos százalékában *(százalékos* illetékek) állapítja meg.

Az illetékek vagy *bélyegjegyek használatával* vagy *készpénzben* róhatók le. Bélyegjegyek alakjában csak okiratok és iratok után, és ezek után is egyedül abban az esetben lehet az illetéket beszedni, ha mérsékelt s az illetékköteles fél által könnyen kiszámítható összegben van megállapítva. Valahányszor az illeték nem az okirat vagy irat, hanem maga a hatósági cselekmény után fizetendő, vagy pedig az illeték alapjának meghatározása részletes avagy kissé nehezebb számitási műveletet kíván, az illeték készpénzben szedendő be. A készpénzben történő lerovást rendszerint az illetéknek az arra rendelt hatóság által teljesített kiszabása előzi meg.

Az illetékköteles felekre nézve az volna a legkényelmesebb, ha az illetéket ugyanaz a hatóság szabná meg és szedné be, a mely az illetékkel terhelt cselekményt végzi. De ez valamennyi hatóságnál pénztári és számviteli közegek alkalmazását tenné szükségessé s a pénztári és számviteli szolgálatnak nagyon költséges szétágazását okozná. Jobb tehát az illetékek kivetését és beszedését az általános

állított hivatalos okiratok, igazolványok, határozatok, hitelesítések, engedélyek, meghatalmazások, kiváltságok, bizonyítványok, fölmentések, cselédkönyvek, továbbá az állampolgári kötelékbe történt fölvétel és a névváltoztatások után fizetett díjakat. Mindezeket az illetékeket csupán akkor pártolhatjuk, ha oly mérsékeltek, hogy azokat nagyobb megterhelés nélkül bárki is lefizetheti.

Ide sorozhatjuk továbbá azokat a díjakat is, a melyeket az államkincstár a nemesség, rendjelek és czímek adományozásáért szed. Ezeket a díjakat nem helyeselhetjük, mert a kitüntetésnek csak akkor van erkölcsi alapja, ha valódi érdemnek a jutalmazása, és az érdem elismeréseért fizetni, természetellenes dolog. De ha valahol túlságos a rangkórság, és a nemesség és czímek osztogatásának rögtöni megszüntetése visszahatással fenyeget, ennek a társadalmi bajnak öregbedését méltán lehet súlyos díjak követelésével korlátozni. Csakhogy az ilyen czélzatú díjak nem tulajdonképeni illetékek, hanem fényűzési adók.

II. *Az igazságszolgáltatási illetékek.* Az igazságszolgáltatási illetékek a régi *sportulakból* képződtek. Sportuláknak azokat az adományokat nevezték, a melyekkel a pörlekedő felek a bírót fáradságáért megjutalmazták. Igazságszolgáltatási díjakat már az *athéni* államkincstár is szedett. A pörlekedő felek a pörös tárgy értékéhez mért egyenlő nagyságú értéket tartoztak letenni, mely a pör befejezése után az államkincstár részére járó hányad visszatartásával a nyertes félnek jutott. (*Böckh.* Staatshaushaltung der Athener. I. 368. l.) A *Római Birodalomban* Caligula korában az illeték a pörös tárgy értékének $2\frac{1}{2}\%$-át tette. (*Parieu.* Traité des impôts. III. 315. l.) A *germán eredetű* középkori államokban a bírák édességeket és bort kaptak a pörlekedő felektől. Innen van, hogy a törvénykezési díjakat Francziaországban még ma is «*epices*»-nek nevezik. Minthogy a bíráknak fizetett sportulák a bírói részrehajlatlanságot veszélyeztették, továbbá bírói önkényre és huzavonára vezettek s a bírák jövedelmét esetleges körülményektől tették függővé, a törvénykezési díjakat a bírói szervezet tökélyesbülésével mindenütt az államkincstár vonta magához és a bírák állandó fizetést húznak.

Némelyek arra támaszkodva, hogy az igazságszolgáltatás az állam egyik legfőbb föladata és kötelessége s hogy a bírói szervezetet az állam nemcsak a pörlekedő felek, hanem az egész népközösség érdekében tartja fenn, a törvénykezési díjakat elvetik. St. Mill (V. k.

5. fej. 3. §.) a törvénykezési illetékeket az *igazság megadóztatásának* nevezi és BENTHAM-nek arra az állítására hivatkozik, hogy a törvényeknek és bíróságoknak azok veszik legkisebb hasznát, a kik igénybe venni kénytelenek, mivel rájuk nézve nem teljes a törvény védelme, a míg a közönség többi része a törvények és bíróságok által nyújtott jogbiztosságot teljes mértékben élvezi. Mások azt vetik föl, hogy az igazságszolgáltatási díjak a rendszerint különben is nagy anyagi hátrányt szenvedő, pörvesztes felek terhére esnek. Ámde ha meggondoljuk, hogy a nagy költséget okozó bírói tevékenységet a magánjogi pörös eljárásban a felek *magán érdekeik* érvényesítése végett veszik igénybe, a törvénykezési illetékek jogosúltságát el kell ismernünk. Mivel az igazságszolgáltatásnak nem csupán a pörös felek, hanem az összes állami tagok veszik hasznát, az igazságügyi költségeknek csak egy részét szabad az illetékekből födözni. Az olyan súlyos illetékeket, a minőket *Anglia,** *Francziaország, Magyarország* és *Ausztria* szednek, persze nem védelmezhetjük.

A pörös eljárásban szedett illetékek mértékének a bírói tevékenység költségeihez kell alkalmazkodnia. Ennélfogva a szóban forgó illetékek a bírói tevékenység terjedelme és nehézsége, továbbá a bíróságok rangállása szerint különböző fokozatokban állapítandók meg. Nyilvánvaló, hogy a törvénykezési illetékeket nem szabad annyira fölcsavarni, hogy a polgárokat jogaik érvényesítésében gátolják s az illetéki költségek esetleg a pörtárgy értékét is meghaladják. Ebből az okból az illeték nagyságának meghatározásánál a pörtárgy értékére is figyelemmel kell lenni. Ha a pörtárgy értéke tekinteten

* Az igazságszolgáltatási, valamint a közigazgatási illetékek, egyik művelt államban sem oly súlyosak, mint *Angolországban.* Itt még a XIX. évszáz elején is az egész hivatalnoki személyzet, kezdve a lordkanczellártól s a püspököktől le a poroszlókig, sportulákra volt utalva. A pörös eljárásban szedett illetékek *Brougham* lordnak 1854-ben a lordok házával közlött számítása szerint csupán a grófsági bíróságoknál 261.000 fontot tettek ki, mely összeg a bepanaszolt értéknek 17½%-át, sőt a tényleg behajtott összegnek 30%-át képviselte. *Brougham* azon nézete, hogy az állam viselje az igazságszolgáltatás költségeit, ugyan visszhangra talált, de javaslatát a ház el nem fogadta. A közigazgatás körében magán ügyek tárgyalásáért a parlament is jelentékeny illetékeket szed. Egész sora azoknak az ügyeknek, melyeket máshol a közigazgatási közegek intéznek el, itt régtől fogva a törvényhozásnak nehézkes és költséges munkakörébe tartozik. Még a pénzügyi hatóságokkal való érintkezés is illetékköteles. A ki pl. a bélyegrövidítésre szabott büntetés kikerülése végett a bélyeghivatalnál az iránt kérdezősködik, hogy milyen okmánybélyeget használjon, ezért az útbaigazításért nem kevesebbet, mint 10 shillinget köteles fizetni. VOCKE: Gesch. 207—213. l.

kívül maradna, a kisebb értékű pörtárgy fölött keletkező, tehát a túlnyomóan szegényebb emberek között előfordúló pörök vitele oly nagy költséget okozna, hogy sok ezer és ezer, kevésbé tehetős polgár nem bírván a nagy pörköltséget elviselni, inkább lemondana jogainak érvényesítéséről. Hogy pedig ne legyen senki az igazságszolgáltatás jótéteményétől megfosztva, a teljesen szegények illetékmentességben részesitendők. Az illetékeket a pörvesztes fél viselje, mint a ki a bírói tevékenység igénybe vételére okot szolgáltatott.

A jogkeresők érdeke azt kívánja, hogy az egy-egy pör után fizetendő illetékek összegét a pörlekedő felek a valóságot megközelítő pontossággal előre kiszámíthassák. Ennélfogva legjobb, ha a törvény az illetékeket nem a pörös eljárás egyes cselekményei után külön-külön állapítja meg, hanem az egész eljárást, kezdve a keresettől az itélet meghozataláig, tekintettel a jogorvoslatok számára s a pörtárgy értékére, *átalányilletékkel* terheli.

Volt idő, midőn a törvénykezési illetékeket némelyek a pörlekedési viszketeg fékezésére akarták fölhasználni. A görögöknél *Isocrates,* újabb időben a francziáknál *Mirabeau* volt ebben a nézetben.* Erre az álláspontra nem szabad helyezkedni, mert a súlyos illetékek nemcsak a pörlekedési viszketeget, de a polgárok igazainak érvényesítését is gátolják s a jogkereső közönség kevésbé jómódú osztályát a legérzékenyebben sujtják. A pörlekedés egyéb költségei s alkalmatlanságai eléggé visszatartólag hatnak a pörlekedés vágyára. A pörök és fölebbezések túlságos számának legbiztosabb ellenszere: az igazságszolgáltatásnak helyes alapokra való fektetése, világos rendszeres törvénykönyvek s a békebírói intézmény életbe léptetése. Az igazságszolgáltatás rovására nem szabad az állambevételek szaporítására törekedni.

A törvénykezési illetékekhez tartoznak azok a díjak is, a melyek a *pörönkívüli eljárás* körében, névszerint az örökösödési és gyámsági ügyekben, továbbá a szerződések és egyéb jogügyletek kötése, jóváhagyása vagy hitelesítése, valamint az ingatlanok tulaj-

* Sőt ezzel a fölfogással újabban is találkozunk. L. pl. egy névtelen iró e cz. dolgozatának: «Betrachtungen üb. d. Gerichtsverf. in Deutschl. Stuttgart, 1855.» 68. lapját; továbbá Held: Einkommensteuer. Bonn, 1872. 9. l.; Schall: Schönberg kézik. II. 97. l. — Az illetéki szabályok módosításáról szóló az a *magyar törvényjavaslat*, melyet az 1873. IX. t.-cz. törvényerőre emelt, a törvénykezési illetékek fölemelését a kincstár bevételének szaporításán kívül a pörlekedési szenvedély megfékezésének szükségével okolta meg.

donának átruházása s az azokra vonatkozó egyéb dologi jogok szerzése alkalmával igénybe vett hatósági működésért (de nem az átruházás tényeért, mivel az erre vetett, ú. n. vagyonátruházási illeték: forgalmi adó, és pedig, mint alább látni fogjuk, egyike a legtökéletlenebb adózásoknak) fizetendők. Az *egyéni érdek* a pörönkívüli eljárásban még jobban előtérbe lép. Ennélfogva teljesen meg van okolva, hogy a bírói és hatósági közegek ily nemű ügyekkel való elfoglaltatásának költségeit az érdekelt felek megtérítsék. Tiszta sor, hogy a pörönkívüli eljárásban szedett illetékek mértéke se haladja túl a hatósági működés költségeit, mert ellenkező esetben egyúttal a forgalmi adók természetével is bírnak.

A bűnügyi igazságszolgáltatás körében szedett illetékek az eljárás költségei, a bűncselekmény súlya s a büntetés mértéke szerint szabandók meg. A bűnvádi eljárásban szedett illetékek jogosúltsága még szembeszökőbb, mint a magánjogi pörök vitelét terhelő díjaké. Teljesen igazságos, hogy a ki mások jogait sérti s a bíróságoknak elfoglaltatást, az államnak pedig költséget okoz, maga viselje az önvétke által előidézett kiadásokat. Csakhogy a bűnvádi eljárás s a büntetés végrehajtásának költségeit a legnagyobbrészt fizetésképtelen bűntetteseken nem lehet megvenni úgy, hogy ezeknek a költségeknek nagy részét a kincstár mindenütt a közbevételekből kénytelen födözni.

III. *A hadügyi illetékek.* Addig, a míg az általános védőkötelezettség nem lép életbe, a hadügyi illetékek között a katonai szolgálat alúl magukat megváltott egyénektől szedett helyettesítési díjak bírnak kiváló fontossággal. Az általános hadkötelezettség behozatala után némely államban a katonai szolgálatra alkalmatlannak talált, továbbá a katonai szolgálatból szolgálati idejük letelte előtt oly fogyatékosság miatt elbocsátott védkötelesektől szedett szolgáltatások, a mely nem tette őket keresetképtelenekké s a kiknél a fogyatékosság nem a katonai szolgálat teljesítésének következménye, és esetleg a polgári foglalkozásuktól el nem vont tartalékosok által fizetett dijak nem valóságos illetékek és nem is tulajdonképi adók, hanem teljesen különszerű *pótló-szolgáltatások,* melyek a katonai szolgálattal járó terhek kiegyenlítése végett a véradó lerovása elmaradásának egyenértéke gyanánt a katonai kötelezettség nem teljesítéséért fizetendők. Ennek a pótló-szolgáltatásnak (az ú. n. *hadmentességi díjnak* vagy *katonai adónak)* jogosúltságát alig lehet kétségbe vonni, mivel igaz-

ságos, hogy azok a védkötelesek, a kik a katonai szolgálat terhében tényleg nem vesznek részt, kereseti tevékenységük háborításával nem szenvednek gazdasági veszteséget s általában a polgári foglalkozás félbeszakításával járó anyagi hátrányokat kikerűlik, a véradó helyébe legalább első sorban a tényleg szolgáló védkötelesek javára fölhasználandó pénzbeli szolgáltatással járúljanak honvédelmi kötelességük némi lerovásához. *

A hadmentességi díj nagyságát szigorúan véve annak az áldozatnak mértékéhez kellene szabni, a mely az illető védkötelesre tényleges szolgálat esetében hárulna. Ez azonban kivihetetlen, mivel a katonai szolgálattal járó testi és lelki sanyargatásokat s egyéb terheket nem lehet megbecsülni. Továbbá a katonai szolgálat nem egyenlően terhes valamennyi védkötelesre nézve. A szolgálattal járó testi fáradalmak s anyagi hátrányok az egyik védkötelest érzékenyebben sujtják, mint a másikat; sőt olyanok is találkozhatnak, a kik a hadseregbe alkalmatlanságuknál fogva föl nem vétetvén, a besorozás megtagadását egyenesen hátránynak tekintik. De ha nem is lehet az egyéni különszerűségeket figyelembe venni s a hadmentességi díj érezhetőségét a tényleges szolgálat terhével teljesen egyenlővé tenni, az ebből keletkező egyenlőtlenség még sem oly nagy, mint az, mely a tényleg nem szolgáló védköteleseknek minden pótló-szolgáltatástól való fölmentéséből származnék.

* Beismerik a hadmentességi díj jogosúltságát: Rau: I. 74. *a)* §.; Chevalier: Cours d'écon. polit. II. 355. l.; Pfeiffer: I. 341. l.; Parieu: Traité des impôts. IV. 72. l.; Laspeyres: Bluntschli szót. X. k. 119. l.; Neumann: Die Wehrsteuer. Finanz-Archiv, Stuttgart, 1887.; Cohn: Militärsteuer. A tübingai folyóirat 1879. évi folyamában. — Schäffle (Die Steuern. II. 391. l.). a kivitellel járó nehézségek s az ezek által okozott egyenlőtlenségek miatt ellene nyilatkozik. Tüzetesen foglalkoznak a hadmentességi díj intézményével: Knies: Dienstleistung der Soldaten. Freiburg, 1860.; Engel: Resultate des Ersatzaushebungsgeschäftes im preussischen Staate von 1855—1862. A «Zeitschrift d. preuss. statist. Bureaus» 1864. évi folyamában; Joly: Die Militärsteuer; ugyanezen folyóirat 1869. évi folyamában; Lesigang: Das Wehrgeld. Jahrb. f. Nationalök. u. Staat. 1879. I. köt.; Cohn: Militärsteuer. Tübing. folyóirat. 1879.; Marcinowsky: Die Wehrsteuer. Berlin, 1881.; Wagner: Die Wehrsteuer. A Schönberg-féle kézik. III. kötetében; Ferraris: L'imposta militare. Roma, 1883; Borstorff: Die Wehrsteuer. Tübing. folyóirat. 1886.; Eheberg: Wehrsteuer. A Conrad-féle kézi-szótár VI. köt.; Fick: Die Wehrsteuer. Jahrb. für. Nationalökon. XVIII. köt.; — *ugyanettől a szerzőtől:* Die deutsche Wehrsteuerfrage. Finanzarchiv. XVI. évf.; Schmidt: Der fundamentale Gedankengang fűr die Wehrsteuertheorie. Finanzarchiv. XII. évf.; Schmid: Die Wehrsteuer, eine natürliche Folge der allgemeinen Wehrpflicht. Berlin, 1893.; Saur: Die deutsche Wehrsteuerfrage. Berlin, 1893.; Márffy: A hadmentességi díj. Budapest, 1903.

Minthogy a katonamentességi díj eszményi tökélylyel nem vihető keresztűl, nincs más mód, mint a díjtételeket a védkötelesek foglalkozásához, továbbá kereseti és vagyoni viszonyaihoz szabni. Minden díjkötelesre egyenlő összegű díjt róni, mint az 1868. évi márczius 19-iki württembergi törvény tette, a legfonákabb rendelkezés volna. A katonai szolgálat által okozott gazdasági és személyi áldozatok érezhetősége ugyan nem függ csupán a védköteles polgári foglalkozásától és vagyoni helyzetétől, azonban nagyban és egészben mégis az a szabály, hogy minél több előnyt nyújt valakinek foglalkozása és gazdasági helyzete, a katonai szolgálattól való mentessége annál érezhetőbb áldozatoktól szabadítja meg. Legmegfelelőbb ennélfogva a díjköteles személyeket foglalkozási, kereseti és vagyoni viszonyaik szerint több osztályba sorozni s az egyes osztályokra nézve különböző nagyságú díjtételeket megállapitani. Mivel pedig a szolgálat alúli mentesség a védkötelest a jövedelem és vagyon növekedésével nemcsak egyenlő, de ennél nagyobb arányban érezhető áldozatoktól szabadítja meg, a díjkötelesektől emelkedő, azaz valóságosan fokozatos tételeket kell szedni. Az évi illeték addig fizetendő, a míg a tényleg nem szolgáló védkötelesek kedvezményes helyzete tart, tehát a törvényes védőkötelezettségi idő egész tartama alatt, illetőleg azok által, a kik katonai szolgálatukat megkezdették, de a szolgálatból szolgálati idejük eltöltése előtt elbocsáttattak, a hány esztendő a törvényes védőkötelezettségi időből még hátra van. A behajtást különös méltánylást érdemlő esetekben későbbi időre kell halasztani. Az önálló védkötelesek díja a saját vagyoni és jövedelmi helyzetük, azoké pedig, a kik önálló jövedelmet nem húznak és szüleik által tartatnak fenn, a szülők viszonyai szerint szabandó ki. A kevésbbé jómódú, tehát az olyan családfők, kiknek évi egyenes adója bizonyos összeget meg nem halad, ha több családtag után fizetnek katonamentességi díjt, díjleengedésben részesítendők. A létszükségletet meghaladó vagyonnal nem bíró védköteleseket, ha keresetképtelenek, a hadmentességi díj alúl föl kell menteni.

A mi a hadmentességi díj hozadékának rendeltetését illeti, méltányos, hogy a hozadék megfelelő része a rokkant katonák eltartására, a háborúban elesett, illetőleg megsebesűlés következtében elhalt tisztek és legénység özvegyeinek s árváinak ellátására és a mozgósítás esetében tényleges szolgálatra behívott védkötelesek családjainak támogatására használtassék föl.

ságos, hogy azok a védkötelesek, a kik a katonai szolgálat terhében tényleg nem vesznek részt, kereseti tevékenységük háborításával nem szenvednek gazdasági veszteséget s általában a polgári foglalkozás félbeszakításával járó anyagi hátrányokat kikerűlik, a véradó helyébe legalább első sorban a tényleg szolgáló védkötelesek javára fölhasználandó pénzbeli szolgáltatással járúljanak honvédelmi kötelességük némi lerovásához. *

A hadmentességi díj nagyságát szigorúan véve annak az áldozatnak mértékéhez kellene szabni, a mely az illető védkötelesre tényleges szolgálat esetében hárulna. Ez azonban kivihetetlen, mivel a katonai szolgálattal járó testi és lelki sanyargatásokat s egyéb terheket nem lehet megbecsülni. Továbbá a katonai szolgálat nem egyenlően terhes valamennyi védkötelesre nézve. A szolgálattal járó testi fáradalmak s anyagi hátrányok az egyik védkötelest érzékenyebben sujtják, mint a másikat; sőt olyanok is találkozhatnak, a kik a hadseregbe alkalmatlanságuknál fogva föl nem vétetvén, a besorozás megtagadását egyenesen hátránynak tekintik. De ha nem is lehet az egyéni különszerűségeket figyelembe venni s a hadmentességi díj érezhetőségét a tényleges szolgálat terhével teljesen egyenlővé tenni, az ebből keletkező egyenlőtlenség még sem oly nagy, mint az, mely a tényleg nem szolgáló védköteleseknek minden pótló-szolgáltatástól való fölmentéséből származnék.

* Beismerik a hadmentességi díj jogosúltságát: Rau: I. 74. *a)* §.; Chevalier: Cours d'écon. polit. II. 355. l.; Pfeiffer: I. 341. l.; Parieu: Traité des impôts. IV. 72. l.; Laspeyres: Bluntschli szót. X. k. 119. l.; Neumann: Die Wehrsteuer. Finanz-Archiv, Stuttgart, 1887.; Cohn: Militärsteuer. A tübingai folyóirat 1879. évi folyamában. — Schäffle (Die Steuern. II. 391. l.). a kivitellel járó nehézségek s az ezek által okozott egyenlőtlenségek miatt ellene nyilatkozik. Tüzetesen foglalkoznak a hadmentességi díj intézményével: Knies: Dienstleistung der Soldaten. Freiburg, 1860.; Engel: Resultate des Ersatzaushebungsgeschäftes im preussischen Staate von 1855—1862. A «Zeitschrift d. preuss. statist. Bureaus» 1864. évi folyamában; Joly: Die Militärsteuer; ugyanezen folyóirat 1869. évi folyamában; Lesigang: Das Wehrgeld. Jahrb. f. Nationalök. u. Staat. 1879. I. köt.; Cohn: Militärsteuer. Tübing. folyóirat. 1879.; Marcinowsky: Die Wehrsteuer. Berlin, 1881.; Wagner: Die Wehrsteuer. A Schönberg-féle kézik. III. kötetében; Ferraris: L'imposta militare. Roma, 1883; Borstorff: Die Wehrsteuer. Tübing. folyóirat. 1886.; Eheberg: Wehrsteuer. A Conrad-féle kéziszótár VI. köt.; Fick: Die Wehrsteuer. Jahrb. für. Nationalökon. XVIII. köt.; — *ugyanettől a szerzőtől:* Die deutsche Wehrsteuerfrage. Finanzarchiv. XVI. évf.; Schmidt: Der fundamentale Gedankengang für die Wehrsteuertheorie. Finanzarchiv. XII. évf.; Schmid: Die Wehrsteuer, eine natürliche Folge der allgemeinen Wehrpflicht. Berlin, 1893.; Saur: Die deutsche Wehrsteuerfrage. Berlin, 1893.; Márffy: A hadmentességi díj. Budapest, 1903.

Minthogy a katonamentességi díj eszményi tökélylyel nem vihető keresztűl, nincs más mód, mint a díjtételeket a védkötelesek foglalkozásához, továbbá kereseti és vagyoni viszonyaihoz szabni. Minden díjkötelesre egyenlő összegű díjt róni, mint az 1868. évi márczius 19-iki württembergi törvény tette, a legfonákabb rendelkezés volna. A katonai szolgálat által okozott gazdasági és személyi áldozatok érezhetősége ugyan nem függ csupán a védköteles polgári foglalkozásától és vagyoni helyzetétől, azonban nagyban és egészben mégis az a szabály, hogy minél több előnyt nyújt valakinek foglalkozása és gazdasági helyzete, a katonai szolgálattól való mentessége annál érezhetőbb áldozatoktól szabadítja meg. Legmegfelelőbb ennélfogva a díjköteles személyeket foglalkozási, kereseti és vagyoni viszonyaik szerint több osztályba sorozni s az egyes osztályokra nézve különböző nagyságú díjtételeket megállapitani. Mivel pedig a szolgálat alúli mentesség a védkötelest a jövedelem és vagyon növekedésével nemcsak egyenlő, de ennél nagyobb arányban érezhető áldozatoktól szabadítja meg, a díjkötelesektől emelkedő, azaz valóságosan fokozatos tételeket kell szedni. Az évi illeték addig fizetendő, a míg a tényleg nem szolgáló védkötelesek kedvezményes helyzete tart, tehát a törvényes védőkötelezettségi idő egész tartama alatt, illetőleg azok által, a kik katonai szolgálatukat megkezdették, de a szolgálatból szolgálati idejük eltöltése előtt elbocsáttattak, a hány esztendő a törvényes védőkötelezettségi időből még hátra van. A behajtást különös méltánylást érdemlő esetekben későbbi időre kell halasztani. Az önálló védkötelesek díja a saját vagyoni és jövedelmi helyzetük, azoké pedig, a kik önálló jövedelmet nem húznak és szüleik által tartatnak fenn, a szülők viszonyai szerint szabandó ki. A kevésbbé jómódú, tehát az olyan családfők, kiknek évi egyenes adója bizonyos összeget meg nem halad, ha több családtag után fizetnek katonamentességi díjt, díjleengedésben részesítendők. A létszükségletet meghaladó vagyonnal nem bíró védköteleseket, ha keresetképtelenek, a hadmentességi díj alúl föl kell menteni.

A mi a hadmentességi díj hozadékának rendeltetését illeti, méltányos, hogy a hozadék megfelelő része a rokkant katonák eltartására, a háborúban elesett, illetőleg megsebesülés következtében elhalt tisztek és legénység özvegyeinek s árváinak ellátására és a mozgósítás esetében tényleges szolgálatra behívott védkötelesek családjainak támogatására használtassék föl.

A hadmentességi díj az 1846-ik évtől kezdve *Svájczban*, 1880. óta *Ausztriában* és *Magyarországon*, 1884. óta *Szerbiában*, az 1889-ik évtől kezdve *Francziaországban* és 1892. ota *Portugáliában* áll fenn. *Bajorországban* és *Württembergben* 1868-tól 1871-ig volt érvényben. A *német birodalmi* kormány is be akarta hozni, azonban az erre vonatkozó törvényjavaslatot a birodalmi gyűlés az 1881-ik évben nagy többséggel elvetette.

Svájczban az egyes kantonok eredetileg különböző mértékű katonamentességi díjakat szedtek. A tényleg nem szolgáló védkötelesek némely kantonban csak személyi díjjal, másokban ezen kívül a vagyonhoz mért aránylagos vagy fokozatos adóval voltak megterhelve. Néhány kanton az örökösödési várományt is megrótta, a többi nem. Az egyenlőtlenség oly nagy volt, hogy az 1875. és 1876-ik évek átlaga szerint egy-egy lakosra *Uri* kantonban csak $^1/_6$ centime, *Neuenburg* kantonban pedig 64 centime esett. Az 1878-ik évtől kezdve a szövetség egész területén egységes szabályok állnak fenn. A hadmentességi adó 6 frank *személyi díjból* s a vagyon és jövedelem nagyságához viszonyított pótlékból áll. *Pótlék* fejében minden 1000 frank tiszta vagyonérték után $1^1/_2$ frank és minden 100 frank jövedelemtől $1^1/_2$ frank jár. Az évi díjösszeg maximuma 3000 frank. Az 1000 franknál kisebb vagyonérték számításon kívül marad. Minden jövedelemből 600 frank levonás alá jön. A mezőgazdasági ingatlanok értékének csak $^3/_4$ része van megróva. A munkaeszközök és háztartási ingóságok értéke megrovatlanúl marad. Ha az apa nem fizet katonamentességi díjt és nem teljesít személyes szolgálatot, a szülői, illetőleg nagyszülői vagyonra vonatkozó váromány értékének fele része is megrovatik. A díjkötelesek 32-ik életévüktől kezdve 44-ik korévük betöltéséig a rendes tételeknek felét fizetik. Oly években, midőn a csapatok nagyobb része a rendesnél jobban van igénybe véve, a szövetségi gyűlés a katonai díjt kétszeres összegéig fölemelheti. A nyers hozadék fele részét a kantonok a szövetség pénztárába szállítják be. Az ide beszolgáltatott összeg egy részét a szövetségi kormány a katonai nyugdíjalap javadalmazására fordítja. Bavier: Das schweiz. Steuerwesen. Zürich, 1878. 43. l. és Cohn: Budesgesetzgebung d. Schweiz. Jena, 1879. 52. l.

Francziaországban a díjköteles évenként 6 frank állandó díjtételt s az «impôt personnel et mobilier» bizonyos hányadát fizeti; ehhez járúl még a díjköteles 31-ik életévéig a szülők, esetleg a további fölmenők összes egyenes adótartozásának bizonyos hányada. A fizetési kötelezettség első sorban a védköteles fölmenőjét és csak másodsorban terheli magát a védkötelest. Ha a fölmenőnek több díjköteles fia van, a 6 frank állandó adótételt csak egyszer fizeti. A katonai díj csak 3 évig fizetendő. Ez a körülmény s a díjtételek fölötte csekély volta magyarázza meg, hogy az évi hozadék csak 2·6—2·8 millió frankra rúg. A bevétel az általános állampénztárba folyik. Schott: Die französische Wehrsteuer nach dem Gesetze vom 15. Juli 1889. Jena, 1892.

Ausztriában a díjtételek a védkötelesek vagyoni és jövedelmi viszonyaihoz s a rájuk rótt egyenes adók összegéhez igazodnak. A hadmentességi díj 14 osztályra szakad és 2 koronától 200 koronáig emelkedik. Díjkötelesek a katonai szolgálat alúl fölmentett védköteleseken kívül a fölmenők

illetőleg örökbefogadó szülők abban a sorrendben, a melyben a magánjogi törvények szerint a lemenőkről, illetőleg az örökbefogadott gyermekekről gondoskodni tartoznak. A bevétel egy része külön alap javadalmazására fordíttatik, mely a rokkantak eltartására, továbbá az elesett, illetőleg megsebesülés következtében elhalt tisztek és legények özvegyeinek és árváinak ellátására szolgál.

Magyarországban a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi vállalatokban cselédminőségben alkalmazott egyének, napszámosok, vármegyei és városi hajdúk és fogházőrök évi 6 koronával, a házi cselédek, napidíjasok, pénzügyőrök, ipari segédmunkások s a házalók 8 koronával, a segéd nélkül dolgozó kézműiparosok s a kis és nagy községekben segédekkel dolgozó kézműiparosok 12 koronával vannak megterhelve. A föld- és házbirtokosok, tőkepénzesek, városokban segédekkel dolgozó kézműiparosok, haszonbérlők, bankárok, kereskedők, az állandó fizetéssel egybe nem kötött szellemi vagy művészi foglalkozást űző személyek, részvénytársulati igazgatók és igazgatótanácsosok s általában mindazok, a kik a III. osztályú kereseti adó alá eső üzletet folytatnak, valamint a fölsorolt személyek családtagjai a rájuk, illetőleg a családfőre a megelőző évben kivetett összes állami egyenes adók összege szerint 10 osztályban 6 koronától 240 koronáig emelkedő tételekkel vannak megróva. Végre az állandó fizetést, nyug- vagy kegydíjt húzó tisztviselők, üzletvezetők, lelkészek, tanárok, tanítók, irók, művészek, hivatalszolgák s a 80 koronánál több havidíjt húzó segédek és segédmunkások, valamint mindezen adózók családtagjai a rájuk, illetőleg a családfőre a megelőző évben kivetett egyenes állami adók szerint 6 osztályban 10 koronától 200 koronáig emelkedő díjtételeket fizetnek. Az évi bevétel $3^{1}/_{2}$ millió korona. — A hadmentességi díj hozadékának egy része (évenként 1,714.940 korona) külön alap képzésére fordíttatik, mely a rokkantak eltartására s az ellenség előtt elesett, illetőleg megsebesülés vagy hadi fáradalmak következtében elhalt katona- és honvédtisztek és legények özvegyeinek és árváinak ellátására használandó föl. A hozadék egy másik része a mozgósítás esetében behívott szabadságoltak, tartalékosok és póttartalékosok családjainak gyámolítására van rendelve. A hadmentességi díjalap vagyona az 1902. év végén 42·9 millió koronát tett. Hátránya a magyar, valamint az osztrák hadmentességi díjnak, hogy a vagyonos osztályokat nem eléggé erősen terheli.

IV. *A közgazdasági illetékek.* A közgazdasági illetékeket általában nem védelmezhetjük. Az ipar és forgalom előmozdítása közérdek, tehát a közgazdasági intézmények fentartására szükséges összegeket nem az ezeket az intézményeket közvetetlenül igénybe vevő személyektől, hanem az összes polgároktól kell beszerezni. Ha a közgazdasági intézményeket használó termelő vagy kereskedő illetékfizetéssel van terhelve, az illetéknek a fogyasztókra való áthárítására fog törekedni, a mi ha sikerül, az állam nem éri el célját, ha pedig nem, a közterhekhez való hozzájárúlás arányossága szenved csorbát.

Az egyedűli jelentősebb közgazdasági illeték, melyet nem kárhoztathatunk, a *találmányi szabadalmakért* fizetett díj. Csakhogy ennek sem szabad túlságos nagynak lennie, mert különben sok föltaláló nem lévén képes az illetéket lefizetni, az életrevaló találmányok is titokban maradnak, a mi az államra nézve sokkal nagyobb hátrányt okozhat, mint a mérsékeltebb díjakból eredő beveteli kevesebblet. Az illeték ne legyen nagyobb, mint a szabadalmak osztogatásával járó költségek megtérítésére s a túlságos számú szabadalmak kiszolgáltatása következtében lábra kapható visszaélések (jelesűl a fogyasztó közönség megtévesztésére irányzott üzleti híresztelések) korlátozására szükséges.

V. *A pénzügyi illetékek.* A pénzügyi illetékek csoportjába a pénzügyi igazgatási közegek tevékenységéért követelt díjak tartoznak. Ilyenek a pénzügyi hivatalok által átvett letétek megőrzéséért, továbbá a vámhivatalok bizonyos kezelési műveletei után s a késedelmes adófizetőktől az adóbehajtási költségek födözésére szedett illetékek.

VI. *A közoktatási illetékek.* A közoktatási illetékek közé az iskolapénz, továbbá a beírási és vizsgálati díjak számítandók. Az *iskolapénz* ellen azt a kifogást szokták emelni, hogy az oktatást bérrel fizetett szolgálattá aljasítja s a szellemi képzettség terjedését gátolja. Erre azonban azt felelhetjük, hogy ha csakis a tehetősebbek és a saját hibájuk, t. i. hanyagságuk miatt előmenetelt nem tanúsított ifjak, tehát azok kötelesek iskolapénzt fizetni, a kiknek módjukban áll a közoktatási költségek viseléséhez hozzájárúlni, illetőleg a kiket az ingyenes oktatás a tudományos ismeretek elsajátítására úgy sem buzdítana, az iskolapénz a műveltség terjedését nem akadályozza. Ha a tandíj eltörlése után a gazdagabb szülők gyermekei is ingyenes oktatásban részesűlnének, az oktatásügyi költségeknek azt a részét is az adóbevételből kellene pótolni, a melyet azelőtt az iskolapénz födözött, a mely esetben a vagyonos polgárok ajándékban részesűlnének, a szegényebb osztályok adóterhe pedig növekednék. A tanároknak átengedett iskolapénz a tanerők törekvését s felelősségi érzetét is emeli. A tanár felelősségének alapja első sorban ugyan saját kötelességérzete és másodsorban az állam, a társadalom s a tanítványok elismerése, de élénkítésére a tandíj is befoly, melylyel a hallgatók mintegy anyagi igényt szereznek arra, hogy a tanár minden erejét önmaga s a vezetésére bízott tanítványok kiképzésére fordítsa.

Még az elemi iskolákba járó tanulóktól szedett mérsékelt illetéket sem ítélhetjük el. Habár a népnevelésnek valamennyi állami és községi tag hasznát veszi, nincs kétség benne, hogy a tanítás áldásaiban első sorban és közvetetlenűl a növendékek részesűlnek. Ennélfogva méltányos, hogy a jobbmódú szülők gyermekeik oktatásának költségeihez közvetetlenűl is hozzájárúljanak. Ha pedig az iskolapénzben a tanítóknak is részük van, a tanítókat fokozott tevékenységre serkenti. Újabb időben az a felfogás kezd elterjedni, hogy az iskolapénzszedést nem lehet az iskolai kényszerrel összeegyeztetni. Azonban a kényszeroktatás nem zárja ki az iskolapénz jogosúltságát és csak a szegény sorsú gyermekek föltétlen tandíjmentességét követeli. Hogy miért legyenek az iskolapénz viselése alúl a vagyonos szülők gyermekei is fölmentve, nem bírom belátni. A *németországi 13-ik közgazdasági kongresszuson* (L. Verhandl. d. XIII. volkswirth. Congr. 17. és 31. l.) méltán hivatkoztak arra, hogy abban az esetben, ha az összes népnevelési költségeket az állam és a községek viselnék, a szülők könnyen azt is kívánhatnák, hogy könyvekkel és iskolai szerekkel is az állam vagy a község lássa el a növendékeket, mert könyvek és iskolai szerek nélkül hiába látogatják az iskolát, sőt arra is számot tarthatnának, hogy az iskolafentartó ruházza és élelmezze is gyermekeiket, mert a gyermekek ruha és élelem nélkül nem járhatnak iskolába. Az elemi iskolák használatáért szedett illeték jogosúltságának kérdésében különös súlylyal bir az angol parlamenti reportokban letett az a tapasztalás, hogy a munkás osztály Angolországban nem sokba veszi az ingyenes oktatást és úgy tekinti, mint alamizsnát. Ha rosszúl megy dolga, elküldi ugyan gyermekeit a szegényügyi hatóságok és jótékony egyesületek által fentartott iskolákba, de mihelyt jobb keresetre tehet szert, oly iskolákba küldi, a hol fizetni kell, mert azt hiszi, hogy a fizetéses iskolákban az oktatás is jobb.

Némelyek (l. *Walcker:* Selbstverwaltung d. Steuerwesens. Berlin, 1869. 18. l.; *Swarz Gy.:* Államintézményeink. Bpest, 1878. 458. l.) azt javasolják, hogy az iskolapénzt a szegény gyermekekért az állam vagy a község fizesse, a mely móddal elérhető lenne, hogy az iskolai terhekhez azok a polgárok is hozzájárúlnának, a kiknek nincsenek gyermekeik, vagy a kik gyermekeiket nem nyilvános iskolába küldik. Az iskolapénz serkentő hatása ebben az esetben ugyan nem szűnnék meg s az ingyenes oktatásnak a szegényebb

osztályok művelődését előmozdító eredménye is biztosítva volna, azonban az állam, illetőleg község a jobbmódú szülők terhét megkönnyítené s a szegényebb adózókat túlságos mértékben lenne kénytelen igénybe venni.

Az illeték természetéből következik, hogy az iskolafentartási költségeknek csak egy, és pedig aránylag csekély része födözendő az iskolapénz eredményéből. A súlyos illeték az iskolába járó növendékek szülőire nézve igazságtalan teher volna s a műveltség terjedését is gátolná. Az iskolák rendeltetése szerint (az elemi, polgári, közép és szakiskolákban, végre az egyetemeken) fokozatosan emelkedő tandíj szedendő, mivel a felső iskolák tanárai méltán nagyobb jövedelemre tarthatnak számot s ezen iskolák látogatásában a tanítványok magánérdeke is jobban előtérbe lép.

Az elemi iskolákra nézve az ingyenes oktatás be van hozva *Éjszak-Amerika* több államában, *Olaszországban*, *Francziaországban*, *Ausztria* legtöbb tartományában, *Svájczban*, *Dániában*, *Spanyolországban* és *Portugáliában*. *Angolországban* a szegényügyi hatóságok, *Belgiumban* a jótékonysági egyesületek, esetleg a községek fizetik a vagyontalan szülők gyermekeiért járó iskolapénzt. *Magyarországon*, *Bajorországban*, *Bádenben* s a legtöbb német államban az elemi iskolákat látogató, tehetősebb gyermekek nincsenek az iskolapénz alúl fölmentve. *Poroszországban*. az 1888. junius 14-ki s az 1889. márczius 31-iki törvények szerint a nem idegen községbeli gyermekektől csak annyiban szabad iskolapénzt szedni, a mennyiben az azelőtt szedett tandíjak hozadékát az állampénztárból nyújtott javadalmazás nem pótolja.

Az iskolapénz megszüntetésének kérdése többször (legutóbb az 1894-ik évi költségvetési javaslat tárgyalása alkalmával) a magyar képviselőházban is fölmerűlt s azok a képviselők is, kik elvben a népiskolák ingyenessége mellett nyilatkoztak, visszadöbbentek attól az összegtől, melynek födözése előtt állna a kincstár, ha az összes népiskolák költségei az állam terhére esnének. Az általános ingyenes oktatás 40—44 millió koronával szaporítaná a népnevelésre fordított állami kiadásokat.

VII. *A közrendészeti illetékek.* Ezek sorából különösen a fémjelzési, azaz az arany- és ezüstárúk finomsági tartalmának közhitelű tanúsításáért fizetett díjak, továbbá a hullavizsgálatért, mértékek hitelesítéséért, az élelmi czikkek, italok, gyógyszertárak, gyógyintézetek, gyárak és bányák fölügyeletéért s a gőzkazánok megvizsgálásáért követelt illetékek érdemelnek említést. A rendészeti illetékeket alig lehet megokolni. Nem látszik méltányosnak, hogy azok, a kik a rendőri fölügyeletnek csak rossz oldalát érzik, még illetéket is fizessenek. A rendőri ellenőrzés összes költségeit az adóbevétel-

ből kellene födözni, mert az állam az adózók általános érdekében gyakorolja a rendőri ellenőrzést.

VIII. *A külügyi illetékek.* A külügyi illetékek közé tartoznak első sorban a követségek és konzulátusok hivatali tevékenysége körében egyes felek érdekében teljesített szolgálatokért fizetett dijak, továbbá az útlevelek kiállításáért és láttamozásáért s a követségek és konzulátusok által a felek részére kiállított okiratok után szedett illetékek. Az államtisztviselői jelleggel biró konzulok *(consules missi)* a konzuli illetékeket az általuk képviselt állam pénztárába szállítják be, ellenben az állandó fizetéssel nem díjazott, ú. n. választott konzulok *(consules electi)* az illetékeket maguk javára tartják meg.

A külügyi illetékek csak addig a határig jogosúltak, a meddig adózássá nem válnak. Ha súlyosak, igazságtalan megterhelésre s a külfölddel való forgalom megnehezítésére vezetnek.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

AZ ADÓK.

ELSŐ FEJEZET.

AZ ADÓK ÁLTALÁNOS ELMÉLETE.

Behr, Schön, Lotz, Jacob, Malchus, Rau, Garnier, St. Mill, Wirth, Umpfenbach, Pfeiffer, Leroy-Beaulieu, Nitti, Stein, Wagner, Roscher, Cohn, Vocke és Kautz kézikönyvein kívül: Kröncke: Ueb. d. Grundsätze einer gerechten Besteuerung. Heidelberg, 1819.; Murhard: Theorie u. Polit. d. Best. Göttingen, 1834.; Hoffmann: Lehre v. d. Steuern. Berlin, 1840.; Prittwitz: Theorie d. St. Stuttgart, 1842.; Biersack: Ueb. Best. Frankfurt, 1850.; Macculloch: A treatise on the principles and practical influence of taxation. London, 1845—1852.; Girardin: De l'impôt. Paris, 1852.; Proudhon: Théorie de l'impôt. Paris, 1861.; Royer Clem.: Théorie de l'impôt. Paris, 1862.; Walras: Théorie critique de l'impôt. Paris, 1861.; Chargueraud: L'économie politique et l'impôt. Paris, 1864.; Cohen: Les impôts et les budgets. Paris, 1866.; Vignes: Traité des impôts. Paris, 1880.; Parieu: Traité des impôts. Paris, 1862—1864. 2-ik kiadás 1866—7.; Dupont: De l'impôt. Paris, 1872.; Block: L'impôt et les formes variées qu'il affecte. Paris, 1881.; Bonnet: La question des impôts. Paris, 1878.; Denis: L'impôt. Bruxelles, 1889.; Delatour: L'impôt. Paris, 1891.; Cohen: Reformes pratiques dans le régime des

impôts. Paris, 1894.; Tardieu: Traité théorique et pratique des contributions directes. Paris, 1896.; Fournier de Flaix: L'impôt dans les diverses civilisations. Paris, 1897. 2. köt.; Achard: La justice dans l'impôt. Genève, 1904.; Benvenuti: Le imposte, teoria e pratica. Milano, 1870.; Conigliani: Teoria generale degli effetti economici delle imposte. Milano, 1890.; Cossa: La teoria dell'imposta. Milano, 1902. Hock: Oeff. Abgaben u. Schulden. Stuttgart, 1863.; Rössler: Gesichtspunkte d. Steuerpol. Berlin, 1868.; Eisenhart: Kunst d. Best. Berlin, 1868.; Walcker: Selbstverwalt. d. Steuerwesens. Berlin, 1869.; Maurus: Die moderne Best. Heidelberg, 1870.; Held: Einkommensteuer. Bonn, 1872., a mely mű az adórendszert a szocziális reform egyik tényezője gyanánt tárgyazza és czíméhez nem egészen híven a jövedelmi adóval úgyszólván csak mellékesen és inkább az adóelmélet általános elveivel foglalkozik. Az adóelméletnek minden főtanára kiterjeszkedő Fr. J. Neumann: Progress. Einkommenst. Leipzig, 1874.; Helferich: Allgemeine Steuerlehre. Schönberg. nemzetgazd. kézikönyvének III. kötetében; Schäffle: Grunds. d. Steuerpol. Tübingen, 1880. — és Die Steuern. Leipzig, 1895; Mischler: Über die Subjecte der Finanzwirthschaft. Finanzarchiv IV. évf.; Meyer: Die Prinzipien der gerechten Besteuerung. Berlin, 1884.; Vocke: Die Abgaben, Auflagen u. die Steuer vom Standpunkte der Geschichte. u. d. Sittlichkeit. Stuttgart, 1887.; Neumann: Die Steuer u. das öffentl. Interesse. Leipzig, 1887.; Warnhauer: Reform der direct. St. Leipzig, 1889.; Vocke: Gesch. d. St. des britt. Reichs. Leipzig, 1866.; Clamagéran: Histoire de l'impôt en France Paris, 1867.; Höfken: Steuerreform in Oesterreich. Wien, 1864. Mariska: Az egyenes adók reformja Ausztriában. A «Közigazg. Lapok» 1877. és 1878. évi folyamában; — és Egyenes adóink reformja. A «Politikai Szemle» 1892. évi folyamában; Exner: Az egyenes adók reformja. Budapest, 1894.; Lesigang: Die bisherigen Versuche der direkten St. in Oesterreich. A «Finanz-Archiv» 1889-iki évfolyamában; Helferich: Reform d. dir. St. in Bayern. A tübingai folyóirat 1873-ki évfolyamában; Bossart: Zur Reform d. dir. St. in Preussen. Hannover, 1872.; Biécon v. Czudnochovsky: Steuerreform in Preussen. Berlin, 1873.; Wagner: Die Reform d. directen Staatsbesteuerung in Preussen im Jahre 1891. A «Finanz-Archiv» VIII. évf.; Pistorius: Die württembergische Steuerreform. A «Finanz-Archiv» XXI. évf.

26. §.

Az adó fogalma s az adóztatás jogalapja.

Adók alatt azokat a nyílt vagy eltakart szolgáltatásokat értjük, a melyeket az állam (vagy más közjogi személyiség) általános szükségleteinek födözésére egyenlő s általános mértékszabály szerint követel az adóztatási hatalmának körébe tartozó egyes gazdaságoktól. Nem mondhatjuk, hogy az állam csak polgáraitól követel adókat, mert adóztató jogát idegen állampolgárok ellen is érvényesít-

heti és tényleg érvényesíti, s az adóalanyi minőség a jogi személyekre és gazdasági társulatokra is kiterjed. Az adóztatás czélja az *általános állami szükségletek* kielégítése. Ezzel azt is megmondtuk, hogy az adók — ellentétben az illetékekkel — nem valamely állami hatóság vagy szolgálat költségeinek, hanem az összes állami szükségleteknek födözésére szolgálnak.

Az adókat egyetlen polgárosúlt állam sem nélkülözheti, és minél jobban szaporodnak a műveltség arányainak terjedésével az államba helyezett igények, annál fontosabb szerep jut az adóknak az államháztartásban. A legtöbb európai államban a XVIII. évszáz végéig, sőt némely országban (pl. hazánkban is) a XIX. évszáz közepéig az államjavak és regálék voltak az alap-bevételforrások, melyek mellett az adók csak függelék gyanánt szerepelnek. Az adót a letelt évszázakban közcsapásnak s a társadalmi béke és tulajdonbiztosság érdekében minden áron mellőzendő rossznak tekintették. *Justi*, a XVIII. évszáz egyik legkiválóbb pénzügyi irója, az adókat csak azon az alapon számítja a rendes bevételekhez, hogy a tényleges viszonyoknál fogva nem lehet többé eltörlésüket remélni, és *Lang*, ki az 1793-ik évben a német adószerkezet történetét irta meg, az adók eltörléséről oly értelemben nyilatkozik, mint az ország fölépüléséről a háború válságos következéseiből. Ma megfordítva áll a dolog. Az államvagyon mindenütt aránylag kevéssel szaporítja az állambevételeket, a regálék pedig nemzetgazdasági intézmények úgy, hogy vagy épen nem hajtanak pénzügyi hasznot, vagy ha szolgáltatnak is némi tiszta hozadékot, ez csak az államszükségletek nagyon csekély hányadát elégítheti ki. A mai államok csaknem kizárólag adókra alapítják háztartásukat, s az adókat most a tulajdonbiztosság, társadalmi rend, polgári szabadság, nemzeti függetlenség és közgazdasági haladás eszközeinek tekintjük, jól tudván, hogy a kormány az állami élet mindezen áldásait a mai viszonyok közt csak adókkal valósíthatja meg.

Az adóztatás jogalapjára nézve a politikusok és pénzügyi tudósok két pártra szakadnak. Az egyikhez az ú. n. *viszonylagos adóelméletek* hívei, a másikhoz pedig az *általános adóelmélet* követői tartoznak.

A *viszonylagos adóelméletek* hívei * az adót vagy ellenszolgál-

* Az irodalomban a XIX. évszáz közepéig a viszonylagos adóelméletek követői voltak többségben. A *merkantilisták* az adót az állami ótalom-

tatásnak, azaz az államtól vett szolgálatok díjazásának és ellenértékének tekintik, vagy pedig biztosítási díj gyanánt fogják föl. Az illetéki elvet az adóztatásra is kiterjesztő írók azt követelik, hogy az adó összege a közintézményekből eredő haszon, illetőleg az egyesek javára tett állami szolgálatok költségeinek mértékéhez igazodjék. Mindazok, a kik az adóztatás jogalapját a szolgálat és ellenszolgálat közötti viszonyban keresik, az állam s az alattvalók között fenforgó közjogi és erkölcsi kapcsolatot tekinteten kívül hagyják, az állam adóztatási jogát csereügyletté változtatják és szem elől tévesztik, hogy az adóztatás első sorban nem gazdasági, hanem közjogi cselekvény. Az adó lényegében sokkal nemesebb eszme rejlik, hogysem az államtól vett egyenértékű szolgálatok árának, azaz közönséges csereegyenértéknek tekinthetnők. Az adófizető polgárok nem azért osztják meg munkájuk gyümölcsét az állammal, hogy a tőle vett szolgálatokért bért fizessenek neki, hanem mert nagyon jól tudják, hogy előrehaladott viszonyok közt az állam adók nélkül nem állhat fenn. A csereegyenértékre alapított adóelmélet tévessége onnan is kitűnik, hogy az adó fejében befizetett értéket gyakran nemcsak az egyes adózó nem kapja vissza, hanem olykor a népközösségre nézve sem származik belőle valódi előny. Az adóbevétel egy részét csaknem minden kormány fölösleges, sőt talán káros kiadásokra költi el, s az egyes adófizető még az olyan adóból sem húz szükségképen hasznot, a melyet a kormány teljesen jogosúlt czélokra fordít. A kormány az adóbevétel egy részét oly államadósságok kamatainak fizetésére használja föl, a melyek kötésével

ért *cserébe adott ellenérték* gyanánt tüntetik föl. A merkantilismus hatalmas ostromlói: Hobbes, Montesquieu és Vauban is ezt az álláspontot fogadják el. Hobbes az adót »emtae pacis pretium»-nak (a béke vételárának) nevezi; Montesquieu pedig így határozza meg az adó fogalmát: «une portion, que chaque citoyen donne de son bien, pour avoir la sureté de l'autre, ou pour en jouir agréablement». A *fiziokraták*, bár az egyetlen földadó eszméjének fölállítása miatt már nem oly határozottan, szintén ezt az elvet vallják. — Smith Ádám és közvetetlen követői az *«önérdek tanára»* támaszkodva az adót úgy állítják oda, mint az alattvalók önérdekének közvetetlen kifolyását, a miért az adóztatás közjogi alapját ők is homályban hagyják.

A *viszonylagos adóelméletek* hívei a franczia írók közül: Say, Sismondi, Rossi (ki ebbeli nézetét a következő szellemes meghatározással fejezi ki: «l'impôt n'est autre chose que la rétribution payée pour la coopération des pouvoirs publics au travail social, une rétribution payée à la production indirecte.» Cours d'économie politique. Paris, 1865. IV. 20. l.), Thiers, Garnier, Royer asszony, Baudrillart és Proudhon; — a német írók sorából: Justi, Schlözer, Jacob, Lotz, Harl, Behr, Hoffmann, Wirth, Hock, Maurus, Faucher és Laspeyres.

egyáltalában nem tett a nemzetnek szolgálatot, vagy a melyekből a most élő nemzedék már semmi előnyt nem húz.

Biztosítási díjnak sem tekinthetjük az adót. Ha az adó biztosítási díj volna, a közoktatás emelésére s a közgazdasági viszonyok javítására semmit nem költhetne a kormány s az adóbevételt csakis a közbiztosság czéljaira fordíthatná. Hogy az adó nem biztosítási díj, abból is kitűnik, hogy az állam nem vállalkozik a biztosítóintézetek szerepére. Igazságszolgáltatásával helyreállítja a megsértett jogrendet, rendőri tevékenységével megelőzni törekszik a káreseteket, de a szenvedett károk értékét nem téríti meg. Azután az állam nemcsak a vagyont, hanem a személyt is védelemben részesíti és nem csupán az anyagi, hanem egyúttal a szellemi népélet fejlesztését is feladatkörébe vonja.

Az *általános adóelmélet* követői az adófizetést általános polgári kötelesség gyanánt fogják föl s az adóztatás jogalapját egyedül az adók szükségességében találják. Könnyű kimutatni, hogy az adóztatás jogalapjára nézve ez az egyedül helyes álláspont. Az államnak kétségtelenűl mindahhoz föltétlen joga van, a mi nélkül fenmaradását nem biztosíthatja. Minthogy pedig, ha egyáltalában létezni akar, a polgárok szolgáltatásait nem nélkülözheti, az adók jogosságának alapját szükségességükön kívül nem kell másban keresnünk. Ennélfogva az adófizetés, tekintet nélkül az állami szolgálatokból eredő haszonra, általános polgári kötelesség, s az adó nem az államtól vett előnyök ellenértéke, hanem a polgárok által az állam fenmaradása és fejlődése érdekében viselt áldozat. Az adóztatás jogosságát azokkal az adóviselőkkel szemben sem vonhatjuk kétségbe, a kik az adóbeli szolgáltatásuk értékét el nem érő hasznot húznak az állam fennállásából. Az állami intézményekből származó előnyök csakis az országban hosszabb vagy rövidebb ideig tartózkodó idegenekre s azokra a külföldön lakó egyénekre nézve alkotják az adóztatás jogalapját, a kik a belföldi termelés hozadékából szereznek jövedelmet.*

* Irodalomtörténeti szempontból nagy részletességgel tárgyazzák az adóztatás jogalapját: Neumann: Die Steuer nach d. Steuerfähigkeit. Jahrb. für. Nationalök. u. Stat. Jena, 1880. és Held: Einkommenst. 25—51. l. Held a viszonylagos adóelméletek birálatában túlzásba esik, mert, ha kétségtelen is, hogy az adókat nem tekinthetjük az állami szolgálatok ellenértékének s az adóztatás jogalapja az adók szükségessében gyökeredzik, azt sem szabad tagadásba vennünk, hogy az állam az adók fejében elvett javaknak s az

Az adók szükségességére alapított általános adóelmélet sem veszi kétségbe, hogy az adók gazdasági jogosúltsága azok újjátermelő erején alapszik és magától érthetően nem veszi tagadásba annak a követelésnek jogosúltságát, hogy a nemzet az állami kiadások termékenységében kapja vissza az államért hozott áldozatok egyenértékét, vagyis, hogy az állam szolgálataival legalább is annyit adjon vissza a nemzetgazdaságnak, a mennyit az adózóktól elvont.

27. §.

Adótárgy; adóforrás; adóalany; adózóképesség; adóegység; adótétel; adóösszeg.

I. *Az adótárgy és adóforrás.* Az adózás tényének két legelső föltétele az adótárgy és adóalany. *Adótárgy* az a tárgy vagy cselekmény (a legszorosabb értelemben vett személyi adónál, a fej-, családi vagy türelmi adónál az a személy), a mely után az adózó adót tartozik fizetni. A *vagyoni adóknál* a vagyon, a *hozadéki adóknál* a telek, ház, ipari vállalat, tőkekamat, munkabér, a *jövedelmi adóknál* a jövedelem, a *fogyasztási adóknál* az adóköteles czikk, a *forgalmi adóknál* pedig az adóval megterhelt forgalmi cselekmény vagy jogügylet, illetőleg a róla kiállított okirat az adótárgy.

Jól megkülönböztetendő az adótárgytól az *adóforrás* és az *adóalap.*

Adóforrás alatt azt az értékösszeget, tehát azt a vagyont vagy jövedelmet értjük, a melyből az adózó adóját tényleg fizeti. Az «*adótárgy*» és «*adóforrás*» között fenforgó különbség legvilágosabban abban a vagyoni adóban ismerhető föl, melyet a törvény a vagyon értékére ró, az adózó pedig tényleg a vagyon csonkítása nélkül jövedelméből fizet. Minthogy az adó józanúl csak a jövedelem megterhelésére irányúlhat, valamennyi adónemnél (még a forgalmi, fogyasz-

érettük nyújtott ellenszolgálatoknak közvetítője, valamint a kormánynak azt a kötelességét sem engedhetjük el, hogy az adózóknak a tőlük elvont jövedelmi részekért az adóviselésben foglalt áldozatot legalább is teljesen kiegyenlítő előnyöket szolgáltasson. — L. még a szóban forgó kérdésre nézve: St. Mill: V. k. 2. fej. 2. §.; Fröbel: Staatswirthschaft. Leipzig, 1876. 105. l.; Leroy-Beaulieu: I. 150. l.; Wagner: Volkswirtchsh. Grundlegung. 1876. 237. l. és Finanzw. II. 2-ik kiadás 436. l.; Vocke: Die Abgaben. 7. l.; Schäffle: Gesellsch. Syst. II. 87. és 109. l.; Steuerpolitik. 22. l. és Die Steuern. I. 94. l.

tási és vagyoni adóknál is) a jövedelem az eszményi adóforrás. A törvényhozó a vagyoni adóval sem azt veszi czélba, hogy az adózó vagyonából törleszsze adótartozását. Az adózó mindenféle adóját abból a gazdasági forrásból fizeti, a melyből az adott időpontban legkönnyebben róhatja le, tehát ha lehetséges, jövedelméből. Ennélfogva, ha teheti, a vagyoni adót is jövedelméből fizeti, a mely esetben a vagyoni adó hatására nézve a jövedelmi adóval egyez meg. Azonban a törzsvagyont apasztó, túlfeszített adó a vagyont teszi tényleges adóforrássá. Az *adóalap* mást jelent. *Adóalap* alatt azt a vagyonértéket, hozadéki vagy jövedelmi összeget értjük, a melyet a törvény az adókirovás mértékalapjának nyílvánit s a melynek nyomán a hatóság az egy-egy adózó által fizetendő adóösszeget meghatározza.

II. *Az adóalany.* Adóalanynak nevezünk mindenkit, a kit a törvény adófizetésre kötelez. Az *egyenes adóknál* az adóalanyi minőség s az adóteher tényleges viselése rendszerint ugyanabban a személyben egyesül, ellenben a *közvetett adóknál* rendszerint más az adóalany és más a tényleges teherviselő. Pl. az iparadónál az adófizető rendszerint egyszersmind adóviselő is, a míg a legtöbb fogyasztási adónál az adóalany a termelő, szállító, vagy kereskedő, az adóviselő pedig a fogyasztó. A legtöbb fogyasztási adót nem lehet magától a fogyasztótól beszedni, a miért az állam kerülő úton az adóköteles tárgy termelőjétől, szállítójától vagy eladójától szedi be, ezekre hagyván, hogy az általuk előlegezett adót áremelés alakjában a fogyasztókra hárítsák.

Minthogy adótárgy jogi személynek és gazdasági társulatnak is lehet birtokában, jogi személy és gazdasági társulat is lehet adóalany. Ezen az alapon a *tárgyi adók* (névszerint a hozadéki, forgalmi és vagyoni adók) alúl, melyeket a törvény csak a tárgyakra és nem a jövedelmet húzó személyekre vet, a jogi személyek és gazdasági társulatok sem veendők ki. Azonban a szorosan vett *személyi adókat,* jelesül az általános jövedelmi adót, szigorúan véve nem kellene a jogi személyekre és gazdasági társulatokra kiterjeszteni, mivel a jogi személyek és társulatok nem önmagukért, hanem czéljuk kedvéért léteznek, ezeknél tehát személyes létezésről, illetőleg személyes jövedelemről nem lehet szó. A *személyi adó* a személyes adófizetési kötelezettségnek a kifolyása. Ennélfogva a személyi adó szorosan véve csak azokat érheti, a kiket sze-

mélyes viszony fűz az államhoz, a kik t. i. állami tagok és polgári jogokkal bírnak.*

1. *Az önkormányzati testületek mint adóalanyok.* Az egyházi és világi községek s általában az önkormányzati testületek magánjogi bevételei (a tulajdonukban levő ingatlan vagyon, tőkék és vállalatok hozadéka) már csak azért sem menthetők föl a megfelelő hozadéki adók alúl, mert az adómentesség a szóban levő testületek által fentartott vállalatok versenyének állami kedvezményben való részesítésével volna egyértelmű. Ezenfelűl az önkormányzati testületek magánjogi keresetének az állami adók alúl való fölmentése azoknak a községeknek, a melyek szükségleteiket vagy azok legnagyobb részét magánjogi bevételeikből elégítik ki, a vagyontalan, tehát súlyos községi adókra szorúló községek irányában aránytalan anyagi előnyt biztosítana. Azonban a tárgyi adók mellett fennálló személyes jövedelmi adót, mint már fentebb érintettük, nem tartom a jogi személyekre kiterjeszthetőnek.

Az a körűlmény, hogy az önkormányzati testületek szorosan vett állami föladatokat is teljesitenek s az e nemű tevékenységükre

* *Ausztriában, Braunschweigban, Góthában* és *Schaumburg-Lippeben* a jogi személyek ki vannak véve a személyes jövedelmi adó alúl. Az 1892/3-ki pénzügyi év végéig *Poroszországban* is csak fizikai személyek estek az általános jövedelmi adó alá. Az 1891-ik évi jövedelmi adótörvény az adófizetési kötelezettséget a részvénytársulatokra, továbbá a részvényekre alapított betéti társaságokra, bányatársulatokra, az üzletüket a nem tagokra is kiterjesztő, bejegyzett szövetkezetekre s a jogi személyiség jogával felruházott, nyílt elárúsító helyiséget tartó fogyasztó egyesületekre is kiterjeszti, ellenben a kiegészítő vagyoni adót az 1893. julius 14-ki törvény csak a fizikai személyekre szorítja. A *szász*, nemkülönben az 1905. évi április 1. életbe lépendő (1903. évi augusztus 8-án kelt) *württembergi* jövedelmi adótörvény az adófizetési kötelezettséget a részvénytársulatokon, betéti társaságokon, bányatársulatokon s a gazdasági szövetkezetekon kívül a tulajdonképi jogi személyekre (a közjogi testületekre s alapítványokra) is kiterjeszti. *Bádenben* a tulajdonképi jogi személyek nem esnek jövedelmi adó alá, azonban a részvénytársulatok, betéti társaságok és bizonyos szövetkezetek jövedelmi adóval is meg vannak terhelve s ezenfelűl a részvényesek az osztalékok után jövedelmi adót, sőt kamatadót is kötelesek fizetni. A *hesszeni, szász-weimári* és *brémai* jövedelmi adótörvények a részvénytársulatokat s a részvényekre alapított betéti társaságokat adóköteleseknek nyílvánítják, azonban a részvényeseket terhelő jövedelmi adó kivetése alkalmával az osztalékoknak és kamatoknak az adóköteles jövedelemből való levonását megengedik. *Anhaltban, Szász-Meiningenben, Hamburgban, Lübeckben* s a legtöbb egyéb német államban a részvénytársulatok jövedelmi adó alá esnek s az osztalékok és kamatok az egyes részvényesek jövedelmi adójának alapjába is bevonatnak. — A magyar egyenes adók reformja dolgában 1893-ban közzétett miniszteri emlékirat a tervezett általános jövedelmi adó alúl a jogi személyeket és gazdasági társulatokat sem veszi ki.

fordított kiadásaikért az állampénztártól vagy semmi, vagy legalább megfelelő ellenértéket nem nyernek, ezen testületek adófizetési kötelezettségének jogosságára nézve némelyekben kételkedést támaszthat. Mivel azonban nem állapitható meg, hogy az önkormányzati testület magánjogi bevételeinek összege milyen arány szerint oszlik meg az általános állami föladatok s a tulajdonképeni helyi érdekek között, nincs más mód, mint az önkormányzati testületek magánjogi bevételeinek teljes összegét megadóztatni.

Az önkormányzati testületek s egyházi községek által szedett adók és illetékek hozadéka, mint származtatott, tehát az egyes tagoknál már megadóztatott bevétel, igazságosan nem vehető adó alá.

2. *Az államkincstár megadóztatása.* Arra, hogy az állam közjogi bevételei (az állami adók és illetékek hozadéka) adó alá kerűljenek, természetesen gondolni sem lehet. Sőt az állam magánjogi bevételeinek (az államjavak, államvasútak, kincstári ipari vállalatok s egyéb állami üzemek hozadékának) megadóztatása is fölöslegesnek látszik, mivel ezek a bevételek is az állampénztárba folynak. Azonban az állam magánjogi bevételeinek adózatlanúl hagyása visszás tüneményeket okozna, névszerint az állami termelés tiszta üzleti eredményének kiszámítását s az államvagyon, valamint a kincstári vállalatok jövedelmezőségének az egyes polgárok tulajdonában levő vagyonok és vállalatok jövedelmezőségével való összehasonlítását megnehezítené s a kincstári kereseti ágak tiszta üzleti eredményét a ténylegesnél nagyobbnak mutatná. Továbbá, az állami vállalatok adómentességüket a velük versenyző magánvállalatok elnyomására használhatnák föl. Ezenfelűl oly országban, a hol az önkormányzati testületek saját adóikat az országos adók arányában vetik ki, bajos volna olyan módozatot találni, a melylyel az önkormányzati terheket a magánvagyon megterhelésének aránya szerint az államvagyonra is ki lehetne terjeszteni.

3. *A társulatok és egyesületek megadóztatása.** A társulatokat és egyesületeket adózási szempontból két osztályba kell soroznunk. Az egyikbe azok a társulatok s egyesületek tartoznak, a melyek a

* Tüzetesen taglalják a társulatok és egyesületek megadóztatásának kérdését: Schanz: Zur Frage der Steuerpflicht. A «Finanz-Archiv» 1892-ik évi folyamában; H. W.: Ueber Best. d. Erwerbs- u. Wirthschaftsgenossenschaften. Tübing. folyóirat. 1873.; Schäffle: Die Steuern. II. 99. l.; Wernicke: Di Besteuerung der Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften in den deutschen Bundesstaaten. Finanzarchiv. XV. évf.

birtokukban levő adótárgyak hozadékát nem osztják ki a tagok között, hanem közös czéljaikra fordítják. Az ilyen társulatok és egyesületek birtokában levő adótárgyak hozadékát csak maguknál a társulatoknál s egyesületeknél lehet megadóztatni. A másik osztályt azok a kereseti társulatok és egyesületek alkotják, a melyek a közös vállalati hozadékot a tagok közt fölosztják. Ezeknél a közös hozadékot vagy a társulatoknál és egyesületeknél, vagy pedig külön az egyes tagoknál akkor lehet megadóztatni, a mikor a fölosztott hozadék egyes részei a tagok vagyonába mennek át. Sőt, ha az állam az adótárgyakra vetett elszigetelt hozadéki adókon kívül a polgárok személyes jövedelme után általános jövedelmi adót is szed, olyképen mind a két adóztatási mód egyesítve is alkalmazható, hogy a társulat a közös hozadék után hozadéki adó viselésére, az egyes tagok pedig a nekik jutó, összes személyes jövedelmükben foglalt jövedelmi részek után jövedelmi adó fizetésére köteleztessenek.

Némely állam (lásd a 138. lap * alatti jegyzetét) a kereseti társulatokat a megfelelő hozadéki adón kívül üzleti nyereségük után jövedelmi adóval is megterheli. Ennek a rendelkezésnek az az inditó oka, hogy a külföldre menő nyereségi részek más módon utól nem érhetők. Ezenfelűl magánál a társulatnál a közös üzleti eredményből a belföldi társulati tagok vagyonába menő jövedelmi részek is nagyobb biztossággal és pontossággal nyomozhatók ki, mint az egyes tagoknál az őket terhelő jövedelmi adó kirovása alkalmával. Csakhogy ha a törvény a jövedelmi adót a szóban forgó társulatokra is kiterjeszti s az egyes tagok jövedelmi adójának kivetése alkalmával a társulatnál már megadóztatott jövedelmi részeknek az adóköteles jövedelemből való levonását meg nem engedi, egy és ugyanazt a jövedelmet kétszer terheli jövedelmi adóval; — ha pedig a kétszeres megadóztatás kikerűlése végett a társulatnál már megrótt jövedelmi részeknek az egyes tagok jövedelmi adójának alapjából való levonása meg van engedve, ezt az adózók adókijátszásra, névszerint arra használják föl, hogy olyan részvényekből eredő osztalékokat vallanak be, a melyek nincsenek birtokukban, a mely visszaélés azért nem akadályozható meg, mert az előmutatóra szóló részvényeknek, tehát a részvények legnagyobb részének birtoklását nem lehet ellenőrizni.

Az olyan egyesületek, a melyek nem jövedelemszerzés czéljából, hanem az egyesületi tagok anyagi vagy szellemi érdekeinek kielégítésére alakúltak s erre a czélra a tagoknál már megadóztatott

jövedelemből befizetett tagsági díjakat fordítják, csak abban az esetben adóztathatók meg, ha a tulajdonukban levő vagyonból vagy vállalatokból jövedelmet húznak. Ez alá a szempont alá esnek: az önképző- s olvasó-körök, legényegyesületek, a kölcsönösség elvére alapított és minden nyerészkedő czél kizárásával alakúlt segítő, betegápoló, kiházasító, nyugdíjazó, előlegező, biztosító, temetkező, nyersanyag-beszerző, ármentesítő és mocsárkiszárító egyesületek, továbbá a tenyészállatok vagy gazdasági gépek közös beszerzésére és tartására alakúlt s általában mindazok a gazdasági szövetkezetek, a melyek közvetetlen jövedelmet nyújtó vállalatot nem tartanak fenn s a tagoknak tulajdonképi osztalékot nem fizetnek. Mindezek az egyesületek abban különböznek a gazdasági társaság egyéb alakjaitól, névszerint a nyílt társüzlettől, betéti- és részvénytársaságtól, hogy a míg ez utóbbiak önálló vállalatot tartanak fenn s a nem tagokra is kiterjesztett üzletükből valóságos nyereséget húznak, addig a fölsorolt szövetkezetek csakis tagjaik érdekeit mozdítják elő. A szövetkezetek másokkal is kötnek ugyan ügyleteket, élelmi szereket, nyers anyagokat, gépeket stb. vásárolnak, kölcsönöket vesznek föl, azonban a beszerzett tárgyakat a szövetkezet körén kívül álló személyeknek nem szolgáltatják ki, nem szereznek önálló jövedelmet s a közösen szerzett tárgyakat a tagok által befizetett dijak és járulékok fejében teljesített ellenszolgálat gyanánt csak a tagok tulajdonába vagy használatába bocsátják.

Az egyetemleges jótállás elvére alapított *előlegező egyesületek* (az igazi hitelszövetkezetek és népbankok) a tagok törzsbetéteit, mások takarékbetéteit s az egyetemleges jótállásra fölvett kölcsönöket méltányos föltételek alatt, hitelre szorúló tagjaik rendelkezésére bocsátják. Mindaddig, a míg a hitelszövetkezet a tagjainak adott előlegek után nem szed nagyobb kamatot, mint a milyen ahhoz szükséges, hogy hitelezőit kielégíthesse s igazgatási költségeit födözhesse, nem szerez önálló jövedelmet, ennélfogva meg nem adóztatható. Mihelyt azonban osztalékot ad tagjainak, nyereségszerző vállalattá, tehát adókötelessé válik.

A kölcsönösség elvére fektetett, minden nyerészkedő czél kizárásával alakúlt *biztosító szövetkezetek* tagjai arra kötelezik magukat, hogy abban az esetben, ha valamely szövetkezeti tag kárt fog szenvedni, a tényleges kárt saját biztosított vagyonuk értéke arányában közösen fogják megtériteni. A kisebb területre szorítkozó bizto-

sító szövetkezetek a biztosítási díjt a veszélylyel fenyegető esemény bekövetkezése után szokták beszedni. Azok a biztosító szövetkezetek, a melyek az átlagos koczkázatnak megfelelő biztosítási díjt a fizetésfennakadások megelőzése s a pontosabb kezelés érdekében előzetesen szedik be, a biztosítási díjt végérvényesen az üzleti év letelte után, csak akkor állapítják meg, a midőn a tényleg előfordúlt károk összegét már meghatározhatják. Minthogy az ilyen szervezetű biztosító egyesületeknél vállalati nyereségről nem lehet szó, megadóztatásuk minden jogos alapot nélkülözne. A szóban levő egyesületek által egyes években fizetett, ú. n. osztalékok nem vállalati nyereséget, hanem a tényleges károk összegét túlhaladó arányban beszolgáltatott biztosítási díjak megfelelő többletének megtérítését, tehát tőkevisszafizetéseket képviselnek.

A nyersanyag-beszerző szövetkezetek tagjaikat a nagy tömegben való vásárlás előnyeiben részesítik. Ha a szövetkezet a közösen beszerzett nyersanyagot a beszerzési árnál csak nehány százalékkal, csupán annyival drágábban engedi át tagjainak, a mennyi üzemi költségeinek, jelesűl adóssága kamatainak, a raktári helyiségért fizetett bérösszegnek s a kezelő személyzet illetményeinek födözésére szükséges, a tagoknak nyújtott előny ezek üzletének hozadékában jön kifejezésre és az egyes tagokra rótt adó kivetésénél veendő tekintetbe, azonban a szövetkezet megterhelésére gondolni sem lehet. Ha pedig a nyersanyagot az egyes tagoknak olyan áron szolgáltatja ki a szövetkezet, hogy a nyersanyag beszerzésének közvetitéséből tiszta üzleti eredményre tesz szert és ezt a vállalati eredményt a közös raktárból vásárolt nyersanyagért befizetett árösszegek arányában a tagok között fölosztja: a közös üzleti eredmény magánál a szövetkezetnél adóztatandó meg.

A fogyasztó szövetkezetek szervezetüknek és üzleti tevékenységük módjának különfélesége szerint más-más elbánás alá veendők. Az olyan fogyasztó szövetkezeteket, a melyek saját árúraktárt nem tartanak és csak azzal nyújtanak tagjaiknak előnyt, hogy olyan üzletemberekhez utalják őket, a kik árúik nagyobb kelendőségének reményében a tőlük vásárló szövetkezeti tagokat némi árkedvezményben részesítik, — valamint az olyan fogyasztó egyesületeket is, a melyek a fogyasztási tárgyakat nagyban saját maguk vásárolják be és ezeket az egyes tagoknak a beszerzési árnál csak annyi százalékkal nagyobb áron szolgáltatják ki, a mennyi üzemi költségeik

födözésére elégséges, — nem levén önálló vállalati hozadékuk — nem lehet adó alá venni. Ellenben az olyan fogyasztó szövetkezetek, a melyek az általuk nagyban vásárolt árúkat a tagoknak a kiskereskedelmi forgalomban szokásos árakon szolgáltatják ki és az ilyképen elért üzleti nyereséget akár a betétek, akár pedig a szövetkezeti pénztárba befizetett vételárak összege arányában a tagok között fölosztják: a közös üzleti eredmény után adóval épen úgy megrovandók, mint az egyéni vállalatok. Még világosabb az olyan fogyasztó szövetkezetek adózási kötelezettsége, a melyek üzletüket a szövetkezeten kívül álló személyekre is kiterjesztik és nyilt elárúsító helyiséget tartanak fenn.

A mondottak után csaknem fölösleges kiemelnünk, hogy a kisiparosok vagy munkások által valamely iparág önálló űzésére alakított *termelő szövetkezetekre* nézve az adózás általános szabályai követendők.

4. *A nyílvános iskolák s a tudományi és közjótékonysági intézetek megadóztatásának kérdése.* A nyílvános oktatási, tudományi és közjótékonysági intézeteket, valamint az ezekre a czélokra rendelt alapítványokat, ha nem rendelkeznek nagyobb bevétel fölött, mint a mennyi czéljaik elérésére szükséges, szigorúan véve adómentességben kellene részesíteni, mivel ha adót kötelesek fizetni s a rájuk rótt adó annyira meggyöngíti erejüket, hogy föladatuknak kellő módon nem felelhetnek meg, a népközösség érdeke szenved csorbát. Azonban annyiban az ilyen intézeteket s alapítványokat is tanácsosabb adó alá vonni, a mennyiben megadóztatásuk az adóigazgatást egyenlőbbé, egyszerűbbé és világosabbá teszi. De hogy czéljaikat megvalósíthassák, megadóztatásuk esetében az adóösszeg erejéig állami segítségben kell őket részesíteni. A végleges pénzügyi eredmény ugyan nem változik, mert ha a szóban levő intézetek s alapítványok az általános adótörvények alá esnek, az adóbevétel csak annyival szaporodik, a mennyivel az állami hozzájárúlás az államkiadásokat emeli, ámde ha az állami bevételek és kiadások közt a szóban forgó intézetek s alapítványok adói és a nekik adott állami segítségek is ki vannak mutatva, az állami hozzájárúlások összege világos és határozott kifejezést talál s az állami számadások teljesebben megvilágítják az államháztartás tényleges helyzetét.

5. *Az államhivatalnokok és katonatisztek adómentessége.* Régebben némelyek az államhivatalnokokat illetményeik után adómentes-

ségben kívánták részesíteni, úgy okoskodván, hogy egyszerűbb volna az államhivatalnoki fizetéseket az adóösszeggel kevesebbre szabni, mint a fizetés egy részét adó fejében visszatartani, a mi csak az adókezelési teendőket szaporítja. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy az adók nagysága változik, a hivatalnoki illetményeket pedig nem lehet minduntalan a többi polgárra rótt adóteher aránya szerint leszállítani vagy fölemelni. Ennélfogva az államhivatalnokok s a nemzet egyéb osztályai megterhelésének egyenlő mértékviszony szerinti rendezését csupán az államhivatalnoki illetmények közvetetlen és leplezetlen megadóztatása teszi lehetővé. Ezenfelűl az államhivatalnokok eltakart megterhelése, azaz adómentességüknek fizetésükbe való beszámítása, arra a téves nézetre adhat okot, hogy az államhivatalnokok minden polgári tartozástól mentesek. Névleges adómentességük alapja, t. i. az, hogy az állam fizetésüket az adóösszeggel kisebbre szabta, idővel feledékenységbe menne s a közvélemény a hivatalnokokat kiváltságos állásba helyezett osztálynak tartaná, a mi az irántuk való tiszteletet és bizalmat is gyöngítené.

Néhány államban az állampénztárból húzott illetmények után a tényleges szolgálatban álló katonatisztek nem fizetnek adót. A mozgósítás ideje alatt élvezett adómentesség jogosúltságát nem vehetjük kétségbe. Azonban a béke idejére is biztosított adómentességnek nincs elfogadható alapja. A törvény előtti egyenlőség elvét nem lehet csupán a jogokra szorítani, a polgári kötelességekre is ki kell terjeszteni. A rendi kiváltságok virágzásának korában, a midőn nem volt egyenlőség sem a politikai jogokban, sem a polgári kötelességekben, a különben is más nemű közkötelességekkel terhelt fensőbb társadalmi osztályok adómentességének meg volt a maga jogosúltsága. De mihelyt az egyes osztályokat elszigetelő válaszfalak ledőlnek s a katonaság megszűnik kiváltságolt rend lenni, a katonatisztek adómentessége is tarthatatlanná válik. A fegyveres erő tisztje ép úgy állampolgár, mint a többi honlakos. Ennélfogva igazságos, hogy az állami terhek viseléséhez a katonatisztek is hozzájárúljanak. Ha a kormány és a törvényhozó elégtelennek tartják a katonatisztek fizetését, gondoskodjanak helyzetük javításáról, de ne ruházzák föl őket olyan kiváltsággal, a melynek alapját ők maguk sem látják be. A katonatiszti kar, mely az államért hozandó súlyosabb áldozatoktól sem riad vissza, kielégítő javadalmazás mellett az adóztatás ter-

heihez is szíves készséggel hozzájárúlna. A katonatiszti illetményeknek adó alá vonása politikai szempontból is kívánatos, mert a katonatiszteknek a polgárok egyéb osztályaival egyenlően rendezett teherviselő-kötelessége állampolgári állásukat határozottabb kifejezésre hozná s adómentességük eltörlése az irányukban nyilatkozó bizalmat és ragaszkodást nagy mértékben emelné. Ott, a hol nem bírnak választói joggal, azt lehetne adókiváltságuk mellett felhozni, hogy a közügyek intézésében nem vesznek részt. De ez még nem okolja meg az adómentességet, nem kiváltképen ott, hol a törvény nem ad minden adófizető polgárnak képviselőválasztó jogot.

6. *A külföldi polgárok mint a belföldi adók alanyai.* A külföldi polgárok megadóztatása első pillanatra igazságtalannak látszik, mivel az idegenek a politikai jogoknak nem részesei és mert úgy látszik, hogy a külföldiek nincsenek a belföldi közállapotok iránt érdekelve. Azonban közelebbről fontolóra véve ezt a kérdést, az ellenkezőről kell meggyőződnünk. A belföld közintézményeiből az idegenekre is nevezetes előnyök háromlanak. Ha a külföldi polgár tőkéjét a belföld területén fekvő ingatlanban vagy ipari vállalatban helyezi el, vagy azt belföldi magán személynek, társulatnak vagy magának az államnak adja kölcsön, jövedelmének nagysága és biztossága az ország belnyugalmától, közgazdasági, igazságügyi és pénzügyi viszonyaitól függ. Továbbá a belföldi jogvédelemnek s egyéb állami intézményeknek hasznát az országban tartózkodó idegenek is élvezik.

A hozadéki adók, melyek a hozadékokat forrásaiknál adóztatják meg, már lényegüknél fogva a belföldön levő összes hozadéki forrásokat (ingatlanokat, tőkéket, ipari vállalatokat stb.) érik, legyenek ezek a források akár belföldi, akár külföldi polgárok tulajdonában; azonban a külföldről belföldre folyó hozadékokra ki nem terjeszthetők, mivel a külföldön fekvő hozadéki forrásokat az állam nem érheti el. A *személyi adók* és ezek sorában különösen az általános jövedelmi adó, csak az olyan személyekre róhatók, a kik az állam hatalmi körébe tartoznak, azaz tartamosan az országban tartózkodnak. Ennélfogva a jövedelmi adó a belföldi forrásokból külföldi polgárok vagyonába menő hozadékokra ki nem terjeszthető, azonban a belföldi forrásokból eredő és belföldön maradó, valamint a külföldről folyó s állandóan vagy legalább tartamosan az országban tartózkodó, habár valamely idegen állam kötelékéhez tartozó szemé-

lyek vagyonába átmenő jövedelmek a jövedelmi adó alapjába befoglalandók. Szóval, a külföldről folyó hozadékok nem tárgyai a hozadéki adóknak és csakis jövedelmi adóval róhatók meg; a külföldre menő hozadékok pedig nem vonhatók a jövedelmi adó körébe és csupán a megfelelő hozadéki adóval terhelhetők. Azokat a személyeket, a kiket csak ideiglenes tartózkodás csatol az országhoz a nélkül, hogy belföldön fekvő adótárgy (vagyon vagy hozadéki forrás) volna tulajdonukban, jogosan csakis a fogyasztási és forgalmi adók alanyává lehet tenni.

III. *Az adózóképesség.* Az *adózóképesség* azt fejezi ki, hogy mennyit képes az adóalany saját gazdaságának megrontása nélkül adó fejében fizetni. Az adófizetőképesség az összes közgazdasági viszonyok kifolyása. A nemzet erőforrásainak akadálytalan hasznosítását lehetővé tevő közgazdasági viszonyok nagy, ellenben a kedvezőtlen közgazdasági állapotok csekély adózóképességet eredményeznek. Az adófizetőképességre az adóbevétel hováfordítása is elhatározó befolyást gyakorol. Ha az egyes gazdaságoktól elvett jövedelmi részekért oly gazdasági, jogbiztossági vagy erkölcsszellemi előnyöket nyújt az állam, a melyeknek fejlesztő vagy fentartó hatása az adók által okozott áldozat mértékénél nagyobb értéket képvisel, az adóviselés emeli, ellenkező esetben apasztja az adózóképességet.

IV. *Az adóegység.* Az *adóegység* az adótárgynak mérték, értékösszeg vagy darabszám szerint meghatározott az a része, a melyhez a törvény az adótételt viszonyítja. Ehhez képest az adóalany annyiszer fizeti a birtokában levő adótárgy után az adótételt, a hányszor az adóegység az adótárgyban előfordúl.

Az adóegység az adónemek szerint változik. A *fejadónál,* mely az adótárgyat az adóalanynyal egyesíti, maga a személy az adóegység. A *vagyoni adóknál* a vagyonérték meghatározott része, a *hozadéki adóknál* vagy a hozadéki összeg bizonyos része (pl. 100 korona), vagy mértékegység (pl. a földadónál egy hold), vagy darabszám (pl. a házosztályadónál a lakásrészek száma), vagy végre (mint pl. a forgalmi érték szerint kivetett földadónál) értékegység az adóegység. A *jövedelmi adónál* adóegység gyanánt csak a jövedelem meghatározott része szerepelhet. A *fogyasztási adóknál* az adóegység a vagyonegységgel találkozik, mely az adótárgy természetének különfélesége szerint majd *mértékegység* (pl. a dohány-, só-, hús-, czukoradónál vagy a súlyvámoknál 100 kilogramm), majd *darabszám* (pl. az álla-

tok darabszáma szerint kivetett húsadónál vagy a fényűzési adóknál), majd pedig (mint a lakásadónál s az értékvámoknál) az adótárgy *értékegysége*. Az olyan tárgyakra vetett némely fogyasztási adónál, a melyeknek különböző minőségű fajtái vannak, a mérték- vagy darabegységen kívül nagyon helyesen *minőségi egységek* is használatban vannak. Ilyen minőségi egységek a szeszadónál a szesztartalom, a söradónál a czukortartalom foka, az ásványolajadónál a sűrűségi fok, a dohányadónál a dohány finomabb vagy silányabb minősége. A *forgalmi adóknál* részint értékegység, részint darabszám az adóegység.

V. *Az adótétel.* Az adótétel a törvény által egy-egy adóegységre szabott adóösszeg, vagyis az az arány, a mely az adó súlya és megszabásának alapja között forog fenn. A vagyoni, hozadéki és jövedelmi adóknál, továbbá a forgalmi adók egy részénél s a közvetetlen fogyasztási adók közűl a lakásadónál az adótétel a pénzösszegben kifejezett adóegység bizonyos százalékában van megállapítva, a mely esetben az adótételnek *adószázalék* vagy *adókulcs* (németesen *adóláb*) a neve.

VI. *Az adóösszeg. Adóösszegnek* az egy-egy adótárgytól, illetőleg az adóalany birtokában levő valamennyi adótárgy után fizetett pénz- vagy jószágmennyiséget nevezzük. Az adóösszeget az adótárgyban foglalt adóegységek számának az adótétellel történő szorzása útján számítjuk ki.

28. §.

Az adóztatás mértékalapja és forrása.

Az adóelmélet legelső s egyik legfontosabb kérdése, vajjon mely mértékalaphoz kell az egy-egy adózó által fizetendő adóösszeg nagyságának igazodnia. Erre a kérdésre az adó lényege adja meg a feleletet. Az adó, fizetésének tartamára nézve, állandó szolgáltatás. Állandó szolgáltatás pedig csak abban az esetben lehet, ha nem csökkenti az adózó szolgáltatóképességét, azaz nem rontja meg az adófizető gazdasági helyzetét. Ennélfogva az állam, a végső szükség esetén kívül, legföljebb addig a határig terjesztheti ki adóztató jogát, a melyen túl a törzsvagyon és munkaerő romlása következnék be. A nemzet életnedveit kiszívó, nyakrafőre való adóztatás az adó lényegébe ütközik, mert megsemmisíti annak a lehetőségét, hogy az adóforrás állandóan fenmaradjon.

Ezen az alapon az adóztatás mértékalapja és forrása elvontan nem lehet egyéb, mint az adófizető *teljesítőképessége.* Azok között az ismertető jelek között, a melyek nyomán az adófizető teljesítőképességét megmérhetjük, első helyen a *jövedelem* áll. Ennélfogva adóztató jogának érvényesítésénél arra kell az államnak törekednie, hogy a polgárok által viselendő adóteher jövedelmük arányához alkalmazkodjék. A jövedelem összegéhez arányosított adó magában véve természetesen még nem nyújt arra nézve biztosítékot, hogy az adó csakis a jövedelmet fogja érni. Az adó hatása nem az adó tárgyától, vagy legalább nem csupán ettől, hanem egyúttal, és pedig sokkal inkább, súlyától is függ. A mérsékelt vagyoni adó, vagy a nélkülözhető tárgyakra rótt fogyasztási adó a törzsvagyont nem támadja meg, a míg a túlságosan súlyos jövedelmi adó a vagyon csökkenését okozhatja.

Noha kétségtelen való, hogy az adófizetőképesség mértékének első és legfőbb tényezője a jövedelem nagysága, azt is könnyű belátnunk, hogy a jövedelem nem esik össze az adófizetőképességgel. A teljesítőképesség terjedelme az egyenlő nagyságú jövedelmet húzó személyeknél is jelentékeny különbségeket mutat, mert a jövedelem összegén kívül annak nemétől, kisebb-nagyobb állandóságától és biztosságától, az adófizető családi állapotától, névszerint a gondjaira bízott családtagok számától, továbbá társadalmi állásától, önmagának és családja tagjainak egészségi viszonyaitól s a tényleges teljesítőképességre befolyással levő egyéb személyi viszonyoktól is függ. Ha az adóhatóság az adózóknak az említett tényezők szerint alakúló öszszerű szolgáltatóképességét az adóigazgatás tökéletlenségénél s az emberek gyarlóságánál fogva pontosan nem határozhatja is meg, és ennélfogva a teljesen igazságos és arányos tehermegosztás eszménye nem valósítható is meg: azt méltán megkívánhatjuk, hogy a törvény az adókivető közegeket legalább azoknak a személyi viszonyoknak figyelembe vételére utasítsa, a melyeknek megállapítása nem jár különös nehézséggel s a melyek a tényleges adózóképességre lényeges befolyást gyakorolnak.

Legalább is az adózóval közös kenyéren levő kiskorú gyermekek és unokák nagy száma, az elszegényedett rokonok gyámolítása s a családfő vagy valamely családtag tartós betegsége, oly körülmények, a melyek a személyi viszonyokhoz való alkalmazkodást eltűrő adónemek kivetése alkalmával méltán tekintetbe veendők. Az öszszerű tel-

jesítőképességre befolyással levő, az átlagos állapottól eltérő ilyféle rendkívüli viszonyoknak figyelembe vételét némelyek azzal támadják meg, hogy az adókivető közegek önkénykedésére szolgáltat alkalmat, és hogy az állam nem lehet arra kötelezve, hogy a gyakran csak meggondolatlanságból, sőt könnyelműségből származó cselekmények eredményét kedvezményes figyelemben részesítse. Nem szenved kétséget, hogy a személyi viszonyok tekintetbe vételét elrendelő törvényi rendelkezések önkénykedésre vezethetnek s annyiban következetlenségre is okot adnak, a mennyiben a törvény által meghatározott körűlmények nem merítik ki az öszszerű adózóképességre befolyással levő összes mozzanatokat, ámde a jelzett viszonyoknak figyelmen kívül hagyása még nagyobb önkénykedés és következetlenség. Nem szorúl megokolásra, hogy egy nőtlen vagy gyermektelen kézműiparos vagy tisztviselő, illetőleg valamely csakis egészséges tagokból álló család feje jóval kedvezőbb gazdasági helyzetben van, mint valamely, különben hasonló viszonyok között levő 8—10 gyermekkel biró adózó, illetőleg tartós betegségben szenvedő tagokból álló családnak a fentartója. A nagy gyermeklétszámot annyival inkább tekintetbe kell venni, mert a legtöbb fogyasztási adó és áthárítása következtében esetleg a házadó is annál erősebben terheli az adózót, minél számosabb tagú családja van. Világos, hogy a személyes viszonyok figyelembe vétele annál szükségesebb, minél kisebb jövedelemmel bír az adózó és minél súlyosabb az adóteher. Az adómérséklés mértékét az adókivető közegek önkényének korlátozása végett a törvénynek kell megállapitania.

Önként értetik, hogy az alanyi adózóképességre befolyással levő személyes viszonyok tekintetbe vételének rendszerét nem lehet valamennyi adónemnél keresztűlvinni. Nem is említve a közvetett fogyasztási adókat, a hozadéki adók csoportjában a legszorosabb értelemben vett *tárgyi adóknál*, t. i. a föld- és házadónál, melyek a hozadéki forrást az adóalanytól teljesen elválasztják s az adófizető személyiségével teljességgel nem törődnek, a családtagok számát, betegségét s a tényleges teljesítőképességre befolyással levő egyéb személyi viszonyokat egyáltalában nem lehet tekintetbe venni. Azonban az ipar- és munkabéradó, valamint a nem szelvényadó módjára beszedett tőkekamatadó nem zárja ki az egyéni viszonyok figyelembe vételét. A tényleges adófizetőképességhez illeszkedő általános jövedelmi adó lényege pedig egyenesen megköveteli, hogy az adókivető közegek az

összerű adózóképességre befolyással levő nevezetesebb tényezőket, tehát az említett viszonyokat is tekintetbe vegyék.

A tételes adórendszerek még mindig nem eléggé veszik figyelembe az adózó személyiségét. *Ausztria* s a *német államok* jövedelmi adótörvényei a kisebb jövedelmeknél a nagyobb családi létszám, betegség, az elszegényedett rokonok eltartása és sorscsapások révén adnak adóleszállításra jogot. A *porosz,* valamint a legújabb *hesszeni* vagyoni adóról szóló törvény az említett viszonyok alapján a kisebb értékű vagyonok megadóztatásánál is adómérséklést rendel el. A tőkekamatadóról szóló, 1899. évi junius 9-ki *bajor* törvény szerint az olyan adókötelesek, a kiknek évi tőkejáradéka 3000 márkát és összes évi jövedelme 5000 márkát meg nem halad, a gyermekek eltartása és nevelése által okozott rendkívüli megterhelés, szegénysorsú rokonok eltartásának kötelezettsége, tartós betegség vagy különös sorscsapások esetében a tőkekamatadót a következő alacsonyabb adótétel szerint fizetik, a mennyiben pedig az adóköteles évi járadéka a legkisebb százaléktétel szerint volna megrovandó, teljes adómentesség illeti meg őt. Az *Északamerikai Unió* államaiban s a *svájczi kantonokban* a jövedelmi és vagyoni adók kiszabásánál van megengedve az egyéni viszonyok figyelembe vétele. *Dániában* az 1870. évi julius 2-iki jövedelmi adótörvény adómérséklésre jogosítja föl a kivetőbizottságot, valahányszor betegség, nyomasztó családi helyzet, vagy katonai szolgálatra való behívás az adózóképesség gyöngűlésére enged következtetést. *Francziaországban* a hét vagy több gyermekkel bíró, szegénysorsú családfők az «impót personnel et mobilier» alúl teljesen föl vannak mentve. *Hazai adórendszerünk* csakis a kereseti adó III. osztályába tartozó iparosok, kereskedők, ügyvédek stb. keresetének a lakás és üzleti helyiség bérértéke alapján, hivatalból történő meghatározásakor engedi meg a gyermeklétszám tekintetbe vételét.

Nehány pénzügyi író (különösen St. Mill és Pfeiffer) *a jövedelem megtakarított részére* nem kívánja az adókat kiterjeszteni. Ezt a nézetet a takarékosság fejlesztésének szükségességével s azzal okolják meg, hogy abban az esetben, ha a megtakarított jövedelem is adó alá esik, az állam egy és ugyanazt a jövedelmet kétszer adóztatja meg. Ámde ez az érvelés meg nem áll. Ha valaki megtakarított jövedelmét tőkésíti és tőkéjéből jövedelmet szerez, nem az egyízben már megadóztatott jövedelme, hanem tőkéjének hozadéka, tehát új adótárgy után adózik. Az, hogy elfogyasztjuk-e jövedelmünket, vagy

egy részét tőkeképzésre fordítjuk-e, nem változtat semmit jövedelmünk adóforrási minőségén. A takarékosság fejlesztésére irányúló törekvés elismerésre méltó, de csak akkor, ha nem ütközik fontosabb érdekekbe. Már pedig a fogyasztás alúl elvont jövedelmek adómentessége a közteherviselés általánosságán és arányosságán ejtene csorbát. A megtakarítások adómentessége csak a gazdagok adókedvezményeit szaporítaná. A míg a szegény ember jövedelmének teljes összege vagy legnagyobb része után fizetne adót, a vagyonos polgár jövedelmének nagy részét tehermentessé tehetné. Ha mindezekhez még hozzáadjuk, hogy a kérdéses elv keresztűlvitelére alig létezik czélhoz vezető módozat, az elmélet és gyakorlat szempontjából egyaránt elvetendőnek nyilváníthatjuk.

Mindazok, a kik az *adók jogalapját* az állam fennállásából eredő előnyökben találják, ezeknek az előnyöknek értéke szerint kívánják az egy-egy polgár által fizetendő adóösszeg nagyságát meghatározni. Ez az elmélet — melyet az érdek szerinti adóztatás elméletének, vagy röviden *érdekelméletnek* szoktak nevezni — abból indúl ki, hogy az állami rend csak a vagyonos osztálynak hajt hasznot. Ez a kiinduló pont azonban teljesen hibás. Az állami védelemre a vagyontalan polgár is rászorúl, mert a társadalmi érdekharczban csakis az államtól várhatja függetlenségének és emberi méltóságának biztosítását. És a mennyiben az állam fennállásából eredő legfőbb jó, a jogbiztosság, a népközösség valamennyi tagjára egyaránt kiterjed, a kérdéses elv következetes keresztűlvitele valamennyi polgárnak egyenlő összegű adóval való megterhelését követelné, a mi az igazságos tehermegosztásnak egyenes ellentéte volna. Az államhatalom leglényegesebb szolgálatai nem is az egyesek egyéni érdekeinek kielégítésére, de az összeség általános czéljainak létesítésére vonatkoznak. Végre, a szóban forgó elv nem is volna kivihető, mert az állami szolgálat magángazdasági értékét nem lehet megbecsülni, s azt még kevésbbé lehet megállapitani, hogy mily arány szerint oszlik meg az állami működésekből és intézményekből a nemzet egészének jutó haszon az egyes nemzeti tagok között. Ki tudná például meghatározni, hogy egy fényes tehetségekkel megáldott miniszternek vagy hadvezérnek működéséből évenként mennyi anyagi érték hárúl az egyes polgárra?

29. §.

A helyes adórendszer legfőbb kellékei.

Nagyot tévednénk, ha azt gondolnók, hogy az olyan adó, a mely a polgárok teherviselőképességét meg nem haladja, nem eshetik semmi tekintetben kifogás alá. Ebben az esetben a jogos elégületlenség legkisebb jele nélkül azokat az adókat is el kellene tűrnünk, a melyeket a kormány oktalan költekezésekre pazarol el, s azt az adórendszert is gáncsolhatatlannak kellene tekintenünk, a mely egyes osztályokat minden közszolgáltatás alúl fölment vagy adókedvezményekben részesít, másokat pedig épen ezért túlságosan terhel. És azért a mily igaz, hogy az adók mértékalapját a polgárok szolgáltatóképességében kell keresnünk, ép olyan kétségtelen, hogy az adórendszer helyességének még egyéb kellékei is vannak. Ezek: az adók jogossága, általánossága, arányossága, továbbá a nemzetgazdasági érdekek lehető megkimélése s az adók pénzügyi czélirányossága.

I. Az *adók jogosságát* az adóztatás jogalapja, azaz az adóbevétel szükségessége szabályozza. Az az adó, a melyet az állami czélok nem igazolnak, még akkor is jogtalanság, önkénykedés és sarcz, ha a helyes adórendszer egyéb alapelveit nem sérti. Tiszta sor, hogy az állam adóztató jogát nem a rendes államkiadások átlagos nagysága határolja. Szó sincs róla, hogy az adóbevételt csakis a rendes kiadások teljesítésére volna szabad fölhasználni. Az adóbevétel egy részét teljes joggal rendkívüli kiadásokra, adósságtörlesztésre, vagy ha a fenforgó viszonyok úgy kívánják, hadikincs gyűjtésére is fölhasználhatja a kormány. Az adóztatás jogosságának kelléke csak akkor van megsértve, ha az adóbevétel még a kedvezőtlen években is meghaladja az átlagos szükségletet. Ebben az esetben az adóteher megfelelő apasztásával kell a jogosság követelésének eleget tenni. Azonban nyílvánvaló, hogy az adóteher leszállítása nagy óvatosságot s a fenforgó viszonyoknak minden oldalról való komoly fontolóra vételét követeli. Az adótehernek elhamarkodott mérséklése egy-két szerencsés esztendő után, hogy a törvény nemsokára ismét súlyosbítsa az adókat, határozottan káros intézkedés, mert két ízben zavarja meg a nemzetgazdaság rendes menetét, és annyiban politikai szempontból is veszélyes, a mennyiben az adók újból való fölemelése széles néprétegek elégületlenségét, sőt elkeseredését okozza.

II. Az *adók általánosságának* elve azt jelenti, hogy az adózás

tekintetében ne legyen senkinek kiváltsága, azaz egyetlen adózóképességgel bíró fizikai vagy jogi személy se legyen a közterhek viselése alúl fölmentve. Ez már a polgárok érdekközösségénél fogva sem lehet máskép. Ezenfelül az adóviselés általánosságát az ország pénzügyi érdeke is megköveteli, a mely abban az esetben rövidséget szenvedne, ha a törvény egyeseket minden tehertől fölmentene, másokat pedig épen ebből az okból oly súlyosan adóztatna meg, hogy törzsvagyonukhoz lennének kénytelenek nyúlni.

III. Az *adók arányosságának* (egyenlékenységének) elve abból áll, hogy az egy-egy adózó által fizetendő adóösszeg a teherviselőképesség mértékéhez legyen viszonyítva. Az adók arányossága tehát nem azt jelenti, hogy mindenki tárgyilag egyenlő adóösszeget fizessen, hanem hogy ne legyen senki kénytelen a közterhekből nagyobb részt elvállalni, mint a milyen teljesítőképességük arányában a többbi adózóra súlyosodik.

IV. Az adóügy rendezésekor arra kell törekedni, hogy a menynyire a szükséges bevételnek s az államkincstár jogos érdekeinek biztositása megengedi, az adók, valamint az adóigazgatási intézmények, a nemzetgazdaság természetes fejlődését, jelesűl a javak termelését. forgalmát, fölosztását és fogyasztását lehetőleg kevéssé zavarják.

V. Az adórendszer pénzügyi helyességének egyik főkövetelménye, hogy czéljának tényleg megfeleljen, vagyis az állami kiadások teljesithetésére elégséges födözetet nyújtson s az időről-időre nagyobbodó szükséglet kielégíthetését biztosító, természetes fejlődőképességgel bírjon, sőt oly adóintézményekből is álljon, melyek a rögtön támadó rendkívüli szükséglet legalább egy részének csakis a jelen nemzedék által való viselését teszik lehetővé.

30. §.

A fokozatos adó.

Gross: Allg. progr. Grund- u. Einkommenst. Jena, 1848.; Villiaumé: Nouveau traité d'économ. pol. Paris, 1857. II, 137. l.; Garnier: Traité des finances. VII. fej.; Hock: 78. l.; St. Mill: V. k. 2. fej. 3. §.; Proudhon: Théorie de l'impôt. 205. l.; Emminghaus: Rentzsch kéziszótárában. 252. és 694. l.: Schäffle: System. II. 404. l.; Hallwyl: Über das Wesen u. die Wirkungen der Progressivsteuern. Aarau, 1869.; Wagner: 2-ik kiad. 372. l és Rede üb. d. sociale Frage. Berlin, 1872. 36. l.; Cohn: Finanzwiss. 257. l.;

Scheel: Progr. Best. Tübing. folyóirat. 1875.; Laspeyres a Bluntschli-féle szótár X. köt. 113. l.; Rössler: Schriften d. Vereins f. Socialpol. Leipzig, 1873. III. 79. l.; Leroy-Beaulieu: I. 188. l.; Nasse: Ueb. Personalbest. Schriften d. Vereins f. Socialpol. 1873. 14. l.; Hirth több közleménye az «Annalen d. deutsch. Reichs» cz. folyóirat 1874. és 1875. évi folyamában; Lehr: Krit. Bemerkungen. A «Jahrb. f. Nationalök. u. Stat.» XV. évfolyamában. Jena, 1877.; Neumann: Progr. Einkommenst. Leipzig, 1874.: Meyer: Die Prinzipien der gerechten Best. Berlin, 1884.; Sax: Die Progressivsteuer. Zeitschr. f. Volkswirthsch., Socialpolitik u. Verwalt. Wien, 1892.; Grabein: Beiträge zur Geschichte von der Steuerprogression. Finanzarchiv, 1895.; Heiss: Die Steuerprogression. Archiv für. soc. Gesetzg. und Statistik. XIII.; Carfallo: Essai sur les lois de l'impôt progressiv. Paris, 1889.; Cohen: Reformes pratiques dans le régime des impôts. Paris, 1894.; Rambaud: De la proportionnalité ou de la progressivité de l'impôt. Revue cath. des institutions et du droit. 1894. évi foly.; Cavaignac: Pour l'impôt progressif. Paris, 1895.; Ravanier: La refonte des impôts; l'impôt progressif sur les revenus. Paris, 1895.; Seligman: Progressive taxation in theory and practice. Baltimore, 1894.; Martello: L'imposta progressiva in teoria ed in pratica. Torino, 1896.; Masé-Dari: Imposta progressiva. Torino, 1896.; Caviglia: L'imposta progressiva. Cuneo, 1900.; Colli: L'imposta progressiva. Milano, 1902.

Az élet s az elmélet embere, szakértő és nem szakértő, mondhatjuk ország-világ tudja és hirdeti, hogy az adózásnak az adózóképesség arányához kell simúlnia. Igen ám! de ez a tétel oly általánosságban mozog és olyan keveset mond, hogy frázisnak is beillik. A föladvány tulajdonképi lényege abban a további kérdésben nyilatkozik meg, hogy mi hát az adózóképességnek igazán helyes aránya? Az erre a kérdésre adott válasz két, egymással szemben álló táborra osztja a kormányférfiakat és tudósokat. Az egyiknek az a nézete, hogy a teljesítőképesség ugyanabban az arányban emelkedik, a melyben a jövedelem, a miért az adókulcsnak — bármilyen nagy legyen is a jövedelem — egyenlőnek kell maradnia, tehát csakis a *szigorúan arányos adó* felel meg az igazságos adóztatás eszményének. A másik tábor pedig azt vallja, hogy az adófizetőképesség a jövedelem összegénél nagyobb arányban növekedik, a miért a jövedelem nagysága arányában az adókulcsnak is emelkednie kell, tehát csupán *a fokozatos (progessziv) adó* képes a valóban arányos tehermegosztás elvét érvényre segíteni.

Az egész adóügyi elméletben kevés kérdés van, mely oly élénk és sokoldalú megvitatásban részesűl s olyan komoly megfontolást kíván, mint az adófokozás föladványa. A fokozatos adó egyoldalú pénzügyi tekintetben ugyan nem valami kiváló fontosságú intézmény,

mivel nem annyira az adóbevétel emelését, mint inkább a vagyontalan osztályok terhének könnyítését veszi czélba, mindazáltal az adóügy rendezésébe is mélyen belenyúl és kiváltképen szocziális szempontból bír nagy fontossággal.

Az adófokozás kérdése az újabb tudományban nevezetes fejlődésen ment keresztül. A míg 50 évvel ezelőtt az adófokozást úgyszólván kizárólag csak a szocziálisták kívánták, kik tudvalevőleg arra törekednek, hogy a munkások s általában a vagyontalan néprétegek adómentességet élvezzenek s a közterheket csakis a tehetős osztályok viseljék, addig újabban nagyon megszaporodott azoknak az államférfiaknak és pénzügyi íróknak a száma, a kik a mérsékelt adófokozást az igazságos adóztatás elengedhetetlen követelésének tartják. Előkelő szaktudósok (pl. Stein, Schäffle, Wirth, Walcker), kik korábbi kiadású műveikben elvetették az adófokozást, utóbb ennek az intézménynek határozott szószólóivá szegődtek. Annak igazolására, hogy némelyek mily elkeseredéssel és túlzással támadták meg az adófokozás eszméjét, fölemlítem, hogy Thiers (De la propriété. Bruxelles, 1849. 205. l.) a fokozatos adót a tulajdon semmibe vételének, Baudrillart (Nemzetgazd. kézik. Keleti K. átdolgozásában. 401. l.) az állami önkény kifolyásának, Eisenhart (Kunst d. Best. 105. l.) a gazdagok kizsákmányolására rendelt közönséges sarcznak, Umpfenbach (kézik. első kiad. I. 120. l.) égbekiáltó képtelenségnek, Volowsky (L'impôt sur le revenu. Paris, 1873. 18. l.) romboló és szerencsétlen intézménynek, Leroy-Beaulieu (I. 194. l.) a tudományban és életben semmi alappal nem bíró, érzelgős elmélet eredményének tekinti.*

Az adóelméletnek még híre sem volt, a midőn a fokozatos adó az életben már meghonosodott. Az ó-korban sem volt ismeretlen. *Athén* már a peloponezusi háború idejében (a Kr. sz. e. V. évszázban) fokozatos vagyoni adót szedett. Nem egy középkori fejedelem, ha rendkívüli pénzügyi eszközöket követelő helyzetbe jutott, fokozatos

* Az adófokozás ellen nyilatkoznak még: Grotius, Hobbes, Justi, Schlözer, Lüder, Harl, Behr, Jacob, Malchus, Murhard, Fulda, Hoffmann, Biersack, Hermann, Stahl, Helferich, Rau, Hock, Parieu, Sparre, Bergius, Gneist, John Stuart Mill, M'Culloch, Seligman, Proudhon, Cohen, Roscher, Pfeiffer, Rössler, Laspeyres. — Mellette foglalnak állást: Montesquieu, Rousseau, Say, Garnier, Royer asszony, Villiaumé, Rossi, Denis, Cossa, Graziani, Martello, Wirth, Höfken, Wagner, Röder, Schäffle, Stein, Held, Vocke, Emminghaus, Dühring, Nasse, Hirth, Neumann, Schönberg, Cohn, Sax, Scheel, Bilinski, Eheberg, Gensel, Bossart.

adót rótt az alattvalókra. Ezt tette Nagy Károly, ezt a XIV. és XV. évszáz folyamán több angol király. A XV. évszáz első felében Firenze fokozatos jövedelmi adót szedett. Egy 1512 ik évi törvény *Németországban* a «közfillérnek» fokozatos tételekkel való kirovását rendelte el.* A XVIII. évszáz végén s a XIX. évszáz elején *Ausztria, Poroszország, Báden,* és *Szászország* a háborúi költségek egy részét fokozatos adókból födözték.

Az adófokozás elve egyre szélesebb medret váj a teherviselés valódi arányosságát követelő politikai pártok gondolatvilágában. Ma már az állami élet intézésében túlnyomó befolyással bíró társadalmi körök is gyöngébb ellenzést mutatnak ez ellen az adóintézmény ellen s a progressziv adókulcs a tételes adótörvényekben is mind szélesebb alkalmazást nyer. A közvélemény Európaszerte be kezdi látni, hogy az alsó néprétegekre súlyosodó aránytalan adóteher a társadalmi béke veszélyeztetése nélkül már alig fokozható. Egyrészen a szaporodó állami kiadások és ennek következtében a közterhek nagymértékű emelkedése, másrészen a politikai és társadalmi viszonyoknak és eszméknek az utolsó 2—3 évtizben bekövetkezett gyökeres átalakulása, kiváltképen a vagyontalan osztályok politikai hatalmának gyarapodása s az egyenlőség elvének megvalósítását sürgető demokratikus közérzület terjedése, a mely nem engedi, hogy az egyik polgár leroskadjon a rárakott teher súlya alatt, a másik pedig úgyszólván tehermentesen élvezze szerencsés helyzetének örömeit, okozzák, hogy a fokozatos adó a tételes adórendszerekben mindig jobban hódít. Érvényben van az adófokozás a *svájczi* jövedelmi- és vagyoni adókban, az *angol, dán, svéd* és *éjszakamerikai* jövedelmi adókban, a *bajor* jövedelmi és tőkejáradék-adóban, a *német államok* általános jövedelmi adóiban, az *osztrák* személyes jövedelmi adóban, továbbá a *franczia* ajtó- és ablakadóban, az *osztrák* járadék- és házosztály-adóban, a *magyar* házosztályadóban és IV-ik osztályú kereseti adóban, *Angolország, Francziaország,* több *svájczi kanton* és nehány éjszakamerikai állam örökségi adójában.

Az adófokozás jogosúltságát könnyű bebizonyítani. Az adórendszernek kétségtelenűl az adók által okozott áldozat egyenlővé tételére

* A fokozatos adó történetére nézve nagyon érdekes adatok találhatók Grabein id. dolgozatában.

kell törekednie. Ez pedig azt követeli, hogy a szegény sorsú polgár ne érezze jobban az adóviselés súlyát, mint a gazdag adózó, ki, ha jövedelmének nagyobb részével járúl is hozzá a közterhek viseléséhez, az adó által jövedelmében támasztott hiányt kevesebb nélkülözéssel, tehát könnyebben tűrheti el. Minél jobban haladja túl valakinek jövedelme elsőrendű életszükségleteit, annál nagyobb arány szerint képes az állami terhek viseléséhez hozzájárúlni, mert minél nagyobb a jövedelem, az adó annál inkább csak a kevésbbé sürgős szükségletet nyomja s annál csekélyebb nélkülözést okoz. Nyilvánvaló, hogy a ki 3%-os adó szedése mellett 2000 korona jövedelme után 60 korona adót fizet, jóval nagyobb terhet visel, mint az, a ki 20,000 korona jövedelem után 600 koronával van megróva. Az a polgár, a ki tízszer akkora jövedelmet húz, mint adózó társa, nemcsak tízszer oly nagy, hanem sokkal nagyobb szolgáltatóképességgel bír, mert ahhoz az adófizetőhöz képest, a ki a kérdéses összeg tizedrészével kénytelen megelégedni, elsőrendű szükségleteinek kielégítése után nem tízszer akkora, hanem sokkal nagyobb összeg fölött rendelkezik, a mely összegből az állam iránti tartozásának lerovására méltán nagyobb hányadot fordithat. Ennélfogva el kell ismernünk az államnak azt a jogát, hogy a nagyobb jövedelmet nagyobb százalékkal terhelhesse.

A nagyobb vagyon és jövedelem nemcsak számtani, hanem erősebb arány szerint növekedő gazdasági erőt és társadalmi hatalmat biztosít az adófizetőnek. Már pedig a kinek a földi élet nagyobb gazdasági erőt és több társadalmi hatalmat nyújt, több kötelességgel is tartozik nemzete irányában. A kifejlődött gazdasági szervezet összepontositó irányzata a munkamegosztás terjedésével a nagyiparosoknak s általában a nagy tőkebirtokosoknak mindig nagyobb gazdasági erőt ad, a vagyontalan osztályok gazdasági függését pedig egyre jobban növeli. Az olcsóbb hitel, az értelmesebb üzletvezetés lehetősége, a nagyobb kárveszélylyel járó, de egyúttal tekintélyesebb nyereséggel biztató vállalatok alapithatása, a tökéletesebb termelési módok gyorsabb meghonosithatása, az üzleti konjunkturák teljesebb kiaknázhatása, a munkamegosztás nagyobb mértékű alkalmazhatása s az üzleti érdekek hathatósabb támogathatása a törvényhozó testületben, kormánynál és sajtóban, mind oly segítőeszközei a nagyiparnak és nagytőkének, a melyek a vagyonos osztálynak az alsó néprétegek irányában mindenha kiváltságszerű gazdasági fensőséget

fognak biztosítani. Az pedig teljesen jogosúlt, hogy a törvényhozó az adómérték meghatározásakor a vagyonos osztály gazdasági fenségét is tekintetbe vegye.

A fokozatos adókulcs kérdésének mérlegelése alkalmával az is latba esik, hogy a nagyobb jövedelmek kinyomozása nagyobb nehézséggel jár, tehát a nagyobb jövedelmek könnyebben kibúvnak az ellenőrzés alúl. A kisebb jövedelmeknél csak némileg szigorú becslés mellett a tényleges jövedelem 20%-át meghaladó becslési tévedések is ritkán fordúlhatnak elő, a míg a nagy jövedelmeknél az 50—60%-ig terjedő tévedések is gyakoriak. A nagyobb jövedelmeket már ebből az okból is súlyosabb adótétellel kell megróni.

Továbbá, ha az adott viszonyok közt szükséges bevételt szigorúan arányos adókból szerzi be az állam, egészen más hatása van az adóztatásnak, mint volna abban az esetben, ha ugyanazt a nagyságú bevételt fokozatos adókból gyüjtené egybe. A szigorúan arányos adó nagy állami kiadások mellett a vagyontalan osztály elsőrendű szükségleteinek megszorítását eredményezi, ellenben a fokozatos adó csak a bírás vágyát szorítja alkura s a fényűzési fogyasztás élvezeteit mérsékli.

Kétszeresen jogosúlt a nagyobb jövedelmek erősebb megrovása olyan országban, a hol az alsó osztályokat aránylag súlyosabban érő fogyasztási adók (só-, liszt-, ásványolaj-, húsadó) állnak fenn, mivel az ilyen adók a szegény sorsú polgárok háztartását aránylag jobban megdrágítják. Az az állam, a mely bevételeinek tetemes részét ilyen hatású adókból szerzi be, a vagyonos osztályokat igazán arányosan még fokozatos jövedelmi adó fennállása mellett sem adóztatja meg, mivel a nélkülözhetetlen tárgyakra vetett fogyasztási adók által okozott aránytalanságot a mérsékelt adófokozás teljesen nem egyenlíti ki.

Valamennyi adónemnél persze nem lehet az adótétel fokozását keresztülvinni, nem névszerint a termelőktől, kereskedőktől vagy szállítóktól beszedett fogyasztási adóknál, a legtöbb forgalmi adónál s a hozadéki földadónál. A pusztán tárgyi viszonyokra támaszkodó kataszteri földadó természetével már csak azért sem fér össze a fokozatos adó, mert a progressziv adónak az a rendeltetése s alapeszméje, hogy az adóteher a személyes és valóságos adófizetőképességhez alkalmazkodjék, ez pedig a tisztán tárgyi szempontokra fektetett, a személyi tekinteteket teljesen mellőző kataszteri földadónál

kivihetetlen. Ellenben az általános jövedelmi adónál, az általános vagyoni adónál, a jövedelmi adó elvei szerint kivetett házbér- és iparadónál, a részvénytársulatok megadóztatásánál, a nem szelvényadó alakjában beszedett tőkekamatadónál, továbbá az örökségi és nyereményi adónál, lakásadónál, nemkülönben némely fényűzési adónál (jelesűl a cseléd-, ló- és kocsiadónál) könnyű az adófokozás eszméjének érvényt szerezni.

Némelyek a *progressziv* és *degressziv* adót különböztetik meg s a degressziv adót elfogadják, ellenben a progressziv adót elvetik. *Degressziv adó* alatt az adófokozásnak azt a fajtáját értik, a melynél a bizonyos kisebb összegen, pl. 10.000 koronán alúli jövedelmek az alapúl vett normális adótételnél alacsonyabb, lefelé haladó, azaz mindig kisebb adótételek alá esnek, s a kérdéses összeget, például 10.000 koronát elérő, valamint az azt meghaladó összes jövedelmek egyenlő adótétellel vannak megterhelve. Ellenben a tulajdonképi *progressziv adó* szerintük: az adókulcs fokozatos emelkedése végtelenig, vagy minthogy ez az egész adóalap elkobzására vezethetne, az adófokozásnak csak a jövedelem nagyobb összegénél, pl. 100.000 koronánál bekövetkező megállapodása. Pl. e szerint a terminologia szerint az *angol* és a *lübecki* jövedelmi adó, melyeknél a normális adótétel már a 700 font sterling, illetőleg 3900 márka jövedelmi összegnél veszi kezdetét s az ezen összegeken alúli jövedelmek lefelé menő adókulcs alá esnek, *degressziv adók;* ellenben a *württembergi* jövedelmi adó, melynél a legnagyobb adótétel 200.000 márka jövedelemnél veszi kezdetét, vagy a *porosz*, valamint a *szász* jövedelmi adó, melyeknél az adókulcs emelkedése 100.000 márka jövedelemnél állapodik meg, *progressziv adók.* Annak a megkülönböztetésnek, a mely a progressziv adóval a degressziv adót állítja szembe, alig van logikai tartalma. Az ú. n. *degresszió* nem ellentéte az adófokozásnak, mivel maga is adófokozás. Alúlról tekintve a degressziv adó is progressziv, és felülről nézve a progressziv adó is degressziv. A kettő közötti különbség csak abban mutatkozik, hogy a degressziv adónál az adókulcs emelkedése gyorsan megállapodik, a progresszivnél pedig tovább halad, tehát a degressziv adónál az adózók nagyon tetemes része egyenlő mértékű adót fizet, holott a szoros értelemben vett fokozatos adó fönnállása mellett a jövedelmek legnagyobb része különböző adótételek alá esik, és csak a legnagyobb jövedelmek — ennélfogva aránylag csekély számú

adókötelesek — vannak egyenlő adókulcscsal megterhelve. Mind a kettő ugyanarra a czélra, az adóviselés arányossági elvének megvalósítására, törekszik. Azok az okok, a melyek kívánatossá teszik, hogy a törvény a kis jövedelmet alacsonyabb adótétellel rója meg, mint a középnagyságút, azt is megkövetelik, hogy a nagy jövedelem erősebben legyen megterhelve, mint a középnagyságú, a miért a *degresszió* pártolásában s a *progresszió* elvetésében ellenmondást látunk. Minthogy a progressziv adó az adókulcs fokozását a nagyobb jövedelmekre is kiterjeszti, a degressziv adónál következetesebb s igazságosabb.

A kisebb jövedelmek adóterhének mérséklését kétféle módon lehet keresztűlvinni. A törvény vagy kisebb adótételeket róhat a kisebb jövedelmekre, vagy pedig egyenlő adótétel alkalmazása (azaz a formaszerinti adókulcs állandósága) mellett a teljes jővedelmi összegből a kisebb jövedelmeknél nagyobb hányadnak s a nagyobb jövedelmeknél lassanként csökkenő hányadnak levonását engedheti meg, mely utóbbi módozatnál azon a ponton, a melytől kezdve a normális adó nyer alkalmazást, a levonás teljesen megszűnik. Igy viszi keresztűl a haladványozást a *bádeni* 1884-ik évi jövedelmi adótörvény, mely az adó alá eső, 500 márkában megállapított legkisebb jövedelemből csak 100 márkát, 1000 márka jövedelemből 250 márkát, 1000 márkán felűl az első ezer márka után 250 márkát, 10.000 m. jövedelemből 9000 márkát, 20.000 márka jövedelemből 19.000 márkát, 29.500 márka után 28.500 márkát, végre 30.000 m. s az ezt meghaladó jövedelmeknél a teljes összeget rendeli megadóztatandónak.

Némelyek (pl. *Eisenhart, Umpfenbach, Leroy-Beaulieu)* a fokozatos adónak csak azt az alakját fogadják el, a mely a létminimum czímén meghatározott egyenlő összegnek valamennyi jövedelemből való levonása s a fenmaradó jövedelmi résznek valamennyi adózónál ugyanazzal a százaléktétellel való megrovása következtében keletkezik, mert az adófokozás ebben az esetben minden félbeszakítás nélkül folytonosan előrehalad a nélkül, hogy az adó az egész adóforrást fölemésztené, tehát vagyonkobzásra vezethetne, és mert az ilyképen alakúló adóskála nem önkényes, hanem valamennyi adókötelesre nézve egységes elvet követ. Igaz, hogy bizonyos irányban ennek az adóztatási módnak alkalmazása esetében is adófokozás képződnék, de az adószázalék a kisebb jövedelmeknél oly erősen, a

nagyobb jövedelmeknél pedig oly gyöngén emelkednék, hogy az ilyen emelkedés a tulajdonképi fokozatos adó czélját meg nem közelítené. Az egyes jövedelmi fokok adómértéke között mutatkozó különbözet csakhamar annyira elmosódnék, hogy az adókulcs már a közép jövedelmeknél úgyszólván állandóvá válnék. Ha pl. az adómentes létminimumot valamennyi adókötelesre nézve 1200 koronában veszszük föl, 3%-os adókulcs alkalmazása esetében az adófokozás menete olyképen alakúlna, hogy az adó 1400 K jövedelem után $^3/_7$%-ot, 1800 K jövedelem után már 1%-ot, 3600 K után 2%-ot, 4000 K után $2^1/_{10}$%-ot, 10.000 K után $2^{16}/_{25}$%-ot, 20.000 K után csak $2^{41}/_{250}$, 100.000 K után $2^{241}/_{250}$%-ot és 20 millió K után még nem teljesen 3%-ot tenne. Az ilyen adóskála ugyan nem szigorúan arányos adóztatás, de tulajdonképi fokozatos adónak sem tekinthető. Ha úgy akarja a törvényhozó, a kisebb jövedelmeket tulajdonképi adófokozás mellett is adómentességben részesítheti, azonban a nagyobb jövedelmeknek méltányos, azaz a növekedő adózóképesség aránya szerint általában ugyan erősebb, de viszonylag a kisebb jövedelmekénél nem súlyosabb megterhelését csak valóban fokozatos adóskálával érheti el.

A fokozatos adó ellenei többféle érvre hivatkoznak. A legcsattanósabb érvük, hogy a fokozatos adó a nagy vagyont elkobozza, a kereseti ösztönt elbátortalanítja s a szorgalmat, valamint az élénkebb ipari tevékenységet bünteti. Erre az a válaszunk, hogy az említett hatásokat csupán a túlhajtott adófokozás idézné elő. Azután, az adóztatást nem kell, és ha a törvényhozó igazságos tehermegoszlást vesz czélba, nem is lehet úgy intézni, hogy a vagyonszerzést és szorgalmat jutalomban részesítse, mert a ki, habár nagyobb szorgalmával és ügyességével, nagyobb jövedelmet szerez, nagyobb fizetőképességgel is bír, tehát erősebben rovandó meg. Egyébaránt sok jövedelem nem is szorgalomnak s egyéni érdemnek az eredménye. Az állam pedig nem tekinthet arra, hogy polgárai miből szerzik jövedelmüket. Személyes tevékenységből vagy öröklött vagyonból, kizárólag saját érdemükből vagy legalább egyúttal a fennálló gazdasági szervezet által előidézett körülményekből is? Olyan jövedelem, a melyre ráfoghatnók, hogy kizárólag a jövedelmet húzó személy tevékenységének s egyéni érdemességének az eredménye, talán egy sincs. A jövedelem a létért való küzdelemnek, tehát egyszersmind mások kizsákmányolásának is az eredménye, a mely kizsákmányolás rendszerint annál

hathatósabb s önzőbb, minél nagyobb a jövedelem, úgy hogy az egyéni jövedelem tulajdonképen az összes gazdasági, társadalmi s állami tényezők közrehatásából támadó nemzeti jövedelemnek az a része, a melyet az egyes ember az őt környező viszonyoknak többé-kevésbbé ügyes és szerencsés fölhasználásából és nem pusztán saját erejéből szerez. A vagyonkobzásra való hivatkozás ugyan nem teljesen üres ráfogás, a mennyiben a mértéken túli adófokozás az adóforrás elharácsolására vezethet és mozgalmas időkben a tulajdont is veszélybe döntheti. Ámde azon az alapon, hogy a kivitel módja az adófokozást igazságtalanná teheti, magát az intézményt nem vethetjük el. Hiszen alig van politikai vagy gazdasági intézmény, a mely nem válhatik bajok és veszélyek forrásává. Az iparszabadság, sajtószabadság, vagy a népképviseleti rendszer szintén rossz czélnak lehet az eszköze. Az egyesűlési és gyűlésezési jog, vagy az állam rendőri hatalma, nem egyszer szolgáltatott már visszaélésre alkalmat. És ezeket az intézményeket és jogokat mégis a gazdasági és politikai szabadság, illetőleg az állami rend biztosítékainak tekintjük.

Mások azt gáncsolják az adófokozásban, hogy a kommunizmusnak egyengeti az útját. Azonban a fokozatos adó nemcsak nem mozdítja elő a vagyonközösségi törekvéseket, hanem az önző czélok által szított osztályküzdelemnek természetes kibékítője és a társadalmi rendet fenyegető szoczializmus egyik ellenszere, mert az a rendeltetése, hogy a polgári kötelesség teljesítéséből a vagyonos osztály is elvállalja az őt igazságosan megillető részt. A nemzeti jövedelem egyenlőtlen megoszlásában az alsó néprétegek ugyan teljesen nem fognak soha megnyugodni, de ne feledjük, hogy minél jogosabb a vagyontalan osztályoknak bizonyos állami és társadalmi intézmények ellen táplált elkeseredése, annál féktelenebb szenvedélylyel fogják adandó alkalommal az ezeket az intézményeket fentartó állami és társadalmi szervezet lerontását megkisérleni. Minél szívósabban ragaszkodnak a tehetős polgárok az érvényben levő adórendszer által nekik nyújtott igazságtalan előnyökhöz, annál rövidebb idő alatt fognak a régtől fogva rettegett erőszakos osztozkodás napjai bekövetkezni. Ha a tömegelemek észreveszik, hogy a vagyonilag előbbkelő társadalmi körök nemcsak politikai előjogokban és lényeges gazdasági előnyökben részesűlnek, hanem még a közterhek viseléséhez sem járúlnak hozzá igazán egyenlő áldozattal : a fennálló állami és társa-

dalmi szervezet irányában engesztelhetetlen, a vagyonos osztályra s az egész társadalmi rendre nézve könnyen végzetessé válható gyűlölet szállja meg őket. Ellenben, ha azt látja a kisebb adófizetők osztálya, hogy a gazdagság egyúttal polgári erényeknek és nagyobb áldozatoknak is forrása, s a felső társadalmi körök nem fordulva el a jogérzet és igazság parancsától kedvező helyzetüket nemcsak önző érdekeik kielégítésére, hanem egyszersmind a vagyonnal járó kötelességek teljesitésére is fölhasználják: az alsó osztályok elkeseredésének éle eltompúl s a vagyonközösségi ábrándok terjedésének és veszélyességének egyik főoka elenyészik.

Az adófokozásra dobott egyik további vád, hogy a fokozatos adó a progresszió szabályos emelkedése esetében az egész adóforrást fölemészti, ha pedig az adókulcs emelkedése a jövedelem bizonyos fokán megállapodik, épen a legnagyobb jövedelemmel bíró adózók megokolhatatlan kedvezésben részesűlnek. Annak a vádnak, hogy a fokozatos adó a haladvány következetes emelkedése esetében az adóforrást teljesen elnyeli, nincs semmi gyakorlati súlya. A progressziót csak félbeszakitással, vagy pedig folytonos, de oly lassú emelkedéssel lehet alkalmazni, mely az adóztatásnak általában megengedhető legsúlyosabb mértékét az adott viszonyok közt létező legnagyobb jövedelemnél sem haladja túl. A fokozás félbeszakítása kétségtelenűl némi következetlenséget és igazságtalanságot foglal magában, a mi bizony megtámadható része az adófokozás eszméjének, azonban a törvényhozás sok esetben jut abba a helyzetbe, hogy nem tudván tökéleteset létesiteni, a nagyobb hiba mellőzéséért a kisebb hibát eltűrni kénytelen. Csakis a szóban levő tökéletlenség kikerűlése kedvéért annál nagyobb hiba volna a bizonyos pontig emelkedő adókulcstól visszariadni, mivel a szigorúan arányos adó nagy állami szükséglet s a jövedelmi viszonyok nagyon tetemes egyenlőtlensége mellett hasonlíthatatlanúl nagyobb igazságtalanság volna.

Az adófokozás megállapodásával járó következetlenséget némelyek (l. Emminghaus: Rentzsch kéziszótára, 694. l.; Neumann: Progr. Einkommenst. 144. l.; Wintzingerode: Schriften d. Vereins f. Socialpol. III. 95. l.) azzal mentegetik, hogy a jövedelemnek azon az összegén fölül, a melytől kezdve az adózó a többletet fölösleges élvezetekre vagy tőkeképzésre használja föl, a teljesitőképesség már nem emelkedik, mivel ettől a ponttól kezdve az egyenlő adótétel az összes nagyobb jövedelmeket egyenlően erősen, vagy jobban szólva

egyenlően kevéssé éri. Ezzel a megokolással nem értek egyet. Ha a tőkeképzés átlagos lehetőségét fogadnánk el a fokozás véghatáráúl, már 10—12.000 korona jövedelemnél kellene az adókulcs emelkedésének megállapodnia, ez pedig a fokozatos adó czéljával ellenkeznék. Azzal sem lehet az adófokozás félbeszakítását megokolni, hogy a bizonyos összeget túlhaladó jövedelem fölösleges kiadásokra szolgál. Jövedelmének minél nagyobb részét fordíthatja valaki fölösleges kiadásokra, annál kevésbbé érzi az adó által okozott áldozat súlyát. Ha pl. 80.000 koronát tekintünk olyan összegnek, a melyen felűl a többlet fölösleges czélokra szolgál, a fölöslegnek is több foka lévén, nagy különbség van a közt, ha valaki 6000, vagy pedig 600.000 koronát fordíthat fölösleges kiadásokra. Ennélfogva nem tekintjük magunkévá azt a fölfogást, hogy az egyenlő adókulcs bizonyos meghatározott nagyságú jövedelemtől kezdve egyenlő nyomást okoz. Az adókulcs emelésének a legnagyobb jövedelmekig terjedő folytatása az adóbevételt ugyan nem nagy mértékben szaporítaná, mert az igen nagy jövedelmet húzó személyek száma mindenütt csekély, azonban a szigorú következetesség a fokozás szakadatlan folytatását követelné. De minthogy az adókulcsnak félbeszakítás nélkül való emelkedése — ha nem akarja a törvényhozó az adótételt oly lassú haladvány szerint emelni, a mely mellett a progresszió merő szemfényvesztéssé válnék — a gazdagok túlságos megterhelésére vezetne, a fokozásnak bizonyos határon meg kell állapodnia.

Az adófokozás arányára s a fokozatos adóskála berendezésére nézve a következő irányelveket állíthatjuk föl. Elvontan tekintve az adófokozás annál tökéletesebb, minél tovább halad, mert annál kevesebben részesűlnek a progresszió megállapodásával járó kedvezésben. Csakhogy a messzire terjedő haladvány az adóskála oly berendezését teszi szükségessé, a mely vagy nagyon mérsékelt arányban emeli a középnagyságú jövedelmek adótételeit, a mi az adó pénzügyi eredményét apasztja, vagy pedig nagyon érezhetően súlyosbítja a nagy jövedelmek adóját, a mit több okból kerűlni kell. Arra nézve, hogy mely jövedelmi összegnél állapodjék meg az adókulcs emelkedése, a nemzeti jövedelem megoszlási módjának kellene irányadónak lennie. Minél egyenlőtlenebbek a jövedelmi viszonyok, annál tovább kellene az adófokozásnak haladnia. A progresszió arányának és végső határának megállapítása alkalmával a fogyasztási adók mennyiségét és minőségét is tekintetbe kellene venni. Minél több

általános szükségleti tárgyat terhelő adó áll fenn, az adófokozásnak a kisebb jövedelmeknél annál lassabban kellene haladnia s az adótétel emelkedésének annál távolabbi ponton kellene megállapodnia, mivel az általános szükségleti tárgyakra rótt adók a vagyontalan polgárokat súlyosabban érik. Továbbá a szigorú következetesség s az igazi egyenlőség azt kívánnák, hogy az adóprogresszió a jövedelem azon fokáig, a melytől kezdve az adótétel egyenlő marad, egyenlő mértékű emelkedéssel haladjon. Sőt a méltányosság azt követelné, hogy az adótételek a kisebb (pl. a 8000 koronán alúli) jövedelmeknél lassabban, a nagyobb jövedelmeknél pedig valamivel gyorsabb ütemben emelkedjenek. Azonban a jövelemmegoszlási viszonyok s a pénzügyi czél hátráltatják ennek a követelésnek kielégítését. Minthogy az adókötelesek száma a felsőbb jövedelmi fokokon hirtelen csökken, az adókulcsnak nagy államszükséglet mellett és súlyos pénzügyi viszonyok közt az alsó és közép fokokon gyorsabban kell emelkednie, mint a szigorú következetesség s eszményi igazság megengednék.

Az adókezelés egyszerűsége érdekében az volna kívánatos, hogy az adóskálában lehetőleg kevés számú emelkedés legyen. De az adókulcsnak csekély számú emelkedése a mérsékeltebb adótételről a súlyosabbra való átmenetelnél nagy ugrásokat okoz. Ennélfogva az adófokozás menetét lehetőleg olyképen kell megszerkeszteni, hogy az adóforrás elpalástolására ingerlő, magukban véve is igazságtalan ugrások elkerülhetők legyenek. A merev átmenetek mellőzése kedvéért legjobb a legközelebbi súlyosabb adótételt csak a nagyobb adóalap többletére róni.

Végre alig szükséges kiemelnünk, hogy a fokozás túlhajtásától tartózkodni kell. A súlyos adótételek az adóforrás elpalástolására ösztönöznek s a becslő közegek erélyét is gyöngitik, a minek túlnyomóan a tehetősebb adózók veszik hasznát. Ezenfelül a gazdagok kíméletlen megterhelése a kereseti ösztönt s a takarékossági hajlamot lohasztja s a tőkéket külföldre űzheti, mindez pedig a vállalatok számát és terjedelmét, a munkakeresletet és termelést csökkenti, a mi nem csupán a vagyonos adózókat, de egyúttal az alsóbb osztályok tagjait is megkárosítja.

31. §.

A létminimum adómentessége.

Az adófizetési kötelezettség alsó határára, vagyis arra nézve, hogy az adózás kötelezettsége a legkisebb jövedelmekre is kiterjesztendő-e, két ellentétes nézettel találkozunk.

Bentham, ki a létminimum adómentességének tanát először fejté ki, továbbá Lotz, Jacob, Malchus, Rau, Pfeiffer, Hock, Hermann, St. Mill, Schanz, Vocke és mások a létfentartásra szükséges összeget, azaz az ú. n. *létminimumot* meg nem haladó jövedelmet adózatlanúl kívánják hagyni, azt mondván, hogy az állam a polgárai létbiztosságának megótalmazására irányúló kötelességét sértené meg, ha a létfentartásra megkívántató jövedelmet is megadóztatná. Sőt némelyek még tovább is mennek. Biersack (Ueber Best. 23. és 29. l.) még az állásszerű kiadásokat is le akarja a jövedelemből vonni és csakis a jövedelem fenmaradó részének megadóztatását tartja igazságosnak; sőt Maurus (Moderne Best. 311. l.) csakis azokat véli megadóztatandóknak, a kik jólétben vannak és fényűző életet folytatnak.*

Ellenben a legtöbb újabb pénzügyi író az adóztatás általánosságára támaszkodva a föltétlen adózási kötelezettség elvét hirdeti s az egyenes adóknak a legkisebb jövedelmekre történő kiterjesztése mellett nyilatkozik. Azok, a kik ezt a felfogást fogadják el, az államot a nélkülözhetetlen javak közé sorozzák és az állam fentartására fordított kiadásokat is a létminimumhoz számítják. «Az állam nem fényűzési tárgy — jegyzi meg Nasse — hanem ép olyan föltétele

* Graffenried (Einkommensteuer. Zürich, 1855.) azzal okolja meg a kis jövedelmek adómentességét, hogy az államból csak a vagyonos polgárokra háramlik haszon. Rössler (Schrift. d. Vereins f. Socialpol. III. 66—76. l.) hosszadalmas fejtegetések után arra az eredményre jut, hogy valamint a védőkötelezettség csak a fegyverképes egyéneket terhelheti, az adófizetési kötelezettség is egyedűl olyanokra terjeszthető ki, a kik az állam vagyoni erejét gyarapítani képesek. Nagy súlyt helyez rá, hogy a létminimumot nem kimélő adó az alsó osztályokat az állam ellen gyűlöletre ingerli. — Schmidt (Steuerfreiheit d. Existenzmin. Leipzig, 1877.) nagy gonddal összeállított monografiájában elismeri, hogy az állam bizonyos értelemben a nélkülözhetetlen szükségletek sorába, azonban nem az elemi életszükségletek, hanem csak a művelődési szükségletek közé tartozik, a miért az állami szolgálatokat nem lehet a létminimumhoz számítani. Ugyanezt a fölfogást osztja Peucker (Befreiung v. d. persönl. Best. Breslau, 1877.) is. Lásd még: Nothhardt. Zur Lehre vom steuerfreien Existenzminimum. Zeitschrift f. ges. Staatsw. 1901. 115—152. l.

minden ember életének, mint a mindennapi kenyér.» Ennélfogva teljesen igazságosnak tartják, hogy valami csekélységgel, pl. évenként egy napi munkabérrel, a legutolsó munkásember is hozzájárúljon az állam fentartásához. Az olyan adót, a mely az adófizető megélhetését lehetetlenné teszi, természetesen senki nem védelmezheti. Ámde a létminimummal nem törődő adó ezt még nem idézi elő. A legkisebb jövedelemre utalt polgár sem fog azért éhen halni, mert jövedelmének nagyon csekély részét, pl. 1%-át, az államnak engedi át s ezzel polgári kötelességét teljesíti. Az igazán szegények, t. i. azok, a kik mások jóvoltából tengetik életüket, minthogy nem bírnak jövedelemmel, úgy sem adóznak.

Még egy általános politikai szempont is ellene szól az ú. n. létminimum adómentességének. Ha az újabb politikai irány az egyenlőség elvére s a politikai czélszerűségre támaszkodva az államhatalmi jogok gyakorlásában való közreműködést az alsó néposztályokra is kiterjeszti, alig vonhatjuk kétségbe annak a követelésnek jogosúltságát, hogy ezekre a néposztályokra a közteherviselés is kiterjesztessék. A jogok és kötelességek egyensúlyának megzavarása annál kevésbbé volna kívánatos, mert az alsó néprétegek tehermentessége ezeknek az osztályoknak polgári kötelességérzetét s a közügyek iránti érdeklődését is tetemesen megapasztaná.

És ha a létminimum adómentességének elvét elvontan igazságosnak is tekintenők, a mai adórendszerek fennállása mellett lehetetlen ezt az elvet teljes tisztaságában keresztűlvinni. A *hozadéki adóknál* már ezeknek az adóknak lényege zárja ki a létminimum figyelembe vételét. A hozadéki adók nem közvetetlenűl a személyre, hanem a hozadéki forrásokra, a földbirtokra, házra, ipari vállalatra stb. rovatnak ki, ennélfogva nem lehetnek tekintettel az adózók személyes viszonyaira. A kataszteri adatokra alapított földadó alúl, ha az adótárgy talán csak nehány □-méter kiterjedésű földrészlet, vagy a házosztályadó alúl a még oly szegény sorsú napszámost sem lehet fölmenteni. Továbbá, az egy-egy adózó által fizetendő hozadéki adókat az adóhatóság nem egy helyen, pl. az adózó lakóhelyén, hanem külön-külön azokban a községekben veti ki, a melyekben az adótárgyak léteznek, és így nehéz volna a létminimum többszörös levonására irányzott csalárdságokat megakadályozni. A *közvetett fogyasztási adóknál* pedig teljességgel lehetetlen a létminimum adómentességének érvényt szerezni, mert ezek az adók az adóköteles

tárgyak árában vannak elrejtve. Pl. a pálinkaadó alúl a legutolsó koldus által vásárolt pálinkát sem lehet fölmenteni. Ennélfogva, ha az állam az egyenes adók alúl csak azzal a megokolással menti föl az alsó néprétegeket, hogy nem képesek adót fizetni, s a lisztet, sót, vagy akárcsak a pálinkát is megadóztatja, szigorúan véve szédelgést követ el, mert valahányszor a szegény ember egy falat kenyeret eszik, vagy egy korty pálinkát iszik, adót is fizet.

Ha azonban az állam hozadéki és fogyasztási adókon kívül *általános jövedelmi* vagy *vagyoni adót* is szed, a kisebb jövedelmeknek, illetőleg csekélyebb értékű vagyonoknak ezen kiegészítő adók alúl való kivétele teljesen jogosúlt, mivel a közvetett fogyasztási adók a kisebb jövedelemmel bíró adózókat túlságosan terhelik.

Mindazokban az államokban, a melyek *valóságos jövedelmi adót* szednek, a kis jövedelmek ki vannak ez alúl az adó alúl véve. *Ausztriában* az 1200 koronát meg nem haladó, *Poroszországban* és *Bádenben* (Itt csak az 1902. évtől kezdve; az 1901. év végéig Bádenben 500 márka volt az adómentes létminimum.) a 900 márka vagy ennél kisebb jövedelem nem tárgya a jövedelmi adónak. *Szászországban* a 400 márkánál nem nagyobb, *Württembergben* és *Hesszenben* az 500 márkán alúli jövedelmek vannak a jövedelmi adó alúl kivéve. Az *anhalti*, *szász-meiningeni*, *hamburgi*, *brémai* és *lübecki* jövedelmi adótörvények 600 márkáig terjesztik ki az adómentességet. *Angolországban* a 160 font sterlinget meg nem haladó jövedelem adómentes. — A *svájczi kantonok* törvényei nagyon különböző nagyságú összegekben állapítják meg az adómentes jövedelmet. A míg *Thurgau*, *Luzern*, *Graubünden*, *Aargau* stb. kantonokban csak a cselédek, napszámosok s azok vannak a jövedelmi adó alúl kivéve, a kiknek jövedelme 100—500 franknál kisebb, a *zürichi* adótörvény minden jövedelemből 500 frankot szabadon hagy; *Waadt* és *St.-Gallen* kantonokban a 800 frankon alúli jövedelem adómentes, sőt a *churi* adótörvény még tovább megy, a mennyiben az 1000 frankig terjedő jövedelmet, ha az adóköteles vagyontalan, adómentesnek nyílvánítja. Az *olasz* jövedelmi adótörvény a jövedelmi adó alá eső jövedelmet kamat-, munka- és vegyes jövedelemre osztja. A kamatjövedelemnél nincs adómentesség. A munkajövedelemnél a teljes összegnek $^5/_8$, a vegyes jövedelemnél (mely az iparjövedelemnek felel meg) a teljes összegnek $^6/_8$ része adóköteles, s ezen felűl mind a két osztályban 400 lira adómentes. — A *magyar* egyenes adók reformja dolgában közzétett miniszteri emlékirat a tervezett általános jövedelmi adónál a létminimumot 600 koronában véli megállapitandónak.

Némely állam törvényei egyes *hozadéki adóknál* is figyelembe veszik a létminimumot, habár a személyes viszonyok tekintetbe vétele a hozadéki adók természetével teljességgel nem fér össze. *Angliában* a 20 font sterlingnél kisebb hozadékot nyújtó házak adómentesek. *Francziaországban* a segédek és tanonczok nélkül dolgozó önálló kézművesek, *Poroszországban* mind-

azok a vállalatok (kivévén a vendéglői, italmérési s az égetett szeszes folyadékokat kis mértékben elárúsító üzleteket, melyek külön üzleti adó alá esnek), a melyeknél az évi hozadék 1500 márkát s az alap- és üzemi tőke 3000 márkát el nem ér, a községeknek átengedett iparadó alúl föl vannak mentve. Több államban a bizonyos összeget túl nem haladó kis kamatjövedelmek és járadékok is adómentességben részesülnek, kivált ha a fenforgó körülmények arra engednek következtetést, hogy a csekély összegű kamat vagy járadék az illető személynek egyedüli vagy főjövedelme. Így *Bádenben* az olyan személyek, a kiknek kamatjövedelme és járadéka a netaláni adóssági kamatok s egyéb terhek levonása után 60 márkát meg nem halad, továbbá az özvegyek, kiskorú árvák és keresetképtelen személyek, ha összes évi jövedelmük 500 márkánál nem több, nem fizetnek tőkejáradékadót. A *bajor* tőkejáradékadóról szóló 1899. évi törvény szerint a 70 márkán alúli tőkekamat és járadék nem esik adó alá. Továbbá az özvegyek, elvált vagy elhagyott feleségek, atyátlan kiskorúak, napszámosok, cselédek, bérszolgák, ipari segédek, gyári munkások, irnoki munkát végző személyek, ha szolgálati viszonyuk nincs egy holnapra vagy hosszabb időre biztosítva, a munkaadó vagy a családfő által élelmeztetnek és saját lakással nem bírnak, valamint a keresetükben korlátozott személyek — ha együttvéve 700 márkánál nem nagyobb jövedelmet húznak — a 400 márka évi összeget meg nem haladó tőkejáradék után ki vannak véve a tőkejáradékadó alúl. Ezenfelűl az olyan adókötelesek, a kiknek évi tőkejáradéka 2000 márkát meg nem halad, ha más kereseti forrásból csekély jövedelmet húznak vagy egyéb nemű jövedelemmel egyáltalában nem bírnak, a rendes adótételnek felét fizetik. — *Ausztriában* az 1200 koronát és *Magyarországon* a 630 koronát túl nem haladó kamatok és életjáradékok, a mennyiben az illető fél összes jövedelme adósságainak levonása nélkül a nevezett összegnél nem több, adómentességben részesűlnek.

32. §.

A jövedelem minden nemét egyenlő nagyságú adótétellel kell-e megterhelni?

Az adóztatás arányosságának elvéből az látszik következni, hogy a törvény a jövedelem valamennyi nemét egyenlő mértékű adóval terhelje meg, azaz hogy az iparosok, értelmi foglalkozásból élő polgárok s a munkások ugyanolyan százalékú adót fizessenek, mint a földbirtokosok, háztulajdonosok és tőkepénzesek. Azonban a minden nemű jövedelmet egyenlő arány szerint érő adó épen az arányosság elvébe ütközném. A közteherviselés arányosságának elve akkor valósúl meg, ha az adózás által okozott nélkülözés terhét valamennyi adófizető egyenlő mértékben érzi. Ezt pedig csak úgy lehet elérni, ha a törvényhozó a különböző jövedelmi ágak adómér-

tékének megállapítása alkalmával a jövedelem kisebb-nagyobb biztosságát s állandóságát, továbbá a jövedelem eléhozására irányzott fáradság fokát s a jövedelem forrásának minőségét is figyelembe veszi.

A biztosság mértéke s a forrás minősége szerint az adóelméletben *fundált* és *nem fundált* jövedelmet különböztetünk meg. *Fundált (gyökösített, állandó) jövedelemnek* az ingó vagy ingatlan vagyonból eredő jövedelmet, ellenben *nem fundált (nem gyökösített, időleges) jövedelemnek* az anyagi vagy szellemi munkával szerzett jövedelmet nevezzük. Könnyű belátni, hogy a fundált jövedelem nagyobb adózóképességet tartalmaz. A fundált jövedelem biztosabb, a személyes munkaerőtől függetlenebb, és mivel az ilyen jövedelmet húzó személyek (földbirtokosok, háztulajdonosok, tőkepénzesek) jövedelmük forrását örököseikre is átruházhatják, vagy egyáltalában nem, vagy csak jövedelmük csekélyebb hányadának félretételével kénytelenek munkaképtelenségük idejére saját maguk létbiztosságáról és családtagjaik jövőjéről gondoskodni. Ellenben a szellemi képességeikből vagy anyagi munkaerejükből élő polgárok keresete bizonytalan, és minthogy a munkából eredő jövedelem a munkaerő fenmaradásától függ és a nem fundált jövedelemre utalt adózók jövedelmük forrását utódaikra nem ruházhatják át, munkaerejük csökkenésének és esetleges megszünésének idejére saját magukról és hozzátartozóikról csupán folyó jövedelmük egy részének megtakarításával gondoskodhatnak. Azután, az ingatlan birtok tőkeértéke, egyes átmenetes időszakoktól eltekintve, a földjáradék emelkedése következtében egyre nagyobbodik, a míg a munkaerőben és szellemi képességekben rejlő tőke gyors értékcsökkenésnek van alávetve. Végre, a személyes erők fentartása több költséget kíván, mint akár az ingatlan, akár az ingó vagyoné. Még a tőkekamat is kevésbbé biztos, mint a földbirtok hozadéka, mert a míg a tőke elveszhet, a földbirtok legalább általában nincs véletlen enyészetnek kitéve, a mit az is bizonyít, hogy a tőkekamat rendszerint nagyobb, mint a földbirtok forgalmi értékéhez viszonyított haszonbéri összeg.

A fundált jövedelem erősebb megrovását más szempontok is szükségessé teszik. A bármely vállalatban elhelyezett tőkét vagy legalább egy részét más módon is jövedelmezővé lehet tenni; ellenben a kizárólag munkájuk eredményére utalt adófizetők megszokott foglalkozásukat más kereseti ággal nem egykönnyen cserélhetik föl és ha a szükség erre mégis rákényszeríti őket, eddigi foglalkozásukat

rendszerint csak nagy gazdasági és társadalmi hátrányok árán hagyhatják el. Továbbá sok fundált jövedelemnek az élvezője (a haszonbérbe adott földbirtok tulajdonosa, a bérház birtokosa, a tőkepénzes) személyes munkaerejével szabadon rendelkezik; ellenben a nem fundált jövedelemnél a munkaerő legtöbb esetben ez egyetlen jövedelmi forrás.

Némelyek (névszerint St. Mill: V. k. 2. fej. 4. §.; Vocke: Gesch. 565. l. és Grundzüge. 184. l.; Held: Einkommenst. 114. l.; Laspeyres: Bluntschli szótára X. 118. l.; Walcker: Selbstverwalt. 26. l.) minden nemű jövedelmet egyenlő arány szerint akarnak megterhelni, mert a nem fundált jövedelem az adót is csak időlegesen, csak addig viseli, a meddig a jövedelem tényleg létezik, ellenben a gyökösitett jövedelem állandóan adó alá esik. Ez az érvelés nem győz meg bennünket, mert nem tudjuk tekinteten kívül hagyni, hogy a munkaerejéből élő polgár más módon kénytelen aggkoráról s utódairól gondoskodni, mint a föld- vagy tőkebirtokos, ki ha jövedelmének teljes összegét költi is el, legalább jövedelmének forrását őrizheti meg. Held (id. m. 213. l.) abból az okból is fölöslegesnek tartja az időleges jövedelem mérsékeltebb megterhelését, mert a gyökösitett jövedelmet könnyebb pontosan megállapitani. Erre az a válaszunk, hogy a tőkejövedelem valamennyi jövedelmi ág között legkönnyebben, a közszolgálatban álló tisztviselők keresete pedig épen nem titkolható el. — Még kevesebbet mond Emminghaus (Rentzsch kézi szótárának 257. l.), ki azt veti föl a fundált jövedelem súlyosabb megterhelése ellen, hogy a földjáradékos sem hagy egyebet hátra gyermekeinek, mint a mit a munkás hátrahagyhat, t. i. járadékmegtakarításokat, és hogy ha a földbirtokos tulajdonjogát ruházza örököseire, a munkás meg tőkeértéket, jó nevet és hitelt hagyhat örököseinek.

A mondottak nyomán bátran kijelenthetjük, hogy az ingatlan vagyonból eredő jövedelmet a legerősebben, a tőkekamatot kevésbbé, az ipari vállalatokból s a velük rokon foglalkozásokból eredő, a tőke- és munkajövedelem egyesűléséből álló kereseteket még mérsékeltebb arány szerint, végre a tiszta munkajövedelmet a legenyhébben kell megróni. A különböző jövedelmi ágak adókulcsának meghatározásakor a törvényhozónak természetesen nagy óvatossággal kell eljárnia. Az állandó jövedelemnek az időleges jövedelem irányában való túlságos megrovása ugyanabba az elvbe, az arányosság elvébe ütközik,

a melynek megvalósítására a különféle jövedelmeknek eltérő adókulcscsal leendő megterhelése irányúl. Némely tételes adórendszer a föld- és házbirtokból s az ingó tőkéből eredő jövedelmet 10—15%-os, sőt súlyosabb, a személyes tevékenységből eredő jövedelmet pedig csak 3—5%-os tényleges adóval terheli. Ez már túlhajtása a szóban forgó elvnek. Az adócsavart azoknál a kereseti ágaknál sem szabad túlfeszíteni, a melyek a többi irányában előnyökkel bírnak, mivel az adótétel túlságos fölcsigázása a vele sújtott termelési ágak hanyatlását, a vállalkozói szellem gyöngülését s azt idézheti elő, hogy a nemzeti munka és tőke az adókedvezményben részesülő, de a jövedelmezőség kevesebb természetes előföltételével bíró kereseti ágakban fognak alkalmazást keresni.

A különféle jövedelmi ágaknak más-más mértékű megrovását az egymástól elszigetelt *hozadéki adóknál* (föld-, épület-, tőkekamat-, ipar- és munkabéri adónál) könnyű keresztülvinni. A törvény a föld- és épületadó kulcsát egyszerűen nagyobbra teszi, mint a tőkekamatadó tételét, ez utóbbit súlyosabb arány szerint állapítja meg, mint az iparadó kulcsát s a munkabért legenyhébben adóztatja meg. Az összes személyes jövedelmet érő *általános jövedelmi adónál* azzal lehet a szóban forgó elvnek eleget tenni, hogy a törvény a mulékony jövedelem bizonyos hányadát adózatlanúl hagyja. Elrendelheti pl. a törvény, hogy az örökös jövedelemnek teljes öszszege, az időlegesnek pedig csak $^2/_3$ vagy $^3/_4$ része kerűljön adó alá. Azonban az adókirovás egyszerűsítése kedvéért és még inkább abból az okból, hogy legyen egy adónem, mely a személyes adófizetési kötelezettséget minden nemű jövedelemre egyaránt kiterjedő, *egységes számítási rendszer* szerint hozza kifejezésre, a *kiegészítő jövedelmi adónál* a fundált és nem fundált jövedelem közötti különbséget legjobb figyelmen kívül hagyni. Ennek a különbségnek a *hozadéki adóknál* lehet érvényt szerezni. Ha pedig az általános jövedelmi adón kívül nem szed az állam külön hozadéki adókat, vagy hagyja adózatlanúl az időleges jövedelem bizonyos részét, vagy pedig kösse össze a jövedelmi adót *vagyoni adóval* olyképen, hogy azokat, a kik ingatlan vagy ingó vagyonból húznak jövedelmet, a jövedelmi adón kívül mérsékelt vagyoni adóval is terhelje.

Svájcz legtöbb kantonjában s az *Éjszakamerikai Egyesült-Államokban* a vagyoni adó szolgál a fundált jövedelem erősebb megrovására. *Poroszország* és *Hesszen* az általános jövedelmi adón kívül a fundált jövedelmek erősebb

megterhelése czéljából vagyoni adót szednek. *Angolországban* az állandó és időleges jövedelmek egyenlő arány szerint vannak megadóztatva. Az ez által okozott aránytalanságot a földbirtokosokra s épülettulajdonosokra nézve az ellensúlyozza, hogy az önkormányzati terheket csaknem kizárólag az ingatlan birtok viseli. *Európa* egyéb államaiban az ingatlan birtok hozadéka súlyosabb (némely országban, mint kiváltképen *Magyarországon* és *Ausztriában*, nagyon is súlyos) adó alá esik.

33. §.

Az adók nagysága.

Az adóteher érezhetőségének súlyát nemcsak az adótételek nagysága, hanem egyúttal a nemzeti vagyonosság mértéke s az adóbevétel hováforditása szerint kell megitélnünk. Gazdag nemzetre nézve a nagyobb adótétel sokkal kisebb teher, mint szegény nemzetre nézve az alacsonyabb adószázalék. Nyílvánvaló, hogy az adócsavar annál bátrabban kezelhető, minél nagyobb hányada a nemzeti jövedelemnek *szabad jövedelem*, mert a nép annál könynyebben tehet eleget fizetési kötelezettségének. Ha az adók fölhasználásából eredő előnyök az adóviseléssel járó hátrányok mérlegét lenyomják, a szám szerint nagyobb adóösszeget könnyébben elbírja a nép, mint ellenkező viszonyok közt a szám szerint jóval kisebb terhet, mivel az adóztatás az első esetben erősíti, a másodikban gyöngíti a nemzetet.

Az előrelátó kormánynak épen az a legfőbb föladata, hogy az adóbevétel gazdaságos fölhasználásával s a nemzeti jövedelem fokonkénti nagyobbításával a számra nézve nagyobb adóterhet érezhetőségére nézve mindig enyhébbé tegye. Ez persze az összes gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok kedvező alakúlását tételezi föl. Ha a munka s ipar szabadsága biztosítva van, a jogbiztosság jó lábon áll, a közigazgatás és igazságszolgáltatás betölti a maga hivatását, az állami szervezet és kormánytekintély nincsenek megingatva, a közlekedés és közoktatás kielégítő, a forgalom megszorítása nem tereli a nemzeti tőkét és munkaerőt természetellenes irányba s a hitelügy és kiváltképen a bankrendszer szilárd alapokon nyugszik: a szaporodó állami szükséglet a pénzügyi kormánynak nem okozhat gondot. Az adóbevétel ilyen viszonyok között magától növekedik s a nép a rendkívüli időben szükségessé vált nagy terhek alatt sem merűl ki teljesen. De ha a kormány nem ápolja

a nemzetgazdaságot, az adózóképesség forrása előbb-utóbb végkép kiapad.

Arra nézve, hogy igazságtalanság elkövetése nélkül a jövedelem hányad részét veheti igénybe az állam, nem lehet határozott mértéket fölállítani. Elvontan azt mondhatjuk, hogy a nemzeti jövedelemből nem szabad többet elvenni, mint a mennyi a mellőzhetetlen szükségletek kielégítésére s a közjó emelésére szolgáló azokra az intézményekre szükséges, a melyeket egyesek vagy társulatok épen nem, vagy csak a közhatalomnál nagyobb áldozattal tarthatnak fenn. «A fillér — mondja HOFFMANN 65 év előtt közzétett remekművében (Lehre v. d. Steuern, 30. l.) — az egyesek kezében maradjon, vagy a közhatóságok által szedessék be a szerint, a mint ott vagy itt tehet legtöbbet az állami czélok előmozdítására.» Ennek az elvnek eszmei helyességét nem vitathatjuk el. Az állami czélok elérésére megkívántató adómérték megállapítása a közhatalomnak, annak viselése pedig a polgároknak elutasíthatatlan kötelessége. De a mily kétségbe vonhatatlan és világos az az elv, ép oly kevés gyakorlati értékkel bír. A mi egy művelt, anyagilag gazdag és politikailag hatalmas országra nézve nélkülözhetetlen kiadás, ellenkező viszonyok közt levő államban fölösleges, vagy legalább is kikerülhető. Még nehezebb egyes esetekben eldönteni, hogy egyik-másik föladat megvalósítására az állami vagy a magán tevékenység van-e jobban hivatva. Ennélfogva a nemzeti jövedelem s az adóteher nagysága között előzetesen fölállított minden számszerű arány merően önkényes.

LEROY-BEAULIEU (I. 171. l.) nagyon mérsékeltnek tartja az adót, ha a nemzeti, tartományi és helyi közterhek összege nem haladja meg a jövedelem 5%-át. Szerinte ennek az aránynak kellene rendesnek lennie oly országban, a melyben az államadósság csekély s a hódítás vágya nem uralkodik a közszellemen. Nekem az a nézetem, hogy az állam s az önkormányzati testületek sokoldalú föladatainak megvalósítására az 5%-ot meg nem haladó adóteher (természetesen a bármely elnevezésű, összes adózási szolgáltatásokat beszámítva) még államadósság és állandó hadsereg nélkül is nagyon elégtelen. Nem tudom, hol van az az ország, a melynek polgárai csak a jövedelem 5—6%-át tevő közterhet viselnek. LEROY-BEAULIEU az adót még meglehetősen elviselhetőnek tekinti, ha nem haladja túl a jövedelem 10—12%-át. Azonban

10—12%-on felül már nyomasztónak véli az arányt, mert kétségtelenül föltartóztatja a közvagyonosodás haladását s korlátolja az ipari, sőt a polgári szabadságot is. Azt hiszem, hogy az adóteher súlyának mérlegelése alkalmával teljesen hiábavaló dolog százalékokról beszélni. Minden, vagy legalább a legtöbb attól függ, hogy az adóbevételt mire használja föl az állam. Ha legnagyobb részét meddő czélokra fordítja, a nemzeti jövedelem 10%-át meg nem haladó közteher is nyomasztó; ha pedig az adók hozadékának túlnyomó részét a nemzeti vagyonosság gyarapítására és kiváltképen az alsó osztályok kereseti képességének emelésére használja föl, a nép a 20%-os adóterhet is nemcsak könnyen elviselheti, hanem valóságos áldásnak tekintheti.

34. §.

Az adózás állandósága.

A helyes adórendszer egyik nevezetes kelléke, hogy az adózók már jó eleve ismerjék a fizetendő adók összegét. Ennélfogva már ebből az okból sem helyes dolog a fennálló adórendszert minduntalan bolygatni. Az egyszer már érvényben levő adórendszer tartamosabb fentartása azért is óhajtandó, mert az adókon tett gyakori változtatások az alig megállapodott gazdasági viszonyokat fölforgatják, az üzleti számítást ingataggá teszik, az adórendszer javításához megkívántató tapasztalati adatok beszerzését megnehezítik s a hitelállapotokat, valamint a javak értékét, örökös bizonytalanságba ejtik. Azonban az adórendszer állandóságát még sem lehet föltétlenül követendő elv gyanánt fölállitani. A hiányok önmaguktól el nem enyésznek s az állandóság nem pótolhatja az adórendszer fogyatékosságait. A gazdasági élet fejlődésével új foglalkozási ágak keletkeznek. A fennálló adórendszeren már ez is módosításokat tesz szükségessé. Azután az állami szükségletek változásával az adók mértékének, esetleg az egész adórendszernek is változnia kell. És mindezektől eltekintve, a szakadatlan fejlődés természeti törvénye alúl semmiféle állami intézmény nincs kivéve. A gazdasági és társadalmi élet előrehaladásával szemben az adórendszer sem állhat állandóan egy helyben. Ha a törvényhozó állandóan ugyanahhoz az adórendszerhez ragaszkodnék, vagy azt kellene elképzelnie, hogy rendelkezései örök időre tökéletesek, vagy pedig abban a föltevés-

ben kellene megnyugodnia, hogy az igazságtalanságot és egyenlőtlenséget már az idő lefolyása is elenyészteti.

Az adózás állandóságának pártolói * arra hivatkoznak, hogy a régi adók terhét már megszokta a nép és eredeti aránytalanságukat már a forgalom kiegyenlítette. Teljesen alaptalannak nem mondhatjuk ezt a fölfogást. Az 50—60 év óta érvényben levő, eredetileg még oly helytelen adó sokat veszthet hatásának igazságtalanságából. Az űzleti és forgalmi viszonyok az adó következtében idővel annyira átalakúlhatnak, hogy a kezdetben egyeseket túlságosan sujtó teher egy része idővel azokra hárúlhat, a kiket az adótörvények kedvezésben részesítenek, és a kezdetben létezett aránytalanság később sokat veszthet eredeti érezhetőségéből. Csakhogy a gazdasági viszonyoknak az az átalakúlása, a mely az adóáttolásnak ezt a legkívánatosabb hatását eredményezheti, nem egy-két év alatt, hanem évtízek mulva, csak akkor megy teljesedésbe, midőn az eredeti aránytalanság nyomását száz meg száz adózó már megsinlette. Azt sem szabad felednünk, hogy a folytonos és zavartalan adóáthárítás bizonyos körűlmények közt az eredetileg arányos adótehernek egyenlőtlen megoszlását okozhatja. Ilyenkor azt, a mit az állandóság hívei az adórendszer változtatásának távoltartásával akarnak biztosítani, csak a rajta teendő módosításokkal lehet elérni.

Az sem üres beszéd, hogy a régi adók terhét már megszokta a nép. Egyik-másik adó fölemelése vagy új adók behozatala rendszerint visszahatást és elégedetlenséget von maga után, mivel az adózó nép a változás okát és szükségét nem tudja belátni és folyvást a zsarolás rémét forgatja fejében. De ez magában véve annál kevésbbé igazolja az adórendszer állandóságát, mert az említett ellenvetésnek az volna a logikai kifolyása, hogy a régi adót még akkor is szivesebben viseli a nép, ha a tervezett új adónál súlyosabb, mivel az állandóság a teher könnyítését is kizárja.

Ha a gazdasági állapotok változnak, vagy új termelési ágak keletkeznek, épen az adórendszer állandósága okozhatja a leg-

* Az adórendszer állandóságának leghatározottabb hívei: Canard és Prittwitz. Canard (Principes d'écon. polit. Paris, 1802. 197. l.) *minden régi adót jónak, minden új adót rossznak tart.* Prittwitz (Theorie. 116. l.) az adóteher igazságos fölosztásának egyetlen eszközét az *adórendszer változatlanságában* találja. L. még Thünen: Der isolirte Staat. 1842. I. 348. l.

nagyobb aránytalanságot. Az adók rendezésénél a politikai és társadalmi viszonyok fejlődését sem lehet figyelmen kívül hagyni. Ha a növekedő szükséglet az adók fölemelését, vagy az adóteher arányosabb fölosztása új adónemek behozatalát, illetőleg a kiadások csökkenése a túlságosan igénybe vett néperők kímélését követeli, avagy pedig közgazdasági tekintetek sürgetik az egész adórendszer, esetleg egyik-másik adónem reformját, észszerűtlen és káros politika volna a fennálló adórendszerhez szívós makacssággal ragaszkodni.

Nincs semmi kétség benne, hogy az adórendszeren teendő minden lényeges változás nagy nehézségekkel jár. Az adóreform a gazdasági népélet valamennyi ágát érinti, ennélfogva a tervbe vett változtatások a különböző néposztályok körében mutatkozó ellentétes érdektörekvéseket mindenütt egymáselleni küzdelemre hívják föl. De ezek a nehézségek ne riaszszák vissza a törvényhozót a szükséges újítások keresztülvitelétől. Ha a törvényhozó czéltudatosan jár el s az összeség érdekét az osztályérdek fölé helyezi, ha nem törődve az adott időpontban erősebb társadalmi vagy politikai párt önző vágyaival, az állam fizetőképességének biztossága által vont korlátokon belül erélyes következetességgel és feltartóztatlanúl törekszik az igazán arányos tehermegosztás elvét érvényesíteni: előbb-utóbb czélt ér, mert az igazságosság ereje a legszívósabb érdekküzdelmet s a legelkeseredettebb ellenállást is legyőzi.

Sokan (pl. Struense, Fulda, Murhard, Hoffmann) a *földadó összegét* tartják olyannak, a melynek szükségképen változatlannak kell maradnia. A földadót szerintük csak az első megadóztatott birtokos érzi. Minden későbbi vevő a telekre súlyosodó *dologi tehernek* tekinti s a földadóban csak annak a tőkének kamatját fizeti, a melyet a földbirtok megvásárlásakor gondolatban a vételárhoz számított. Ha tehát az állam a földadót leszállítja, a földbirtokost ajándékban részesíti; ha pedig fölemeli, a tulajdonjogot sérti, mivel az ingatlan értékét az adótöbblet tőkésített összegével apasztja. De ha meggondoljuk, hogy a telkek értéke és járadéka folyvást változik és az adóösszeg nem a vételárhoz, hanem a tiszta hozadék nagyságához alkalmazkodik, a földadó emelése által okozott tulajdonsértésről nem szólhatunk. A földadó csak akkor kisebbíti a telek tőkeértékét, ha az egyik telek a másik irányában túlságosan meg van terhelve, vagy a földbirtok hozadéka a többi jövedelmi ág

irányában aránytalanúl van megadóztatva. Az adófölemelés hatása a nagyobbodott bevétel fölhasználásától függ. Ha a kormány a bevételi többletet a hitel szilárdítására s az állami rend biztositására szolgáló intézményekre, vagy az állam fizetőképtelenségével fenyegető, zilált pénzügyek gyökeres rendezésére fordítja, a földadó fölemelése a birtokok értékére inkább jótékony hatást gyakorol. Hogy a földadó fölemelése magában nem csökkenti a földbirtok értékét, onnan is kitűnik, hogy az adóemelést nem egyszer a birtokárak emelkedése követi.

Megtörténhetik, hogy a földadó a többi adóhoz képest nagyon alacsony, vagy pedig túlságosan súlyos. Ilyenkor az adóztatás arányosságát csak a földadó súlyosbításával, illetőleg leszállításával lehet helyreállítani. Továbbá, a földbirtokok hozadékképessége némely vidéken rövidebb időközökben is tetemesen megváltozhat. A közlekedési hálózatból eddig kizárt vidék vasútat kaphat s abba a helyzetbe jöhet, hogy a földtermékeket jóval nagyobb nyereséggel értékesítheti; más vidékek pedig annak következtében, hogy a forgalom iránya megváltozik, eddigi jövedelmük jelentékeny részét elveszthetik. Egyes vidékeken a munkabér emelkedik, ennélfogva az ottani földbirtokok tiszta hozadéka lejebb száll, másutt ellenkezőleg csökken a napszám s a földbirtokok hozadéka nagyobbodik. Egy és ugyanannak a földbirtoknak hozadéka a kezelési rendszer s a mívelési ág változása következtében is emelkedhetik. Végre, a földjavítások (futóhomok megkötése, mocsárkiszárítás, alagcsövezés, erdőirtás) az ezelőtti hozadékot megkétszerezhetik. Ennélfogva az állandó földadó az egyik vidéket vagy birtokost adókedvezményben részesíti, a másikat pedig igazságtalanúl terheli. Az a földbirtokos, a ki jövedelme szaporodása következtében kénytelen több adót fizetni, nem panaszolhat tulajdonsértést, s az a tulajdonos, a kit jövedelme apadása után kisebb adó terhel, nem dicsekedhetik ajándéknyeréssel.

És minden egyébtől eltekintve, nem volna igazságos, ha az adóteher súlyosbodásában vagy enyhülésében csak a többi adózó, a földbirtokosok pedig nem vennének részt.

Szóval az adórendszer s az egyes adók örökös változhatatlansága az államgazdaság természetébe s a józan adóztatás főelveibe ütköznék. Minthogy azonban az adók gyakori változtatásának hátrányai, névszerint az adótárgyak értékének s a dologi hitelnek ingadozása, valamint a már megállapodott gazdasági viszonyok háborga-

tása, kiváltképen a *hozadéki adóknál* érezhetők; mivel továbbá a hozadéki adók lajstromait és különösen a földadói katasztert ezeknek a munkálatoknak költségességénél fogva nem lehet rövid időközönként újból összeállítani, és ezenfelül az adózók személyes viszonyait természetüknél fogva figyelembe nem vehető hozadéki adók fölemelése nagyon egyenlőtlen hatású is: legjobb, ha a törvényhozó a hozadéki adókat az évek bizonyos sorára, pl. 10—15 évre, *változhatatlanoknak* nyílvánítja s az adóteherneк a rövidebb időközökben is változó tényleges fizetőképességgel való arányban tartására, nemkülönben az állami bevételnek a szükséglet nagyságához való alkalmazkodására a személyes jövedelmet terhelő, mozgékonyabb természetű s a valóságos adózóképességhez jobban illeszkedő *általános jövedelmi adót* használja föl.

35. §.

Az egyetlen adónem eszméje s az összetett adórendszer.

Az adónemek sokaságával járó kényelmetlenségek és tetemes kezelési költségek a tudósokat és kormányférfiakat már régen arra a gondolatra indították, vajjon nem volna-e lehetséges az összes állami szükségleteket valamely *egyetlen adónem* hozadékából födözni. A javaslatba hozott egyetlen adónemek közül különösen az *egyetlen földadó*, az *egyetlen jövedelmi adó*, az *egyetlen vagyoni adó* s az *általános fogyasztási adó* érdemelnek figyelembe vételt.

I. *A fiziokraták* abból a nézetből indúlván ki, hogy valóságos *eredeti jövedelem* egyedül az őstermelésből származik, csakis a földbirtokosokat vélték megadóztatni. A fiziokraták rendszerének egyik lelkesült híve, I. Károly Frigyes, bádeni őrgróf, meg is kisérlette az egyetlen földadó eszméjének megvalósítását. A földbirtokosokon kívül létező néposztályok adómentessége a fiziokraták szerint csak látszólagos volna, mert a földtermékek mindenkire nézve nélkülözhetetlenek lévén, a földbirtokosok a földadót termékeik árába tudnák be s a fogyasztókra hárítanák, minek következtében az egyetlen földadó súlyát mindenki megérezné. Nézetük két nagy hibában szenved. *Először,* nem áll, hogy egyedül az őstermelés hoz létre eredeti jövedelmet. *Másodszor,* abban a föltevésben is nagy tévedés van, hogy a földadó mindig áthárítható, mivel a földtermékek ára a kínálat és kereslet közötti arányra befolyással levő viszonyoktól függ, melyek

a földbirtokost oly helyzetbe juttathatják, hogy törzsvagyonához kénytelen nyúlni. Ennek pedig a legegyenlőtlenebb adózás és a mezőgazdaság elnyomása volna az eredménye. A gazdasági műveltség magasabb fokán az egyetlen földadó még fonákabb intézmény volna. Kezdetleges gazdasági viszonyok között a földmívelés az egyedűli foglalkozás, tehát a földadó terhét valamennyi adófizetőképességgel bíró polgár mégis csak megérezné, holott magas műveltségi fokon a polgárok tetemes része vagy épen nem, vagy csak az adóáthárítás esetleges alakúlása szerint válnék adózóvá.

II. Az *egyetlen jövedelmi adó* abból állna, hogy a törvény valamennyi adózót minden egyéb adónem kizárásával csak az összes személyes jövedelemhez igazodó adóval, és pedig tekintet nélkül a jövedelmi forrásokra, ugyanazon adókulcs szerint adóztatna meg.* Az egyetlen jövedelmi adó legjobban megfelelne az igazságosság elvének s az egyes gazdaságok legkisebb korlátozásával járna. Ezenfelűl, ha az állam összes szükségleteit a szóban levő adó hozadékából födözhetné, a teherviselő kötelesség érzülete mélyebb gyökeret verne a népben, a közterhekhez való hozzájárúlási arány külkifejezésére nézve a lehető leghatározottabb volna, az államháztartás egyszerűbbé válnék, az állami kiadásokat a népképviselet tárgyilagosabban és behatóbb gondossággal itélné meg, s a mi legnagyobb előny volna, sok káros adónem, jelesűl az egyedárúságok, belső fogyasztási adók s pénzügyi vámok mellőzhetőkké válnának és az ipari és kereskedelmi szabadság teljes megvalósúlásának pénzügyi okból nem volna akadálya.

Mindez kétségbe nem vonható elvi helyességet ad az egyetlen jövedelmi adónak, mely az adóügynek minden időben eszménye lesz. Azonban a jelen viszonyok közt nincs semmi gyakorlati értéke és minden valószinűség a mellett szól, hogy még sok száz esztendeig az álmok világába fog tartozni. Az egyetlen jövedelmi adó csupán nehány ezer lakossal bíró olyan államban volna kivihető, a melyben az összes polgárok jövedelmei ismeretesek s az állami szükséglet csekély. Az adóalapot csakis az adózók bevallása nyomán le-

* Az egyetlen jövedelmi adó pártolói: Behr (Lehre v. d. Wirtsch. d. Staats. 109. l.); Sparre (Allgem. Einkommenst. 1848.); Gross (Allgem. progr. Grund- u. Einkommenst. 1855.); Walcker (Selbstverw. 22. l.); Emminghaus (a Rentzsch-féle kézi szótár 246. lapján); Dolfuss (Ueber die Idee d. einz. Steuer. Basel, 1897.).

hetne meghatározni. Ha a szóban levő adó a mai összes adónemek hozadékának pótlására volna rendelve, olyan súlyos tételek szerint kellene kivetni, hogy minden polgár hamis bevallással törekednék a nyomasztó teher alúl szabadúlni. A törvény bármily erősen fenyítené a hamis bevallásokat, bármily tág hatáskörrel ruházná is föl a becslő közegeket, és bármily zaklató volna is az adókivető eljárás, a becslés eredménye az emberi természet önző volta és gyarlósága, a becslő közegek tévedései, erélytelensége s részrehajlása miatt nem közelitené meg a tényleges állapotot. És mivel némely jövedelmek könnyebben, mások nehezebben titkolhatók el, sőt oly jövedelmek is vannak, a melyek összegét egyáltalában nem lehet elpalástolni, az egyetlen jövedelmi adó a legaránytalanabb és legigazságtalanabb adózásra vezetne. Az egyetlen jövedelmi adó kivihetősége a közerkölcsiség olyan magas fokát, a polgárok oly lelkiismeretességét és hazaszeretetét tételezi föl, a milyennel egy államban sem találkozunk. Nem következik a mondottakból, mintha az általános jövedelmi adó más adónemek mellett mint *kiegészítő adó* is elvetendő volna. Vannak adónemek, a melyek mint *egyetlen adók* a legfélszegebb intézmények, ellenben más adók mellett, az ezek által okozott aránytalanságnak legalább némi kiegyenlítésére jó szolgálatot tehetnek. Ezek sorába tartozik az általános jövedelmi adó is.

III. Az *egyetlen vagyoni adónak* az volna a lényege, hogy az adóhatóság kinyomozván az egy-egy adóalany birtokában levő összes ingó s ingatlan vagyontárgyak értékét, az adót a vagyonérték arányában vetné ki, és más adó nem állna fenn. Az általános vagyoni adónak, mint kiegészitő adónemnek, szintén meg van a maga rendeltetése, névszerint olyan országban, a hol csak általános jövedelmi adó áll fenn és hozadéki adók nem léteznek, a fundált jövedelem erősebb megrovására használható. Azonban mint egyetlen adó a vagyonbecslés nehézségénél fogva kivihetetlen s ezenfelűl abban az elvi hibában is szenved, hogy a személyes tevékenységből eredő keresetet adózatlanúl hagyja.

IV. Az *általános fogyasztási adó** abból állna, hogy az adóhatóság az adóösszeget az adóalany összes kiadásainak értéke szerint állapitaná meg. Pártolói azzal bizonyítják helyességét, hogy az

* Az általános fogyasztási adó eszméjét Revans angol író (A percentage tax on domestic expenditure. 1847.) vetette föl. Leghatározottabb pártolója: Pfeiffer (Staatseinnahmen. II. 538. l.).

arányosság elvét egyedűl ez az adó valósítaná meg, mivel az adó által okozott nélkülözés érezhetősége nem a jövedelem megrövidítésének mértékétől, hanem attól függ, mennyire kénytelen az adózó eddig megszokott fogyasztását megszorítani. Azt is latba szokták vetni a szóban forgó adó mellett, hogy a kiadásokhoz viszonyított adó kivetése könnyebb; hogy nem büntetné úgy, mint a jövedelmi és vagyoni adó, a szorgalmas és takarékos polgárt, mert a fizetőképességet csupán annyiban terhelné, a mennyiben fogyasztásra használtatnék. Végre azzal érvelnek az általános fogyasztási adó mellett, hogy másra nem tolathatván, az ipart és forgalmat nem zavarná s a törvény által czélba vett tehermegoszlást nem hiúsítaná meg.

Az általános fogyasztási adó fonákságát nem nehéz kimutatni. Köztudomású, hogy a fogyasztás terjedelme s az adózóképesség között gyakran nincsen kellő arány. Az igazságosság s a közteherviselés arányosságának elvével nem lehet összeegyeztetni, hogy az adóteherben való részvétel mértéke, esetleg az adó teljes kikerűlése az adózótól függjön. Már pedig a szóban forgó adó fennállása mellett fogyasztásának szabályozásával minden polgár saját maga határozná meg az általa viselendő terhet. A fogyasztóképességét föl nem használó fukar az adóteher alúl teljesen kibúvnék. Továbbá, az egyéni nézet és ízlés különfélesége azt okozná, hogy az egyik adózó jobban, a másik kevésbbé érezné a fogyasztás korlátozásának súlyát, s így az adóviseléssel járó nélkülözést ez az adónem sem tenné egyenlővé. Igazán arányos tehermegoszlásról már csak azért sem lehetne szó, mert az adóközegek a szegényebb polgárok kiadásait biztosabban ellenőrizhetnék s azok összegét pontosabban határozhatnák meg. Ennélfogva az általános fogyasztási adó a szegényeket súlyosabban érné. Sőt a szóban levő adó lényegében is egyenlőtlenség honol, mivel a szegény ember jövedelmének nagyobb részét kénytelen elfogyasztani, mint a gazdag. Takarékosságra magában véve az általános fogyasztási adó sem buzdítana. A kiben takarékossági hajlam van, bármilyen adót szedjen is az állam, jövedelmének azt a részét, a mely szükségleteinek kielégítése után fenmarad, így is-úgyis megtakarítja. A pazarlót büntetné ugyan, de kérdés, jogában áll-e ez az államnak. Azután, nemcsak a pazarlót, hanem azt is büntetné, a ki jövedelmével arányban nem álló, habár teljesen jogosúlt kiadásokat tesz. Például azt, a ki megrongált egészségének helyreállítására, nagyszámú gyermekeinek eltar-

tására és nevelésére, vagy a társadalmi állása által követelt szükségleteire költekezik, bizony igazságtalanúl sujtaná. Az is hiú beszéd, hogy az általános fogyasztási adó nem volna áthárítható s az ipart és forgalmat teljességgel nem háborítaná, a mennyiben a fogyasztást annyira megapaszthatná, hogy az adó súlyát a termelők is megéreznék.

Az általános fogyasztási adó a gyakorlati kivihetőség szempontjából sem állja ki a bírálatot. A legtöbb fogyasztást époly könnyű eltitkolni, mint a jövedelmet. Sőt, a mennyiben a kiadások kisebb összegű, sokkal több apró tételből állnak, a kiadások összegét még nehezebb volna kinyomozni. A szóban levő adó keresztűlvitelének az is nagy akadálya volna, hogy a saját fogyasztásra termelt javak mennyiségét s azt, hogy az adózók a mások által előállított termékeket fogyasztás, vagy pedig további termelés czéljából szerzik-e be, sok esetben nem lehetne megállapitani.

Az összetett adórendszer. Kimutattuk a fentebbiekben, hogy a javaslatba hozott egyetlen adónemek részint elvileg tarthatatlanok, részint kivihetetlenek. Ha az állam fenmaradására jóval kevesebb anyagi eszköz is elégséges volna, az egyetlen adó megvalósítására irányzott kisérlet nem vallana talán kudarczot. Azonban a mai nagy állami szükséglet mellett az egyetlen adó eszméje már csak azért is kivihetetlen, mert az egyetlen adózási alakban összepontosított teher közvetetlen érezhetősége a legtöbb adózóra nézve nyomasztóbb volna, mint a több adónem között kisebb részekre osztott, habár együttesen ugyanolyan nagyságú tehernek a viselése.

Az egyetlen adónak csak némileg arányos kirovása az adózók részéről olyan kötelességérzetet, áldozatkészséget s őszinteséget tételezne föl, a milyennel az adófizetők soraiban még a legkifejlettebb közérzület mellett is csak kivételesen találkozunk. A kisebb adózókat, a kik együttvéve legnagyobb jutalékkal járúlnak hozzá az adóbevételhez s a kiknek viszonylag súlyos megterhelésén a mai pénzügyi viszonyok között tetemesen nem könnyíthet az állam, az egyetlen adó a legkíméletlenebb kényszerítő intézkedések kiséretében sem tehetné oly arányban a közterhek viselőivé, a milyen mértékben erre a több adónemből álló összetett adórendszer képesítve van, s az egyetlen adónak az volna az eredménye, hogy a szükséges adóbevétel nem volna beszerezhető.

A jövedelem pontos kinyomozásának lehetetlensége, az állami

kiadások biztos födözhetése és legalább a nagyon is durva aránytalanság kikerülése többes adórendszert tesznek szükségessé. Ha az egyes adónemek külön-külön eszmeileg nem is tökéletesek, a többes adórendszer hatására nézve már csak azért is kielégítőbb lehet, mert minden valószinűség a mellett szól, hogy azt, a kit összetett adórendszer fennállása mellett az egyik adó túlságosan sujt, a többi adó enyhébben fogja érni. A tételes adórendszereket általában nem alkotórészeik elvont helyessége, hanem a szerint kell megitélnünk, hogy az összefoglalt összes adónemek a maguk teljességében és együttes hatásukra nézve megvalósítják-e az igazságos adóztatás czélját. Ha az összehangzó egységgé alakított többes adórendszer úgy van keresztülvive, hogy teljes egészében az adóterhet valamennyi önálló gazdaság és kereseti forrás közt arányosan osztja meg: az igazságos adóztatás czélja el van érve s az egyetlen adó kivitelével járó gyakorlati nehézségek is elkerülhetők.

A törvényhozónak a tényleg elérhetővel kell megelégednie s arra kell törekednie, hogy az egyik adó fogyatékosságát és hézagait más adónemek hatásaival egyenlítse ki. Ehhez képest, ha egyik-másik adó csak bizonyos néposztályt ér, oly adókat is életbe kell léptetni, a melyek a többi néposztályt is adózóvá teszik; vagy ha a nélkülözhetetlen javakra rótt fogyasztási adóknak, tehát a vagyontalan osztály erősebb megterhelésének kikerülését az adott pénzügyi helyzet meg nem engedi, olyan adókról is gondoskodni kell, a melyek viszont a vagyonos osztály tagjaira súlyosabb terhet raknak s ezzel együtt az összes adók által okozott tehernek arányosabb megoszlását eredményezik.

Arra nézve, hogy mely egyes adónemekből álljon valamely ország összetett adórendszere, a tudomány nem adhat tanácsot. Az adórendszernek úgy pénzügyi, mint általános társadalmi szempontból csak akkor lehet megnyugtató hatása, ha az ország adott viszonyaihoz alkalmazkodik. Lesz alkalmunk az egyes adónemek fejtegetésénél látni, hogy bizonyos adónemek s adókivetési módok, ha elméletileg még oly tökéletesek is, csupán bizonyos viszonyok közt, névszerint előrehaladott műveltségi fokon, élénkebb közszellem és kifejlett polgári érzület mellett hozhatók be. Valahányszor tehát a kormány az adóügyi alkotás terére akar lépni, az ország szakértelmiségéből összeállitott bizottságok véleményét hallgassa meg. Általánosságban csak azt mondhatjuk, hogy az olyan adókat, a melyek

az arányosság elvét sértik, vagy kényszeritő szükség nélkül károsítják meg a nemzetgazdaságot, kerülni kell. Az adózási alakok s az egyes adónemek megválasztásánál s az adórendszerbe való beillesztésénél — magától érthetően — arra törekedjék a törvényhozó, hogy az összes adónemek együttes hatásukra nézve tervszerű és rendszeres egységet alkossanak, azaz a különféle adónemnek együttvéve lehetőleg minden adózót arányosan, vagyis a valóságos teljesítőképesség mértéke szerint érjenek. Minden kétségen felül áll, hogy az adórendszernek nem szabad túlságos számú adókból állnia, mivel az adónemek fölötte nagy száma nemcsak az adózással járó zaklatásokat és kényelmetlenségeket, hanem az adóközegek teendőit s az adókezelési költségeket is szaporítja.

Mondanunk sem kell, hogy minden tekintetben tökéletes adórendszer az álmok országába tartozik. Az ember ember fog maradni mindig. Lelki életének hibái mindig útját fogják állni a teljesen kielégítő adózási intézmények létesítésének. A mint az emberi test sok betegségét nem lehet gyökeresen eltávolítani, az emberi lélek gyöngeségeit sem lehet teljesen eltüntetni. Az önzésnek szakadatlanúl működő ereje és a mások kárán gazdagodni vágyó emberi gyarlóság a politikai és erkölcsi müveltség legfelső fokán álló nemzeteknél s a legélénkebb közérzület mellett sem lesz teljesen kiirtható, a miért a közterhek tényleg nem lesznek soha tökéletes arányossággal megosztva.

36. §.

Az adók nemei.

Az adókat sokfele szempont szerint csoportosíthatjuk.

I. *A tárgyi és személyi adók.* Tekintve az adóköteles személy és az általa fizetendő adó között fenforgó viszonyt, az adók részint tárgyiak, részint személyiek. *Tárgyi adó* minden olyan adó, melyet a törvény tárgyra (földbirtokra vagy földrészletre, házra, ipari vállalatra, tőkére, vagyonra, fogyasztási tárgyra jogügyletre stb.) ró úgy, hogy az adózó személye csakis mint az adótárgy esetleges birtokosa, termelője, eladója, fogyasztója, létesítője stb. jön tekintetbe. Alakjukra nézve tárgyi adók: a hozadéki, vagyoni, fogyasztási és forgalmi adók. De ha az adókivető közegek a hozadéki és vagyoni adók alapjának meghatározása alkalmával az adótárgyon fekvő terheket s az

adófizetők személyes viszonyait is figyelembe vehetik, a hozadéki és vagyoni adók a személyi adók természetét is egyesítik. — *Személyi adó* az olyan adó, a melyet a törvény egyenesen az adózó személyére ró, vagy a mely legalább az adóalany személyes teljesítőképességéhez alkalmazkodik. A szoros értelemben vett személyi adókhoz tartoznak: a fejadó, rangadó s türelmi adó. Az ilyen értelemben vett személyi adók az igazságos adóztatás lényegébe ütköznek, tehát józan adórendszerben nem foglalhatnak helyet. A személy puszta létezése vagy valamely személyes tulajdonsága, tekintet nélkül jövedelmi és vagyoni viszonyaira, nem lehet az adózóképesség alapja. Azonban annál jogosúltabb a *személyes jövedelmi adó,* a mely azért személyi adó, mert nem az adótárgy hozadéki vagy értékviszonyaihoz, hanem az adófizető személyes szolgáltatóképességéhez alkalmazkodik.

II. *A szerzési, birtok-, és fogyasztási adók. A hozadéki és jövedelmi adók.* Az adók egy másnemű fölosztása azon alapszik, hogy mely úton törekszik a törvényhozó az adóforrást, t. i. az adóköteles személy jövedelmét vagy vagyonát utólérni. Ebből a szempontból a szerzési, birtok- és fogyasztási adókat különböztethetjük meg. A *szerzési adóknál* a törvényhozó az adóköteles személy szerzésében, a *birtokadóknál* az adózó birtokában, a *fogyasztási adóknál* pedig a fogyasztásban keresi az adóforrást.

A *szerzési adók* a szerzés fajtái szerint ismét háromfélék, ú. m.: *a)* a hivatási szerzés eredményére vetett adók; *b)* az egyes forgalmi cselekmények vagy jogügyletek útján létesülő, illetőleg a törvény által azok során föltételezett szerzésre rótt, ú. n. forgalmi adók; és *c)* az örökösödés, ajándékozás és általában a gazdasági öntevékenység körén kívül eső, ingyenes szerzési módok útján bekövetkező értékszaporodásra vetett adók.

A hivatási szerzés eredményére rótt adók részint *hozadéki,* részint *jövedelmi adók.* A hozadéki és jövedelmi adók között fenforgó elvi ellentét az adóalap különbözőségén alapszik. A *hozadéki adó* alapja: az adótárgynak (földbirtoknak, épületnek, tőkének, ipari vállalatnak, szellemi foglalkozásnak) tiszta hozadéka, vagyis az újonnan előállított javak értékének az a része, a mely a termelési költségek levonása után fenmarad. Ellenben a *személyes jövedelmi adó* alapja: az adózó személyes jövedelme, azaz a tiszta hozadéknak az a része, a mely a termelő vagy vállalkozó saját vagyonába megy

át.* A hozadék meghatározásakor nem a termelő vagy vállalkozó személyéből, hanem a kereseti forrásból, gazdaságból, vállalatból stb. indúlunk ki; a míg a jövedelem becslése alkalmával nem azt kutatjuk, hogy mit hozott be az illető vállalat vagy gazdaság, hanem mi maradt meg az új értékből a termelő részére? Ennélfogva az idegen tőkék után fizetett kamatokat s az adótárgy után fizetett hozadéki adót a hozadék kinyomozásakor nem vonhatjuk le, ellenben a személyes jövedelem megállapítása alkalmával ezeket a kiadási tételeket is le kell számítanunk.

A hozadéki adókat másként *termelési* és *kataszteri adóknak* is szokták nevezni. *Termelésinek* azért, mert a hozadék kinyomozása a hozadéki forrás termelési viszonyainak megismerését teszi szükségessé; a «*kataszteri*» elnevezés pedig onnan származik, mert a hozadéki adók kivetése kataszteri fölvételek (39. §.) nyomán történik. Hozadéki adók gyanánt állhatnak fenn: a föld-, ház-, ipar-, tőkekamat- és munkabéri adó. A hozadéki adók természetét leghívebben a szoros értelemben vett *tárgyi adók*, t. i. a föld- és házadó fejezik ki. Az ipar-, tőkekamat- és munkabéri adónál a hozadékot nem lehet az adófizető személyes jövedelmétől oly élesen elválasztani, mint a föld- és épületadónál. De ha az ipar-, tőkekamat- és munkabéri adó a személyes viszonyokra s adóssági kamatokra való tekintet nélkül rovatnak ki (mint pl. az üzleti helyiség bérértéke, a munkások száma stb. szerint kivetett iparadó, a szelvényadó alakjában beszedett tőkekamatadó, az osztályadó alakjában keresztűlvitt munkabéri adó), ezek az adók is a *tárgyi adók* csoportjába tartoznak.

A *jövedelmi adó* vagy általános, vagy különös. Az *általános*

* A jövedelem fogalmára nézve két főirány van a tudományban képviselve, ú. m. a RICARDO-RAU-féle s a HERMANN-SCHMOLLER-féle fogalommeghatározás. RAU a termelő létfentartási szükségletét is hozzászámítja a termelési költségekhez, s a tiszta jövedelem kiszámításakor szerinte a létfentartási kiadásokat is le kell vonni a nyers jövedelemből. A HERMANN-SCHMOLLER-féle fogalommeghatározás nem ismer nyers és tiszta jövedelmet, hanem általában *jövedelemnek* mindazoknak az eszközöknek összeségét tekinti, a melyeket a gazdasági alany valamely időszakban az önmaga és családja szükségleteire, élvezeteire és czéljaira, általában személyiségének emelésére a nélkül fordíthat, hogy vagyonának értékét megcsonkítaná úgy, hogy e szerint a felfogás szerint nemcsak a csereforgalomban jelentkező (a közéletben is jövedelemnek nevezett) tiszta hozadék, hanem az a *közvetetlen fogyasztás- és élvezet* is a jövedelem körébe tartozik, a mely a gazdasági alany tulajdonában levő vagyontárgyak (házak, bútorok, könyvtár, műgyűjtemények, arany- és ezüstedények, öltönyök stb.) használatában vagy akárcsak *ezen használat élvezésének lehetőségében* rejlik.

jövedelmi adó az adóalany összes személyes jövedelmét — tekintet nélkül forrásaira — ugyanazzal az adótétellel terheli; ellenben a *különös jövedelmi adó* nem az összes személyes jövedelmet, hanem csak annak egyik-másik ágát rója meg. Pl., különös jővedelmi adó az állandó fizetések adója, a tőkekamatadó vagy földadó abban az esetben, ha nem a tőke, illetőleg földbirtok hozadékát, hanem a belőle szerzett s az idegen tőkék után fizetett kamatok levonásával megállapitott személyes jövedelmet terheli.

A *birtokadók* csoportjába tartoznak: *a)* az adóalany birtokában levő összes vagyontárgyak értékere vetett *általános vagyoni adó ; b)* a csakis bizonyos vagyontárgyak (pl. telek, kölcsöntőke, érték papirosok) értékére rótt *különös vagyoni adók.*

A jövedelmi és vagyoni adók nem onnan vették elnevezésüket, hogy az adózók jövedelmükből, illetőleg vagyonukból fizetik. Az összes egyenes és közvetett adók az adóviselők jövedelmét, és ha rendkívüli súlyuknál fogva a törzsvagyont támadják meg, az adóviselők vagyonát apasztják. Elnevezésük azt akarja kifejezni, hogy a törvény a jövedelem összegét, illetőleg a vagyon értékét teszi kirovásuk alapjává. A már komoly válságot hirdető rendkívüli pénzügyi szorúltság idején kívül, a midőn a nagyon súlyos adókulcs a törzsvagyont támadja meg, hatására nézve az általános vagyoni adó is jövedelmi adó és csak névleg, vagyis nem tárgyilag vagyoni adó, mivel rendes viszonyok között nem a törzsvagyon, hanem csupán a jövedelem egy részének az állambevételek körébe való bevonására irányúl.

III. *A közvetetlen és közvetett adók. Közvetetlen* vagy *egyenes adók* azok, a melyek — legalább a törvényhozó szándéka szerint — azok által viselendők, a kik befizetik; ellenben *közvetett adók* azok, melyekkel a törvényhozó másokat akar megterhelni, mint a kik befizetik, vagy jobban mondva azok helyébe, a kikre később a teherviselést áttolják, csak előlegezik. Az egyenes adókat a tulajdonképi adófizetőktől szedi be az állam, a míg a közvetett adókat azoktól szedi be, a kiket a törvényhozó közvetítők gyanánt állít a kincstár s az adózók közé s a kik a tőlük beszedett adót áthárítás útján veszik meg a tulajdonképi adózókon.

Minthogy a hozadéki és jövedelmi adók beszedése rendszerint közvetetlenűl, a legtöbb fogyasztási adó beszedése pedig közvetett úton történik, az állami költségvetések és tételes adótörvények a

hozadéki és jövedelmi adókat egyszerűen az *«egyenes adók»* elnevezésével jelölik meg s a fogyasztási adókat a *«közvetett adókkal»* azonositják. Sőt olyan államok is vannak, a melyeknek törvényei a tulajdonképi illetékeket, valamint a vagyonátruházásokra s egyéb jogügyletekre rótt forgalmi adókat is a közvetett adók közé sorozzák. A teljesen különböző természetű szolgáltatásoknak azonos elnevezéséből eredő fogalomzavarokat csak úgy kerülhetjük ki, ha nem hagyjuk figyelmen kívül, hogy a *«közvetetlen* és *«közvetett»* jelzők nem az adózás lényegére, hanem csak a beszedés módjára vonatkoznak. Nem minden fogyasztási adó közvetett adó. Pl., az ú. n. *fényűzési adók* (kocsiadó, cselédadó stb.) ugyan fogyasztási adók, de nem közvetett adók, mert befizetésük kötelezettsége azokat terheli, a kiket a törvényhozó megadóztatni kíván. Sőt abban az esetben, ha az adóval sujtott fogyasztási tárgyat maga az adófizető és háznépe fogyasztják, bármely fogyasztási adó egyenes adó. A *söradó* arra a saját termelésű sörmennyiségre nézve, a melyet a sörfőző és háznépe fogyasztanak el, vagy a fogyasztótól a vétel alkalmával beszedett *boradó*, valamint a fogyasztó által megrendelt és behozott árú után lerovott *behozatali vám* egyenes adó, mivel az adófizetés és adóviselés mindezekben az esetekben egy személyben egyesűlnek. A hozadéki adók között is vannak olyanok, a melyeket majd közvetetlenül, majd közvetetten lehet beszedni. Pl., a tőke hozadékának megrovását czélzó *tőkekamatadó*, vagy a födbirtokos megterhelésére irányzott *földadó* közvetett adó is lehet, ha t. i. az adóstól, illetőleg haszonbérlőtől szedetik be.

Az egyenes és közvetett adók megkülönböztetését a belőle eredhető fogalomzavarok mellőzhetése végett némelyek egyszerűen elhagyandónak gondolják. Ha azonban az egyenes és közvetett adók elnevezését csakis a beszedés módjára vonatkoztatjuk, nem kell fogalomzavartól tartanunk. És minthogy a beszedés módja egyik méltó alapja az adók osztályozásának, a beszedés módját megjelölő, szóban forgó elnevezések használatát nem lehet kiküszöbölni.

Mások az adóigazgatásban és a közéletben is széltében használt ezeknek a kifejezéseknek tudományos alapot kívánván adni, más fölosztási elvet állítanak föl. Ebben az irányban az első kísérletet Hoffmann (Lehre v. d. St. 71. l.) tette meg, ki közvetetlen adóknak a *birtokra* és közvetetteknek a *cselekményekre* rótt adókat nevezi úgy, hogy a vagyonra, hozadékra s jövedelemre vetett adó-

kat egyeneseknek, a bélyeg alakjában beszedett s az összes fogyasztási adókat pedig közvetetteknek tekinti. Ez a fogalommeghatározás ugyan közel jár a gyakorlatban szokásos fölosztáshoz, de teljesen nem egyez meg vele, mivel a lovakra, kocsikra és egyéb használati vagyontárgyakra vetett fényűzési adók Hoffmann álláspontja szerint az egyenes adókhoz volnának számítandók, holott az államköltségvetési törvények rendszerint a közvetett adók közé sorozzák. — Förstemann (Dir. u. indir. St. Nordhausen, 1868. 12. l.), Bilinski (Luxussteuer. Leipzig, 1875. 104. l.) és mások a közvetetlen s közvetett adók közötti különbséget az adózóképesség kinyomozásának módjára vezetik vissza, és *közvetetlennek* az olyan adót nevezik, a mely az adózóképesség közvetetlen ismertető jeleire, azaz olyan adatokra van alapítva, melyekből a adófizetőképesség jelenlétére és terjedelmére közvetetlen (tehát meglehetősen biztos) következtetést lehet vonni; a míg *közvetettnek* az olyan adót mondják, a mely az adófizetőképesség oly ismertető jeleire támaszkodik, melyekből az adózóképességre csupán közvetett (ennélfogva kevésbbé megbízható) következtetést lehet vonni. Az ezen fölosztási elvet követő írók az egyenes adókhoz a *hozadéki, jövedelmi* és *vagyoni adókat* számítják, ellenben a *fogyasztási és forgalmi adókat* a közvetett adók csoportjába utalják. — A *franczia írók* (Garnier, Baudrillart, Courcelle-Seneuil, Parieu, Clamageran), valamint a franczia pénzügyi jog közvetetlen adóknak a *meghatározott időben fizetendő adókat* (a hozadéki, jövedelmi, vagyoni adókat, továbbá a lakásadót s az ú. n. fényűzési adókat), közvetett adóknak pedig a bizonyos cselekmények után, tehát *nem meghatározott határidőben fizetendő adókat* (a belső közvetett fogyasztási adókat, vagyis az akczizákat, vámokat, továbbá a vagyonátruházási, szállítási, tőzsdei stb. adókat) tekintik. — Schäffle (Steuerpol. 58., 60., 75. l. — és Die Steuern. I. 50. l.) szerint az *egyenes adók* az adóforrásokat (vagyont és jövedelmet) a maguk valóságában, ellenben a *közvetett adók* keletkezésük előzményeiben és fölhasználásukban ragadják meg. Az egyenes adóknál az adóforrásokat közvetetlenűl maga az állam nyomozza ki, a mennyiben a vagyon és jövedelem összes főalkotórészeit valamennyi adóköteles személynél saját maga keresi föl, állapítja és terheli meg; a míg a közvetett adóknál az állam az adóforrásokat nem nyomozza ki, hanem az adóforrásra következtetést engedő *tényeket* adótárgyakká nyílvánítja, hogy az az adóterhet valóságos fizetőképességükkel maguk az adózók hoz-

hassák egyensúlyba. Az egyenes adók *az átlagos adózóképesség* megterhelését czélozzák, holott a közvetett adók *az adóztatás individualizáló elemei*, mivel az adóalany tényleges helyzetéhez alkalmazkodnak s az adózóknak csak az önmaguk által ismert vagy érzett *különös fizetőképességük* szerinti önterhelésére, vagy a rájuk súlyosodó tehernek saját maguk által érvényesítendő könnyítésére irányúlnak. Ebből az okból a közvetett adók egyes fogyasztási, megtakarítási és szerzési tényekre és cselekményekre rovatnak. Ezen az alapon Schäffle a közvetett fogyasztási adókon kívül, a fényűzési adókat, örökségi és forgalmi adókat is a közvetett adókhoz számítja.*

Mindezek ellen a fölosztások ellen az az észrevételünk, hogy nem érintik az adóbeszedés módját és nem pótolják a «*közvetetlen*» és «*közvetett*» jelzőknek az adóbeszedés módját kitüntető értelemben vett használatát.

IV. *A természetben vagy pénzben lerovott adók.* Az előbbiek

* Wagner (Finanzwiss. II. 2-ik kiad. 239. l.) elfogadja a «*közvetetlen*» és «*közvetett*» elnevezéseknek a beszedés módjára alapított jelentését, azonban, hogy a gyakorlat szükségletének is eleget tegyen, a «közvetetlen» és «közvetett» adóknak egy más, adminisztraczionális-technikai fogalmát is fölállítja. És e végből az adók kivetésénél és beszedésénél követett eljárási módot vevén a megkülönböztetés ismertető jeléűl, «*közvetetlen adók*» szerinte azok, a melyek a személyiség, társadalmi állás, kereset, vagyon, birtok, jövedelem stb. állandó vagy állandóknak tekintett és bizonyos határig tényleg is állandó s ezért előre megállapítható tényei alapján, tehát rendszerint kataszterek fölhasználásával, — ellenben «*közvetett adók*» azok, a melyek egyes változó, átmenetes, többé-kevésbbé esetleges és ezért előre meg nem állapítható tények alapján s ezen tények bekövetkezésekor, tarifák szerint rovatnak ki és szedetnek be.

Stein az adók fölosztására nézve is merően önkényes és minden áron eredetiséget mutogatni akaró rendszert állít föl. Az összes adókat két főcsoportba foglalja. Az elsőbe *az egyszerű adóalakokat*, ú. m. a fejadót, vagyoni adót, személyi adót s az egyszerű jövedelmi adókat helyezi. Az *organikus adórendszernek* elnevezett második főcsoportba: *a)* a közvetetlen adókat, azaz a tőke adóztatását s a tőkének általa fölvett három neméhez — a vagyontőke, értéktőke és személyes tőkéhez — képest a telek-, kamat- és iparadót; *b)* a közvetett adókat, vagyis a munka adóztatását, névszerint a fogyasztási és élvezeti adókat; *c)* a személyes jövedelem megterhelésére rendelt jövedelmi adót, azaz a rendesen ú. n. általános jövedelmi adót osztja be.

Neumann az adókat a következő módon osztja föl:

I. *Általános közvetetlen adók; A)* Személyi adók (fejadó, keresetképes személyekre rótt személyi adó, osztályadó, általános jövedelmi és vagyoni adó). *B)* Tárgyi adók, és pedig: 1. hozadéki adók (földadó, épületadó, iparadó, tőkejáradékadó, munkabéri adó); 2. közvetetlen fogyasztási adók (lakásadó, cselédadó, kocsiadó stb.).

II. *Különös közvetetlen adók: A)* Különös kiegészítő adók bizonyos köz-

földtermékek szolgáltatásából és munkateljesítésből, az utóbbiak pedig készpénz fizetéséből állnak. A terménygazdaság korában az adózók termékekben és munkával legkönnyebben róhatják le tartozásukat, azonban a pénzgazdaság meghonosodása után a természetben lerovott adók elvesztik jogosúltságukat. Az adó fejében beszedett termékek legnagyobb részére az államnak nem az adózás helyén van szüksége, a szállítási költségek pedig gyakran a termékek értékét is meghaladnák. Ezenfelűl a földtermékek minőségének különfélesége aránytalanságra és a beszedő közegek s adózók közt súrlódásokra adna okot. A földbirtokosok bő aratás után földtermékekben könnyebben leróhatnák ugyan adójukat, azonban szűk termésű esztendőben annál nyomasztóbb volna a termékbeli adózás.

A természetben lerovott adótartozások közűl a mai műveltebb államokban már csak a katonabeszállásolási s előfogati kötelezettség és néhány országban a közmunkateher, azaz a közútak építésére fölhasznált kézi- és igásmunka állnak fönn. A *katonabeszállásolás* aránytalan s erkölcsi szempontból is hátrányos terhet ró a polgárokra. A hadsereg mozgósítása idejében s nagyobb hadi gyakorlatok alkalmával persze nem lehet a beszállásolást kikerűlni, de legalább a beszállásolás által okozott anyagi hátrány és kényelmetlenség megtérítése fejében fizetett díj méltányos megszabásával kell ezt a terhet általánossá s arányosabbá tenni. Az *előfogati kötelezettség* nem az összes alattvalókat, hanem csak a lótartó lakosokat éri, tehát a legegyenlőtlenebb szolgáltatások közé tartozik, ennélfogva eltörlendő és csak végső szükség esetében követelendő. A *közmunkateher* szintén egyenlőtlenűl éri a polgárokat s azonfelűl azzal a hátránynyal jár, hogy mint minden természetben teljesített adózás, eredményére nézve

terhektől való mentesség fejében (katonamentességi adó, a holtkéz adója, katonabeszállásolási adó stb.) *B)* Különös adók a szó tulajdonképeni értelmében (bányaadó, jegybankadó stb.).

III. *Közvetett fogyasztási adók:* 1. italadók; 2. más idetartozó fogyasztási adók.

IV. *Közvetett kereseti adók:* 1. viszontszolgáltatással járó jogügyletek után; 2. viszontszolgáltatás nélküli jogügyletek után.

Cossa ezt a fölosztást tartja a legmegfelelőbbnek:

I. *Közvetetlen adók: A)* Különös jövedelmi adók: *a)* épületekre és telkekre vetett ingatlansági adók; *b)* tőkejáradékokra, személyes jövedelmekre, ipari járadékokra rótt ingósági adók. *B)* Általános jövedelmi adók, és pedig vagy a jövedelem, vagy a vagyon után vetve ki.

II. *Közvetett adók: A)* Vagyonátruházásokra rótt adók (ajándékozási, adásvételi stb. adók). *B)* Fogyasztási adók.

ez is selejtes és aránytalan. Ide járúl, hogy a jó útépítés kellékeinek nem felel meg és kezelése a közigazgatási hatóságokat elvonja tulajdonképi föladataiktól.

V. *A rendes és rendkívüli adók.* Ez a fölosztás a szolgáltatás tartamos vagy átmenetes jellegére vonatkozik. A *rendes adók* az évenként visszatérő, folyó kiadások födözésére szolgálnak; ellenben *rendkívüliek* azok, melyeket a kormány átmenetesen előre nem látott, nagyobb összegű kiadások teljesíthetése végett szed.

A nagyösszegű rendkívüli szükségletek kielégíthetése végett a mai államok rendszerint hitelükhöz fordúlnak. Azonban lehetnek esetek, a melyekben a rendkívűli adó nem mellőzhető. Ha az államhitel már teljesen ki van merítve s az ország függetlenségének biztositása nagy összegnek rögtöni beszerzését követeli, nincs más hátra, mint az adózóerőnek rendkívüli megfeszítése. Ezenkívül, ha oly helyzetben van az ország, hogy a rendkívüli kiadásoknak egy részét a nemzeti termelés tönkre tétele s a legdurvább aránytalanság okozása nélkül az adóteher súlyosbításával födözheti, a rendkívüli szükségletnek csak azt a részét kellene a jövő korra hárítani, a mely a szóban levő szükséglet kielégítéséből a jövő nemzedékekre kiható előny értékének felel meg.

A rendkívüli adóztatás által czélba vett bevétel vagy a rendes adóknak fölemelésével (ú. n. rendkívüli adópótlékok kirovásával), vagy pedig önálló adókból szerezhető be. Ha igen nagy összeget akar a kormány adóztatás útján beszerezni, önálló adókhoz kénytelen folyamodni, kivévén, ha a nemzet gazdasági ereje s a rendes adók mérsékelt súlya a nemzeti termelés jelentékeny megzavarása s az adórendszerben rejlő eredeti aránytalanság nagymértékű fokozása nélkül teszi lehetővé a rendes adók tetemes súlyosbítását.

A rendkívüli adóbevétel beszerzésének legkártékonyabb eszköze: a fogyasztási adók fölemelése vagy ily nemű új adók behozatala. A forgalom és fogyasztás a rendkívüli szükségletek idejében a nélkül is akadályokkal küzdenek, ennélfogva a fogyasztási adók súlyosbítása ilyenkor a legfontosabb gazdasági érdekeket sérti s a czélba vett eredményt sem biztosítja. A hozadéki adók fölemelésével könnyebb a rendkívüli szükséglet födözése, azonban állandóságra hajló természetüknél s aránytalanságuknál fogva a hozadéki adók is inkább a rendes kiadások teljesítésére alkalmasak. A rendkívüli adóbevétel beszerzésének legajánlatosabb, mert a termelést és forgalmat legke-

vésbbé háborító eszköze: az általános jövedelmi adó fölemelése, illetőleg az általános vagyoni adónak a rendkívüli szükséglet tartamára szóló életbeléptetése, vagy ha az általános vagyoni adó rendes bevételi forrás gyanánt állandóan érvényben van, ennek az adónak megfelelő súlyosbítása.

37. §.

Az adók hatása és az adóáthárítás.

Smith Ád.: V. könyv, II. fej. 2. szakasz; Ricardo: I. 243. l.; Hoffmann: 58. l.; Rau: I. 269. §.; Umpfenbach: 206 l.; Höfken: 19. l.; Pfeiffer: II. 77. l.; Roscher: I. 196. l.; Wagner: II. kiad. II. 332. l.; Schäffle: System. II. 408. l.; Steuerpol. 173. l. és Die Steuern. I. 307. l.; Stein: I. 493. l.; Leroy-Beaulieu: I. 162. l.; Cohn: 305. l.; Nitti: 427. l.; Földes: 196. l.; Prince-Smith: Ueb. d. Abwälzung. Vierteljahrsschr. f. Volkswirthsch. 1866. I. 131. l.; Held: Lehre v. d. Ueberwälz. Tübing. folyóirat. 1868. 421. l.; Kaizl: Lehre v. d. Ueberw. d. St. Leipzig, 1882.; Pantaleoni: Teoria della translazione dei tributi. Roma, 1882.; Tisza: Az adóáthárítás elmélete. A «Budapesti Szemle» 1882-ik évi folyamában, 375. l.; Falck: Kritische Rückblicke auf die Entwicklung d. Steuerüberwälzungslehre seit A. Smith. Dorpat, 1882.; Laspeyres: Statist. Untersuchungen zur Frage der Steuerüberwälzung. Finanzarchiv. 1901. évf.; Seligman: On the shifting and incidence of taxation. (Publications of the American Economic Association. Vol. VII.) 1892.

Minden adó az adóviselő jövedelmét, és ha a helyes mértéket meghaladja, törzsvagyonát is apasztja. Az ez által okozott anyagi hátrány kiegyenlítésére három út szolgálhat, ú. m. a jövedelem szaporitása fokozott kereseti tevékenységgel, a fogyasztás korlátozása s az adótehernek másokra történő áthárítása.

A *kereseti tevékenység fokozása*, illetőleg a *fogyasztás megszorítása* az adóviselés által előidézett vagyoni fogyatkozást némileg ugyan ellensúlyozhatja, de tévedés volna azt gondolni, hogy az új vagy a fölemelt adó által okozott áldozatot ezen az úton teljesen ki lehetne egyenlíteni. Ha a nagyobb erőfeszítés az adó által elvett jövedelmi részt helyre is pótolja, vagy a súlyosabb tehernek egyes esetekben a fogyasztás korlátozása és nem a törzsvagyon apadása az eredménye: az adófizetés súlya az erősebb munkában és a pihenésre s üdülésre irányúló szükséglet ki nem elégítésében, illetőleg a fogyasztás megszorításában nyilatkozik. De az adóviselésnek ez a legkívánatosabb hatása nem is következik be mindig. Ha az adózó-

képesség már a nélkül is a végső határig van megfeszítve, az adózók roskadoznak a teher alatt, a kereseti tevékenységet hitelhiány, általános üzleti pangás vagy politikai háborúság, esetleg külügyi bonyodalmak lekötve tartják, s a kormány az adóbevételt meddő czélokra fordítja: az adó által elvont jövedelmi részeket még oly kitartó munkával és takarékossággal sem lehet helyrepótolni. A nemzeti jövedelemmel arányban nem álló, az egyes gazdaságok erejét kiszipolyozó adó ily körűlmények közt az alsó néprétegek szűkölködését, a nemzeti ipar és forgalom tespedését, szóval a nemzeti vagyonosság apadását fogja eredményezni.

Ha a törvényhozó bizonyos jövedelmi források megadóztatását már el is határozta, még mindig kétséges, hogy megvalósíthatja-e szándékát, mert kérdés, vajjon az adó alá vett egyének a kivetett adónak egyúttal *tényleges viselői*, vagy a forgalom hatásai következtében csak *fizetői* lesznek-e, és megfordítva a törvényhozó által pusztán az adó előlegezésére kiszemelt egyének nem lesznek-e kénytelenek a megterhelni szándékolt egyénekre át nem tolható adót maguk viselni? Ezeknek a kérdéseknek vizsgálata föladata az *adóáthárítás* tanának.

Az *adóáthárítás* az adóelmélet legnehezebb föladványa, mely mostanáig sincs megoldva. Tetézi a kérdés nehézségét az a körűlmény, hogy megfejtésére a tudomány egyedűl a deduktiv módszert használhatja. A statisztikai kutatások aligha fognak ebben az irányban valamikor megbízható támasztékúl szolgálni, mivel a legtöbb esetben nem lehet eldönteni, hogy a valamely adóintézkedés után mutatkozó árváltozások ennek az adóintézkedésnek eredménye gyanánt, vagy pedig egészen más, egyidejűleg közreható okokból következtek-e be.

Ha az állam az egyes gazdaságoknak a tőlük elvett jövedelmi részekért még oly nagy előnyt is nyújt, az adófizető az adót mégis merő tehernek és puszta áldozatnak tekinti, melyet másokra, névszerint azokra törekszik tolni, a kikkel gazdasági forgalomban áll. Ha termékeinek, árúinak vagy szolgálatainak árát fölemelheti, vagy a termékei előállítására fölhasznált nyersanyagok árát, esetleg munkásainak bérét lenyomhatja: teheráttoló törekvése teljesen vagy legalább részben sikerűlni fog. Megtörténhetik, hogy az az adózó, a kire a forgalomban előtte álló fél (a termelő vagy nagykereskedő) az adót teljesen vagy részben áthárította, ezt a terhet tovább egy harmadik személyre, ez ismét egy negyedik személyre tolja, a mely esetben

továbbtolásról szólunk; — és az is lehetséges, hogy az adófizető által a törvényhozó czélzata szerint egy másik személyre áthárítandó terhet ez az utóbbi, kit a törvény adóviselővé akart tenni, az adófizetőre (pl. a házbirtokostól beszedett s ez által a lakóra áthárítandó lakásadót a lakó a házbirtokosra, vagy a vevőre áthárítandó fogyasztási adót a vevő az eladóra) visszatolja, a mely műveletet az adóteher *visszahárításának* vagy *visszatolásának* nevezzük. A legszorosabb értelemben vett tárgyi adóknál, névszerint a föld- és házadónál az is előfordúlhat, hogy az adóáthárítás egyszer és mindenkorra egyetlen forgalmi cselekménynyel létesűl, ha t. i. módjában van az adó alá vett hozadéki forrás vevőjének az adóösszeg tőkésített értékét az eladási árból levonásba hozni. Ezt az adóáttolási módot *adótörlesztésnek* nevezzük.

Az adóáthárítás sikerűlése adott esetekben a piaczi ár képződésére befolyással levő föltételektől függ. Bekövetkezésének valószínűsége adónemenként nagyon különböző, miért is az egyes adónemeknél közelebbről fogjuk ezt a kérdést vizsgálat alá venni. Itt csak az adóáthárításra vonatkozó főelveket emeljük ki.

Az áthárítás kisebb-nagyobb lehetősége első sorban attól függ, hogy az adóval terhelt termelési ágban a *forgó*, vagy az *álló tőke* bír-e túlnyomósággal. Az olyan vállalatok adóját, a melyekben az álló tőke bír túlnyomósággal, nehéz áthárítani, mert a termelőnek nem áll módjában a termelést megszorítani, vagy a tőkét tetemes veszteség nélkül más vállalatba átvezetni. A legtöbb adó áthárítása elvileg ugyan lehetséges, de bekövetkezését, valamint az áthárítás mértékét nem lehet föltétlen bizonyossággal előre meghatározni. Sőt, a tényleg megtörtént áthárítás által végbement teheráttolás terjedelmét a legtöbb esetben utólagosan sem állapíthatjuk meg, mivel nem tudhatjuk, hogy az egyesek jövedelmi viszonyai, illetőleg az árúk vagy szolgálatok árai abban az esetben hogyan alakúltak volna, ha a kérdéses adó nem léteznék.

A termelő az adót termékeinek vásárlóitól sok esetben azért nem szerezheti vissza, mert termelésének megszorítása még nagyobb veszteséggel sujtaná. A termelő akkor sem szabadúlhat meg a reá rótt adótól, ha termékének kelendősége az áthárítás czéljából megkísérlett áremelés után rögtön megszünik, vagy jelentékenyen csökken. Az a termelő, a ki termékét a szükséges ismeret vagy ügyesség hiánya, vagy pedig a kevésbbé kedvező termelési viszonyok, pl. a drágább

tőke miatt nem képes olyan olcsón előállítani, mint termelő társai, a rá vetett adót nem tolhatja vásárlóira. Azok is meg vannak fosztva az áthárítás lehetőségétől, a kik állandó fizetést és változás alá nem eső jövedelmet húznak, pl. a hivatalnokok, katonatisztek, évjáradékosok stb. Látni fogjuk az egyes adónemek tárgyalásánál, hogy nem létezik adó, a melynek áthárítása föltétlenül biztos volna. A *földadót* silány termés után, vagy oly időben, midőn alacsonyak a gabonaárak, a *házadót* a házbér csökkenésekor, a földbirtokos, illetőleg épülettulajdonos kénytelen viselni. Az *örökségi adót* épen nem, a *közvetetlen fogyasztási adókat* pedig csak ritkán lehet áthárítani. A *munkabér-*, *tőkekamat-* és *iparadó* csak akkor háríthatók át, ha a munkabér, tőkekamat, illetőleg ipari jövedelem emelkedő irányzatot követ.

A mondottak szerint teljesen alaptalan azok fölfogása, a kik (mint különösen CANARD és PRITTWITZ) azt vallják, hogy tényleg minden adó másra háríttatik át s a folytonos adóáthárítások idővel az eredetileg létezett aránytalanságokat kiegyenlítik. Az adóteher igazságos megoszlását csakis a forgalom behatása alatt alakuló áthárításoktól várni, a lehető legfonákabb álláspont volna. Az áthárítás az érvényben levő adórendszer aránytalanságait egyes esetekben ugyan mérsékelheti, de még bizonyosabb, hogy gyakran új aránytalanságokat teremt. Ennélfogva az adóztatás már előre olyképen rendezendő, hogy az arányosság követelményeinek megfeleljen, s a törvényhozónak arra kell törekednie, hogy az adók tényleg csak azokat érjék, a kiket velük megterhelni akar. Ez persze olyan követelés, a mely egész teljességében nem lesz soha teljesíthető, mivel azt, hogy a gazdaságilag erősebb fél az adóterhet vagy egy részét áremelés vagy egyéb hátrányok alakjában a gyöngébb félre tolja, tételes intézkedésekkel nem lehet kizárni. Világos, hogy minél kisebb az adóteher, az adóáthárítások folyama annál kevésbé akadályozza a közgazdasági viszonyok természetes alakúlását, s az adónak az a hatása, melyet a törvényhozó vár tőle, annál könnyebben következhetik be.

Legegyszerűbb és legvalószínűbb a termelőktől, szállítóktól vagy eladóktól beszedett fogyasztási adók áthárítása, melyeknek a fogyasztókra leendő áttolását maga a törvényhozó veszi czélba. Az áthárítás teljesedésbe menetele ezeknél az adóknál az igazságos tehermegosztás föltétele s eszköze. Azonban olykor még a közvetett fogyasztási adók áthárítása sem sikerül. Minél távolabb esik az adóbeszedés a fogyasz-

tástól és minél rövidebb időközökben követik egymást az adóztatási módon s az adótételen tett változtatások, annál tökéletlenebbűl megy teljesedésbe a közvetett fogyasztási adóknak a törvényhozó által czélba vett áthárítása.

Végre, szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy az adóáthárítás tényét s azt, hogy az adóteher mily részének áttolása következett be, az életben csak a legritkább esetekben állapíthatjuk meg, mivel a forgalomban egyidejűleg különféle tényezők és gazdasági törvények működnek, a melyek egymás ellensúlyozó hatásukkal együttvéve gyakorolnak az áralakúlásra befolyást. De ezen az alapon tagadásba venni az adóáthárítás lehetőségét, annyi volna, mint a gazdasági élet törvényeit s egyes esetekben könnyen megfigyelhető jelenségeit semmibe venni.

38. §.

Az adóigazgatás.

Jacob: II. 1197. §.; Malchus: I. 76. §.; Rau: I. 281. §.; Hock: 36. l.; Stein: II. 402. l.; Wagner: II. 2-ik kiad. 689. l.; Cohn: 503. l.; Schäffle: Steuerpol. 63., 259. l.; Mariska: Az egyenes adók reformja Ausztriában. A «Közig. Lapok» 1877. és 1878-ik évi folyamában.; König: Die Meldeangabe bei Veranlagung der persönlichen Steuern. Finanzarchiv. II. évf.; Rauchberg: Steuererklärung und Steuerauflage der directen Personalsteuern in Österreich. Wien, 1901.

Az adóigazgatás fogalma és fontossága. Részint az államkincstár jogos érdekeinek biztosítása végett, részint abból az okból, hogy az adózók az adóközegek önkénykedése ellen kellő védelemben részesűljenek, minden országban meghatározott adóigazgatási szervezetre és legalább alapelveire nézve törvényileg megállapitandó adóigazgatásra van szükség.

Adóigażgatás (másként *adókezelés*) alatt az adók kivetését, beszedését és behajtását teljesítő hatósági cselekmények összeségét értjük. Az adókezelés a pénzügyi igazgatás egyik legfontosabb ága. Az állambevételek pontos befolyása, az államháztartási egyensúly föntartása s ezzel együtt a rendezett állami élet, valamint az államhitel szilárdsága első sorban a megbízható, gyors, pontos és igazságosan szigorú adóigazgatástól függ. Az adókezelés az egyéni szabadságot s a legszentebb polgári jogokat, névszerint a vagyonbiztosságot s a házbéke jogát is a legközvetetlenebbűl érinti. A rossz adóigaz-

gatás a magántulajdon értékét is kétessé teszi s az adóztatást erőszakoskodó fosztogatássá változtatja, mely ellen épen a legtöbb kíméletet érdemlő tudatlan és szegény néprétegek legkevésbbé védekezhetnek. Legjobban bizonyítja az adóigazgatás fontosságát, hogy a míg a rendszertelen, lanyha vagy ellenkezőleg kegyetlen adóigazgatás az eszmeileg még oly tökéletes adórendszert hatálytalan törvényhalmazzá, illetőleg törvényesített sarczolássá teszi, addig a jó adókezelés az anyagi adótörvények fogyatékosságainak s az adók aránytalanságának érezhetőségét is tetemesen mérsékelheti.

Az adóigazgatás szervezésének általános elvei. Az adókezelés egyrészen az adózás alakzataival, másrészen pedig az állam s az önkormányzati testületek igazgatási szervezetével függ össze. Az adónemek s adókivetési módok különfélesége szerint más-másképen kell az adóigazgatást berendezni. Ebből, valamint abból, hogy az adóigazgatási szervezetnek az általános közigazgatási alakzatokhoz kell alkalmazkodnia, önként következik, hogy föltétlen tökélyű, minden viszonyok közt egyaránt kielégítő adóigazgatási szervezet nem létezik. Valamint az adórendszernek a népélet fejlődésével változnia kell, az általános közigazgatási, gazdasági és művelődési viszonyok alakúlása szerint az adóigazgatás is fejlődési szakoknak van alávetve, a mely fejlődési szakokat az elvontan tökéletesebb szervezet erőszakolt létesítése kedvéért nem szabad átugrani. Általánosságban csak annyit jegyezhetünk meg, hogy az adóigazgatás rendezésénél *először* az államkincstár jogos érdekeinek biztosítására és *másodszor* arra kell törekedni, hogy az adózó felek az adóközegek önkénye ellen a törvényben s a felső hatóságoknál kielégítő védelmet találhassanak.

Az adóigazgatási teendőket végző hatóságok száma az érvényben levő adónemek minőségétől és mennyiségétől, a hatóságok belszervezetétől s az ország földrajzi, gazdasági és népességi viszonyaitól függ: «Sűrű népességű szigetállamban, melynek külforgalma csak néhány kikötőre szorítkozik, a hol a műipari termelés csaknem kizárólag a gyári üzlet jellegével bír, s a törvény, valamint a hatóságok tisztelete a népben mélyen meggyökeredzett, kevesebb adóközegre van szükség, mint a természettől kevésbbé megvédett határvonalakkal, gyér népességgel s túlnyomóan kézműipari termeléssel bíró olyan szárazföldi államban, a hol a minduntalan változó törvények, rendi kiváltságok s a kevésbbé szilárd és igazságos igazgatás a lakosságot elégületlenségbe ejtik.» (HOCK.)

Ha nem akarja az állam polgárai vagyonát az adóközegek durva önkényének kitenni s az adóigazgatást örökös jogtalanságok fészkévé aljasítani, az adóhatóságok szervezését a következő elvekre kell alapítania: 1. kellő számú alsó- és középfokú adóhatóságok állítandók föl, egyrészt, hogy az adófizető közönség az adóközegekkel közvetetlenűl és kevesebb költséggel és fáradsággal érintkezhessék, másrészt, hogy az adóhatóságok adóigazgatási teendőiket kellő pontossággal s a helyi viszonyok ismerete következtében igazságosabban és eredményesebben végezhessék; 2. az egyes adóhatóságoknál nem túlságos számú, de jól díjazott hivatalnokokat kell alkalmazni, mivel ellenkező esetben az adóigazgatás körében megvesztegetések, zsarolások és sikkasztások lesznek napirenden, és mert sok üdvös adóügyi intézkedést csak úgy lehet keresztűlvinni, ha az adóigazgatás szakképzett és kötelességhű, tehát méltányos fizetéssel ellátott hivatalnoki kar kezében van letéve; 3. az adóhivatalnokok törvényellenes eljárásukért és kötelességmulasztásukért nemcsak abban az esetben vonandók felelősségre, ha az államkincstárt károsítják meg, hanem az adózó feleknek jogtalanúl okozott károk és költségek megtérítésére is kötelezendők; 4. minthogy a közvetett fogyasztási adók kezelése szakszerű tevékenységre képesített egyéneket kíván, ezeknek az adóknak első fokú igazgatását külön közegekre kell ruházni; 5. az adóhatóságok az általános közigazgatási hatóságokkal szerves kapcsolatba hozandók; 6. az adóigazgatás valamennyi ágának fölügyelete a központi pénzügyi kormány hatáskörébe utalandó.

Az adóigazgatási szervezet lényegesen különbözik a szerint, a mint az adókezelés kizárólag állami közegekre van ruházva, vagy pedig bizonyos adóügyi teendőket az önkormányzati hatóságok, illetőleg az adózók soraiból alakított bizottságok látnak el. Az önkormányzat elve az utolsó négy évtiz folyamán az adókezelésben is mindinkább érvényesűl. A legtöbb művelt államban nemcsak az adóbeszedési és behajtási teendők nagy részét, hanem az állami hatóságok ellenőrködése alatt sok adónemnél a kirovást is részint az általános önkormányzati közegek, részint az adózók kebeléből választott bizottságok teljesítik.

Az adózók soraiból alakított bizottságok által végzett adókivetést *önadóztatásnak* szokták nevezni. Az ilyen értelemben vett önadóztatás kétségtelenűl nagy haladást jelez, mivel az adókezelést az általános önkormányzattal szerves kapcsolatba hozza, az adókivetést

igazságosabbá s eredményesebbé teszi és az egész adóügy fejlődésének magvát tartalmazza. Nyilvánvaló, hogy az önadóztatás rendszerét csupán olyan országban lehet meghonosítani, a hol a hozzá szükséges tényezők, névszerint a kellő műveltség, politikai értelmiség, élénk polgári kötelességérzet s az általános önkormányzati szervezet nem hiányzanak. Ha majdan a közszellem megszilárdulásával az önadóztatás elve egész teljességében meg lesz valósítható, az emberiséget az adóügy új korszaka fogja boldogítani, a midőn mindazok az adónemek, a melyek nem elvi helyességüknek, hanem csak elutasíthatatlan szükségességüknek köszönik létüket, jelesűl a fogyasztási adók, egyedárúságok s a legtöbb forgalmi adó, csupán mint a múlt emlékei fognak szerepelni. Addig, a míg ez a szerencsés időszak be nem következik, az önadóztatást csakis azok között a korlátok között és csupán azokra az adónemekre nézve lehet fentartani, a melyek közt s a melyeknél az igazságos adóztatás követelményeit s az állam pénzügyi érdekeit nem veszélyezteti. Az önadóztatás körébe vonhatók: a hozadéki, jövedelmi, vagyoni s a közvetetlen fogyasztási adók; a míg a közvetett fogyasztási adókat s a legtöbb forgalmi adót csak állami közegek kezelhetik, jólehet némely közvetett fogyasztási adónál az *átalányozási rendszer* alakjában kivételesen az önadóztatás is alkalmazható.

Az adóigazgatás három főágra szakad, ú. m. az *adókivetésre, adóbeszedésre* s *adóbehajtásra.*

I. *Az adókivetés.* Az adókivetés az a cselekvény, a melylyel az illetékes hatóság vagy közeg az egy-egy adózó által fizetendő adóösszeget megállapítja. Az adókivetés az adóalany, adótárgy, adóalap, adókulcs és adóösszeg megjelölésére terjed ki.

Az adókivetés helyességének legfőbb kelléke, hogy a kirovandó adóösszegek nagysága ne az adóközegek önkényétől függjön, hanem a törvény által legyen meghatározva úgy, hogy minden értelmesebb adózó saját maga is kiszámithassa az őt törvényesen terhelő adóösszeget. Az adókirovásnak ezt a kellékét Smith Ádám a józan adóztatásra nézve fölállított négy főszabályának másodika gyanánt emígy fejti ki: «Az adó ne legyen önkényes, hanem biztos. A fizetés ideje és módja, valamint a beszolgáltatandó összeg legyen mindenkire nézve világos és érthető. A hol ez nincs így, az adózók többé-kevésbbé az adóközegek hatalma alatt állnak, kik az adófizetőket vagy súlyosabban terhelik meg, vagy ily megterhelés fenyegetésével tőlük aján-

dékokat csikarnak ki. Az adózás bizonytalansága az adóközegek megvesztegethetőségét s arczátlanságát mozdítja elő. Az, hogy kiki biztosan ismerje az általa fizetendő összeg nagyságát, annyira fontos, hogy még az aránytalanság tetemes mértéke sem oly nagy baj, mint a bizonytalanság nagyon csekély foka».

Egy további követelmény, hogy az adókivetés ne az adóév vége felé, hanem lehetőleg gyorsan nyerjen befejezést, hogy az adóköteles személyek az általuk lerovandó adóösszeget teljes pontossággal idejekorán ismerhessék. Az adókivetésnek ezt a két főkövetelményét annál könnyebben ki lehet elégíteni, minél egyszerűbb az adórendszer, világosabb az adótörvények s a végrehajtásuk czéljából kibocsátott utasítások szövege és minél megbízhatóbb a hivatalnoki kar.

Mondanunk sem kell, hogy az adókivetés annál nehezebb föladat, minél fejlődöttebb a közgazdaság szervezete, minél szövevényesebbek a kereseti viszonyok, minél gyöngébb a polgári kötelességérzet és minél jobban törekszik az adóztató hatalom az adóviselést a valóságos teherbiró-képességhez arányositani.

Az adókivetés a különböző adócsoportokban, sőt, legalább bizonyos teendőkre nézve, az ugyanahhoz a csoporthoz tartozó más-más adónemekre vonatkozólag is eltérő rendezést kíván. A tulajdonképi adókivetést az adóköteles személyek s adótárgyak kinyomozása előzi meg. Erre vagy a hivatalból teljesített összeírás, vagy az adózókat terhelő bejelentési kötelezettség, vagy végre együttesen mind a kettő szolgálhat. A munkabéri adó azon fajtájánál, a mely csak a munkások átlagos adózóképességének megterhelését veszi czélba, az adózók egyszerű összeírása is elégséges. A szoros értelemben vett *tárgyi adóknál*, vagyis a föld- és házadónál, valamint általában azoknál a hozadéki adóknál, a melyek nem a tényleges jövedelem, hanem csakis a bizonyos külső ismertetőjelek alapján megállapítandó hozadék utólérésére irányúlnak, *kataszteri fölvételek* (l. a 39. §-t) szükségesek. Az általános jövedelmi adónál, a különös jövedelmi adóknál, a jövedelmi adó módjára keresztűlvitt hozadéki adóknál (házbéradónál, tőkekamatadónál, esetleg az iparadónál), nemkülönben a vagyoni adónál az adóköteles személyeket *bevallásra* kell szorítani.

Mindazoknál az adónemeknél, a melyek az adózók bevallása alapján rovatnak ki, legjobb az adóalap meghatározását az adókötelesek soraiból alakítandó bizottságok hatáskörébe utalni. A részre-

hajlás és egyesek túlságos megterhelésének lehetőségét ugyan ezeknek a bizottságoknak működése sem zárja ki, azonban a kizárólag állami közegek által teljesített adókirovás még hiányosabb. Az ugyanabban a községben vagy ugyanazon a vidéken lakó polgárok jobban ismerik az adófizetők vagyoni és jövedelmi viszonyait, mint az adóhivatalnokok, ennélfogva az adóbizottságok könnyebben ellenőrizhetik a bevallások hűségét s az adóalapot nagyobb pontossággal határozhatják meg. Az adózók közreműködésével teljesített adókivetés politikai szempontból is előnyös hatású. Ha az adókat kizárólag állami közegek vetik ki, az a téves nézet terjedhet el, hogy a kormány az adókat csupán saját hatalmi érdekében szedi; ellenben, ha a törvény az adókivetésben az adózóknak is befolyást enged, a kormány s a nép érdekközössége általánosabb elismerésre talál, a polgári kötelességek teljesítése iránti fogékonyság megerősödik s az adók valódi rendeltetésének fölfogása szélesebb körben terjed el. Sőt a polgároknak az adóigazgatásban való közreműködése a közügyek iránti érdeklődést s a politikai önérzetet is fokozza s az állami szervezethez való ragaszkodást is megszilárdítja. Önként értetik, hogy az adókivető bizottságok összeállításánál a kincstári érdekek biztosítását sem szabad tekinteten kívül hagyni. Ebből az okból a bizottsági tagok fele részét a kormánynak kell kineveznie. Ha az adókivető bizottság kizárólag vagy túlnyomóan választott tagokból alakúlna, a bizottsági tagok népszerűségük érdekében kivált a nagyobb befolyással biró adózókkal szemben jogosúlatlan kiméléttel járnának el. Az államhatalomnak a kivető bizottságokban való megfelelő képviselete azért is kivánatos, hogy a netalán érvényesűlni törekvő politikai, nemzetiségi, atyafiságos vagy osztályküzdelmi befolyások a kinevezett tagok pártatlan magatartásával ellensúlyozhatók legyenek. A személyes befolyások gyöngitése végett ugyanannak a vidéknek több kisebb községét egy adóközséggé kell egyesiteni s az elnöki tisztet állami hivatalnokra kell ruházni, ki szakképzettségével s a kormány képviseléséből folyó tekintélyével az adótörvények pontos végrehajtására ügyeljen. Minthogy az emberek önzését a legélénkebb közérzület sem szünteti meg, a bevallás önként érthetően az adókivetésnek csak kiinduló pontja lehet. A bevallás helyessége hatósági, illetőleg bizottsági tárgyalás által állapitandó meg.

Tiszta sor, hogy a bevallás alapján teljesitendő adókivetésnek csupán azoknál az adónemeknél lehet helye, a melyeknek alapját

kizárólag hatósági működéssel nem lehet meghatározni. Vannak irók, kik a bevallást, mint kizárólagos adókirovó eszközt, valamennyi adónemre ki szeretnék terjeszteni, mert a bevallás kizárólagos fölhasználása szerintük a politikai erkölcsöt nemesítené. Én ellenkezőleg azt hiszem, hogy a jelenlegi viszonyok között, a midőn a közjólét iránti érzület az adózók tömegében még távolról sincs annyira megerősödve, hogy a közérdek az egyéni önzés fölött győzedelmeskednék, sőt az adóalap nagy részének eltitkolását meg a legfölvilágosodottabb s legbecsületesebb polgárok is természetes dolognak tartják, a bevallás kizárólagos becslő eszköz gyanánt alkalmazva az adózók túlnyomó többségét politikai becstelenségre tanítaná. Kisebb községek háztartásában, vagy nehány ezer lakossal biró országban, melyben az adózók nem titkolhatják el jövedelmi viszonyaikat, s a hol az együvétartozás tudatában rejlő erő az embereket szorosabban összefűzi, az önbevallás mint kizárólagos adókivető alap talán megfelelő lehet, azonban nagy községek és különösen nagy államok háztartásában, valamennyi adónemre nézve és hatósági adatnyomozás nélkül alkalmazva a kívánt eredményt nem hozhatja meg.

Az adókivetés azon módjának rendezésénél, a mely az adózó felek önbevallására van alapítva, első sorban arra törekedjék a törvényhozó, hogy az adó a jövedelem valamennyi részét utólérje. Ebben az irányban először is az a kérdés merül föl, vajjon az adózók csak az adóalap egyszerű bemondására, vagy pedig a bevételek és termelési költségek részletes kimutatására, névszerint az általános jövedelmi adónál az összes személyes jövedelemben foglalt jövedelmi részeknek a jövedelmi ágak szerint elkülönített megjelölésére, illetőleg a vagyoni adónál az egyes jószágosztályok értéknagyságának külön-külön föltüntetésére kötelezendők-e. A *részletes bevallás* az adózóknak ugyan több nehézséget okoz, de czélhozvezetőbb, mivel a bevallás szigorúbb ellenőrzésére a tényleges adóforrás kiderítésére több támaszkodópontot szolgáltat. Az adókivető bizottság tág hatáskörrel ruházandó föl, névszerint följogosítandó, hogy hiányos bevallás esetében az adófizetőtől fölvilágosításokat és kiegészítő kimutatásokat kívánhasson, és ha szükségesnek látja, tanúk, állami és községi hatóságok kihallgatását, esetleg az adózó felek üzleti könyveinek előmutatását is elrendelhesse. Ki kell mondania a törvénynek, hogy abban az esetben, ha az adóköteles a kitűzött határidőben vagy nem ád bevallást, vagy bevallása nem szolgáltat az

adóalap kinyomozására elégséges támaszkodópontot s az adózó vonakodik a hiányzó adatokat kiegészíteni, a bizottság a tudomására levő, esetleg mások kihallgatásával megszerzendő adatok alapján saját belátása szerint határozhassa meg az adóalapot.

A bevallás elmulasztása rendszegési büntetéssel, vagy mint a *porosz, szász, württembergi* és *svájczi* jövedelmi adótörvények teszik, a fölszólalási jog elvesztésével büntetendő. A kisebb adófizetőket némely állam törvényei fölmentik a bevallási kötelezettség alúl. A *porosz* jövedelmi adótörvény a 3000 márkát meg nem haladó, az *osztrák* jövedelmi adóról szóló törvény a 2000 koronánál nem nagyobb, a *württembergi* törvény a 2600 márkánál, a *szász* törvény az 1600 márkánál kisebb jövedelmeket kiveszi a bevallási kötelezettség alúl; ellenben a *bádeni* jövedelmi adótörvény a bevallási kényszert a legkisebb jövedelmekre is kiterjeszti. A kisebb adófizetőknek a bevallási kötelezettség alúl való fölmentését nem tartom helyes rendelkezésnek. Kétségtelen való, hogy a kisebb jövedelmek könynyebben ellenőrizhetők, azonban a jövedelem részletes kimutatása sok kisebb adófizető adóalapjának meghatározásakor is becses szolgálatot tehet. A tényleges állapotot megközelíteni akaró becslés abban az esetben a kisebb jövedelmeknél is könnyebb, ha tudja az adókivető bizottság, hogy maga az adózó fél hogyan osztotta meg bevallott összes személyes jövedelmét az egyes jövedelmi ágak vagy foglalkozások között. A kisebb adófizetőknek a bevallási kötelezettség alúl való fölmentését némelyek azzal okolják meg, hogy a szóban levő adózók túlnyomó része nem vezet könyvet, tehát a kisebb adófizetők nem képesek jövedelmi viszonyaiknak hű képét adni. Ez azonban nem elég ok arra, hogy az állam az érdekeit jobban megvédő részletes bevallás követeléséről lemondjon. Nem lehetetlen, hogy épen a jövedelmi források szerint összeállítandó bevallás kötelezettségének valamennyi adózóra való kiterjesztése sok adózót könyvvezetésre indítana.

Az adóigazgatás ugyan nem népnevelő, de ha czélja mellett más irányban is üdvösen hat, kár ennek a hatásának útját állni. És ha a törvény mindamellett kényelmi előnyben kívánja a kisebb adófizetőket részesíteni, ám mentse föl őket a részletes bevallás kötelezettsége alúl, de az adóalap egyszerű bemondásának követeléséről ezekre az adózókra nézve se mondjon le, mert a bevallás teljes hiányánál a jövedelemnek egy összegben való egyszerű beje-

lentése is nagyobb szolgálatot tesz. Kétes bevallás esetében az adókivető bizottság a nélkül is további kérdéseket intézhet az adózó félhez. A kisebb adózók iránti méltányosság szempontjának azzal is teljesen eleget tesz a törvény, ha kimondja, hogy az ilyen adózók jövedelmüket az arra rendelt közeg előtt, élőszóval is bevallhatják. Pl., a magyar kereseti adóról szóló törvény végrehajtása iránt kiadott utasításnak azt az intézkedését, hogy az olyan adózók, a kiknek megelőző évi összes adója 100 koronát meg nem haladott, kereseti nyereségüket az adózók összeírása alkalmával az összeíró közeg előtt, vagy pedig a községi elöljáróságnál élő szóval is bevallhatják, alig lehet megtámadni, azonban a bevallási kötelezettség teljes elejtése a jövedelmi adó, valamint az ezen adó elveit követő minden egyéb adónem lényegébe ütközik.

A bevallások hűségének s a rájuk alapított adókivetés részrehajlatlanságának legfőbb biztosítéka *az adókirovó eljárás nyílvánossága.* A társadalom ellenőrködő ereje csak így szállhat szembe az adózók haszonleséséből fakadó, nagyon is merész adókijátszásokkal. Az adókivető és fölszólalási bizottságok tárgyalásain való megjelenés jogát nem kell senkitől megtagadni s a bevallásokat és adókivetési eredményeket mindenki által ingyen megszerezhető nyomtatványokban kell közzétenni. A bevallások hűségét ebben az esetben mindenki megitélheti s az államkincstár jogos követelésének kielégítését az adózók önzése, valamint a bizottsági tagoknak mellékes érdekekből eredő részrehajlása ellen a közvélemény ereje s a köztisztesség érzete veszik ótalomba. A nálunk követett az az eljárás, hogy a bevallásokat és adókivetési lajstromokat a község házánál közszemlére teszik, illetőleg a kivető bizottság tárgyalásainak helyiségéül szolgáló ház kapujára függesztik ki, nem felel meg a teljes nyílvánosság követelményének, mivel a közszemlére tett lajstromok futólagos áttekintése nem elégséges a bevallások és adókivetési eredmények összehasonlítására és komoly ellenőrzésére, s a legtöbb ember restell is a bevallások megtekinthetése kedvéért a község házába fáradni, vagy az utczán ácsorogni.

A bevallások és adókivetések eredményeit kitüntető lajstromok közszemlére tétele a legtöbb államban honos. *Dániában* és nehány *svájczi kantonban* az adólajstromokat nyomtatványokban is közzéteszik. A német államok közűl csak *Szász-Weimár* hódol adókivetési ügyekben a nyilvánosság elvének. A többi német állam törvényei

arra a régi fölfogásra támaszkodva, hogy a bevallások és adókivetési lajstromok nyílvánosságra hozatala alapnélküli föladásokra s az adófizetők üzleti hitelének megrontására vezethet, az adókivetés adatainak titokban tartását rendelik el, sőt némely állam *(Poroszország, Szászország, Reusz-Schleiz)* törvényei, valamint a legújabbi osztrák jövedelmi adótörvény pénzbüntetéssel, esetleg szabadságvesztés-büntetéssel sujtják azokat a hivatalnokokat és bizottsági tagokat, a kik a bevallásoknak vagy a kivető bizottságok tárgyalásainak tartalmát másokkal jogtalanúl közlik.

Mindazok, a kik az adóalapot vagy egy részét az államkincstár megrövidítésére irányzott szándékkal eltitkolják, vagy olyan valótlan tényeket mondanak be, a melyek az adó igazságos kirovását megakadályozzák, megfelelő pénzbüntetéssel fenyítendők. A csalás csalás marad, akár magánosok ellen, akár az államkincstár ellen kövessük el. Mások jogos érdekének a magánforgalomban való szándékos megsértése büntetés alá esik. Teljesen rendén van, ha a törvény az államkincstár megkárosítására irányzott cselekményeket és mulasztásokat is megtorolja. A pénzbüntetés az állampénztár megkárosításának terjedelméhez, tehát az adó megrövidítésének kitett összeg nagyságához alkalmazkodjék. Mondanunk sem kell, hogy a kincstári érdekek biztosítását czélzó pénzbüntetés ne legyen kegyetlen, azaz túlságosan nagy, de ne maradjon a törvény betűiben, hanem tekintet nélkül a vétkes fél személyes állására vagy összeköttetéseire, minden esetben szigorúan végrehajtandó. A pénzbüntetések megszabása körűl követett laza eljárás csökkenti a törvénytiszteletet és hatósági tekintélyt s a törvény kijátszását mozdítja elő.

A hamis bevallások ellensúlyozására annak a megengedése is jó szolgálatot tesz, hogy valamennyi adóköteles nemcsak a saját maga jövedelmét megállapító becslés, hanem bármely más adózó fél jövedelmének állítólag alacsony becslés ellen, valamint abban az esetben is fölszólalhasson, ha olyan személyt, a ki az adózók lajstromában nincs fölvéve, adókötelesnek tart. A mások adójára vonatkozó fölszólalások megengedését némelyek gáncsolják, azt mondván, hogy mások üzleti és jövedelmi viszonyainak kíméletlen föltárására s alaptalan föladásokra vezet. Azonban az államra nézve nem az egyes adófizetők üzleti érdeke, hanem az adózók összeségének jogos érdeke mértékadó. Az pedig kétségtelen, hogy némelyeknek tényleges teljesítőképességükön alúl történt megadóztatása az adófizetők összesé-

gét megkárosítja, mivel az egyeseknek nyújtott kedvezmény a többiek igazságtalan megterhelését vonja magà után. A puszta boszantási viszketegből vagy ártani vágyásból eredő, alaptalan fölszólalásokat pénzbüntetéssel kell megakadályozni. A bevallások hűségének esküvel való megerősítése nem látszik tanácsosnak, mert nem nyújt biztosítékot és könnyen puszta alakisággá törpűlhet, a mi erkölcsi tekintetben ártalmas.

Az adókivetés helyességének elengedhetetlen kelléke, hogy a törvény az első fokú adókirovás ellen valamennyi adózónak *fölszólalási jogot* adjon. A fölszólalások felűlvizsgálata részint választás, részint kinevezés útján kijelölt tagokból álló fölebbviteli bizottságra, vagy pedig a kormány irányában teljesen független *közigazgatási biróságra* ruházandó. Legvisszásabb az adófölebbezések végérvényes eldöntésének jogát — a mint az 1883-ik év végéig érvényben volt magyar adókezelési törvény tette — magára a pénzügyi kormányra bízni, mert ez a követelési jognak s birói hatalomnak egy személyben való egyesítése. Az államháztartás zavartalan menete megköveteli, hogy a fölszólalási jog rövid határidőhöz legyen kötve s érvényesítése a kivetett adó befizetését föl ne függeszsze.

A fölosztásos és százalékos adókivetés. Az egyenes adók egyénenkénti kivetése kétféle rendszer szerint történhetik. Az egyik a fölosztásos, a másik a százalékos rendszer. A *fölosztásos* (reparticzionális) *rendszer* abból áll, hogy a törvény az illető adónemből az ország egész területén befolyandó összes bevételt, vagyis az ú. n. *adófőösszeget* (adókontingenst) előre megállapitja úgy, hogy az egy-egy adóegységre eső adótétel csak az összes adókötelesek adóalapjainak kinyomozása után válik ismeretessé, mert csupán ekkor lehet megtudni, hogy az adófőösszeg az összes adóegységek közt hogyan oszlik meg. A fölosztásos rendszert olyképpen is keresztűl lehet vinni, hogy az előre meghatározott adófőösszeget a törvényhozó vagy az erre a czélra alakított központi adóbizottság az egyes tartományok között, ezek a saját tartozásukat a kerületek között, ez utóbbiak a járások, illetőleg közvetetlenűl a községek között osztják meg. A felülről lefelé haladó fölosztást vagy az illető önkormányzati testületek rendes képviseletei, vagy pedig részint kinevezés, részint választás útján összeállítandó, külön bizottságok teljesíthetik. A tulajdonképeni adóalany a fölosztásos rendszer ezen alakjánál nem az egyes adófizető, hanem az illető önkormányzati testület.

A község adótartozásának fölosztása az egyes községi tagok közt vagy a községi igazgatás, vagy az erre a czélra alakított bizottság által, és pedig vagy önállóan, vagy az adózók évenként megújuló bevallása alapján, vagy végre hosszabb érvényű kataszteri lajstromok fölhasználásával történhetik. A fölosztásos adókivetést bizonyos adónemeknél, névszerint az iparadónál, a törvényhozó azzal még tovább is fejlesztheti, hogy az egy-egy községben vagy adókerületben lakó s ugyanazt a foglalkozást űző adóköteleseket közös *adózó-társaságnak* tekintvén, az egy-egy adózó-társaságra rótt adófőösszegnek egyénenkénti fölosztását az érdeklett adófizetők sorából választandó bizottságra ruházza, a mely adókivetési mód az adótehernek a tényleges fizetőképességhez arányosított megoszlását valószínűbbé teszi.

Ellenben a *százalékos* (másként hányados) *rendszernél* az adókulcsot a törvény előre állapítja meg, tehát az adózók az egy-egy adóegység után fizetendő adótételt már előre ismerik, azonban az ország egész területén befolyandó adóbevétel, a melynek összege ugyanazon adótétel mellett az adóegységek száma szerint változik, előre csak hozzávetőleg számítható ki.

A fölosztásos adókivetésnek következő előnyei vannak: 1. az önadóztatás kivitelét s az adóigazgatás deczentralizáczióját megkönnyíti; 2. a minden körülmények között szükségesnek mutatkozó bevételi összeg befolyását jobban biztosítja; 3. az adózókat egymás ellenőrzése alá helyezi. Az előre megállapított adófőösszegnek minden áron be kellvén folynia, az adózók összeségének érdeke azt követeli, hogy minden egyes adóköteles tényleges teljesítőképessége szerint járuljon hozzá a közterhekhez és kedvezésben senki ne részesüljön, mert az adókijátszás útján az államkincstártól elvont bevételi részeket a többi adófizetőnek kell pótolnia.

A fölosztásos rendszert némelyek a népképviselet ellenőrző jogának hatályosabb gyakorolhatása s a takarékos államháztartás érdekében is kívánatosnak tartják, azzal okolván meg ezt a fölfogást, hogy a kormány az előre megállapított bevételi összeggel kénytelen megelégedni, a míg a hányados adókivetés fennállása mellett a népesség szaporodása s az általános jólét emelkedése következtében az előirányzott összeget jóval meghaladó bevétel folyhat be, mely többletet a kormány a népképviselet szándéka ellenére rendkívüli szükségletekre vagy a költségvetési törvény korlátait túlhaladó kiadásokra fordíthatja. Azonban ennek az érvelésnek nem tulajdoníthatunk

fontosságot. A takarékosságot magában nem biztosítja semmiféle rendszer. A könnyelmű gazdálkodást az adóbevétel kontingentálása sem zárja ki. Ha a kormány kevésbe veszi a törvényhozó testület ellenőrző jogát, egyszerűen függő adóssághoz fordúl, vagy más módon segit magán; ha pedig tiszteletben tartja a népképviselet hatalmi körét, százalékos adókivetés esetében sem lépi túl a költségvetést, a mennyiben a népképviselet budgetjoga nemcsak a bevételek megajánlására, hanem a kiadások megállapítására is kiterjed.

Nem lévén a fölosztásos adókivetésnek föltétlen pártolója, ennek a kivetési módnak hátrányait sem hallgatom el, a melyekből a másik rendszer előnyeit is ki lehet venni. Hátránya először, hogy nem hozza az adómértéket az adózóképességgel határozott és világosan kifejezett arányba, mivel az adófizető adóterhének súlya iránt csak akkor tájékozhatja magát, midőn a fölosztási művelet már be van fejezve. Ennél is nagyobb fogyatékossága, hogy az adók természetes fejlődőképességét nem használja úgy föl, mint a százalékos adókivetés. A míg a százalékos adó a nemzetgazdaság fejlődésével az adókulcs emelése nélkül is egyre nagyobb bevételt szolgáltat, fölosztásos rendszer mellett csak akkor szaporodhatik az adóbevétel, ha a törvényhozó az adóföösszeget fölemeli, a kontingens fölemelését pedig az adózó közönség tehersúlyosbításnak tekinti s elégületlenséggel fogadja. Végre, az adóföösszegnek az egyes igazgatási területekre s a községekre utalt összegeknek a községi lakosokra történő fölosztásakor sok alkalom nyílik tévedések és részrehajlások becsúszására, a melyek nagy aránytalanságot okozhatnak; sőt az adótartozásnak a kisebb adózó körökre történő fölosztását az ezt teljesítő képviselőtestületekben vagy adóbizottságokban többségben levő politikai vagy nemzetiségi pártok pártoskodó üzelmekre, jutalmak és büntetések osztogatására is fölhasználhatják, mely visszaélést annyiban a kormány is hajlandóbb lehet elnézni, a mennyiben az adóbevétel igyis-úgyis egyenlő marad.

A hozadéki adókra nézve, melyeknek állandósági jellege a fölosztási műveletek által okozott adókivetési késedelmet elviselhetővé teszi s a melyeknél az adóföösszeg a korábbi esztendőkben szerzett tapasztalatok nyomán az egyes igazgatási területekre minden nagyobb nehézség nélkül fölosztható, a fölosztásos adókivetést tartom czélszerűbbnek. A bevétel természetes fejlődését a hozadéki adóknál

ezen adók alapjának nagyobb állandósága miatt valami jelentékenyen a százalékos rendszer sem mozdítja elő; s az olyan államokban, a melyekben a hozadéki adók eddigi kizárólagossága vagy túlsúlya hátráltatja az adóteher arányosabb megosztását, a fölosztásos adókivetést még az is ajánlja, hogy a törvényhozó a hozadéki adókat az adófőösszegeknek a pénzügyi helyzet korlátain belül történő fokonkénti leszállításával az őket megillető korlátok közé szoríthatja. Azonban a jövedelmi adó ruganyosságának s természetes fejlődőképességének a százalékos adóztatás felel meg. A fölosztásos rendszer a tényleges teljesítőképességhez alkalmazkodó, tehát már ebből az okból is csak egy esztendő tartamára kirovandó jövedelmi adó kezelését is megnehezítené, mivel az egyénenkénti adókivetést hosszú időre nyújtaná el s az adóigazgatást nagyon meglassítaná. A mig a hányados rendszernél az egyes adófizetők jövedelmének megállapítását azonnal az egyénenkénti adókirovás követheti, addig a fölosztásos rendszernél az egyénenkénti adókivetés csak akkor veheti kezdetét, a midőn a fölosztás már az egész vonalon be van fejezve s a fölszólalások végérvényesen el vannak intézve. Ily ügymenet mellett az adókötelesek csak az adóév vége felé szerezhetnek adótartozásuk összege felől tudomást. Az időnkénti részletek az adókivetési munkálat befejezéséig a megelőző évi adókirovás eredménye szerint szedhetők ugyan be, azonban a helyes adóigazgatás azon egyik főkövetelménye, hogy az adótartozás nagysága iránt az adózók idejekorán lehetőleg pontosan tájékozhassák magukat, veszendőbe megy, s az utólagos kiegyenlítések a fölosztásos rendszer szerint kivetett jövedelmi adónál évenként és valamennyi adófizetőre nézve fordúlván elő, az adóközegek teendőit s az adóigazgatás költségeit nagy mértékben szaporítják. Végre, a fölosztásos kivetés a jövedelmi adónál annyiban is akadályba ütközik, a mennyiben a folyó adóévben a legtöbb községben új adókötelesek telepednek le s a múlt évi adózók közül sokan máshová költöznek, minek következtében a fölosztás keresztülvitelére a megelőző évi adatok nem nyújtanak biztos támaszkodó pontot.

A fölosztásos adókivetés főleg a kataszteri fölvételek alapján kirovott hozadéki adóknál fordúl elő, azonban az adóköteles termelők vagy eladók összeségének adózótársasággá való egyesítése esetében a közvetett fogyasztási adóknál is alkalmazást nyerhet.

A tételes adórendszerekben a hozadéki adók közűl a föld- és iparadó

részint mint *fölosztásos*, részint mint *hányados* adók vannak keresztülvíve, a míg a házadó, tőkekamatadó s a munkabéradó a legtöbb államban *hányados* adók gyanánt szerepelnek. A valódi személyes jövedelmi adó mindenütt *hányados adó* alakjában áll fenn. A vagyoni, forgalmi és fogyasztási adók rendszerint a *hányados adók* jellegét viselik. *Francziaországban* az öt egyenes adó közül három. t. i. a földadó, az «impôt personnel et mobilier» s az ajtó- és ablakadó fölosztásos adók, az épületadó s iparadó pedig hányados adók. Nálunk az összes hozadéki adók hányados adók.

A fölosztásos adókivetés az ú. n. *dikális reparticzió* alakjában a régi magyar adórendszerben is szerepelt. Az országgyűlés által megállapított adóföösszeg a vármegyékre és sz. kir. városokra a *porták* alapján osztatott föl. Adóköteles csak a jobbágyság s a városi polgárság volt. A *porta* eredetileg egy jobbágyházat és telket jelentett. Az 1609-ik év óta a parasztok elszegényedése következtében 4 parasztudvar és 12 zsellérház alkotott egy portát. Az 1791-ik évtől kezdve 1849-ig Magyar- és Horvátországban összesen csak 6346 1/8 *porta* szerint történt a fölosztás. Az egyes vármegyékre eső porták számát a helytartótanács határozta meg, a községekre s az egyes adókötelesekre jutó adóösszeget az ú. n. *dikális összeirások* alapján a vármegyék állapították meg. Ezek az összeírások abból állottak, hogy az adókötelesek, t. i. a jobbágyok, azok fiai és leányai, az iparosok és kereskedők, a mennyiben a 16-ik évüket elérték és a 60 évet túl nem haladták, továbbá a lovak, csikók, ökrök, tehenek, borjúk, sertések, juhok és méhkasok, úgyszintén a parasztelkek, szőlők és nádasok, a vetésekből remény lett haszon, faizási, korcsmáltatási, malomi haszonvételek stb. 1715. óta összesen 90 rovat alatt összeírattak. Ezen rovatok alapján alakúltak a *dikák* (rovások), vagyis azok az egységek, melyek szerint a *hadiadót* fizették. Meghatározván a vármegye a dikák számát, a rá rótt adót annyi részre osztotta, a mennyi dikája volt a vármegyének. Ezek nyomán történt az egyes községekre és személyekre eső hadiadó megállapítása. Ily alapon vetették ki a vármegye *házi adóját* is. FALK: Az adó története Magyarországban. Az Egyet. magyar Encyclopædia I. kötetében. Pest. 1859.

II. *Az adóbeszedés*. Adóbeszedés alatt a törvényes határidőkben önként befizetett adópénzeknek az illető közegek által teljesített átvételét értjük. Az adóbeszedés rendezésénél arra kell törekedni, hogy a mennyire a kincstári érdekek megengedik, az adófizetők személyes szabadsága és kényelme lehetőleg csekély megszorítást szenvedjen. Az adózás kényelmességéből az államkincstár is előnyt húz, mivel az adófizetéssel járó kényelmetlenségek az adók pontos befolyását hátráltatják. A kényelmesség követelményének kielégítésére a fizetési határidők helyes megállapitásával, minél több adóbeszedőhely szervezésével, továbbá az adókönyvecskék és fizetési meghagyások kézbesítése, valamint a lerovások igazolása körüli ügyvitel egyszerűsítésével s a nem okvetetlenül szükséges ellenőrködő

zaklatások mellőzésével lehet legtöbbet tenni. Önként értetik, hogy a kényelmesség kelléke csak addig a határig vehető tekintetbe, a melyig a beszedési költségek az adózók kényelmi előnyeinek értékét meghaladó mértékben nem emelkednek. A pénznemet, a melyben az adó lerovandó, a helyet, hol a fizetést teljesiteni kell, valamint az adótartozás esedékességének idejét a törvénynek kell meghatároznia. A fizetési határidők lehetőleg a jövedelemszerzés idejére teendők, hogy az adózó ne legyen kénytelen kölcsönhöz vagy üzleti tőkéjének csonkításához folyamodni. A lerovás részletekben is megengedendő, a mi egyrészt a szegényebb adófizetőkre nézve jótétemény, másrészt pedig annyiban a nemzetgazdaságra nézve is előnyös, a mennyiben az adóbefizetés nem von el egyszerre nagy összegü tőkéket a forgalomtól.

Az egyenes adókat vagy állami közegek, vagy a községi elöljáróságok, vagy pedig — mint *Angol-* és *Francziaországban* — a begyült összeg bizonyos százalékából álló jutalom fejében magánosok szedhetik be. A községek által teljesitett adóbeszedés az adófizetőkre nézve kényelmesebb és az államra nézve olcsó. A községi adok beszedésével megbizott községi közegek az állami adókat is beszedhetik, a mi jelentékeny költségkiméléssel járhat. Ezenfelül a községi tisztviselőktől leginkább el lehet várni, hogy a kincstári érdekeket biztosító törvényes korlátok közt az adózók irányában kellő kimélettel fognak eljárni. Csakhogy a községek által történő adóbeszedés esetében a községek a beszedési költségek megtéritése fejében az állampénztárból megfelelő jutalékban részesitendők, mert ellenkező esetben saját bevételeikből kénytelenek az állami adók kezelése által okozott költségeket födözni, a mi ezeknek a költségeknek községenként különböző alakúlásánál fogva az egyes községekre egyenlőtlen terhet ró. A községi közegekre persze csak abban az esetben bizhatja a törvény az adóbeszedést, ha a kormány s a községi közigazgatás közötti viszony úgy van rendezve, hogy a kormány kellő szigorúsággal ellenőrizheti a községi közegek adóügyi működését s a vétkes és késedelmes községi tisztviselőket felelősségre vonhatja.

Az osztrák kormány az 1898-ik évben az adóbeszedésnek egy új kényelmes módját, az adóknak és illetékeknek a postatakarékpénztár útján való befizetését honositotta meg. Azok, a kik a postatakarékpénztárnál számlával birnak, csekkek útján törleszthetik tar-

tozásaikat; a kiknek pedig számlájuk nincs, befizetési lapokon törleszthetik adótartozásukat. Minthogy postahivatal több van, mint adóhivatal s a nap több óráján át áll a közönség rendelkezésére, az adózók nem kénytelenek adójuk lefizethetése végett a szomszéd községbe fáradni vagy az adóhivatalban órákon át várakozni. A postatakarékpénztár útján való befizetés az adóbeszedést egyszerűbbé teszi, az adópénztárak személyi és dologi szükségletét apasztja s a közönség kényelme az adófizetés pontosságára is emelőleg hat. Egy további jó hatása a szóban levő adóbeszedési módnak, hogy a befolyt adópénzek, a melyek különben hosszabb-rövidebb ideig gyümölcsözetlenűl hevernének az adópénztárakban, forgalomba kerűlnek s az államkincstár a befizetett adóösszegekért kamatot kap.

A leghelytelenebb az adóbeszedési jog haszonbérbe adása, mely beszedési mód az ó- és középkorban általánosan el volt terjedve s a keleti államokban ma is szokásban van. Az adóbeszedési jog haszonbérbe adása az adóbeszedést nyerészkedő üzletté aljasítja s kíváltképen az adózók alsóbb rétegeiben az adófizetés etikai alapjának elismerése elébe gátat emel, a mi semmiesetre nem válik az adózási erkölcs gyarapodásának javára. Valószínű, hogy még a legrosszabb kormány is kiméletesebben fog az adófizetőkkel elbánni, mint a pusztán saját hasznukat hajhászó adóbérlők. A bérlők nem törődve a közérdekkel, a nép zsarolóivá, sőt gyakran lázadások okozóivá is válnak.* Az adók haszonbérbe adása az adózóknak az adókivetésben való, sok tekintetben előnyös közreműködését is kizárja. Azonban az olyan adóneméknél, a melyeknél a kérlelhetetlen szigorúság nem sért fontos közgazdasági érdekeket, s a melyek eredményessége az adószedők pontosságától, szemeskedésétől és hűségétől függ, mint különösen a zárt városok sorompóinál beszedett s általában a belső forgalom szakában szedett fogyasztási adóknál, a haszonbérleti rendszer annál inkább megengedhető, mert a kezelési költségeket csökkenti s az adó-

* A haszonbérleti rendszert csak a közigazgatási szervezet teljes hiányával lehet mentegetni. Hogy mily káros hatása volt ennek a rendszernek *Francziaországban*, hol az adók haszonbérbe adásából eredő pénzügyi zavarok a XVIII. évszáz végén a forradalom kitörését is siettették, Mac Culloch «Treatise on the . . . of taxation» cz. munkájának 29. s köv. lapjain olvashatjuk. Az adóbérlők mindenütt a nép megvetésével találkoztak. Spanyolországban *Ensenada* minisztert a közvélemény azért, mert az 1746-ik évben eltörölte az adóbérleti rendszert, a nép jótevőjének tartotta. Bővebben tárgyazzák ezt az adóbeszedési módot: Murhard: I. 153. l.; Jacob: II. 1258. s k. §§.; Emminghaus: Rentzsch szótárában 892. l. és Maurus: 251. l.

kijátszásokat megakadályozza. Csakhogy az adótételeket a haszonbérleti kezelés fennállása mellett is a törvényhozónak kell meghatároznia, s a törvénynek a haszonbérlők önkényeskedésének és visszaéléseinek megelőzésére és megtorlására irányzott intézkedésekről is gondoskodnia kell. A kincstár a haszonbérleti szerződést vagy az érdeklett községgel, vagy magánvállalkozóval kötheti meg.

Ha az adóalap meghatározása vagy az adó kivetése alkalmával föltételezett adózóképesség az adótárgy elenyészése vagy más közbejött körülmény következtében megszűnik, illetőleg tetemesen megapad, annak az alapelvnek, hogy az adó a teljesítőképességhez simúljon, a már kivetett adó törlésével, illetőleg arányos leszállításával kell eleget tenni. Az alúl a régi igazság alúl, «a hol nincs, ott ne keress», az állam sem vonhatja ki magát. A jogosúlt adóelengedés megtagadása az államkincstáron áll boszút, mert az adózó gazdaságának megsemmisűlését okozhatja. Más oldalról nem szabad szem elől téveszteni, hogy egyeseknek megokolatlan adóelengedésben való részesítése mások megterhelésével jár, mivel az adótehernek az a része, a melyet az adóhatóság valakiről leemel, másokra hárúl. Ha az adózó gazdaságát fizetési halasztás adásával is meg lehet menteni, ennek az elengedés fölött elsőség adandó. A fizetési halasztások s adóelengedések fölötti határozathozatal a középfokú, vagy ha ilyen nem léteznék, a központi hatóságnak tartandó fenn, mivel a kivételszerű intézkedés a belátás és hatalom nagyobb fokát kívánja. Azonban oly esetekre nézve, midőn az adóelengedés alapja világos, pl. ha a házat tűzvész pusztította el, vagy a házbéradó alá eső lakásosztály üresen maradt, az adóelengedés elrendelésére az alsó hatóságok is följogositandók. A közvetett fogyasztási adóknál nem lehet adóelengedésnek helye, mivel az adóköteles czikkeket, kivévén az adókijátszas eseteit, adóviselés nélkül nem lehet fogyasztani.

III. *Az adóbehajtás.* Az adóigazgatás végső szaka az *adóbehajtás*, vagyis az esedékessé vált s a törvényes határidőben nem törlesztett adótartozásnak *kényszer útján* való beszedése. Noha az adóvégrehajtást a nép mindenütt gyűlöli, épen olyan szükséges és a jogosság által határolt korlátok közt épen olyan igazságos, mint maga az adó. Álljon a nemzet a politikai műveltség legfelső fokán, lengje át még oly önzetlen közszellem, mindig nagy számmal vannak olyan adókötelesek, kik az adókat puszta nyűgnek s a kormányi önkény kifolyásának tekintik s az adófizetés alúl minden áron szaba-

dúlni iparkodnak. Sőt az adók jogosságát elismerő polgárok közt is sokan találkoznak, kik az adófizetés elodázására mindent fölhasználnak. Már pedig az adótartozások pontos lerovása az államháztartás rendjének szükségképeni föltételeihez tartozik. A legjózanabb adótörvények és az egyébként legpontosabb pénzügyi igazgatás is keveset érnek, ha csak az teljesíti adófizetési kötelezettségét, a ki önszántából akarja. Az igazságos, de erélyes és semmiféle melléktekintetek által nem befolyásolt adóbehajtás az adózók összesége érdekében is kívánatos. A teherviselő kötelesség kijátszása nemcsak a kincstárt károsítja, a mely valahogyan mégis csak előteremti a szükséges összeget, hanem az egész adózó népet is megröviditi, a melyre az adóösszegnek egyesek által történt jogtalan visszatartása annál nagyobb terhet rak.

Nyilvánvaló, hogy az adóvégrehajtás szükségessége annál gyérebben mutatkozik, minél kedvezőbb az adóteher s az adózóképesség között fenforgó arány, minél élénkebb a polgári kötelességérzet és nagyobb a törvények tisztelete. S ezért a gyakori adóvégrehajtások *politikai kórjelnek* is tekinthetők. Ha az évről-évre növekedő adóhátralék nem az adócsavar túlfeszítéséből, hanem az adókezelés lanyhaságából származik, az állam az adóbehajtási művelet szigorítására saját érdekében jogosítva, a pontos adófizetők érdekében pedig kötelezve van, mert ez az egyetlen eszköz, melylyel a következéseiben végzetes bajt orvosolni lehet.

Csaknem fölösleges rámutatnunk, hogy az adófizetéstől való vonakodás kiváltképen a csekély műveltségű nemzeteket jellemzi. Az államhoz való tartozóság érzülete alacsony műveltségi fokon még nem hatja át az adózókat, a polgárok nem fogják föl az állami rend előnyeit és nem látják be a közteherviselés kötelességének erkölcsi alapját. Az adók rendeltetését a tényleges viszonyok befolyása alatt az adózók balúl itélik meg, s ezen meggyökeredzett balfölfogás a kevésbbé művelt néprétegekben még akkor sem tűnik el, a midőn az adóbevétel már a nemzeti tagok összeségét érdeklő föladatok eszközévé válik. Az általános művelődés fejlődésével gyöngül az adómegröviditő hajlam és csökken a fizetési akarat hiányából eredő adóvégrehajtások száma, azonban annál jobban szaporodnak a vagyontalan osztályok fizetőképességével arányban nem álló adóteher által előidézett végrehajtások.

Minthogy a derűre-borúra való harácsolás ellenkezik az adóz-

tatás lényegével és nemcsak az igazság és emberiesség követelményeit, hanem végső hatásában a pénzügyi érdekeket is sérti: az adóvégrehajtás kérdéseinek rendezését sem szabad pusztán a merev fiskalizmus szempontjaira alapitani. Az adóbehajtás az emberi jogok biztositására s a közgazdasági érdekek megvédelmezésére irányzott föltételekhez kötendő, a mely föltételek meghatározásakor abból indúljon ki a törvényhozó, hogy az adóbehajtás ne jöjjön az egyéni jogokkal és gazdasági érdekekkel nagyobb összeütközésbe, mint a hogy az eszköz szükségessége a czél elérésére, múlhatatlanúl megkívánja. Ezt szem előtt tartva, az adóvégrehajtás rendezését a következő elvekre kell alapitani:

1. jogosan csak az olyan adótartozást lehet kényszer útján behajtani, a melyet nem a fizetőképesség, hanem a fizetőkészség hiánya tett hátralékká, mert a kérlelhetetlenűl szigorú adóbehajtás sem facsarhat ki többet, mint a mennyi van;

2. időleges fizetőképtelenség esetében fizetési halasztás adandó, végleges és teljes fizetőképtelenség esetében pedig az adótartozás törlése rendelendő el;

3. az adóvégrehajtást fizetési fölhívás (ú. n. adóintés) előzze meg, a mely mérsékelt illeték szedésével köthető egybe;

4. ha az adóbehajtás a hátralékban levő adózót minden vagyonától megfosztaná, az adóztatásnak több évre terjedő részletekben való törlesztését kell megengedni;

5. az ingatlanokra csak abban az esetben legyen vezethető a végrehajtás, ha az adókötelesnek nincsenek kellő födözetet nyújtó ingóságai. Ha az adóhátralék összege s a hátralékban levő fél tulajdonában levő ingatlan hozadékképessége között oly arány mutatkozik, hogy a hátralék néhány év alatt az ingatlan hozadékából is törleszthető, a végrehajtás az ingatlan haszonélvezetére vezetendő s az államkincstár követelése az ingatlan haszonbérbe adásával, esetleg a birtokból eredő jövedelemnek zár alá vételével biztositandó. Oly esetben pedig, a midőn oly csekély értékű az ingatlan, hogy az elárverezéséből befolyandó összeg előreláthatóan a végrehajtási költségeket sem födözné, az adóhatóság ne erőszakolja a behajtást, hanem behajthatatlanság czimén írja le a tartozást. A minden kíméletet nélkülöző, a kegyetlenséggel határos adóbehajtás sok adózót földönfutóvá tesz, sőt az államkincstárra is kárt hoz, mivel sok polgár gazdasági erejét végleg megsemmisíti s az állambevételt állandó időre megapasztja.

6. Mondja ki a törvény, hogy az olyan javakat, a melyek emberiességi vagy közgazdasági tekinteteknél fogva nem lehetnek bírói végrehajtás tárgyai, adóbehajtási czélból sem szabad lefoglalni.

7. Általános gazdasági pangás idején, midőn a kisebb adófizetők legnagyobb része csakis a törzsvagyonból, sőt sokan közűlök csupán a megélhetésükre szükséges javak elkótyavetyélésével tehetnének eleget adózó kötelezettségüknek, az adóbehajtás az egész országban, illetőleg a valamely közcsapás által sujtott országrészekben teljesen fölfüggesztendő. A rablógazdaság ideig-óráig az államháztartásban is szaporítja a bevételeket, de utóbb a bevételek forrását, a vagyont és kereseti képességet teljesen fölemészti.

8. A törvényes határidőben be nem fizetett adóösszegek után késedelmi kamatot szedjen a kincstár, mivel az adóbevételnek kellő időben való be nem gyűlése miatt a kormány ideiglenes kölcsönhöz kénytelen fordúlni, mely után kamatokat fizet, az pedig nagyon is méltányos, hogy a függő adósság terhét csupán azok viseljék, a kik a kormányt az adósságcsinálásra rákényszerítették. Azt a rendelkezést sem érheti gáncs, hogy az adóbehajtási költségeket a végrehajtást szenvedő felek legyenek kötelesek viselni, nehogy a késedelmes adózók által okozott költségeket a pontos adófizetők födözzék.

MÁSODIK FEJEZET.

AZ EGYES ADÓNEMEK.

I. A HOZADÉKI ADÓK.

39. §.

A hozadéki adók általában s a kataszter.

A *hozadéki adók* az adótárgyat az adóalanytól elválasztják és tekintet nélkűl az adózó személyes viszonyaira és tényleges jövedelmére, csakis az adótárgyak hozadékát terhelik. Ez áll különösen a föld- és házadóra, továbbá a tőkekamatadó bizonyos alakjaira (a szelvényadóra és közvetett kamatadóra) s a tárgyi ismertetőjelek (pl. az üzleti tőke nagysága, az üzleti helyiség bérértéke, a község népességének létszáma) nyomán kirótt iparadóra nézve.

A hozadéki adók elvi természete azt kívánná, hogy legalább a valóságos hozadékot érjék. Azonban a valóságos hozadék a legtöbb esetben ki nem nyomozható. Sőt, az olyan vállalatoknál, a melyeknél az előállított termékek tetemes részét a vállalat tulajdonosa saját háztartásában fogyasztja el, valamint azoknál a mezőgazdasági és ipari vállalatoknál, a melyekről nem vezetnek rendes üzleti könyvet, tehát az esetek túlnyomó többségében, maguk az adózók sem képesek pontosan kiszámítani, hogy a tulajdonukban levő adótárgyak tényleg mennyi hozadékot szolgáltatnak. Ennélfogva az olyan hozadéki adóknál, melyeknél nem lehetséges a tényleges hozadék megállapítása, a törvényhozó bizonyos külső ismertetőjeleket állit föl, melyekből a valószinű s átlagos hozadék nagyságára lehet következtetni és a valószínű s átlagos hozadék megadóztatásával elégszik meg. Ez történik névszerint a földadónál, a bérbe nem adott épületekre rótt házadónál, továbbá az iparadónál és a szoros értelemben vett munkabéri adónál.

Előnyük a hozadéki adóknak, hogy a belföldi hozadéki forrásokból külföldre folyó jövedelmeket minden nehézség nélkül meg lehet velük adóztatni, a mi a nemzetközi forgalom mai élénksége s a részvénytársulati vállalatok nagy száma mellett kiváló fontossággal bír. Ezenfelül állandó, a személyes jövedelmi adónál biztosabb s az általános gazdasági viszonyok változásaitól kevésbbé függő bevételt szolgáltatnak. Az egyes hozadéki forrásokat (földrészleteket, épületeket, ipari vállalatokat stb.) nehezebb eltitkolni és tényleges vagy legalább átlagos eredményüket az adóhatóság könnyebben megállapithatja, mint egy-egy adózónak személyes jövedelmét. Ennélfogva a külső ismertetőjelekre támaszkodó, elszigetelt hozadéki adók biztosabb bevételt adnak, mint a személyes jövedelmi adó. A hozadéki adók eredményének nagyobb állandósága bizonyos irányban ugyan nem előny, mivel a szóban forgó adók eredménye nem tarthat lépést a szaporodó állami kiadásokkal, azonban állandóságra hajló természetük a másik oldalon azzal az előnynyel jár, hogy a minden körülmény között szükséges bevételi összegre az állam teljes biztossággal számot tarthat. Végre, abból a tökéletlenségükből kifolyólag, hogy túlnyomóan csak a külső ismertetőjelek alapján kinyomozott átlagos hozadékképesség mértékéhez és nem a valóságos személyes adófizetőképességhez igazodnak, az a jó tulajdonságuk van, hogy nem teszik szükségessé az adózók személyes viszonyaiba való beavatkozást.

A hozadéki adók elvi fogyatékossága, hogy az adóalany személyiségével nem törődve a személyes jövedelem nagyon fontos tényezőire, jelesűl az adózó ügyességére, szorgalmára, értelmiségére és képzettségére, vagy ellenkező tulajdonságaira, továbbá egészségi állapotára, a családtagok számára, a termelésben való személyes közreműködés mértékére, szóval az átlagos termelési viszonyoktól eltérő mozzanatokra nem lehetnek tekintettel úgy, hogy nem a tényleges jövedelmet, hanem csak az adótárgyak hozadékát, sőt a valóságos hozadék kinyomozását akadályozó gyakorlati nehézségek miatt némely hozadéki adók nem is a tényleges, hanem csak a valószinű átlagos hozadékot érik, a mi nagy állami szükséglet és súlyos adókulcs mellett nagy aránytalanságot okoz. A hozadéki adó csak azt a forrást veszi figyelembe, a melyből a hozadék származik, azt a személyt pedig, a kinek vagyonába a hozadék átmegy, tekinteten kívűl hagyja, nem törődve azzal, vajjon a hozadék tényleg jövedelemmé válik-e, s az adó csakugyan azt fogja-e érni, a ki a hozadékból jövedelmet szerez. A tételes adórendszerek a hozadéki adók kivetésénél az adótárgyakon fekvő adósságok tekintetbe vételét sem engedik meg. Ennek azután az a következése, hogy az adóssággal terhelt földbirtokos, háztulajdonos és iparos épen úgy adózik, mint az adósságmentes, sőt a hozadéki adó az olyan hozadék után is fizetendő, a melyből az adótárgynak adóssággal való túlterheltetése miatt az adózó semmi jövedelmet nem szerez.

A hozadéki adóknak a mondottakból folyó aránytalansága a hitelügy fejlődésével, a belterjes földmívelés térfoglalásával s az idegen tőkék gazdasági czélokra való fölhasználásának terjedésével egyre érezhetőbbé válik.

A tartamosabb érvényű kataszteri adatokra fektetett hozadéki adók nem követhetik a termelésnek, forgalomnak s áralakúlásnak rövid időközönként is lényegesen változó viszonyait. Egy további nagy hátránya az elszigetelt hozadéki adók rendszerének, hogy némely adótárgyat könnyű, másokat nehéz, sőt bizonyos adótárgyakat teljességgel nem lehet utolérni, a mi a különféle társadalmi osztályok nagyon egyenlőtlen megterhelését okozza. A személyes tevékenység s az ingó vagyon hozadékát sokkal kevésbbé érik, mint azt, a mely ingatlan vagyonból keletkezik. A tulajdonos által használt épületnek, a váltóra vagy közönséges adóslevélre kölcsön adott tőkének hozadéka sokkal nehezebben puhatolható ki, mint a bérbe adott

épületé, illetőleg a jelzálogos kölcsönbe vagy értékpapirosokba fektetett tőkéé. Az adóigazgatás az utólérhetőség különböző mértékéből eredő aránytalanság kisebbítése végett részletes kataszteri fölvételekbez s az adókijátszások megakadályozása czéljából szigorú és bonyodalmas ellenőrző intézkedésekhez kénytelen folyamodni, melyek az adókezelést nehézkessé s az adózó felekre nézve zaklatóvá teszik.

A merev hozadéki adók az államháztartás változó viszonyaihoz sem alkalmazkodhatnak. Eredményüket alapjaik állandó jellegénél és tárgyaik lassú szaporodásánál fogva csupán az adókulcs fölemelésével lehet tetemesen fokozni, a míg a ruganyosabb természetű jövedelmi adó *természetes fejlődőképességgel* bír, azaz a nemzeti jövedelem nagyobbodásával az adótétel változtatása nélkül is egyre növekedő bevételt szolgáltat. Azután a hozadéki adók fölemelése nagyon nyomasztólag hat, mert ezek az adók az adózók személyes viszonyaira s az adóssági kamatokra nincsenek tekintettel s a kataszterekben föltüntetett hozadék nem egyez meg a tényleges hozadékkal. Még a legkirívóbb aránytalanság is csupán az adólajstromok fölülvizsgálásával enyhíthető, az adólajstromok fölülvizsgálása pedig különösen a földadónál oly sok nehézséggel és költséggel jár, hogy csak hosszabb időközönként teljesíthető.

Végre, a hozadéki adók el nem hallgatható fogyatékossága, hogy targyi természetüknél fogva nem érik a külföldről belföldre folyó jövedelmeket, a mely körülmény, ha a belföldi polgárok külföldön levő vagyonának hozadéka az illető külországban épen nincs, vagy a belföldi adók súlyánál enyhébben van megadóztatva, a belföldi tőkének külföldön való elhelyezését a hazai nemzetgazdaság megkárositásával egyenes jutalomban részesíti.

A kataszteri fölvételek. A hozadéki adók kivitele a *kataszterek* készitésén fordúl meg. Az adóközegeknek mindenekelőtt az adótárgyakat s adóalanyokat kell összeírniok, azután az adótárgyak hozadékát kell kinyomozniok, a mely műveletek után bizonyos hozadéki adónemeknél még az egyes adótárgyak hozadékuk nagysága szerint osztályokba sorozandók. Az adóközegek által teljesített ezt a munkát *kataszterkészítésnek*, az egész munkálat adatait megörökitő följegyzések és lajstromok összeségét *kataszternek*,* s az ily módon

* Ez az elnevezés «*kataszter*» a «capitationis registrum» vagy «capitum registrum» szavak összevonásából ered. *Capitatio*-nak a föld- és fejadót. *caput*-nak pedig az egyes adótárgyat nevezték.

kivetett adókat *kataszteri adóknak* nevezzük. A *kataszter* tehát nem egyéb, mint az adótárgyaknak, az adótárgyak hozadékainak, az adóköteles személyeknek és mindazoknak az ismertetőjeleknek s adatoknak összeállítása, a melyek alapján az adóalapok kinyomozása történt.

Kataszterek nemcsak a földadónál, hanem a ház-, tőkekamat-, ipar- és munkabéri adónál, valamint a vagyoni és jövedelmi adóknál, sőt a fogyasztási adók egy részénél (maguktól a fogyasztóktól beszedett, közvetetlen fogyasztási adóknál) is előfordúlnak. Minthogy azonban a földadói katászterek a leghosszabb érvényűek s az adóigazgatásban valamennyi kataszter között legnagyobb szerepet játszanak, kataszter alatt a pénzügyi igazgatásban különösen a földadói katasztert szokták érteni.

A katászterek fölvétele a következő irányelvekre alapítandó: 1. az adóalapok az adózók bevallásának tekintetbe vétele mellett az adózók soraiból kijelölt, független állású bizalmi férfiak és hatósági közegek közreműködésével nyomozandók ki; 2. az adózóknak nem okvetetlenűl szükséges zaklatását és kényelmetlenségét kerülni kell; 3. meg kell engednie a törvénynek, hogy abban az esetben, ha az érdeklett adózók az első fokú becslő közegek munkálatát helytelennek találják, az ellen fölszólalhassanak s új becslést kívánhassanak; 4. az adótárgyra s az adótárgy birtokosának személyére nézve bekövetkező változások a kataszteri munkálatba pótlólag beiktatandók, azaz a kataszter nyilvántartandó; 5. a kataszter szerkezetének egyszerűségére is gondot kell fordítani, mert minél szövevényesebb, használata annál fáradságosabb.

Ha a hozadéki adókat a törvényhozó általános, vagyis a társadalom valamennyi osztályára kiterjedő adóztatásra kívánja fölhasználni, arra kell törekednie, hogy ezek az adók a tényleg létező valamennyi hozadéki forrást utólérjék. Mivel pedig az életben előforduló hozadéki források: a föld- és házbirtok, tőkebirtok, ipari vállalatok, egyéb haszonhajtó foglalkozások s a munka, a hozadéki adók rendszerének legalább földadóból, házadóból, tőkekamatadóból, ipar- és munkabéri adóból kell állnia.

Valóságos személyes jövedelmi adó nélkül, egymástól elválasztott *hozadéki adók* állnak fenn *Francziaországban, Magyarországon, Oroszországban, Belgiumban és Bajorországban.* A hozadéki adóknak az általános jövedelmi adóval egyesített rendszere *Ausztriában, Bádenben, Württembergben*

és néhány kis német államban honos. *Poroszországban* az egyenes adók rendszere az 1895-ik évi április 1-től kezdve csak az általános jövedelmi adóból és vagyonadóból áll. A hozadéki adókat, névszerint a föld-, épület- és iparadót, az államkincstár az említett nappal kezdődött hatálylyal a községeknek engedte át. *Hesszen* Poroszország példáját követve az 1899. évi augusztus 12-én kelt törvénynyel hozadéki adóit vagyoni adóval pótolta úgy, hogy most a *hesszeni* egyenes adók rendszere is csak általános jövedelmi adóból és vagyoni adóból áll. *Szászország, Szász-Weimár, Oldenburg, Szász-Meiningen, Koburg-Gótha, Szász-Altenburg, Schwarzburg-Sondershausen, Anhalt, Reusz* s a *hanzavárosok* a hozadéki adók közűl csak a földadót tartották meg s a többi hozadéki adót az általános jövedelmi adóval pótolják. — *Angolországban* az »income tax» a hozadéki adókat egyesíti s ezeket annyiban a jövedelmi adó elve szerint módosítja, a mennyiben a 160 font sterling alúli hozadékok adómentességben, a 700 fontnál kisebb hozadékok pedig adómérséklésben részesűlnek s a törvény az adósnak megengedi, hogy a hitelező terhére beszámíthassa a kamatra eső adót. — *Olaszországban* a hozadéki és jövedelmi adók sajátszerű egyesűlésével találkozunk. Az olasz jövedelmi adó a földadó alá nem eső hozadékokat éri és részint a hozadéki adók, részint a jövedelmi adó elveit követi.

40. §.

A földadó.

Malchus: I. 186. l.; Hoffmann: 40. l.; Rau: II. 301. §.; Umpfenbach: 234. l.; Wirth: II. 406. l.; Höfken: 164. l.; Hock: 179. l.; Pfeiffer: II. 124. l.; Eisenhart: 42. l.; Walcker: 14. l.; Stein: II. 27. l.; Roscher: I. 449. l.; Parieu: Traité I. 167. l.; Royer: Théorie de l'impôt. 27. fej.: Garnier: Traité 9. fej.; Leroy-Beaulieu: I. 420. l.; Nitti: 466. l.; Schäffle: Steuerpol. 294. l. és Die Steuern. II. 170. l.; Wagner: Schönberg kézikönyvének III. k. 227. l.; Cohn: 385. l.; Kries: Regelung d. Grundsteuer. Berlin, 1855.; Noizet: Etude sur le cadastre. Paris. 1857.; Gneist: Engl. Grundsteuersystem. Berlin, 1859.; Mascher: Grundsteuerregelung in Preuss. Potsdam, 1862.; Le Couppey: De l'impôt foncier. Paris. 1867.; Löll: Grundrente. Würzb. 1872.; Vocke: Best. d. Landwirtsch. Tüb. folyóirat 1873 és 74.; Leysewitz: Die Landwirtsch. unter d. Einflusse d. in Norddeutschl. herrsch. Steuersystems. Berlin, 1872.; Pietzsch: Katasterfragen. Strassb. 1879.; Montés: Etude sur l'impôt foncier. Bone, 1879.; Ricca-Salerno: Die neue Regelung der Grundsteuer in Italien. Finanzarchiv. 1885.; Vocke: Steuerobjekt und Realsteuer. Finanzarchiv. 1892.; Eheberg: Die Revision der Grund- und Haussteuer in Bayern. Annalen des Deutschen Reichs. 1902.; Breton: La reorganisation cadastrale en France. Paris. 1889.; Arnoux: Notes sur le cadastre en France et sur l'impôt foncier et le cadastre à l'etranger. Paris, 1891; Harksen: Das preussische Kataster und seine Verbindung mit dem Grundbuch. Dessau. 1896; Korizmics: Gazd. levelek. 54. l.; Lónyay: Köz-

ügyek. Pest, 1863. 91. l.; Keleti: A telekadó és kataszter. Pest, 1868.; Eötvös K.: A földadó és a kataszter. Budapest, 1875.; Dobner: A földadó-kataszter. Budapest, 1880.

A földadó a legrégibb s legeredményesebb adónemekhez tartozik. Már az ősrégi államok bevételei között is szerepelt. *Egyptomban* a földbirtokosok a földtermékek ötöd részét szolgáltatták adó fejében. *Darius*, perzsa király, a földadó kivethetése végett *Kis-Ázsia* területének fölmérését s a földadónak a térmérték szerint leendő kirovását rendelte el. — A földadó a *Római Birodalomban* is fennállott. Itt a földadó kezdetben csak azokra a földbirtokokra szorítkozott, a melyeket a római területen (ager romanus) római tulajdon gyanánt római polgárok tartottak hatalmukban. A közterhekben s egyúttal a közügyek intézésében való részvétel mértékének meghatározhatása czéljából könyvet vezettek, melybe minden egyes polgár földbirtokát a rajta levő épületekkel, rabszolgák és marhák számával beiktatták. Az ingó vagyon csak később került becslés alá. A földkönyvet lusztrumonként (minden 5-ik évben) felülvizsgálták. A becslés teljesítése a király, később a konzulok hatáskörébe tartozott, s a midőn az országterület nagyobbodásával a becslési teendők fölszaporodtak, a becslés külön hatóságnak (a czenzoroknak) ügykörébe ment át. A földkönyv felülvizsgálása (az ú. n. census) idején a római polgárok a fővárosban voltak kötelesek tartózkodni, hol személyes és vagyoni viszonyaikról eskü alatt vallomást tettek. A vallomástétel elmulasztása a polgári jogok s a vagyon, sőt a szabadság elvesztését is maga után vonta. A bevallás hűségének ellenőrzéséül a földbirtokokat föl is mérték. (Vocke: Directe St. d. Römer. Tübing. folyóirat. 1859. 668. s k. l.; Savigny: Röm. Steuerverfass. Vermischte Schriften. II. 67—215. l.)

Az ókori, valamint a középkori államok a földadót majd a földbirtok terjedelme, majd pedig a nyers hozadék alapján vetették ki. A birtok terjedelme szerinti adókivetés a legegyszerűbb, de legtökéletlenebb. A tiszta hozadék nemcsak a földbirtok kiterjedésétől, hanem egyúttal a talaj termőerejétől, a mívelési ágtól, a föld megmívelésére fordított munkamennyiségtől, a közlekedési viszonyoktól s a földbirtok terjedelmével összefüggésben nem álló egyéb tényezőktől is függ. A földbirtok kiterjedéséhez igazodó földadó, fennállásának idejében annyiban nem volt nagyon aránytalan, a mennyiben a tényleg mívelés alatt állott telkek termőereje körülbelül

egyenlő, az adókulcs mérsékelt s a földmívelés olyan kezdetleges volt, hogy a mívelési módra nézve telek és telek között nem forgott fenn jelentékeny különbség. Mihelyt azonban a mezőgazdaság némi fejlődésnek indúl, az adókivetés szóban levő módja a legigazságtalanabb. — A *nyers hozadék nagysága* szerint kivetett földadó kielégitőbb s ha a tizedhez hasonlóan az évi tényleges terméshez alkalmazkodik, annyiban igazságos is, a mennyiben ha a gazdának kevés a termése, földadó fejében is keveset fizet. De az arányosság elvének ez az adóztatási mód sem felel meg, mert a vidékenként, sőt az egyes földbirtokok szerint is változó termelési költségeket nem veszi figyelembe. Ezenfelül a munkásságra és tőkebefektetésre serkentő leghatalmasabb ösztönt, az önérdeket is elfojtja, mivel a serényebb tevékenység és nagyobb tőkeberuházás eredményének tekintélyes részét az államkincstár szedi el.

Az észszerű elveket követő adórendszer a földadóval csakis a földbirtok tiszta hozadékának vagy a földbirtokból szerzett tényleges jövedelemnek megterhelését veheti czélba. Ha a földadó a földbirtok tiszta hozadékának megterhelésére irányúl, az adóalap a telkek részletes fölmérése s a hozadék kataszteri megbecslése útján, vagy pedig a jószágtestek forgalmi értéke alapján nyomozható ki. Ha azonban a törvény nem a földbirtok hozadékát, hanem a belőle eredő személyes jövedelmet akarja megadóztatni, a földadó alapját évről-évre az állami hatóságok vagy adókivető bizottságok az adóköteles személyek bevallása nyomán határozzák meg.

A tényleges jövedelem megterhelésére irányzott, vagyis a jövedelmi adó elveit követő földadó, elvontan tökéletesebb, mivel akár a tulajdonképeni kataszteri becslés eredményéhez, akár a földbirtok forgalmi értékéhez igazodó földadónál az adóalap a tényleges jövedelemnél rendszerint jóval kisebb, de egyes években bizonyos vidékeken, illetőleg bizonyos földrészleteknél sokkal nagyobb, és minthogy a kataszteri adóalap s a tényleges jövedelem között mutatkozó különbség az egyes földbirtokosoknál nagyon eltérően alakúl, a földadó is nagyon egyenlőtlenűl oszlik meg. Ennélfogva, ha a legtöbb földbirtokos hűségesen vallaná be jövedelmét, a jövedelmi adó elvei szerint kivetett földadó a gyakorlatban is a leghelyesebb volna. Mivel azonban a földbirtokosok hű bevallását nem lehet remélni, a kataszteri fölmérés és becslés jobban biztositja a valóságot megközelitő adóalap kinyomozását. Ha a földadó kirovása az

adózók bevallására van alapítva, de az adóhatóság a bevallásokat a kataszteri adatok nyomán felülvizsgálhatja, a kincstár érdeke ugyan nincs annyira veszélyeztetve, azonban ebben az esetben nem valóságos jövedelmi adóról, hanem csak a jövedelmi adó elveinek egyesitésével alkalmazott hozadéki adóról szólhatunk.

Ha a földadó mint *hozadéki adó* áll fenn, minden gazdaságilag mívelhető, habár tényleg nem is mezőgazdasági czélra használt ingatlan birtokra terjed ki. Ennélfogva ebben az esetben az élvezeti és fényűzési czélokra szolgáló területek (pl. díszkertek, halastavak, vadászterületek) is földadó alá esnek. Némely államban a kőfejtő, bányamívelő s egyéb ipari czélokra használt ingatlanok sincsenek a földadó alúl kivéve. Ezeket azonban megfelelőbb a földadó alúl kivenni és hozadékaikat az illető ipari vállalat hozadékával együtt iparadóval megterhelni.

A hozadéki földadónak tárgya: az a tiszta hozadék, a melyet a kérdéses földbirtok nyújt vagy nyújtana, ha tényleg mívelés alatt állna. Minthogy a hozadéki földadó alúl a legrosszabb minőségű földrészletek sincsenek kivéve, a földadó nemcsak a Ricardo-féle földjáradékot, azaz pusztán a természeti erők eredményét, hanem a mezőgazdasági üzlet hozadékát, névszerint a földjáradékon kívül a mezőgazdasági vállalatban működő tőke hozadékát s a vállalkozói nyereséget is éri. Tisztán a földjáradék megterhelését czélzó földadó nem is volna kivihető, mivel a földjáradék a földbirtokba fektetett tőke hozadékával, és ha a tulajdonos maga míveli földjét, egyúttal a földbirtokos munkájának hozadékával, valamint a vállalkozói nyereséggel annyira egyesülten jön nyílvánulásra, hogy a tulajdonképi földjáradékot rendszerint nem lehet a jövedelem egyéb ágaitól elkülöníteni.

A hozadéki földadónak természetéből következik, hogy a földbirtokos személyes viszonyait, az átlagosnál nagyobb szorgalmát, különös ügyességét vagy szakképzettségét, valamint a földbirtokos önhibájából származó bevételi fogyatkozást, nem veheti tekintetbe. És mivel a kezelés minősége, a termés mennyisége, a munkabér nagysága s a földtermékek kelendősége és ára szerint változó tényleges tiszta hozadékot a becslő művelet költségességénél fogva nem lehet évről-évre meghatározni, az adóigazgatás az átlagos viszonyok (jelesül a középtermés, átlagos termékárak s az általában szokásos mívelési rendszer) alapúl vétele mellett kinyomozott, átlagos tiszta

hozadék megadóztatásával kénytelen megelégedni, minélfogva már a becslést közvetetlenül követő időben némely adókötelesek kedvezésben részesűlnek, mások pedig aránytalanúl erősen rovatnak meg. Az ebből keletkező aránytalanság a termelési és közlekedési viszonyoknak vidékenként különböző irányban és mértékben bekövetkező változásával, később természetesen még jobban növekedik.

Abban, hogy a kataszteri hozadékra alapított földadó csak a vélelmezett átlagos hozadékot éri, némelyek előnyt látnak, mert az ilyen alapon kirótt földadó a nagyobb igyekezetet s ügyességet jutalmazza, a hanyag és gondatlan kezelést pedig bünteti. «Ha a tényleg előállított tiszta haszonhoz mérjük az adót — mondja Kerkapoly Károly (Public. dolg. Pest, 1869. 90. l.) — legyezni fogjuk a slendriánt és büntetni az életrevaloságot; míg ha a közönséges eljárás mellett előállíthatóhoz szabjuk azt, épen megfordítva a slendriánt fogjuk büntetni és az életrevalóságot buzdítani.» Ugyanezt hangsúlyozza Korizmics (Gazd. lev. 62. l.) is. A kataszteri földadónak ezt a hatását nem vonjuk kétségbe, azonban ez még nem bizonyítja az átlagos adóztatás helyességét. Ha a tényleges hozadék kinyomozása állna az adóigazgatásnak módjában, minden egyéb szemponttól eltekintve már csak az adókivetés arányosságánál fogva is, a valóságos hozadék megterhelése érdemelne elsőséget.

41. §.

A földadói kataszter.

A kataszteri földadó gyakorlati helyessége a földadói kataszter elkészítésének módjától függ. *Földadói kataszter* alatt azoknak a munkálatoknak és lajstromoknak összeségét értjük, a melyek a földrészleteknek községek és dülők szerinti összeirását, az összes földbirtokosoknak fölsorolását, továbbá valamennyi földrészlet hozadékának és mindazoknak az adatoknak kimutatását foglalják magukban, a melyek alapján az adóalap kinyomozása történt. A szerint, a mint a földadói kataszter az ugyanazon földbirtokos tulajdonában levő összes telekrészleteknek, mint együvé tartozó jószágtestnek, vagy pedig külön-külön az egyes telekrészleteknek hozadékát mutatja ki, a *jószágkatasztert* és a *parczellakatasztert* különböztetjük meg.

A kataszteri művelet ket főágra, ú. m. az egyes földrészletek kiterjedésének meghatározására s a becslőmunkálatra szakad.

I. A földrészletek fölmérése azért szükséges, mert a hozadék nagyságának egyik első tényezője a kérdéses földrészlet kiterjedése. A kataszteri fölmérés háromszögelő alapon történik. Legelőször az ország területét, azután a tartományok és kerületek, végre a községek s az egyes földrészletek területét mérik föl. Ezen fölmérések alapján készűlnek az országos, tartományi, kerületi és községi térképek. Az *országos térképen* a tartományok határaikkal, a *tartományi térképen* az illető kerületek, a *kerületi térképen* a kerületbeli összes községek határaikkal együtt, végre a *községi térképen* a község határában fekvő összes földrészletek vannak szemlélhetővé téve. A községi térképen a földadó alúl kivett területek (töltések, sánczok, mezei utak, vízárkok, házhelyek, udvarok stb.) is föl vannak tüntetve. Hogy a községi térképen a legkisebb földrészleteket is ki lehessen venni s a térkép kezelése meg legyen könnyítve, egy-egy községi térkép a község határának kiterjedéséhez képest több-kevesebb számú, négyzetalakú, egyenlő nagyságú darabra, ú. n. *szelvényekre* van fölosztva, a mely szelvények egymáshoz illesztve az egész községi határ térképét adják. A térképi négyzetek római számokkal s a rajtuk szemlélhetővé tett földrészletek helyrajzi sorrendben arab számokkal vannak megjelölve. A földrészletek a kataszteri földkönyvbe és birtokívbe, ezekre a számokra való utalással jegyeztetnek be. A *mívelési ágak* (szántóföldek, rétek stb.) színekkel, ábrákkal vagy betűkkel vannak a térképen föltüntetve. A községi térképek olyan mértékarány (a földmérők magyartalan műszóval léptéknek nevezik ezt a mértékarányt) szerint készítendők, hogy a legkisebb telekrészleteket is ki lehessen venni. A mi kataszteri térképeinken egy bécsi hüvelyk 40 ölet képvisel. — A földmérés munkálat befejezését a térképek hitelesítése követi, mely a kataszteri mérnök, a községi előljáróság s a községbeli földbirtokosok hozzájárúlásával történik.

II. A tulajdonképi becslés előtt minden egyes földrészlet *mívelési ágát* kell meghatározni. A mívelési ág meghatározása azért szükséges, mert az egyenlő terjedelmű birtokrészletek hozadékképessége a különféle mívelési ágakban nagyon különböző. Azonban a mívelési ágak túlságos részletezése a kataszteri munkálat áttekinthetőségét megnehezíti. Elégséges a szántóföldek, rétek, legelők, kertek, erdők szőlők és nádasok elkülönítése.

A mívelési ágak meghatározása után a *becslés,* azaz a földrész-

letek tiszta hozadékának kinyomozása következik. És ez a kataszter készítés legfontosabb és legnehezebb ága. Ha a becslés helytelen alapokon, azaz a tényleges állapottól eltérő adatokon nyugszik, vagy a becslést hozzá nem értő közegek végzik, az egész munkálat szemfényvesztés és a ráforditott költség haszontalanúl kidobott pénz. A *nyers hozadék* kiderítése nem nehéz. A helyi viszonyokkal ismerős becslők könnyen megitélhetik, hogy bizonyos minőségű telek közönséges gazdálkodás mellett holdanként mennyi termést hoz, mely az átlagos piaczi árra átszámítva az illető földrészlet nyers hozadékát fejezi ki. De annál nehezebb a *termelési költségeknek* és a *tiszta hozadéknak* megállapítása.

A tiszta hozadék kinyomozásánál a termelési költségeken kívül a birtok távolságát a legközelebbi piacztól, a közlekedési viszonyokat s a szállítási díjak nagyságát kell alapúl venni. A számítás alapjáúl az utolsó évek (pl. a megelőző 5—6 esztendő) adatainak átlagát kell elfogadni. A nyers hozadékból a termelési költségek, ú. m. a vetőmag ára, a munkások bére, a cselédek ellátására szükséges kiadások, a gazdasági épületek, igavonó állatok, gépek és munkaeszközök fentartásához megkívántató költségek, végre az álló tőkének kamatai és értékfogyása levonásba hozandók. A piaczi áraknak és termelési költségeknek a becslés befejezése után bekövetkező változásai az adóalapot nem módosítják. Az adóalap csak a legközelebbi új becslés alkalmával eshetik változás alá.

Minthogy minden egyes parczella hozadékának külön-külön megbecslése végtelenig halasztaná a kataszteri munkálatok befejezését és ropant áldozatba is kerűlne: a becslő közegek minden egyes község határában, vagy pedig a hasonló gazdasági viszonyok közt levő több szomszéd községből alakított gazdasági vidéken, mívelési áganként és minőségi osztályonként egy-egy *mintatelket* (ú. n. *tipust*) szemelnek ki s az ezekre a mintatelkekre nézve végrehajtott becslés eredményét a többi ugyanabba a mívelési ágba és minőségi osztályba sorozott földrészletre is kiterjesztik. Az egyes telekrészletek az így megbecsült hozadék nagysága szerint az első, második stb. hozadéki osztályba soroztatnak be. Azokat a földrészleteket, a melyeket a tulajdonosok nem mezőgazdasági czélra használnak, a becslő közegek abba a mívelési ágba és minőségi osztályba sorozzák be, a mely természeti minőségüknek felel meg.

Az erdők hozadékának megállapítása különös becslő eljárást

tesz szükségessé. A becslő közegek az erdőgazdaság hosszabb forgási időszaka miatt nem a becslés időpontjában tényleg meglevő, hanem a közepes faállományt veszik alapúl, a melyből nem a tényleges, hanem az átlagos évi hozadékot nyomozzák ki. Az átlagos évi hozadék kinyomozása alkalmával a talaj termőképességét, az illető vidéken szokásos fordatartamot, a mívelési költségeket, a fanemek minőségét, az erdei mellék-haszonvételeket (legeltetést, makkot, fakérget, gubacsot stb.) s a fatermés értékesítésének helyi viszonyait veszik tekintetbe. Önként értetik, hogy az erdők hozadékának megállapítására vonatkozó becslőmunkálatokat szakértő erdészeknek kell végezniök.

A becslőműveletnek az érdekelt földbirtokosok meghallgatásával leendő keresztűlvitele, valamint a becslés eredménye ellen intézett felszólalások elintézése, előre meghatározott rangfokozat szerint és törvényileg megállapitott illetékességi ügykörrel, külön *bizottságokra* (járási és kerületi bizottságokra és legfelső fokon a középponti bizottságra) ruházandó. Ezeket a bizottságokat a kincstári érdekek képviseletére rendelt állami és esetleg önkormányzati közegeken kívül az illető vidék birtokosai sorából választandó bizalmi férfiakból kell megalakitani. Az egész művelet sikerének legfőbb föltételei: az adókötelesek érdekeinek kellő képviselete, szakértő és igazán megbizható (meg nem vesztegethető, tehát kipróbált jellemű és fényesen díjazandó) becslő közegek alkalmazása s a becslőmunkálatok keresztűlvitelénél a törvény határozatainak szigorú követése. A földbirtokosok is csak akkor fogják a becslő közegek működését támogatni, ha azt látják, hogy a becslők részrehajlatlanúl és szigorúan a törvények szerint végzik föladatukat, és ha a kormány magatartását nem a minden áron való bevételfokozás, hanem az igazságos tehermegosztás tekintetei szabályozzák.

Alig szükséges megjegyeznem, hogy a becslőművelet nem az elérhetetlen eszményi tökélyt erőltető és mindig az eredmény késleltetésével járó, tehát ebből az okból is merően elhibázott módon, hanem lehetőleg egyszerű szervezettel s az ország egész területén egy időben végzendő, hogy az árviszonyok folytonos változásából eredő egyenlőtlenségek legalább némileg elkerülhetők legyenek.

A kataszteri közegek a fölmérés és becslés befejezése után minden község részére a térkép alapján külön *kataszteri földkönyvet* készítenek, melyből az egy-egy birtokos birtokában levő földrészlete-

ket kivonván, minden birtokos számára *birtokívet* állítanak össze. A földkönyv a község határában levő összes földrészleteket *helyrajzi rendben* tünteti föl. A földkönyvbe külön rovatok szerint bevezetendők: az az arab szám, a melylyel a kérdéses földrészlet a térképen meg van jelölve, annak a térképi szelvénynek a száma, melyen a telek föltalálható, a dülő megnevezése, a földrészlet kiterjedése, a mívelési ág és minőségi osztály, a megállapitott tiszta hozadék, végre a birtokos neve. A kaszteri adatok fölkeresésének megkönnyítése végett a kataszteri közegek az illető község határában fekvő parczellák birtokosainak névjegyzékét is összeállitják, melyben a betűrendben egymásután következő minden egyes birtokosnak külön lapot nyitnak. Minden egyes birtokos lapján följegyzendők azok a számok, a melyek alatt a földrészletek a térképen szerepelnek, valamint a földkönyv azon lapszámai, a melyeken a földrészletek le vannak írva.

Minthogy birtokátruházások s oly tárgyi változások, a melyek az adókötelezettség megszünését vagy új kötelezettségek keletkezését vonják maguk után, a kataszter elkészítése után is előfordúlnak, ezek a változások a kataszteri munkálatba esetről-esetre beiktatandók. Az erre irányúló hatósági tevékenységet *a kataszter nyílvántartásának* nevezzük. A nyílvántartás tárgyai : *a)* a birtokos változása; *b)* a birtokrész terjedelmének változása utólagos hatósági fölmérés vagy birtokrendezés esetében; *c)* a termőképes birtokrész átváltozása terméketlenné ; *d)* az eddig hasznavehetetlen földrészletnek átváltozása hasznavehetővé ; *e)* az ideiglenes adómentességek keletkezése vagy megszűnése. A nyílvántartást vagy a községi elöljáróságok, vagy az erre rendelt állami közegek végezhetik. Hogy a nyílvántartással megbízott közegek tudomást szerezhessenek a birtokos személyében, illetőleg az adótárgyban bekövetkező változásokról, az érdekelt birtokosok a változások bejelentésére kötelezendők. Az adófizetési kötelezettség megszűnését, valamint az eddigi adóösszeg csökkenését eredményező változásokat az érdekeltek saját érdekükben be fogják jelenteni. A birtokos személyében bekövetkező, továbbá az új adókötelezettséget megállapitó, valamint az eddigi adóösszeg emelkedését okozó változások bejelentésére az adóigazgatás rendjének s a kincstár jogainak biztositása czéljából pénzbüntetés terhe alatt kell az adóköteleseket kötelezni. És mivel a bejelentéseket az érdekeltek még így is elmulaszthatják, a nyílvántartás adatai egyúttal hivatalos

ellenőrzés alá is helyezendők. A birtokátruházásokat könnyű a kataszteri munkálatba utólagosan beiktatni. A földkönyv illető rovatában keresztűlhúzandó az eddigi birtokos neve s az új birtokos neve írandó be. Az adótárgyban bekövetkezett változások pedig a földkönyvben a jegyzetek számára üresen hagyott utolsó rovatban jegyzendők föl, vagy pedig külön *pótlókönyvbe* vezetendők be.

Az ármentesítés, alagcsövezés vagy egyéb költséges földjavítás után bekövetkező hozadékszaporodást a legtöbb államban csak a legközelebbi becslés alkalmával veszik figyelembe, vagy pedig az ilyen területek adóalapja a tételes törvények szerint 10—15 évig nem jöhet változás alá, nehogy a földbirtokosok a nagyobb tőkeberuházással járó javításoktól visszariadjanak. A nyílvántartást a legtöbb tételes törvény a mívelési ágakban előfordúló változásokra is kiterjeszti. A magyar földadóról szóló törvények szerint a mívelési ág változásai csak azokban a községekben jönnek tekintetbe, a melyekben tagosítás és birtokrendezés, továbbá utólagos részletes fölmérés következtében, végre a vizszabályozó társulatok ártereinek valósításánál új kataszteri munkálatok készűlnek.

A kataszter nyílvántartásán kivül arról is gondoskodni kell, hogy a kataszteri munkálatok időről-időre (legalább is 10—15 évenként) *átvizsgálás* (ú. n. *revizió*) és időszakonként (legalább is 30—35 évi időközökben) az összes földrészletek *új becslés* alá kerűljenek.

Mivel a földbirtokok tiszta hozadéka változásnak van alávetve, névszerint az utolsó becslés óta némely vidékek és birtokok hozádéka tetemesen emelkedhetik, másoké pedig csökkenhet: a becslésnek az ország egész területére kiterjedő megújítása a földadó arányosabb kirovását s az adókulcs fölemelése nélkül is a bevétel szaporodását eredményezheti. Világos, hogy minél hosszabb időközönként történik a földadói kataszter átvizsgálása és minél változatosabb vidékenként a földmívelés fejlődése, az adóalapúl elfogadott átlagos tiszta hozadék annál jobban eltér a tényleges tiszta hozadéktól s a különben is tökéletlen kataszteri földadó annál nagyobb aránytalanságra vezet. A kataszteri kiigazítások ellen föl szokták vetni, hogy a nagyobbszerű földjavításokat megakadályozzák. Tagadhatatlan, hogy a földadó állandósítása javításokra ösztönözne, mivel a nagyobb beruházással és szorgalommal szerzett jövedelmet nem érné az adó, de más oldalról kirívó aránytalanságoknak válnék forrásává. Ha a föld-

adólajstrom évenként felülvizsgálat alá esnék és a hozadék növekedését rögtön adóemelés követné, a birtokosok visszaijednének a nagyobbszerű javításoktól. Minthogy azonban a kataszteri kiigazítások már a költségek tekintetéből is csak hosszabb időközökben történhetnek, s a törvény nagyobb beruházások (erdősítés, mocsárkiszárítás, folyamszabályozás, futóhomok megkötése stb.) eseteiben néhány évi adómentességet is biztosíthat, a meg-megújuló becslés az okszerű mezőgazdaság terjedését nem tartóztatja föl. Ha az állam a földjavítás következtében szaporodott hozadékot hosszú vagy örök időre csak az azelőtti kisebb hozadékra rótt adóösszeggel sujtja, a hozadéktöbbletet *adómentességben* részesíti, a mi igazságtalanságra és következetlenségre vezet, mert a ki tőkéjét házépítésre, ipari vállalatának kiterjesztésére, vagy kamatoztatás útján való gyümölcsöztetésre használja, azonnal adókötelessé válik. A mezőgazdaságnak ily irányú támogatása a termelési ágak természetes egyensúlyát is megronthatja. A mezőgazdaság és bármely iparág fejlesztésére egészen más eszközök ajánlkoznak, nem az adómentesség. Adómentességgel mozditani elő valamely iparágat, ép oly fonák eljárás, mint az adót büntetésül alkalmazni.

42. §.

A hozadéki kataszter ellenei. A földadó kirovása a földbirtok értéke alapján.

Sok pénzügyi iró (Soden, Sartorius, Murhard, Malchus, Hoffmann, Moltke, Kries, Höfken, Wirth, Gneist, a magyar szakférfiak közül György E., Mudrony S., Hazay E.) tagadásba veszi a hozadéki kataszter czélszerűségét, azt mondván, hogy még a legnagyobb gonddal és lelkiismeretességgel megszerkesztett hozadéki kataszter is hamis adatokkal van tele. A becslést az ország különböző vidékein más-más közegek hajtják végre, a kik a tiszta hozadék meghatározása alkalmával különböző elvek szerint járnak el. A becslőmunkálatba részint tévedésből, részint a becslők részrehajlása következtében valótlan adatok csúsznak be. Fölvetik azután, hogy az arányos adóztatást már a kataszteri műveleteknek az évek hosszú sorára kiterjedő tartama is lehetetlenné teszi. A kataszteri munkálatok hosszú tartama kizárja annak a lehetőségét, hogy a később becslés alá vett birtokok ugyanazon alapelvek szerint becsültessenek meg, mint azok, a melyeknek megbecslése már évekkel ezelőtt történt.

Fölhozzák továbbá, hogy ha a becslés eredetileg talán kielégítő is volt, a kataszterbe iktatott adatok néhány év múlva, a midőn a mívelési ágak, a termelési költségek, piaczi árak és közlekedési viszonyok megváltoznak, hasznavehetetlenekké válnak, a katasztert pedig nem lehet minduntalan részletes kiigazítás alá venni. A földadói kataszter ellen emelt egy másik vád, hogy a hozadéki adókat általában hátrányosan jellemző merevség a hozadéki kataszterre alapitott földadónál különösen kirívó mértékben jelentkezik, mivel a becslést rendkívüli költségessége miatt nem lehet rövid időközönként megújítani, a mi az adóalap állandósága által okozott aránytalanságon kívül azért is nagy baj, mert a földadó nem alkalmazkodhatik a szaporodó állami kiadásokhoz. Végre a kataszterkészítés nagy költségeire utalnak.

A hozadéki kataszter ellenei a földadót vagy a jövedelmi adó elvei szerint, azaz a földbirtokból eredő s a birtokosok bevallása alapján évről-évre bizottsági becslés útján megállapitandó, tényleges jövedelem szerint akarják kivetni, vagy pedig a földbirtoknak pénzben kifejezett forgalmi értékét kívánják a földadó kiróvásának alapjáúl elfogadni. A jövedelmi adó elveit követő földadó elvontan kétségtelenűl tökéletesebb, mint a földadónak az az alakja, a melynek az átlagos kataszteri hozadék az alapja, azonban az adókötelesek önzésénél fogva tömeges adókijátszásokra s tényleg a hozadéki kataszterre alapitott földadó által okozott aránytalanságnál sokkal nagyobb egyenlőtlenségre vezet.

Azok, a kik a földadót *a birtok forgalmi értéke* szerint akarják kivetni, a birtok átlagos vételárát vagy bérleti értékét fogadják el alapúl. Ezeknek az íróknak ugyanis az a nézetük, hogy a vételár vagy a bérérték hívebben kifejezi a földbirtokos tiszta hasznát, mint a becslő közegek által megállapított átlagos hozadék, mivel mindenki csak annyit hajlandó adni a birtok tulajdoni, illetőleg haszonvételi jogáért, a mennyi az általa kinyomozott tiszta hozadéknak megfelel. Pl. ha az általános kamatláb 4% s a kérdéses birtok átlagos tiszta hozadéka 2000 korona, a vevő nem fog 50.000 koronánál többet fizetni a birtokért, mert 50.000 korona tőkéből, valamely banknál helyezve azt el, 2000 korona jövedelmet szerezhet. Szóval az értékkataszter hívei abból a föltevésből indúlnak ki, hogy a vételárat a tiszta hozadék összege határozza meg. Ennélfogva czélszerűbb szerintük a hozadék helyébe a birtok értékét kinyomozni s a

földadót az értékbecslés adatai szerint kivetni. Az adóhatóság a vételárakat a hitelteleklönyvekből s a bérösszegeket a bekívánt bérleti szerződésekből könnyű szerrel megállapíthatja. Ha a kérdéses birtok az utolsó 2—3 évtizben többször volt forgalomnak tárgya, az összes adásvevési vagy haszonbérleti esetekre nézve kinyomozott vételi, illetőleg bérleti árak átlaga szolgálhat a becslés alapjáúl. És az olyan birtokokat, a melyek az utóbbi időben nem voltak sem adásvevésnek, sem haszonbérletnek tárgyai, egyszerűen a hasonló tulajdonságokkal bíró s az újabb időben vásárolt vagy haszonbérbe adott birtokokkal való egybehasonlítás útján lehet megadóztatni.

A földbirtok forgalmi értékéhez alkalmazkodó adónak az az alaphibája, hogy a forgalmi értékből nem vonhatunk a tiszta hozadék nagyságára biztos következtetést. Tudvalevő dolog, hogy a földbirtok tőkeértéke nem egyedül a hozadék összege, hanem az adott időben mutatkozó kinálat és kereslet terjedelmére befolyással levő sok egyéb tényező szerint is alakúl. A vevő sok esetben a tényleges értéknél nagyobb árat fizet, s az még többször előfordúl, hogy a tulajdonos szükségáron kénytelen megválni birtokától. Továbbá, az a föltevés is hamis szempontból nézi a dolgot, a mely a földbirtok értéke és hozadéka között állandó arányt gondol föltételezhetőnek, mivel a kamatláb nagysága a helyi és idői viszonyok hatása alatt szüntelenűl változik. A földbirtok tiszta hozadéka hosszabb időszakon át átlagos egyenlőséget mutat; ellenben a forgalmi érték az általános kamatláb alakúlása szerint örökös ingadozásnak van alávetve, a mely körülmény már egymaga is ellene szól az értékkataszternek. A haszonbér sem fejezi ki mindig a tiszta hozadékot. A bérleti árak is esetleges befolyásoknak vannak alávetve. Ezenfelűl a holdankénti bérleti díj a nagyobb birtoktesteknél jóval kisebb, mint a csak pár holdból álló birtokoknál.

A forgalmi érték azért sem helyettesitheti a kataszteri becslést, mert nagyszámú jószágtestek, névszerint az egyházi és világi községek, alapítványok és hitbizományok birtokai, vagy egyáltalában nem, vagy csak sok évtíz előtt voltak forgalomban. Az ilyen birtokok hozadékát csakis más birtokokkal való összehasonlítás útján lehetne kinyomozni, az összehasonlítás pedig mindig önkényes és megbizhatatlan. És az összehasonlításra alapitott becslés nem is tesz minden kataszteri műveletet fölöslegessé. A terület föl-

mérését, a mívelési ágak és minőségi osztályok meghatározását a becslés ezen módjánál sem lehet kikerülni.

Az elmondottak után nem juthatunk más eredményre, mint arra, hogy elvontan a földrészletek hozadékának közvetetlen megbecslése az értékkataszternél tökéletesebb. Az, hogy a hozadéki kataszter a gyakorlatban is kielégítőbb-e, a kivitel módjától függ. Ha nem szakképzett és tág lelkiismeretű közegek végzik a becslést s az osztályba sorozásnál nem az adózók meghallgatásával kinyomozott tárgyi igazság, hanem a birtok értékének ½%-ával vagy talán még kevesebbel is megvesztegethető becslők önkénye dönt: a forgalmi értékre alapított földadó elsőséget érdemel, mert a részrehajlásnak kisebb teret enged s az országot sok millió költségtől kíméli meg.

Az egyes vidékeken más-más időben teljesített becslésből származó aránytalanság mellőzésére nincs más eszköz, mint általános és kevésbbé pontos fölvételekkel elégedni meg, hogy így a kataszteri műveletet az ország egész területén lehetőleg rövid idő alatt lehessen befejezni. Tiszta dolog, hogy minél jobb végrehajtási utasításokkal látja el a kormány a becslő közegeket és minél szigorúbb felülvizsgálat alá kerül az alsófokú becslő közegek eljárása, az eredmény annál tökéletesebb. Egyébaránt kisegítő becslési eszközként a telkek forgalmi értékét a hozadéki kataszternél is föl lehet használni. Névszerint annak az ellenőrzésére, hogy a becslő közegek által megállapított hozadék mennyiben felel meg a tényleges állapotnak, a vételi és bérleti árak is figyelembe veendők.

Abban, hogy a hozadéki kataszter nagy költséget okoz, igazat adunk ezen intézmény elleneinek. *Francziaországban* a kataszter elkészítése (az 1807-ik évtől 1850-ig) 150 millió frankba került s a becslés oly hiányosnak bizonyúlt, hogy a földadó alapját itt még ma is az adásvevési, haszonbérleti és kölcsön-szerződésekből puhatolják ki. *Poroszország* a becslés megújítására (1861—1865) 9½ millió tallért adott ki. *Magyarországban* a fölmérés költsége az 1902-ik év végéig 46 millió koronát tett, pedig az összes területnek 20%-a még nem volt az 1902. év végén részletesen fölmérve. Az 1850-ik évben megindúlt első kataszteri művelet 10 esztendőt vett igénybe és 25 millió forint költséget okozott, az 1875. VII. t.-czikkel elrendelt földadószabályozás pedig, mely az 1876-ik évtől kezdve az 1883. év végéig tartott, 21·6 millió forintot nyelt el s az

eredmény bizony legkevésbbé sem kielégitő. Csakhogy a kataszter költségessége annál kevésbbé ok a kataszteri alapon kirovandó földadó elvetésére, mert a földrészletek fölmérését nem csupán adózási, hanem közgazdasági, jogbiztossági és hadászati érdekek is megkövetelik. A földtulajdon biztossága, a határvillongások megakadályozása s igazságos eldöntése, a jelzálogi hitel emelése, a közlekedési hálózat tervszerű kiépitése, mezőgazdasági statisztikai adatok gyűjtése, katonai térképek készitése s az ország területi viszonyainak pontos ismerete különben is nélkülözhetetlenné tennék az ország részletes fölmérését. És ha a hozadéki kataszter kiadásait némely közvetett fogyasztási adó kezelésének költségeivel hasonlítjuk össze, még a kataszteri alapon kivetett földadót sem tekinthetjük a legdrágább adónemnek, nem különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a helyesen történt fölmérésért fizetett összegeket a kormány csak egyszer adja ki.

43. §.

Figyelembe veendők-e a földadó alapjának meghatározása alkalmával a földbirtokon fekvő dologi és jelzálogi terhek?

Ha valóságos *dologi terhek* (jobbágyi szolgáltatások, legeltetési jog, örökbérleti díj stb.) feküsznek az ingatlanon, ezeket a terheket a nyers hozadékból szükségképen le kell számitani és csak a fenmaradó összeget lehet igazságosan megadóztatni, mivel a dologi terhek a földbirtok hozadékát apasztják. Minthogy azonban a dologi jogositvány czimén járó szolgáltatás a jogositott félre nézve jövedelem, ezt a jövedelmet meg kell adóztatni, a mi közvetlenül vagy közvetett módon történhetik. A *közvetetlen megadóztatás* abból áll, hogy a jogositott fél a szolgáltatás évi tiszta értéke után adót (járadékadót) tartozik fizetni. A *közvetett adóztatás* pedig úgy történik, hogy a dologi teher a földadó kirovásakor figyelmen kivül marad, azonban a törvény a földbirtokost fölhatalmazza, hogy a szolgáltatás tiszta értékére eső adót a jogositott fél terhére beszámitsa. Egyébaránt a dologi terhek tekintetbe vételének kérdése a művelt államokban ma már nem bír gyakorlati fontossággal, mivel a földbirtokon fekvő dologi terheket a művelt országok eltörölték.

Komolyabb megfontolásra méltó az a kérdés, vajjon a *jel-*

zálogi terhek után fizetett kamatok levonandók-e a hozadékból és csak a fenmaradó összeg vonandó-e adó alá, vagy pedig a jelzálogi terhek figyelembe vétele nélkül kell-e az adót megállapítani. A legtöbb ország törvényei nem engedik meg a jelzálogi adósságok után fizetett kamatoknak a földadó alapjából való leszámítását. A levonás megtagadását azzal szokták megokolni, hogy a jelzálogi adósság tulajdonképen nem a földbirtokot, hanem a birtokost terheli, ennélfogva az adóssági kamatok nem az ingatlan tiszta hozadékát, hanem a birtokos jövedelmét apasztják. Ez a megokolás annyiban ugyan nem alaptalan, a mennyiben az adóhatóság a hozadéki földadót nem a valóságos személyes jövedelemre, sőt nem is a tényleges hozadékra, hanem csak a kataszteri adatok alapján kinyomozott valószínű hozadékra veti ki, tehát az adóssági kamatok levonása szigorúan véve ellenkezik a hozadéki adó természetével, azonban még a hozadéki földadónál is nem a földbirtok hozadéka, hanem a földbirtokos személyes jövedelme az eszményi adóforrás. Ha az adózóképességhez igazodó adóztatás eszméjének az adóssági kamatok levonásával legalább bizonyos pontig az elszigetelt hozadéki földadónál is érvényt lehet szerezni, nem helyes dolog pusztán a «*hozadék*» és «*jövedelem*» között fenforgó elvi különbség kedvéért a földadó igazságosabb kivitelének útját állni.

Fölhozzák továbbá az adóssági kamatok leszámítása ellen, hogy a földbirtok s a bekebelezett adósság között gyakran semmi összefüggés nincs, mert a földbirtokos a kölcsöntőkét sokszor nem mezőgazdasági üzletébe, hanem egyéb nemű vállalatába fekteti. Ez sem elegendő ok az adóssági kamatok levonásának megtagadására, mert ha a földbirtokos a kölcsöntőkét más vállalatában helyezi is el, az adóssági kamat a birtokosnak ebből a más vállalatból eredő jövedelmét szállítja le.

Egy másik ellenvetés, hogy az adóssági kamatok levonásának megengedése könnyelmű adósságcsinálásra ösztönöz. Azonban csakis azért, hogy valamivel kevesebb adót fizessen, nem fogja senki magát adósságba verni, mert az adósság után a megtakarított adónál nagyobb kamatot lenne kénytelen fizetni. Mások azt az észrevételt teszik, hogy a földbirtokos nem kénytelen a kamatokat birtokának hozadékából fizetni, egyéb jövedelméből is födözheti, és hogy az adós a kölcsöntőke beruházásából a kamatoknál nagyobb jövedelmet szerez, minélfogva az adót is elviselheti. Kérdés azonban, hogy

van-e a földbirtokosnak egyéb nemű jövedelme, valamint az sem föltétlenül biztos, hogy tényleg a kamatokat meghaladó jövedelmet fog a kölesöntőke elhelyezéséből húzni, mivel a legelőrelátóbb gazda is tévedhet számitásában.

Többet mond az az érv, hogy az adóssági kamatok levonásának megengedése esetében a földbirtokosok szinlelt adósságok bejelentésével játszanák ki a kincstárt. Azonban ennek az érvnek csak az olyan államokra nézve van súlya, a melyekben a tőkekamat nincs megadóztatva. Olyan államban, a melyben a tőkekamat adó alá esik, nem lesz senkinek kedve álhitelező gyanánt szerepelni, olyan jövedelem után levén kénytelen ebben az esetben kamatadót fizetni, a melyben nem részesül. Azokban az országokban, a melyekben tőkekamatadó áll fenn, az adóssági kamatok levonása azért is szükséges, mert ellenkező esetben ugyanaz az adóalap kétszer esik adó alá, egyszer a földbirtokosnál, ki földadójában a kölcsöntőke hozadéka után is adót fizet, és másszor a hitelezőnél, kit a törvény kamatadóval terhel.

Az adóssági kamatoknak figyelmen kívül hagyása egyedül abban az esetben menthető, ha a földadó kulcsa nagyon mérsékelt s a földbirtokosok a földbirtok átlagos hozadékát terhelő földadón kivül a földbirtokukból eredő személyes jövedelem — mint összes személyes jövedelmük egyik része — után *általános jövedelmi adót* is fizetnek, a mely utóbbi adónem alapjának meghatározása alkalmával az adóssági kamatok úgyis levonas alá esnek. Ellenkező viszonyok között az adóssági kamatok levonásának mellőzése az adóteher megoszlásában nagy aránytalanságot okoz.

44. §.

A földadó megváltása.

Azoknak a pénzügyi íróknak egy része, a kik a földadó állandósítását (l. a 34. §-t) sürgetik, a földadó megválthatóságát hozta javaslatba. Javaslatukat arra alapitják, hogy a földadó nem tulajdonképi adó, hanem a földbirtokon fekvő dologi teher s a birtok tőkeértékének az a része, a melyet az állam magának tartott fönn. Ennélfogva a telekadó csak az adó alá vett első birtokost, a későbbi birtokosokat pedig nem éri. Mindenki, ki a földadó fennállása óta birtokot vásárol, az állam adókövetelése tőkeértékének megfelelő

összeggel kevesebbet ad a birtokért, épen úgy, mint a jobbágyi tartozásokkal terhelt birtokért a vevő a földesúri jogok tőkeértékével kevesebbet igér. Eszerint a földadó nem sujtván a földbirtokost, czéljának meg nem felel. Minthogy azonban már fönnáll és egyszerűen meg nem szüntethető, a földbirtokosokat föl kell jogosítani, hogy az adó tőkésített összegének lefizetésével a földadót örök időre megválthassák. A megváltási összegeket az állam adósságainak törlesztésére fordíthatná, minek következtében az adóteher enyhűlne s a földadóval járó aránytalanságok és kezelési költségek elenyésznének. A földadó megváltásának az a további jótékony hatása is volna, hogy a birtokosok teljesen szabad és tehermentes birtokot nyernének, melyet tetszésük szerint javíthatnának a nélkül, hogy a későbben bekövetkezendő adófölemelés eshetősége fenyegetné őket.

Az előadottak megerőtlenítésére szolgáljanak a következők:

Legelőször egyoldalú az az állítás, hogy a földadó nem adó, hanem a birtokra súlyosodó dologi teher. Ha így itéljük meg a földadót, tulajdonképen egy adónem sem adó, mivel addig, a míg az adó az adótárgytól el nem választatik, minden adó az illető adótárgyban foglalt tőkeérték részeként jelentkezik. Annak, hogy ez a földadónál szemlélhetőbben jön kifejezésre, az az oka, hogy a földadó tárgya állandó, a mi az állam adóztatási jogát is állandóvá teszi. Az sem áll, hogy a földadó csak az első adózót sujtja, mivel a telek forgalmi értéke nem egyedül az adóösszeg, illetőleg a telek hozadéka, hanem ezenfelül a kinálat és kereslet közötti arányra befolyással levő tényezők és kiváltképen az országos kamatláb szerint alakúl. A telek forgalmi értékének ezen tényezők szerinti képződése és ingadozása pedig kizárja annak a bizonyosságát, hogy a vevő, a vételárból levonásba hozva az adóösszegnek megfelelő tőkét, nem fogja a földadó súlyát érezni. Már csak azért is érezni fogja, mert nem gondol arra, hogy az adó miatt jutányosabban jutott a birtokhoz.

A földadó megváltása ellen szóló legnyomatékosabb érv az *adózás lényegében* található föl. Valamennyi adó s így a földadó összegének is az adózó fizetőképességének és az állami szükségleteknek alakulása szerint változónak kell lennie. A változás alá eső szolgáltatást pedig nem lehet igazságosan megváltani. Ha a törvény a földadót a megváltás megengedése után leszállítja, az adójukat korábban megváltott földbirtokosokat igazságtalanúl sujtja; ha pedig

fölemeli, a megváltást igénybe vett birtokosokat a nagyobbodott adótételre nézve adómentességben részesíti. És valamennyi földbirtokosra nézve kötelezőleg rendelni el a megváltást, a leghelytelenebb rendelkezés volna, mert a földbirtokosok legnagyobb része csak drága, lassanként a törzsvagyont fölemésztő kölcsönnel segíthetne magán.

A megváltás nem is könnyítené az adóterhet, mivel kérdés, hogy az állam a megváltás czimén befizetett összegeket tényleg adósságainak törlesztésére fordítaná-e. Ezenfelül szükség idejében a földbirtokosok lennének az elsők, kiknek szolgáltatását az állam a megváltás ellenére igénybe venné, mert a helyzet természetéből folyik, hogy szükség idején ott keres a kincstár, a hol legelőbb és legbiztosabban talál. Az állam adott igéretét annál könnyebben megszegné, mert a többi néposztály irígy szemmel nézné a földbirtokosok megvásárolt adómentességét. A megváltás czélszerűségének még a pénz értékének ingadozása s a földjáradék időnkénti emelkedése is ellene mond.

A mi végre az adómegváltásnak azt az állítólagos hatását illeti, hogy a földbirtokos földjét tetszése szerint javíthatná, erre nézve az a megjegyzésünk, hogy a helyes arány szerint kirótt földadó nem gátolja a földjavításokat, mivel az adó a földjavítás következtében nagyobbodó hozadéknak nem teljes összegét, hanem aránylag csak csekély részét emésztheti föl, a míg a nagyobb tőkét kívánó megváltás a belterjes mívelés akadályozására szolgálna.

A *földadó megváltásának* példájával egyedül *Angolországban* találkozunk, hol a kormány a rendkívüli szükségleteket egész a XVII. évszáz közepéig a parlament által megajánlott azokból a segitő összegekből födözte, melyek a vagyonra vetett adókból gyültek be. *III. Vilmos* alatt az 1692. évben az ingatlanok értékét a kormány az egész országban megbecsültette, és a *land tax* (a régi földadó) még ma is ezen becslés alapján rovatik ki. Pitt indítványára 1798-ban azt határozta a parlament, hogy az akkor 2,037.627 fontban megállapított *land tax* állandó, de egyszersmind megváltható is legyen. A *land tax* ettől az időtől kezdve szigorúan véve már nem adó, hanem *dologi teher*, a miért a földbirtok ezenfelűl a jövedelmi adónak is tárgya. A land tax kulcsát a törvény névleg 20 %-ban állapította meg, de tekintettel az elavúlt és már eredetileg is hiányos becslésre, a tényleges tiszta hozadéknak csak 5—8 %-át teszi, sőt nagyszámú olyan földbirtokok is vannak, melyeknél a land tax a valóságos tiszta hozadéknak 1 %-át sem éri el. A megváltási összeg 3 %-os államkötvényekben az évi adó negyvenszeresében, vagy készpénzben 30-szorosában olyképen volt megszabva, hogy a kamat az akkori

viszonyok szerint $^1/_{10}$-del nagyobb volt, mint az adó. A kormány 66,666.666 fontot remélt bevenni, mi ha teljesűl, sokat lendített volna az állam hitelén. Minthogy azonban a táplált remények meg nem valósultak, az eredetileg megállapított föltételeket csakhamar oda módosítá a törvény, hogy a kincstár olyan megváltási összeggel elégszik meg, melylyel a grófság adószedője a megváltott adóval egyenlő összegű járadékot vásárolhat. Az 1813-ik évtől 1818-ig a kisebb birtokokra vetett adó az évi adónak 18-szorosával, vagy a kétszeres adóösszegnek 18 éven át történő fizetésével volt megváltható. Az adót kezdetben csak az érdekelt adókötelesek, az 1802. évtől 1853-ig mások is megválthatták, és a másnak birtokát terhelő *land tax* megváltója az évi adót *tehermentes örökhaszonbér* (free farm rent) czímén szerezte meg. Azonban a közönség ezt a jogosítványt csak 2073 esetben vette igénybe. Egy 1853-iki törvény a megváltást kedvezőbb föltételekhez kötötte. Most a land taxnak körülbelűl fele része van megváltva. A főok, mely az angol törvényhozást a megválthatás kimondására bírta, az 1692. év óta nem szabályozott földadó egyenlőtlensége volt, melynek elkerülésére a megváltás ugyan a legkönnyebb, de a legkevésbbé czélhoz vezető intézkedés. — Az utolsó négy évtízben a land tax megváltása teljesen megakadt, mert a megváltási összeg a konzolok magas árfolyama mellett az adónak legalább 36-szorosát tette. Az 1896/7. évi financztörvény kimondta, hogy a land tax készpénzben az évi adóteher 30-szorosával megváltható. A megváltási tőke vagy egyszerre, vagy pedig az adóhatósággal kötendő egyezség szerint megállapítandó évi részletekben fizetendő le. Az egyes részletekkel a törlesztetlenűl maradt tőketartozás után 3%-os évi kamat fizetendő. — A land tax hozadéka az 1900/01. pénzügyi évben 805.300 font sterlinget tett. — Tüzetesen tárgyazzák az angol földadót Vocke: Gesch. 500. s k. l.; Leroy-Beaulieu: I. 485. l.; Lukács: Államházt. Angliában. 64. l.

45. §.

A földadó mértéke és kivetésének módja. A haszonbérbe adott telkek megadóztatása. Az adóelengedés és adómentesség.

A földadó mértéke. A földadó nagyságára nézve nem állíthatunk föl általános érvényű mértéket. Mint minden egyéb adónak, a földadónak kulcsát is első sorban az állami szükségletek szabályozzák. A földadó mértékére nézve ezenfelül általánosságban csak kettőt jegyezhetünk meg. *Először,* hogy a földadó ne támadja meg a földbirtok tőkeértékét s a mezőgazda kereseti képességét; és *másodszor,* hogy tekintettel a fundált jövedelem erősebb megrovásának igazságosságára, a földadó az ipari és munka-jövedelmeket sujtó adóknál ugyan súlyosabb legyen, de a többi hozadéki adóval helyes arányban álljon. A túlságosan súlyos földadó a különböző termelési

ágak közötti természetes súlyegyent megzavarja, a teherviselési arányosság elvét sérti, a nagyobb beruházásokat s a belterjes földmívelés meghonosodását akadályozza, és ha a mezőgazdasági termékek árát szökteti föl, a munkások és kisiparosok helyzetét is megrontja.

Azonkívül, hogy a földadó fundált jövedelmet ér, némelyek még azzal okolják meg ennek az adónak a többi hozadéki adóénál súlyosabb kulcs szerint leendő kirovását, hogy a közgazdaság fejlődése az ingatlan birtok értékére és hozadékának nagyságára emelőleg hat, és hogy a földbirtokosok a súlyos földadót a földtermékek fogyasztóira hárítják át. Azonban ezen okok egyikét sem fogadhatjuk el. Számba sem véve, hogy a földbirtok értéke és hozadéka nem emelkedik az ország minden részében egyenlő arányban, a közgazdasági művelődés haladásával nem csupán az ingatlanok értéke és hozadéka emelkedik. A földadó áthárítására pedig teljességgel nem alapíthatjuk a súlyosabb adókulcs jogosúltságát, mert a földadó — a mint a 46. §-ban kimutatjuk — épen azok közé az adónemek közé tartozik, a melyek legnehezebben háríthatók át.

Önként értetik, hogy oly országban, a melyben külön *mezőgazdasági iparadó* nem áll fenn, a földadó súlyosabb lehet, mint a hol a saját földjét mívelő gazda a földadón kívül még iparadót is fizet; valamint az is nyílvánvaló, hogy ugyanaz az adótétel annál súlyosabb terhet tartalmaz, minél gyérebb, s annál könnyebbet, minél sürűbb a népesség, mivel a földadó beszámítása a mezőgazdasági termékek árába gyér népesség mellett nehezebben, sűrű népességű államban pedig könnyebben sikerűlhet.

A földadó kivetésének módja. A földadó kivetésére nézve *a fölosztásos rendszerrel kapcsolatos önadóztatás* látszik leghelyesebbnek, a mely olyképen viendő keresztűl, hogy az egyénenként fizetendő adóösszegeket a földbirtokosok soraiból alakított bizottság állapítsa meg. A kivető bizottságot az évenként megújítandó fölosztás nagyobb arányossága érdekében a törvény arra is fölhatalmazhatná, hogy az egyénenkénti adótartozás meghatározása alkalmával a kataszteri adóalaptól bizonyos határig eltérhessen s a tényleges jövedelem nagyságára befolyással levő különszerű viszonyokat (pl. a kezelés minőségét, a birtokot terhelő adósságot, a földrészletek távolságát egymástól s a községtől, a megelőző évi aratás eredményét) is figyelembe vehesse. A földadó ilyképen sokat vesztene merevségéből s a

kincstári érdekeket biztosító kataszteri adatok elejtése nélkül a jövedelmi adó természetéhez simúlna. Továbbá, az állami kiadások szaporodása által szükségessé tett adófölemelés nem okozna oly kirívó aránytalanságot, mint midőn az adókirovás kizárólag kataszteri fölvételek alapján történik, s ezenfelül az adóigazgatás olyan adatokhoz jutna, a melyeket az általános jövedelmi adó kivetésekor is fölhasználhatna.

A haszonbérbe adott telkek megadóztatása. Minthogy egy és ugyanaz a földrészlet csak egyszer eshetik földadó alá, a haszonbérbe adott ingatlanokat is csak egyszer lehet földadóval megterhelni. A törvény az adófizetést vagy a tulajdonos, vagy a haszonbérlő kötelességévé teheti. Ha az adófizetést a haszonbérlő kötelességévé teszi, a haszonbérlőt föl kell jogosítania, hogy az adót a bérösszegbe beszámíthassa. Nem szorúl megokolásra, hogy a haszonbérlőt a bérletből szerzett vállalati nyereség után *kereseti* vagy *iparadóval* kell megterhelni. Azon az alapon, hogy a birtok földadó, a haszonbérlő üzleti nyeresége pedig kereseti adó alá esik, nem lehet mondani, hogy az állam egy és ugyanazt az adótárgyat kétszer adóztatja meg, mert a földadó a birtok tiszta hozadékát terheli, a kereseti adót pedig a haszonbérlő saját üzleti nyeresége után viseli.

Az adóelengedés. Az elemi balesetek (árvíz, jégverés, fagy, aszály, rozsda stb.) által okozott károkat vagy már az adóalap meghatározásakor kell figyelembe venni, vagy pedig a tényleg bekövetkezett kár arányához képest a kivetett földadó megfelelő részét le kell írni. Minthogy a legtöbb elemi kár rendszerint átlagos egyenlőséggel, szabályos időszakokban visszatér, elvontan az volna a legmegfelelőbb, ha ezeket a károkat a becslő közegek már a kataszteri adóalap kinyomozása alkalmával vennék tekintetbe. Mivel azonban az elemi balesetek a kisbirtokosokat olykor nyomasztó helyzetbe sodorják s a kataszteri adóalap szerint kirótt adó teljes összegének lefizetését lehetetlenné teszik, a baleseteket a legtöbb államban nem a hozadék megbecslése alkalmával veszik számba, hanem az adóhatóság a kárt szenvedett adózókat megfelelő adóelengedésben részesíti.

Némelyek azt hozzák javaslatba, hogy csakis az olyan elemi csapások által okozott károk eseteiben legyen adóelengedésnek helye, a melyek ellen a mezőgazdák biztosítás útján nem védekezhetnek, pl. aszály, fagy, vagy árvíz esetében, ellenben a tűzvész és jégverés által okozott károk eseteire nem kívánják az adóelengedést kiterjesz-

teni. Ennek a javaslatnak elvi jogosúltságát nem lehet kétségbe vonni, azonban az életben csak akkor lehet ezt a megkülönböztetést keresztülvinni, ha az illető államban minden nyerészkedő czélzat kizárásával, tisztán a kölcsönösség elvére alapított biztosító szövetkezetek állnak fenn. Ha a biztosítás ügyét csakis nyerészkedő részvénytársulatok látják el, az adóelengedési igénynek a jelzett értelemben történő megszorítása csupán a biztosító társulatok részvényeseinek nyereségét szaporítaná.

Az adómentesség. A gazdasági czélra teljesen hasznavehetetlen birtokrészeket, továbbá a közczélokra szolgáló területeket, (közútakat, dűlőútakat, ármentesítő műveket, közlekedési és folyamszabályozási czélokra szolgáló csatornákat, temetőket, az állam tulajdonában levő katonai gyakorló tereket stb.) a földadó alúl ki kell venni.

A lakóházaknak, nemkülönben a mezőgazdasági és ipari épületeknek beépített területei, valamint ezeknek az épületeknek tartozékai, a melyeknek hozadéka az épület hozadékával, illetőleg a földbirtok és ipari vállalat hozadékának többi részével a megfelelő adó alá esik, nem lehetnek a földadó tárgyai.

A nagyobb városokban levő üres házhelyek, melyek rendszerint nyerészkedő üzérkedés tárgyát teszik, valamint az építkezési területen belül fekvő kertek, nem a földadó tételével, hanem ezeknek az ingatlanoknak forgalmi értékét véve alapúl a tőkekamatadó mértékének megfelelő adótétellel rovandók meg, mivel a szóban levő ingatlanok legalább is annyi évi hasznot képviselnek, a mennyi kamatot elidegenítésük után a bennük fekvő tőke hozna.

A költséges földjavításokkal gyümölcsözőkké tett, azelőtt hasznavehetetlen területeket a mezőgazdaság fejlesztése s a nagy áldozattal járó tőkeberuházásokra való ösztönzés végett a földjavítás költségességéhez és nehézségéhez mért időre terjedő adómentességben kell részesíteni. Ép ily jótékonyan hat az erdőmívelés emelésére, ha a törvény az újonnan beerdősített területeket a befásítás költségességéhez arányosított időre (10—40 évre) adómenteseknek nyílvánítja.

Tételes földadórendszerek. Anglia kivételével minden jelentékenyebb európai államban részint a hozadéki, részint az érték-kataszterre alapított földadó áll fenn. Mivel pedig a kataszteri földadót lényegében csakis a kézikönyvünkben előadott alapelvek szerint lehet rendezni, a tételes földadórendszerek ismertetését szükségtelennek tartom. — *Angliának* nincs tulajdonképi

földadója. A régi földadó (land tax) az angol költségvetésben ugyan még ma is föl van véve, azonban ez a szolgáltatás 200 év óta tartó változhatatlanságánál s erre alapított megválthatóságánál fogva nem valóságos adó, hanem az ingatlanon fekvő *dologi teher*. Angolországban a földbirtok hozadéka a *jövedelmi adó* (income tax) első két osztályában találja megadóztatását. — *Poroszország* az 1893. évi julius 14-iki törvénynyel, valamint *Hesszen* az 1899. évi augusztus 12-iki törvénynyel a hozadéki földadót a községeknek engedte át, s a földbirtok a belőle eredő jövedelemre is kiterjedő általános jövedelmi adón kívül ebben a két államban csak vagyoni adó alá esik.

46. §.

A földadó áthárítása.

A földadót valamennyi mezőgazda termelési költségnek tekinti és termékeinek vásárlóira igyekszik tolni. Azonban a teheráthárítás lehetősége és mértéke a földtermékek árára befolyással levő versenyviszonyoktól függ.

A földadó a legnehezebben áthárítható adónemekhez tartozik. A mezőgazdaságban alkalmazott tőkének legnagyobb része álló tőke, melyet tetemes veszteség nélkűl nem lehet más vállalatba átvinni. Figyelembe veendő továbbá, hogy valamennyi néposztály között a mezőgazda az, a ki legjobban ragaszkodik pályájához. A mezőgazdát csak a végső szükség indítja megszokott foglalkozásának elhagyására. A földbirtokos, hacsak nem akarja tőkéjét gyümölcstelenűl hevertetni, vagy birtokát minden áron eladni, a termelést még akkor is folytatni kénytelen, ha a földadót teljesen maga viseli. Gyors virágzásnak indúló országban, hol a földtermékek ára emelkedik, a földadó áthárítható; de nem, tespedő országban, hol a földbirtokból kivont tőke nagyobb haszonnal más termelési ágban sem helyezhető el. A külföldi földtermékek szabad behozatala esetében a földbirtokosok bajosabban szabadúlhatnak meg a földadó viselésétől, mint a hazai termelés érdekében behozatali vámok által korlátozott külforgalom mellett.

A földadót a földbirtokosok esetleg a haszonbérlőkre is áttolhatják. Minél nagyobb a haszonbérlők száma, a telektulajdonosok az adót annál biztosabban és teljesebben átháríthatják a bérlőkre. Azonban az áthárítás lehetősége csak addig terjed, a meddig a bérlők boldogúlása nincsen veszélyeztetve. Nem lehetséges az áthárítás, ha a nagyobbodott bérösszeg a bérleni szándékozót bérlési szán-

dékáról való lemondásra kényszeríti, a mi akkor következik be, ha más vállalatban nagyobb nyereséggel kecsegtetheti magát.

47. §.

A házadó.

Malchus: I. 229. l.; Rau: II. 342. §.; St. Mill: V. k. III. fej.; Höfken: 199. l.; Hock: 199. l.; Pfeiffer: II. 168. l.; Stein: 3-ik kiad. II. 2. r. 108. l.; Schäffle: Steuerpol. 310. l. — és Die Steuern. II. 180. l.; Roscher: I. 484. l.; Vocke: Abgaben. 371. l.; Kautz: 207. l.; Nitti: 498. l.; Myrbach: Besteuerung d. Gebäude u. Wohnungen in Oesterreich u. deren Reform. Tübingen, 1886.

A házadó a könnyebben kiróható adók egyike. Tárgya el nem rejthető és a házak hozadékát, illetőleg haszonértékét az adóhatóság aránylag könnyen kinyomozhatja. A házadó a tételes adórendszerben többféle alakban fordúlhat elő. Majd mint önálló hozadéki adó állhat fönn, majd pedig a földadónak, vagy az általános vagyoni adónak, illetőleg a jövedelmi adónak alkotórésze gyanánt szerepelhet. Lényegére nézve a földadóhoz áll legközelebb, mivel mind a kettőnek ingatlan birtok a tárgya. Azonban az épületek korlátozott tartóssága, idővel bekövetkező értékcsökkenésük s az, hogy a lakóház adóügyi szempontból nem tekinthető a földbirtok tartozékának a lakóházaknak önálló adóval való megrovását teszi ajánlatossá.

Az épület hozadéka rendszerint két részből, ú. m. az épületben fekvő tőke hozadékából s a beépített telek járadékából van összetéve. Ennélfogva az épületadó tulajdonképen a tőkekamatadó és földadó egyesüléséből áll. Az épületben fekvő tőke hozadéka rendszerint az általános kamatlábnak felel meg. Ha hosszabb ideig az általános kamatlábnál nagyobb tiszta hozadékot szolgáltat, sok tőkepénzes épületek emelésére fordítja pénzét, a mi az épületek hozadékának csökkenését fogja eredményezni; ha pedig az épületek hozadéka nem éri el az általános kamatlábat, a tőkék elvonúlnak a házépítéstől s az épületek tiszta hozadéka a népesség szaporodása által okozott lakásbéremelkedés következtében nem hosszú idő múlva legalább is az általános kamatláb színvonalára fog emelkedni. Ha az épület tiszta hozadéka nem haladja meg az építésre fordított tőkének az általános kamatláb szerint számított kamatát, az épülettulajdonos csak tőkejövedelmet húz, és a beépített telek nem nyújt földjáradé

kot. De ha az épület tiszta hozadéka nagyobb az építési költségnek a jelzett módon kiszámított kamatánál, a mint ez a népesebb városokban és kiváltképen azok élénkebb forgalmú részeiben rendszerint így van, az épület hozadékának az építésre fordított tőke kamatát meghaladó többlete nem más, mint a beépített telek járadéka. Azonban, ha az épület hozadékának szóban levő két ágát az elméletben el is választhatjuk egymástól, a két jövedelmi ágnak külön megadóztatása csupán abban az esetben volna kivihető, ha a beépített teleknek s a rajta levő épületnek más-más személy volna a tulajdonosa.

Mindenki előtt nyílván állhat, hogy a házadót a nem kibérlés útján hasznosított, hanem maguk a háztulajdonosok által használt házakra is ki kell terjeszteni. Az a körűlmény, hogy a tulajdonos maga használja házát, nem változtat semmit az adóztatás lényegén. Ha a házat maga a tulajdonos használja, a tulajdonos egyszerűen oly elbánás alá esik, mint ha a házbért önmagának fizetné. A tulajdonos által használt épület közvetetlenűl ugyan nem jövedelmez, de a tulajdonost oly kiadástól kíméli meg, a melyet más ember ki nem kerűlhet.

Az épületeket adóügyi szempontból két osztályba kell soroznunk. Az egyikbe a tulajdonképi *lakóházak*, a másikba azok az épületek és épületrészek tartoznak, a melyek a mezőgazdaságban vagy valamely ipari vállalatban mint *termelő eszközök* szerepelnek. Ez az elnevezés «*épületadó*» mindkét nemű épületekre, a «*házadó*» pedig csupán a lakóházakra vonatkozik.

A házadó kivetésének módjai. A házadót sokféleképen lehet kivetni.

I. Eredetileg a legtöbb államban valamennyi ház *egységes adótétel* alá esett. Ez a legegyszerűbb, de legigazságtalanabb adóztatási mód, mivel a házak haszonértékére nincs semmi tekintettel.

II. Az ó- és középkorban a *tűzhelyek száma* szerint kirótt házadó volt elterjedve. A közigazgatás kezdetleges szakában az adókivetést általában olyan szempontokra kellett alapítani, a melyek könnyen föl voltak ismerhetők. A «*tributum fumi*» már a *Római Birodalom* adórendszerében is szerepelt. A *tűzhely-adó* részint mint jobbágyi tartozás, részint mint közpolgári szolgáltatás, a legtöbb középkori államban fennállott. *Francziaország* az 1369-ik évben egy-egy tűzhely után faluhelyen $1^1/_2$ livre, városokban pedig 4 livre adót szedett. A XI-ik évszáz végén *az angol koronai jövedelmek* közt szerepelt

monetagium (moneyage) tűzhely-adó volt, melyet a király minden harmadik esztendőben tűzhelyenként 1 shillinggel azon igéret fejében szedett, hogy nem fog többé súlyos pénzverési díjat követelni. (VOCKE: Gesch. 461. l.) — *Németországban* az 1492-ik évben tartott coblenzi birodalmi gyűlés hozta be a füstadót, a mely városokban tűzhelyenként 1 forintot, falusi községekben pedig ½ forintot tett. (*Pfeiffer:* II. 171. l.) — *Magyarországban* a füstadó csak a jobbágyi tartozások közt szerepelt. — A tűzhelyadó az egységes házadónál ugyan kielégitőbb, mert legalább némileg a ház nagyságához igazodik, azonban az sem alkalmazkodik a ház tényleges haszonértékéhez.

III. A házadónak egy másik régi alakja az *ajtó-* és *ablakadó*, melyet az adóhatóság az ajtók és ablakok száma szerint vet ki. Az ajtóadó *Szíriában* már *Cicero* korában volt honos. *Angolországban* az 1696-ik évtől kezdve az 1851. év végéig ablakadó állott fönn, és *Francziaország* még ma is ajtó- és ablakadót szed. (L. kézikönyvünk 254. lapját.) Igaz, hogy az ajtók s ablakok száma némi következtetést enged a házak haszonértékére, azonban a szóban levő adóztatási mód sem arányos, mivel a házak haszonértékének a fekvés helye s a lakásrészek kényelmessége szerint változó különbségeit nem veszi figyelembe. Gyakran előfordúl, hogy egyenlő számú ajtókkal és ablakokkal biró két ház közűl az egyik 2—3-szor akkora hasznot hajt, mint a másik; sőt az sem tartozik a ritkaságok közé, hogy egy több ajtóval és ablakkal ellátottháznak sokkal kisebb a haszonértéke, mint ugyanabban a községben, vagy akár ugyanabban az utczában fekvő más olyan háznak, a mely kevesebb nyílással bír. Ezenfelűl az ajtó- és ablakadó ártalmas is, mert arra inditja a háztulajdonosokat, hogy a házakon minél kevesebb nyílást hagyjanak, a mi a levegő és világosság elzárására, tehát az egészség romlására vezet.

IV. *Bajorországban oly községekben, a melyekben a házak bérértéke a tényleges bérletek vagy összehasonlítás alapján ki nem nyomozható, a beépített telek s az udvarnak szánt terület kiterjedése* az adóalap. Ez a kivetési mód azért hibás, mert a ház haszonértéke nemcsak a beépitett ingatlan kiterjedésétől függ. Kevésbbé igazságtalan a házadónak az az alakja, melynél *a lakásrészek köbtartalma* az adóalap. Csakhogy a lakásrészek köbtartalmának meghatározása nehézséggel jár. Ezenkívül a köbtartalomhoz alkalmazkodó adó túl-

ságosan alacsony házak és emeletek építésére vezet s a község különböző részeiben fekvő házak hozadékát nem teljesen arányosan éri.

V. Az adóhatóság a házadót minden egyes háznak külön-külön megbecsült *évi haszonértéke* szerint is kivetheti. Az olyan községekben, a melyekben a lakóházak tetemes részét a háztulajdonosok bérbeadás útján hasznosítják, az adóhatóság vagy az adókivető bizottság a házak haszonértékét a szokásos bérleti árak alapján nyomozhatja ki; a hol pedig a lakások bérbe adása csak szórványosan, vagy épen nem fordúl elő, a lakásrészek száma és nagysága, az építés minősége, az épület fekvése, esetleg a hasonló forgalmi és lakási viszonyokkal bíró, legközelebb fekvő községekben szokásos lakásbérek szolgálhatnak támasztópontúl. A szóban forgó adóztatási mód elvontan kétségtelenűl legtökéletesebb, azonban olyan községekben, a hol mindössze nehány ház van bérbe adva, vagy lakásbérletek egyáltalában nem fordúlnak elő, a házak haszonértékének megállapítása legyőzhetetlen nehézségekbe ütközik, minélfogva a tényleges haszonérték megterhelésére irányúló házadó önkénykedésre és nagy aránytalanságra vezet.

VI. Azokra a községekre nézve, a melyekben a házak legnagyobb részét maguk a tulajdonosok használják, némelyek a házak forgalmi értékéhez igazodó adókirovást hozták javaslatba. Azonban a forgalmi érték nem eléggé megbízható alapja a házadónak. Az egyenlő áron vásárolt házak haszonértéke nem mindig egyenlő. A fekvés s az építésmód különfélesége szerint majdnem minden egyes ház különös tulajdonságokkal bír, a melyeknek talán csakis a vevő tulajdonít fontosságot. Szükségáron és megfordítva a tényleges értéket meghaladó áron történő eladások a házakra nézve is előfordúlnak. A községtől távol fekvő, valamint a különös berendezésű házakat alig lehetne a forgalmi érték alapján megadóztatni, mivel az ilyen házak értékét nem lehet összehasonlítás útján kinyomozni. Az érték szerinti adókirovást az is akadályozza, hogy az épületek bérértéke népesebb városokban a vételár kamatát rendszerint meghaladja, ellenben a kisebb községekben el nem éri. Továbbá, a lakások átalakítása, a népesség szaporodása vagy apadása, a kamatláb változása, a közlekedési és általában a gazdasági viszonyok alakúlása örökös hullámzásnak teszi ki a házak értékét. A minduntalan változó tőkeérték kinyomozása pedig még nagyobb nehézségekkel jár, mint a haszonérték meghatározása.

VII. Ily körülmények között legmegfelelőbb az olyan községekben, a melyekben a lakóházak túlnyomo részét maguk a tulajdonosok lakják, a *házosztályadót*, azokban a községekben és más élénkebb forgalmú, olyan helyeken (gyógyfürdőkben és nyaraló-telepeken) pedig, a hol a házak nagyobb része kibérlés alá kerűl, a *házbéradót* behozni.

A *házosztályadónál* a törvény a házakat a lakásrészek (szobák, irodák) száma, esetleg ezenkívül még az átlagos vételárak, az épitési költség, vagy a beépitett terület kiterjedése, azaz az átlagos haszonérték szerint több osztályba sorozza és minden egyes osztályra nézve fokozatosan emelkedő adótetelt állapít meg. Az adótételek az arányosabb tehermegoszlás érdekében, a községeknek gazdasági jelentőségük és lakosságuk létszáma szerint történő csoportosításával, több fokozatban s olyképen szabandók meg, hogy a házosztályadó súlya a házbéradó nagyságát lehetőleg megközelitse. De más oldalról a házosztályadó tételei ne haladják meg a házbéradó mértékét, nehogy az a háztulajdonos, a ki házát saját maga használja, nagyobb adót fizessen, mint a ki bérbe adja.

Hátránya a házosztályadónak, hogy az adóztatás arányosságát a különböző községek között, sőt a mennyiben az ugyanabban a községben fekvő s ugyanabba az osztályba sorozott házak haszonértéke sem teljesen egyenlő, még az ugyanabban a községben fekvő házak közt sem valósitja meg. Minthogy azonban a falusi és kisvárosi házak legnagyobb részét maguk a tulajdonosok lakják s ezeknek a házaknak tényleges haszonértékét nem lehet kideríteni, a kevésbbé népes községekben fekvő azokra a házakra nézve, a melyek nincsenek bérbe adva, a házosztályadó legczélszerűbb. Ha az adóközegek minden egyes bérbe nem adott háznak valószínű haszonértékét különkülön határoznák is meg, az adóteher a becslés hiányossága miatt még sem arányosan oszlanék meg s az adókivetés bonyodalmasabb, önkényesebb és költségesebb lenne. A házosztályadó hátrányán azzal lehet némileg segiteni, ha a törvény minden olyan épületet és lakásrészt, a mely tényleg bérbe van adva, még azokban a községekben is *házbéradóval* ró meg, a melyekben szabályként a házosztályadó áll fenn.

A *házbéradónál* az épületek tiszta bérhozadéka az adóalap. A bérbe adott lakásrészek nyers hozadékát, azaz az érettük fizetett bérösszeget, az adóhatóság könnyen kinyomozhatja. Csak bevallásra

kell a házbirtokosokat, illetőleg meghatalmazottjaikat kötelezni. Az adóhatóságtól vagy a községi elöljáróságtól átveendő bevallási ívbe az egy-egy lakásosztályhoz tartozó szobák s egyéb helyiségek száma, a lakók neve, a bérlet tartama s a bérösszegek jegyzendők be. A bevallások hűségének ellenőrzése végett a bevallások aláírására a lakókat is kötelezni kell. És hogy a házbirtokosok a lakókkal egyetértve egykönnyen meg ne csalják a kincstárt, hamis bevallás esetében nemcsak a háztulajdonos, hanem a valótlanságot bizonyító lakó is súlyos pénzbüntetéssel büntetendő. A tiszta bérhozadék megállapítása végett az épület egy évi értékfogyásának megfelelő összeget s az épület fentartására megkívántató kiadásokat a nyers hozadékból levonásba kell hozni.

Az adókivetési eljárás egyszerűsítése kedvéért az értéktörlesztési és fentartási költségekre némely államban (pl. *Magyarországban* és *Ausztriában)* határozott százaléki tételek vannak megállapítva, a melyek nagysága a helységosztályok szerint változik. Azonban a levonási tételeknek meghatározott százalékban való megállapítása önkényes intézkedés, mivel az értékmegújítás és épületfentartás az építés módja, az épületi anyagok ára, a munkabér nagysága s az égalji viszonyok szerint a nyers hozadéknak nagyon különböző hányadát veszik igénybe. Ha mindegyik épületre nézve egyenlő százalék levonása van megengedve, a szilárdabban épített házak, melyek épen a gazdagabb adózók birtokában vannak, s az olyan községekben fekvő épületek, a melyekben kisebb a munkabér, kedvezésben részesűlnek. Sőt az ugyanabban a községben fekvő s egyenlő szilárdsággal épített házakra nézve is különböző levonási százalékot kellene alkalmazni, mivel a kedvező fekvésű ház hozadékának nagy része földjáradék, a melynek fentartása nem kíván költséget. Kiváltképen a népesebb városok keresettebb részeiben fekvő házaknál jóval kisebb százalékot kellene levonni. Ennélfogva helyesebb, ha a levonási százalék nagyságának meghatározását a törvény bizonyos korlátok közt az adókivető közegekre, esetleg építőmesterek bevonásával alakitandó bizottságokra ruházza.

Az olyan házak és épületrészek haszonértékét, a melyek házbéradó alá tartozó községekben nincsenek bérbe adva, a bérbe adott épületekkel s épületrészekkel való összehasonlítás útján kell megállapítani. A becslést állami közegek, esetleg külön bizottságok teljesíthetik.

Minthogy a *házbéradónál* a tényleges tiszta hozadék, illetőleg a megbecsült haszonérték az adóalap, az üresen álló lakás házbéradó alá nem vehető. Azonban a *házosztályadó* alúl, mely csak a törvény által vélelmezett átlagos hozadékot terheli, az üresen álló lakásokat sem kell kivenni. A tisztán élvezetre rendelt épületeket, névszerint a tulajdonosok által használt nyaralókat, mint fényűzési tárgyakat, a rendesnél nagyobb adótétellel is meg lehet róni.

A dologi terhek és jelzálogi adósságok tekintetbe vétele. Az épületeken fekvő dologi terhek és jelzálogi adósságok figyelembe vételére nézve a földadóra vonatkozólag előadott elvek (43. §.) irányadók. Az adóssági kamatok levonása *a házbéradónál* még jogosúltabb, mert ez az adó a tényleges és nem az átlagos hozadék utólérését veszi czélba, s az adóssági kamatok leszámítása itt annyiban kevesebb akadályba ütközik, a mennyiben az épületen fekvő adósság rendszerint nem terhel más telekkönyvi testet, a mig a földbirtokos kamattartozásának alapját tevő adóslevél gyakran több jószágtestre van bekebelezve. A *házosztályadónál*, melynek természete még az épületfentartási költségek levonását sem engedi meg, s a melynél különben sem a valóságos hozadék, hanem csak a külső ismertetőjelek nyomán vélelmezett, átlagos haszonérték az adóalap, az adótárgyon fekvő terhek nem vehetők figyelembe.

A házadói kataszter nyílvántartása. A házadó tárgyában bekövetkező változásoknak (új házak emelésének, a fennálló épületek kibővítésének, egyes épületek vagy lakásrészek lerombolásának stb.) nyílvántartása és az adóztatásnál leendő érvényesítése okából a házadólajstromok az adóközegek által időről-időre (pl. három évről három évre) helyszini szemle útján felűlvizsgálat alá veendők. Az adótárgy megszünése esetében az adózó rendszerint nem fogja ugyan a bejelentést elmulasztani, és rendezett közigazgatással biró országban az új építkezésekről, az épületeknek elemi baleset általi megsemmisítéséről, valamint az épületeknek és egyes lakásrészeknek lebontásáról a közigazgatási hatóság már rendőri czélokból is tudomást vesz, azonban az adókivetés rendjének biztosítása megköveteli, hogy a házadó tárgyában előfordúló változásokról helyszini vizsgálat útján maguk az adóközegek győződjenek meg.

Tételes adórendszerek. Francziaországban a házadó (a beépített telkek adója) az 1882-ik évig a földadóval volt egyesítve, s a házadót is magában foglaló, a költségvetési törvényben meghatározott földadó-főösszeg a depart-

mánokra, arrondiszmánokra és községekre osztatott föl. Az egyénenkénti kivetés a földadóval együtt, a házak megbecsült haszonértéke alapján történt. Az 1881. julius 29-iki törvény a házadót elválasztotta a földadótól. A földadó most is *fölosztásos*, ellenben a házadó a házak tiszta haszonértékére vetett *százalékos adó*. Az 1902. évi költségvetés a házadó hozadékát 82·5 millió frankra teszi. Ezenkívül Francziaország *ajtó- és ablakadót* is szed. Ezt az adót az 1798. november 24-ki törvény hozta be. Eredetileg *százalékos* adó volt, később *fölosztásossá* változott. A fölosztás a departmánokra, arrondiszmánokra s községekre a megelőző évi eredmény alapján történik. Az olyan ablakok s ajtók, a melyek nem az utczára, udvarra vagy kertre vezetnek, továbbá a háztető oly nyílásai, a melyek nem a lakható helyiségek világítására szolgálnak, valamint a mezőgazdasági és gyári épületek nyílásai adómentesek. A bérbeadásra szánt, üresen álló ház nem esik adó alá; de ha valamely ház azért áll üresen, mert tulajdonosa nem akarja kibérelni, adóköteles. A kérdéses helységosztály adótételei csupán azokra a házakra rovatnak, a melyek a városi vámvonalon belűl feküsznek. A vámvonalon kívül fekvő házak azok alá az adótételek alá esnek, a melyek az 5000-nél kisebb népességgel biró községekre nézve vannak megállapítva. *Adómentesek:* a közczélokra rendelt helyiségek, pl. a hatósági épületek, katonai kaszárnyák, nyílvános tantermek, kórházak stb. Az egyénenkénti fölosztás az ajtók s ablakok száma szerint, 48 osztályból álló *fokozatos adótarifa* alapján történik. Az osztályok a népesség száma, a nyílások mennyisége és minősége (kapuk, raktári és boltajtók, földszinti, első, második emeleti ajtók s ablakok, harmadik és magasabb emeletek ablakai) szerint vannak alakítva. Az adóhatóság a tarifa nyomán minden egyes adókötelesre nézve kiszámított adóösszeget abban az arányban szállítja le vagy emeli föl, a mint a kivetés összegezéséből keletkező adótartozás a község adójutalékánál nagyobb vagy kisebb. Az adót a háztulajdonos fizeti, jogában állván a lakóktól beszedni. Azonban a háztulajdonosok nem élnek ezzel a joggal. Az, hogy tényleg ki viseli az adót, épúgy, mint a házadó egyéb alakjainál, az áthárítási viszonyoktól, illetőleg a lakásszükséglet nagysága s a lakások száma között fennforgó aránytól függ. Az évi bevétel legújabban 58—60 millió frankra rúg. Többet erről az adónemről: Lukács: 218 l.; Vignes: I. 48. l.; Leroy-Beaulieu: I. 504. l.; Kaufmann: Fin. Frankr. 209. l.; Wagner; Finanzwiss. III. 462. l.; Hock: Finanzverwalt. Frankr. 147. l.

Angolország az 1689-ik évben eltörölt tűzhelyadó helyébe az épületek megadóztatására 1695-ben az *ablakadót* hozta be. A pénzügyi közegeknek az ablakokat kívülről kellett megszámlálniok s a házakba nem volt szabad bemenniök. Az adókötelesek az építések alkalmával mindent fölhasználtak, hogy lehetőleg kevés adót fizessenek, a miért a törvényhozó ezeket a kísérleteket megakadályozni törekedett. Pl. elrendelte a törvény, hogy az ablakadó behozatala után épített minden ablak 12 láb magasságon felűl, vagy legalább $3^1/_2$ láb magasság mellett $4^3/_4$ láb szélességen túl, továbbá minden olyan ablak, a mely két vagy több szoba megvilágítására szolgál, két vagy több ablaknak számítandó. Az ablakadón kívül az 1778-ik évtől kezdve a lakások

bérértéke szerint kivetett házadó is fennállott, a melynek az 1834-ik évben történt eltörlése után a házak csak az ablakadó alá estek. Egy 1851-ik évi törvény az ablakadót is megszüntette és ettől az időtől kezdve egy új adó, az «*inhabited houses taxe*» (a lakott házak adója) van érvényben. Ez az adó részint a *hozadéki házadó*, részint a közvetetlen fogyasztási adók közé tartozó *lakásadó* jellegét viseli magán. A lakás nyers bérértéke, illetőleg a ház nyers hozadéka után fizetendő. Az adót rendszerint a lakó s a részben kibérelt házak után a tulajdonos tartozik fizetni. Az, hogy ki viseli az adóterhet, az áthárítási viszonyoktól függ. Ha a részben kibérelt ház tulajdonosa nem lakik az adóbeszedési körben, vagy a törvényes határidőben nem fizeti le az adót, az adószedő a bérlőktől szedi be, azonban a bérlők az adót a bérösszegből levonhatják. *Adómentesek:* a 20 font sterlingnél kisebb évi bérhozadékot nyújtó házak, minek következtében a házak túlnyomó része nem esik adó alá; továbbá a királyi család házai, az üresen álló házak, kórházak, elmegyógyítóintézetek, nyílvános iskolák, az egymástól elkülönített lakásokból álló nagyobb munkásházak, a mennyiben tényleg munkások lakják s az egyes lakások évi bérértéke 20 font sterlingnél kisebb. A tulajdonképi lakóházak a bérérték 3·75%-ával, az olyan lakóházak pedig, a melyek egyúttal ipari vagy kereskedelmi czélra is szolgálnak, a megbecsült nyers hozadék 2·50%-ával vannak megróva. — Az adóbevétel az 1900/01-ik pénzügyi évben 1·74 millió font sterlinget tett. — Az épületek tulajdonából eredő jövedelem az income tax első osztályában van megadóztatva. Vocke: Gesch. 463. l.; Wagner: Finanzwiss. III. 256. l.

Poroszország a házadót a földadótól csak az 1861-ik évben választotta el. A házadót az államkincstár az 1893. julius 14-ki törvénynyel a községeknek engedte át. A házadó a házaknak becslés útján kinyomozott évi tiszta haszonértéke szerint rovatik ki. Az adókulcs a lakóházaknál és boltoknál 4%, az ipari czélokra szolgáló épületeknél (gyári helyiségeknél, malmoknál stb.) pedig 2%. Az épületek haszonértékét városokban s azokban a vidéki községekben, a melyekben a lakóházak túlnyomó része kibérlés alá kerül, a megelőző tiz évi bérleti árak átlaga nyomán puhatolják ki. A bérértéket a házbirtokosok bevallása s a községi elöljárók vagy a kivető bizottság tagjainak közlései alapján, illetőleg ezen segítőeszközök hijján hatósági becslés útján határozzák meg. Az olyan vidéki községekben, a melyekben az épületek haszonértékének megállapitására nézve a tényleges bérleti árak nem nyújtanak kellő támasztópontot, az adókivető közegek a házak nagyságát, építésmódját, az udvarok és házi kertek kiterjedését s a hozzájuk tartozó földrészletek gazdasági értékét veszik tekintetbe. A házadót a kerületi kormány vezetése alatt a járási rendek gyűlése s az olyan városokban, a melyek önálló adókerületet alkotnak, a városi képviselet által választott bizottságok vetik ki. A háztulajdonos változását, az épületek rendeltetésének az adó nagyságára befolyással levő változását, az eddig adóköteles épületeknek az adómentes épületek osztályába való átmenetelét és viszont, továbbá az épületek nagyságának változásait, új épületek emelését s a régi épületek megsemmisűlését az épületadó-kataszterbe bevezetik. Az új épületek, számítva attól a naptól, a melyen kibérlés vagy használat alá kerülnek, két évig adómentesek, s a

haszonértéknek javítások következtében történt emelkedése az adóztatásban csak két év múlva érvényesíthető. *Nem tárgyai az épületadónak: a)* az uralkodó család vagy a Hohenzollern-ház tagjainak tulajdonában levő épületek; *b)* a hajdan németbirodalmi (reichsunmittelbare) herczegek és grófok törzs- és családi jószágaihoz tartozó házak, a mennyiben az említett herczegek és grófok az adómentességről le nem mondtak; *c)* a Német Birodalom vagy Poroszország birtokában levő épületek; *d)* a birodalom, állam, tartományok, községrendi kötelékek, kerületek, községek, illetőleg önálló birtokok (selbstständige Gutsbezirke) tulajdonához tartozó épületek, a mennyiben közhasználatra vannak szánva, névszerint a hatóságok elhelyezésére vagy a hivatalnokok bérfizetés nélküli lakásáúl szolgáló házak, könyvtárak és múzeumok; *e)* a nyílvános oktatás czéljaira rendelt épületek; *f)* a templomok, kápolnák (ideértve a magán kápolnákat is) s a nyílvános isteni tiszteletre szánt épületek; *g)* az érsekek, püspökök, káptalani tagok, lelkészek és lelkészi hivatallal felruházott személyek, tanárok, tanítók, egyházfiak s a nyílvános isteni szolgálat egyéb alkalmazottjainak szolgálati házai, mindezek csak akkor, ha nincsenek kibérelve; *h)* szegény-, árva-, javító- és fegyházak, valamint a jótékony czélú alapítványok tulajdonában levő épületek, a mennyiben közvetetlenűl jótékony czélra használtatnak; *i)* a víz elvezetésére vagy vízvezetésre szolgáló, emberek által nem lakott épületek; *j)* mezőgazdasági czélokra használt, emberek által nem lakott épületek; *k)* ipari vállalatokhoz tartozó olyan épületek, a melyek csak a tüzelő s a földolgozandó nyers anyagok megőrzésére, vagy az iparűzletben használt vonó állatok elhelyezésére vannak rendelve.

Bajorországban az épületadó *béradóra* és *területi adóra* (Arealhaussteuer) oszlik. A *béradó* azokban a községekben áll fenn, a melyekben a bérérték a tényleges bérletek alapján vagy összehasonlítás útján könnyen kinyomozható; a hol ez nem lehetséges, a *területi adó* van érvényben. A *területi adó* alapját a beépített s az udvarnak szánt terület terjedelme nyomán olyképen határozzák meg, hogy az illető terület mezőgazdasági megmíveléséből előállítható nyers hozadékhoz az adóköteles terület egy-egy árja (27.8 □-öl) után 5 márka pótlékot adnak. Az adókulcsot a költségvetési törvény állapítja meg. *Területi adó* alá tartoznak a nyári lakások, lelkészi lakások s a mezőgazdasági czélokra szolgáló épületek. Az új épületek időleges adómentességét, mely a *béradóra* nézve öt évben, a *területi adóra* nézve pedig 10 esztendőben volt megállapítva, az 1881. évi május 19-ki törvény nagyon bölcsen megszüntette, s az új épületek megadóztatása az építés befejezését követő év elején veszi kezdetét. *Nem tárgyai az épületadónak:* az állami épületek, templomok, nyílvános iskolák s a közjótékonyság czéljaira szánt épületek. LÖLL: Bayer. Grundst. Würzburg, 1872.; WAGNER: Schönberg nemzetg. kézik. III. 257. l. — Hátránya a bajor házadónak, hogy a területi adó a béradóval nem áll arányban s az épületek haszonértéke aránylag nagyon enyhén van megadóztatva.

Bádenben és *Württembergben* az épületadót az épületek forgalmi értéke alapján vetik ki.

Az *osztrák házadó*, melyet a házbéradó túlságos súlyától eltekintve,

általában a legtökéletesebb tételes házadórendszernek ismernek el, az 1820. évi február 23-ki nyíltparancson, továbbá az ennek rendelkezéseit több irányban lényegesen módosító, 1882. évi február 9-ki és az 1892. évi február 9-ki törvényen alapszik. Jellegzetes vonása abból áll, hogy *házbéradóra* és *házosztályadóra* oszlik, melyek mindegyike teljesen különböző elvek szerint rovatik ki. *Házbéradó* alá esik minden olyan épület: *a)* a mely oly községben fekszik, a hol legalább az összes épületek fele része s ezenkívül legalább a lakásrészek fele bérbeadás útján van hasznosítva, vagy *b)* a mely nem ily községben fekszik, de a melynek minden vagy legalább egy része tényleg bérbe van adva. Azonban ez utóbbiak közül a háromnál nem több lakásrészből álló s a házosztályadó-tarifa három legalsó osztályának valamelyikébe sorozott épületek, ha a tulajdonos lakik bennük és csak egy részük kerül kibérlés alá, *házosztályadó* alá tartoznak. Ellenben *házosztályadóval* rovatnak meg a házbéradóköteles községeken kívül fekvő, bérbe nem adott lakóházak. Házosztályadó alá csak az olyan épületek vonhatók, a melyek tényleg lakásúl szolgálnak vagy lakásra szánt részeket foglalnak magukban, a míg a házbéradó tekintetében tárgyi szempontból nincsen kivételnek helye. *Föl vannak mentve a házadó alúl:* a templomok, igazgatási czélokra szolgáló állami és tartományi épületek, községi hivatalos helyiségek, a katonabeszállásolás czéljaira használt épületek, kórházak, nyílvános iskolák, kisdedóvók, lelkészi lakások, ideiglenesen használt szőlőházak, kunyhók stb. — Ha a házbéradóval terhelt ház vagy házrész az adóév folyamán használatlan marad, arra az időre, a meddig a lakás üresen áll, *adóleirásnak* van helye. A házosztályadó alá tartozó háznak nem használása az 1890-ik év végéig egyáltalában nem adott adóleírásra jogot. Azonban az 1890. évi junius 1-én kelt törvény az adóleírás kedvezményét a házosztályadó alá eső oly épületekre is kiterjesztette, a melyek kilencznél nem több lakásrészből állnak s megszakítás nélkül legalább egy évig teljesen használatlanúl maradnak. — Az új épületeket *időleges adómentesség* illeti meg. Ez a kedvezmény az állam minden részére kiterjed, úgy a házbéradóra, mint a házosztályadóra vonatkozik, s a mentesség mind az azelőtt beépítve nem volt területeken emelt, mind a már előbb fennállott és lebontott épület helyébe, a régi falak fölhasználása nélkül épített új házaknál, valamint a toldalék-építkezéseknél, sőt a föld szinéig lebontott s újra épített egyes lakosztályoknál, vagy a lehordott régi emeletek helyébe épített új emeleteknél, különbség nélkül minden községben 12 évig tart. Az időleges adómentesség nem ad jogot a házbirtok után viselendő egyéb közterhek, névszerint az önkormányzati testületek által szedett adók alúli föl mentésre, s azon épületek tiszta hozadéka után, a melyek minden részük vagy egyes részeik után időleges házbéradómentességben részesűlnek, a mentesség tartama alatt évenként 5%-os adó az állampénztárba is fizetendő.

Még a munkáslakásoknak adandó kedvezményekről szóló 1892. február 9-ki osztrák törvény lényegesebb s valóban más államokban is követésre méltó határozatait kívánom megismertetni. Az említett törvény az olyan házak számára, a melyeket községek, közhasznú egyesületek és intézetek, munkásszövetkezetek vagy munkaadók arra a czélra épitenek, hogy bennük

kizárólag munkások egészséges és olcsó lakást bérelhessenek, 24 évi adómentességet biztosít. A mentesség nemcsak a házbéradóra, hanem az ideiglenes házbéradómentességben részesített új épületek után járó 5%-os adóra is kiterjed. Az adómentesség csak azokban a tartományokban lép hatályba, a melyekben a tartományi törvényhozás a szóban levő új épületeket az állami adómentesség tartamára az összes tartományi és kerületi pótadók alúl fölmenti s az ezeket az épületeket terhelő községi pótlékok mérséklése is biztosíttatik. *Dalmáczia* kivételével valamennyi osztrák tartomány törvényhozása megfelelt ennek a föltételnek. Az olyan lakásokból álló épületek, a melyek padozata az útfelület vonalán alúl fekszik, az adómentességből ki vannak zárva. Egy-egy lakásnak lakható területe, ha csak egy helyiségből áll, nem lehet 15 m^2-nél kisebb és 30 m^2-nél nagyobb, olyan lakásoknál pedig, a melyek több helyiségből állnak, 40 m^2-nél kisebb és 75 m^2-nél nagyobb. Ez alúl a föltétel alúl a házépítő abban az esetben föloldozható, ha az építés czélirányossága és közhasznúsága más módon biztosítva van. Az évi lakásbér a lakható terület 1—1 m^2-je után Bécsben 3 korona 50 fillért, 10.000-nél több lakossal bíró községben 2 korona 30 fillért, másutt 1 korona 60 fillért meg nem haladhat. Ha az adómentességben részesített épület tulajdona az öröklésen kívül más módon oly személyre megy át, a ki, ha a házat maga építette volna, nem nyerhetett volna a kivételes adómentességre jogot, az adókedvezmény hatályát veszti. Ha az épülettulajdonos a bérösszeg maximumára vonatkozó törvényes határozatot megsérti, első ízben, valamint az áthágás első ismétlése alkalmával, a beszedett bértöbblet 10-szeresével büntetendő; ha pedig a törvény szóban forgó rendelkezésének megszegése harmad ízben következik be, az adómentesség azonnal elenyészik. Az 1902. évi julius 8-ki törvény a 24 évi adómentességet bizonyos föltételek alatt a házosztályadó alá eső épületekre is kiterjesztette.

Magyarországban a házadót az 1850. évi márczius 4-én kelt nyíltparancs hozta be, és noha az 1868. XXII., 1870. LI., 1873. VI., 1875. XXIII. és 1883. XLVI. t.-czikkek sokat változtattak az osztrák uralom idejéből reánk maradt házadórendszeren, házadónk lényegileg ma is az osztrák házadóval egyez meg. Nálunk is *házbéradó* és *házosztályadó* áll fenn. *Adómentesek:* az isteni tiszteletre szánt épületek, a kir. udvar palotái, államhatósági épületek, vármegye- és községházak, dolgozóházak, fegyintézetek, nyílvános iskolák, múzeumok, lelkészi és tanítói lakások, állandóan a katonabeszállásolás czéljaira szánt épületek, gazdasági épületek, gazdasági cselédházak, a gyáros tulajdonában levő és munkásainak bérfizetés nélkül átengedett lakások, gyári épületek, kórházak, kolduló szerzetek kolostorai, természetesen mindezek az épületek csak annyiban, a mennyiben a kérdéses czélra kibérelve vagy más czélra bérbe adva nincsenek. Oly ház, lakásrész és minden olyan helyiség, a mely tényleg bérbe van adva, *mindenütt házbéradó alá* esik. Kibérletteknek azonban nem tekintendők: a földbirtokkal együtt a haszonbérlő használatára átengedett gazdasági épületek és cselédlakások, a gazdasági és erdőtisztek szabad lakásai s a vasúti őrházak. A gazdasági épületek és cselédlakások, valamint az államvasútak őrházai adómentesek; a gazdasági és erdőtisztek szabad lakásai pedig,

valamint a társulati és magán vasútak őrházai házosztályadó alá tartozó községekben *házosztályadóval* s házbéradó alá tartozó községekben *házbéradóval* rovatnak meg. Azokban a községekben, a hol a bérbeadott lakrészek száma a létező lakrészek összes számának legalább felét teszi, az ú. n. *általános házbéradó* áll fenn, azaz ilyen községekben a kibéreltekkel történő összehasonlítás útján megbecsült bérhozadék alapján a ki nem bérelt épületek is házbéradó alá esnek. Épületfentartási költség és értéktörlesztés fejében a nyers bérhozadékból Budapesten — az ó-budai rész kivételével — 20%, a főváros ó-budai részében s az általános házbéradó alá tartozó egyéb községekben 25%, másutt 30% számítandó le. A fenmaradó összeg után *házbéradó* czímén Budapesten az ó-budai rész kivételével 22%, a főváros ó-budai részében, valamint az általános házbéradó alá tartozó egyéb községekben 20%, másutt 16% fizetendő. Ezenfelül *általános jövedelmi pótadó* fejében a folyó évre kivetett házbéradónak 30%-a fizetendő. A házbirtok általános jövedelmi pótadójából a háztulajdonost bekebelezés által is terhelő kölcsön után az adóévet megelőző esztendő végeig vissza nem fizetett tőke egy évi kamatának 10%-a, föltéve, hogy a kamatok is be vannak kebelezve s a háztulajdonos az adóssági kamatokat a törvényes határidőben bevallotta, levonásba jön; a míg a házbéradó, valamint a házosztályadó kivetésekor az adóssági kamatok és más terhek nem jönnek tekintetbe. Azokban a községekben, a melyekben a bérbe adott lakásrészek száma a létező lakásrészek összes számának felénél kisebb, a ki nem bérelt lakásrészek *házosztályadó* alá esnek. A házosztályadó tételei a lakásrészek száma alapján nem szigorú arányossággal, hanem progresszive és három községcsoport szerint különböző mértékben rovatnak ki. Az *első csoportba* azok a kis és nagyközségek tartoznak, a melyekben az összes lakásrészeknek egy harmada nincs bérbe adva; a *másodikba* azok a rendezett tanácsú városok, a melyekben az összes lakásrészeknek egy harmada nincs bérbe adva; a *harmadikba* mindazok a községek és városok, a melyekben az összes lakásrészeknek legalább egy harmada bérbe van adva és erre való tekintet nélkül azok a törvényhatósági joggal felruházott városok, a melyekben a bérbeadott lakásrészek száma a létező lakásrészek összes számának legalább felét nem teszi. Az olyan házak, a melyek nyitott helyiséggel (bolttal, kávéházzal stb.) bírnak, a rendes osztályadótételeken felül a nyitott helyiséghez tartozó minden egyes bolt és szoba után, a három községcsoport szerint 2, 4 és 6 koronával vannak megterhelve. Ezenkívül *általános jövedelmi pótadó* czímén a házosztályadó alá eső házbirtok után a folyó évre kivetett házosztályadónak 40%-a fizetendő. Házosztályadó alá csak lakóházak és lakásrészek esnek. Lakásrészekűl csak szobák, boltok és mészárszékek tekintendők. A részben kibérelve levő épületek osztályozásakor az adóközegek a bérbe nem adott lakásrészek számát veszik alapúl; a kibérelt részek házbéradó alá tartoznak. A házadó mindkét alakja három év tartamára vettetik ki. — Ha házbéradó alá tartozó ház vagy lakásrész használatlanúl marad, ezen a czímen arra az évnegyedre, a melyben a lakás megüresedése bekövetkezett, adóelengedésnek ugyan nincs helye, azonban a következő évnegyedtől kezdve az újra kibérlés vagy használás első évnegyedének végéig leiratik a

a házbéradó. Az általános házbéradó alá nem tartozó községekben az a ház vagy lakásrész, a melyre nézve az adóhatóság lakásüresedés czímén a házbéradót leírta, a leírás tartamára *házosztályadóval* rovatik meg. Az a ház vagy lakásrész, a mely általános házbéradó alá tartozó községben két éven át nem kerül sem kibérlés, sem használat alá, házosztályadó alá esik.

Az új épületeket megillető *időleges adómentesség tartamára* nézve a magyar adótörvények két esetet különböztetnek meg. És pedig: *a)* ha olyan helyen, hol előbb épület nem létezett, új házat építenek, vagy pedig már eddig fennállott épületet új emelettel, illetőleg előbb beépítve nem volt területen toldással látnak el, tehát ha új adótárgy keletkezik; *b)* ha az előbb fennállott, de a földszinéig lebontott épület helyébe az ó-falak vagy falrészek fölhasználása nélkül új házat építenek, vagyis ha új épület, de nem új adótárgy keletkezik. Az általános házbéradó alá tartozó azokban a városokban, melyek: 1. legalább 10.000 lakossal bírnak, az új épületek és toldalék-építkezések 15 évi, a lerombolt házak újból való fölépítései pedig 12 évi adómentességben részesűlnek; 2. melyek 10.000 lakossal nem bírnak, az adómentesség új épületekre nézve 12 évben, lerombolt házak újból való felépítéseire nézve 10 évben van megállapítva. A székes-főváros IV. kerületében az új épületek és toldalék-építkezések, valamint a lerombolt házak újból való fölépítései általában véve 15 évi mentességben részesűlnek, és az 1905-ik év végéig lakható állapotba helyezett épületekre nézve az adómentesség tartama 18 esztendő. A főváros *ó-budai* részében az új épületek 12 évi, a lerombolt házak újból való fölépítései 10 évi adómentességben részesűlnek. Az általános házbéradó alá tartozó nagy és kis községekben, valamint az általános házbéradó alá nem tartozó városokban és községekben új épületeknél 10 évig, lerombolt házak újból való fölépítéseinél 8 évig tart az adómentesség. Az általános házbéradó alá tartozó azokban a városokban, a melyek legalább 10.000 lakossal bírnak ha nagyobb terjedelmű városrész-rendezések szükségessé teszik és azok az 1905-ik év végéig végrehajtatnak, az addig ott lakható állapotba helyezett legalább is egyemeletes házakra nézve a megállapított 15, illetőleg 12 évi adómentességet a pénzügyminiszter további 3 évvel meghosszabbíthatja. — A főváros bizonyos részeire, továbbá *Szeged, Zágráb* és *Fiume* városokra nézve külön törvények rendkívüli adómentességeket biztosítanak. A gyógyfürdő-helyeken emelt új épületek részére a közegészségügyi törvény *(Horvát-Szlavonországra* nézve az 1893. XV. t.-cz.) 20 évi adómentességet engedélyez. Az időleges adómentesség csak az állami házadóra szorítkozik. Az ideiglenesen adómentes házbirtoktól általános jövedelmi pótadó fejében 20% fizetendő az után az összeg után, a mely az illető házbirtokra házbéradó vagy házosztályadó czímén a folyó adóévre ki volna vetve, ha a házbirtok adómentes nem volna. Az időleges adómentesség a törvényhatósági és községi adók alúli fölmentésre sem ad jogot.

48. §.

A mezőgazdasági s egyéb ipari czélokra használt épületek megadóztatása.

I. A mezőgazdasági épületek, névszerint a csűrök, pajták, istállók, aklok, magtárak stb. a mezőgazdasági üzlet segitő eszközei, ennélfogva nem nyújtanak önálló hozadékot, hanem haszonértékük a mezőgazdasági vállalat hozadékával egyesül. Mivel pedig a mezőgazdasági vállalat hozadéka már a földadóval, esetleg a mezőgazdasági iparadóval van megróva, a gazdasági épületekre nem lehet az épületadót kiterjeszteni.

II. A műipari és kereskedelmi czélokra használt épületeket s épületi részeket adóügyi szempontból két csoportba kell foglalnunk. Az egyikbe a boltok, üzleti irodák, raktárak s közönséges, vagyis nem különös berendezésű és nem csupán bizonyos iparághoz kötött műhelyek tartoznak. Ezeket a helyiségeket az iparos vagy kereskedő rendszerint bérbe veszi, tehát az ily nemű üzleti helyiségek tiszta bérhozadékuk után époly módon adóztatandók meg, mint a tulajdonképi lakásrészek. Ha pedig az iparos vagy kereskedő üzletét saját házában helyezi el, az üzleti helyiség a tényleg bérbe adott, hasonló viszonyok közt levő helyiségekkel való összehasonlítás alapján épúgy adóztatandó meg, mintha bérbe volna adva. Csakhogy a vállalatot terhelő iparadó kirovásakor az az összeg, a mely után az üzlettulajdonos mint egyúttal házbirtokos házbéradót fizet, az ipari vállalat üzleti költségeihez hozzászámítandó s az ipari vállalat nyers hozadékából levonandó, nehogy egy és ugyanaz az adótárgy kétszer kerüljön adó alá.

Az ipari épületek második csoportját azok az épületek alkotják, a melyek különös berendezésüknél fogva csakis bizonyos meghatározott ipari tevékenység szinhelyéül szolgálhatnak és ennélfogva az ipari vállalattól elkülönítve bérbeadás útján nem hasznosíttatnak. Ide tartoznak a gyári, malom- és kohóépületek. Az ilyen épületeket vagy az építési költség szerint épületadóval lehet megterhelni, abból indúlván ki, hogy az ipari vállalat hozadéka az épületben fekvő tőke kamatát megtériti; vagy pedig az épületben fekvő tőke a vállalatban működő álló tőkékhez számíttatván, az épület hozadéka az épületadó mellőzésével a vállalat üzleti eredményével együtt iparadó alá vonható. A kétszeres adóztatás kikerűlése végett az előbbi adóztatási

módnál az épületadóval megrótt hozadéki összeg az ipari vállalat tiszta hozadékának meghatározása alkalmával a nyers űzleti eredményből leszámitandó; az épület hozadékának a vállalat adóalapjába való befoglalása esetében pedig az épületfentartási költséget és értéktörlesztési hányadot a többi termelési költséggel együtt a vállalat nyers hozadékából kell levonásba hozni. Minthogy az a föltevés, hogy az ipari vállalat hozadéka az épületben fekvő tőke kamatát meg fogja téríteni, egyes években könnyen meghiusúlhat, s azt, hogy a vállalat tiszta hozadékából mennyi felel meg az épület haszonértékének, a legtöbb esetben hozzávetőleg sem lehet meghatározni, tanácsosabb a szóban levő épületeket az épületadó alúl kivenni s az ipari vállalattal együtt megadóztatni.

49. §.

A házadó nagysága s a házadómentességek.

A házadó nagyságára nézve csak annyit jegyezhetünk meg, hogy a többi hozadéki adóval (tekintettel a fundált jövedelem erősebb megrovásának jogosúltságára) kellő arányban álljon és ne legyen olyan súlyos, hogy az új épületek emelésére akadályozólag hasson A túlságosan súlyos házadó már csak azért is észszerűtlen, mert ha az adóáthárítási viszonyok megengedik, a házbirtokosok a lakókra tolják, tehát a házadó súlyos adótétellel könnyen fogyasztási adóvá változhatik, pedig a házadó az épületből eredő jövedelem megterhelésére van rendelve. A csak egy-két szobából álló házak adója, tekintettel a lakás nélkülözhetetlen voltára, lehetőleg mérsékelt összegben állapitandó meg.

A közművelődési és általában közczélokra szolgáló épületeket, névszerint a nyílvános iskolákat, kisdedóvódákat, templomokat, múzeumokat, hatósági épületeket, nyílvános kórházakat, ápolóházakat, katonai kaszárnyákat és fegyházakat a tételes adótörvények adómentességben részesitik.

Némely állam törvényei az új épületek és toldalék-építkezések részére időleges, azaz több-kevesebb évig tartó adómentességet biztositanak. Ezt a rendelkezést az építkezési kedv élesztésével s azzal szokták megokolni, hogy az időleges kedvezmény később kárpótolja magát, mert az adómentesség következtében épitett új házak az adómentesség lejártával a házadó eredményét nagyobbítják. Azonban az új épületek részére biztosított adómentesség megokolhatatlan

bőkezűség, mert az új épületek tulajdonosainak nyújtott kedvezmény a többi adózót s ezek között az épülettulajdonosoknál sokkal szegényebb polgárokat is megröviditi. Ha el is ismerjük, hogy az államnak kötelessége a lakáshiányon segiteni, csakis ebből az okból rendes körülmények között nincsen adómentességre szükség. A lakáshiány által okozott nagy bérleti árak már maguk is eléggé fölébresztik az építkezési kedvet. Az az állítás sem teljesen alapos, hogy az időleges adómentesség nem okoz az államkincstárnak veszteséget. Az az összeg, a melytől az államkincstár az új épületek adómentessége következtében elesik, nagyon jelentékeny lehet. Például Budapesten az 1901. évben az összes házak 107 millió korona hozadékot szolgáltattak, a mely összegből csak 46 millió volt megadóztatva, a többi adómentességben részesült. Azután az új épületek a régieknek versenyt támasztanak, tehát a régi házak hozadékát s a házadó eredményét csökkentik. Következetességet sem látunk az időleges házadómentesség intézményében. Ugyanezen az alapon minden új ipari vállalat részére is nehány évi adómentességet kívánhatnánk. Ha az építkezési hajlam az ország minden részében lankad, ez a házadó túlságosan súlyos voltára vall, a min az adó leszállításával lehet és kell segíteni. Az új épületek adómentessége csupán kivételesen, oly városokra nézve jogosúlt, a melyekben a tűzvész, árvíz vagy földrengés által okozott pusztítások rendkívüli lakáshiányt támasztanak, s a mentesség még az ilyen városokra nézve is nem túlságosan hosszú időre, legföljebb 4—6 esztendőre adandó, mert a lakáshiánynyal járó nagy bérleti árak annyira ébren tartják az építési kedvet, hogy a lakáshiány nehány év múlva az ily városokban is megszűnik. Azok a kedvezmények, a melyeket az adómentességgel való üzérkedést kizáró föltételek alatt némely állam a munkáslakások építőinek nyújt, természetesen más megitélés alá esnek.

A legtöbb állam (a többi közt *Anglia*, *Francziaország*, *Belgium*, *Bajorország*, *Württemberg*, *Báden*) törvényei az új épületeket nagyon helyesen nem részesítik adómentességben. Oly hosszú időre terjedő adómentesség, a minőt a *magyar* s *osztrák* adótörvények engedélyeznek (l. kézikönyvünk 257. és 260. lapjait), másutt nem áll fönn. *Poroszország* 2 évre, *Holland* 6, 4 és 2 évre szorítja az új épületek adómentességét.

50. §.

A házadó áthárítása.

A házadó vagy annak fölemelt része közvetetlenűl behozatala, illetőleg az adótétel súlyosbítása után csak az épületbirtokosokat éri, mert a lakások kereslete mindjárt nem nagyobbodik, tehát az adó a bérlőkre azonnal át nem hárítható. De ha oly súlyos az adó, hogy az építkezési kedvet gyengíti s új épületek nem keletkeznek: a bérleti ár idővel nagyobb lesz és az áthárítás sikerűl. Igaz ugyan, hogy a bérleti ár emelkedése sokaknál a lakásszükséglet némi megszorítását vonja maga után, de más oldalról az is bizonyos, hogy a lakás nélkülözhetetlen és állásszerű szükséglet, a melyet tetszés szerinti terjedelemben nem lehet korlátozni. Ha a népesség szaporodásával később több lakásra van szükség, a kereslet a kínálatot nemcsak utóléri, de meg is haladja, minek következtében a bérleti árak annyira emelkedhetnek, hogy a háztulajdonosok az adót a lakókra tolhatják.

Nyílvánvaló, hogy a házadó áthárításának lehetőségére és mértékére első sorban az illető község gazdasági helyzete gyakorol befolyást. Olyan városban, hol a lakosság létszáma az ipar felvirúlása s a kereskedelem megélénkűlése következtében vagy más valamely okból gyarapodik: a házadó áthárítása sikerűl, főleg ha egyidejűleg a lakosok fizetőképessége is növekedik. Ellenben hanyatlásnak indúló városban a házbirtokosok nem képesek az adót a lakókra tolni, mert hogysem üresen hagynák házaikat, inkább kisebb bérösszeggel elégednek meg.

A házadó áthárítása rendszerint csak olyan helyeken észlelhető, a hol az épületek jelentékeny része bérbe van adva. Falusi községekben és kis városokban a házadót rendszerint a háztulajdonosok viselik, habár lehetséges, hogy a mezőgazda vagy az iparos a házára vetett adót termékeinek árába tudja be és másokra tolja.

51. §.

A tőkekamatadó általában s annak jogosultsága.

Jacob: I. 537. l.; Malchus: I. 276. l.; Rau: II. 377. §.; St. Mill: V. k. III. fej. 3. §.; Umpfenbach: 250. l.; Hock: 217. l.; Höfken: 260. l.; Pfeiffer: II. 229. l.; Wirth: II. 451. l.; Parieu: I. 369. l.; Stein: II. 129. l.; Bossart: Reform d. dir. Steuern. Hannover, 1872. 37—57. l. 98—

114. l.; Schäffle: Steuerpol. 339. l. — és Die Steuern. II. 193. l.; Vocke: Abgaben. 442. l.; Nitti: 513. l.; Kautz: 212. l.; Wagner: Schönberg kézik. III. 263. l.; Kränzle: Best. d. Einkommens aus Kapitalien. Rawensberg, 1866.; Vocke: Kapitalrentenbesteuerung. Tüb. folyóir. 1868. 47. l.; Broemel: Capitalrentensteuer. Berlin, 1884.; Menier: Théorie et application de l'impôt sur le capital. Paris, 1874.: Tanquerey: Traité de l'impôt sur le revenu des valeurs mobilières. Paris, 1887.; Faure: L'impôt sur la rente. Revue politique et parlamentaire. Paris, 1895.; Burkhard: Kapitalrentensteuer. A Conrad-féle «Handwörterbuch der Staatswissenschaften» IV. kötetében. Digeaux: L'impôt sur les titres de rente. Paris, 1900.

A hozadéki adók rendszerének az az elve, hogy a közteherviselést a nemzeti termelés hozadékának egyik ága sem kerülje ki, *tőkekamatadó* fennállását is követeli. Ennélfogva, ha a törvényhozó következetes akar lenni, mindaddig, a míg az elszigetelt hozadéki adók rendszeréhez ragaszkodik, tekintet nélkül arra, hogy szed-e az illető állam egyúttal általános jövedelmi adót, vagy sem, mint külön hozadéki adót a tőkekamatadót sem ejtheti el.

A tőkét, mint a vagyon egyik részét, vagyoni adóval a középkori államok, sőt már a régi görögök és rómaiak is megterhelték. Azonban a tőke hozadékára rótt adó az újabb adónemekhez tartozik. A XVII. és XVIII. évszáz folyamán a merkantilizmus hátráltatta a tőkekamat megadóztatását, mivel a kamatadó eszméje nem illett bele a nemes érczpénz szaporítására alapított gazdasági rendszerbe. Egyébaránt a gazdasági népélet fejlődésének alsó szakában, a midőn a kölcsöntőkék alárendelt szerepet játszottak a nemzeti termelésben, a tőkekamatadó csekély gyakorlati fontossággal is bírt volna.

A tőkekamatadó tárgya a megfelelő hozadéki adóval már megrovott föld- és házbirtokban vagy vállalatban elhelyezett tőkéken kívül létező tőkéknek bármely alakban előforduló hozadéka, névszerint a kézi- vagy jelzáloggal biztosított vagy nem biztosított magán, társulati, állami, községi adóslevelekre és váltókra kölcsön adott tőkék hozadéka, a bankoknál és takarékpénztáraknál betéti könyvekre vagy más betéti okmányokra és folyószámlára elhelyezett tőkékből folyó kamatok, a földbirtokkal összekötött, a földadó tárgyát nem tevő dologi jogosítványok bérbe adásából eredő jövedelmek, örökbéri díjak s a különféle alakokban előforduló élet- és időjáradékok. A részvények után fizetett osztalék szigorúan véve nem kamatjövedelem, hanem a kérdéses részvénytársulati vállalat tiszta üzleti eredményének egy-egy részvényre eső része, azaz válla-

lati hozadék. Ennélfogva a részvénytársulati vállalatok üzleti eredménye vagy az általános iparadóval, vagy az iparadót pótló külön részvénytársulati adóval terhelendő meg.

A tőkekamatadó jogosúltságában nem kételkedhetünk, mivel a tőkekamat a nemzeti jövedelemnek nagyon jelentékeny része. A tőkekamat adózatlanúl hagyása az általános adóviselési kötelesség elvébe ütközném. A tőkebirtokosoknak époly kötelességeik vannak az állam irányában, mint a többi polgárnak. A tőkekamat adómentességének akkor sem volna értelme, ha az adót biztosítási díjnak vagy az állami szolgálatok ellenértékének tekintenők, mivel a tőkekamatot époly védelemben részesíti az állam, mint a hozadék egyéb nemeit, sőt a jelzáloggal biztosított követelések ótalmazására különös gondot is fordít.

Mindamellett sokan vannak, kik a tőkekamatadót majd igazságtalannak, majd káros hatásúnak tartják.* A kamatadó elvetését némelyek arra alapítják, hogy *a tőke már egyszer adó alá vett jövedelemnek a maradványa* s a kamatadó ennélfogva kétszeres megadóztatást tartalmaz. Kétségtelen, hogy a legtöbb tőke már megadóztatott jövedelemből keletkezik, de ha a megadóztatott jövedelem egy részét tőkeképzésre használjuk s a tőke új hasznot hajt, ez époly önálló és eredeti jövedelem, mint a nemzeti jövedelem bármely más ága.

Ha valaki jövedelmének egy részét megtakarítja s az így keletkezett tőkét hozadék előállítására vagy jövedelem szerzésére használja, ez teljesen új, egészen más hozadék vagy jövedelem, mint az, a melytől annak idején adót fizetett. Az új jövedelem szükségképen új adóval terhelendő a nélkül, hogy ugyanannak a jövedelemnek kétszeres megadóztatásáról lehetne szó.

Ha a törvény azon az alapon hagyná adózatlanúl a tőkekamatot, hogy az annak gyökerét tevő jövedelem valamikor meg volt már adóztatva, az ingatlan birtokban s ipari vállalatokban fekvő tőkék hozadékát sem lehetne megterhelni, mivel ezek a tőkék is oly jövedelemből keletkeztek, a mely annak idején már adó alá esett.

Egy másik nézet azért lát a tőkekamatadóban kétszeres adóztatást, mert *a kölcsöntőke az adósnál is meg van róva,* ki az után

* A tőkekamatadó ellen nyilatkoznak: Murhard, Malchus, Prittwitz, Moltke, Baumstark, Mac Culloch, St. Mill, Garnier és Stein.

a jövedelem után is adót köteles fizetni, a melyet az idegen tőke fölhasználásából szerez. Ha az adós mezőgazda és mint ilyen a kölcsöntőkét mezőgazdasági vállalatában helyezte el, a földadóban, ha pedig iparos vagy kereskedő, az iparadóban fizeti meg a tőke hozadéka utáni adót; már pedig ugyanazt a hozadékot csak egyszer lehet igazságosan megadóztatni. Azonban ennek az ellenvetésnek csak az olyan országra nézve van súlya, a hol a törvény az adóst terhelő adó kivetésekor nem engedi meg az adóssági kamatok levonását. Ha az adóhatóság az adósra rótt adó alapjának meghatározása alkalmával leszámítja az adóssági kamatokat, a kölcsöntőke kétszeres megrovásáról nem lehet szó. Ez az ellenvetés csak a mellett szól, hogy az adóssági kamatokat az adósra rótt adó kivetésekor figyelembe kell venni. Sőt, ha az adós meddő czélra fordítja a tőkét, kétszeres megadóztatásról még az adóssági kamatok levonásának megtagadása esetében sem lehet beszélni.

Némelyek azért gáncsolják a tőkekamatadót, mert *a tőkepénzesek kamatadó hijján is megéreznék az adóztatás súlyát.* Azok, a kik erre az álláspontra helyezkednek, azt állítják, hogy abban az esetben, ha a föld- és házbirtok, valamint az ipari vállalatok adó alá esnek, a tőkekamat pedig adómentes, a tőkepénzesek inkább kölcsön adják tőkéiket, hogysem föld- vagy házbirtokot vásárolnának, vagy saját vállalatot alapítanának s adót fizetnének, sőt sok vállalkozó az adóteher kikerülése végett a vállalatában elhelyezett tőkéket is pénzzé teszi és másoknak engedi át, a mi a tőkekinálatot nagyobbitván, a kamatlábat leszállítja s a tőkepénzeseknek veszteséget okoz. Röptében futva át ezt az elmélkedést, tetszetős a benne foglalt érvelés és nincsen minden logika nélkül kieszelve, de közelebbről vizsgálva nem érdemel figyelembe vételt. A tőkekamat adómentessége csak abban az esetben indítaná a földbirtokosokat, háztulajdonosokat és vállalkozókat tőkéiknek eddigi elhelyezésükből való kivonására, ha a föld-, ház-, illetőleg iparadó annyira megapasztaná a velük megterhelt adótárgyakból eredő jövedelmet, hogy a föld- és házbirtokosok ingatlanaikat eladni s a vállalkozók vállalataikat abbanhagyni lennének kénytelenek; ennyire pedig czéltudatos törvényhozó nem fogja súlyosbitani az adóterhet.

Többet mond az az állítás, hogy *a kamatadó kirovása kárbaveszett erőlködés,* mert a tőkepénzesek a kamatadót egyszerűen adósaikra hárítják át. Nem szenved kétséget, hogy az adót valamennyi

hitelező adósára szeretné tolni, azonban a kamatláb nem a tőkepénzesek önkénye szerint alakúl. A kamatláb emelkedése a tőkekinálat csökkenését vagy a tőkekereslet növekedését tételezi föl, a tőkekamatadó pedig magában sem az egyiket, sem a másikat nem eredményezi. A tőkekinálat csak akkor csökkenhet, ha a tőkepénzesek tőkéik egy részét más módon hasznosítják, névszerint ingatlanok vásárlására fordítják, illetőleg saját vállalataikba fektetik, vagy pedig külföldön helyezik el. Ha a tőkepénzesek ingatlanokat vásárolnak, csak a tőkék birtokosa változik és a tőkekinálat s kereslet közötti arány ugyanaz marad; ha pedig tőkéiket saját vállalataikban helyezik el, a tőkekinálat ugyan kisebb lesz, de ugyanily mértékben a tőkekereslet is csökken, mert a tőkepénzesek által alapított vállalatok csak azoknak a vállalatoknak helyébe lépnek, a melyeket ugyanazokkal a tőkékkel mások indítottak volna meg. Hátra volna még a tőkék külföldre vonúlása. Ámde külföldre csakis a nagyon súlyos tőkekamatadó kergeti a tőkét. A tőkebirtokos a közelben való tőkeelhelyezésnek még valamivel csekélyebb jövedelmezőség mellett is elsőséged ad, részint a nagyobb biztosság kedvéért, mely a belföldi törvények ismeretéből s az adós könnyebb szemmel tartásából következik, részint azért, mert a kamatokat és követelése esedékességekor a tőkét könnyebben hajthatja be. Továbbá, sok tőke alapítványok, községek, közintézetek és kiskorúak birtokában van. Ezeknek a tőkéknek külföldön való elhelyezése pedig az állam fölügyeleti jogából eredő nehézségekbe ütközik. Végre, teljesen a külföldön elhelyezett tőkéből eredő jövedelem sem szabadúl meg az adóviseléstől, mivel az illető külállam által szedett megfelelő adó alá esik és mert az általános jövedelmi adó a külföldről belföldre folyó jövedelmeket is éri. A tőkekamatadó a tőkekeresletet sem nagyobbítja. Ha a törvény meg is engedi az adóssági kamatok levonását s az adós adója ennek következtében kisebb, a szabad rendelkezésére fenmaradó jövedelme pedig valamivel nagyobb lesz: az adós inkább törleszteni, mint szaporítani fogja adósságát. És ha a kölcsönvétellel járó kiadások csökkenése mindjárt a tőkekereslet növekedését okozná, a kamatláb lejebb szállásának is ezt kellene eredményeznie, a mit pedig nem igazol a tapasztalás.

Lehetnek ugyan esetek, a midőn a hitelező a rá rótt adót vagy legalább egy részét az adósra tolhatja, de ez nem szükségképi következése a kamatadónak, hanem más körűlményektől függ. A vállal-

kozói szellem élénksége, a tőkepénzesek száma, a tőkeelhelyezési alkalmak s a tőkék mennyisége, a külföldi tőkék bevonúlását előmozditó vagy hátráltató tényezők, szóval a tőkekinálat és kereslet alakúlására befolyással levő viszonyok határozzák el, hogy a kamatadó áthárítható-e vagy sem, és ha igen, mily mértékben? A legkevesebb, mit e tekintetben állíthatunk, hogy az áthárítás puszta lehetősége nem rontja le a kamatadó jogosúltságát, mert akkor semmiféle adót sem lehetne kivetni.

Ha a törvény a tőkekamatadót az államkötelezvények kamataira is kiterjeszti, azt szokták a kamatadó ellen fölvetni, hogy az állampapirosok tőzsdei árfolyamát csökkenti, tehát az államhitelt megdrágitja, sőt, ha a tőkekamatadó az annak behozatala előtt kibocsátott állami adóslevelek kamatait is éri, az állam a kamatokat önkényesen leszállítja s kötelezvényei árfolyamának apasztásával az államhitelezők vagyonának egy részét elkobozza. Ez is túlhajtott érvelés. Az államadóssági kamatok megadóztatása csak akkor károsítja az államhitelt, ha a törvény az illető adóssági czímlet után adómentességet biztosított. Ha az állam nem igért adómentességet, az állami adóslevelek adózási szempontból az egyéb nemű értékpapirosokkal egyenlő tekintet alá esnek. Az államkötelezvények megadóztatását nem is követi szükségképen a tőzsdei árfolyam hanyatlása. A kamatláb rendszerint csökkenő irányzatot mutat, s a tőkejövedelem igazságos megadóztatása az állam pénzügyi helyzetének és hitelének megerősitésére szolgál úgy, hogy ha az államháztartás helyzete általában megnyugtató, az állampapirosok árfolyama rövid idő múlva a szelvényadó behozatala után emelkedni szokott. Elvégre a tőkekamatadó legrosszabb esetben csak annyival nyomhatja le az árfolyamot, a mennyi az adó tőkésített összegének felel meg, minélfogva a behozatala után kibocsátott kölcsönöknél sem okozhat veszteséget; a korábban kibocsátott kötelezvényekre rótt adó pedig tiszta nyereség az államkincstárra nézve. Kamatleszállításnak teljességgel nem lehet az állampapirosok megadóztatását tekinteni, mivel ha a törvény csupán azokat az államadóssági czímleteket veszi adó alá, a melyekre nézve nem biztosított adómentességet, a szelvényadó behozatalával egyedül adóztató jogát gyakorolja.

Az azonban kívánatos, hogy az államadóssági kamatokra vetett adót a törvény rövid idő múlva föl ne emelje. A szelvényadó súlyosbítása a külföldi tőkepénzesek bizalmát meggyöngiti s a külföldi

tőkéknek az államkölcsönökbe való nagyobb arányú átmenetelét megakaszthatja. Kiváltképen tőkeszegény országokra nézve bír ez fontossággal, a melyek kölcsöneikkel az idegen pénzpiaczokra vannak utalva. Ha az állami kiadások szaporodása az adóteher emelését teszi szükségessé, ott van *az általános jövedelmi adó*, mely csak a belföldieket éri.

Némelyek nem húnynak szemet az állampapirosok megadóztatásának jogosúltsága előtt, azonban az államhitel megőrzése kedvéért a külföldi hitelezőknek a szelvényadó alúl leendő fölmentését hozzák javaslatba. Az állam külföldi hitelezőinek adómentességben való részesítését sürgető javaslat a hozadéki adók rendszerének alapeszméjébe ütközik, mely valamennyi belföldön létező hozadéki forrásnak a megfelelő hozadéki adóval való megterhelését követeli. A külföldön tartózkodó idegen állampolgárok által belföldről húzott legtöbb kamatjövedelmet nem lehet ugyan utólérni, de ebből még nem következik, hogy a külföldiek a belföldről folyó olyan kamatok után is adómentességben részesűljenek, a melyek megadóztatása nem jár nehézséggel. Ezenfelűl, ha az államadóssági kamatok általában adó alá esnek, a külföldi hitelezők adómentességének érvényesítése a legnehezebb föladatok közé tartozik, mert nem lehet olyan módozatot kigondolni, a melylyel az állam a külföldi kötelezvénybirtokosoknak adózatlanúl hagyása mellett a belföldi hitelezők adókijátszásait megakadályozhatná, hacsak nem akarja külföldi hitelezőit oly intézkedésekkel sujtani, a melyek az államhitelre majdnem olyan bénítólag hatnak, mint a külföldi kötelezvénybirtokosok megadóztatása. A külföldi hitelezők adómentességét kívánó írók az említett czél biztosítására kétféle eszközt hoznak javaslatba. Vagy azt az eljárást kellene szerintük követni, a mely a belföldi fizetőhelyeken kifizetés alá kerűlő külföldi czímletek szelvényeire nézve Angolországban honos, a hol a kamatok abban az esetben adólevonás nélkül fizettetnek ki, ha a szelvény benyújtója esküvel erősített nyilatkozatot tesz, hogy az illető czimlet idegen állam alattvalójának van tulajdonában s a kamatjövedelemben belföldi alattvalónak nincsen semmi része; vagy pedig mindjárt a szelvényadó életbe lépésekor a külföldiek birtokában levő adósleveleket lebélyegzés végett be kellene kívánni s a lebélyegzett kötelezvények szelvényeit adómenteseknek kellene nyilvánítani. Könnyű belátni, hogy az adókijátszásokat ezen módozatok egyike sem zárná ki. A mi különösen az utóbbi módszert

illeti, szinlelt adásvevési ügyletekkel a belföldi hitelezők tulajdonában levő adóslevelek is lebélyegzés alá kerülhetnek és megokolhatatlan adómentességben részesülhetnek. Az Angolországban követett eljárás pedig nagyon is könnyűvé teszi az adó alúl való kibúvást, és ezenfelül a kamatok kifizetésére nézve előírt igazoló eljárás a hitelezőknek kényelmetlenséget, a fizető közegeknek pedig munkát okoz.

52. §.

A tőkekamatadó kivetése.

A tőkekamatadó igazságos és következetes kivetésének az a legnagyobb akadálya, hogy nagyon sok tőke létezését nem lehet kideríteni, ennélfogva sok tőkejövedelem kisiklik az adóztató hatalom kezéből. Ha minden tőkekövetelés telekkönyvi bekebelezéssel volna biztosítva, a tőkekamatadó kivetése nem ütköznék nehézségbe. A jelzáloggal biztosított tőkekövetelés nem kerülheti ki az adóterhet. Minthogy a bíróságok a zálogjogi bekebelezésekre vonatkozó végzéseket esetről-esetre az adóhatósággal közölhetik, az adóhatóság ezen az úton minden jelzálogilag biztosított tőkekövetelésről s az utánuk fizetett kamatokról pontos tudomást szerezhet. Ámde sok tőkepénzes váltóval vagy egyszerű adóslevéllel is megelégszik. Az ilyképen elhelyezett tőkék nagy részének eltitkolását nem lehet megakadályozni, s a jelzálogos kölcsönökben, valamint az állami, községi s társulati adóslevelekben elhelyezett tőkék kamatai mindig aránytalanúl lesznek megadóztatva. Egy másik nehézség, hogy abban az esetben, ha a valamely ipari vállalathoz tartozó tőke időközileg ebben a vállalatban nélkülözhetővé válik s a vállalat tulajdonosa ezt a tőkét átmenetesen egy harmadik személynek engedi át, egy és ugyanaz a tőke egyidejüleg iparadó és tőkekamatadó, tehát kétszeres adóztatás alá eshetik.

A tőkekamatadót kétféleképen lehet kivetni, úgymint vagy *közvetett módon vagy közvetetlenűl.*

I. *A közvetett módon történő adókivetésnél* a törvény feljogosítja az adóst, hogy kamat fejében a kamat után járó adóval kevesebbet fizessen hitelezőjének, s az adóhatóság az adóst az őt terhelő adó (föld-, ház-, iparadó) kivetésekor adósságmentesnek tekinti, azaz az adós adóalapjának meghatározása alkalmával az adóhatóság nem vonja le az adóssági kamatokat. Ellene szól ennek a kivetési

módnak, hogy a tőkepénzest a tőkekamatadó áthárítására, azaz a kamatláb fölemelésére hívja föl. Ezenfelül nem érvényesíthető minden kölcsönnél, mert ha az adós nem húz adóköteles jövedelmet vagy pedig személyes adómentességet élvez, az adóhatóságnak nem áll módjában a tőkejövedelmet az adóssági kamatok le nem vonása alakjában az adósnál megadóztatni.

II. *A közvetetlenűl kivetett tőkekamatadót* az állam a hitelezőtől szedi be. A jelzáloggal biztosított követeléseket, továbbá az állam s az önkormányzati testületek (vármegyék és községek), valamint a nyílvános számadásra kötelezett társulatok adósságait könnyen föl lehet ismerni. Az alapitványok, közintézetek s árvák tulajdonában levő tőkéknek, nemkülönben a bíróságok és hatóságok által kezelt összes tőkéknek kinyomozása sem jár nehézséggel. De azoknak a tőkéknek kiderítése, a melyeket magánosok jelzálogi biztosítás nélkűl egyszerű adóslevelekre vagy váltókra magánosoknak adnak kölcsön, csaknem legyőzhetetlen akadályokba ütközik. Arra nézve, hogy az ilyen tőkék se búvhassanak ki az adóteher alúl, többféle javaslattal találkozunk, melyek közűl kettő komoly megfontolást érdemel.

Az egyik javaslat az, hogy valamennyi tőkekövetelésnek bírói úton való érvényesíthetése az adóslevélnek az arra rendelt hatóságnál leendő bemutatásától és ezen hatóság által teljesítendő lebélyegzésétől legyen függővé téve. Akadályai ezen javaslat elfogadásának: a szabad hitelforgalom követelménye, a magánjogok sérthetetlensége s a kivitel nehézsége. A hitelforgalom szabadsága nem tűri, hogy még a rövid lejáratú követelések érvényesíthetése is az adóslevél lebélyegzéséhez legyen kötve. Ha pedig a törvény a rövid lejáratú (pl. a 30 napnál rövidebb időre szóló) adósleveleket fölmentené a lebélyegeztetés kötelezettsége alúl, a rövid lejáratú kölcsönök adózatlanúl maradnának s a tőkepénzesek a kötelezvényeknek rövidebb időre szóló kiállításával és ismét ily időre történő meghosszabbításával a hosszabb időre átengedett tőkék hozadékát is adómentessé tehetnék. Továbbá, sok tőkepénzes abban a biztos reményben, hogy nem fog bírói segítségre szorúlni, az adósleveleket le nem bélyegeztetné. Végre, nagyszámú adósok majd álszégyenből, majd pedig hitelük megóvása kedvéért nem akarván adósságaikat köztudomásúvá tenni, hitelezőiket nagyobb kamat igéretével követeléseik bejelentésének abbanhagyására bírnák.

Umpfenbach javaslata szerint az adósokat kellene adósságaik

s az utánuk fizetett kamatok bevallására kötelezni, a mely esetben az adóhatóság a tudomására jutott kamatokat az adósokat terhelő adók alapjából leszámítaná, a hitelezőknél pedig megadóztatná. Ez az intézkedés ugyan megnehezítené a kölcsöntőkék eltitkolását, mivel az az adós, a ki nem vallaná be tartozását, csak önmagának ártana, azonban a hivatalos levelezések és ellenőrző műveletek özöne az adókivetést fölötte szövevényessé és költségessé tenné s a czél még sem volna teljesen elérve, mivel sok üzletember attól tartván, hogy adósságainak nyílvánosságra való hozatalával hitelét fogja megkárosítani, inkább lemondana az adóssági kamatok levonásának előnyéről s több adót fizetne, hogysem tartozását bevallaná.

Az elmondottak után leghelyesebbnek látszik a tőkepénzesek bevallására alapított becslés alapján vetni ki a tőkekamatadót. Az adóalap eltitkolásának megakadályozására természetesen minden megengedhető eszköz fölhasználandó. Az alapítványokat kezelő hivatalokat és közintézeteket, valamint az árvapénzeket kezelő gyámhatóságokat az általuk nyújtott kölcsönök kimutatására s a telekkönyvi hatóságokat a zálogjogi bekebelezésekre vonatkozó végzések közlésére kell kötelezni. Az adóhatóság följogosítandó, hogy az érdekelt községi elöljáróságokat, más hatóságokat s azokat a személyeket, a kik az adózók vagyoni viszonyairól közelebbi tudomással bírnak, kihallgathassa. A hamis bevallások pénzbüntetéssel sujtandók, a mi annyival inkább jogosúlt, mert a tőkepénzesek a követeléseik után járó kamatok összegét pontosan ismerhetik. A bevallásokat magukban foglaló lajstromok ingyen megszerezhető nyomtatványokban közzéteendők s az egész adókivetési eljárás a nyílvánosság ellenőrzése alá helyezendő. Az adóügyi ellenőrzést a hagyatékokra is ki kellene terjeszteni, és ha a jövedelem-eltitkolás csak a hitelező vagy az adós elhalálozása után tűnik is ki, a kincstártól jogtalanúl elvont adóösszeget a lefolyt évekre kamatostól utólagosan is be kellene hajtani. Az államkincstár ellen elkövetett csalások számát már ez az intézkedés is nagy mértékben csökkentené. Nyílvánvaló, hogy abban az esetben, ha a törvény az adósokra rótt adók megállapitásakor megengedi az adóssági kamatok levonását, a tőkekamatadó kivetése könnyebbé s eredményesebbé válik, mivel az adósok nagy része bejelentvén tartozását, az adóhatóság a hitelezőkről és követeléseikről is tudomást szerez.

Minthogy a tőkekamat a tőke használatáért járó tiszta kamat-

nyereségen kívül még a tőke koczkázatának megfelelő *biztosítási díjt* is tartalmaz s a biztosítási díjt a tőkeveszteség esélye ellensúlyozza, az elvont igazság azt kívánná, hogy a tőkekamatadó csakis a *tulajdonképi kamatot* érje. Ez azonban alig kivihető, mivel azt, hogy a teljes kamatösszegnek mily hányada felel meg a koczkázatnak és ennélfogva mennyi a biztosítási díj, a legtöbb esetben nem lehet kinyomozni. Továbbá, a biztosítási díj a tőkekamatnak nem esetleges, hanem szükségképeni része, a mennyiben föltétlenűl biztos tőkeelhelyezés nem létezik. A koczkázati nyereségnek a tulajdonképi kamattól való elválasztása ellen az is szól, hogy nemcsak a kikötött tőkejövedelem, hanem a jövedelem minden más ága is tartalmaz biztosítási díjt a nélkűl, hogy ez az adóztatásnál tekintetbe jönne. És ha ezekhez még hozzáteszszük, hogy egyedűl a tiszta kamatnyereség megterhelése az adóigazgatásban önkénykedésekre és zavarokra vezetne, meg kell győződnünk róla, hogy helyesebb a tényleg fizetett *nyers kamatösszeget* megadóztatni.

A kétszeres adóztatás kikerűlése végett meg kell engednie a törvénynek, hogy az adóköteles felek saját adósságaik kamatait, valamint a tőkejáradék élvezetét magánjogi czímen terhelő egyéb tartozásaikat a cselekvő tőkejáradék összegéből levonásba hozhassák.

A tőkekamatadó beszedése szelvényadó alakjában. Az állami, községi és társulati kölcsönök után járó s általában mindazokra a kamatokra vetett adót, a melyeket állami vagy közhatósági pénztárak, vagy ellenőrzés alá vehető közintézetek és vállalatok fizetnek ki, a kamatok kifizetése alkalmával teljesítendő levonások, azaz *szelvényadó* alakjában kell beszedni. A szelvényadó annyiban nagyon tökéletes adóztatási mód, a mennyiben az ilyen úton megterhelhető kamatokat és járadékokat biztosan és teljesen egyenlően éri s az államnak legkevesebb költséget okoz. Hátránya, hogy lényegénél fogva *tárgyi adó* lévén, a kamatélvező személyes viszonyait s az alája tartozó jövedelem rendeltetését nem veheti tekintetbe. Ennélfogva, ha a törvény a kisebb jövedelmeket vagy a közhasznú czélokra fordított kamatokat adómentességben vagy kedvezményben kívánja részesiteni, ezt a kedvezményt a szelvényadó alá eső jövedelmekre ki nem terjesztheti, vagy pedig a kedvezményben részesített jövedelemre eső adót csak nagyon bonyodalmas módozattal térítheti vissza, a mely módozat visszaéléseket is okozhat.

A belföldön gyümölcsöző külföldi tőkék s a külföldön elhelye-

zett belföldi tőkék kamatainak megadóztatása. A tőkekamatadó kivitelét illetőleg arra a kérdésre óhajtunk még ezen a helyen felelni, vajjon hogyan bánjék el a törvény a belföldön gyümölcsöző külföldi tőkék hozadékával s a külföldön elhelyezett tőkéknek belföldiek által húzott kamatával? Nekem az a nézetem, hogy abban az esetben, ha a tőkekamatadó mint *hozadéki adó* van az adórendszerbe beillesztve, azt a belföldön elhelyezett összes tőkékre ki kell terjeszteni, a külföldön elhelyezett tőkéknek belföldre jövő kamatát pedig, mint a belföldön állandóan tartózkodó adózók személyes jövedelmének egy részét, csak az általános jövedelmi adóval lehet megróni. Sokan azonban azt a fölfogást osztják, hogy a tőkekamatadó még abban az esetben is *személyi adó*, ha a tárgyi adók rendszerében mint elszigetelt adó áll fenn, ennélfogva a belföldiek által külföldi tőkeelhelyezésekből húzott kamatok és járadékok is megadóztatandók, s a belföldi adózók a külföldről folyó tőkejövedelmek és járadékok megadóztatása alkalmával a kétszeres megterhelés kikerülése végett legföljebb abban a kedvezményben részesitendők, hogy a külföldön netalán lefizetett adót adótartozásukból levonhassák. Csökkenti a szóban levő vitakérdés gyakorlati fontosságát, hogy a külföldről folyó jövedelmek legnagyobb részét az elszigetelt hozadéki adók úgy sem érhetik utól. A külföldről belföldre jövő jövedelmeknek eredményesebb megadóztatására csupán az általános jövedelmi adó van képesítve.

Tételes adórendszerek. Francziaország a kikötött tőkejövedelmet az 1873. évig egyáltalában nem adóztatta meg. Az 1872. évi junius 29-iki törvény a bel- és külföldi tartományok, departmánok, községek, testületek, nyílvános intézetek és társulatok adósleveleinek kamataira, valamint a bel- és külföldi részvények után járó osztalékokra s egyéb nemű jövedelmekre adót vetett, melynek *«taxe sur le revenu des valeurs mobilières»* (az ingó értékekből eredő jövedelemre rótt adó) a neve. A franczia államjáradéki kötelezvények kamatai, a jelzáloggal biztosított, valamint az egyszerű adóslevelekre kölcsön adott tőkék kamatai s a külföldi állampapirosok nem esnek adó alá. Az 1875. junius 21-iki törvény a sorsjegyekre s az 1880. deczember 28-iki törvény az olyan társulatok hozadékára is kiterjesztette ezt az adót, a melyek a közös hozadékot nem teljesen osztják fel tagjaik között. Ha valamely társulat hozadéka nem volt megállapítható, a társulati tőkét alkotó ingó és ingatlan vagyontárgyak megbecsült brutto értékének 5%-ka szolgáltatta az adóalapot. Ugyanezen határozat szerint estek adó alá az 1884. deczember 29-iki törvény értelmében a vallási kongregácziók s egyesületek a birtokukban levő ingó és ingatlan javak értéke után. Azonban az 1895. évi április

17-iki törvény az említett társulatok adóját a birtokukban levő ingó és ingatlan javak brutto értékéhez igazodó vagyoni adóvá változtatta át. — A tőkejáradék-adót — a melynek tétele kezdetben 3 % volt s az 1890. év óta 4 %-ot tesz — *szelvényadó* alakjában szedik be. A társulatok s egyéb kibocsátók bevallásra vannak kötelezve. Az adót a kibocsátók fizetik, azonban a kamatokból és osztalékokból levonhatják. A külföldi értékpapirosok megadóztatása úgy történik, hogy a Francziaország területén forgalomban levő czímletek után járó kamatok s osztalékok valószínű összegét három évről három évre a pénzügyminiszter állapítja meg, s a franczia tőzsdéken csak az olyan czímletek jegyzése van megengedve, a melyeknek kibocsátói Francziaországban lakó képviselőt neveznek meg, ki az adófizetésért felelősséggel tartozik. Az olyan külföldi értékpapirosok birtokosai, a melyek a franczia tőzsdéken nem jegyeztetnek, tényleg adómentességet élveznek.

Angolországban a kamatok, járadékok és osztalékok a *jövedelmi adó* (income tax) harmadik osztályában találják megrovásukat. Az állami kötelezvények s egyéb belföldi értékpapirosok után járó adót a kamatokat kifizető pénztár, a külföldi értékpapirosok után járó adót pedig az illető fizetőhely vonja le és szolgáltatja be az állampénztárba. Az olyan külföldi czímletek kamatai, a melyekre nézve Angolországban nem állanak fenn fizetőhelyek, vagy a melyekre nézve külföldön is vannak fizetőhelyek, az adóterhet könnyen kikerülhetik, mert csak bevallás útján vonhatók adó alá. Minthogy az angol jövedelmi adótörvény a külföldön elhelyezett tőkékből eredő és nem Angolországban lakó külföldiek által húzott jövedelmekre abban az esetben sem terjeszti ki az adófizetési kötelezettséget, ha ezek a jövedelmek Angliában kerülnek kifizetés alá: a külföldi szelvényeket az angol fizetőhelyek abban az esetben levonás nélkül fizetik ki, ha a szelvény benyújtója esküvel megerősített nyilatkozatot tesz, hogy nem Angolországban lakó külföldi állampolgár, az adómentességben részesítendő szelvénynek és czímletnek ő a tulajdonosa és hogy sem angol alattvalónak, sem Angolországben lakó külföldinek nincs része benne. — Az ingatlanokat terhelő adósságok kamatai az income tax első osztályában azzal vannak megadóztatva, hogy a tulajdonos az adóssági kamatokat nem vonhatja le, azonban a hitelező terhére beszámíthatja a kamatokra eső jövedelmi adót. A takarékpénztárak, munkásbiztosító szövetkezetek, kórházak, elmegyógyító intézetek és jótékony egyesületek tőkejövedelmei adómentesek.

Poroszországban, *Szászországban*, *Hesszenben* s a kis német államokban nem áll fenn önálló tőkekamatadó és a tőke- és járadékjövedelmek csak az *általános jövedelmi adónak* tárgyai.

Bajorország hozadéki adói közt a tőkekamatadó az 1848-ik év óta szerepel. Utolszor az 1899. évi junius 9-iki törvény szabályozta. Alája tartoznak: *a)* a birodalmi és állami kölcsönökből, községi és más nyílvános testületi kölcsönökből, továbbá az elsőbbségi kötelezvényekből és záloglevelekből, jelzálogi követelésekből, járadékadósságokból származó kamatok vagy járadékok, azután a leszámolási, folyószámlai és takarékpénztári követelésekből, szolgálati s egyéb óvadékokból, előlegekből, vételárhátralékokból és más

kamatozó tőkeelhelyezésekből folyó kamatok; *b)* a részvényekből s a közkereseti társaságok és gazdasági szövetkezetek részjegyeiből származó kamatok, járadékok és osztalékok, tekintet nélkül arra, hogy az illető vállalat Bajorországban vagy másutt egyébnemű adóval meg van-e terhelve; *c)* azok a kamatok, a melyeket váltók, pénztári jegyek és egyéb, ú. n. nemkamatozó tőkekövetelések magukban foglalnak. — Az adókulcs 70 márka évjáradéktól kezdve 100 márkáig 1½%, 100 márkán felül 400 márkáig 2%, 400—700 m. 2½%, 700—1000 m. 3%, 1000—30.000 m. 3½%, 30.000—100.000 m. 3¾%, 100.000 márkán felül 4%. — A 70 márkán alúli jövedelmek nem esnek tőkejáradékadó alá. Az olyan tőkejáradékok, a melyek évi ingadozásnak vannak alávetve, a megelőző két év átlagos eredménye szerint rovandók meg. A nemkamatozó tőkekövetelésekben foglalt kamatok fejében, a mennyiben más összegű kamathozadék meg nem állapítható, a tőkekövetelés 3%-a számítandó. — Ki vannak véve a tőkejáradékadó alúl: 1. az állam; 2. az idegen államokat képviselő követségi és konzuli személyzet; 3. a jótékonysági s oktatási intézetek és alapítványok, az egyházi javadalmak törzsvagyonához tartozó tőkék; 4. a templomi és vallási alapítványok, templomépítő egyesületek, a mennyiben megadóztatásuk esetében nem lennének képesek föladatukat betölteni; 5. az oly segítő, nyugdíjazó, betegápoló, temetkező pénztárak vagy egyesületek, a melyek nincsenek hatósági felügyelet alá helyezve, a mennyiben közhasznú működésük igazolva van; 6. az olyan szövetkezeti kölcsönpénztárak, a melyeknek tőkejáradékai — az üzleti részjegyeknek a törvényes kamatlábat meg nem haladó kamatozását nem véve tekintetbe — alapszabályszerűleg közhasznú czélra szolgáló alap alakítására vannak rendelve; 7. az 1892. évi május 26-iki fináncztörvény által az önkormányzati testületek kezelésébe bocsátott tőkék kamatai; 8. oly intézetek, társulatok vagy szövetkezetek, a melyek idegen tőkét kereseti üzletekben használnak, a mennyiben a belőle folyó járadékot a részeseknek kiszolgáltatják és ennélfogva a járadék a részeseknél esik adó alá; 9. az iparos által húzott az a járadék, a mely a saját vállalatában elhelyezett üzemi tőkéből vagy az iparszerű forgalom czéljára szerzett forgalmi papirosokból vagy váltókból származik; 10. a 400 márka évi összeget meg nem haladó tőkejáradék után — ha együttvéve 700 márkánál nem nagyobb jövedelmet húznak — a következő személyek: özvegyek, elvált vagy elhagyott feleségek, atyátlan kiskorúak, továbbá napszámosok, cselédek, bérszolgák, ipari segédek, gyári munkások, irnoki munkát végző személyek, ha szolgálati viszonyuk nincs egy hónapra vagy hosszabb időre biztosítva, a munkaadó vagy a családfő által élelmeztetnek és saját lakással nem bírnak, valamint a keresetükben korlátozott személyek. — Az olyan adókötelesek, a kiknek évi tőkejáradéka 2000 márkát meg nem halad, ha más kereseti forrásból csekély jövedelmet húznak vagy egyébnemű jövedelemmel egyáltalában nem bírnak, a rendes adótételnek felét fizetik. Az olyan adóköteleseknél, kiknek évi tőkejáradéka 3000 márkát és összes évi jövedelme 5000 márkát meg nem halad, a teljesítőképességet lényegesen apasztó viszonyok (a gyermekek eltartása és nevelése által okozott rendkívüli megterhelés, szegény sorsú rokonok eltartásának kötele-

zettsége, tartós betegség és különös balesetek) olyképen tekintetbe veendők, hogy a tőkejáradékadó a következő alacsonyabb adótétel szerint mérsékeltessék, a mennyiben pedig az adóköteles évi járadéka a legkisebb százaléktétel szerint volna megrovandó, teljes adómentesség nyujtandó. — Az adóköteles az általa fizetendő szenvedő tőkekamatokat vagy szenvedő járadékokat s az adó alá eső kamat vagy járadék élvezetével összekötött magánjogi terheket levonásba hozhatja. Az adóköteles önkéntes szolgáltatásaiból álló és alapítványoknál az alapítványi czélokra fordított kiadásokhoz tartozó terhek nem hozhatók levonásba. — A tőkejáradékadót az adózó felek bevallása, szükség esetében hivatalból beszerzett adatok alapján az adófizetők soraiból választás útján alakított bizottságok vetik ki.

Württembergben az 1903. évi augusztus 8-iki törvény szerint az összes kamatjövedelmek (az u. n. nemkamatozó követelésekben s a sorsjegykölcsön-nyereményekben foglalt kamatok is), osztalékok, élet- és időjáradékok, a királyi ház tagjai által húzott, a királyi kamarai vagyont terhelő járadékok tőkekamatadó alá esnek. Adókötelesek: 1. a württembergi alattvalók azok kivételével, a kik a nélkül, hogy Württembergben lakóhelylyel bírnának, Württembergen kívül tartózkodnak, és a kik valamely más német államban vagy a Birodalom oltalma alatt álló német területen szolgálati lakóhelylyel bírnak; 2. más német állam alattvalói, ha a nélkül, hogy saját államukban lakóhelylyel bírnának, Württembergben laknak, vagy a nélkül, hogy a Németbirodalomban vagy ennek oltalma alatt álló német területen állandó lakóhelylyel bírnának, Württembergben tartózkodnak, végre ha Württembergben szolgálati lakóhelylyel bírnak; 3. azok a külföldiek, a kik Württembergben egy évnél hosszabb ideig tartózkodnak. Az adófizetési kötelesség a közjogi testületekre, alapítványokra, a jogi személyiség jogával felruházott egyesületekre, részvénytársulatokra, részvényekre alapított betéti társaságokra, bányatársulatokra, kereseti és gazdasági szövetkezetekre s a nem meghatározott számú tagokra korlátozott személyi egyesületekre is kiterjed. Az adó alúl az idegen államokból folyó kamatok és járadékok sincsenek kivéve. Mentesek: a király és királyné (azonban az udvari kamarai vagyonhoz tartozó tőkékre és járadékokra nem terjed ki az adómentesség); a követségek személyzete; özvegyek, elvált vagy elhagyott feleségek, atyátlan kiskorúak, keresetképtelenek, a mennyiben mindezeknek összes évi jövedelme 500 márkánál kevesebb; az állam által fentartott intézetek; az egyházi alapok s az istentiszteleti czélokra rendelt alapítványok; a közhivatalnokok és szolgák, valamint hozzátartozóik és hátramaradottjaik ellátására és támogatására szolgáló alapítványok és intézetek; a birodalmi és országos törvények alapján alakított betegsegítő, nyugdíjazó, rokkantsági stb. pénztárak és szövetkezetek; a nyílvános oktató és nevelőintézetek s az ezek czéljaira rendelt alapítványok; a jótékonysági egyesületek, intézetek és alapítványok azok kivételével, melyek kizárólag vagy túlnyomóan meghatározott családok tagjainak előnyére szolgálnak; a közhatósági kezelés alatt álló takarékpénztárak, a mennyiben tőkéik hozadékát a betevőknek kiszolgáltatják, valamint az ilyen takarékpénztárakban elhelyezett betétek kamatai, ha egy-egy betevő-

nek betéte 1000 márkát meg nem halad. — Az adóssági kamatok levonását nem engedi meg a törvény. — Az adóalapot az adózók bevallása, továbbá az állami és községi hatóságok s az adófizetők viszonyaival ismerős személyek közlései nyomán állami hatóságok határozzák meg. — Az adókulcsot a költségvetési törvény állapítja meg.

Ausztriában az 1897-ik év végéig a kamatjövedelmek és járadékok az 1849. évi október 29-iki nyíltparancs által behozott jövedelmi adó harmadik osztályába tartoztak. A föld- és házadóval megrovott ingatlanokban, valamint az ipari és kereskedelmi vállalatokban elhelyezett tőkék kamatai a törvény szerint nem közvetetlenűl, hanem olyképen lettek volna megadóztatandók, hogy az adósnak jogában állott volna a kamatra eső jövedelmi adó összegét a kamatok kifizetése alkalmával levonásba hozni. Ez az adóztatási mód az angol *income tax* utánzása akart lenni. Csakhogy a míg az angol törvény az adóst megillető adólevonási jognak szerződésszerű kizárását érvénytelennek jelenti ki s azt a hitelezőt, a ki a kamatokra eső adónak a kamatokba való beszámítását meg nem engedi, büntetéssel sujtja, addig *Ausztriában* nem esett a levonási jog megtagadása büntetés alá s az adósok — mint a gazdasági küzdelemben rendszerint gyöngébb felek — a levonási jogot nem érvényesíthették úgy, hogy a hitelezők tényleg adómentességet élveztek. — Az 1868-ik évi junius 20-iki törvény elrendelte, hogy az 5%-os egységes járadékadóssággá átváltoztatandó államadóssági czímletek 16%-os, fel nem emelhető adóval terhelendők. Az adómenteseknek nem nyílvánított állami, tartományi és társulati kölcsönökből, valamint a nyílvános alapok kötelezvényeiből folyó kamatok az 1859-ik év óta szelvényadó alá estek. A külföldről származó tőkejövedelmek nem kerültek adó alá. A nem levonások útján megadóztatandó kamatokat a hitelezők bevallani tartoztak. Azonban a bevallási kötelességnek a súlyos (10%-os) adótétel miatt a legkevesebb hitelező tett eleget. Az ingatlanokban s az ipari és kereskedelmi vállalatokban elhelyezett tőkék után fizetett kamatoknak fent említett tényleges adómentességén és a nagyszámú törvényes adómentességeken kívül a túlságosan súlyos adótétel okozta, hogy a volt osztrák jövedelmi adó III. osztályának pénzügyi eredménye az ingó tőkék mennyiségének nagyarányú gyarapodása daczára sok adókerületben évről-évre apadást mutatott.

Az 1898. évi január 1-én hatályba lépett 1896. évi október 25-iki törvény — okúlva a régi adórendszer fogyatékosságain — a volt jövedelmi adó III. osztályát önálló *járadékadóvá* alakította át s a tőkekamat és járadékok megadóztatását teljesen új alapokon rendezte. Az említett törvény szerint a járadékadó fizetésének kötelezettsége kiterjed mindenkire (fizikai és jogi személyekre), ki vagyontárgyakból vagy vagyonjogokból olyan bevételeket szerez, a melyek föld-, ház-, kereseti- vagy fizetési adóval közvetetlenűl megróva nincsenek. Ez a határozat a korábbi állapothoz képest tetemesen kiszélesíti a járadékadó alapját, a mennyiben a régi jövedelmi adó III. osztálya alá csakis a belföldön elhelyezett vagyonból folyó jövedelmek tartoztak. Az új járadékadó alapja azzal is gyarapodást nyert, hogy az adósok adólevonási joga s a takarékpénztári betétek adómentessége megszünt. *Járadékadó alá eső bevéte-*

lek: 1. az állam, nyílvános alapok és tartományok kötelezvényeinek s a tartományi, járási és községi kölcsönöknek kamatai és járadékai; 2. minden más, bármely néven előfordúló nyílvános vagy magán, okiratolt vagy nem okiratolt, biztosított vagy nem biztosított kölcsönök, kölcsön- vagy más tőkekövetelések kamatai, nemkülönben a részkötelezvények, záloglevelek, jelzálogos kölcsönök, egyszerű adóslevélre vagy váltóra adott kölcsönök, továbbá a vételárhátralékok, folyószámlai követelések, óvadékok, letétek, pénztári jegyek és takarékbetétek kamatai; 3. a kamatokat helyettesítő leszámítolási nyereségek; 4. az iparüzletek, ipari jogosítványok és egyéb, sem földadó, sem házadó alá nem tartozó tárgyak bérbeadásából folyó bérjövedelmek; 5. mindennemű járadékok, kivévén azokat, a melyek valamely teljesített szolgálat közvetetlen ellenértékét teszik, névszerint azok a járadékok (örökösödési, idői, életjáradékok), a melyeket biztosító, ellátó intézetek, nyugdíjazó, özvegyi vagy más pénztárak vagy hasonló intézetek meghatározott betétek ellenében nyújtanak, vagy a melyek ajándékozáson, végakaratnyílvánításon vagy járadékvásárláson alapúlnak; megváltási és kártérítési járadékok, államosított vállalatokért fizetett megváltási járadékok, tartásdíjak; haszonvételi és szolgalmi jogokból, földterhekből és hasonló jogosítványokból eredő bevételek; 6. egyéb visszatérő fizetések, teljesítések és gyámolítások, a mennyiben a szolgáltató nyújtásukra jogerősen kötelezte magát, vagy azokra törvény vagy birói itélet erejénél fogva van kötelezve; mint különösen: az élelmezési teljesítések, jogosítványok gyakorlásának abbanhagyása fejében járó vagy jogosítványok, szabadalmak, kiváltságok, találmányok és efélék mások által leendő gyakorlásának, illetőleg használatának megengedéséből származó bevételek; 7. a külföldi értékpapirosok kamatai és osztalékai, a mennyiben ezek a bevételek az azokat átvevő személyek által netalán fizetendő személyes jövedelmi adón kívül, az illető külföldi államban nincsenek különleges egyenes adóval megróva. Az olyan vállalatok részvényei és elsőbbségi kötelezvényei, a melyek bárcsak üzemük egy részétől Ausztriában kereseti adót fizetnek, nem tekintendők külföldi értékpapirosoknak. — *Nem esnek járadékadó alá:* az állam s a tartományok; járások és községek az időlegesen elhelyezett adópénzek s az átvett, de nem azonnal fölhasznált kölcsönpénzek kamatai után; olyan intézetek s alapok, melyeket az állam nem magánjogi czímen nyújtott évi segítségben részesít; az összesített árvapénztárak, rokkantsági alapok, betegek ápolására, szegények ellátására és támogatására szolgáló s egyéb jótékonysági intézetek, továbbá templomok építésére rendelt alapok, valamint a tanításra szánt nyílvános intézetek; a postatakarékpénztár és a nála elhelyezett betétek kamatai; a kereseti adó alúl fölmentett kereseti és gazdasági szövetkezetek s előlegező pénztárak; azok a személyek, a kiknek járadekadóköteles bevétele magában véve, vagy egyéb nemű jövedelmükkel együtt évi 1200 koronát meg nem halad; azok a hozzájárulások, a melyeket egyik házastárs a másiktól, továbbá gyermekek szülőiktől vagy a szülőket helyettesítő rokonaiktól, vagy szülők gyermekeiktől kapnak; azok az államadóssági kamatok s a megszüntetett jövedékek fejében fizetett azok a kárpótlási járadékok, a melyekre az 1868. évi junius 20-iki törvény vonatkozik; az osztrák-

magyar bank osztalékai; a nyilvános számadásra kötelezett vállalatokat terhelő elsőbbségi és jelzálogi adósságok kamatai, melyek ezeknek a vállalatoknak megadóztatása alkalmával az adóköteles hozadékhoz hozzászámítandók s a melyekre nézve az említett vállalatokat az adólevonás joga illeti meg; azok a kamatok és járadékok, a melyeknek adómentességét külön törvény biztosítja; a kereseti adó alá tartozó vállalkozók által húzott olyan kamatok és járadékok, a melyekről kimutatható, hogy a kereseti adó alá eső üzleti hozadéknak egy részét teszik; a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok által kifizetett azok a kamatok, a melyek ezeknek a vállalatoknak megadóztatása alkalmával az adóköteles hozadékból levonásba nem hozhatók; a házadó alúl rendeltetésüknél fogva fölmentett épületek hozadéka.

Az osztrák járadékadó kirovása egy évre szól. Az állandó bevételek az adóévet megelőző évben tényleg elért összegük szerint, a változó nagyságú bevételek pedig az első adókivetés alkalmával a tényleges összeg szerint, a második adókivetéskor az utolsó két esztendő átlaga szerint és a további kirovások alkalmával az utolsó három év átlaga alapján veendők adó alá. Ha a változó bevételek ennyi ideig, vagy az állandó bevételek egy teljes év óta még nem állnak fenn, fennállásuk időtartamának átlaga, illetőleg a valószinű évi hozadék összege szerint adóztatandók meg. Ha az adóköteles járadékélvezet vagy egy része termékekből, használatokból vagy egyéb teljesítésekből áll, a termékek pénzértéke a megelőző évi átlagos ár szerint, a használatok és egyéb teljesítések pénzértéke pedig becslés útján állapítandó meg. Évjáradékoknál csak a bennük foglalt kamatösszeg jön számításba. — A szenvedő kamatok az adóköteles járandóságból rendszerint le nem vonhatók. Levonásnak csupán a következő esetekben van helye: 1. ha meghatározott járadékon magánjogi czímen alapúló olyan teher fekszik, a mely a járadékkal közvetetlen kapcsolatban van s a járadékélvező jövedelmét kevesbíti. Alapítványoknál az alapítási költségek nem hozhatók levonásba. 2. A leszámítolási és folyószámlai kamatok levonhatók. 3. Az iparüzletek bérbeadásából folyó bérjövedelemnél a bérleti tárgy fentartásával egybekötött igazgatási és fentartási költségeket — ideértve a fölszerelés, illetőleg az üzemi anyagok elhasználása által okozott értékcsökkenésnek leírását is — csak abban az esetben lehet levonásba hozni, ha nem a haszonbérlő köteles ezeket a terheket viselni.

Az adókulcs: *a)* 10% a belföldi államadósság azon részeinek kamatai után, a melyek a járadékadó alúl külön törvény által nincsenek fölmentve s az 1868. évi junius 20-ki törvényen alapúló súlyosabb adótétel alá nem esnek (kivévén a gmundeni, aussei és halleini sóbányákra bekebelezett utalványokat), továbbá az államosított vagy állandó időre állami kezelésbe vett vállalatokért fizetett megváltási járadékok után, végre a járadékadó hatályba lépése előtt kibocsátott nyilvános alap-, rendi és tartományi kölcsönök kamatai után; *b)* 3% az iparüzletek bérbeadásából eredő bérjövedelem után; *c)* 1½% a takarékpénztáraknál, kereseti és gazdasági szövetkezeteknél és előlegező pénztáraknál elhelyezett takarékbetétek kamatai, a tartományi jelzálogintézetek, továbbá a nyerészkedő czél kizárásával alakúlt, a kölcsönösség elvére alapított jelzálogintézetek és takarékpénztárak zálogleveleinek kamatai, vala-

mint a más tartományi hitelintézetek által az adott kölcsönök alapján kibocsátott kötelezvények kamatai után; *d)* 2% a többi járadékadóköteles bevétel után. Két százalékos adó alá esnek különösen a községi kölcsönök kamatai, a jelzálogi bankok által kibocsátott záloglevelek kamatai, a külföldi értékpapirosok kamatai és osztalékai, a mennyiben a külföldön nincsenek hasonló módon megadóztatva, továbbá a sóbányautalványok, pénztári jegyek, jelzálogi kölcsönök, letétek kamatai, váltóleszámítolási nyereségek, a biztosító és ellátó intézetek által fizetett járadékok, ajándékozáson, végakaratnyílvánításon vagy járadékvásárláson alapúló járadékok, tartásdíjak stb.

A járadékadó (kivévén azokat az eseteket, a melyekben az adót levonás útján az adós szedi be) abban az adóközségben irandó elő és szedendő be, a melyben az adóköteles rendes lakóhelye van. Ha a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kötelékébe tartozó adóköteles nem ezekben az országokban lakik, az adó az adózó illetőségi községében irandó elő és szedendő be. A nem belföldön lakó külföldiek járadékadója abban a községben irandó elő, a melyben az adós lakóhelye van. — A kamatok, járadékok vagy osztalékok kifizetése alkalmával levonás útján beszedett adót az adós szavazatosság terhe alatt az állampénztárba tartozik beszállítani. Ilyen levonás teljesítendő: 1. az állam, tartományok és nyílvános alapok pénztárai által; 2. a járások, községek és nyílvános számadásra kötelezett vállalatok pénztárai által: *a)* az általuk kibocsátott értékpapirosok után járó kamatokra és járadékokra nézve, akár szelvények beváltásával, akár — mint a pénztári jegyeknél — más módon történik a kifizetés; *b)* a takarékbetétek kamataira nézve.

A járadékadó alá eső azokat a bevételeket, a melyek nem az adós által teljesítendő levonás alakjában adóztatnak meg, az adókötelesek bevallani tartoznak. Azok az adózók, a kik a megelőző adóévben már járadékadót fizettek, föltéve, hogy időközben lakóhelyüket nem változtatták és adóköteles bevételük nem szaporodott, a mennyiben az adóhatóság ez iránt különös felhívást nem intéz hozzájuk, a vallomás benyújtása alúl föl vannak mentve. Az adó ebben az esetben úgy rovandó ki, mintha az adózó a megelőző évi állapotnak fenmaradását beismerte volna. — A járadékadót kizárólag *állami közegek* vetik ki s a fölszólalásokat is pénzügyi hatóságok intézik el.

Magyarországban a tőkekamatok és járadékok az 1874-ik év végéig az 1868. XXVI. t.-czikken alapúlt jövedelmi adó harmadik osztályában találták megrovásukat. Minthogy azonban az ipari vállalatokra s egyéb haszonhajtó foglalkozásokra, továbbá az állandó fizetésekre s tőkejövedelmekre kiterjedt jövedelmi adót az 1875. évi adótörvények részint az új kereseti adóvá, részint bányaadóvá és részvénytársulati adóvá alakították át: az 1875. XXII. t.-cz. a tőkejövedelmek és járadékok megadóztatására önálló adónemet, t. i. *tőkekamat- s járadékadót* léptetett életbe a nélkül, hogy az ezen adó alá tartozó jövedelmek megadóztatására nézve az addig érvényben volt elveken lényeges módosítást tett volna. Tőkekamat- és járadékadó alá esnek: mindazok a kamatok, osztelékok és jutalékok, a melyeket az *ország valamely lakosa* (fizikai vagy jogi személy) kézi- vagy jelzáloggal biztosított vagy egyszerű

adóslevelekre, váltókra vagy bármi nemű kötelezvényekre bel- vagy külföldön kölcsön adott, továbbá hitbizományi, családi vagy alapítványi tőkékből, életjáradékokból, özvegyi ellátásból vagy rokonsági évjáradékból, belföldi földbirtokkal összekötött, a földadó alá nem tartozó dologi jogosítványokból (malomjogból, vadászati, halászati, mészárszéki, vámszedési stb. jogból), külföldön fekvő föld- vagy házbirtokból, külföldi részvényekből, vagy külön törvény által adómentességben nem részesített állami és törvényhatósági adóslevelekből húz, — végre a pénzintézeteknél és takarékpénztáraknál gyümölcsözés végett elhelyezett tőkékből folyó jövedelmek. Minthogy a magyar adórendszerben nincs személyes jövedelmi adó, a törvény a külföldről folyó jövedelmeket is tőkekamat- és járadékadó alá veszi, s ezek a jövedelmek csak abban az esetben részesülnek adómentességben, ha a fél bebizonyítja, hogy az adót ezek után a jövedelmek után már egy oly külföldi államban lefizette, a mely ebben a tekintetben Magyarország irányában a viszonosság elvét követi. A tőkekamat- és járadékadónak a személyes jövedelmi adó elve szerinti rendezése magyarázza meg azt a rendelkezést is, hogy a külföldi lakosok vagy külföldi jogi személyek az országban elhelyezett tőkéik kamatai után meg nem adóztathatók. Világos, hogy azokra a kamatokra, a melyekből a megfelelő adóösszeget a kamatélvező rovására a kamatokat kifizető pénztár tartja vissza és szolgáltatja be az állapénztárba (jelesül a külön törvény által adómentességben nem részesített állami törvényhatósági és társulati kötelezvények s a bankoknál és takarékpénztáraknál elhelyezett betétek kamataira) nem terjed ki ez a határozat, mert a szelvényadó alakjában beszedett tőkekamatadó legszorosabb értelemben vett *tárgyi adó*, mely a kamatot forrásánál, az adósnál ragadja meg, ennélfogva a hitelező személyes viszonyait teljességgel nem veheti tekintetbe. Az említett kamatokon és járadékokon kívül adómentesek még: a kir. udvartartás költségei, a diplomácziai személyzet s az országban egy évnél rövidebb ideig tartózkodó idegenek járadékai, tőkejövedelmei és külföldről folyó egyéb nemű jövedelmei, a tudományok előmozdítására s a nyílvános közoktatás czéljaira szolgáló tőkék kamatai, kolduló és betegápolással foglalkozó szerzetek kamatjövedelme, a köztisztviselői biztosítékok után járó kamatok, a belföldi részvények után fizetett osztalékok (mivel forrásuk, a részvényvállalat tiszta üzleti eredménye, 10%-os önálló adónemmel, a nyílvános számadásra kötelezett vállalatok és egyesületek adójával van megterhelve), a postatakarékpénztárban elhelyezett betétek kamatai s a 630 koronát túl nem haladó kamat vagy életjáradék, ha az illető fél összes jövedelme adósságainak levonása nélkül a nevezett összegnél nem több. Az adóssági kamatokat nem lehet az adókivetés alkalmával az adóalapból levonni; de ha a kamatjövedelem vagy járadék élvezetével oly magánjogi teher van összekötve, a mely annak összegét kevesbíti: az adóköteles ezt a terhet az adóalap bevallása alkalmával levonhatja. Az adókulcs az özvegyi jog czímén az özvegy ellátására kiszolgáltatott, valamint azok után az életjáradékok után, melyeket a szülők a gyermekeknek vagy unokáknak átengedett vagyonért a maguk részére kikötnek, 5%; a tőkekamat- és járadékadó alá tartozó minden egyéb jövedelem után 10%. Az adó-

évet megelőző évben élvezett összeg után fizetendő adót az adókötelesek bevallása nyomán, vagy ha a bevallást elmulasztanák, a más úton beszerzett adatok (a zálogjogi bekebelezésekre vonatkozó birói végzések, a váltókeresetekhez mellékelt váltókról szerkesztett kimutatások, stb.) alapján *Budapesten* a kir. adófelügyelő, *másutt* a kir. pénzügyigazgatóság állapítja meg.

53. §.

A törlesztéses járadékok megadóztatásának módja.

Mivel az év- és életjáradékok, valamint a túlélési csoportok (tontinák) alakjában szervezett társulati hitelezéseknél előfordúló járadékok a közönséges kamatjövedelemtől eltérő természetűek, az a kérdés merűl föl, vajjon miféle rendszer követendő ezeknek a járadékoknak megadóztatására nézve?

Az év- és életjáradékok s az ú. n. tontina-járadékok abban különböznek a közönséges kamatjövedelemtől, hogy a míg ez utóbbi a tőke használatának árán kívül csak a valamennyi hitelezésnél előfordúló koczkázati díjat foglalja magában, ennélfogva a tőke visszafizetéséig fizetendő, addig a szóban levő járadékok lassanként magát a tőkét is törlesztik s az *évjáradékot* az adós meghatározott számú éveken át, az *életjáradékot* a hitelező elhalálozásáig, a *tontina-járadékot* pedig mindaddig fizeti, a míg a tőkét közösen kölcsön adott, hasonló korú tagokból álló társulatnak csak egy tagja is életben van.

Azon az alapon, hogy az adós a törlesztéses járadék fizetésével a tőkét is törleszti, némelyek azt kívánják, hogy az állam csupán a járadéki összegnek azt a részét vegye adó alá, a mely a tőke törzsértékének megújítására, vagyis a törlesztésre szánt tőkerészlet levonása után mint *egyszerű kamatjövedelem* marad fönn. Kétségtelen való, hogy a törlesztéses járadék *egyszerű kamatra* és *tőkerészletre* vezethető vissza, azonban mégis megfelelőbbnek tartom, ha a törvény a szóban forgó járadékokat minden levonás nélkül rendeli megadóztatandóknak. A hitelező a részére fizetett járadékot jövedelemnek és nem egyúttal tőkének is tekinti. A tőkepénzes, a ki tőkéjének ilyféle elhelyezésére szánja el magát, lemond tőkéjéről, lemond róla, hogy a tőkét mint olyat visszanyerje, és ha vissza is akarná tőkéjét szerezni, ezt csak úgy tehetné, ha a folyó járadékokból újból tőkét gyűjtene. Ha valaki a bizonyos ideig élvezendő járadékért tőkéjét adja oda,

az államnak annál kevésbbé állhat tisztében a járadék egy részét az adóztatás alúl kivenni, mert ezzel csak a közgazdasági szempontból nem kivánatos tőkefogyasztást mozdítaná elő. És ha elvben el is ismerjük a tőketörlesztő részlet levonásának jogosúltságát, adókezelési nehézségek gátat emelnek a szóban levő járadékoknak olynemű megrovása ellen, hogy a törvény csupán a törlesztéses járadékokban foglalt egyszerű kamatjövedelmet vonja be az adóalapba. Ha az állam vagy életbiztositó társulat az adós, a tőketörlesztő részlet s a tulajdonképi kamatjövedelem összegének megállapítása nem ütközik ugyan legyőzhetetlen akadályba, de ha magánadósok fizetik a járadékot, kik sok esetben maguk sem ismerik a törlesztőrészlet összegét, nem volna lehetséges az adóbevallások ellenőrzése, s a tényleges törlesztés arányát meghaladó nagyságú törlesztőhányadok levonásával űzött visszaélések nagyon sűrűn fordúlnának elő.

54. §.

A tőkekamatadó nagysága s a kamatadómentességek.

Minthogy a tőkekamat fundált jövedelem, ez pedig az időleges jövedelemnél nagyobb adózóképességet tartalmaz, a tőkekamatra nézve a teherviselés arányosságának elvéből kifolyólag súlyosabb adótételt kell kívánnunk, mint akár a személyes szolgálatok hozadékára, akár a részben szintén munkajövedelemből álló közönséges ipari keresetekre nézve. Azonban a föld- és házadónál mérsékeltebbnek kell a tőkekamatadónak lennie, mível a tőkekamatadó tárgya vagy legalább egy része elveszhet, a míg a föld- és házbirtok a véletlen elenyészés kevesebb esélyének van kitéve. Ezenfelűl a nemzetgazdaság fejlődése, valamint a konjunkturák által előidézett értékemelkedés a kölcsöntőkéknél nem fordúlhat elő.

Az adócsavar túlságos megfeszítésétől természetesen a tőkekamatadónál is őrizkedni kell. A túlságosan súlyos adó a tőkeképződést akadályozza s a tőkéket külföldre űzi. Továbbá szem előtt tartva, hogy a tőkekamatadó az adóviselés alúl való kibúvás könnyűségénél fogva sok tőkét egyáltálában nem, vagy a többinél enyhébben terhel, a szóban levő adó aránytalansága súlyos adókulcs mellett kétszeresen nyomasztó. Mondanunk sem kell, hogy oly államban, a melyben a hozadéki adókon kivül *általános jövedelmi adó* is fönn-

áll, a tőkekamatadónak mérsékeltebbnek kell lennie, mint a hol a kamatjövedelem egyedűl tőkekamatadó alá esik.

A kis kamatjövedelmeket némely állam (*Ausztria, Magyarország, Bajorország, Báden*) törvényei adómentességben részesítik. Kimutattuk a 31. §-ban, hogy a létminimum adómentességének elve a hozadéki adóknál nem bír jogosúltsággal. Ezenfelűl, ha a törvény a kis kamatjövedelmet kiveszi az adó alúl, a legkisebb földrészleteket, valamint az egykét szobából álló házakat s a legkisebb ipari üzleteket pedig megadóztatja, következetlenségbe esik, melynek még a kis tőkepénzeseknél is szegényebb sorsú adózók adják meg az árát, ezek lévén kénytelenek a kis tőkejövedelmek adózatlanúl hagyása által okozott hiányt pótolni.

A takarékosság előmozdítása érdekében némelyek a takarékpénztáraknál és pénzintézeteknél elhelyezett tőkék után fizetett kamatok adómentességét hozták javaslatba. Ámde a mérsékelt adó nem tart senkit vissza a takarékosságtól, a mint megfordítva egymaga az adómentesség nem indít senkit tőkegyűjtésre. Az adóztatásnak különben is a közterhek igazságos megosztása és nem a takarékossági érzület fejlesztése a czélja. Ha a takarékossági érzület fejlesztése elégséges ok volna a takarékpénztáraknál és bankoknál elhelyezett betétek adómentességére, a más módon elhelyezett megtakarításokat is adózatlanúl kellene hagyni. Legföljebb emberiességi szempontból a csekély összegű betétek adómentességének lehetne védelmére kelni. De ha a kisebb betétek kamatait fölmentené a törvény az adó alúl, a tőkepénzesek tőkéiket álnévre vagy előmutatóra szóló betéti okiratok mellett fölaprózott részletekben helyeznék el, s ezen az úton azok is adómentességet érnének el, a kik nem szorúlnak adókedvezményre. Az előadott szempontoknak kell tulajdonítanunk, hogy újabb időben több állam törvényei (nálunk az 1883: VII. t.-cz., *Bádenben* az 1884. évi junius 20-án, *Hesszenben* az 1884. évi julius 8-án, *Ausztriában* az 1896. évi október 25-én kelt törvény) megszüntették a takarékpénztári betétek kamatainak adómentességét.

Minthogy a betéti könyvecskéket, pénztári jegyeket s egyéb betéti okiratokat a takarékpénztárak és bankok álnévre s előmutatóra is kiállítják, tehát a betéteket nagyon könnyű eltitkolni, a szóban levő kamatokat csak az azokat kifizető intézeteknél lehet megadóztatni. A takarékpénztárakat és bankokat egyszerűen a kifizetett, valamint a tőkéhez hozzáírt kamatoknak az adóhatósággal leendő

közlésére s a kamatösszegből levont adónak az állampénztárba való beszolgáltatására kell kötelezni.

55. §.

Az iparadó általában s annak kivetési módjai.

Rau: II. 358. §.; Parieu: I. 281. l.; Hock: 205. l.; Pfeiffer: II. 189. l.; Eisenhart: 60. l.; Höfken: 220 l.; Umpfenbach: 265. l.; Leroy-Beaulieu: II. 1. l.; Schäffle: Steuerpol. 320. l.; Eheberg: 223. l.; Kautz: 219. l.; Wagner: Schönberg kézik. III. 274. l.; Hoffmann: Versch. Methoden d. ration. Gewerbebest. Tübingai folyóirat, 1850.; *ugyanettől a szerzőtől:* Die Zulässigkeit einer landwirthsch. Gewerbesteuer. Tübingai folyóirat. 1854; Vocke: Die Besteur. d. Gewerbe in England. Tüb. folyóirat. 1862.; Dietzel: Die Best. d. Aktien-Gesellschaften. Köln, 1859.; Hecht: Die staatliche Besteuerung der Aktien-Gesellschaften in Deutschland. Finanz-Archiv. VII évf.; Arndt: Die Besteuerung der Bergwerke. Jahrbücher für Nationalök. Neue Folge. II. k.; Krause: Eisenbahnsteuer. Handwörterb. der Staatswiss. II. k.

Ha a törvényhozó a közteherviselés általánosságának és arányosságának elveihez híven a nemzeti termelés hozadékának minden ágát meg akarja adóztatni, az ipari vállalatok s egyéb haszonhajtó foglalkozások hozadékát is meg kell terhelnie. Erre az *iparadó* vagy *kereseti adó* szolgál.

A mai értelemben vett iparadó az újabb adónemek közé tartozik.* Minthogy a népélet alsó szakában a földbirtok az egyetlen nevezetes hozadéki forrás, a legtöbb állam kezdetben a fejadón kívül csak földadót szed. Mihelyt azonban a műipari termelés kifejlődik, a városi elem nagyobb közgazdasági fontossághoz jut, s az államkincstár a kiadások szaporodása következtében minden jelentékenyebb hozadéki forrást megragadni kénytelen, az államhatalom adóztató jogát az ipari vállalatokra is kiterjeszti.

Az iparadónak is vannak ellenzői. Különösen kirovásának nehézségét, eredményének folytonos hullámzásait, a műipar fölvirúlására gyakorolt káros hatását s a fogyasztókra való áthárításá-

* A kéjházakat mint haszonhajtó üzleteket ugyan már *Athéne* és *Róma* is megadóztatták s a római császárok korában fennállott «*lustralis collatio*» némileg az iparadó helyét is pótolta, azonban ezek a szolgáltatások még nem voltak a tulajdonképeni iparadó gyökere. A mai értelemben vett iparadót először az 1791-ik évben *Francziaország* hozta be. Francziaországot követte az 1798-ik évben *Angolország*, a hol az ipari vállalatok hozadéka a jövedelmi adóban találja megrovását, azután 1813-ban *Ausztria*, az 1815-ik évben *Bajorország* és *Báden*, 1819-ben *Holland* és 1820-ban *Poroszország*.

nak könnyűségét szokták ellene fölhozni. De ezek az ellenvetések nem döntik meg az iparadó jogosúltságát. Mindaddig, a míg a törvényhozó a hozadéki adók rendszeréhez ragaszkodik, az iparadót, mint a föld-, ház- és tőkekamatadó kiegészítőjét, nem mellőzheti.

Az iparadó tárgyai. Az iparadó körébe nemcsak a műipari vállalatok, hanem a közönséges bérmunka kivételével az összes haszonhajtó foglalkozások tartoznak. Névszerint a kézműi, gyári és házi iparon kívül iparadóval rovandók meg: a kereskedelmi, bankári, biztositó, bizományi, szállító, gyógyszertári, vendéglői, italmérő, bánya- és kohó-vállalatok. Azt, hogy mely foglalkozások tartoznak az iparadó vagy az annak helyét pótló, bármily elnevezésű adónem alá, a törvénynek lehetőleg kimerítően és részletesen kell meghatároznia, nehogy az adóigazgatásban kétségek és zavarok fordúljanak elő. A legtöbb tételes adórendszer a szellemi és művészeti foglalkozást űző polgárokat is a kereseti adó alanyaivá teszi, s ez ellen nem is támaszthatunk kifogást, mivel ezen foglalkozások hozadékának kinyomozása s megadóztatása ugyanoly intézkedéseket követel, mint a valóságos iparüzletek hozadékának a megállapitása s a többi haszonhajtó foglalkozás után fizetendő adónak a kivetése. Azonban az állandó fizetések vagy külön adóval, t. i. *fizetési adóval,* vagy pedig mint hazánkban, a kereseti adó külön osztályában rovandók meg. Mivel a bányászati vállalatok s általában a bányamívelés körébe tartozó iparágak, valamint a részvénytársulati vállalatok üzleti eredményének kinyomozására különös intézkedések szükségesek, a bányavállalatok és részvénytársulatok némely államban (pl. *Olasz-* és *Magyarországban,* a részvénytársulatok *Ausztriában* is) önnálló adónemek álá esnek.

Némely állam legújabban a vándoripart, továbbá a nagy árúházakat, bazárokat s a nagy árúraktárakat az általános iparadó helyébe külön adó alá veszi. Erre a különszerű adóztatásra nem annyira pénzügyi, mint inkább közgazdasági tekintet, névszerint az állandó helyen megtelepedett iparosok megvédése, illetőleg a kis- és középiparosoknak a velük gyakran tisztességtelen módón versenyző nagy vállalatok ellen nyújtandó oltalom indította az illető államokat.

A mezőgazdasági iparadó. Sokan az iparadót a házi kezelés alatt álló födbirtokra is ki akarják terjeszteni. Ez a kívánság elvontan nem alaptalan, mivel a mezőgazdaság szintén tőkével űzött önálló ipari foglalkozás. Csakhogy ebben az esetben a földadó alapjának

meghatározása alkalmával a mezőgazdaságba fektetett tőke hozadédékát, valamint a vállalkozói nyereséget le kell számítani s a földadót csakis a puszta földbirtok haszonértékére kell vetni. Külön mezőgazdasági iparadó szedését azzal lehetne megokolni, hogy a házilag kezelt földbirtok tényleges hozadéka rendszerint meghaladja a kataszteri adóalapot, ennélfogva a többlet megszabadúl az adótól, és hogy a saját birtokát mívelő mezőgazda jövedelmének egy részét saját maga munkájából szerzi, holott munkájának hozadékát munkabér czímén a becslő közegek a kataszteri adóalap kinyomozásakor a termelési költségekhez számították. Azonban azt a hézagot, a melyet a megterhelés arányosságában a földadó oly esetekben támaszt, a midőn a valóságos hozadék nagyobb a kataszteri adóalapnál, nézetem szerint tanácsosabb *az általános jövedelmi adóval*, mint egy második *hozadéki adóval* kitölteni. Haszonbérleti kezelés alatt álló földbirtoknál a haszonbérlő üzleti nyeresége az általános iparadóval rovandó meg. A határozottan műipari jeleggel bíró mezőgazdasági iparágakat (czukorgyárakat, sör- és szeszfőzőket, olajgyárakat stb.) a legtöbb tételes adórendszer teljes joggal iparadóval terheli.

Az iparadó kivetése. Az iparadó kivetése nagy nehézségekbe ütközik. Az ipari vállalatok üzleti eredményét nem lehet sem hatósági, sem bizottsági becslés útján kinyomozni. Egyik további nehézség, hogy egy és ugyanazon iparüzlet hozadéka rövid időközönként is tetemes változásnak van alávetve. Azután, a különböző iparágakhoz tartozó, sőt az ugyanazon nemű ipari vállalatok hozadéka is oly eltérően alakúl, hogy a különböző üzletek összehasonlítása útján nem lehet az adóalapot meghatározni. Sok ipari vállatnál egyáltalában nincsen külső támasztópont, a melyből az adóhatóság az üzleti eredményre következtetést vonhatna. A legtöbb ipari vállalat hozadéka nemcsak a befektetett tőke nagyságától, az üzlet terjedelmétől, a munkások számától s az előállított termékek mennyiségétől és minőségétől, hanem ezeken kívül egyúttal a kérdéses termék vagy szolgálat nélkülözhetőségének fokától, a község népességétől, a lakosság anyagi helyzetétől, a termelési költségek kisebb-nagyobb állandóságától, továbbá a vállalkozó munkaerejétől, szorgalmától, képzettségétől, ügyességétől s üzleti hírnevétől, az üzleti konjunkturák többé-kevésbbé szerencsés fölhasználásától és egyéb oly tényezőktől is függ, a melyeket előre meg sem lehet határozni.

Némely ipari vállalat hozadékának kinyomozására a következő

adatok használhatók fel: *a)* az *álló tőke nagysága* (gyári vállalatoknál a gépek száma és termelőképessége, bérkocsiüzletnél a lovak száma, hajózási vállalatoknál a hajók teherhordóképessége, vendégfogadóknál a szobák száma), a melyből, tekintettel arra, hogy az álló tőke szakadatlanúl van-e alkalmazásban, a termékek mennyiségére lehet következtetni; *b)* a *forgó tőke nagysága* (különösen a munkások száma, a földolgozandó nyers anyag mennyisége s a raktári árúkészlet), mely kiváltképen a fogyasztási adóval sujtott czikkeket termelő vállalatoknál, pl. a czukor-, sör- és szeszgyáraknál, könnyen kideríthető; *c)* a termékek vagy ipari szolgálatok *kelendőségének mértéke; d)* az iparosok bizonyos osztályának vagy egyes iparosoknak *közismeretű jóléte*, figyelemmel arra, nem származik-e ez a jólét más hozadéki forrásból. Azonban ezeknek az ismertetőjeleknek használhatóságát nem kell túlbecsülni. A legtöbb esetben csak a *nyers* és nem a *tiszta hozadék* nagyságára engednek következtetést. Már pedig az egyenlő nagyságú nyers hozadékot szolgáltató ipari vállalatok tiszta hozadéka a vállalatok különszerű berendezéséhez és a vállalkozók képességeihez képest lényegesen különböző. Hiba volna továbbá az elősorolt ismertetőjelek közűl kizárólag egyet fogadni el becslési alapúl, és még együttesen is nem annyira az egyes üzletek hozadékának önálló megállapítására, mint inkább csak az ugyanahhoz az iparághoz tartozó vállalatok összehasonlítására használandók föl.

Egészben az a legsajnosabb, hogy az iparadó alá eső nagyon sok üzletnél és foglalkozásnál, pl. a magánosok pénz- és banküzleteinél, a bizományi és ügynöki üzleteknél és a szellemi foglalkozásoknál, épenséggel nincsenek olyan fölismerhető külső adatok, a melyek nyomán az adóalap csak hozzávetőleg is meg volna határozható, a miért ezeknek a foglalkozásoknak arányos megadóztatására az adókötelesek hazafiságán és kötelességérzetén s önadóztatás esetében az érdekelt pályatársak kölcsönös ellenőrködésén kívűl alig van egyéb biztosíték.

A kivitel nehézsége okozza, hogy az iparadóra nézve a legkülönbözőbb rendszerek állanak fenn. Az iparadó *nevezetesebb alakjai:*

1. A *Francziaországban, Belgiumban, Oroszországban* és *Romániában* érvényben levő *pátensi adó,* mely szerint az ugyanabban a községben levő minden iparüzlet minőségéhez és terjedel-

méhez képest *állandó adótétel* s ezen kívül az üzleti helyiségért fizetett bérösszeghez mért *változó adótétel* alá esik. Ugyanezen a nyomon halad a magyar kereseti adóról szóló törvénynek az a rendelkezése is, melynél fogva oly esetekben, a midőn az adózó nem adott bevallást, vagy az adókivető bizottság a bevallást nem tartja kielégitőnek, a III. osztályú kereseti adó alapját az adókivető bizottság a lakás és üzleti helyiség bérértéke szerint állapitja meg. Előnye a szóban forgó adóztatási módnak, hogy az adóalap meghatározásával járó önkénykedést kizárja s az üzleti viszonyokba való minden hatósági beavatkozást fölöslegessé tesz. Azonban ellene szól, hogy az üzleti helyiség bérertéke nem biztos ismertetőjele az üzleti eredmény nagyságának. A kocsigyárosnak, bútorkereskedőnek vagy timárnak nagyobb, tehát drágább üzleti helyiségre van szüksége, mint az órásnak, aranyművesnek, keztyüsnek vagy tőzsdei ügynöknek a nélkül, hogy az előbb említett iparosok üzleti helyiségének nagyobb bérértékéből nagyobb üzleti eredményre lehetne következtetni.

2. Régebben — különösen a német államokban — az *ipari osztályadó* volt elterjedve, a melynek fennállása mellett a törvény az ország összes községeit a lakosság létszáma szerint *helységi csoportokba* sorozza, továbbá az egynemű vállalatokat (pl. a kézműves üzleteket, gyári vállalatokat, bankári üzleteket, szállitó vállalatokat, vendégfogadói s italmérési üzleteket stb.) külön *iparági osztályokba* csoportositja, végre mindegyik iparági osztályban ismét több *alosztályt* állít föl, melyekbe az adóközegek az egyes vállalatokat terjedelmükhöz, az üzleti tőke nagyágához, a gépek termelőképességéhez, az üzlet berendezéséhez, a munkások számához, a földolgozás alá kerülő nyers anyag mennyiségéhez, az üzleti helyiségek bérértékéhez s az átlagos hozadékra következtetést engedő más ismertetőjelekhez képest sorozzák be s a mely osztályokra nézve más-más adótétel van megállapitva. Ehhez képest az ugyanabban a községben levő s ugyanahhoz az iparághoz tartozó vállalatok is különböző adótétel alá esnek a szerint, a mint az adóközegek az egyik vagy másik alosztályba sorozzák be. Az iparadónak ez az alakja mindenekelőtt az alá a kifogás alá esik, hogy a község népessége nem fokmérője az ipari vállalat hozadékának. Sok vállalat és különösen a gyári vállalatok termelése nemcsak a helyi fogyasztásra van utalva. Ezeknek a vállalatoknak hozadéka nem a lakosság

létszámától függ. Az egyenlő népességgel bíró községekben űzött egynemű ipari foglalkozások a lakosok kisebb-nagyobb jóléte szerint nagyon különböző hozadékot szolgáltatnak. És ha a népesebb városban lakó iparosnak nagyobb is a keresete, a különbözet nagy részét a lakás és élelem drágasága kiegyenlíti. Az osztályozás alapjáúl elfogadott ismertetőjeleknek, pl. az üzleti tőke nagyságának vagy a feldolgozandó nyers anyag mennyiségének kinyomozása gyakran legyőzhetetlen nehézségekkel jár és ha sikerűl is ezeknek az adatoknak a tényleges állapotot megközelítő kinyomozása, azok rendszerint nem a tiszta, hanem a nyers hozadék összegére engednek következtetést. Azután az osztálytarifa szerint berendezett iparadó, valamint az 1. pont alatt ismertetett pátensi adó, a tényleges üzleti eredmény nagyon sok tényezőjét, névszerint az üzleti konjunkturákat, a vállalkozó ügyességét, üzleti leleményességét s egyéb személyes tulajdonságait teljesen tekinteten kívül hagyja. Ezenfelűl a szóban levő adóztatási mód több száz adóosztály fölállítását teszi szükségessé, a mi az adókezelést nagyon megnehezíti. Végre, az ipari osztályadó fennállása mellett az adókataszter nyílvántartása nagyon sok időbe és költségbe kerűl, a nyílvántartás pedig mellőzhetetlen, mivel a régibb üzletek egy részének megszűnése s új vállalatok keletkezése, valamint az üzletek kiterjesztése és megszorítása következtében támadó változások az adólajstromok folytonos kiigazítását követelik.

3. Az iparadónak *Bádenben* fennálló fajtája is figyelmet érdemel. Itt az 1885-ik év előtt az iparos személyes tevékenységének eredménye s üzleti tőkéjének hozadéka külön rovatott meg. Minthogy az ipari vállalat hozadéka tényleg személyes keresetből s a befektetett tőke hozadékából áll, az iparadónak kettéválasztása megfelel az adóelmélet törvényeinek. Csakhogy a legtöbb vállalatnál nem lehet a tőkehozadékot a személyes tevékenység eredményétől elválasztani, s az üzleti tőke összegének meghatározása is nagy nehézséggel jár. Ugyanezen kifogás alá esik az 1884. évi junius 20-iki, most érvényben levő bádeni iparadó-törvény is, mely az iparadót valóságos *tárgyi adóvá* változtatta, az ipari vállalatokat csak a bennük működő üzleti tőke átlagos nagysága szerint adóztatja meg s a személyes keresetet az általános jövedelmi adó körébe utalja. A szóban levő rendszer elvi hibája, hogy az üzleti tőke forgásának gyorsaságára nincs tekintettel s azt sem veszi figyelembe, hogy az adóköte-

les tényleg mily nyereséggel értékesíti termékeit. A nagyobb üzleti tőkéből sok iparágban nem vonhatunk ugyanoly arányú nagyobb tiszta üzleti hozadékra következtetést.

4. *Olaszországban*, *Magyarországon* és *Angliában* az adófizetők bevallása alapján kinyomozott tiszta üzleti eredményre vetett adó áll fönn. Eszmeileg ez a legtökéletesebb adóztatási mód, azonban az életben ez sem válik be, mert az adózók nem vallják be tényleges keresetüket s a bevallások hűségének ellenőrzésére nincs megbízható eszköz.

A fent ismertetett adóztatási módok azt bizonyítják, hogy az iparadó föladványa még nincs megoldva, és teljesen kielégítő eredményre valószínüen soha nem fognak az iparadó igazságos kivitelére irányzott kísérletek vezetni, mert az adóigazgatás alig lesz valamikor képes az ipari foglalkozások tényleges hozadékát kinyomozni. Élénkebb közérzület és erősebb polgári kötelességérzet mellett a viszonylagos siker legtöbb biztosítékát a felosztásos rendszerrel kapcsolatos önadóztatásnak az az alakja látszik nyújtani, a melynek *csoport-megadóztatás* a neve. Ezt a rendszert követi a községeknek átengedett *porosz iparadó* s a legújabb *osztrák kereseti adó*. A csoportmegadóztatásnak az a lényege, hogy az egy-egy adokerületben levő s ugyanahhoz az ipari vagy foglalkozási ághoz tartozó adózókra rótt adófőösszegnek egyénenkénti fölosztását az érdekelt adózó-társaság tagjaiból választás útján alakitott bizottság teljesíti, fönmaradván minden egyes adózónak fölszólaló joga. Az egy-egy adózó-társaságra rótt adófőösszeg befolyásának biztosítása végett az adókötelesek összeségét szavatossági kötelezettségre kell szorítani. Minthogy ez az adókivetési mód az adózó-társaság tagjait egymás ellenőrködése alá helyezi, az adóterhet a többi adóztatási módnál arányosabban osztja meg. Az ipari és forgalmi viszonyok mai szövevényessége, a gazdasági technika minden ágának szakadatlan haladása, a legéberebb adóhatósági ellenőrzést is kigúnyoló találmányoknak roppant arányokban mutatkozó szaporodása s a közlekedési viszonyok gyors fejlődése mellett legföljebb ily módon tartom lehetségesnek az ipari vállalatok s a kereseti adó alá tartozó haszonhajtó foglalkozások hozadékának annyira-mennyire arányos megterhelését. Az adókerületekre s az egyes adózó-társaságokra rovandó adóösszegek megállapításakor a megelőző évek tapasztalati adatait lehet fölhasználni. Az adókötelesek összeírását s iparadói kataszterek

készítését az adókivetés szóban forgó módja sem tenné fölöslegessé. Ezenfelűl az adófizetők az adó alá eső vállalatok és foglalkozások bejelentésére kötelezendők. A vállalatok terjedelmére és hozadékképességére vonatkozó adatokat nem szükséges az adólajstromokba beiktatni, mivel ezek az adatok úgyis folytonosan változnak s az egyes üzletek hozadékképességét az ugyanabban az iparágban működő adózók soraiból alakított bizottságok különben is ismerik. Az adófölosztó bizottságokat arra is föl kell hatalmazni, hogy kétség esetében a vállalatok üzleti könyveibe betekinthessenek. Csaknem fölösleges kiemelnünk, hogy az önadóztatásnak ez az alakja csak olyan államban vihető keresztűl, a hol az iparosok túlnyomó többsége kellő műveltséggel bír s az önérdek érvényesűlését a törvények tisztelete, élénk közérzület s az adófölosztást teljesítő bizottságok részrehajlatlansága eléggé ellensúlyozzák. A hol nincsenek meg ezek a kellékek, az adózók bevallására alapított s az állami adóközegek közreműködésével teljesített becslés eredményére vetett százalékos adó a legmegfelelőbb. Oly országban, a hol a hozadéki adókon kívül az öszszes személyes jövedelemre rótt *általános jövedelmi adó* is fennáll, a lakás és üzleti helyiség bérértékéhez igazodó, vagy a községi csoportok és üzleti osztályok szerint kivetett mérsékelt adóval is meg lehet elégedni, mivel az iparadó által utól nem ért jövedelmi részek a *jövedelmi adóban* taláhatják megrovásukat. A tárgyi és személyi adók egyesítéséből alló adórendszerrel bíró államokban a tárgyi ismertetőjelekre alapított iparadónak nincs más czélja, mint az ipari vállalatokból, azaz a bennük működő tőkékből eredő fundált jövedelmeknek megadóztatása.

Azoknak a nézetével, a kik a csekély tőkével és segédmunkások nélkűl termelő iparosokat az iparadó alúl fölmentendőknek tartják, nem érthetünk egyet. Segédmunkások nélkül dolgozó oly kézművesek is vannak, a kik vállalatukból nagyobb jövedelmet húznak, mint mások, a kik segédmunkással folytatják üzletüket. Annak megitélésére, hogy kik érdemesek adómentességre, az iparosok soraiból kiinduló bizottságok a legilletékesebbek.

Az olyan vállalatok, a melyek több községben fióküzleteket vagy raktárakat tartanak, ha a fióküzletek vagy raktárak a fővállalattal szoros összefüggésben vannak, a fióküzletekkel, illetőleg raktárakkal együtt a fővállalat székhelyén adóztatandók meg. Ha azonban a fióküzletek vagy raktárak önálló működési körrel bírnak, a

fővallalat s a fióküzletek vagy raktárak azokban a községekben, a melyekben leteznek, külön-külön rovandók meg.

Az állandó fizetések megadóztatásának módja. Az állandó fizetések megadóztatása nagyon egyszerű és könnyű föladat. A közszolgálatban levő tisztviselők adója egyszerűen fizetéslevonások utján szedhető be. A társulati és magántisztviselők fizetését az adóhatóság a két fél (t. i. a szolgálatadó s az adóköteles) vallomása alapján s a nyilvanos számadásra kötelezett vállalatoktól és egyesületektől beszerezhető kimutatások fölhasználásával nyomozhatja ki. s ezek adóját is legczélszerűbb a szolgálatadóktól beszedni. Az allandó fizetések néhol (*Ausztriában, Magyarországon. Bádenben*) *fokozatos adó* alá esnek. Ennek csak akkor van értelme, ha a törvény a többi keresetet is fokozatos adóval terheli, mert a fokozatos fizetési adó ellenkező esetben nem csupán adó, de a nagyobb fizetések eltakart leszállítása is. Az állandó fizetésekre rótt adótételnek az ipari vallalatokból s az ú. n. szabad foglalkozásokból eredő jövedelemre vetett adónál mérsékeltebbnek kell lennie, mivel az állandó illetmények az utolsó koronáig ismeretesek.

A részvénytársulati vállalatok megadóztatásának módja. A részvénytársulatok s általában a nyilvános számadásra kötelezett egyesületek által fentartott vállalatok megadóztatása az általános szabalyoktól eltérő rendezést kiván. Minthogy ezek a vállalatok (vasútak, bankok, biztositó intezetek, kereskedelmi és ipari vállalatok) igazgatói az üzleti eredményről a társulati tagoknak számolni kötelesek, a szóban levő vállalatok adóalapjának meghatározása nagyon könnyű. Mindössze üzletük nyereségi és veszteségi mérlegének benyújtására, s ha az adókivető bizottság szükségesnek tartja, üzleti könyveik bemutatására kell őket kötelezni. Az ilyképen kinyomozott üzleti nyereség vagy magánál a vállalatnál, vagy pedig *szelvényadó* alakjában az egyes részvényeseknél róható meg. Ebben az utóbbi esetben az egy-egy részvény után járó osztalékra eső adót a tarsulat az osztalékból visszatartja s az állampénztárba szállítja be. Mivel a társulati vállalatok hozadékára vetett adó, akármelyik módszer szerint történjék is az adókivetés, nem önálló adónem, hanem csak az iparadó egyik alakja, tiszta dolog, hogy abban az esetben, ha a vállalati nyereség akár magánál a vállalatnál külön társulati adó alá esik, akár pedig a részvényeseknél szelvényadóval van megterhelve, az általános iparadót nem szabad a társulati vál-

lalatokra kiterjeszteni. Ha a törvényhozó a részvénytársulatokat az egyéni vállalatok fölötti túlsúlyok gyöngitése okából az egyéni vállalatoknál erősebben akarja megadóztatni, helyesebben cselekszik, ha adójukat az általános iparadónál nagyobbra teszi, vagy pedig ezekre a vállalatokra nézve a részvénytőke kamatozása arányában fokozatosan emelkedő adótéleleket léptet életbe, mint ha ugyanazt a hozadékot kétféle hozadéki adóval terheli meg. Egyébaránt a részvénytársulatok még abban az esetben is súlyosabb adót viselnek, ha az egyéni vállalatokkal egyenlő adótételt fizetnek, mert tényleges űzleti eredményyükből semmit el nem titkolhatnak.

Világos, hogy a társulati vállalatok is csak *tiszta űzleti eredményük* után adóztathatók meg. Az adókirovás egyöntetűsége s az adóközegek önkénykedésének megelőzése érdekében legjobb, ha a törvény taxative és lehetőleg kimerítően sorolja föl azokat az igazgatási és üzemi költségtételeket s egyáltalán azokat a kiadásokat, a melyeket a kivető közegeknek a nyers űzleti eredményből levonásba kell helyezniök. A társulat által fizetett adóssági kamatok leszámítandók s a hitelezőknél (illetőleg az elsőbbségi adóslevelek kamatai az azokat kifizető társulat által teljesítendő levonás útján) adóztatandók meg. A tulajdonképi igazgatási és üzemi kiadásokon kívül a más nemű hozadéki adóval terhelt bevételek, biztosítási díjak s azok az összegek is leszámítandók, a melyeket a társulat a szenvedett károk megtérítésére s az űzleti fölszerelés használata által okozott értékfogyások pótlására alakított tartalékalapokba helyez el. Ellenben az évi bevételnek azokat a részeit, a melyek az alaptőke növelésére, új épületek emelésére, a vállalat kiterjesztésére s a fölszerelés szaporitására használtatnak fel, továbbá a fölszerelés tényleges elhasználását meghaladó tőkeleírásokat, valamint az évi osztalék kiegészítésére szolgáló tartalékalapba helyezett összegeket, mint a valóságos tiszta üzleti eredmény részeit, a közös hozadéknak fölosztás alá kerülő részeivel együtt adó alá kell venni.

A társulati vállalat hozadékának együttes megadóztatása, illetőleg az iparadónak osztalékadó alakjában való beszedése nem zárja ki, hogy oly államban, a melyben az iparadón kívül *általános jövedelmi adó* is fennáll, a részvényesek osztaléki jövedelme még a jövedelmi adó alapjába is bevonassék. Sőt a jövedelmi adó alapjának eltitkolásával űzött visszaélések megakadályozása s ezen adó eredményének biztositása egyenesen megköveteli, hogy az általá-

nos jövedelmi adó a személyes jövedelem valamennyi részére, tehát az osztaléki jövedelmekre is kiterjesztessék. Az általános jövedelmi adót ugyanis csupán az adózók bevallása alapján lehet kivetni, a bevallások ellenőrzése pedig egyedűl abban az esetben lehetséges, ha az adókötelesnek semmiféle forrásból eredő jövedelme nem részesűl adómentességben. (Lásd erre nézve kézikönyvünk 60. §-át.)

56. §.

Az iparadó átbárítása.

Az adózó fél az iparadót is termelési költségnek tekinti, ennélfogva az iparos szintén arra törekszik, hogy a vállalatára rótt adót termékeinek vásárlóira hárítsa át. Azonban ennek a törekvésének sikerülése a kérdéses ipari termék piaczi árára befolyással levő viszonyoktól függ. Valahányszor a versenyviszonyok megengedik az áthárítást, az iparadó *fogyasztási adó* jellegét veszi magára, mivel ebben az esetben nem azt sujtja, a kit a törvény adóviselésre kötelez, hanem a termék vásárlóját.

Az olyan vállalatoknál, a melyek veszteség nélkűl abbanhagyhatók, vagy a melyeknek terjedelmét legalább megszorítani lehet, a termelés apadását követő áremelkedés az adóáthárítást idővel lehetővé teszi. Azonban az olyan iparágaknál, a melyeknél a termelők termékeik kinálatát veszteség nélkűl nem kisebbíthetik, az adó áttolása megnehezűl, sőt sok esetben lehetetlenné válik. A termelés korlátozása az űzleti tőke egy részének kivonását tételezi föl. Ez pedig a termelőt sokszor nagyobb kárral sujtaná, mint ha az egész adót maga viseli. Az iparos ilyenkor inkább áldozattal folytatja üzletét, hogysem a termelés csökkentésére szánná el magát.

A *fényűzési tárgyakat termelők* az iparadót nehezebben háríthatják át, mint azok, a kik általánosan használt czikkeket termelnek, mivel ha a fényűzési tárgyakat előállitó iparosok az adó áttolása kedvéért kevesebbet termelnek, sok fogyasztó nem levén képes a nagyobb árat megadni, a fényűzési czikkek ára nem fog olyan arányban emelkedni, a mily arányban kínálatuk csökkent. A kisiparos, szatócs, vagy kiskereskedő nehezebben tolhatja adóját vásárlóira, mint a nagyiparos vagy a nagykereskedő, a mennyiben a nagyban termelő az adóval megszaporodott űzleti kiadásokat űzletfelei által könnyebben megtéríttetheti. Az olyan iparosok, a kiket a

külföldi verseny ellen vámok védelmeznek, könnyebben átháríthatják adójuk egy részét, mint a kik a védővámokban rejlő mesterséges ótalmat nélkülözni kénytelenek.

Az iparadó nemcsak az iparczikkek vásárlóira, hanem a *munkásokra* is áthárítható. A túlságosan súlyos adó az iparosokat üzletük megszorítására, tőkéik egy részének vállalataikból való kivonására, vagy telepeiknek idegen államba történő áttételére kényszerítheti. Sőt a nagyon nyomasztó adóteher azt is előidézheti, hogy az önálló iparosok egy része az egyszerű munkások sorába lép. Mindez a munkakereslet apadása, illetőleg a munkakinálat nagyobbodása következtében azt eredményezheti, hogy az iparadót vagy legalább egy részét bércsökkenés alakjában a munkások kénytelenek viselni.

57. §.

A munkabéri adó.

Jacob: I. 549. l.; Hoffmann: 156. l.; Rau: II. 391. §.; St. Mill: V. k. III. fej. 4. §.; Wirth: II. 464. l.; Pfeiffer: II. 220. l.; Eisenhart: 80. l.; Emminghaus: Rentzsch szótárában 248. l.; Rössler: Schrift d. Vereins f. Socialpol. III. 79. l.; Cliffe Leslie: Reform. d. Fin. (németül Broemeltől) Berlin, 1872. 62. l.; Held: Einkommensteuer. 103. l.; Stein: II. r. 169. l.; Schäffle: Steuerpol. 344. l.; Vocke: Abgaben. 410. l.; Wagner: Schönberg kézik. III. köt.; Fabien: L'impôt au profit du travail. Paris, 1879.

Az iparadó nem vonja az összes személyes kereseteket a közterhek körébe, mert a mások szolgálatában hasznosított *közönséges munka* hozadékát nem éri. Minthogy pedig a *hozadéki adók* minden nemű hozadéknak közvetetlen — azaz nemcsak áthárítás által érvényesülő — megterhelését veszik czélba, a hozadéki adók rendszerének a már tárgyalt adókon kívül oly adónemet is magában kell foglalnia, mely a mások vállalatában vagy szolgálatában alkalmazott anyagi munka eredményét, azaz a *kikötött munkajövedelmet* éri. És ez a *munkabéri adó.* A legtöbb író az *értelmi foglalkozások* hozadékát is munkabéri adó alá akarja venni. De az értelmi foglalkozások inkább a *kereseti adó* körébe utalandók. Én csak a szoros értelemben vett munkásosztály tagjait, a gyári munkásokat, ipari segédeket, napszámosokat, cselédeket stb. tartom a munkabéradó alanyainak.

Némelyek a létminimum adómentességének elvére támasz-

kodva a munkások föltétlen adómentességét sürgetik. A létminimum adómentességének elvi tarthatatlanságát a 31. §-ban már kimutattuk. Kivévén a teljesen fizetésképtelen, vagyis azokat a polgárokat, a kiknek semmi jövedelmük nincs, a közterhek viselésében az összes honlakosoknak részt kell venniök. A munkás épúgy tagja az államnak, mint a többi polgár. A nemzet egésze irányában ugyanazokkal a jogokkal bír s ugyanoly kötelességekkel tartozik, mint a többi polgár. Egyébaránt a létminimum adómentességének álláspontjáról sem lehetne a munkások föltétlen adómentességét követelni, mert habár a munkások legnagyobb része épen csak hogy fentarthatja magát, oly munkások is vannak, a kiknek keresete meghaladja a minimális létszükségletet.

Mások elismerik a munkások megadóztatásának jogosúltságát, azonban az egyenes úton való megrovásuk gyakorlati nehézsége által indíttatva azt javasolják, hogy a munkások megterhelésére az állam csakis a *közvetett fogyasztási adókat* használja föl. A munkabéri adó kezelésének nehézségeit nem vitathatjuk el, s a munkásoknak a mai közlekedési viszonyok s a letelepedés mostani szabadsága által megkönnyített ide-oda vonúlása mellett a kirótt munkabéradó egy részét a legpontosabb adóigazgatás sem képes behajtani; de ha a törvényhozó a munkásokat az egyenes munkabéri adó elejtésével csakis közvetett úton akarja megadóztatni, a fogyasztási adókat a legszegényebb állami tagok által sem nélkülözhető fogyasztási tárgyakra is ki kell terjesztenie, ez pedig, akárhogy hányjukvessük a dolgot, a vagyontalan osztályra nézve nagy igazságtalanságot foglal magában. A tömeges fogyasztás tárgyaira rótt adók a kevésbbé tehetős személyeket annál erősebben érik, minél kisebb az adózóképességük. Ennélfogva ilyen fogyasztási adók fennállása mellett a munkásosztály sokkal nagyobb jutalékkal járúl hozzá a közterhekhez, mint ha az állam csakis hozadéki és jövedelmi adókat szedne. A munkabér közvetetlen megterhelését erkölcsi és politikai szempontok is szükségessé teszik. Az alsó néprétegeknek az a meggyőződése, hogy fizetőképességük szerint a maguk fillérjeivel ők is épúgy hozzájárúlnak az állam fentartásához, mint a vagyonos osztályok, jótékonyan hat az állami öntudat megerősűlésére s az állami rend erkölcsi alapzatának megszilárdúlására. A legszegényebb polgárokat ugyan fogyasztási adókkal is adózókká lehet tenni, de a fogyasztási adókat a kevésbbé művelt emberek öntudatlanúl viselik,

tehát ezek az adók a közszellemet nem fejlesztik s az együvétartozás érzetét föl nem keltik.

A munka hozadékának fogyasztási adók útján való megrovása mellett azt is föl szokták vetni, hogy a munkabér a munkások által fogyasztott javak árához idomúl s ennélfogva a munkások a fogyasztási adók súlyát a munkaadóra hárítják át. Az elviselhetetlen adót a munkások hosszabb idő múlva ugyan átháríthatják, de csakis tömeges kivándorlás, járványok s a házasságkötésben és gyermeknemzésben gyakorolt önmegtartóztatás, tehát olyan hatások kiséretében, a melyekben nagyon is nyomasztóan megnyilatkozik a túlságos adóztatás súlya. És ha csakugyan való lenne, hogy a munkások a rájuk rótt adót mindig munkájuk árába számíthatják be, ez a munkások teljes adómentessége mellett, tehát a nélkülözhetetlen szükségleti tárgyakat terhelő adók ellen is szólna.

Ha föltehetnők, hogy a munkások a rájuk községenként rótt adót egymás között igazságosan s arányosan osztanák föl, a munkásokra nézve is a fölosztásos rendszerrel kapcsolatos önadóztatás volna a legmegfelelőbb. Mivel azonban ezt a munkások műveltségének hiánya miatt még sokáig nem remélhetjük, nem marad egyéb hátra, mint a tényleges fizetőképességhez igazodó munkabéradóról lemondani s a munkásokat *osztályadó* alá venni. Az osztályadónak az a lényege, hogy az adóhatóság nem határozza meg a munkások tényleges jövedelmét, hanem a hivatalos úton összeirt munkásokat a törvény által fölállított osztályokba sorozza, s az egy-egy osztályba besorozott munkások (pl. a házi cselédek, ipari és kereskedelmi vállalatokban cselédminőségben alkalmazott egyének, ipari segédmunkások) a törvény által esetleg a községek lakosságának száma szerint megállapított állandó adótételt tartoznak befizetni. Önként értetik, hogy nélkülözhetetlen fogyasztási tárgyakra vetett adók fennállása mellett az adótételeknek lehetőleg mérsékelteknek kell lenniök, mivel a munkabéri adó ebben az esetben csak a munkásokat terhelő közvetett adók kiegészítője, s a munkabéri adó főczélját, t. i. azt, hogy az adófizetés erkölcsi kötelezettségének érzülete az alsó néprétegekben is gyökeret verjen, súlyos adótételekkel nem lehet elérni.

A munkabér egy országban sem önálló adónak a tárgya, hanem részint az általános fejadóval, részint a kereseti adó valamely osztályában, részint pedig a jövedelmi adóval van megróva.

Angolországban és *Ausztriában* nem létezik a munkabért egyenes úton terhelő adónem s a munkások ebben a két államban csupán a közvetett fogyasztási adók (Ausztriában ezeken kívül áthárítás útján a házadó) súlyát érzik.

Francziaországban az *«impôt personnel et mobilier»* (személyi s az ingó vagyon utáni adó), mint az általános személyi adónak egyik neme, a munkásokat is terheli. Ez az adó *fölosztásos*. Az egyes departmánok adófőösszegeit a törvény állapítja meg. Az adókontingens a megelőző évi eredményből s az új házak lakásértékének 5%-ából áll. A departmánra kirótt főösszeg másod, illetőleg harmad fokban az arrondiszmánokra s a községekre osztatik föl. Az *egyénenkénti fölosztásnál* az adóhányad kiszabásának mértékét a három napi helybeli közönséges munkabér s a lakásbér teszi. A munkabér azonban 1/2 franknál kevesebbre és 1 1/2 franknál többre nem tehető. A departmáni tanács meghatározza minden községre nézve a három napi munkabér összegét, mely az arrondiszmán, illetőleg a község területén létező adókötelesek számával szoroztatván, adja azt az összeget, a mely a departmán főösszegéből *«személyi adó»* czímén az egyes arrondiszmánokra, illetőleg községekre esik. A még fennmaradó összeg a *lakásbér* arányában osztatik meg az arrondiszmánok és községek közt Minden önálló személy a departmáni tanács által a községre nézve megállapított három napi munkabért fizet s ezenkívül a községre vetett és ekkép be nem gyűlt adóösszeg födözéséhez lakásának bére vagy bérértéke arányában tartozik hozzájárúlni. *Adóköteles* mindenki, ki jogainak teljes élvezetében áll és nem a szegények közé tartozik, az idegenek is, kivévén a diplomácziai személyzetet. Adó alá esnek a kiskorúak is, ha keresetüknél vagy vagyonuknál fogva az önállóság eszközeivel bírnak. A cselédek adómentesek. LUKÁCS: Államházt. Francziaországban. 210. l.; KAUFMANN: Finanzen Frankr. 196. l.

Porosz-, *Bajor-* és *Szászországban*, valamint *Württembergben* és *Bädenben* a munkabér az egészen kis jövedelmek adózatlanúl hagyásával és lassan haladó fokozatos tételekkel a *jövedelmi adóban* találja megrovását.

Magyarországon a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi vállalatokban cselédminőségben alkalmazott egyének, házi cselédek, továbbá a gyári, ipari és kereskedelmi segédek és segédmunkások, ha 80 koronánál nagyobb havi díjt nem húznak vagy ha darabszámra dolgoznak, továbbá a napidíjasok, évi vagy havi állandó fizetést nem húzó irnokok stb. a *kereseti adó I. osztályában* a községek népessége és gazdasági jelentősége szerint négy fokozatban emelkedő állandó adótételek alá esnek. A napszámosok az 1883. év óta nem fizetnek adót. Az 1899-ik évtől kezdve nem csupán a szoros értelemben vett napszámosok, hanem mindazok a munkások adómentesek, a kik kizárólag napi vagy *heti* bérből élnek. Ennélfogva csakis azok a munkások adóznak, a kik havi bért húznak vagy darabszámra dolgoznak s az utóbbiak közűl is csak azok esnek adó alá, a kiknek átlagos napi keresete a lakóhelyükön szokásos közönséges napszámot meghaladja, a mely körűlménynek elbirálására a községi elöljáró van hivatva.

58. §.

A munkabéri adó áthárítása.

Némelyek (Smith Ádám, Ricardo, Rau, Stein és mások) azzal akarják megnyugtatni a munkásokat, hogy az őket terhelő hozadéki, fogyasztási s egyéb nemü adókat munkabérük fölemelésével a munkaadókra és tőkepénzesekre tolják. Ez azonban nagyon kétes értékű vigasztalás. Az adóáthárítás létesűlése a munkakereslet és munkakínálat közötti aránynak a munkásokra nézve előnyös változását tételezi föl. Ezt pedig egyedűl az adó mindjárt behozatala vagy fölemelése után nagyon ritka esetben fogja előidézni. A *munkakereslelet* az adóviselés közvetetlenűl soha, közvetve pedig csak abban az esetben nagyobbítja, ha az állam az adóbevételt közönséges munka vásárlására fordítja. A *munkakínálatra* az adó legföljebb emelőleg, tehát a munkabérre csökkentőleg folyhat be, mert az új adó behozatala vagy a régi fölemelése az alsó osztályokat megfeszített munkára szorítja, a mi a munkakínálatot nagyobbitván, a munkabért még jobban lenyomja. Ha a törvény a munkabéri adót fölemeli, vagy a só és a szeszes italok a rájuk vetett adó fölemelése következtében megdrágúlnak, a munkások hiába kérnek csakis ezért nagyobb munkabért. A munkakínálat apasztása tömeges összebeszélés idején a legtöbb esetben nem állandó, tehát rendszerint sikertelen. A munkakínálat csakis tömeges kivándorlás vagy inség, járványok, nagyobb halandóság, vagy pedig hosszabb idő leteltével a házasságkötések gyérűlése, illetőleg a gyermeknemzésben gyakorolt önmérséklet következtében csökkenhet. És így az áthárítás vagy épen nem létesűl, vagy ha igen, csak gazdasági rázkódások s a munkásosztály szenvedései árán.

A munkásosztály megadóztatása egyedűl a tőkék s munkaalkalmak gyors szaporodása, tehát a rögtöni pezsdűlés időszakában vonhat béremelkedést maga után. Megállapodott vagy hanyatló gazdasági viszonyok közt csak azok a munkások háríthatják át adójukat, s kik különös ügyességüknél vagy képzettségüknél fogva természetes egyedárúsági helyzetben vannak. És ha a munkásokra súlyosodó adók béremelkedést is okoznak, ez még nem bizonyítja föltétlenűl, hogy a munkások az adótehertől tényleg is megszabadúltak, mivel a munkaadók a béremelés alakjában rájuk tolt adót ismét saját termékeik vásárlóira háríthatják, a minek az lehet a

következése, hogy a munkás élelmére, ruházatára és lakására többet lesz kénytelen költeni. A munkások alárendelt társadalmi és gazdasági helyzete inkább azt okozhatja, hogy még a mások által fizetett adónak egy részét is ők kénytelenek viselni.

És ha abból a föltevésből indúlnánk is ki, hogy az alsó osztályra rótt túlságos adók áttolása hosszabb idő múlva sikerűl, a helyes adórendszernek nem az a rendeltetése, hogy a vagyontalan osztályok túlságos megterhelésének megelőzését kerűlő útakon vegye czélba, hanem hogy az igazságos adóztatást lehetőleg alakilag is érvényre emelje. Ha a vagyonos osztályok azzal mentegetik a nélkülözhetetlen fogyasztási tárgyakra vetett adókat, hogy az adót a munkabér emelkedése következtében úgyis a munkaadók viselik, miért nem vállalják el inkább közvetetlenűl ezt a terhet? Hiszen okoskodásuk szerint anyagilag semmit sem vesztenének, sőt a fogyasztási adók nagyobb kezelési költségeit sem viselnék, tekintélyük és igazságérzetük pedig az alsó társadalmi rétegek előtt kedvezőbb színben ragyogna.

II. A SZEMÉLYI ADÓK.

59. §.

A fejadó és osztályadó.

Malchus: I. 181. l.; Hoffmann: 140. l.; Moltke: 158. l.; Rau: II. 397. §.; Wirth: II. 393. l.; Hock: 71. l.; Parieu: I. 125. l.; Pfeiffer: II. 99. l.; Schäffle: Steuerpol. 356. l.; Eheberg: 258. l.; Mariska: Egyenes adóink reformja. Politikai Szemle. Budapest. 1892.

A mig a hozadéki adók az adótárgyat a személytől elválasztják és tekintet nélkül az adózók személyes fizetőképességére, csak az adótárgyak hozadékát terhelik, addig a személyi adókat a törvény magukra a személyekre vagy a személyes jövedelemre rója. Legnevezetesebb személyi adók: a fejadó, osztályadó és a személyes jövedelmi adó.

I. *A fejadó.* A fejadó a személyi adó s általában az adózás legrégibb és legegyszerűbb alakja. Lényeges jellemző vonása, hogy az adófizető személyt egyúttal adótárgygyá is teszi. Szoros értelemben vett *fejadó* az olyan adó, a mely a vele terhelt valamennyi személyre egyenlő tétel szerint rovatik ki. A törvény vagy minden

honlakost, vagy csak a finemű lakosokat, vagy csupán a bizonyos kort elért személyeket nyílváníthatja adóköteleseknek.

Némelyek (Moltke, Schäffle, Leroy-Beaulieu) még újabb időben is megkisérlik a fejadót igazolni, vagy legalább szépítgetni. Jogosúltságát azzal bizonyítgatják, hogy az állami czélok elérésére szükséges bevétel egybegyűjtése valamennyi állampolgárnak közös és egyenlő kötelessége, a mely kötelességnek a fejadó felel meg, az adózóképesség szerinti megadóztatásra pedig ott van a többi adó. Ha olyan mérsékelt a fejadó, hogy a jövedelemnek csupán nagyon csekély hányadát vonja magához, nem tekinthető igazságtalannak, s az államkincstár mégis tetemes bevételt szerezhet belőle. A fejadó védelmezői arra is súlyt helyeznek, hogy a szóban forgó adó hozadéka ugyanoly arányban szaporodik, a minőben a népesség s ezzel együtt az állami kiadások összege. Mások abból az okból tartják kívánatosnak, hogy minden szavazati joggal fölruházott polgár adófizető is legyen, a mit olyan országban, hol általános szavazati jog áll fönn, csakis a fejadóval lehet elérni. Végre arra utalnak, hogy az állam a fejadó eredményét a legaránytalanabb fogyasztási adó, pl. a sóadó vagy a lisztadó eltörlésére használhatja föl.

Habár a megelőző bekezdésben fölsorolt érveket nem vehetjük egyszerűen tagadásba s az állam pénzügyi szorultságában az általános fejadó is jó szolgálatot tehet, az igazságos adóztatás egyik alapkövetelményébe mindig bele fog ütközni. A puszta létezés még nem vall adózóképességre. Ennélfogva az igazságos adórendszernek azt az elvét, hogy az adóteher az adózóképesség mértékéhez alkalmazkodjék, a fejadó nagyon is durván sérti meg. Ha a törvény a mindenkiben vagy a bizonyos kort elért összes személyekben vélelmezett kereseti képességet, illetőleg az egyenlő polgári kötelességet tekinti a fejadó alapjának és mindenkire, noha még olyan mérsékelt, de egyenlő adótételt vet, a számos tagú családdal megáldott szegényebb sorsú polgárokat aránytalanúl terheli.

A fejadó csakis a legalsó műveltségi fokon bír jogosúltsággal, a midőn a gazdasági viszonyok még nagyon egyszerűek, a polgárok között vagyoni helyzetükre nézve nem forog fönn nagy különbség s a közigazgatási szervezet kezdetleges volta akadálya a kifejlődöttebb adórendszer meghonosodásának.

II. *Az osztályadó.* Az osztályadó, melyet némelyek *fokozatos fejadónak* is neveznek, abban különbözik a tulajdonképi fejadótól,

hogy a törvény az adózók társadalmi állása és foglalkozása, a község népessége, vagy az adókötelesek által fizetett hozadéki adók összege szerint emelkedő tételekben állapítja meg. Az osztályadó az adóztatás átmeneti alakja a fejadótól a tulajdonképi jövedelmi adóhoz. Nem annyira aránytalan, mint a szorosan vett fejadó, mert ha a törvényhozó helyesen választja meg az osztályok fölállításának alapjáúl szolgáló ismertetőjeleket, az adóteher legalább nagyjában az adózók fizetőképességéhez alkalmazkodik. Minél több osztályt állít föl a törvény és minél gondosabban veszi tekintetbe az adózóképességet csökkentő gazdasági és személyi viszonyokat, az osztályadó annál jobban megközelíti a jövedelmi adót. Annyiban azonban mindig távol áll az igazságos tehermegosztástól, a mennyiben a viszonylagosan legkielégítőbb ismertetőjelek is csak általános természetűek lehetnek, tehát az ugyanabba az osztályba sorozott adózók teljesítőképessége is tényleg nagyon különböző. A mondottaknál fogva az osztályadó a munkabér észszerű megterhelésére sincs képesítve. Minthogy azonban gyakorlati nehézségek miatt nem lehet a közönséges munka hozadékát az eszményi tökélyt megközelítő módon megadóztatni: csakis a munkásokat (napszámosokat, cselédeket, gyári munkásokat, ipari segédeket és segédmunkásokat) érő osztályadónak viszonylagos jogosúltságát nem vitathatjuk el.

A fejadó a *zsidóknál* már Egyptomból történt kivonúlásuk idején szerepelt. *Khinában* a Kr. e. XII. évszáz óta áll fönn, s az, hogy a népszámlálási ügy itt évszázakkal korábban fejlődött ki, mint az európai államokban, a fejadó ottani beszedési módjának tulajdonítható. Khinában a fejadó alúl ma is csak a hét éven alúli gyermekek vannak kivéve. A fejadó kezelése úgy történik, hogy a hatóság kiküldöttje minden egyes ház lakóinak számát a házon kifüggesztett táblára írja, s az adóközegek házról-házra menve a táblákra vezetett adatok szerint szedik be a fejadót. Pfeiffer: II. 118. l.

A *Római birodalomban* a fejadó (capitatio) volt a legelső adó. *Servius Tullius* vagyoni adóvá alakította át, azonban *Tarquinius Superbus* ismét visszaállította. A «*capitatio*» egy-egy adóköteles után állítólag 100 *as*-ra rúgott. Ezt a hihetetlennek látszó adatot a történetirók különféleképen magyarázzák. Valószínű, hogy minthogy a rómaiak a családtagokat a családfő tartozékainak tekintették, csak a családfő volt adóköteles és a «capitatio» nem valóságos fejadó, hanem *családi adó* volt. A császárság végső korában az összes finemű lakosságot több osztályba sorozták, és az adót némelyek $^1/_4$, $^1/_3$, vagy $^1/_2$, mások pedig 2. 3, vagy 4 fej után fizették. Vocke: Directe St. der Römer. Tübing. folyóirat. 1859. 666. l.

A középkorban s az újkor első két évszázában nem volt európai állam, mely egyik vagy másik alakban nem szedett volna fejadót. *Angolországban*

«polltax» név alatt *III. Ede* (1327—1377) hozta be s a XVII. évszáz végéig állott fönn. A köztársaság korában (1649—1660) a pártoskodások által földúlt állami élet roppant áldozatokat kívánt. A kormány fölszólította a népet, hogy minden polgár hetenként annyit adózzék az ország föntartására, a mennyibe egy napi élelme kerűl. A fejadónak ez a sajátságos fajtája hat esztendeig állott fönn és évi 608.400 font sterlinget hozott be. *III. Vilmos* osztály- és fejadókat, továbbá agglegényi, születési, esketési és temetkezési adókat vetett ki. Tarifaszerűleg volt megállapítva, hogy a különböző rangú s állású, vagy a kisebb és nagyobb jövedelmet húzó alattvalók mennyit tartoztak ezen adók czímén fizetni. Pl. az első osztályba sorozott herczegek s érsekek *temetkezési adója* a családfő vagy a feleség elhalálozása után 50 font st. 4 sh.-ben, az elsőszülött fiú után 30 f. st. 4 sh.-ben, az utóbb született fiúktól 25 f. st. 4 sh.-ben volt megállapítva; a *születési adó* pedig az elsőszülött fiútól 30 f. st. 2 sh.-et, a többitől 25. f. st. 2 sh.-et tett. Vocke: Gesch. d. britt. St. 20., 22., 52. és 514. l.

Magyarországban már az *Árpádok* alatt szedtek fejadót. Az adó két harmad része a királyi pénztárt s egy harmad része a vármegye grófját illette. (Kálmán: I. 78., 79. fej.)

A középkorban s az újkor első évszázaiban az idegenektől s a tűrt vallásfelekezetek tagjaitól, névszerint a zsidóktól Európaszerte szedett *védelmi* és *türelmi adók* szintén fejadók voltak. A zsidóadó *Németországban* már a karolingi császárok alatt állott fönn, *Ausztriában* és *Magyarországon* pedig az 1848-ik évig volt érvényben. Fönnállásának utolsó időszakában *Csehországban* évi 216.000 forintért haszonbérbe volt adva. (Maurus: 50. l.) *Magyarországban* az 1838-ik évben 160.000 frt, az egész monarchiában az 1847-ik évben 1,345.004 forint bevételt szolgáltatott. (Matlekovits: Pénzügytan. 136. l.)

Tulajdonképi fejadó jelenleg az *ázsiai államokban*, továbbá *Törökországban, Romániában, Svédországban, a svájczi kantonokban* s az *Éjszakamerikai Egyesült-Államokban* áll fönn. — Gyarmati birtokaikon *Anglia, Francziaország, Holland* és *Németország* is szednek fejadót. Az *orosz czár* csak az 1882. május 18-iki törvénynyel rendelte el a fejadó fokonkénti eltörlését, és a fejadó *Oroszország* területén az 1887-ik évtől kezdve már csak *Szibériában* áll fönn. — A svájczi fejadó valóságos *polgári adó* természetével bír, a mennyiben minden olyan férfi fizeti, a ki politikai jogokat gyakorol. Néhány kantonban az államháztartás czéljaira fordított fejadón kívül községi fejadót, sőt községi családi adót is szednek. A *családi adó* a legigazságtalanabb közterhek egyike, mert csak a családos embert, vagyis azt terheli, a ki egyenlő kereseti és vagyoni viszonyok között a nőtlen férfi irányában a legtöbb adó viselésére nézve úgyis hátrányban van.

A *Francziaországban* honos «l'impôt personnel et mobilier» (l. a 301. lapon) a fejadó s osztályadó vegyüléke. — *A magyar kereseti adó* I., valamint II. osztálya közönséges *osztályadó.* Az I. osztályú kereseti adó lényegileg a közönséges munkabér megterhelésére szolgál. A kereseti adó második osztályába tartoznak: a föld- és házbirtokosok, ide számitva a földdel vagy házzal bíró jogi személyeket is, a házközösségek fejei s azok, a kik

tőkekamat- és járadékadóval vannak megróva. Az adótétel az adókötelesre a megelőző évben abban a községben, a hol rendes lakását tartja, kivetett egyenes adók összege szerint 4, 6 és 8 koronában van megállapítva. A II. osztályú kereseti adó teljesen jogosulatlan, merően önkényes bevételi forrás, a melyet már régen el kellett volna törölni. A kereseti adónak ebbe az osztályába sorozott adózók jövedelme a föld-, ház-, illetőleg tőkekamat- és járadékadóban találja megrovását. Ha a törvény ugyanezeket az adózókat még kereseti adóval is megterheli, ez a második adó csak névleg kereseti adó, tényleg azonban fejadó. Ha nem is veszszük tekintetbe, hogy földadónk és házbéradónk úgyis nagyon föl van csigázva, és hogy csak azok a tőke- és járadékbirtokosok fizetnek kamat- és járadékjövedelmeik után második osztályú kereseti adót, a kik az a nélkül is nagyon súlyos tőkekamat- és járadékadóval tényleg meg vannak róva, az ezen adónem alúl kibúvó tőke- és járadékbirtokosok pedig, ha nincs együttal föld- vagy házbirtokuk, a második osztályú kereseti adótól is megszabadúlnak, mily alapon lehet az oly adózótól, a ki földbirtoka, háza, illetőleg tőkéje után megfizeti a megfelelő hozadéki adót, ugyanezen hozadéki források után kereseti adó czímén a tényleges adóképességgel egyáltalában nem törődő pótló adót is szedni? Az a körűlmény, hogy a kézművesek, gyárosok, kereskedők, ügyvédek, hivatalnokok stb. üzleti nyereségük, illetőleg személyes keresetük után a harmadik, illetőleg negyedik osztályú kereseti adó mellett nem fizetnek a II. osztályú kereseti adónak megfelelő pótló adót, a második osztályú kereseti adóban levő következetlenséget s aránytalanságot még kirívóbbá teszi. Ide járúl, hogy a II. osztályú kereseti adónak mindössze három fokozatú állandó tétel szerint történő kirovása magában is nagy aránytalanságot okoz. Ez irányú aránytalanságának megvilágítására csak azt hozom föl, hogy az a falusi napszámos vagy kézműves, a ki egy fél hold földnek vagy egy nádkunyhónak a tulajdonosa, II. osztályú kereseti adó czímén 4 koronát, tehát az ingatlantól járó alapadónál, azaz a föld- vagy házadónál jóval többet fizet, ellenben a több ezer holdra rúgó földbirtoknak, vagy a 60—80 ezer korona tiszta hozadékot adó bérháznak tulajdonosa ugyanezen adó fejében csak 8 koronát fizet.

A kereseti adóról szóló törvényünknek, az osztrák eredetű régi személyes kereseti adót életbe léptetett pátensből átvett azt a rendelkezését sem lehet mentegetni, a mely a családfőket a 16-ik életévüket betöltött családtagok után kereseti adó fizetésére kötelezi. A családtagok megadóztatása a középkori fejadó maradványa s oly adórendszer fönnállása mellett, a mely az összes fölkutatható hozadékok és jövedelmek megterhelésére van alapítva, csak az állambevételek minden áron való szaporításának önkényes eszköze. Ha a családtag önálló keresetet űz, vagy mint tisztviselő, cseléd, segédmunkás stb. munkajövedelmet húz, a nélkül is a megfelelő adó alá esik, azonban a puszta létezésért adót követelni, az igazságos adóztatás elveinek semmibe vétele. Már az is elég nagy baj, hogy a legtöbb fogyasztási adónk hatására nézve valóságos fejadó, azaz a polgárokat a családtagok számának aránya szerint éri, és hogy a közvetett fogyasztási adóknak ezt a hatását nem lehet elenyésztetni; de a családtagokat még egyenes úton is megadóztatni, nem

más, mint az aránytalanságot aránytalansággal tetézni. A családtagok megadóztatása ellen már az adóreform dolgában 1869-ben egybehívott szakbizottság (A magyarországi adóenqêt munkálatai. III. 114. l.) is határozott állást foglalt. A családtagok adója azért is egyenlőtlenül súlyosodik a szegény sorsú polgárokra, mert a családtagokra rótt adótételek csak 1 korona és 20 fillér és 4 korona között változván, nem lehetnek a családfők adózóképességére tekintettel. A gyári, kereskedelmi s ipari vállalatokban alkalmazott segédek és segédmunkások, nemkülönben a segédek nélkül dolgozó kézműiparosok 16-ik életévüket betöltött egy-egy családtaguk után a fővárosban 2 korona 40 fillért, másutt 2 koronát, 1 korona 60 fillért, illetőleg 1 korona 20 fillért tartoznak fizetni; a míg a nagybirtokosokat, a sok ezer korona jövedelemmel bíró gyárosokat, nagykereskedőket és tőkepénzeseket, a legkeresettebb orvosokat s ügyvédeket, szóval a leggazdagabb polgárokat a törvény egy-egy családtag után csak négy korona adóval terheli. Ha meggondoljuk, hogy a fogyasztási adókat számba se véve, egyéb oly közterheink (hadmentességi díj, törvényhatósági útadó, egyházi adózások) is vannak, a melyek a teljesen vagyontalan osztályt aránylag erősebben nyomják, nem meglepő, ha az alsó néprétegek egyre hangosabban panaszolják, hogy a tehetősebb polgárok adókedvezményeket élveznek.

Az egyenes adók reformja dolgában tartott 1894. évi szaktanácskozmány elé terjesztett miniszteri emlékirat a családtagok megadóztatását továbbra is föntartandónak véli; a kereseti adó II. osztályára nézve pedig azt hozza javaslatba, hogy az eddigi 4, 6 és 8 koronás tételek 2 koronától 28 koronáig terjedő adótételekkel volnának fölcserélendők olyképen, hogy abban az esetben, ha a megelőző évben kivetett egyenes adók összege 10 koronánál nem nagyobb, 2 korona, 10 koronától 20 koronáig 4 korona, az adóalap minden további 20 koronája után 2 koronával több, 200 koronától 400 koronáig 24 korona, és 400 koronán felül 28 korona volna az adótétel, a mely intézkedéssel a II. osztályú kereseti adó helyesebb arányba hozatnék az alapját tevő adókkal s a legszegényebb néposztályok terhe lényegesen megkönnyíttetnék. Nekem az a nézetem, hogy egyenes adóink igazi reformjának elengedhetetlen föltétele a családtagok megadóztatásának megszüntetése s a minden jogosúltságot nélkülöző II. oszt. kereseti adónak teljes kiküszöbölése. A miniszteri emlékirat azzal törekszik a II. osztályú kereseti adót mentegetni, hogy ez az adó a *földiparadót* helyettesíti, vagyis annak a hozadéknak megterhelésére van rendelve, a melyet a földtulajdonos a saját kezelése alatt álló földbirtokból annak tárgyi hozadékán felűl saját személyes közreműködésével állít elő. A házi kezelés alatt álló földbirtokra rovandó iparadónak kétségtelenűl meg van a maga elvi jogosúltsága, de ezt az iparadót a 28 koronáig terjedhető állandó adótételek nem helyettesíthetik. A földiparadónak az általános iparadó elveit kell követnie. És ha a törvényhozó a mezőgazdasági iparadót kívánja behozni, a földadó alapját úgy kell meghatározni, hogy annak a hozadéknak egy része se legyen földadóval megterhelve, a mely az iparadóban találja megrovását. Ezenfelűl a II. osztályú kereseti adót az a földbirtokos is fizeti, a ki birtokát haszonbérbe adja, a

kire nézve ennélfogva személyes közreműködésből eredő hozadéki többletről nem lehet szó; sőt a szóban levő adó a ház-, tőke- és járadékbirtokosokat is terheli. A mostani három fokozatnak 13 adótétellel való fölcserélése tetemesen apasztaná ezen adónak jelenlegi aránytalanságát, de igazságtalanságát nem szüntetné meg. A bevétel ugyan nagyobb lenne, de egy oly adó eredményének fokozásában, a melynek tarthatatlanságáról mindenki meg van győződve, még abban az esetben sem látok haladást, ha a bevétel szaporodása a legszegényebb adózók terhének könnyítése után a tehetősebb polgárok erősebb megrovása útján következik is be.

A II. oszt. kereseti adónak s a családtagok adójának teljes elejtése igazán nyomorúságos adózási viszonyaink javításának annyira sürgős követelése, hogy megvalósítását nem kellene az újabban oly gyakran emlegetett és véleményem szerint még 20 évig is elhúzódó végleges adóreform keresztülviteléig elodázni. A II. oszt. kereseti adónak s a családtagok adójának pénzügyi eredményét a házbéradóhoz képest túlságosan mérsékelt és 100%-kal való súlyosbítást is eltűrő házosztályadó fölemelésével, a későbbi évekre nézve az időleges házadómentesség megszüntetésével vagy legalább 3—6 évre leendő leszállításával, továbbá a tőkekamat- és járadékadó és kiváltképen a III. osztályú kereseti adó tényleges alapjainak kinyomozására irányzott szigorúbb rendelkezésekkel lehetne pótolni.

60. §.

A személyes jövedelmi adó.

Sparre: Die allgemeine u. partielle Einkommensteuer. Frankfurt, 1854.; Graffenried: Die Einkommenst. Zürich, 1855.; Schmoller: Lehre v. Einkommen. Tüb. folyóirat. 1863.; Höfken: 97. és 245. l.; Held: Einkommenst. Bonn, 1872.; Knapp: Ertragssteuer od. Einkommenst. Leipzig, 1872.; Dühring: Cursus. 513. l.; Personalbesteuerung. Gutachten von Nasse, Held, Gensel, Wintzingerode u. Rössler. Schriften d. Vereins f. Socialpol. III. Leipzig, 1873.; Biernbaum: Ueb. d. Anwendbarkeit d. Einkommenst. Leipzig, 1873.; Neumann: Progr. Einkst. Leipzig, 1874.; — *ugyanettől a szerzőtől:* Die persönlichen Steuern. Tübingen, 1896.; Bilinski: Luxussteuer. Leipzig, 1875. 80—101. l.; Burkart: Reform. d. dir. St. «Annalen d. deutsch. Reichs.» 1874. évf.; *ugyanettől:* Die bestehenden Einkommenst. Leipzig, 1875.; Gladstern: Die Steuer von Einkommen. Leipzig, 1876; Leroy-Beaulieu: II. 70. l.; Stein: II. 2. r. 408. l.; Schäffle: Steuerpol. 291., 351. l.; Vocke: Abgaben, Auflagen. Stuttgart, 1887. 455. l.: Cohn: Finanzwissensch. 409. l.; Wagner: Einkommenst. Schönberg kézik. III. 301.; Cohn: Einkommensteuer im Canton Zürich. Jahrb. f. Nationalök. u. Stat. Jena, 1880. 1.; Frantz: Die sociale Steuerreform. Mainz, 1881.; Heckel: Die Einkommensteuer. Leipzig, 1890.; Koenig: Die Meldeangabe bei der Veranlagung der persönlichen Steuern. Finanz-Archiv. II. évf.; Schanz: Der Einkommensbegriff und die Einkommensteuergesetze. Finanz-Archiv. XIII. évf.; Wagner: Die Reform d. direct. Staatsbest. in Preussen im Jahre 1891. Finanz-Archiv.

1891.; FÜRTH: Die Einkommensteuer in Oesterreich u. ihre Reform. Leipzig, 1892.; AUSPITZ: Die Reform der direkten Steuern in Oesterreich. Zeitschrift für Volkswirthsch., Socialpol. u. Verwalt. 1893. évi folyam.; MENGER: Die Reform der directen Steuern in Oesterreich. Wien, 1895.; SIEGHART: Die Steuerreform in Oesterreich. Finanz-Archiv. XIV. évf.; MEYER: Das Zeitverhältniss zwischen der Steuer und dem Einkommen und seinen Theilen. Wien, 1901.; MÜLLER: Die Einkommen-Steuergesetzgebung in den verschiedenen Ländern. Jena, 1902.; FUISTING: Die Einkommenbesteuerung der Zukunft in Anknüpfung an das preuss. Einkommensteuergesetz. Berlin, 1903. PARIEU: Histoire des impôts sur la propriété et le revenu. Paris, 1856.; WOLOWSKI: L'impôt sur le revenu. Paris, 1873.; DENIS: L'impôt sur le revenu. Bruxelles, 1881.; CHAILLEY: L'impôt sur le revenu. Paris, 1884.; BESSON: L'impôt sur le revenu. Paris, 1884.; GUYOT: L'impôt sur le revenu. Paris, 1887.; RICHARD: Réforme radicale de l'impôt par l'adoption de l'impôt sur le revenu. Paris, 1896.; POSTEL: L'impôt sur le revenu. Laval, 1896.; MANCHEZ: L'impôt général sur le revenu. (Revue politique et parlementaire. 1899.) DOBNER: Az általános jövedelmi adó. A «Stat. és nemzetgazd. közlem.» 8-ik kötetében. Budapest, 1871.; RÁTH: A porosz jövedelmi adótörvényjavaslat. A «Nemzetgazd. Szemle» 1891-ik évi folyamában. MARISKA: Egyenes adóink reformja. A «Politikai Szemle» 1892-ik évi folyamában. A magyar egyenes adóreformok tárgyában a pénzügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök által előterjesztett emlékirat. Budapest, 1893.

I. *A személyes jövedelmi adó lényege, fajtái és czélja.* Végső következményében valamennyi adónem a személyes jövedelem apasztását eredményezi. Ebben a tekintetben a tárgyi és személyi, a hozadéki és vagyoni, a jövedelmi, fogyasztási és forgalmi adók között nem forog fönn különbség. Csakhogy a jövedelmi adón kívül létező adónemek súlya nem a tényleges személyes jövedelemhez igazodik. A *hozadéki adók* az adótárgyak átlagos vagy legföljebb tényleges hozadékát, a *vagyoni adók* csak bizonyos jövedelmi nemek forrásait sujtják, a *fogyasztási* és *forgalmi adók* pedig a valóságos adózóképességgel gyakran semmi arányban nem álló, bizonyos fogyasztási, illetőleg forgalmi cselekményeket terhelnek. Ennélfogva oly adónem is szükséges, a mely nemcsak végső hatásában veszi czélba a személyes jövedelem megrovását, hanem az adókirovás alapjáúl is az adózó megbecsült tényleges jövedelmét fogadja el. És ez a *személyes jövedelmi adó.*

A személyes jövedelmi adónak két fajtája van, ú. m. az *általános* és a *különös.* Az *általános jövedelmi adó* egy-egy adózónak összes személyes jövedelmét, tekintet nélkül forrásaira, azaz arra, hogy a jövedelem egyes részei ingatlan vagyonból, tőkéből, járadékból, ipari

vállalatból vagy más haszonhajtó foglalkozásból, állandó fizetésből, nyugdíjból, vagy változás alá eső munkadíjból, a megfelelő hozadéki adóval már megrovott, vagy pedig a hozadéki adók alúl kivett adótárgyakból erednek-e, ugyanazzal az adótétellel terheli. Az általános jövedelmi adó vagy mint *egyetlen adónem* (l. kézikönyvünk 180. lapját) szerepelhet, vagy pedig a hozadéki adók mellett állhat fenn, a mely utóbbi esetben rendeltetésének megjelölése végett *kiegyenlítő* (vagy *kiegészítő) jövedelmi adónak* szokták nevezni. A kiegyenlítő jövedelmi adónak czélja a többi adó által utól nem ért jövedelmi részeknek a megterhelése s a hozadéki adóknál ki nem kerűlhető aránytalanságoknak a kiegyenlítése. A kiegyenlítő jövedelmi adót, mivel nem kizárólagos adónem, némelyek *különös jövedelmi adónak* nevezik. Azonban az a körűlmény, hogy a jövedelmi adó a többi adó kiegészítésére szolgál, még nem szünteti meg általánosságát. A kiegészítő jövedelmi adó is *általános,* mert ennek is az összes személyes jövedelem az alapja. A jövedelmi adó csak akkor *különös,* a midőn csupán bizonyos jövedelmi ágakat ér, a mely esetben a szerint a jövedelmi ág szerint szoktuk megjelölni, a melynek megrovását czélba veszi. Például *különös jövedelmi adó* a fizetési adó, vagy abban az esetben a földadó, ha nem a földbirtok kataszteri hozadékának, hanem a földbirtokból eredő személyes jövedelemnek a megterhelésére irányúl.

A hozadéki adók túlnyomóan tárgyi ismertetőjelekre vannak alapítva, minélfogva az átlagos termelési viszonyoktól eltérő körűlményekre nem lehetvén tekintettel, nem a valóságos jövedelmet, hanem csak az adótárgyak átlagos hozadékát terhelik. Minthogy pedig az adófizetőképességnek a tényleges jövedelem a főismertető jele, az adók rendezésekor arra kell törekedni, hogy az adóteher a tényleges jövedelemhez alkalmazkodjék. Ezt kétféle módon lehet elérni. Vagy úgy, hogy a törvény a merev hozadéki adók helyébe az adózók személyes viszonyait is figyelembe vevő, tehát a jövedelmi adó elveit követő adókat léptet életbe, azaz az egyes adókat nem az adótárgyak hozadékához, hanem a rövidebb időközökben is változó személyes viszonyok tekintetbe vételével az adókötelesek bevallása alapján meghatározandó személyes jövedelemhez arányosítja; vagy pedig olyképen, hogy a törvény nem módosítva a hozadéki adók természetét, ezen adók mellett a tényleges személyes jövedelem megrovását czélzó *általános jövedelmi adó* szedését is elrendeli, a mely

utóbbi adó a hozadéki adókkal megterhelt jövedelmi részeket összegezi s a hozadéki adóknál tekinteten kívül maradt személyes viszonyok figyelembe vételét érvényesíti. A gyakorlati kivitel könnyebbsége érdekében, továbbá a külföldön tartózkodók vagyonába átmenő belföldi hozadékok könnyebb megadóztatása kedvéért a hozadéki adók s az általános jövedelmi adó kapcsolatos alkalmazása látszik tanácsosabbnak.

II. *Az általános jövedelmi adó ellen emelt kifogások.* 1. Az általános jövedelmi adó ellenzői arra utalnak, hogy elvontan tekintve bármennyire tökéletes intézmény is a szóban levő adó, az életben ép olyan gyarló, mint a hozadéki adók, mert ha az elszigetelt hozadéki adóknál nem lehet a tényleges hozadékot kinyomozni, egy-egy adózó összes személyes jövedelmének kiderítése még több nehézséggel jár. Tagadhatatlan, hogy az önzés alacsony indokát egyik adózási alakkal sem lehet teljesen leküzdeni. Az állam jogos érdekeinek csalárd kijátszásában örömet találó hajlam kiirtására csak egy gyökeres eszköz van, a polgári kötelességérzet növelése és megerősítése. Sok jövedelem kétségtelenűl a személyes jövedelmi adó alúl is kibúvik. Azonban, ha kellő hatáskörrel van az adóbizottság fölruházva s a törvényhozó általában nem riad vissza a tényleges adóalap kipuhatolására szükséges rendelkezésektől, a jövedelmi adó annyiban jobban biztosítja a tényleges adófizetőképességnek megfelelő adóztatást, a mennyiben benső természeténél fogva az adózó polgár valóságos és teljes szolgáltatóképességének kiderítésére törekszik, az adófizető teljes szolgáltatóképességét pedig az arra befolyással levő valamennyi fontosabb tényező figyelembe vételével a legtöbb esetben könnyebb meghatározni, mint az elemeire bontott gazdaság egyes tárgyainak hozadékát külön-külön kinyomozni. Az összes jövedelemre kiterjedő bevallást az adóközegek jóval hathatósabban ellenőrizhetik, mint azokat a bevallásokat, a melyek csak egyes elszigetelt hozadéki adók alapjára, tehát csupán a személyes jövedelem egyes részeire szorítkoznak. Ha nincsenek biztosabb támaszkodó pontok a jövedelem teljes összegének kiderítésére, a becslő bizottság az adózó összes jövedelmét hozzávetőleg az adófizető életmódja és fogyasztásának terjedelme alapján is megitélheti, a míg a jövedelem nem valamennyi részére kiterjedő hozadéki vagy különös jövedelmi adóknál az adókivető hatóság vagy bizottság nem fordúlhat ehhez a kisegítő becslőeszközhöz, mivel az adózó azzal

védekezhetik, hogy a bevallott jövedelmet jóval meghaladó költekezéseire egyéb nemű adóval megrovott vagy más adóközségben megadóztatott jövedelmei együttesen képesítik. Figyelmet érdemel továbbá, hogy az általános jövedelmi adónak, mint kiegészítő adónak mérsékeltnek kell lennie, és minél mérsékeltebb az adókulcs, annál kevesebb ok forog fönn hamis bevallásra s az adókivető bizottság félrevezetésére. Ezenfelűl a jövedelmi adó alapjának kinyomozásakor az adókivető közegek a hozadéki adók kivetésének alapjául szolgáló adólajstromok adatait is fölhasználhatják.

2. Fölvetik az általános jövedelmi adó ellen, hogy már annálfogva sem lehet helyesen keresztűlvinni, mert a jövedelem fogalma dolgában még a tudomány sem jutott megállapodásra. Ez a kifogás alig érdemel komoly czáfolatot. Az elvont fogalmak tudományos kifejtése nem a törvényhozó föladata. A törvény eleget tesz az adóigazgatás követelményének, ha részletesen fölsorolja a jövedelmi adó alá eső jövedelmeket és kimerítő, határozott és világos utasításokat tartalmaz az adóalap meghatározásának módjára, névszerint a megengedett levonásokra nézve.

3. Nyomatékosabb az az ellenvetés, hogy a kiegyenlítő jövedelmi adó kétszeres adóztatásra vezet. A kik ezt gáncsolják a kiegyenlítő jövedelmi adóban, azt állítják, hogy abban az esetben, ha helyesen rendezi a törvényhozó a hozadéki adókat, nem létezik jövedelem, melyet az egyik vagy másik hozadéki adó kellő módon utól nem érne. Szigorúan véve nem teljesen alapos ez az állítás, mivel a legtöbb hozadéki adó (a földadó, házosztályadó, a külső ismertetőjelekre alapított iparadó) az adótárgyak átlagos hozadékát terheli, a jövedelmi adó pedig a személyes jövedelem utólérését veszi czélba. Az adótárgy hozadékának bizonyos és pedig legtöbbször túlnyomó része az adózó jövedelmévé válik ugyan és ha a hozadéki adóval már megrótt hozadéknak ezt a részét a jövedelmi adó is éri, a törvény végső hatásában ugyanazt a jövedelmi részt kétszer adóztatja meg, de ez még nem teszi az általános jövedelmi adót fölöslegessé és igazságtalanná. Az igazságos adóztatásnak nem az a föltétele, hogy ugyanaz a jövedelem csak egy adónemnek legyen a tárgya, hanem hogy az érvényben levő összes adónemek egymást kiegészítő hatásukkal valósítsák meg az arányos teherviselés elvét. Már pedig, ha a törvényhozó ugyanannnak a jövedelemnek megadóztatására több módszert használ, összevágó alkalmazásukkal könnyeb-

ben kielégítheti az arányosság követelményét, mivel valószinű, hogy az egyik módszer által okozott aránytalanságot a másik kiegyenlíti. Ha ugyannak a jövedelemnek több nemű adóval való megterhelése már magában véve helytelen dolog volna, az állam fogyasztási adókat sem szedhetne, mert az adózók a fogyasztási adókat is abból a jövedelmükből viselik, a mely hozadéki s esetleg forgalmi adókkal is meg van róva.

4. Azzal a váddal is találkozunk, hogy a személyes jövedelmi adó a tevékeny, ügyes és szorgalmas polgárt bünteti, a kevésbbé törekvő és felületes embert pedig, a ki vagyonát parlagon heverteti vagy nem kellő módon hasznosítja, kedvezésben részesíti, a mely körűlmény a kereseti ösztönre bénítólag hat s a vagyon gyümölcsöztetésének csökkentésére szolgálhat okúl. Azonban ez a vád legkevésbbé sem gyöngíti a jövedelmi adó jogosúltságát. A teljesítőképesség terjedelme első sorban a jövedelem nagyságától függ, ennélfogva annak, a ki nagyobb jövedelmet húz, nagyobb összegű adót kell fizetnie. Az adó sem nem ösztöndíj, sem nem pénzbüntetés. Sem a szorgalom jutalmazására, sem a hanyagság vagy könnyelműség büntetésére, hanem az állambevételeknek igazságos úton való szaporítására van rendelve. Attól, hogy a jövedelmi adó a vagyon gyümölcsöztetésének akadálya volna, épen nem kell tartani. Előrehaladott gazdasági viszonyok közt kevés olyan ember van, a kinek kedve volna vagyonát haszon nélkűl hevertetni. Egyébaránt a személyes jövedelem fogalma alá nemcsak a csereforgalomban jelentkező s az adózó vagyonába átmenő tiszta hozadék, hanem annak a közvetetlen élvezetnek és használatnak értéke is tartozik, a mely az élvezeti javak és használati vagyontárgyak (műgyűjtemények, fogatok, díszbútorok, ékszerek, arany- és ezüstedények, díszkertek s egyébb fényűzési tárgyak) használatával vagy puszta birtoklásával jár, minélfogva a jövedelem megállapítása alkalmával a közönséges értelemben vett jövedelemszerzésre nem fordított vagyonrészek haszonértékére is figyelemmel kell lenni.

5. Sokan abból kovácsolnak fegyvert a jövedelmi adó ellen, hogy alapjának meghatározása az adóhatóságnak a magán viszonyokba való beavatkozását teszi szükségessé, a mi az adóközegek túlbuzgalmából folyó zaklatás gyűlöletes voltán kívül az üzleti viszonyok kíméletlen föltárására, esetleg az üzleti hitel megrontására vezethet. A jövedelem kinyomozásával járó hatósági tevékenységek

faggató voltát s az adókivető bizottság nyomozásainak kellemetlenségét nem vonjuk kétségbe, de a közérdek biztosítását czélzó sok egyéb nemű hatósági működés sem kedves a felekre nézve a nélkűl, hogy ezen az alapon a kérdéses működések abbanhagyását követelhetnők. Azután, a becsületes adófizetőnek, ki tényleges adózóképességének mértéke szerint hajlandó a közterhekhez hozzájárúlni, nincs oka a hivatalos adatnyomozástól félni; azok az adózók pedig, a kik jövedelmüket minden áron eltitkolni törekesznek és ezzel adózótársaikat s az államkincstárt megkárosítani akarják, nem érdemelnek kíméletet.

III. *Az általános jövedelmi adó előnyei.* Az általános jövedelmi adónak a hozadéki adók irányában az a legnagyobb előnye, hogy jóval ruganyosabb és mozgékonyabb. Ez a tulajdonsága két nagy haszonnal jár. *Először* azzal, hogy eredménye a nemzeti jövedelem emelkedésekor az adótétel súlyosbítása nélkül is szaporodik, és *másodszor* azzal, hogy hozadéka rendkívűli viszonyok között az adókulcs megfelelő fölemelésével a nélkül nagyobbítható, hogy a bevételemelkedés az aránytalanságot nagyon érezhetően fokozná s az adózókra oly károsan és nyomasztóan hatna, mint a hozadéki adóknak hasonló arányban történő súlyosbítása. Ha a szükség megköveteli, a hozadéki adókat is föl lehet ugyan emelni, azonban az adózók személyes viszonyaira figyelemmel nem levő és rendszerint az adóssági kamatok levonását is mellőző hozadéki adók súlyosbításának nagyon egyenlőtlen és nyomasztó hatása van. Ebből kifolyólag a hozadéki adók úgy rendezendők, hogy az adórendszer állandóbb elemét alkossák s a fogyasztási és forgalmi adókkal az állami szükségletek átlagos nagyságának feleljenek meg, az adózóképesség erősebb megfeszítésének eszközéül pedig az általános jövedelmi adó használandó fel. Különösen az olyan rendkívüli kiadások teljesítésére megkívántató összegek beszerzésére mutatkozik a személyes jövedelmi adó alkalmasnak, a melyek jogossági vagy czélszerűségi szempontból nem az államhitel fölhasználásával, hanem adóbevételből födözendők. Ha a hozadéki adók alig elviselhető aránytalanságuknál fogva többé már föl nem emelhetők s az adóbevételnek, névszerint a fogyasztási adók eredményének a nemzeti jólét haladása által okozott többlete magában véve nem elégséges a felszaporodott állami szükségletek többletének födözésére: a kormány személyes jövedelmi adó híjján azokat a kiadásokat is kölcsönből

kénytelen teljesíteni, a melyekről a födözési eszközök észszerű megválasztásának elvei szerint adóztatás útján kellene gondoskodnia. Ennélfogva nagy igazság van abban az állításban, hogy a mozgékony jellegű jövedelmi adó hiánya egyik főoka az európai államok adósságai rohamos szaporodásának.

Tiszta sor, hogy minél jobban előrehalad a nemzet gazdasági műveltsége, a személyes jövedelmi adó annál szükségesebb, mivel a tényleges jövedelem s a tárgyi ismertetőjelek nyomán kipuhatolt hozadék között mutatkozó különbség a termelés belterjességének emelkedésével mindig nagyobb lesz és az idegen tőkék után fizetett kamatoknak figyelmen kívül hagyása az adóteher fölosztásában egyre érezhetőbb egyenlőtlenséget okoz.

Némelyek (Schäffle, Held, Kaizl és mások) azt is kiemelik az általános jövedelmi adó előnye gyanánt, hogy teljesen arányos adóztatás mellett nem hárítható át, mert ha a szóban levő adó mindenkit arányosan ér, csakis ezen adónál fogva nem áll senkinek érdekében termékeit vagy szolgálatait drágábban értékesíteni. Az általános jövedelmi adónak tulajdonított ezt az előnyt nem ismerem el. Az adóztatás arányossága az adóáthárításnak csupán azt a nemét akadályozza meg, a mely a súlyosabban megadóztatott termelési ágakban elhelyezett tőkének és munkaerőknek a kevésbbé megterhelt termelési ágakba való vonulásával megy teljesedésbe, azonban a jövedelmi adó átháríthatóságát nem zárja ki. Az, a kinek módjában van, a jövedelmi adót épúgy áthárítja, mint a hozadéki adókat. Mindazokban az esetekben, a melyekben a gazdasági erő túlsúlya képesíti az adófizetőt a rárótt jövedelmi adónak termékei vagy szolgálatai árába való beszámítására, az adóáthárítás teljesen arányos megadóztatás mellett is bekövetkezhetik, mivel az adóteher vagy legalább egy része áttolásának kívánságát a személyes jövedelmi adó s a teljesen arányos tehermegosztás sem enyésztetik el.

IV. *A személyes jövedelmi adó kivitelére vonatkozó irányelvek.* A személyes jövedelmi adó igazságosságának és czélszerűségének s általában ezen adónem megállhatásának sarkpontja kétségtelenűl a kivitel módjában fekszik. Erre nézve a következők a legfontosabb tudnivalók:

1. A jövedelmi adónak *mérsékeltnek* kell lennie. Minél mérsékeltebb, kivitele annál tökéletesebb. Ha a törvényhozó súlyos tételekkell hozza be, nagyobb bevételt fog ugyan adni, de nem lesz fejlődő-

képes. Ha nagyon tetemes pénzügyi eredményt akar belőle a kormány kierőszakolni, a bevétel nem fog az állami kiadások szaporodásával lépést tartani, a bevételemelkedés csakhamar végső határához fog jutni, melyen túl a kormány minden bevételnagyobbító törekvése, az adócsavar még oly gyakori és erős megfeszítése kudarczot vall. Továbbá, a jövedelmi adó csupán akkor felelhet meg rendeltetésének, ha az eddig eltitkolt jövedelmeket is kikutatja s adó alá vonja. Erre csak abban az esetben lehet képesítve, ha nagyon enyhe mértékben nyer alkalmazást. Minél enyhébb a jövedelmi adó, annál több jövedelem hagyja el rejtekhelyét. A súlyos adótételek nemcsak jövedelemeltitkolásra csábítanak, hanem a becslést is erélytelenné teszik. Súlyos adókulcs mellett az el-nem palástolható jövedelem nyomasztó, a többi pedig aránytalanúl könnyű vagy épen semmi terhet nem visel, s az általános jövedelmi adó főczélja, az adóteher egyenletesebb megosztása, füstbe megy.

Hogy mi a túlságosan súlyos adótételnek az eredménye, a mi III. osztályú kereseti adónk és tőkekamatadónk példája mutatja. Nincs adózó, a ki elrejthető jövedelmét hűségesen bevallaná, s a jövedelemeltitkolást a közvélemény sem itéli el, mert a 10%-os (sőt az általános jövedelmi pótadó terhével együtt 13½%-ra rúgó) adótételt elviselhetetlennek s a törvény kijátszását menthetőnek tartja. Maga az adókivető bizottság is behúnyja a szemét. Belátja a törvényes adómérték rendkívűl nyomasztó súlyát s az adót oly alap után szabja meg, a melyről mindenki tudja, hogy a tényleges jövedelemnek harmad részét sem éri el. Három százalékos adókulcs mellett nem csalárd, vagy legalább jóval kevésbbé költött számok töltenék meg a kivetési lajstromokat és az adóbevétel az adómérték leszállítását követő néhány év mulva nem volna kisebb. A legtöbb adózó elviselhető arányt látván az adóteher s a teljesítőképesség között, nagyobb jövedelmet vallana be. Az adókivető bizottság tagjai méltányosnak tekintenék az államkincstár adókövetelését, nem fojtanák el magán tudomásukat s a tényleges jövedelem kiderítésére minden rendelkezésre álló eszközt fölhasználnának. A törvényhozó az adókivető bizottságot szélesebb hatáskörrel láthatná el, az adóalap kinyomozására szigorúbb szabályokat léptethetne életbe, a közvélemény a tényleges állapottól nagyon is eltérő bevallásokat kárhoztató itélettel fogadná, az adózókötelesség érzülete lassanként kifejlődnék az adózók tömegében s adózási erkölcseink általában javulásnak

indúlnának, a mely fordulatból az államkincstár nagyobb hasznot húzna, mint az adókivető bizottságok mai tárgyalásaiból, melyeket a névleges nagy adótételek valóságos szinjátékká törpítenek.

A személyes jövedelmi adó mértékének kiváltképen kezdetben kell nagyon mérsékeltnek lennie, mert a jövedelmek csak lassanként vonúlnak a jövedelmi adó alapjába s a becslés csak néhány év múlva közelítheti meg a tényleges állapotot. Ha mérsékelt az adótétel, a jövedelmi adó az életbe lépését követő években mindig több jövedelmet édesget magához; ha pedig súlyos, a könnyen elrejthető jövedelmeket állandó időre elriasztja. Hozzájárúl még ezekhez, hogy mérsékelt adókulcs mellett a jövedelmi adó egyúttal erőtartalék a jövő rendkívűli szükségleteire. Minél mérsékeltebb a jövedelmi adó rendes viszonyok között, szükség esetében annál alkalmasabb a nemzet áldozatkészségének bőséges fölhasználására. Szóval, az általános jövedelmi adó annál ruganyosabb, viszonylagosan annál többet hoz be s annál szebb jövőnek néz eléje, minél szerényebben kezdi meg pályafutását. Ebben a tekintetben a fogyasztási adók természetével egyez meg.

2. Ha nem akarja a törvényhozó a jövedelmi adóval a tehermegoszlást még aránytalanabbá tenni, a kisebb jövedelmeket ki kell alúla vennie. Közgazdasági s adópolitikai szempontok ugyan azt követelnék, hogy az állam adóbevételének legnagyobb részét a polgárok adózóképességével közvetetlen kapcsolatban levő adónemekből szerezze be, ennélfogva elvontan az volna leghelyesebb, ha a személyes jövedelmi adó a legkisebb jövedelemre is kiterjedne, mivel azonban a közvetett fogyasztási adók az alsó néprétegekre nyomasztóbb terhet rónak, a kisebb jövedelmeket a pénzügyi helyzet által megengedett összeg határáig legalább a jövedelmi adó alúl kell fölmenteni.

Világos, hogy minél nagyobb bevételt akar az állam a jövedelmi adóból szerezni, annál kisebb összegű jövedelemre kénytelen az adómentesség kedvezményét szorítani. A pénzügyi eredményre nézve az adómentességben részesítendő jövedelmi összegnek nagysága még az adókulcsnál is fontosabb tényező. Az adókulcs fölemelése nem egyenlő arányban szaporítja a bevételt, mert minél súlyosabb az adó, a nagyobb jövedelmeknek annál tekintélyesebb hányada búvik ki az adóviselés alúl. Azonban más oldalról az is kétségtelen, hogy az adómentes jövedelemnek nagyon is csekély összegre való leszállí-

tása a becslő közegeket a legszegényebb adózó körök irányában részvétre indítja s az adókivető bizottság erélyét megbénítja, minek következtében a kisebb jövedelmek tetemes része tényleg mégis kikerüli az adóterhet. Ezenfelül, ha a törvény nagyobb összegre teszi az adómentes jövedelmet, a jövedelmi adó az adózóképesség rendkívüli megfeszítésére is alkalmasabb, mivel az adóbevétel nagy pénzügyi szorultság idején nemcsak az adótételek fölemelésével, hanem az adózók körének kiszélesítésével is szaporítható.

3. A valóságos teljesítőképességhez alkalmazkodni akaró jövedelmi adó természetéből önként következik, hogy kirovásakor a teljesítőképességet lényegesen csökkentő s nagyobb nehézség nélkül megállapítható személyes viszonyokat (legalább is a nagy gyermeklétszámot, a családfő vagy a családtagok tartós betegségét s az elszegényedett rokonok gyámolításának kötelezettségét) tekintetbe kell venni és azok igazolása esetében, legalább a kisebb jövedelemmel bíró adózókra nézve, a rendesnél enyhébb adómérték alkalmazását kell megengedni.

4. Mivel az általános jövedelmi adónak az egyik főczélja, hogy a hozadéki és fogyasztási adók által okozott aránytalanságot legalább némileg kiegyenlítse, mérsékelt haladvány szerint emelkedő tételekkel hozandó be. Az adófokozás arányára, az adókulcs emelkedésének mely jövedelmi fokon leendő megállapodására s a fokozatos adóskála berendezésére nézve követendő irányelveket kézikönyvünk 30. §-ában már kifejtettük. Az adótarifa mindezen tényezői, valamint a legkisebb és legnagyobb adótétel mértéke dolgában a törvény kezdetben csak hozzávető számításon alapúló, a várható bevétel összegére nézve semmi biztos következtetést nem engedő rendelkezéseket tehet. A végleges és czéltudatos intézkedések ideje csak akkor érkezik el, a mikor a személyes jövedelmi adó néhány évi fönnállása után a jövedelemmennyiségi és jövedelemmegoszlási viszonyokról már biztos adatok állnak a törvényhozó rendelkezésére.

5. A személyes jövedelmi adó kivitele úgy intézendő, hogy a jövedelem valamennyi nemét érje. Az összes személyes jövedelem bizonyos nemeinek vagy részeinek kivétele a jövedelmi adó alúl, képtelen helyzetet teremtene és két irányban állná útját az adóztatás általánosságának s arányosságának. Egyrészen közvetetlenűl az illető jövedelmi részek adózatlanúl hagyásával, másrészen pedig azzal, hogy a törvényhozó által megadóztatni szándékolt jövedelmi

részek kinyomozását s a tényleges teljesítőképesség mérlegelését csaknem lehetetlenné tenné. Ezenfelűl, ha a törvényhozó az általános jövedelmi adót rendeltetéséhez híven fokozatos adókulcscsal lépteti életbe, bizonyos jövedelmi nemeknek adómentességben való részesítése még azt is okozhatja, hogy a jövedelmi adó az adóköteles jövedelmet sem fogja az adózó tényleges fizetőképességének megfelelő adókulcs szerint terhelni.

Minthogy az állandó fizetéssel alkalmazott egyének illetményei teljes pontossággal kideríthetők, tehát az állandó fizetést élvező személyek abban az esetben is fizetésük teljes összege után adóznának, ha csakis az állandó fizetésekre vetett hozadéki adóval rovatnának meg, kétségesnek látszhatik, hogy vajjon a jövedelmi adó a köz- és magántisztviselőkre is kiterjesztendő-e. A tisztviselőket már csak abból az okból sem lehet a jövedelmi adó alúl kivenni, hogy ennek az adónak általánossága s egyenlősége határozott kifejezést nyerjen. Azután sok tisztviselőnek állandó fizetésén kívűl egyéb jövedelme is van. Az egyik ingatlan vagyonból, a másik tőkéből, a harmadik irodalmi tevékenységből, vagy más mellékes foglalkozásból is jövedelmet húz. Ha a hivatalnokok csakis az állandó illetményeken kívül szerzett jövedelmeiktől fizetnének jövedelmi adót, fizetésük pedig csupán fizetési adó alá esnék, ez a különszerű rendelkezés az adórendszer egységességét és összhangját zavarná meg. Az általános jövedelmi adó nem egyes jövedelmi nemek, hanem az összes személyes jövedelem megrovására van rendelve. A törvényhozó ugyan azt is megtehetné, hogy az állandó fizetéseket egyedűl a jövedelmi adó körébe vonná; ámde ez a rendelkezés ismét más irányban bontaná meg az adórendszer egyes részeit összekötő szerves kapcsolatot. Ha a föld- és házbirtok, a tőke, ipari vállalatok s általában a haszonhajtó foglalkozások hozadékai külön hozadéki adók alá esnek s az ezekben a hozadéki ágakban foglalt jövedelmi részeket még a jövedelmi adó is éri, a teherviselési arányosság elve csupán úgy valósítható meg, ha az állandó illetmények a minden nemű jövedelemre egyenlő mérték szerint súlyosodó jövedelmi adón kívűl külön hozadéki adóval is megterheltetnek. Igaz ugyan, hogy ebben az esetben kétszer kerűlnek a tisztviselők adóztatás alá, de mivel hozadéki adók és kiegyenlítő jövedelmi adó fennállása mellett a többi polgár által húzott jövedelmek egyes részei szintén a megfelelő hozadéki adókkal s egyúttal jövedelmi adóval is meg vannak róva, a törvény az egyenlékenység

elvének csak azzal szerezhet érvényt, ha ezt a kétnemű adóztatási módszert az állandó illetményekre is kiterjeszti.

Az, a mit a hivatalnoki fizetésekről mondottunk, minden egyéb nemű jövedelemre nézve is áll. Az általános jövedelmi adónak elengedhetetlen kelléke, hogy az adózó polgár összes személyes jövedelmét érje, bármely forrásból szerezze is jövedelmének egyes részeit. Ennélfogva a szóban levő adónak a személyes jövedelem azon részeire is ki kell terjednie, a melyek a hozadéki adók alúl kivett hozadéki forrásokból erednek. Ez áll különösen az ideiglenes adómentesség kedvezményében részesített földbirtokból, épületekből s ipari vállalatokból, valamint az adómenteseknek nyílvánított államkötelezvények s a tőkekamatadó alúl kivett egyéb értékpapirosok kamataiból folyó jövedelmekre nézve. A bizonyos értékpapirosok részére biztosított adómentesség csak a hozadéki adóra (szelvényadóra) vonatkozik, az ez alúl engedélyezett mentesség pedig nem foglalja magában egyúttal a személyes jövedelem adómentességét is. Ebből annak a ráfogásnak alaptalansága is kitűnik, hogy a jövedelmi adónak az ú. n. adómentes értékpapirosok kamataiból és osztalékaiból folyó jövedelmekre való kiterjesztése az ezen értékpapirosok birtokosai részére biztosított adómentességet megszünteti. Hogy a jövedelmi adó nem fosztja meg az adómentes szelvények birtokosait a számukra biztosított szelvényadó-mentességtől, abból is kitűnik, hogy a külföldi szelvénybirtokosokat nem éri, és hogy abban az esetben, ha a szelvényadótól mentesnek nyílvánított kamat vagy osztalék az értékpapirbirtokosnak többi jövedelmével együtt nem haladja meg a jövedelmi adó alúl kivett létminimumot, a jövedelmi adó még a belföldieknek ily szelvényekből eredő jövedelmét sem terheli. Ha a szelvénybirtokos szelvényeit beváltatja, az osztalék vagy kamat a szelvénybirtokos személyes jövedelmének részévé és mint ilyen, egyéb nemű jövedelmeivel együtt bevallási s adófizetési kötelezettségének tárgyává válik. A szelvényadó alúl mentes kamatoknak és osztalékoknak a jövedelmi adó alapjából való kirekesztése épen azokat ruházná föl a személyes adómentesség kiváltságával, a kik átlag legnagyobb adózóképességgel bírnak. Arról, hogy a jövedelmi adónak az ú. n. adómentes értékpapirosokból folyó jövedelmekre is ki kell terjednie, még jobban megbizonyosodunk, ha figyelembe veszszük, hogy abban az esetben, ha ezek a jövedelmek nem esnének jövedelmi adó alá, a törvény oly eszközt adna az adófizetők kezébe, a melylyel egyéb nemű jöve-

delmeiket is elvonhatnák az adó alúl, mert ha az adókivető bizottság az adózónak nagy jólétre mutató háztartása és életmódja nyomán észre is venné a jövedelem tetemes részének eltitkolását, az adófizető egyszerűen arra hivatkozhatnék, hogy jövedelmének legnagyobb részét adómentes értékpapirosokból húzza.

6. A jövedelmi adó alapjának kinyomozására az adózók vallomása a legtermészetesebb eszköz. Ennélfogva az adófizetőket részletes bevallásra kell kötelezni. Habár a részletes bevallás követelésének inkább csak a tehetősebb adófizetőkkel szemben van gyakorlati fontossága, mert a kisebb jövedelmek egyszerű bevallás alapján is könnyebben meghatározhatók, mindazonáltal arra való tekintettel, hogy a kisebb jövedelmeknek a részletes bevallási kényszer alúl való fölmentése az adókivetési eljárás egyöntetűségét bolygatná meg s a jövedelemeltitkolásra ingerlő okokat is szaporítaná, legmegfelelőbb, ha a törvény valamennyi adózót részletes bevallásra kötelezi. A bevallásokban legalább is a földbirtokból, épületekből, ipari vállalatokból, egyéb haszonhajtó foglalkozásokból, tőkekamatból, járadékokból, változás alá eső munkadíjakból, állandó fizetésekből és a nyugdíjakból eredő jövedelmi részeket elkülönítve kell föltüntetni. Mivel az adózók polgári kötelességérzetében a jövedelmi adó kirovásánál sem lehet föltétlenűl bízni, az adókivető bizottság lehető tág hatáskörrel ruházandó föl s az egész adókivetési eljárás nyílvánossá teendő. (Lásd erre nézve a kézikönyvünk 206-ik lapján mondottakat.)

Fölösleges zaklatásokkal nem szabad ugyan az adófizetőket terhelni, azonban a tényleges adóalap kinyomozására okvetetlenűl szükséges intézkedésekről nem mondhat le az állam. Ha a törvényhozó személyes jövedelmi adót akar, ne riadjon vissza azoktól a jogos eszközöktől, a melyek a jövedelem pontos meghatározásának biztosítékait alkotják. Ha az adózó nem terjeszti elő a jövedelme meghatározásához szükséges adatokat, meg kell engedni, hogy az adókivető bizottság az adóköteles féltől utólagos írásbeli vagy szóbeli fölvilágosításokat és kiegészítő kimutatásokat kívánhasson, az adózó jövedelmi viszonyai felől tanúkat, állami hatóságokat és községi elöljáróságokat hallgathasson ki, sőt közvetetlenűl vagy kiküldött szakértők által az adófizető űzleti könyveibe is betekinthessen. A jövedelmi adó által czélba vett tehermegoszlási arányosság, valamint ennek az adónak eredményessége leginkább az adókivető bizott-

ság részrehajlatlanságától és megingathatatlan erélyétől függ. Minél lanyhábban jár el a becslő bizottság s minél kevésbbé zárkózik el a személyes befolyásoktól, annál szélesebb körben s a politikai erkölcsökre nézve annál veszélyesebb arányban terjednek el a jövedelemeltitkolások. Hiú beszéd az üzleti könyvek előmutatásának kötelezettségével szemben azt hánytorgatni, hogy a könyvfölmutatási kényszer az iparosok és kereskedők által féltékenyen őrzött üzleti titkok föltárását vonhatja maga után, az üzleti viszonyoknak nyílvánosságra hozatala pedig az üzletemberek hitelét ronthatja meg. Az egészséges alapokon nyugvó hitelnek nem árthat a jövedelmi helyzet leplezetlen föltárása, a mesterséges hitel pedig, a mely szédelgéseivel csak kárt okoz a nemzetgazdaságnak, nem érdemel a becsületes adózók rovására állami dédelgetést.

A becsületes adófizetők kereseti viszonyaiba nincs okuk az adóközegeknek beavatkozni. Ha azt látja az adókivető bizottság, hogy az adózó a tényleges állapotot megközelítő hűséggel vallotta be jövedelmét, nem rendeli el az adókiróváshoz megkívántató adatok tüzetesebb kinyomozását. Azok ellen pedig, a kik jövedelmük nagy részének elpalástolásával az állam létérdekeit veszélyeztetik, a törvény rendkívüli eszközökkel is védekezhetik. Az adókijátszások megakadályozására ajánlkozó jogos eszközök fölhasználására az állam annyival inkább fölhatalmazva érezheti magát, mert a jövedelmi adónak azt a részét, a melyet egyesek jövedelmük eltitkolásával visszatartanak, a becsületes adófizetőknek kell pótolniok.

A mondottaknál fogva nem eshetik kifogás alá, ha a törvény az üzleti könyveiket be nem mutató adózókat fölszólalási joguktól megfosztja. A kincstártól elvont adók az elévülési határidőn belül utólagosan is kivetendők. Az adófizetési kötelezettséget az örökösökre is ki kell terjeszteni. Azok az adóköteles felek, a kik a kitűzött határidőben nem nyújtják be vallomásukat, vagy az adóhatóság által kívánt utólagos fölvilágosításokat megadni vonakodnak, nemkülönben azok a személyek, a kiket az adóhatóság az adózók jövedelmi viszonyai iránt tanúskodásra hív föl s a hozzájuk intézett kérdésekre adandó választ konokúl megtagadják, vagy az adóhatóságot hamis adatok közlésével tudva és szándékosan félrevezetik, megfelelő pénzbüntetéssel sujtandók, mivel a polgárok az adóhatóság irányában époly engedelmességgel tartoznak, mint akármelyik más állami hatóság irányában. A jövedelemeltitkolásokkal és valótlan közlésekkel

maguk az adózó felek által elkövetett adókihágások a megrövidített, illetőleg a megrövidítés veszélyének kitett adóösszeg többszörösével büntetendők.

Ha a törvényhozó egyrészt nem bízik a polgárok őszinteségében és kötelességérzetében, másrészt pedig a szigorú becslés biztosítására szükséges eszközöktől visszariad, sokkal helyesebb a jövedelmi adó életbe léptetését meg sem kísérleni. Az olyféle rendelkezés, a minőt a magyar egyenes adók reformja dolgában előterjesztett miniszteri emlékirat a kormány által tervezett jövedelmi adó pénzügyi eredményének biztosítására hoz javaslatba, hogy bizonyos esetekben minimumok gyanánt a mostani általános jövedelmi pótató tételei nyerjenek alkalmazást, jelesűl, hogy senkinek jövedelmi adója ne lehessen kevesebb, mint a tulajdonában levő föld és ház után fizetett hozadéki adónak 30%-a, a jövedelmi adót lényegéből vetkőztetné ki. Ilyen rendelkezés mellett az új adó csak névleg volna jövedelmi adó, tényleg a hozadéki adók közönséges pótlékává fajúlna. A törvény által előírt minimális tételek alapján kirótt III. osztályú kereseti adónknál szerzett tapasztalatok után előre látható, hogy mire vezetne a jövedelmi adó minimális összegének megállapítása. Arra, hogy a legkevesebb adózó vallana be a minimális adóösszegnek megfelelő adóalapnál nagyobb jövedelmet, s az adókivető bizottság a helyett, hogy kellő erélylyel látna hozzá a tényleges adóalap kipuhatolásához, oly esetekben is a kényelmesebb adóztatási módhoz, a minimális adóösszeg kirovásához fordúlna, a midőn az adóalapot — az annak kinyomozásához szükséges adatok beszerzése után — a tényleges jövedelmet jobban megközelítve határozhatná meg.

7. Hogy a jövedelmi adó alapját az adókivető bizottságok az ország minden részében egységes elvek szerint határozzák meg s ne az adóközegek önkényes belátása, hanem a törvényhozó akarata döntsön: a törvénynek az adóalap kinyomozásának módjára nézve határozott, világos, lehetőleg kimerítő s minden félremagyarázást kizáró szabályokat kell fölállítania. A személyes jövedelem mindazon részeit, a melyek a törvényhozó szándéka szerint a jövedelmi adó alapjába befoglalandók, a törvényben lehetőleg részletesen kell fölsorolni. A jövedelembecslő művelet helyességének biztosítására mellőzhetetlen, hogy a törvény az egyes jövedelmi ágakra nézve különkülön állapítsa meg azokat az irányelveket, a melyeket az adózó felek összes jövedelmének kiszámításakor az adókivető bizottságok

követni tartoznak. Ezeknek az irányelveknek megállapítása alkalmával arra helyezendő a fősúly, hogy a kivető közegek csak azt vonhassák be az adóalapba, a mi valósággal a személyes jövedelem körébe tartozik. és hogy a mennyire az adatszerzés gyakorlati nehézségei megengedik, az adó alúl a tényleges jövedelem egy része sem búvhasson ki.

Az egyes jövedelmi forrásokból, névszerint a házilag kezelt földbirtokból, haszonbérleti kezelés alatt álló jószágtestekből, a földbirtokkal kapcsolatban levő gyártási ágakból és vállalatokból, épületekből, ipari vállalatokból, szellemi és művészi keresetekből, egyéb haszonhajtó foglalkozásokból, továbbá a szolgálati viszonyból, kölcsöntőkékből, értékpapirosokból, idő- és életjáradékokból, valamint az állandó fizetésekből és nyugdíjakból folyó jövedelmeket különkülön kell megállapitani. Az adóalapba az adózó által termelt s maga vagy családja által elfogyasztott termékek értéke, nemkülönben az adófizető birtokában levő és saját maga által lakott háznak vagy épületrésznek évi haszonértéke is bevonandó. Az ellenszolgáltatás nélkül szerzett rendkívűli bevételek, pl. a sorsjátéki nyeremények, ajándékok, örökségek stb. nem számíthatók az adóalaphoz, mivel nem a jövedelem alkotórészei, hanem az adófizető törzsvagyonát szaporítják. A törvény által megengedett és kimeritően felsorolandó levonások az összes jövedelmi részek összeadásából keletkező főösszegből számitandók le. Leszámitandók névszerint: *a)* a jövedelem szerzésére forditott költségek, jelesűl a földbirtok, lakóházak, üzemi épületek s üzleti fölszerelések jó karban tartására tett kiadások, a folyó üzleti s igazgatási költségek, továbbá a mezőgazdaságban, épületekben, üzleti fölszerelésekben stb. fekvő álló tőkék értékfogyási részletei; *b)* a biztositási díjak, az életbiztositási díjak kivételével, a mely utóbbiak tőkemegtakarítást foglalnak magukban s a jövedelem körébe tartoznak; *c)* az adózó által a megfelelő időszakban fizetett önkormányzati, iskolai s egyházi adók, valamint az összes egyenes állami adók a jövedelmi adó kivételével; *d)* az összes igazolt üzleti és személyes adósságok után fizetett kamatok s a magánjogi czímen alapúló egyéb nemű terhek, még pedig akár be vannak kebelezve, akár nincsenek. Ellenben nem vonhatók le az alaptőke szaporítására, birtokszerzésre, új épületek emelésére, földjavításokra vagy más nemű tőkeberuházásra, adósságtörlesztésre, az üzem kiterjesztésére, valamint az adózó és családjának élelmezésére, lakására s egyéb szemé-

lyes kiadásaira fordított összegek, mivel mindezek a tételek a jövedelem körébe tartoznak.

8. Az adókivető bizottság följogosítandó, hogy abban az esetben, ha az adóköteles fél nem nyújt be bevallást, vagy pedig vonakodik a hiányos bevallásának kiegészítésére szolgáló s az adóalap meghatározásánál fölhasználható adatokat az adóbizottság fölhívására utólagosan előterjeszteni, az adóalapot a kideríthető körűlményeknek, jelesűl az adózó általános gazdasági helyzetének, a különböző jövedelmi források egymáshoz való viszonyának s az adózó életmódjának figyelembe vételével saját belátása szerint állapíthassa meg. A fogyasztás terjedelme ugyan nem teljesen megbízható fokmérője a jövedelem nagyságának, de a tényleges adózóképesség mértékére mégis némi következtetést enged. A tőke aránylag ritkán kerül fogyasztás alá, s a pazarlók, a kik jövedelmükön kívül tőkéjüket is fogyasztják, nem érdemelnek kíméletet. Ha az adókivető bizottság az adóalap meghatározása alkalmával az adófizető fogyasztását is tekintetbe veheti, annak is módját találhatja, hogy a jövedelmi adó az értékes használati vagyontárgyak birtoklásával összekötött élvezeteket s élvezetlehetőségeket is érje.

9. A jövedelmi adó évről-évre vetendő ki. A jövedelmi adó lényege és czélja szigorúan véve azt követelné, hogy az ezen a czímen fizetendő összeg a folyó adóévben szerzett jövedelem nagyságához igazodjék. Mivel azonban az adókirovás idején még nem lehet a folyó adóévben elérendő jövedelmet kellő megbizhatósággal meghatározni, az adóévet megelőző esztendő eredményének megadóztatása látszik legmegfelelőbbnek. A több esztendőben szerzett jövedelem átlagos összege alapján több évre történő adómegállapítás a polgárokat ugyan megkíméli a minden évben megújúló adókirovással járó kényelmetlenségtől és bizonytalanságtól, azonban a jövedelmi adó lényeges természetével ellenkezik. A több évre terjedő adókivetési időszak lehetetlenné teszi, hogy a jövedelmi adó a valóságos jövedelemhez simúljon, már pedig a jövedelmi adó a tényleges jövedelem megterhelését veszi czélba. A tényleges jövedelem a legtöbb adózónál tetemesen eltér a megelőző több évi eredmény átlagától. Ennélfogva a több évre érvényes adókivetés mellett a legtöbb adózó majd többet, majd kevesebbet köteles adó fejében fizetni, mint a mennyit a tényleges jövedelem után követelhetne a kincstár. Ezenfelűl az átlagos összeg mindig az önkényszerűség és megbízhatatlanság jelle-

gét viseli magán. Végre, könnyebb egy évi, mint több évi jövedelemnek az összegét kinyomozni.

A magyar adóreform ügyében közzétett miniszteri emlékirat a jövedelmi adót több évi átlagnak megfelelő jövedelem alapján *három évre* véli megállapitandónak úgy, hogy az adóösszeg a három évi kivetési időszakon belül csakis a bevételi források egyikének vagy másikának megszünése esetén volna megváltoztatható. Ez a javaslat annál meglepőbb, mert adókezelési törvényünknek azt a rendelkezését, hogy a házbéradó a három évi kivetési időszak első évét megelőző esztendőben húzott bérösszeg után három évre állapitandó meg, az időközi bérváltozásoknak az adózásban leendő érvényesíthetése kedvéért ugyancsak ez az emlékirat oda kívánja módosíttatni, hogy a házadó nem három év tartamára, hanem a tényleges jövedelemnek megfelelően évről-évre állapíttassék meg. Figyelembe sem véve, hogy a házbérváltozás a háztulajdonos személyes jövedelmében is kifejezésre jut, ugyanaz az ok, a mely kívánatossá teszi, hogy a házadó évről-évre rovassék ki, a jövedelmi adónak évenként megújuló kivetése mellett is szól. Sőt, ha az adókivetés érvényének tartama tekintetében a házadó és jövedelmi adó között minden áron különbséget akarunk tenni, épen a házadó az, a melynek természetével a hosszabb időre szóló kivetés jobban összefér, mivel a házadó mint hozadéki adó nem a házbirtokból eredő tényleges jövedelmet, hanem csak az épület hozadékát, illetőleg a házosztályadó alá eső lakóházaknál a törvény által vélelmezett átlagos haszonértéket terheli, holott a személyes jövedelmi adó a tényleges jövedelem utólérését veszi czélba.

10. A jövedelmi adó tarifájának szerkesztésére nézve kétféle módszert követhet a törvényhozó. Vagy az adóköteles jövedelem minden száz koronáját veheti figyelembe, vagy pedig jövedelmi osztályokat állithat föl s az egy-egy osztályon belül előfordúló valamennyi jövedelemre nézve egységes adótételt állapíthat meg. Az előbbi módszer jobban megfelel a jövedelmi adó eszméjének. Az osztályrendszer alkalmazása mellett az ugyanabba az osztályba sorozott nagyobb jövedelmek kedvezésben részesülnek. Az ez által okozott aránytalanság természetesen annál jobban érezhető, minél nagyobb különbözet mutatkozik ugyanazon jövedelmi osztály alsó és felső határa között. Az osztályokra alapitott adótarifa más szempontból is akadálya azon czél megvalósításának, a melyet a törvényhozó a jövedelmi adóval

elérni akar. A jövedelmi adó csak úgy felelhet meg rendeltetésének, ha a törvény pontos és lehetőleg részletes bevallásokat követel. Az osztályrendszerrel pedig elárúlja a törvényhozó, hogy felületes bevallásokkal is megelégszik. Végre nagyszámú oly jövedelmek vannak, a melyek nagyságát teljes vagy legalább a valóságot nagyon megközelítő pontossággal lehet meghatározni. Nehéz belátni, hogy miért mondjon le az állam az ilyen jövedelmeknél az ugyanabba az osztályba sorozott nagyobb összegek többletének megadóztatásáról, mivel mindig igazságtalanság marad, ha az állam a kisebb jövedelem után ugyanoly adóösszeget szed, mint a nagyobb után.

Az osztálytarifa szószólóinak az az érvük, hogy a becslő közegek nem ismerhetik annyira az adózók jövedelmi viszonyait, hogy az adóval megrovandó jövedelmeket az utolsó száz koronáig teljes pontossággal állapíthatnák meg. Azt talán jó lelkiismerettel kimondhatja a becslő bizottság, hogy az adózó fél jövedelme 20.000 és 22.000 korona között keresendő, de annyira már nem terjedhet tudomása, hogy az egyik adóköteles fél jövedelmét 20.000, a másikét pedig 20.100 koronában állapíthatná meg. Fölhozzák továbbá, hogy az adóalap minden száz koronáját figyelembe vevő adókirovás a kisebb jövedelmek súlyosabb megterhelését vonja maga után, mivel a kisebb jövedelmek pontosabban meghatározhatók. Végre, az osztályrendszer kiváló előnye gyanánt a bevallás könnyebbségét emelik ki, mert a kevésbbé művelt osztályok legjobb akaratuk ellenére sem képesek jövedelmüket az utolsó koronáig bevallani s a műveltebb osztályoktól nagyobb valószínűséggel lehet hű bevallást várni, ha a törvény a megfelelő jövedelmi osztály megjelölésével is megelégszik.

Ha a törvényhozó a jövedelembecslés nehézségeinek csökkentése okából az osztálytarifa életbe léptetésére szánja magát, legalább az osztálytarifa fogyatékosságának enyhítésére törekedjék. Erre nézve elengedhetetlen követelmény, hogy az egyes jövedelmi osztályok alsó és felső határa között mutatkozó különbség ne legyen túlságosan nagy. A tényleg érvényben levő osztálytarifáknak az a legnagyobb hibájuk, hogy a jövedelmi osztályokat a felső fokokon túlságosan szélesre teszik. Kétségtelenűl való dolog, hogy a nagy jövedelmeket nem lehet az utolsó 100, sőt sok esetben az utolsó 1000 koronáig sem megbecsülni, de az már nem áll, hogy a nagy (pl. a 80.000 koronát meghaladó) jövedelmeknél a becslés csak 10.000 koronát

tartalmazó fokozatok szerint volna lehetséges. Világos, hogy minél szélesebb határokkal bírnak az egyes jövedelmi osztályok, annál több jövedelem s annál nagyobb összegek élvezik a részben való adómentesség kedvezményét.

A legtöbb német állam (*Poroszország, Szászország, Württemberg, Hesszen, Anhalt* stb.), valamint *Ausztria* jövedelmi adótörvénye az osztályrendszert követi. *Bádenben, Szász-Meiningenben, Hamburgban, Brémában* az adókivetésnél a jövedelem minden száz márkája figyelembe jön.

A személyes jövedelmi adó öszszerű életképességének föltételei. Ki kell végre emelnem, hogy a személyes jövedelmi adó nem valami csudás arkánum, a mely az adóztatást már egymaga igazságossá tenné vagy az adózási viszonyokat akár csak meg is javítaná. A jövedelmi adó csupán oly országban felelhet meg a hozzákötött várakozásnak, a mely megérett rá, a melynek erkölcsi, politikai és közigazgatási viszonyai megengedik az önadóztatásnak széleskörű megvalósítását. Ellenkező esetben több kárt tesz, mint hasznot.

Öszszerű életképességének elengedhetetlen előföltételei: az adózók kellő erkölcsi és politikai műveltsége, élénk közérzület, erkölcsi alapon nyugvó, a társadalmi becsületességet és polgári kötelességérzetet nemcsak külsőleg fitogtató, hanem komoly tényező gyanánt tisztelő, nemesebb közélet, a kivető közegek lelkiismeretessége és részrehajlatlansága, végre a pontos és megbízható közigazgatás. Mindaddig, a míg az adózókötelesség érzülete nem ment át az adófizetők nagy részének a vérébe s az adózók túlyomó többsége az adót csupán a kormányi hatalom eszköze és nem az állam áldásos működésének forrása gyanánt fogja föl; mindaddig, a míg a társadalom minden rétegét lenyügöző s a közélet minden viszonyára és intézményére bomlasztó hatással levő haszonlesés nem engedi az adóztatás jogi és erkölcsi alapjának az adózók nagy tömege által való elismerését, a míg az államkincstár megrövidítése a nagyközönség szemében szinte erényszámba megy és még az előkelő állásuknál, nagyobb műveltségüknél, kiváló politikai befolyásuknál vagy kedvező anyagi helyzetüknél fogva *a polgári kötelességek hűséges teljesítésében példaadásra hivatott* társadalmi körök is valóságos lelki örömet éreznek, valahányszor önzésük ingerét követve az adótörvényeket oly útakon és módokon kerülik meg, melyek a magánosok ellen elkövetett csalástól alig különböznek: az állam

háztartás a törvény által fölállitott ismertetőjelekre támaszkodó, az államkincstár érdekeit jobban biztosító s az adóközegek visszaéléseit kisebb térre szorító hozadéki adókat nem nélkülözheti és addig az általános jövedelmi adó egyáltalán nem fogja az adózási viszonyokat megjavítani. Az pedig még bizonyosabb, hogy az olyan állam kormánya, a melyben a rendezetlen és önkényes közigazgatás nem nyújt védelmet az adóközegek szertelen túlkapásai ellen, avagy a hol a laza és erkölcsi tekintetben megbízhatatlan közigazgatás az adózók bevallására és jelentékeny részben a közigazgatási közegek belátására alapitott jövedelmi adó kivetését a kivitel visszaélései révén, a megvesztegetések, esetleg az atyafiságos, sőt talán felekezeti, pártpolitikai vagy nemzetiségi befolyások és végső eredményben még a hozadéki adók által okozott egyenlőtlenségeknél is nagyobbfokú aránytalanságok fészkévé tenné, nem gondolhat az általános jövedelmi adó behozatalára.

Valóságos *általános jövedelmi adó* Bajorország, Mecklenburg-Schwerin és Mecklenburg-Strelitz kivételével valamennyi többi *német államban* és *Ausztriában* áll fönn. Mindezek az államok a *porosz* jövedelmi adót fogadták el mintáúl. Ezen kívül az *osztrák* és a *szászországi* jövedelmi adót tekintik általában kitünő törvényhozói alkotásoknak, a miért érdemesnek tartom ezeket az adókat az alábbiakban ismertetni.

Poroszországban az 1891-ik évi junius 24-ki törvényen alapúló jövedelmi adó az egyenes adók rendszerének a törzse. Poroszország a jövedelmi adón kívül csak nagyon mérsékelt (a 6000 márkát meg nem haladó vagyonok adózatlanúl hagyása mellett minden 1000 márka vagyonérték után $1/2$ márkányi), kiegészítő adó gyanánt ható *vagyoni adót* (l. kézikönyvünk 356. lapján) szed. A föld-, épület- és iparadót az államkincstár az 1893. évi julius 14-ki törvénynyel az 1895. évi április 1-től kezdve a községeknek engedte át. Azonban az említett hozadéki adók kivetése és teljes kezelése továbbra is az állam részére van fentartva.

Jövedelmi adó alá tartoznak: 1. a porosz alattvalók azok kivételével: *a)* kik a nélkül, hogy Poroszországban lakóhelylyel bírnának, Németország más részében tartózkodnak, *b)* kik Poroszországban levő lakóhelyükön kívül Németország más részében szolgálati lakóhelylyel bírnak, *c)* kik a nélkül, hogy Poroszországban lakóhelylyel bírnának, két évnél hosszabb idő óta külföldön állandóan tartózkodnak. A *c)* alatti kivétel nem terjed ki azokra a birodalmi s állami hivatalnokokra, a kiknek szolgálati lakóhelye külföldön fekszik s a kik ott nincsenek a megfelelő egyenes állami adóval megterhelve; 2. más német állam alattvalói, ha a nélkül, hogy saját államukban lakóhelylyel bírnának, Poroszországban laknak, vagy a nélkül, hogy a Német Birodalomban állandó lakóhelylyel bírnának, Poroszországban tartózkodnak, végre ha Poroszországban szolgálati lakóhelylyel bírnak; 3. azok a külföldiek, a kik Porosz-

országban lakóhelylyel bírnak, vagy itt kereset czéljából vagy egy évnél hosszabb ideig tartózkodnak; 4. tekintet nélkül az államhoz való tartozóságra, a lakás vagy tartózkodás helyére, mindazok a személyek, a kik a porosz állampénztártól fizetést, nyugdíjt vagy várakozási illetményt húznak, porosz földbirtokból és porosz ipari vagy kereskedelmi vállalatból jövedelmet szereznek, e nemű jövedelmükre nézve. Az *alanyi adózó kötelesség* nemcsak fizikai személyekre, hanem részvénytársulatokra, részvényekre alapított betéti társaságokra, bányatársulatokra, az üzletüket a nem tagokra is kiterjesztő, bejegyzett szövetkezetekre s a jogi személyiség jogával felruházott, nyílt elárúsító helyiséget tartó fogyasztó egyesületekre is kiterjed. — A *tárgyi adózó kötelesség* a 900 márkát meghaladó jövedelemmel veszi kezdetét. Ki vannak véve az adó alúl: 1. a más német állam területén fekvő ingatlanokból vagy ott gyakorolt iparból eredő jövedelem s azok a fizetések, nyugdíjak és várakozási illetmények, a melyeket német katonai személyek és polgári állású hivatalnokok, valamint özvegyeik és árváik más német állam pénztárából húznak; 2. az adóköteles külföldieknek külföldi ingatlanból vagy iparvállalatból eredő jövedelme, a mennyiben nem tartózkodnak keresetszerzés czéljából Poroszországban; 3. a hadsereg s a hadi tengerészet legénységének katonai jövedelme. A külföldön állomásozó birodalmi s állami hivatalnokoknál és katonatiszteknél a szolgálati jövedelemből csupán a személyes, nyugdíjra jogot adó fizetés, és ez is csak abban az esetben adóköteles, ha azt a külföldi állam a megfelelő egyenes adóval meg nem terheli.

Az adóköteles jövedelem fogalmát a törvény nem határozza meg, de kiszámításának módja iránt részletesen rendelkezik. Az évi jövedelmeket forrásaik szerint négy osztályba csoportosítja, és pedig: 1. a tőkevagyonból, 2. az ingatlan vagyonból, haszonbérletekből s bérletekből (ide értve a saját házban bírt lakás bérértékét is), 3. a kereskedelemből s iparból (ide számítva a bányaipart is), 4. egyéb haszonhajtó foglalkozásokból és jogosítványokból eredő jövedelmek osztályait állítja föl. Az örökségekből, ajándékokból, életbiztosításokból, továbbá ingatlanoknak nem iparszerű vagy nem üzérkedés czéljából történt eladásából s egyéb hasonló szerzésekből származó rendkívüli bevételeket nem adóköteles jövedelemnek, hanem a törzsvagyon szaporodásának tekinti. A jövedelemből levonásba hozandók: 1. a jövedelem szerzésére, biztosítására és fönntartására fordított kiadások; 2. az adóköteles által fizetendő adóssági kamatok és járadékok, a mennyiben nem oly bevételi forrásokat terhelnek, a melyek az adókivetés alkalmával tekinteten kívűl hagyandók; 3. a különös jogczímeken alapúló, állandó terhek; 4. az ingatlan vagyon, bányamívelés és iparűzlet után fizetendő egyenes adók, valamint azok a közvetett adózások, a melyek az üzleti koltségekhez számítandók; 5. az épületek, gépek, üzleti fölszerelés stb. elhasználása által okozott évi értékcsökkenés; 6. az adóköteles által a betegség, balesetek, aggság és rokkantság ellen védelmet nyújtó biztosító pénztárakba, továbbá az özvegyi, árva- és nyugdíjpénztárakba törvény vagy szerződés alapján fizetendő hozzájárulások; 7. az adókötelesnek halál vagy élet esetére történő biztosítása czéljából fizetett biztosítási díjak, a mennyiben évi összegük 600 márkát meg nem halad. — A részvénytársulatoknál, betéti tár-

saságoknál, valamint a fogyasztó szövetkezeteknél megadóztatandó jövedelmül szolgál a tagok között felosztott fölösleg, hozzászámítva azokat az összegeket, a melyek az alaptőke vagy az adósságok törlesztésére, valamint javításokra és űzletkiterjesztésre vagy tartalékalapok alakítására fordíttatnak, azonban a befizetett részvénytőke, a befizetett űzleti részek, illetőleg bányatársulatoknál az alaptőke, vagy esetleg az adóköteles választása szerint az utolsó négy esztendőben átlag fölosztott űzleti eredmény húszszoros összege 3½%-ának levonása után.

A fokozatos adókulcs szerint emelkedő adótételeket az adótarifa következőleg állapítja meg. Az adó

900	márkát	meghaladó	jövedelem	után	1050	márkáig	bezárólag	6	márka
1050	«	«	«	«	1200	«	«	9	«
1200	«	«	«	«	1350	«	«	12	«
1350	«	«	«	«	1500	«	«	16	«
1500	»	«	«	«	1650	«	«	21	«
1650	«	«	«	«	1800	«	«	26	«
1800	«	«	«	«	2100	«	«	31	«
2100	«	«	«	«	2400	«	«	36	«
2400	«	«	«	«	2700	«	«	44	«
2700	«	«	«	«	3000	«	«	52	«
3000	«	«	«	«	3300	«	«	60	«
3300	»	«	«	«	3600	«	«	70	«
3600	«	«	«	«	3900	«	«	80	«
3900	«	«	«	«	4200	«	«	92	«
4200	«	«	«	«	4500	«	«	104	«
4500	«	«	«	«	5000	«	«	118	«
5000	«	«	«	«	5500	«	«	132	«
5500	«	«	«	«	6000	«	«	146	«
6000	«	«	«	«	6500	«	«	160	«
6500	«	«	«	«	7000	«	«	176	«
7000	»	«	«	«	7500	«	«	192	«
7500	«	«	«	«	8000	«	«	212	«
8000	«	«	«	«	8500	«	«	232	«
8500	«	«	«	«	9000	«	«	252	«
9000	«	«	«	«	9500	«	«	276	«
9500	«	«	«	«	10.500	«	«	300	«

A nagyobb jövedelmeknél az adó

10.500	márkán	felűl	30.500	márkáig	1000	m.	fokok	szerint	30	márkával
30.500	«	«	32.000	«	1500	«	«	«	60	«
32.000	«	«	78.000	«	2000	«	«	«	80	«
78.000	«	«	100.000	«	2000	«	«	«	100	«

emelkedik. A 100.000 márkát meghaladó jövedelem után 105.000 márkáig bezárólag 4000 márka az adó s a nagyobb jövedelmeknél 5000 márkát tartalmaz

fokok szerint 200 márkával emelkedik. Ehhez képest az adókulcs haladványa a legalsó fok középjövedelménél 0·62%-kal veszi kezdetét, a 9501 márkától 10.500 márkáig terjedő fokon 3%-ra emelkedik; innen kezdve 30.500 márkáig az adótétel állandóan 3% marad, 30.500 márka jövedelmen felül ismét emelkedik, a míg a 100.000 márkát meghaladó jövedelmek után valamennyi fok alsó határának 4%-át teszi.

Az állandó összegű bevételek a folyó évi állapot szerint, a bizonytalan vagy változó bevételek pedig az adókivetést megelőző három évnek átlaga szerint veendők föl. Az adókivetés háztartások szerint történik. Ennélfogva a feleség s gyermekek jövedelme rendszerint a családfő jövedelméhez hozzáadandó. Azonban önállóan adóznak: a férjtől tartósan elkülönítve élő feleség, gyermekek s a háztartáshoz tartozó egyéb személyek, ha saját keresetből vagy más forrásból a családfő rendelkezése alá nem eső jövedelmet szereznek. Ha a családfő jövedelme 3000 márkát meg nem halad, a családfő adóköteles jövedelméből minden egyes, nem önállóan adózó s 14-ik életévét be nem töltött családtag után 50 márka levonásba hozandó; ha pedig három vagy több ily családtag van, az adó legalább egy fokkal mérséklendő. 9500 márkáig terjedő jövedelemnél megengedi a törvény, hogy az adózóképességet lényegesen csökkentő viszonyok (ilyenekül csakis a gyermekek eltartása és nevelése által okozott rendkívüli megterhelés, szegény rokonok eltartásának kötelezettsége, tartós betegség, eladósodás és rendkívüli balesetek tekinthetők) az adókivetés alkalmával olyképen figyelembe vétessenek, hogy a tarifaszerű adótétel legföljebb három fokkal mérsékeltessék.

Minden olyan adóköteles, aki már a megelőző évben 3000 márkát meghaladó jövedelem után volt megadóztatva, adóbevallást tartozik benyújtani; más adókötelesek csak az adókivető bizottság elnökének különös felhívására tartoznak bevallást adni. Önkéntes bevallásra mindenki jogosítva van. A részvénytársulatok, betéti társaságok stb. ezenkívül üzleti jelentéseiket évi mérlegüket s a közgyűlésnek ezekre vonatkozó határozatait is benyújtani kötelesek. A ki adóbevallását a kitűzött határidőben be nem adja, elveszti az illető adóévre föllebezési jogát, hacsak nem mutat ki oly körülményeket, a melyek mulasztását menthetővé teszik. A ki a bevallást a hozzá ismételve intézett különös felhívás daczára sem adja be, a kivetett adón kívül 25% pótlékot tartozik fizetni. A bevallásnak a négy fő bevételi osztály szerint elkülönítve, az összes évi jövedelemre kell kiterjeszkednie, s az adóköteles fél az adóssági kamatokat s azon egyéb terheket is bejelenteni tartozik, a melyeknek levonását kívánja. — Az adókivető eljárásban közreműködő közegek: a községi elöljáróság, az adókivetés előkészítését teljesítő bizottság, tulajdonképi adókivető bizottság, fölszólamlási bizottság. A bizottságok részint a kormány által kinevezett, részint az önkormányzati (községi és tartományi) képviselet által választott tagokból alakúlnak. A kinevezett tagok száma, az elnököt is beleértve, a választott tagok fele részét meg nem haladhatja. A fölszólamlási bizottság határozata ellen az adózó fél, valamint a fölszólamlási bizottság elnöke a felső fokú közigazgatási biróság előtt panaszt emelhet, a mely panasz azonban csakis az érvényben levő törvények s a törvényes hatáskörben kibocsátott kormányren-

deletek alkalmazásának mellőzésére vagy helytelen alkalmazására s az eljárás lényeges hiányaira támaszkodhatik. Ha a közigazgatási biróság a panaszt alaposnak találja, a fölszólamlási bizottságot újabb határozat hozatalára utasítja, vagy az adót maga állapítja meg.

Az adókivetés csak *egy év* tartamára érvényes. Az adóéven belül beközetkezett jövedelememelkedés czímén rendszerint nincs utólagos adókirovásnak helye. De ha a jövedelem örökösödés következtében szaporodik, az örökösök a jövedelmük többletének megfelelő adót az örökség birtokba vételét követő hónap elejétől kezdve lefizetni tartoznak. Ha az adózó kimutatja, hogy jövedelme valamely bevételi forrásnak megszűnése vagy rendkívüli szerencsétlenség következtében a folyó adóév alatt többel, mint annak egy negyed részével csökkent, vagy a reá nézve elenyészett jövedelem másutt kerül megadóztatás alá: a jövedelemcsökkenést követő hónap elejétől számítva, az adóösszegnek megfelelő arányban leendő mérséklését kívánhatja. — A valótlan bemondásoknak s az adóköteles jövedelem eltitkolásának pénzbüntetése 4—10-szer annyi, mint az az összeg, a melylyel a kincstár megkárosíttatott, illetőleg ha megrövidítés nem történt, azon évi adóösszegnek 4—10-szerese, a melytől az adózó törvényellenesen szabadúlni kívánt. A legkisebb pénzbüntetés 100 márka. Ha a valótlan bemondás vagy eltitkolás tudatosan ugyan, de nem adómegrövidítési szándékból történt: a pénzbüntetés 20—100 márka. A kincstártól elvont adó utólagos befizetésének kötelezettsége 10 év alatt évül el s örökrészük erejéig az örökösöket is terheli, azonban az elévülési határidő az örökösökre nézve öt évben van megállapítva. Az utólagosan fizetendő adót a pénzügyi hatóság rója ki, a melynek határozata ellen a fél csak a pénzügyminiszternél kereshet orvoslást.

A porosz jövedelmi adó pénzügyi eredménye az 1900/901. pénzügyi évben 162 millió márkát tett.

Ausztria egyenes adóinak rendszere lényegileg a mi föld- és házadónkkal megegyező föld- és házadóból, továbbá az 1898. évi január 1-je óta hatályban levő 1896. október 25-iki törvény által rendezett kereseti adóból, nyílvános számadásra kötelezett vállalatok adójából, járadékadóból, személyes jövedelmi adóból s a nagyobb szolgálati illetményekre rótt fizetési adóból áll.

A személyes jövedelmi adó csak a fizikai személyekre és a nyugvó örökségre szorítkozik. Az *alanyi adózókötelességet* a belföldön való lakás vagy állandó tartózkodás állapítja meg. Ezenfelül az állampolgárság jön még tekintetbe. Bizonyos tárgyi vonatkozások csak másod sorban s abban az irányban jönnek figyelembe, hogy a területiség elve bizonyos jövedelmi ágakra nézve nagyobb terjedelemben nyer alkalmazást. A belföldön lakó osztrák állampolgárok összes jövedelmeik után tartoznak személyes jövedelmi adót fizetni. Ha az osztrák állampolgár a külföldön lakik, csak a belföldről származó jövedelme után köteles adózni. Azok a külföldiek, a kik Ausztriában laknak, vagy itt kereset czéljából, avagy egy évnél hosszabb ideig tartózkodnak, az Ausztriában szerzett vagy itt élvezett jövedelmeikre nézve esnek jövedelmi adó alá. Azonban a külföldről folyó jövedelem a kétszeres adóztatás

kikerülése okából abban az esetben ki van véve az adó alúl, ha a fél igazolja, hogy az már a külföldön jövedelmi vagy hasonló adóval meg van terhelve. Abban az esetben, ha belföldön ingatlanokkal vagy belföldi ingatlanokra bekebelezett követeléssel, vagy hitbizomány, esetleg más jogszabály által belföldhoz kötött vagyonnal bírnak, a belföldön kereseti vállalatot vagy haszonhajtó foglalkozást űznek, vagy ilyen vállalatnak vagy foglalkozásnak részesei, vagy belföldi állampénztárból szolgálati illetményeket vagy nyugdíjt húznak, az ezekből a forrásokból folyó jövedelmekre nézve a belföldön nem lakó külföldiek is adókötelesek. — *Adómentesek:* a császár; a császári ház tagjai, apanázsaikra nézve: a diplomácziai képviselők, az osztrák állampolgári kötelékbe nem tartozó hivatási konzulok, továbbá kizárólag a követségnél vagy konzulátusnál vagy azok családjainál alkalmazott hivatalnokok és szolgák, a mennyiben külföldiek; azok, a kik állami szerződések vagy egyébként a nemzetközi jog elvei alapján a jövedelmi adó alúl való mentességre igénynyel bírnak; a kik a Mária Terézia-renddel összekötött díjakat, katonai vitézségi érmek után járó vagy sebesülési pótlékokat húznak, ezekre a járandóságaikra nézve; a fegyveres erő tisztjei (hadbírák, orvosok, számvevők), lelkészei és legénysége, a tényleges szolgálati illetményeikre nézve; de ha ezek a személyek az adómentes jövedelmen kívül más jövedelmet is húznak, az arra alkalmazandó adótétel, valamint a létminimum megállapítása alkalmával az adómentes jövedelem az összes jövedelembe beszámítandó; minden más katonai személy és mozgósítás esetében a katonai igazgatáshoz szolgálatra beosztott polgári állású egyének, a mozgósítás tartama alatt a katonai pénztárakból húzott szolgálati járandóságaikra nézve. A jövedelmi adó alúl mentesek továbbá azok a személyek, a kiknek évi összes jövedelme 1200 koronát meg nem halad. Ez a határozat azonban a nem belföldön lakó osztrák honosokra s a nem belföldön lakó külföldiekre csak abban az esetben alkalmazható, ha igazolják, hogy összes jövedelmük — a törvény szerint nem adóköteles jövedelmet is beleértve — az adómentes összeget meg nem haladja.

Az állandó bevételek az adóévet megelőző esztendőben elért összeg szerint, az összegükre nézve határozatlan vagy változó bevételek pedig az utolsó három évnek átlaga szerint veendők adó alá. A közös háztartáshoz tartozók jövedelme a háztartás fejének jövedelméhez hozzáadandó; de ha a háztartás feje igazolja, hogy a háztartáshoz tartozó valamely személynek jövedelme nem az ő kezéhez jut, az illető jövedelem elkülönítve rovandó meg. Az oldalrokonok, fizetés vagy bér fejében háztartási szolgálatokra alkalmazott, valamint ellenszolgáltatásért élelmezett egyének, albérlők és ágybérlők nem tekinthetők a háztartás tagjainak. A férjével nem közös háztartásban élő feleségnek és nem a családfő gondozása alatt álló családtagoknak jövedelme külön adóztatandó meg. Azok az összegek, a melyeket az egyik házastárs a vele nem közös háztartásban élő másik házastársnak, vagy a szülők a velük nem egy kenyéren levő gyermekeiknek adnak, csak abban az esetben számíthatók be az átvevő fél adóköteles jövedelmébe, ha meghatározott jogczímen alapúlnak. Csak ily esetben van megengedve a kötelezett felet terhelő adó kirovása alkalmával a házastársnak vagy gyermeknek adott összegek

levonása. — Ha valamely jövedelem többek részére közösen folyik be, az együttes jövedelemből egy-egy részesedőnek jutó rész tekintendő adóköteles jövedelemnek. Ha az egyes részek meg nem állapíthatók, a megosztás egyenlő részek szerint teljesítettnek vélelmezendő.

Jövedelemnek tekintendő az egyes adóköteles fél pénzből vagy pénzértékből álló valamennyi bevételének együttes összege, beleértve a saját házban való lakásnak vagy más szabad lakásnak bérértékét, a saját gazdaságban és saját iparűzletben előállított s a háztartásban elhasznált termékek, valamint az adóköteles részére teljesített szolgáltatások értékét is és levonásba hozva az ezen bevételek elérésére, biztosítására és fentartására fordított kiadásokat, valamint a netaláni adóssági kamatokat, ez utóbbiakat akkor is, ha nem az említett kiadásokhoz tartoznak. Az örökségekből, tőkebiztosításokból, ajándékokból és hasonló ingyenes szerzésekből eredő rendkívüli bevételek nem tekinthetők adóköteles jövedelemnek. Ellenben a sorsjegyekből, sorsjátékokból származó s általában a játékbeli nyeremények adókötelesek. A vagyontárgyak (telkek, épületek, értékpapirosok stb.) eladásából folyó nyereségek csak akkor számítandók a jövedelemhez, ha az eladás kereseti vállalat üzemében vagy űzérkedés czéljából következett be.

Az adóköteles jövedelem kinyomozásakor a bevételből következő kiadások vonandók le: 1. a jövedelem elérésére, biztosítására és föntartására fordított kiadások, névszerint az igazgatási, üzemi és föntartási költségek, ide értve a leltár vagy az üzemi anyagok értékcsökkenésének, valamint az üzem által okozott átlag-, árfolyam- és egyéb veszteségnek megfelelő leírásokat is. 2. A kárbiztosítás mindenféle fajtája fejében fizetett biztosítási díjak. 3. Az adókötelesnek halál vagy élet esetére történő biztosítása fejében fizetett díjak, a mennyiben évi összegük 200 koronát meg nem halad. Ha azonban az adókötelesnek házastársa és gyermekei is biztosítva vannak, az összes biztositási díjak czímén levonásba hozható összeg 400 koronát érhet el. A biztosítási díjak csupán annak az összegnek erejéig vonhatók le, a mely a nyereményrész (osztalék) leszámítása után mint tiszta díj fönmarad. A túlélési biztosítás (tontinák és féltontinák) fejében fizetett díjak nem hozhatók levonásba. 4. A betegség, balesetek, aggság és rokkantság ellen védelmet nyújtó biztosító pénztárakba, továbbá az özvegyi, árva- és nyugdíjazó pénztárakba fizetett járulékok, a mennyiben az adózó fél törvény vagy szerződés alapján a biztosító intézetbe belépni s a járulékokat lefizetni köteles. 5. Az adóköteles által fizetett egyenes adók a személyes jövedelmi adó kivételével, azok pótlékai, tartományi, járási és községi adók, közczélokra rendelt egyéb hozzájárulások, kegyúri terhek s olyan közvetett adók, a melyek az üzleti költségekhez számítandók. 6. Az üzleti és magánadósságok kamatai, valamint külön jogczímen alapúló, a jövedelmet tartósan csökkentő egyéb terhek. Mindezek a levonások csak annyiban vannak megengedve, a mennyiben oly bevételi forrásokat terhelnek, a melyek jövedelmi adó alá esnek. — A bevételből nem vonhatók le: 1. a vagyon javítására és szaporítására fordított összegek, mint tőkeberuházások, az üzlet nagyobbítására szolgáló befektetések, adósságtörlesztések és olyan javítások, a melyek nem tekinthetők csupán a helyes gazdaságvitel által

parancsolt s az üzleti bevételekből födözendő kiadásoknak; 2. csakis a törzsvagyont érintő veszteségek; 3. az adóköteles által valamely vállalatba fektetett saját tőkének kamatai; 4. az adóköteles, valamint hozzátartozói s a házi cselédek lakására és élelmezésére fordított kiadások, beleértve az erre a czélra fölhasznált azoknak a termékeknek és árúknak pénzértékét is, a melyek az adóköteles saját mezőgazdasági vagy ipari vállalatából származnak. A saját vállalatban tartósan alkalmazott családtagok élelmezése az üzemi költségekhez számítandó; 5. adományok, ajándékok, segítségek és hasonló ingyenes kiadások, a mennyiben nem számíthatók a jövedelem elérése czéljából teljesítendő kiadásokhoz.

A jövedelem megállapítása alkalmával követendő szabályok: 1. *A házilag kezelt földbirtoknál* az összes mező- és erdőgazdasági üzemből, valamint a földbirtokkal összefüggő, kereseti adó alá nem eső más termelési ágakból és jogokból (halászati, vadászati stb. jogból) tényleg nyert tiszta hozadék tekintendő jövedelemnek. *Haszonbérleti* kezelés esetében jövedelemnek tekintendő a tényleg elért bérösszeg, hozzászámítva a bérlő természetben való vagy egyéb nemű mellékszolgáltatásainak s a bérbeadó részére föntartott használatoknak pénzértékét és leszámítva: *a)* a bérbeadó által födözendő s a törvény szerint levonásba hozható terheket, *b)* a megokolt bérleengedéseket, *c)* a bérleti tárgy elhasználásának egyenértékét. 2. Az *épületekből* eredő jövedelem a tényleg elért tiszta bérhozadék szerint, ha pedig az épületet a tulajdonos maga használja vagy használatát bérfizetés nélkül másnak engedi át, a tiszta haszonérték szerint határozandó meg. A haszonérték a ház vagy a használt házrészek minősége és fekvése, a község vagy vidék bér-, forgalmi- és lakásviszonyai szerint nyomozandó ki. Ha az épületet vagy épületrészt a tulajdonos mező- és erdőgazdasági vagy ipari czélra (beleértve a munkás- és cselédlakások bérfizetés nélküli használatát is) használja, a haszonérték úgy a jövedelem, mint az üzemi költségek kiszámítása alkalmával tekinteten kívül marad. Az adóköteles jövedelem megállapításakor a tanítás, nevelés, jótékonyság és közigazgatás czéljaira rendelt, a házadó alúl fölmentett épületek is figyelmen kívül maradnak. 3. Az *önálló kereseti vállalatokból és foglalkozásokból*, névszerint az általános kereseti adó alá eső iparokból és foglalkozásokból (beleértve a bérleteket is) eredő jövedelem olyképen állapítandó meg, hogy a bevételből az összes üzemi kiadások a megelőző bekezdésben közölt határozatok szerint levonassanak. A nyerészkedő czélból kötött ügyletekből s az ilyen ügyletekben való részvételből tényleg elért nyereség — a netalán szenvedett veszteség levonásával — az iparból és kereskedelemből folyó jövedelemre nézve irányadó elvek szerint az olyan adóköteleseknél is megállapítandó, a kik nem az iparosok és kereskedők közé tartoznak s az általános kereseti adó alá nem esnek. 4. A *szolgálati és bérjárandóságokból* folyó jövedelem magában foglalja: *a)* az állam, nyílvános testületek és intézetek, egyesületek és társulatok hivatalnokainak, alkalmazottjainak és szolgáinak végre a magántisztviselőknek fizetéseit, személyes pótlékait, tiszteletdíjait és egyéb bármiként nevezett, előre meghatározott és akár pénzben, akár termékekben kiszolgáltatott járandóságait; *b)* azokat az összegeket, a melyeket

világi papok és szerzetesek az államtól, közalapból vagy községtől ellátásuk czéljára húznak, ide számítván a kongrua-kiegészítéseket is; *c)* az *a)* és *b)* alatt említett személyek által szolgálati viszonyukból kifolyólag vagy arra való tekintettel húzott jutalékokat, jelesül nyereségi hányadokat, jelenléti díjakat, leczkepénzeket, vizsgálati díjakat, stóla-illetékeket stb.; *d)* az *a)* és *b)* alatt említett személyek, továbbá a tényleges szolgálatból kilépett katonatisztek nyugalmi és ellátási élvezeteit, valamint azokat a nyugalmi és kegydíjakat, a melyeket az említett személyek özvegyei és árvái a szolgálatadótól vagy olyan alapokból és pénztárakból húznak, a melyek javadalmazásához a szolgálatadók is hozzájárúlnak. A várakozási illetménynyel szabadságolt katonatisztek járandóságai nem tartoznak ide. 5. A *tőkevagyonból* eredő jövedelemhez tartoznak: *a)* a járadékadó alá eső összes bevételek; *b)* a tőkék vagy hasznosítható jogok azon kamatai, járadékai és egyéb hozadékai, a melyek a járadékadó alúl mentesek; ide tartoznak különösen az általános államadósságot alkotó kötelezvények kamatai és járadékai, a külön törvények szerint adómentes állami, közalapi és rendi adóslevelek, tartományi, járási, községi és más kölcsönök kamatai; a postatakarékpénztárnál elhelyezett tőkék kamatai; mindennemű részvények, bányarészek, üzleti betétek, szövetkezeti részjegyek osztalékai és kamatai; az elsőbbségi kötelezvények és jelzálogi kölcsönök kamatai; a külföldi értékpapirosok s a külföldön elhelyezett egyéb tőkék kamatai és osztalékai. Az értékpapirosokból eredő jövedelemnél a tőzsdei érték emelkedése vagy apadása tekinteten kívül marad, kivévén, ha az értékpapirok kereskedelmi üzlet üzemi tőkéjéhez tartoznak. Azonban az ilynemű üzleteknél az értékpapirosok, követelések, járadékok stb. nyerészkedő eladásából folyó tényleges nyereségek — a netaláni veszteségek levonása után — a jövedelemhez hozzászámítandók. Azok a kamatok, melyeket a névleg nem kamatozó tőkekövetelés annak a révén foglal magában, hogy az adós az eredetileg adottnál nagyobb tőkét fizet vissza, annak az évnek jövedelméhez hozzászámítandók, a melyben a tökevisszafizetés történik.

Személyes jövedelmi adó fejében fizetendő:

Fokozat	*Jövedelem*					*Adó* K. f.
1.	1.200	koronán	felűl	1.250	koronáig	7.20
2.	1.250	«	«	1.300	«	8.—
3.	1.300	«	«	1.350	«	8.80
4.	1.350	«	«	1.400	«	9.60
5.	1.400	«	«	1.500	«	10.80
6.	1.500	«	«	1.600	«	12.—
7.	1.600	«	«	1.700	«	13.60
8.	1.700	«	«	1.800	«	15.20
9.	1.800	«	«	1.900	«	16.80
10.	1.900	«	«	2.000	«	18.40
11.	2.000	«	«	2.200	«	20.—
12.	2.200	«	«	2.400	«	24.—
13.	2.400	«	«	2.600	«	28.—

Fokozat	Jövedelem					Adó K. f.
14.	2.600	koronán	felül	2.800	koronáig	32.—
15.	2.800	«	«	3.000	«	36.—
16.	3.000	«	«	3.200	«	40.—
17.	3.200	«	«	3.400	«	44.—
18.	3.400	«	«	3.600	«	48.—
19.	3.600	«	«	3.800	«	54.—
20.	3.800	«	«	4.000	«	60.—
21.	4.000	«	«	4.400	«	68.—
22.	4.400	«	«	4.800	«	78.—
23.	4.800	«	«	5.200	«	88.—
24.	5.200	«	«	5.600	«	98.—
25.	5.600	«	«	6.000	«	110.—
26.	6.000	«	»	6.600	«	124.—
27.	6.600	«	«	7.200	«	142.—
28.	7.200	«	«	7.800	«	160.—
29.	7.800	«	«	8.400	«	180.—
30.	8.400	«	«	9.200	«	202.—
31.	9.200	«	«	10.000	«	228.—
32.	10.000	«	«	11.000	«	258.—
33.	11.000	«	«	12.000	«	292.—
34.	12.000	«	«	13.000	«	326.—
35.	13.000	«	«	14.000	«	362.—
36.	14.000	«	«	15.000	«	398.—
37.	15.000	«	«	16.000	«	434.—
38.	16.000	«	«	17.000	«	470.—
39.	17.000	«	«	18.000	«	506.—
40.	18.000	«	«	19.000	«	544.—
41.	19.000	«	«	20.000	»	582.—
42.	20.000	«	«	22.000	«	638.—
43.	22.000	«	«	24.000	«	714.—
44.	24.000	«	«	26.000	«	790.—
45.	26.000	«	«	28.000	«	866.—
46.	28.000	«	«	30.000	«	942.—
47.	30.000	«	«	32.000	«	1020.—
48.	32.000	«	«	34.000	«	1100.—
49.	34.000	«	«	36.000	«	1180.—
50.	36.000	«	«	38.000	«	1260.—
51.	38.000	«	«	40.000	«	1340.—
52.	40.000	«	«	44.000	«	1460.—
53.	44.000	«	«	48.000	«	1600.—
54.	48.000	«	«	52.000	«	1760.—
55.	52.000	«	«	56.000	«	1920.—
56.	56.000	«	«	60.000	«	2080.—

Fokozat	Jövedelem					Adó K. f.
57.	60.000	koronán	felűl	64.000	koronáig	2250.—
58.	64.000	«	«	68.000	«	2424.—
59.	68.000	«	«	72.000	«	2600.—
60.	72.000	«	«	76.000	«	2780.—
61.	76.000	«	«	80.000	«	2964.—
62.	80.000	«	«	84.000	«	3148.—
63.	84.000	«	«	88.000	«	3336.—
64.	88.000	«	«	92.000	«	3528.—
65.	92.000	«	«	96.000	«	3720.—

A 96.000 koronát meghaladó, bezárólag 200.000 koronáig terjedő jövedelemnél a fokozatok 4000 koronával s az adó fokozatonként 200 koronával emelkedik; a 200.000 koronát meghaladó, bezárólag 210.000 koronáig terjedő jövedelemnél az adó 9300 korona; a 210.000 koronán felűli jövedelemnél a fokozatok 10.000—10.000 koronával és az adó 500—500 koronával emelkedik. Az adó azonban oly mértékben állapítandó meg, hogy valamely magasabb fokozat jövedelméből az adó levonása után nem szabad soha kevesebbnek maradnia, mint a mennyi a legközelebbi alacsonyabb fokozat legnagyobb jövedelméből az utóbbira eső adónak levonása után fönmarad. — Ha a nem belföldön lakó osztrák honosoknál s a nem belföldön lakó külföldieknél az 1200 koronát tevő vagy annál kisebb jövedelem vonatik adó alá, a jövedelmi fokozatok 50—50 koronával s az adó 30—30 fillérrel lejebb száll. — Látjuk a fent közölt adóskálából, hogy a legalsó fokozatok csak 50 koronával, a továbbiak 100, 200, 400, 600, 800, 1000, 2000, 4000 koronával, végre a 200.000 koronán felűli jövedelem fokozatai 10.000 koronával emelkednek. A legkisebb adótétel 7 K 20 f., a mi 6/10%-os adókulcsnak felel meg. 2000 korona jövedelemnél az adókulcs 1%-ot, 6000 koronánál 2%-ot, 20.000 koronánál 3%-ot ér el. 48.000 koronától kezdve az adótételek 4000 koronát tartalmazó fokozatonként 160 koronával emelkednek, a mi a 48.000 koronát meghaladó jövedelmi összeg 4%-ának felel meg. A 96.000 koronán felűli jövedelemnek az a része, a mely ezt az összeget meghaladja, 5%-kal van megróva úgy, hogy a teljes adóztatás mindig jobban az 5%-os kulcs felé közeledik. Ha a legkisebb adóköteles jövedelem 6/10%-os adókulcsát a legnagyobb jövedelem 5%-os adótételével vetjük egybe, arra az eredményre jutunk, hogy a legnagyobb jövedelemre körűlbelűl 8-szor akkora adó súlyosodik, mint a legkisebbre. Az osztrák adóskálát a porosz jövedelmi adó skálájával hasonlítva össze, azt látjuk, hogy az utóbbi a kisebb jövedelmeket erősebben terheli. A porosz skála szerint már az 1351 márkától 1500 márkáig terjedő fokozatban 1%, 3301—3600 márkáig 2·1%, 9501 márkától 10.500 márkáig 3% az adókulcs.

Ha a családfőnek jövedelme 4000 koronát meg nem halad és házastársán kívül kettőnél több, önálló jövedelmet nem húzó családtag áll gondozása alatt, minden további ilyen családtag után a családfő jövedelmének 1/20 része levonásba hozandó, s az adótétel — tekintet nélkül a levonásba

hozott összeg nagyságára — legalább egy fokozattal mérséklendő. Ha a házastárs vagy más családtagok a családfő jövedelméhez hozzáadandó munkajövedelmet szereznek, egy-egy ilyen családtag után 500 korona, a mennyiben pedig a családfő jövedelméhez hozzáadott munkajövedelem kisebb összeget tesz ki, ez a kisebb jövedelem az adóköteles jövedelméből levonandó. A most említett családtagok, valamint a saját vállalatban tartósan alkalmazott azok a családtagok, a kiknek élelmezése az adóköteles jövedelméből levonásba hozatik, a jelen bekezdés első soraiban foglalt határozat alkalmazásánál nem vehetők számba. Ha jelen bekezdésben említett levonások következtében 1200 koronánál nem nagyobb jövedelem marad fenn, a jövedelmi adó viselésének kötelezettsége elesik. A gyermekek eltartása és nevelése, a vagyontalan rokonok eltartásának kötelezettsége, tartós betegség, eladósodás és különös sorscsapások által okozott rendkívüli megterhelések, továbbá a katonai szolgálatra történt behívás (mozgósítás, fegyver- és szolgálati gyakorlat) olyképen vehetők figyelembe, hogy a 10.000 koronánál nem nagyobb jövedelemmel bíró adózónál az adótétel legföljebb három fokozattal mérsékelhető. Ehhez képest az 1350 koronánál nem nagyobb jövedelemmel bíró egyének az említett okok alapján teljesen fölmenthetők az adó alúl. Az adómérséklésnek, illetőleg teljes adómentességnek csak akkor van helye, ha az adóbizottság úgy van meggyőződve, hogy a törvényben taxative fölsorolt, fentemlített okok vagy azok egyike az adózó teljesítőképességét tényleg lényegesen csökkenti. Oly határozat érvényességéhez, a mely az adótételnek egynél több fokozattal való mérséklését vagy az elsőnél magasabb fokozatba tartozó adókötelesnek teljes mentességét mondja ki, a szavazatoknak kétharmad többsége szükséges.

A személyes jövedelmi adó abban a községben rovandó ki, a melyben az adókötelesnek rendes lakóhelye van. Ha ebben a tekintetben több becslőjárás veendő figyelembe, az adót abban a becslőjárásban kell kivetni, a melyben az adózó legtöbb egyenes adót fizet. Az Ausztria területén kívül lakó osztrák honosok illetőségi községük becslőjárásában, a nem belföldön lakó külföldiek pedig abban a becslőjárásban adóztatandók meg, a melyben adóköteles jövedelmi forrásuk van, és ha több jövedelmi forrással bírnak, a honnét jövedelmük legnagyobb része folyik.

Az adókivetési teendőket becslő és fölszólamlási bizottságok látják el. A *becslő bizottságok* részint járási bizottságok a politikai járások számára, részint helyi bizottságok a tizezernél több lakossal bíró városok és iparhelyek részére. A *fölszólamlási bizottság* hatásköre egy-egy tartomány területére terjed ki. Nagy kiterjedésű kerületek részére több becslő, illetőleg fölszólamlási bizottság is fölállítható. A becslő bizottságok a jövedelmi viszonyok kinyomozására s az adótétel megállapítására vannak rendelve, a fölszólamlási bizottságok pedig a becslő bizottságok eljárása ellen beadott panaszok és különösen az ezen bizottságok által megállapított adótételek ellen intézett fölszólamlások fölött határoznak. — A becslő bizottságok tagjainak számát a becslőjárás terjedelmére és jövedelmi viszonyaira való tekintettel a pénzügyminiszter állapítja meg. Az elnököt s a tagok fele részét a pénzügyminiszter

nevezi ki; a tagok másik fele része a becslőjárásnak jövedelmi adó alá eső lakosai sorából választás útján nyeri megbízását. A választás útján kijelölendő tagokat három választótestület választja. A választótestületek megalakítása végett a járás jövedelmi adó alá eső összes lakosai az évi adótartozásuknak lefelé haladó sorrendje szerint jegyzékbe foglalandók. Az egyenlő összegű jövedelmi adót fizetők sorrendje fölött a sors dönt. A jegyzékbe foglalt összes adózók által fizetendő jövedelmi adóösszeg három egyenlő részre osztandó föl. A választásra jogosúlt azok az adózók, a kik a jegyzék folyószámai szerint az összes adósommának első harmadrészét fizetik, az első, — azok, a kik a második harmadrészt fizetik, a második, — a többi összes jogosúltak a harmadik valasztótestületbe tartoznak. Midőn az az eset fordúl elő. hogy egy választásra jogosúltnak adótartozását kellene fölosztani, ez a választó abba a választótestületbe sorozandó be, a melynek adójutalékához ezen választó adótartozásának nagyobb részét kellene átvinni. Ha a választásra jogosúltak száma egy járásban 42-nél kevesebb, csak két választótestület alakítandó. Mindegyik választótestület egyenlő számú bizottsági tagokat választ. A választás joga csak a polgári és politikai jogok teljes élvezetében álló adóköteleseket illeti meg. A kiskorúak, valamint a gondnokság alatt álló személyek választói jogukat törvényes képviselőik által gyakorolják. — A fölszólamlási bizottságok tagjainak számát is a pénzügyminiszter állapítja meg. Az elnököt s a tagok fele részét a pénzügyminiszter nevezi ki; a tagok másik fele részét az adókötelesek sorából az illető tartománygyűlés választja. A pénzügyminiszter által kinevezendő tagoknak legföljebb fele része tartozhatik a tényleg szolgáló államhivatalnokok osztályához. (Ez a rendelkezés a becslő bizottságok kinevezett tagjaira is kiterjed.) Úgy a becslő, mint a fölszólamlási bizottság tagjaivá csakis jövedelmi adó alá eső olyan férfiak választhatók, a kik 24 évet betöltöttek s a polgári és politikai jogok teljes élvezetében állnak. A becslő bizottság tagjainak választására vonatkozó eljárás és a megtörtént választások ellen emelt panaszok fölött a politikai tartományi hatósággal egyetértőleg a pénzügyi tartományi hatóság határoz. A választást visszautasíthatják: a birodalmi tanács, valamint a tartománygyűlés tagjai, valamennyi vallásfelekezet lelkészei, a nyílvános tanítók, katonák, udvari, állami, tartományi, községi és közalapítványi hivatalnokok és szolgák, a 60 éven felűli, vagy akadályozó testi fogyatékosságban szenvedő, végre az olyan személyek, a kik már 4 éven át megszakítás nélkül valamely becslő vagy fölszólamlási bizottság tagjai voltak, a következő 4 év tartamára. A mentségi ok elfogadhatósága fölött végérvényesen a bizottság elnöke határoz. — Mindegyik bizottsághoz a pénzügyminiszter előadóúl egy pénzügyi közeget rendel, ki csak abban az esetben bír szavazati joggal, ha egyúttal a bizottság tagja. A bizottsági határozatok érvényességéhez az elnökön kívül legalább a tagok fele részének jelenléte szükséges.

Az adókivetési teendőket az osztrák jövedelmi adóról szóló törvény az állami adóhatóság s az adóbizottságok között olyképen osztja meg, hogy a becslőműveletnek lehetőleg teljes előkészítését az adóhatóságra, a jövedelembecslést s az adóösszeg megállapítását pedig a becslőbizottságra ruházza.

A kivetési eljárás azzal indúl meg, hogy az adóhatóság az önkormányzati testületek által választott bizalmi férfiak meghallgatása után a kerületében lakó mindazokról a személyekről, a kiket jövedelmi adó alá tartozóknak gondol, jegyzéket készít; ezenfelűl az általa ismert azokat a jövedelmi forrásokat is jegyzékbe foglalja, a melyeknek tulajdonosai nem az adóhatóság kerületében laknak. Az adóhatóság a bizalmi férfiak közreműködésével körűlbelűl olyan föladatot teljesít, mint *Poroszországban* az adókivetés előkészítésére alakított bizottság. A háztulajdonosok kötelesek a házban lakó összes személyekről a lakások, illetőleg üzleti helyiségek szerint csoportosított és a lakásbért, a lakók nevét és hivatását vagy keresetét kitüntető kimutatást az adóhatóságnál benyújtani. Mindenki, a ki 1200 koronát meghaladó állandó illetmény kiszolgáltatására van kötelezve, tartozik a fizetésre jogosítottak név- és illetmény-jegyzékét a jogosítottak lakásának és foglalkozásának megjelölésével évenként az adóhatósághoz beterjeszteni. Minden adózó tartozik évenként a tartományi pénzügyi hatóság által hirdetés útján meghatározandó, legkevesebb egy havi határidő alatt adóköteles jövedelméről az illetékes adóhatóságnál vallomást adni. A vallomás vagy írásban nyújtható be, vagy élőszóval jegyzőkönyvbe mondható. Ha olyan jövedelemről van szó, a melynek összegét csak becslés útján lehet megállapítani, elégséges, ha az adóköteles vallomásában csupán azokat az adatokat közli, a melyekre a bizottságnak a becsléshez szüksége van. A vallomásnak a jövedelmi adó alá nem eső jövedelem sommás megjelölését is tartalmaznia kell. A 2000 koronát meg nem haladó adóköteles jövedelmet húzó személyek rendszerint föl vannak mentve a bevallás kötelezettsége alúl és csak abban az esetben tartoznak vallomást adni, ha az adóhatóság vagy a kivető bizottság erre őket felhívja; azonban az ilyen adóköteleseknek is jogában áll vallomást adni. Ha az adóköteles az előírt idő alatt nem nyújt be bevallást, az adóhatóság az adókivetést a rendelkezésére álló adatok alapján hivatalból indítja meg s a becslő bizottság az adót ezen adatok alapján veti ki. Azonban az ilyen adókivetés előtt az adóköteleshez az iránt fölhívás intézendő, hogy a vallomást legkésőbb 8 nap alatt adja be. Ez a határozat az adókötelesre a vallomás elmulasztása miatt szabandó büntetést, valamint az adóhatóság és becslő bizottság azt a jogát nem zárja ki, hogy az adózót a vallomás beadására rendbüntetés terhe alatt fölhívhassák.

Az adóhatóság a beérkezett vallomásokat a bizalmi férfiak közreműködésével előleges birálat alá veszi és esetleg az adózók, szakértők vagy más személyek meghallgatása után kiegészíti és helyesbíti, a beérkezett kimutatásokat, jegyzékeket s egyéb kivetési adatokat a lehetőséghez képest kiegészíti és a becslő bizottság által leendő fölhasználás czéljára előkészíti. Az adóhatóság hivatalos eljárásában s községi elöljáróság közreműködését is igénybe veheti. A becslő bizottság köteles az adóhatóság által előterjesztett kimutatásokat és vallomásokat megbírálni. Az elnöknek, valamint a bizottságnak jogában áll az adózókat vallomásuk beadására, illetőleg megújítására rendbüntetés terhe alatt fölhívni s őket személyes megjelenésre megidézni. Ha a vallomásban foglalt adatok helyességére vagy teljességére nézve kétség

merűl föl, az elnök, illetőleg a bizottság köteles az adózót az okok közlésével szó- vagy írásbeli fölvilágosítás adására fölhívni. A bizottság arra is föl van jogosítva, hogy az adózótól meghatározott kérdésekre nézve szó- vagy írásbeli feleletet kérhessen, azonban ehhez a bizottságnak megokolt és jegyzőkönyvbe veendő határozata szükséges. Az elnök s a bizottság a tárgyalásra szakértőket és tanúkat hívhat meg, kiknek az illetékes járásbiróság által hit alatt leendő kihallgatását is elrendelheti. Ha a bizottság az adóköteles által bevallott jövedelmet csekélynek véli és nem állnak olyan adatok rendelkezésére, a melyek nyomán a jövedelem nagysága pontosan volna megállapítható, arra kell törekednie, hogy a jövedelem nagyságát külső ismertetőjelek alapján itélhesse meg. Ezek közűl az ismertetőjelek közűl mindenekelőtt az adókötelesnek általános gazdasági helyzete s az egyes jövedelmi forrásoknak egymáshoz való viszonya veendők figyelembe.

A becslési eredményekről minden becslőjárás részére becslési lajstrom szerkesztendő, melyben csakis az adóköteleseknek adó alá eső jövedelmét kell kimutatni. A becslőművelet befejezése után a tárgyalási iratok és jegyzőkönyvek az adóhatóságnak adandók át. Az adóhatóság a fizetendő jövedelmi adó összegéről fizetési meghagyást állít ki, melynek a megállapított jövedelem-fokozatot s a jogorvoslatokra utaló figyelmeztetést is magában kell foglalnia. A fizetési meghagyást az adóhatóság az adózó félnek kézbesítteti. A fizetési meghagyásokból szerkesztett kivonat az első fokú adóhatóságnál 14 napi közszemlére teendő ki. A kivetés eredménye ellen mind az adóköteles, mind az adóhatóság fölszólalhat. Az adóhatóságra nézve a fölszólamlás határideje azon a napon kezdődik, a melyen a becslési jegyzőkönyv hozzáérkezett. A fölszólamlások fölött a fölszólamlási bizottság határoz. A fölszólamlási bizottság elnöke az adó helyes megállapítására nézve saját kerületében az állami érdekek képviselője, és úgy ő, mint a vezetése alatt működő bizottság a becslő bizottság jogaival bír. A fölszólamlás a befizetést és behajtást nem függeszti föl. A törvény helytelen alkalmazása vagy az eljárás lényeges hibái miatt a fölszólamlási bizottság határozata ellen úgy az adóköteles, mint a főszólamlási bizottság elnöke a közigazgatási törvényszéknél panaszjoggal élhet.

Az *osztrák* jövedelmi adó az 1901. évben 55 millió koronát eredményezett.

Szászországban az általános jövedelmi adón kívül mint egyenes adók csupán a nagyon mérsékelt földadó, az ingó vagyonra rótt kiegészítő adó s a vándoripar-üzletekre vetett adó állnak fönn. Az általános jövedelmi adót az 1878. évi julius 2-iki törvény hozta be. Most az 1900. évi julius 24-iki törvény s az ezt kiegészítő, 1902. évi julius 1-jén kelt törvény rendelkezései szerint vetik ki.

Egyrészen a porosz és osztrák, másrészen a szász jövedelmi adó között jelentékeny különbség, hogy az adókivetés Poroszországban és Ausztriában *háztartások szerint* történik, tehát a feleség és a gyermekek jövedelmét a családfő jövedelméhez számítják, holott Szászországban a feleséget a szabad rendelkezése alatt álló vagyonból vagy másnemű keresetéből eredő jövedelme

után, úgyszintén az apai hatalom alatt álló gyermekeket az apai haszonélvezet alá nem tartozó vagyonból és önálló keresetükből folyó jövedelmük után külön adóztatják meg.

A szász jövedelmi adó a jogi személyekre, részvénytársulatokra és szövetkezetekre is kiterjed. Az alanyi adózókötelességre nézve lényegileg ugyanoly határozatok állnak fenn, mint Poroszországban. A részvénytársulatoknál, részvényekre alapított betéti társaságoknál, bányatársulatoknál és gazdasági szövetkezeteknél a tagok közt felosztott vagy tartalékalapok alakítására s adósságtörlesztésre fordított üzleti fölöslegek szolgálnak adóalapúl. A községek és egyéb közjogi személyiségek, vagyonszerzés jogával fölruházott alapítványok, intézetek s egyesületek a birtokukban levő ingatlanok, ipari vállalatok vagy jövedelemszerzésre használt egyéb nemű vagyontárgyak tiszta hozadékának azon része után adóznak, mely az őket terhelő adósságok kamatainak levonása után fenmarad.

Az adókivetés a jövedelmi osztályokra alapított következő tarifa szerint történik:

Osztály	*Jövedelem*					*Normális adó*	
1*a)*	400	márkán	felül	500	márkáig	1	márka
1.	500	«	«	600	«	2	«
2.	600	«	«	700	«	3	«
3.	700	«	«	800	«	4	«
4.	800	«	«	950	«	7	«
5.	950	«	«	1.100	«	10	«
6.	1.100	«	«	1.250	«	13	«
7.	1.250	«	«	1.400	«	16	«
8.	1.400	«	«	1.600	«	20	«
9.	1.600	«	«	1.900	«	26	«
10.	1.900	«	«	2.200	«	36	«
11.	2.200	«	«	2.500	«	46	«
12.	2.500	«	«	2.800	«	56	«
13.	2.800	«	«	3.100	«	67	«
14.	3.100	«	«	3.400	«	78	«
15.	3.400	«	«	3.700	«	90	«
16.	3.700	«	«	4.000	«	105	«
17.	4.000	«	«	4.300	«	120	«
18.	4.300	«	«	4.800	«	140	«
19.	4.800	«	«	5.300	«	160	«
20.	5.300	«	«	5.800	«	180	«
21.	5.800	«	«	6.300	«	200	«
22.	6.300	«	«	6.800	«	221	«
23.	6.800	«	«	7.300	«	242	«
24.	7.300	«	«	7.800	«	263	«
25.	7.800	«	«	8.300	«	285	«
26.	8.300	«	«	8.800	«	307	«
27.	8.800	«	«	9.400	«	330	«

Osztály	*Jövedelem*	*Normális adó*
28.	9.400 márkán felül 10.000 márkáig	354 márka
29.	10.000 « « 11.000 «	380 «

Innen kezdve 100.000 márkáig az osztályok 1000 márkával és a 100.000 márkát meghaladó jövedelmeknél 2000 márkával emelkednek. Az adótételek osztályonként 20.000 m. jövedelemig (38-ik osztály) 40 márkával, innen kezdve 34.000 m. jövedelemig (52-ik osztály) 45 márkával, innen kezdve 73.000 m. jövedelemig (91-ik osztály) 50 márkával, és innen kezdve 100.000 m. jövedelemig (118-ik osztály) 60 márkával emelkednek. Minden további osztályban az adó 5%-a annak a jövedelmi összegnek, a melylyel a megelőző osztály végződik. — A *normális adó* csak az adófokozás arányát és nem a minden évben tényleg kirótt adóösszeget mutatja. A tényleg fizetendő adóösszeg a fenforgó szükség szerint változik, mert ha az államszükségletnek az egyenes adók által födözendő része a földadó, az ingó vagyonra rótt kiegészítő vagyoni adó, a vándor-iparüzletekre vetett adó s a normális adó eredményében nem talál teljes kielégítést, a hiányzó összeget a pénzügyi törvény a jövedelmi adóra rótt pótlékkal födözi; ha pedig a mutatkozó szükséglet az egyenes adók leszállítását teszi lehetővé, a földadó és jövedelmi adó a normális adó egyenlő százaléktételeivel mérsékeltetnek.

A kisebb jövedelmeknél a szász jövedelmi adótörvény is megengedi az adófizetőképességét lényegesen apasztó viszonyok figyelembe vételét. És pedig azoknál az adóköteleseknél, a kiknek jövedelme 5800 márkát meg nem halad, tartós betegség, szegény rokonok segítése, nagy gyermeklétszám, vagy rendkívüli szerencsétlenség esetében a tarifaszerű adótétel legföljebb három osztálylyal mérsékelhető, és ha az adózó a három legalsó osztály valamelyikébe tartozik, teljes adómentességben részesíthető. — Mindegyik nem önállóan adózó oly családtag után, a ki hatodik életévét betöltötte, de 14-ik életévét még túl nem haladta, a családfő adóköteles jövedelméből — föltéve, hogy 3100 márkánál nem nagyobb — 50 m. levonásba hozandó, még pedig oly arányban, hogy három vagy több ilyen családtag létezése esetében az adó legalább egy osztálylyal leszállítandó. — Az 1600 márkánál kisebb jövedelemmel bíró adózóknál az adóalapot a becslő bizottságok az adókötelesek bevallása nélkül állapítják meg; a többi adózóra nézve a fölszólalási jog elvesztésével szentesített bevallási kényszer áll fönn. A bevallásban kitüntetendők: 1. az adóköteles jövedelem összege elkülönítve a következő osztályok szerint: *a)* a földbirtok haszonbérbe adásából, az épületek bérbe adásából és használatából, valamint a saját földbirtokon űzött mező- és erdőgazdaságból eredő jövedelmek; *b)* a tőkekamatok, járadékok, osztalékok stb.; *c)* munkabér, fizetés, nyugdíj, várakozási illetmény; *d)* az ipari és kereskedelmi vállalatokból, a mások tulajdonában levő földbirtokokon űzött mező- és erdőgazdaságból és egyéb haszonhajtó foglalkozásokból eredő jövedelmek; 2. az adóköteles birtokában levő azok az ingatlanok és ipartelepek, a melyek Szászországban az adózó lakóhelyén kivül feküsznek; 3. az adóssági kamatok s egyéb levonásba hozható terhek. Ha a jövedelmet csak hozzávetőleg lehet meghatározni,

a bevallásban azoknak a tényeknek megjelölése is elégséges, a melyek nyomán a jövedelem megbecsülhető.

A két évre alakúló becslő bizottság a járási adófelügyelő elnöklete alatt 3—6 tagból áll, kik közűl egyet a járási bizottság s a többit a községi képviselet választja. A pénzügyminiszter fölügyeleti jogának gyakorlására a becslő bizottságokba állami közegeket rendelhet, kik azonban csak tanácsadó szavazattal bírnak. Ha a bizottság hiányosnak találja a bevallást, az adóköteles féltől fölvilágosítást kívánhat, esetleg az adóalapot saját belátása szerint állapíthatja meg. Az első fokú adókivetés ellen a becslő bizottság elnöke, valamint a fél jogorvoslattal élhet. A fél által benyújtandó fölszólamlásnak a jövedelmi és levonási összegek pontos megjelölését kell tartalmaznia. A becslő bizottság végzése ellen benyújtott jogorvoslat fölött első sorban maga a becslő bizottság határoz, kivévén, ha a rendelkezésére álló becslő eszközöket nem tartja az igazság kiderítésére elégségesnek, mely esetben az ügyet a fölszólamlási bizottság elé terjeszti. A két évre alakúló fölszólamlási bizottság a pénzügyminiszter által kinevezett adóhivatalnokból mint elnökből és hat tagból áll, kik közűl kettőt a pénzügyminiszter nevez ki, négyet pedig a kerület adózói sorából a kerületi képviselet választ. A fölszólamlási bizottság határozata ellen a fél, valamint a fölszólamlási bizottság elnöke panaszirattal a közigazgatási birósághoz fordúlhat. — A becslő bizottság elnökének következő becslő eszközök állnak rendelkezésére: *a)* az adóköteles jövedelmi viszonyaira befolyással levő tények felől a biróságoktól és közigazgatási hatóságoktól fölvilágosítást kívánhat; *b)* a jelzálogi és földkönyvekbe, gyámsági és hagyatéki okiratokba, földadói és községi kataszterekbe szabadon betekinthet; *c)* az adókötelesektől a vagyoni és kereseti viszonyaik iránt hozzájuk intézett határozott kérdésekre fölvilágosítást kérhet. Az érdeklett feleket a becslő bizottság szóbeli kihallgatásra maga elé idézheti. A ki a bizottság meghívásának nem tesz eleget, vagy a hozzá intézett kérdésekre nem felel, fölszólaló jogát elveszti. Továbbá, a bizottság tárgyalásaira szakértőket és más oly személyeket is meghívhat, a kiktől fölvilágosítást remélhet. A fölszólamlási bizottság jogosítva van: *a)* tanúkat és szakértőket szükség esetében a biróság által hit alatt is kihallgattatni; *b)* az adózó féltől fölvilágosításokat kérni; *c)* az adóköteles üzleti könyveibe s okirataiba betekinteni; *d)* az adózót szükség esetében állításainak eskü helyetti nyilatkozattal leendő megerősítésére fölhívni. Ha az adózó fél üzleti könyveit be nem mutatja, vagy a hozzá intézett fölhívásnak eleget nem tesz, fölszólamlása elutasítandó.

A kincstártól bármely okból elvont adók utólagosan is kivethetők. Az adófizetési kötelezettség öt év alatt évül el s az örökösökre is átmegy. — A jövedelemeltitkolásokkal és valótlan bemondásokkal elkövetett adókihágások pénzbüntetése: annak az összegnek 4—10-szerese, a melylyel az érdeklett fél a kincstárt megkárosította vagy annak megkárosítását megkisérlette. A behajthatatlan pénzbüntetés szabadságvesztésbüntetéssé alakítható át.

A *szász* jövedelmi adó hozadéka az 1901. évben 30·5 millió márkára rúgott.

Angolországban az «*income tax*» nem valóságos jövedelmi adó. Eredete a XVIII. évszáz végére vezethető vissza, a midőn Angliának Francziaország ellen viselt háborúja új bevételi források nyitását tette szükségessé. Az 1789-ik évben *Pitt* javaslatára a parlament elrendelte, hogy a 60 fontnál nagyobb jövedelmek adó alá vonassanak. A fokozatos adókulcs 0.71%-tól 10%-ig emelkedett. A bevallás alapján kinyomozott adóalap az adózónak bármely forrásból eredő összes személyes jövedelme volt. Ehhez képest ez az adó valóságos *átalános jövedelmi adó* természetével bírt. Minthogy a tőkepénzesek, iparosok és kereskedők eltitkolták jövedelmeiket, a parlament a jövedelmi adót a nép sürgetésére az *amiensi* béke megkötése után, az 1802-ik évben eltörölte s a rákövetkező esztendőben a háború megújulásakor a *vagyoni adót* (property tax) hozta be, mely a föld- és házbirtok után a vagyonérték szerint s a többi jövedelmi forrás után a jövedelem bizonyos százalékával rovatott ki. Ennek az adónak kulcsa is fokozatos volt s a legnagyobb adótétel kezdetben a jövedelem 5%-át, azonban az 1806-ik évben a jövedelem 10%-át tette. A *property tax* a háború befejezése után, az 1816-ik évben eltöröltetett. A Khinával és Japánnal viselt háború költségeinek födözése s a legsúlyosabb belső fogyasztási adók és vámok eltörölhetése végett a parlament *Peel Róbert* indítványára az 1842-ik évben egy új jövedelmi adót fogadott el, mely több nemű módosítások után ma is érvényben van. Ez az új adó (income tax) a jövedelmi források szerint öt osztályra szakad.

Az *első osztályba* tartoznak a mezei ingatlanok s az épületek tulajdonából, örökös jogokból, vámszedésből stb. folyó jövedelmek az évi hozadék szerint. Az adóalap meghatározásakor a helyhatósági *szegényadóra* vonatkozó becslési eredményeket is figyelembe veszik. Az adóalap kinyomozása 3 évről 3 évre történik, azonban az időközi változások a második és harmadik évben tekintetbe vehetők. A nyers hozadékból csupán a dologi terhek (landtax, tized stb.) jönnek levonásba. Az adót a tényleges birtokos fizeti. A bérlő jogosítva van a bérösszegből a megfelelő adót levonni. Az adóssági kamatok nem vonhatók le, azonban a tulajdonos a hitelező terhére beszámíthatja a kamatra eső jövedelmi adót. A termelési, javítási, föntartási és biztosítási költségek nem vonhatók le. A vasútak által elfoglalt ingatlanok, csatornák, bányaművek és kőfejtőtelepek nem esnek ebben az osztályban adó alá és üzleti eredményük a negyedik osztályban találja megrovását. Ki vannak véve az adó alúl: a koronai javak, nyílvános iskolák, kórházak és jótékony intézetek tulajdonában levő ingatlanok, továbbá a nyílvános parkok és kertek, egyetemi épületek, szegényházak, elmegyógyító intézetek stb. Az első osztályban megrovott jövedelemnek legnagyobb része az épületekre esik.

A *második osztály* a mezei iparból és haszonbérletekből eredő jövedelem megterhelésére irányúl. Nemcsak a haszonbérlőt, hanem a maga földjét mívelő mezőgazdát is éri. A házak haszonélvezete csak abban az esetben tartozik ide, ha mezei iparral van kapcsolatban. Az adót nem a tényleges hozadék, hanem a hivatalosan kinyomozott bérérték szerint róják ki. A kivető közegek azt a törvényes vélelmet veszik alapúl, hogy a mezőgazda jövedelme Angliában a bérösszegnek fele részét és Skót- és Irországban $1/3$ részét teszi

ki. De ha az adózó kimutatja, hogy a tényleges jövedelem a törvényes adóalapot el nem éri, az adó megfelelő részének visszatérítését követelheti, a míg ha a jövedelem a bérösszeg $1/2$, illetőleg $1/3$ részét meghaladja, nincs adóemelésnek helye. Az olyan személyeknek, a kik az ingatlanokat csupán mezőgazdasági czélra használják, jogukban áll kívánni, hogy a *második* osztály helyébe a *negyedik* osztályban vétessenek adó alá. Azonban a mezőgazdák nem élnek ezzel a joggal, mivel a második osztály szerint kedvező években a tényleges jövedelemnél kisebb összeg után fizetnek adót, a valóságos jövedelemnél nagyobb összeg után pedig soha nem róhatók meg, a míg a negyedik osztályban a tényleges mezőgazdasági jövedelem volna az adóalap.

A *harmadik osztály* az év- és életjáradékokat, kamatokat és osztalékokat terheli. Az állami kötelezvények s egyéb belföldi értékpapirosok kamatai stb. után járó adót a kamatokat stb. kifizető pénztár, a külföldi értékpapirosok kamatai s osztalékai után járó adót pedig az illető fizetőhely vonja le és szolgáltatja be az állampénztárba. A munkásbiztosító szövetkezetek, kórházak, elmegyógyító intézetek, takarékpénztárak, emberbaráti egyesületek stb. tőkéi adómentességben részesűlnek.

A *negyedik osztályba* tartoznak: az ipari és kereskedelmi vállalatokból, vasútakból, bányaművekből, csatornavállalatokból, az állandó fizetéssel egybe nem kötött értelmi és művészi foglalkozásokból, a nem rendesen visszatérő hozadékokból (pl. időleges és bizonytalan kamatokból), továbbá a gyarmati tartományokban s külföldön fekvő ingatlanokból s az itt elhelyezett tőkékből eredő jövedelmek. Az adóalap némely vállalatnál (pl. a vasútaknál, vasműveknél, kőfejtőtelepeknél) a megelőző évi állapot szerint, a bányaműveknél a megelőző öt esztendő üzleti eredményének átlaga alapján nyomoztatik ki, a míg a többi vállalatra nézve a megelőző három évnek átlagos üzleti eredménye adja az adóalapot. Ha azonban a folyó évi tényleges hozadék az adóalapúl vett átlagot el nem éri, az adózó fél az adókivetés felűlvizsgálását s a netalán már befizetett adóösszeg megfelelő részének visszatérítését követelheti. A nyers hozadékból az üzleti épületek föntartásának költségei, a gépek és fölszerelési eszközök használata által okozott értékcsökkenések s a hitelezésből eredő veszteségek levonhatók. Az adóssági kamatot s egyéb terheket nem lehet leszámítani, azonban az adózó az adóssági kamatok fizetése alkalmával hitelezője terhére beszámíthatja a kamatra eső adót.

Az *ötödik osztály* az állandó fizetéseket, nyugalmi és kegydíjakat éri. Az államhivatalnokok adóját fizetéslevonás alakjában a fizetéseket kiszolgáltató pénztár szedi be. Az önkormányzati, társulati és magántisztviselők fizetéséből eredő jövedelmet az érdeklett elöljáróság, illetőleg szolgálatadó személy, valamint az adózó is bevallani tartozik.

Az adó kivetését túlnyomóan önkormányzati közegek teljesítik. A kivetési munkálatok legnagyobb részét a kormánytól független, fizetés nélkül működő *főbiztosok (general commissioners of taxes)* látják el, a kiket a land tax commissionerek saját kebelükből választanak, és kiknek néhány kivételtől eltekintve ingatlan vagy ingó vagyonból legalább 200 font st. jövedelemmel kell bírniok. A főbiztosok erősítik meg aláírásukkal az összes adókiro-

vásokat, határoznak az adófölszólamlások fölött és nevezik ki a járásukban működő adószemélyzetet. Ők nevezik ki az *additional commissionercket* is, kiknek ingatlan vagy ingó vagyonból legalább 100 font st. jövedelemmel kell bírniok, s a kik korlátozott hatáskörben járnak el, a mennyiben csupán azokat az adóbevallásokat vizsgálják felül és csak azokat az adókivetéseket végzik, a melyek az income tax negyedik osztályába tartoznak. Továbbá adókivetési teendőket teljesítenek még: 1. az ú. n. *commissioners for public offices*, kik az állami vagy egyéb nyílvános szolgálatban alkalmazott egyének fizetéseit határozzák meg; 2. a kormány által kinevezett és díjazott *special commissioncrek*, kik a harmadik osztály alá eső kirovásokat és — az adózók kívánatára — a negyedik osztályba utalt kivetéseket végzik. Ezek vetik ki továbbá a vasúti társulatok adóját, úgyszintén a gyarmati tartományok és külföldi államok értékpapirosai s a gyarmati és külföldi társulatok tőkéi után Angolországban fizetett osztalékok és kamatok adóját. Ugyanezek határoznak a saját kivetéseik ellen emelt fölszólamlások és — az adózók kívánatára — a főbiztosok által teljesített azon kirovások ellen intézett fölszólamlások fölött, a melyek az income tax negyedik osztályába tartozó jövedelmekre vonatkoznak. Az ügyvédek jövedelmi adóját az ügyvédek sorából kirendelt biztosok, a nyugdíjasok adóját a kifizetést teljesítő tisztviselők, s az osztalékok után járó adót a bankok, bankárok, állampénztárak és a nagyobb intézetek igazgatói vetik ki.

A főbiztosok által kinevezett adóközegek: 1. járásonként egy állandó dijazásban részesített jogtudó *titkár* (clerk to the commissioners), ki az írásbeli munkálatokat végzi, a főbiztosokat tanácskozásra hívja meg s a tárgyalásokról a jegyzőkönyvet vezeti. A titkár magához hivatja az alább 2. alatt említett községi adókivetőket és átadja nekik az adóbevallásokra és adókirovásokra használandó nyomtatványokat. Az adókivetéseknek a főbiztosok által történt jóváhagyása után kiszámítja az egyes adózókra eső adót, ezt az illető adózóval közli, vezeti az adókirovási könyveket s a községi adószedők neveinek és lakóhelyeinek megjelölésével értesíti az állami adószedőt, hogy menynyire rúg az egy-egy község által fizetendő adóösszeg. 2. Az évenként kinevezett és állandó fizetést húzó *községi adókivetők* (assessors of taxes), kik az adóköteleseknek az adóbevallási ürlapokat kézbesítik, melyeket az adózók kitölteni és 21 nap alatt az assessorhoz visszaszármaztatni tartoznak. Az income tax első és második osztálya alá eső adóalap meghatározásához szükséges adatok könnyen beszerezhetők. Ha a bevallás elmarad vagy ki nem elégítő, az assessor határozza meg az adóalapot. A bevallásokat az assessor az általa kitöltött kivetési nyomtatványokkal együtt a főbiztosoknak küldi meg. A negyedik osztályba sorozott adózók (iparosok, kereskedők stb.) bevallásai az assessornál vagy a clerknél zárt levélben nyújtandók be; a jövedelmet esetleg az assessor becsüli meg. Az assessor ezeket a bevallásokat és becsléseket is a főbiztosoknak küldi meg, kik azokat felűlvizsgálás végett a fent említett *additional biztosoknak* adják át. Ha a főbiztosok az adókivetéseket a tényleges állapottal megegyezőknek találják, azokat aláírják. Az adózók a kivetett adókról értesítést nyernek, és ha magukat túlterhelteknek

vélik, az adókivetés ellen fölszólamlást nyújthatnak be. 3. A *községi adószedők* (parochial collectors), kik évenként neveztetnek ki és szintén állandó fizetést kapnak. Ha a főbiztosok az adószedőket legkésőbb május 31-ig ki nem nevezik, a belföldi bevételek központi hivatala (board of inland revenue) nevezi ki őket. Az adószedők az adót szükség esetében kényszer útján is behajthatják. A végrehajtás útján való behajtás a főbiztosok által adandó meghatalmazáshoz van kötve. Az április 6-án kezdődő adóévre megállapított adó legkésőbb január 1-én befizetendő.

Megemlítjük még, hogy abban az esetben, ha a kivető közegek a törvény szabályait sértették meg, különösen ha a jövedelmet nem a megfelelő osztályba sorozták, a főbiztosok határozatát úgy az adókötelesek, mint az államkincstár érdekeit képviselő adófelügyelők a rendes bírói útra terelhetik. A főbiztosok határozata ellen a «*High Court of Justice*» bírósághoz, innen a «*Court of Appeal*» fölebbviteli bírósághoz, és még ennek határozata ellen is a Lordok házához lehet fölebbezni. A rendes bírói útra való terelésnek nincs halasztó hatálya.

A jövedelmi adót a parlament az 1842-ik évben egyelőre három évre fogadta el, de a nevezett évtől kezdve mostanáig is fönnáll. Az 1866-ik évig 2, 3, 4 és 6 évi időközökre hagyta jóvá; ettől az időtől kezdve évenként kerül jóváhagyás alá. Az adómentes minimumot a fenforgó viszonyokhoz képest a törvény majd fölemelte, majd ismét leszállította. Az 1842-ik évtől 1852-ig a 150 font sterling alúli jövedelem adómentes volt. Az 1853-ik évben az adómentes minimum 100 fontra szállott le, 1877-ben 150 fontra, 1894-ben 160 fontra emeltetett föl. Az adókulcsot a parlament az államháztartás szükséglete szerint évről-évre állapítja meg. A normáiis adószázalék 1853-tól 1863-ig 2·9 és 6·4% közt váltakozott. Legnagyobb (6·4%) volt 1855-ben és 1856-ban. 1864-től kezdve az ország pénzügyi helyzete az adó tetemes leszállítását tette lehetővé úgy, hogy 1864-től 1876-ig az adókulcs 2·4% és 0·8% közt ingadozott. Legkisebb (0·8%) volt az 1875-ik s a rákövetkező évben; 1877-ben és 1878-ban 1·2%-ot tett; az 1879-ik évtől 1894-ig 2 és 3·2% között mozgott. Az 1894/5 pénzügyi évtől az 1899/900. évig terjedő időszakban a pénzügyi törvények az adókulcsot a jövedelem minden 20 shillingje után 8 pencében állapították meg. Az 1900/01., 1901/02. és 1902/3. pénzügyi években az adótétel 20 shilling után 1 shilling 3 pencé-t, az 1903/4. évben 11 pencé-t tett. Az 1904/5. évi költségvetés azt hozta javaslatba, hogy az adótételt egy shillingre emeljék föl. Megjegyzendő, hogy az 1863-ik évtől 1873-ig a 200 fontot meg nem haladó jövedelemből 60 font létminimum gyanánt levonásba jött; az 1874. évtől 1876-ig minden 300 fontot meg nem haladó jövedelemből 80 font került levonás alá; az 1877-ik év óta a 400 fontnál nem nagyobb jövedelmekből 120 font hozatott levonásba. Az 1894. évi Finance Act megengedte, hogy azok az adózók, a kiknek jövedelme 400 fontot meg nem halad, az adóalapból 160 fontnak, s az olyan adózók, a kiknek jövedelme 400 fontnál több, de 500 fontnál nem nagyobb, az adóalapból 100 fontnak levonását kívánhassák. Ezen rendelkezés következtében az *income tax* még jobban megközelíti a fokozatos adó természetét. Az 1898. évi pénzügyi törvény az adó-

alapból történő levonásokat oda módositá, hogy azok az adózók, a kiknek jövedelme 400 fontnál nem nagyobb, az adóalapból 160 fontnak, az olyan adózók, a kiknek jövedelme 400 fontnál nagyobb és 500 fontot meg nem halad, az adóalapból 150 fontnak, azok, a kiknek jövedelme 500 fontnál több és 600 fontot meg nem halad, az adóalapból 120 fontnak és végre azok az adózók, a kiknek jövedelme 600 fontot meghalad és 700 fontnál nem nagyobb, az adóalapból 70 fontnak levonását kívánhatják. — Az évi bevétel az adókulcsnak és az adómentes jövedelem összegének változása szerint nagyon különböző. Az 1843/4. évben 5·3 millió fontra, 1854/5-ben 10·6. millióra, 1865/6-ban 7·9 millióra, 1877/8-ban 5·8 millióra, 1889/90-ben 12·7 millióra, 1895/6-ban 16·1 millióra és 1902/3-ban 22·4 millióra rúgott.

Az «*income tax*» Angolország viszonyainak ugyan megfelel, de utánzásra nem méltó. Az általános jövedelmi adónak azt az elvét, hogy mindenki összes személyes jövedelme szerint járúljon hozzá a közterhek viseléséhez, nem hozza teljesen kifejezésre, mivel nem a tényleges jövedelemhez, hanem az egyes hozadéki források hozadékához alkalmazkodik és ennélfogva inkább *általános hozadéki adónak* tekinthető. Az egyes adóosztályok alapjának kinyomozására különböző módszerek vannak használatban. Az első osztályban még csak nem is a tulajdonképi tiszta hozadék az adóalap, a mennyiben a földbirtok és épületek megadóztatásánál a termelési, illetőleg föntartási és biztosítási költségek nem hozhatók levonásba. A második osztályban a haszonbérlő a bérösszeg átlagos aránya szerint esik adó alá, a mi nagy egyenlőtlenséget okoz, mert a haszonbérlő tényleges üzleti nyeresége majd jóval több, majd kevesebb. Az angol jövedelmi adó rendszerének az az alapelve, hogy az adó a jövedelem forrásainál szedessék be, a mi a különböző jövedelmi forrásoknak egymástól való elválasztására vezetett. Nagy gyakorlati előnye, hogy az adóbevétel nagyobb (körülbelül $^{3}/_{4}$) részét a jövedelem forrásánál oly személyektől szedik be, kiket az adó csak átmenetesen ér. Az adót a bankok, bankárok, haszonbérlők és bérlők fizetik, s a legtöbb jövedelem a tulajdonképi adóviselő kezéhez csak akkor jut, a mikor a megfelelő adót már levonták belőle. Sok adózó nem is veszi észre, hogy jövedelmi adót visel. Az adóbeszedésnek ez a módja a jövedelem kiderítésére irányzott zaklató nyomozásokat mellőzhetővé teszi. Az ipari és kereskedelmi vállalatok üzleti jövedelmüket ugyan bevallani tartoznak és fölebbezés esetében az üzleti könyvek fölmutatásának kötelezettsége is fönnáll, azonban az egyéb nemű jövedelmek megállapítása végett az adóhatóság nem bocsátkozik a jövedelmi viszonyok faggató kutatásába. Az *income tax* történetére és mai állására nézve l. Vocke: Gesch. d. St. d. britt. Reichs. 503—590 l.; Dowell: History of taxation and taxes in England. London, 1884. II. 305—353. l., III. 103—137. l.; Kries és Nasse dolgozatait a tübingai folyóirat 1853—1856. évi folyamaiban; Leroy-Beaulieu: II. 87. s k. l.; Lukács: Államháztartás Angliában. 131—172. l.; Wagner: III. 111. s köv. §§.; Inhülsen: Die geschichtl. Entwicklung und heutige Gestaltung der engl. Einkommensteuer. Finanzarchiv. 1896. évi foly.; — *ugyanennek a szerzőnek* a Finanzarchiv-ban évenként megújuló közlései az angol pénzügyi törvényről.

Az *Olaszországban* és *Bajorországban* érvényben levő jövedelmi adók *különös jövedelmi adók*, melyek csak bizonyos jövedelmi nemeket (tőkekamatot, állandó fizetéseket vagy munkajövedelmet) érnek.

Az 1875. XLVII. t.-cz. által életbe léptetett és ma is érvényben levő *magyar általános jövedelmi pótadó* csak névleg jövedelmi adó, tényleg azonban a hozadéki alapadókat bizonyos százalékkal fölemelő, tehát az alapadók aránytalanságát még jobban tetéző, egyszerű pótlék, melylyel a törvényhozó csak az egyenes adók eredményének gyors szaporítását akarta elérni. A magyar egyenes adók rendszerének javítása dolgában 1893. végén közzétett miniszteri emlékirattal megindított adóreform első sorban az általános jövedelmi pótadó eltorlését és helyébe valóságos személyes jövedelmi adónak behozatalát veszi czélba.

III. A VAGYONI ADÓK.

Lotz: III. 312. l.; Jacob: I. 566. §. Malchus: I. 39. §.; Moltke: 177. l.; Rau: II. 402. §.; Pfeiffer: II. 296. l.; Walcker: 117. l; Wagner: II. 2-ik kiad. 595. l. és Schönberg kézikönyvében III. 323. l.; Cohn: Finanzw. 475. l.; Roscher: I. 421. l.; Schäffle: Steuerpol. 355. l.; Leroy-Beaulieu: I. 278. l.; Földes: 326. l.; Menier: Théorie et application de l'impôt sur le capital. Paris, 1871.; Bilinski: Die Stellung der Vermögens- und Verkehrsteuern in Steuersysteme. Annalen des Deutschen Reichs. 1876. évi foly.; Heckel: Vermögenssteuer. Handwörterb. der Staatwiss. VI. köt.; Eneccerus: Vermogens-, fundirte Einkommen- oder Erbschaftssteuer. Marburg, 1893.; Neumann: Die persönlichen Steuern vom Einkommen, verbunden mit Ertrags- oder mit Vermögenssteuern. Tübingen, 1896.; Seligman: Essays in taxation. New-York, 1895. II. fej.; Shearman: Taxation of personal property. New-York, 1895.; Fellner: A kiegészítő vagyonadó és szerepe a magyar egyenes adórendszerben. Bpest. 1895.; Schwab: Die Entwicklung der Vermögenssteuer im Staate *New-York*. Staatswiss. Studien. III. Jena, 1890.; Jastrow: Die Vermögenssteuer. Jahrb. f. Nationalök. u. Stat. Jena, 1892.

61. §.

A vagyoni adók általában.

Oly értelemben, hogy az adóköteles személy az adófizetés idején létező vagyonából fizeti meg adóját, minden adó vagyoni adó. Azonban a *tulajdonképi vagyonadó* mást jelent. Tulajdonképeni vagyonadó az az adó, a melynek alapja az adózó birtokában levő vagyon értéke, kulcsa pedig a vagyonérték bizonyos hányada. Ennélfogva a vagyoni adó az adózók birtokában levő vagyontárgyak összeirását és megbecslését, azaz vagyonadói kataszterek készitését tételezi föl.

Nem kell gondolni, mintha a vagyoni adó nemcsak a vagyon értéke szerint kivetett, hanem egyúttal a törzsvagyont apasztó adó volna. A vagyoni adó is a jövedelem megterhelését veszi czélba és ennél az adónál is nem a vagyon, hanem a jövedelem az adóforrás, abból indúlván ki a törvény, hogy a teljesítőképességnek egyik legmegbízhatóbb fokmérője az adózó tulajdonában levő vagyontárgyaknak az értéke.

A vagyoni adó vagy *általános*, vagy *különös* a szerint, a mint az adóköteles birtokában levö összes vagyontárgyak, vagy pedig csak bizonyos vagyonrészek (pl. földbirtok, ház, tőke) teszik a tárgyát.

A vagyoni adót azzal szokták megokolni, hogy a legtöbb birtokos jövedelemszerzésre használja vagyonát és az adózó annál nagyobb hasznát veszi az állami védelemnek, minél nagyobb értéket képvisel a birtokában levő vagyon. A vagyoni adó hívei (névszerint Harl, Kröncke, Seutter, Sismondi, Gensel és Hock) arra is súlyt helyeznek, hogy közvetetlenűl nem a jövedelem lévén tárgya, a termelőket nagyobb erőkifejtésre, a tőkebirtokosokat pedig tőkéik gyümölcsözőbb hasznosítására serkenti, a míg a jövedelmi adó a szorgalmat, értelmiséget és leleményességet bünteti. Azután azt magasztalják benne, hogy azokat a javakat (vadaskerteket, parkokat, értékes ingóságokat stb.) is éri, a melyek közvetetlen hasznot ugyan nem hajtanak, de mégis adózóképességre mutatnak.

Azonban bármit mondjanak is a vagyonadó pártolói, kizárólagos vagy túlnyomó alkalmazását nem védelmezhetjük. Először is a polgárok egész sora kizárólag személyes tevékenységből húz jövedelmet. Mindezek (orvosok, ügyvédek, tudósok, írók, tisztviselők, művészek stb.) megokolhatatlan kedvezésben részesűlnének. Továbbá, az állam adóztató joga nem az állami védelmen, hanem az adók szükségességén alapszik. Egyébaránt figyelembe véve, hogy az állam nemcsak a vagyont, hanem a jövedelmet s a személyt is megvédi, azok, a kik kizárólag vagy túlnyomóan személyes tevékenységből tartják fönn magukat, nem kevésbbé részesűlnek az állami ótalom áldásaiban, mint a vagyonból folyó jövedelmet élvező polgárok. Az adórendszernek túlnyomóan vagyoni adókra való alapitása azért is aránytalanságot szülne, mert az egyenlő nagyságú vagyonérték a különböző elhelyezésekben, sőt más más személy vagy vállalat birtokában az egynemű elhelyezésekben is különböző összegű jövedelmet szolgáltat, tehát eltérő mértékű adózóképességet tartalmaz. Az jó oldala volna

a vagyoni adónak, hogy a használati vagyont is érné, azonban a használati vagyon birtoklásával járó adófizetőképességet a jövedelmi adóval is utól lehet érni, mivel a használati vagyontárgyak birtoklásából folyó élvezetek s élvezetlehetőségek értéke szintén a személyes jövedelem körébe tartozik s az adóalap meghatározásakor a jövedelemnek ez a része is tekintetbe vehető.

A szorgalomnak és leleményességnek magában a jövedelmi adó sem akadálya. A haladási vágy s a szükségletek teljesebb kielégítésére, illetőleg tőkegyűjtésre buzdító ösztön jövedelmi adó fönnállása mellett is rúgói maradnak a nagyobb jövedelem szerzésének. Arra nézve, hogy a vagyoni adó az ipar fejlődését mozdítja elő, mert a tőkebirtokosokat tőkéik forgatására és gyümölcsözőbb elhelyezésére serkenti, a személyes munkásságuk után élő néposztályokat pedig megkíméli, találóan jegyzi meg Leroy-Beaulieu, hogy ez az állítás valóságos ellenmondást foglal magában, «mert ha a vagyon megadóztatása szellemi ereje megfeszitésére kényszeríti annak tulajdonosát, úgy ebből azt kellene következtetni, hogy azokat az embereket, a kik személyes munkásságukból élnek, adómentességük gondatlanságra és renyheségre csábítja. Ha az adó csakugyan ösztönző sarkantyú, mint a vagyoni adó hívei mondani szeretik, miért nem részesítenek ebben az ösztönzésben minden polgárt? Ha ellenben teher az adó, miért nem terjesztik ki ezt a terhet mindenkire kivétel nélkül?»

A vagyoni adó túlnyomó alkalmazása annyiban a takarékosságra is rossz hatással volna, a mennyiben jövedelmének minél nagyobb részét tenné félre az adóköteles, annál több adót lenne kénytelen fizetni.

A vagyoni adó elvi fogyatékosságán kívül kivitelének nehézségei sem kerülhetik el figyelmünket. A vagyonérték nagysága rövid időközökben is változik, s az olyan vagyontárgyaknál, a melyek ritkán jönnek forgalomba, majdnem lehetetlen az értékmegállapitás. Azt, hogy a vagyon értékét a jövedelem összegénél könnyebb meghatározni, állítani lehet, de bizonyítani nem. Ez már csak azért is elhamarkodott állítás, mert nagyon sok vagyontárgy értékét csak úgy nyomozhatjuk ki, ha tudjuk, hogy mennyi hozadékot nyújtanak.

A föntebbiek alapján legalább is azt mondhatjuk, hogy a vagyoni adó *rendes bevételi forrás gyanánt* jó hozadéki adók s általá-

nos jövedelmi adó mellett fölösleges. Mint rendes bevételi eszköznek csak két esetben van értelme. *Először*, ha külön hozadéki adók nem állnak fönn s a törvényhozó a vagyoni adót *kiegészítő adónem* gyanánt — a minden nemű jövedelmet egyenlő százalékkal terhelő általános jövedelmi adó mellett — a *fundált jövedelem* erősebb megadóztatására használja föl (ezt a czélt látjuk a *svájczi* és *északamerikai* vagyoni adókban, az 1892. évi szeptember 27-iki törvénynyel behozott *hollandi*, az 1893. évi julius 14-iki törvényen alapúló *porosz*, valamint az 1899. évi augusztus 12-iki törvény alapján életbelépett *hesszeni* általános vagyoni adóban), habár a fundált jövedelem erősebb megterhelésére irányúló követelményeknek a különböző hozadéki adók kulcsának megfelelő megállapitásával teljesebb mértékben lehet eleget tenni. És *másodszor*, mint rendes bevételi forrás jogosúlt a vagyoni adó abban az esetben, ha olyan kezdetleges még az adóigazgatás, hogy az adóközegek az adótárgyak hozadékát némi megbízhatósággal sem képesek kinyomozni. Ha a törvényhozó az adóviselést ily viszonyok között az eddig adómentes vagyonos osztályra is ki akarja terjeszteni, mindaddig, a mig a hozadéki vagy jövedelmi adóknak hosszabb időt és nagyobb előkészületet kívánó behozatala lehetővé válik, a vagyoni adó nemcsak jogosúlt, hanem az alsó néprétegek túlságos megterhelésének enyhíthetése s az adórendszer legérezhetőbb hézagainak kitölthetése végett egyenesen üdvös intézmény is.

A porosz általános vagyoni adó. Az 1893. évi julius 14-ki porosz törvény oly tanulságosan világosítja meg az általános vagyoni adó kivitelének módját és kiváltképen az adókivetési eljárásra nézve más nemű egyenes adók kirovási módjának rendezésénél is követésre méltó oly becses útmutatásokat tartalmaz, hogy jónak látom ennek a törvénynek fontosabb rendelkezéseit közölni. A törvény által röviden «*kiegészítő adónak*» nevezett porosz vagyoni adó alá esnek: I. a jövedelmi adóról szóló törvény 1. §-ának 1—3 pontjaiban (l. kézikönyvünk 330. lapján) jelzett fizikai személyek, összes adóköteles vagyonuk értéke után; II. tekintet nélkül a honosságra, a lakás vagy tartózkodás helyére, minden fizikai személy: *a)* porosz földbirtokainak értéke után, *b)* a mező- és erdőgazdaság poroszországi üzeméhez tartozó alap- és üzemi tőkéi után, ideszámítva az állattenyésztés, bortermelés, gyümölcs- és kertmívelés, bányaüzem vagy állandó ipar üzemére szolgáló alap- és üzemi tőkéket is. Megadóztatandó az adósságok levonása után mutatkozó összes ingó és ingatlan vagyon. Névszerint megadóztatandó vagyonnak tekintendők: 1. a telkek (fekvőségek és épületek) minden hozzátartozandóságukkal, bányatulajdon, haszonélvezeti és egyéb olyan önálló jogosítványok, a melyek pénzben

megbecsülhető értékkel bírnak; 2. a mező- és erdőgazdaság, beleértve az állattenyésztést, bortermelést, gyümölcs- és kertmívelést is, bányászat vagy állandó ipar üzeméhez tartozó alap- és üzemi tőke; 3. minden más nemű tőkevagyon. — *Mentesek* a vagyoni adó alúl: 1. a Poroszországon kívül fekvő telkek; 2. oly mező- és erdőgazdaság, bányászat vagy állandó ipar üzeméhez tartozó alap- és üzemi tőke, a mely Poroszországon kívül van. Nem tekintendők adó alá eső vagyonnak a bútorok, házi eszközök és egyéb ingó testi javak, a mennyiben nem valamely telek tartozékai, vagy nem tekintendők az alap- és üzemi tőke alkotórészeinek.

Hozzászámítandók az adóalaphoz: 1. a hitbizományhoz tartozó vagyon és vagyonrészek a hitbizományi birtokos terhére; 2. az osztatlan hagyatéki tömeghez tartozó vagyon az örökösök terhére, örökrészük arányában; 3. a jövedelmi adó alá nem eső kereseti társaságok alap- és üzemi tőkéjéhez tartozó értékek a résztulajdonosok terhére, részesedésük mértéke szerint; 4. a családfő terhére azoknak a családtagoknak vagyona, a kiknek jövedelme a jövedelmi adó kivetésekor a családfő jövedelméhez hozzáadandó. (L. kézikönyvünk 333-ik l.) — Az alap- és üzemi tőke magában foglalja a kérdéses üzemhez tartozó mindazokat a tárgyakat és jogokat, a melyek pénzben megbecsülhető értékkel bírnak. Azoknál az adózóknál, a kik valamely üzemet Poroszországon kívül tartanak fönn, az alap- és üzemi tőkének az a része, mely a Poroszországon kívül fekvő üzemre esik, nem jön számításba.

A megadóztatandó «*minden más nemű tőkevagyon*» alatt értendő: *a)* mindennemű kamatozó és nem kamatozó, adóslevélbe foglalt és nem adóslevélbe foglalt követelések, ideszámítva a részvények, részjegyek, a szövetkezeteknél levő üzleti követelések, űzleti részesedések és egyéb társulati betétek értékét; *b)* a hazai készpénz, külföldi pénznemek, bankjegyek, pénztári jegyek, kivévén az adókötelesnek a folyó évi bevételeiből származó pénzkészletét; továbbá az arany- és ezüst-rúdércz; *c)* azokra a járadékokra, életjáradékokra, korellátásokra és más pénzértékű időszaki járandóságokra vonatkozó jogoknak a tőkeértéke, melyek az adókötelest a saját maga vagy másnak élete tartamára, bizonytalan időre, vagy legalább tíz évi időtartamra megilletik. A *c)* alatti határozatok nem nyerhetnek alkalmazást oly igényekre, a melyek özvegyi, árva- és nyugdíjazó pénztárak ellen támaszthatók, továbbá oly igényekre, a melyek betegség vagy baleset elleni, vagy rokkantak és elaggottak törvényes biztosításából erednek, nemkülönben az olyan nyugalmi díjakra, a melyek korábbi munka- vagy szolgálati viszonyból kifolyólag fizettetnek, végre az olyan járadékokra sem, a melyeket a végrendelkező oly személyeknek hagyott, kik az örökhagyó háztartásához tartoztak és hozzá szolgálati viszonyban állottak.

A cselekvő vagyonból levonandók: 1. az adóköteles félnek dologi és személyi tőkeadósságai, a háztartási adósságoknak, azaz azoknak a tartozásoknak kivételével, a melyeket az adóköteles háztartási költségeinek födözése végett vállalt el; 2. az adóköteles vagy hitbizományi alap által fizetendő ellátásoknak, járadékoknak, korellátásoknak és egyéb pénzértékű időszaki szolgáltatásoknak tőkeértéke. Oly kötelezettségek, melyek adó alá eső és adómentes

vagyonrészeket osztatlanúl terhelnek, az adó alá eső vagyonrészek értékéből csak azoknak az összes vagyonhoz való arányuk szerint vonhatók le.

Értékmeghatározás. Az adó alá eső vagyon kiszámítása és megbecslése alkalmával rendszerint az egyes vagyonrészeknek az adókivetés idején mutatkozó álladéka s átlagos értéke veendő alapúl. Az olyan mezőgazdasági és ipari vállalatoknál, a melyek rendes évi zárlatot készítenek, az adó alá eső vagyon megbecslésekor az utolsó gazdasági vagy számadási év végén fönnállott vagyoni állapotot lehet alapúl elfogadni. Az olyan telkek értékének meghatározása alkalmával, melyek a mező- és erdőgazdaság, állattenyésztés, bor-, gyümölcs- vagy kerti termelés czéljaira szolgálnak, az élő és holt gazdasági leltár, valamint az alap- és üzemi tőkéhez tartozó egyéb értékek s az ipari mellékes üzemekben használt tárgyak is figyelembe veendők. A megelőző gazdasági évekből fönmaradt, eladásra szánt készletek mint önálló vagyontárgyak jönnek számításba. — A német valutapénz, a birodalmi pénztári jegyek s a birodalmi bankjegyek névértékük szerint, az arany- és ezüstrúdércz, valamint az idegen pénznemek eladási értékük szerint veendők számításba, Az értékpapirosok, ha Németországban tőzsdei árral bírnak, eszerint, egyébként pedig eladási áruk szerint számítandók. Minden más tőkekövetelés és adósság névérték szerint veendő.

A haszonélvezeti jogok, ellátások, járadékok, életjáradékok, korellátások és egyéb időszaki használatok és szolgáltatások tőkeértékének kinyomozásakor a használat vagy szolgáltatás tőkeértéke a következő határozatok szerint állapítandó meg: I. Örökös használatoknál és szolgáltatásoknál az egy évi összegnek 25-szöröse, a bizonytalan tartamú használatoknál és szolgáltatásoknál az egy évi összegnek $12^{1}/_{2}$-szerese veendő tőkeértékűl. II. Ha a jog a jogosítottnak vagy egy harmadik személynek élettartamára szorítkozik, a tőkeérték a kérdéses személy életkora szerint olyképen állapítandó meg, hogy:

15 éves vagy fiatalabb korban az évi hozadék	18-szorosa
15 éven felűl a 25-ik évig az évi hozadék	17-szerese
25 « « « 35-ik « « « «	16-szorosa
35 « « « 45-ik « « « «	14-szerese
45 « « « 55-ik « « « «	12 «
55 « « « 65-ik « « « «	$8^{1}/_{2}$ «
65 « « « 75-ik « « « «	5-szöröse
75 « « « 80-ik « « « «	3-szorosa
80 « « « « « «	2-szerese

veendő tőkeértékűl. III. Ha a jog tartama több személy élettartamától olyképen van függővé téve, hogy a legkorábban elhalálozandó személynek elhunytával a használat vagy szolgáltatás megszűnik, a II. alatt foglalt határozat szerint történő értékmegállapítás alkalmával a legidősebb személy életkora mértékadó. Ha a használat vagy szolgáltatás a legkésőbb elhalálozandó személy elhunytáig tart, a tőkeérték a legfiatalabb egyén életkora szerint állapítandó meg. IV. A meghatározott időhöz kötött használat vagy szolgál-

tatás tőkeértéke 4%-os kamatlábnak alapúl vételével nyomozandó ki. Ha azonban a jog tartama ezenkívűl még egy vagy több személy élettartamától is függővé van téve, a tőkeérték a II. és III. alatt foglalt határozatok szerint kiszámított összegnél nem lehet nagyobb. V. Az olyan használatoknál vagy szolgáltatásoknál, a melyek összegükre vagy pénzértékükre nézve változásnak vannak alávetve, az utolsó évi használatnak vagy szolgáltatásnak pénzértéke, és ha a teljes évi szolgáltatás még meg nem történt, a folyó évre vélelmezett összegnek pénzértéke veendő alapúl.

A nem kamatozó követelések és adósságok tőkeértékéből az esedékesség időpontjáig 4%-os évi kamat leszámítandó. — Az élet-, tőke- és járadékbiztosításokból származó, még nem esedékes igények a befizetett díjak vagy tőkeösszegek két harmad részével, ha pedig kimutatható az az összeg, a melyért a biztosítóintézet a kötelezvényt visszavásárolná, ezen visszavásárlási érték szerint veendők számításba. Az említett biztosításokból eredő igények kivételével, a még be nem következett halasztó föltételtől függővé tett jogok, valamint az ilyen föltételhez kötött terhek figyelmen kívül hagyandók. Oly jogok és terhek pedig, a melyeknek tartama még be nem következett fölbontó föltételtől függ, úgy bírálandók el, mintha a föltétel nem léteznék. A behajhatatlan követelések számításon kívül maradnak.

Kiegészitő adó alá nem esnek: 1. azok a személyek, a kiknek vagyona a megengedett teherlevonások után 6000 márkát meg nem halad; 2. azok az egyének, a kiknek a jövedelmi adóról szóló törvény szerint meghatározandó évi jövedelme 900 márkát meg nem halad, a mennyiben adó alá vonható összes vagyonuk értéke 20.000 márkánál nem nagyobb; 3. az olyan nők, a kik kiskorú családtagokat tartanak el, az apátlan kiskorú árvák és keresetképtelenek, a mennyiben a jelzett személyeknek adó alá vonható vagyona 20.000 márkát, s a jövedelmi adóról szóló törvény szerint meghatározandó évi jövedelmük 1200 márkát meg nem halad.

Adótarifa. Ha az adó alá vonható vagyon

nagyobb, mint márka	*bezárólag márkáig*	*az évi adó márka*	*nagyobb, mint márka*	*bezárólag márkáig*	*az évi adó márka*
6000	8000	3	28.000	32.000	14
8000	10.000	4	32.000	36.000	16
10.000	12.000	5	36.000	40.000	18
12.000	14.000	6	40.000	44.000	20
14.000	16.000	7	44.000	48.000	22
16.000	18.000	8	48.000	52.000	24
18.000	20.000	9	52.000	56.000	26
20.000	22.000	10	56.000	60.000	28
22.000	24.000	11	60.000	70.000	30
24.000	28.000	12			

és a nagyobb értékű vagyon után bezárólag 200.000 márkáig minden további megkezdett 10.000 márka után az adó 5 márkával emelkedik, 200.000 márká-

nál nagyobb, bezárólag 220.000 márkáig terjedő vagyon után az adó 100 márkát tesz ki, és ennél nagyobb vagyontól minden további megkezdett 20.000 márka után 10 márkával emelkedik.

Adómérséklés. Az olyan személyek, a kiknek vagyona 32.000 márkát meg nem halad, ha jövedelmi adó alá nem esnek, legföljebb 3 márkával, ha pedig a jövedelmi adó négy első fokozata alá esnek, legföljebb az általuk fizetendő jövedelmi adónál 2 márkával kisebb összeggel vonandók kiegészítő adó alá. Azoknál az adóköteleseknél, a kiknél a jövedelmi adóról szóló törvény a gyermekek eltartása és nevelése által okozott rendkívüli megterhelés, szegény rokonok eltartásának kötelezettsége, tartós betegség, eladósodás vagy rendkívüli balesetek miatt három fokozattal való adómérséklést engedélyez, abban az esetben legföljebb két fokozattal a kiegészítő adó is mérsékelhető, ha az adóköteles vagyon 32.000 márkánál nem nagyobb.

Adókivetés. A kivetés ott történik, a hol az adóköteles jövedelmi adóját róják ki. A személyi létszám fölvétele egyszersmind a kiegészítő adó kivetésének is alapjáúl szolgál. Minden községi elöljáró köteles a jövedelmi adóról szóló törvény által elrendelt puhatolásokat azokra az ismertetőjelekre is kiterjeszteni, a melyekre az adóköteles vagyon terjedelmének és értékének elbírálása alapítható. A kivetést — egyidejűleg a jövedelmi adó kirovásával — a jövedelmi adóról szóló törvény szerint alakított bizottságok (l. kézikönyvünk 333. l.) teljesítik. Minden egyes járásban *becslő választmány* alakúl, melynek tagjai: 1. a kivető bizottság elnöke; 2. legalább négy tag, kik közűl két állandó tagot a kormány nevez ki, a többit pedig a kivető bizottság saját kebeléből a választott tagok sorából küldi ki. A tagok számát a pénzügyminiszter állapítja meg.

A becslő választmány a kivetéshez szükséges értéknyomozásokat teljesíti s az adó alá vonható vagyon értékéről, különösen pedig a kivetési járásban fekvő telkek s az ipari alap- és üzemi tőkék értékéről véleményt mond. A választmány e végből tudomást nyer a kivető bizottság elnöke által összegyűjtött adatokról, a jövedelmi adó kirovása végett benyújtott vallomásokról, valamint a jövedelmi adó kivetésének eredményéről, és jogában áll fölvilágosítás adása czéljából bárkit kihallgatni vagy tanácsadó szavazattal tárgyalásaiba bevonni. Az elnök az értékmegállapításhoz megkívántató adatok beszerzése végett a községi elöljárókat is igénybe veheti, kik fölhívásának eleget tenni tartoznak. Megengedheti az adózóknak, hogy az adókivetéssel összefüggő tényekről és körűlményekről személyesen is tárgyalhassanak. Az összes állami és községi hatóságok és hivatalnokok (a jegyzők kivételével) kötelesek az adózók vagyoni viszonyait föltüntető könyvekbe, ügyiratokba stb. való betekintést megengedni és belőlük kivonatokat kiszolgáltatni, a mennyiben külön törvényes határozatok vagy szolgálati tekintetek nem tiltják. A takarékpénztárak könyveibe s ügyirataiba való betekintés nincs megengedve.

A kivető bizottság elnöke köteles a becslő választmány véleményének beérkezése után az egyes adózófelek vagyonát alkotórészei szerint elkülönítve az adóívbe bevezetni, a kiegészítő adó tételét javaslatba hozni s a tárgyiratokat határozathozatal végett a kivető bizottság elé terjeszteni. A kivető bizott-

ság a becslő választmány véleményét, a beérkezett vagyoni bejelentéseket és kimutatásokat bírálat alá veszi, a mely alkalommal jogosítva van az adókötelestől és másoktól fölvilágosításokat kérni, az állami és községi hatóságoktól értesítéseket beszerezni s a vagyon terjedelmének és értékének meghatározásához szükséges puhatolódzásokat megtenni. Ha a vagyonbevallásban foglalt adatok ellen a kivető bizottság vagy annak elnöke kifogást emel, az adózó fél értesítendő, hogy a kifogás mely vagyonrészekre vagy értékekre vonatkozik. Ha ténybeli adatokról van szó, az adózóval a kifogástétel okai is közlendők. Az értesítéssel egyidejűleg az adózó fölhívandó, hogy a kifogásolt adatokra nézve meghatározott idő alatt nyilatkozzék. Csak ha ezt elmulasztja az adóköteles, vagy ha a vagyonbevallás helyessége ellen támasztott aggodalmak el nem oszlattatnak, van jogosítva a bizottság a vagyon megbecslésekor az adóköteles által előterjesztett ténybeli adatokon túltenni magát.

A kiegészítő adót három év tartamára vetik ki. Ha az adóév folyamán örökösödési vagy hitbizományi átszállás, szülők és gyermekek közötti osztály vagy átengedési szerződés, ajándékozás vagy házasság alapján az adó alá vonható vagyon szaporodása következik be, a szerzö a vagyonszaporodásnak megfelelően külön veendő kiegészitő adó alá. Ha az adózó bebizonyítja, hogy adóköteles vagyonának értéke az adóév folyamán valamely vagyonrész elvonása következtében több mint annak negyed részével csökkent, vagy a tőle elvont vagyonrész másnál kerül kiegészítő adó alá, az adózó a kiegészítő adónak a vagyoncsökkenést követő hónap 1-étől a megmaradt vagyonnak megfelelő adótétel mértékéig leendő mérséklését kívánhatja. Az adóév vagy a kivetési időszak folyamán a jelen bekezdésben említett esetek kivételével bekövetkező vagyonszaporodások vagy apadások a már kirótt adót nem érintik. Változás a kivetési időszak folyamán csakis abban az esetben történhetik, ha valamely személy más államokból származó jövedelmek élvezése következtében adókötelessé válik, vagy az adózókötelesség föltételei megszűnnek. Az adó alá vonás vagy az adó alúli fölmentés az adózókötelesség bekövetkezését, illetőleg megszűnését követő hónap 1-ével veszi kezdetét.

Jogorvoslatok. Az adókivetés ellen úgy az adózó, mint a kivető bizottság elnöke négy hét alatt a jövedelmi adó kivetésében közreműködő fölszólamlási bizottsághoz fölebbezhet. A fölszólamlás a jövedelmi adó ellen intézett fölebbezéssel egy iratban foglalható össze. A fölszólamlási bizottság a kivető bizottság és becslő választmány eljárása és határozatai ellen beadott összes panaszok és fölszólamlások fölött határoz. A fölszólamlási bizottság, valamint annak elnöke jogosítva van az adóköteles vagyoni viszonyainak pontos megállapítását elrendelni. E végből jogosítva vannak a kivető bizottságnak és elnökének rendelkezésére álló adatszerzési eszközöket (l. a 360. lap harmadik bekezdését) fölhasználni. Továbbá jogukban áll tanúkat és szakértőket kihallgatni, valamint a tanúk vallomásának és a szakértők véleményének az illetékes biróság előtt esküvel leendő megerősítését kívánni. A kihallgatandó személyek a kért fölvilágosítást csupán azokból az okokból tagadhatják meg, a melyek fönforgása esetében a tanúvallomás vagy véleménymondás megtagadását a törvénykezési rendtartás is megengedi. Ha ugyanaz az adózó

jövedelmi s egyúttal kiegészítő adója ellen is fölebbezést nyújtott be, az elnök a tárgyalást és határozathozatalt együttes eljárás tárgyává teheti.

A fölszólamlási bizottság határozata ellen úgy az érdekelt adózó, mint a fölszólamlási bizottság elnöke a közigazgatási főtörvényszékhez fölfolyamodással élhet. A jövedelmi s a kiegészítő adóra vonatkozó fölfolyamodás egy iratba foglalható. — A ki természeti esemény vagy más el nem háríthatott akadály miatt a törvényes határidőben nem adhatta be jogorvoslatát, igazolással élhet. Az igazolást az a bizottság vagy hatóság bírálja el, a mely az elmulasztott jogorvoslat elbírálására illetékes. Az igazolási kérelem az igazolás indokainak s a bizonyítékoknak fölsorolásával, illetőleg csatolásával, az akadály megszűnésének napjától számítandó két hét alatt adandó be. Az elmulasztott határidőtől számított egy év után jogorvoslatnak vagy igazolásnak nincs helye.

62. §.

Az általános vagyoni adó mint rendkívüli bevételi forrás.

Rendkívüli bevételi eszköz gyanánt az általános vagyoni adó rendezett adóigazgatással bíró országban is jó szolgálatot tehet. Névszerint oly időben, a midőn mellőzhetetlen kiadások rögtöni teljesítéséről van szó s a szükséges összegnek más úton való beszerzésére nincs már idő, vagy a midőn oly szorúlt helyzetben van az állam, hogy hitelét vagy épen nem, vagy csak rendkívüli áldozatok (pl. kényszerkeletű papirospénz kibocsátásának) árán veheti igénybe: a felületességénél fogva hirtelen keresztűlvihető általános vagyoni adó teljesen jogosúlt. Végső szükség esetében a vagyoni adó életbe léptetésénél jóval önkényesebb pénzügyi intézkedés is elutasíthatatlan kötelesség lehet. Rendkívüli kisegítőként a vagyoni adó annál inkább menthető, mert válságos viszonyok között, jelesűl háború idején, a vagyonból folyó jövedelmek erősebb megterhelésére az állam kétszeresen fölhatalmazva érezheti magát.

Az általános vagyoni adó kivitelének módjára nézve lényegükben az általános jövedelmi adó elvei követendők. Ugyanazok az okok, a melyek a kisebb jövedelmeknek a személyes jövedelmi adó alúl leendő fölmentését sürgetik, a vagyoni adónál a kisebb értékű vagyonok adómentességét is kívánatossá teszik. Mindaz, a mit a fokozatos adókulcsról s az adóalap kinyomozásának módjáról a 30., 38. és 60. §§-ban mondottunk, az általános vagyoni adóra is vonatkozik.

IV. A FOGYASZTÁSI ADÓK.

Harl: II. 275. l.; Lotz: III. 135. §.; Jacob: I. 683. §.; Malchus: I. 60. §.; Hoffmann: 245. l.; Rau: II. 406. §.; Hock: 152. l.; Pfeiffer: II. 342. l.; Eisenhart: 159. l.; Umpfenbach: 274. l.; Stein: 4-ik kiad. II. 171. l.; Roscher: II. 12. l.; Held: Einkommenst. 171. l.; Bilinski: Luxussteuer. 101. l.; Schäffle: Steuerpol. 99. és 364. l.; és Die Steuern. I. 359. l. II. 224. l.; Vocke: Abgaben. 503. l.; Wagner: II. 2-ik kiad. 601. l.; Schall: Aufwandsteuern. Schönberg kézikönyvének 2-ik kiadásában; Lehr: Aufwandsteuern. Schönberg kézik. 3-ik kiad. III.; Ulmenstein: Vorzüge u. Mängel d. indir. Best. Düsseldorf, 1831.; Lassalle: Die indir. Steuern. Zürich, 1863.; Gandil: Ueber die bei der Auswahl u. Höhe d. indir. Steuern massgebenden Gesichtspunkte. Göttingen, 1880.; Rousett et Louiche-Desfontaines: Histoire des impôts indirects. Paris, 1883.; Holzer: Hist. Darstellung d. indir. St. Wien, 1888.; Földes: A közvetett fogyasztási adók. Budapesti Szemle. 1888.; Körner: Die indirecte Besteuerung und industrielle Technik in ihren Wechselbeziehungen. Zeitschr. f. Volkswirtschaft, Sozialpol. u. Verwaltung. 1895. évi folyam.

63. §.

A fogyasztási adók általában.

A fogyasztási adók keletkezésére az szolgáltatott okot, hogy némely jövedelmet teljességgel lehetetlen és nagyon sok jövedelmet nehéz kideriteni és megállapitani. A tőkepénzesek, iparosok, kereskedők, bankárok, tőzsdei ügynökök, orvosok, ügyvédek s általában a személyes szolgálatokat teljesitő azoknak a személyeknek jövedelmét, a kik nem állandó fizetést húznak, nagyon nehéz akkor fölismerni, a midőn a jövedelem az adóköteles fél vagyonába megy át. Hogy az adóterhet ezeknek a személyeknek jövedelme sem kerülje ki, az államok a jövedelmet régóta akkor is adóval sujtják, a midőn bizonyos tárgyak fogyasztásakor kiadás szinében jön nyilvánúlásra.

Fogyasztási adók már az ó-kori államokban is fönnállottak, és pedig részint határvámok, részint vásári adók alakjában. Mint városi adók a zárt városokban a középkorban is nagy szerepet játszottak. A belső állami fogyasztási adók nagyobb arányban a XV. évszázban lépnek föl, a midőn a fejedelmek szükségleteinek födözésére az alattvalók munka- és termékbeli szolgáltatásai már nem voltak elégségesek. Teljes kifejlődésüket csak a XVII. és XVIII. évszáz folya-

mán érték el. Elterjedésüket kiváltképen az mozdította elő, hogy a tömeges fogyasztás tárgyaira vetett, bőségesen jövedelmező adók a kiváltságolt osztályokat kevésbbé terhelték s a közbevételek nagy mértékű szaporítását a súlyos egyenes adók behajtásával járó kényszerintézkedések s az ezek által okozott elégületlenség nélkül tették lehetővé. A szóban forgó adók természetéből következik, hogy csupán előrehaladott gazdasági viszonyok közt nyernek nagyobb pénzügyi fontosságot. Csakis sűrűbb népesség s a polgárok nagyobb vagyonossága mellett szolgáltatnak tekintélyes bevételt. Ezenfelűl a fogyasztási adók igazgatása kellő műszaki képzettséggel bíró hivatalnokokat tételez föl, ilyen hivatalnokok pedig csak magasabb műveltségi fokon állnak az állam rendelkezésére.

A fogyasztási adók fogalma és fölosztása. Fogyasztási adónak minden olyan adót nevezünk, a mely a fogyasztásban keresi az adózóképességet és nem a hozadék, jövedelem vagy vagyon nagysága, hanem a fogyasztás terjedelme szerint sujtja az adózót. A törvényhozó szándéka szerint a fogyasztási adóknál is a jövedelem az adóforrás. Ezekkel az adókkal is a fogyasztó jövedelmét akarja a törvényhozó megterhelni. A mig a hozadéki, jövedelmi és vagyoni adók közvetetlenűl törekesznek a teljesítőképességet utólérni, addig a fogyasztási adók a jövedelem fölhasználásában jelentkező, tehát csak a közvetetten megnyilatkozó teljesítőképességet érik. Ily értelemben nevezik sokan az összes fogyasztási adókat *közvetett* adóknak.

A fogyasztási adók beszedésük módja szerint részint közvetetlenek, részint közvetettek. *Közvetetlen fogyasztási adók* azok, a melyeket az adóhatóság azoktól szed be, a kiket a törvény megadóztatni akar. Pl. a *kocsiadó* közvetetlen fogyasztási adó, mert a hatóság a kocsi birtokosától, vagyis attól szedi be, a kit a törvény megadóztatni kíván. Ellenben *közvetett fogyasztási adók* azok, a melyeket az állam nem azoktól szed be, a kiket tulajdonképi adóviselőkké akar tenni, hanem a kérdéses fogyasztási tárgy termelőjétől, eladójától vagy szállítójától, a ki az általa előlegezett adót az illető tárgy árába számítván be, azt a fogyasztóktól visszaszerzi. Pl. a *szeszadó* csupán mint közvetett adó állhat fönn, mert csak a szesz termelőjétől vagy eladójától, illetőleg nagyban vásárlójától szedhető be.

A beszedés módjára alapított fölosztáson kívül a fogyasztási

adókat más szempontok szerint is csoportosíthatjuk. Jelesűl a közvetett fogyasztási adók a velük terhelt tárgyak termelésének helye szerint két osztályra szakadnak. Az egyikbe a *hazai*, a másikba pedig a *külföldi* termékekre vetett adók tartoznak. Az előbbieket szoros értelemben vett közvetett fogyasztási adóknak (másként *akczizáknak*),* leghelyesebben *belső közvetett fogyasztási adóknak*, az utóbbiakat *határvámi adóknak*, vagy röviden *vámoknak* nevezzük.

Az adótárgyak neme szerint: 1. az élelmiczikkekre vetett adókat (liszt-, hús-, só-, czukoradó stb.); 2. az italokra rótt adókat (bor-, szesz-, sör-, kávé-, teaadó stb.) 3. a fogyasztás egyéb tárgyai után szedett adókat, (gyújtófa-, ásványolaj-, dohány-, játékkártya-, naptár-, üveg-, papiros-, lakásadó stb); — továbbá azoknak a szükségleteknek sürgőssége szerint, a melyeknek kielégítésére az adóval terhelt fogyasztási tárgyakat használjuk: *a)* a nélkülözhetetlen javakra rótt adókat (ilyenek pl. a só-, liszt-. ásványolaj-, húsadó stb.); *b)* az általános, de nem nélkülözhetetlen fogyasztás tárgyaira vetett adókat (dohány-, bor-, sör-, szesz-, czukor-, hírlap-, naptáradó stb.); *c)* a fényűzési czikkekre (finom csipkékre, selyemre, finom fűszerekre, fogatokra stb.) rótt adókat különböztethetjük meg.

Mivel szokták a fogyasztási adók igazságosságát megokolni? Minthogy a jövedelem közvetetlen czélja a fölhasználás, és a fogyasztás sok esetben a jövedelem nagyságát tükrözi vissza, a fogyasztási adók hívei ** azzal bizonyítgatják ezeknek az adóknak benső igazságosságát, hogy a fogyasztásra vetett adó tulajdonképen a jövedelmet éri; arányosságukat pedig azzal erősítgetik, hogy a józanúl gazdálkodó ember csak addig a határig terjeszti ki fogyasztását, a meddig jövedelme engedi. Könnyű kitalálni, hol sántít ez az okoskodás.

* Az «*akcziza*» szónak nyelvtani származását különféleképen magyarázzák. Némelyek a latin «*accedere*» (közelíteni, járúlni) igéből vonják le értelmét. mivel hajdanában a város kapuinál («accedere ad portas» alkalmával) szedték be a fogyasztási adók legnagyobb részét. Mások szerint ettől a középkori latin igétől «*assidere*» (megterhelni) veszi eredetét. Ily értelemben mondották: «talliam assidere» (adót felróni), «assisia super venalibus» (árúktól fizetett adó).

** A fogyasztási adók védelmére kelnek: Sonnenfels. Montesquieu, Jacob. Malchus. Fulda, Hoffmann. Rau, Roscher, Stein, Laspeyres. Kries, Hock. Höfken. Leroy-Beaulieu. Eisenhart, Held, Rössler, Fröbel, Schall, Vocke, Wagner. és Schäffle. Ellenben ostorozzák ezeket az adókat: Quesnay. Justi. Behr. Lotz. Kröncke, Cobden, Rotteck, Ulmenstein, Lassalle, Vocke, Emminghaus, Wirth, Maurus, Prince-Smith, Braun, Garnier, Royer, Bohmert, Pfeiffer, Faucher és Walcker. — Smith Ádám, Macculoch és St. Mill csak a jólét és kényelem tárgyaira vetett adókat pártolják.

A fogyasztás terjedelme nem annyira a jövedelem összegétől, hanem sokkal inkább a szükségletek nagyságától függ. A fogyasztásra rótt adó csak abban az esetben igazodnék a jövedelemhez, ha minden ember jövedelme arányában fogyasztana s a fogyasztás valamennyi nyílvánúlása adó alá esnék. Azonban ennek a két föltevésnek egyike sem áll. Nagyon sok vagyonos ember jövedelmének aránylag csekély részét költi csak el, a legtöbb szegény sorsú ember pedig jövedelmének teljes összegét kénytelen fölemészteni. Valamennyi fogyasztásra azért nem lehet a fogyasztási adók rendszerét kiterjeszteni, mert a fogyasztás számtalan nyílvánúlását teljességgel lehetetlen utólérni. Legföljebb úgy volna lehetséges a jövedelem-fölhasználás valamennyi nemének a megadóztatása, ha az adóközegek minden egyes háztartást állandó ellenőrzés alá helyeznének, a mi roppant költségbe kerűlne, elviselhetetlen zaklatással járna és még sem nyújtana biztosítékot az iránt, hogy minden fogyasztás tényleg adózást is tartalmazna.

A fogyasztási adóknak tulajdonított előnyök. A fogyasztási adókra szórt dicséreteknek nincsen szeri-száma.

1. Kiváló előnyük gyanánt azt szeretik emlegetni, hogy a többi adó által okozott aránytalanságot kiegyenlítik, mert föltehető, hogy azok, a kik a hozadéki és jövedelmi adók kirovásánál kedvezésben részesűlnek, többet fogyasztanak, tehát a fogyasztási adók súlyát jobban megérzik. Azonban a fogyasztási adóknak tulajdonított ez a hatás attól függ, hogy miféle fogyasztási tárgyak vannak megadóztatva. Ha a törvény nélkülözhetetlen javakat, vagy ha nem is elsőrendű szükségleti tárgyakat, de olyan fogyasztási czikkeket adóztat meg, a melyeket az alsó néprétegek is nagy mennyiségben fogyasztanak, a fogyasztási adók az aránytalanságot nemcsak ki nem egyenlítik, hanem még jobban fokozzák.

A tényleg érvényben levő fogyasztási adókra a legjobb akarattal sem foghatjuk rá, hogy a hozadéki adók által okozott aránytalanságot kiegyenlítik. A tételes adórendszerekben szerepet játszó fogyasztási adók a jövedelemfölhasználásnak épen azon nyílvánúlásait hagyják megrovatlanúl, a melyek kiváló teljesítőképességre engednek következtetést, t. i. a vagyonos osztályok fényűzési fogyasztásait, a míg az általános és tömeges fogyasztás tárgyait nagyon is erősen érik, ennélfogva a kevésbbé tehetős és a szegénysorsú személyekre túlságosan súlyosodnak. És az, hogy az adótárgyak minőségi különb-

ségei sok fogyasztási tárgynál épen nem, vagy legalább nem kellő módon vehetők csak figyelembe, a szóban levő adók hatásának egyenlőtlenségét még jobban tetézi.

2. Azt mondják a fogyasztási adók szószólói, hogy a míg a hozadéki és jövedelmi adók parancsoló, sőt túlhajtásuk esetében elkeseredést okozó és egyenesen izgató követelések, addig a közvetett fogyasztási adók kis részletekben történő lerovásuknál fogva kevésbbé érezhető, sőt annyiban önkéntes tartozások, a mennyiben a velük sujtott fogyasztás mellőzésével az adófizetést is kikerülhetjük. Ez a dicséret ügyesen van kieszelve, csakhogy a közvetett fogyasztási adók által fölosztott, külön-külön csekély teher-részek együtt véve a szerény módú polgár jövedelmének nagyon tekintélyes hányadát nyelhetik el. Az, hogy ezeknek az adóknak lerovása kis részletekben történik, nem zárja ki nagymértékű aránytalanságukat. Azután, a nagyon feldicsérni szokott, szóban levő előnynek az a hátrány felel meg, hogy az adót előlegező termelők és kereskedők nagy adóösszegeket kénytelenek befizetni a nélkül, hogy az előlegezett összegek visszatérítése iránt föltétlenül biztosítva volnának. Ezenfelül a közvetett fogyasztási adók kisebb érezhetőségének látszata az államháztartás ellenőrzésének meglazúlását okozhatja. Nyomásukat közvetetlenül senki nem érezvén, kevésbbé népszerűtlenek s a népképviselet által kisebb elégületlenséggel szavaztatnak meg. Ha az állam adóbevételét csakis egyenes adókból szerezné be, a népképviselet a kormány budget-követeléseit s az állami kiadásokat valószínűen nagyobb szigorúsággal bírálná meg.

A mi azt az állítást illeti, hogy a fogyasztási adók *önkéntes szolgáltatások*, erre az a megjegyzésünk, hogy a nélkülözhetetlen tárgyakra vetett fogyasztási adók nagyon is paracsoló követelések, a melyek teljesítése elől senki nem térhet ki. A nélkülözhető tárgyakra rótt adóktól ugyan megszabadúlhatunk, de csakis az illető fogyasztásról való lemondással, a mely esetleg az adóviselésnél is nagyobb áldozattal járhat. «A ki azt állítja, hogy a közvetett adók önkéntesek, tréfál. Terjed-e annyira az én akaratom, hogy meg tudjak lenni só, bor, czukor, kávé, sőt dohány nélkül, ha megrögzött szokásaimmá váltak? Ép oly könnyen kibúvhatnánk az egyenes adó alúl is, ha meghúznók magunkat valami nyomorult külváros szerény lakásában, betömnők az ablakokat (a szerző a franczia ablakadóra gondol), nem vásárolnánk földeket stb. Ez ép oly egyszerű volna,

mint meglenni só, bor, czukor és kávé, szóval mindazon élvezetek nélkül, a melyek az élet kellemeit alkotják.» (Leroy-Beaulieu.) És ha valaki ki is tudná mutatni a fogyasztási adók önkéntességet, azt bizonyítaná be, hogy a fogyasztási adók nem adók, mert az olyan szolgáltatás, a melynek teljesítése a polgárok puszta szeszélyétől függne, az «adó» elnevezést meg nem érdemelné.

3. A fogyasztási adók némely pártolója arra is hivatkozik, hogy egy részüknek megtakaríthatása a termelőket üzleti javításokra és műszaki találmányokra buzdítja, a mely javítások és találmányok a nemzetgazdaságnak is javára válnak. Igaz, hogy a közvetett fogyasztási adók kirovásának némely alakja, névszerint a nyers anyag megadóztatása s az adó alá eső vállalatok termőképességéhez igazodó, átalányozási adókivetés, technikai újításokra, a termelési eljárást gyorsító gépek és készülékek föltalálására szolgáltat alkalmat, azonban az adó egy részének megtakarítására irányzott műszaki változások rendszerint nem a termelési költségeket apasztó, igazi javítások, hanem a törvényhozó adóztatási szándéklatát s az arányos tehermegoszlást meghiúsító fortélyok, melyek az államkincstár megkárosításán kívül a nyers anyag tékozlásában s a kis ipar elnyomásában nyilatkozó közgazdasági hátránynak a révén csupán egyes nagy vállalatokat gazdagítanak.

4. Arra is súlyt vetnek a fogyasztási adók hívei, hogy eredményük a közjólét emelkedésével s a népesség szaporodásával minden törvényi és hatósági beavatkozás nélkül nagyobbodik. Azonban ez a tulajdonság más adókban, névszerint a jövedelmi és vagyoni adóban is meg van, és más oldalról a nem általános szükségleti tárgyakra rótt fogyasztási adók hozadéka nagy ingadozásnak van kitéve. Kedvezőtlen gazdasági viszonyok között, a midőn az állam magángazdasági bevétele, valamint a hozadéki és jövedelmi adók eredménye csökken, a fogyasztási adók hozadéka is tetemesen megcsappan, a míg kedvező években hozadékuk a szükségletet meghaladó arányban emelkedhetik. A bevételek tetemes ingadozása pedig nem kívánatos, mivel a jó évek nagyobb bevétele kevésbbé sürgős kiadások teljesítésére csábit, ellenben az átlagos pénzügyi eredmény apadása az államháztartás súlyegyenének megzavarását okozhatja.

5. Beszedésük módjából következik, hogy a tulajdonképi adóviselőket nem terhelik azzal a kényelmetlenséggel s időveszteséggel,

a melylyel az egyenes adók kivetése és beszedése jár. Viselőiket nem szükséges adóösszeírásokkal, bevallásokkal s egyéb nemű bejelentésekkel, meghatározott határidőkhöz kötött befizetésekkel s általában adóbehajtási intézkedésekkel zaklatni. Ámde a befizetésükre kötelezett termelőket, eladókat és szállítókat annál több zaklatásnak vetik alá.

6. A kormányoknak annyiban kedvelt bevételi forrásuk, a menynyiben behajtásuk végett nem kell kényszerintézkedésekhez nyúlni s nem közvetetlenül a tulajdonképeni adóviselőktől szedetvén be, fölemelésük nem okoz oly elégületlenséget, mint az egyenes adóké. A kevésbbé művelt ember a közvetett fogyasztási adókat úgyszólván tudta nélkül fizeti, vagy legalább nem gondol a megadóztatott fogyasztási tárgy árában foglalt adóra. Az adó által előidézett nélkülözés okát a legtöbb ember nem az adóban, hanem másutt keresi. A munkás elégedetlen a nagy árak vagy az alacsony munkabér miatt, de eszébe sem jut, hogy azt a fogyasztási adóknak tulajdonítsa. Ennélfogva a törvény a közvetett fogyasztási adók terhét a nép elkeserítése nélkül súlyosbíthatja. Ez egyik főoka annak, hogy a legtöbb állam adórendszere túlnyomóan közvetett fogyasztási adókra van alapítva. De a szóban forgó adóknak abban a sokat magasztalt tulajdonságában, hogy az alsó néprétegek szinte öntudatlanúl és észrevétlenűl viselik, nincs nagy köszönet, mivel a polgári kötelességérzetet lohasztja s az alsó osztályoknak a közügyek iránti érdeklődését gyöngíti. Az adót ugyan kevés adózó tekinti annak, a minek kellene, a nemzet összesége iránti erkölcsi kötelesség teljesítésének, de épen ezért káros hatásúak az olyan intézmények, a melyek az adózás tényét és érezhetőségét homályba rejtik. Kétségtelenűl előrehaladottabb politikai műveltségnek a jele, ha a polgárok tudva és nem öntudatlanúl adóznak s a szigorúan gazdaságos és alkotmányos államháztartásnak erősebb biztosítéka, ha minden polgár világosan és határozottan tudja, hogy mennyivel járúl hozzá a közterhek viseléséhez!

Látjuk az előadottakból, hogy a közvetett fogyasztási adóknak tulajdonított legtöbb előny részint alaptalan, részint viszonylagos jelentőségű. Azonban nem habozom kijelenteni, hogy a szóban levő adóknak oly előnyeik is vannak, a melyeket nem lehet sem elvitatni, sem kisebbíteni. Ilyen előnyük az, hogy adóhátralékok, kivévén az adóköteles tárgyak termelőinek vagy eladóinak hitelezett adók befizetésének elmulasztását, nem fordúlhatnak elő náluk, mivel ugyan-

akkor, a midőn a fogyasztó a megadóztatott tárgyat megvásárolja, a vételárral együtt az adót is lefizeti. Egy másik, komolyan számba vehető, jó tulajdonságuk, hogy a belföldön csak ideiglenesen tartózkodó idegeneket is minden hatósági beavatkozás nélkül adózókká teszik. Pénzügyi szempontból legnagyobb előnyük, hogy nagy összegek beszerzésére alkalmasabbak, mint akár a hozadéki, akár a jövedelmi adók. A hozadéki és jövedelmi adók kivetése súlyos adótételek mellett faggatásokra, eltitkolásokra, tévedésekre s a becslő közegek részrehajlására vezet. Továbbá, a nagyon súlyos egyenes adók behajtása kényszerítő intézkedéseket tesz szükségessé, sőt a vagyontalan polgárokkal szemben nagyon sok esetben az adóvégrehajtás is sikertelen. Ezenfelűl azok a polgárok, a kik ingó vagyonból vagy személyes szolgálatok teljesítéséből szerzik jövedelmüket, a hozadéki és jövedelmi adók kisebb-nagyobb része alúl mindig ki fognak bújni. Ennélfogva az az ország, a mely nagy kiadásainak teljesíthetése végett fokozott mértékben kénytelen polgárainak áldozatkészségét igénybe venni, a mely tehát az adóalap meghatározásának nehézsége miatt egyenes úton el nem érhető jövedelmeket (különösen a tőkepénzesek, iparosok, kereskedők, bankárok, ügyvédek, orvosok stb., valamint a lakóhelyüket gyakran változtató s egyenes uton erősebben már csak ezért sem megadóztatható munkások jövedelmét) is súlyosabban kénytelen megterhelni, czélját csak úgy érheti el, ha kezét a polgárok fogyasztására is ráteszi.

A fogyasztási adók hátrányai:

1. A fogyasztási adók legnagyobb elvi hibája abban lappang, hogy csak a jólét finomabb szükségleteinek födözéséből lehet adózóképességre következtetni és csupán a fényűzési fogyasztás megadóztatása a pénzügyi érdeket nem elégíti ki. A tömeges fogyasztás tárgyaira vetett adók a kisebb jövedelmeket súlyosabban érik, ennélfogva megfordított fokozatos adó gyanánt hatnak. Az általános fogyasztás tárgyai között ugyan olyanok is vannak, a melyekből a gazdag ember többet fogyaszt, de még az ilyen tárgyakra rótt fogyasztási adók terhe sem oszlik meg a fizetőképesség aránya szerint, mivel a bőséges fogyasztással járó nagyobb teher a vagyonos osztályt nem nyomja oly mértékben, mint a vagyontalan néprétegeket a kisebb teher.

2. A nemzeti termelést és forgalmat zavarják, névszerint az adóköteles tárgyak termelőinek szabad mozgását korlátozzák, az adó

alá eső javakat termelő vállalatok üzleti berendezését s a termelők müködését az adótörvényekhez és a pénzügyőrök akadékoskodó ellenőrzéséhez kötik, minek következtében a termelési módszerek javitását megakadályozzák s a hazai ipar versenyzőképességét gyöngitik. A pénzügyőrök abból a föltevésből indúlva ki, hogy a termelők minden lehetőt az államkincstár kijátszására fognak fölhasználni, a termelés menetét folytonosan szemmel kisérik s a termelők tevékenységét lépten-nyomon háborgatják. Az ellenőrzés gyakran arra kényszeriti a gyárost, hogy nagyobb üzleti helyiséget és több munkást tartson, mint a minőre és mennyire adómentes termelés esetében szüksége volna. Az adótörvények eltiltják az oly találmányok használatát, a melyek használatba vétele az ellenőrzés meghiúsítására vagy gyöngitésére vezethetne. *Angolországban* az üvegadó fennállása idején megtörtént, hogy az adóközegek egy üveggyáros termelését azért akadályozták meg, mert a közönséges üveg javitását létesitő oly találmányt vett használatba, a melylyel a súlyosabb adó alá eső kristályüveghez hasonló üveget termelt, ennélfogva az államkincstárt az a veszély fenyegette, hogy a közönség a kristályüveg helyett az olcsóbb és enyhébben megadóztatott üvegárúkat fogja vásárolni.

A fogyasztási adók azért is hátráltatják a velük terhelt iparágak fejlődését, mert az üzleti javításokról és föltalálásokról a pénzügyőrök útján más termelők is tudomást szerezhetnek, a mi a föltalálásokra serkentő önérdek hatályosságát gyöngiti. Azután, a bizonyos termékre vetett adó nemcsak a kérdéses, hanem mindazoknak az iparágaknak fejlődését is föltartóztatja, a melyek a megadóztatott terméket fő- vagy segédanyagúl használják föl. Pl. a szeszadó nemcsak a szesztermelésnek, hanem a szeszfogyasztásra utalt összes iparágaknak, sőt a mezőgazdaságnak is ártalmára van. Az ipari czélokra használt adótárgyakat a törvények rendszerint fölmentik ugyan az adó alúl, de oly ellenőrzési intézkedések kiséretében, a melyek a termelésre rendkívül nyomasztólag hatnak.

3. Minthogy az adó előlegezésére szükséges tőkét a nagyiparosok könnyebben szerezhetik be, a fogyasztási adók a kis- és nagyiparosok egymás közötti versenyét egyenlőtlenné teszik s azoknak, a kik nagyobb tőke fölött rendelkeznek, egyedárúsági helyzetet biztositanak. Ezenfelül a nagyiparosok a forgalom könnyitése s az adókivetéssel járó költségek és hatósági teendők apasztása kedvéért

bizonyos adókezelési kedvezményekben részesűlnek, melyek a nagyiparnak a nélkül is előnyös helyzetét még kedvezőbbé teszik, s általában nem minden fogyasztási adót lehet úgy kivetni, hogy ne okozza a kisebb vállalatok elnyomását.

4. A közvetett fogyasztási adók által czélba vett tehermegosztás nem megy mindig teljesedésbe. Az adót előlegezett termelők vagy eladók olykor nem bírják az adóköteles tárgyat eladni, vagy ha el is bírják adni, csak olyan áron értékesíthetik, a melylyel az adót vagy épen nem, vagy csak annak egy részét hárítják át a fogyasztókra, a mely esetekben az adót vagy legalább egy részét maguk kénytelenek viselni; máskor pedig a termelők vagy kereskedők többet szereznek vissza, mint a mennyit az előlegezett adó, annak kamatai s az adófizetéssel járó fáradság és költség megtérítése fejében jogosan követelhetnének a fogyasztóktól.

5. A míg az általános jövedelmi és vagyoni adónál, valamint némely hozadéki adónál az adóteher fokozatos adótételekkel az adózóképességhez arányosítható, addig a minőségi és érték-osztályok szerinti adófokozást sok fogyasztási adónál vagy épen nem, vagy csak nagyon tökéletlenűl lehet keresztűlvinni.

6. A belső közvetett fogyasztási adók, valamint a határvámok kezelése nagyobb személyzetet kíván és több költségbe kerűl, mint hasonló bevétel mellett az egyenes adók igazgatása. Ez pedig azon kívül, hogy a kezelő s ellenőrködő közegeket fizetni kell, azért is nagy hátrány, mert az ellenőrzés a nemzeti termeléstől sok munkaerőt von el.

7. A bármely alakban keresztűlvitt fogyasztási adók azért sem közelíthetik meg az eszményi tökélyt, mert a néperkölcsökre kedvezőtlenűl hatnak, névszerint törvényáthágásokra adnak alkalmat, melyek a törvénytiszteletet csökkentik, a rájuk szabott büntetések pedig annyiban a nép jogérzetét bántják, a mennyiben nem a természetjog ellen intézett cselekmények megtorlására, hanem tisztán a kincstári érdekek biztosítására irányúlnak.

A fogyasztási adók viszonylagos jogosúltsága. A föntebbi pontokban kifejtett hátrányok átgondolása után véleményünket abban összegezzük, hogy a fogyasztási adók nem elégítik ki sem a nemzetgazdaság, sem az igazságos tehermegoszlás követelményeit. Ennélfogva az volna legkívánatosabb, ha az állam teljesen mellőzhetné ezeket az adókat. Csakhogy a mostani pénzügyi viszonyok közt,

névszerint az államadósság s a fegyveres béke által okozott nagy állami kiadások mellett, egy európai állam sem nélkülözheti a fogyasztási adókat. A szóban levő adók hozadékát csak a hozadéki és jövedelmi adók tetemes fölemelésével lehetne pótolni. Azonban ennek az állja útját, hogy az egyenes adók hátrányai, jelesűl a kirovásukkal járó tévedések, faggatások és önkénykedések, valamint behajtásuk nehézségei annál érezhetőbbek, minél nagyobb terhet rónak az adózókra úgy, hogy a nagyon súlyos adótétel az elvontan legigazságosabb egyenes adót is igazságtalanná teszi.

A törvényhozó nem törekedhetik az eszményi tökély erőszakolt létesítésére. A fenforgó viszonyokhoz és a tényleg elérhetőhöz kell alkalmazkodnia. A viszonylagosan jobbnak lerontása s az eszményi tökély utáni kapkodás oly állapotot idéznének föl, a melylyel senki sem volna megelégedve. A közvetett fogyasztási adók ugyan károsan hatnak mind a nemzetgazdaságra, mind a nemzeti élet erkölcsi oldalára, de az állam fizetőképességének biztositása oly követelés, a mely előtt az ezen adók fogyatékosságaiból eredő aggodalmaknak el kell némúlniok. Ha az állami czélok megvalósítására szükséges bevételek más módon épen nem, vagy csak még nagyobb hátrányok árán szerezhetők be, a fogyasztási adók viszonylagos jogosúltságát nem lehet kétségbe vonni. Majd ha a fölvilágosodás, kapcsolatban a nemesebb polgári önérzettel, a nemzet egészéhez való önzetlen ragaszkodással s a kötelesség őszinte tiszteletével, annyira át fogja alakitani a közfelfogást, hogy a nemzeti tagok túlnyomó többsége az adófizetést a hazafiság és erkölcsi becsület kifolyásának fogja tekinteni és csak aránylag kevés polgár fogja abban törni fejét, hogy mi módon játszsza ki legnagyobb haszonnal az államkincstárt; ha majd egykor minden valamire való ember a kötelességteljesités édes tudatával fog a közterhek viseléséhez hozzájárúlni: a töménytelen hátránynyal megrakott fogyasztási adók kétségtelenűl már nem lesznek az élő intézmények sorában. Azonban ennek a föltevésnek megvalósulása még olyan távol van, hogy szinte üres ábrándnak tarthatjuk.

A fogyasztási adók rendezésénél követendő irányelvek. A fogyasztási adók szükségessége s ezen alapuló viszonylagos jogosúltsága nem hatalmazza föl az államot arra, hogy a szóban forgó bevételi forrást minden megszorítás nélkül használja ki. Ellenkezőleg, a fogyasztási adók rendezésekor se hagyja a törvényhozó figyelmen

kívűl, hogy az arányosság elvét, a nemzetgazdaság épségét s a polgárok személyes szabadságát csupán a legvégső szükség esetében szabad megsérteni. Ebből az alaptételből kifolyólag a következő irányelveket kell a fogyasztási adók rendezésekor szem előtt tartani:

1. Az elsőrendű szükségletek tárgyaira (sóra, lisztre, főzelékre, húsra, tüzelő és világító szerekre) vetett adók csak abban az esetben menthetők, ha az állam fizetőképességének biztosítására nincs más eszköz. A végső szükség a rendes viszonyok között legképtelenebb bevételi eszközöknek is megadja a létjogosúltságot. Angolország a burok ellen viselt legújabb hódító hadjárat óriási költségeinek beszerzése végett nemcsak a jövedelmi adót súlyosbította, hanem kőszénadót és czukorvámot is vetett a népre. De ha az államháztartás helyzete megengedi, az elsőrendű szükségleti tárgyakat nem szabad megadóztatni. A nélkülözhetetlen fogyasztási tárgyakra rótt adók ugyan nagy bevételt adnak, azonban az adózóképességgel megfordított arányban álló terhet raknak a polgárokra. Azt, hogy a fogyasztási adókkal mindenki saját magát adóztatja meg s ezek az adók maguktól alkalmazkodnak a teherviselőképességhez, egyedűl abban az esetben lehet állítani, ha a nélkülözhetetlen javakat nem érik. Legkevésbbé kifogásolhatók a fényűzési tárgyakra vetett adók, melyek a polgárok fizetőképességéhez alkalmazkodnak.

2. Ha a nagy állami kiadások a vagyontalan osztály erősebb megterhelését is szükségessé teszik, az olyan javak megadóztatása is jogosúlt, a melyek nem nélkülözhetetlenek, de az alsó osztályok által is tömegesen fogyasztatnak. Ilyen javak: a dohány, szeszes italok, kávé, tea, czukor, finom fűszerek. Legalkalmasabb adótárgyak a *dohány* és a *szeszes italok*. A dohány az egészség és testi erő fentartására épen nem, a szeszes ital pedig csak mérsékelt mennyiségben szükséges és mind a kettő túlnyomóan a családfők s a keresetképes személyek által fogyasztott élvezeti czikk, a míg a czukor, kávé és tea a tápszerek sorába tartoznak s a még nem keresetképes családtagok által is fogyasztatnak.

3. A fogyasztási adók rendezésénél az adótételek megállapítása is kiváló gondot kíván. Az adótétel nagyságát a fogyasztásban nyilatkozó teljesítőképességhez, tehát az adótárgy értékéhez és nélkülözhetőségének fokához kell arányositani. Pl. a dohány erősebben rovandó meg, mint a czukor vagy a sör, a stearingyertya súlyosabban, mint az ásványolaj.

Az adótétel ne haladja meg a polgárok vásárlóképességét. A fogyasztási adók a teherfokozásnak nagyon kényelmes csavarórúdját adják ugyan a törvényhozó hatalom kezébe, de a bevételt ezek az adók sem onthatják bőségesebben, mint az adózók vásárlóképessége, azaz jövedelmük összege megengedi. A túlságosan súlyos adó a fogyasztást csökkenti és nemcsak a termelést károsítja meg, hanem gyakran az adóbevételt is megcsappantja. Innen van, hogy a fogyasztási adók fölemelése nem eredményezi a bevétel hasonló arányú nagyobbodását, sőt a bizonyos határt meghaladó adósúlyosbitás nemcsak viszonylagos, hanem abszolut bevételi fogyatkozást is okozhat. *Ausztriában* a dohánygyártmányok árának fölemelése következtében az 1888. évben 691.000 forinttal kisebb volt a dohánygyártmányok elárúsitásából befolyt bevétel, mint a megelőző évben. Ellenben az adótétel leszállítása után tágúl a fogyasztók köre és olykor a bevétel is szaporodik. A midőn Nagy Frigyes a *kávé-akczizát* az 1784-ik évben egy font kávé után hat garasról háromra szállitotta le, a bevétel 300.000 tallérról 500.000-re emelkedett. *Angolország* a francziа borokra vetett vámot az 1786-ik évben tonnánként 99 font sterlingről 50 fontra, a portugal borok után 49 fontról 32-re mérsékelte, s a behozatal 71 %-kal, a bevétel pedig 14 %-kal növekedett. (EISENHART. 175. l.) A kisebb adótételnek az is előnye, hogy adókijátszásra kevésbbé ingerel, tehát kevésbbé terhes és költséges felügyeletet s ellenőrzést tesz szükségessé.

Azt, hogy pénzügyi tekintetben melyik adótétel a legeredményesebb, csak kisérletekkel lehet kipróbálni. Egyedűl a tapasztalat mutathatja meg, vajjon fogja-e az adótétel további súlyosbítása a bevételt még szaporítani, illetőleg az adótétel leszállítása a fogyasztást annyira nagyobbítani, hogy az adóbevétel a mérsékeltebb adóztatás ellenére ugyanazon a ponton maradjon, sőt talán emelkedjék is.

4. Nem szabad túlságos számú fogyasztási adót szedni, mivel számuk arányával a kezelési költség is emelkedik s a termelés és forgalom annál több háborítást szenved. Ennek a szabálynak természetesen meg van a maga határa. Ha a törvényhozó túlságosan összevonná az adótárgyak számát, a fogyasztási adók által okozott teher az ízlés és fogyasztási szokások különféleségénél fogva nagyon is egyenlőtlenűl oszlanék meg. Például, nagyon önkényes intézkedés volna, ha a törvényhozó a fogyasztás megadóztatása útján czélba vett bevételt csupán a dohány- és szeszadóval akarná biztosítani.

A mily igazságtalan volna a hozadéki és jövedelmi adók terhét egyedűl a föld- és házbirtokosokra tolni, époly igazságtalan volna a fogyasztási adók teljes súlyát csakis a dohány- és szeszfogyasztókra hárítani. A fogyasztási adók terhének csak némileg igazságos megoszlása is egyedül összetett adórendszerrel érhető el.

5. A fogyasztási adók helyes rendezésének egyik további követelése, hogy azokat érjék, a kiknek megterhelését a törvény czélba veszi. Ennélfogva mindazokat a fogyasztási tárgyakat, a melyeknek természete megengedi, a fogyasztóknál kell megadóztatni. Az adóelőlegezés az adóköteles czikket a fizetett adónál nagyobb összeggel drágítja meg, mert a közvetítő személy az adón kívűl az előlegezéssel járó fáradságot, költséget és időveszteséget is fölszámítja. Ha a kérdéses tárgy fogyasztása rövid ideig tart, ennélfogva az adó a fogyasztótól nem szedhető be, s a kincstár jogos érdekei megengedik, az adó inkább az adóköteles tárgynak a fogyasztó kezébe való átmenetelét közvetetlenűl megelőző időben, mint a termelés szakában szedendő be. Jóval a fogyasztás időpontja előtt történő adóbeszedés az adóköteles tárgyat nagyon is megdrágítja s az adótárgyban az eladás idejéig bekövetkező változások (beszáradás, apadás, elpárolgás, megromlás) az adót előlegezett termelőnek vagy kereskedőnek érzékeny kárt okozhatnak a nélkűl, hogy az adófizető minden esetben megfelelő adómérséklésben volna részesithető. Mivel pedig a termelő termékét gyakran csak az adózási műveletet követő hoszszabb idő múlva adhatja el, *adóhitel* nyujtásával az adónak közvetetlenűl az eladás előtt, esetleg az eladás után teljesítendő lerovását kell lehetővé tenni. Az olyan javaknál, a melyek a törvényhozó által megadóztatni szándékolt czélon kívűl más czélra is fölhasználtatnak, az adózási műveletet oly időpontra kell tenni, a midőn már biztosra vehető, hogy az illető tárgy adó alá eső fogyasztásra van szánva. Pl. a czukorrépa súlya szerint kirótt czukoradónál az adó csak a répának a gyárba történt beszállítása után vetendő ki, mivel ellenkező esetben a takarmányúl használt répa is adó alá esnék.

6. Ha a kincstári érdekek biztosítása s az adóbeszedés módja egyáltalán megengedi, az ugyanannak a jószágnemnek jobb minőségű fajtái az arányosságnak legalább némi megóvása kedvéért súlyosabb adótétellel terhelendők. Minél jobban sikerűl a fogyasztási adók által czélba vett bevételt nélkülözhető javakra súlyosodó adókból beszerezni s az adóterhet az adótárgyak minőségéhez arányosi-

tott fokozatos tételekben megszabni, annál inkább megbarátkozhatunk a fogyasztási adók eszméjével.

7. Minthogy a fogyasztási adó jogosan csak a belföldi fogyasztás megterhelését veheti czélba s a külföldre szállított termékek megadóztatása a hazai termelés versenyzőképességét is megsemmisítheti, a kivitelre szánt termékeket adózatlanúl kell hagyni; ha pedig az adó a termelés szakában már beszedetett, a kivitel alkalmával viszszatérítendő. Azonban az *adóvisszatérítés* (adórestituczió) ne haladja meg a valósággal lerótt adóösszeget, mert ellenkező esetben a többlet kiviteli jutalom gyanánt hat, mely a hazai termelőket elbizakodottakká teszi s az adózó polgároknak a termelők s a külföldiek hasznára történt megterhelését foglalja magában.

8. Önként értetik, hogy különben egyenlő körülmények között azoknak az adókivetési módoknak adandó elsőség, a melyek a kincstar érdekeit lehetőleg kevéssé terhes ellenőrző intézkedések mellett biztosítják s a teljesen soha nem mellőzhető adókijátszások lehetőségét a legszűkebb térre szorítják. Az adókijátszások megakadályozása czéljából kellő számú és megbízható, tehát jól díjazott pénzügyőröket kell alkalmazni, a tettesek pedig szigorú jövedéki büntető eljárás alá veendők.

9. A fogyasztási s az egyéb nemű adók közötti kellő arányról is gondoskodni kell. Minthogy a hozadéki és jövedelmi adók jobban megfelelnek az igazságos adóztatás elveinek, az adórendszer túlnyomóan ezekre az adókra alapítandó s a fogyasztási adók inkább csak pótló adók gyanánt szolgáljanak. Ha az adóbevétel túlnyomó részét fogyasztási adókból akarja az állam beszerezni, nélkülözhetetlen fogyasztási tárgyakat kénytelen megadóztatni, mely esetben a közterhek legnagyobb részét az alsó néprétegek viselik. A fogyasztási adók rendszere annál kevesebbet ront a munkások s általában a szegényebb emberek sorsán és annál kisebb aránytalanságot okoz, minél kevesebbel szaporítja az állambevételt. Arra nézve, hogy az összes adóbevételből mennyi essék a fogyasztási és mennyi az egyéb nemű adókra, meghatározott arányt nem állíthatunk föl. Általánosságban csupán annyit mondhatunk, hogy a fogyasztási adók hozadékának állandó apadása aránytalan túlnyomóságukra, ellenben az adóvégrehajtások gyakorisága s az adóhátralékok szaporodása az egyenes adók túlfeszítésére mutat. Ezeknek a jelenségeknek mérlegelése alkalmával természetesen azt is vizsgálat alá kell vennünk, vajjon azok

valóban az egyik vagy másik adózási alak túlságos kiterjesztésének, vagy talán az egyes adónemek észszerűtlen kivitelének, illetőleg a helytelen adóigazgatásnak tulajdonítandók-e.

A tételes adórendszerek legnagyobb hibája, a vagyontalan osztályok aránytalanúl erős megterhelése, a fogyasztási adók túlságos kiterjesztésében gyökeredzik. A szocziáldemokraták követelései nem lesznek soha teljesíthetők, azonban azon panaszuk alaposságát, hogy az adótörvények nagyon keveset törődnek az alsó néprétegek jogos érdekével, el kell ismernünk. Itt az ideje, hogy a módosabb társadalmi körök a közterheknek nagyobb részét vegyék magukra, ellenkező esetben a negyedik polgári rend egyre jobban növekedő hatalma sokkal több áldozatra fogja őket reákényszeríteni.

A) A közvetetlen fogyasztási adók.

Hoffmann: 225. l.; Rau: II. 425. §.; Hock: 174. l.; Eisenhart: 177. l.; Höfken: 285. l.; Bergius: 251. l.; Roscher: II. 73. l. Dühring: Cursus. 526. l.; Held: Einkommenst. 173. l.; Courcelle-Seneuil: Traité d'econ. polit. Paris, 1867. II. 204. l.; Leroy-Beaulieu: II. 50. l.; Baudrillart dolgozata a «Revue des deux Mondes» 95-ik kötetében (magyar fordításban a nagyváradi jogakad. önképzőkör 1873-iki évkönyvében); Bilinski: Die Luxussteuer als Correctiv d. Einkommensteuer. Leipzig, 1875.; Mamroth: Luxussteuer. Handwörterb. der Staatswiss. IV. köt.; Fournier de Flaix: La réforme de l'impôt en France. Paris, 1885.; Curtray: Les impôts sur le luxe en France et à l'étranger. Paris, 1895.

64. §.

A közvetetlen fogyasztási adók általában s az ú. n. fényűzési adók.

A közvetetlen, vagyis maguktól a fogyasztóktól beszedett fogyasztási adók a legczélszerűbb fogyasztási adónemek, mivel csak azokra súlyosodnak, a kiket a törvény megadóztatni akar, holott a közvetett fogyasztási adók az adóköteles tárgyak termelőit, eladóit és szállítóit is érhetik. Továbbá, a követetlen fogyasztási adók beszedése könnyebb és olcsóbb, és ha nélkülözhető tárgyakra vettetnek, az arányosság kellékét is jobban kielégítik, mert csak a jobbmódú személyeket s ezeket is egészben adózóképességük szerint terhelik. A szóban levő adók egyik további előnye, hogy a termelést és fogalmat nem zavarják. Nyilvánvaló, hogy a közvetetlen fogyasztási

adók csak olyan fogyasztásokra róhatók, a melyek hosszabb tartamuknál fogva könnyen fölismerhetők és biztosan, kevés költséggel s a személyi viszonyokba való terhes beavatkozás nélkül állapíthatók meg.

A közvetetlen fogyasztási adók külön osztályát az úgynevezett *fényűzési adók* teszik. Fényűzési adó alatt tulajdonképen minden olyan adót értünk, a mely fényűzési fogyasztást ér úgy, hogy szigorúan véve a bármely fényűzési tárgyra, pl. selyemre, finom csipkére vagy pezsgőre vetett belső közvetett fogyasztási adó vagy vám is fényűzési adó. Azonban ezzel az elnevezéssel csak a valamely fényűzési tárgyra rótt azt az adót szoktuk megjelölni, melyet az állam magától a fogyasztótól szed.

A fényűzési adók az életben nagyon szük körre vannak szoritva. Az elméletben sem részesűlnek kellő méltánylásban, sőt a pénzügyi tudósok tekintélyes része egyenesen harczba száll a fényűzési adók ellen.*

A fényűzési adó ellenesei azzal hozakodnak elő, hogy *a fogyasztást csökkentik* s ezzel együtt a termelést is megkárosítják. De ez nem meggyőző ok a szóban levő adók elejtésére. A vagyonos osztaly, ha nem túlságosan súlyos az adó, megszokott élvezeteiről nem mond le. Egyébként fogyasztás és fogyasztás közt nagy a különbség. A fényűzési fogyasztásnak is meg van a maga létjogosúltsága, mivel a termelés munkájában kifáradt erőknek ruganyosságot kölcsönöz, a társiasságot előmozdítja s a művészeteket táplálja, de távolról sem bir oly fontossággal, mint az a fogyasztás, a mely új javak termelésé-

* A fényűzési adók tekintélyesebb ellenzői : Malchus, Hoffmann, Thiers, Rau, Stein, Leroy-Beaulieu, Pfeiffer, Held. Mellettük nyilatkoznak: Iusti. Jacob, Say, Rossi, Garnier, Umpfenbach, St. Mill, Wagner, Schäffle, Wirth, ki még az éneklő madarak megadóztatására is gondol, Hock, Dühring, Eisenhart, Bergius, kinek az egyenruhák adó alá vételére irányúló javaslatát nem tartjuk szerencsés ötletnek, mert az egyenruhaviselés nem fényűzés, ellenkezőleg sok esetben a szegénység hirdetője, és főleg Maurus és Bilinski. Maurus egy *általános* és *kizárólagos fényűzési adó* behozatalát javasolja, a mely javaslatnak igazságtalansága, sőt kivihetetlensége első pillanatra szembeszökik. Bilinski a közvetetlen fényűzési adókon kívül, melyek a községeknek volnának átengedendők, a fényűzési fogyasztás körébe tartozó egész és fél gyártmányoknak részint a termelés, részint a forgalom szakában keresztűlviendő megadóztatásában látja azt az eszközt, a mely a jövedelmi adó alúl kibújt jovedelmek utolérésével a viszonylag legtökéletesebb adórendszert valósítaná meg. Ebben a fölfogásban osztozik Schäffle is, ki «Die Steuern» czímű munkájának II. kötetében (325—343. l.) a fényűzési fogyasztás körébe tartozó használati vagyontárgyaknak a termelés és forgalom szakában leendő megadóztatására nézve figyelemre méltó javaslatokat tesz.

nek az eszköze. Ennélfogva, ha a fényűzési adó a fényűzési fogyasztást kissé meg is szorítja, ez magában még nem fájlalható. Igaz, hogy a fényűzés sok iparágra lendítőleg hat, a javak megoszlását előmozdítja és sok munkáskéznek elfoglaltatást ad, de a mérsékelt adó a fényűzésnek ezeket a jótékony hatásait nem szünteti meg, és ugyanazon az alapon az ipar- s jövedelmi adót is el kellene vetni, nehogy a gazdagok fogyasztását és közvetve a munkások keresetét leszállítsák.

Egy másik (különösen Hoffmann, Malchus és Rau által érvényesített) kifogás, hogy sokan életmódjuk megváltoztatásával, jelesűl az adóval sujtott élvezetek abbanhagyásával s a meg nem adóztatott, habár ugyanoly, sőt esetleg nagyobb adózóképességre valló fogyasztásokra történő átmenetellel kikerűlhetik a szóban levő adókat; a míg mások, a kik társadalmi állásuknál vagy családi viszonyaiknál fogva nem mondhatnak le az adó alá eső fogyasztásról, illetőleg e nemű fogyasztásukat kiterjeszteni kénytelenek, jobban érzik a fényűzési adók terhét, mint a más viszonyok között élő gazdagabb személyek. A fényűzési adó alapjáúl szolgáló eszmének következetes keresztűlvitele bizonyára a fényűzési fogyasztás valamennyi tárgyának megrovását követelné, azonban ez kivihetetlen, mivel sok fényűzési tárgyat lehetetlen ellenőrízni, más fényűzési tárgyaknál pedig az ellenőrzés a bevételnél is többe kerűlne. Ennélfogva a szóban forgó adók rendszerének tökélyéről előre le kell mondanunk, a miből azonban teljes abbanhagyásuk szüksége még nem következik. Az eszményi tökélyt és a teljes igazságot a fényűzési adók rendszerében sem lehet elérni. De ha a föltétlen jót nem érheti el a törvényhozó, a kisebb rosszat ne vesse el. Ezen az alapon legalább azokat a javakat kell megadóztatni, a melyek a vagyonos osztály állandóan megszokott és könnyen fölismerhető fogyasztásának tárgyai. Az is kétségtelen, hogy a fényűzési adók a társadalmi állás és családi viszonyok szerint alakúló egyéni különösségekhez nem alkalmazkodhatnak, de ez többé-kevésbbé valamennyi adónak közös tulajdonsága. És a míg a kevésbbé vagyonos és a vagyontalan polgárokat érő egyéb adóknál a szóban forgó körűlmény tényleg nagy egyenlőtlenséget okoz, addig a fényűzési adók nagyjában csak a jobbmódú osztályt érvén, ezen adóknak az egyéni viszonyok különféleségéből eredő egyenlőtlen hatása kevésbbé nyomasztó.

Mások (Stein, Malchus) a fényűzési adókat azon az alapon

támadják meg, hogy az élvezeti fogyasztás egymaga még nem vall adózóképességre. Kétségtelenűl akárhány oly ember van, a ki fogyasztását a jövedelme által elészabott korlátokon túl terjeszti ki, de azt nem tarthatjuk sem igazságtalannak, sem káros hatásúnak, hogy a ki többet élvez, többet adózik annál, a ki jövedelmének bizonyos részét tőkésiti s ezzel a nemzeti termelést előmozditja. Az, a ki csak feltűnési vágyból vagy abból az okból fogyaszt képességén túl, hogy kedvező véleményt keltsen maga felűl, nem érdemel kíméletet. Ha valaki a kevésbbé nélkülözhető javak, pl. a hús, czukor, sör stb. megadóztatását azzal mentegeti, hogy fogyasztásuknak jövedelem az alapja, s a fényűzési adókat azért veti el, mert bizonytalan, hogy a fényűzésnek jövedelem felel-e meg, a legdurvább következetlenségbe esik.

Végre, sokan a fényűzési adók csekély jövedelmezőségére hivatkoznak. Ez azonban nem elégséges ok elejtésükre, mert ha még olyan kevés az eredményük, ez a kevés is az alsó osztály terhének könnyítésére használható föl.

A fényűzési adók elvének túlhajtásától önként érthetően óvakodni kell. Teljesen eltévesztenék czéljukat, ha a fényűzés és gazdagság ellen viselt írtó háború eszközévé válnának. Czéljuk tisztán pénzügyi. Mihelyt csakis a társadalmi egyenlőtlenség elleni fegyver rendeltetésével birnak s a fényűzés rendszeres megsemmisítésére törnek: a társadalmi és ipari szervezetet forgatják föl és nem a gazdagok aránylagos megterhelése, hanem a gazdagság büntetése lesz eredményük. A fényűzési adók túlságos mértéke ugyanabba az elvbe ütközik, a mely a szegények túlságos megterhelését tiltja, t. i. az arányosság elvébe.

Világos, hogy ott, a hol fokozatos jövedelmi adó áll fönn, a fényűzési adók kevésbbé szükségesek, mert a tehetős polgárok aránylagos megadóztatására a fokozatos jövedelmi adó alkalmasabb. Azonban figyelembe véve, hogy a személyes jövedelmet épen a gazdagabb adózók nagy részénél nem lehet pontosan meghatározni, a fényűzési adók még a fokozatos jövedelmi adó fönnállása mellett sem fölöslegesek.

A legelterjedtebb fényűzési adók: a kocsi- és lótartás, a cselédek, tekeasztalok, játékhelyiségek, lőfegyverek, vadászati engedélyek, kerékpárok, automobilok s az ebek után fizetett adók.

A kocsi- és lótartásra vetett adó teljesen észszerű adónem.

Kivetése és beszedése kevés költséget okoz és az adózók személyes szabadságát s kényelmét kevéssé korlátozza. A mezőgazdasági, műipari és kereskedelmi czélokra használt kocsikat és lovakat adózatlanúl kell hagyni, mert az ily czélokra szolgáló kocsik és lovak nem fényűzési tárgyak, hanem termelő tőkék, a melyek hozadéka a megfelelő hozadéki és esetleg jövedelmi adóban találja megrovását.

A rendszerint fokozatos tételekkel kirótt *cselédadó* ellen annál kevésbbé emelhetünk kifogást, mert a fölös számú cselédek tartása nemcsak tőkét, hanem munkaerőt is elvon a termeléstől. Azonban a mezőgazdasági és ipari vállalatokban cselédminőségben alkalmazott személyek, valamint háromnál kevesebb házi cseléd után igazságosan nem lehet adót követelni.

A nyílvános helyiségekben, valamint a magánlakásokban fölállított *tekeasztalokra*, továbbá a kávéházak, vendéglők, társalgó körök s intézetek által tartott *játékhelyiségekre* vetett adó is jogosúlt. Ezeknek az adótárgyaknak használata nem közönséges adófizetőképességre mutat s a szóban levő adók ellenőrzése nem jár nagyobb zaklatással. A most említett adótárgyak a község népessége szerint változó adótételekkel rovandók meg.

A vadászati jog tényleges gyakorlása, valamint a vadászatra használható lőfegyverek birtoklása is méltán adó alá vehető. A vadászat a mai művelt államokban nagyrészt csak mulatság és már a vele járó időveszteség miatt is költséges szenvedély. Miért ne lehetne ennélfogva egy-egy lőfegyver után évi 4—6 korona s a vadászati jog gyakorlása után évi 20—24 korona adót követelni? Nyilvánvaló, hogy az erdőtisztek, erdővédők, rendőri közegek, a fegyveres erő tagjai, nemkülönben azok, a kik a közbátorlétet veszélyeztető vidéken csak személy- és vagyonbiztosságuk érdekében tartanak fegyvert, a fegyveradó alúl fölmentendők. Az olyan államban, a hol a vadászati és lőfegyveradó behozatala a ragadozó vadak elszaporodását vonná maga után, ez a két adónem nem ajánlható.

A *kerékpáradó* és az *automobiladó* nem esnek egyenlő megítélés alá. A míg a legújabban különben is főleg ipari czélokra használt kerékpárok nem mutatnak különös adófizetőképességre, addig a gépkocsik nagy értéküknél és tetemes részük fényűző berendezésénél fogva nem közönséges adózóképességre vallanak, ennélfogva teljes joggal megadóztathatók. Az automobiladót az is ajánlja, hogy a gépkocsi-sport túlhajtásával járó, az életbiztosságra is veszé-

lyes visszaélések súlyos adótételek alkalmazásával némi határok közé szoríthatók. Az automobiladó kirovása sem okoz nehézséget. Az adótárgyak általános összeírásakor a gépkocsik is összeírhatók s az évközben beszerzett automobilokra nézve a rövid záros határidő alatt teljesítendő bejelentés kötelezettsége rendelhető el. Az adókijátszás megakadályozása végett a gépkocsik (illetőleg kerékpárok) hatósági számlappal látandók el, a mely egyúttal a rendőri ellenőrzés czéljaira szolgál, és rendőri felszólításra az adó lerovását tanúsító nyugtató felmutatandó. A hol (mint Franczia-, Orosz-, Olasz-, Spanyol- és Angolországban) az ipari czélokra használt automobilok (illetőleg kerékpárok) is adó alá esnek, az automobil- és kerékpáradó egyúttal ipari adó gyanánt is hat; a hol ellenben (mint Hollandiában és Hesszenben) az ipari czélokra használt kerékpárok és automobilok nincsenek megadóztatva, a kerékpár- és automobiladó csak fényűzési adó jellegével bír. Némelyek a szóban levő adónak iparadói hatását is védelembe veszik, azt mondván, hogy az iparosok és kereskedők ezen közlekedési eszközök használatával vállalataik hozadékát nagyobbítják. Azonban erre az utóbbi érvre nem alapítható az adóztatás jogosúltsága, mert a hozadékszaporodásnak nem kell szükségképen bekövetkeznie, és ha tényleg be is következik, ott van a megfelelő hozadéki, illetőleg a jövedelmi adó.

Az adópolitika általános elveit a szóban levő adónál is figyelembe kellene venni. Ha nem kívánja az állam vagy a község a kerékpárokat egyáltalában adózatlanúl hagyni, az ipari czélokra használt, valamint a szegénysorsú személyek (munkások, kisebb állásban levő hivatalnokok stb.) birtokában levő kerékpárokat vagy teljes adómentességben kell részesíteni, vagy legalább mérsékeltebb adótétellel kell megterhelni. Nem tartjuk kivihetlennek a sportczélokra használt kerékpárok és gépkocsik megadóztatásánál az adókötelesek általános anyagi helyzete szerint négy-öt osztályban fokozatosan emelkedő adótételeknek az alkalmazását. Oly adózóknál, a kiknek jövedelmi viszonyai nem ismeretesek, az általuk használt lakás bérértékét lehetne alapúl elfogadni. Erre nézve az 1898. évi julius 14-iki *hollandi* törvény immár példát is állít, a mely törvény szerint a kerékpáradó egy fél és négy forint között változik s az adóösszeg megállapítása alkalmával az adókötelesek lakásbérosztályai jönnek tekintetbe. Ezenfelül a gépkocsik a nagyság (az ülőhelyek száma), a beszerzési ár s a teljesítőképesség (a lóerők száma) szerint

változó adótételekkel rovandók meg. Minden automobilt — tekintet nélkűl a nagyságra, teljesítőképességre s a birtokos anyagi helyzetére — egységes adótétellel terhelni, nagyon tökéletlen rendelkezés volna. A katonai, közszolgálati, tűzoltói, kórházi és általában emberbaráti vagy közhasznú czélokra szolgáló automobilok kiveendők az adó alúl. Az ipari és általában hivatási czélokra használt gépkocsik vagy adómenteseknek nyílvánítandók, vagy legalább kisebb adótételek alá vonandók. Az adómentesség igazolhatása végett s a rendőri ellenőrzés czéljából az adómenteseknek nyílvánított közlekedési eszközökre külön alakú számtáblák illesztendők.

A kerékpár- és automobiladó majd *állami adó* (Nagy-Britannia, Portugália, Hesszen), majd *állami és egyúttal községi adó* (Francziaország, Olaszország, Holland), majd *tartományi és községi* (Belgium), majd végre csakis *községi adó* (Oroszország, Spanyolország, Magyarország, Mecklenburg-Schwerin). *Nagy-Britanniában* a gépkocsik — a kerekek száma, az önsúly s a szerint, hogy csakis a birtokos czéljaira vagy pedig mint bérkocsik vannak használatban — 15 shilling és 5 font sterling között mozgó adótételek alá esnek. *Portugáliában* 1—1 automobil után az I. osztályú városokban 30.000 reis (körűlbelűl 156 korona), a II. osztályú városokban 20.000 reis (104 kor.), a III. oszt. városokban 15.000 reis (78 kor.), 1—1 kerékpár után az összes városokban 2400 reis (12·4 korona) fizetendő. *Hesszenben* kerékpár után 5 márka, automobil után annak nagysága, vételára és teljesítőképessége szerint 5—50 márka az adótétel. Hesszenben a luxuskocsik s a hátaslovak is meg vannak adóztatva. Az évi adó 1—1 kocsi, illetőleg 1—1 ló után 20 márka. *Francziaországban* a kerékpáradó 6 frankot tesz; az automobilok *Párisban* két ülőhely után 60 frankkal, kettőnél több ülőhely után 100 frankkal, a többi franczia községben a lakosság létszáma szerint a következő adótételekkel vannak megterhelve: 40.000-et meghaladó népességű községekben 40—75 fr., 20.001—40.000-ig terjedő népességű községekben 30—40 frank, 10.001—20.000 népességű községekben 25—30 frank, 5001—10.000 népességű községekben 20—25 frank, az 5000 és ennél kisebb népességgel bíró községekben — tekintet nélkűl az ülőhelyek számára — 20 frank. *Olaszországban* a csak egy személy által használható kerékpár után 10 líra, a több személy által használható után 15 líra, a mekanikai motor által hajtott gépkocsi után 20 líra fizetendő. A katonai vagy államigazgatási szolgálati czélokra, a szegény-

ségüket igazoló betegek szállítására használt, továbbá a külföldiek által magukkal hozott és saját tulajdonukban levő, végre nem a köz-utakon való közlekedésre rendelt kerékpárok és gépkocsik ki vannak véve az adó alúl. (*Sodoffsky* közlése a «Finanzarchiv» 1903. évi foly. II. kötetében.) *Budapesten* a községi kerékpáradó minden egyes kerékpár után — a kerekek számára való tekintet nélkül — egy-egy naptári évre 10 koronában van megállapítva. A közhivatali használatban levő szolgálati kerékpárok, a kizárólag eladás czéljából készletben tartott, továbbá a gyermekjáték jellegével bíró, a csupán beteg, béna vagy nyomorék emberek használatára szolgáló, végre a használatra nem szánt, magántulajdonban levő kerékpárok nem esnek adó alá.

Az *ebadó* a kutyák túlságos elszaporodásából eredő ebdüh megelőzésére mint rendészeti eszköz is jó szolgálatot tesz, és minthogy a hatóság a kutyákat egészségrendőri okból állandó fölügyelet alatt tartja, az ebadó egyúttal az illeték jellegét is egyesíti magában. Beszedése oly módon történik, hogy a hatóság az évi adóösszeg lefizetése után számozott védőjegyet szolgáltat ki, s azok az ebek, a melyek védőjegy nélkül találtatnak, elkobzás alá esnek. Az ebadót fokozatos tételekkel kellene kivetni olyképen, hogy ugyanannak a tulajdonosnak második, harmadik és minden további kutyája emelkedő adótétel alá essék. A szóban levő adó újabban mint községi adó nagyon el van terjedve és a községi háztartás czéljaira való fölhasználásra alkalmasabbnak is látszik. Nehány államban *Bajorországban, Bádenben, Württembergben, Hesszenben, a svájczi kantonokban)* hozadéka az állampénztár s a község közt oszlik meg.

Az államok régebben más tárgyakat (arany- és ezüstedényeket, drágaköveket, ékszereket, selyemruhákat, kesztyűket, női kalapokat, órákat, hangszereket, hajport, éneklő madarakat stb.) is belevontak a fényűzési adók körébe, azonban ezek részint az ellenőrzés zaklató volta és költségessége, részint a kijátszás könnyűsége miatt nem alkalmas adótárgyak.

Rendészeti eszköz gyanánt a fényűzési adók már a régi görögöknél és rómaiaknál, valamint a középkori államokban is használatban voltak. Habár a súlyos fényűzési adók némileg megakadályozhatják a túlhajtott fényűzést, rendészeti eszköz gyanánt ezen czélzatú alkalmazásukkal járó hiányaiknál fogva nem javasolhatók. Az ily természetű megszorító intézkedések nem lehetnek az egyéni különös-

ségekre tekintettel. Már pedig az, hogy ugyanaz a fogyasztás erkölcsileg szabad és gazdaságilag jogosúlt-e vagy sem, a fogyasztó személy vagyoni és társadalmi helyzetétől függ. A fényűzési adók mint rendőri intézmény nem is eléggé hathatósak, mert a súlyos adótétel kijátszásra ingerel, a mérsékelt pedig nem hat elijesztőleg. Erkölcshanyatlás idején különben is hasztalan minden tételes intézkedés a túlhajtott fényűzés megfékezésére!

A *pénzügyi czélokat* követő fényűzési adók csak a XVII. évszáz vége felé s a XVIII. évszáz első felében kezdtek elterjedni. *Svédországban* a XVII. évszáz végén a *zsebórákra, mahagonfából készült bútorokra* és a *selyemruhákra* vetett adók állottak fenn. *Angolország* az 1735-ik évtől kezdve a XIX. évszáz elejéig bélyeg alakjában a *keztyűket*, az 1794. év óta néhány éven át a *kalapokat* és *órákat* adóztatta meg. A *Poroszországban* érvényben volt *tánczvigalmi adót* II. Frigyes 1743-ban szüntette meg. Ugyanitt a XIX. évszáz elején az *arany-* és *ezüstneműek* voltak megadóztatva. Egyik legelterjedtebb adótárgy a *paróka* volt. Adó alá vették a parókát a *velenczei köztársaság, XII. Károly svéd* király, *Poroszország*, néhány más német állam és *Angolország*. A porosz kormány az 1698. évben hozta be a *paróka-adót*, mely a belföldi ipar oltalmazására is irányúlt, mert franczia paróka után az érték 25%-a, porosz után pedig csak 5%-a volt az adótétel. *Szászországban* a parókaadót már az 1676-ik évben hozták be. Az adótételt a kormány a fényűzés akadályozása czéljából jó magasra (évi 10 tallérra) csigázta. Czélját persze nem érte el, mert annál több ember fitogtathatta gazdagságát. *Angolország* a hajporos parókák viselésére jogosított személyeket adóztatta meg s ez az adó kezdetben nagy hasznot hajtott a kincstárnak. Az 1796-ik évben 200.000 font st. volt a bevétel. Később a divat változása következtében annyira csökkent a parókaadó pénzügyi eredménye, hogy 1840-ben 5000 fontot és 1869-ben, a mely évben eltöröltetett, már csak 900 fontot jövedelmezett. — *Hollandban* egykor a *női kalapok*, *Francziaországban* XIV. Lajos alatt a *férfikalapok* voltak megadóztatva. *Poroszországban* a XVII. évszáz végén a fejéket viselő nők egy tallér adót fizettek és ezenfelül minden pár czipő, csizma, harisnya, valamint egy-egy kalap után évenként egy garas volt az adó. — Az *Éjszakamerikai Unió* néhány államának költségvetésében a *zsebóraadó* még ma is szerepel. Némely államban ezüstórára egy dollár, aranyórára két dollár évi adó van róva. A bevallások oly hűséggel

történnek, hogy Baudrillart szerint egy évben *Louisiániában* 38 zsebórát, *Pensylvaniában* pedig egyet sem jelentettek be. Az Unió egyes államaiban a *zongoraadó* is honos. — A *franczia képviselőház* az 1893-ik évben a zongorákra, egyenruhás szolgákra s a velocipédekre rovandó adó behozatalát hozta javaslatba; azonban a szenátus a zongorákra s egyenruhás szolgákra rovandó adót elvetette és csak a velocipéd-adót fogadta el.

Fényűzési adókat szednek mostanában *Holland, Belgium, Olaszország, Spanyolország, Portugália, Svájcz és Francziaország. Angolország* a kocsik, inasok, czímerek, ebek, lőfegyverek és vadászati engedélyek után szedett adókat az 1895-ik évben a községeknek engedte át. *Francziaországban* a tekeasztalok, kocsik, lovak, automobilok, kerékpárok, lőfegyverek, vadászati engedélyek s a társalgó körök után fizetendő adók állanak fönn. A *német államokban* az automobil- és kerékpáradó, a vadászati és lőfegyveradó, *Magyarországon* a községi czélokra szedett ebadón és kerékpáradón kívűl csak a vadászati és lőfegyveradó vannak érvényben.

A *magyar képviselőházban* 1873-ban az állami pénzügyek kedvezőtlen állapota ötletéből *Irányi D.* képviselő nyújtott be a fényűzési adók behozatalára vonatkozólag egy javaslatot, melyhez elvben a kormány is hozzájárult. Az 1873-ik év végén az államháztartás rendezése dolgában véleményadással megbizott parlamenti bizottság a lőfegyverek, fényképek és más fényűzési czikkek megadóztatását hozta javaslatba. Az 1875. XXVI. t.-cz. életbe is léptette a *cselédtartás, kocsi-* és *lótartás*, a *tekeasztalok* és *játékhelyiségek* után fizetendő adókat. Azonban az érdeklett körök ezen valójában épen nem terhes adókat nagy ellenszenvvel fogadták. A képviselőház pénzügyi bizottságában többen már az 1878-ik évben kívánták a kocsiadó elejtését, megjegyezvén, hogy ez az adó leginkább a birtokos középosztályt terheli, a mely különben is legerősebben van megróva, hogy továbbá káros hatása van a kocsigyártásra és az adózók zaklatásával jár. Az első ellenvetést illetőleg az a megjegyzésünk, hogy a legtöbb közvetett fogyasztási adó megfordítva az alsó osztályt terheli jobban. A kocsigyártásra átmenetesen káros hatása volt, de ez távolról sem oly közgazdasági baj, mint pl. a sóegyedárúságnak vagy a szeszadónak hatása a legtöbb iparágra. Valami nagyon számbavehető káros hatása a kocsiadónak már csak azért sem volt, mert a törvény által megengedett számos kibúvó és kivétel alapján a kocsitartók

legnagyobb része nem fizetett adót. Az 1877-ik évben csak 8460 kocsi került adó alá. Hogy miért lett volna a kocsiadó oly nagyon zaklató, nem tudom belátni. A zaklatás vádja a legtöbb egyéb nemű adóra sokkal inkább ráillik. A kocsiadó a törvény által engedett nagyon szűk alapon alkalmazva is, 1875-től 1878-ig átlag évi 160.000 forintot hozott be.

A képviselőház az 1879. évi márczius 6-án tartott ülésében hozott határozattal fölhívta a kormányt, hogy a fényűzési adók megszüntetése iránt javaslatot terjeszszen elé. A pénzügyminiszter a tekeasztalokért fizetendő adó megtartását és a cselédadó, továbbá a kocsi- és lótartás, valamint a játékhelyiségek utáni adók eltörlését hozta javaslatba. Azonban a törvényhozó testület jónak látta az évi 80.000 frtot jövedelmezett tekeasztaladót is megszüntetni úgy, hogy az 1880. évi január 1-től kezdve csak a lőfegyver- és vadászati adó állnak fönn. Pedig a cselédadót, valamint a lótartásért s a játékhelyiségekért fizetett adót illetőleg az iparra gyakorolt káros hatásról sem lehetett szó. A megszüntetést a kormány az eredmény folytonos apadásával és az 1879. évben már oly csekély összegre történt leszállásával okolta meg, a mely nagyon kedvezőtlen arányban állott a kezelési költségekkel. A kormány által előterjesztett adatok ugyan megerősitik ezt a fölfogást, mert a *cselédtartási adó* czimén az 1875. évben 50.549 frt, 1879-ben már csak 24.121 frt és a *kocsi-* és *lótartási* adó czimén 1875-ben 318.644, 1879-ben már csak 105.561 frt rovatott ki, de ennek a kedvezőtlen jelenségnek oka nézetem szerint nem a fényűzési adók lényegében, hanem abban rejlik, hogy a törvény által különben is nagy bőkezűséggel osztogatott adómentességi eseteket a kivető közegek lanyhasága mindig több és több oly személyre terjeszté ki, kik a törvény szelleménél fogva nem lettek volna adómentességben részesítendők. És különben is elhibázott lépésnek tartom, hogy egy szegény ország, a mely fizetőképességének megóvása érdekében bevételeit az alsó néprétegeket nagyon is erősen sujtó adókkal kénytelen szaporítani, a fényűzési adókat — melyek az általános szükségleti tárgyakra rótt adók által okozott egyenlőtlenséget ha nem is egyenlítették ki, legalább a törvényhozónak arra irányúló szándékát jelezték — öt évi fönnállásuk után megszüntette. Sokkal helyesebb lett volna az adómentességi esetek megszorításával, az adótételek némi súlyosbításával s a fényűzési adótárgyak szaporításával ezen adók hozadékának emelésére törekedni.

65. §.

A lakásadó.

Pénzügyi eredményesség szempontjából az összes közvetetlen fogyasztási adók közt a lakásadó a legnagyobb fontosságú. A lakásadó tárgya: a lakásra szánt helyiség. Az ipari czélra használt helyiségekre nem terjed ki. Ha a törvény tényleg az ipari helyiségekre is kiterjesztené, az iparadó nagyon tökéletlen pótlékává tenné.

A lakásadó kulcsa a tényleg fizetett lakásbér, illetőleg maguk a tulajdonosok által használt lakásoknál az összehasonlítás útján kinyomozott bérérték százalékában van kifejezve. A törvényhozó a lakásadóval a lakás használóját, tehát a bérlőt, illetőleg a saját házában lakó tulajdonost akarja megterhelni. Nem változtat a lakásadó lényegén, ha az adóközegek a bérbe adott lakások után is a háztulajdonosoktól szedik be, mert a törvény ebben az esetben abból a föltevésből indúl ki, hogy az adót a háztulajdonos a bérlő által megtéritteti. Kiváló előnye a lakásadónak, hogy az adótárgy eltitkolásának révén nem búvhat ki senki alúla és minden nehézség nélkül keresztülvihető.

A lakásadó jogosúltságára nézve oly eltérők a nézetek, hogy a míg tudományunknak több tekintélyes művelője (pl. Rau, Wirth, Umpfenbach, Vocke, Schäffle, Wagner, Emminghaus, Höfken) részint fölöslegesnek, részint igazságtalannak tarja, addig St. Mill a legigazságosabb adók egyikének és Leroy-Beaulieu az egyenes adók egyik legajánlhatóbb nemének vallja, sőt némelyek *egyetlen adónemnek* óhajtják. Mint egyetlen adó nagy egyenlőtlenséget okozna. Igaz ugyan, hogy a lakásra fordított kiadás rendszerint a jövedelem nagyságát tűkrözi vissza, azonban a szegény sorsú ember jövedelmének nagyobb részét adja ki erre a czélra, mint a vagyonos polgár. Ehhez képest a lakásadó mint egyetlen adónem nem volna a teherviselés arányosságának elvével összeegyeztethető. Aránytalanságán csak úgy lehetne némileg segiteni, ha a lakásbér nagysága szerint emelkedő tételekkel vettetnék ki. De, ha mint egyetlen adó állana fönn, az adókulcs oly súlyos lenne, hogy a magasabb fokon elviselhetetlenné válnék s a vagyonos polgárok kisebb lakásokba való vonulással búvnának ki az adózóképességüknek megfelelő teher alúl.

Ellenben mint a többes adórendszer egyik részét czélszerűnek és a hozadéki adók által utól nem ért jövedelmek kiegyenlítő meg-

terhelésére alkalmasnak tartom. Ott, a hol *általános jövedelmi adó* van érvényben, nincs lakásadóra szükség, a mely utóbbi épen a személyes jövedelemnek közvetett úton leendő utólérésére van hivatva. Minthogy pedig a személyes jövedelmi adó a lakásadónak több hiányát mellőzhetővé teszi s az adóalapnak még oly hiányos becslése esetében is jobban alkalmazkodik a teljesítőképességhez, az adóztatás eszményének bizonyára jobban megfelel, mint a lakásadó.

A lakásadó ellen több érvet hoznak föl. A legtöbben azért nyilatkoznak ellene, mert a soktagú családdal bíró polgárokat aránytalanúl sujtja. Csakhogy ezen az alapon a legtöbb fogyasztási adót el kellene vetni, mivel kevés oly fogyasztási adó képzelhető, a mely valamennyi családapát, tekintet nélkül a családtagok számára, egyenletesen érne. És a míg a közvetett fogyasztási adók terhét nem lehet a családtagok száma szerint mérsékelni, addig a lakásadónál ez is elérhető. A törvényhozónak csak azt kell elrendelnie, hogy azoknak az adóköteleseknek megadóztatásánál, a kik a község népességi és lakásbéri viszonyai szerint bizonyos összegnél (pl 10.000-nél kevesebb lakost számláló községekben 400 koronánál, 10.000—30.000 lakossal bíró községekben 600 koronánál, ennél népesebb községekben 800 koronánál) kisebb bért fizetnek, a velük közös háztartásban élő minden kiskorú családtag után a bérösszegnek bizonyos százaléka figyelmen kivűl maradjon. A nagyobb házbéreknél nem volna ez a levonás szükséges, mivel a vagyonosabbaknál a nagyobb gyermeklétszám nem okoz számba vehető nélkülözést.

Egy másik ellenvetés, hogy a lakásadó nélkülözhetetlen szükségletet terhel. Ez áll. De az olyan lakások, a melyekből nem lehet adózóképességre következtetni, névszerint a háromnál kevesebb szobából álló lakások, kiveendők az adó alúl. Egyébaránt ott, a hol só- és húsadó, vagy egyéb ilyen terhes adók állanak fönn, helyesebb volna, ha a törvény a semmi zaklatással nem járó lakásadót a legkisebb lakásra is kiterjesztené s a belőle szerzett bevételt a legaránytalanabb és legkárosabb fogyasztási adók eltörlésére fordítaná. Az az ellenvetés, hogy a lakásadó a polgárokat szűk lakásokba kergeti, a mi az egészségre sőt az erkölcsökre is káros hatással van, csak akkor indokolt, ha súlyos az adótétel. Ha mérsékelt, a féltett hatást nem fogja eredményezni.

Az sem alap nélküli kifogás, hogy a kik állásuknál vagy foglalkozásuknál fogva jövedelmük nagyobb hányadát kénytelenek lakásra

költeni, aránytalanúl érzik a lakásadó súlyát.. De ez csak azt bizonyitja, hogy a lakásadóra sem lehet az eszményi tökélyt ráfogni. A szóban levő ütközőpontot azzal lehet ellágyítani, ha az ily állású egyéneknél (köztisztviselőknél, tanároknál, orvosoknál) némi levonást enged a törvény.

Mivel a különböző községekben nagyon eltérők a lakásbéri viszonyok, a községek a lakásbér nagysága szerint több osztályba sorozandók s az egyes osztályokra különböző adótétel rovandó. És minthogy a kevésbbé módos ember jövedelmének nagyobb részét fordítja lakásra, a lakásadót a lakásbér arányában lassan emelkedő fokozatos adókulcscsal kell behozni.

Végre az a kérdés merűl még föl, vajjon lehet-e a saját házában lakó adófizetőtől a házadón kívűl lakásadót is követelni? Szem előtt tartva a házadó és lakásadó közötti különbséget, igenlőleg kell erre a kérdésre felelnünk. A *házadó* az épület tiszta hozadékát, ellenben a *lakásadó* a lakás használatában mutatkozó jövedelmet terheli, s így azt, a ki saját házában lakik, a házadón kívűl teljes joggal lakásadóval is meg lehet róni.

Valóságos lakásadó mint állami adó *Angolországban*, *Hollandban*, *Belgiumban* s az 1894-ik év óta *Oroszországban* áll fönn. A *Francziaországban* honos «*impôt personnel et mobilier*» (l. kézikönyvünk 301. lapján) nagyon tökéletlen alakja a lakásadónak. Mint *községi adó a német államokban*, *Ausztriában* és *Magyarországon* házbérkrajczár nevezete alatt a fővárosban és néhány vidéki városban (Pozsonyban, Sopronban) van érvényben. — Az orosz lakásadóra nézve l. Keussler: Die Staatswohnungssteuer in Russland. Finanzarchiv. XI. évf. és Sodoffsky: Ergänzungen und Aenderungen des Gesetzes über die Staatswohnungssteuer in Russland. Finanzarchiv. XVIII. évf.

B) A belforgalom tárgyaira vetett, azaz a belső közvetett fogyasztási adók.

66. §.

A belső közvetett fogyasztási adók beszedési módjai.

A hazai termékekre rótt, azaz a belső közvetett fogyasztási adók a velük terhelt tárgyak természete, a termelés műszaki oldalának fejlettsége s az adóköteles tárgyakat termelő vállalatok száma és területi elterjedtsége szerint más-más beszedési módot tesznek szükségessé. Sőt a fönnforgó termelési és forgalmi viszonyok külön-

félesége s az illető ország sajátszerű helyzete szerint ugyanarra az adóra nézve is majd az egyik, majd a másik beszedési mód mutatkozhatik czélszerűnek. A belső közvetett fogyasztási adókat az egyedárúság alakján kívül be lehet szedni: 1. a *termelés* szakában; 2. a megadóztatott tárgy *eladása* alkalmával; 3. *szállítás közben*. Tekintve az adózási eljárás alakjára befolyással levő kezelési módozatokat: az *átalányrendszer*, a *bélyeg*, az *engedélyi díjak* s a *személyi adó* alakjában való adóbeszedések érdemelnek még szemügyrevételt.

I. A *termelés szakában* való megadóztatásra csupán az olyan termékek alkalmasok, a melyeket nagyban, nagy ipartelepeken s aránylag kevés helyen termelnek. Ilyenek: a czukor, sör, szesz, ásványolaj, só, liszt, ruhaszövet, üveg, papiros, kártya, naptár és a hírlapok. Másnemű tárgyak után a termelés szakában czélszerűen nem szedhető be az adó, mivel az ellenőrzés a bevételnél többe kerülne s az adókijátszás lehetősége még sem volna kizárva. A termelés szakában beszedett fogyasztási adókat *termelési adóknak* szokták nevezni. *Adóalany* ezeknél az adóknál a termelő, ki az általa előlegezett adót termékének árába beszámítja s a fogyasztókra hárítja. Az adózási műveletre lehetőleg a termelésnek az a szaka jelölendő ki, a mely bármely termelési módszer alkalmazása esetében nem kerülheti ki az ellenőrző közeg figyelmét s a melynek fölügyelete legkevésbbé korlátozza a termelő szabadságát. Előnye a termelési adónak, hogy alkalmazása esetében az adótárgyak az ország egész területén egyenlő módon róhatók meg a nélkül, hogy bizonyos községekre nézve a kapuadónak és más községekre nézve az ezt pótló közvetetlen személyi adónak behozatala válnék szükségessé, hogy továbbá csak a termelés fölügyeletét tételezi föl, a forgalmat pedig szabadon hagyja. Hátránya: a verseny egyenlőtlenné tétele s a nagytőke termelő erejének kiterjesztése, a mennyiben a termelés szakában előlegezendő tekintélyes összegű adó fizetésének terhét a nagyban termelők könnyebben bírják el.

A termelés szakában történő adóztatásnál az adómegállapítás vagy a nyers anyag mennyiségéhez, vagy a gyártási eljárásnak az előállítandó termék mennyiségére következtetést engedő támasztópontjaihoz, vagy végre a kész gyártmány mennyiségéhez és minőségéhez igazodhatik. Ehhez képest a *nyersanyag-, a gyártási- s a gyártmány-adókat* szokták megkülönböztetni.

1. A *nyers anyag szerinti adóztatáshoz* csak akkor fordúlhat az adóigazgatás, ha a megadóztatandó fogyasztási tárgy termelésére fölhasznált nyers anyagot az előkészitő vagy tulajdonképi földolgozás végett kevés számú helyre (malátamalmokba, czukorgyárakba), nagy tömegekben szállitják, a szállítás könnyen ellenőrizhető, az adó a nyers anyagnak egyszerű megmérése útján — a minőség vizsgálata nélkül — állapitható meg s a kérdéses fogyasztási tárgy termelésére csupán egynemű vagy legalább nem sokféle nyers anyagot használnak. Az utóbbi kellék azért szükséges, mert a különféle nyers anyagokra szabandó adótételeknek olynemű megállapitása, hogy a bármely nemű nyers anyagból előállított minden termékre teljesen egyenlő összegű adó súlyosodjék, legyőzhetetlen nehézséggel jár.

A nyers anyag szerinti adókivetésnek jó tulajdonsága, hogy az adózási műveletet s ellenőrzést a termelési eljárás kezdetére, vagy a tulajdonképi termelést megelőző időpontra helyezi, ennélfogva a termelőt kevéssé háborgatja. Ha az ellenőrködő közegek már a termelés kezdetén győződnek meg a nyers anyag mennyiségéről, a termelés további szakaiban nem kénytelenek a termelő üzleti szabadságát korlátozni. Hátránya a szóban levő adóztatási módnak, hogy nem lehetvén tekintettel a nyers anyag minőségére, a silányabb nyers anyagot földolgozó termelőket aránytalanúl terheli, a selejtesebb minőségű nyers anyag értékesítését megnehezíti, tehát anyagtékozlásra vezet, sőt a kérdéses anyagnak jobb minőségben való termelésére kevésbbé alkalmas vidékek mezőgazdáit is megkárosítja. Azonkívűl, hogy a selejtesebb nyers anyagot földolgozó termelőket erősebben sujtja, a nyers anyag szerinti adómegállapitás más irányban is aránytalanságot okoz. Minthogy a nyers anyaghoz alkalmazkodó adó a termelőt a nyers anyag teljesebb kihasználására, vagyis arra serkenti, hogy az adott anyagból lehetőleg sok és értékes terméket nyerjen, a nagy vállalkozók a nyers anyag teljesebb kihasználását lehetővé tevő tökéletesebb gépeket és készülékeket szereznek be. Az adó eme hatásában közgazdasági szempontból nem volna ugyan semmi kivetni való, csakhogy a kisiparosok nem lévén képesek a tökéletesebb készülékeket beszerezni, az adó a kisiparosokat jobban nyomja s versenyzőképességüket gyöngiti. Végre, a nyers anyag szerinti adókirovásnál alig lehetséges a belső adó és behozatali vám közötti arányt, valamint a külföldre szállított

adótárgy után adandó adóvisszatérítés összegét pontosan és helyesen meghatározni.

2. A *gyártási adónál* az adóhatóság a gyártási eljárás bizonyos támasztópontjai, jelesűl a használatba vett tartók és edények űrtartalma, vagy a termelő készülékek termelőképessége s a termelési művelet időtartama szerint állapítja meg az adóösszeget. Ez az adóztatási mód nagyban és egészben ugyanoly megitélés alá esik, mint a nyers anyag szerinti adókivetés és még abban a további hibában is szenved, hogy az adómegrövidítés megakadályozása a termelés egész folyamára kiterjedő ellenőrzést tesz szükségessé. A gyártási adó is anyagpazarlásra ad okot, ez is meggyöngíti a kisiparosok versenyzőképességét, mivel a termelőt arra buzdítja, hogy az adó alá vett tartók és edények térfogatából minél rövidebb idő alatt lehetőleg nagy mennyiségű terméket állítson elő, a mit csak a nyers anyag egy részének föláldozásával érhet el, és mert a termelés folyamát gyorsító, drágább készülékeket csupán a nagyban termelő szerezheti be, ki a kisiparos irányában annyiban is előnyösebb helyzetben van, a mennyiben rendszerint jobb minőségű nyers anyagot használhat föl. Mivel a gyártási adó összege nem a valóságos, hanem csak a valószínű termékmennyiséghez alkalmazkodik, a belső adó és behozatali vám közötti aránynak, nemkülönben az adóvisszatérítési összegnek megállapítása ennél az adóztatási módnál is nehézséggel jár, s a mennyiben az adóköteles fogyasztási tárgyakat termelő gyárak termelőképessége a technika haladása s az új találmányok következtében folytonosan növekedik, az adó pedig nem idomúlhat mindig azonnal a tényleges termelőképességhez, a korábbi viszonyok szerint megállapított behozatali vám könynyen védővámmá s az adóvisszatérítés kiviteli jutalommá válhatik, a mely esetben még az is bekövetkezhetik, hogy az államkincstár az összes adóbevételt, sőt ennél többet is, adóvisszatérítésre kénytelen fordítani.

3. A *gyártmányadót* az adóhatóság a kész termék mennyisége és minősége, esetleg annak ára szerint veti ki. Minthogy a gyártmányadó a tulajdonképi adótárgyat rója meg és rendszerint a termék minőségére is kellő tekintettel van, arányosabb, mint a nyersanyag- s a gyártási adó. A gyártmányadó nem gyöngíti a kisiparosok versenyzőképességét, mert nem részesíti jutalomban a jobb nyers anyagot földolgozó vagy tökéletesebb gépeket és műeszközöket

használó nagy vállalkozókat; nem akadályozza a silányabb nyers anyag hasznosítását, nem vezet anyagpazarlásra és nem kényszeríti a termelőt a gyártási adó fönnállása mellett az adószabályokban foglalt, a termelési eljárás módját megállapító s a termelési műveletet lépten-nyomon háborító utasítások követésére, mivel az adókirovás nem veszi tekintetbe a nyers anyag nemét és mennyiségét, vagy a termelő készülékek működésének időtartamát, s az adókijátszás megakadályozása nem a termelési művelet egész folyamának részletes ellenőrzését, hanem csak az üzlet általános szemmeltartását és különösen annak biztosítását teszi szükségessé, hogy ne lehessen az adó alá eső gyártmányt az adó lefizetése előtt vagy legalább az adóközegek beleegyezése s a kincstár adókövetelésének biztosítása nélkül a gyári helyiségből elszállítani.

A gyártmányadót az is ajánlja, hogy rendszerint a fogyasztást közvetetlenűl megelőző időben fizetendő, tehát a termelő által teljesített adóelőlegezés rövid időre szól. Ezenfelűl, ha az adófizetés és az adótárgy eladása között rövidebb időköz fekszik, az adóáthárítás kevesebb akadálylyal találkozik, mint mikor az adótárgynak addig, a míg a fogyasztó birtokába jut, még a földolgozás szakán is át kell haladnia. Hozzájárúl a mondottakhoz, hogy a kivitel alkalmával visszatéritendő adóösszegnek igazságos és a kivitelnek úgy megjutalmazását, mint korlátozását mellőző kiszabása, valamint a behozatali vámnak a belső adóval való pontos arányba hozatala, a fogyasztási adónak gyártmányadó alakjában történő kirovása esetében semmi nehézséggel nem jár. Nem kell egyebet tenni, csak az adóvisszatérítés összegét a befizetett gyártmányadó összegében s a behozatali vám tételét a belső adó tételében megállapitani, s az adóvisszatérítésnek, valamint a behozatali vámnak jutalmazó, illetőleg megszorító hatása ki van zárva.

II. Az *elárúsításkor* a sok helyen és az egyes helyeken kis mennyiségben termelt, azaz azok a javak adóztatnak meg, a melyek a termelés szakában czélszerűen nem vonhatók adó alá. Azonban az adóztatásnak ezt az alakját a tömeges termelés tárgyaira is ki lehet terjeszteni. A szerint, a mint a törvény a forgalom másmás szakába helyezi az adózási műveletet, a szóban levő adóztatási módnak többféle fajtája van. Az adót ugyanis vagy akkor lehet beszedni, a midőn az adótárgyat a termelő a nagykereskedőnek engedi át, vagy a mikor az adótárgyat a nagykereskedőtől a kis-

kereskedő veszi át, vagy végre a midőn az adótárgy a fogyasztó kezébe jut.

Az elárúsítás szakában beszedett adónak az az előnye, hogy az adófizetést közel a fogyasztás idejéhez helyezi s a termelést az ellenőrzés terhétől fölmenti. Bizonyos határig az adótárgy minőségi külömbségeit is figyelembe veheti. Hátrányai: a forgalom háborítása, az elágazóbb ellenőrzés szüksége s a kezelés költségessége. Az ellenőrzésnek a területileg szétszórt összes elárúsító telepekre ki kell terjednie, s az adónak a nagy számú elárúsítótól történő beszedése az adóközegeknek sok teendőt ad. Az aránylag kevés helyen, de ezeken a helyeken nagy tömegekben termelt fogyasztási tárgyakat már csak azért is jobb a termelés szakában megadóztatni, mert a területileg szétszórt elárúsítás az ellenőrködő közegek figyelmét könnyebben kikerűlheti.

III. *Szállítás közben,* jelesűl a zárt községek sorompóinál, az adót bármely fogyasztási tárgy után be lehet szedni. Ezt a beszedési módot legszorosabb értelemben vett *akczizának,* másként *kapuadónak,* vagy *városi vámnak* szokták nevezni. A kapuadó tehát nem önálló fogyasztási adó, hanem csak a közvetett fogyasztási adók beszedésének egyik alakja. Ily módon természetesen csak a zárt városokban lehet a fogyasztási adókat beszedni. *Zárt városnak* az olyan várost nevezzük, a mely adóvonallal van körűlvéve. Az adóbeszedés a zárt városokban úgy történik, hogy a fuvarosok s általában a szállítók az adóköteles tárgyakat a sorompónál fölállított adóhivatalnál vagy adószedőnél nemükre és mennyiségükre nézve bejelenteni tartoznak, a mikor az adószedő kiveti és bárcza átadásával beszedi az adót. A posta, továbbá a vasútak és gőzhajók által szállított tárgyak után fizetendő adót maguk a szállító vállalatok szedik be. Ha a szállító a zárt városon csak keresztűlszállítja az adótárgyat, az adófizetés elmarad s az adóhivatal az adótárgyat arra az időre, a míg a város más sorompóján át ki nem szállíttatik, lepecsételéssel vagy más módon hivatalos zár alá helyezi, vagy pedig a szállítmányhoz az átszállítás idejére pénzügyőri kiséretet rendel.

Előnye a szóban forgó adóztatási módnak: alkalmazásának könnyűsége s az ilyképen beszedett fogyasztási adóknak más beszedési módok irányában való nagyobb eredményessége. Azonban a kapuadó nagy hátrányokkal is jár. Először is az alája tartozó város és a vidék közötti forgalomra lankasztólag hat és súlyos adótételek

mellett az illető város gazdasági fejlődését is veszélyezteti. Továbbá, csupán zárt városokban lévén alkalmazható, a zárt és nyílt községek között aránytalanságot okoz. Ha az adóvonallal körülvett városokban kapuadó alá eső tárgyakat a törvény a nyílt községekben más módon netalán szintén megadóztatja, vagy a kapuadó helyébe nyílt községekben fejadó vagy osztályadó szedését rendeli is el: a más nemű adóztatás súlya nem lévén a kapuadó terhével arányban, az ország különböző részeiben tényleg mégis teljesen eltérő hatású adók állnak fönn. Ezenfelül, ha nem akarja a törvény a zárt város területén termelt fogyasztási tárgyakat adómentességben s ezen tárgyak termelőit kiváltságos védelemben részesíteni, az adóvonalon belül termelt adóköteles tárgyaknak más módon való megadóztatásáról kénytelen gondoskodni, a mi részint új aránytalanságokat okoz, részint legyőzhetetlen akadályokba ütközik. A zárt város iparának fejlődése érdekében nagyon kívánatos, hogy a zárt adóterületre behozott és megadóztatott s onnan eredeti állapotban vagy földolgozása után más alakban ismét kiszállított tárgy után a megfelelő adóösszeg visszatéríttessék, a mi csak úgy vihető keresztül, ha a törvény az adóköteles czikkek eladásával és földolgozásával foglalkozó ipari vállalatokat a fejlődésüket akadályozó, nagyon terhes ellenőrzési szabályok követésére szorítja. Egy további hátránya a kapuadónak, hogy abban az esetben, ha a zárt város határában termelt földterményekre is kiterjed, a városi lakosok által űzött mezőgazdaság nem fejlődhetik szabadon; ellenkező esetben pedig nagyon bonyolúlt s visszaélések ellen biztosítékot mégsem nyújtó ellenőrző eljárásra van szükség. Hozzájárúl még a mondottakhoz, hogy az adókijátszásokat a kapuadó sem zárja ki, mivel a kisebb terjedelmű adótárgyak becsempészését a leggyűlöletesebb kémkedéssel járó ellenőrzés sem képes megakadályozni.

Alacsony műveltségi fokon, a midőn a városok s a vidékük közötti forgalom nem volt még annyira kifejlődve, a kapuadó hátrányai kevesbbé voltak érezhetők, és hajdanában a kapuadó nemcsak adó, hanem a szolgáltatás és ellenszolgáltatás elvén alapúló illeték jellegével is bírt. A bekerített városok régente különös ótalmat nyújtottak a lakosságnak, a mely ótalomért az államkincstár, illetőleg a város méltán ellenszolgáltatást követelhetett. Azonban a mai viszonyok között nincs értelme, hogy az állam némely város lakosságát az általános adókon kívül még az ország egyéb részeiben nem létező adókkal is megterhelje.

A kapuadó községi czélokra a legtöbb állam nagyobb városaiban ma is használatban van. Mint az állami fogyasztási adók egy részének beszedési módja *Franczia-* és *Olaszországban* van legjobban kifejlődve; ezen a két államon kívül a *délnémet államokban, Ausztria* nagyobb városaiban és *Magyarország* három zárt városában, ú. m. Budapesten, Pozsonyban és Zágrábban áll fönn.

IV. Az *átalányrendszer* abból áll, hogy a pénzügyi igazgatás akár a községre, akár az adó alá vont tárgyak termelőire vagy eladóira a termelendő, illetőleg elárúsítandó adóköteles tárgyak valószínű mennyisége szerint, majd szabad egyezkedés útján (ebben az esetben *adómegváltás* a neve), majd pedig egyoldalúan megállapított (ez az ú. n. *ráutalási rendszer) átalányösszeget* ró, melyet közvetetlenűl a községtől, illetőleg a termelőktől vagy eladóktól szed be. Előnye, hogy a kezelési költséget apasztja s az adóköteles termelőket vagy eladókat az ellenőrködés zaklatásaitól megszabadítja. De a mennyiben a termelés vagy kelendőség tényleges terjedelme előre ki nem nyomozható, az átalányrendszer vagy a kincstárt, vagy az adóköteleseket károsítja meg. Ezenfelűl a kedvezőbb űzleti viszonyok között levő adóelőlegezők kevésbbé érzik a rájuk rótt átalányösszeg terhét, a mi egyesekre nézve kedvezést, másokra nézve pedig túlterhelést von maga után.

Minthogy az átalány szerinti adóztatás az adókirovást csak a termelés vagy kelendőség valószínű terjedelmére alapítja, a valószínűségi adatokra támaszkodó becslés pedig rendszerint az államkincstár megrövidítésével végződik, a szóban levő adóbeszedési mód csupán a kis vállalatokra, illetőleg azokra a kisebb községekre nézve ajánlatos, a melyeknél a tökéletesebb adóztatási mód keresztűlvitelével járó költségek az adóbevétel oly nagy részét emésztenék föl, hogy a tökéletesebb adóztatás a kincstárnak vagy semmi tiszta bevételi többletet nem szolgáltatna, vagy a pénzügyi eredményt csak oly csekély összeggel emelné, a melynek kedvéért nem volna érdemes a tökéletesebb adóztatásnak a súlyosabb adóban s az űzleti szabadság megszorításában nyilatkozó — végső hatásában szintén az adóviselők által megtérítendő — tehertöbbletét a fogyasztókra róni.

V. *Bélyegjegyek* fölragasztásával avagy bélyegjelzéssel a naptárakra, hírlapokra, folyóiratokra és játékkártyákra vetett adókat szokták beszedni. *Oroszországban* s az *Északamerikai Egyesült-Államokban* a dohánygyártmány-adót, sőt *Észak-Amerikában* a szeszes-

italokra rótt adót is bélyeg alakjában szedik be. A bélyeg tehát épen úgy, mint az illetékeknél és forgalmi adóknál, a fogyasztási adóknál is csak beszedési mód és nem önálló adónem.

VI. Az *engedélyi díjakat*, helyesebben engedélyi adókat, az állam az adóköteles tárgyak (pl. dohánygyártmányok, szeszes italok, lőpor) termelésének vagy elárúsításának jogosítványa után szedi úgy, hogy rendszerint nem önálló adó, hanem a közönséges fogyasztási adón kivűl fizetendő mellékszolgáltatás természetével bírnak. Az engedélyi adók kiváltképen az angol, franczia, orosz és éjszakamerikai fogyasztási adók rendszerében játszanak szerepet.

VII. Jobb adóztatási mód hiányában egyik-másik fogyasztási adót *személyi adó* alakjában, azaz úgy is be lehet szedni, hogy a törvény a fogyasztási tárgy megadóztatása helyébe magukra a fogyasztókra egyenes adót ró. Ennek a beszedési módnak vagy az a czélja, hogy a némely községben más módon (pl. a zárt városokban kapuadó alakjában) beszedett adót pótolja, vagy pedig az, hogy a tulajdonképi fogyasztási adó kivitelének nehézségeit mellőzhetővé tegye. A törvény a személyi adót vagy egyenlő tétellel, tehát mint *fejadót*, vagy az adózók foglalkozása s átlagos vagyoni helyzete szerint változó adótételekkel, tehát *osztályadó* gyanánt léptetheti életbe. A fejadó teljesen figyelmen kivűl hagyván a fizetőképességet, szót sem érdemel. Az osztályadó sem pótolhatja a fogyasztási adót, mivel nem a fogyasztást, hanem az osztályozás alapjáúl vett támasztópontokat, azaz a foglalkozási és vagyoni tulajdonságokat sujtja. Ezenfelűl az ilyen alakban foganatba vett fogyasztási adó az ideiglenesen belföldön tartózkodó idegenekre ki nem terjeszthető.

A részint mostanában, részint régebben legjobban elterjedt közvetett fogyasztási adók: a hús-, liszt-, dohány-, só-, bor-, sör-, szesz-, czukor-, hírlap-, naptár- és játékkártya-adó. A dohány- és sóadót az egyedárúságoknál vettük bírálat alá. A többit az alább következő §§-okban tárgyazzuk.

67. §.

A húsadó.

A húsadót azzal szokták védelmezni, hogy tárgya nem föltétlenűl szükséges élelmi szer, ennélfogva a húsfogyasztás adózóképes-

ségre vall. Habár a hús azok közé a tápszerek közé tartozik, a melyekből a tehetősebb polgárok aránylag többet fogyasztanak, arra való tekintettel, hogy a húsfogyasztás az emberi erő és egészség föntartására szolgál, a húsadót még sem pártolhatjuk. Némelyek azt javasolják, hogy a silányabb húsfajták (névszerint a birka- és kecskehús) az alsó osztály érdekében alacsonyabb adótétellel rovassanak meg. Mivel azonban a közegészségügy s a nemzetgazdaság érdeke azt sürgeti, hogy a munkásosztály a nagyobb táperővel bíró marhahúshoz is hozzáférhessen, a húsadó egyáltalában nem helyeselhető.

A vagyonos osztály által fogyasztott húsfajták (szárnyas állatok, vadak, halak) ugyan tisztán élvezeti javaknak tekinthetők, de az ellenőrzés nehézségei miatt nyílt községekben épen ezeket majdnem lehetetlen megadóztatni. És ez is a húsadó ellen szól. A míg a gazdagok a fizetőképességre következtetést engedő finomabb húsnemek fogyasztásával kikerülik a húsadó terhét, addig a szegény ember azért kénytelen adózni, mert egyik elsőrendű szükségletét elégíti ki. Az állattenyésztési termékek ára a gazdasági műveltség fejlődésével a nélkűl is egyre emelkedik s így a húsadó a néptáplálkozásnak mindig sujtóbb akadályává válik. Egyik további fogyatékossága a húsadónak, hogy a városi lakosság több húst fogyaszt, mint a falusi népesség, ennélfogva a húsadó egyenlőtlenűl hat.

Az adóbeszedés vagy *kapuadó* alakjában, vagy az *állat levágása alkalmával* történhetik. A kapuadó, a mely különben is egyedül zárt városokban állhat fönn, a zárt községek lakosságának aránytalan megterhelésére vezet. — Az állat levágásakor történő adóbeszedés esetében majd a *darabszám,* majd a *súly* lehet az adóegység. A *darabszám szerinti* megadóztatás egyszerűbb, kevésbbé költséges és annyiban a belterjes állattenyésztést is előmozdítja, a mennyiben a súlyosabb és könnyebb állatokat egyenlő nagyságú adóval terheli, de aránytalan, mivel a csekélyebb értékű s az értékesebb állat után egyenlően súlyos adót kell fizetni. Ennélfogva a darabszám szerint kivetett adó a silányabb állatokat tenyésztő vidékeket és gazdákat egyenlőtlenűl terheli. Leghelyesebb, ha a törvény egyesítve ezt a két adóbeszedési módot, az állatokat bizonyos faj- vagy súly-osztályok szerint különböző adótételekkel rója meg és megengedi, hogy az adóköteles a súly szerinti adóztatást kívánhassa. A darabszám szerinti adótételben foglalt adónak, tekintettel a fogyasztásra nem

alkalmas testrészekre, a súlyegységre vetett adóval lehetőleg egyenlőnek kell lennie. Az adó biztosítására az adóköteles állatnak a levágás előtt teljesítendő bejelentése szolgál. Az adó a darabszám szerint történő kirovásnál a *bejelentéskor* és a súly szerinti kivetésnél a *hús fölmérése után* rovandó le. Az olyan községekben, hol közvágóhidak léteznek, a fölügyelet nem nehéz. Azonban faluhelyen, a hol épen a jobbmódú gazdák legalább borjút, juhot és sertést gyakran maguk vágnak, minden egyes háztartást ellenőrzés alá kellene venni. Ezt csak az *adómegváltási rendszerrel*, esetleg kisebb községekben a húsadónak *osztályadó* alakjában történő beszedésével lehet kikerülni.

Fönnáll a húsadó *Magyarországon*, *Ausztriában*, *Hollandban* és *Görögországban*. *Bádenben* csak a nagy vágómarha, *Szászországban* pedig a sertések s a nagy vágómarha esnek adó alá. *Poroszországban* és *Württembergben* a húsadót csak községi czélokra szedik. *Francziaországban* a síkföld adómentes, és a húsadó csak mint az «*octroi*» (kapuadó) egyik része áll fönn. — *Magyarországon* és *Ausztriában* a húsadóra nézve lényegileg egyenlő szabályok vannak érvényben. Az adót a zárt városokban *kapuadó* alakjában szedik be. *Adótárgyak:* nagy és fiatal marha, juhok, kecskék, sertések, fris, besózott, füstölt és páczolt hús, szalámi, kolbász, szalonna, *Ausztria* zárt városaiban ezeken kívül a vadhús, házi és vadszárnyasok, halak és teknős állatok és Budapesten a házi és vad-szárnyasok és vadhús. Az adótarifa úgy nálunk, mint Ausztriában az állatfajok és három helységosztály (20.000-nél több lakos, 10.000—20.000 lakos, 10.000 és ennél kevesebb lakos) szerint olyképen van összeállítva, hogy az első osztályba tartozó helységek kétszer akkora adótételek alá esnek, mint a harmadik osztályba sorozottak. Az adót nyílt helyeken a mészárosoktól, hentesektől, húskereskedőktől s azoktól szedik be, a kik saját szükségletükön felül legalább részenként mások számára vágnak marhát. A saját fogyasztásra, lakodalmakra s egyéb népünnepélyekre anélkül levágott marha, hogy a húsnak egy része árúba bocsáttatnék, adómentes. Az adó, ha a húsneművel kereskedő iparos vágja le az állatot, továbbá a faggyúnyerés czéljából vagy abból a czélból levágott állat után, hogy a hús másoknak elárúsíttassék, a levágandó állatok darabszáma szerint rovatik ki; ha pedig valaki az adómentesen levágott állat egyes részeit elárúsítja, vagy a bármely czímen adózatlanúl maradt húst más beszedési körbe szállítja, valamint akkor is, ha valaki az egyik beszedési körből oly beszedési körbe szállít húst, a mely nagyobb adó alá esik, a hús súlya szerint szabatik meg. Az adó fizetésére kötelezett iparosok üzletüket és üzleti helyiségeiket előzetesen bejelenteni tartoznak. Az adókötelesek adó alá tartozó marhát mindaddig le nem vághatnak, illetőleg húst üzleti helyiségükbe nem szállíthatnak, míg az adót le nem fizetik. Az adót nyílt községekben részint a községgel vagy az adókötelesek összeségével létrejött egyézség alapján *áta-*

lány-összegben, részint *haszonbérbe adás útján*, és ha a bérbeadás nem sikerűl, a községre történő *ráutalás*, esetleg *kinestári kezelés* útján szedik be.

68. §.

A lisztadó.

Nincs adónem, mely az igazságos adórendszer sarkalatos elveit jobban kigúnyolná, mint a lisztadó. A lisztadó gazdagot és szegényt egyenlően sujt, mert kenyérre minden embernek szüksége van. Sőt a gazdag a lisztet inkább nélkülözheti, mint a szegény, ki egyéb élelmi czikkek hijján leggyakrabban egyedűl kenyérre van szorítva. Tehát a kenyér megadóztatása a szegénység megterhelése. A lisztadó a fejadónál is igazságtalanabb, mivel a belűle eredő bevételhez az adóköteles rendszerint annál nagyobb jutalékkal járúl, minél szegényebb. Azt szokták ugyan mondani, hogy a gazdagokat más fogyasztási adók, névszerint a czukoradó, a finomabb fűszerekre és fényüzési czikkekre vetett vámok jobban érik; azonban nem kell szem elől téveszteni, hogy a míg a kenyér a szegény ember fogyasztásának legfőbb tárgya, addig a gazdagok fogyasztásának aránylag nagyobb része adómentes. A lisztadó a vagyontalan osztály tagjait is különböző arány szerint éri, mert a több tagú családdal bíró embert erősebben terheli. Ezekhez járúl még, hogy a lisztneműek fogyasztása az országrészek szerint is nagyon különböző terjedelmű, ennélfogva a lisztadóban foglalt teher vidékenként is egyenlőtlenűl oszlik meg.

A lisztadó beszedése *kapuadó* alakjában, ennek az adóztatási módnak általános hátrányait vonja maga után. A lisztadó másik alakja: az *őrlési adó*, mely a malomba őrlés végett vitt gabonára vettetik. Az adókijátszás megakadályozása czéljából a malomüzlet hatósági engedélyhez van kötve, a malmok pénzügyőri fölügyelet alatt állnak, a kézi malmok használata tilos és a molnárok gabonát őrlésre csak az adóbárcza előmutatása után fogadhatnak el. De ha még oly terhes az ellenőrzés, az adómegröviditésnek nem lehet elejét venni. Az adókijátszás csak úgy volna megakadályozható, ha minden egyes malom állandóan fölügyelet alatt állna. Ez pedig az egész adóbevételnél nagyobb kezelési költséget okozna. Sőt még így sem volna az adómegrövidítés kizárva, mert a falusi népesség szükségletét kézimalmok és mozsarak használatával is födözheti.

És ha az előadottakhoz még hozzáadjuk, hogy az őrlési adó a malomüzletet s ezzel együtt a földmívelést és forgalmat is lenyügözi, a lisztadót a legkárosabb adónemek közé számíthatjuk.

Poroszország nagyobb városaiban a kincstár az 1874-ik év végéig a kisebb városokban és községekben alkalmazott osztályadó helyébe húsvágási és őrlési adót szedett, azonban az 1873. május 25-ki törvény az 1875-ik évtől kezdve mind a két adót eltörölte és valamennyi városra nézve az osztályadót hozta be. Ettől az időtől kezdve a húsvágási adó csupán községi czélokra szedhető s az őrlési adó községi adó gyanánt sem használható. — *Olaszország* a kormány s a törvényhozó testület közt éveken át tartott egyenetlenségek után az őrlési adót csak az 1883-ik évben törölte el. Fönnáll még a lisztadó *Ausztria* zárt városaiban, melyekben a lisztre, gabonára, hüvelyes veteményekre, burgonyára, tűzifára, takarmányra stb. vetett állami adókat *kapuadó* alakjában szedik be.

69. §.

A boradó.

MALCHUS: I. 68. §.; LOTZ: III. 366. l.; BIERSACK: 245. l.; RAU: II. 433. §.; HOCK: 176. l.; UMPFENBACH: 302. l.; STEIN: 4-ik kiad. II. 243. l.; EHEBERG: 340. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 427. l.; SCHALL: Schönberg kézikönyve II. kötetében, 327. l.; LEHR: Schönberg kézik. 3-ik kiad. III. 381. l.; MÜLLER: Zur Weinbesteuerung. Tübing. folyóirat, 1890.; HECKEL: Wein und Weinsteuer. Handwörterb. der Staatswiss. VI. köt.; KOCK: Zur Kritik der Weinsteuervorlage. Mainz, 1893.; KITTEL: Die Besteuerung des Weines in Deutschland. München, 1896.

Ha az állam nem nélkülözheti a fogyasztási adókat, egyik legkevésbbé kifogásolható nemük a bor s általában a szeszes italok után fizetendő adó. Habár a szeszes ital a legtöbb szegény embernek mindennapi szükséglete, mégis nem csupán táplálkozási, de egyúttal élvezeti és nem nélkülözhetetlen czikk, melynek fogyasztásából adózóképességre lehet következtetni. És mivel a szeszes italok fogyasztása a jólét emelkedésével s a népesség szaporodásával egyre növekedik, a rájuk vetett adók financzpolitikai szempontból is nagyon alkalmas bevételi eszközt szolgáltatnak. Ebből magyarázhatjuk meg, hogy a szeszes italok után szedett adó egyike a legrégibb fogyasztási adóknak s a legtöbb állam fogyasztási adói közt ma is a legelső helyet foglalja el.

Borterméléssel nem bíró országban a boradó nagyon egyszerűen, t. i. *vámolás* útján szedhető be. Azonban a belföldi bor ará-

nyos és biztos megadóztatása a legnehezebb föladatok közé tartozik. A bortermés mennyisége és minősége az időjárás szeszélyeitől függ, ennélfogva az évi termés mennyisége és minősége nagy ingadozásnak van alávetve. A bor jóságára a természeti erőkön s a szüretelés módján kívül a bornak későbbi kezelése is nagy befolyást gyakorol. Készitése és eladása nincs aránylag kevés számú, tehát könnyebben ellenőrizhető vállalatokban összepontositva. A bornagykereskedők a legtöbb országban inkább csak a külföldi borok forgalmát közvetítik. A hazai borokat a jobbmódú fogyasztók rendszerint egyenesen a termelőktől szerzik be. A szőlősgazdák nemcsak eladásra, hanem helyenként túlnyomóan saját fogyasztásra is termelnek. A saját fogyasztást, valamint a bornak közvetetlenűl a termelőktől történő beszerzését nagyon nehéz ellenőrizni. Nehány évtíz óta a műbor gyártása is nagyon el van terjedve, tehát arról is gondoskodni kell, hogy a bortermelők érdekét különben is nagyon megkárosító mesterséges bor adózatlanúl ne maradjon. Egy további akadály, hogy a bor minősége és értéke számtalan fokozatokat mutat, melyeket — ha a törvény érvényt kíván szerezni az igazságos tehermegosztás elveinek — az adókirovásnál nem szabad figyelmen kívül hagyni; a minőségnek, illetőleg értéknek meghatározása pedig költséges, meglehetősen zaklató s a czélt még sem teljesen biztosító ellenőrzési rendszabályokat tesz szükségessé. Mindez rendkívül megnehezíti a boradó arányos és következetes kirovását.

Mivel a gyümölcsbort a közönséges minőségű szőlőbortól nehéz megkülönböztetni és gyakran a szőlőbor vegyítésére használják, a boradóval bíró legtöbb állam a gyümölcsbort is megadóztatja. Minthogy a gyümölcsbor fogyasztása csekélyebb adózóképességre mutat, a szőlőbor adójánál mérsékeltebb tétellel terhelendő.

A boradó-törvények (a *württembergi* törvény kivételével) többé-kevésbbé abban a közös hibában szenvednek, hogy a bor minőségére nincsenek tekintettel, minek következtében a közönséges fajtájú borokat fogyasztó alsó osztályt viszonylagosan jobban sujtják. Ezen legalább némileg azzal segíthet a törvényhozó, ha a bor értéke szerint emelkedő adótételeket léptet életbe. Ilyképen a nagyon is kirívó aránytalanságot megszüntetheti. Teljesen persze még ezen az úton sem lehet az egyenlőtlenséget kikerűlni, mivel ha még annyi is az adótétel, a nagyon különböző értékfokozatokat lehetetlen közöttük helyesen megosztani. Minthogy azonban a hiányos arányosság a tel-

jes aránytalanságnál kisebb baj, az értékfokozatok szerint kivetett adó a teljesen egyenlő adótétel fölött elsőséget érdemel. Ha a kincstár az elárúsítás szakában szedi be az adót, az adótétel a vételárhoz alkalmazkodhatik. A vevő, egyetértve az eladóval, a ténylegesnél kisebb árat jelenthet ugyan be, de a valótól nagyon eltérő bevallásokat maguk az adóközegek is fölfödözhetik. A *termelési adónál*, azaz abban az esetben, ha az adót a termelő előlegezi, az adótételek a *szőlőhegyek fekvése* szerint szabhatók meg. Némelyek a *szesztartalom* — a mustnál a *czukortartalom* — szerint történő adókirovást javasolják. De a szesz-, illetőleg czukortartalom nem biztos ismertetőjele a bor minőségének, és az egyenlő szesz- és czukortartalommal bíró borok egyéb tulajdonságaik különféleségénél fogva nagyon különböző értéküek.

A mi a boradó mértékét illeti, a bortermelő és nem bortermelő, illetőleg a bortermelésre csak kevéssé alkalmas országok között különbséget kell tennünk. Oly országokban, a melyek nem bírnak nagyobb arányú bortermeléssel, a boradó jelentékenyen súlyos lehet, mert ezekben az államokban a bort csak az igazán módos osztályok fogyasztják.

Az adóbeszedésnél arra helyezendő a fősúly, hogy az adózási művelet lehetőleg kevéssé akadályozza a forgalmat. A *kapuadó* már ennél az oknál fogva sem ajánlható. Beszedhető ezenfelül a boradó: 1. mint *termelési adó* a termelőtől; 2. az *adásvétel* alkalmával, és pedig vagy az eladó termelőtől és nagykereskedőtől, vagy a vevőtől, t. i. a korcsmárosoktól s a bort nagyobb mennyiségben vásárló magánfogyasztóktól.

I. A *termelési adót* kétféleképen, t. i. vagy az átlagos, vagy a tényleges termés mennyisége szerint lehet megállapítani. A *termés átlaga* szerinti adómegállapítást a kezelés egyszerűsége ajánlja. Csakhogy mivel a termés mennyisége és minősége az egyes években nagyon változó, a középtermés meghatározása nagy nehézséggel jár. Elvi hátránya, hogy a termelőt a jó és rossz termésű években egyenlő összeg fizetésére kötelezi, a mi az olyan szőlősgazdáknál, a kik kizárólag vagy túlnyomóan szőlőmívelésből tartják fönn magukat, gyakran az adóbeszedést is lehetetlenné teszi. A *tényleges termés* szerinti adókivetésnél a termelők a must mennyiségének bejelentésére kötelezendők. A bevallás hűségének ellenőrzésére a készlet fölvétele és a fölvett készletnek a kérdéses területről várható, esetleg a helyi

viszonyokkal ismerős szakértők meghallgatásával meghatározandó, valószínű terméssel történt összehasonlítása szolgál. Az új bor pinczébe helyezése csak a termés fölvételét, illetőleg az adó befizetését tanúsító igazolvány kézhez vétele után engedhető meg. A külföldre szállított bor után a megfelelő adóösszeg visszatérítendő.

Jó oldala a termelési adónak, hogy a termelő és borkereskedő saját fogyasztását is éri. Ellenben a műbort szabadon hagyja és ez által a borgyártást jutalomban részesíti. Egy másik fogyatékossága, hogy a bor minőségét a szőlőknek fekvésük szerinti osztályozása esetében sem veheti kellően figyelembe, mivel az egyenlő fekvésű szőlők bortermése is nagyon különböző minőségű. Azután, a termelési adó a termelőkre és kiváltképen a kisebb szőlősgazdákra nézve annyiban nyomasztóvá válhatik, a mennyiben a termelők gyakran csak évek múlva kapják vissza az előlegezett adót. Ezenfelűl a szegényebb sorsú termelők a rájuk rótt adót gyakran csak úgy fizethetik le, ha termésük egy részét szükségáron elfecsérlik. Az államkincstár szempontjából legnagyobb hátránya, hogy az adókijátszásokat a legszigorúbb ellenőrzéssel sem lehet megakadályozni.

II. Jobb tehát az adózási műveletet az *adásvételhez* kapcsolni. Az adót vagy az *eladótól,* t. i. a termelőtől és nagykereskedőtől lehet beszedni, mielőtt a bort a vevőnek átadná, vagy pedig a *korcsmárosokat* és a bort nagyobb mennyiségben vásárló *magánszemélyeket* lehet az adó lefizetésére kötelezni, mielőtt a bort saját pinczéjükben letennék. Az előbbi esetben az eladó, az utóbbi esetben a vevő a hordók és boredények számát, továbbá a bor mennyiségét és vételárát s az elszállítás, illetőleg a letétel idejét és helyét bejelenteni tartozik. A bejelentés alapján az adóközeg fölveszi a borkészletet és kiveti az adót. Az elszállítás, illetőleg pinczébe helyezés csak az adó befizetését tanúsító bárcza kézhez vétele után történhetik. A törvénynek el kell rendelnie, hogy szőlőczefrét, mustot és bort csupán nyílvános útakon és csakis nappal szabad szállítani. A szállítás az adókijátszások megnehezítése végett csak az adóhatóság által kiállított kisérő levéllel engedendő meg. Ha nem akar az adóigazgatás az adómegrövidítéseknek szabad útat hagyni, a termelők és borkereskedők, illetőleg a vevőnél történő adóbeszedés esetében a korcsmárosok és magánfogyasztók pinczéinek időnkénti megvizsgálásától sem kell visszariadnia. Minthogy egy és ugyanazt a bormennyiséget igazságosan csak egyszer lehet adó alá venni, azt a

bort, a melyet a szőlősgazda borházából pinczéjébe, vagy a saját pinczéjéből a borkereskedő pinczéjébe, továbbá, a melyet egyik borkereskedő a másikhoz, valamint ugyanaz a birtokos egyik pinczéjéből a másikba szállít, nem kell megadóztatni. Azonban a termelők, kereskedők és pinczebirtokosok az elszállítás, illetőleg a pinczébe helyezés bejelentésének kötelezettsége és az adókijátszások megakadályozását czélzó, sokszor nagyon nyomasztó ellenőrzési szabályok terhe alúl ezekben az esetekben sem menthetők föl.

A borkészlet fölvételekor a borseprő és azon mennyiség fejében, a mely forrás, párolgás és apadás folytán veszendőbe megy, bizonyos százalékot le kell számítani.

A külföldre szállított bor szabadon hagyandó. Ha pedig az adó már lefizettetett, ennek igazolása után a megfelelő adóösszeget vissza kell téríteni.

Az *adásvételhez kapcsolt adóbeszedésnek* a termelési adó irányában azonfelül, hogy közvetetlenűl nem gyakorol a szőlőmívelésre káros befolyást s a mesterségesen készített bor fogyasztását is éri, az a jó tulajdonsága van, hogy az adókijátszás nagyobb nehézsége és a borfogyasztásnak a bortermésnél kisebb ingadozása következtében biztosabb és állandóbb bevételt szolgáltat. Hátránya, hogy a borkereskedőket, korcsmárosokat és magánfogyasztókat zaklató ellenőrzés alá veti. Ez a hátrány csakis az átalányozási rendszerrel kerülhető ki, mely azonban a kincstár károsítását okozza. Az elárúsítás szakában történő adóbeszedésnek egyik további hátránya, hogy a termelő és borkereskedő fogyasztását szabadon hagyja; már pedig az osztó igazság és teherviselési egyenlőség azt kivánnák, hogy a saját fogyasztás is adó alá kerűljön. A saját fogyasztás megrovása még akkor sem vihető keresztűl, ha a törvény a termelőket és kereskedőket az eladásra szánt borkészletüknek külön pinczékben való tartására s a lerakott és elszállított bormennyiségről pontos följegyzések vezetésére kötelezi, mert az adóközegek ellenőrködését könnyen kijátszhatják. Ennek a hátránynak mellőzése végett némelyek azt javasolják, hogy a termelők és borkereskedők háztartásuk nagysága szerint bizonyos átalányösszeg fizetésére köteleztessenek. De ez is kevés sikert igér, mivel az, hogy fogyasztanak-e a kérdéses személyek saját pinczéjükből bort, és ha igen, mennyit, egyedűl bevallásuk alapján volna megállapitható, s így az adófizetés tisztán jószántukra volna bízva.

Néhány államban az italmérők s általában a bort kis mértékben elárúsító személyek az általános boradón kívül a kimért, illetőleg kis mértékben elárúsított bor mennyisége vagy a kimérésből befolyó bevétel összege után külön *italmérési adót* is fizetnek. Ennek a külön adónak szedését azzal szokták megokolni, hogy a bort nagyobb mennyiségben vásárló magánfogyasztó a boradót a hosszabb ideig tartó fogyasztásért jóval előre lefizeti, ellenben a korcsmáros az adót rövid idő alatt nyereséggel visszaszerzi, és hogy az italmérési adó a csapszéki élet terjedését akadályozza. Ezek az okok azonban nem elégségesek az italmérési adó igazolására. A korcsmáros üzleti nyeresége után iparadót fizet, és a bornak literenként 6—8 fillérrel való megdrágulása nem csökkenti a korcsmákat látogató személyek számát. Ezenfelűl az italmérési adó kiváltképen az alsó osztályokra súlyosodik. A kevésbbé jómódú ember hordószámra nem szerezhet be bort és otthon már csak a szükséges helyiség hiánya miatt sem tarthat nagyobb borkészletet, tehát kis mértékben való vásárlásra van szorítva, a míg a nagyobb mennyiségben vásárló vagyonos polgár kikerűli az italmérési adót.

Angliában, mint nem bortermelő országban, nincsen belső boradó. A bor megvámolás alakjában esik adó alá. A bort kis mértékben eladók üzletük terjedelméhez képest 2—10 f. st. évi engedélyi adót tartoznak fizetni.

Francziaországban az 1900. év végéig különféle adózási alakokból alkotott nagyon szövevényes, kombinált adórendszer volt érvényben. Ha a bort nagyban, egyenesen a termelőtől vagy nagykereskedőtől magán személy vásárolta, a vevő *forgalmi adót (droit de circulation)* fizetett, mely tekintettel az abban a départmánban átlag fogyasztott bor értékére, a hová az adótárgy szállíttatott, háromféle fokozatban volt megállapítva. A départmánok e czélból három osztályba voltak sorozva s az adótétel 1 hektol. után 1, 1½ és 2 frankot tett. Ha a bort a termelő vagy nagykereskedő borkimérőnek adta el, *kiskereskedelmi adó (droit de détail)* alá esett, mely a kimérési ár után 12½%-ban volt megszabva. Ha a bor oly községbe érkezett, a melynek népessége 4000-nél nagyobb, a droit de circulation-on, illetőleg a kiskereskedelmi adón kívül még *beviteli adó (droit d'entrée)* volt fizetendő, mely a départmánok három osztályának mindegyikében különböző, az illető község népessége szerint hét fokozatban emelkedő tételekkel rovatott ki. A magánosoknak a termelő vagy nagykereskedő által 25 literen alúli mennyiségben szállított bor nem *droit de circulation*, hanem szintén a 12½%-os *détail-adó* alá esett. A droit de circulation és a droit de détail együtt soha nem volt fizetendő. A 10.000 és ennél több lakossal bíró községekben a droit d'entrée és a droit de détail helyébe az ú. n. *taxe unique* (egyetlen adó) szedetett, melynek fakultative a 4000—10.000 népességű községek is alávethették ma-

gukat. A «taxe unique» a beviteli adó háromszorosát meg nem haladhatta. Párisban és Lyonban a «*droit de remplacement*» (helyettesítő adó) állott fönn, mely a droit de circulation-t, a beviteli és a détail-adót, valamint a borkimérők által egyéb helyeken fizetett engedélyi díjakat is egyesítette magában és hektoliterenként a szőlőbor után Párisban $8^{1}/_{4}$ frank s a gyümölcsbor után $4^{1}/_{2}$ frankban, Lyonban pedig a szőlőbor után 7·77 és a gyümölcsbor után 2·65 frankban volt megállapítva. — Az 1900. évi deczember 29-iki törvény a boradót egyszerűbb alapra helyezte és tetemesen mérsékelte. Ez a törvény a *kiskereskedelmi*, a *beviteli*, valamint az *egyetlen adót* eltörölte; a *forgalmi adót* továbbra is föntartotta s a kis mértékben elárúsítók részére szállított borküldeményekre is kiterjesztette. Az adótétel egy hektoliter szőlőbor után $1^{1}/_{2}$ frankot, egy hliter gyümölcsbor és méhsör után pedig 0·8 frankot tesz. A borkereskedők és italmérők a község népességéhez alkalmazkodó, súlyos évi engedélyi adót fizetnek.

A *Német Birodalom* területén boradó csak Württembergben, Bádenben és Elszasz-Lothringiában áll fönn. *Württembergben* egyedűl a korcsmárosok és azok a borkereskedők és magánosok adókötelesek, kik bort 20 liternél kisebb mennyiségben adnak el. Az adótétel a kimért borért befolyó bevételnek 11%-a. Ezenfelűl a korcsmárosok öt fokozatban 1—8 márkáig emelkedő évi engedélyi adót tartoznak fizetni. — *Bádenben* a korcsmárosok s a bort nagyban vásárló fogyasztók a pinczébe tétel előtt egy hektoliter szőlőbor után 3 márkát, gyümölcsbor után 0·90 márkát fizetnek. Ezenfelűl a korcsmárosok egy hektoliter szőlőbor után 2 m., és 1 hektoliter gyümölcsbor után 0·60 m. italmérési adó alá esnek. A termelők és borkereskedők pinczéi adómentesek. A kereskedő saját fogyasztása után 18 márkát és 18-ik életévét meghaladott, a finemhez tartozó minden egyes asztaltársáért 3·6 m., a nőnemhez tartozó asztaltársáért pedig 1·8 márkát köteles fizetni. A kereskedők pátensilleték czímén évenként 12 márkát fizetnek. Az 1892. év óta a műbor külön adóval van megterhelve. A borgyárosok 50 márka évi engedélyi adót és 1—1 hektoliter műbor után 6 márkát fizetnek. Ezenfelűl a műbor az általános fogyasztási adó s a rendes italmérési adó alá is esik. — *Elszasz-Lothringiában* az eladás alkalmával 1 hektoliter szőlőbor után $1^{1}/_{2}$ márkát, a gyümölcsbor után pedig 0·80 márkát szednek. Az adót az eladók, de a korcsmárosok részére történő szállításoknál a vevők fizetik. A borkereskedők és korcsmárosok az űzlet terjedelme szerint emelkedő, nagyon súlyos évi engedélyi adóval vannak megterhelve. — A *Német Birodalom* egyéb részeiben a belföldi bor adómentes, a mi nagy hézaga az ottani fogyasztási adók rendszerének, mivel annak, hogy a borfogyasztók adómentesek, ellenben a sör- és szeszfogyasztók eléggé súlyos adóval vannak megróva, annál kevésbbé lehet okát adni, mert Németországban csak a vagyonos osztály fogyaszt bort.

Magyarországon és Ausztriában a boradót zárt városokban kapuadó alakjában és nyílt községekben az adótárgy mennyiségének s a pinczébe helyezés idejének bejelentése alapján a népesség száma szerint változó, azonban a bor értékétől függetlenűl csakis az adótárgy mennyiségére rótt adótételek szerint a borkereskedőktől, a bort nagyban vásárló fogyasztóktól, italmérők-

től, a bort kis mértékben elárúsítóktól s a szőlőbirtokosoktól szedik be. *Ausztriában* a korcsmárosok az eladási ár után külön italmérési adót is fizetnek. Az italmérési jövedék hatályba lépésétől, azaz az 1890-ik év elejétől kezdve az 1892-ik év végéig a kimért vagy kis mértékben elárúsított bor nálunk is külön italmérési adóval volt megterhelve, mely az eladott bor mennyiségéhez igazódott. Az 1892. XV. t.-cz. a kezelés egyszerűsítése, a többszörös adókivetéssel járó zaklatások megszüntetése és a szeszes italok forgalmának szabadabbá tétele okából az italmérési adót az általános fogyasztási adóval egyesítette, a műbort ugyanoly adótétel alá vetette, mint a természetest, végre az egyesített, vagyis a régi italmérési adót is magában foglaló adózást *boritaladó* neve alatt a magán fogyasztásra is kiterjesztette, csakis az italméréssel nem foglalkozó szőlősgazdáknál hagyván meg a fönnállott italmérési adó tételének megfelelő tehertől való mentességet. Az italmérők s a kis mértékben való elárúsítók a község népességéhez és üzletük terjedelméhez arányosított évi engedélyi díjat fizetnek. — Minthogy a műbor készítését és forgalomba hozatalát az 1893. XXIII. t.-cz. eltiltotta, az 1892. XV. t.-czikknek a műborra vonatkozó rendelkezései az 1894. évi január 4-től kezdve hatályon kivül léptek. — Az 1899. VI. t.-cz. (illetőleg az 1901. XVIII. t.-cz.) értelmében a községek és városok — a pénzügyminiszter hozzájárulásával adott belügyminiszteri engedély alapján — a boradó után pótlékot szedhetnek, a mely pótlék azonban az állami adó 20%-át nem haladhatja meg.

70. §.

A söradó.

Biersack: 305. l.; Rau: II. 436. §.; Pfeiffer: II. 409. l.; Umpfenbach: 304. l.; Schäffle: Steuerpol. 424. l. — és Die Steuern. II. 291. l.; Stein: 5-ik kiad. II. 346. l.; III. 251, 326. l.; Vocke: Grundzüge. 71. l.; Holzner: Ueber die verschiedenen Methoden d. Bierbest. München, 1880.; Grosfils: L'impôt sur la bière. Bruxelles, 1880.; Kindervater: Die Reform d. Bierbesteuerung im Deutschen Reiche. Finanz-Archiv. IV. évfolyam.; Lehr: Schönberg kézikönyve. III.; May: Bierbesteuerung. Handwörterb. d. Staatswiss. II.; Urban: Denkschrift über Reform der Bierbesteuerung in Oesterreich-Ungarn. Prag, 1894.; Friedrich: A sör megadóztatása, különös tekintettel hazai viszonyainkra. Budapest, 1899.

A söradó a borivás csökkenése s a sörfogyasztás terjedése következtében egyre nagyobb fontosságra emelkedik s a hidegebb égövű, szőlőmívelésre kevésbbé vagy épen nem alkalmas országokban a legjövedelmezőbb bevételi forrásokhoz tartozik. Csakhogy épen az olyan államokban kell a sörfogyasztás túlságos megterhelésétől őrízkedni, a melyekben csupán a gazdagabb emberek isznak bort s a hidegebb égaljnál fogva a vagyontalan osztály is szeszes italokra van utalva, mert ellenkező esetben az alsó osztály a sör

nagy ára miatt a mind egészségi, mind erkölcsi szempontból károsabb hatású pálinkaivásra adja magát. Minél mérsékeltebb a söradó, a sörfogyasztás annál könnyebben versenyezhet a pálinkaivással. És a mennyiben a virágzó söripar nagy mennyiségű árpát és komlót használ föl, a sörtermelés fejlődése és a sörkivitel megélénkűlése a mezőgazdaságnak is jó szolgálatot tesz. A söradónak azért sem szabad oly súlyosnak lennie, mint a boradónak, mert a sör malátatartalmánál fogva bizonyos pontig tápszerűl is szolgál.

A söradó a kivitel és kezelés szempontjából jóval fölötte áll a boradónak. Az árpalé készítése saját használatra ma már nagyon kivételesen fordúl elő. A nagy termelőképességgel bíró sörgyárak versenye a kis sörfőző vállalatokat mindig jobban elnyomja és a söripart aránylag kevés helyre szorítja. Ez az adóbeszedést s a kincstári érdekek biztosítását tetemesen megkönnyíti. Ezenfelűl a sör minősége távolról sem olyan különböző, mint a boré, s a sörnél a minőségi fokok megállapítása is könnyebb, minélfogva a söradó terhének arányos fölosztása kevesebb akadályba ütközik.

A söradó beszedésére sokféle mód ajánlkozik.

1. A sört épen úgy, mint a bort, a *forgalom szakában* lehet megadóztatni s az adó vagy a termelőktől a kimérőknek s a nagyobb mennyiségben vásárló magánfogyasztóknak eladott sör után, vagy pedig a kimérőktől és magánfogyasztóktól az általuk beszerzett mennyiség után szedhető be. Azonban a forgalom szakában beszedett adó biztosítása a sörnél jóval nehezebb, mint a bornál, mivel a sör rövid ideig marad a pinczében.

2. Beszedhető a söradó a sörfőzéshez fölhasználandó *nyers anyag*, t. i. a komló vagy maláta mennyisége után. A nyers anyag szerinti adózás az adómegállapítást a termelési eljárás kezdetére szorítja, tehát a sörfőzés könnyebbségére szolgál. Ezenfelűl azzal a közgazdasági előnynyel is jár, hogy a nyers anyag teljesebb kihasználására búzdít. Hátránya, hogy a silányabb anyag hasznosítását megnehezíti és annyiban a kis vállalatok versenyzőképességét gyöngiti, a mennyiben a nyers anyag teljesebb kihasználását lehetővé tevő műszaki javításokat a kis vállalatok csak lassanként honosíthatják meg s a tökéletesebb gépeket drágaságuk miatt nem szerezhetik be.

A *komlónak* adótárgyúl való vétele ellen két körűlmény szól. *Először:* a komló minőségének és értékének különféle sége; *másod-*

szor az, hogy noha a komlónak kellő mennyiségben való fölhasználása a gyártmány jóságának és tartósságának egyik elsőrendű kelléke, a termelésnek még sem szükségképeni föltétele, mivel a komlót a sörgyárosok más anyagokkal is pótolhatják.

A *maláta* vagy *őrlési adó* alakjában, vagy pedig olyképen adóztatható meg, hogy a sörfőzők és malátagyárosok az elkészített malátát bejelenteni kötelesek s az adóközegek az adót a fölvett malátakészlet mennyisége alapján a sörfőzőktől, illetőleg malátagyárosoktól szedik be. Az *őrlési* — azaz a malátadarálás szakában kivetett — adó (a mely adóztatási mód *Bajorországban, Württembergben* s az 1897. év óta *Bádenben* van érvényben) a malomba darálás végett szállítandó maláta mennyiségének, a malátatulajdonos és a molnár nevének s lakóhelyének előzetes bejelentését, továbbá az adó alá veendő készlet súlyának hatósági megállapítását, vagy a mázsálásnak utánmérések által történő ellenőrzését tételezi föl. Malátát a molnároknak csak az adó lefizetését vagy legalább a megtörtént bejelentést igazoló bárcza előmutatása után szabad őrlésre elfogadniok. Az adó biztosítására a malátamalmoknak s a malomba, valamint az onnan visszafelé történő szállításoknak fölügyelete, továbbá a bejelentett malátaszállítmányokról s a malomban végzett mérésekről vezetett följegyzések szolgálnak. Ha a sörgyárosnak saját darálója van, annak működése csak a bejelentett időn át és egyedűl hatósági fölügyelet alatt engedhető meg, különben pedig lepecsételéssel vagy más alkalmas módon használaton kívül helyezendő.

A malátaőrlési adó a már kész malátára vetett adó fölött elsőséget érdemel, mivel a sörfőzőnek szabadabb mozgást enged s a malmok használata könnyebben ellenőrizhető. Azonban az adókijátszás lehetőségét az őrlési adó sem zárja ki, mert ha a sörfőző a molnárral egyetért, vagy titokban maga tart malátamalmot, az őrlési adó alúl is kibúvhat.

3. A tulajdonképeni malátaadótól különbözik a *czefreadó,* a mely *Poroszországban* s a vele közös söradó-területet alkotó államokban (Szászországban, Hesszenben, Mecklenburg-Schwerin és Strelitzben, Oldenburgban, Braunschweigban, Anhaltban, Lübeckben és Luxemburgban) áll fönn. A czefreadót az adóközegek szintén a maláta után, de a sörgyárban a termelés folyama alatt, akkor vetik ki, midőn a sörfőző a malátát az erjesztő edényekbe önti. Az

adóröviditések megakadályozása czéljából minden egyes beczefrézésnek s az erre használt anyag, valamint a nyerendő sör mennyiségének bejelentése van előírva. A malátát az adóközegek a beczefrézés előtt megmérik. A kincstári érdekek biztosítására az éjjeli beczefrézés tilalma, az üzleti helyiségek állandó pénzügyőri fölügyelete, az iparkönyvek ellenőrzése s az üzleti edényeknek a bejelentés szerinti munkaszünet idejére történő zár alá vétele szolgál. Minden sörfőző vállalatát az üzlet megnyitása előtt bejelenteni s az üzleti helyiségek leirását és a műeszközök leltárát az adóhatóságnál benyújtani köteles. A míg a malátaőrlési adó az ellenőrzést a főzési munkafolyamot megelőző időre helyezi, addig a czefreadó az egész termelési műveletnek igen zaklató és költséges fölügyeletét teszi szükségessé.

4. *Oroszországban, Hollandban* és *Belgiumban* az *erjesztő edények, Francziaországban* pedig a *főző üstök* ürmérete szerint vetik ki a söradót. Az adó biztosítására az erjesztő edények, illetőleg főző üstök megszámlálása és ürtartalmuknak megmérése, minden egyes főzet s a hozzá használandó erjesztő edény, illetőleg üst, valamint a főzés kezdete és vége előzetes bejelentésének kötelezettsége, a főzésnek csak az adó lefizetéséről kiállitott bizonyitvány kézhez vétele után való megkezdhetése, továbbá a főzési időtartam meghatározása, az éjjeli munkának s az erjesztő edény, illetőleg üst utólagos megtöltésének tilalma és különösen az szolgál, hogy az adóközegek az erjesztő edényt, illetőleg üstöt a munkaszünet idejére hivatalos zár alá teszik.

Az erjesztő edények vagy üstök tértartalma szerint kirovott söradó arra ösztönzi a termelőt, hogy az adó alá vett térfogatból minél több sört állítson elő, tehát minél gyorsabban főzzön, mi a műszaki javításokat azonnal meghonosítható nagy gyárosok versenyzőképességét a kisebb üzletek rovására emeli s az adóteher felosztásának arányosságát csökkenti. Legnagyobb hátránya ennek az adóztatási módnak, hogy az ellenőrző intézkedések a termelésre nagyon nyomasztólag hatnak s a kincstári érdekeket még sem biztositják, mivel az adóközegek, ha még oly szigorú is a fölügyelet, az erjesztő edény vagy a főző üst többszöri megtöltését meg nem akadályozhatják.

5. Leghelyesebb volna — mert az adóterhet legarányosabban osztaná meg — a *kész gyártmányra*, annak mennyisége és minősége szerint kirovott adó. Azonban a minőség meghatározása nehéz-

séggel jár és nagyon zaklató és költséges ellenőrzést tesz szükségessé. A söradónak az az alakja is *gyártmányadó,* mely az *Északamerikai Egyesült-Államokban, Romániában* és *Szerbiában* áll fönn. Ezekben az államokban az adót a sörház üzleti helyiségeiből elszállított söröshordók ürtartalma szerint róják ki s a sörfőző vállalkozók által a hordók szájára ragasztandó bélyegjegyek alakjában szedik be. Az ilyképen beszedett gyártmányadó a törvény által meghatározott módon vezetendő üzleti könyvek szigorú ellenőrzését, a söröshordók ürtartalmának megállapítását és a szállítás folytonos fölügyeletét teszi szükségessé. Jó tulajdonsága ennek az adóztatási módnak, hogy a tulajdonképi termelést nem háborítja. Hátránya, hogy a sör minőségére, ennélfogva a drágább sört fogyasztó, jobbmódú személyek nagyobb adózóképességére nincs tekintettel. Ezenfelűl a sörfőző üzleti telepén elfogyasztott sört adózatlanúl hagyja, és minthogy a kész sör egy részének elrejtését a pénzügyi közegek a legszigorúbb ellenőrzéssel sem tehetik lehetetlenné, az adóbevételt nem eléggé biztosítja.

6. Legközelebb áll a gyártmányadóhoz a *félgyártmány,* vagyis a hűtőbárkába eresztett sörlé mennyisége és minősége szerint kivetett adó, a mely adóztatási mód *Magyarországon, Ausztriában, Olaszországban* és *Angliában* honos. Az adó a hűtőbárka ürtartalma s a sörlének a czukormérő (saccharometer) által megállapított czukortartalma szerint vettetik ki. A sörlé czukortartalmának meghatározása azért szükséges, mert a kész sör szesztartalma és így annak minősége is a sörlé czukortartalmától függ. Az *adóegység:* az ürmértékegység, pl. egy hektoliter, s a czukortartalom foka. Az *adómértéket* a törvény olyképen fejezi ki, hogy a sörlé minden mértékegysége és a czukormérő minden foka után bizonyos adótételt szab meg. Az *adóösszeget* úgy számítjuk ki, hogy az adótételt a czukormérő által mutatott fokok számával s az így nyert összeget az ürmértékegységek számával szorozzuk. A czukormerő alapján kivetett söradónak előnye, hogy az adóterhet a sör minőségéhez arányosítja. Fogyatékossága, hogy a kincstári érdekek megóvása ennél is oly ellenőrzést tesz szükségessé, a mely a sörtermelés természetes fejlődését feltartóztatja. A szóban levő adóztatási mód csak abban az esetben volna a söripar érdekeivel összeegyeztethető, ha a sörlé mennyiségét és czukortartalmát teljesen megbízható, automatikusan működő készülékkel lehetne megállapitani.

Mivel a föntebbi pontokban fejtegetett adóztatási módok közűl leginkább a *malátaőrlési adó* szolgál a kincstár és a söripar érdekeinek összeegyeztetésére s az őrlési adó annyiban a sör minőségére is tekintettel van, a mennyiben a minőség túlnyomóan a fölhasznált maláta mennyiségétől függ, az adóbeszedés ezen alakját tartom legczélszerűbbnek.

Akármelyik beszedési mód álljon is fönn, a külföldről behozott sör a belső adó mértékének megfelelő vám alá veendő. Ha a zárt városokban a sör az alapadón kívül kapuadó alá is esik, a városi adóvonalon belűl termelt sör a kapuadó nagyságának megfelelő pótló adóval is megterhelendő, nehogy a zárt város területén levő sörgyárak egyedárúsági helyzetet nyerjenek.

71. §.

A szeszadó.

Biersack: 281. l.; Rau: II. 338. §.; Pfeiffer: II. 418. l.; Korizmics: Gazd. lev. 85. l.; Schäffle: Steuerpol. 416. l. — és Die Steuern. II. 298. l.; Roscher: II. 43. l.; Eheberg: 346. l.; Lehr: Schönberg kézikönyve. III.; Vocke: Gesch. 372. l.; Janke: Best. d. Spirit. Berlin, 1864.; Ziegler: Best. d. Spiritus. Dresden, 1864.; Schedl: Ungarns Spiritus-St. Pest, 1867.; Glaeser: Steuersysteme d. Brantwein-Fabrikation. Brieg, 1868.; A magyarországi szeszadóreform iránti szakbizottm. munkálatai. Pest, 1870.; Heine: Ueb. die Branntweinsteuersysteme. Tübingai folyóirat. 1872.; Platzmann: Ueb. d. Branntweinsteuer. Halle, 1873.; Hartig: Gesch., Theorie u. Kritik d. Branntweinst. Leipzig, 1876.; Kosutányi: A gazd. szeszgyárak. Pesti Napló, 1880. 287. sz.; Sonnenschein: Branntweinbest. in Oesterr.-Ung. Wien, 1881.; Grosse: Branntweinbest. Tübingai folyóirat. 1882.; Hartmann: L'alcool et l'impôt des boissons. Paris, 1886.; Wolf: A szeszadó szerepe az adórendszerben és a közgazdaságban. Budapest, 1885.; Bosányi: Szeszadótörvényhozásunk. A «Nemzetgazdasági Szemle» 1888. évi folyamában; Menger: Die Reform d. Best. von Brantwein und Presshefe in Oesterr.-Ungarn. Finanzarchiv. 1888.; Wolf: Die Branntweinsteuer in den europäischen Ländern u. in den Verein. St. v. Nordamerika. Finanz-Archiv. 1887 és 1890.; Laves: Die Entwickelung der Brennerrei u. d. Branntweinbest. in Deutschl. Jahrb. für Gesetzg. Verwalt. u. Volkswirthschaft. 1890.; Schubert: Die deutsche Branntweinsteuergesetzgebung seit 1887. Finanzarchiv. 1897. évi foly.; Potsa: A szeszadó fejlődése Magyarországon. Közgazdasági Szemle. 1897. évfoly.; Martin: Le monopole de l'alcool et des réformes fiscales. Paris, 1890.; Bamberger: A szeszmonopolium. Közgazd. Szemle. 1895. évi foly.; Sand: Das deutsche Spiritusmonopol im Lichte der Zahlen. Berlin, 1894.; Wittelsfhöfer: Das schweizerische Alkoholmonopol. Berlin, 1895.; Getz: Das Branntweinmono-

pol als Besteuerungsform. Jena, 1896. (Sammlung nationalök. u. stat. Abhandlungen des statswiss. Seminars zu Halle. XV. köt.); Stourm: L'impôt sur l'alcool dans les principaux pays. Paris, 1890; Fitz-George: De l'alcool et de son monopole. Paris, 1895.; Berger: Le monopole de l'alcool. Liege, 1899.; Dangel: Le monopole de l'alcool en Suisse. Dýon, 1903.; Taquet: Le monopole de l'alcool. Paris, 1904.; Lippert: Die Frage des Alkoholmonopoles. Zeitschr. f. Volkswirtsch., Sozialpol. u. Verwalt. 1898. évi foly.; Manicke: Zur Reform der deutschen Branntweinsteuer. Finanzarchiv. 1902.; Antziferoff: Das Branntweinmonopol in Russland. Jahrb. für Nationalökonomie u. Stat. 1901.

Ha a fogyasztási adót mint szükséges rosszat általában elfogadjuk, a szeszadó jogosúltságában nem kételkedhetünk, mivel nélkülözhető fogyasztási tárgyat ér. Minthogy a szeszfőzés terjedése sok vidéken a mezőgazdaság virágzásának egyik főföltétele, a szeszadó olyképen rendezendő, hogy a szeszipar fejlődését lehetőleg kevéssé akadályozza. Ez pedig csak úgy érhető el, ha az adózási művelet a szesztermelőknek lehető szabad mozgást enged s a belföldi szeszipar versenyzőképességét nem gyöngíti. A szeszfőzés a földtermékeket olyan alakba hozza, a melyben könnyebben és jobban értékesíthetők. A szeszfőzéssel foglalkozó mezőgazda egy-egy hektoliter gabonából, burgonyából és hüvelyes veteményből 6—8 liter alkoholt, egy-egy hektoliter csontáros gyümölcsből 3—4 liter tiszta szeszt állíthat elő. A szesztermelés a megromlott földtermékek hasznosítását is lehetővé teszi. Ezenfelűl olcsó és biztos állati táplálékot nyújt, tehát az állattenyésztést előmozdítja s a trágyaanyagot is szaporítja. Oly vidékeken, a hol szeszfőzők léteznek, jobb karban vannak a szántóföldek, mint a hol a mezőgazdák az állati táplálék elégtelensége miatt kisebb marhaállománynyal kénytelenek beérni s a földek termőképességét trágya hiányánál fogva nem emelhetik. Továbbá, a szeszgyártás sok iparágat táplál, a mennyiben a szesz nagyon elterjedt ipari segédanyag. Az államkincstár és a szeszfőzők érdeke csak látszólag ellentétes, mivel ha a szeszgyártás hanyatlik, az állam bevétele is apad, ellenben a szeszipar fejlődése nemcsak a szeszadó hozadékát, de az általános közgazdasági helyzet javúlása következtében a többi adó eredményét is fokozza.

Sokan a pálinkaivás terjedésének akadályozása céljából a szeszfogyasztás lehetőleg erős megterhelését hozzák javaslatba. Ha a szeszadó annyira megdrágítaná a pálinkát, hogy a fogyasztók az

eddigi ár kétszeresét vagy még többet lennének kénytelenek érette fizetni, átmenetesen ugyan lejebb szállna a pálinkaivás szenvedélye, de a szeszipar s a mezőgazdaság jelentékeny kárt szenvedne s a pálinkaivás lassanként régi arányaiba térne vissza. A vagyonos emberek elviselik az áremelkedést, az iszákosság rabjai pedig inkább más nemű élvezetüket, sőt szükséges fogyasztásukat szorítják meg, hogysem a pálinkaivásról mondanának le. Ezenfelül a túlságosan súlyos adó erősebben ösztönöz csalások elkövetésére, a minek az államkincstár s a törvényt kijátszani nem akaró becsületes iparosok adják meg az árát. A túlságosan fölcsigázott adó a tömeg ellenállási hajlamát is fejleszti, a mint voltak esetek, hogy a pálinkaadó fölemelése lázadásszerű mozgalmakra vezetett. Nem kell azután figyelmen kívül hagyni, hogy csak a mértéktelen pálinkaivás káros az egészségre s erkölcsökre, minélfogva a szesz túlságos megdrágítása azokra nézve nem volna igazságos, a kik kiváltképen hidegebb égövű vidéken csak annyi pálinkát isznak, a mennyi munkaerejük fentartására szükséges. A pálinkaivás megfékezésére a népnevelés az egyetlen biztos eszköz, mert a nép szokásait és hajlamait csupán a belső meggyőződés ereje, az állami beavatkozás pedig csak a legritkább esetekben képes megváltoztatni. A szeszfogyasztás korlátozására irányuló erkölcsi álláspontot az adóztatásnál abban is hagyták a törvényhozók. Csakis a pénzügyi érdeket tekintik irányadónak. Ez pedig az adótételnek csak bizonyos pontig terjedő fölemelését engedi meg, mert a szeszadó, valamint a többi fogyasztási adó, csak ekkor biztat tetemes bevétellel. Minthogy azonban a szesz kiválóan alkalmas adótárgy, a szeszadónak oly nagynak kell lennie, hogy a pálinkaivás a bor- és sörfogyasztás irányában ne álljon előnyben.

A szeszadó helyes kivitele a törvényhozó egyik legnehezebb föladata. Az adókivetést és az ellenőrzést már a szeszfőző módszerek s a termelésre fölhasznált anyagok sokfélesége is megnehezíti. Ide járúl, hogy szeszfőzéssel nemcsak tulajdonképeni iparosok és vállalkozók, hanem termékeik értékesíthetése végett mezőgazdák is foglalkoznak, ennélfogva a kicsiben való szesztermelés nagyon sok helyen honosodik meg. Továbbá, a mezőgazdasági szeszfőzők kezdetleges berendezésüknél és közgazdasági fontosságuknál fogva más elbánást követelnek, mint a szeszgyárak, azonban nagy számuk mégis szaporítja a kezelési és ellenőrzési teendőket, s arra is ügyelni kell, hogy a mezőgazdasági szeszfőzőknek nyújtott adókedvezmények

ne veszélyeztessék a kincstári érdekeket s az ipari szeszgyárak versenyzőképességét. A technika haladása sok irányban megkönnyíti ugyan az adókijátszások megakadályozását, de az egymást gyorsan követő találmányok egészben mégis inkább a kincstár hátrányára, mint előnyére vannak, a mennyiben a törvényhozó adóztatási szándéklatát meghiúsító találmányok nem jönnek mindjárt a kormány tudomására s az adómegrövidítések kizárására szükséges elleneszközök érvényesítése némi időbe kerül. A szeszadó igazságos kivitelét az is megnehezíti, hogy a szeszt nemcsak emberi élvezetre, hanem főzésre, világításra, tisztításra, ipari, gyógyítási és tudományos czélokra is fölhasználják, a mely czélok némelyike nem engedi a szesznek idegen anyagokkal való vegyítését (denaturálását), azaz emberi élvezetre való alkalmatlanná tételét; a denaturálás alá nem vehető szesz pedig, ha nem akar a törvény az adókijátszásnak szabad útat nyitni, csak fölötte szigorú s az adóközegek teendőit szaporító ellenőrzési intézkedésekkel kapcsolatban részesíthető adómentességben.

A szeszipar természetéből következik, hogy nincs adóztatási mód, mely a szesztermelőket teljesen arányosan érné. A nyers anyag termelési árának, továbbá a szállítási költségeknek s a nyers anyag szesztartalmára befolyással levő égalji és talajviszonyoknak vidékenként mutatkozó különfélesége, a szeszfőző rendelkezésére álló tőkekészlet eltérő nagysága s ehhez képest a műszaki javításoknak különböző mértékben való fölhasználása, a gyárvezető s a munkások értelmiségének majd kisebb, majd nagyobb foka, nemkülönben az, hogy az egyik vállalkozó a szesztermelésre, a másik a marhahizlalásra vagy pedig élesztő előállítására helyezi a fősúlyt, mind oly körűlmények, a melyek a teljesen arányos adóztatásnak örökké útját fogják állni.

A szesz megadóztatásának következő alakjai érdemelnek méltatást:

1. Az újabban sok oldalról javaslatba hozott s az 1887-ik év óta *Svájczban*, az 1893-ik évtől kezdve *Szerbiában* s az 1901. év óta *Oroszországban* fönnálló *szeszegyedárúság*. A *szeszegyedárúság* lényege abból áll, hogy a termelési engedélyt nyert szeszfőzők a kormány által előzetesen meghatározott mennyiséget meg nem haladható terméküket a kincstárnak kötelesek átengedni, a szeszkivitelt pedig csak a kormány közvetítheti s a külföldi szesz behozatala is az államnak van föntartva. Előnye az egyedárúság alakjában kereszt-

túlvitt szeszadónak, hogy a forgalomba hozott szesz árát az állam tetszése szerint állapíthatván meg, a pálinkaivás korlátozására irányúló szocziálpolitikai és erkölcsrendőri czélzatát hathatósabban megvalósíthatja, a vagyonos osztály által fogyasztott finomabb szeszfajtákat (likőrt, konyakot, stb.) erősebben terhelheti s ilyképen az adóteher arányosabb megosztásán kívül egyúttal tetemesen nagyobb bevételt is szerezhet. Egyik további jó oldala, hogy fönnállása mellett a kormány a közegészségügyi érdekek megőrzéséről is jobban gondoskodhatik, mert az ember testi szervezetére kétszeresen ártalmas hatású, tisztítatlan szesz forgalomba bocsátását könnyen megakadályozhatja. Hátránya, hogy a szeszfőző vállalatok számának és üzemük terjedelmének meghatározását teszi szükségessé, a mi némely vidékre és sok mezőgazdára nézve nyomasztóvá válhatik, a kormánynak pedig a gazdasági viszonyok rendezésében közgazdasági és politikai tekintetben egyaránt aggasztó hatalmat ad. Továbbá a szeszkivitelnél az államkincstár a külföld versenyével lévén kénytelen megküzdeni, a kormánynak a beszerzési árakat nemcsak a belföldi termelési konjunkturák alakúlása szerint, hanem valahányszor a világpiacz versenyviszonyai is módosúlnak, tehát rövid időközönként és azonnal változtatnia kellene. Ezt pedig nem teheti, mivel az árak változtatása a fenforgó viszonyok vizsgálatát tételezné föl, a mi időt kíván. Ha a szesz világpiaczi ára a beszerzési áron alúl hanyatlik, a kincstár az adózók rovására veszteséget szenved s a termelők indokolatlan nyereségben részesűlnek. Ha pedig a külpiaczok árállása időnként jóval a beszerzési áron felűl emelkedik, az egyedárúság a termelőket termékük kedvezőbb értékesítésének lehetőségétől fosztja meg.

Svájczban, a mely kevés szeszt termel és saját szükségletének körűlbelűl három negyed részét külföldi szszszel födözi, a szeszegyedárúság távolról sem oly gazdaságellenes, mint lenne nálunk, vagy bármely olyan országban, a hol az egyedárúság behozatala a nagy számú mezőgazdasági szeszfőzők megsemmisűlését okozná. A szeszadónak *gyártási egyedárúság* alakjában való keresztűlvitele természetesen még károsabb volna, mivel a szeszipart gyökereiben támadná meg s a mezőgazdaságnak sokhelyt nélkülözhetetlen föltételét semmisitené meg. A szeszadónak egyedárúság alakjában való beszedése csak oly országban ajánlható, a hol a hazai szesztermelés csupán a belföldi szükségletet látja el s a mezőgazdaság érdeke nem teszi okvetetlenűl szükségessé a kis mezőgazdasági szeszfőzők támogatását.

A hol a virágzó szeszipar nagyarányú kivitelre dolgozik és a mezőgazdasági szeszfőzők száma sok ezerre rúg, a szeszegyedárúság a nemzetgazdaság romlására vezetne.

A tulajdonképi szeszegyedárúságtól különbözik az *italmérési monopolium*, mely az 1890-ik évtől kezdve nálunk áll fönn s a melynek az a lényege, hogy a szeszes italoknak és nem csupán az égetett szeszes folyadékoknak kimérése és kis mértékben való elárúsítása kincstári engedélyhez és külön adó fizetéséhez van kötve. Az italmérési egyedárúság a szeszes italokra rótt általános fogyasztási adóktól függetlenűl, esetleg ezekkel együttesen alkalmazva a szeszes italoknak kis mértékben való vásárlását akarja külön megterhelni.

2. A szeszfőzésre használt *nyers anyag adó alá vétele*. Ez a leghelytelenebb adóztatási mód. Azok a sokféle anyagok, a melyeket a szeszfőzők földolgoznak, mint a burgonya, kukoricza, rozs és egyéb gabonaneműek, hűvelyes vetemények, keményítő, szilva, cseresnye, alma, som, kökény, bor, borseprő, szőlő- és gyümölcsmust, répafélék, sörházi hulladék, czukorüledék stb. nagyon különböző szesztartalommal bírnak, s ennélfogva a szesznyeredéket, valamint a fizetendő adót mindegyikükre nézve nem lehet külön-külön arányosan megállapítani. Továbbá, a nyers anyag szerinti adóztatásnál az ellenőrzés majdnem lehetetlen, mivel az említett anyagok legtöbbje más czélokra is szolgál és azt, hogy szesztermelésre vagy más czélra fordíttatnak-e, az adóközegek ki nem puhatolhatják.

3. Az erjesztő edények űrtartalma szerint kivetett *czefreadó*, melyet a szeszfőzők vagy minden egyes főzettől a főzés bejelentésekor előre, vagy pedig havonként, utólagosan fizetnek le. Minthogy a különböző nyers anyagok különböző, névszerint a lisztnélküli anyagok (pl. borseprő, must) a többinél nagyobb szesztartalommal bírnak, a nyers anyag neme szerint különféle adótételeket kell szedni. A pénzügyőröknek tudniok kell, hogy az iparos minden egyes főzetnél mily űrtartalmú erjesztő edényeket és mily nyers anyagot használ, a miért a termelő a főzési eljárást és a használatba veendő, a pénzügyi közegek által már előzetesen megmért és megjelölt erjesztő edényeket bejelenteni tartozik. A pénzügyőrök, nehogy a termelők másféle anyagot dolgozzanak föl s más erjesztő edényeket használjanak, mint a melyeket bejelentettek, az ipartelepet csaknem állandó fölügyelet alatt kénytelenek tartani, a mi a szeszipar fejlődését hátráltatja. Ezenfelűl a czefreadó a mezőgazdasági szeszfőzőket, ha nem részesűlnek meg-

felelő adókedvezményben, elnyomja. A nagyobb gyárak a piaczról szerzett legjobb nyers anyagot használhatják föl, a mezőgazda pedig öntermesztette rosszabb nyers anyagát kénytelen földolgozni, a mely ugyanabból a térfogatból kevesebb szesznyeredéket ad. Azután, a kis szeszfőző, a ki évenként csak 4—6 hónapon át éget, nem képes a tökéletesebb czefrézésre alkalmas, drágább gépeket beszerezni. Végre azonkívül, hogy a kevesebb szesztartalommal bíró anyagok értékesítését megnehezíti, azért is anyagtékozlásra vezet, mert a termelőt arra inditja, hogy a megfelelő erjesztő térfogat után minél rövidebb idő alatt sok szeszt pároljon, vagyis az erjesztéssel jobban siessen, mintsem a gazdaságos földolgozás kívánná, minél fogva a czefre teljes kierjedése előtt kezdvén már meg az égetést, a nyers anyag bizonyos része kárba vesz.

4. Hasonló megitélés alá esik az a beszedési mód is, a melynél minden egyes főzet a főzési időtartam meghatározásával a *főző kazán ürmérete* alapján kerül adó alá. Ennél az adóztatási módnál a törvény a kazán ürtartalmának egy-egy mértékegységére s a főzési időszak minden egyes órájára bizonyos adótételt állapít meg. Ennek következtében a termelő arra törekszik, hogy az adó alá vett főzési idő alatt lehetőleg nagy mennyiségű terméket állítson elő, a miért a nyers anyag szesztartalmát nem teljesen húzza ki. Tehát ez is anyagpazarlásra indít. De legnagyobb hátránya, hogy a kisebb főzők versenyzőképességét gyöngíti, mivel a termelés folyamát gyorsító készülékeket csakis a nagy gyárosok szerezhetik be. A termelő a főzést ennél az adóztatási módnál is bejelenteni köteles és a pénzügyőrök a kazánt a munkaszünet idejére lepecsételéssel vagy más módon használaton kívül helyezik.*

5. Régebben *az adómegváltásnak* volt sok híve, a mely adóztatási módnak az a lényege, hogy az adóhatóság a közte s a termelő közt létrejött egyezség útján az adót az erjesztő edények és főző készülékek termelőképessége s a földolgozandó anyagok neme és mennyisége szerint alakúló, valószínű termelési eredményhez képest, *időszaki* (pl. havonkénti) *átalányösszegben* szabja meg. Az adómeg-

* Különbözik ettől az az adóztatási mód, melynél a szeszfőzőt a főző üst termelőképessége szerint évi átalányösszeggel, ú. n. *üstpénzzel* róják meg. Ezt kis adótételekkel legföljebb azoknál a kis főzőknél lehet alkalmazni, a kik öntermesztette anyagból saját házi szükségletre csekély mennyiségű szeszt főznek.

váltásnak egy nagy előnye van, t. i. az, hogy a szeszfőzőknek szabad mozgást enged. Ezenfelül az ellenőrzést egyszerűbbé és olcsóbbá teszi, mivel a pénzügyőröknek csak arra kell ügyelniök, hogy nem használ-e a vállalkozó több erjesztő edényt, mint a mennyit bejelentett, és olyan anyagokat dolgoz-e föl, a minőket bejelentett. Azonban ez a rendszer is lényeges hibákban szenved. A várható szesznyeredéket a földolgozásra szánt anyagok minőségének különféleségénél fogva nem lehetvén pontosan meghatározni, az adómegváltás a jobb minőségű anyagot földolgozó termelőket jutalomban részesíti. Ez a körűlmény a termelőt anyagtékozlásra szorítja, a mi közgazdasági szempontból is káros, mivel a szesziparnak az a nagy haszna, hogy a rosszabb minőségű és kivitelre vagy más czélra nem alkalmas, valamint a megromlott földtermékek értékesítését is lehetővé teszi, veszendőbe megy. Legnagyobb hátránya az adómegváltásnak, hogy a kis mezőgazdasági főzők terjedését akadályozza. A nagyobbszerű szeszgyárak ugyanis a legjobb minőségű nyers anyagokat vásárolják be, melyekből nagyobb szesznyeredéket vonhatnak ki és így kevesebb adót fizetnek, mint a mezőgazdasági szeszfőzők, a melyek rendesen selejtesebb anyagot kénytelenek földolgozni.

6. Legigazságosabb és legczélszerűbb a *gyártmányadó*, mely a kész szesz mennyisége és minősége alapján vettetik ki. A gyártmányadó vagy *termelési adó* alakjában, vagy pedig mint szoros értelemben vett *fogyasztási adó* vihető keresztűl. A *termelési adó* alakjában keresztűlvitt gyártmányadót vagy az egész gyártási eljárás ellenőrzése mellett, vagy önműködő mérőkészülék használatával a termelő fizeti; ellenben a fogyasztási adót az fizeti, a ki a szeszt a hivatalos ellenőrzés alúl átveszi.

A gyártmányadó azért legigazságosabb, mert a tulajdonképeni adótárgyat rója meg, minélfogva a termelő annyi szesz után fizet adót, a mennyit tényleg termelt. Legczélszerűbb pedig azért, mert a vállalkozó üzleti szabadságát legkevésbbé korlátozza, a mennyiben a termelési időszakot, az erjesztő edények nagyságát, a földolgozandó nyers anyag nemét és mennyiségét, szóval az egész főzési eljárást a termelő szabad választására hagyja. A gyártmányadónál nem forog fönn ok arra, hogy a gyáros ugyanabból a tértartalomból minél nagyobb szesznyeredéket húzzon ki. A gyártmányadó nem részesíti jutalomban a tökéletesebb gépekkel termelő gyárosokat, nem akadályozza a tökéletesebb erjesztést és a más czélra nem

használható anyagok földolgozását. A szeszadó szóban levő alakja különösen oly években jótékony hatású, a melyekben sok romlott burgonya s kisebb szesztartalmú egyéb nyers anyag van. Az is nagy előnye, hogy a kisebb vállalatok versenyzőképességét nem gyöngíti s az élesztőgyártás fejlődését nem akadályozza, a míg az az adóztatási mód, a mely az erjesztő edények űrtartalmához alkalmazkodik, a czefrét túlnyomóan élesztőkészítésre használó gyárosokat jobban sujtja. Végre, a kivitel alkalmával visszatérítendő adóösszeg teljesen igazságos és a kivitelnek úgy díjazását, mint mesterséges korlátozását mellőző kiszabását csupán a termékadó teszi lehetővé. Ha más adóztatási mód áll fönn, az adóvisszatérítés összege a tényleges adónál majd nagyobb, majd kisebb, a mi egyes gyárosokat kiviteli jutalomban részesít, másoknak pedig indokolatlan veszteséget okoz és a kiviteli forgalom megzavarására is szolgál; ellenben gyártmányadó fönnállása mellett annyi adót lehet visszatéríteni, a mennyit a gyáros tényleg fizetett, illetőleg, ha az adót a szeszt átvevő fél abban az időpontban köteles fizetni, a midőn az adótárgy az adóügyi ellenőrzés alúl a szabad forgalomba megy át, az adóvisszatérítés szüksége nem is forog fönn, mert a szeszt egyszerűen adózatlanúl lehet külföldre szállítani.

Ha a szeszmennyiség s a foktartalom meghatározására és a termelő ellenőrzésére önműködő mérőkészülék van használatban, kisebb ellenőrködő személyzetre is van szükség. Ebben az esetben az ellenőrzésnek csak a mérőgép szabályos menetének megfigyelésére s az üzlet általános szemmel tartására kell szorítkoznia. Világos, hogy mérőgép használata esetében a termékadó gyakorlati czélszerűsége a mérőgép helyes szerkezetétől függ. Ha hiányos a mérőgép, névszerint ha a termelő a mérőkészülék működését megakadályozhatja, vagy a foklemérést hamissá változtathatja, a szeszmérőgép jelzései alapján beszedett termékadó csalásokra és beláthatatlan visszaélésekre vezet.

Minthogy a teljesebb eredmény elérésére irányuló adóztatási módok a szeszfőző-vállalatok szakadatlan ellenőrzését tételezik föl, ez pedig nagy költséggel jár, legjobb a kisebb termelőképességű szeszfőzőket (különösen az ú. n. kisüstös-vállalatokat) üzemük terjedelme szerint *átalányösszeg* fizetésére kötelezni, az iparszerűen berendezett szeszgyárakat pedig a tökéletesebb, de egyúttal költségesebb *gyártmányadó* alá venni.

Azokban az államokban, a melyekben a kész szesz kerűl adó alá (névszerint a *Német Birodalomban, Francziaországban, Angliában, Ausztriában, Magyarországban, Olaszországban, Belgiumban, Hollandban* és *Svájczban*), az ipari és háztartási czélokra használt, emberi élvezetre alkalmatlanná tett (denaturált) szesz teljes vagy legalább részleges adómentességben részesűl. Csak az a baj, hogy a szesz denaturálására használt szerek káros hatással vannak azok egészségére, a kik a denaturált szeszt akárcsak ipari czélra is fordítják.

A pálinkaivás a XV. évszáz vége felé terjedt el. Kezdetben több országban hatósági tilalom alatt állott, azonban már a XVI. évszáz folyamán a legtöbb államban, névszerint *Ausztriában* (1523-ban), *Svédországban* (1544-ben), *Bajorországban* (1553-ban), *Angliában* (1556-ban), *Francziaországban* (1559-ben), *Poroszországban* (1575-ben), *Hollandban* (1583-ban) adó alá kerűlt.

Angolországban a kész szesz esik adó alá. A szesznyeredék az erjesztő edények, kazánok s egyéb főző készülékek nagysága, továbbá a czefre fajsúlya és czukortartalma szerint állapíttatik meg. A szeszfőzők nagyon szigorú fölügyelet alatt állanak. Kisebb főzők fölállítása nincs megengedve, a mennyiben a főző kazán űrtartalma 400 gallon-nál (1 gallon = 4.54 liter) kisebb nem lehet. Szeszfőzőt csak legalább 500 házzal bíró város legközelebbi környékén (legföljebb 1/4 angol mföldnyi távolságra a várostól) lehet üzemben tartani, kivévén, ha a vállalkozó az adóhivatalnok részére a gyárban lakást rendez be. Ezen megszorítások következtében az összes szesztermelés csak mintegy 20 gyári telepen van központosúlva. Az adótétel egy gallon és 56·9% lángszeszfok után 10 shil.; — tehát egy hektoliter tiszta alkohol után 193 arany forint; oly súlyos szeszadó, a melyhez hasonló sehol nem áll fönn. Az ipari czélokra használt szesz adómentes. A szeszfőzők szeszfinomítók, szeszkereskedők és a pálinkamérők jelentékeny nagyságú engedélyi adót fizetnek. Az 1901/2-ki pénzügyi évben a belföldi szeszre rótt adó 19 millió, és az égetett szeszes folyadékok vámja 4·6 millió font sterlinget hozott be. LUKÁCS: Államháztartás Angliában. 217. l. és HEINE id. dolg.

Francziaországban a szesz szintén súlyos adóval van megterhelve. Az alapadó a *droit général de consommation*, mely a gyártmánynak (szesz, szeszfélék és likőrnek) a termelő raktárából való elszállításakor, az 1900. évi deczember 29-ki törvény értelmében a szeszes folyadékban foglalt tiszta alkohol után hektoliterenként 220 frankkal szedetik be. Az alkoholtartalmat areometerrel határozzák meg. Az ipari czélokra használt szeszt kátrány, ásványolaj és egyéb anyagok hozzávegyítésével emberi élvezetre alkalmatlanná teszik, és a denaturált szesz nem a rendes fogyasztási adó, hanem hektoliterenként 37½ frankot tevő külön díj (taxe de dénaturation) alá esik. Az adót a szállító vagy a vevő fizeti. A gyártás szigorú ellenőrzés alatt áll. A szeszfőzők az üzlet megkezdését, minden egyes főzet idejét s a használandó edényeket előzetesen bejelenteni kötelesek. A termelő raktára hivatalos föl-

ügyelet alatt áll, s az időnként tartott vizsgálatok alkalmával a hiányzó mennyiséget a gyáros igazolni, vagy az utána járó adót megfizetni tartozik. A 4000-nél nagyobb lakosságú városokban a szesz *behozatali adó* (droit d'entrée) alá is esik, mely a népesség létszáma szerint hét fokozatban emelkedő adótételekkel (hetoliterenként 7½—30 frankkal) szintén a tiszta alkohol után rovatik ki és az octroi alá tartozó városokban ezzel együtt szedetik be. Minthogy az adó csak a belföldön eladott szesz után a fogyasztásba való átmenetelnél fizetendő, a külföldre szállított szesz után adóvisszatérítésnek nincs helye. KAUFMANN: Fin. Frank. 334. l.; HEINE: id. dolg.; és LUKÁCS: 365. l. A szeszadó hozadéka az 1901. évben 305 millió frankra rúgott.

A *Német Birodalomban* az 1887-ik évig a szeszre nézve több adóterület állott fönn. *Poroszországban* s a vele közös adóterületet alkotott államokban és tartományokban, melyek közé az 1873-ik év óta Elszasz-Lothringia is tartozott, a mezőgazdasági szeszfőzők részére engedélyezett jelentékeny kedvezmények mellett az erjesztő edények űrtartalma szerint kivetett *czefreadó* volt érvényben. A mézes vizet, burgonyaszörpöt és malátakivonatot földolgozó szeszfőzők *kazánadót* fizettek. — *Bajorországban* a lisztes anyagot földolgozó főzők a *beczefrézésre szánt űrméret* szerint, az egyéb anyagokat földolgozó főzők pedig a *fölhasznált anyagok neme és mennyisége* szerint voltak megadóztatva. Azok a gyárak, a melyeknek berendezése a szeszmérőgép jelzései alapján történő adóztatáshoz megkívántató föltételeknek megfelelt, a vállalkozók választása szerint *termékadó* alá voltak vonhatók. A kisebb szeszfőzők adóját egyezkedés útján szedték be. A mezőgazdasági főzők javára a törvény a czefreadó rendes tételének ⅙ részét elengedte. — *Württembergben* csak annyiban esett a szesz adó alá, a mennyiben a gabonaneműekből készített és szeszfőzésre használt maláta után a sörkészítésre használt malátára rótt adót kellett lefizetni. Azonban a szesz kis mértékben való elárúsítása évi 4—200 márka engedélyi adóval volt megterhelve. — *Báden* a tényleges időtartam s a valóságos szesznyeredék kinyomozása nélkül a vállalat berendezése szerint három fokozatban megállapított, a főző kazán űrtartalmához igazodó adót szedett. — A Németország területén termelt s egyik adóterületből a másikba szállított szesz kiegyenlítő *behozatali adó* alá esett.

A német birodalmi kormány az 1886-ik évben a birodalmi gyűlés elé egy törvényjavaslatot terjesztett, mely a birodalom egész területére kiterjesztendő szeszegyedárúságnak behozatalát vette czélba. A birodalmi kormány terve szerint a nyers szeszt továbbra is magánvállalatok termelték volna, azonban a finomítás, tisztítás és elárúsítás joga a birodalmi kincstárnak lett volna föntartandó. A birodalmi gyűlés különösen az által az aggodalom által indíttatva, hogy az egyedárúság a mezőgazdasági szeszfőzőket tönkre tenné, a mi a mezőgazdaság helyzetére is nagyon károsan hatna, a kormány javaslatát 181 szavazattal 3 ellen elvetette.

Az 1887-ik évi október 1-én a *Német Birodalom* egész területén az 1887. évi junius 24-iki szeszadótörvény lépett hatályba, mely a bevétel tetemes fokozásán (a 80-as évek első felében a szeszadó s a szeszre rótt vám évi hozadéka egész Németországban csak 52—56 millió márkát tett, az

1891/92-iki űzleti évben pedig már 155 millió márkára rúgott) kívül a túltermelés megakadályozását s a mezőgazdasági szeszfőzők versenyzőképességének emelését vette czélba. Ez a törvény s az annak némely határozatát módosító 1891. junius 8-ki, 1895. évi junius 17-iki, továbbá az 1898. április 4-ki s az 1902. évi julius 7-ki törvény szerint a *Német Birodalom* területén előállított minden szesz *fogyasztási adó* (gyártmányadó) s adóügyi ellenőrzés alatt áll. A fogyasztási adó tétele az után az évi szeszmennyiség után, a mely egy-egy lakosra 4 ½ liter tiszta alkoholt számítva, az egész adóterületnek az utolsó népszámlálás alkalmával kinyomozott népessége szerint állapíttatik meg, egy-egy liter alkohol után 0·50 márka, az ezen felűl termelt szeszmennyiség után pedig literenként 0·70 márka. Az a szeszmennyiség, a melytől a kisebbik adótétel fizetendő, valamint a kisebbik adótétel összege minden ötödik évben felülvizsgálás alá esik. Az 1887. április 1-én már üzemben volt egyes vállalatokra nézve azon évi szeszmennyiség, a melyet a kisebbik adótétel mellett termelhetnek, az általuk az 1879/80-ik pénzügyi évtől bezárólag az 1885/86-ik évig fizetett adóösszegek átlaga szerint állapittatott meg. Azokra a vállalatokra nézve, a melyek az 1887-ik évi április 1-én fönnállottak ugyan, de az 1879/80—1885/86-ik pénzügyi években rendes üzemben nem voltak, vagy a melyek az 1886/87-ik évben üzletüket tetemesen megnagyobbították, a kisebbik adótétel mellett termelhető szeszmennyiség üzleti fölszerelésük terjedelme szerint szabatott meg. A fölhasznált nyers anyagok neme és mennyisége szerint adó alá eső főzőknek a kormány megengedheti, hogy összes termékeiket a kisebbik adótétel szerint állíthassák elő. — A fogyasztási adó abban az időpontban fizetendő, a mikor a szesz az adóügyi ellenőrzés alúl a szabad forgalomba lép. Az adót az átvevő fél tartozik fizetni. Fogyasztási adó alá nem esik s a kisebbik adótétel mellett termelhető évi szeszmennyiség meghatározása alkalmával tekinteten kívül marad: 1. a külföldre szállított szesz; 2. a kincstári érdekek biztosítását czélzó föltételek alatt az a szesz, a mely az eczetkészítést is beleértve ipari czélokra, gyógyítási és tudományos czélokra, vagy tisztításra, fűtésre, főzésre vagy világításra használtatik. A szeszfőzők a költségek megtérítésének föltétele alatt gyártmányuknak saját űzleti helyiségükben teljesítendő denaturálását kívánhatják. Az oly gyártmányok kivitele alkalmával, a melyek előállításához a termelők szabad forgalomba lépett szeszt használtak föl, a törvény minden liter tiszta alkohol után, melyet a gyártmányok tartalmaznak, 0·50 márka adóvisszatérítést engedélyez.

A beczefrézésre szánt ürmérethez igazodó czefreadó alá csak a mezőgazdasági szeszfőzők esnek. Ilyeneknek az olyan főzők tekintendők, a melyek az egész űzleti éven át kizárólag gabonaneműeket vagy burgonyát dolgoznak föl és a szesztermelésből nyert moslékot a saját tulajdonukban levő vagy általuk űzött gazdaságokban s a moslékon hizlalt állatoktól származó trágyát kizárólag a saját tulajdonukban levő vagy általuk megmívelt földek javítására használják föl. A czefreadó a czefreedények ürtartalmának minden hektoliterje és minden egyes beczefrézés után 1·31 márka. Az olyan kisebb mezőgazdasági szeszfőzők, a melyeknek évi üzeme szeptember 16-án kezdődő és

junius 15-ig terjedő időközön belül legföljebb nyolcz és fél havi időtartamra szorítkozik s a melyekben a czefreedényeknek naponként átlagosan használt összes űrtartalma 1050, 1500 vagy 3000 litert meg nem halad, czefreadó fejében csak a rendes tételnek 6/10, 8/10, illetőleg 9/10 részét fizetik. Ha az ily szeszfőzőben valamely naptári hónap folyamán a czefreedényeknek naponként átlagosan használt űrtartalma 1050, illetőleg 1500 vagy 3000 litert meghalad, a vállalkozó az illető hónap után a megfelelő nagyobb adótételt tartozik fizetni. Ha az évi üzem időtartama 8 1/2 hónapot meghalad, az egész üzemi időszak után a czefreadó teljes tétele fizetendő. — Az olyan szeszfőzőknél, a melyek egy üzleti év alatt beczefrézésre 1500 hektoliternél nem nagyobb űrméretet használnak, az *átalányozás* nyerhet alkalmazást.

A szőlőtörkölyt, gyümölcsöt, sörfőzési hulladékokat, borseprőt, bort, gyümölcsbort és gyökérnövényeket feldolgozó szeszfőzők a fogyasztási adón kívül, mely összes termelésük után a kisebbik adótétel szerint (vagyis minden liter tiszta alkohol után 0·50 márkával) rovatik ki, a fölhasznált anyag neméhez és mennyiségéhez igazodó adó alá esnek. Ezen *anyagadó* fejében a fölhasznált anyagok neme szerint különböző adótételek (egy liter után 0·25, 0·35, 0·45, 0·50, 0·85 márka) fizetendők. A kincstár az ipari, gyógyítási és tudományos czélokra, valamint a tisztitásra, fűtésre, főzésre vagy világításra fölhasznált szesz után a czefreadót, illetőleg anyagadót visszatéríti.

Az ipari szeszgyárakban, vagyis azokban a főzőkben, a melyek sem a mezőgazdasági vállalatokhoz nem tartoznak, sem anyagadó alá nem esnek, a czefreadó nem nyer alkalmazást. Azonban az ily vállalatokban termelt szesz után, a mennyiben gyártmányadó alá esik, ezen kívül pótló adó fizetendő, mely minden liter tiszta alkohol után 0.20 márkát tesz. Az olyan ipari szeszgyárak, a melyek már az 1887. évi április 1-je előtt üzemben voltak és beczefrézésre naponként 10.000 liternél nem nagyobb űrtartalmat használnak föl, a pótlékot üzletük eddigi terjedelme után kisebb tétel szerint fizetik olyképen, hogy a pótlék egy-egy liter tiszta alkohol után 0·04 márkával mérsékeltetik. Ha pedig az ily szeszgyárak beczefrézésre naponként 10.000 liternél nagyobb, de 20.000 litert meg nem haladó űrtartalmat használnak föl, a pótló adó mérséklése 0·02 márkát tesz. A pótló adó mérséklése azokra a hónapokra nem terjed ki, a melyekben a szeszfőző élesztőt állít elő, vagy czukorüledéket, répát vagy répalevet dolgoz föl.

A vállalkozó kívánatára a mezőgazdasági főzők s a rendszerint anyagadó alá eső főzők is fölmenthetők a czefreadó, illetőleg anyagadó alúl. Ebben az esetben a fogyasztási adón kívül a tiszta alkohol egy-egy literje után: 1. *czefreadó helyébe: a)* az olyan főzőkben, a melyek egy évben 100 hliternél nem több alkoholt állítanak elő, azon hónapok folyamán, a melyekben élesztőtermelés nélkül vannak üzemben, 0·12 márka, azon hónapok folyamán, a melyekben élesztőt termelnek, 0·16 márka, *b)* az olyan főzőkben, a melyek egy évben 100 hliternél több, de 150 hlitert meg nem haladó alkoholt állítanak elő, azon hónapok folyamán, a melyekben élesztőtermelés nélkül állnak üzemben, 0·14 márka, azon hónapok folyamán, a melyekben élesztőt termelnek, 0·18 márka, *c)* azokban a főzőkben, a melyek egy évben 150 hliternél több

alkoholt állítanak elő, 0·18, illetőleg 0·20 márka, — 2. *anyagadó helyébe:* 50 litert meg nem haladó évi termelés esetében 0·08 márka, 50 literen felül 100 literig terjedő termelés esetében 0·16 márka, 1 hlitert meghaladó termelés esetében 0·20 márka pótlék szedendő. Az adóhatóság jogosítva van a rendszerint anyagadó alá tartozó főzőkre nézve a vállalkozó kívánata nélkül is az anyagadó helyébe az itt közölt pótlékok szedését elrendelni.

Az olyan szeszfőzők, a melyek egy év alatt 300 hliternél nagyobb mennyiségű tiszta alkoholt termelnek, a megelőző bekezdésekben közölt szeszadókon kívül a 300 hliteren túl termelt alkoholmennyiségtől *főzési adó* címén még külön pótlékot fizetnek; és pedig

a) azok a mezőgazdasági és ipari főzők, a melyek az egész üzemi év folyamán sem élesztőt nem állítanak elő, sem czukorüledéket, répát vagy répalevet nem dolgoznak föl:

300 hl-t meghaladó és	600 hl.-ig terjedő termelésért 1 hl. alkohol után	0·5 mk.-t
600 « «	« 900 « « « « « «	1 «
900 « «	« 1200 « « « « « «	1·5 «
1200 « «	« 1500 « « « « « «	2 «
1500 « «	« 1800 « « « « « «	2.5 «
1800 « «	« 2000 « « « « « «	3 «
2000 « «	« 2200 « « « « « «	3·5 «
2200 « «	« 2400 « « « « « «	4 «
2400 « «	« 2600 « « « « « «	4·5 «
2600 « «	« 2800 « « « « « «	5 «
2800 « «	« 3000 « « « « « »	5·5 «
3000 « «	termelésért — — — — — — — — — — —	6 «

b) azok az összes főzők, a melyek az üzemi év folyamán élesztőt termelnek, azok az ipari főzők, a melyek az üzemi év folyamán czukorüledéket, répát vagy répalevet dolgoznak föl, s az anyagadó alá eső főzők:

300 hl.-t meghaladó és	500 hl.-ig terjedő termelésért 1 hl. alkohol után	0·5 mk.-t
500 « «	« 700 « « « « « «	1 «
700 « «	« 900 « « « « « «	1·5 «
900 « «	« 1000 « « « « « «	2 «
1000 « «	« 1100 « « « « « «	2·5 «
1100 « «	« 1200 « « « « « «	3 «
1200 « «	« 1300 « « « « « «	3·5 «
1300 « «	« 1400 « « « « « «	4 «
1400 « «	« 1500 « « « « « «	4·5 «
1500 « «	« 1600 « « « « « «	5 «
1600 « «	« 1700 « « « « « «	5·5 «
1700 « «	termelésért — — — — — — — — — — —	6 «

Az olyan mezőgazdasági szövetkezeti főzők, a melyek mint ilyenek már az 1895. évi április 1-én fönnállottak, eddigi üzemük terjedelme után

főzési adó fejében csak a rendes tételek 3/4 részét fizetik. Azok a mezőgazdasági főzők, a melyek az üzemi év folyamán czefreadót fizettek, ezen kívül a junius 16-tól szeptember 15-ig előállított 1—1 hl. tiszta alkohol után a szerint, a mint a czefreedényeknek ezen idő alatt naponként átlagosan használt űrtartalma 1050, 1500 vagy 3000 litert meghalad, 1, 2, illetőleg 3 márkát tevő főzési adó alá esnek. Ugyanez az adó fizetendő, ha az ilyen mezőgazdasági szeszfőző üzeme a szeptember 16-án kezdődő és junius 15-ig terjedő időközön belül 8 1/2 havi időtartamot meghalad.

A kisebbik adótétel mellett termelhető kontingensben részesülő azokra a főzőkre nézve, a melyek czukorüledéket, répát vagy répalevet dolgoznak föl, ha egy üzemi év alatt a kontingenst több mit 1/5 részszel meghaladó alkoholmennyiséget termelnek, a törvény a főzési adót a tiszta alkohol minden további hliterje után 15 márkával nagyobb összegben rendeli kirovandónak. Az ily nemű, azonban nem kontingentált főzőkre nézve a főzési adónak hasonló mértékű emelése akkor következik be, ha összes termelésük 20.000 hliter tiszta alkoholt meghalad; ez a 20.000 hliter az utolsó három éven belül üzemben volt, jelzett nemű főzők között üzleti fölszerelésük terjedelme szerint fölosztatik; ha ezek a főzők élesztő termelésére mennek át, az az alkoholmennyiség, a mely nem esik a 15 márkával fölemelt főzési adó alá, az illető üzemi évtől kezdve felényire leszállítandó. Azok az újonnan keletkező szeszfőzők, a melyek czukorüledéket, répát vagy répalevet dolgoznak föl, összes termelésük után a fölemelt főzési adó alá esnek úgy, hogy a 300 hliterig terjedő termelésük is a tiszta alkohol 1—1 hektoliterje után 15 márkával van megróva.

A főzési adó azonnal lefizetendő, mihelyt az adóközegek a termelt alkoholmennyiséget a főzőben megállapították, vagy az adóköteles alkoholmennyiség átalányozás útján kiszámíttatott. Az adót a termelő tartozik fizetni. Adóhitelezésnek nincs helye. Azokban az esetekben, a melyekben a szesz és a belőle készült gyártmányok kivitele alkalmával a fogyasztási adó visszatéríttetik, a kincstár a tiszta alkohol 1—1 hliterje után 6 márkát térít meg. A megtérítés tétele évenként revizió alá esik, és ha a megtérítések összege a letelt esztendőben a főzési adónak ugyanabban az évben elért hozadékát meghaladta, a megtérítés tételét a szövetségi tanács a jövő évre megfelelő arányban leszállítja.

Az 1895. évi törvény az üzem terjedelme szerint emelkedő főzési s a többi, fent ismertetett pótló adóval, úgyszintén a czukorüledéket, répát és répalevet földolgozó, nemkülönben az élesztőt termelő főzők erősebb megterhelésével a kisebb mezőgazdasági szeszfőzők kímélését, a burgonyatermelés sok vidéken észlelt hanyatlásának megakadályozását, a czukorüledéket földolgozó és élesztőt termelő, eddig kedvezésben részesült szeszfőzők arányosabb megadóztatását, a túltermelésnek hathatósabb ellensúlyozását és a kivitel alkalmával nyújtott megtérítések födözetének a nagyban termelők pótló adózásaiból leendő beszerzését kívánta elérni.

A szesz megadóztatásából (a vámot is beleértve) a *Német Birodalom* az 1902/3. pénzügyi évben 157 millió márkát vett be.

Ausztriában és *Magyarországban* a szeszadó az 1862. évig *az erjesztő edények ürméretéhez* igazodott. Az 1862. évi julius 9-ki osztrák törvény a *terméknek mérőgép által meghatározandó mennyisége és foktartalma szerint megadóztatását* hozta be. Mivel azonban a szeszfőzők az akkori mérőgépek hiányos szerkezetét az államkincstár kijátszására használták föl, az 1865. évi október 18-ki törvény a *kötelező átalnyozási rendszert* léptette életbe. A kötelező átalányozást a két ország törvényhozásai csakhamar eltörölvén, az 1868. évi augusztus 1-én kezdődött hatálylyal részint a *megváltás,* részint a *szabad egyezkedés,* részint végre az erjesztő edények ürméretéhez igazodó s a fölhasznált anyagok különfélesége szerint különböző tételekből álló *dijszabás útján* történő adókirovást hozták be. Az 1878. évi szeptember 1-én új szeszadó-törvény lépett hatályba, mely az átalányozási mérvek s az adótételek fölemelésével nagyobb bevételt s a főzőkészülék termelőképessége szerinti átalányozásnak a kisebb vállalatokra való kiterjesztésével a mezőgazdasági szeszfőzők versenyzőképességének emelését vette czélba. Azonban a czélba vett eredmény egyik irányban sem következett be. A pénzügyi czél azért hiusúlt meg, mert a gyárosok az erjesztés gyorsításával az adó tetemes részét megtakarították. A másik czél pedig azért nem volt elérhető, mert az átalányozás szerinti adókirovás a kisebb mezőgazdasági szeszfőzők versenyzőképességét annyiban még jobban gyöngítette, a mennyiben a nagy gyárak a legjobb nyersanyagot szerezhetik be, ellenben a mezőgazda saját, gyakran rosszabb anyagát kénytelen földolgozni, s a kis főző a gyorsabb folyamatú termeléshez szükséges drága gépeket sem képes beszerezni. — Az 1884. évi október 1-én életbe lépett 1884. XXI. t.-cz. (*Ausztriában* az 1884. évi május 19-ki törvény) egyrészt a pénzügyi czél kedvéért, másrészt a mezőgazdasági szeszfőzés emelése végett: 1. azokra a szeszgyárakra nézve, a melyeknél a czefre-edények összes ürtartalma, ha mezőgazdaságiak, 50, ha nem mezőgazdaságiak, 35 hektolitert meghalad, úgyszintén a növényi rostokat földolgozó vállalatokra nézve, a szeszmérőgép jelzései szerint s a termék mennyisége és 75 fokkal meghatározott átlagos foktartalma alapján kivetendő *kötelező termékadót* hozta be; 2. a lisztes anyagokat, répát vagy czukorüledéket földolgozó többi szeszfőzőkre nézve a *beczefrézésre szánt ürméret,* illetőleg a *főzőkészülék termelőképessége szerinti átalányozást* tartotta fönn; 3. azokat a vállalatokat, a melyek borhulladékok földolgozása mellett égetett szeszes folyadékkal együtt borsavas sókat is termelnek, a *termék mennyisége és teljes foktartalma* alapján, szeszmérőgép alkalmazása nélkül, rendelte megrovandóknak; végre 4. az üstfőzőkre s a gyümölcsöt, törkölyt, borseprőt stb. földolgozó főzőkre nézve a főzőkészülék termelőképessége szerinti *átalányozást,* illetőleg a *szabad egyezkedés* útján való adóztatást hagyta érvényben.

A 80-as évek folyamán a szeszipar a külföldi piaczokon a nagy kiviteli jutalmaknál fogva előnyben levő orosz és román szesztermelés versenye következtében válságos helyzetbe jutván, az 1888. évi szeptember 1-én hatályba lépett 1888. XXIV. t.-cz. (*Ausztriában* az 1888. évi junius 20-ki törvény) egyrészt a túltermelés megakadályozása, másrészt a pénzügyi eredmény fokozása végett új adóztatási módot hozott be, névszerint az átlagos foktartalom alap-

ján megadóztatott, továbbá a beczefrézésre szánt ürméret termelőképessége szerinti átalányozás alá tartozott vállalatokra, valamint azokra a szeszfőzőkre nézve, a melyek borhulladékok földolgozása mellett égetett szeszes folyadékkal együtt borsavas sókat is termelnek, a szeszmérőgép jelzései szerint kivetendő s a szesz teljes mennyiségéhez és tényleges foktartalmához igazodó termékadót léptette életbe, az üsfőzőkre s a gyümölcsöt, törkölyt, bort, borseprőt stb. földolgozó főzőkre nézve pedig a főzőkészülék termelőképessége szerinti átalányozást, illetőleg a szabad egyezkedés útján való adóztatást továbbra is fentartotta. — A túltermelés megakadályozása végett az 1888. XXIV. t.-cz. két fokozatú — t. i. hektoliterenként egy-egy fok alkohol után 35 és 45 krajczárnyi — adótételt állapított meg. A kisebbik adótétel mellett termelhető szesz mennyiségét az 1888. XXIV. t.-cz. a rendes fogyasztás várható maximuma szerint 872.542 hektoliterben állapította meg (Ausztriára nézve az 1888. évi törvény a kisebbik adótétel mellett termelhető mennyiséget 997.458 hliterre és Bosznia és Herczegovina területére nézve 8000 hliterre tette), a mely három évi időszakonként osztandó szét a szeszfőzők közt. — Azonban az egy-egy termelési időszak alatt kivitt égetett szeszes folyadékok után járó jutalmak egészben egy millió frtot meg nem haladhatnak. — A kontingentált mennyiségen túl termelt szeszt a törvény minden hektoliterfok alkohol után 45 kr. adótétellel terhelte. — Az ipari czélokra szolgáló, valamint a gyógyászati és tudományos czélokra, vagy főzésre, fűtésre, tisztításra és világításra használt denaturált szeszt az 1888 XXIV. t.-cz. adómentesnek nyilvánította. — Az öntermesztette anyagokból saját használatra való adómentes pálinkafőzést évenként egy hlitert meg nem haladó mennyiség erejéig az 1888. évi törvény is föntartotta azzal a megszorítással, hogy a pálinka 50 foknál erősebb nem lehet.

Az adótétel az 1888. XXIV. t.-cz. hatályba lépése előtt minden liter alkohol után 11 kr. volt, de tényleg még az ipari gyárak sem fizették ezt a tételt, hanem a foktartalom átalányozása következtében annak csak három negyedrészét. Az adótételnek 35, illetőleg 45 krajczárra történt emelése a mezőgazdasági szeszgyárakra nézve, melyek a régi átalányozási rendszer fönnállása mellett tényleg csak 4—6 krajczárnyi adót fizettek, még nagyobb adósúlyosbítást jelent. A mezőgazdasági főzők az ipari szeszgyárakkal szemben ennek következtében hátrányosabb helyzetbe jutván, az 1888. évi törvény ezen főzők üzemének terjedelmét a naponkénti átlagos termelésük maximumának 5 hl. folyó szeszről 7 hl. alkoholra való fölemelésével kiterjesztette, továbbá elrendelte, hogy a szóban forgó főzők minden hliter alkohol után átlagos napi alkohol termelésük nagyságával megfordított arányban álló jutalomban részesítendők. Ezenfelül az 1888. XXIV. t.-cz. a földbirtok terjedelme és a naponkénti átlagos alkoholtermelés közötti arányt előnyösebben állapította meg, végre a kedvezményeket azokra a mezőgazdasági szeszfőző vállatokra is kiterjesztette, a melyeket nem egyesek, hanem földbirtokosokból és haszonbérlőkből alakúlt szövetkezetek tartanak fönn.

Az 1899. évi szeptember hó 1-én hatályba lépett 1899. XX. t.-cz. a mezőgazdasági szeszipar föllendülése érdekében a mezőgazdasági szeszfőzőkre

nézve az üzleti időtartamnak nyolcz hónapra történt korlátozását elejtette úgy, hogy most már a mezőgazdasági szeszfőzők is teljes 12 hónapon át tarthatók üzemben, a mely újítástól azt várja a kormány, hogy a kisebb ipari szeszgyárak mezőgazdaságiakká fognak átalakúlni, a mit eddig az hátráltatott, hogy a szesztermelők az üzleti időtartam megszorítása következtében nagyobb veszteséget szenvedtek volna, mint a mennyi előnyt a jutalmakból szereztek volna. Azonban az 1899. XX. t.-cz. 5. §-ában foglalt az a föltétel, hogy az egy-egy termelési időszakban termelt alkohol összes mennyisége 1680 hliter alkoholt meg nem haladhat, az ipari vállalatoknak mezőgazdaságiakká való átalakúlását annyiban most is megnehezíti, a mennyiben a míg az új törvény hatályba lépése előtt a mezőgazdasági szeszfőzők 8 hónap alatt 7 hliter átlagos napi termelés mellett 1680 hliter alkoholt termelhettek, addig most 12 hónap alatt sem szabad nagyobb mennyiséget termelniök és így az egész éven át üzemben tartott mezőgazdasági szeszfőzők naponként átlag legföljebb 4·6 hliter alkoholt állíthatnak elő. — A régi törvények által nyújtott azt a kedvezményt, hogy öntermesztette anyagokból házi szükségletre legföljebb 50 fokú pálinkát évenként 1 hlitert meg nem haladó mennyiségben adómentesen lehet főzni, a mely kedvezmény nemcsak az államkincstár kijátszására adott alkalmat, hanem a szesziparra is káros hatással volt, az új törvény megszüntette.

További fontos eltérés, hogy az 1899. XX. t.-cz. az 1888. évi törvény által Magyarországra nézve 872.542 hliterben megállapított szeszkontingenst a tényleges fogyasztás mértékének jobban megfelelő arányban 853.000 hektoliterre szállította le. Minthogy az osztrák kormány nem volt hajlandó a monarchia két államára nézve 1,870.000 hliterben megállapított kontigensnek leszállításához hozzájárulni, az új felosztás úgy alakúlt, hogy a változatlanúl föntartott összkontingensből Magyarországra 853.000 hliter (egy lélekre 4.916 liter), Ausztriára pedig 1,017.000 hliter (egy lélekre 4.254 liter) esik. Ezen felosztás szerint a Magyarországnak jutott kontingens a korábbi kontingenshez képest 19.542 hliterrel csekélyebb, a mely engedményhez a magyar kormány annál inkább hozzájárult, mert a Magyarországra nézve megállapított régi kontingens az átlagos tenyleges termeléssel szemben tetemes (39.078 hl.) fölösleget mutatott és így az új kontingens sem tette szükségessé a magyarországi tényleges össztermelés eddigi átlagának leszállítását.

A megváltás útján való adófizetést az új törvény tetemesen korlátozza, mivel ennek az adózási alaknak igénybe vételét csak a saját sörtermelésük hulladékait fölhasználó sörfőzőknek és öntermesztette gyümölcsneműeket, törkölyt vagy borseprőt földolgozó oly földbirtokosoknak engedi meg, a kik legegyszerűbb berendezésű főzőkészüléket használnak szesztermelésre. — Az 1899. XX. t.-cz. által tett azt a modosítást sem hallgathatjuk el, hogy a kisüstösök lisztes anyagokból nem főzhetnek pálinkát, és az új törvény annyiban a gyümölcsneműek földolgozását is megszorítás alá veszi, a mennyiben nagyobb mennyiségben gyümölcsnemüekből sem szabad szeszt átalányozás vagy megváltás útján való adózással főzni, mivel az olyan szeszfőzők, a melyeknek napi termelőképessége 16 hliternél nagyobb, vagy a melyek gőz-

erőre berendezett főzőkészüléket használnak, az adót a szeszmérőgép jelzései alapján vagy gyűjtőedény alkalmazásával a tényleges termék szerint kötelesek fizetni.

A szeszadóra vonatkozó, legújabb törvényhozói rendelkezés — az 1901. évi szeptember hó 1-én életbe lépett 1901. XIII. t.-cz. — nem érinti a szesz megadóztatásának rendszerét és csak a szeszitalmérési adó helyébe az 1899. évben behozott szeszadópótlékot minden hektoliterfok után 30 fillérről 10 fillérre leszállítja, a szeszadó tételét pedig ennek megfelelően 20 fillérrel fölemeli úgy, hogy a szeszfogyasztásra súlyosodo adóteher nem változott és csupán a szeszadópótlékban foglalt teher két harmada a szeszadóba ment át. Az adótételek változtatását az tette szükségessé, hogy Ausztria, a mely nem szed szeszadópótlékot, a szeszadó tételét 20 fillérrel fölemelte.

Az ipari és mezőgazdasági szeszgyárakból kikerülő szeszre vetett adó akkor válik esedékessé, a mikor a szesz a szabad forgalomba jut; a míg a szabadraktárba vitt szesz mindaddig adóhitelt élvez, a míg onnan a szabad forgalomba nem kerül. Az üstfőzők a főzőkészülék termelőképessége szerint az adót a termelésnél fizetik. Az adótétel ezekre nézve is minden liter alkohol után 90 fillérben van megállapítva, azonban a tényleges adó az ezen főzőket megillető kedvezményeknél fogva 45 fillért nem halad meg, a mennyit ezeknek a főzőknek a törvény a vámvonalon át kivitt szesz után a kiviteli jutalmon kívül adóvisszatérítés fejében is biztosít. — A külföldre kivitt szeszért, ha a kivitel hordókban vagy más hitelesített tartókban és legalább egy hektoliter mennyiségben történik, a törvény literenként minden hektoliterfok után 10 fillér jutalmat és ezen kívül az olyan szesz után, a melyért az adó átalányozás vagy megváltás útján megfizettetett, minden liter alkohol után 45 fillér adóvisszatérítést engedélyez. Azonban az egy-egy termelési időszak alatt az osztrák-magyar vámvonalon át kivitt szesz után járó jutalmak két millió koronát meg nem haladhatnak. — A kisebb mezőgazdasági szeszfőzők messzeterjedő adókedvezményekben részesűlnek. — A termelési adót s az élesztő utáni adót a vállalkozó, a fogyasztási adót pedig az tartozik fizetni, a ki a szeszt szabad rendelkezésre átveszi. — Az 1888. évi szeszadótörvény által történt adóemelés 300%-kal szaporította a szeszadó hozadékát. Az 1888-ik év előtt *Ausztriában* 9—11 millió frtot, *Magyarországban* 8—10 millió forintot, az 1889. évtől kezdve 1898-ig terjedő évtizben *Ausztriában* 29—34 millió, nálunk 27—35 millió forintot tett, legújabban pedig *Ausztriában* 78—80 millió korona és nálunk (a szeszadópótlékkal együtt) 86—88 millió korona az évi bevétel. — *Ausztriában*, valamint *Magyarországon* az égetett szeszes folyadékok kimérése és kis mértékben való eladása súlyos évi engedélyi adóval is meg van terhelve.

72. §.

A czukoradó.

Pfeiffer: II. 431. l.; Schäffle: Steuerpol. 408. l.; Riecke: Schönberg nemzetg. kézik. III.; Rad: Zucker-Production, Einfuhr und Consumtion in

Europa. Wien, 1866.; Kaufmann: Die Zuckerindustrie ihn ihrer wirthsch. u. steuerfisk. Bedeutung. Berlin, 1878.; Wolf: Zuckersteuer. Tübingai folyóirat. 1882.; — *ugyanettől a szerzőtől:* Zuckersteuer und Zuckerindustrie in den europäischen Ländern und in der amerik. Union von 1882—1885. Finanzarchiv. III. évf.; Wiegand: Beiträge zur Kritik der Rübenzuckerbesteuerung. Leipzig, 1883.; Paasche: Zuckerindustrie und Zuckersteuer. Handwörterb. der Staatswissenschaften. VI. köt.; Hegedüs: Újabb mozzanatok a czukoradó kérdésében. Budapest, 1887.; Deutsch: Czukoradó. A «Nemzetg. Szemle» 1887-ik évi folyamában; Görz: Die Zuckersteuervorlage. Berlin, 1891.; Knott: Die deutsche Zuckersteuergesetzgebung. Finanzarchiv. 1902.; Schippel: Zuckerproduction und Zuckerprämien bis zur Brüsseler Konvention. Stuttgart, 1903.

A belföldi répaczukorra vetett adó újabb eredetű. Az európai államok czukorszükségletüket a XIX. évszáz elejéig kizárólag gyarmati czukorral födözték s a czukoradót behozatali vám alakjában szedték. Minthogy a czukorvám czélja csakis az állambevételek szaporítása volt és a súlyos vámtétel a fogyasztással együtt a vámbevételt is apasztja, a gyarmati czukrot mérsékelt vámmal terhelték. Midőn azonban az I. Napoleon által 1806-ban életbe léptetett szárazföldi zárlat a gyarmati czukor behozatalát megnehezíté, az európai államoknak a belföldi czukorgyártás emeléséről kellett gondoskodniok. E végből, habár a pénzügyi tekintet azt kívánta volna, hogy a belföldi czukor a gyarmati czukorral egyenlő adó alá kerüljön, a hazai gyártmányt adózatlanúl hagyták, a czukorvámot pedig fölemelték. A hazai termelés megvédése csakhamar azt eredményezte, hogy a belhoni czukorgyártás nagy arányokban fejlődött, azonban az idegen czukor behozatala s ezzel együtt az állambevétel is, épen ily arányokban megcsappant. Mivel a súlyos vám által megdrágított gyarmati czukor a hazai termékkel nem versenyezhetett és a czukorgyárosok a czukor árát úgyszólván tetszésük szerint állapították meg, a czukorvámból ezelőtt szedett nagy összegek az állami pénzügyek sérelmére a gyárosok zsebeibe vándoroltak. Nehogy az adózóképességre következtetést engedő czukorfogyasztás adózatlanúl maradjon, a közép- és nyugot-európai államok a negyvenes években a belföldi czukrot is adó alá vették.

A czukor az alkalmasabb adótárgyak egyike. Ha nem is oly nélkülözhető, mint a dohány vagy a pálinka, mégis csak élvezeti czikk és nem elsőrendű szükségleti tárgy, a melynek nagyobb arányú fogyasztása jólétre mutat. Továbbá, fogyasztása nagyon el van ter-

jedve s a vagyonosság fejlődése arányában mindig jobban növekedik. Bizonyos mennyiségű czukoranyagnak fogyasztása az ember szervezetére és egészséges életműködésére ugyan nélkülözhetetlen, de ez a mennyiség a tiszta czukron kívül más tápszerek, névszerint zöldség, gyümölcs, méz és tej alakjában jut az emberi szervezetbe. A czukoradó bizonyos irányban a szeszadónál is jogosúltabb, mert a míg a szeszt inkább a szegényebb osztályok fogyasztják és fogyasztása abban az arányban csökken, a melyben a nép táplálkozása minőségi tekintetben javúl, addig a czukrot nagyobb terjedelemben a vagyonosabb osztályok fogyasztják és fogyasztása a jólét és műveltség fejlődésével egyre növekedik. A czukoradónak kiváló előnye, hogy a czukorfogyasztás emelkedése következtében az államnak folytonosan szaporodó bevételt ad. Az is jó oldala, hogy kirovása könnyebb, mint a legtöbb fogyasztási adóé, mivel a czukorgyártás aránylag kevés számú nagy vállalatban van összepontosítva, a mi az ellenőrzést biztosabb eredményűvé és kevésbbé költségessé teszi.

A mi a czukoradó kivitelét illeti, a törvényhozónak arra kell első sorban törekednie, hogy a belföldön termelt czukorra vetett adó s a külföldről behozott czukorra rótt vám között helyes mértékarányt létesítsen. Erre nézve az szolgáljon főelvűl, hogy oly országban, a hol nem hiányzanak a czukoripar fejlődésének természetes előföltételei, az adó ne akadályozza a hazai termelést, a vám pedig ne tegye lehetetlenné a czukorbehozatalt. Ha a czukorbehozatal egyenlő vagy nagyobbodó czukorfogyasztás mellett tetemesen s állandóan csökken, ez annak a jele, hogy a hazai czukorra vetett adó kelleténél kisebb, illetőleg a behozatali vám túlságosan nagy; és megfordítva, a czukorbehozatal emelkedése egyenlő fogyasztás mellett arra vall, hogy a belföldi termékre rótt adó túlságosan nagy, illetőleg a vám a belső adóhoz képest alacsony. Oly országban, a hol nincsenek meg a czukorgyártás fölvirulásához megkívántató föltételek, a czukorvámot csak oly nagyra kell tenni, hogy a lehető legnagyobb fogyasztás mellett legnagyobb bevételt adjon. A vámtétel ne legyen a belső adónál sokkal súlyosabb, nehogy az állami védelem oly iparágat neveljen föl, a mely nem bír alappal és csak a természetes föltételekkel dicsekvő, tehát nyereségesebb termelési ágaktól munkaerőt és tőkét vonna el.

A czukoradó beszedésének nevezetesebb módjai:

I. *A földolgozandó nyers anyag, azaz a czukorrépa súlyára*

vetett adó. Előnye a répa súlyához arányosított adónak, hogy az ellenőrzést a czukorgyárosok nagyobb zaklatása nélkül s nem épen nagy költséggel teszi lehetővé. A répa behozatalát a gyárba nem lehetvén egykönnyen eltitkolni, a megbízható fölügyelő közegek a nagyobb mértékű adókijátszásokat könnyű szerrel megakadályozhatják. Közgazdasági szempontból jó hatása, hogy nagyobb czukortartalommal bíró répa termesztésére s a czukorrépa teljesebb kihasználását lehetővé tevő, tökéletesebb műeszközök használatára buzdít. Azonban a termelők szabad mozgását korlátozza s az adóközegek összejátszása esetében, a czukorrépa fölmérésénél nagy csalásokra szolgáltat alkalmat. Legnagyobb fogyatékossága, hogy abban az esetben, ha a törvény az ország valamennyi részében egységes adótétel alá veszi a répát, a kisebb czukortartalmú répát földolgozó gyárosok aránytalanúl vannak megróva. Továbbá, az egyenlő árú répa még ugyanazon a vidéken sem bír egyenlő czukortartalommal, a mely körűlmény szintén egyenlőtlen adózásra vezet. Az aránytalanság egy másik oka, hogy azok a gyárosok, a kik a répából tökéletesebb készülékeikkel több czukrot bírnak termelni, adókedvezményben részesűlnek. Végre, a külföldre szállított czukor után adandó adóvisszatérítési összegnek megállapítása is nehézséggel jár, mivel a czukorgyártás technikájának haladásával és tökéletesebb készülékek föltalálásával a gyárosok a répából több czukrot képesek termelni, mint a mennyit a törvényhozó az adóvisszatérítési összeg meghatározásakor alapúl elfogadott, tehát a czukorgyárosok adóvisszatérítés czímén nagyobb összeget kapnak, mint a mennyit adó fejében befizettek.

II. Beszedhető az adó valamely termelési művelet végzése, pl. a répa fölaprítása vagy a répalé megtisztítása alkalmával használatba vett *tartók és edények űrtartalma* szerint. Ez az adóztatási mód azért czélszerűtlen, mert a penzügyőrök a termelés egész folyamát állandó fölügyelet alatt kénytelenek tartani, s az adóteher az egyes gyárak között, berendezésük különféleségénél s az általuk földolgozott répa minőségének egyenlőtlenségénél fogva, aránytalanúl oszlik meg.

III. A czukoradó a *félgyártmányhoz,* névszerint *a répalé mennyiségéhez és sűrűségéhez* alkalmazkodhatik, a mely adóztatási módnál az adóközegek a répalé sűrűségét egy erre rendelt mérőkészülékkel, ú. n. *densimeterrel* határozzák meg. Habár a répalé

sűrűsége nem teljesen biztos ismertetőjele a czukor minőségének, a szóban forgó adóztatási mód a répalében levő czukormennyiségnek legalább megközelitő utólérését lehetővé teszi, csakhogy az adómegrövidítések megakadályozására irányzott pénzügyőri fölügyelet a termelésre nagyon zavarólag hat s az adókijátszásoknak még sem állja útját.

IV. A czukorgyárosokat a czukorlé-termelő készülékek (sajtók vagy áztató edények) termelőképességének és használatba vételük időtartamának alapúl vetelével *átalányösszeg* fizetésére lehet kötelezni. Az átalányozási rendszer a gyárosokat sok terhes ellenőrzési intézkedéstől szabadítja meg, mi a czukoripar fölvirulását előmozdítja, továbbá az adóbeszedés költségeit apasztja s a fölügyelő közegek megvesztegetése ellen-is védelmet nyújt. Hátránya, hogy a gyárak termelőképességét nem lehet pontosan meghatározni s az adóvisszatérítés összegét pontosan megállapitani, minek következtében az államkincstár rövidséget szenved. Továbbá, a jobb minőségű répát földolgozó, valamint a tökéletesebb fölszereléssel biró czukorgyárak kedvezésben részesülnek. Ezenfelül az átalányozási rendszer a gyárosokat a termelési eljárás siettetésére, ennélfogva anyagtékozlásra serkenti. Ha az ország egyes nagyobb összefüggő vidékein nagyon eltérő a répa czukortartalma, a törvényhozó csak úgy oszthatja meg arányosan az adóterhet, ha az egyes termelési körzetekre nézve különböző nagyságú adótételeket léptet életbe.

Minthogy a czukorgyártás folytonosan tökélyesbűl s a czukorgyárak termelőképességét az egymást gyorsan követő műszaki javítások és találmányok rövid időközönként is tetemesen fokozhatják, legjobb, ha azt a módot, a mely szerint a gyárak termelőképessége meghatározandó, nem a törvény, hanem rendeleti úton maga a kormány állapítja meg. Ezt már a külföldre szállított czukor után fizetendő adóvisszatérítéssel járó visszásságok mérséklése is szükségessé teszi. Ha a czukorgyárak termelőképessége a műszaki javítások és találmányok fölhasználása következtében növekedik s a korábbi viszonyok nyomán megállapitott termelőképesség aránya szerint kirótt adóátalány ugyanaz marad, az államkincstár nemcsak az által szenved kárt, hogy a belföldön elfogyasztott czukor egy része kikerűli az adóterhet, hanem a mennyiben az adóvisszatérítés fejében fizetett összeg a kivitt czukor után befolyt adónál nagyobb, még az is megtörténhetik, hogy az állam az összes adóbevételt, sőt még ennél is

többet adórestituczióra kénytelen fordítani. Pl. az *Osztrák-Magyar Monarchiában* az 1875/76-ik üzleti évben az adóvisszatérítés nemcsak az összes adóbevételt emésztette föl, de azon kívűl a monarchiának egy millió forintra menő felülfizetése is volt. Ez a természetellenes helyzet onnan származott, hogy a sajtóval dolgozó gyárak az átalányozásnál sokkal kevesebbet vallottak be, mint a mennyit termeltek. A gyárosok a kivitel alkalmával visszatérítés fejében megkapták az egész adót, s az a czukor, a mely a belfogyasztásban kelt el, megadóztatás nélkűl maradt. Így történt, hogy az 1875-ik évben az egész monarchiában csak 1,280.000 mázsa czukor után fizettek adót, a kivitel pedig 1,433.000 mázsára, s így többre ment, mint a mennyi adó alá esett. Ez a többlet csak onnan keletkezhetett, hogy mintegy háromszor annyit termelt a monarchia, mint a mennyi adó alá vonatott, s a belföldön elfogyasztott czukor teljesen kikerülte az adóterhet.

V. Leghelyesebb a *gyártmányadó,* melyet a kész czukor után a gyártelepről való elszállításnak bejelentése előtt a gyáros, illetőleg a czukorterméknek a szabad raktárból való elszállítása előtt az átvevő fél fizet. A gyártelep az üzem tartama alatt az állandóan ott tartózkodó pénzügyi közegek fölügyelete alatt áll. Czukorterméket a gyártelepről csak nappal és csak azokon az útakon szabad elszállítani, a melyeket erre a czélra az adóhatóság kijelöl. Az elszállítás a gyártelepről vagy szabad raktárból mindaddig tilalom alatt áll, a míg a megtörtént adófizetést vagy adóhitel-nyújtást igazoló bárczát az üzletvezető kézhez nem veszi, az elszállítandó termékek súlyát az adóközegek meg nem állapitják s a czukorszállítmányok nincsenek hivatalos zárójegyekkel ellátva.

A gyártmányadó a legigazságosabb adóztatási mód, mivel nem a hozzávető becslés alapján kinyomozott átlagos termékmennyiséget, hanem a tényleg termelt gyártmánymennyiséget adóztatja meg, az adófizetés idejét közelebb hozza a fogyasztás időpontjához, továbbá a czukorfogyasztásban nyilatkozó adófizetőképességnek teljesebb kihasználására szolgáltat módot, egyes vidékeknek vagy szerencsésebb viszonyok közt levő gyárosoknak nem nyújt kedvezményt, végre a belső adó és a behozatali vám közötti aránynak, valamint az adóvisszatérítési összegnek teljesen pontos, tehát helyesebb meghatározását is lehetővé teszi.

A czukoradó rendezésekor különös gond fordítandó arra, hogy

a czukorgyártásnak a mezőgazdaság szempontjából is nagyfontosságú érdekei a pénzügyi czéllal összehangzásba hozassanak. Azok az államok, a melyek a czukoradót a czukorrépa súlya vagy a czukorlétermelő készülékek termelőképessége szerint vetették ki, a hazai czukoripar érdekében az adóvisszatérítés összegét évtizeken át úgy állapitották meg, hogy azok nagy kiviteli jutalmakat tartalmaztak. A gyártmányadót szedő államok pedig a belföldi czukorgyártásnak a nemzetközi versenyküzdelemben való megállhatása okából nyílt kiviteli jutalmakat adtak. Úgy a lappangó, mint a nyílt kiviteli jutalmak a czukorgyárosokat túltermelésre ösztönözték, a czukortermelést egészségtelen alapra helyezték s az adóbevétel nagy részét, sőt egyes években a czukoradó összes hozadékát is fölemésztették. Mivel a kiviteli jutalmakat a túlnyomóan kivitelre dolgozó hazai czukorgyártás megkárosítása nélkül egyoldalúan egyik állam sem szüntethette meg, a kiviteli jutalmak kérdése csupán nemzetközi megállapodással volt rendezhető. Ez a megállapodás hosszas tárgyalások után a legtöbb érdekelt állam között a *brüsszeli nemzetközi czukoregyezmény* megkötésével jött létre. Az Anglia indítványára 1902. évi márczius 5-én Németország, Ausztria, Magyarország, Belgium, Spanyolország, Francziaország, Anglia, Olaszország, Németalföld, Svéd- és Norvégország között kötött egyezmény az 1903. évi szeptember 1-jén lépett hatályba. Az egyezményes államok kötelezték magukat, hogy eltörlik a czukorkivitel után adott nyílt és eltakart jutalmakat s az egyezmény tartama alatt (egyelőre öt évig) ilyen jutalmakat be nem hoznak. Egyben kötelezték magukat, hogy a finomított czukor után 100 kilogrammonként legföljebb 6 frankra, más nemű czukor után pedig legföljebb 5·50 frankra korlátozzák a *surtaxeot*, azaz azt a különbözetet, a mely a külföldi származású czukrok után fizetendő vámok vagy adók tétele s a hazai czukrok után fizetendő vámok vagy adók tétele között fönnáll. Ezenkívül egyik állam sem adhat más védelmet a hazai czukortermelésnek. Kimondja továbbá az egyezmény, hogy abban az esetben, ha bármely állam a maga termelésének akár nyílt, akár titkos termelési vagy kiviteli jutalmat nyújtana, az egyezményes államok az illető állam ellen büntetővámot kötelesek alkalmazni, és a szerződő felek mindegyike föntartja azt a jogot, hogy megtiltsa a jutalmazott czukor behozatalát. Végre megállapodtak a szerződő felek, hogy az egyezmény rendelkezései végrehajtásának biztosítása végett állandó

nemzetközi bizottságot szerveznek, a mely Brüsszelben fog ülésezni s a szerződő államok kiküldöttjeiből fog állni.

Angolország, melynek földje nem alkalmas a czukorrépa termelésére, részint gyarmati nádczukorral, részint az idegen európai államokból behozott répaczukorral födözi szükségletét. Az angol gyarmatokban termelt czukor az 1846-ik évig kedvezményes vámtétel alá esett s az idegen államokból való czukorbehozatal tényleg ki volt zárva. A midőn a szabad kereskedelmi irány vált uralkodóvá, a mozgalom a kedvezményes czukorvám ellen is megindúlt, a parlament az 1845-ik évben leszállította s egyúttal egységessé is tette a gyarmati czukor vámját, az 1854-ik évben a szárazföldi államokból behozott répaczukor vámját is a gyarmati czukorra rótt vám tételéig mérsékelte. És mivel a teafogyasztás általánossága mellett a czukor Angliában elsőrendű tápszer, melyet a vagyontalan osztály is tömegesen fogyaszt, a törvény a czukorvámot az 1864., 1870. és 1873. években fokonként lejebb szállította, az 1874. évben pedig a belföldön gyártott czukorra vetett adóval együtt, mely a répaczukorgyártás fejletlenségénél fogva a nélkül is csak 900 font sterling bevételt adott, eltörülte. LUKÁCS: 272. l.

Francziaországban az 1837. julius 18-ki, első czukoradótörvény a gyártmányadót hozta be. Az adót kezdetben a nyers czukor súlya, később a répalé mennyisége és sűrűsége szerint s az 1875-ik év óta a saccharometerrel megállapítottt tiszta czukortartalom szerint vetették ki. Az 1884. julius 29-ki törvény a répaadót léptette életbe. Az 1903. évi január 28-ki törvény az 1902. évi *brüsszeli* nemzetközi konvenczió határozmányai szerint a czukoradót új alapon szabályozza, a gyártmányadót hozza be, az adómértéket tetemesen leszállítja s a kiviteli jutalmakat elejti.

Németországban az 1841-ik évben vette kezdetét a czukoradó szedése. Kezdetben *Württemberg* gyártmányadót szedett, a német vámegyesülethez tartozott többi állam pedig a répaadót hozta be. Az 1844. évi szeptember 1-től az 1888. évi augusztus 1-ig Németország egész területén a földolgozott répa súlyához arányositott adó állott fönn. Az 1888. évi augusztus 1-től az 1892-ik évi julius hó végéig a czukoradó: 1. a répa súlya szerint a gyárostól, és 2. mint fogyasztási adó a belföldi fogyasztásra szánt czukor súlya szerint attól szedetett be, a ki a czukrot az adóellenőrzés alatt álló gyári vagy raktári helyiségből átvette. Az 1891. évi május 31-iki törvény a répaadó teljes elejtésével a gyártmányadót léptette életbe, a melynek kivetése és biztosítása lényegileg a *magyar* és *osztrák* czukoradótörvények elveivel megegyező módon történik. Az 1903. évi január 6-ki törvény a czukoradót az 1902. évi *brüsszeli* czukoregyezmény megállapodásaival hozza összehangzásba.

Ausztriában és *Magyarországban* az 1865. évi november végéig a *répaadó* állott fönn, azonban a gyárosok kérelmére a műeszközök termelőképességéhez igazodó adóztatás is meg volt engedve, s azokban a gyárakban, a melyek czukrot nem répából állították elő, gyártmányadót szedtek. Az 1865. évi deczember 1-től kezdve az 1878. évi julius végéig a gyárak berendezésének s a földolgozott anyagoknak különfélesége szerint háromféle adóztatási

mód volt érvényben. És pedig: 1. A répalevet nyers répából, víznyomású sajtókkal előállító gyárakra nézve a műeszközök termelőképessége és bizonyos időtartam alatti használata alapján *adómegváltásnak* volt helye; 2. az újonnan megindított azok a gyárak, a melyek szárított répát dolgoztak föl, vagy a répalevet nyers répából lugzás útján állították elő, addig, a míg a gyár termelőképességét nem lehetett megállapítani, *a répa súlya* alapján fizették adójukat; 3. a czukrot nem répából, hanem más belföldi anyagból termelt gyárak a *gyártmány neme és mennyisége* alapján adóztattak meg. — Az 1878. évi augusztus 1-től kezdve az osztrák-magyar monarchiában a czukoradóból és czukorvámból befolyandó bevételnek kontingentálása mellett, a répalevet víznyomású sajtókkal vagy telepekbe egyesített áztató edényekkel előállító gyárakban az adót *átalányozás* útján, és pedig a létermelő készülékek termelőképessége alapján szabták ki, s a *répaadó* csak az olyan gyárakban állott fönn, a melyek a répalevet nem víznyomású sajtókkal vagy telepekbe egyesített áztató edényekkel állították elő, még pedig csak addig, a míg a termelőképesség mérveit a nyert tapasztalatok nyomán meg lehetett állapítani.

Minthogy az átalányozási rendszer a czukorgyárakat az adó megtakarítása végett az áztató edények s a lésajtók termelőképességének lehető emelésére serkenté, minek következtében nemcsak a különböző berendezésű, hanem az ugyanazon termelési módszert követő gyárak között is egyenlőtlen adózás fejlődött ki; minthogy továbbá ennek a rendszernek hatása alatt a kisebb czukortartalommal bíró répára utalt magyarországi gyárak nem bírtak az osztrák termeléssel versenyezni s az átalányozási rendszer annyiban egészségtelen alapra is helyezte a czukortermelést, a mennyiben az adóvisszatérítésben elrejtett kiviteli jutalom a gyárosokat túltermelésre ösztönözte: az 1888-ik évi osztrák és magyar czukoradótörvények az 1888. évi augusztus 1-én kezdődő hatálylyal a kész és fogyasztásba átmenő termékre vetett *gyártmányadót* hozták be. A répaczukor, valamint a nádczukor — az emberi élvezetre alkalmatlan szörpnek kivételével — 100 kg. tiszta súly után 11 frt, — s a keményítő czukor tömör állapotban 3 frt, híg állapotban 1 frt adó alá került. A külföldre szállított czukor most már nem esvén adó alá, az adóvisszatérítés fölöslegessé vált s a lappangó kiviteli jutalmak megszűntek, azonban a törvény nyílt kiviteli jutalmat engedélyezett, mely a polarizáczió foka szerint métermázsánként 1 frt 50 krban, 1 frt 60 krban, illetőleg 2 frt 30 krban volt megállapítva. A czukoradó hozadékának érvényben volt kontingentálását az 1888. évi törvény elejtette s a kiviteli jutalmak főösszegének véghatárát állapította meg olyképen, hogy abban az esetben, ha az augusztus 1-től julius utolsó napjáig terjedő idő alatt az osztrák-magyar vámterületről kivitt összes czukor utáni kiviteli jutalom 5 millió forintnál többre rúgott, a többletet a gyártelepek összes vállalkozói részesülésük arányában az illető kincstárnak megtériteni tartoztak. — Minthogy a czukortermelő államok által a kiviteli jutalmakkal követett politika a monarchia mindkét államának czukorkivitelét veszélylyel fenyegette, egy 1896. évi törvény a czukorprémiumkontingenst 9 milló frtra s az adótételt 13 frtra emelte föl.

Az 1899. évi augusztus hó 1-én életbe lépett czukoradó-törvény (nálunk az 1899. XVIII. t.-cz.) alapjában változatlanúl hagyta az 1888. évben behozott adózási rendszert, a kiviteli jutalmak kontingensét a korábbi jutalmi tétel utolsó osztályának elejtésével az addigi 18 millió koronában tartotta fönn, de az adótételt 38 koronára emelte föl. *Magyarországra* nézve a 38 koronás adótétel — tekintettel arra, hogy az 1899. XVIII. t.-cz. a métermázsánként 6 frtnyi összegben külön szedett *czukorfogyasztási adót* megszüntette — nem az adóteher súlyosbítását, hanem csak az azelőtt fönnállott két külön adónemnek egyesítését jelenti. Az 1899. évi törvény által tett egy másik módosítás, hogy a répa- és nádczukron kívül előfordúló más czukor után híg állapotban eddig m. mázsánként 1 frtban megállapított adótételt mellőzte s az ilyen czukrot — tekintet nélkül tömör vagy híg állapotára — 6 koronával terheli, mely változtatásra az adott okot, hogy a czukorgyárosok az ilynemű czukor termelésére olyan gyártási módot vettek használatba, a melynek követésével a gyári helyiségből híg állapotban elszállított czukor önmagától tömör czukorrá alakúl át.

A *brüsszeli* nemzetközi egyezményben foglalt megállapodások végrehajtásaként az 1903. II. t.-cz. a következőket rendeli el: 1. a czukor származása a behozatal alkalmával kimutatandó; 2. az 1903. évi augusztus 31-e után a vámvonalon át kivitt czukor után az állam nem fog többé kiviteli jutalmat adni; 3. az a czukormennyiség, a mely az 1903/4-iki termelési időszak alatt a gyári telepekről s a szabad raktárakból a fogyasztási adó lefizetésével elszállítható, *Magyarországra* nézve 863.660 métermázsa, *Ausztriára* nézve 2,770.340 mm., *Bosznia* és *Herczegovina* területére nézve pedig 26.000 mm. fogyasztási czukorban van megállapítva. A következő termelési időszakra nézve a három területnek kontingense mindenkor a megelőző termelési időszak fogyasztása alapján lesz a magyar s osztrák pénzügyminiszter által egyetértőleg megállapítandó. A kontingentálásnak az lett volna a czélja, hogy a belső fogyasztást kizárólag a hazai gyárak lássák el. Azonban a kontingentálást a brüsszeli nemzetközi bizottság az egyezmény kijátszásának jelentette ki, mert a fogyasztásnak országonként való felosztása s az egyes gyárak belföld számára való termelésének megszorítása burkolt kartellnek tekintendő és végső hatására nézve annyiban titkos jutalomnyújtást foglal magában, a mennyiben a belső fogyasztásnak a belföldi gyárak között történő felosztása lehetővé teszi, hogy a czukor a belföldön nagyobb áron legyen eladható, s így a belföldi eladásból szerzett nyereségtöbbletet a kartellben levő gyárak a külföldi versenyben használhassák ki. Ily viszonyok között azzal akarta a kormány hazai czukorgyárainknak a magyarországi fogyasztást biztosítani, hogy a brüsszeli egyezmény által adott joggal fog élni, azaz a behozott idegen czukor után m.-mázsánként 6 frank surtaxeot fog szedni. Ez ellen az osztrák kormány tiltakozott, arra hivatkozván, hogy egységes vámterület határain belűl nem lehet közbeeső vámvonalat felállítani és minden olyan surtaxe, a mely a magyar fogyasztásnak kizárólag a magyar czukortermelés által leendő ellátására szükséges mértéket meghaladja, oly állapotok létrejöttét mozdítaná elő, a melyeknek egységes vámterületen nincs létjogosúltságuk. Végre hosz-

szas alkudozások után a két kormány abban egyezett meg, hogy a kontingentálás elejtésével a két állam czukorfogyasztásának ellátása a brüsszeli egyezmény tartamára akként biztosíttassék az illető állam termelése számára, hogy az egyik államból a másik államba az átutaló eljárás során átszállítandó czukor után a küldő állam saját kincstára javára külön illetéket szedjen, a melynek mértéke 100 kg. tiszta súly fogyasztási czukor után 3 K 50 fillért és nyers czukor után 3 K 20 fillért fog kitenni. A két kormány megállapodása ezideig (1905. évi január hó végéig) még nem nyert parlamenti hozzájárúlást. Az alkotandó törvény hatálya a brüsszeli egyezmény tartamára fog kiterjedni, ennélfogva az 1903. évi szeptember 1-éig visszaható erővel fog bírni. A két kormány megegyezett, hogy a szóban levő megállapodásnak törvénybe foglalásáig a pénzügyi hatóságok az átszállított czukor után járó átutaló illetéket (lényegére nézve kiviteli vámot) az átutaló eljárás során jegyezzék föl, de az illeték beszedése csak a törvény megalkotása után történjék.

A *czukoradó biztosítására* szolgáló, nevezetesebb rendelkezések ezek: A gyártelepnek legalább két méter magas kerítéssel kell bekerítve lennie. A kerítésen belül és kívül fekvő épületek a kerítéstől öt méternél kisebb távolságban nem lehetnek. A kerítés csak oly bejárásokkal bírhat, a melyek az üzlethez okvetetlenül szükségesek, s a rendes közlekedés számára nappal legföljebb négy, éjjel pedig legföljebb két kijárás lehet nyitva. Az üzleti és raktári helyiségeken, valamint a velük közvetetlen összeköttetésben álló épületeken azokat a nyílásokat, a melyek a kerítéstől öt méternél kisebb távolságra vannak, legföljebb öt cm.-nyi nyílásokkal bíró sodronyrostélylyal kell ellátni. — A vállalkozó köteles azt az időpontot, a melyben az üzletet megkezdi, 48 órával előbb bejelenteni. Ha a vállalkozó üzletét legalább is négy hétre megszünteti, erről az üzlet megszüntetése után legkésőbb 14 nap alatt a pénzügyi közegeknek jelentést tartozik tenni, kik a czukortermékek összes készletéről leltárt vesznek föl. — A gyártelepek az üzlet tartama alatt állandó fölügyelet alatt állnak. A vállalkozó köteles a vállalat fölügyeletére rendelt pénzügyi közegek számára legalább négy szobából álló lakást konyhával, a kerítés kapuinál őrszobákat, a termelési eljárásra, vagy a czukortermékek elhelyezésére szolgáló épületben irodai helyiséget átengedni, fűtő és világító anyagot szolgáltatni. A lakásért fizetendő bért, valamint a fűtésért és világításért járó megtérítést, a pénzügyi hatóság a vállalkozóval egyezség útján állapítja meg. A pénzügyi közegek az üzleti s raktári helyiségekbe minden időben szabadon beléphetnek s a pénzügyigazgatóság rendeletére a gyártelepen a czukortermékek készletének súlyát a vállalkozó által vezetett följegyzések lezárása után, az üzlet időleges vagy végleges megszüntetése esetén kívül is megállapíthatják. Ha a vállalkozó által vezetett följegyzésekben kimutatott készlettel szemben a fogyasztási czukornál 1/4%-nál, a nyers czukornál pedig 4%-nál nagyobb hiányt találnak, a hiánynak ez a része adó alá esik, és ha a talált többlet vagy hiány az utolsó szemle óta bevételbe helyezett mennyiséggel szemben a fogyasztási czukornál 1/2%-ot, vagy a nyers czukornál 4%-ot meghalad, a büntető eljárás is megindítandó. Minden

czukorgyárnak lajstromozott és kizárólag általa használt árújegygyel kell bírnia, mely minden az illető gyárban előállított, kész és elárúsításra alkalmas czukorra alkalmazandó. A megadóztatott czukortermékek a gyártelepről vagy szabadraktárból való elszállításuk előtt hivatalos zárójegyekkel látandók el, a melyeket mindaddig, míg a czukor kicsiben eladás, fogyasztás vagy más nemű fölhasználás végett a csomagból ki nem vétetik, nem szabad szétszakítani. A jegyek nélkül, vagy hamisított, utánzott vagy már használva volt jegyekkel ellátva talált termékek az adózatlan árúkra nézve megszabott elbánás alá esnek. Czukortermékeket a gyártelepről elszállítani, vagy a gyártelepre behozni április havától bezárólag október hóig reggeli hat óra előtt és esti hét óra után, novembertől bezárólag márcziusig reggeli hét óra előtt és esti öt óra után, a pénzügyigazgatóság különös engedélye nélkül nem szabad. Az elszállítás csak a pénzügyi hatóság által megjelölt utakon van megengedve.

73. §.

Egyéb, csekélyebb jelentőségű közvetett fogyasztási adók.

A tételes adórendszerekben *kártya-*, *hírlap-* és *naptáradóval* is találkozunk. Ezeket az adókat rendszerint bélyeg alakjában szedik be.

I. A *játékkártyákra* rótt adó teljesen jogosúlt, mivel fényűzési tárgyat ér. Azonban a túlságosan súlyos adótétel ennél az adónemnél is czélt téveszt. Minél súlyosabb az adótétel, annál több az adókijátszás és annál költségesebb ellenőrzésre van szükség. Az adótétel a játékkártya minősége, vagy legalább a lapok száma szerint több fokozatban állapítandó meg. Az egységes adótétel (a milyen pl. az 1882-ik évig nálunk és Ausztriában állott fönn) a módosabb személyek által használt, drágább játékkártyákat csak oly mérték szerint terheli, mint a szegényebb adózók által használt, silányabb minőségű kártyafajtákat. A legtöbb államban a lapok száma szolgál a megadóztatás alapjáúl.

A kártyagyártás az adókijátszás megakadályozása végett rendszerint hatósági engedélyhez van kötve s pénzügyi fölügyelet alatt áll. Ezenfelűl a kártyákat csak meghatározott mód szerint csomagolva és zárójegygyel ellátva szabad árúba bocsátani. A bélyeg nélkűli kártyák árúba bocsátása és használata pénzbüntetés alá esik. A külföldi játékkártyák behozatalát a törvény vagy eltiltja, vagy a belső adónak megfelelő vámtétellel terheli.

Angolországban a kártyaadó volt a bélyeg alakjában beszedett legelső adó. Egy 1631-ik évi törvény hozta be. Az adótétel az 1828-ik évtől kezdve

egy-egy játszma után egy shilling volt; az 1862-ik évben három pence-re szállott le. — *Francziaországban* a játékkártyára vetett adó eredete a XV. évszázig vezethető vissza. Az idegen kártyák behozatala el van tiltva s a kártyagyártás csak hatósági engedély alapján űzhető. A gyártás csak az arrondisszmánok főhelyein van megengedve. A gyárosok a kártya előlapja gyanánt szolgáló papirost a kincstártól kötelesek vásárolni. Minden játszma bélyeges ellenőrző szaluggal van ellátva. A már használt kártyák elárúsítása tilos. A gyári s eladási helyiségek fölügyelet alatt állanak s az ellenőrzés a kávéházakra, vendéglőkre és társalgó körökre is kiterjed. A gyárosok évi engedélyi adót fizetnek. A kincstár által kiszolgáltatott papiros ára ezer lap után 20—30 frank. A kártyabélyeg egy-egy játszma után az 1896. évben történt folemelés óta a 36 vagy kevesebb lappal bíró kártyáknál 0·75 frank, több lapból álló kártyáknál 1·25 frank, a klubbok használatára rendelt kártyák a rendes adótétel kétszerese alá esnek. Az évi bevétel 3 millió frank. — *Spanyolországban* 1815-ig a kártyagyártás, *Poroszországban* 1838-ig a kártya elárúsítása az állam részére volt fentartva. — A *Német Birodalomban* a kártyabélyeg 1879-től kezdve mint birodalmi adó áll fönn. Minden 36 vagy kevesebb lapból álló játszma 30 fillér, minden egyéb játszma 50 fillér bélyeg alá esik. — *Ausztriában* és *Magyarországon* a 36 vagy kevesebb lappal bíró minden játszma 30 fillér, 36-nál több lapból álló játszma 60 fillér, fényezett vagy mosható kártya a lapok számához képest 60 fillér, illetőleg 1 K 20 fillér bélyeg alá esik. A játszmák hivatalos zárójegygyel vannak ellátva. A kártyagyártási üzlet csak pénzügyigazgatósági engedély alapján oly helyeken kezdhető, hol pénzügyigazgatóság vagy adóhivatal van.

II. A *hírlapadó* egyike e legbelytelenebb adónemeknek, mert a közművelődést s a közügyek iránti érdeklődés terjedését akadályozza. Hírlapokra rendszerint ugyancsak a vagyonosabb polgárok fizetnek elő, de az adó természetes hatása, a hírlapok nagy ára, az értelmiségnek az alsó osztály körében való terjedését hátráltatja. A hírlapadó védelmére némelyek azt hozzák föl, hogy a féktelenség közlönyeinek s a hírlapi ponyvairodalom lázitó és erkölcsrontó szellemben szerkesztett termékeinek terjedését föltartóztatja. Azonban ezt az érvet már megczáfolta a tapasztalás. A hírlapadó eltörlése után mindenütt tetemesen megapadt az időszaki sajtó azon közlönyeinek kelendősége, a melyek az érzékiség s a nép egyéb szenvedélyeinek legyezgetésével csalogatják az előfizetőket s az illőbb szellemben szerkesztett lapok nagyobb elterjedést vívtak ki. Ez az örvendetes eredmény onnan van, hogy a helyesebb irányú lapok kiadói a hírlapadó megszüntetése után leszállíthatván az előfizetési díjt, a néperkölcsöket veszélyeztető szennyirodalom olcsóbb termékeivel könnyebben versenyezhetnek. Ha a törvény a külföldre szállított hír-

lapokat is megadóztatja, a közgazdaság érdekeit is megkárosítja, mert a sajtótermékek kivitelét csökkenti. Arra is történt utalás, hogy a hírlapadó nem akadályozza a műveltség terjedését, mivel a csekély áremelkedés nem fog senkit az előfizetéstől visszatartani. Eltekintve, hogy a nem elsőrendű szükségleti tárgyak fogyasztását a még oly csekély áremelkedés is csökkenti, azért sem áll ez az okoskodás, mert a napi sajtó fejlődését nem annyira a hírlapadó által követelt anyagi áldozat, mint inkább a beszedésével járó bajok, kellemetlenségek és veszteségek gátolják. Pl. hírlapbélyeg fönnállása esetében nem lehet több példányt nyomni, mint a mennyi be van jelentve. Ha valamely szám kiváló érdekességű tartalmánál fogva a rendes előfizetőkön kívül százaknak vagy ezreknek lenne elárúsitható, a többletet külön kell lebélyegeztetni, s ha az illető szám kelendősége mégis kisebbnek bizonyúlt, mint várható volt, a fölösleges példányok után lefizetett adó a kiadó nyakán marad.

Angliában a XIX. évszáz első tizedében egy lap után 4 pence volt a hírlapbélyeg; 1836-ban 1 pennyre szállíttatott le, minek folytán a hírlapok száma egy év alatt $33^1/_2$ millióról $56^1/_2$ millióra emelkedett. Egy 1855-ik évi törvény a hírlapadót eltörölte. Az 1861-ik évig a hírlapokat s az összes nyomtatványokat a papirosadó is terhelte. *Holland* 1869-ben, *Francziaország* 1870-ben, a *Német Birodalom* 1874-ben, *Ausztria* 1899-ben szüntette meg. A *magyar képviselőház* 1869. decz. 9-én tartott ülésében egyhangulag fogadta el a hírlapbélyeg eltörléséről szóló törvényjavaslatot, mely az 1869. XXIII. t.-czikkel lett törvénybe iktatva. De a külföldön hetenként legalább egyszer megjelenő és nem havi füzetekben behozott lapokra rótt adót az 1900. évi julius 1-től kezdve csak az 1900. X. t.-cz. törölte el.

III. A *naptáradó* a népnevelés magasztos czéljába ütközik. A naptár, mely a legalsó néposztály körében is vevőkre talál, egyik legáltalánosabb és legelterjedtebb eszköz az előítéletek eloszlatására, a helyes gazdasági nézetek s általában az értelmiség terjesztésére. Ha az értelmiség fejlesztése és terjesztése az állami föladatok közé tartozik, hogyan lehet az aránylag amúgy is csekély bevétel kedvéért a népművelődést akadályozó ezt az adót föntartani? Különben is következetlenség a naptárakat megadóztatni, a többi nyomtatványt pedig adózatlanúl hagyni.

Az eddig fejtegetett adókon kívül itt-ott más közvetett fogyasztási adók is fönnállanak. Ilyen pl. a *Magyarországon* és *Ausztriában* az 1882-ik évtől kezdve szedett *ásványolajadó. Oroszországban* az ásványolaj az 1861-ik évtől az 1873-ik évig termelési egyedárúság-

nak volt a tárgya. Az 1873-ik évtől kezdve 1888-ig Oroszországban a finomító gyárak termelőképessége szerint kivetett ásványolajadó állott fönn. Az 1888. évi január elseje óta a kész gyártmány az adótárgy. Az ellenőrzés egyszerű, mert a finomítás csupán néhány nagy gyári telepen van összepontosítva, minél fogva az ellenőrzés csak a nyers anyagnak a finomító gyárakba való szállítására szorítkozik. *Görögország* az 1884-ik évben az ásványolaj behozatalát, *Szerbia* 1893-ban ugyanezen termék termelését és behozatalát tette állami egyedárúság tárgyává. Az 1895. évig gyártmányadó alakjában az ásványolajadó *Francziaországban* is fönnállott. *Németországban* a petroleum csupán behozatali vámnak a tárgya. Az ásványolajadó tárgyának tömeges fogyasztásánál fogva egyike a jövedelmezőbb adóknak. *Oroszországban* 20—22 millió rubelt, *Magyarországban* 11 millió koronát, *Ausztriában* 10 millió koronát, *Görögországban* 5 millió drachmát hoz be. Mint az alsó osztályokat aránytalanúl sujtó adó nem védelmezhető.

Francziaországban az 1878-ik év előtt a szappangyártmányok, 1887. előtt a papiros is adó alá estek, és a stearin- és viaszgyertyák, a világító s asztali olajok, továbbá az eczet, gyujtófa és a dinamit ma is meg vannak ebben az államban adóztatva. A *szappanadó* (fönnáll most Hollandban) a tisztaságot s ezzel együtt az egészséget adóztatja meg, ezenfelül a szappangyártás romlására is vezet, mivel a könnyen ellenőrizhető, tehát az adó alúl ki nem búvó szappangyárak a fölügyelet alá nem vehető kézműiparral nem bírnak versenyezni. A gyújtófaadó Francziaországban házi kezelés alatt levő (évenként 23—25 millió frankot jövedelmező) gyártási egyedárúság alakjában áll fönn. Fönnáll még a gyujtófa-egyedárúság *Görögországban, Romániában, Szerbiában* és *Spanyolországban* s a gyujtófa-adó *Orosz-* és *Olaszországban. Orosz-* és *Olaszország* a csomagok lebélyegzése útján szedik be az adót. A gyujtófaadó tárgyának nélkülözhetetlenségénél fogva elvetendő. Ezenfelűl a gyujtófa házilag is készíthető, tehát a nagyban űzött adókijátszást lehetetlen megelőzni. Másképen ítélendő meg a nem pénzügyi, hanem kizárólag rendőri czélokat követő gyártási egyedárúság. (L. kézikönyvünk 86. lapján.) Az *eczetadó*, a mely Francziaországon kívül Belgiumban és Hollandban is érvényben van, a nélkülözhetetlen tárgyakra rótt, egyéb nemű adókkal egyenlő tekintet alá esik.

A fölsoroltakkal korántsem meritettük ki a tényleg szedett,

illetőleg régebben érvényben volt fogyasztási adók hosszú sorozatát. Francziaországban az 1871-ik évtől kezdve 1878-ig a *pótkávé* volt megadóztatva. Angliában az 1860-ik év óta, Olaszországban pedig 1874. óta jelenleg is fönnáll a pótkávé-adó. Az adóbeszedés Angolországban a csomagoláshoz használt bélyeges zárójegyek eladása útján és Olaszországban (az adótétel 100 kgm után 50 lira; az évi bevétel 950.000—1,000.000 lira) a pótkávégyáraknak állandó ellenőrzésével történik. A pótkávé-adó egyike a legigazságtalanabb adónemeknek, mivel a számosabb tagból álló családokra aránytalanúl súlyosodik s a pótkávét túlnyomóan a szegényebb sorsú polgárok fogyasztják. — Olaszországban *a szénsavat tartalmazó vizet* (1 hektoliter 4 lirával), Angliában a *szabadalmazott gyógyszerek* (a vételár 8—40%-ával), Törökországban *a selyem*, Görögországban a kivitel alkalmával az *aprószőlő* s *füge*, az Éjszakamerikai Egyesült-Államokban a *művaj* van adóval megróva. — Württembergben a községek az 1878-ik évtől kezdve a légszesz ára szerint beszedett pótlékkal saját czéljaikra a *légszeszfogyasztást* adóztatják meg. Olaszországban az 1874-ik év óta a községek a *fényképeket* adóztatják meg. A bélyeg alakjában beszedett adó alá csak a nyilvános forgalomnak szánt fényképek esnek. Az adótétel a képek nagyságához igazodik. A községek a törvény által megállapitott adótételeket mérsékelhetik, azonban a törvényes aránytól nem térhetnek el.

Régebben kiváltképen Angolország bővelkedett közvetett fogyasztási adókban. Itt az 1695-ik évtől kezdve 1699-ig és 1745-től 1845-ig az *üveggyártmányok*, 1825-ig a *só*, 1831-ig a *bőr, szőnyegek, selyem-* és *gyapotárúk, kőszén, gyümölcsmust, eczet, keményítő, illatszerek, arany-* és *ezüst-sodronyok*, az 1832-ik évig a *gyertya*, 1850-ig a *tégla* és *födélcserép*, 1853-ig a *szappan*, 1861-ig a *papiros*, 1862-ig a *komló* voltak adóval megróva. (Az ezekre a tárgyakra vetett adók történetére nézve lásd: Vocke. Gesch. d. St. d. brit. Reichs. 394—410. l.) Az adók eme végtelen sorozatát kigúnyolandó, Sydney Smith a harminczas években így szólalt föl az angol parlamentben: «Minden brit testén megadóztatott inget, ezen adó alá vett ruhát visel, adóval megrótt ablakából megadóztatott kertjébe tekint le, adó alá eső kenyeret eszik, adó alá vont bőrczipőben vándorolja át az életet, adóval sujtott bérkocsiban lát üzletei után, megadóztatott papirosra írja leveleit, adó alá vett újságokból meríti bölcseségét, megadóztatott szegekkel elzárt koporsóban helyeztetik el, hogy adó

alá eső gyászkocsin szállítsák ki a temetőbe, a hol végre adóval megrótt sírjában menedéket lelhet a sok adó elől.»

Mondanunk sem kell, hogy habár a fogyasztás megadóztatása által okozandó tehernek arányosabb megosztása több fogyasztási adó fönnállását követeli, a törvényhozónak a közvetett fogyasztási adók számának apasztására kell törekednie, hogy a csekélyebb fontosságú fogyasztási tárgyakra vetett adók s az azoknak megfelelő vámok eltörlése a belső fogyasztási adók, valamint a vámok kezelésének egyszerűsitését s a nemzeti termelés és forgalom nagyobb szabadságát tegye lehetővé.

C) A határvámi adók.

Jacob: II. 1183., 1250. s köv. §§.; Malchus: I. 70. §.: Hoffmann: 339. l.; St. Mill: V. könyv, IV. fej. 5. §.: Rau: II. 443. §.; Hock: 122. l.: Pfeiffer: II. 451. l.; Dühring: Cursus. 406. l.; Vocke: Gesch. d. St. 281. l.: Stein: 5-ik kiad. II. 2. r. 372. l.; Roscher: II. 78. l.: Wagner: «Zolle» Bluntschli szótára XI. k. 340 l.; Vocke: Die Abgaben. 156., 529., 558. l.: Schäffle: Die Steuern. II. 349. l.: Leroy-Beaulieu: II. 244. l.: Nitti: 592. l.: Villermé fils: Des douanes et des contrebandes. Paris, 1851.: Hanssen: Eingangszölle aus reinem finanz. Gesichtspunkte. Tübingai folyóirat. 1855.: Hock: Betrachtungen über die Aufhebung der Zölle. Tübingai folyóirat. 1865.: Lexis: Einfuhrzölle. Handwörterb. der Staatswiss. III. köt.; Delandre: Traité pratique des douanes. Rennes, 1866.; Broglie: Etudes sur le libre échange et l'impôt. Paris. 1879.: Fawcett: Free trade and protection. London. 1885.; Kautz: Vámpolitika. Pest. 1866.; Fenyvesy: Osztrák-magyar vámtarifa. Budapest, 1878.; Freund: Ueber einige Ausfuhrerleichterungsmassregeln des Schutzzollsystems. Breslau, 1889.; Matlekovits: A vámok hatása. A «Nemzetg. Szemle» 1890. évi folyamában: *ugyanettől a szerzőtől:* Zollpolitik. Leipzig. 1891.; Láng: A vámpolitika az utolsó száz évben. Budapest, 1904.

74. §.

A vámok fogalma és fölosztása. A pénzügyi vámok előnyei és hátrányai.

A vámok fogalma. Ezzel az elnevezéssel: *«vám»*, hajdanában mindazokat a szolgáltatásokat szokták volt megjelölni, a melyeket a szállitók s árútulajdonosok az árúk szállitása közben vagy eladása alkalmával akár az államnak, tartománynak vagy az illető önkormányzati testületnek, akár a földesúrnak tartoztak fizetni. Mostanában sokkal szükebb jelentése van ennek a szónak. A régebben Európaszerte szedett *belső* (másként *közbenső*) *vámokat* a belföldi forgalom teljes szabadságából eredő gazdasági előnyök elismerésével s az állami

élet egységi elvének uralomra jutásával valamennyi művelt állam eltörölte. Sok, régebben vámnak nevezett adózási alak vagy megszűnt, vagy ha közűlök némelyek, mint pl. a kapuadó, vagy a kőútak, hidak, kikötők stb. használatáért szedett díjak, még ma is fönnállanak, ezek nem a vámokhoz, hanem részint a közönséges belső közvetett fogyasztási adók, részint az illetékek vagy forgalmi adók csoportjába soroztatnak. Jelenleg *vám* alatt csak az országos határvámot, vagyis azt a fogyasztási adót értjük, a melyet az állam az ország határát átlépő árúk után akár a határszélen, akár pedig benn az országban szed.

A határvám alakjában beszedett adók a fogyasztási adóknak külön osztályát teszik. Egyrészt a belső fogyasztási adók kiegészítői, a mennyiben oly fogyasztási tárgyakra is kiterjednek, a melyek, ha a belföldön állíttattak volna elő, itt estek volna adó alá; másrészt pedig a fogyasztási adók körének kiszélesítői, mivel oly tárgyakat is megadóztatnak, a melyeket a hazai termelés nem állít elő, a melyek tehát belső fogyasztási adó alá nem eshetnek. Ebből kettő tűnik ki. *Először*, hogy a vámok több nemű fogyasztási tárgyra terjednek ki, mint a belső fogyasztási adók; és *másodszor*, hogy a vám nem önálló fogyasztási adó, hanem csak adóbeszedési alak úgy, hogy a belső fogyasztási adó és a vámadó közötti különbség nem az adóztatás lényegét érinti, hanem csupán a beszedés külső alakjában nyilatkozik.

A vámok fölosztása. A vámok az ország határát átlépő árúk szállításának forgalmi iránya szerint majd *behozatali*, majd *kiviteli*, majd végre *átviteli* vámok. A *behozatali vámok* a külföldről behozott és belföldön fogyasztandó javakra, a *kiviteli vámok* az országból külföldre szállított árúkra, az *átviteli vámok* pedig az olyan árúkra vettetnek, a melyek valamely idegen államból a belföld területén keresztűl egy harmadik államba szállíttatnak.

Pénzügyi és közgazdasági vámok. A vámok *rendeltetésük szerint* részint *pénzügyi*, részint *közgazdasági vámok. Pénzügyi vámok* (másként *adóvámok)* azok, a melyeknek föladata csupán az állambevételek szaporítása; ellenben *közgazdasági vámok* azok, a melyek a külföld versenyének kizárásával vagy legalább megnehezítésével a hazai termelés megvédését és fejlesztését veszik czélba.

A közgazdasági vámok ismét vagy *tiltók*, vagy *védők*. Ha oly nagy a vámtétel, hogy a hazai terméket a vám által megdrágított

idegen árúnál olcsóbban lehet megszerezni, a vámot *tiltónak* nevezzük, mert ebben az esetben épen úgy hat, mint a behozatal egyenes eltiltása. Ha azonban csak az a czélja a vámnak, hogy a külföldön és benn az országban előállított termék termelési költsége között mutatkozó különbözetet kiegyenlítse s az idegen árú árának csupán ily arányú emelésével a belföldi termelőket a külföld versenye ellen megótalmazza, vagy a nyers anyagok túlságos, a nemzeti műipart veszélyeztető kivitelét megakadályozza, a vámnak *védővám* a neve.

A pénzügyi és közgazdasági vámok között sok esetben nem lehet éles határvonalat húzni. A védővám mellékesen pénzügyi czélra is irányúlhat. Ez áll különösen a gyártmányokra rótt arra a mérsékelt behozatali vámra nézve, a mely még jelentékeny arányú behozatalt enged meg, valamint az oly mezőgazdasági termékekre vetett behozatali vámra nézve, a melyeket a belföld nem képes a fönforgó szükséglet kielégítésére megkívántató mennyiségben termelni, a mely utóbbi esetben a védővám egyúttal határozott pénzügyi jelleggel is bír.

A pénzügyi és közgazdasági vámok között, tárgyuk szempontjából, előrehaladott műveltségi fokon nagyjában az a különbség észlelhető, hogy a *pénzügyi vámok* túlnyomóan élvezeti és izgató czikkekre, ellenben a *közgazdaságiak* a behozatalnál a műipari termékekre (a hazai mezőgazdaság megvédésére irányzott *agrárvámok* mezőgazdasági termékekre) s a kivitelnél nyers anyagokra rovatnak. A pénzügyi vámmal a törvény a hazai fogyasztást kívánja terhelni. A vámolásnak ez a hatása a védővámoknál is előfordúlhat, de a védővám súlyát rendszerint a külföldi termelő viseli. Továbbá, a *védővám mértéke* más elv szerint alakúl, mint az adóvám nagysága. Az *adóvám* nem egyéb, mint a fogyasztási adók egyik beszedési módja s a belföldi termékekre rótt adók kiegészitője. Ebből kifolyólag a *pénzügyi vám* nagysága a belső fogyasztási adók mértékéhez és az állam által czélba vett bevétel összegéhez alkalmazkodik, a míg a *védővám* rendeltetéséhez képest ahhoz a különbözethez illeszkedik, a mely a kérdéses árú termelési költségei tekintetében a belföld és külföld között mutatkozik. Ebből egyszersmind az is következik, hogy addig, a míg az országban termelt bizonyos javak közvetett fogyasztási adóval vannak megterhelve, az adóvámot szükségképen fönn kell tartani, ellenben a védővám csupán addig tartható érvényben,

a míg a termelési költségekre nézve a belföld és külföld között tény-leg különbség forog fönn úgy, hogy a védővám majdani megszűnésé-nek szükségessége ennek az intézménynek lényegéből következik, mert mihelyt a hazai termelés odáig fejlődik, hogy az idegen országok versenyével minden ótalom nélkül is megmérkőzhetik, a védővám lét-jogosúltsága elenyészett.

A közgazdasági vámok a közgazdasági kormányzat körébe tar-toznak s az államháztartást csak annyiban érintik, a mennyiben tulaj-donképi rendeltetésük betöltésén kívűl egyúttal az állambevételeket is gyarapitják. Azonban a közgazdasági vámok pénzügyi eredménye mellékes és esetleges, mivel nem bevételszerzés a czéljuk, sőt rendel-tetésüknek annál kevésbbé felelnek meg, minél nagyobb bevételt szolgáltatnak az államháztartásnak.

A védővám tetemes hozadéka arra mutat, hogy még mindig nagy mennyiségű külföldi árú jön be az országba, ennélfogva a vám a hazai ipart még nem elegendőképen ótalmazza meg. De habár a közgazdasági vám annál jobban megfelel föladatának, minél keve-sebbel szaporítja az állambevételeket, átmenetileg, t. i. addig, a míg a hazai termelés nem emelkedik a megfelelő fejlődési fokra, tetemes bevételt nyújthat. Minél inkább megizmosodik a belföldi ipar és minél jobban csökken az illető árú behozatala, a közgazdasági vám annál jobban betölti rendeltetését s annál kisebb a pénzügyi eredménye. Ámde bármily fontos elvi különbség válaszsza is el egymástól a köz-gazdasági és pénzügyi vámokat, ez a különbség a vámigazgatásban nem vehető észre, mert mind a két nemű vámokat ugyanazok a közegek vetik ki és szedik be és mindkét nemű vámok ugyanabban a tarifában vannak közzétéve.

A pénzügyi és közgazdasági vámok között fenforgó különbség a vámügy történelmi fejlődésében is kifejezésre jut. A külforgalmat, valamint a belföldi árúszállítást már a legrégibb államok is könnyen fölhasználható alkalomnak ismerték a fogyasztás megadóztatására. Az ókori államok a külforgalom valamennyi tárgya után úgy a beho-zatalnál, mint a kivitelnél egyenlő nagyságú értékvámokat szedtek. A közgazdasági vámok súlyos tiltó vámok alakjában csak a merkan-tilizmus befolyása alatt, a XV. évszáz végén s a XVI. évszáz elején honosodtak meg. Ez abban találja magyarázatát, hogy a külföldi ver-seny megnehezítésének csak akkor van értelme, ha oly ipar van már az országban, a melyet megvédeni érdemes, és hogy a kormányok

csak akkor gondolnak a védővámokra, ha már a nemzetgazdaság fontosságának tudatára emelkednek.

A középkorban s az újkor első évszázaiban az európai államokban *közbenső vámok* is léteztek, melyeket a tartományok, kerületek, nagyobb kereskedelmi városok, sőt a földesurak is szedtek. Ezek a közbenső vámok védővámok gyanánt is hatottak, azonban túlnyomóan adóztatási czélt követtek és részint a közlekedési eszközök, névszerint az útak és hidak használatáért szedett illetékek gyanánt, részint mint a vásárok szervezése s megótalmazása fejében követelt illetékszerű adózások, részint végre mint az utasok és kereskedők megvédéséért szedett díjak szerepeltek. A közbenső vámok a legtöbb európai államban csak a XIX. évszáz elején tűntek el. Ettől az időtől kezdve az európai államokban a védővámrendszer s a kereskedelmi szabadság áll egymással szemben. Az 1860-ik év óta a legtöbb európai állam vámpolitikája szabadelvűbb irányt kezdett követni, azonban az 1873-ik év óta ismét a merev védővámrendszer bír túlnyomósággal.

A pénzügyi vámok előnyei és hátrányai. A fogyasztási adónak vám alakjában való beszedése a belső fogyasztási adók beszedési módjai irányában bizonyos előnyökkel jár. És pedig: 1. az adókijátszás megakadályozására irányzott ellenőrzés a vámoknál csak a vámvonal közvetetlen vidékére szorítkozik, a míg a belső adóknál az ország egész területére terjed ki. A már megvámolt árú forgalma az egész országban szabad. A későbbi ellenőrzés szüksége csak akkor forog fönn, ha az adóköteles fél a vámfizetés könnyebbsége vagy a határszélen teljesített megvámolással járó kényelmetlenség és költség mellőzése kedvéért abban a kedvezményben kíván részesűlni, hogy fizetési kötelezettségének az ország belsejében tehessen eleget; 2. valamennyi vámköteles árú megvámolása egyenlő módon történik, ellenben a belső fogyasztási adók mindegyike vagy legalább legtöbbje más-más módon szedetik be; 3. a vámok beszedésével s ellenőrzésével egybekötött kényelmetlenségeket és zaklatásokat csak a szállítók és kereskedők érzik, a míg a belső fogyasztási adók kezelése a termelőket, kereskedőket és fogyasztókat is kényelmetlenségek és kényszerítő intézkedések alá helyezi; 4. noha a vámkezelési költségek is tetemesek, a vámoknak eddig vámmentes tárgyakra való kiterjesztése aránylag nem nagyon szaporítja a kiadásokat.

Azonban lényegében és nagyjában a behozatali vám ugyanazokban a hibákban szenved, melyekben a belső közvetett fogyasztási adók. Igy mindenekelőtt a vám sem adózóképességük szerint éri a fogyasztókat. Az általános fogyasztás tárgyaira vetett vám is megfordított fokozatos adó gyanánt hat, tehát a szegény sorsú embert ez is erősebben terheli. Az adómegrövidités lehetősége, az adókijátszásnak a törvénytiszteletre s a néperkölcsökre gyakorolt káros hatása, valamint a törvény által czélba vett adóáthárítás elmaradhatása, a vámoknál sem hiányoznak. A becsempészett árúkkal való kereskedés a vámvonal hosszában valóságos vállalati ággá fejlődik. A dugárúság terjedését kiváltképen az mozdítja elő, hogy a nép nem lát benne jogtalanságot, sőt abban az esetben, ha a csempész sok veszély és nagy koczkázat árán röviditi meg az államkincstárt, vitézségnek is tartja. Egyik további hátránya a pénzügyi vámnak, hogy könnyen védővámmá változhatik.

Legkárosabb hatásuk a pénzügyi vámoknak, hogy a forgalom alakúlását tételes intézkedések békói közé szorítják s a teljes kereskedelmi szabadság áldásait kizárják. Ha csak néhány vámköteles árú is van, a külforgalmat bizonyos állomásokra kénytelen a kormány szorítani, a mely intézkedés már egymaga megakasztja a forgalom természetes fejlődését. Vámok fönnállása mellett csak abban az esetben lehetne az ország határvonalának bármely pontján áthaladó árúbehozatalt és kivitelt megengedni, ha a kormány a tengerpart s a szárazföldi határszél hosszában mindenütt vámszedő és ellenőrködő közegeket állítana föl, a mi az összes vámbevételnél nagyobb költséget okozna. Azután, hacsak néhány vámköteles árú is van, az árúvizsgálatot s a vámkezelést valamennyi szállítmányra ki kell terjeszteni, mert ellenkező esetben a vámmentesség őrve alatt a vámköteles tárgyak is megvámolatlanúl kerülnének be. Ennélfogva a pénzügyi vám nemcsak a vámköteles árúkkal való kereskedelmet, hanem az összes külforgalmat korlátozza.

Hogy a törvényhozó adóztató szándéka kudarczot ne valljon, a behozatali vámot azokra a tárgyakra is ki kell terjesztenie, a melyek a megadóztatni szándékolt javak pótlói gyanánt használtatnak, a mi az adótárgyak szaporításán s a kezelési költségeknek a bevétellel arányban nem álló növekedésén kivűl azzal a visszássággal jár, hogy az a fogyasztás is adó alá esik, melyet a törvényhozó különben nem adóztatna meg. Azután a kormány a vámkeze-

lést és vámfizetést vagy a határszéli állomásokra kénytelen szorítani, a mi a szállítóknak okozott kényelmetlenségen és a szállítás föltartóztatásán kívűl a költségszaporításnál fogva a fogyasztókat is jobban terheli, vagy pedig belső vámhivatalokat és az országban vámmentes raktárakat kénytelen fölállítani, a mi az egyes forgalmi helyeket a többi rovására előnyben részesíti s a forgalomnak talán nem a legalkalmasabb helyeken való összepontosítását eredményezi. Végre, az idegen árúknak az országban való kelendőségét csökkentő vámok az érdekeikben megkárositott külállamokat visszatorlásra hívják ki. Világos, hogy mindezek a hátrányok annál inkább érezhetők, minél nagyobb a gazdasági műveltség, mert a hol az ipar és kereskedelem még gyermekkorukat élik, a megszorító intézkedések nem nagy kárt tesznek.

A pénzügyi vámok eltörlésének kérdése. A pénzügyi vámok hátrányaiból kifolyólag a szabadkereskedelmi rendszer követőinek legszélső felekezete, az ú. n. *manchesteri iskola*, ezen vámok eltörlését s az ennek következtében keletkező bevételcsökkenésnek egyenes adókkal való pótlását követeli. Ennek a követelésnek megitélése a belső közvetett fogyasztási adók föntartásának vagy eltörlésének kérdésével függ össze. Az kétségtelen, hogy ugyanazok az okok, a melyek a belső közvetett fogyasztási adók megszüntetése mellett szólnak, a pénzügyi vámok eltörlését is sürgetik. Azonban addig, a míg a belső fogyasztási adókat nem nélkülözheti az állam, a pénzügyi vámok megszüntetésére sem gondolhat. Ha a törvény bizonyos belföldi termékekre adót ró, akarva-nemakarva a külföldről behozott ugyanily nemű termékeket is megadóztatni kénytelen, mert ellenkező esetben a belföldi fogyasztók csak adómentes, azaz külföldi termékeket vásárolnának, tehát a belső adókat senki nem viselné s a megadóztatott fogyasztási tárgyakat termelő vállalatok csakhamar megsemmisűlnének. Ezenfelűl némely oly tárgynak fogyasztása, a mely csupán külföldről szerezhető be, nagyobb adózóképességre vall, mint a belső adóval sujtott tárgyak fogyasztása. Abban bizony nem volna következetesség, ha a só, hús, ásványolaj, czukor stb. meg volnának adóztatva, a káve, kakao, tea s a finomabb fűszerek pedig megadózatlanúl maradnának. Ennélfogva, habár a belső fogyasztási adók és vámok megszüntetésével a munkaerő s az összes termelési tényezők teljesen hatályos hasznosítását föltartóztató korlátok egész sora dőlne le, mindaddig, a mig nem fog a tudo-

mány egy oly adórendszert föltalálni, a mely a közvetett fogyasztási adók mellőzésével a szükséges bevételi összegnek kizárólag egyenes adókból leendő igazságosabb s arányosabb beszerzését fogja lehetővé tenni, a pénzügyi vámok eltörlése a lehetetlenségek közé tartozik.

75. §.

A kiviteli, behozatali és átviteli vámok pénzügyi szempontból.

A *kiviteli vámok.* A kiviteli, és pedig úgy is mint közgazdasági, úgy is mint pénzügyi vámok fejlődése az idők folyamán nagy átalakúláson ment keresztűl. Az ó- és középkori államok mind a behozatalnál, mind a kivitelnél, az árúk értéke szerint egyenlő nagyságú vámokat szedtek. Az újabb európai államok már a XVI. évszáztól kezdve különböző nagyságú vámtételeket alkalmaznak. A kiviteli vámokat a XVII. évszáz közepéig a kormányok túlnyomóan arra akarták fölhasználni, hogy az állami terhek egy részét a külföldre tolják. Ettől az időtől kezdve a merkantilizmus befolyása alatt, a mely rendszer az árúkivitel lehető emelését tartotta a közgazdasági politika főczéljának, a kiviteli vámnak mint bevételi eszköznek fontossága mindjobban hanyatlik, a vámtételek időről-időre csökkennek, a míg végre a tisztúltabb közgazdasági nézetek elterjedésével s a forgalmi szabadság jótékony hatásának elismerésével a kiviteli vámok szedése teljesen abban marad. Azonban a kiviteli vámokat mostanában sem kell kevésbe venni. A kevésbbé művelt államokban a kiviteli vámok ma is nagy szerepet játszanak, és pedig akár mint adót, akár mint a hazai termelés megvédését czélzó intézményt tekintsük.

A kiviteli vámok szempontjából három osztályba sorozhatjuk az államokat. Az *elsőbe* azok az államok tartoznak, a melyek egyáltalában nem szednek kiviteli vámokat. Ilyenek: *Anglia, Dánia, Svédország, Németország, Francziaország* és az *Északamerikai Egyesült-Államok.* A *második osztályba* azok az országok sorolhatók, a melyek a nyers anyagokra, állati termékekre vagy bizonyos melléktermékekre és hulladékokra vetett kiviteli vámot a hazai ipar érdekében, tehát védővám gyanánt használják föl. Ilyenek: *Ausztria-Magyarország* (a mely csak rongyok és a papirosgyártásra alkalmas egyéb hulladékok után szed kiviteli vámot), *Belgium, Holland, Svájcz* és *Oroszország.* A *harmadik osztályt* azok az

államok alkotják, a melyekben a kiviteli vámok részint mint védővámok, részint mint tisztán adóvámok állnak fönn. Ilyenek: *Olasz-, Spanyol-, Török-, Görögország, Szerbia, Románia* és *Norvégia*, a mely országok azonban az utóbbi időben, szintén tetemesen leszállítják a kiviteli vámtételeket. Az Európán kívüli, tropikus termékekben bővelkedő országok, melyek *Európa* irányában természeti egyedárúsággal bírnak, a kiviteli vámokat a külföld megadóztatására használják föl. Ide tartoznak az *amerikai gyarmatországok, Argentina, Peru, Venezuela* és *Brazilia*. Az *ázsiai* és *északafrikai* félművelt államok szintén pénzügyi czélzatú és eredményű kiviteli vámokat szednek.

A kiviteli vámnak pénzügyi tekintetben az volna a czélja, hogy a benne foglalt adó a külföldi kereskedőt és fogyasztót érje. Legkönnyebben érheti el ezt a czélját, ha a külföld a kiviteli vámmal megterhelt terméket vagy épen nem, vagy csak jóval drágábban állíthatja elő. De az illető külállam még ekkor is igyekezni fog a rátolt tehertől szabadúlni és vagy olcsóbb termelésre fog törekedni, vagy máshonnan fogja a kérdéses árút beszerezni, vagy végre a megvámolt terméket pótló más jószággal fogja ellátni magát, a mely esetekben a saját termékeit kiviteli vámmal terhelő állam a vámbevételt elveszti s polgárainak gazdasági helyzetét is megkárositja.

Legkevésbbé aggasztó az olyan termékekre vetett kiviteli vám, a melyek termelésére nézve az ország éghajlati vagy más nemű természeti előnyeinél fogva egyedárúsági helyzetnek örvend. Innen van, hogy az ilyféle árúkra rótt kiviteli vámok jóval nagyobbak és tovább állnak fönn, mint az olyan termékeket terhelő kiviteli vámok, a melyekre nézve élénk a nemzetközi verseny. De a súlyos kiviteli vám még ily esetben sem teljesen veszélytelen, mert ha az idegen ország másképen nem segíthet magán, visszatorló intézkedésekhez nyúl és szintén kiviteli vámmal azokat a termékeket drágitja meg, a melyekre az őt megkárositó államnak van szüksége. Az ilyen visszatorlás nemcsak a külföldiek megadóztatására irányúló szándékot hiúsíthatja meg, hanem a két nemzet közötti egyetértés lerontásával visszás politikai helyzetet is okozhat. Ennélfogva a kiviteli vám csak akkor ártalmatlan, ha olyan mérsékelt, hogy nem ingerel visszatorlásra, nem csökkenti a megvámolt árú kelendőségét, a kedvezőtlenebb viszonyok között levő országokat nem teszi ver-

senyképesekké s a külföldi fogyasztókat nem kényszeríti pótlószerek használatára.

Az átviteli vámok. Az átviteli vámok nem valóságos adók, hanem a közlekedési útak használatáért s az átszállítás ideje alatt élvezett állami védelemért követelt *illetékek. Fogyasztási adóknak* azért nem tekinthetjük, mert az átszállított árúnak úgy termelése, mint fogyasztása a külföldön történik s így a megadóztatás jogalapja teljesen hiányzik. Az átviteli illetékek arra szolgálhatnak okúl, hogy a kereskedők más útirányt válaszszanak, minek következtében az ország átszállítási forgalmából eredő közgazdasági előnyök elenyészhetnek. Ehhez képest föntartásuk közgazdasági és pénzügyi tekintetben egyaránt czélszerűtlen. Az átviteli vámokat *Törökország* kivételével valamennyi európai állam eltörölte.

A behozatali vámok. Ugyanabban az arányban, a melyben a határvámügy rendszeresebb fejlődésével s a tervszerű közgazdasági politika terjedésével a kiviteli vámok jelentősége csökken, növekedik a *behozatali vámok* fontossága. A pénzügyi czélt követő behozatali vámnak az volna a rendeltetése, hogy a benne foglalt terhet a hazai fogyasztók viseljék. Ez azonban gyakran épen nem, vagy csak részben következik be. A vám a vele megterhelt árú keresletét a legtöbb esetben leszállítja. Mivel pedig a külföldi eladó épúgy, sőt gyakran még jobban rá van szorúlva, hogy árúját eladja, mint a hogy a hazai fogyasztónak érdekében van a vámköteles árúnak megvásárlása, a megapadt keresletnek s a változatlan kinálatnak oly áralakulás lehet az eredménye, mely a vám súlyát mind a két fél között osztja meg. A tehermegosztás aránya az árképződésre befolyással levő körűlményektől függ. Ha a külföldi termelő más piaczon nem bírja termékeit eladni, és a behozatali vámot alkalmazó országban levő fogyasztók nem képesek vagy nem akarnak a kérdéses árúért az eddiginél nagyobb árat adni, addig, a míg a külföldi termelő kedvezőbb piaczot nem talál, a vám teljes összegének viselését is elvállalja, mert a termelés abbanhagyása vagy megszorítása még nagyobb veszteséggel sujtaná. A vámnak vagy a benne foglalt teher egy részének visszatolása a külföldi termelőkre annál könnyebben bekövetkezhetik, minél nélkülözhetőbb a kérdéses árú és minél inkább vannak az idegen termelők a behozatali vámot alkalmazó ország piaczára utalva, vagy minél inkább képesek a hazai termelők a behozatali vám ótalma alatt a külföldiekkel versenyezni.

A *Közép- és Nyugot-Európa* államaiban *pénzügyi czélzattal* szedett behozatali vámokat két osztályba csoportosithatjuk. Az *elsőbe* az olyan árúkra vetett vámok tartoznak, melyek ha belföldön termeltetnek, belső fogyasztási adó alá esnek, illetőleg állami egyedárúságnak a tárgyai. Ilyen árúk különösen: a dohány, bor, szesz, sör, czukor, hús, ásványolaj, só stb. A *második osztályt* az ú. n. gyarmati árúkra vetett vámok alkotják. A többi árúra vetett vámok vagy tisztán *a hazai termelést védő eszközök*, vagy pedig alárendelt jelentőségű és mellékesen védő czélzattal összekötött *pénzügyi vámok*. Az említett két osztály persze nem zárja ki teljesen egymást, a mennyiben pl. a czukor s a dohány mind a két osztályban előfordúl. Mindamellett a két nemű árúk között az a különbség mutatkozik, hogy az első osztályba sorozott javakat a belföld is termeli, ellenben a szoros értelemben vett gyarmati árúkat csak forró égövű (tehát Közép- és Nyugot-Európa irányában egyedűl idegen) országok állítják elő. A pénzügyi behozatali vám legalkalmasabb tárgyai az országban épen nem termelt javak és második sorban azok a termékek, a melyeket a belföld csak silányabb minőségben vagy kis mennyiségben képes termelni, mivel az előbb említett árúkra rótt vámok épen nem, az utóbbiak pedig csupán jelentéktelen mértékben válhatnak védő eszközzé, és mert belső fogyasztási adókat amazok teljességgel nem, az utóbbiak pedig csak bizonyos esetekben tesznek szükségessé.

A *behozatalra rótt pénzügyi vámok rendezésénél követendő irányelvek.* A pénzügyi czélzattal szedett behozatali vámok rendezése körűl a következő vezérelvek követése mutatkozik szükségesnek:

1. Azoknak az árúknak megvámolására nézve, a melyeket a belföldi és külföldi termelők — a szállítási költségeket is beleértve — egyenlő költségekkel termelnek, az az első elv, hogy a pénzügyi vámok mértéke a belső fogyasztási adók nagyságának feleljen meg. Önként értetik, hogy ez az elv az államegyedárúsági tárgyakra is vonatkozik. Az állami egyedárúság tárgyaira a behozatalnál époly vámtételt kell vetni, a milyen adótételt az egyedárúsági ár tartalmaz. A belső adónál súlyosabb vám *tiltóvámmá* változik, a belső adónál enyhébb vám pedig a behozatalt — a hazai termelés és egyúttal a kincstár sérelmére is — valóságos jutalomban részesíti. Sajnos azonban, hogy a pénzügyi vámok s a

belső közvetett fogyasztási adók súlyának egyenlővé tétele annyiban akadályba ütközik, a mennyiben a hazai termékek megadóztatásának módja többé-kevésbbé mindig tökéletlen. A pénzügyi vám nagyságának meghatározására nincs biztos mérték, mivel az egy-egy adóegységre (például 100 kgm. bizonyos minőségű czukorra vagy egy hektoliter bizonyos szesztartalommal bíró szeszre) vetett belső adónak valóságos súlya teljes pontossággal nem ismeretes. Az adó valóságos súlyát még abban az esetben sem lehet teljes pontossággal kinyomozni, ha a kész gyártmány az adótárgy, mivel a gyártmányadónál sem mellőzhető ellenőrzési intézkedések a termelőt időveszteséggel és költségekkel sujtják, melyek a törvényileg megállapított adók terhét a nélkűl súlyosbítják, hogy ennek a tehersúlyosbításnak mértékét pontosan meg lehetne határozni. Ha pedig a belső adó nem a termék mennyiségéhez és minőségéhez, hanem a műeszközök termelőképességéhez vagy a fölhasznált nyers anyag mennyiségéhez alkalmazkodik, illetőleg átalányösszegben szabatik meg, a vámokat és belső adókat még nehezebb egységes mértékarány szerint rendezni. Ha a törvény a vámtételt a belső fogyasztási adó átlagos tételének aránya szerint állapítja meg, a kedvezőbb viszonyok közt termelő adófizetők (pl. a jobb anyagot földolgozó vagy tökéletesebb gépekkel ellátott gyárosok) tulajdonképen védővám ótalma alatt állnak, a míg a kedvezőtlenebb viszonyok közt termelő adózók irányában a vám úgy hat, mint a behozatali jutalom. A pénzügyi vám azért sem felelhet meg tökéletesen a belső adónak, mert az új találmányok s űzleti javítások egyre tökélyesbítik a termelési módszereket. Az a pénzügyi vám, a mely eredetileg tökéletesen a belső adónak felelt meg, a termelési módszer javítása következtében, rövid idő múlva védővámmá változhatik át. A pénzügyi vám eszménye azt követelné, hogy a két adóztatási alak közötti helyes arányt a törvény ily esetben vagy az adótétel fölemelésével, vagy a vámtétel megfelelő leszállításával azonnal helyreállítsa, ez azonban már a törvényalkotás nehézsége miatt sem vihető keresztűl.

2. Az elsőrendű tápszerekre (névszerint a gabonára, lisztre, rizsre, húsra, friss, valamint szárított és besózott halakra) vetett vámokat époly kevéssé védelmezhetjük, mint a hasonló nemű belföldi termékekre rótt fogyasztási adókat. Továbbá, csak az olyan árúkat tanácsos pénzügyi vámmal megterhelni, a melyek közvetet-

lenűl fogyasztás alá kerülnek. A további földolgozásra szánt nyers anyagokat (állati bőröket, festő, szövő és fonó anyagokat, nyers vasat, épületfát stb.), nemkülönben a félgyártmányokat (vas- és aczéllemezeket, sodronyokat, fonalakat, vegyészeti termékeket, műszaki czélokra szolgáló olajokat stb.) nem tanácsos vám alá venni, mivel megvámolásuk a nemzeti ipart még abban az esetben is megkárosítja, ha az állam a kifizetett vámot a kivitel alkalmával visszatériti. Az ilyen javakra rótt vámok csak közvetve érik a fogyasztást, közvetetlenül pedig a nyers anyagokra és félgyártmányokra szorúló termelési ágakat sujtják, s a megvámolt árúkból készűlt gyártmányokat a vámösszegen s annak kamatain felűl még a vámolási eljárásra fordított idő és költség értékével is megdrágitják. A nyers anyagokra és félgyártmányokra vetett vámoknak még az a további hátrányuk van, hogy a vámköteles anyagokból készűlt összes termékeknek védővámok alá vételét teszik szükségessé. Ez pedig annyiban új nehézséget okoz, a mennyiben egyrészt a nyers anyagokra s félgyártmányokra és másrészt a belőlük készűlt gyártmányokra vetendő vámok közötti arányt nem lehet pontosan megállapitani. Végre, az ilyen arúkra vetett vámok a visszvámok s a vámtarifa szövevényességét is fokozzák úgy, hogy már a vámigazgatás egyszerűsége is eltörlésüket sürgeti.

A fejlődő félben levő műiparral biró országok azt akarják a félgyártmányokra rótt vámokkal elérni, hogy a hasonló nemű termékek előállitása a belföldön védelemben részesűljön, a mi nem zárja ki, hogy ugyanezek a vámok mellékesen némi pénzügyi jelleggel is birjanak. Azonban a kizárólag vagy fölötte túlnyomóan őstermeléssel foglalkozó nemzeteknél (pl. a Közép- és Délamerikai Államokban) a fél- és kiváltképen egész gyártmányokra rótt behozatali vámok csakis pénzügyi czélzattal birnak, mivel ily országokban olyan termékeket érnek, a melyeket épúgy, mint az európai államokban a gyarmati arúkat, belföldön nem lehet termelni.

3. A pénzügyi vámok helyes rendezésének elengedhetetlen kelléke, hogy csak nélkülözhető tárgyakra s olyan árúkra rovassanak, a melyek az alsóbb néposztályokban is el vannak ugyan terjedve, azonban még sem elsőrendű szükséglet kielégítésére szolgálnak. Kiválóan alkalmas tárgyai a pénzügyi vámnak az olyan nélkülözhető termékek, a melyeket csakis külföldről lehet beszerezni, mivel az ily termékekre vetett vámok nem válhatnak védővámokká és nagyságuk meghatáro-

zása nem okoz nehézséget. [illegible] államokra nézve ily termékek különösen: a kávé, tea, [illegible], kakao s déli gyümölcs, és ezenkivül sok európai államra [illegible] a dohány és a bor. Teljes joggal megvámolhatók továbbá a [illegible] élelmi szerek (bepárolt, befőzött és czukrozott gyümölcs, [illegible] ínyencségek), értékes öltönydarabok, csipkék és drágább [illegible]

4. A pénzügyi vámokat a [illegible] kevesebb árúra kell szorítani. A vámköteles árúk [illegible] a vámtarifát szövevényessé teszi, a forgalmat [illegible] kereskedőket a vámhivatalnokok önkényének szolgáltatja ki, [illegible] kereskedő azt sem tudja, hogy némely árú vámköteles-e [illegible] A csekély kelendőségű, habár adózóképességre mutató árúk [illegible] főleg, ha az ellenőrzés alúl könnyen kibúvnak — [illegible] hagyni, mivel megvámolásuk a bevételt [illegible] szaporítaná. Ennek a követelménynek eddig legjobban [illegible] tett eleget, a mely vámbevételének 88—90%-át csak [illegible] t. i. m. a dohányra, égetett szeszes folyadékokra, teára, kávéra [illegible] vetett vámokból szerzi be. Világos, hogy a vámtarifa [illegible] egyszerűsitése a belső közvetett fogyasztási adók számának korlátozását is megköveteli, mivel minden olyan árúra rótt belső [illegible], melyet a külföld is termel, pénzügyi vámot is szükségessé tesz.

5. A vámtétel nagyságát a [illegible] fogyasztásában nyilatkozó adófizető-képességhez, [illegible] árú [illegible] hetőségének mértékéhez és annak értékéhez k[illegible] A só [illegible] ára, rizsr[illegible] ásványolajra stb. vetett súlyos v[illegible] igaz[illegible] bb adók[illegible] tartoznak. A tömeges fogyasztás [illegible] nál l[illegible] dohá[illegible] a szeszes italok képesek súlyos [illegible] t e[illegible] túlsá[illegible] nagy vámtételek a pénzügyi vá[illegible] tet[illegible] llenk[illegible] Pénzügyi szempontból az a vám[illegible] fel[illegible] a f[illegible] tás legkisebb korlá[illegible] al s [illegible] túlságos fokozásávn[illegible] et j[illegible] csak a mérsékelt vá[illegible] l[illegible] a fogyasztást s vele [illegible] tul felesigázott vá[illegible] mely annál jobban [illegible]

§.

A visszvámo[illegible] adóvisszatérítés.

A vámok rendszerével a [illegible]ámok s az adóvisszatérítés kérdése is szorosan összefügg. [illegible]sszvám a behozatal alkalmával megvámolt árú után lefizet[illegible]nnak a megtérítése, a melynek akkor van helye, ha az illet[illegible] vagy ugyanabban az állapotban, vagy földolgozása után más [illegible]n ismét külföldre szállíttatik. Az *adóvisszatérítés* (adórestitucz[illegible]dig a belső fogyasztási adónak abban az esetben történő v[illegible]zolgáltatása, ha a megadóztatott árú külföldre szállíttatik.

A visszvám, valamint [illegible]dóvisszatérítés elvi jogosúltsága minden kétségen kívűl áll, m[illegible]ár az egyiknek, akár a másiknak megtagadása a kiviteli vámm[illegible]na azonos hatású. Ugyanazok az érvek, a melyek a kiviteli vá[illegible]iellőzésének szükségességét támogatják, a behozatali vám s[illegible]lső adó visszatérítése mellett is szólnak.

Elvben a visszvám s a[illegible]isszatérítés összegének nagyságát könnyű megállapitani. A v[illegible]nnak az annak idején beszedett behozatali vámmal, az adóv[illegible]rítés összegének pedig a befizetett fogyasztási adó összegével [illegible]iegegyeznie. Ha az állam kisebb összeget szolgáltat vissza, a b[illegible]ett vámnak, illetőleg adónak többlete kiviteli vám gyanánt sz[illegible] ha pedig többet szolgáltat vissza, [illegible]beszedett vámot vagy adó[illegible]haladó összeg kiviteli jutalommá [illegible]tozik. A kelleténél kisebb [illegible]ám s adómegtérítés bevételi forrás, [illegible]elleténél nagyobb pedig [illegible]lő eszköz.

A baj csak az, hogy [illegible]ámot a behozatali vámmal s az [illegible]isszatérítést a beszedet[illegible]sztási adóval nagyon nehéz tény[illegible]ljesen egyenlővé tenni[illegible]ilföldre szállított árúra eső vám[illegible]adóösszeg teljes pon[illegible]gal soha, akkor pedig épen nem [illegible]ható ki, ha a vám [illegible]adó nem maga az árú, hanem a [illegible]glalt nyers anyag u[illegible]vatott ki, illetőleg a belső fogyasz[illegible]talányozás útján [illegible]ott meg. Azután a vámot, illetőleg [illegible]rúan véve minde[illegible]ülföldre szállított árú után vissza [illegible]ni, a melynek t[illegible]séhez a termelő vámmal, illetőleg [illegible]sztási adóval m[illegible]t nyers anyagot használt. Azonban [illegible]s nehézsége m[illegible] bonyodalmas vámkezelés mellő[illegible]t az államok [illegible] csak a nevezetesebb vámköteles

zása nem okoz nehézséget. Az európai államokra nézve ily termékek különösen: a kávé, tea, tropikus fűszerek, kakao s déli gyümölcs, és ezenkívül sok európai államra nézve a dohány és a bor. Teljes joggal megvámolhatók továbbá a finomabb élelmi szerek (bepárolt, befőzött és czukrozott gyümölcs, kaviár, édességek), értékes öltönydarabok, csipkék és drágább szövetek.

4. A pénzügyi vámokat a közjólét emelkedésével kevesebb árúra kell szorítani. A vámköteles árúk sokasága a vámtarifát szövevényessé teszi, a forgalmat megbénítja s a kereskedőket a vámhivatalnokok önkényének szolgáltatja ki, mert sok kereskedő azt sem tudja, hogy némely árú vámköteles-e vagy sem. A csekély kelendőségű, habár adózóképességre mutató árúkat — főleg, ha az ellenőrzés alúl könnyen kibúvnak — legjobb megvámolatlanúl hagyni, mivel megvámolásuk a bevételt úgyis csak kevéssel szaporítaná. Ennek a követelménynek eddig leginkább *Angolország* tett eleget, a mely vámbevetelének 88—90%-át csak öt árúra, ú. m. a dohányra, égetett szeszes folyadékokra, teára, kávéra és borra vetett vámokból szerzi be. Világos, hogy a vámtarifa és vámigazgatás egyszerűsítése a belső közvetett fogyasztási adók számának korlátozását is megköveteli, mivel minden olyan árúra rótt belső adó, melyet a külföld is termel, pénzügyi vámot is szükségessé tesz.

5. A vámtétel nagyságát a vámköteles árú fogyasztásában nyilatkozó adófizető-képességhez, tehát az árú nélkülözhetőségének mértékéhez és annak értékéhez kell szabni. A sóra, gabonára, rizsre, ásványolajra stb. vetett súlyos vámok a legigazságtalanabb adókhoz tartoznak. A tömeges fogyasztás tárgyai közűl leginkább a dohány és a szeszes italok képesek súlyos vámtételeket elviselni. A túlságosan nagy vámtételek a pénzügyi vámok rendeltetésével is ellenkeznek. Pénzügyi szempontból az a vámtétel legmegfelelőbb, mely a fogyasztás legkisebb korlátozásával s a csempészetre indító ösztön nem túlságos fokozásával legtöbbet juttat az államkincstárnak. Ezt pedig csak a mérsékelt vámtételtől lehet várni. A túlságosan súlyos vám a fogyasztást s vele együtt a bevételt is apasztja. A kellő mértéken túl felcsigázott vámokból a csempészet húz legnagyobb hasznot, a mely annál jobban virágzik, minél nagyobb nyereséggel kecsegtet.

76. §.

A visszvámok s az adóvisszatérítés.

A vámok rendszerével a visszvámok s az adóvisszatérítés kérdése is szorosan összefügg. A *visszvám* a behozatal alkalmával megvámolt árú után lefizetett vámnak a megtérítése, a melynek akkor van helye, ha az illető árú vagy ugyanabban az állapotban, vagy földolgozása után más alakban ismét külföldre szállíttatik. Az *adóvisszatérítés* (adórestituczió) pedig a belső fogyasztási adónak abban az esetben történő visszaszolgáltatása, ha a megadóztatott árú külföldre szállíttatik.

A visszvám, valamint az adóvisszatérítés elvi jogosúltsága minden kétségen kívűl áll, mivel akár az egyiknek, akár a másiknak megtagadása a kiviteli vámmal volna azonos hatású. Ugyanazok az érvek, a melyek a kiviteli vámok mellőzésének szükségességét támogatják, a behozatali vám s a belső adó visszatérítése mellett is szólnak.

Elvben a visszvám s az adóvisszatérítés összegének nagyságát könnyű megállapítani. A visszvámnak az annak idején beszedett behozatali vámmal, az adóvisszatérítés összegének pedig a befizetett fogyasztási adó összegével kell megegyeznie. Ha az állam kisebb összeget szolgáltat vissza, a beszedett vámnak, illetőleg adónak többlete kiviteli vám gyanánt szerepel; ha pedig többet szolgáltat vissza, a beszedett vámot vagy adót meghaladó összeg kiviteli jutalommá változik. A kelleténél kisebb visszvám s adómegtérítés bevételi forrás, a kelleténél nagyobb pedig iparvédő eszköz.

A baj csak az, hogy a visszvámot a behozatali vámmal s az adóvisszatérítést a beszedett fogyasztási adóval nagyon nehéz tényleg teljesen egyenlővé tenni. A külföldre szállított árúra eső vám- vagy adóösszeg teljes pontossággal soha, akkor pedig épen nem nyomozható ki, ha a vám vagy adó nem maga az árú, hanem a benne foglalt nyers anyag után rovatott ki, illetőleg a belső fogyasztási adó átalányozás útján szabatott meg. Azután a vámot, illetőleg adót szigorúan véve minden oly külföldre szállított árú után vissza kellene adni, a melynek termeléséhez a termelő vámmal, illetőleg belső fogyasztási adóval megrovott nyers anyagot használt. Azonban az ellenőrzés nehézsége miatt s a bonyodalmas vámkezelés mellőzése kedvéért az államok tényleg csak a nevezetesebb vámköteles

árúk és fogyasztási adótárgyak után szokták a vámot, illetőleg belső adót visszaszolgáltatni. És a visszvám, illetőleg adóvisszatérítés szükségképen még azokra az árúkra nézve sem egyenlíti ki teljesen az annak idején lefizetett vámot, illetőleg adót, a melyek a kivitel alkalmával a visszvámolás vagy adómegtérítés kedvezményében részesülnek, mivel az állam csak a vámot és adót, de a beszedett összeg kamatait nem téríti meg. A belföldi termelőknek a nemzetközi versenyben való megállhatását már az is megnehezíti, hogy más országok termelői a kérdéses árú után épen nem, vagy pedig kisebb adót fizetnek. Ezenfelül úgy a visszvám, mint az adómegtérítés megadása bizonyos kezelési föltételekhez van kötve, a melyek a termelőknek és kereskedőknek munkát és költséget okoznak. Ezekhez a nehézségekhez még az is hozzájárúl, hogy a visszvám, valamint az adóvisszatérítés visszaélésre szolgáltat alkalmat, mert az olyan árú kivivője sincs a megtérítés jótéteményéből kizárva, a melyet csempészet útján, tehát vámmentesen hoztak be, illetőleg a mely a belső fogyasztási adót kikerülte.

Kitűnik az előadottakból, hogy a magukban véve teljesen jogosúlt s a közvetett fogyasztási adók hátrányainak apasztására rendelt visszvámok és adóvisszatérítés nagy fogyatékosságokban szenvednek, a mely fogyatékosságok szintén azok fölfogása mellett szólnak, a kik a vámok és belső fogyasztási adók eltörlését s a teljes kereskedelmi szabadság életbe léptetését a közgazdasági haladás eszményének tekintik.

77. §.

A határvámi igazgatás.

A határvámi igazgatás a külforgalom alakúlására gyakorolt hatásán kívül a vámok pénzügyi eredményességére is határozó befolyással van. Ennélfogva az államgazdaságtanban a határvámok igazgatásának elveire is ki kell terjeszkednünk.

Határvámi igazgatás alatt a vámok kiszabására, beszedésére s ellenőrzésére vonatkozó rendelkezések és hatósági cselekvények összeségét értjük. A vámigazgatás rendezésénél az legyen a főelv, hogy a személy- s árúforgalom, a mennyire az államkincstár jogos érdekeinek biztosítása megengedi, lehetőleg kevés akadályba ütközzék. Ennélfogva a vámügyi igazgatás valamennyi intézményének szabá-

lyozásakor a kormány ne csak a pénzügyi eredmény biztosítására hanem a közgazdasági érdekek megóvására is törekedjék. A merő fiskalizmus által sugalt intézkedések pillanatnyilag hasznot hajthatnak ugyan a kincstárnak, de ennek pénzügyi szempontból sem lehet igazán örülni, mert az időleges nagy bevétel később tartós bevételi fogyatkozást okozhat. Minthogy a teljesen akadálytalan forgalom a gazdasági müveltség fejlődésével egyre sürgősebb követelmény, a vámigazgatás a népélet haladásával fokonként mindig szabadelvűbb szellemben rendezendő.

I. *A vámterület.* A vámigazgatás elméletében a *vámterület* az első alapfogalom. A *vámterület* a szomszéd államoktól, illetőleg, ha az ország több vámvidékből áll, a többi vámvidéktől vámvonallal elválasztott az a terület, a hová az árúk csak vámkezelés után bocsáttatnak be. Az ország zömétől félreeső fekvésű olyan területrészek, a melyek a külfölddel több irányban szabadon engedik a közlekedést, s a belföld többi részével a közlekedést akadályozó módon vannak földrajzilag összekötve, a határfelügyelet könnyebbsége érdekében vagy a szomszéd idegen vámterületbe kebelezhetők be, vagy pedig az általános vámterülettől elválasztott, önálló területekké alakíthatók, a mely utóbbiakat — szemben az általános vámterülettel — *külön vámvidékeknek* szokták nevezni.

II. *A vámtarifa.* A helyes vámkezelésnek első kelléke: a világos és lehetőleg egyszerű *vámtarifa.* A *vámtarifa* (vámdíjszabás) rendszerint két részből áll. Az *első* (ú. n. *általános*) *rész* az árúforgalomra, a vámok kirovására, beszedésére, ellenőrzésére, továbbá a vámügyi kibágások elbírálására és megtorlására nézve követendő szabályokat s mindazokat a rendelkezéseket foglalja magában, a melyek nem az egyes árúkra, hanem valamennyi vámköteles tárgyra, vagy egész árúosztályokra vonatkoznak. Az általános részben vannak fölsorolva a vámmentesség esetei, az árúbevallások kiállítására, az árúk értékének vagy súlyának meghatározására vonatkozó szabályok, a vámhivatalok jogai és kötelességei, a kijátszások megakadályozására irányzott intézkedések stb. A *különös rész* (vagyis a *tulajdonképi vámtarifa*) pedig a külforgalom tárgyainak, a vámegységeknek s a vámköteles árúkra rótt vámtételeknek az összeállítása. A külforgalom tárgyainak roppant tömegében való könnyebb eligazodhatás kedvéért az árúkat bizonyos benső rendszer szerint kell a tarifába beosztani. Leghelyesebbnek látszik először a csak adóztatási célból

vám alá eső tárgyakat, azután a nyers anyagokat és félgyártmányokat, végre a műipari termékeket fölsorolni.*

Bármily rendszer szerint legyen is a vámtarifa szerkesztve, mihelyt nagy a vámköteles árúk s a vámtételek száma, a díjszabáshoz *betűsoros árúlajstromot* kell mellékelni, hogy a vámköteles árúkat s a rájuk rótt vámtételeket a tarifában mindenki könnyen föltalálhassa. Önként értetik, hogy a vámdíjszabásnak kimerítőnek és minden kétértelműséget kizárónak kell lennie.

A vám- és kereskedelmi szerződések meghonosodása óta sok államban egyidejűleg kétféle vámtarifa áll fönn. Az egyiknek *általános*, a másiknak *különös* a neve. *Általános* (másként *autonom* vagy *normális*) *vámtarifa* az, a melyet az állam önállóan állapít meg s a mely azon államok irányában nyer alkalmazást, a melyek a belfölddel nincsenek szerződéses viszonyban. *Különös* (vagy *szerződéses*) *vámtarifa* pedig az, a mely az érdekelt külállammal kötött szerződés alapján jön létre s az általános tarifa tételeitől eltérő, csakis az illető szerződéses viszonyban levő állam irányában alkalmazott vámtételeket foglalja magában. A különös tarifa vagy minimális, vagy maximális tarifa jellegével bír. *Minimális* természetű a tarifa akkor, ha

* Az *angol* vámtarifa a vámköteles árúkat betűsoros rendben sorolja föl. A *németbirodalmi*, valamint a *svájczi* vámtarifa a fő árúcsoportokat betűrendben matatja be s az árúkat az egyes főcsoportokban a tárgyi szempontok hasonneműsége alapján bizonyos benső rendszer szerint foglalja össze. A *francziа* tarifa az árúkat az állati, növényi és ásványi anyagok s a gyártmányok főcsoportjai szerint osztályozza. Az *osztrák-magyar* vámtarifa 356 szakaszba osztott, a külforgalomban előfordúlható összes árúkat az áttekintést tetemesen megkönnyítő, következő 50 osztályba sorozza: 1. gyarmatárúk; 2. fűszerek; 3. déli gyümölcs; 4. czukor; 5. dohány; 6. gabona, hüvelyesek, liszt és őrlemények, rizs; 7. főzelék, gyümölcs, növények és növényrészek; 8. vágó- és igás-marha; 9. más állatok; 10. állati termékek; 11. zsiradékok; 12. zsíros olajok; 13. italok; 14. eledelek; 15. fa, szén és tőzeg; 16. esztergályos- és faragó-anyagok; 17. ásványok; 18. gyógyszer- és illatszer-anyagok; 19. festő- és cserző-anyagok; 20. mézgák és gyanták; 21. ásványolaj, barnaszén- és palakőkátrány; 22. pamut, pamutfonalak és pamutárúk; 23. len, kender, juta és egyéb külön meg nem nevezett növényi fonóanyag, a belőlük készült fonalak s árúk; 24. gyapjú, gyapjúfonalak s gyapjúárúk; 25. selyem és selyemárúk; 26. ruha-, fehérnemű- és pipereárúk; 27. kefekötő- és szitakötőárúk; 28. szalma- és háncsárúk; 29. papiros és papirosárúk; 30. kaucsuk és guttapercha s a belőlük készült árúk; 31. viaszos vászon és viaszos tafota; 32. bőr és bőrárúk; 33. szűcsárúk; 34. fa- és csontárúk; 35. üveg és üvegárúk; 36. kőárúk; 37. agyagárúk; 38. vas és vasárúk; 39. nem nemes fémek s a belőlük készűlt árúk; 40. gépek és géprészek; 41. kocsik és hajók; 42. nemes fémek és érczpénz; 43. mű- és hangszerek, órák, apró árúk; 44. konyhasó; 45. vegyészeti segédanyagok; 46. vegyészeti árúk, gyógy-, festő- és illatszerek; 47. gyertya és szappan; 48. gyújtószerek; 49. irodalmi és műtárgyak; 50. hulladékok.

a törvényhozó kijelenti, hogy nem szándékozik a vámtételeket lejebb szállítani. *Maximális* pedig abban az esetben, ha a törvényhozó ellenengedmények fejében a vámtételek mérséklésére hajlandó úgy, hogy a maximális tarifában foglalt vámtételek az érdeklett állammal meginditandó tárgyalás alkalmával további egyezkedésnek a tárgyai. A minimális tarifa a védővámos irány szülöttje, holott a maximális a megállapitott vámtételek mérséklését tevén lehetővé, a szerződéses vámpolitikával s a szabad kereskedelmi iránynyal jobban összefér. Azt, hogy az árú szerződéses államból ered, tehát kedvezményes vám alá esik, a kereskedő az arra rendelt hatósági közeg által kiállított *származási bizonyítványnyal* köteles igazolni.

III. *A vámolás egysége.* A vámok kiszabása vagy az árúk darabszáma, vagy értéke, vagy végre azok súlya szerint történhetik. Ehhez képest darab-, érték- és súlyvámokról szoktak beszélni. Elvontan *az érték szerinti kiszabás* a leghelyesebb, mivel az adófizetőképesség a fogyasztási tárgyak értékében nyilatkozik. Csakhogy az *értékvámokat* nem lehet helyesen keresztűlvinni. A vámhivatalnokok nem ismervén a vámköteles árúk értékét, a felek bevallásait kellően nem ellenőrizhetik. A vámhivatalok által teljesített értékmegállapitás a hivatalnokok megvesztegetésére s önkénykedésére vezet. Szakértők nem állanak a kisebb vámhivatalok rendelkezésére és különben is csak az üzletemberek köréből vehetők, kik a testületi érdekek befolyása alatt állván, pályatársaikat könnyen kedvezésben részesithetik. Az *árak hatósági megszabásával* sem lehet sokra menni, mert az árak folytonosan változnak. A vámhivatalnokoknak adatni szokott *elővételi jog*, melynél fogva, ha a bevallott értéket nagyon alacsonynak gondolják, az árút a bemondott érték és bizonyos pótlék lefizetésével magukhoz válthatják, az adókijátszást ki nem zárja s a vámközegek korrupczióját növeli, mert arra csábítja őket, hogy maguk üzérkedjenek és lépjenek a dugárúsokkal összeköttetésbe. Az értékvámok a dugárúságra inditó ösztönt és így a csempészetet is fokozzák, a mi a becsületes kereskedelmet megnehezíti. Végre, az értékmeghatározásnál nem járhat el valamennyi vámhivatal teljesen egyenlően, a mi az adóztatás aránytalanságára vezet. Oly országban, hol az összes, vagy legalább az értékvámok alá eső árúk forgalma csak néhány vámhivatalra szorítkozik, a hol tehát az értékmeghatározással járó egyenlőtlenséget ki lehet kerülni, az érték szerinti vámolás hátrányai kevésbbé érezhetők.

Az értékvámok főhazája: *Éjszak-Amerika*. Az európai államok közül *Törökország*, *Szerbia*, *Bolgárország*, *Belgium* és *Holland* szednek nagyobb számú értékvámokat. Az *osztrák-magyar* és a *németbirodalmi* vámtarifa (ez utóbbi a vasúti kocsikra szabott értékvámok kivételével) csak darabszám és súly szerinti *speczifikus vámokat* ismer. *Anglia* és *Svájcz* csupán súlyvámokat szednek. *Franczia-*, *Orosz-*, *Olasz-* és *Spanyolországban* az értékvámok csak kivételesen nyernek alkalmazást.

A *darabszám* és *súly szerinti* vámok kezelése sokkal egyszerűbb. Csakhogy a darabszám és súly szerint kiszabott vámok az ugyanazon árúnemnek értékesebb fajtáit adókedvezményben részesítik. Legjobbak a *speczifikus vámok*, melyek egészben az árúk darabszáma vagy súlya szerint, de egyúttal az értékre is következtetést engedő ismertetőjelek alapján (pl. a czukornál a szerint, a mint nyers vagy finomított; a szőtt és kötött árúknál a szerint, a mint nyers állapotban, fehérítve vagy festve vannak; az üvegnél, a mint zöld vagy fehér, préselt vagy köszörűlt) különböző fokozatokban vannak megállapítva. A speczifikus vámok kényelmesebben, kevesebb zaklatással, gyorsabban és kevesebb költséggel szedhetők be, mint az értékvámok s a dugárúságot is kevésbbé mozdítják elő.

IV. *A súlyvámok kirovásának módja.* A súly szerinti vámokat a vámhivatalok nem a szállítmányok *teljes súlya* (az ú. n. brutto- vagy sporko-súly), hanem a *tiszta súly*, vagyis csak a szállítmány teljes súlyának azon része után szabják ki, a mely a *göngysúly* (azaz a tartó vagy boríték súlyának) levonása után fönmarad. A teljes súly szerinti vámolás a csomagolás különböző módjánál fogva nagy aránytalanságot okozna. Minthogy pedig a málhát gyakran nem lehet az árúk megrongálása nélkül fölbontani, tehát a boritéknak, hordónak vagy egyéb tartónak tényleges súlyát valóságos leméréssel nem lehet meghatározni, s a *tényleges göngysúly* (tara) megállapítása úgy a szállítókra, mint a vámhivatalra nézve különben is terhes és költséges volna, a vámhivatalok a teljes súlynak a vámtarifában megállapított százalékát a göngysúly fejében leszámítják és csak a fönmaradó súlymennyiséget, vagyis az ú. n. *törvényszerű tiszta súlyt* vámolják meg. Ha azonban a szállító vagy az árútulajdonos úgy kívánja, illetőleg a vámhivatal az árúbevallás hűségéről akar meggyőződni, a tényleges tiszta súly, azaz a málha fölbontása után kinyomozott valóságos súlymennyiség esik vámolás alá.

V. *A dugárúság megakadályozására szolgáló intézkedések.* Mondanunk sem kell, hogy a dugárúság megakadályozására minden megengedhető eszközt föl kell használni. A határvonal hosszában, egymástól lehetőleg csekély távolságra, határőrök állítandók, az árúknak a vámvonalon való átvitele csak bizonyos, a forgalom szükségletének leginkább megfelelő határpontokon engedendő meg és ezeken a pontokon vámhivatalok állítandók föl. A szállítókat a vámvonalon átvitt árúk bevallására kell kötelezni. A vámhivatal a bevallás átvétele után megvizsgálja, hogy a szállítmány nemére és mennyiségére nézve megegyez-e az árúbevallás tartalmával, s a szállítónak *kisérőjegyet* kézbesít, melyet az ellenőrző közegek kívánatára a szállító szállítás közben előmutatni köteles.

A vámközegek ellenőrzésére az szolgál, hogy minden hivatalos műveletet írásba kötelesek foglalni s a fontosabb hivatalos cselekményeknél legalább két közegnek kell jelen lennie. Ezenfelül az egész vámhivatali ügyvitel magasabb állású hivatalnokok fölügyelete alá van helyezve. A vámszabályokat áthágó egyének pénzbüntetéssel sujtandók, de nem kell figyelmen kívül hagyni, hogy a túlságos szigorúság a vámolást még gyűlöltebbé teszi s a csempészetet a közvélemény előtt még inkább menti.

A vámigazgatás a határszéltől bizonyos távolságra (8—15 kilométerre), a vámvonal hosszában még egy második belső vámvonalat húz, és a két vámvonal közötti területen, melynek *határszéli kerület* a neve, a vámköteles árúk szállítását fölügyelet alatt tartja. A szomszéd államokkal kötött *kartellegyezmény* is jó szolgálatot tesz, melyben a szerződő felek a közös vámhatárokon űzendő csempészet fölfödözésére és büntetésére kölcsönösen kötelezik magukat.

A dugárúság legyőzésére szolgáló leghathatósabb eszközök: a mérsékelt vámtételek, a vámolásnak kevés számú tárgyra való szorítása, a helyi határforgalomnak megkönnyítése, a vámhivatalnokok szigorú ellenőrzése s a vámterület lehető czélszerű kikerekítése. Hosszúra nyúló, kiváltképen túlnyomóan szárazföldi határvonallal övezett országban és a határszéli kerületeknek igen gyér, vagy ellenkezőleg nagyobb városokban összepontosított sűrű lakossága mellett a csempészetet nehezebb megakadályozni, mint ellenkező viszonyok között.

VI. *Vámhivatalok az ország belsejében.* Minthogy a forgalmat nem szabad jobban megszorítani, mint a vámolás czélja okvetetlenül

megkívánja, a vámkezelést és vámfizetést az ország belsejében is meg kell engedni. E végből a határszéli vámhivatalokon kívül az ország belsejének nevezetesebb forgalmi pontjain is vámhivatalok állítandók föl s a külföldről érkező szállítmányok a rendeltetési állomáshoz legközelebb eső, belső vámhivatalnál veendők vámkezelés alá. Valahányszor a fél nem a határszélen, hanem az ország belsejében levő vámhivatalnál akarja a vámot lefizetni, az a határszéli vámhivatal, a melyen át az árú belép, csak annak biztosítására szoritkozik, hogy az ország határát átlépő szállítmány hiánytalanságát a rendeltetési állomáshoz legközelebb fekvő vámhivatal megállapíthassa. A hiánytalanság megállapithatásának biztosítása úgy történik, hogy a határszéli vámhivatal a szállítmányt ólombélyeggel lezárolja. A míg a kereskedők a vámot a határszélen voltak kénytelenek lefizetni, nagy összegek előlegezésére, sőt árúik egy részének elfecsérlésére voltak szorítva.

Az ország belsejében teljesíthető vámkezelés azért is előnyös, mert ellenkező esetben a kereskedőnek megbízottról kellene gondoskodnia, ki a vámkezelésnél érdekeit képviselje.

VII. *A vámmentes közraktárak, vámkülzetek s a vámhitel.* A forgalom könnyítése érdekében és különösen a végett, hogy a gyárosok és kereskedők ne legyenek kénytelenek a vámösszeget jóval a vámköteles árú eladása előtt lefizetni, — azok az árúk pedig, a melyek csak átvitel céljából vagy azzal a rendeltetéssel lépik át a határvonalat, hogy a belföldön történt átcsomagolásuk vagy földolgozásuk után újból a külföldre szállíttassanak, megvámolatlanúl maradhassanak: minden állam nagy kereskedelmi városaiban és élénkebb forgalmú kikötőiben *vámmentes közraktárak* állnak fönn. *Vámmentes közraktár* (entrepôt, dock) alatt olyan nagyobbszerü árútárat értünk, a melyben az árútulajdonos mérsékelt díj fizetése fejében a vámköteles árúkat is vámfizetés nélkül helyezheti el úgy, hogy azokat más vámmentes közraktárba vagy közvetetlenűl a külföldre minden vámkezelés nélkül szállíthatja, s a vámmentes raktárban elhelyezett árúk csak akkor kerűlnek vámkezelés alá, ha a vámterület szabad forgalmába lépnek. A szóban levő raktárak a vasúti teherpálya-udvarokkal vagy kikötőkkel vasúti sínek által vannak összekötve, a különböző árúosztályok szükséglete szerint a raktározási költséget apasztó berendezésekkel s a ki- és berakást megkönnyítő eszközökkel vannak ellátva. Az árútulajdonos árúját a közraktárban

kezelési müveletek alá is veheti, pl. borát vagy olaját kisebb edényekre húzhatja, dohányát vagy gyapotját minőség szerint osztályozhatja és átcsomagolhatja, gabonáját átlapátolhatja, vagy a nyers érczet átolvaszthatja.

A vámmentes közraktár az újabb intézmények közé tartozik. Az idegen termékek megvámolására nézve a XIX. évszáz elejéig Európaszerte az az eljárás volt szokásban, hogy az árúk mindjárt megerkezésük után estek vámolás alá. Ennélfogva a súlyos vámokkal terhelt árúkat csak oly gazdag kereskedők hozhatták be, a kiknek módjában állott a nagy vámösszeget előlegezni. Az első vámmentes árúraktárakat a XVIII. évszáz kezdetén *Liverpoolban* állították föl. A többi angol piacz csak száz évvel később nyert ily raktárakat. A vámmentes közraktárak lehetővé teszik, hogy a kereskedők akkor fizessék le a vámot, a mikor a vámköteles árút a raktárból átveszik, tehát azt nemsokára eladják.

A gyakorlatban háromféle közraktárak ismeretesek, ú. m. az államiak, a magán jellegűek és a tulajdonképi *dockok*. Az *állami raktárak* kincstári intézetek és vámhivatali kezelés alatt állanak. A *magán jellegűeket* az érdeklett városok, vagy egyes kereskedőházak, illetőleg társulatok tartják fönn és bejáratuk a csempészet megakadályozása végett kettős zárral van ellátva olyképen, hogy az egyik zár kulcsa a vámhivatal, a másiké pedig a raktári kezelőség őrizetére van bízva, s az árúk beraktározása, gondozása és elszállítása körül előfordúló munkálatokat csakis a vámhivatali közegek jelenlétében szabad végezni. Ezenfelül a raktár tulajdonosa nagyobb óvadéki összeg letételére s az államkincstár megrövidítése esetében jótállásra van kötelezve. A csempészetre alkalmasabb árúk a magán jellegű raktárakból rendszerint ki vannak zárva és csupán az állami raktárakban helyezhetők el. Végre a *dock* a szükséges épületekkel és raktári helyiségekkel ellátott, minden oldalról elzárolt és gőzhajók befogadására is alkalmas, olyan nagy vízmedencze vagy kikötőrész, a melyből a hajók csak a közlekedést elzáró híd kinyitása után, tehát csakis a vámhivatali közegek beleegyezésével vonúlhatnak ki.

Azt, a mit most a kormányok a vámmentes közraktárakkal érnek el, régebben az ú. n. *vámkülzetekkel* akarták elérni. Ezenfelül a vámkülzetekkel bizonyos városok vagy kikötők forgalmát kívánták emelni, vagy pedig a forgalomnak új irányt akartak adni.

Vámkülzetnek az ország azon területrészét nevezzük, a mely a belföld többi részétől vámvonallal van elválasztva s a külfölddel teljesen szabadon közlekedik. A vámkülzet a vámvonalon kívül fekszik s a törvény a vámkülzet területét a külforgalom szempontjából külföldnek tekinti úgy, hogy a vámkülzetbe az idegen árúkat vámfizetés nélkül lehet behozni és a vámkülzetben levő árúk csak akkor esnek megvámolás alá, ha a vámvonalon át az ország többi részébe, nem pedig ha a külföldre szállíttatnak. A vámkülzeti minőség majd egész szigetekre vagy tartományokra, majd pedig csak egyes városokra vagy kikötőkre terjed ki, mely utóbbiak *szabad városoknak*, illetőleg *szabad kikötőknek* neveztetnek. A törvényhozások meggyőződvén róla, hogy a szabad kereskedelmi területrészek több hátránynyal, mint haszonnal járnak, a vámkülzeteket a XIX. évszáz második felében csaknem valamennyi állam megszüntette. Az osztrák és magyar törvényhozások a trieszti, illetőleg fiumei vámkülzeten kívül fönnállott szabad kikötőket (és Ausztriában Bródy város vámkülzeti minőségét) az 1879-ik évben szüntették meg s az 1891. évi julius 1-től kezdve Fiume és Trieszt kikötők területe is az általános vámterületbe olvadt be, úgy hogy ettől az időponttól fogva csak a magyar és osztrák kormányok által egyetértőleg rendeleti úton megjelölt, elkülönített helyek — szabadterületek *(punti franchi)* Fiuméban és Trieisztben — tekinthetők vámkülzeteknek.

Nagy hátránya a vámkülzeteknek, hogy leküzdhetetlen dugárúságra szolgáltatnak alkalmat. A vámkülzeti kiváltság az illető város vagy vidék forgalmát ugyan megélénkíti, de más forgalmi pontok kereskedelmére zsibbasztólag hat, a mi annál figyelemre méltóbb, mert a szabad terület mesterséges felvirágoztatása nem az egész országnak, hanem inkább csak azoknak a külföldi kereskedőknek válik előnyére, a kik a vámkülzetet teszik üzleti tevékenységük középpontjává. És különben is bármi egyebet lehet inkább a sikerre való kilátással mesterséges védelemben részesíteni, csak a kereskedelmet nem. Minden nagy kereskedelmi város szerencsés forgalmi fekvésén kívül saját erejéből lett azzá, a mi. Mesterkélt állami támogatással kereskedelmi góczpontot emelni nem, inkább megölni lehet, mert a kiváltságokkal körűlsánczolt város polgárai aluszékonyokká válnak és nem keresik a meggazdagodás eszközét a vállalkozásban, hanem a kormány gondviselésszerű hatalmában, a mely végre sem képes biztos és állandó jólétet teremteni. Továbbá a vámkülzetek

az adóviselés arányosságának elvét sértik, mivel lakosságuk a belföld többi részében vámmal, illetőleg belső fogyasztási adóval terhelt tárgyakat adómentesen szerezheti be. Ennek az adómentességnek kiegyenlítése végett a vámkülzetek ugyan egyenes útonbeszedett átalányösszeg fizetésére vannak kötelezve, de az átalányösszeget nem lehetvén a többi honlakos adóterhével pontos arányba hozni, a kiváltságolt országrészek lakossága mégis csak adókedvezményben részesűl. Végre a mesterséges támogatás annyiban a kérdéses terület műipari termelésének hátrányára válhatik, a mennyiben ha a vámkülzetben előállított termékek a vámvonalon át az ország belsejébe szállíttatnak, ép úgy vám alá esnek, mint a külföldi árúk, a mi a kiváltságolt terület termékeinek kelendőségét csökkenti s a kérdéses terület forgalmát a belföld többi részével korlátozza.

A vámkülzetek annál könnyebben mellőzhetők, mert az általuk czélba vett forgalmi előnyöket ennek az intézménynek hátrányai nélkül a vámmentes közraktárakkal is el lehet érni.

A *vámhitel* kedvezménye, azaz annak a megengedése is a kereskedelem megkönnyítésére szolgáló intézmények közé tartozik, hogy az olyan üzletemberek, a kik nagyobb mennyiségű vámköteles árút szoktak behozni, az arra kijelölt értékpapirosok letételéből, kellő födözetet nyújtó jelzálogi bekebelezésből, vagy két jóhitelű vállalkozó egyetemleges kezességéből álló biztosíték mellett árúikat vámfizetés nélkül is átvehessék s a vámösszeget csak később, néhány hónap múlva legyenek kötelesek lefizetni.

VIII. *A vámmentességek és vámkezelési könnyítések.* Bizonyos szállítmányok részint a közérdekre való tekintetből, részint a forgalom könnyítése, az ellenőrzés egyszerűsítése vagy a visszvámok mellőzhetése kedvéért valamennyi művelt államban föl vannak mentve a vámfizetés alúl. Ebben a kedvezményben részesűlnek névszerint: a közhasználatra rendelt tudományos és művészeti gyűjtemények, az utasok által csekély mennyiségben saját használatukra behozott tárgyak, a kincstári vállalatok számára behozott árúk, katonai fölszerelések, a bevándorlók holmija, a kiházasítási tárgyak oly személyek számára, a kik házasságuk következtében az országba költöznek, az örökölt s az örökös saját használatára szolgáló tárgyak, árúminták, a határszéli kerületben lakó személyek által saját házi szükségletükre behozott árúk, a külföldi vásárokra, vagy egyébként is a vásári for-

galmon kívül bizonytalan eladásra külföldre küldött s a vámhivatal ellenőrzése alatt eladatlanúl visszaérkező árúk stb., s az ú. n. *kikészítő eljárás* alá tartozó, vagyis azok az árúk, a melyeket további földolgozás, kijavítás vagy finomítás (pl. fehérítés, festés, kallózás, hímzés, színnyomás, mosás) végett hoznak be, oly föltétel alatt, hogy a kikészített vagy kijavított árúk ismét való kivitele az előre meghatározott idő alatt történjék s a behozott és ismét kivitt árúk azonossága megállapítható legyen.

A nemzetközi forgalom akadályait más irányban is csökkentő vám- és kereskedelmi szerződések újabban messzeterjedő *vámkezelési könnyítéseket* léptettek életbe. Kiemelendők ezek közűl: 1. az az intézkedés, melynél fogva a kisérőjegygyel való eljárás alá eső árúknak az egyik szerződő fél területéről a másik fél területére történő átlépése alkalmával a zárlevétel és más zár letétele abban az esetben elmarad, ha a vámhivatali közegek a zárt sértetlennek találják s a bevallás szabályszerűen és oly módon történt, hogy sikkasztás gyanújára nem forog fönn ok; 2. a szerződő feleknek az a megállapodása, mely szerint átellenes határszéli vámhivatalaikat ugyanazon az állomáson állítják föl, hogy a szállítmánynak az egyik vámterületből a másikba való átmenetele alkalmával a hivatalos eljárás egyidejűleg történhessék; 3. az a határozat, hogy a hol a határszélen közvetetlen sínösszeköttetés létezik, azok az árúk, a melyeket a vasút lezárható kocsikban visz be s ugyanazokban a kocsikban az ország belsejében oly helyre szállít, a hol vámhivatal van, a határszélen való bevallás, lerakás és átvizsgálás alúl föl vannak mentve; 4. a kereskedelmi szerződések azon pontja, mely szerint az olyan árúk, a melyeket a vasúti vállalatok lezárható kocsikban, átrakodás nélkül az egyik szerződő fél területén át a másiknak területéből kivisznek vagy oda beszállítanak, az árúbevallás, lerakás és átvizsgálás alúl abban az esetben úgy az ország belsejében, mint a határszélen föl vannak mentve, ha az átvitel szabályszerű bejelentése megtörtént.

IX. *A vámkezelés alkalmával követelt mellékes illetékek.* A vámhivatalok a tulajdonképi vámon kívül mellékes illetékeket, névszerint a szállítmányok megmázsálásáért *mérlegpénzt,* a hivatalos zár alkalmazásáért *pecsét-* és *zsinegdíjt,* a kisérőjegyek kiállításáért *jegypénzt,* az árúknak hivatalos raktárakban való megőrzéséért *raktári illetéket* s a kiszállított és behozott árúk neméneк,

mennyiségének s értékének hivatalos fölvételéért ú. n. *statisztikai díjt* szednek. Ezeket az illetékeket nem védelmezhetjük, mivel a kisebb értékű szállítmányokat aránytalanúl sujtják s a nagyobb pénzügyi eredményt a kormány a vámtételek megfelelő fölemelésével is elérheti. Csakis az olyan illetékek szedése jogosúlt, a melyeket a vámhivatal a feleknek tett különös szolgálatokért követel. Azonban a kormánynak gondoskodnia kell róla, hogy a vámhivatal csakis az illeték beszedhetése kedvéért szolgálatait ne tukmálja rá a közönségre.

78. §.

A vámok s általában a közvetett fogyasztási adók áthárítása.

A vámok s általában a közvetett fogyasztási adók áthárítását maga a törvényhozó veszi czélba, minélfogva áthárításuk jóval valószínübb, mint a többi adóé. A közvetett fogyasztási adókat végső hatásukban rendszerint nem az adófizetők, illetőleg adóelőlegezők, hanem a fogyasztók viselik, mivel az adóköteles árúk a legtöbb esetben vagy mindjárt, vagy bizonyos idő múlva az adó teljes összegével megdrágúlnak úgy, hogy a fogyasztók ugyanazokat az árúkat, ha nem adóztattak volna meg, az adó összegével jutányosabban, sőt az előlegezés által okozott kamat- és időveszteség, fáradság és költség megtérítésének elmaradása következtében valamivel még olcsóbban szerezhetnék be.

Azonban a közvetett fogyasztási adókról sem állíthatjuk, hogy minden körülmények között teljesen átháríttatnak, és hogy csakis a fogyasztókat sujtják. A szóban levő adók áthárítása az áremelkedésnek a keresletre gyakorolt hatásától függ. Ha a fogyasztók, hogysem a megadóztatott tárgyból kevesebbet vásároljanak, inkább más nemű szükségletükről mondanak le, vagy jövedelmük kisebb részét takarítják meg: az adó által előidézett áremelkedés a kereslet eddigi arányát nem módositja s az adóáthárításnak nem állja semmi az útját. De ha az áremelkedés az adó alá vett jószág keresletének csökkenését vonja maga után, a mint a nélkülözhető javaknál rendszerint így is van, az adó teljes és rögtöni áthárítása egyedűl akkor következhetnék be, ha a termelők eddigi termelésüket azonnal megszorítanák és más termelési ágra mennének át. Csakhogy ez nem egykönnyen lehetséges, mivel a kinálat nagy veszteség nélkül nagyon kevés termelési ágnál korlátozható.

Ennélfogva a közvetett fogyasztási adó nem föltétlen biztosíték arra nézve, hogy az áthárítás mindig és mindjárt az állam által czélba vett módon, vagyis teljesen be fog következni. A legtöbb termékre vetett fogyasztási adó terhében bizonyos ideig a termelők is részt vesznek. Például, ha a kapuadó az alája eső árúk kelendőségét csökkenti, nemcsak a fogyasztókat, de a termelőket is sujtja; vagy a húsadó, ha a hús fogyasztását leszállítja, a mészárosokra, sőt az állattenyésztőkre nézve is nyomasztóvá válhatik. A söradó a sörfogyasztás megadóztatását veszi czélba; azonban megszorító hatását az árpatermelők is megérezhetik. Ugyanez a vámoknál is előfordúlhat. Ha a vám az illető czikk fogyasztását kisebbíti, a kereskedő a vámot vagy egy részét nem háríthatja át a fogyasztókra, hanem átmenetileg önmaga kénytelen viselni és később a külhoni termelőkre tolja vissza, kik kinálatukat veszteség nélkül gyorsan nem apaszthatják.

Azonban hosszabb idő letelte után a bármiféle jószágra vetett fogyasztási adó a *fogyasztókat* éri, de nem a kinálat csökkenése miatt, hanem azért, mert a nyomott árak a kereslet későbbi növekedése következtében emelkednek. A kereslet a népesség szaporodásának és a jólét emelkedésének arányában növekedik, a kinálat azonban nem változik, mert addig, a míg a kinálat és kereslet között az egyensúly helyre nem áll s a jószágárak az adót nem födözik, a pangásra jutott iparágban a termelés nem emelkedik.

Egyes esetekben a termelési viszonyok mostohasága, vagy a kedvezőtlen üzleti esélyek is előidézhetik, hogy a termelő kénytelen a fogyasztási adót viselni. Ha a szesz vagy sör ára kedvezőtlen üzleti esélyek miatt annyira nyomott, hogy a szeszgyáros, illetőleg sörfőző az előlegezett adót vissza nem szerezheti, vállalatát nem hagyja mindjárt abban, mert ez még nagyobb veszteséggel sujtaná és mert az üzleti viszonyok jobbra fordúlásával biztatja magát.

Az is előfordúlhat, hogy a fogyasztási adó hatását átmenetesen nem a megadóztatott tárgynak, hanem más termékeknek termelői érzik meg. Ha az adó alá vont termék fogyasztását a fogyasztók nem akarják megszorítani, illetőleg a kérdéses termék nélkülözhetetlenségénél fogva fogyasztásukat akarva sem apaszthatják s az évi megtakarítás összegét sem kívánják lejebb szállítani, más nemű javakból kénytelenek kevesebbet fogyasztani. Egyideig tehát, addig t. i., a míg a kereslet az illető termelési ágban a kinálatot utól nem éri s a ter-

mék ára annyira föl nem szökik, hogy az illető termelési ág ismét eredeti színvonalára emelkedhetik, a meg nem adóztatott, de csekélyebb fogyasztásnak örvendő javak termelői szenvednek rövidséget. Ha pedig az adó nem a fogyasztást, hanem az évi megtakarítást apasztja, ennek a kamatláb emelkedése lesz közvetetlen eredménye, s a nagyobb kamatláb az általános termelés megdrágúlását s a jószágarak emelkedését fogja okozni.

V. A FORGALMI ADÓK.

Stein: 4-ik kiad. II. 150. l.; Wagner: II. 2-ik kiad. 547. l.; Dühring: Cursus. 523. l.; Roscher: II. 122 l.; Held: Einkommenst. 314. l.; Schäffle: Steuerpol. 454. l. és Die Steuern. II. 362. l.; Royer: Théorie de l'impôt. Paris, 1862. 238. l.; Parieu: Traité des impôts. Paris, 1863. III. 165. l.; Leroy-Beaulieu: I. 11-ik fejezet; Nitti: 567. l.; Cohn: Finanzw. 461. l.: Vocke: Die Abgaben. 579. l. és Grundzüge. 99. lap; Meyer: Stempelsteuern. A «Volkswirthschaftl. Vierteljahrsschrift» 1869. évi folyamában; Schall: Verkehr- und Erbschaftssteuern. Schönberg kézikönyve. III.; Czoernig: Die Abgaben von der Uebertragung unbeweglichen Eigenthums. Triest, 1869. *Ugyanettől a szerzőtől:* Die Besteuerung der Wechsel. Triest, 1870.: Friedberg: Börsensteuer. Berlin, 1875. *Ugyanettől a szerzőtől:* Zur Theorie d. Stempelsteuern. Jahrb. f. Nationalök. Jena, 1878. II. köt.; Bilinski: Die Stellung der Vermögens- und Verkehrssteuern. Hirth évkönyveinek 1876. évi folyamában: Perrot: Die Börsensteuer. Heidelberg. 1880.: Scheimpflug: Zur Reform der österr. Börsenverkehrssteuer. Wien, 1881.: Freudenstein: Börsensteuer, Zeitgeschäft u. Differenzspiel. Minden. 1883.; Arendt: Börsensteuer und Börsen-Organisation. Berlin, 1885.; Hecht: Die Geschäftssteuer auf Grundlage des Schlussnotenzwanges. Stuttgart, 1885.; Weishut: Der Effektenumsatz und dessen Besteuerung. Leipzig. 1893.; Korn: Die Rechtsgeschäfte des Effektenverkehrs und die österr. Effektenumsatzsteuer. Berlin, 1895.; Meyer: Die deutschen Börsensteuern 1881–1900. Stuttgart, 1902. Vivante: L'impôt et la bourse. Paris, 1893.; Lendvay: A tőzsdeadó. A «Közgazd. Szemle» 1895. évi foly.; Bamberger: A tőzsdeadó. Budapest, 1895.; Hegedüs-Fellner: A tőzsde megadóztatása. Budapest, 1895.; Rusz: Az értékpapirforgalom megadóztatása. Budapest. 1901.; Heckel: Zur Lehre v. d. Verkehrssteuern. A «Finanz-Archiv» 1890. évi folyamában; Hausmann: Verkehrssteuern. Berlin, 1894.; Scheel: Erbschaftssteuern. Jena, 1877.; Bouillon: Traité sur les succesions au point de vue fiscal. Paris, 1880.; Geffcken: Erbrecht u. Erbschaftssteuer. Jahrb. f. Gesetzgeb., Verwalt. u. Volkswirthschaft. 1881.; Leser: Die brittische Erbschaftsbesteuerung. Tübingai folyirat. 1881.; Krüger: Erbschaftssteuer. Tübingen, 1889.; Eschenbach: Erbrechtsreform und Erbschaftssteuer. Berlin, 1891.: Baron: Zur Erbschaftssteuer. Jahrb. für Nationalökonomie. XXVI. évf.: Zeller: Die Erbschafts-

besteuerung. Finanz-Archiv. VII. évf.; Platter: Die Besteuerung der Erbschaften. Basel, 1893.; Schanz: Progressive Erbschaftssteuer. Finanz-Archiv. XV. évf.; — *ugyanettől a szerzőtől:* Studien zur Geschichte und Theorie der Erbschaftssteuer. Finanz-Archiv. XVII. évf.; Audé: De l'impôt sur les mutations par décès. Paris, 1896.; Garelli: L'imposta successoria. Torino, 1896.; Sonnenschein: Die Eisenbahn-Transportsteuer. Berlin, 1897.

79. §.

A forgalmi adók általában.

Forgalmi adók alatt az ingó és ingatlan vagyontárgyak forgalmát közvetítő cselekményekre, jogügyletekre és tényekre, illetőleg a gazdasági és jogi forgalomban jelentkező értékekre és vagyoni jogokra rótt adókat értjük. A forgalmi adók *a tárgyi adók* csoportjába tartozván, az adóköteles felek személyes viszonyaira nem lehetnek tekintettel. Tárgyuk részint maga a forgalmi cselekmény, részint a forgalmi ügyletről kiállított okirat, részint végre a forgalom szakában levő vagyon vagy vagyonrész. A tulajdonképi vagyoni adóktól abban különböznek, hogy nem az adózó birtokában levő termelő és használati vagyontárgyakat, hanem a forgalomban, azaz a birtokváltozás szakában levő vagyonértékeket érik. A forgalmi adók lerovásának kötelezettsége rendszerint a megadóztatott vagyontárgy átvevőjét, a jogügyletekről kiállított okiratoknál pedig a kiállítót és elfogadót egyetemlegesen terheli.

A tételes törvények s a pénzügyi igazgatás a forgalmi adókat az illetékekkel foglalják össze. Nincs állam, a melynek adórendszere a forgalmi adók külön állását külső kifejezésre hozná. A tételes törvények a forgalmi adókat egyszerűen *illetékeknek* nevezik el. A minden benső rendszer nélkül, csak betűsoros rendben összeállított illetéki díjjegyzékek nem csupán tulajdonképi illetékeket, hanem, és pedig túlnyomó számban, egyúttal forgalmi adókat is tartalmaznak. A forgalmi adóknak az illetékekkel való összefoglalását az okozza, hogy a forgalmi adók legnagyobb részének kirovási módja az illetékek kiszabásának módjával egyez meg, névszerint a legtöbb forgalmi adót is okirati bélyeg alakjában szedi be az állam, s a készpénzben lerovandó forgalmi adók nagy részét ugyanaz a hivatal veti ki és szedi be, a mely az illetékek kiszabásával és beszedésével van megbízva.

Azonban a tudományban annál szükségesebb a szóban forgó két szolgáltatás között szoros határvonalat vonni.

Az illetékek tárgyukra, mértékalapjukra, valamint czéljukra nézve lényegesen különböznek a forgalmi adóktól. Az illetékek *tárgya:* hatósági cselekmény, vagy állami szolgálat; ellenben a forgalmi adóké: forgalmi ügylet, vagy a birtokváltozás szakában levő vagyontárgy. Az illeték *mértékalapja:* az államnak okozott költségek összege, vagy az állami szolgálatból eredő előnynek értéke; a forgalmi adóé pedig: a kérdéses forgalmi cselekményből eredhető, a törvény által föltételezett bevételnek, illetőleg a forgalom szakában levő vagyonértéknek a nagysága. Az illetékek *czélja:* az állami tevékenység költségeinek vagy egy részüknek a megtérítése, a míg a forgalmi adóké: az általános állami szükségletek födözésére rendelt bevételeknek a szaporítása.

A forgalmi adók eredetileg mindenütt ötletszerű adózások s a minden áron való bevételszerzésnek eszközei voltak. Tekintet nélkül az igazságosság szempontjára, az államok az adófizetés kötelezettségét csupán azért kapcsolták az önkényesen kiválasztott bizonyos forgalmi cselekményekhez, hogy az egyre növekedő állami kiadások nyomása alatt bevételeiket szaporítsák. Kezdetben csak az ingatlanoknak, vagyis azoknak a vagyontárgyaknak forgalmát terhelték meg, a melyeknek átruházása legkevésbbé titkolható el s a mely vagyontárgyaknak megterhelése legnagyobb és legbiztosabb bevételt szolgáltat. Az ingó vagyon jelentőségének emelkedésével az államok az ingó vagyontárgyak forgalmát közvetítő jogügyleteket is az adózás körébe vonták. Az adóügyi elmélet is csak újabban foglalkozik behatóbban a forgalmi adókkal és csak újabban törekszik ezeket az adókat vagy legalább egy részüket igazolni s a józan és igazságos adóztatás alapelveivel többé-kevésbbé összehangzásba hozni.

A forgalmi adókat azzal szeretik megokolni, hogy a hozadéki és jövedelmi adók hézagainak kitöltésére s az adóteher igazságosabb megosztására használhatók föl. Arra támaszkodva, hogy a műipari és kereskedelmi vállalatokban elhelyezett ingó vagyon az adózást sok esetben teljesen kikerüli és hogy a hozadéki, valamint a jövedelmi adók az adóalap kinyomozásának nehézségénél fogva sok jövedelmet és különösen a vállalkozók és tőkepénzesek jövedelmét kedvezésben részesítik, a jólét emelkedésével egyre szaporodó ingó használati vagyontárgyak birtoklásában nyilatkozó adózóképességet

pedig teljesen figyelmen kívül hagyják, némely pénzügyi tudós a forgalmi cselekményekkel és jogügyletekkel összekötött szerzések megadóztatását is szükségesnek tartja.

A szóban levő adók híveinek nézete abban ormol, hogy ha csakis a szabályosan visszatérő keresetek esnének adó alá, a rendkívüli bevételek, névszerint az ingatlanok, ipari vállalatok és értékpapirosok eladásából és vételéből s az árviszonyok változására alapított nyerészkedésből eredő konjunkturális nyereségek, továbbá a kedvezőbb viszonyok közt levő gazdaságok járadékszerű ritka nyereségei, valamint az ingyenes szerzések (örökségek, hagyományok, ajándékok, játéknyeremények) kibúvnának az adóviselés alúl. Egy másik érv, a melylyel a forgalmi adók elvi jogosúltságát bizonyítani szokták, hogy az alsó s a kevésbbé jómódú középosztályokat viszonylagosan jobban sujtó fogyasztási adók aránytalanságának némi kiegyenlítésére szolgálhatnak, ha t. i. oly rendezést nyernek, hogy a más nemű adók alúl kibúvó tőkefölhalmozásokra is kiterjednek s így a tőkeképző és vagyonos osztályokat súlyosabban érik.

Nincs semmi kétség benne, hogy a csereforgalom sok esetben nyereség keletkezését közvetíti. Ennélfogva az észszerűen rendezett forgalmi adók az adóteher fölosztását bizonyos határig arányosabbá tehetik. Azonban az is bizonyos, hogy a forgalmi adók nagyon tökéletlen adónemek. A legtöbb forgalmi cselekménynél előre teljességgel nem határozhatjuk meg, hogy fog-e belőle nyereség származni, és ha igen, melyik ügyleti félre nézve. Az a föltevés, hogy a forgalmi cselekmény mind a két félre, vagy legalább az egyikre nézve valóságos szerzéssel jár, gyakran alaptalan. Gondoljunk például az ingatlanok átruházására. Akárhányszor előfordúl, hogy az adóssággal megterhelt ingatlannak birói eladása az eddigi tulajdonost teljesen vagyontalanná teszi, a vevő pedig csak azért ajánlja meg a legnagyobb árat, mert az ugyanarra a birtokra telekkönyvileg bekebelezett követelésének legalább egy részét akarja ezen az úton megmenteni. Oly időben, a midőn az ingatlanok értéke emelkedik, a forgalmi adó talán az eladó által szerzett nyereség egy részét fogja az állampénztárba vezetni, de máskor, a midőn az ingatlanok értéke hanyatló irányzatot követ, a vagyonátruházási adó csak az eladó veszteségét nagyobbítja. Az ingó értékek forgalmát közvetítő jogügyletekre szabott adókkal ugyancsak így vagyunk, mert ezek az adók azokat is sujtják, sőt legtöbbször csakis azokat a szerződő

feleket teszik tényleges adóviselőkké, a kiknek a megadóztatott jogügylet veszteséget okozott. Azután, ha a csereügyletek nagy része nyereséggel is jár, az adót nem a forgalmi ügylet tárgyának teljes értéke, hanem csak az érték azon része után volna szabad kivetni, a mely a megelőző birtokváltozás ideje óta keletkezett. Sőt szigorú jogossággal még a megelőző birtokváltozás óta támadt értéktöbbletet is csak abban az esetben lehetne a forgalmi adó alapjává tenni, ha az értéktöbblet nem tőkeberuházásra, vagy pedig csupán oly tőkének befektetésére vezethető vissza, a mely mint az adóköteles személy összes jövedelmének egy része annak idején az adóterhet teljesen vagy részben kikerülte. Ez pedig kivihetetlen. — A mondottaknál fogva a forgalmi adó sok esetben nemcsak a vagyon szerint, hanem a vagyonból is fizetett adó, tehát gyakran nem csupán alapjára nézve fogyatékos, hanem hatására nézve egyenesen gazdaságellenes.

A forgalmi adók már csak azért sem illeszkedhetnek az adókötelesek fizetőképességéhez, mert egy-egy adózónak nem egész vagyonát, hanem csupán azokat a vagyonrészeket érik, a melyek esetről-esetre a forgalom tárgyaivá válnak. Továbbá, a forgalmi adók alapjáúl szolgáló eszmének következetes keresztűlvitele azt követelné, hogy ezek az adók valamennyi forgalmi cselekményre kiterjesztessenek. Minthogy azonban a forgalmi ügyletek legnagyobb részét nem lehet ellenőrizni, a csereügyletek ezen legynagyobb részének megadózatlanúl hagyása a forgalom egyéb nyilvánulásainak egyoldalú s aránytalan megterhelését okozza.

Nem kicsi dolog a forgalmi adók alapjáúl emlegetni szokott eszme érvényesülésének akadályai között, hogy a legtöbb forgalmi adók egyedűl abban az esetben szedhető be, ha a felek a kérdéses forgalmi cselekményről okiratot állítanak ki. Ha az okiratkiállítást mellőzik, az adótehertől is megszabadúlnak. A mi azt a dicséretet illeti, hogy a forgalmi adók a többi adónem által okozott aránytalanságot kiegyenlítik, ennek a legtöbb forgalmi adóra nézve annyiban inkább az ellenkezője áll, a mennyiben az adóköteles felek egyéni helyzetét nem vehetik tekintetbe. Végre, az áthárítási viszonyok alakúlásának bizonytalansága miatt soha sem lehet ezeknek az adóknak végleges hatását előre megitélni. Azzal hiába kecsegteti magát a törvényhozó, hogy a forgalmi adót a másik fölött előnyben levő, fizetőképesebb ügyleti fél fogja viselni, mert ha a törvény meg is jelöli az

adófizetőt és véletlenűl épen ez a gazdaságilag erősebb ügyleti fél, az adót a legtöbb esetben tényleg mégis a gyöngébb fél viseli, kire az adóterhet az erősebb fél rendszerint átháríthatja.

Oly fogyatékosságok ezek, a melyek az adótárgyak nagyon óvatos megválogatását, lehetőleg mérsékelt adótételek szedését, sőt azt is kívánatossá teszik, hogy a törvényhozó abban az arányban, a melyben az egyéb adónemek rendszerének tökélyesbítésével az észszerű adóztatás eszményét jobban megközelíti, a már lényegüknél fogva nagyon tökéletlen forgalmi adókat mindig szűkebb térre szorítsa. Más oldalról azonban nem vonhatjuk kétségbe, hogy az olyan rendkívüli vagyonszaporodások, a melyeknek kinyomozása és megállapitása nem ütközik nehézségekbe s a melyeket a hozadéki s jövedelmi adók nem érhetnek utól, teljes joggal megadóztathatók.

80. §.

Az egyes nevezetesebb forgalmi adók.

Minthogy a forgalmi adók kezelése és ellenőrzése aránylag kevésbe kerűl és lassankénti súlyosbításuk s időnként mindig több és több tárgyra történő kiterjesztésük nem az összes, hanem csak a közvetetlenűl érdeklett adózókat terheli, tehát erősebb visszahatás fölidézése nélkűl használhatók az állambevételek szaporítására: a legtöbb európai állam törvényei annyira kiaknázták ezeknek az adóknak terjeszkedőképességét, hogy a gazdasági és jogi forgalom úgyszólván valamennyi nyílvánulását adó alá veszik. Mi csak a legjobban elterjedt és jövedelmezőségükre nézve jelentékenyebb forgalmi adókat veszszük taglalás alá.

I. Pénzügyi eredményesség tekintetében csaknem valamennyi államban az *ingatlanok tulajdonának átruházására* vetett adók a legfontosabbak. A forgalmi adók eme csoportjába más-más megitélés alá eső, két önálló adónem tartozik. Az egyik az élők közötti tulajdonátruházásra, a másik a halálesetre szóló vagyonátruházásra rótt adó.

1. *Az élők közötti tulajdonátruházásra rótt adó* csak akkor volna észszerű, ha minden átruházás a korábbi vagy az új tulajdonos különös nyereségére, vagy pedig olyan vagyoni és jövedelmi részekre engedne következtetést, a melyeket az érvényben levő egyéb adók kellően nem érnek. Az eladóra nézve az eladás sok esetben nyereséggel, de gyakran veszteséggel is jár, mivel a vagyonátruhá-

zás nagyon sokszor az eladó kényszerhelyzetének a következése. A vásárlás különösen a nagyobb értékű ingatlanok átruházásánál, átlagosan ugyan adózóképességet árúl el s a törvényhozó is a vevő megadóztatására törekszik, azonban az áthárítási viszonyok nem engedik, hogy az adót mindig vagy legalább a legtöbb esetben a vevő, illetőleg az viselje, a ki az átruházási ügyletből nyereséget húz. Ha az ingatlanokra irányuló kereslet csökken, ennélfogva épen oly időben, a midőn a vevőnek nyereséges üzletre van kilátása, a vevő az adót a szorúlt helyzetben levő eladóra, tehát a kisebb teljesítőképességgel biró ügyleti félre tolja vissza. Továbbá, a birtokvásárlás a vevőnek akárhány esetben veszteséget okoz. Azt pedig teljességgel nem mondhatjuk, hogy az ingatlanokból eredő jövedelmet a többi adó nem eléggé terheli. Épen az ingatlanokból eredő jövedelem az, a mely a hozadéki és jövedelmi adók súlyát legkevésbbé kerülheti ki. Tehát a birtokátruházási adók épen azokra súlyosodnak, a kik a nélkűl is legerősebben vannak megadóztatva.

Az ingatlanok átruházására vetett adó hatására nézve egyenlőtlen is, mivel a földbirtokos osztály legadózóképesebb tagjait, a nagybirtokosokat, kik rendszerint évtizeken keresztűl tartják meg birtokaikat, kevésbbé éri. Ennek kiegyenlítésére két eszköz ajánlkozik. Az egyik az 1887-ik év végéig nálunk is érvényben volt az a rendelkezés, mely szerint abban az esetben, ha a megelőző birtokváltozás nem régen (pl. 10 éven belül) történt, az adó leszállított tétellel rovandó ki; a másik eszköz pedig a hosszabb időn (pl. az utolsó 40 éven) át forgalomban nem volt ingatlanoknak «*adóegyenértékkel*» való megterhelése. Azonban az adómérséklés az átruházási adó állítólagos rendeltetésével, illetőleg a törvényhozónak a vevők megadóztatására irányuló szándéklatával ellenkezik, mivel ha áll az, hogy az átruházási adót a törvényhozó föltevése szerint a vevő viseli, az új vevő csakis azon az alapon, hogy a megelőző birtokváltozás nem régen történt s az adót az akkori vevő és a mostani eladó csak a közel múlt időben fizette, nem érdemel adókedvezményt. Az adóegyenérték pedig a földbirtok megtartásában nyilatkozó állandósági érzületet és gazdaságos életmódot, sőt sok esetben a családi kötelékből eredő kegyeletes érzelmeket is büntetné.

Ezenfelül is van még valami, a mi a birtokátruházási adó ellen szól. Az t. i., hogy megakadályozza a földbirtoknak oly kezekbe jutását, melyek a leggyümölcsözőbben hasznosíthatnák.

lőtlen megoszlását megakadályozhatja, én is elismerem s az észszerűen rendezett örökségi adó ebben az irányban kétségtelenül üdvös szolgálatot tehet, azonban az örökségi adónak az állam örökösödési jogára való alapítását merész okoskodásnak tartom. *Társörökösnek* nem tekinthetjük az államot. A magán örökjog épen úgy, mint a magán tulajdon, nem az állam puszta jószántából eredő tételes intézmény, mely tisztán czélszerűségi tekintetből tetszés szerinti korlátok alá volna vehető, hanem az általános jogérzet elengedhetetlen követelése s az egészséges gazdasági szervezet szükségképeni föltétele.

Az örökségi adó és minden egyéb adó nem szocziálpolitikai eszköz, hanem első sorban pénzügyi intézmény, mely a szükséges állambevételeknek igazságos úton való beszerzésére van rendelve. Az örökségi adónak és valamennyi más adónak nem az a föladata, hogy a magánjogi intézmények által okozott gazdasági egyenlőtlenségeket ellensúlyozza. Az ugyan mindig örvendetes, ha az egyik vagy másik adónak a közgazdasági viszonyok alakúlására üdvös hatása van, de a társadalomgazdasági tekinteteknek minden áron való belekavarását az adózás rendszerébe, kerűlendőnek tartom, s az adózási föladványokat a törvényalkotónak első sorban mégis csak az adópolitika elvei szerint kell mérlegelnie. Azután, az örökségi adó jogosúltságát nem is szükséges szocziálpolitikai szempontokra fektetni. Elvi helyességét a józan adóztatás álláspontjáról sem vehetjük kétségbe.

Az örökség olyan bevétele az örökösnek, a melyet a többi adó nem ér s a mely az örökös adózóerejét gyakran nagyon tetemesen meggyarapítja. Ezenfelűl az örökségi adó utólagosan olyan vagyonrészeket és különösen oly értékes használati vagyontárgyakat (arany- és ezüstedényeket, ékszereket, díszbútorokat, műgyűjteményeket stb.), valamint olyan jövedelmeket is ér, a melyek az örökhagyónál részint teljesen kibúvtak az adóviselés alúl, részint nem kellő mértékben találták megrovásukat. Ehhez képest az örökségi adó az annak idején meg nem adóztatott jövedelmi részekre utólagosan rótt jövedelmi adó gyanánt is hat. Továbbá, gyakran munka nélkül keletkező, a véletlen szerencse jellegével bíró, igazán ingyenes vagyonszaporodást terhel, tehát sok esetben könnyen is fizethető. Az adótételek súlyosbítása nélkül, csakis az általános jólét emelkedése révén, egyre szaporodó bevételt ad. Egyik további előnye a többi forgalmi adó

irányában, hogy fizetője áthárítással nem hiúsíthatja meg a törvényhozó czélzatát, és hogy az elhalálozási esetek nem lévén eltitkolhatók, az örökségi adó valamennyi hagyatékra kiterjeszthető. A szóban levő adót az is ajánlja, hogy kivetése bizonyos pontig a könnyen eltitkolható hozadékok és jövedelmek után fizetendő adók, illetőleg az ezekkel az adókkal megrótt adózók ellenőrzésére szolgál. Az örökségi adó kivetése ugyanis módot ad hozzá, hogy a pénzügyi közegek az örökhagyó által szándékosan elpalástolt adótárgyaknak legalább egy részéről hivatalos és biztos tudomást szerezhessenek s az államkincstártól jogtalanúl elvont adóösszegnek legalább egy részét utólagosan a hagyatékból szedhessék be. Sőt az örökségi adó kivetése alkalmával nyert adatok az örökösök jövőbeli adóbevallásainak ellenőrzésére is fölhasználhatók. Végre, az örökségi adó az adózó felek kényelmét s a forgalmat is kevésbbé háborítja, mint a legtöbb forgalmi adó, mivel az örökösödési eljárást a hagyaték hatósági fölvétele és megbecslése nélkül a legtöbb esetben úgy sem lehet lebonyolítani.

Az örökségi adót is a teljesítőképességhez alkalmazkodó adóztatás elve szerint kell rendezni. Ennélfogva a kisebb értékű (pl. az 1000 koronán alúli) örökségek és hagyományok a fölmenők és lemenők, továbbá a házastársak közötti örökösödés eseteiben, valamint akkor is, ha az örökös vagy hagyományos az örökhagyóhoz szolgálati viszonyban állott, fölmentendők az adó alúl. A keresetképtelen feleségre és gyermekekre szálló hagyatéknál az adómentességet a nagyobb értékű (pl. a 2000 koronát meg nem haladó) örökrészekre is ki kellene terjeszteni. Továbbá, az örökségi adó a rokonsági fok távolsága szerint emelkedő, fokozatos adótételek szerint vetendő ki. Ehhez képest a lemenő és fölmenő rokonok, valamint a házastársak, mérsékelt (2—3%-os), a bizonyos fokig, pl. a negyedik ízig terjedő oldalrokonok nagyobb (6—8%-os) s a távolabbi rokonok, valamint a nem rokonok még súlyosabb (a hagyaték értékéhez képest 10—15%-os) adóval terhelendők. A rokonsági fok távolsága szerint emelkedő adótételt az okolja meg, hogy a távolabbi rokon kisebb természetes igénynyel bír az örökséghez és ezenfelűl minél távolabbi a rokonság, annál kevésbbé valószínű, hogy az örökhagyó elhalálozása az örökösnek anyagi veszteséget okoz. A közhasznú, jótékonysági és kegyeletes czelokra tett hagyományok vagy megadózatlanúl hagyandók, vagy legalább nagyon mérsékelt adótétellel rovandók

meg. Az adót az örökrész vagy hagyomány tiszta értéke, azaz csak az összes érték azon része után kell kiszabni, a mely az örökös, illetőleg hagyományos által átvett adósságok s egyéb terhek levonása után fönmarad.

A hagyatékban foglalt ingatlanoknak az ingó értékeknél súlyosabb megterhelése (a mint *Ausztriában* és *nálunk* történik) teljesen elhibázott dolog. Épen az ingatlanok azok, a melyek a legkevésbbé kerülik ki az egyéb nemű adókat. Megfordítva, inkább az ingó javakat, névszerint az értékpapirosokat, általában a tőkeköveteléseket, értékesebb bútorokat és ruhákat, műtárgyakat és drágaságokat kellene erősebben megadóztatni, mivel a hozadéki és jövedelmi adók ezeket az adótárgyakat az örökhagyónál vagy épen nem, vagy legalább az ingatlanoknál jóval enyhébben érték.

A tényleges teljesítőképességhez igazodó adózás elve azt is megkívánja, hogy az örökségi adó tételei nemcsak az örökhagyó és örökös közötti rokonsági fok távolsága, hanem az örökrész értéke szerint is emelkedjenek. Azok az érvek, a melyek általában az adófokozás eszméjének jogosúltságát bizonyítják, az örökségi adónak az örökrész értéke szerint emelkedő tételekben való kivetését is sürgetik. A fokozatos örökségi adó már csak azért is jogosúlt, mert minél nagyobb értéket képvisel a hagyaték, rendszerint annál több olyan jövedelem van benne fölhalmozva, a mely az öröhagyót terhelő adók kivetésekor kisiklott az adóhatóság kezei közűl. A fokozatos örökségi adó kivitelét adókezelési nehézségek sem akadályozzák. Igazán alig érthető, hogy az újabb adótörvényhozások a többi adónemnél egyre határozottabb érvényt törekednek szerezni az adófokozás eszméjének, az örökségi adó észszerű rendezésének ezt a követelését pedig csak nehány *svájczi kanton,* az 1894-ik év óta *Angolország* s az 1901. évtől kezdve *Francziaország* veszi figyelembe.

Az örökségi adó kiszabása nem jár különös nehézséggel. A hagyaték értéke az örökösök bevallása alapján állapítandó meg; azonban az államkincstár jogos érdekeinek biztositása végett azt is meg kell engednie a törvénynek, hogy az adóhatóság az örökösök bevallását felűlvizsgálhassa és szükség esetében a hagyatéknak a bíróság által teljesitendő becslését kérhesse. A biróilag vagy gyámhatóságilag tárgyalt hagyatékok után fizetendő adó az örökösödési eljárás során szerzett adatok alapján szabható ki.

Az adókijátszások megelőzése végett az ajándékozásokat (ki-

házasításokat, hagyományokat), és pedig mind az ajándekozó életében, mind az ajándékozó elhalálozása után teljesedésbe ment ajándékozásokat, az örökségi adóval egyenlő mértékű adó alá kell venni s az örökösök az örökhagyótól nyert ajándékok bevallására is kötelezendők. Csak az a baj, hogy az ajándékozásokra rótt adó keresztűlvitele szerfölött nehéz, mivel a legtöbb ajándékozás okirat kiállítása nélkül létesül s az okiratkiállítás nélkül létrejött ajándékozásokat nem lehet ellenőrizni.

Az örökségi adó a legrégibb adónemek közé tartozik. A *Római Birodalomban*, a hol már *Augustus* hozta be, kezdetben a hagyaték értékének 5%-át tette, utóbb *Caracalla* 10%-ra emelte föl. Csak a legközelebbi rokonok voltak alúla kivéve. Most valamennyi művelt államban fönnáll.

Az *egyeneságú rokonok Francziaországban* a hagyaték értéke szerint egytől öt százalékig emelkedő adótételekkel, *Belgiumban* 1·4%-kal, *Hollandban* a lemenők 1%, a fölmenők 3%, *Dániában* és *Spanyolországban* 1%, *Magyarországon* ingók után 1%, ingatlan után $2\frac{1}{2}$%, *Ausztriában* ingók után $1\frac{3}{8}$%, ingatlanok után $2\frac{6}{8}$%, *Olaszországban* 1·6%, *Oroszországban* (az 1000 rubelt meg nem haladó hagyaték és — föltéve, hogy az örökös is a parasztgazdák osztályához tartozik — a parasztbirtok kivételével) 1%-kal vannak megadóztatva. *Poroszországban* s a legtöbb német államban az egyeneságú rokonok adómentesek. *Bajorországban* a lemenők nem fizetnek örökségi adót, a szülők 1000 márka s a többlet 20%-a erejéig adómentességet élveznek, a maradék után 4%, a nagyszülők s a távolabbi fölmenők 6% adó alá esnek. *Württembergben* a lemenők adómentesek, a szülők 2%, a távolabbi fölmenők 3% adót fizetnek. Az *örökbefogadott gyermekek* a legtöbb német államban sincsenek az örökségi adó alúl fölmentve: *Poroszországban* 2%, *Württembergben* 3%, *Hesszenben* 5%, *Hamburgban* és *Lübeckben* 6% adó alá esnek. A *házastársak* Francziaországban 3·75—9%, Belgiumban $1\frac{4}{10}$%, Hollandban 1% (de ha gyermekek nincsenek, 4%), Dániában, Spanyol- és Oroszországban 1%, Magyarországon ingók után 1·3%, ingatlanok után 3·2%, Ausztriában ingók után $1\frac{2}{8}$%, ingatlanok után $2\frac{2}{8}$—$2\frac{6}{8}$%-ot fizetnek. Poroszországban s a legtöbb német államban a házastársak nem esnek örökségi adó alá. Az örökhagyó cselédei bizonyos összeg erejéig *Porosz-* és *Bajorországban*, a tudományi, közoktatási és jótékonysági czélokra rendelt örökségek, hagyományok és ajándékozások *Poroszországban, Bádenben, Bajorországban*, a legtöbb *svájczi kantonban* és *hazánkban*, az egyház *Poroszországban* adómentesek. A csekélyebb értékű hagyatékok mentessége *Poroszországban* 150 márka, *Angolországban* 100 font sterling, *Hollandban* 300 forint, *Magyarországon* (oly hagyatékoknál, melyek a szülőkről törvényes, természetes, örökbe fogadott és mostoha gyermekekre és azok utódaira és viszont, vőre vagy menyre s a házastársra szállnak) 200 korona erejéig terjed.

Angolországban az örökségi adó sok habozás és ötletszerű rendelkezés után az 1894-ik évben nyert gyökeres rendezést. Az 1894. évi augusztus hó

2-tól kezdve elhalt személyek hagyatéka az *estate duty* alá esik, és ezenfelül az örökösök és hagyományosok az ingó vagyontól *legacy duty*-t, az ingatlan vagyontól pedig *succession duty*-t tartoznak fizetni. Az *estate duty* úgy az ingó, mint az ingatlan vagyont egységes tételek szerint terheli s az adósságok és egyéb terhek levonása után a hagyatéki tömeg *tiszta tőkeértéke* után fizetendő. Az adókulcs fokozatosan a következő skála szerint emelkedik:

	font sterlinget			fontnál		
ha a hagyaték tőkeértéke	100	meghalad és	500	nem nagyobb,		1%
« « « «	500	« «	1,000	«	«	2%
« « « «	1,000	« «	10,000	«	«	3%
« « « «	10,000	« «	25,000	«	«	4%
« « « «	25,000	« «	50,000	«	«	4½%
« « « «	50,000	« «	75,000	«	«	5%
« « « «	75,000	« «	100,000	«	«	5½%
« « « «	100,000	« «	150,000	«	«	6%
« « « «	150,000	« «	250,000	«	«	6½%
« « « «	250,000	« «	500,000	«	«	7%
« « « «	500,000	« «	1.000,000	«	«	7½%
« « « «	1.000,000	«	— — —	— —	— —	8%

A 100 font sterling értéket meg nem haladó hagyatékok adómentesek. Az *estate duty* a 100 fontot meghaladó minden hagyatékot, tehát az egyenesági örökösöket, valamint a házastársakat is éri, a míg azelőtt ezek általában adómentesek voltak. Azonban az egyeneságú örökösök, ha a vagyonukba átment hagyaték estate duty alá esik, úgy a *legacy*, mint a *succession duty* alúl föl vannak mentve. Nem fizetendő az estate duty a 25 fontot meg nem haladó, egynél nem több évjáradéktól. Ha az örökhagyó több ilyen évjáradék iránt intézkedett, csupán az egyik, és pedig a legelőbb adományozott, illetőleg az okiratban első helyen megnevezett évjáradék élvez adómentességet. Az estate duty-t, vagy az elhalálozás alkalmával vagy arra való vonatkozással beszedhető bármely más adót a pénzügyi kormány elengedheti az olyan képek, nyomtatványok, könyvek, kéziratok, műtárgyak vagy tudományos gyűjtemények után, a melyek véleménye szerint nemzeti, tudományos vagy történeti érdekkel bírnak és nemzeti czélokra, vagy valamely egyetemnek, vagy grófsági, illetőleg városi testületnek adományoztattak. Nem fizetendő továbbá az estate duty az olyan nyugalmi díj vagy évjáradék után, a melyet Angol-India kormánya valamely hivatalnokának özvegye vagy gyermeke részére fizet. Az estate duty hozadékából az államkincstár az ingó javak tiszta értékétől 1½%-ot az önkormányzati igazgatás czéljaira enged át.

Ha a tulajdonos végrendeletében úgy intézkedik, vagy más jogügylet azt a rendelkezést tartalmazza, hogy olyan vagyontárgyak, a melyek után estate duty róható ki, a tulajdonos elhalálozása után oly személyre mennek át, a ki a kérdéses vagyontárgyakkal nem rendelkezhetik úgy, hogy csupán ezeknek a tárgyaknak haszonélvezete illeti meg, a lekötött vagyontárgyak tőkeértékétől még további 1% fizetendő. Ennek a pótló adónak *«settlement*

estate duty» a neve, mely a vagyon lekötésének tartama alatt csak egyszer szedhető. Ha azonban a haszonélvezet joga kizárólag a túlélő házastársra megy át, a szóban levő pótló adó nem vethető ki.

Az ingó javaktól járó *legacy*, valamint az ingatlanok után fizetendő *succession duty* az örökösökre és hagyományosokra a nekik jutó örökrész, illetőleg hagyomány tőkeértékétől az örökhagyóhoz való rokonsági fok távolsága szerint emelkedő adótételekkel rovatik ki. A 100 font sterlinget meg nem haladó hagyatékok a legacy és succession duty alúl is föl vannak mentve. A *succession duty* alá tartozó ingatlan vagyon, ha teljes rendelkezési szabadsággal megy át az örökösre, az adósságok levonása nélkül brutto tőkeértéke szerint rovatik meg. A teljes tőkeértékből csupán az estate duty összege hozható levonásba. A házastársak és abban az esetben, ha a hagyatéktól estate duty fizettetik, az egyeneságú örökösök is úgy a legacy, mint a succession duty alúl mentességet élveznek. Mind a két nemű örökségi adó ugyanazon, és pedig, mint említettük, a rokonsági fok szerint emelkedő (1, 3, 5, 6 és 10%-os) adókulcscsal rovatik ki. Kitűnik az előadottakból, hogy az angol örökségi adó eléggé súlyos. Például, a 25.000 font sterlinget meghaladó és 50.000 fontnál nem nagyobb értékű örökség után az első oldalágban (testvérek között) 7½%-ra, a távolabbi oldalágban 9½%-ra, nem rokonok közötti örökösödés esetében 14%-ra rúg, s az 1,000.000 fontot meghaladó örökség után a nem rokonok közötti örökösödés esetében 18%-ra emelkedik. (L. az angol örökségi adónak sok tekintetben nagyon tanulságos történelmi fejlődésére nézve: LESER: Die brittische Erbschaftsbesteuerung. Tübing. folyóirat. 1881.; SCHÄFFLE: Die Steuern. II. 431. l.; INHÜLSEN: Die neue Estate Duty der Finance Act 1894. Finanzarchiv. XII. évfoly.; SCHUSTER: Die englische Erbschaftssteuerreform. Archiv für öff. Recht. 1895. X. k.) Az angol örökségi adók az 1899/900. pénzügyi évben 11·52 millió font sterlinget adtak az államkincstárnak és ezenfelűl az önkormányzati adóalapnak átszolgáltatott összeg 4·24 millió fontot tett.

Francziaországban az örökségi adó rendszerén az 1901. évi február 26-ki budgettörvény lényeges változtatásokat tett. Legfontosabb újítás az örökség értéke szerint fokozatosan emelkedő adótételeknek behozatala. Egyik további nevezetes módosítás az örökség tiszta értékét apasztó terhek levonásának a megengedése. Az adó alapjának meghatározására nézve a törvény részletes utasításokat foglal magában, melyek túlnyomóan a szinlelt adósságok bejelentésével űzött csalások megakadályozását veszik czélba. Az élők közötti ajándékozásokra rótt adó kiszabását az új törvény azzal egyszerűsíti és egyúttal igazságosabbá is teszi, hogy a lemenők és fölmenők, valamint a házastársak között történt ajándékozásoknál az adótételek tekintetében az ingókra és ingatlanokra nézve fönnállott különbséget megszüntette. Azonban a régi adórendszernek azt a rendelkezését, mely szerint a házassági szerződésben létesülő s az olyan ajándékozások, a melyekkel a fölmenők vagyonukat a lemenők között felosztják, kisebb adótétel alá estek, a házasságok megkönnyítése kedvéért az új törvény is föntartotta. Az *ajándékozási adónál* az új törvény is csupán a rokonsági fok távolságát veszi tekintetbe. Az ajándék

értékéhez alkalmazkodó adófokozásnak mellőzését azzal okolták meg, hogy az ajándék felaprózásával a súlyosabb adótételek úgy is kikerülhetők volnának.

Az örökségi adóra nézve az 1901. évi költségvetési törvény a következő tarifát léptette életbe:

	1000-2000 frank értékig %	2001-10.000 frank %	10.001-50.000 frank %	50.001-100.000 frank %	100.001-250.000 frank %	250.001-500.000 frank %	500.001-1 mill. frank %	1 mill. frankon felül %
1. Egyeneságú rokonok	1	1·25	1·50	1·75	2	2·50	2·50	2·50
2. Házastársak	3·75	4·00	4·50	5·00	5·50	6·00	6·50	7·00
3. Testvérek	8·50	9·00	9·50	10·00	10·50	11·00	11·50	12·00
4. Nagybátyák, nagynénék, unokaöcsök, unokahúgok	10·00	10·50	11·00	11·50	12·00	12·50	13·00	13·50
5. Ős-bátyák, ősnénék, ősunokaöcsök, ősunokahúgok és testvérgyermekek között	12·00	12·50	13·00	13·50	14·00	14·50	15·00	15·50
6. 5-ik és 6-ik fokú oldalrokonok között	14·00	14·50	15·00	15·50	16·00	16·50	17·00	17·50
7. Oldalrokonok a 6-ik fokon túl és nem rokonok között	15·00	15·50	16·00	16·50	17·00	17·50	18·00	18·50

Az adófokozást az 1902. évi márczius 30-ki budgettörvény tovább folytatja úgy, hogy az adótétel emelkedése most csak az 50 millió frank értéket meghaladó örökségnél ér véget. Az egyeneságú rokonok közötti örökösödésnél az 1901. évi törvény szerint 2·50% volt a legnagyobb adótétel. Most 1 millió franknál nagyobb, de 2 millió frankot meg nem haladó érték után az egyeneságú rokonok 3%, a házastársak 7%, a testvérek 12%, a tarifában 4. sz. alatt megjelölt örökösök 13·50%, az 5. sz. alattiak 15·50%, a 6. sz. alatt megjelölt örökösök 17·50%, a 7. sz. alattiak 18·50% alá esnek. 2,000.001 frank értéktől 5 millió frank értékig az adótételek: 3·50, 7·50, 12·50, 14, 16, 18 és 19%. 5,000.001 frank értéktől 10 millió frank értékig az adótételek: 4, 8, 13, 14·50, 16·50, 18·50 és 19·50%. — 10,000.001 franktól 50 millióig az adótételek: 4·50, 8·50, 13·50, 15, 17, 19 és 20%. — 50 millió frankot meghaladó érték után az adótételek: 5, 9, 14, 15·50, 17·50, 19·50 és 20·50%. — A franczia örökségi adó évi hozadéka 200—220 millió frank.

Ajándékozás után fizetendő: I. *Egyeneságú* rokonok között: 1. oly ajándékozások után, melyekkel a szülők vagy más fölmenők vagyonukat gyermekeik vagy más lemenők között felosztják, 1·70%; 2. a házassági szerződésben a jövőbeli házasok javára foglalt ajándékozásoktól 2%; 3. az 1. és 2. alatt megjelölt ajándékozásokon kívül létesült ingyenes vagyonátruházások után 3·50%. II. *Házastársak* között: házassági szerződés alapján 3·50%, házassági szerződésen kívül 5%. III. *Oldalágú* rokonok és *nem rokonok* között: 1. testvérek között házassági szerződés alapján az utódok javára 7%, házassági szerződésen kívül 9%; 2. nagybátya vagy nagynéne és unokaöcs vagy unokahúg között házassági szerződés alapján 8%, házassági szerződésen kívül 10%;

3. ősbátya vagy ősnéne és ősunokaöcs vagy ősunokahúg és testvérgyermekek között házassági szerződés alapján 9%, házassági szerződésen kívül 11%; 4. az 5-ik és 6-ik fokú oldalrokonok között házassági szerződés alapján 10%, házassági szerződésen kívül 12%; 5. oldalrokonok között a 6-ik fokon túl és nem rokonok között házassági szerződés alapján 11%, házassági szerződésen kívül 12·50%.

Poroszországban az egyeneságú rokonok s a házastársak adómentesek. Az 1891. évi május 24-ki és az ezt kiegészítő 1895. évi julius 31-ki törvény szerint az örökhagyó háznépéhez tartozó és hozzá szolgálati viszonyban állott személyek, a mennyiben a hagyomány nyugalmi díjból, járadékból vagy életfogytig tartó egyéb haszonélvezetből áll, 1%-ot, az örökbe fogadott gyermekek s ezek lemenői, továbbá a testvérek s ezek lemenői 2%-ot, az oldalrokonok bezárólag a hatodik rokonsági fokig, mostoha gyermekek s ezek lemenői, mostoha szülők, vők és menyek, apósok és anyósok, a nemző által világosan elismert természetes gyermekek, végre a kizárólag jótékonysági, közhasznú vagy oktatási czélokra rendelt örökrészek és hagyományok, a mennyiben nem egyes családoknak vagy meghatározott személyeknek jutnak, 4%-ot, végre minden egyéb örökösök és hagyományosok 8%-ot fizetnek. A nyílvános szegényügyi egyesületek, nyílvános kórházak, dologházak, büntető és javító intézetek, nyílvános iskolák, egyetemek, az állam által jóváhagyott kisdedóvó-egyesületek, tudományi és műgyűjtemények, egyházi községek s a jogi személyek jogaival felruházott egyéb vallási társaságok, az állam által határozottan elismert vagy a jogi személyek jogaival felruházott árvaházak, egyéb ellátó intézetek és kegyes alapítványok föl vannak mentve az örökségi adó alúl.

Ausztriában a lemenők, fölmenők, vő, meny, mostoha gyermekek s az örökhagyó halálakor együtt élt házastárs $1^{7}/_{8}$%-ot, az oldalrokonok bezárólag az unokatestvérekig 5%-ot, minden egyéb örökösök 10%-ot fizetnek. Ezenfelül ha a haláleseti vagyonátruházás vagy az ajándék tárgya ingatlan birtok, az ingatlan értékétől külön átruházási adó fizetendő. (L. kézikönyvünk 484. lapján.)

Magyarországon a törvényes lemenők és fölmenők 1%-ot, a természetes és örökbe fogadott gyermekek s ezek utódai, a vő vagy meny, mostoha gyermekek s ezek utódai, a házastárs, végre (100 K évi járadék vagy 1000 K tőkeösszeg erejéig) az örökhagyóhoz bér- vagy szolgálati viszonyban állott személyek $1^{3}/_{10}$%-ot, más rokonok bezárólag az unokatestvérekig 5%-ot, minden egyéb örökösök 10%-ot fizetnek. Ezenfelül, ha a haláleseti vagyonátruházás tárgya ingatlan vagyon, az ingatlanok értékétől a törvényes fölmenő és lemenő rokonok közötti örökösödésnél $1^{5}/_{10}$%, minden egyéb örökösödés esetében pedig $1^{9}/_{10}$% külön átruházási adó fizetendő. Az 1, $1^{3}/_{10}$, 5 és 10%-os adó a hagyaték tiszta értéke után szabatik ki. Azok, a kik 1%, illetőleg $1^{3}/_{10}$%-os örökösödési adóval vannak megróva, az $1^{5}/_{10}$, illetőleg $1^{9}/_{10}$%-os átruházási adót az ingatlanok teljes értékétől fizetik. Ellenben azok, a kik 5 vagy 10%-os örökösödési adóval vannak megróva, az $1^{9}/_{10}$%-os átruházási adót csak az ingatlanok tehermentes részértékétől fizetik, az ingatlanok meg-

terhelt értékére nézve pedig mint vevők tekintetnek és attól az örökösödési adó mellőzésével csak a visszteherrel járó birtokátruházásra vetett $4^{3}/_{10}$%-os adót fizetik.

Minthogy a jogi személyek, névszerint az egyházi és világi községek és alapítványok, valamint a részvénytársulatok és gazdasági szövetkezetek vagyona nem tárgya az örökösödésnek, tehát az örökségi adóba be nem vonható, s a jogi személyek, társulatok és egyesületek tulajdonában levő ingatlanok nagy része évtizeken, sőt évszázakon keresztűl egyáltalában nem lép forgalomba, ennélfogva a szóban levő ingatlanok tényleg az élők közötti vagyonátruházásokra vetett adó alá sem esnek: a legtöbb állam az említett testületek és társulatok tulajdonában levő ingatlanokat külön adó alá veszi, melynek arra való tekintettel, hogy az örökségi s általános vagyonátruházási adót pótolja, *adóegyenérték* a neve. Ezt az adót az adóhatóság vagy hosszabb időszakonként, pl. 10 évről — 10 évre, vagy pedig évről-évre szedi be. Mivel a szóban forgó kiegyenlítő adó nem vagyonszaporodást terhel, s a jogi személyek és társulatok tulajdonában levő vagyontárgyak a magánosok birtokában levő vagyontárgyaknál kevésbbé kerűlik ki a hozadéki adók terhét, az ú. n. *holt kéz adóját* nem tartom igazságosnak. De ha az élők közötti vagyonátruházások általában adó alá esnek, viszonylag a holt kéznek külön adóval való megrovása is jogosúlt.

A tételes törvények az ingó vagyont az adóegyenérték kiszabásánál is kedvezésben részesítik, sőt *Franczia-* és *Bajorországban* a helyettesítő adó csakis az ingatlanokra terjed ki. Az ingó vagyon adómentességének, vagy akárcsak mérsékeltebb megterhelésének nincs értelme. Tekintettel arra, hogy az ingatlanból eredő jövedelmet az egyéb nemű adók úgyis súlyosabban érik, az ingó és ingatlan vagyontárgyakat legalább is egyenlő mértékben kellene megadóztatni. A közhasznú, jótékonysági és vallási czélokra szánt vagyonnak adóegyenértékkel való megterhelését fonák fiskalizmusnak tartom. A részvénytársulatok vagyonának megadóztatása ellen az szól, hogy a részvények, tehát időszakonként az egész társulati vagyon, az örökségi adónak is tárgya, sőt a legtöbb állam a részvények élők közötti átruházásait is megadóztatja.

Francziaországban a departmánok, községek, részvénytársulatok, jótékonysági intézetek, egyházi testületek és vallási társulatok a tulajdonukban

levő ingatlanoktól évenként a földadó 0·7%-át fizetik adóegyenérték fejében. *Bajorország* a holt kéz vagyonától az ingatlanok értéke után, az adósságok levonása nélkül, minden 20-ik esztendőben 1%-ot szed. *Ausztriában* minden tíz évi birtoklási időtartamra fizetnek: 1. alapítványok, javadalmak, templomok, egyházi és világi községek, egyesületek, intézetek és oly társulatok, melyek tagjainak az illető közösség törzsvagyonában tulajdonrészük nincsen, az ingatlanok értékétől 3 6/8%-ot, s az ingó javak értékétől 1 7/8%-ot; 2. a részvényvállalatok s más közkereseti társulatok, ha nem csak a társulati tagok vagy örököseikének élettartamára, vagy pedig 15 évnél hosszabb időre alapíttattak, csak az ingatlan vagyon értékétől 1 7/8%-ot. *Magyarországban évenként* fizetnek: 1. azok a javadalmak és alapítványok, melyeknek adományozása királyi vagy kormányi kinevezéstől vagy jóváhagyástól függ, és a koridősbségi hitbizományok az ingatlanok értéke után 5/10%-ot, az ingó javak tiszta értéke után 2/10%-ot; 2. minden más javadalmak és alapítványok, egyházi és világi községek, továbbá oly egyesületek, intézetek, testületek és társulatok, melyek tagjainak a törzsvagyonban tulajdonrészük nincs, az ingatlan vagyon értéke után 4/10%-ot s az ingó javak tiszta értékétől 2/10%-ot; 3. a részvénytársulatok és más közkereseti társulatok az ingatlan vagyon értékétől 2/10%-ot. Az állam igazgatása alatt álló közalapok, az egyetemek alapjai, az isteni tiszteletre szánt ingóságok, az oktatási, jótékonysági és kegyeleti czélokra rendelt alapítványok, intézetek s egyesületek ingó javai, a javadalmak azon birlalói, kiknek évi jövedelme 800 koronát meg nem halad, továbbá csak a társulati tagok vagy örököseik élettartamára vagy 15 évet meg nem haladó időre alakúlt közkereseti társulatok, a gyártelepek s a gyári czélokra szolgáló épületek az adóegyenérték alúl föl vannak mentve. Az országos tudományos intézetek és köztanintézetek a kizárólagos tulajdonukat tevő ingatlanok értékétől, a mennyiben közművelődési czélokra szolgálnak, a szabályszerű egyenértéknek felét fizetik.

II. Az ingó értékek átruházását közvetítő *adásvevési* és *csereszerződések*, valamint az ellenszolgáltatással járó engedmények megadóztatását ép oly kevéssé lehet megokolni, mint az ingatlanok élők közötti átruházásaira vetett adót. Igaz ugyan, hogy egyes ily jogügyletek nyereséget eredményeznek s adózóképességre engednek következtetést, azonban nagy részük semmi nyereséget nem szolgáltat. És a nyereséget adó jogügyletek után fizetett adót is a legtöbb esetben nem az a fél viseli, a ki nyereséget szerez. Ide járúl, hogy az ingó javak átruházására vetett adó kivitele legyőzhetetlen nehézséggel jár, a mennyiben az ingó tárgyak átruházása iránt létrejött szerződések legnagyobb részéről a felek nem állítanak ki okiratot. A szóban forgó adók azért is aránytalanságra vezetnek, mert csupán az okiratnak a biróságnál vagy más hatóságnál való használatba vétele esetében lévén ellenőrizhetők, a felek az írásba

foglalt szerződések legnagyobb részét is bélyegjegyek felragasztása nélkül állítják ki.

III. A *haszonbérleti* és *bérleti szerződésekre* rótt adót sem védelmezhetjük, mivel túlnyomóan az ingatlan birtokot éri, ezt pedig a föld- és házadó, esetleg a jövedelmi és vagyoni adók a nélkül is kellő mértékben belevonhatják a közterhekbe. A súlyos haszonbérleti adó a belterjes földmívelés meghonosodása érdekében kívánatos haszonbérleti kezelés terjedése ellen is gátat emel. A hosszabb időre kötött bérleti szerződések megrovása kétszeresen nyomasztó, mivel a szerződő felek a csak évek multával esedékessé válandó bértartozások után kiszabott adót előre fizetik be.

IV. Épily kevéssé jogosúlt a *kölcsönszerződések után* követelt adó. Az állami, községi és társulati adóslevelek, továbbá a jelzáloglevelek és elsőbbségi kötelezvények kibocsátására vetett adónak csak annyiban lehet értelme, a mennyiben nem az adósokat, hanem egyedűl a tőkepénzeseket akarja vele az állam megadóztatni. De erre a szelvényadó alakjában beszedett kamatadó teljesen elégséges, mely az ezekben a hitelpapirosokban elhelyezett tőkékből eredő jövedelmet biztosan és egyenlően éri. A magán személyek elleni tőkekövetelések nagy része a kamatadót ugyan kikerűli, azonban a forgalmi adó a jelzáloggal biztosított magánkötelezvényekre is kiterjed, melyek nem búvhatnak ki a kamatadó alúl. A jelzáloggal nem biztosított egyszerű adóslevelek pedig a bélyegadót is könnyen kikerűlik. Ellenben az értékpapirosokra s árúkra adott *nagyobb összegű előlegek* méltán adó alá vehetők, a mennyiben az ilyen előlegeket az adósok rendszerint üzérkedő czélra használják, az üzérkedés pedig adózóképességre vall. A kisebb (pl. a 200 koronán alúli) előlegek adómentességben részesítendők, mivel rendszerint termelő czélokra, vagy pedig adózóképességre következtetést nem engedő személyes szükségletek kielégítésére szolgálnak.

V. A *részvényekre vetett adót,* mely vagy a megfelelő értékű bélyegjegynek a részvényre való fölragasztásával, vagy pedig az összes részvények névértéke után a kibocsátás előtt, készpénzben róható le, legföljebb az árfolyam emelkedéséből származó nyereség megadóztatásának jogosúltságával lehetne megokolni. Ez a nyereség azonban nagyon bizonytalan. Akárhány részvényvállalat van, melynek részvényei a kibocsátási árnál nagyobb árfolyamot soha nem érnek el. A részvényadónak mint *kiegyenlítő adónak* sincs alapja,

mivel, ha a részvénytársulatnak nyeresége van, ezt az adóhatóság az utolsó fillérig kinyomozhatja s iparadó, illetőleg önálló részvénytársulati adó alá veheti, ha pedig a vállalat nem bír zöld ágra vergődni, a részvényadó csak a részvényesek veszteségét növeli. A részvénykibocsátási adó mellett némelyek azt hozzák föl, hogy az alapításokkal űzött szédelgés megfékezésére szolgál. Azonban ezt a hatást csak a fölötte súlyos adótól várhatjuk, a nagyon súlyos adó pedig az egészséges részvényvállalatok alapítását is megnehezíti.

VI. A legtöbb állam a *biztosítási szerződéseket* is megadóztatja. Az adó vagy a biztosítási díjak, vagy a biztosított érték összegéhez alkalmazkodik. Az épületek tűzkár elleni biztosításának, valamint a jégkárok s a marhavész elleni biztosításnak megadóztatását nem pártolhatjuk, mivel az épületek s a földbirtok a többi adótárgynál különben is erősebben vannak megterhelve. A tengeri károk elleni, továbbá az árúkészletekre és szállítmányokra vonatkozó biztosítások sem vehetők czélszerűen adó alá, mert a kereskedők az adót az üzleti költségekhez számítják s a vásárlókra hárítják. Ellenben az *ingó használati vagyon* értékesebb részeit (bútorokat, öltönyöket, ékszereket, drága edényeket, műtárgyakat, stb.) érhető tűzkár elleni biztosításnak megadóztatása abban az esetben nem kifogásolható, ha a használati vagyon birtoklásában megnyilatkozó adózóképesség az általános jövedelmi adó vagy vagyoni adó kivetése alkalmával nem jön figyelembe.

Az *életbiztosításra* vetett adó annyiban ajánlható, a mennyiben a biztosított tőke vagy járadék összegéből a biztosított fel tőkeképző erejére, tehát a biztosító fél által fizetendő nagyobb tőkéből vagy járadékból a biztosított fél nagyobb teljesítőképességére lehet következtetni. Minthogy a kisebb tőkék és járadékok biztosítása nem vall különös adózóképességre és csakis a korábban szerzett és a megadóztatott jövedelemnek a későbbi fogyasztásra történő — rendszerint az állásszerű szükséglet megszorításával járó — átvitelét foglalja magában: a *kisebb biztosítások* az adó alúl fölmentendők, s az adómentes értéket meghaladó biztosítások a biztosított vagyonérték vagy a biztosítási díjak nagysága szerint fokozatosan emelkedő tételekkel rovandók meg. A külföldön s a több intézetnél való biztosítás útján elkövetett adómegrövidítéseket az életbiztosító intézetek hivatalos fölügyeletével, a hagyatékok szigorú ellenőrzésével és megfelelő pénzbüntetésekkel kell megakadályozni. A munkásoknak

balesetek elleni és munkaképtelenségük idejére szóló biztosítása adómentességben részesítendő. A nyugdíjazó, özvegyellátó és kiházasító czélokat követő biztosítások a közönséges értelemben vett életbiztosításokkal egyenlő tekintet alá esnek.

A biztosított értékek lefizetéséről szóló *nyugtatóknak* adó alá vonását nem lehet megokolni. A *viszontbiztosítási ügyletek* megterhelésének sincs alapja, mivel csak a biztosító intézetek koczkázatának megosztására szolgálnak s a biztosított értékeket nem szaporítják.

A biztosítási szerződésekre rótt adót a biztosítási ügyleteket gyakorló intézetek és vállalatok által időnként beterjesztett naplókivonatok alapján vetik ki s a biztosító intézetektől és vállalatoktól szedik be.

VII. Egyik legelterjedtebb forgalmi adó a *nyugtatókra* és *számlákra* rótt adó. A nyugtató- és számla-bélyeg észszerűségét nehéz belátni. Azok a fizetések és ügyleti kötések, a melyekről a felek nyugtatókat és számlákat állítanak ki, nem mutatnak mindíg különös adózóképességre és nem engednek olyan keresetre vagy jövedelmi részekre következtetést, a melyeket egyébnemű adók nem eléggé terhelnek. A kisebb összegekről s a csekélyebb értékű ügyleti kötésekről szóló nyugtatókat és számlákat a törvény némely országban kiveszi az adó alúl, de ez nem sokat változtat a szóban forgó adó önkényességén, mivel a kisebb fizetések és kötések gyakran aránylag nagyobb teljesítőképességet takarnak. Az üzleti forgalomban előfordúló nyugtatókra és számlákra vetett adó csak abban az esetben volna megokolható, ha az iparosnak és kereskedőnek az ipari és jövedelmi adó alól kibúvó nyereségét érné. Csakhogy ezt az adót rendszerint nem az iparosok és kereskedők, hanem a vásárlók viselik, kik az árúk árában a többi üzleti költséggel együtt a bélyegköltségeket is megtérítik. E szerint az üzleti forgalomban előfordúló nyugtatókra és számlákra rótt bélyegadó hatására nézve *fogyasztási adóvá* válik, a mely nem lévén tekintettel a vásárolt árú kisebb-nagyobb nélkülözhetőségére, a fogyasztásban megnyilatkozó teljesítőképességhez sem alkalmazkodhatik. De mint a fogyasztási adónak nagyon kezdetleges alakja sem töltheti be rendeltetését, mert a forgalmi műveletek nagy részét a felek rögtöni készpénzfizetéssel, nyugtató és számla nélkül bonyolítják le.

A mondottakhoz még hozzájárúl, hogy a nyugtatók és számlák

legnagyobb részét lehetetlen ellenőrizni, minélfogva az adó biztosítása rendkívül meg van nehezítve. A központi pénztáraknál fölveendő fizetésekről szóló nyugtatók ugyan nem kerülhetik ki az adót, de ily nyugtatók adója részint a központi pénztárakra hárúl vissza, részint egyoldalúlag csakis az állampénztárral összeköttetésben álló személyekre súlyosodik, névszerint a fizetési adóval már kellően megrovott hivatalnoki illetmények észszerütlen, pótló megadóztatásává válik. Az adómegrövidítésekre szabott pénzbüntetést az adókijátszás könnyűsége miatt nagyon súlyossá kell tenni, a mi a puszta elnézésből vagy kényelemszeretetből eredő adómegrövidítéseknek fölötte kegyetlen megtorlására vezet. Végre, a szóban forgó adók a mindennapi üzleti forgalmat is háborítják s a nyugtatók és számlák kiállításanak abbanhagyását jutalmazzák, minek következtében a jogbiztosságra s az üzletkezelés rendjére is károsan hatnak.

VIII. A *váltók* megadóztatását is méltán kifogásolhatjuk. Habár a váltók egészben előbb vallanak adózóerőre, mint a nyugtatók és számlák, mert átlag nagyobb összegekről állíttatnak ki és nem a nagy közönség, hanem inkább a módosabb üzleti körök forgalmi eszközei, a *váltóadó* sem állja ki az adóelmélet bírálatát. A legtöbb váltó ugyan nyereséget közvetit, de ez a nyereség sok esetben már az illető üzletember vagy társulati vállalat kereseti adójával van megróva. Azután minden valószínűség a mellett szól, hogy a váltóbélyeget nem az az ügyleti fél viseli, a ki a váltóból hasznot szerez. A váltóadó az adózás általánosságának kellékét sem elégíti ki, a mennyiben csak azokat a jogügyleteket éri, melyeket a felek váltókkal bonyolítanak le. Végre, a valtóbélyeget közgazdasági szempontból is gáncsolhatjuk, mivel a forgalmat és kiváltképen a nemzetközi üzleti összeköttetéseket akadályozza s az üzletembereket tartozásaiknak más, kevésbbé kényelmes úton való kiegyenlítésére indithatja.

Némelyek arra alapitják a váltók megadóztatását, hogy az adós, ha váltóval rója le tartozását, a fizetés elhalasztása következtében nyereségben részesűl. Erre az az észrevételünk, hogy a váltók, névszerint a rövid lejáratúak, gyakran nem hitelművelet céljából, hanem egyedül az üzleti fizetések kényelmesebb kiegyenlítése végett állittatnak ki. És a fizetési eszközül használt hosszabb lejáratú váltóknál a megfelelő leszámítolási díj levonás alá kerül úgy, hogy a fizetés elhalasztásából eredő közvetetlen nyereségről, mely csak a

lejárat napjáig tartó kamatélvezetből állhatna, az ilyen váltóknál sem lehet szó.

A váltóbélyegre nézve mondottak szerint kell a *csekkekre, utalványokra* s a többi pénzhelyettesitő *hitelforgási eszközre* vetett adókat is megitélnünk.

IX. A *tőzsdei adó* az elfogadhatóbb forgalmi adók közé tartozik. A tőzsdei adó a tőzsdei forgalom tárgyainak s az azokra vonatkozó ügyleteknek megadóztatása. Tárgya: minden készfizetési vagy határidőre szóló olyan vétel és eladás, a mely a tőzsdei forgalom tárgyaira nézve akár a tőzsdén, akár a tőzsdei forgalom közvetítésével iparszerűen foglalkozók közreműködésével a tőzsdén kívül jön létre. A tőzsdei adót a törvény vagy egy-egy ügyleti kötés után *állandó* adótételben, vagy pedig a tőzsdei kötések értékösszege alapján *fokozatos,* illetőleg *százalékos* adótételben állapítja meg. Az adó a kötési jegyekre ragasztandó bélyegjegyekkel, esetleg bélyeges ürlapok kötelező használatával róható le. Az alkuszok közvetítésével, a bankok és bankárok által kötött, továbbá a leszámoló iroda útján lebonyolított ügyletek után az adó minden hónap leteltével — a napló- és lajstromkivonatok, illetőleg a leszámoló ívek kivonatainak beterjesztésével — készpénzben is befizethető.

Mint a legtöbb forgalmi adóra, a tőzsdei adóra sem szórhatunk ugyan sok dicséretet, mivel ez is csak az ügylet megkötésének tényére van alapítva, és arra, hogy származik-e az ügyletből valóságos nyereség, a tőzsdei adó sincs tekintettel. Sok esetben nem is az az ügyleti fél viseli, a ki az ügylet megkötéséből hasznot szerez. Azonban viszonylagos jogosúltságát még sem merjük elvitatni, mivel a tőzsdei üzérkedésből húzott, olykor nagyon jelentékeny konjunkturális és játékbeli nyereségnek legalább némi megrovására s a tőzsdejátékosok, bankárok és tőkepénzesek, tehát azok megadóztatására szolgál, a kik a hozadéki és jövedelmi adóktól legkönnyebben megszabadúlnak. A ki állandó tőkeelhelyezésre vásárol értékpapirosokat, teljesítőképességet árúl el, a ki pedig nyerészkedő czélból bocsátkozik tőzsdei ügyletek kötésébe, szerencsejátékban vesz részt, a mely méltán megadóztatható. Kétszeresen jogosúlt a tőzsdei adó oly országokban, a hol az ingatlanok átruházása adó alá esik, nem lehetvén okát adni, hogy miért részesűljenek a többi adó súlyát könnyebben kikerülő ingó tőkéknek átruházásai adómentességben.

A tőzsdei adónak szükségképen mérsékeltnek kell lennie. Nagy

pénzügyi eredményt már ebből az okból sem várhatunk tőle. A tőzsdei forgalomban gyakran egy és ugyanaz az árú egy napon több ügyleti kötésnek a tárgya. Az egymást gyorsan követő forgalmi cselekmények a súlyos adót elviselhetetlenné tennék. Azután, az árúáttétel a vásárlók s eladók egy részére nézve nyereség helyett veszteséggel jár. A súlyos adó ezekre nézve nagyon is igazságtalan volna. A nagy adó az értékpapirosok forgalmát is akadályozná s arra vezetne, hogy a börzejátékosok azoknak a külállamoknak tőzsdéin üzérkednének, a melyekben a tőzsdei kötések vagy teljesen adómentesek, vagy jóval alacsonyabb adó alá esnek.

Az ügyleti kötés értékösszegéhez igazodó százalékos adótétel az adóterhet arányosabban osztja meg. Az állandó adótétel a már lényegénél fogva tökéletlen tőzsdei adót még gyarlóbbá teszi, mivel a kis vagyont aránytalanúl erősen nyomja s a nagy vagyont kedvezésben részesíti. A végből, hogy az ügyletkötési adó necsak a tőzsdén létrejött ügyleteket terhelje, a bankoknál és bankároknál és általában az értékpapirosok forgalmának közvetítésével iparszerűen foglalkozó kereskedőczégeknél teljesített vásárlásokat s eladásokat is adó alá kell venni. Az alkuszok, bankok és bankárok a közvetítésükkel létrejött ügyletekről lajstromok vezetésére s üzleti följegyzéseik kivonatainak bemutatására kötelezendők.

A tőzsdei adó ellen azt hánytorgatják a vele sujtott üzleti körök, hogy az értékpapirosokkal való kereskedelmet lenyügözi. Azonban mérsékelt adótétel mellett legalább is túlzottnak tartom ezt az aggodalmat. A ki állandó tőkeelhelyezésre akar értékpapirost vásárolni, szándékáról abban az esetben sem fog lemondani, ha az illető értékpapirosért a folyamár $^{4}/_{10}$ vagy $^{5}/_{10}$ ezrelékével többet kénytelen fizetni. Hiszen a ki ingatlan birtokba vagy jelzálogos kölcsönbe fekteti tőkéjét, jóval súlyosabb átruházási adót kénytelen viselni. És ha az adó a másokat megkárosító tőzsdei üzérkedést tényleg ellensúlyozná, ezt legkevésbbé sem kellene fájlalnunk. Azonban erre még a súlyos (pl. $^{1}/_{2}$%-os) tőzsdei adó sem volna képesítve. A kisebb értéket képviselő ügyleti kötések után fizetendő adó súlyos adótétel mellett is oly csekély összeget tenne, hogy a kisebb játékosok szenvedélyét nem lohasztaná. A nagyobb értékű kötésektől tetemes összeg volna ugyan fizetendő, azonban az ilyen kötésekből eredhető nyereség nagyságához képest a még oly jelentékeny adóösszeg sem hatna eléggé elijesztőleg.

Angolországban csak annyiban esnek a tőzsdei kötések adó alá, a mennyiben a kötési jegyek egy penny állandó bélyeggel vannak megterhelve. A tőkeátruházások csupán abban az esetben adókötelesek, ha okiratot állítanak ki róluk, mely esetben 100 font st. után 2 1/2 sh. bélyegadó alá esnek.

Francziaországban az értékpapirosok háromféle adóval vannak megróva. *Először,* a bel- és külföldi társulatok részvényei és kötelezvényei, a községek, departmánok és nyílvános intézetek adóslevelei s a külföldi állampapirosok *kibocsátási adó* alá esnek. Az adótétel a belföldi részvények és kötelezvények után, ha a kibocsátó társulat 10 évnél nem hosszabb időtartamára alakúlt, a névértéknek 5/10%-a, ha pedig a kibocsátó társulat 10 évnél hosszabb időtartamra alakúlt, a névértéknek 12/10%-a. Külföldi értékpapirosok után 500 frank névértékig 75 cent., 500—1000 fr. névértékig 15/10 frank és minden további 1000 franktól 15/10 frank fizetendő. Ezt az adót a külföldi állampapirosok után az 1895. évi deczember 28-iki törvény a névérték 1/2%-ában állapitotta meg. — *Másodszor,* az értékpapirosok átruházásának megadóztatására a «*droit de transmission*» szolgál, mely a bel- és külföldi társulatok részvényeire és kötelezvényeire, a községek, departmánok és nyílvános intézetek adósleveleire s a jelzáloglevelekre terjed ki. Az állampapirosok ki vannak alúla véve. Az adót különböző módon szedik be a szerint, a mint az átruházásnak névre vagy előmutatóra szóló papiros a tárgya. A *névre szóló papirosoknál* a folyamár 1/2%-át tevő adót minden egyes átírás alkalmával a kibocsátó tartozik lefizetni. Az *előmutatóra szóló papirosok* a minden egyes átruházásra rótt adót pótló átalányadó alá esnek, mely a megelőző évi átlagos folyamár 1/5%-ában van megállapítva s a kibocsátó által évenként fizetendő. A külföldi értékpapirosoknál az adó nem az összes kibocsátott papirosmennyiség, hanem csak a Francziaország területén forgalomban levő része után rovatik ki, a melynek tőzsdei értéköszegét valószinűségi becslés útján a pénzügyminiszter három évről három évre állapítja meg. — Végre, minden olyan *tőzsdei ügylet,* a melynek tárgya bármily értékpapirosnak eladása és vásárlása, csak jegyzék kiállításával köthető, a mely jegyzék bélyegadó alá ésik. Ez a bélyegadó a tőzsdei árfolyam minden 1000 frankja vagy ezen összeg törtrésze után mindegyik félre nézve 5—5 centime. A tőzsdei zálogügyletek után a rendes adótételnek fele fizetendő. A tőzsdei ügyletek közvetítésével foglalkozók hitelesített sorkönyvet tartoznak vezetni, melybe minden egyes ügyletet bejegyezni kötelesek. Ha csak az egyik szerződő fél van sorkönyv vezetésére kötelezve, az egész adót ez a fél fizeti, fenmaradván visszkereseti joga a másik fél ellen. — Az értékpapirosok megadóztatása (beleértve a tulajdonképi tőzsdei adót is) az 1900. évben 78 millió frankot adott a franczia államkincstárnak.

A Német Birodalomban a tőzsdei adót az 1881. évi julius 1-én kelt törvény hozta be. Kezdetben a tőzsdei kötési jegyek állándó, és pedig a készpénzfizetési ügyletekről szólók 20 fillér a s határidői ügyletekről szólók egy márka bélyeg álá estek. Minthogy a törvény nem mondotta ki a jegykényszert és a tőzsde az adóteher kikerülése végett mellőzte a kötési jegyek kiállítását, ennek az adóztatási módnak nagyon csekély volt a pénzügyi

eredménye. Az 1885. évi május 29-ki törvény a tőzsdei adót gyökeresen átalakította, jelesül az állandó adótétel helyébe százalékos adót hozott be, a kötési jegykényszer elrendelésével az ügyletet tette adókötelessé s az adót a határidői árúügyletekre is kiterjesztette. Az adókulcs e szerint a törvény szerint a külföldi bankjegyekről, külföldi papirospénzről, külföldi fémpénzről, továbbá belföldi részvényekről, belföldön eladott, elzálogosított vagy élők közötti jogügylet tárgyát tevő külföldi részvényekről, belföldi forgalomra szánt járadék- és adóslevelekről szóló vételi és egyéb szerzési ügyleteknél az ügylet tárgyának értékétől 1/10 ezreléket, s az árúügyleteknél 2/10 ezreléket tett. Az 1894. évi április 27-ki törvény az adótételt az értékpapiros-ügyletek után 2/10 ezrelékre s az árúügyletek után 4/10 ezrelékre emelte föl. Most az 1900. évi junius 14-ki törvény szerint az adókulcs a külföldi bankjegyekről, papirospénzről és fémpénzről, továbbá a részvényekről, járadék és adóslevelekről szóló vételi és egyéb szerzési ügyleteknél az ügylet tárgyának értékétől — még pedig minden ezer márka, vagy ezen összeg törtrésze után 20, illetőleg 40 fillér fokozatokban — 2/10 ezreléket, a bányatársulatok részjegyeiről szóló ügyleteknél 1 ezreléket, más értékpapirosokról és élvezeti jegyekről szóló ügyleteknél 3/10 ezreléket s az árúügyleteknél 4/10 ezreléket tesz. Ha a kültöldön kötött ügyletnél csak az egyik szerződő fél tartózkodik belföldön, az adótételeknek fele jár. Az adót az ügylet közvetítője köteles viselni, a kit a szerződő felekkel szemben a visszakövetelési jog illeti meg. Az ügylet tárgyának értékeűl a megegyezés szerinti vételi vagy szállítási ár, illetőleg az ügyletkötés napján jegyzett tőzsdei ár veendő.

Az értékpapirosok kibocsátása is meg van terhelve. A belföldi részvények 2%-os, a külföldiek 2½%-os, s a bányatársulatok részjegyei darabonként 1½% márka kibocsátási adó alá esnek. Az olyan társulatok részvényei, a melyek kizárólag közérdekű czél szolgálatában állnak, az adó alúl föl vannak mentve. A belföldi járadék- és adóslevelek, valamint az ezekre teljesített befizetésekről szóló ideiglenes elismervények, továbbá a külállamok és vasuti társulatok járadék- és adóslevelei, ha azokat a belföldön forgalomba bocsátják, eladják, elzálogosítják vagy azok alapján bármily jogérvényes cselekményt foganosítanak, 0·6%-kal vannak megterhelve; a külföldi testületek, részvénytársulatok, ipari vállalatok stb. járadék- és adóslevelei 1%-os adó alá esnek. A birodalom s az egyes német államok által kibocsátott járadék- és adóslevelek adómentesek. A községek, továbbá a falusi és városi földbirtokosok testületei, nemkülönben a jelzálogi bankok és a közlekedési társulatok által kormányi jóváhagyással kibocsátott előmutatóra szóló járadék- és adóslevelek csak 2 ezrelékes adó alá esnek. A belföldi kibocsátású értékpapirosoknál a kibocsátó, a külföldieknél a szerző fél viseli az adót. Az adó a kibocsátó, illetőleg szerző félre nézve illetékes adóhivatalnál készpénzben fizetendő be, a mely hivatal az értékpapirosokat a megfelelő értékjegyekkel vagy bélyegekkel látja el. A külföldi értékpapirosokat a szerző fél belföldre történt hozataluk után 14 nap alatt bejelenteni köteles. A belföldi értékpapirosok kibocsátója, mielőtt az értékpapirosok jegyzésre bocsáttatnának vagy a rájuk teljesítendő befizetések dolgában a fölhivás közzététetnék, súlyos

pénzbüntetés terhe alatt a kibocsátandó darabok számát és névértékét, illetőleg a teljesítendő befizetések összegét az illetékes adóhivatalnál bejelenteni tartozik.

A fönt ismertetett német birodalmi két adónemnek, t. i. a *tőzsdei* s a *kibocsátási* adónak együttes hozadéka az 1901/2-ki pénzügyi évben 32.8 millió márkát tett.

Ausztriában a tőzsdei adót az 1893. évi január 1-én életbe lépett 1892. évi szeptember 18-ki törvény hozta be. Az 1897. évi márczius 9-ki törvény tetemesen sulyosbította és kezelését szigorúbb alapokra fektette, névszerint az adókötelesek lajstromvezetési kötelezettségét kiterjesztette. Az említett törvény határozatai szerint kirovandó tőzsdei adó alá csak az értékpapirosok forgalma esik. Az *értékpapir-forgalmi adónak* (Effectenumsatzsteuer) úgy a tőzsdén, mint a tőzsdén kívül kötött, eredeti és halasztó ügyletek egyaránt alá vannak vetve. A tőzsdei zálogügyleteknél (Kostgeschäfte) az adózási kötelezettségre nézve nem tesz különbséget, hogy jogában áll-e az átvevő félnek az átvett darabok fölött rendelkezni, vagy sem. A díjügyleteknél a díj lejárata vagy az ügylet stornozása — a mennyiben nem az ügyletkötés napán következik be — az adózási kötelezettség szempontjából az értékpapirosok szállításának tekintendő. A bizományi ügyletnél az adó nemcsak a megbízott (bizományos) s a harmadik szerződő fél között létrejött ügylet, hanem egyúttal a megbízott s a megbízó között lebonyolított ügylet után is fizetendő. Az osztrák tőzsdei adótörvénynek ezen utóbbi határozata (valamint a magyar értékpapir-forgalmi adóról szóló 1900. XI. t.-cz. ezzel megegyező rendelkezése) ellen méltán a rideg fiskalizmus vádját emelhetjük, mert a közvetítő által kötött ügylet voltaképen csupán egy vagyonátruházást létesít. Helyesebb lett volna az 1894. évi április 27-ki német birodalmi bélyegtörvény 11. §-ában foglalt azt a határozatot követni, mely szerint a közvetitő által kötött ügyleteknél mindegyik szerződő fél csak a szabályszerű bélyegilletéknek fele részét tartozik leróni. Szigorúan véve az osztrák törvénynek az a rendelkezése is egy és ugyanazon forgalmi műveletre súlyosodó, kettős adóztatást tartalmaz, a mely elrendeli, hogy az olyan csereügyletek, a melyekkel a felek ráfizetéssel vagy a nélkül, különböző fajtájú értékpapirosokat cserélnek ki, két forgalmi ügylet gyanánt veendők elbánás alá.

A belföldi váltókra, kereskedelmi utalványokra, kisorsolt értékpapirosokra, meghatározott összegekről szóló kamat- és osztalékszelvényekre, pénztári jegyekre, kincstári utalványokra, továbbá a vert és veretlen nemes fémre, devizekre és egyéb külföldi fizetési eszközökre vonatkozó ügyletek ki vannak véve a forgalmi adó alúl.

Az osztrák tőzsdei adó nem érték-, hanem *kötési* adó, a mennyiben minden egyes egyszerű kötés után állandó adótételekben van megállapítva. Egy egyszerű kötés a százalékok szerint árúlt értékpapirosoknál névérték szerinti 10.000 koronát, a darabszámra árúlt papirosoknál pedig 25 darabot tesz ki. Az egyszerű kötés törtrésze teljes egyszerű kötésnek veendő. Ha az ügylet különböző fajtájú értékpapirosokra vonatkozik, az egyszerű kötés mindegyik papirosfajtára nézve külön számítandó, ha pedig egyes tételek ily esetben nem érnék el az egyszerű kötés nagyságát, a forgalmi pénzösszeg veendő

az adó kiszámításának alapjául, és egyszerű kötésnek 10.000 K. tekintendő. A folyó kamatok vagy már esedékessé vált, de az értékpapirostól még el nem választott kamat- vagy osztalékszelvények fejében járó megtérítés, továbbá a díjügyleteknél a fizetett díj, s a tőzsdei zálogügyleteknél a fizetett zálogdíj (Kostgeld), illetőleg kölcsöndíj az ügylet tárgyát tevő pénzösszeg meghatározásakor figyelmen kívül maradnak.

Az adótétel minden egyszerű kötés után, ha osztalékpapirosok (részvények) vagy (az állami sorsjegykölcsönök czímleteinek kivételével) díjkötelezvények tárgyai az ügyletnek, 1 K, minden egyéb ügylet esetében 40 fillér. A tőzsdén kívül kötött ügyleteknél a szabályszerűen 40 fill. adótétel alá eső belföldi értékpapirosok után, a mennyiben a névérték 1000 koronát meg nem halad, 10 fillér, s az ilyen ügyleteknél a szabályszerűen 1 K adótétel alá tartozó belföldi dijkötelezvények után, a mennyiben a névérték 200 koronánál nem több, 20 fill. fizetendő. A magyarországi értékpapirosok ezen adómérséklés szempontjából a belföldiekkel egyenlő elbánás alá esnek.

Az adó külön bélyegjegyek fölhasználásával rovandó le, azonban a kormány a készpénzben való lefizetést is megengedheti, és tényleg az összes adóbevételnek mintegy 50%-át a bécsi «Giro- und Cassenverein» leszámoló irodája és további 20—22%-át más bankok és felek készpénzben fizetik be. A valamely belföldi tőzsde leszámoló irodája útján lebonyolított ügyleteknél az adót mind a két fél egy-egy egyszerű kötés után 50=50, illetőleg 20—20 filléres bélyegjegyeknek az említett irodában benyujtandó leszámoló ívre való fölragasztásával rója le. A leszámolást ellátó intézet jótállás terhe alatt az adó pontos lefizetésére fölügyelni s az észrevett adómegrövidítéseket 30 napon belűl a pénzügyi hatóságnál bejelenteni tartozik. A leszámoló iroda által két éven át megőrzendő leszámoló ívekbe a pénzügyi hatóság az iroda egy közegének jelenlétében bármikor betekinthet. Az iroda közvetítése nélkül lebonyolított (ú. n. közvetetlen) tőzsdei ügyleteknél az értékpapirosok szállítására kötelezett fél a másik félnek számlát tartozik adni, s az adónak megfelelő bélyegjegyek a kiállító által erre a számlára ragasztandók föl. A tőzsdén kívül kötött kosztügyleteknél vagy az adós (kosztbaadó) vagy a hitelező (kosztbavevő tartozik jótállással. A tőzsdén kívül létrejött forgalmi ügyletek csak abban az esetben adókötelesek, ha a szerződő felek vagy egyikük iparszerüen foglalkozik az értékpapiros-forgalmi ügyletekkel. A kik a tőzsdén díjügyleteket kötnek és egyáltalában mindazok, a kik értékpapirosokkal iparszerüen kereskednek, kötelesek a pénzügyi hatóság által hitelesített egy vagy több sorkönyvet vezetni, a melyekbe minden díjügyletet és minden a tőzsdén kívül kötött adóköteles ügyletet legkésőbb a kötést követő harmadik napon bejegyezni tartoznak, és a melyekben az adó — a tőzsde közvetítő irodája által lebonyolítandó s a leszámoló ívre alkalmazandó bélyegjegyek fölragasztása útján megadóztatandó díjügyletek adójának kivételével — legkésőbb az ügylet teljesítése után következő harmadik napon, illetőleg az olyan díjügyleteknél, a melyeknél az adózási kötelezettség az értékpapirosok szállítása nélkül következik be, legkésőbb a dij lejáratát vagy az ügylet stornozását követő harmadik napon, a megfelelő értékű bélyegjegyeknek fölhasználásával lerovandó. A megelőző két évi sorkönyvek meg-

őrzendők, s a pénzügyi hatóság úgy ezekbe, mint a folyó évi sorkönyvekbe, valamint az értékpapirkereskedéssel kapcsolatos első üzleti följegyzésekbe (strazzába, primanotába, napikönyvbe) adókötelesnek vagy alkalmazottjának jelenlétében betekinthet. A pénzügyi hatóság a sorkönyvek hitelesített kivonatainak előmutatását is kívánhatja.

A tőzsdei adóról szóló törvény áthágásai rendkívül súlyos büntetés alá esnek. Például, az adóköteles ügyletnek be nem jegyzése a hitelesített sorkönyvbe, az előirt számlakiszolgáltatás elmulasztása, vagy az adóköteles iratnak vagy sorkönyvnek nem elegendő értékü vagy nem szabályszerű módon fölhasznált bélyegjegyekkel való ellátása a megrövidített adó 150-szörös összegével toroltatik meg. Az adóköteles iratok átvevője a helyes fölbélyegzésért jótállással tartozik, és ha az épen nem vagy nem szabályszerűen bélyegzett irat átvételétől számítandó 30 nap alatt az adómegrövidítésről a pénzügyi hatóságot nem értesíti, vagy a bélyeghiányt maga nem pótolja, a megröviditett adó 50-szörösével büntetendő. Az adó kezelésére vonatkozó utasítások csekélyebb jelentőségű rendelkezéseinek áthágói 1000 koronáig terjedhető rendbüntetés alá, a saját számlájukra tőzsdei ügyletet kötő alkuzok 1000—2000 koronáig terjedhető pénzbüntetés alá esnek. A följelentők az egyszeres adón felül tényleg beszedett fölemelt adóösszegnek tizenketted részét kapják jutalom fejében.

Nagy fogyatékossága az osztrák (valamint az alább ismertetett magyar) tőzsdei adónak, hogy az árúkról szóló kötések adómentesek. A tőzsdei adó jogosultságának csak egy elfogadható alapja van, és ez a tőzsdei üzérkedésből származó konjunkturális és játékbeli nyereségnek a megrovása. Ha jogosúltságának ez az alapja, nem lehet okát adni, hogy miért részesűljön a tőzsdei árúügyletek kötésével gyakorolt üzérkedésből folyó, szintén konjunkturális és játékbeli nyereség adómentességben. Egyik további hibája az osztrák tőzsdei adótörvénynek, hogy az aránylag csekély nyereséget nyújtó arbitrázsügyletnek nem ad adómérséklést, mi a közgazdasági szempontból nagyfontosságú arbitrázs-forgalomra kétségtelenűl korlátozólag hat. Gáncsot kell vetnünk a szóban levő törvény 31. §-ára is, mely azt mondja ki, hogy a tőzsdei adó iránt kiállított fizetési meghagyások és általában az ezen adó dolgában hozott első fokú határozatok ellen a rendes törvényes út kizárásával csak az országos pénzügyigazgatósághoz és végső fokban a pénzügyminiszterhez lehet fölebbezni. Azok az okok, a melyek megkövetelik, hogy az adóügyi fölebbezéseket utolsó fokon a közigazgatási bíróság intézze el, a tőzsdei adóra nézve is fönforognak.

Megemlítjük még, hogy az 1892. évi szeptember 18-ki törvény értelmében a belföldre behozott külföldi részvények, járadékok s a külföldi államok, testületek, részvénytársulatok vagy ipari vállalatok adóslevelei, továbbá az ily értékpapirosokra történt befizetésekről kiállított ideiglenes elismervények, ha azokat a belföldön átruházzák, eladják, forgalomba bocsátják, elzálogosítják, vagy azok alapján más jogérvényes cselekvényt teljesítenek, az említett cselekvények előtt külön bélyegadó alá esnek. A *magyar* értékpapirosokra nem terjed ki ez az adó.

Magyarországban az 1900. XI. t.-cz. rendelkezései alapján csak az 1900. évi augusztus hó 1-től kezdve áll fönn *tőzsdei adó*. Az adóköteles értékpapirforgalom tárgyai: az állami és egyéb közkölcsönök kötelezvényei, záloglevelek, részvények, élvezeti- és nyereményjegyek, sorsjegyek, megállapított beváltási értékkel még nem biró osztalékszelvények. A váltók, utalványok, csekkek, a vert és veretlen nemes ércz, külföldi pénzjegyek, bankjegyek, pénztári jegyek stb. forgalmában kötött ügyletek nem esnek adó alá. *Adókötelesek:* a tőzsdén vagy azon kívül létrejött adásvételi és csereügyletek, dijügyletek, halasztó- és nem alakszerü lombardügyletek, az átutalás abban az esetben, ha az értékpapirok átvételére vagy szállítására kötelezett fél helyett az értékpapirokat harmadik személy veszi át vagy szállítja. *Adómentesek: a)* a kisorsolt vagy beváltandó értékpapirok beváltása s az egy és ugyanazon értékpapir czímleteinek kicserélése; *b)* az értékpapirok kölcsönadása kölcsöndij kikötése nélkül s ugyanazon fajtáju értékpapiroknak 8 napon belül való visszaadásának kötelezettsége mellett; *c)* az értékpapiroknak megőrzés czéljából való átvétele; *d)* a lombardügyletek; *e)* uj értékpapirok kibocsátásakor ezeknek első megszerzése; *f)* értékpapirok konvertálása; *g)* jelzálogkölcsönök fölvétele és visszafizetése alkalmával a záloglevelek tekintetében fölmerülő ügyletek; *h)* visszaszállítások a halasztó ügyletekből. — A bizományi ügyletnél úgy a bizományos és a megbízó, mint a bizományos és a harmadik személy között kötött ügylet adóköteles. Ha a szerződő felek egyike állandóan külföldön tartózkodik, az ügylet csak abban az esetben adóköteles, ha az adó fizetésére első sorban kötelezett a belföldön tartózkodik, illetőleg ha annak a belföldön üzleti telepe vagy állandó meghatalmazottja van s az ügylet ezek útján köttetett. Az adókötelezettség szempontjából nem tesz különbséget, hogy az ügyletet készpénzfizetésre, leszámolásra, nehány nap alatti szállításra, vagy szabott időre kötötték.

Adó fejében az ügylet tárgya értékének minden kétezer koronája után 10 fillér jár. A kétezer koronán alúli érték teljes kétezer koronának veendő. Kétszáz korona értékig az ügyletek adómentesek. A folyó kamatok, a még el nem választott kamat- és osztalékszelvények s a díj- és halasztó ügyletek után fizetett díjak az érték kiszámításakor figyelmen kívül maradnak. — Az adólerovás szempontjából különbség van a leszámolásra kötött s a közvetetlen ügyletek között. A *leszámolásra kötött* ügyleteknél az adókiszámításnak alapja: a «leszámolás végett való bejelentés», illetőleg a leszámoló ív. Az adóegységek kiszámítása a leszámoló íven bejelentett egyes tőzsdei kötések értékösszege alapján történik, s a bejelentésben foglalt minden egyes tőzsdei kötés értékösszege után az adónak fele jár. Az a rendelkezés, hogy az adó fele összegben állapitandó meg, abban találja magyarázatát, hogy a leszámoló íveken mind a két fél külön-külön tartozván ügyfeleit a leszámoló irodának bejelenteni, minden ügylet a leszámoló íveken kétszer fordúl elő. A leszámoló iroda közvetítésével lebonyolított ügyletek után járó adóért a leszámoló iroda szavatol, mely az adómegrövidítéseket 30 napon belül a pénzügyi hatóságnak följelenteni tartozik. A *közvetetlen ügyleteknél* megkülönböztetendők: *a)* oly ügyletek, a melyek alkuszok közbenjárásával köttetnek

meg; *b)* a melyeknél a felek vagy egyikük értékpapir-forgalmi ügyletekkel iparszerűen foglalkozik; *c)* a melyek alkusz közvetítése nélkül jönnek létre s a melyeknél a felek egyike sem foglalkozik iparszerűen értékpapir-forgalmi ügyletekkel. Az alkuszok közbenjárásával kötött ügyletekről az alkusz két azonos kötjegyet tartozik a feleknek azonnal kézbesíteni. Minden egyes kötjegy értékösszege után az adó fele része rovandó le. Az alkuszok az ügyleteket naplójukba kötelesek bevezetni. Az értékpapir-forgalmi ügyletekkel iparszerűen foglalkozók (bankok, bankárok, bizományosok) külön lajstromot vezetnek, a melybe az adóköteles ügyleteket három napon belül bevezetni kötelesek. Alkusz közvetítése nélkül létrejött oly ügyleteknél, a melyeknél a felek egyike sem foglalkozik iparszerűen értékpapir-forgalmi ügyletekkel, az eladó a vevőnek számlát köteles adni, s az adónak megfelelő bélyegjegyek a kiállító által erre a számlára ragasztandók és annak egyik tételével keresztülírandók. — A leszámoló iroda útján lebonyolított, az alkuszok által közvetített s az olyan ügyleteknél, a melyeknél mind a két fél vagy egyikük iparszerűen foglalkozik értékpapir-forgalmi ügyletekkel, az adólerovás készpénzfizetéssel történhetik. A lerovásnak ez az alakja a pénzügyminiszter engedélyéhez van kötve. Az engedélyt nyert fél az adót minden hónap leteltével 14 nap alatt tartozik az állampénztárnál befizetni, még pedig a leszámoló iroda a leszámoló ívek kivonatainak, az alkuszok a naplókivonat s az értékpapir-forgalmi ügyletekkel iparszerűen foglalkozók a lajstromok kivonatainak beterjesztésével. Minden oly ügylet után, melynél az adólerovás nem készpénzben történik, az adókötelezettség külön bélyegjegyek fölhasználásával teljesítendő. Az adó terhét egyenlő részben viseli mind a két fél, azonban az adófizetést az ügyleteket kötő, közvetítő vagy lebonyolító felek a következő sorrendben kötelesek teljesíteni: 1. a *leszámolásra kötött* ügyleteknél a bejelentést teljesítő felek; 2. *közvetetlen* ügyleteknél: *a)* ha alkusz jár közbe, az alkusz; *b)* ha mind a két fél iparszerűen foglalkozik értékpapir-forgalmi ügyletekkel, az eladó fél; *c)* ha csak az egyik fél foglalkozik iparszerűen ily ügyletekkel, ez a szerződő fél; *d)* egyéb ügyletnél az eladó; *e)* vagylagos (stellage) ügyleteknél az, a ki a választás gyakorlása után az eladó, — a díjügylettől való elállás esetében pedig az, ki a díj követelésére jogosúlt. Az adófizetőt — ha ő maga nincs az adóteher viselésére kötelezve — az adóteher viselésére kötelezettel szemben a visszakövetelési jog illeti meg.

X. A *sorsjátéki nyereményekre rótt adó* az igazságos forgalmi adók közé tartozik. A ki szerencsejátékban vesz részt és nyer, olyan bevételt szerez, melyet a hozadéki és jövedelmi adók épen nem, a fogyasztási adók pedig csak esetleg és nagyon tökéletlenül érnek. Ezenfelül a nyeremény a szó szoros értelmében meg nem érdemlett és olykor olyan vagyonszaporodás, a mely a szerencse választottját váratlanúl dúsgazdaggá teszi. A játéknyeremény legalább is a nem rokonok közötti örökösödésre vetett adóval egyenlő nagyságú s a nyeremény összege szerint fokozatosan emelkedő adó alá veendő. Az

állami sorsjátékok betéteire s az állami sorsjegykölcsönök nyeremény-kötvényeire eső nyeremények adóját a nyereményt kifizető pénztár levonás útján szedheti be. A magánosok által rendezendő sorsjátékok már rendészeti okból is hatósági engedélyhez lévén kötve, a nyereményadót az engedélylevél kiszolgáltatása alkalmával a játékvállalkozótól lehet beszedni.

Sőt a *játékbetéteket* is méltán megadóztathatja az állam, mivel a játékban való részvétel adófizetőképességre vagy legalább is arra vall, hogy a játékosnak koczkára tehető, tehát az állam által teljes joggal fölösnek vélelmezhető jövedelme van. A játékbetétek megadóztatását, és pedig súlyos megterhelését még egy más tekintet is követeli. Az államnak az volna kötelessége, hogy maga se tartson fönn lottovállalatot és sorsjátékok rendezését másoknak se engedje meg. De ha eltűri a nyílvános sorsjátékokat, legalább a játékdüh korlátozásáról gondoskodjék. És erre nézve egyik eszközűl a játékbetétek erős megrovása ajánlkozik. A hol maga az állam a játékvállalkozó, a betéteket azzal adóztatja meg, hogy a nyereményeket a betétek kisebb többszörösében állapítja meg, mint a valószínűségi számítás szerinti koczkázatnak felel meg. A magán sorsjátékoknál a betéti adó a játékvállalkozótól a játéktervbe foglalt betéti összeg, illetőleg a sorsjegyek névértéke után szedendő be. A betéti adót az igérvényekre s a lóversenyeken előfordúló totalizatőri tételekre is ki kell terjeszteni.

XI. Egyike a legkevésbbé jogosúlt forgalmi adóknak a *szállítási adó*, a melynek többféle fajtája van. A legelterjedtebb a *vasúti adó*, mely *Angol-, Franczia-, Olasz-, Orosz-, Spanyol- és Magyarországban* s az 1902. év óta *Ausztriában* áll fönn. A vasúti adó a szállítási díjak, illetőleg a vasúti vállalatok bevételeinek bizonyos százalékában van megállapítva és vagy csak a személyszállítást (menetjegyadó) vagy pedig egyúttal az árúszállítást is terheli. A szállítási díjakkal együtt beszedett adót a szállító vállalatok szolgáltatják be.

A közlekedési eszközök használata magában véve nem vall adózóképességre. Ennélfogva a vasúti, valamint a gőzhajózási adó igazságtalan. A személyszállításra vetett adó csak abban az esetben volna megokolható, ha a vasútak és gőzhajók egyedűl kéjutazókat szállitanának, mert az utazás ebben az esetben különös teljesítőképességre mutatna. Azonban az utazások legnagyobb része űzleti

czélokból történik. Legföljebb az I. és II. kocsiosztálynak adó alá vétele volna némileg jogosúlt, de ha a III. és IV. kocsiosztályt használó utasok ki volnának a szállítási adó alúl véve, az I. és II. kocsiosztályban még kedvezőtlenebb volna a holt és élő súly közötti arány s a kocsik teherhordóképességét még kevésbbé lehetne értékesíteni. Az árúszállítás megadóztatása a forgalom fejlődését zsibbasztja, a kiviteli forgalmat megbénítja, tehát a hazai termelők versenyzőképességének is ártalmára van. Hatására nézve egyenlőtlen is, mert a szállított árúk értékével nem áll arányban. Végre a vasúti és gőzhajói szállítást megadóztatni s a többi közlekedési eszközzel való szállítást szabadon hagyni, következetlenség. Szóval, a szállítási adó a forgalmi érdekeket teljesen háttérbe szorító, tisztán fiskalitási eszköz, mely csakis az államháztartási egyensúly helyreállításának elodázhatatlan szükségével menthető. Sőt, a mennyiben a forgalomra lankasztólag hat és így úgy az állami, mint a kamatbiztositásban részesülő társulati vasútak hozadékának növekedését föltartóztatja, mint pénzügyi eszköz is kifogás alá esik.

A vasúti és gőzhajói *menetjegyek*, továbbá a *szállító levelek, föladóvevények* s egyéb *szállítóokmányok* után bélyegjegyek alakjában szedett adók mind olyan adónemek, a melyek a józan adóztatás alapelveivel össze nem egyeztethetők és merő fiskalitási czélokat követnek.

Az *út- és hídvámokat,* valamint a *kikötői díjakat* is a szállítási adókhoz számíthatjuk. Ezeket az adózásokat régebben illetéki czélzattal, vagyis annak igazságosságával okolták meg, hogy az útak, hidak és kikötők előállítási és föntartási költségeit első sorban azok viseljék, a kik ezeket a közlekedési eszközöket használják. Ámde az útak, hidak és kikötők költségeinek az illetéki elv szerint kirovott, különszerű szolgáltatások hozadékából való födözését nem helyeselhetjük, mivel a szóban levő közlekedési eszközökből nemcsak a szállító és kereskedő, hanem a népközösség valamennyi tagja előnyt szerez. A szóban forgó adózások által elérni óhajtott czél meg sem valósítható, mivel az út- és hídvámokat stb. a többi szállítási költséggel együtt a szállított árúk vásárlói viselik. Ennélfogva hatásukra nézve *fogyasztási adók* és mint ilyenek, azon felül, hogy a forgalmat nehezítik, azért is elvetendők, mert tekintet nélkül az árúk értékére, tehát nem a végleges adóviselők teljesítőképessége szerint rovatnak ki.

Az útvámok mint *állami adók* csak addig menthetők, a míg az úthálózat nem terjed ki az ország valamennyi részére. A hol a tökéletes útak jótéteményét aránylag kevés vidék élvezi, az útépítés és föntartás költségeinek kizárólag az általános állami bevételekből való födözése azzal az igazságtalansággal járna, hogy a polgárok nagy része oly czélra adóznék, a melynek hasznában mások részesülnek. Mihelyt azonban az állami útak átlagos egyenlőséggel az egész országra kiterjednek s a belőlük eredő előnyöket valamennyi polgár élvezi, ingyenes jószágok gyanánt kezelendők. A községi útak és hidak használatára rótt adókat másképen kell megítélnünk. Ezeknek a szedését magasabb műveltségi fokon is meg lehet engedni, mert ellenkező esetben a szegényebb községek nem volnának képesek útakat késziteni és hidakat épiteni. Világos, hogy a legszegényebb községnek is csupán oly nagy bevételre szabad törekednie, a mennyi a közlekedési eszköz épitésére forditott tőkének törlesztésére és kamatozására s a föntartási költségekre szükséges.

XII. *A hivatali és szolgálati állások betöltésére, előléptetésekre s a szolgálati szerződésekre* vetett adóknak legkisebb értelmük sincs, mivel az el nem titkolható illetményeket a fizetési és jövedelmi adó biztosan és teljesen arányosan érik.

XIII. Végre a *hirdetési adó* érdemel rövid méltatást. A hírlapokba iktatott, valamint az önálló hirdetésekre vetett adónak csak akkor volna alapja, ha minden hirdetés nyereséges üzleti forgalomra, tehát különös adózóképességre engedne következtetést s az adó ezen képesség arányában volna megszabható. Ebben az esetben, legalább pénzügyi szempontból, a *Lassalle* által javaslatba hozott *hirdetési egyedárúságot* sem lehetne kifogásolni, a mennyiben a hirdetési egyedárúság ennek az intézménynek politikai czélján, vagyis azon kivül, hogy a hirdetéseknek a politikai lapoktól való elvonása s az állam által kiadandó, pártszínezet nélküli hirdetési lapokban való összepontositása a közvéleményt részben a hirdetésekre támaszkodó, gyakran a gyárosok s a tőke zsoldjában álló nagy politikai lapoktól függetlenné tenné, az adóztatási czélt is megvalósithatná. Mivel azonban az említett föltevés nem áll, a bármely alakban kirótt hirdetési adó nem bír jogosúltsággal. A hirdetési adó az iparűzleteket terhelő pótló adó hatásával bír és mint ilyen azért észszerűtlen, mert az újságokban való hirdetés ma már jelentékeny lenditő eszköze az iparnak és csaknem nélkülözhetetlen üzleti költség. Az üzletember nem

arathat sikert, nem versenyezhet pályatársaival, ha árúczikkeire nem hívja föl a közönség figyelmét. Az újsághirdetést mostanában nem mellőzheti sem a mezőgazda, sem az iparos vagy kereskedő. Az adásvételeket, a termelést és fogyasztást, a haszonbérleteket s a tőkekeresletet és kinálatot a hirdetések közvetitik leggyorsabban és legkényelmesebben.

Arányosan nem is lehet a hirdetési adót kivetni. Az adó majd *egyenlő tétellel*, majd a *hirdetés terjedelme*, majd pedig a *lap ára* szerint szabható ki. Mindezek az adóztatási módok aránytalanság okozói, mivel a hirdető fizetőképességére, a hirdetés fontosságára s az illető időszaki nyomtatvány elterjedésére nincsenek tekintettel. A mondottakhoz járúl még, hogy a hírlapi hirdetésekre vetett, túlságosan felfokozott adónak a hírlapirodalom csaknem oly kárát vallja, mint a hírlapadónak, mivel a hirdetések számát s ezzel együtt a hírlapok üzleti eredményét is csökkenti.

A tételes bélyeg- és illetéki törvények a főnti pontokban fejtegetett forgalmi adókon kívül még sok egyéb adót ismernek, melyek közűl némelyek a legszorosabb értelemben vett magánélet körébe vágó cselekményeket, például magánszemélyek által magánszemélyek részére kiállított bizonyítványokat, árúk vagy pénzértékek átvételének elismerését tartalmazó följegyzéseket, szerződéskötésre vonatkozó ajánlatoknak minősített magánleveleket stb. terhelnek. Az adópolitika elveivel egyáltalában nem törődő, pusztán ötletszerű olyan adók ezek, a melyek az állambevételek minden áron való szaporításának czélzatán kívül semmi mással nem mentegethetők. Azon az alapon, a melyen a törvény például a beteg részére kiállított magánorvosi bizonyítványt vagy a gazda által cselédjének adott bizonyítványt adóval rója meg, a polgári élet minden egyéb mozzanatát is megadóztathatná. Az igazságosság szempontján kívül a szorosan vett pénzügyi érdek is megköveteli, hogy a mindennapi forgalomnak azok a nyílvánulásai, a melyek az adózóképességnek még látszatára sem mutatnak, megadózatlanúl maradjanak, mert minél önkényesebben jár el a törvényhozó, minél több és jelentéktelenebb tárgyakra terjeszti ki az adófizetést, annál kevesebbe veszi a nép az állam adóztató jogát s annál természetesebbnek és erkölcsileg megengedhetőbbnek tartja az adótörvények kijátszását.

A forgalmi adók rendszere *Angliában, Francziaországban, Ausztriában* és *Magyarországon* van legjobban kifejlődve.

Angolország az örökségektől és hagyományoktól, a jogügyletekről (ingatlanok átruházásáról, haszonbéri és kibérlési szerződésekről stb.) fölvett okiratoktól, adóslevelektől, a jégkár-, állat-, üvegbiztosítástól, tengeri biztosításoktól (a tűzbiztosítás adómentes), nyilvános árverésektől s a váltóktól részint fokozatos, részint százalékos adót szed. Az olyan jogügylet, melyről a felek nem állítottak ki okiratot, nem adóköteles. A holt kéz vagyona nem esik adóegyenérték alá. Az angol forgalmi adók egyik sajátszerűsége a *penny-bélyegek*, melyek a nagy tömegben előfordúló ügyletekre a forgalom könnyebbsége érdekében, de az adóztatás arányosságának annál nagyobb megsértésével nagyon alacsony állandó tétellel rovatnak ki. 1 penny bélyeg alá esnek: a 2 font sterlingen felüli nyugtatók (az állandó fizetések s a javadalmak utáni nyugtatóbélyeg 1875-ben, illetőleg 1877-ben eltöröltetett), részvények, előmutatóra szóló utalványok, csekkek, a börzealkuszok kötési jegyei, a dockok, közraktárak és hajórakodók leadási vevényei. A közraktári jegyek három penny bélyeggel rovatnak meg. A szállítási adók sorából a vasúti személyszállítási díjakra rótt adó áll fönn. — Az okirati bélyeget a törvény súlyos pénzbüntetéseken kívül a jogügylet érvénytelenségének, illetőleg a bepörlési jog megszünésének hátrányával biztosítja. — Angolországban külön hivatalnokok vannak alkalmazva, kik a felek kívánatára meghatározott díj fejében véleményt mondanak az iránt, hogy a fölmutatott vagy lényeges tartalmuk szerint megismertetett okiratok bélyegkötelesek-e, és ha igen, mily bélyeg alá esnek. Lukács: 302. l.

Még több és részben súlyosabb forgalmi adók állnak fönn *Francziaországban*, hol a kincstár az utolsó 40 év folyamán rendkívül fölszaporodott kiadások födözhetése végett első sorban a forgalmi adókat vette igénybe. A vagyonforgalom egyes cselekményei, a mennyiben jogügyletek által határozott alakot nyernek, részint a fölvett okiratokra rótt *bélyegadó*, részint az illető jogügyleteknek a *lajstromozó hivataloknál* történő bejelentése s az ezek által vezetett könyvekbe való beiktatása alkalmával külön *lajstromozási adó*, ú. n. *enregistrement* alá esnek. A forgalmi adók s a tulajdonképeni illetékek mint egyebütt, Francziaországban sincsenek egymástól elválasztva és a legtöbb illeték nagyságánál fogva adót is tartalmaz. Ugyanazoktól a jogügyletektől okirati bélyeg s egyúttal enregistrement is jár. Minden ügyletre, mely lajstromozási adó alá tartozik, bélyegadó is van róva, de nem valamenyi bélyegköteles okirat és cselekmény tárgya egyúttal a lajstromozási adónak is. A *lajstromozási adó* az ingók és ingatlanok átruházásai után — ide számítva a halál esetére szóló átruházást, az élők közti ajándékozást s az értékpapirosok átruházását is — érték szerint százalékos tételekben van megállapítva. Az olyan okiratok, a melyek nem átruházási jogügyletet tartalmaznak, pl. tanonczi szerződések, bizonyítványok, meghatalmazások, állandó tétel alá esnek. A társasági szerződések, hozományi, örökbefogadási, osztozkodási, az állammal kötött építkezési, szállítási és munkaszerződések fokozatos adótételekkel vannak megróva. Az, hogy okiratot állítottak-e ki a felek, vagy nem, a bejelentési és adófizetési kötelezettségre nézve nem tesz különbséget. Ha később derűl ki, hogy Francziaországban jogi hatálylyal bíró ügylet a

nélkül jött létre, hogy azt a felek a lajstromozó hivatalnál bejelentették volna, a kincstár utólagosan veszi meg az adót. A lajstromozó hivatal az általa vezetett könyvekbe a jogügylet minden lényeges adatát följegyzi. A lajstromozás biztosíték a jogügyletek keltének meghamisítása ellen, s ha az eredeti okiratok elvesznek, a lajstromozó hivatal által őrzött másolatok, szükség esetében a hivatali könyvek bizonyítékúl használhatók. Kivonatot a lajstromozási könyvekből csak bírói itélet alapján lehet kiadni. Az enregistrement a belajstromozás előtt fizetendő. A közjegyzők, közigazgatási és bírósági közegek föl vannak jogosítva az előttük kötött jogügyletek után járó adókat kiszabni és beszedni. Az állami jogvédelem az adó- és illetékfizetési kötelezettségre nézve fönnálló szabályok teljesítésétől van függővé téve. A közjegyzők, bíróságok és közigazgatási hatóságok csak lajstromozott ügyletekre vonatkozó okiratokat adhatnak ki; be nem lajstromozott ügyletek vagy bélyegtelen adóköteles okiratok alapján nem intézkedhetnek és itéletet nem hozhatnak. Az adózó s a kincstár között fölmerülő vitás kérdésekben a forgalmi adók mértéke fölött a rendes bíróságok döntenek. — A bélyegadó kétféle: 1 a papiros terjedelme szerinti *állandó bélyeg* (timbre de dimension); és 2. az okiratban kifejezett összeghez alkalmazkodó *arányos bélyeg* (timbre proportionnel). A *terjedelem szerinti* bélyegek alá vannak vetve: a közjegyző és a huissier által fölvett okiratok, minden oly köz- és magánokirat, irat és kiadvány, a mely jogot ad vagy adhat, kötelezettséget, fölmentést, igazolást vagy védelmet tartalmaz, a helyhatósági hivataloknak saját vagyoni ügyeikre vonatkozó könyvei, a közjegyzők, törvényszéki iktatók és végrehajtók, községi adószedők, közintézetek, részvénytársulatok, nevelőintézetek, kereskedők, iparosok stb. könyvei, minden oly jegyzék és számla, mely esetleg a bíróságnál fölmutatható. A törvény megállapítja a papirosív nagyságát s az egy-egy lapra írható sorok számát. Két ügylet nem foglalható ugyanarra a papirosívre. A terjedelem szerinti bélyeg a papirosív nagysága szerint ötféle tételben van megállapítva. *Arányos* bélyeg alá esnek: a részvények, a községek és közintézetek által kibocsátott kötelezvények, záloglevelek, utalványok, váltók. A nyugtatók és csekkek, az összegre való tekintet nélkül, egységes és alacsony (10 centim) bélyeg alá vannak vetve. A franczia forgalmi adók sorába tartoznak még: a holt kéz vagyonára vetett adó, a vasúti és gőzhajói, a hirdetési adó, továbbá a vasúti menetjegyek és szállítólevelek bélyege s az út- és hídvámok. A forgalmi adók és illetékek eredménye részint az adótételek fölemelése, részint és még inkább a nemzeti vagyonosság emelkedése s a forgalom fejlődése következtében rendkívüli arányokban növekedik. Az enregistrement és bélyegadó 1830-ban 182 millió, 1860-ban 356 millió, 1882-ben 711 millió és 1901-ben 845 millió frankot hozott be, a mely utóbbi összegből 624 millió a lajstromozási adóra esik. Lukács: 562. l.; Kaufmann: Finanz. Frankr. 305., 445. l.; Cuënot: «Enregistrement» czímű közleménye Block közigazgatási szótárában.

Magyarországon, habár sok módosítással, ma is az osztrák uralom idejéből származó bélyeg- és illetéki szabályok állnak fönn úgy, hogy *Ausztriában* és *hazánkban* a forgalmi adóknak lényegileg ugyanazon rendszere van

érvényben. Úgy Ausztriában, mint nálunk, túlságosan ki van terjesztve a forgalmi adók köre, és annak, hogy ebben a két államban nem oly nagy a forgalmi adók hozadéka (Ausztriában 142—144 millió korona, nálunk 84—86 millió K a bélyeg- és jogilletékek együttes eredménye, mely összegben a forgalmi adókon kívül a tulajdonképeni illetékek hozadéka is benn van), mint Francziaországban, csak az az oka, hogy Ausztriában és még inkább hazánkban a vagyonforgalom távolról sem oly nagy, mint a nemzeti gazdagságáról, virágzó műiparáról és kereskedelméről híres Francziaországban. Mind a két államban adó alá esnek: az ingatlanok visszteherrel vagy a nélkül történő átruházásai és az elhalálozás esetére történő ajándékozások föltétlenül, az ingó javak iránt kötött jogügyletek csak akkor, ha a felek okiratot állítanak ki róluk, — továbbá a halál esetére szóló vagyonátruházások, a holt kéz vagyona, a bizonyítványok, utalványok, váltók, csekkek, meghatalmazások, számlák, szállítólevelek, a szállítók át- és fölvételi jegyei, a tengeri hajósok elismervényei, raktárjegyek, részvények, szelvények, nyugtatók, fogadások, sorsjegyek, sorsjátéki nyeremények, reménybeli vétel, igérvények, biztosítási ügyletek, szolgálati szerződések, a vaspálya- és gőzhajói vállalatok által kiszolgáltatott menetjegyek, a málhák átvételéről kiadott jegyek, a tőzsdei ügyletek és a vasúti, valamint a gőzhajói személy- s árúszállítás. A fontosabb jogügyletek után az érték szerint kiszabott adón kívül az okirattól az ívek száma szerint bélyegadó is fizetendő. A készpénzben lerovandó adó alá eső jogügyletek és cselekmények az adóhivatalnál pénzbüntetés terhe alatt bejelentendők. Az oly adóköteles jogügyleteket és cselekményeket, melyek hatósági közeg vagy közjegyző előtt, illetőleg közbenjárásukkal jönnek létre, vagy hatósági jóváhagyáshoz vannak kötve, pénzbüntetés és vagyoni felelősség terhe alatt az eljáró hatósági közeg, illetőleg közjegyző tartozik bejelenteni.

Németországban kevésbbé van a forgalmi adók rendszere kifejlődve. A váltókra, részvényekre, járadék- és adóslevelekre, tőzsdei ügyletekre, számlákra, sorsjegyekre és hajófuvarozási okiratokra vetett adók a birodalmi pénztárba folynak. Az egyes államok saját czéljaira fölhasznált forgalmi adók nagyon eltérően vannak rendezve. Eltekintve az *örökségi adótól*, melyet a legtöbb állam mint közvetetlen forgalmi adót szed be, s az ingatlan vagyont terhelő átruházási adótól, a többi forgalmi cselekményre rótt adók a legtöbb államban csak okirati bélyeg alakjában állnak fönn.

HARMADIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMHÁZTARTÁS RENDJE.

JACOB: II. 1272. §.; MALCHUS: II. 93. l.; RAU: II. 463. §.; UMPFENBACH: 395. és 464. l.; STEIN: 5-ik kiadás, I. 190. l.; WAGNER: I. 3-ik kiad. 183. l.; *ugyanettől a szerzőtől:* Schönberg kézikönyve. III.; COHN: Finanzw. 182. l.; ROSCHER: II. 376. l.; NITTI: 749. l.; LEROY-BEAULIEU: III. 1—263. l.; KAUTZ: 41. l.; FÖLDES: 21. l.; HOCK: Finanzverw. Frankr. 85. l.; CZOERNIG: Das österr. Budget. Wien, 1862.; *ugyanettől a szerzőtől:* Darstellung und Einricht. über Budget, Staatsrechnung. Wien, 1866.; GNEIST: Budget u. Gesetz nach d. konst. Staatsrecht Englands. Berlin, 1867.; *ugyanettől:* Engl. Verwaltungsrecht. 1883. I. 431. l.; BESSAIGNET: Manuel des finances et de comptabilité financière. Paris, 1884.; SEIDLER: Budget u. Budgetrecht. Wien, 1885.; HECKEL: Das Budget. Leipzig, 1898.; RADNITZKY: Französische Budgettechnik. Zeitschr. für Volkswirthsch., Socialpol. u. Verwalt. VIII. köt.; WILLGREN: Das Staatsbudget, dessen Aufbau und Verhältniss zur Staatsrechnung. Helsingfors, 1896.; SCHREIBER: Das preussische Etats-, Kassen- und Rechnungswesen. Potsdam, 1901.; CALKER: Das badische Budgetrecht. Tübingen, 1901.; SARETTE: Étude sur le contrôle du budget de l'état en France, en Angleterre et en Italie. Paris, 1902.; STOURM: Le budget. Paris, 1889.; BIDOIRE: Les budgets français. Etude analytique et pratique. Paris, 1900.; SCHANZ: Budget. Handwörterbuch d. Staatswissenschaften. II. Jena, 1891.; FÖLDES: Költségvetési kérdések. A «Budapesti Szemle» 68-ik kötetében. 1891.; FRICKER: Gesetz und Budget. A tübingai folyóirat 1894-ik évi folyamában.

81. §.

Az államháztartás rendje általában; az államháztartási súlyegyen s a pénzügyi hiány.

Az államháztartás rendezettségének első föltétele s az államgazdasági viszonyok megnyugtató voltának legfontosabb ismertetőjele: *az államháztartási súlyegyen,* vagyis az, hogy a bevételek öszszege tartamosan ne legyen sem kisebb, sem sokkal nagyobb, mint

a kiadások összege. Az államháztartási súlyegyen tartós biztosítása az államgazdaság kifogástalan anyagi és alaki rendjét tételezi föl.

Az államgazdaság *anyagi rendje* abból áll, hogy az államszükségletek megállapításakor a kormány s a népképviselet a nemzet gazdasági erejét tartsák szem előtt, a kiadások lehetőleg gazdaságosak legyenek, azaz a nemzetgazdaság hasznára váljanak, s a szükségletek födözési módjára nézve észszerű elvek nyerjenek alkalmazást, jelesűl a szükségletfödöző eszközök helyesen választassanak meg. Az államgazdaság *alaki rendje* pedig az államháztartásnak kielégítő alaki szervezetét, névszerint az állami kiadások és bevételek előzetes megállapitását, a költségvetésnek egységes és következetes elvek szerinti szerkesztését és lehetőleg pontos végrehajtását, a pénzügyi közigazgatás és az egész pénzügyi szolgálat, jelesül az utalványozó, pénztári, számviteli és könyvviteli szolgálati ágak helyes berendezését s az összes állami pénzügyek kezelésének lelkiismeretes és szigorú ellenőrzését követeli. Nyilvánvaló, hogy csak az alaki s anyagi rend együtt adhatnak az államgazdasági viszonyoknak olyan alakúlást, a mely az észszerű háztartás követelményeit kielégíti. A még oly tökéletes alaki rend egymaga keveset ér. Kevés köszönet van benne, ha a költségvetés számadatai még oly pontosan összevágnak, a számviteli és könyvviteli szolgálat kifogástalan s a kormány nagy erőlködés árán az államháztartási hiányt is távol tudja tartani, azonban a nemzeti és az állami gazdaság között ellentét mutatkozik s a pénzügyi kormány a nemzeti jólét gyarapodásával nem törődve, a nemzet gazdasági erejét teljesen az államkincstár szolgálatába hajtja és a nemzeti és állami gazdaság közötti helyes egyensúlyt hosszú időre megzavarja.

Az államháztartási súlyegyent vagy a bevételek fölöslege, vagy azok elégtelensége bolygathatja meg. Világos, hogy a bevételi fölösleg kisebb baj, sőt annyiban nem is baj, a mennyiben könnyű rajta segíteni. A nem szabályosan visszatérő és nem nagyon tekintélyes összegü fölösleg kedvező pénzügyi viszonyokra mutat. Az ipari föllendűlés éveiben a kincstári vállalatok, egyedárúságok s általában a fogyasztási adók hozadéka nagyobb államban sok millióval is meghaladhatja az átlagos bevételt. Az ilyen átmeneti fölöslegek ki nem kerülhetők s az ország pénzügyi és közgazdasági állapotát kétségtelenűl kedvező világításba helyezik. Azonban a tartósan szabályos és tetemes bevételi fölösleg sérti az államháztartás eszményi rendjét,

mert az adóztatás jogalapjába s az államgazdaság lényegébe ütközik. Az átmeneti viszonyokból eredő bevételi fölösleg az állam magángazdaságában teljesítendő tőkeberuházásra, egyéb rendkívüli szükségletre, vagy az államadósságok törlesztésére, esetleg pénztári tartalék alakítására, a tartósan szabályos és tetemes bevételi fölösleg pedig az adóteher leszállítására használandó föl. Kétségtelenűl az a legjobb pénzügyi politika, mely az állam minden megokolt szükségletének kielégítése után az adóterhet leszállítja s az adózók és első sorban az alsó osztályok jólétét gyarapítja.

Az államháztartási súlyegyennek a bevételek elégtelensége által okozott megzavarása, vagyis a *pénzügyi hiány*, sokkal nagyobb baj és nehezebben távolítható is el. Rendkívűli viszonyok, névszerint gazdasági válságok, forradalmak vagy háborúk, átmenetesen a legrendezettebb háztartással bíró s a még oly óvatos pénzügyi politikát követő országok pénzügyi mérlegének egyensúlyát is megzavarhatják, de ha a rendkívűli viszonyok megszűnnek, ily országokban a hiány is elenyészik. Azonban oly államban, a hol a könnyelmű gazdálkodás, vagy a nemzetgazdaságot egymásután rövid időközökben érő válságok állandóvá teszik a pénzügyi hiányt, s a kormány új bevételi források nyitásával, vagy a kiadások tetemes apasztásával nem bírja azt elhárítani: az államvagyon elharácsolása, az állami föladatok elhanyagolása, egyre terhesebb kötelezettségekkel járó, a közgazdaságra nézve mindig károsabb hatású s az adókat fokonként jobban és jobban súlyosbító kölcsönkibocsátások, utóbb az elvállalt állami fizetések késedelmes teljesítése, és ha nagyon sokáig tart ez a természetellenes állapot, valóságos államgazdasági bukás, sőt az állami élet teljes fölbomlása következhetik be.

A pénzügyi hiánynak egymástól megkülönböztethető fajtái:

1. a *csupán pénztári és nem egyúttal tulajdonképeni hiány*, mely akkor támad, a mikor a folyó pénzügyi időszak összes bevételei csak azért nem födözik az ugyanannak az időszaknak összes kiadásait, mert valamely bevétel véletlenűl nem folyt be kellő időben, vagy a kormány valamely kiadást a következő pénzügyi időszak bevételeinek rovására előzetesen teljesített. A pénztári hiány csak alaki jelentőségű, az államháztartás anyagi rendjét nem érinti s természetes következése annak, hogy a nagy összegű állami fizetések határideje gyakran nem esik össze az állami bevételek befolyásának időpontjával. Az ilyen deficzit pótlására a kormány vagy a pénztári

tartalékot használja föl, vagy kincstári utalványokat bocsát ki, illetőleg más alakban rövid lejáratú kölcsönt vesz föl, mely utóbbit, mihelyt az elmaradt bevétel tényleg befoly, illetőleg az az időszak bekövetkezik, a melynek terhére a kormány a kiadást előzetesen teljesitette, azonnal visszafizetheti. Nyilvánvaló, hogy rongált pénzügyi viszonyok között és rendszertelen gazdálkodás mellett a pénztári hiányból tulajdonképeni hiány keletkezhetik. Ez akkor következik be, a mikor a pénzügyminiszter a nagy összegű pénztári hiányt a bevételek állandó elégtelensége miatt folytonosan egyik pénzügyi időszakból a másikba viszi át;

2. a *tulajdonképi hiány*, a mely akkor keletkezik, a midőn a rendes bevételek összege a kiadások teljesitésére valóságosan elégtelen. A tulajdonképi hiányt vagy rendkívűli szükségletek okozhatják, vagy az idézheti elő, hogy a rendes bevételek még a rendes folyó kiadások teljesitésére sem elégségesek. A tulajdonképi hiány ismét vagy állandó, vagy időleges. *Állandó* (kronikus) *hiány* az, a mely a pénzügyi időszakok hosszú során keresztül marad fönn és könnyen az állam által teljesitendő fizetések fönnakadását vonhatja maga után. *Időleges* (akut) *hiány* pedig az, a mely csak rövid ideig, egy-két évig tart és rossz termés vagy közgazdasági válság következtében rendezett és lelkiismeretesen vezetett államháztartásban is könnyen előállhat;

3. a *költségvetési*, azaz a költségvetésben előre jelzett hiány, mely azonban nem válik szükségképen minden esetben tényleges hiánynyá;

4. a *zárószámadási*, vagyis a tényleges kezelésből eredő, valóságos hiány.

Tiszta dolog, hogy a rendes kezelésben mutatkozó hiány más megitélés alá esik, mint az, a mely a rendkívüli kiadásokból származik. A rendes kezelésben mutatkozó hiány aggodalmat keltő jel és legtöbbször komoly pénzügyi bonyodalomnak a kezdete. Rendes szükségletet csak ideig-óráig lehet rendkívűli erőforrásokból födözni. Ennélfogva, a hol a rendes bevételek összege a rendes kiadások teljesitésére is elégtelen s ez az aránytalanság hosszabb ideig tart, az államháztartást a pénzügyi válság veszélye fenyegeti.

Egyoldalú pénzügyi intézkedésekkel, névszerint az eddigi adók fölemelésével, vagy bármily tökéleteseknek látszó új adónemek behozatalával ritkán lehet a rendes kezelésben mutatkozó, nagyobb

mértékű állandó hiányt kiküszöbölni. Az államháztartás sebei csupán külsőleg és részenként nem gyógyíthatók. Előbb a nemzet gazdasági életének vérkeringését kell egészségessé tenni s az államháztartás anyagi rendjének alapját, a nemzetgazdaság helyes rendszerét, kell megteremteni. Csak ha az alap szilárd, lehet haszonnal tovább építeni. Nem a bevételek erőszakolásában, hanem az általános jólét emelésével az államnak is új bevételi forrásokat nyitó, előrelátó és gondos közgazdasági politika követésében keresendő az igazi pénzügyi bölcseség kulcsa. Egészséges nemzetgazdaság híjján az egész állami háztartás keserves vergődés, mely a legközelebbi nagyobb gazdasági vagy társadalmi válság idején az államkincstárt a fizetésképtelenség örvényébe veti. Egyedűl a kereseti alkalmak szaporítására s az ipari tevékenység emelésére irányzott intézkedésekkel, jelesűl az ipari és forgalmi szabadság kiterjesztésével, a szabad letelepedési és pályaválasztási jog biztosításával, a gazdasági kiváltságok megszüntetésével, a termelők valamennyi osztályának szükségleteire figyelemmel levő hitelszervezet meghonosodásának előmozdításával, a műszaki képzettség s a közoktatás fejlesztésével, továbbá a közlekedési viszonyok javításával, az olcsó, gyors és részrehajlatlan igazságszolgáltatás és a czéljának megfelelni bíró közigazgatási szervezet létesítéséről való gondoskodással stb., szóval csakis az ország sajátszerű viszonyaihoz alkalmazkodó közgazdasági reformokkal lehet az állandó pénzügyi hiányok kóros folyamát megállítani.

A rendkívűli kezelésben akkor támad hiány, ha a rendes kezelésben mutatkozó bevételi fölösleg nem elégséges a rendkívűli szükségletek födözésére.

A rendkívűli kiadásokból eredő hiány magában véve még nem jele a zilált pénzügyi helyzetnek, sőt gyakran nem is valóságos deficzit, hanem egyszerű vagyoncsere. A rendkívűli szükséglet által okozott hiány csak abban az esetben nyomasztó, ha a födözésével járó teher s a rendkívűli kiadás teljesítésének gazdasági eredménye között nincsen egyenértékű arány. A nemzet anyagi, erkölcsi, vagy politikai megerősödését eredményező rendkívűli kiadások által okozott hiány, föltéve, hogy a kiadások eredményében rejlő előny meghaladja az érettük hozott áldozatokat, nem baj, ellenkezőleg a közviszonyok javúlását előkészítő egyéb előnyökön kívűl azért is örvendetes tény lehet, mert a kormány gyakran csakis a rendkívűli segítőforrásokból létesíthető reformokkal képes az állambevételeket

szaporítani s az államháztartás helyzetét gyökeresen megjavítani. Ebből persze még nem következik, hogy a kormány ne törődjék az államháztartási mérleg egyensúlyának megbolygatásával és minden hasznosnak látszó beruházásra könnyű szerrel rászánja magát, mivel sok eredményesnek igérkező beruházás gyakran tényleg meddőnek bizonyúl.

82. §.

A pénzügyi terv s az állami költségvetés.

I. *A pénzügyi terv.* Az államháztartás mind anyagi, mind alaki rendjének egyik legbecsesebb támasza a pénzügyi terv. *Pénzügyi terv* alatt azoknak az alapelveknek foglalatát értjük, a melyeket a kormány a pénzügyi viszonyok rendezésében, s a mennyiben az államháztartás az államhatalmi tevékenység minden egyéb ágával a legszorosabban összefügg, egyúttal az egész állami élet intézésében is követni szándékozik. A pénzügyi terv az államháztartás jövőben való berendezésének az alaprajza, vagyis a czélba vett azoknak az intézkedéseknek sorozata, a melyekkel a kormány az általános jólétet s a nemzet adózóképességét emelni, a takarékosság elvét szigorúbban érvényesíteni, a pénzügyi zavarokból való kibontakozás útját előkészíteni, az államháztartási mérleg netalán megzavart egyensúlyát helyreállítani, egyrészt az indokolt szükségleteket teljesebben kielégíteni, másrészt pedig az adóterhet fokonként könnyíteni, szóval a pénzügyi viszonyokat javítani akarja.

Pénzügyi terv nélkül tehetetlen tengődés a kormány működése, az államháztartás pedig ötletszerűségek halmaza és örökös zürzavar. Ha előre nem látott események következnek be, a czélba vett intézkedések lényeges módosításokat kénytelenek ugyan eltűrni, azonban a pénzügyi terv minden körűlmények között szükséges, mert irányt ad a törvényhozótestület s a kormány tevékenységének, a rendszeres és tervszerű haladást megkönnyíti s a jelent a jövővel szerves kapcsolatba hozza. Ha azt akarjuk, hogy az államháztartás ne csak a jelen szükségleteire szorítkozzék, hanem átgondolt alkotásokkal a távolabbi jövő föladatait és az állami élet összes érdekeit is fölkarolja; ha azt kívánjuk, hogy a kormány nem ötletszerűleg és vaktában, hanem öntudatos előrelátással a nemzet valamennyi fontosabb szükségletének kielégítését előkészítve és az összes kormányzati ágakkal összehangzóan intézze az állami pénzügyeket, és

lassan, de biztosan haladjon a kitűzött czél felé: jó eleve kell a kiadások mértékét, a fölhasználandó bevételek nemeit s azokat az intézkedéseket megállapítani, a melyekkel a törvényhozó s a kormány a nemzet anyagi erejét megizmosíthatják s az egész népéletet a fejlődés útjára terelhetik. Nagyon csalódik, a ki azt hiszi, hogy a pénzügyi kormány azzal már eleget tesz kötelességének, ha az országot egyszer-másszor kivezeti a pénzügyi szorúltság nyomasztó helyzetéből. Hivatását csak akkor tölti be teljesen, ha az államgazdaságot a népélet minden ágát átkaroló s a közgazdasági viszonyok emelését eredményező rendszer szerint vezeti s a pénzügyi egyensúly fentartásán, továbbá a gazdaságosság s az arányos közteherviselés elveinek érvényesítésén kívül a közgazdasági és társadalmi újítások talaját is egyengeti. Erre pedig csak úgy lesz képes, ha a távolabbi jövőbe behatoló és széles körű államháztartási tervet állít föl s azt erélyes következetességgel törekszik végrehajtani.

II. *Az állami költségvetés fogalma, fontossága és berendezése.* A pénzügyi tervben kitűzött intézkedéseket és czélokat az államköltségvetések vezetik a megvalósulás útjára. Értjük pedig *állami költségvetés* (állami költségelőirányzat, *budget*) alatt azt a munkálatot, a mely a legközelebbi pénzügyi időszakban teljesítendő állami kiadásokat s az ugyanabban az időszakban befolyandó valószínű bevételeket táblázatos összeállításban foglalja magában.

A «*budget*» elnevezés «bougette» (bőrtáska) ó-francziа szóból származik. Az angolok a normannoktól átvett «bougette» szót «budget»-té alakították át. Mai jelentése onnan veszi eredetét, hogy Anglia kincstárnoka a parlamentnek abban az ülésében, a melyben a kormány a régi szubszidiumok megszavazását kérte, ezekről a rendkívüli segítőösszegekről szóló törvényjavaslatot s a hozzátartozó iratokat bőrtáskában elhelyezve terjeszté a ház elé.

Az államháztartás valamennyi ágára kiterjeszkedő első budgetet Sully, franczia pénzügyminiszter, a XVII. évszáz első esztendejében állítá föl. *Poroszországban* az első államköltségvetés az 1688-ik évben készűlt. *Ausztriában* az 1766-ik évben vette kezdetét az államgazdaság minden ágára kiterjeszkedő költségvetésre alapított pénzügyi kormányzat. *Magyarországban* csak az 1848 : III. t.-cz. tette a kormány kötelességévé az ország költségvetésének az országgyűlés elé leendő terjesztését, és mivel a közbejött politikai fordulat

nem engedte ennek a törvénynek azonnali végrehajtását, tényleg az 1868-ik évi költségvetés volt az első, melyet a magyar kormány az országgyűlés elé terjesztett. Az állami költségvetés berendezése Európaszerte csak újabb időben, az államháztartás terjedelmének nagyobbodásával s az alkotmányos államgazdaság meghonosodása óta tökélyesbült. Az állami élet kezdetleges szakában, a midőn minden közhatalmi tevékenység a fejedelem személyében központosúl s a honvédelem, valamint a közigazgatási szolgálat a hűbéresek és nemesek tisztje, nincs is szükség állami költségvetésre. Mihelyt azonban az állami kiadások szaporodása s a polgárok adózásának nagyobb mértékű igénybe vétele következtében az államháztartást biztosabb alapokra kell fektetni s az óvatosabb pénzügyi gazdálkodás veszi kezdetét, a kiadások és bevételek előzetes meghatározása nem mellőzhető.

Az államháztartás csak némileg előrehaladott műveltségi fokon olyan tág körű és olyan bonyodalmas szervezetű, hogy vezetését az állami kiadások és bevételek előzetes megállapitása nélkül elképzelni sem lehet. A költségvetés nem föltétlen elleneszköze ugyan az észszerűtlen gazdálkodásnak, mert a költségvetés is könnyelműséget és csalódást takarhat, mindazonáltal az államháztartási pontosságnak s a lelkiismeretes gazdálkodásnak elengedhetetlen föltétele, tehát a tervszerűtlen államháztartásnak legalább alaki akadálya s az öntudatlan tékozlás ellen mégis némi védelmet nyújt. A kiadások előzetes meghatározása s a várható bevételek számba vétele még a nagyobb magán háztartások rendes vezetésének is nélkülözhetetlen föltétele. Annál szükségesebb a nyilvános háztartásokban és különösen az államgazdaságban, melyekben a kiadások és bevételek nagyobb változásnak vannak alávetve és a terv nélküli kapkodás a rendelkezésre álló eszközöket meghaladó költekezésre s a közvagyon könnyelmű elfecsérlésére vezetne. Csakis a költségvetés kölcsönözhet az államgazdaságnak rendszerességet, csak ez nyújthat az állami pénzügyek áttekintésére s a pénzügyi kormányzat ellenőrzésére biztos kiindulópontot.

Alkotmányos országban az állami költségvetés általános politikai szempontból is kiváló fontosságú intézmény, a mennyiben a kormányzati tevékenység valamennyi ágának parlamentáris ellenőrzése s az államháztartás intézésében a népképviseletet megillető befolyásnak érvényesitése az állami kiadásoknak az egyes szükség-

leti ágak szerinti előzetes megállapitását, valamint a bevételek nemeinek előzetes meghatározását teszi szükségessé. A budget még más fontos czélt is szolgál. A helyesen szerkesztett, kellő módon közzétett és szigorú lelkiismeretességgel végrehajtott költségvetés az államháztartás nyilvánosságának is eszköze, tehát egyszersmind a pénzügyi kormány iránt táplált bizalomnak élesztője s az államhitelnek is erősítője.

Az állami költségvetés *szükségleti* és *födözeti* részből, azaz a kiadások és bevételek előirányzatából áll. Az államgazdaság természetéhez híven előbb a kiadások vannak a költségvetési munkálatban fölsorolva s a bevételek csak a kiadások után következnek. Úgy a kiadások, mint a bevételek előirányzata a kormányzati ágak (miniszteri tárczák) szerint van csoportositva. Egy-egy kormányzati ágnak (pl. az igazságügyi vagy a pénzügyminisztériumnak) költségvetését *főelőirányzatnak*, a valamely kormányzati ághoz tartozó ügyszak, hatóság, állami intézet, alsófokú igazgatási terület stb. költségvetését pedig *részleges előirányzatnak* nevezzük. Az ugyanazon kormányzati ágra vonatkozó részleges előirányzatok együttvéve egy-egy főelőirányzatot adnak, s a főelőirányzatok együttvéve az államköltségvetést alkotják. A fő- és részleges előirányzatok eredményei, sőt a részleges előirányzatok nevezetesebb tételei is, az államköltségvetésben fejezetenként, czímenként, illetőleg rovatonként táblázatosan vannak kimutatva. Az egyes kiadási és bevételi tételeket a költségvetés mellékletei részletesen is föltüntetik. Némely államban bizonyos kormányzati ágakra vagy czélokra (esetleg alapokra) nézve külön költségelőirányzatok is vannak, melyek az általános költségvetéstől elkülönítve kerülnek parlamenti tárgyalás alá. Ezeket a külön költségvetéseket az a méltó gáncs éri, hogy az államháztartás egységes alaki rendjét megbolygatják s az állami pénzügyek rendszeres áttekintését megnehezítik.

Az államgazdaság tényleges helyzetének könnyebb fölismerhetése kedvéért a *személyi* kiadások a *dologiaktól*, valamint a *rendes* bevételek és kiadások a *rendkívüli kezelés* tételeitől elkülönítve vannak a költségvetési munkálatban föltüntetve. A rendes és rendkívüli tételek csoportosítására nézve az egyes államok más-más rendszert követnek. Vagy külön előirányzatokban mutatják ki a rendes és rendkívüli tételeket, vagy egy költségvetésben foglalják össze a rendes és rendkívüli kezelés adatait, mely utóbbi esetben

az egyes kormányzati ágak rendes szükségletét előtüntető fejezetek után mindjárt az ugyanazon kormányzati ágak rendkívüli szükségletét veszik föl, vagy pedig a rendkívüli tételek kimutatására külön rovatot nyitnak a költségvetés táblázatában s a rendes és rendkívüli tételeket a kormányzat minden egyes ágánál egymás mellé állítják. Ezt az utóbbi módszert az áttekintés és összehasonlítás könnyűsége ajánlja.

Az *angol* budget a rendes kiadások mellett ugyanazokban a fejezetekben a rendkívüli kiadásokat is föltünteti s az állambevételek kezelési költségeit különválasztja. Az *osztrák* financztörvény a rendes és rendkívüli kiadásokat és bevételeket minden tételnél egymás mellé helyezi. A *porosz* költségvetés külön mutatja ki a *rendes*, külön az *egyszeri* és *rendkívüli kiadásokat* s a rendes kiadásokat három csoportba osztja, ú. m.: *a)* az üzemi és kezelési költségek; *b)* a javadalmazások (alapok, államadósságok és országgyűlési kiadások) és általános pénzügyi igazgatás; *c)* a kormányzati kiadások (a tíz szakminisztérium szerint tagolva) csoportjába. A *Német Birodalom* költségvetése az *állandó* s az *egyszeri* kiadások két osztályát állítja föl, s az egyszeri kiadásokat ismét a rendes és rendkívüli költségelőirányzatba osztja be. A rendkívüli költségelőirányzat egyszeri kiadásai gyanánt azokat veszi föl, a melyeknek szabályos időszakokban való visszatérése kizártnak tekinthető, pl. az új hadihajók beszerzésére, vagy új hadi erősségek építésére fordított költségeket. A *franczia* költségvetés a *brutto* és *netto* budgetet, a rendes és rendkívüli tételeket külön mutatja ki, különválasztva a kezelési, üzemi és átfutó kiadásokat. *Oroszországban* a rendes és rendkívüli kiadások nincsenek a költségvetésben külön föltüntetve, és mint rendkívüli kiadások csakis a vasútak építésére fordított összegek szerepelnek. A *magyar* költségvetésnek első, azaz a szükségletet magában foglaló része, két csoportra oszlik, ú. m.: *a)* a rendes kiadások; *b)* az átmeneti kiadások és beruházások (még pedig külön először az átmeneti kiadások, azután a beruházások) csoportjára; — a második, azaz a födözetet magában foglaló rész először a rendes, azután az átmeneti bevételeket sorolja föl.

III. *Az állami költségvetés szerkesztésénél követendő alapelvek.* Minthogy az állami költségvetésnek az a főczélja, hogy egyrészt az illető pénzügyi időszak kiadásai és bevételei iránt biztos tájékozást nyújtson, másrészt pedig a kormányt s az összes állami hatóságo-

kat és hivatalokat a nekik megszavazott hitelek korlátaihoz kösse, szerkesztésekor első sorban arra kell törekedni, hogy tételei a bekövetkezendő tényleges állapotot lehetőleg megközelítsék, azaz a budget lehetőleg hű képét adja a kiadásoknak és bevételeknek. Mondanunk sem kell, hogy ez a legnehezebb föladatok egyike. A kiadások előirányzása aránylag kisebb nehézséggel jár, mint a bevételeké, a mennyiben a szükséglet nagy részét, jelesűl az udvartartási költséget, az országgyűlés szükségletét, a hivatalnokok és katonatisztek illetményeit s az államadósságok évi terhét csaknem teljes biztossággal meg lehet állapítani. De az állami kiadások egy másik nagy részét, különösen a hadsereg élelmezési szükségletét s az összes kormányzati ágak dologi kiadásait, a kormány már csak a jószágárak bizonytalanságánál fogva is csupán hozzávető becsléssel határozhatja meg.

A bizonytalan nagyságú kiadások előirányzására nézve némelyek azt a tanácsot adják, hogy a valószinűségi számítás szerint várható legnagyobb összegben vétessenek föl. Csakhogy ennek a tanácsnak követése a kiadásoknak túlzott terjedelemben való megállapítására vezet. A kiadások nagyított előirányzása pedig könnyelmű költekezésre csábít, mert a legtöbb miniszter inkább a megszavazott egész összeg fölhasználására, mint egy részének megtakarítására mutat hajlandóságot. Mivel pedig a szükséglet kicsinyített előirányzása túlkiadásokat, póthitelekkel való rendszertelen gazdálkodást és tényleges hiányt von maga után, csak azt az elvet állíthatjuk föl, hogy a kormánynak a tényleges szükséglet lehetőleg pontos eltalálására kell törekednie.

Sokkal nehezebb a födözet előirányzása. A bevételek között is előfordúlhatnak oly tételek (pl. kontingentált adók), melyek a teljes biztosságot megközelítő határozottsággal állapíthatók meg, de a legtöbb bevétel összegére nagyon sok tényező majd kedvező, majd kedvezőtlen befolyást gyakorol; ezek a tényezők pedig a jövő méhében vannak elrejtve s a kormány hatalmától függetlenűl alakúlnak. A bevételeket a kormány és az országgyűlés a megelőző évek tényleges eredményeire alapított átlagos számítással szokták meghatározni, azonban a csalódások lehetőségét a leggondosabb becslés sem zárja ki, mivel a közgazdasági és kiváltképen a termelési s árúkiviteli viszonyoknak előre nem látott változása a legalaposabb számítást is halomra döntheti. Önként értetik, hogy minél nagyobb és gyakoribb

változásoknak van a nemzeti jövedelem alávetve, annál nehezebb a bevételeknek a valóságot megközelítő előirányzása. Ebből magyarázhatjuk meg, hogy túlnyomólag földmívelő, tehát az időjárás szeszélyeinek uralma alatt álló országokban a zárószámadás a költségvetést gyakran sok millióval hazudtolja meg. A körültekintő óvatosság azt tanácsolja, hogy a pénzügyminiszter a bizonytalan nagyságú bevételek előirányzásakor a remélhető eredmény minimumát vegye föl. Ha a bevételeket egy-két kivételesen szerencsés esztendő után minden helyes és biztos következtetésre támasztópontúl szolgáló ok nélkül a következő évre is nagyobb összegben irányozza elő, az államszükséglet a födözet határán túl terjeszkedhetik s a pénztári kezelésnek nagyon könnyen hiány lehet az eredménye. Ennélfogva a megelőző esztendőkben tapasztalt bevételemelkedés mérlegelésekor az egyidejüleg közreható összes körülmények jól megfontolandók s a bevételszaporodás csak abban az esetben viendő át a következő pénzügyi időszakra, ha az emelkedés kilátását kedvezőtlen tényezőknek előre látható valószinűsége el nem homályosítja. Kevés pénzügyminiszter van, ki a bevételek előirányzásában nem könnyenhivő. Pedig az államháztartás vezetésében az aggodalmaskodás kisebb baj, mint a könnyenhivőség. Ha a pénzügyminiszter rózsaszinű szemüvegen nézve a közgazdasági helyzetet a tényleges viszonyok által nem igazolt, vérmes reményekkel kecsegteti magát, nemcsak saját magát és minisztertársait, hanem a népképviseletet is csalódásba ejtheti. Valamennyi miniszter csakis az általa képviselt kormányzati ág érdekeit tartván szem előtt, túlságos követelésekkel áll elő s a kiadások megszavazásakor a népképviselet sem lesz eléggé szigorú.

Az állami költségvetésnek lehetőleg világosnak és könnyen áttekinthetőnek kell lennie. Ha a budget szerkezete szövevényes, a benne foglalt számadatok áthatolhatatlan homályba vannak burkolva, a szükséglet és födözet közötti arányról, az ország pénzügyi helyzetéről s a kormány sáfárkodásáról nem nyújt világos képet, az országgyűlés nehezebben, a közvélemény pedig sehogy sem tudja magát az állam pénzügyeiben tájékozni, a mi az alkotmányos ellenőrzés hatályosságát is gyöngíti.

Az észszerű és sikeres budgetszerkesztésnek egyik további fontos követelménye, hogy a kiadások és bevételek a különböző szükségleti és födözeti ágak szerint lehetőleg részletesen s a fönnforgó bajok eltakarása nélkül, leplezetlen őszinteséggel legyenek a

költségvetésbe beállítva. A hiú látszat hajhászata s a titkolódzás az államháztartásban is félszeg, könnyen végzetessé válható játék. A tényleges helyzet szépítgetése, a kedvező viszonyok túlzott kiszínezése s a kedvezőtlen jelenségek elhallgatása vagy elmagyarázása eltéveszti czélját és azt okozhatja, hogy a közvélemény és különösen a külföldiek még a valóságosnál is sötétebb színben látják a pénzügyi viszonyokat, vagy hogy el lévén palástolva a tényleges állapot, a népképviselet a javulásra vezető eszközökről sem gondoskodik. A fönforgó bajok orvoslása az államháztartásban is azok fölismerését tételezi föl. Az államgazdaság valódi helyzetének megismertetése kedvéért valamennyi bevételi ágból, névszerint az államvagyon egyes ágaiból, továbbá az egyes egyedáruságokból, a készpénzben és bélyeg alakjában lerovandó illetékekből s az egyes adónemekből remélhető bevételeket külön-külön, a kiadásokat pedig nemcsak a kormányzati ágak, hanem a középponti, közép s alsó fokú hatóságok szükségletei s a személyi és dologi kiadások szerint is elkülönítve kell kitüntetni. Csakis a kiadásoknak részletes előirányzása teszi lehetővé az állam pénzügyi helyzetének teljesen világos megitélését s az államháztartásnak a népképviselet által való szigorú ellenőrzését.

Az állami budget helyes szerkesztésének egy másik főkelléke, hogy minden részén egyöntetű rendszer vonúljon át. A bevételeket ugyanazon elv szerint sorozza be a kormány a rendes és rendkívüli rovatokba, a mely elv szerint a rendes és rendkívüli kiadásokat csoportosítja. Például, ha a késedelmes adófizetőktől követelt adóbehajtási díjakat — bár nem helyesen, mert szabályosan visszatérő tétel jellegével bírnak — a rendkívüli bevételek közt irányozza elő, az adóbehajtási költségeket is a rendkívüli kiadások rovatába illeszsze be. Vagy, ha a vasúti társulatoknak adandó kamatbiztosítási előlegeket a rendes kiadások között szerepelteti, az előlegek visszafizetéséből befolyó összegeket is a rendes bevételek közt mutassa ki.

Végre, a pénzügyi helyzet világos föltárása érdekében arra is kiváló gond fordítandó, hogy a rendkivüli szükségletek előirányzatába egyetlen rendes kiadás se kerűljön be. Ennek a szabálynak szem elől tévesztése az államháztartás valódi képének eltakarására, a rendes szükséglet és rendes födözet között mutatkozó arány mérlegelésének megnehezítésére s a födözeti eszközök helytelen meg-

választására, jelesűl a rendes kiadásoknak rendkívüli bevételekből történő teljesítésére vezet. A valóban rendes szükségletnek a rendkívüli előirányzatba való becsempészése a pénzügyeket a ténylegesnél kedvezőbb világításba helyezi s azt okozhatja, hogy a képviselőtestület nem bocsátkozván a kiadási tételek természetének mélyebb bírálatába, rendkívüli gyanánt olyan rendes kiadást is megszavaz, a mely nem múlhatatlanúl szükséges.

IV. *A netto és brutto budget.* Az állami költségvetés összeállításának módjára nézve a netto és brutto budget között kell különbséget tennünk. A *netto budget* a bevételek előirányzatában csak azokat a fölöslegeket mutatja ki, a melyek az illető bevételi ágak üzemi vagy beszedési költségeinek levonása után remélhetőleg a szükségletek kielégítésére rendelkezésre fognak állni, a kiadásoknál pedig a szükségleti ágak azon összegeit tünteti föl, a melyek az illető kormányzati ágak saját bevételeinek (pl. a közoktatási minisztérium költségvetésében az iskolapénzek) levonása után az általános bevételekből lesznek födözendők. Ellenben a *brutto budget* a nyers bevételt s a szükségleti részben egyúttal az egyes bevételi ágak üzemi vagy beszedési költségeit is, — a kiadásoknál pedig a kormányzati ágaknak saját bevételeik levonása nélkül várható összes szükségleteit tünteti ki. Minthogy a brutto budget szükségleti részében az egyes bevételi ágak üzemi, illetőleg beszedési költségei is ki vannak mutatva, a bevételi ágak remélhető tiszta hozadékának kiszámítását a brutto budget is lehetővé teszi.

Újabban a legtöbb állam költségvetése a *brutto budget* berendezését követi. *Angolország* az 1858-ik évben, *Ausztria* 1867-ben, *Francziaország* már az 1818-ik évben ment át a brutto budgetre. *Hazánkban* az első, vagyis az 1868-ik évi költségvetés a netto budget elvét követte, de az 1869-ik évi költségvetés már a brutto budget rendszere szerint készűlt. A *porosz* és *bajor* költségvetés a brutto budget, ellenben a *württembergi*, *szász* és *hesszeni* a netto budget szerkezete szerint vannak berendezve. A *Német Birodalom* költségvetése is netto budget, a minek az az oka, hogy a birodalmi bevételeket az egyes államok szedik be, melyek a vámokon és a sóadón kívül fönnálló birodalmi bevételi források nyers hozadékának meghatározott hányadát maguknak tartván fönn, csak a netto eredményt szállítják be a birodalmi pénztárba.

A *brutto budget* azért észszerűbb, mert ha a költségvetés csak

a befolyandó tiszta bevételnek (például az államvagyon, az állami egyedárúságok vagy a fogyasztási adók tiszta hozadékának) összegét irányozza elő a nélkül, hogy az üzemi és beszedési költségeket is kimutatná, az államháztartási viszonyokat nehéz a maguk teljességében áttekinteni, az egyes bevételi ágak kezelésének költségessége pedig épenséggel meg nem itélhető. Csakis a brutto budget teszi lehetővé annak a megállapítását, hogy milyen arány mutatkozik a nemzet megterhelése és közvetetlenűl az állami czélok megvalósítására fölhasznált, tulajdonképi állami kiadások összege között; csupán brutto budget mellet ismerhetjük a nyers bevétel s a beszedési költségek közötti arányt; és csak a brutto budget rendszerét követő előirányzatok és zárószámadások adatai nyomán tudhatjuk meg, hogy takarékos-e a pénzügyi igazgatás, hány százalékot jövedelmeznek a kincstári vállalatokban elhelyezett tőkék, és mennyivel vonnak el többet a nemzetgazdaságtól az egyes adók és adóbeszedési módok annál az összegnél, melyet az államkincstár a tulajdonképi államczélokra fordíthat. Midezeknek ismerete már csak azért is szükséges, mert a népképviselet az egyik vagy másik bevételi forrás vagy adóztatási mód föntartásának vagy eltörlésének kérdését a kezelési költségek aránya szerint döntheti el, és ezt nem is véve tekintetbe, az országgyűlésnek minden körűlmények közt jogában és érdekében van a kezelési költségek apasztására törekedni.

V. *Az állami költségvetést összeállító és véglegesen megállapító szervek.* Az állami kiadások és bevételek megállapításához szükséges adatok csak a központi kormánynak állván rendelkezésére, a költségvetés tervezetét a pénzügyminisztérium késziti el. Minthogy az államgazdaságban a bevételek összege a nemzet anyagi ereje által határolt korlátokon belűl a kiadások összegéhez alkalmazkodik: az állami költségvetés összeállításakor előbb a szükségletek állapíttatnak meg. A kiadások előirányzatának szerkesztése úgy történik, hogy az alsó igazgatási közegek szükségleteik előirányzatának tervezetét a középfokú hatóságokhoz terjesztik föl, a középfokú hatóságok pedig a hozzájuk érkezett tervezeteket azok fölűlvizsgálása után saját szükségleteikkel kibővítve a fölöttük álló minisztériumnak küldik meg. Ezeknek a tervezeteknek alapján minden egyes szakminiszter elkészítvén saját tárczájának főelőirányzatát, a főelőirányzatok a pénzügyminiszter fölűlbirálása alá kerűlnek, ki a szakminisztériumok előirányzatait saját tárczájának s a többi szükségleti ág (udvartar-

tás, országgyűlés, államadósságok stb.) költségvetéseivel összefoglalván, az összes állami kiadások budgetjét és mint az állami bevételek kezelője a födözet előirányzatát, vagyis az egész költségvetési munkálatot állítja egybe.

Habár az egyes kormányzati ágak szükségletét tartalmazó főelőirányzatok tervezeteit az érdekelt szakminiszterek szerkesztik, a döntő szó a kiadások előirányzására nézve is a pénzügyminisztert illeti meg, kinek mint a pénzügyek képviselőjének jogában és kötelességében áll teljes szívóssággal oda hatni, hogy a magukban véve még oly jogosúlt kiadások is csupán akkor jöjjenek be a költségvetésbe, ha a pénzügyi helyzet s a nemzet adózóképességének korlátait túl nem lépik. Ha komolyan fogja föl a pénzügyminiszter hivatását, az államháztartási súlyegyen biztosítása érdekében a szakminiszterek költekező kedve s a közvéleménynek reformokat sürgető követelései ellen is föl kell emelnie intő szavát. A pénzügyminiszternek olyannyira kötelessége az egyes kormányzati ágak szükségleteit egymással s az általános pénzügyi helyzettel összehangzásba hozni és a szakminiszterek túlhajtott budgetköveteléseit mérsékelni, hogy saját meggyőződését még a népképviselet irányában is érvényesíteni tartozik, mi ha nem sikerűl, erkölcsi felelőssége alúl egyedűl lemondásával szabadúl meg.

Korláttalan egyeduralmi országban a kormány a költségvetés megállapításában is csak a fejedelemtől vett megbízás határaihoz van kötve, minélfogva ilyen országban az állami költségvetés alaki tekintetben is csak *kormányzati tény*. Azonban alkotmányos államban adómegszavazási jogánál fogva a népképviseletet illeti meg a döntő befolyás. Alkotmányos országben létrejövén a minisztertanács határozata, a költségvetést tartalmazó törvényjavaslatot a kormány a fejedelemnek mutatja be, hogy a költségvetésnek a törvényhozótestület elé leendő terjesztésére megadja az engedélyt. A kormány azokat az adatokat, a melyekkel az előirányzott kiadások szükségességét s a nézete szerint várható bevételi összegek befolyásának valószinűségét igazolja, továbbá azokat a főelveket és okokat, a melyekből a budgetszerkesztésnél kiindúlt, végre azokat a czélokat, a melyeket az államháztartás intézésében megvalósítani szándékozik, jelentés alakjában terjeszti az országgyűlés elé. Ez a jelentés a kormányzat valamennyi ágára kiterjed és valóságos kormányprogramm jellegével bír.

A költségvetés tárgyalása a népképviselet egyik legfontosabb és következéseire nézve legmélyebbre ható teendője. Az országgyűlésnek az állami költségvetés tárgyalásakor van legjobb alkalma a kormányzás szellemét és irányát megbírálni. A pártok a költségvetési vita folyamán tárgyalják az általános politikai helyzetet, az ellenzék ekkor bírálja legtüzetesebben a kormánynak az összes kormányzati ágakban tanúsított magatartását, ekkor hozza nyílvánosságra a kormányrendszernek s a kormánynak általa fölkutatott fogyatékosságait és hibáit s ekkor adja elő az ország közállapotaiban mutatkozó bajok orvoslását czélzó kívánságait és javaslatait. A hazai közvélemény, valamint a külföld a budgetvitából itélheti meg legjobban az ország gazdasági helyzetét s az egész állami életet.

A költségvetés megállapítása után némely parlament még külön fölhatalmazást *(appropriácziót)* ad annak végrehajtására, azaz arra hogy a megszavazott összegeket a létező minisztérium használhassa föl. Ez a fölhatalmazás tisztán bizalmi kérdés úgy, hogy az ellenzék, ha az államnak meg is szavazza a költségvetést, a kormánytól az appropriácziót meg szokta tagadni. Az országgyűlés által megszavazott, azaz véglegesen megállapított költségvetést a kormány szentesítés végett a fejedelem elé terjeszti, s a költségvetési munkálat a szentesítés megtörténte után szoros értelemben vett *pénzügyi törvénynyé* válik.

VI. *A pénzügyi törvény végrehajtása.* A költségvetési törvény végrehajtásával a törvényhozó a *pénzügyminisztert* bízza meg. A pénzügyminiszter gondoskodik az előirányzott bevételek beszedéséről s arról, hogy a megszavazott összegekkel a szakminiszterek kellő időben rendelkezhessenek. Ő ügyel föl arra, hogy az egyes miniszterek a nekik engedélyezett szükségletek (az ú. n. *hitelek*) mértéket túl ne lépjék. Azonban az iránt, hogy mire és hogyan használják föl a kormányzati ágak vezetői a nekik megszavazott összegeket, nem tartozik a pénzügyminiszter felelősséggel. Az ezért való felelősség a szakminisztereket terheli.

VII. *A költségvetési törvény s a többi törvény közt fönforgó különbség.* A költségvetést tartalmazó törvény, vagyis a szoros értelemben vett pénzügyi törvény, csupán *alakjánál fogva,* azaz csak azért törvény, mert a törvényhozó hatalom valamennyi tényezőjének hozzájárulásával jött létre. *Anyagi törvénynek* nem tekinthetjük,

mivel tartalmánál fogva föltétlenűl kötelező joghatálylyal nem bírhat. A költségvetés tételei valószinűségi számításnak az eredményei, melyek a viszonyok hatalmánál fogva tényleg mindig jelentékeny módosúlást kénytelenek eltűrni.

Ha az adók, illetékek és egyéb állami bevételek bőségesebben folynak be, mint a költségvetés szerkesztése és megszavazása alkalmával remélhető volt, nem lehet és botor dolog is volna az állampénztárt az előirányzott bevételeket meghaladó összegek elől elzárni; és megfordítva, ha a nemzetgazdaság válságban sínlik, hiába erőszakolná a kormány a pénzügyi törvényben foglalt bevételek teljes összegének begyűlését. A kiadásokra nézve is csak annyiban törvény a pénzügyi törvény, a mennyiben a kormányt a megszavazott hitelek korlátaihoz és a költségvetésben kifejezett föladatokhoz köti, de korlátlanúl és föltétlenűl kötelező joghatálylyal a kiadásokra nézve sem bír. Ha a kormány egyik-másik szükségletet a megszavazott összegnél tényleg kevesebbel elégít ki s a megtakarítás nemcsak látszólagos, hanem valósággal gazdaságos költségkímélés, a költségvetési törvénytől való eltérésért csak elismerést érdemel; ha pedig a szükségesség vagy a kétségtelen gazdaságosság szempontja túlkiadást, illetőleg előirányzat nélküli kiadást követel, a költségvetés kereteihez való merev ragaszkodás súlyos bajoknak és helyrehozhatatlan mulasztásoknak lehet okozója.

A költségvetési törvény abban is különbözik a többi törvénytől, hogy tartalmának legnagyobb része nem tárgya a törvényhozó szabad elhatározásának. Mindazokat a kiadásokat, a melyeknek jogczíme fönnálló törvényekben vagy szerződésekben gyökeredzik, a törvényhozótestület már ezeknek a törvényeknek vagy szerződéseknek erejénél fogva kénytelen megszavazni. Az udvartartási költség, az államadóssági kamatok és törlesztési hányadok, a hadseregnek, valamint a birói és közigazgatási hatóságoknak szükségletei, nemkülönben az ezen szükségletek födözésére megkívántató bevételek a kérdéses intézményeket rendező törvények végrehajtásának és nem önkéntes, új törvényhozói rendelkezéseknek eredményei gyanánt jönnek be a költségvetésbe.

A mondottaknál fogva az állami költségvetés tartalmára és lényegére nézve alkotmányos országban is *kormányzati tény*, mely azonban csak a törvényhozótestület közreműködésével emelkedik érvényre.

83. §.

Pénzügyi időszak; állandó költségvetés; póthitel; hitelátruházási tilalom; pótkezelési időszak.

I. *A pénzügyi időszak.* Annak az időtartamnak, a melyre a költségvetési törvény az állami kiadásokat és bevételeket megállapítja, *pénzügyi időszak* (budgetidőszak) a neve. A pénzügyi időszak a nagyobb államokban egy évre, a kisebb államokban két vagy három évre terjed. *Bajorországban* a pénzügyi időszak az 1868-ik év előtt hat évig tartott. *Svédországban, Hesszenben* és néhány más kis német államban három esztendő, *Württembergben, Szászországban, Bajorországban, Bádenben* s a legtöbb svájczi kantonban két év a pénzügyi időszak.

Minthogy az államháztartási viszonyok örökös módositása az állami élet szilárdságát gyöngíti, ezenfelűl az idő és tartalom tekintetében rendszerint határt nem ismerő, gyakran teljesen meddő budgettárgyalások a képviselőházat a legfontosabb reformok létesítésére megkívántató időtől fosztják meg, a költségvetésnek több évre szóló megszavazása látszik kívánatosnak. A több évre terjedő pénzügyi időszak mellett azt is föl szokták hozni, hogy a kiadások szaporodásának akadálya, mivel a kormány hosszabb ideig van a megállapított kiadásokhoz kötve. Azonban erre az érvre alig helyezhetünk súlyt. Ha úgy akarja a kormány, a még oly hosszú pénzügyi időszakon belűl póthitelekkel, sőt szükség esetében túlkiadásokkal is segíthet magán. Ellenben a költségvetés egy évi érvénye mellett szól, hogy minél hosszabb időre van a budget megállapítva, annál kevésbbé megbízhatók a benne foglalt adatok. Hosszabb pénzügyi időszakban a kiadásokra nézve már az áringadozások is tetemes eltéréseket okoznak. Továbbá a nagyobb államok háztartásában a külügyi viszonyok változása egy év alatt is nagyon jelentékeny módositásokat tehet szükségessé. Ezekhez még hozzájárúl, hogy a hosszú pénzügyi időszak az országgyűlés befolyásának és ellenőrködésének gyöngítésére vezethet.

A pénzügyi év *Francziaországban, Ausztriában, Magyarországon, Oroszországban, Bajorországban, Hollandban, Belgiumban, Svájczban, Romániában, Dániában, Svéd-* és *Görögországban* a naptári évvel egyez meg. *Angolországban,* a *Német Birodalomban, Poroszországban* és *Württembergben* márczius 31-én, *Olaszország-*

ban, Spanyolországban, Portugáliában, Norvégiában s az *Éjszakamerikai Egyesült-Államokban* junius 30-án ér véget. A mellett, hogy a pénzügyi év ne a naptári évvel essék össze, hanem kezdete a tavaszi vagy nyári hónapok valamelyikének elsejére tétessék, az szól, hogy az országgyülési tárgyalások rendszerint őszkor vagy télen veszik kezdetüket; ha tehát az országgyülés a naptári év vége felé tárgyalja a költségvetést, a legközelebbi naptári év kezdetéig rendszerint nem fejezheti be a tárgyalást (például nálunk az 1868-ik évtől kezdve csak hétszer történt meg, hogy a költségvetési javaslat kellő időben, már január 1-én, emelkedett törvényerőre), ha pedig a naptári év első 2—3 hónapjában foly a budgetvita, ez a következő naptari évvel kezdődő pénzügyi időszakra nézve még nagyon korai.

II. *Az állandó és változó költségvetés.* Egyrészen a hosszabb pénzügyi időszak mellett szóló, másrészen a költségvetés egy évi érvényét ajánló szempontok mérlegelése azt az eszmét vetette fölszinre, vajjon nem volna-e legjobb ezeket az ellentétes szempontokat olyképen összeegyeztetni, hogy az állandóság jellegével biró kiadások, névszerint az állandósított államadósságok kamatai, az udvartartási költség s a törvény által megállapitott tiszti létszámmal biró hatóságok és hivatalok személyi szükségletei (fizetések és nyugdíjak) s az állandó összegü bevételek (a külön törvényen alapuló adók és illetékek s az államvagyon hozadékának a legkedvezőtlenebb viszonyok között is várható minimális összege) határozatlan vagy legalább hosszabb időre, ellenben a változásnak alávetett kiadási tételek s ezeknek a födözete évenként állapíttassanak meg, a mely esetben az állambáztartas az érvényesség tartamára nézve is egymástól elválasztott, két külön költségvetésre, t. i. az *állandó* (normális vagy stabilis) s a *változó budgetre* volna alapítva.

Angolország már a XVIII. évszáz közepén hozta be az ú. n. *normál-budget* intézményét. Az udvartartási költség, az államadósságok évi terhe, a bírák s a követségi személyzet illetményei és bizonyos vegyes kiadások, melyek együttvéve az összes állami kiadásoknak körülbelül fele részet teszik, állandósitva vannak s az állandó bevételekből III. György idejében alakitott «*Consolidated Fund*» czimü alapban találják födözetüket. Ezek a kiadások csak akkor kerülnek parlamenti tárgyalás alá, ha a kormány fölemelésüket vagy leszállitásukat hozza javaslatba. A bevételeknek körülbelül hat heted része (a land tax, az iparadó, a belső fogyasztási adók s a legtöbb

vámtétel) van állandósítva s az évi megszavazás csak a jövedelmi adóra és néhány vámtételre szorítkozik.

Az állandó költségvetés elvi jogosúltságát nem vehetjük kétségbe. Az állam szerződési s egyéb nemű jogi kötelezettségeiből folyó, hosszabb időn át egyenlő összegű kiadásoknak, valamint az ezek teljesítésére szükséges bevételeknek megszavazása nem lehet kérdés tárgya úgy, hogy ezeknek a kiadási és bevételi tételeknek évenkénti megállapítása pusztán alakiság jellegével bír. Ezenfelűl, ha az országgyűlés az állandó kiadásokat hosszabb időre állapítja meg, a költségvetés parlamenti tárgyalásának ideje megrövidűl s az országgyűlésnek az egyéb hasznos föladatok teljesítésére több ideje marad. Arra sem ok nélkűl hivatkoznak a normál-budget pártolói, hogy a kormányzat minden kérdésére kiterjeszkedő, a pártpolitikai érdekeket előtérbe toló, évről-évre megújuló és örökös ismétlésekből álló budgetvita leszállítja a közvélemény érdeklődését a parlamenti tárgyalások iránt és hogy a kormány a holnapokra nyúló költségvetési vita miatt nem ér rá kormányozni. Továbbá állandó költségvetés mellett a változó, tehát a lényegüknél fogva valóban kérdéses kiadásokat a népképviselet annál szigorúbban bírálhatja meg. Végre az államháztartás, valamint az egész kormányzat nagyobb szabályosságot és határozott állandóságot is nyer. Mindazonáltal valamennyi államra nézve még sem mernők a kiadásoknak két költségvetésbe való beosztását javaslatba hozni.

Átalakúlófélben és fejlődésben levő országokban, melyekben a közigazgatási szervezet még nem ölti a tartósság jellegét magára, a társadalmi, közgazdasági és politikai viszonyok nem állapodtak még meg, a haladás gyorsasága valamennyi kiadásnak és bevételnek csak egy évre szóló megállapítását teszi szükségessé. Ellenben fejlődésre már kevésbbé szorúló igazgatási szervezettel bíró s a gazdasági és politikai viszonyok rögtöni változásának kevésbbé kitett államban, valamint olyan országokban, a melyek mint egy nagy birodalom alkotórészei csupán saját belügyeik intézésére vannak hivatva, az összes kiadások és bevételek, vagy legalább nagyobb részük több esztendő tartamára állapíthatók meg, mivel az államháztartás arányai ily országokban hosszabb ideig állandóságot mutatnak s az egyes évek között a szükséglet mértékére nézve nem foroghat fönn jelentékeny különbség.

Egyébaránt bármennyire ismerjük is el az állandó költségvetés

elvi jogosúltságát, az alúl az általános igazság alúl, hogy a politikai intézmények gyakorlati czélszerűségét nem a forma, hanem az a szellem dönti el, a melyben foganatba vétetnek, ez az intézmény sincs kivéve. Az állandó költségvetéssel is vissza lehet élni. Erőszakos, vagy akárcsak alkotmányellenes érzületű kormány ezt is a népjogok csonkítására használhatja föl. Ha a minisztérium a kiadások legnagyobb részét s azokat a tételeket is a határozatlan időre megállapított költségvetésbe utalja, a melyek természetüknél fogva a változó budgetbe valók, a kiadások kettéválasztása a kormány és az országgyűlés között folytonos súrlodásokat támaszthat s azt okozhatja, hogy a törvényhozótestület a pénzügyek intézésében őt megillető közreműködési jogot kellő módon nem érvényesítheti. Hozzájárúl még ezekhez, hogy a költségvetés egy részének állandósítása a budgettárgyalás tartamát egymaga nagyon kevéssel röviditi meg, mert az állandó költségelőirányzatba utalható tételek (államadóssági kamatok, udvartartási költség, hivatalnoki fizetések és nyugdíjak) nem szoktak hosszabb parlamenti vitákra okot adni.

III. *Hogyan segít magán a kormány, ha a következő pénzügyi időszakra vonatkozó költségvetés a folyó időszak végén még nincs megállapítva?* Ha előrelátja a kormány, hogy a következő pénzügyi időszakra szóló költségvetés a folyó időszak végéig nem lesz törvénybe iktatva, mert a költségvetési törvényjavaslatot későn terjeszté elő, vagy az ellenzéki pártok talán nagyon is széles folyású vitával nyújtják ki a költségvetési javaslat tárgyalását, a következő évi szükséglet rovására *fölhatalmazást* (és nem mint nálunk helytelenűl mondják, indemnitást) kér a törvényhozótestülettől, hogy addig, a míg az új költségvetés nem emelkedik törvényerőre, a megelőző időszakra vonatkozó pénzügyi törvényt tarthassa érvényben.

Minthogy a megkésett budget a képviselőházat bevégzett tények elé állítja s az országgyűlést legfontosabb jogának gyakorlásában gátolja, minden körűlmények között sajnálandó anomália, ha a költségvetés tárgyalását akkor kezdi meg a képviselőház, a mikor a pénzügyi év egy része már letelt. Ennélfogva az alkotmányos kormányzat lényegéből következik, hogy a költségvetést tartalmazó törvényjavaslatot idejekorán nyújtsa be a kormány. Más oldalról azonban ép olyan félszeg volna a költségvetési javaslatot jóval (pl. 8—10 hónappal) a pénzügyi időszak kezdete előtt

összeállítani és parlamenti tárgyalás alá bocsátani. Ha a költségvetést nagyon is korán állapítja meg az országgyűlés, a kiadások és bevételek előirányzásánál alapúl vett valószínűségi számítás önkényessé válik és a viszonyok változása a költségvetési adatokat nagyon könnyen meghazudtolhatja. A pénzügyi törvény túlságosan korai meghozatala sok póthitelt is szükségessé tesz, a póthitelekkel való gazdálkodás pedig ellenkezik az államháztartás alkotmányszerűségével.

IV. *A póthitel.* Gyakran megtörténik, hogy oly időben köszönt be valamely előre nem látott állami kiadás szüksége, a midőn az országgyűlés már megszavazta a költségvetést. Például, közcsapás enyhítését czélzó rendkívüli intézkedések, a katona- és rabtartási költségek emelkedése az élelmi szerek megdrágúlása következtében, rendkívüli közmunkák meginditása stb. vonhatnak ilynemű kiadásokat maguk után. Ily esetekben a kormány többféleképen segíthet magán. Vagy az előre nem látott kiadásokra rendelt s a költségvetésben fölvett *tartalékalaphoz* nyúl, vagy a pénzügyi törvény által netalán megengedett *hitelátruházást,* az ú. n. *virement*-t veszi igénybe, vagy pedig ezen kisegítők hijján, illetőleg elégtelenségük esetében *utólagosan folyamodik hitelért* az országgyűléshez, vagy végre, ha az országgyűlés nincs együtt és a képviselőket nem lehet idejekorán a pénzügyi törvény pótlásainak utólagos megszavazása végett egybehívni, szükség esetében az országgyűlés hozzájárúlása nélkül *függő adósságot* csinál. Azonban valahányszor a kormány az országgyűlés hozzájárulása nélkül intézkedik, az országgyűléstől *utólagos fölmentést (indemnity*-t) köteles kérni. Mindaddig, a míg a népképviselet a kormány egyoldalú intézkedését utólagosan jóvá nem hagyja, a költségelőirányzatban meg nem állapitott szükséglet kielégítése csakis puszta tény, melyért az illető miniszter felelősséggel tartozik.

Az országgyűléstől *utólagosan kért hitelnek* két főalakja van, ú. m.: 1. a szoros értelemben vett *póthitel* (crédit supplémentaire), mely a költségvetésben előirányzott, de elégtelennek bizonyúlt födözetnek kiegészítésére ad jogot; és 2. a *rendkívüli hitel* (crédit extraordinaire), mely a költségvetésben föl sem vett kiadás teljesítésére hatalmazza föl a kormányt. Ehhez képest a *póthitel* a már megszavazott szükséglet fölemelésére, ellenben a *rendkívüli hitel* egészen új tételekre vonatkozik.

V. *A hitelátruházás.* Alkotmányos országban rendszerint nem szabad a valamely kormányzati ágban megtakarított összeget más kormányzati ág czéljaira, vagy az ugyanannak a kormányzati ágnak egyik ügyszaka vagy intézménye számára megszavazott hitelt a másik ügyszak vagy intézmény kiadásaira fölhasználni. Az igazán szigorú és komoly parlamenti ellenőrzés szelleme azt is megköveteli, hogy a dologi kiadásokra megszavazott összegeket ugyanazon intézmény személyi kiadásaira se lehessen fordítani.

A megszavazott hitel átruházásának (*virement*-nak) tilalmát az okolja meg, hogy a kormány ellenkező esetben kijátszhatná az országgyűlés szándékát, például a közoktatási czélokra megszavazott összeget hadügyi czélokra használhatná föl. Ha a kormány nem volna köteles szigorúan a népképviselet határozataihoz alkalmazkodni s a rendelkezésére bocsátott összegeket olyan czélra használhatná föl, a minőre akarja, az országgyűlés budgetjogát kobozná el és meg nem fékezhető önkénynyel vezethetné az állam ügyeit. Az *átruházási jog* nagyobb mértékű alkalmazása a könyvvitelt s az előirányzott tételeknek a számadási tételekkel való összehasonlítását is megnehezítené. Más oldalról, az átruházási jog teljes kizárása abba a fonák helyzetbe juttatja a kormányt, hogy az átruházást előre nem látott körülmények miatt, daczára a tilalomnak, egyes tételekre nézve mégis igénybe kénytelen venni, a mi közte s a népképviselet közt súrlódásokra szolgálhat okúl. Az átruházás jogának teljes kiküszöbölése a legüdvösebb és halasztást nem szenvedhető intézkedésekben is túlságosan megkötné a kormány kezét. Ezenfelül, ha a pénzügyi törvény az átruházás jogát teljesen kizárja, a kormánynak kevesebb oka van arra törekedni, hogy a költségelőirányzat valamely czíménél történt túlkiadást más czímnél elérhető megtakarítással egyenlítsen ki, minek következtében csak a megszavazott tételektől való eltérések száma és az összes kiadások szaporodnak. Legjobb, ha a költségvetési törvény a rokon természetű ügyszakok és intézmények között világosan megengedi az átruházást.

Egyenesen szükséges az átruházási jog megengedése új intézmények létesítésének első szakában, a midőn még nem lehet szó állandosúlt szervezetről s a dologi és személyi kiadásoknak tételenkénti megállapítása és ezeknek a tételeknek szigorú követése legyőzhetetlen nehézségekkel jár.

VI. *A pótkezelési időszak.* Az államháztartás pontos kezelése s

az országgyűlést megillető ellenőrző hatáskör azt is megkívánják, hogy az egyik pénzügyi időszakról a következőre való hitelátruházás se legyen megengedve. Ha a folyó pénzügyi időszakra megszavazott, de ezen időszakon belül tényleg meg nem történt kiadást a kormány minden további fölhatalmazás nélkül a következő pénzügyi időszakban is teljesíthetné, a költségvetési és számviteli ügy nagyon szövevényessé válnék s az államháztartás ellenőrzése rendkívül meg volna nehezítve. Ezenfelül a föltétlen átruházhatóság könnyelmű költekezésre s az időközben kikerülhetővé vált kiadások teljesítésére is vezethetne. Az olyan kiadásokra nézve, a melyeknek jogczíme a megelőző pénzügyi időszakba esik, az átruházást meg lehet ugyan engedni, azonban a számvitel s ellenőrzés egyszerűsítése érdekében az átruházhatóságot még az ilyen kiadásokra nézve is nem hosszú határidőhöz tanácsos kötni. Az idői átruházhatóság ezen megszorításai az igazán alkotmányos államháztartásokban fönn is állnak. Nálunk a folyó évi hitelt nem lehet a következő esztendő költségeinek födözésére fölhasználni. Azok a kiadások, a melyeknek jogczíme a megelőző évben gyökeredzik, a következő év első negyedében (a pótutalványozási időszakban) ugyan utalványozhatók, de ha az utalványozás a pótkezelési időszak végéig meg nem történt, a hitel elévül és csak újabb törvényhozói fölhatalmazás alapján vehető igénybe. A megelőző évből fönmaradt építkezési és fölszerelési hitelek a pótkezelési időszak végéig abban az esetben is kiutalványozhatók, ha az a munka, a melyre vonatkoznak, nem fejeztetett ugyan be, de már elrendeltetett. Az utalványozás ebben az esetben a valószínűség szerint szükségesnek mutatkozó összeg erejéig oly kikötéssel megtehető, hogy az utalványozott összeg kifizetése csak a teljesített munkának vagy szállítmánynak megtörténtét igazoló okiratok alapján annak idején fog megtörténni. A pótutalványozási időszak a pénzügyi éven túl *nálunk* 3 hónapig, *Poroszországban* $2^1/_2$ hónapig, *Olaszországban* $4^1/_2$ hónapig, *Francziaországban* 8 hónapig, sőt *Belgiumban* 10 hónapig tart.

84. §.

Az országgyűlés budgetmegszavazó joga.

Az országgyűlést megillető budgetmegszavazó jog, mint egyik leglényegesebb és leghathatósabb alkotmányi biztosíték, első sorban

ugyan alkotmányjogi és politikai intézmény, mivel azonban egyúttal a pénzügyek gondatlan kezelésének sikerrel kecsegtető ellenszere s az államháztartás nyílvánosságának elengedhetetlen kelléke, pénzügyi szempontból is kiváló fontosságú.

Azoknak a jogoknak összeségét, a melyek az országgyűlést az államgazdaságra nézve megilletik, *költségvetési jognak* (budgetjognak) nevezzük. Tárgyi értelemben pedig *budgetjog* alatt a pénzügyi kormányzat alkotmányszerű korlátait és föltételeit meghatározó, vagyis azoknak a jogszabályoknak foglalatát értjük, a melyek a népképviseletnek az állami ügyek intézésében való közreműködésére, névszerint az állami bevételek és kiadások megállapítására, továbbá a költségvetési törvény végrehajtásának s az egész államháztartásnak ellenőrzésére vonatkoznak.

Az országgyűlés költségvetési joga általános politikai szükségnek a kifolyása. Csak a budgetjog nyújt biztosítékot a kormány önkénye ellen, csak akkor hatályosúlhat igazán és teljes mértékben az állampolgárok részvétele az államhatalmi jogok gyakorlásában, ha az állami kiadásokat és bevételeket az országgyűlés állapitja meg.

Minthogy a budgetjog az adók megszavazásának joga nélkül tartalom nélküli alakisággá törpűlne, az adómegszavazó jogtól pedig az adók megtagadásának joga elválaszthatatlan: elvontan az adómegtagadási jog sem eshetik kifogás alá. Nyílvánvaló azonban, hogy a költségvetési jognak oly terjedelemben való gyakorlása, hogy az országgyűlés az állami kormányzat továbbvitelére szükséges adók kivetésére sem ad fölhatalmazást, az alkotmányos állami szervezet alapeszméjét támadja meg. Ezért mondja Eötvös József báró, hogy «az adómegtagadás joga ugyanazzal a jelentőséggel bír az államra nézve, mint az öngyilkosság az egyesre nézve, melyet csak a kétségbeesés utolsó menedékének tekinthetni s bizonyára nem oly eszközül, melylyel elégűlt létel szerezhető, miből következik, hogy az adómegtagadási jog csak azért fontos az alkotmányos államokban, mert mindkét részről föltehetni annyi észt, miszerint egyik sem hagyja oda jutni a dolgot, hogy e joggal valóban kelljen élni». A *korlattalan* és *önkényszerű adómegtagadás* az alkotmányosságnak, tehát épen annak az intézménynek lényegébe ütközik, a mely a népképviselet befolyását az államháztartásra igazolja. Az alkotmányosság lényege ugyanis az államhatalmi jogok gyakorlásának több

személyiség közötti oly nemű megosztásában áll, hogy ezen személyiségek közűl egyik sem emelkedhessék túlsúlyra, hanem tevékenységük által egymást kölcsönösen egyensúlyozva összehangzó közrehatásukkal ugyanazon czél felé törekedjenek. De a föltétlen adómegtagadási jog kizárja ennek a súlyegyéni viszonynak tartósságát, romba dönti az alkotmányrendszer alapzatát s a kormányt a népképviselet akarat nélkűli szolgájává teszi, mert az országgyűlés korláttalan hatalmat ragadván magához, minden államhatalmi működést magában egyesít. Mivel pénz nélkűl nem lehet kormányozni, az adómegtagadási jog önkényes gyakorlása az állami működések fönnakadásának politikai, közgazdasági és pénzügyi tekintetben egyaránt súlyos következéseit zúdítja rá a nemzetre s arra kényszeríti a kormányt, hogy az országgyűlés azon kivánatainak is eleget tegyen, a melyeknek teljesítése meggyőződése szerint káros eredményeket fog maga után vonni, vagy pedig nem törődve a népképviselet hozzájárúlásával, az állami czélok nélkülözhetetlen eszközeit alkotmányellenes úton szerezze be, a mely két eshetőségnek mindegyike egyenlően sértené az alkotmányosság elvét.

A föltétlen adómegtagadási jog eredményére nézve nem volna egyéb, mint a törvényhozó rendelkezéseinek közvetett úton való hatályon kívűl helyezése s a törvényhozás másik tényezőjének semmibe vétele, mivel ha az országgyűlés az összes bevételeket megtagadja, egyoldalúan és önhatalmúlag a törvények végrehajtását is lehetetlenné teszi. Már pedig a törvények megszüntetése a törvényhozó hatalom mindkét szervének közmegegyezését tételezi föl.

Hajdanában más jelentősége volt az adómegtagadási jognak. Régente a rendes kiadásokra az államjavak és a regálék hozadéka is elégséges volt. A fejedelem az alattvalók adózásait csak rendkívüli szükséglet idején vette igénybe, tehát a föltétlen adómegtagadási jog annyiban megokolt volt, a mennyiben az adókat végső esetben nélkülözni is lehetett. Az országrendek, egyes esetektől eltekintve, úgyszólván csak annyi adót ajánlottak meg, a mennyit akartak. Tehát az önkéntes adómegajánlásnak a föltétlen adómegtagadási jog felelt meg. Mióta azonban az adók megszűntek rendkívüli segítő összeg lenni és oly bevételi eszközzé váltak, a mely nélkűl az állam egy perczig sem állhat fönn; mióta az adófizetés nem a fejedelem vagy a kormány, nem is a rendek vagy a nemzet

kényétől függ, de az állami élet szükségképeni kifolyása: a föltétlen adómegtagadási jognak nincsen gyakorlati értelme.

A mondottak nyomán határozottan kárhoztatandó, ha a politikai pártok az adómegtagadási jogot a politikai czélok eszközévé teszik, annak föltétlen értelemben vett gyakorlásával akarván a kormányt lemondásra kényszeríteni. A kormány mindenben az országgyűlési többség czélzatait tartozik követni. Ha ennélfogva alkotmányosan akarja gyakorolni hatalmát, a népképviseletnek egyszerű határozat alakjában, bármely más kérdésben nyílvánított bizalmatlanságát épen úgy irányadónak tekinti, mint ha adómegtagadás alakjában közöltetnék vele. Ha pedig túlteszi magát a nemzetgyűlés akaratán, a szükségesnek tartott kiadásokra megkívántató összeget az adómegtagadás daczára is beszerzi, s a nemzetgyűlés elvégre ebbe is belenyugodni kénytelen. Azok, a kik az adómegtagadási jogot kormánybuktatásra akarják fölhasználni, szem elől tévesztik, hogy az adóztatás az állami czélok megvalósúlásának, tehát egyúttal a népérdekek kielégítésének is mellőzhetetlen föltétele. A népképviselet az adókat tulajdonképen nem a kormány, hanem a nép javára szavazza meg.

Azonban ha el is ismerjük, hogy az adómegajánlás az országgyűlésnek nemcsak joga, de kötelessége is, oly körűlmények is fönnforoghatnak, a melyek a népképviseletnek azt is kötelességévé teszik, hogy a kormány által javaslatba hozott egyik vagy másik pénzügyi rendelkezésnek törvényerőre emelkedését, bizonyos új adók behozatalát vagy a létezők fölemelését, a költségvetési törvényjavaslat egyes tételeinek érvényesítését, vagy bizonyos hitelműveletek megkötését meggátolja.

Arra nézve, hogy miféle korlátok között gyakorolja az országgyűlés befolyását az államháztartásra, több javaslattal találkozunk, melyek közül kiváltképen kettő érdemel említést.

Némelyek egyes német államok példájára annak alaptörvény által leendő kimondását hozzák javaslatba, hogy az országgyűlés csak a nem okvetetlenűl szükséges kiadásokra és adókra nézve élhessen megtagadási jogával. Azonban a szükségesség megitélése mindig az adott viszonyoktól függ. Ki döntené el a kormány és a népképviselet közt fölmerűlő nézetkülönbség esetében a szükségesség kérdését? Ha a kormány s a nemzetgyűlés fölött álló, teljesen független biróságot lehetne fölállítani, a föladvány alaki része meg volna

oldva. Azonban ily bíróság fölállítása politikai képtelenség, mert lehetetlen annak olyan alakulatot adni, hogy ne legyen vagy az országgyűlés vagy a kormány kifolyása. Ezenfelül, ha a bíróság a törvényhozás két tényezője között támadt budgetviszályt a népképviselet nézete szerint döntené el, nem volna képes itéletét végrehajtani.

Mások az adómegtagadási jog gyakorlására nézve az *állandó* s az *időszaki* költségvetés közt tesznek különbséget s az adómegtagadás szabadságát csakis a változó kiadásokra és bevételekre akarják szorítani. Igaz, hogy az ilyképen megszorított budgetjog jobban összefér az állandó kormányzat követelményeivel, de annak eldöntése, hogy mely kiadások veendők föl az állandó és melyek az időszaki költségvetésbe, a népképviselet s a kormány közt összeütközésre adhat alkalmat. Továbbá oly értelemben, hogy valamennyi tétele változatlan maradna, az állandó költségvetés sem örökös érvényű, minélfogva ezt sem lehet az országgyűlés befolyásától elvonni.

A népképviseletet megillető budgetjog terjedelmére nézve végső eredményképen azt a tételt állíthatjuk föl, hogy az adómegtagadási jog föltétlen értelemben ugyan nem gyakorolható, azonban ha nem akarjuk a parlamenti rendszer etikai erejét tetemesen megbénítani s az országgyűlés alkotmányos jogkörét a megsemmisülés veszélyének kitenni, mesterséges megszorító rendelkezésekkel, mechanikus korlátokkal nem csorbítható. Csakis a nemzeti képviselet s a kormány kölcsönös önmérséklete és józan bölcsesége s a politikai pártok hazafias meggondolása és higgadt belátása oszlathatják el az e tekintetben fönforgó nehézségeket.

Az egyedül helyes és a legtöbb újabbkori államtudós által osztott nézet, hogy az országgyűlés ne érvényesítse soha pusztán azért adómegtagadási jogát, hogy a kormányt megbuktassa, mivel ezt önálló bizalmatlansági szavazatával a nélkül is megteheti, és hogy akkor, midőn ezzel a fontos jogával élni kíván, minden idegenszerű ok kizárásával csupán az államgazdaságot érintő tekinteteknek hódoljon. Rendes kormánybuktató módszerré nem szabad az adómegtagadási jognak fajúlnia. Józanúl csakis az államháztartásra s általában a kormányzatra vonatkozó ellenőrzés tárgyilagos eszközeként gyakorolható. Ha az országgyűlés egyik-másik kiadási tételt meg nem okoltnak, fölöslegesnek, vagy túlságosan nagynak tart, illetőleg valamely adónemet vagy adóztatási módot károsnak

és megszüntetendőnek gondol, határozza el az illető kiadás törlését vagy lejebb szállítását, mondja ki a kérdéses adó vagy adózási alak eltörlését, de politikai czélokra ne használja föl adómegtagadási jogát.

85. §.

Az országgyűlésnek az államháztartásra vonatkozó ellenőrző joga. Az állami zárószámadás.

Az országgyűlés az őt megillető budgetjogon kívül az egész államháztartásra vonatkozó ellenőrző jogával is befolyást gyakorol az állami pénzügyek intézésére. Ellenőrző jogát a lefolyt pénzügyi időszak tényleges kiadásait és bevételeit föltüntető *zárószámadás* megvizsgálása útján gyakorolja, mivel a költségvetési törvény végrehajtásának módjáról és különösen arról, vajjon nem lépték-e túl a miniszterek a megszavazott hiteleket s a tényleges kiadások megfelelnek-e a költségvetési tételeknek, csak így győződhetik meg.

A pénzügyi törvény végrehajtásáról, vagyis az előirányzott kiadások teljesítéséről s a megszavazott bevételek beszedéséről, a kormány a zárószámadással s az ezzel benyújtott jelentésében ad számot. Az udvartartási költség fölhasználásának módjáról természetesen nem számol a kormány, mert az udvartartási költséggel a fejedelem minden korlátozás nélkül rendelkezik. Ezenkívül még egy kiadási tétel van, mely a nyílvános számadás alúl ki van véve, t. i. a bizonyos politikai, névszerint diplomácziai czélokra rendelt és vagy az egész minisztériumnak vagy a miniszterelnöknek megszavazott *rendelkezési alap*. Ez az alap azért van kivéve a nyílvános számadás terhe alúl, mert a kormánynak a külügyi érdekek kielégítésére irányúló szándéklatai nyílvános tárgyalás mellett sok esetben nem volnának megvalósíthatók. A megszavazott tételektől való esetleges, valamint a szándékos eltéréseket a szakminiszterek megokolni kötelesek. Ez alúl a kötelesség alúl a miniszterek még a tényleg elmaradt s az előirányzottaknál kisebb kiadásokra nézve sincsenek kivéve. Az *előirányzat nélküli*, valamint az előirányzottaknál nagyobb kiadásokra, vagyis a *túlkiadásokra* nézve a kormány az országgyűlés utólagos jóváhagyását tartozik megnyerni. Alig szükséges bizonyítanunk, hogy a törvényhozótestület az utólagos jóváhagyás *(indemnity)* megadásában nem járhat el önkényesen. Ha a kormány a költségvetési törvenyben hallgatással mellőzött vagy

kelleténél kisebb összeggel előirányzott olyan kiadást teljesít, a melynek elmaradása fontos állami érdekeket veszélyeztetett volna, az országgyűlés épen úgy jóvá köteles azt hagyni, mint ha a kormány a fölhatalmazást az eredeti költségvetési javaslatban kérte volna, mivel az ily kiadásnak utólagos jóváhagyása nem egyéb, mint a pénzügyi törvény kiegészítése.

A zárószámadást a miniszterek által időnként megküldött pénzkezelési kimutatásokból a legtöbb országban a kormánytól teljesen független hatóság, a *számvevőszék* készíti el, mely az összes állami kiadásoknak s bevételeknek, az államadósságok kezelésének, az állami számvitelnek s általában az államháztartásnak ellenőrzésére van rendelve. A számvevőszék a bevételeket és kiadásokat nemcsak a tételek számszaki helyessége szempontjából vizsgálja meg, hanem törvényszerűségüket is megbírálja. Megvizsgálja névszerint, hogy a kormány a költségvetést törvényszerű módon hajtotta-e végre, az utalványozások megfelelnek-e a megszavazott fejezeteknek, czímeknek és rovatoknak, s a kiadások nem haladták-e meg az előirányzott összegeket.* Ellenőrző tisztének teljesíthetése végett jogosítva van az utalványozó joggal fölruházott hatóságok ügykezelését s az összes állampénztárakat megvizsgálni, a tapasztalt hibákról a kormánynak jelentést tenni, az el nem hárított hibákat, valamint a pénzügyi törvénytől való eltéréseket végleges intézkedés, illetőleg jóváhagyás végett közvetetlenűl, vagy pedig a kormány közvetítésével az országgyűlés elé terjeszteni.

A zárószámadás szerkesztésének módjára nézve a könnyű átnézhetőség a főkellék, hogy a számadási munkálat a lefolyt államháztartási időszak eredményeiről lehetőleg világos képet nyújtson, s a pénzügyi és számviteli dolgokban kevésbbé avatott szem is biztosan végig tekinthessen az államháztartás számainak tömkelegén. A számadási kimutatásokat a tényleges eredményeknek a költségvetési tételekkel való könnyebb összehasonlíthatása végett a költségvetési törvény berendezését követő módon kell elkészíteni s a tény-

* Az államháztartás legfelső ellenőrzésére nézve nagyon sok tanulságos részlet olvasható a következő dolgozatokban: Vocke: Ueber den Rechnungshof. A tübingai folyóirat 1876. évi folyamában; Löbe: Die oberste Finanzkontrole des Königr. Sachsen. A «Finanzarchiv» 1885. évi folyamában; Seidler: Budget. 232. l.; *ugyanettől a szerzőtől:* Staatsrechnungshof Oesterreichs. Wien, 1884.; Hertel: Preussische Oberrechnungskammer. Berlin, 1884.; Besson: Le contrôle des budgets en France et à l'étranger. Paris, 1901.

leges eredmények mellett a költségvetési törvény, valamint a póthiteli törvények által megállapított összegeket is ki kell tüntetni. Azt a rendszert, a mely szerint a számviteli könyvek és számadások vezetendők, az államháztartási mérlegek, valamint a zárószámadás elkészitendők, a törvényhozónak kell megszabnia.

Az alkotmányos ellenőrzés szempontjából óhajtandó, hogy a zárószámadás a pénzügyi időszak letelte után mielőbb az országgyűlés elé jusson, mivel ha a megvizsgálás időpontja s a közt az idő közt, a melyre a számadás vonatkozik, már 2—3 év telt le, a parlamenti ellenőrzés jelentősége csaknem teljesen elenyészik. Ezenfelül, minthogy a tényleges pénzügyi helyzet csak a zárószámadásból itélhető meg, a számadási munkálatoknak idejekorán való beterjesztése már azért is fölötte kívánatos, hogy akkor, a midőn az országgyűlés a legközelebbi pénzügyi időszak költségvetését tárgyalja, a megelőző évek tényleges eredményeit is ismerje.

A pénzügyminiszter s az egész kormány az államháztartás vezetése iránti felelősség alúl csak a zárószámadás alapján az országgyűlés által adott *fölmentés* (abszolutorium) kijelentésével szabadúl meg. A fölmentés megadása, illetőleg megtagadása néhol (pl. *Francziaországban* és *Belgiumban)* külön törvény, azonban a legtöbb államban csak országgyűlési határozat alakjában történik.

Arra alig szükséges rámutatnunk, hogy mennyire kívánatos a zárószámadási munkálatoknak s a hozzájuk tartozó kimutatásoknak és mérlegeknek minél szélesebb körben való terjesztése. A pénzügyi helyzetet a közvélemény csak ezekből a munkálatokból ismerheti meg, a pénzügyi helyzet ismerete pedig mellőzhetetlen föltétele a pénzügyi kormányzat ellenőrzésének s az államhitel megszilárdúlásának.

86. §.

Az állami szükségletek födözésére szolgáló eszközök megválasztása körül követendő alapelvek.

Rau: II. 474. §.; Dietzel: System d. Staatsanleihen. Heidelberg, 1855. 158. l.; Held: Einkommensteuer. 147. l.; Michaelis: Volkswirthsch. Schriften. II. Berlin, 1873. 183. l.; Mangoldt: Konsumtion. Bluntschli szótára V. köt. 762. l.; és ugyanezen szótárban Laspeyres és Wagner dolgozatai. X. köt. 5. l.: 84. l.; Leroy-Beaulieu: III. 341. l.; Wagner: Ordnung des österr. Staatshaushaltes. Wien, 1865.; — *ugyanettől a szerzőtől:* Schönberg nemzetg.

kézik. III.; NASSE: Steuern und Staatsanleihen. Tübingai folyóirat. 1868.; SCHÄFFLE: Theorie d. Deckung des Stattsbedarfs. A tübingai folyóirat 1883. és 1884. évi folyamában: — és *ugyanettől a szerzőtől:* Die Steuern. I. 210 l.

Az államháztartási mérleg egyensúlyának állandó időre való biztositása, illetőleg a megzavart súlyegyen helyreállitása első sorban attól függ, hogy szükségleteinek födözésére mily eszközöket használ az állam. A födözeti eszközök megválasztását két tényező szabályozza. *Először*, a kérdéses kiadás természete és *másodszor*, a födözési eszközök közgazdasági hatása.

I. A *rendes kiadásokat* az utolsó koronáig ugyanannak a pénzügyi időszaknak *rendes bevételeiből* kell teljesiteni. Ez az államháztartás rendjének s a pénzügyi politika észszerű alakitásának első föltételei közé tartozik. Az évenként meg-megújuló rendes kiadásokkal teljesitett állami szolgálatok értéke ugyanabban a pénzügyi időszakban *teljesen* elfogy. A későbbi évekre rendszerint semmi nem marad belőle. És ha valamely rendes kiadás hatásának egy része a következő pénzügyi időszakokba is átmegy, minden új pénzügyi időszakban nagyjában ugyanazok a rendes szükségletek fordúlnak elö. Ennélfogva a rendes kiadások terhe jogosan csupán ugyanannak az időszaknak bevételeiből födözhető. A rendes szükségletet rendkívüli bevételekből, a mindennapi, folyó kiadásokat kölcsönpénzből vagy az eladott államjavak árából födözni: annyi, mint fogyasztani termelés nélkül, annyi, mint a jelen nemzedék kötelezettségének teljesitését az utódokra háritani és az állam fönnállásának előnyeiben részesülni a nélkül, hogy az állami élet föltételét tevő áldozatok viselését a jelen nemzedék elvállalni akarná.

Ha a rendes bevételek késedelmes befolyása miatt vagy más okból nem képes a kormány valamely rendes szükségletet a folyó bevételekből kielégiteni és pénztári tartalék sem áll rendelkezésére, rövid lejáratú kölcsönhöz kell folyamodnia; azonban az ilyen czélra fordított kölcsön a bevételi hátralék befolyása után, a várt bevétel végleges elmaradása esetében pedig a legközelebbi pénzügyi időszakban akár a rendes bevételek megfelelő szaporitása, akár a kiadások leszállítása útján elérendő bevételi fölöslegből törlesztendő. A rendes kezelésnél mutatkozó kiadási többletnek állandósitott adóssággal való födözése: könnyelmű pénzügyi gazdálkodás, mely az államháztartás helyzetének végzetes megrontására vezethet.

II. A *rendkívüli kiadások*, vagyis azok, a melyek nem szabá-

lyosan visszatérő időszakokban, hanem csak időnként vagy egyszer fordúlnak elő és hatásukra nézve a későbbi pénzügyi időszakokra is kiterjednek, a mennyiben csakis a szükséglet természetét tartjuk szem előtt, *rendkívüli eszközökkel* is födözhetők. *Rendkívüli födözeti eszközök:* az államjavak elidegenítése, az államkincs, a rendkívüli adók s az államkölcsönök.

1. Az *államjavak elidegenítését*, ha a közgazdasági érdekek megtartásukat követelik, nem szabad pénzügyi eszközül fölhasználni. Ha pedig a magán ipar fejlesztése vagy egyéb czélszerűségi tekintetek az államjószágok eladását sürgetik, az államjavak ugyan elidegenítendők, de nem abból a czélból, hogy az állam födözeti eszközt nyerjen, s az elidegenítést ebben az esetben nem is volna helyes a rendkivüli szükséglet bekövetkezéséig elhalasztani. Figyelembe sem véve, hogy olyan rendkívüli kiadások is vannak, a melyek nagyságának sok országban az összes államjavak értéke sem felel meg, az államjavak eladása a nagyobb arányú és rögtön támadt rendkívüli szükséglet kielégítésére már azért sem javasolható, mert az ingatlanoknak nagy tömegekben való árúba bocsátása a földbirtok értékét annyira lenyomja, hogy az állam sokkal kisebb árral kénytelen megelégedni, mint a minőre rendes viszonyok közt tarthatna számot. Ezenfelül az ingatlan birtok szerzésére kínálkozó alkalmat ily időben leginkább pénzüzérek használják föl, mi a szegényebb osztályoknak ingatlan birtok szerzésére való kilátását még inkább gyöngiti.

Természetesen utolsó esetben, midőn már odáig fejlődtek a dolgok, hogy elvekről alig lehet szó, a midőn az államhitel teljesen kimerült s az államjavak elidegenítése az országot még nagyobb bajoktól, például kényszerkeletű papirospénz kibocsátásától vagy más fajtájú kényszerkölcsöntől kiméli meg, ehhez az eszközhöz is hozzá kell nyúlni. De ha az államnak még némi hitele van, helyesebben cselekszik, ha szorúlt helyzetében magas kamatú kölcsönben keres menedéket, mert a viszonyok javúlásával az adóssági kamatokat leszállíthatja, azonban az államjavaknak szükségáron történt eladása a kincstárra s az adózókra nézve helyrehozhatatlan veszteséget okoz.

2. Az *államkincs* azokhoz az intézményekhez tartozik, a melyek elvileg ugyan lényeges kifogás alá esnek, de bizonyos viszonyok között teljes jogosúltsággal bírnak. A míg az értékpapirosokban fekvő ingó állami vagyon a kincstárnak bevételt ad, addig a nemes ércz-

ből álló államkincs őrzése csak költséget okoz és ezenfelül a nemzeti termeléstől nagy mennyiségű tőkéket is elvon. Az ó- és középkori államokban, a melyek adóztató hatalmuknak az adók fejletlenségénél fogva nem vehették nagy hasznát s az államadósságok rendszerének teljes hiányában hitelműveletekkel sem segíthettek magukon, a jobb időben halomra gyűjtött nemesércz jogosúlt és tényleg gyakran alkalmazott eszköze volt a rögtön támadó szükségletek födözésének.* Sőt a nemzeti függetlenség biztosítása a mai viszonyok közt is megkövetelheti, hogy a hadsereg mozgósítására szükséges összeget a kormány állandóan készen tartsa. Tudvalevő, hogy a háborúk sorsát a mostani hadviselési rendszer mellett a hadsereg gyors mozgósítása dönti el. Ennélfogva a külmegtámadások által fenyegetett országok helyesen járnak el, ha a mozgósítás czéljára s a hadviselés első napjaira szükséges, ha másképen nem, kölcsön útján beszerzendő összeget készen tartják.

A hadi tartalékalap épen úgy, mint a hadi szerekben és katonai erősségekben tétlenűl heverő tőkekészlet, politikai és közgazdasági veszélyek megelőzésére szolgálhat, a mely előny fejében a pénzügyi készenlét által okozott kamatveszteség méltán elviselhető. A hadi tartalékalap gyűjtését az is jogosúlttá teszi, hogy a háború előestéjén támadó általános bizalmatlanságnál fogva hitelművelettel a hitelképesebb állam is csak nagy áldozatok árán segíthet magán. Továbbá, a nemzetközi bonyodalmak zavarában történt kölcsönkibocsátással a kormány hadviselési szándékát elárúlja, a mi a diplomácziát kényelmetlen helyzetbe ejtheti. Ellenben, ha hadi kincs van a kormány birtokában, az ellenséget pénzügyileg is csatakészen fogadhatja s legalább a mozgósítási költségek rögtöni beszerzése nem függ a pénzhatalmasságoknak ilyenkor nagyon is drága jóakaratától.

* A régi *Athene* kincsgyűjtését illetőleg l. Böckh : Staatshaush. d. Ath. I. 217. l., II. 41. l.; és *Curtius* után Pór : Athene Perikles korában. Pest, 1868. 78. l. — A keleti államok fejedelmei a szükség idejére mostanában is jelentékeny ércztömeget tartanak készen. — *Francziaországban IV. Henrik* 30 millió livre-re menő kincset hagyott maga után. *I. Napoleon* is tekintélyes hadikincset őrzött a Tuileriákban. A franczia kormány s a franczia jegybank között az 1897-ik évben létrejött egyezmény szerint a bank a kormánynak mozgósítás esetében ezer millió frankot köteles rendelkezésére bocsátani. — *Poroszországban* 1740-ben 8·7 mill., 1786-ban 55·2 millió tallérra rúgott az államkincs. Ugyanez az állam 1866-ban, valamint 1870-ben a hadi alap fölhasználásával jelentékeny előnyöket vívott ki. A németbirodalmi kormány az 1870/71-ki háború után Francziaország által fizetett öt milliárd frank hadi kárpótlásból 40 millió tallért hadikincsre fordított.

Mindenki előtt nyilván állhat, hogy a hadi kincs csak a hadi készülődés költségeinek s legföljebb a hadjárat első 3—4 napjában szükséges kiadásoknak födözését biztosíthatja. A hadviselés összes költségeinek biztosítására irányúló ércztömeg összehordása alig volna lehetséges és olyan óriási kamatveszteséggel járna, hogy az ez által okozott kár a papirospénz-kibocsátás közgazdasági és pénzügyi hátrányait is túlhaladná. Csupán a mozgósítási költségeket biztosító hadi tartalékalap hadjárat idején a pénz-sajtó igénybe vételét ugyan nem teszi fölöslegessé, de csökkenti a papirospénz-adósság káros hatását, mert arra az időre halasztja a papirospénz-kibocsátást, a midőn a mozgósitás kezdetén mutatkozott általános bizalmatlanság és pénzszükség már némileg lejebbszáll.

A hadi tartalékalapnak szükségképen nemes érczből kell állnia. A mozgósitási költségek rögtöni födözését csupán a nemes ércz teszi lehetővé. Ezenfelül az értékpapirosokban való elhelyezés koczkázattal is járna s a kormánynak tőzsdei üzérkedésre adna alkalmat. Leghelytelenebb volna a hadi alapot belföldi értékpapirosokba fektetni, mivel egy oly háború küszöbén, a melyben a belföld lesz az egyik hadviselő fél, a belföldi értékpapirosok árfolyama rohamosan és tetemesen hanyatlik.

3. Minthogy a már egyszer elidegenített államjavakat nem lehet újból szükségletfödözeti eszközűl fölhasználni, az államkincs pedig előrehaladott viszonyok között csakis mint hadikincs bírhat jogosúltsággal, fontosabb annak a föladványnak megoldása, vajjon a rendkívüli szükségletek *adókból* vagy *kölcsönökből* elégitendők-e ki?

Némelyek (Smith Ádám, Ricardo, St. Mill, Nebenius, Baumstark) abból a föltevésből indúlnak ki, hogy az adók csak a jövedelmet kisebbítik, ellenben az államkölcsönök a gyümölcsöző elhelyezésekben levő tőkéket vonják magukhoz. Ezen az alapon azt tartják, hogy abban az esetben, ha a kormány a rendkívüli szükségletet adókból elégíti ki, az adózók az adó által elvont jövedelmi részeket kereseti tevékenységük fokozásával és fogyasztásuk megszorításával helyrepótolják, a nemzeti tőke pedig érintetlenűl marad; ha ellenben kölcsön útján szerzi be a kormány a szükséges összeget, a nemzeti tőkét apasztja, mivel a hitelezők kamatot kapván az államnak átengedett tőkék után, nincsenek sem nagyobb szorgalomra, sem fokozott takarékosságra utalva. Ez a nézet annyiban hibás, a mennyiben arra a föltevésre van alapítva, hogy az adózó

annyival szaporíthatja jövedelmét, vagy annyival korlátozhatja fogyasztását, a mennyivel több adót fizet. Az, hogy a közterhek emelésének nagyobbodó szorgalom, illetőleg fokozódó takarékosság, vagy pedig tőkemegsemmisülés lesz-e az eredménye, nemcsak az adózók törekvésén fordúl meg, hanem egyúttal az adókötelesek gazdasági erejétől s az adók eddigi súlyától is függ. Ha az adók már eddig is az elviselhetőség végső határáig vannak fölcsigázva, a jövedelemnek az adók súlyosbítása által okozott csökkenését még oly megfeszített tevékenységgel sem lehet kiegyenlíteni, tehát a polgárok a fölemelt adók teljes összegét nem fizethetik jövedelmükből, hanem tőkéjüket kénytelenek megtámadni, minek következtében a túlságosan fölfokozott adók a tőkéket épúgy kimozdítják elhelyezéseikből, mint az államkölcsönök. Az sem áll, hogy az államkölcsönnek szükségképen apasztania kell a nemzeti tőkét, mivel a kölcsöntőke új anyagi vagy testetlen javak termelésére is fordítható, és valahányszor a kölcsönösszeg fölhasználása olyan javaknak ad lételt, a melyek értéke nem kisebb a kölcsönkötéssel járó áldozatok mértékénél, a kölcsön nem apasztja a nemzeti tőkét.

Ha a törzsvagyont megtámadó, túlságosan súlyos rendkívűli adó és tűrhető föltételek alatt kibocsátható kölcsön közt lehet választani, a rendkívűli szükséglet inkább hitelművelettel elégítendő ki. Az államkölcsön előbb vonhatja magához azokat a vagyonrészeket, melyeket a nemzetgazdaság könnyebben nélkülözhet. Az államkölcsönbe csak azok a tőkék vonúlnak, a melyek eddigi elhelyezéseikben az állam által fizetendő kamatnál kisebb kamatot hoztak; ellenben a túlságosan súlyos adók a kevésbbé nélkülözhető s az egyéb nemű elhelyezésekben nagyobb hasznot hozó tőkéket is az állampénztárba hajtják. Továbbá, ha kölcsönt köt a kormány, oly személyekhez fordúl, a kik pénztőkével bírnak, vagy azt könnyen beszerezhetik; ha pedig nagyon súlyos rendkívűli adót vet ki, sok adózótól a legszükségesebb üzemi tőkét veszi el. A belföldi tőkéket magához vonzó államkölcsön is megapasztja ugyan a magángazdaságok tőkekészletét, de az ipari vállalatok termelőképességét nem szükségképen bolygatja meg, vagy legalább kevésbbé támadja meg; a míg a nagyon súlyos rendkívűli adó a mezőgazdát marhaállományának összevonására, az iparost és kereskedőt üzemi tőkéjének kisebbítésére kényszeríti, a minek az lesz a következése, hogy a nemzeti termelés szűkebb térre szorúl, az adófizetőképesség meggyöngűl s az állambevétel is csökken.

Háború és más nagy közcsapások idején, a midőn a nemzeti termelés úgyis akadályokkal küzd, tehát az adózóerő a nélkül is hanyatlik, a legtöbb állam csak hitelművelettel elégítheti ki rendkívüli szükségletét vagy annak tetemes részét. Abban kétségtelenűl nagy igazság van, hogy a hadviselési költségeknek nagyobb részét a jelen nemzedéknek kellene viselnie, mivel minden nemzedék első sorban saját érdekében száll szembe az ellenséggel; és ha abban a helyzetben van az ország, hogy a hadviselési költségek egy részét a nemzeti termelés tönkre tétele s a legdurvább egyenlőtlenség okozása nélkül az adóteher súlyosbításával szerezheti be, nagyon bölcsen cselekszik a kormány, ha a háború közvetetlen költségeinek csak a jelen nemzedék által el nem viselhető részét tolja a jövő korra, de ennek az elvnek csak a gazdag nemzetek szerezhetnek érvényt. *Angolország* az Éjszak-Amerika ellen viselt háború kivételével valamennyi hadjárata terheinek tetemes részét adókkal födözte. Az *Éjszakamerikai Egyesült-Államok* az 1898—1900. években a spanyolok ellen megvívott háború költségeinek legnagyobb részét a vagyoni és fogyasztási adók fölemelésével szerezték be. Az Egyesült-Államok adóssága az 1898. évi szeptember 30-tól az 1900. évi szeptember végéig 989 millió dollárról csak 1023 millió dollárig szaporodott s adóinak az eredménye az 1897-ik évben 147 millió dollárt, az 1899. évben pedig 273 millió dollárt tett. De a legtöbb ország kölcsönből kénytelen hadviselési költségeit födözni, mert a túlságosan súlyos rendkívűli adók még jóval érezhetőbb válságot támasztanának, mint a minőt a háború összes költségeinek hitelművelettel való beszerzése okoz.

A hadviselési költségeknek adókból való födözése mellett némelyek (Smith Ádám, Gladstone) azt vetették föl, hogy ebben az esetben a legtöbb háború elkerűltetnék, mivel minden nemzet jobban meggondolná a hadüzenet vészes következéseit. Azonban, ha figyelembe veszszük, hogy a háború által okozott emberáldozatok és vagyonmegsemmisűlések sokkal nagyobb és érezhetőbb veszteséget foglalnak magukban, mint a még oly súlyos hadi adók, ennélfogva a hadviselő nemzedék hasonlíthatatlanúl többet szenved, mint az utókor, mely csak az adóssági kamatokat kénytelen megfizetni, nehéz elképzelni, hogy a hadjárati költségeknek kölcsönkibocsátás útján való beszerezhetése könnyelműbbé teszi a hadüzenetet.

A szoczialisták azt gáncsolják az államkölcsönökben, hogy a

forgó tőkét, tehát a nemzeti tőkének azt a részét vonják magukhoz, a melyből a munkások bérüket kapják, minélfogva az államkölcsönök a munkabért lenyomják s épen úgy hatnak, mint ha a kölcsönöszszeget a kormány csakis a munkásokra vetett adókból gyűjtené egybe. Azonban az államkölcsön csupán akkor sujtaná a munkásokat, ha a kormány a kölcsöntőkét czéltalanúl eltékozolná. Minthogy a kölcsönbe vonúló tőkéket az állam az általa szükségelt javak termelésére, illetőleg beszerzésére fordítja, s a kölcsönösszeg egy részét munkabér fejében az illető javak termelésénél működő munkások kapják, a munkások nem szenvednek közvetetlen anyagi hátrányt. A legnagyobb kölcsönöket a kormány háború idején veszi föl, a háború pedig új termelési ágaknak ad lételt, melyekben a forgalom fönnakadása miatt pangásnak indúlt vállalatokból elbocsátott munkások alkalmazást találhatnak. A meddő czélokra fölhasznált állami kölcsönök az egész nemzetet, tehát a munkásosztályt is megkárosítják, de ha a kormány ugyanazt az összeget rendkívűli adókból szerezné be, a munkabér még jobban leszállna s az alsó néposztályok nélkülözése még érezhetőbb volna, mivel a míg az államkölcsön a jelen és jövő között osztja meg s ennélfogva elviselhetőbbé teszi a terhet, addig a rendkívűli adó csak a jelen nemzedéket nyomja. Ezenfelűl az sem áll, hogy a kölcsön csupán a tényleg működő forgó tőkéket vonja magához. Az állami kölcsönökbe oly megtakarítások is beszívárognak, a melyek eddig gyümölcsözetlenűl hevertek; sőt a kölcsönök oly megtakarításokat is magukhoz vonzanak, a melyek különben elfogyasztattak volna. Ha pedig a kölcsön tekintélyes összegű külföldi tőkét vezet az állam birtokába, a hazai ipar megélénkítésére gyakorolt hatása következtében még a munkabér emelkedését is eredményezheti.

Azt a nézetet sem hallgathatjuk el, mely szerint az államnak nem állna jogában a jövő nemzedéket megterhelni. Ezt a fölfogást arra szokták alapitani, hogy a jelen nemzedék a múltnak vívmányait is élvezi s a mint már ebből az okból sincs magára hagyva, épen úgy köteles képessége szerint a jövő érdekében is mindent megtenni; hogy továbbá minden időnek megvannak a maga rendkívüli kiadásai; és hogy nem lehet soha előre tudni, vajjon a jelenben teljesített kiadások tényleg a jövő kornak is hasznára lesznek-e. Kétségtelen való, hogy azokat a terheket, a melyeknek gyümölcseit a jövő nemzedék előreláthatóan nem fogja élvezni, szigorúan véve csak a jelen

kornak kellene viselnie; de az olyan kiadások terhét, a melyek teljesítését a jövő érdeke is megköveteli, igazságosan nem lehet csupán a jelen nemzedék vállaira rakni. Az állami kölcsön fölhasználása azt eredményezheti, hogy a későbbi nemzedék kisebb áldozattal fogja az államadóssági kamatokkal megnövekedett kiadásokat viselni, mint a korábbi a saját kisebb szükségletét. Valahányszor a kölcsöntőke értéke el nem enyészik, hanem — habár más anyagi vagy testetlen javak alakjában — a nemzetgazdaság birtokában marad, s a kölcsönnel létesített előny kárpótolja az érette elvállalt áldozatokat, az állam teljes joggal igénybe veheti hitelét. Megfordítva, akkor követne el az állam jogtalanságot, ha oly kiadást, mely a jövő nemzedéknek biztos hasznot fog hajtani, a mostani nemzedék adózóképességét meghaladó, tehát az adózók törzsvagyonát apasztó adókból teljesítene. Sőt szigorúan véve még azt sem mondhatjuk, hogy a jogosság szempontja csak az olyan kölcsönök kötését engedné meg, a melyek az utókornak közvetetlen hasznot biztosítanak, mivel ha valamely közczél csakis kölcsönkibocsátással valósítható meg, az adósság előnyei anynyiban a jövő korra is kiterjednek, a mennyiben a hitelművelet elmaradásának káros hatását, t. i. az állami élet fejlődésének megakadályozását, a jövő nemzedék is megérezné. Szóval, valahányszor a kormány olyan intézményekre használja föl a kölcsönt, a melyek az állami élet biztosítására vagy akárcsak fejlesztésére szolgálnak, az államadósság jogosságát nem vehetjük kétségbe.

A fönforgó kérdés megitélésénél sokszoros súlylyal esik a mérlegbe, hogy a rendkívüli szükséglet természetének az *adó*, vagy az *államkölcsön* felel-e meg jobban? A rendkivüli szükségletek rendszerint nagy és rögtön folyóvá teendő összegeket kívánnak. Ilyen összegek beszerzésére az államkölcsönök alkalmasabbak. Az adók lassan folynak be; a kölcsöntőkék pedig már abból az okból is gyorsan gyűlnek össze, hogy a tőkepénzesek minél rövidebb idő alatt jussanak hozzá az eddiginél nagyobb kamathoz. Továbbá, a nagyon súlyos adók a kevésbbé módos polgároktól nem hajthatók be. Azok, a kiknek minden vagyonuk saját vállalatukban van elhelyezve, a a rögtön tetemesen növekedő adóösszeget csak üzemi tőkéjükből fizethetik, vagy pedig kölcsönhöz kénytelenek fordúlni. És a magánosok kisebb hitelüknél fogva rendszerint nagyobb kamatot kénytelenek fizetni, mint az állam. Az sem tévesztendő szem elől, hogy a rendkívűli adó annál nehezebben valósíthatja meg az arányosság elvét,

minél nagyobb az ezen az úton beszerzendő összeg. Azután, a rendkívüli szükségletnek adókból való födözése az adórendszer rögtöni módosítását teszi szükségessé, ennek pedig a nemzetgazdaságra nézve nagyon káros hatású következései lehetnek. Végre, a nagyon súlyos rendkívüli adók izgatólag hatnak s a kormányrendszer ellen elkeseredést támasztanak, a mi az adóztatás eredményét is kétségessé teheti.

Összefoglalva a rendkívüli födözeti eszközök megválasztására nézve mondottakat, végső eredmény gyanánt a következő tételek szűrődnek le:

a) az államjavak tömeges árúba bocsátása a rendkívűli kiadások teljesithetése végett csak a legvégső esetben, csupán akkor menthető, ha az államhitel már teljesen kimerült;

b) államkincsnek gyűjtése egyedűl kezdetleges műveltségi fokon, előrehaladott gazdasági viszonyok között pedig csakis a rögtöni megtámadás veszélyének kitett országokban bír jogosúltsággal;

c) a mi a rendkívűli adók s az állami kölcsönök czélirányosságára vonatkozó vitakérdést illeti, általánosságban csak annyit mondhatunk, hogy mind a két födözeti eszköznek meg van a maga jogosúltsága. Arra nézve, hogy összerű esetekben rendkívűli adókhoz, vagy pedig kölcsönhöz nyúljon-e a kormány, föltétlen érvényű elvet nem állíthatunk föl, mivel az adott viszonyok, jelesűl a kérdéses szükséglet természete, az eddigi adók súlya, a nemzet adózóképessége s a megkívántató összeg nagysága szerint majd az egyik, majd a másik födözeti eszköz megfelelőbb;

d) az olyan kiadások, a melyeket az állam csakis a jelen nemzedék érdekében teljesit, kizárólag adókból födözendők. Azonban oly esetek is vannak, a melyekben a kormány ettől a szabálytól is eltérni kénytelen. Névszerint, ha a megkívántató összeg gyors beszerzése valóságos életkérdés az államra nézve s ezt az összeget csak kölcsön útján bírja a kormány kellő időben beszerezni, vagy pedig oly nagy összegről van szó, hogy az annak beszerzése végett kirovandó adó a nemzetgazdaság romlását okozná, a kormány a későbbi korra ki nem ható szükségletet is kölcsönkibocsátással kénytelen kielégíteni. Csakhogy az ilyen czélra fölvett kölcsön a kivételes viszonyok megszűnése után, illetőleg a közgazdasági helyzet jobbra fordúlásával visszafizetendő;

e) ha a rendkívűli kiadás teljesítése oly anyagi vagy testetlen

jószágot hoz létre, a melynek értéke az utókorra is átmegy, vagy olyan szükségletről van szó, a melynek ki nem elégítése a jövőt is veszélyeztetné, a megkívántató összegnek az a része, a mely a későbbi nemzedék által élvezendő előny értékének felel meg, kölcsönből, másik része pedig adókból szerzendő be;

f) az utókorra is kiható érték létesítése magában még nem igazolja a szóban forgó kiadást s annak kölcsönnel való födözését. Ezenfelül azt is fontolóra kell venni, vajjon a kiadással létesítendő érték nagyobb hasznot fog-e a nemzetnek hajtani, mint a minőt a kiadás abbanhagyása esetében a magángazdaságoknál megmaradó tőkék eredményeznének, mert ha az államgazdaságba átmenő tőkék nem semmisűlnek is meg, a magángazdaságoktól történt elvonásuk a nemzeti termelés fejlődését tartóztathatja föl;

g) minthogy alig van olyan állami kiadás, a melynek közvetetlen vagy közvetett hasznában egyedűl a jövő nemzedék részesűlne, arra kell törekedni, hogy a rendkívűli kiadások terhének egy részét az adózóképesség által határolt korlátokon belűl a fölemelt általános jövedelmi adó, esetleg a rendkívűli szükséglet tartamára életbe léptetendő vagyonadó alakjában a jelen nemzedék viselje. Sok függ természetesen e tekintetben az ország adórendszerétől. Oly országban, a hol az adórendszer kizárólag az állandóságra kárhoztatott hozadéki és fogyasztási adókból áll, sokkal nehezebb az említett elvnek érvényt szerezni, mint ott, a hol a ruganyos természetű általános jövedelmi adó áll fönn;

h) a hadviselési költségek legnagyobb részét a nem nagyon gazdag ország kormánya csak állami kölcsönből szerezheti be, mivel a háború által a nélkűl is erősen megbénított adófizető-képesség a túlságosan súlyos adót nem birná el. Ezenfelűl háború idején sok vállalati ágban kevesebb tőkére van szükség, némely termelési ág pedig épen ilyenkor több tőkét kíván s a tőkének más elhelyezésekbe való átvonúlását az állami kölcsönök jelentékenyen előmozdítják.

NEGYEDIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMHITEL ÉS AZ ÁLLAMADÓSSÁGOK.

SMITH: V. k. III. fej.: BAUMSTARK: Ricardo's Grundsätze. II. 784. l.; LOTZ: III. 433. l.; JACOB: I. 746. §.; MALCHUS: I. 80. §.; SISMONDI: Nouveaux princ. I. 317. l.; MACCULLOCH: A treatise 410. l.; ST. MILL: V. k. 7. fejezet; RAU: II. 471. §.; UMPFENBACH: 405. l.; WIRTH: II. 523. l.; HOCK: 265. l.; PFEIFFER: II. 555. l.; BERGIUS: 623. l.; STEIN: 5-ik kiad. II. 3. r.; COHN: 670. l.; ROSCHER: II. 231. l.; KAUTZ: 192. l.; FÖLDES: 402. l.; LEROY-BEAULIEU: III. 266. l. és a IV. kötet egészen. NITTI: 693. l.; WAGNER ide vágó dolgozatai, különösen: Ordn. d. österr. Staatshaushaltes. Wien, 1863. «Staatsschulden» czímű czikke a Bluntschli-féle államszótár X. kötetében; és Schönberg kézikönyve III. köt.; GÖNNER: Von Staatsschulden, deren Tilgungsanstalten und vom Handel mit Staatspapieren. München, 1826.; NEBENIUS: Öff. Credit. Carlsruhe, 1829.; ZACHARIÄ: Schuldenwesen d. Staaten d. heut. Europa. Leipzig, 1831.; FULDA: Staatscredit. Tüb. 1832.; BERNOUILLI: Beiträge z. richt. Würdigung d. Staatsanleihen. Carlsruhe, 1833.; BAUMSTARK: Versuche üb. Staatscredit. Heidelberg, 1833.; DIETZEL: Syst. d. Staatsanl. Heidlb. 1855.; SOETBEER: Betracht. über das Staatsschuldenwesen. Vierteljahrsschrift für Volkswirthschaft, 1885.; KÖRNER: Staatsschuldentilgung und Staatsbankerott. Wien, 1893.; GODIN: Du crédit public et des valeurs mobilières. Paris, 1858.; FERROGLIO: I debiti pubblici. Torino, 1869.; SALANDRA: I debiti pubblici nell'economia nazionale. Napoli, 1877.; RICCA-SALERNO: Teoria generale dei prestiti pubblici. Milano, 1879.; BAXTER: National debts. London, 1871.; CAPPS: The national debt financially considered. London, 1879.; ROYER: Des emprunts et des contributions de salut public. A «Journal des Économistes» 1866. évi folyamában; CUCHEVAL-CLARIGNY: Essai sur l'amortissement et sur les emprunts d'états. Paris, 1886.; JOUBERT: L'amortissement de la dette publique. Paris, 1896.; TRINQUAT: De l'amortissement des emprunts d'Etats. Paris, 1899.; SAENGER: Die englische Rentenschuld und die letzte Conversion derselben. Finanzarchiv. VIII. évf.; LEROY-BEAULIEU: La dette publique de la France. Paris, 1873.; KRUG: Geschichte der preuss. Staatsschulden. Breslau, 1861.; RICHTER: Das preuss. Staatsschuldenwesen. Berlin, 1869.; SATTLER: Die Schulden des preuss. Staats von 1870 bis 1891. Finanzarchiv. IX. évf.; — *ugyanettől a szerzőtől:* Das Schuldenwesen des preuss. Staats und des

deutschen Reichs. Stuttgart, 1893.; KAUFMANN: Die Amortisation der preuss. Staatsschulden und das Schuldentilgungsgesetz vom 8. März 1897. Finanzarchiv. 1897.; SCHWARZ: Staatsschuldentilgung in den grösseren europäischen und deutschen Staaten. Berlin, 1896.; PLEHN: Das Kreditwesen der Staaten und Städte der nordamerikanischen Union. Jena, 1891.; SEGNER: Die bayerische Staatsschuld. Finanzarchiv. XX. évf.; EBERSTADT: Die deutschen Staatsanlehen 1894–1900. Schmoller Jahrb. 1901.

ELSŐ FEJEZET.

AZ ÁLLAMHITEL S AZ ÁLLAMADÓSSÁGOK ÁLTALÁBAN.

87. §.

Az államadósság jogalapja. Az államhitel s a magánhitel között fönforgó különbségek.

Az államadósság jogalapja az állam maradandóságában gyökeredzik. Az állam eszmeileg örök életre van hivatva. Ennélfogva valahányszor valamely mellőzhetetlen szükséglet födözésére a kölcsönkibocsátáson kívül nincs más czélszerű eszköz, az állam a későbbi nemzedékek jövedelmeinek igénybe vételére is föl van jogosítva. Ha a kormány arra határozná el magát, hogy minden körülmények között csupán a folyó állami bevételekre fog szorítkozni, olyan események következhetnének be, a melyek az utókor irányában méltán felelőssé tennék.

A kölcsönfölvételhez a szükségességen kívül a hasznosság szempontja is megadja a jogot. Az olyan czélra fordítandó kölcsön jogosságát, a melynek gyümölcseit a jövő kor is élvezni fogja s a melynek megvalósitása az elvállalt kamatfizetési és törlesztési kötelezettséggel járó áldozatoknál nagyobb arányban fogja a nemzet adózóképességét emelni, nem veheti senki kétségbe, mivel az ily kölcsön maga hozza elő azokat az eszközöket, a melyek az adóssági kamatok fizetésére s a kölcsön törlesztésere szükségesek.

Azonban más oldalról azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy minden állami kölcsön új terhet ró az adózókra. Ennélfogva az államadósság józanúl csak addig a határig szaporítható, a melyen a fizetendő kamatok beszerzésére szükséges adókat a nemzet még elvisel

heti. Ha ezt figyelmen kívül hagyja a kormány, a folytonosan nagyobbodó adóssági tőkének kamattöbletét csak új kölcsönökből szerezheti be, s a könnyelmű gazdálkodásnak fizetésképtelenség lesz a vége. Mivel pedig a jövőbe való pillantás nehézségénél fogva rendszerint nem lehet föltétlen bizonyossággal előre tudni, hogy a kölcsön tényleges eredménye meg fog-e felelni az adóssági tehernek s a nemzet gazdasági helyzetének rongálása nélkül el fogja-e bírni a megnagyobbodott adóterhet, az állam csak az erőviszonyok józan mérlegelésével, a várható eredmények higgadt megfontolásával és mindig a legnagyobb elővigyázattal határozza el magát kölcsönkibocsátásra.

Az államhitel lényegére nézve ugyanolyan természetű, mint a magán hitel. Mind a kettőnek legelső föltétele az adósba helyezett bizalom. Mind a kettőnek mértékét és használatát ugyanazok a törvények szabályozzák. Azonban az államháztartásnak s a magángazdaságoknak sok tekintetben eltérő természeténél fogva az államhitel s a magánhitel között mégis több jelentékeny különbség mutatkozik.

Ilyen különbség mindenekelőtt az, hogy a hitel mértékének és szilárdságának egyik főtényezője, az adós fizetőképessége, az államhitelnél másképen itélendő meg. Az állam fizetőképessége bizonyos irányban nagyobb, más szempontból pedig kisebb, mint a magán adósé. Nagyobb abban az értelemben, hogy az állam az egész nemzet erejével, ellenben a magán adós csakis saját vagyonával rendelkezik. Kisebb pedig abból a szempontból, hogy az államkincstár jogosan csak a közczélok által vont korlátokon belül terhelheti meg a nemzeti vagyont, a míg a magán adós korlátlan ura vagyonának.

Abban is nagy különbség van az államhitel és magánhitel között, hogy bírói úton nem lehet az államot az államadósságokból folyó kötelezettségek teljesítésére szorítani. Minthogy a kölcsönügylet szigorúan véve akkor is magánjogi szerződés, ha az állam az adós: a bepörölhetés joga észjogi szempontból ugyan az állam hitelezőjét is megilleti, de ennek az elvont jognak nincs gyakorlati értéke. «Az állam adóssága szent adósság ugyan — mondja Leroy-Beaulieu — de némileg a játékadóssághoz hasonlít, a mennyiben megfizetésére nézve nem áll kényszereszköz rendelkezésünkre.» De a követelés magánjogi érvényesítésének hiányát az államgazdaság helyes kezelése, az államháztartás alkotmányos ellenőrzése s az államhitel szilárdságával járó pénzügyi és politikai előnyök pótolják, a melyek

rendszerint elégséges biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy az állam eleget fog tenni tartozásának.

Mivel a legtöbb állam adóssága annyira fölhalmozódott, hogy nehány évtíz lefolyása alatt leendő visszafizetésére gondolni sem lehet: az államadósság legnagyobb részénél a tőke közvetetlen visszafizetésére irányúló igény helyébe a kamatélvezet joga lépett. Ez adja meg a magyarázatot ahhoz, hogy az állami adóslevelek értékét nem a névérték, hanem a tényleges kamatnak megfelelő tőkeösszeg határozza meg, és hogy a kölcsöntőke biztossága nem a visszafizetés valószinűségétől, hanem a kamatok pontos fizetésétől függ. A közvetetlen visszafizetés hiányát az államkötelezvények nagy forgalomképessége pótolja, a mennyiben a kötelezvénybirtokos kötelezvényét bármely perczben pénzzé teheti.

Egy további eltérés a hitel szóban levő két alakzata között, hogy a magánhitel nagyon gyakran *dologi biztosítékon* nyugszik, ellenben az államhitelnél az állam fönnállásába helyezett bizalom, azaz *a hitel személyi mozzanata* a túlnyomó. Innen van, hogy minél jobban erősíti a kormány helyes kormányzattal, névszerint a pénzügyek pontos kezelésével és jó közgazdasági politikával a tőkepénzesek bizalmát, annál kedvezőbb kölcsönföltételekre tarthat számot.

Végre, a mig a magánhitel fölhasználása inkább *esetleges*, vagy legalább *az adós szabad akaratától* függ, addig az államhitel igénybe vétele a legtöbbször *szükségképeni*, melyről a kormány sok esetben csak a közérdek föláldozásával, sőt néha csupán az állam lételének veszélyeztetésével mondhatna le.

88. §.

Az államhitel föltételei.

Minthogy a legrendezettebb pénzügyi viszonyok közt levő ország is minden pillanatban rászorúlhat a pénzvilág bizalmára, az államhitel szilárdsága az ország boldogúlásának egyik legfőbb föltétele. Az államhitel mértéke az állam *fizetőképességétől és fizetési akaratától* függ. A fizetési akarat bizonyos értelemben még a fizetőképességnél is fontosabb, mivel a komoly fizetési akarat a közgazdasági viszonyok javítására s az ország fizetőképességének emelésére irányzott törekvésnek rúgója és kétségtelenül szükségesebb föltétele az

állami, mint a magánhitelnek, mert ez utóbbinál a fizetési akarat hiányát a törvényes kényszer pótolja.

A fizetőképességre s a fizetési akaratra befolyással levő tényezőket nem lehet egymástól élesen elválasztani. Mind a kettőre, tehát általában az államhitelre nézve, határozók:

1. *A nemzet vagyonossága,* mivel minél gazdagabb a nemzet, a polgárok annál könnyebben elviselik a rájuk rótt adókat, annál könnyebben el fogják bírni a jövőben szaporodó állami kiadásokat, tehát a hitelezőknek annál kevesebb okuk van félni, hogy az állam nem fog tartozásának eleget tenni. A virágzó műiparral és kereskedelemmel bíró s az ingó tőkékben bővelkedő országoknak szilárdabb hitelük van, mint a túlnyomólag földmívelő államoknak, a mely utóbbiakban a nemzeti jövedelem nagy ingadozásnak van alávetve és a kamatfizetésre, valamint később a törlesztésre szükséges összegeknek folyóvá tétele is több nehézséggel jár.

2. *Az adórendszer minősége,* a pénzügyi kormány kisebb-nagyobb pontossága s az ország átlagos pénzügyi helyzete. Döntő mozzanatok ebben a tekintetben: az adóteher arányos megosztása, a pénzügyek rendszeres kezelése, az állambevételek szabályos befolyása, a költségelőirányzatok túl nem lépése, szigorú takarékosság követése, az államháztartás nyílvánossága és különösen az elvállalt tartozások, jelesűl a kamatfizetési és törlesztési föltételek hű teljesítése. Semmi nem ingatja meg annyira az államba vetett bizalmat, mint az elvállalt tartozások lerovásának megtagadása. Az előre kikötött törlesztésben vagy a kamatfizetésben mutatkozó minden szabályellenesség és késedelem, a kamatoknak nem a kikötött pénznemben való fizetése, sőt a fizetési határidőknek és helyeknek a hitelezőkre nézve kedvezőtlen megváltoztatása is károsan hatnak az államhitelre.

3. *A már létező államadósság nagysága,* mivel ha annyira el van már adósodva az ország, hogy a kamatok folyóvá tétele eddig is az adócsavar túlságos megfeszítését tette szükségessé, új kölcsön fölvétele nagy nehézségbe ütközik. Azonban az államadósság *igazi nagyságát* nemcsak *az adóssági tőke összege* nyomán kell megitélnünk. Egy döntőbb mozzanatot, jelesűl az adósságnak a nép fizetőképességére gyakorolt hatását is figyelembe kell vennünk. Ha a kölcsönnel létesített előnyök meghaladják az elvállalt terheket, az adóssági tőke növekedése a nemzeti vagyonosság gyarapodását, ellenkező

esetben csökkenését jelzi. Ehhez képest a különböző államok adósságait kimutató statisztikai adatközléseket s a rájuk alapított összehasonlításokat nagy óvatossággal kell fogadnunk. Valamely szám szerinti nagy adósság, tekintettel az illető ország lakosságának vagyonosságára vagy a kölcsönök czéljaira, tényleg sokkal kisebb lehet, mint egy más országnak számszerint jóval kisebb adóssága. Világos, hogy az államadósság érezhetőségére a kamatláb s az évi adóssági teher nagysága is befolyást gyakorolnak.

4. *A nemzet műveltsége* (tehát a többi között a népoktatás állapota, iskolai kényszer stb.), *politikai érettsége, jelleme és takarékossága*, kitartása, erkölcsi ereje és áldozatkészsége a veszély pillanatában, szóval mindazok az erkölcsszellemi tulajdonságok, a melyek egyrészt az állami szervezetnek szilárdságot adnak, másrészt az iránt nyújtanak kezességet, hogy a nemzet saját politikai függetlenségének biztositására utolsó esetben a legnagyobb áldozatoktól sem fog visszariadni.

5. Az államhitelre az is határozó befolyással van, hogy az államadósságnak mily része van a belföldön elhelyezve. Az, hogy az állami adóslevelek túlnyomó vagy legalább tekintélyes része belföldi tőkepénzesek birtokában van, kettős irányban hat jótékonyan az államhitelre. Először, a hazai nemzetgazdaság tőkegazdagságát és másodszor azt bizonyítja, hogy a belföldi vagyonos osztály tagjai bizalmat helyeznek az ország fönnállásába és hitelállapotának szilárdságába.

6. Az államhitel egyik leghathatósabb támasza *az alkotmányos állami szervezet.* A hol maga a nemzet intézi az ország ügyeit, sokkal valószínűbb, hogy a kölcsönkibocsátásoknál a kiadás nélkülözhetetlensége, illetőleg az fog dönteni, vajjon a kölcsön nagyobb hasznot fog-e a nemzetnek hajtani, mint a mennyi áldozatot az adózókra hárít. Az országgyűlés hozzájárúlása, tehát a kötelezettségnek maga a nemzet által történő elvállalása, az államkölcsönöket *nemzeti jelleggel* ruházza föl, a mi a pénzvilág bizalmát jelentékenyen fokozza. Alkotmányos országban az államadósságok igazgatása s az egész államháztartás kezelése az országgyűlés ellenőrzése alatt áll, a mi a takarékosság, pontosság és nyilvánosság nem megvetendő biztosítéka. Ellenben az önkényuralmi országok, melyekben jog mentől kevesebb, csak hatalom van s a melyeknek kormányai az egyéni jogok kevésbe vételével s a politikai szabadság megsértésével

maguk ássák alá a közszellem legfőbb alapját, a polgárok többségének megelégedését, ritkán dicsekednek állandó hitellel. Másrészt azonban tévedés volna gondolni, mintha az alkotmányos állami szervezet már egymaga biztosítaná az államhitelezők jogainak épségben maradását. Köztársasági országok (*Mississipi, Florida* éjszakamerikai államok) is megtagadták már adósságaikat. *Ausztria* épen az alkotmányos kormányzat behozatalát követő évben, 1868-ban vitte keresztűl az önkényes kamatleszállítást. És *Görögország* az 1893-ik évben a kötelezvényeihez csatolt szelvények beváltási összegét a névérték 30%-ára szállitá le.

7. Végre csaknem szükségtelen kiemelnünk, hogy az államhitel *a bel- és külpolitika terén mutatkozó minden nevezetesebb változást*, a külhatalmi állásra vagy a belnyugalomra befolyással levő minden lényegesebb mozzanatot is megérez, mert minél nagyobb nyomatékkal bír az állam külügyi összeköttetéseiben föllépni és minél inkább van belzavarok ellen megvédve, annál inkább élvezheti a tartós és zavartalan gazdasági fejlődés és ezzel együtt a szilárd hitel áldásait.

89. §.

Az államkölcsönök gazdasági és pénzügyi hatása. Az államadósságoknak tulajdonított előnyök és hátrányok.

Az államkölcsönök közvetetlen hatása abban nyílvánúl, hogy a magángazdaságokból tőkéket vonzanak magukhoz. Az, hogy mily befolyást gyakorol az államkölcsönöknek ez a hatása a nemzeti jólétre, egyrészt a kölcsön hovafordításától, másrészt pedig a pénzpiacz helyzetétől függ. Ha termékeny czélra fordítja a kormány a kölcsöntőkét, az államkölcsön nemcsak a termelésnek és forgalomnak válik hasznára, hanem föltéve, hogy a kölcsön fölhasználásából eredő anyagi vagy testetlen javak értéke az elvállalt terheket meghaladja, az államadósság pénzügyi szempontból is jótékony eredményű. Ellenben határozottan káros hatású a kölcsön, ha fölhasználása vagy általában semmi, vagy az elvállalt áldozatoknak meg nem felelő anyagi, politikai, illetőleg erkölcsszellemi értéket hoz létre. Az államkölcsönnek a nemzetgazdaságra gyakorolt káros hatása annál jobban érezhető, minél kisebb a rendelkezésre álló tőkék készlete, azaz minél több olyan tőkét vonz magához, a melyek különben is gyümölcsöző elhelyezést találtak volna. Ha a kölcsönbe

túlnyomóan külföldi, vagy olyan tőkék folynak, a melyek különben elfogyasztattak, tétlenűl hevertek vagy kisebb hasznot hajtottak volna: az adósságcsinálásnak — föltéve mindig, hogy nem czéltalan tőkemegsemmisűlést közvetít — a nemzetgazdaságra nézve üdvös hatása van.

Valahányszor hosszabb időre kötött kölcsönből elégíti ki a kormány egyik-másik szükségletét, a kérdéses kiadás terhének egy részét a jelen nemzedék válláról a későbbi nemzedékre tolja. De az államkölcsön terhétől a jelen kor sem szabadúl meg. Kamatokat a jelen nemzedék is fizet. Ezenfelűl, ha meddő czélokra fordítja a kormány a kölcsöntőkét, a mostani nemzedék tőkeerejét is gyöngíti, tehát abból a veszteségből, a mely a meddő czélra fölhasznált kölcsönből származik, a jelen nemzedék is kiveszi a maga részét. És ha a fokozott kereseti tevékenység, illetőleg a későbbi megtakarítások a nemzeti tőkét bizonyos idő lefolyása után ismét előbbi színvonalára emelik is föl: a nemzetgazdaság csak a jólétnek azt a polczát éri el, a melyet egyszer már elfoglalt.

Mivel az állam elleni követelés a magánosok elleni követeléseknél rendszerint kevésbbé van veszélyeztetve, az államkölcsönöknek különösen kedvező hatása gyanánt azt is szokták emlegetni, hogy a tőkék biztos elhelyezését megkönnyítik és takarékosságra buzdítanak. Az állami hitelműveletek egy másik előnyös hatását abban látják, hogy az elaprózott összegekben sok ezer ember birtokában levő s már ezért is kevésbbé gazdaságosan fölhasználható tőkéket egy vezénylő kézben összepontosítják. Mindezt el kell ugyan ismernünk, azonban a szóban forgó előnyöket a bankoknál és hitelszövetkezeteknél is föltaláljuk. Egyedül azért kötni államkölcsönt, hogy a kormány takarékosságra szoktassa a népet, annál botorabb politika volna, mert azok a tőkék, a melyek megtakarítására az államkölcsön adott okot, a kölcsönösszegnek csak nagyon csekély hányadát tehetik. Ide járúl, hogy abban az esetben, ha a kölcsönt meddő czélra használja föl a kormány, a nemzetgazdaság azzal, hogy a kölcsöntőke egy részének olyan megtakarítás adott lételt, a mely különben elmaradt volna, semmit nem nyer.

Mások arra vetnek súlyt, hogy az államadósságok a világgazdaság tőketömegének arányos megoszlását mozdítják elő. Ezt sem vehetjük tagadásba. Az államkölcsönök tényleg a különböző nemzetgazdaságok tőkebőségének és tőkehiányának kiegyenlítődését közve-

títik, de ez annál kevésbbé szolgálhat okúl az államkölcsön megkötésére, mert a tőkék állami hitelműveletek nélkül is oda szivárognak, a hol fölhasználásukra legnyereségesebb alkalom kínálkozik.

Némelyek azt emelik ki, hogy az államadósság az állam hatalmi erejének biztositéka, továbbá a belbéke és politikai szabadság támasza, mivel az állampapirosok birtokosai az állam fönmaradása iránt érdekelve lévén, minden befolyásukat a kormányi hatalom emelésére s a belnyugalmat veszélyeztető zavarok ellensúlyozására használják föl, a kormány pedig már csak azért is tiszteletben tartja a polgárok politikai jogait, hogy az államhitelt szilárdítsa és lehetőleg kedvező kölcsönföltételeket érjen el. Azonban az államkölcsönöknek tulajdonított erre a hatására annál kevésbbé helyezhetünk kiváló nyomatékot, mert a hitelezők rokonszenve nem elég a belbéke biztosítására, a politikai jogok tiszteletben tartása pedig csak akkor igazán üdvös, ha a nemzet boldogitására irányzott nemes szándékból és nem pusztán anyagi érdekekből származik. Ezenfelűl nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az adósságmentes állam szabadabban mozoghat és szándéklatait külügyi összeköttetéseiben is hathatósabban érvényesítheti, mint az eladósodott.

Az állami hitelműveletek jó oldalaként azt is föl szokták hozni, hogy az állami adóslevelek tőzsdei árfolyama a kormány magatartása s egész politikája iránti közvéleménynek, valamint a pénzvilág bizalmának vagy bizalmatlanságának hű kifejezője s az általános gazdasági helyzet fokmérője, mely a kormány tevékenységének is iránytűje lehet. Csakhogy az állampapirosok tőzsdei árfolyama nem mindenkor hiven fejezi ki a közvéleményt. A tőzsdei árfolyam alakúlására olyan tényezők is befolyást gyakorolnak, a melyek nincsenek a kormány politikai irányával és magatartásával összefüggésben. Az állami adóslevelek kereslete nemcsak az állam iránti bizalom erősbűlésekor, hanem oly időben is nagyobbodik, midőn sok az elhelyezést kereső tőke. A legritkább esetben mondhatunk a fölött határozott itéletet, hogy az államhitel változása, vagy pedig a pénzpiacz hangulata, esetleg álhírek terjesztése, színlelt bevásárlások vagy eladások, avagy másnemű mesterkélt fogások okozzák-e az árfolyam emelkedését vagy hanyatlását. A közvélemény megismerésének sokkal helyesebb és megbízhatóbb eszközei: a szabad sajtó s a népképviselet elvére alapított önkormányzati szervezet.

Az államkölcsönök káros hatásainak feszegetése alkalmával

először is arra utalnak az államadósságok elvi ellenzői, hogy az állami adóslevelek tőzsdei játékra szolgáltatnak alkalmat. Kétségtelen, hogy az állampapirosokkal való üzérkedés sok tőkét és munkaerőt vonz magához a termékeny foglalkozásoktól, de a tőzsdei ügyletek a forgalmat szabályosabbá is teszik és hasznos szolgálatot is teljesítenek a nemzetgazdaságnak. Ezenfelül az állami kötelezvények nagy forgalomképességét, azaz minden pillanatban való elárúsíthatásukat, épen a tőzsdei forgalomnak köszönjük. Egyébaránt a bankok, biztosító társulatok, közlekedési és ipari vállalatok részvényei, valamint a magánosok s egyesületek által kibocsátott hitelsorsjegyek nagyobb áringadozásnak lévén alávetve, mint az állami adóslevelek, sokkal alkalmasabb tárgyai a tőzsdei üzérkedésnek.

Az sem üres szóbeszéd, hogy az államkölcsönök a kormányt s a népképviseletet fölösleges kiadásokra csábítják, mert ha minden kiadás terhét kizárólag a jelen nemzedék viselné, valószínűleg sok fölösleges kiadás elmaradna. De másoldalról az is bizonyos, hogy abban az esetben, ha minden kiadást csakis saját erejéből teljesíthetne a jelen nemzedék, sok olyan kiadás sem mehetne valósúlásba, a melyek teljesítése nélkül az állam fönnállása forogna kocz-kán, vagy a melyeknek gyümölcseit egész teljességükben csak a jövő nemzedékek fogják élvezni.

Azt pedig nehéz eldönteni, hogy a czéltalan kiadások teljesítése, vagy a szükséges és hasznos kiadások elmaradása okoz-e a nemzetnek nagyobb kárt. Az államhitellel a kormányok és országgyűlések ugyan már számtalanszor visszaéltek, de ha a visszaélés ténye vagy lehetősége elégséges ok volna valamely intézmény kárhoztatására, egyetlen politikai és társadalmi intézmény sem volna, a melyet nem kellene elitélnünk. Az államhitel meggondolatlan fölhasználásából eredő veszélyek a legnagyobb óvatosságra intsék a kormányt, de az államkölcsönökről végleg lemondani annyi volna, mint a közjó emelésére ajánlkozó egyik leghathatósabb eszköztől s a megsemmisűlés néha egyetlen ellenszerétől fosztani meg az államot.

Sokan azt gáncsolják az állami hitelműveletekben, hogy a nemzeti jövedelem egyenlőtlen megoszlását mozdítják elő, a mennyiben a kamatláb emelkedése a tőkepénzesek jövedelmét nagyobbítja, ellenben a mezőgazdáknak, iparosoknak és munkásoknak a nemzeti jövedelemből jutó hányadát apasztja. Mivel pedig a tőke termelőereje nagysága arányában egyre növekedik, az államkölcsönök a

tőkebirtokosok gazdagságát mindig jobban fokozzák, a vagyontalan osztályok helyzetét pedig mindig kedvezőtlenebbre fordítják. Igaz, hogy az államkölcsön sok esetben, névszerint akkor kedvezőtlenül hat a vagyonmegoszlásra, ha a kormány nem a közállapotok javítására fordítja, de a jelenkor erejét meghaladó, túlságosan súlyos rendkívüli adó a törzsvagyon megtámadása következtében még jobban fölemelné a kamatlábat. Ennélfogva, valahányszor a közérdek kölcsönkötést követel, annak mellőzése a termelő osztályokra nézve még sujtóbb hatású volna.

Szóval, az államkölcsönök mellékes előnyei magukban époly kevéssé jogosítják föl a kormányt kölcsönkötésre, mint a hogy a nekik tulajdonított hátrányok nem szüntetik meg az államhitel fölhasználásának jogosúltságát úgy, hogy az államkölcsön magában nem, csak fölhasználása lehet előnyös vagy káros. Az örökös adósságcsinálás rendszere, a hiányok évről-évre való fölhalmozása megbomlasztja az államháztartás rendjét, évtízekre, meglehet évszázakra löki vissza a nemzetgazdaságot, de ha a rendes kezelésben nincs fölbillentve az államháztartási egyensúly mérlege és kölcsönhöz csak olyan szükségletek kielégítése végett nyúl az állam, a melyek mellőzése az ország lételét helyezné kérdés alá, s a melyeknek kielégítése igazán túlhaladja a jelenkor erejét, vagy ha a kölcsön eredménye a jövő időszakokra is, és pedig olyképen terjed ki, hogy az adóssági teher súlyát a kölcsönnel létesített czél több mint kárpótolja: akkor az adósságcsinálás szükséges, illetőleg jogos és czélszerű. Ennélfogva hamis szempontból nézik a dolgot, a kik az államadósságokban minden áron mellőzendő bajt vagy elkerülhetetlen rosszat, szaporodásukban pedig közcsapást és szegényedést látnak. Az államkölcsön a fejlettség felsőbb fokán az államgazdaságnak nélkülözhetetlen szervi része s az ország fölvirulásának gyakran egyetlen megindítója.

90. §.

A külföldi államkölcsönök.

A közéletben *külföldi államkölcsön* alatt oly kölcsönt szoktak érteni, melyet a kormány külföldi bankok és bankárok közvetítésével bocsát ki. Ez azonban nem szabatos meghatározása a külföldi államkölcsön fogalmának. Ha a kormány idegen bankházakkal köti is

meg a kölcsönt, a kötelezvények rövid idő múlva belföldi állampolgárok birtokába mehetnek át, a mely esetben az alakjára nézve külföldi államkölcsön *tárgyilag belföldi kölcsönné* válik. Valóságos külföldi kölcsönnek csak az olyan kölcsönt tekinthetjük, a melynek teljes vagy legalább túlnyomóan nagyobb összege a külföldön van elhelyezve, azaz a mely kölcsönnek kötelezvényei vagy legalább nagyobb részük külföldi polgárok birtokában van. Az ily kölcsönt *tárgyilag külföldi kölcsönnek* nevezhetjük.

A kizárólag vagy túlnyomóan idegen tőkékből álló, azaz a tárgyilag külföldi államkölcsönnek a nemzetgazdaságra nézve más hatása van, mint az olyan kölcsönnek, a mely kizárólag vagy túlnyomóan belföldi tőkékből alakúl. Ha a kölcsön belföldi tőkéket vonz magához, a hazai magángazdaságokban elhelyezett tőkemennyiség apadást szenved. Ha ellenben csak idegen tőkék mennek be az államkölcsönbe, a belföldi termelési ágakban elhelyezett tőkék érintetlenűl maradnak, sőt, ha a kormány a kölcsöntőkét a nemzeti termelés és forgalom fejlődését eredményező czélokra fordítja, a külföldi tőke a nemzetgazdaságot táplálja. Igaz, hogy a kamat külföldre vándorol, de a külföldre menő kamat csak annak a haszonnak az ellenértéke, a melyet az idegen tőke a nemzetgazdaságnak hajt, illetőleg azon veszteség megelőzésének az ára, a melyet az ellenkező esetben kikerűlhetetlen adófölemelés vagy belföldi kölcsön a nemzetgazdaságnak okozott volna.

A közvélemény a külföldi államkölcsönöket nem szokta kedvezően fogadni, azt tartván, hogy az idegen tökepénzeseknek a hazai közviszonyokba való beavatkozásra adnak alkalmat s az adóssági kamatoknak külföldre vándorlása az ország lassankénti elszegényedésére vezet. Kétségtelenűl szerencsésebb az az ország, a mely a megkívántató kölcsönösszeget saját polgárainak nélkülözhetőbb, azaz oly tőkéiből szerezheti be, a melyek a hazai termelés fejlődésének föltartóztatása nélkül vonúlhatnak az állampénztárba. De ha nem lehet ilyen belföldi tőkékből a szükséges összeget összegyűjteni, helyesebben cselekszik a kormány, ha külföldi tőkéket használ föl, mint ha a magángazdaságokat akár a törzsvagyont megtámadó, túlságosan súlyos rendkívüli adók kirovásával, akár pedig tárgyilag belföldi államkölcsön fölvételével a szükséges üzleti tőkétől fosztaná meg. Ha a kormány meddő czélra költötte el a kölcsönt, az évenként külföldre menő kamat ugyan veszteség, de ez nem a külföldi kölcsön,

sőt egyáltalában nem is a kölcsönkibocsátás, hanem az illető kiadás ellen szól. Ha később gyarapodik a nemzet vagyonossága s a kamatláb lejebb száll, az idegen tőkék lassanként ismét külföldre vonúlnak. A tőkék lassanként való visszaszolgáltatása, akár adósságtörlesztés, akár pedig az állampapirosoknak belföldi tőkepénzesek által történő megvásárlása útján menjen teljesedésbe, jóval kisebb teher, mint ha a kormány az egész összeget egyszerre venné el a termeléstől, mert a külföldi tőkék oly időben vonúlhatnak ki, midőn a nemzetgazdaság talán épen az idegen tőkékkel létesített beruházások következtében föllendűl s a fölszaporodott hazai tőkekészlet a vállalatokban működő tőkék egy részét nélkülözhetőbbé teszi.

Az az egy bizonyos, hogy valahányszor a pénzvilág bizalma az ország iránt megrendűl, az idegen tőkepénzesek birtokában levő adóslevelek eladás czéljából a belföldi piaczokra tódúlnak, a mi az állampapirosok tőzsdei árfolyamát megrontja, sőt a készpénz keresletének növekedése következtében a bankjegyek beváltásának fölfüggesztését, tehát egyúttal a hitelforgalom s az egész termelés időleges fönnakadását is okozhatja; azonban válságos időkben a magán hitelpapirosokra (részvényekre, jelzáloglevelekre, elsőbbségi kötelezvényekre stb.) is ugyanez a sors vár, s ezt a hátrányt a külföldi adósság előnyei teljesen kiegyenlítik. Továbbá a külföldön elhelyezett állami adóslevelek visszaözönlésének mégitélésénél nem kell tekinteten kívül hagynunk, hogy a visszaözönlés tényleg csupán akkor következhetik be, ha az eddig külföldön elhelyezett czímletek megvételét a belföldi tőkepénzesek a fönforgó körűlmények között előnyösnek találják.

A tőkében nem bővelkedő országok kormányai az állami adóslevelek kelendőségének emelése kedvéért külföldi tőzsdepiaczokon szokták az államkölcsönöket kibocsátani. Ámde a kölcsönkötés és kölcsönkibocsátás helye nem sokat határoz a kölcsön végleges elhelyezésére nézve, mert ha az állampapirosok megszerzése s a kamatok fölvétele a hazai és az idegen tőkepénzesekre nézve egyenlően előnyös és kényelmes, a tőkék a kamatláb egyenlősűlési irányzatánál fogva a nélkül is oda vonúlnak, a hol legnyereségesebb elhelyezést találnak. Ha a kölcsönföltételek nem elégítik ki a külföldi tőkepénzeseket, minden kisérlet hiábavaló az idegen tőkék átvezetésére. Az, hogy részt vesznek-e az idegen tőkepénzesek, és ha igen, mily mértékben vesznek részt az államkölcsönökben, nem a kibocsátás helyétől,

hanem az állam által igért kamat nagyságától s a külföld bizalmától, azaz a tőkeelhelyezés biztosságától függ. Habár a kormány az idegen pénzpiaczokhoz fordúl, az adóslevelek csak abban az esetben fognak a külföldi tökepénzesek birtokába átmenni, ha az idegen tőkepénzesek bíznak az állam fizetőképességében és tőkéik eddigi elhelyezéséből kisebb jövedelmet szereztek. Ellenkező esetben, ha a kormány a külföldről óhajtaná is a kölcsönösszeget beszerezni, nem fog ott hitelezőket találni.

Régebben némelyek annyira túlbecsülték a kizárólag belföldi tőkéket magukba fogadó államkölcsönök előnyösségét, hogy az ilyen kölcsönöket, bármily czélokra fordítsa is azokat a kormány, minden körűlmények között ártalmatlanoknak tartották, úgy okoskodván, hogy abban az esetben, ha a kamatok az országban maradnak, az állam tulajdonképen önmagának adósa. Sőt némelyek azt hirdették, hogy a belföldön maradó állami adóslevelek szaporodásakor a nemzet vagyonossága gyarapodik.

Pinto (Traité de la circulation et du crédit. Amsterdam, 1772.) azzal bizonyítja az angol államadósságoknak a nemzeti vagyonosságra gyakorolt kedvező hatását, hogy minden államkölcsön új tőkét hoz létre, mert a kormány a kölcsönösszeget ismét kiadja, tehát mind a kötelezvények, mind a készpénz a nemzet vagyonába mennek át. Mélon (Essai politique sur le commerce. Paris, 1734.) pedig azt a tételt állítja föl, hogy abban az esetben, ha az államkölcsön csak belföldi tőkéket vonz magához, a jobb kéz csupán a balnak tartozik s a test, azaz a nemzet, el nem gyöngűlhet. Könnyű belátni, hogy a szóban forgó fölfogás teljesen alaptalan. Az állami adóslevelek nem új tőkék, hanem csak a már előbb is létezett s a kormány által gyakran minden haszon nélkül elharácsolt tőkéknek a képviselői. Az, hogy belföldi tőkepénzesektől szerzi be a kormány a kölcsönösszeget, az államadósságból eredhető káros következéseket nem szünteti meg. A nemzetgazdaságra nézve egyedül az bír fontossággal, hogy mily javakat és szolgálatokat vásárol a kormány a kölcsönből? Ha termékeny czélokra használja föl a kölcsönt, a tőke újból a nemzetgazdaságba megy át, ha ellenben maradandó eredmény nélkül költi el, a kölcsöntőke a nemzeti vagyonosságra nézve elenyészik. «Mélon mondásával minden zsarolást és lopást igazolni lehetne, mert a pénz soha meg nem semmisűl, ha az egyik kézben nincs többé, ott van a másikban, azonban ez nagyon kevéssé

vigasztaló arra nézve, a ki ellen a zsarolás vagy lopás elkövettetett.» (BAUDRILLART.)

91. §.

Az államadósságok fölosztása.

Az államadósságokat többféle szempont szerint oszthatjuk föl.

I. A *közigazgatási jog* szempontjából az államadósságok részint *igazgatásiak*, részint *pénzügyiek*. *Igazgatási adósságok* az olyan állami kötelezettségek, a melyek az általános pénzügyi igazgatáson kívül létező igazgatási ágak működéséből s az állam üzleti viszonyaiból származnak, tehát nem a tulajdonképi államháztartást terhelik. Ide tartoznak az államot mint *magánjogi személyiséget* és *vállalkozót* terhelő adósságok, például az államjószágok, kincstári bányák, államvasútak stb. igazgatásával megbízott hivatalok által fölvett üzleti kölcsönök; továbbá az építési, szállítási és szolgálati szerződésekből eredő állami tartozások, az állami közegek által őrzött vagy egyúttal kezelt értékpapirosok, óvadékok, bírói letétek, árvapénzek stb. visszaszolgáltatásának kötelezettsége; a postautalványokra teljesített befizetések a kifizetés idejéig, a postatakarékpénztári betétek addig, a míg az államadóssági pénztárba be nem szállíttatnak vagy állampapirosokban el nem helyeztetnek, mert ekkor már a *pénzügyi adóssággal* egyesűlnek; a már lejárt s a hitelezők által még föl nem vett adóssági kamatok. Ellenben *pénzügyi adósságok* alatt mindazokat az állami tartozásokat értjük, a melyek az állami föladatok megvalósítására szükséges rendkívüli födözeti eszközök beszerzése, vagy a rendes bevételek mulékony hiányának pótlása végett keresztűlvitt pénzügyi műveletekből erednek.

Közjogi szempontból az a nevezetes különbség forog fenn az igazgatási és pénzügyi adósságok között, hogy az előbbiek tisztán közigazgatási vagy űzleti tevékenységnek lévén eredményei, nincsenek a törvényhozótestület hozzájárúlásához kötve, a mig a pénzügyi adósságok kötésének jogi erejéhez külön törvényes fölhatalmazás, vagy előre nem látott esetekben legalább a népképviselet utólagos jóváhagyása szükséges. Az államháztartás rendje s a váratlan pénzszorultságok kikerűlése megkövetelik, hogy az igazgatási adósságok biztos födözettel bírjanak s a tulajdonképi pénzügyi adósságokétól elkülönített kezelés alatt álljanak.

II. Pénzügyi tekintetben jóval fontosabb a *függő* s az *állandó-*

sított államadósság közötti különbség. A *függő* vagy *lebegő adóssághoz* azok az államkölcsönök sorozandók, a melyeket a kormány csak azoknak az esedékessé vált fizetési kötelezettségeinek lerovása végett vesz föl, a melyeket az előirányzott rendes bevételekből gondolt teljesíthetőknek, a mely bevételek azonban nem folytak be kellő időben, vagy a mely kölcsönökhöz más okból, de azzal a reménynyel fordúl a kormány, hogy azokat rövid idő múlva a rendes bevételek fölöslegéből fogja törleszthetni, vagy végre a melyeket — noha nagyon jól tudja a kormány, hogy visszafizetésüket nem lesz képes rövid idő alatt a rendes bevételek fölöslegéből teljesíteni — nem bírván az államháztartás szorúltságán más módon segíteni, mégis rövid törlesztési határidő kitűzésével vesz föl. A függő adósságnak két jellemző tulajdonsága van. Az egyik az adóslevelek rövid lejárata; a másik az, hogy rendszerint oly fizetési kötelezettségek lerovására szolgál, a melyek teljesítésére a kormány pillanatnyilag más eszközzel nem rendelkezik. Az olyan rövid lejáratú kölcsön, a melynél a kitűzött lejárati időben való törlesztésnek lehetőségét a kedvezőtlen pénzügyi helyzet előre kizárja, *lényegére nézve* ugyan állandósított adósság, mert az állam nem lévén képes elvállalt törlesztési kötelezettségének eleget tenni, rövid lejáratú adósságát állandósítottá kénytelen átváltoztatni, azonban *alakjára nézve* az ilyen kölcsön is függő kölcsön.

Az *állandósított (fundált) államadósság* a megkívántató rendkívüli födözeti eszközöknek hosszabb vagy állandó időre való beszerzéséből származik. Az állandósított adósság visszafizetését az állam vagy egyáltalában nem igéri meg, vagy ha a közvetetlen visszafizetésre le is kötelezi magát, a törlesztésre távoli határidőt, vagy több évtizre terjedő időszakot tűz ki s a rendes bevételekből csak a kamatokat, vagy ezeken kívül legföljebb az aránylag csekély összegű törlesztési részleteket fizeti.

A *függő adósság* majd igazgatási, majd pedig pénzügyi adósság lehet, ellenben az *állandósított adósság* minden esetben pénzügyi adósság.

Ha a kamatok fizetésére s a törlesztésre külön alap vagy meghatározott bevételi forrás (pl. egyik-másik adónem, egyedárúság, államvasút stb.) van kijelölve, az államadósságnak *külön alappal bíró adósság*, vagy szoros értelemben vett *fundált adósság* a neve.

III. Az állandósított államkölcsönök a törlesztés szempontjából

vagy *visszafizetendő*, vagy pedig *visszafizetési kötelezettség nélkül* fölvett kölcsönök.

1. A visszafizetési kötelezettséggel fölvett (röviden: *visszafizetendő* v. *törlesztéses*) kölcsönök ismét: *a)* olyanok, melyeket az államkincstár a tulajdonképi kamatot meghaladó járadékok alakjában lassanként a kamatokkal együtt fizet vissza *(év- és életjáradéki kölcsönök)*; *b)* olyanok, melyeknél a kamatokat vagy legalább a kamatok egy részét az állam nem a tőkevisszafizetéstől függetlenül, hanem a tőkével együtt, ennek egy összegben való visszafizetése alkalmával szolgáltatja ki *(sorsjegykölcsönök)*; *c) közönséges* (másként *egyszerűen kamatozó) államkölcsönök*, melyeknél az időnként (t. i. fél vagy negyed évenként) esedékessé vált kamatok fizetése s a törlesztés egymástól függetlenül történik; és ezek ismét vagy mind a két részről, t. i. úgy az állam, mint a hitelezők részéről, vagy csak a hitelezők által mondhatók föl, vagy végre olyanok, a melyeknek törlesztésére előre meghatározott határnap, illetőleg nagyobb időköz van kitűzve. A törlesztés idejének előzetes meghatározása nem azt jelenti, mintha az állam a kitűzött törlesztési idő előtt közvetetlen tőkevisszafizetéssel nem törleszthetné adósságát, mert ha az állam részéről való fölmondás joga nincs világosan kizárva, az állam a névérték szerinti közvetetlen visszafizetést a kitűzött törlesztési határidő előtt is teljesítheti.

2. A visszafizetési kötelezettség nélkül kibocsátott kölcsönök (másként *járadékkölcsönök)* az olyan kölcsönök, a melyek a hitelezőknek csupán kamatélvezetre adnak igényt a nélkül, hogy az állam a hitelezőknek fölmondási jogot engedne. És ezek ismét vagy az állam részéről is fölmondhatatlanok, azaz *közvetetlenűl vissza nem fizethetők* (ú. n. *örökös járadékkölcsönök)*, vagy pedig az állam által fölmondhatók, tehát *névérték szerint visszafizethetők.*

IV. A hitelezők akaratát tekintve, az államkölcsönök vagy *szabadakaratúak* (önkéntesek), vagy pedig *parancsolt*, másként *kényszerkölcsönök.* Az előbbiek a hitelezők szabad hozzájárulásával, kizárólag az állam hitele alapján jönnek létre, a miért röviden *hitelkölcsönöknek* is nevezhetők; a míg a kényszerkölcsönök a kormány által gyakorolt anyagi vagy erkölcsi kényszernek az eredményei, tehát valóságos hitelműveleteknek nem tekinthetők. A hitelkölcsönök, valamint a kényszerkölcsönök majd függő, majd állandósított kölcsönök lehetnek.

V. Vonatkozással *a kölcsönszerződés megkötésének módjára, közaláírási* (másként *nemzeti)* és *tőzsdei kölcsönt* ismerünk. Az előbbinél a kormány közvetetlenül a hitelezésben részt venni akaró tőkepénzesekhez fordúl, a *tőzsdei kölcsönnél* pedig a bankok és bankárok közvetítését veszi igénybe.

VI. *Kamatozó* és *nem kamatozó* adósságokat kell megkülönböztetnünk. Az állam adósságainak legnagyobb része után kamatot kénytelen fizetni, mert ellenszolgáltatás nélkül a kincstárnak sem hajlandók a tőkepénzesek tőkéiket átengedni. A nem kamatozó államadósság legfontosabb alakjai.: a *papirospénzadósság* s a kamat nélküli *bankjegyadósság.* Ide tartoznak még az esetleges hátralékokból álló függő adósságok, pl. az állam által teljesitendő s a jogosított által az esedékesség napján föl nem vett fizetések, az államkincstár terhére kiállított s az állampénztár által még ki nem egyenlített számlák, a már lejárt és beváltás végett még be nem mutatott szelvények és adóslevelek.

VII. Végre a kölcsöntőkék fölhasználásának czélja, illetőleg eredménye szerint a *termékeny* és *meddő államkölcsönöket* különböztethetjük meg. Épúgy, mint általában az állami kiadások termékenységét, az államkölcsönök produktivitását sem vehetjük magángazdasági értelemben; azaz nem csupán azok a kölcsönök termékenyek, a melyek a nemzeti tőkét közvetetlenűl gyarapítják, például a vasútépítésre vagy az államjószágok fölszerelésére fordított kölcsönök, hanem mindazok, a melyek a népélet fejlődését előbbre viszik, a nemzetgazdaságra lendítőleg, föntartólag vagy buzdítólag hatnak úgy, hogy a nemzetgazdaság fejlődését vagy az állam függetlenségét biztosító háború költségeire fölhasznált kölcsön szintén produktiv adósság természetével bír.

MÁSODIK FEJEZET.

AZ ÁLLAMADÓSSÁGOK EGYES ALAKJAI.

92. §.

A függő adósság közönségesebb alakjai.

A legrendezettebb államháztartásban is megtörténik, hogy az előirányzott bevételek nem folynak be kellő időben, vagy kisebb összeg jön be valamely bevételi forrásból, mint a milyen előre meg

volt állapitva. Gyakran az előirányzottaknál nagyobb összegű, vagy elő sem irányzott kiadásokat kénytelen a kormány teljesiteni. Az állami fizetések határideje sem esik mindig össze a bevételek befolyásának idejével. Például a magyar államháztartásban a kiadások havonként meglehetősen egyenlő összegeket követelnek, holott az adók az aratást követő három-négy hónapban bőségesebben folynak be. Ha nem akar a kormány időközönként tétlenűl heverő, ennélfogva a tényleges szükséglet idejére fölvett kölcsön kamatainál nagyobb kamatveszteséggel járó pénztári készletet tartani, mindezekben az esetekben *függő adóssághoz* kell folyamodnia.

A függő adósság közönségesebb alakjai: a *váltóadósság, lombardkölcsön, folyószámlai, kincstárutalványi, óvadéki és letéti adósság.*

I. *Váltóadóssághoz* rendszerint akkor fordúl a kormány, midőn mulólagos szükséglet födözése végett valamely banktól vagy bankártól rövid időre kisebb összeget vesz föl, vagy a midőn idegen országban vásárolt árúknak vagy érczpénznek az árát váltóval fizeti ki. Olykor azonban, például a hadsereg mozgósitására szükséges költségek rögtöni beszerzése, vagy szerencsétlen háború után a hadi kárpótlás lefizethetése végett, nagy összegű váltóadósságot is elvállal a kormány. A váltóadósság kamatait a kincstár *leszámítolási díj* alakjában fizeti.

A váltóadósságnál a kormánynak nagy óvatosságra van szüksége. A bankok nem az államkincstár, hanem a nemzetgazdaság szolgálatára vannak rendelve. Ha a kormány pénzszorúltságában lépten-nyomon a bankokhoz fordúl, a bankok az ipart és forgalmat nem támogathatják kellően. Akkor pedig egyenesen veszélyes a váltóadósság, ha a kormány a nagy összegű váltókat az egyetlen vagy a kiváltságolt központi jegybank tárczájába bocsátja, mert ha nem képes rövid idő alatt a jegybank irányában elvállalt tartozásának eleget tenni, a lejárt váltókat folytonosan újakkal cseréli ki, a függő adósságot állandó bankjegyadóssággá változtatja át s a bankjegyeket kényszerfolyammal ruházza föl, a mi beláthatatlan közgazdasági hátrányokkal jár. Az állam s a jegybank között fönnálló adóssági viszonyból eredhető veszélyek megelőzése kedvéért múlhatatlanúl szükséges, hogy a kormány a bankkal kötött időleges kölcsönügyleteket lehetőleg rövid idő alatt bonyolítsa le.

Más szempont alá esnek azok a váltók, a melyeket az állam-

vagyon kezelésével megbízott hivatalok, névszerint az államvasúti, bányászati, jószág- és gyári igazgatóságok üzleti czélokra használnak. Az ilyen váltók ellen annál kevésbbé emelhetünk kifogást, mert a nemzetgazdaságra nézve azzal az előnnyel járnak, hogy az illető hivatalok nem kénytelenek üzleti fizetéseik teljesíthetése végett tetemes összegű tőkéket készen tartani s a forgalomtól elvonni.

II. A *lombardadósság* abból áll, hogy a kormány pillanatnyi pénzzavarában az államkincstár tulajdonában levő ingó értékek (részvények, kincstári jegyek, nemes érez) elzálogosításával vesz valamely banktól vagy bankártól kölcsönt. A lombardadósság csak abban az esetben veszélytelen, ha nem túlságosan nagy összegű és rövid idő múlva bekövetkezhető törlesztése biztositva van. Ellenkező esetben az állam s a bank között káros következésű üzleti viszony létesűl, sőt — ha a kizárólagos bankjegykibocsátás jogával fölruházott bankintézet az előlegező — a lombardadósság a bankjegyek túlságos szaporitására s a valuta megrontására is vezethet.

III. A *folyószámlai adósság* az államkincstár és valamely bankintézet (legtöbbször a központi vagy egyetlen jegybank) között fönnálló folyószámlai viszonyból származik. Ha a bankintézet (mint *Angolországban* régtől fogva a nemzeti bank) a kincstár pénztári műveleteinek ellátásával, jelesűl az állambevételek központi kezelésével, az állami adóslevelek szelvényeinek s a kincstári utalványok beváltásával, valamint a kormány által utalványozott egyéb kiadásoknak teljesítésével van megbízva, a kormány a részére nyitott folyószámlai hitelt akkor is igénybe veheti, ha a bank által az állam helyett teljesített fizetések összege meghaladja az állam követeléseit. Ha pedig az államkincstár s a bank között nincs ilyen szoros összeköttetés, a kormány kincstári utalványokat vagy egyéb nemű értékpapirosokat tesz le a banknál s a részére ezek alapján nyitott folyószámlai hitelt bármikor fölhasználhatja. A folyószámlai adósság nem esik kifogás alá, sőt a függő államadósság egyik legczélszerűbb alakja, mert azzal az előnynyel jár, hogy a kincstár csak oly összegtől s annyi időre fizet kamatot, a mily összeg erejéig s a mennyi időre tényleg rászorúl az idegen pénzre.

IV. A függő államadósság természetének a *kincstárutalványi adósság* felel meg legjobban. Ez az adósság olyképen keletkezik, hogy a kormány a csak később befolyandó állambevételeket előzetesen fölhasználva az államkincstárra szóló, kisebb-nagyobb kerek-

összegekről kiállított, rövid (3, 6, 9, 12 havi, kivételesen 2—3 évi) lejáratú *utalványokat* (bons du trésor, exchequer-bills) bocsát ki. Ezeket az utalványokat, melyek *kamatozó kincstári* vagy *pénztári jegyeknek* is neveztetnek, a kormány vagy a bankintézetek által történő leszámítolás útján értékesíti, vagy a bankok és bankárok közvetítésével forgalomba hozza, vagy végre közvetetlenűl az állam számlájára a tőzsdén, esetleg saját hivatalai által eladatja. A leszámítolás útján pénzzé tett utalványok kamatait a kormány leszámítolási díj alakjában fizeti, azaz a bank a megfelelő kamatösszeget előre visszatartja. A más módon értékesített, nehány havi lejáratú utalványok kamatait az állam a tőkével együtt a beváltáskor fizeti ki. Az egy vagy több év múlva esedékes kincstári utalványok negyed vagy fél évi kamatszelvényekkel vannak ellátva. Némely állam (pl. Angolország, Magyarország) a rövid lejáratú pénztári jegyeket a részére teljesítendő fizetéseknél lejáratuk előtt is készpénz helyett fogadja el, és pedig nemcsak névértékben, hanem a fizetés napjáig esedékessé vált kamatok hozzászámításával. A pénztári jegyek rendszerint *előmutatóra* szólnak, azonban lényegük a névre való kiállítást sem zárja ki. Forgalmi körük nem nagy, mivel a leszámítoló bankok a lejárat idejéig rendszerint maguknál tartják.

A szóban forgó utalványok kibocsátása az államhitel fölhasználásának egyik legolcsóbb módja. Kamatlábuk mérsékeltebb, mint az állandósított adóssági czimleteké, mivel néhány hónap múlva bekövetkező beváltásuknál fogva nincsenek az árfolyamveszteség veszélyének kitéve s a bankok, bankárok és nagykereskedők átmenetesen nélkülözhető pénztári készleteinek elhelyezésére fölötte alkalmasok.

Alig szükséges említenünk, hogy a kormány a kincstárutalványi adóssággal is visszaélhet. Ha a pénzügyminiszter a pénztári jegyeket csak azon összeg erejéig bocsátja ki, a mely a hátralékban levő és később okvetetlenűl befolyandó rendes bevételeknek felel meg, az utalványadósságot könnyen törlesztheti, mivel a bevételek utólagos begyűlése arányában az utalványokat is beválthatja. De a kincstári jegyek kibocsátásával történhető pénzbeszerzés könnyűsége arra csábíthatja a kormányt, hogy a helyesen csak állandó kölcsönnel födözhető, nagyobb államháztartási hiányt is pénztári jegyek kibocsátásával pótolja, és ha a pénzügyminiszter tényleg erre a lejtőre lép: a lejárt és beváltott darabok helyébe folytonosan újakat ad ki,

azaz a pénztári jegyek által képviselt adósságot állandóvá teszi s az utalványadósságot előbb-utóbb alakjára nézve is *állandósítani* (konszolidálni) kénytelen. Minthogy pedig a függő adósságnak állandósított adóssággá való átalakítása új áldozatokba kerül, oly időben, a midőn a közelebbi években elérendő bevételi fölöslegre nincs biztos kilátás, helyesebb mindjárt fundált adóssághoz folyamodni, mint oly ideiglenes pénzügyi műveletben keresni menedéket, a mely kétszeres teherrel jár.

A rendezetlen pénzügyi viszonyok között levő ország kormányát kettős czél szokta a függő államadósság természetes határának átlépésére indítani. Egyrészen az állandósított adósság valóságos nagyságát törekszik ezen az úton eltakarni, másrészen pedig a függő adósság pénzügyi előnyét, vagyis a mérsékeltebb kamatozást akarja lehetőleg kihasználni. A baj csak az, hogy a függő adósságnak mértéken túl való szaporítása nagyon könnyen megboszúlhatja magát, mert ha később igazán sürgős szükséglet áll elő, a kormány nagy szorúltságba juthat s a korábban kibocsátott függő adóssággal elvállalt kötelezettségeket nem bírván teljesíteni, a függő adósságot sokkal terhesebb föltételek alatt kénytelen állandósított ádóssággá átváltoztatni, mint a mily föltételek alatt már eredetileg állandósított adósságot köthetett volna.

Az utalványadósság s általában a függő államadósság állandósítása majd közvetetlenűl, majd közvetett módon történhetik. A *közvetetlen átalakítás* abból áll, hogy a kormány a rövid lejáratú kötelezvényeket beváltásuk helyett hosszú lejáratú vagy le nem járó adóslevelekkel cseréli ki. A *közvetett átalakítás* pedig úgy történik, hogy az állam ugyan beváltja az esedékessé vált rövid lejáratú kötelezvényeket, de a beváltásukhoz szükséges összeget állandósított kölcsönből szerzi be.

Hogy tetszése szerint ne használhassa föl a pénzügyminiszter a kincstári utalványokat az állandósított államadósság leplezett szaporítására, alkotmányos államban csak a költségvetési törvényben vagy külön törvényben foglalt fölhatalmazás alapján bocsáthat ki ily adósleveleket. A fölhatalmazó törvény az utalványi adósság összegének végső határán kívül rendszerint az adósság czélját s az utalványok lejáratának idejét is megállapítja.

A megelőző pontokban fejtegetett kamatozó kincstári utalványoktól lényegesen különböznek azok a pénztári utalványok, a me-

lyekkel az állam háború idején ügynökeit, árúszállítóit és hitelezőit szokta kielégíteni. Ezek rendszerint nem előre meghatározott kerekösszegekről, hanem a szükséghez képest kisebb-nagyobb összegről szólnak, nem kamatoznak és beváltásuk nincs meghatározott időhöz kötve.

V. Az *óvadéki adósság* olyképen jön létre, hogy az állam a pénzt vagy pénzértéket kezelő köztisztviselők, dohánykiviteli engedélylyel bíró kereskedők, az adó- vagy vámhitel kedvezményében részesített iparosok és kereskedők, a kincstárral szerződött vállalkozók, lapkiadók, az államjószágok bérlői, házassági engedélyt nyert katonatisztek és mások által letett biztosítéki összegeket kamatfizetés fejében saját czéljaira használja föl. Mivel az óvadékadásra kötelezett személyek száma, valamint az óvadékból begyűlő összegek nagysága nincs nagy ingadozásnak alávetve, ennélfogva körűlbelűl egyenlő nagyságú óvadéki összegek állandóan állnak a kormány rendelkezézére, az óvadéki adósság csak alakjára nézve *függő*, eredményére nézve pedig *állandósított adósság*. És a mennyiben az óvadékköteles személyeket törvény vagy legalább kormányi intézkedés kötelezi biztosíték adására, az óvadéki adósság egyúttal *kényszeradósság* jellegével is bír.

Az óvadéki adósságot nem kifogásolhatjuk, mivel azt, hogy bizonyos személyek az őket terhelő kötelezettség biztosítására a kormány kezébe megfelelő biztosítékot tegyenek le, részint közigazgatási, részint kincstári érdekek teszik szükségessé, hogysem pedig a kormány valamely pénzintézetnél jóval kisebb kamatra helyezze el a biztosítéki összegeket, mint a minőt az állami tartozások után fizet, helyesebben cselekszik, ha az óvadékokat az ország czéljaira használja föl. Csak kettőre kell ügyelni. *Először,* ne fizessen a kormány a biztosítéki összegek után az országosnál kisebb kamatot, és *másodszor,* ne követeljen kelleténél nagyobb összeget és oly személyektől is biztosítékot, a kiknél az óvadékadásnak nincsen alapja.

VI. A *letéti adósság* az óvadéki adósság módjára alakúl, a melylyel abban is megegyez, hogy eredményére nézve szintén állandósított adósságnak s a kényszeradósság egyik alakjának tekintendő. Az állam a bírói és közigazgatási letéteket, például az árvák és távollevők pénzeit, a pör alatt levő összegeket, esetleg a községek, alapítványok és bizonyos testületek tőkéit kamatfizetés mellett magához vonja és állampapirosokba fekteti, avagy más módon hasznosítja.

Ide tartozik azon itt-ott (pl. Francziaországban) fönnálló rendelkezés is, mely szerint a takarékpénztárak, hitelszövetkezetek, kölcsönös segítő egyesületek, biztosító társulatok és más ilyféle intézetek pénzeik egy részét államadóssági czímletekben tartoznak elhelyezni. Az adósságcsinálás ezen utóbbi módját nem helyeselhetjük, mert az illető intézetek és egyesületek önállóságát korlátozza, a tőkék gyümölcsözőbb elhelyezését akadályozza, sőt az érdekletteknek kárt is okozhat, ha t. i. a kormány alacsonyabb kamatot fizet, mint a minő a pénzpiacz helyzetének megfelel, vagy ha az egyesületek által, illetőleg részükre vásárolt kötelezvények árfolyama később lejeb száll s az egyesületek a kötelezvényeket a beszerzési áron alúl eladni kénytelenek. Ha az illető egyesületek és intézetek érdeke úgy kívánja, tőkéik egy részét a nélkül is állami czímletekbe fektetik. Nem érheti gáncs a letéti adósság szóban levő fajtáját, ha az illető egyesületeknek és intézetekben jogában áll tőkéiket minden pillanatban visszahúzni.

93. §.

A bankjegyadósság.

A valamely bankintézettől váltóra vagy más úton fölvett függő kölcsöntől jól megkülönböztetendő a *bankjegyadósság*, mely a jegybankkal hosszabb vagy határozatlan időre kötött kölcsönszerződésből származik s a bankjegyek folyamárára gyakorolt kedvezőtlen hatásánál fogva a legveszélyesebb állami hitelműveletek közé tartozik. A jegybankkal állandó időre kötött kölcsönügylet egymaga ugyan nem nyomja le a bankjegyek folyamárát, a mennyiben, ha a kölcsön nem túlságosan nagy s a kormánynak átadott kölcsönösszeggel megszaporodott jegymennyiség a bank könnyen pénzzé tehető alaptőkéjével még mindig kellő arányban van, a jegyek beválthatósága nincsen veszélyeztetve. De az államnak hosszabb vagy határozatlan időre adott kisebb kölcsönök is meggyöngítik a bank erejét s a bankjegyadósság visszafizetése az előre nem látott pénzügyi nehézségek következtében rendszerint végtelen időre húzódik.

Az állam s a jegybank közt fönnálló állandó adóssági viszony arra szolgáltat alkalmat, hogy a kormány szorúlt helyzetében újra és újra a bankintézethez fordúl, a míg végre a jegymennyiség annyira fölszaporodik, hogy a bank a bankjegyek beváltását fölfüggeszteni

kénytelen. És mivel nem lehet tudni, hogy a forgásban levő bankjegyek közűl melyek képviselik a bank adósságát és melyek az állam tartozását, a bank hitele az állam hitelével egyesűl, a bankjegy a papirospénz színvonalára sülyed s a bankjegyek értéke nem függ többé a bankfödözettől, hanem az állami hitelviszonyoktól, melyeknek alakúlása szerint emelkedik és csökken a bankjegyek értéke is. Az állam a bankjegyek forgalomban maradását biztosítandó, *kényszerkeletet*, vagyis azt kénytelen elrendelni, hogy a bankjegyeket mindenki készpénz helyett köteles elfogadni, a mely rendelkezés a pénzrendszer megrontását, az árviszonyok folytonos ingadozását s mindazokat a szomorú következéseket vonja maga után, a melyek a hitelforgási eszközök értékhullámzásával járnak.

Bankjegykölcsönhöz tehát csakis abban az esetben nyúljon a kormány, ha a még nagyobb rossznak, az állam fizetésképtelenségének elkerülésére nincsen helyesebb eszköz. És mivel a bankjegyek értékének ingadozása jóval nagyobb baj, mint a bankadósság visszafizetésére megkívántató kölcsön kamatainak és törlesztésének terhe, mihelyt a zilált pénzügyi helyzet megszűnik, bocsásson ki a kormány közönséges kölcsönt és elégitse ki a bankot, a bankintézet pedig fordítsa visszanyert tőkéjét az államadósságot tevő jegymennyiség bevonására.

94. §.

A papirospénz-adósság.

Ricardo: I. 385. l., II. 812. l.; Malchus: I. 85. §.; Nebenius: 95, 136, 177. l.; St. Mill: III. könyv, 13. fej.; Rau: II. 487. §.; Stein: 5-ik kiadás. II. 3. r. 98. l.; Cohn: Finanzw. 792. l.; Schäffle: Ges. Syst. I. 229. l.; Michaelis: Volksw. Schriften. Berlin, 1873. II. 271. l.; Knies: Das Geld. Berlin, 1873. I. 262. l.; Leroy-Beaulieu: IV. 390. l.; Földes: Társad. gazdaságtan. Bpest, 1894. II. 247. l.; Beöthy: A bankügy elmélete. Budapest. 1875. 445. l.; Wagner következő nagybecsű dolgozatai: Beitr. z. Lehre v. d. Banken. Leipzig. 1857.; Die Geld- u. Kredittheorie d. Peel'schen Acte. Wien. 1862.; Die österr. Valuta. Wien, 1862.; Zettelbankpolitik. Freiburg. 1873. 34. s köv. l.; 210. s köv. l.; Öffentlicher Credit, Schönberg kézikönyve III. kötetében; és «Papiergeld» a Bluntschli-féle szótár VII. kötetében. Lesigang: Agio in Oesterreich. A Hildebrand-féle «Jahrbücher» 27., 28. és 29. kötetében; Neuwirth: Bank. u. Valuta in Oesterreich-Ungarn. Leipzig, 1873.; Hertzka: Währung u. Handel. Wien, 1876.; Hildebrand: Theorie des Geldes. Jena, 1883.; Kramár: Das Papiergeld in Oesterreich seit 1848. Leipzig, 1886.; Hammer: Zur Beseitigung des Agios. Leipzig, 1888.; Menger: Beiträge zur

Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn. Jena, 1892.; WIRTH: Die Notenbank-Frage in Beziehung zur Währungsreform in Oesterreich-Ungarn. Frankfurt, 1893.; Denkschrift über das Papiergeldwesen des österreichisch-ungarischen Monarchie. Verf. im Finanzministerium. Wien, 1892.; A valutaügy fejlődése 1867. óta. Kiadja a magyar pénzügyminisztérium. Budapest, 1891.

A papirospénz-adósság olyképen keletkezik, hogy az állam a jegybank közvetitése nélkül maga bocsát ki nem kamatozó, előmutatóra szóló, kisebb-nagyobb kerekösszegekről kiállított, be nem váltható és kényszerkeletű papirosjegyeket, melyeket annak kijelentése után, hogy azokat a részére teljesitendő fizetéseknél maga is pénz gyanánt fogja elfogadni, az őt terhelő fizetések lerovása alkalmával fizetési eszközűl használ. Ennélfogva a papirospénz-adósság a beválthatatlan és kényszerfolyammal fölruházott bankjegyekből álló államadóssághoz áll legközelebb, melytől azonban abban különbözik, hogy a papirospénz-adósságnál csak az állam szerepel mint adós, ellenben az állami bankjegyadósság annyiban kettős adóssági viszonyt létesít, a mennyiben a bankjegybirtokosok irányában a jegybank a közvetetlen adós és a bank adósságát az állam elleni követelése födözi.

A valóságos állami papirospénznek két jellemző tulajdonsága van. Az egyik a *kényszerfolyam*, a másik a *beválthatatlanság*. A beváltható és kényszerkelettel fölruházott (a *hollandi* és *éjszak-amerikai* államjegyek), továbbá a beváltható és kényszerkelet nélküli (pl. a régi *ausztriai* papirospénz az 1762-ik évtől 1796-ig, a legtöbb *német állam* papirospénze 1815-től 1874-ig, a *német birodalmi* pénztári jegyek az 1874-ik év óta), valamint a beválthatatlan és kényszerfolyammal föl nem ruházott állami hiteljegyek nem tekinthetők tulajdonképi papirospénznek, mert nem a valutapénz szerepét töltik be, hanem lényegileg époly pénzhelyettesitők, mint a bankjegyek, váltók s utalványok, azaz úgy jogi alapjukra, mint közgazdasági hatásukra nézve merően különböznek a valóságos papirospénztől.

A papirospénz az államra nézve épúgy adóslevél, mint az állam által kibocsátott bármely más kötelezvény. Az a fél, a ki a részére teljesitett fizetés alkalmával a papirospénzt valóságos pénz gyanánt fogadja el, a papirospénz névértéke erejéig az állam hitelezőjévé válik. Azonban a papirospénz három lényeges pontban mégis különbözik a közönséges állami adóslevéltől. És ugyan: *a)* a papirospénz

nemcsak állami kötelezvény, hanem egyúttal törvényes ármérő, melyet az országban mindenki névértéke szerint tartozik elfogadni; *b)* a papirospénz birtokosa nem húz kamatot; *c)* minthogy a papirospénz folytonosan gazdát cserél, a papirospénz-adósság által érdekelt állami hitelezők minduntalan változnak.

A papirospénz kibocsátása a legolcsóbb és legkényelmesebb állami hitelművelet. A legolcsóbb, mivel az ily módon létrejött kölcsön után nem fizet kamatot az állam; a legkényelmesebb pedig, mert az államkincstár nem szorúl a bankok és bankárok közvetítésére s az ily módon fölveendő kölcsönösszeg nagyságát maga az állam szabja meg. Csakhogy ezek az előnyök rendszerint túlságos összegű papirospénz kibocsátására csábítják az ehhez a kisegítőhöz nyúló kormányokat. És épen ebben rejlik a szóban forgó adósság veszélyessége. A papirospénz csupán akkor ártalmatlan, ha árkelete parin áll, vagyis ha forgalmi értéke az ugyanolyan névértékű fémpénz érczértékének felel meg. Ha a forgásban levő papirospénz tömege nem haladja meg a fő fizetési határidőkben lerótt adók öszszegét, a nemzetgazdaságot nem fenyegeti válság és politikai szélcsend uralkodik: a papirospénz folyamértéke parin állhat, mert az állam részére papirospénzben teljesített fizetések (az ú. n. *adófundáczió*) föltartóztatják a papirospénz vásárlóképességének hanyatlását. Sőt, ha nagyobb is az államjegyek tömege, mint az egyes időszakokban fizetendő adótartozás, de a forgalomnak fizetési eszközökre irányúló szükséglete nincs teljesen kielégítve, megnyugtató politikai és közgazdasági viszonyok közt a papirospénz értéke még mindig csonkítatlan maradhat. Azonban az állam hitelét megrendítő gazdasági vagy politikai válság idején, tehát épen akkor, midőn a kormány rendkívüli eszközökre szorúl, még a megfelelő adófundáczióval biró s nem túlságos mennyiségben forgásban levő államjegy is sokat veszt értékéből s a papirvaluta minden vonalon rengeteg rombolásokat okoz.

A papirospénznek az államhitel ingatagsága vagy a kibocsátás túlságossága, illetőleg ezen két tényező együttes befolyása által előidézett értékhanyatlását a *kényszerfolyam* meg nem akasztja. Az árképződés törvényét nem lehet hatalomszóval eltörölni. A papirospénzt mindenki névértékében fogja ugyan elfogadni, de megcsökkenvén a fizetési eszköz vásárlóereje, minden eladó nagyobb árat fog kérni, mint kérne abban az esetben, ha a vevők érczpénzzel fizetné-

nek, minek következtében a papirospénzben kifejezett jószágárak emelkednek.

A papirospénz értékcsökkenésének és még inkább értékingadozásának szertelen káros hatásai vannak. Értékének örökös változása megnehezíti a biztos alapon való üzleti számítást és bizonytalanná tesz minden ipari és különösen külkereskedelmi vállalkozást, a miért a rendezett valutaviszonyoknak örvendő országok az ingadozó értékű fizetési eszközzel biró nemzetgazdaságok irányában a világverseny piaczain már ennélfogva is kedvezőbb helyzetben vannak. Papirvalutás országban az érczpénz eltűnik a forgalomból és részint külföldre vándorol, részint félelemből és bizalmatlanságból rejtekhelyekre vonúl. A jószágárak az ármérő értékhanyatlásának arányát meghaladó mértékben emelkednek, mert a fémpénz és a papirospénz értéke közötti különbözet — azaz a fémpénz *ázsiója*, illetőleg a papirospénz *diszázsiója* — folytonosan változik, s az eladó azon veszteség fejében, mely őt a papirospénz időközben bekövetkezhető értékcsökkenése miatt érheti, az ármegállapitás alkalmával biztositási díjat számit föl.

A valuta értékének változására alapitott üzérkedés a meddő tőzsdei ügyleteket szaporítja. Mindazok, a kik az államjegyeket nagyobb értékben vették át, mint a hogy forgásba hozhatják, veszteséget szenvednek. Az ármérő értékének hanyatlása különösen azokat károsítja meg, a kik meghatározott összegű jövedelmet húznak, névszerint a köz- és magántisztviselőket, tőkepénzeseket s az állandó járadékokból élő személyeket. Azok a hitelezők, a kik a kamatfizetést s adósságtörlesztést nem fémpénzben kötötték ki, a diszázsió emelkedése esetében veszteséget szenvednek; a míg azok, a kiknek több a tartozásuk, mint a követelésük, meg nem érdemlett nyereségben részesülnek. A pénz értékének folytonos ingadozása a folyó pénzből s az arra szóló követelésekből álló vagyont koczkajáték tárgyává teszi, a mennyiben az ilyen vagyon birtokosa egy nap alatt gazdagabbá, de sokkal szegényebbé is válhatik. Az ármérő vásárlóképességének örökös ingadozása a vállalkozói kedvet lohasztja, a keresetet bizonytalanná teszi, a takarékossági ösztönt gyöngiti, sőt könnyelműségre és tékozlásra is csábit, a mely hatások az adózóképességet is megbénítják.

Egyik legnagyobb hátránya a papirospénznek, hogy az árúbehozatal tetemes növekedése vagy az árúkivitel nagyobb mértékű

apadása, továbbá minden jelentékenyebb politikai zavar, az ország belnyugalmát, gazdasági helyzetét vagy hitelét fenyegető események (pl. nemzetiségi vagy vallásfelekezeti torzsalkodás, a fejedelem élete ellen elkövetett merénylet, valamely fontosabb törvényjavaslat elvetése a parlamentben, silány aratás, az adóhátralékok szaporodása) mindjárt csökkentik az értékét. És ha később az államháztartás helyzete javúl, az államjegyek forgalmi értéke emelkedik s a kormány az érczvaluta helyreállítását tervezi, azok, a kik a papirospénz értékcsökkenése idején kárt szenvedtek, nem részesűlhetnek többé kárpótlásban és az értékemelkedésből mások húznak meg nem érdemlett előnyt. A gazdag pénzüzérek, kik az elértéktelenűlt papirospénzt olcsó áron összeszedték s értéke emelkedéséig megtartották, még jobban meggazdagodnak, ellenben a munkások, kisiparosok s általában a szegény sorsú emberek, ha előre is látták az ármérő értékének később bekövetkezendő emelkedését, mivel a birtokukban volt papirospénzt kiadni voltak kénytelenek, az értékváltozást nem fordíthatják anyagi helyzetük javítására. Szóval, a papirospénz-adósság a nemzetgazdaságot a legsujtóbb bonyodalmaknak teszi ki, árforradalmakra s a vagyoni és jövedelmi viszonyok rögtöni változására vezet.

Az értékvesztett államjegyek az államháztartásra is nyomasztólag hatnak. Először is az általános kamatlábat fölemelik, az állampapirosok tőzsdei árfolyamát lenyomják, tehát az államhitelt megdrágítják. Minthogy továbbá külföldi fizetésekre nem lehet a papirospénzt használni, ha nem akarja a kormány a külföldi tőkepénzeseket az államkölcsönöktől elriasztani, az államadóssági kamatokat fémpénzben kénytelen fizetni; és ha az adóssági kamatokat fémpénzben fizeti, az ázsió emelkedése az államadóssági terheket tetemesen súlyosbítja. Pedig a papirvalutás országok rendszerint szűkében vannak a tőkének, ennélfogva kölcsöneik nagy részét a külföldről kénytelenek beszerezni. A papirospénz más irányban is károsan érinti az állami pénzügyeket. A külföldi tőkepénzesek még akkor sem nagyon bíznak a papirvalutás ország fizetőképességében, ha a kamatfizetés és adósságtörlesztés érczértékben van kikötve, és nagyobb kamatot követelnek, mint az olyan államtól, a mely rendezett valutaviszonyokkal bír. Ezenfelűl az államkincstár azért is kárt szenved, mert az adókat értékvesztett államjegyekben szedi be, tehát az állambevételek valóságos értékösszege kisebb, mint ha az adók aranyban foly-

nának be, az állami kiadások összege pedig a jószágáraknak a pénzérték bizonytalansága által okozott emelkedése következtében nagyobb. Már pedig, ha a kiadások szaporodnak s a bevételek a megromlott valutának a nemzeti termelésre és forgalomra gyakorolt káros hatása alatt megcsappannak, a papirospénznek pénzügyi hiány a kisérője.

Az államjegyeknek azt az előnyét, hogy a nemes érczet megkimélő s a fémpénznél kényelmesebben kezelhető fizetési eszközt szolgáltatnak a forgalomnak s a forgási eszközök mennyiségének a mutatkozó szükséghez képest majd szaporitását, majd pedig apasztását teszik lehetővé, a bankjegyek kisebb koczkázattal valósítják meg. A papirospénz még abban az esetben is kisebb biztosságot nyújt, mint a bankjegy, ha beváltható s a kincstár a beváltást némi érczkészlettel is biztositja. Háború, szédelgős üzérkedés, vagy általános hitelválság a jegybank iránti bizalmat is meggyöngítheti, esetleg a bank fizetésképtelenségét is okozhatja, azonban a bank fizetésképtelenségét a jegybankügy megfelelő törvényes rendezése a legritkább esetekre szorithatja, a míg a papirospénz kibocsátását nagyon nehéz kellő korlátok között tartani. Továbbá, a bank akkor bocsátja ki a bankjegyeket, a midőn a váltóleszámítolások, lombardelőlegek és egyéb banküg yletek alakjában kölcsönöket nyújt az iparosoknak és más vállalkozóknak, ellenben az állam a papirospénzt az őt terhelő fizetések teljesítésekor hozza forgalomba. Ennélfogva a bank csupán annyi bankjegyet bocsáthat ki, a mennyire a forgalomnak szüksége van, s a kibocsátott jegyekért követelési jogot szerez, mely a forgásban levő bankjegyek födözetéül szolgál, holott az állam a papirospénz kibocsátása alkalmával pusztán fizetési kötelezettségét teljesíti s a papirospénzt rendkívüli szükség idejében, tehát épen akkor hajlandó szaporitani, a midőn a nemzetgazdaság nem sóvárog az elértéktelenült papirtömeg után. És ha a bankjegyek egy részére nincs már szüksége a forgalomnak, a bank által nyújtott kölcsönöket az adósok bankjegyekben fizetik vissza *(a bankjegyek szabályos visszafolyása)* s a bankjegyek megfelelő része beváltás végett is visszakerül a bankhoz *(a bankjegyek szabálytalan visszafolyása)*; ellenben a papirospénz akkor is forgalomban marad, a midőn a nemzetgazdaságnak nincs már rá szüksége, mert ha a kincstár részére teljesített fizetések alkalmával egy része vissza is tér az állampénztárba, a kormány újból kiadja s az államjegyek a csereeszközök mennyiségét állandó időre szaporitják.

A mondottak átgondolása után nem lehet más meggyőződésünk, mint az, hogy a papirospénz kibocsátását csakis a legvégső szükség mentheti. Beruházások létesítése vagy adósságtörlesztés czéljából soha, — csakis a pénzügyi szorúltság oly időszakában szabad ehhez az eszközhöz fordúlni, a midőn a mellőzhetetlen szükséglet födözésére nincsen már más forrás, tehát államjavak vagy nem állanak már rendelkezésre, vagy csak roppant veszteséggel volnának pénzzé tehetők, kamatozó kölcsönt a kormány vagy épen nem, vagy csak rendkivűl nyomasztó föltételek alatt köthet s az adóteher tetemes súlyosbítása még nagyobb veszélyekkel járna, vagy a megkívántató összeg befolyását nem biztosítaná. És ha az állam rá is szánja magát erre a rendkívűli kisegítőre, a pénzjegyeket ne maga bocsássa ki, hanem inkább bankjegykölcsönt vegyen föl s a jegybankot oldozza föl jegyei beváltásának kötelezettsége alúl, mert habár a be nem váltható és kényszerkelettel fölruházott bankjegyekből álló adósság szigorúan véve elpalástolt papirospénzadósság, a bankjegyadósság a tulajdonképi papirospénz kibocsátása irányában mégis némi előnyökkel bír. Ha a pénzjegyeket közvetetlenűl az állam bocsátja ki, a jegyszaporításnak egyedűl a kormány és törvényhozó akarata, vagy a papirospénz teljes elértéktelenűlése szab határt, holott a beválthatatlan bankjegyek végtelen szaporítását a bankrészvényesek érdeke is ellenzi. Azután, ha bankjegyekbe van a papirospénz burkolva, a valutaviszonyok rendezése valószínűen előbb fog bekövetkezni, mivel az állam s a bank között létrejött szerződés az államot a bankjegyadósság visszafizetésére s ezzel együtt az érczvaluta helyreállítására is kötelezi. Ezenfelűl a beválthatatlan bankjegyeknek arra a részére nézve, a mely a bank által nyújtott üzleti kölcsönökben van elhelyezve, még mindig nyitva marad a bankhoz való szabályos visszafolyás útja.

A kimeríthetetleneknek látszó gazdasági erők s óriási mennyiségű folyó tőkék fölött rendelkező *Francziaország* példája (a párisi jegybank készfizetési kötelezettségének fölfüggesztése az 1870-ik évben s az ez után következő franczia papirosvalutának hét évi tartama) megmutatta, hogy a rendkívüli áldozatokat kívánó végső szükség idején a legrendezettebb pénzügyi viszonyok között levő ország sem szabadúlhat a papirospénz-kibocsátástól s annak közgazdasági és pénzügyi rombolásaitól; de ha az a válság, a mely az államot a bankjegyadósság vagy a papirospénz-kibocsátás kényszerűségébe sodorta,

véget ér, ennek a minden körülmények közt veszélyes adósságnak törlesztése s a papirosvaluta eltávolitása legyen a kormány egyik első kötelessége.

Az értékvesztett papirospénzből álló adósság kétféleképen törleszthető. Vagy a papirospénz névértékének a folyamérték mértékéig terjedő leszállitásával, azaz a papirospénz *devalvácziójával*, vagy pedig a folyamértéknek a névértékre való visszaállításával. Ha a papirospénz már hosszabb idő óta nagyon el van értéktelenűlve s az értékcsökkenés aránya már hosszabb idő óta meglehetősen egyenlő, a szóban levő adósságtól való szabadulásra a devalváczió megfelelőbb, mert a folyamérték visszaállítása a névértékre ily körülmények között csaknem elviselhetetlen áldozatot kívánna s a papirospénzkibocsátás által okozott jogsérelmeket annyiban még sem orvosolná, a mennyiben nem a kárvallott egyéneknek, hanem az adózók rovására csupán azoknak válnék előnyére, a kik az elértéktelenült pénzjegyeket olcsó áron beszerezték s a valuta helyreállításáig megtartották. Ellenben, ha a papirospénz diszázsiója nem igen nagy, a folyamértéknek parira leendő visszaállítása veendő czélba, mely a pénzjegyeknek közönséges kamatozó kölcsön, illetőleg adófölemelés segitségével való lassankénti bevonásával vihető keresztűl.

Devalváczióhoz folyamodtak *Éjszak-Amerika* (az 1779-ik évben), *Ausztria* (mely a bankóczédulának nevezett államjegyek, valamint a rézpénz névleges értékét az 1811-ik évben az eredeti érték egy ötöd részére szállította le és pedig a bankóczédulát az érczpénzzel nem egyenértékű papirospénzzel váltotta be, a mely új államjegyek 1820-ban ismét az eredeti névérték két ötöd részére szállíttattak le), továbbá *Oroszország* (1839-ben), *Dánia*, *Norvégia* és *Svédország*. Ellenben *Angolország* (1815-től 1819-ig), *Francziaország* (1877-ben), *Éjszak-Amerika* (1879-ben) és *Olaszország* (1883-ban) a papirospénz, illetőleg a beválthatatlan és kényszerkeletű bankjegyek lassankénti bevonásával s a folyamértéknek a névértekre történt fölemelésével állították helyre az érczvalutát. Ugyanezt tették legújabban az *osztrák* s a *magyar* kormány.

Önként értetik, hogy a fémvaluta helyreállítására irányzott művelet sikere első sorban a pénzpiacz kedvező helyzetétől s az államháztartási viszonyok megnyugtató voltától függ. Zilált pénzügyi viszonyok közt csak úgy vonhatná be a kormány az államjegyeket, ha az ebből a czélból fölvett kölcsönnel még a papirospénz, vagy a

be nem váltható bankjegyek hátrányai által okozott veszteségnél is nagyobb terhet rakna az adózókra. A pénzügyek romladozó állapota, névszerint az állandó hiány, még más tekintetben is akadálya az érczvaluta helyreállításának. Bármennyire káros hatású is a papirospénzzel való gazdálkodás, az elértéktelenült jegyek bevonása csak akkor hasznos, ha a legközelebbi nagyobb rendkívűli szükségletet nem kénytelen a kormány újból a pénz-sajtó megindításával födözni. Ha néhány év múlva ismét nagymennyiségű pénzjegyeket kénytelen a kormány kibocsátani, két ízben zavarja meg a nemzetgazdaság rendes menetét. A kétszeres rázkódás veszélye csupán a rendkívüli födözeti eszközök rögtöni beszerzésére rendelt *háborúí adók* rendszerének előzetes megállapításával ellensúlyozható, a mennyiben a nagy áldozatokat követelő időszakokban, midőn a kamatos államkölcsönök kötése vagy egyáltalában nem, vagy csak a papirospénz kibocsátásának hatásainál is súlyosabb föltételek alatt lehetséges, a papirospénzadósságot egyedűl úgy lehet kikerűlni, illetőleg ha teljességgel mellőzhetetlen, ennek az adósságnak ártalmasságát csak azzal lehet mérsékelni, ha a kormány a nagy erőfeszítést kívánó rendkívűli szükségletet vagy legalább egy részét *rendkívűli adókból* (névszerint az általános jövedelmi adó fölemelésével, esetleg rendkívűli vagyonadó behozatalával) födözi.

95. §.

Az egyszerűen kamatozó államkölcsönök.

Az államhitel fölhasználásának legrégibb, mostanában is legelterjedtebb és kétségtelenűl legczélszerűbb alakját az egyszerűen kamatozó államkölcsönökben szemléljük, melyeket röviden *közönséges államkölcsönöknek* is szoktunk nevezni. A szóban levő államkölcsönnek az a jellemző tulajdonsága, hogy a kibocsátott adóslevelek után járó kamatokat az állam a tőkevisszafizetéstől függetlenűl szolgáltatja ki.

A közönséges államkölcsönök a visszafizetési föltételek különfélesége szerint többfélék lehetnek. És ugyan:

1. *A hitelezők fölmondási jogának biztosításával kötött,* azaz oly államkölcsönök, a melyek visszafizetését a hitelezők bármely időben követelhetik. A szabad fölmondás kikötése a hitelezőkre nézve előnyös és kényelmes volna, mert a kötelezvénybirtokosok tőkéiket

bármikor közvetetlenül az államtól vonhatnák vissza, azonban a kormányt annak a veszélynek tenné ki, hogy a hitelezők oly időben mondanák föl követeléseiket, a midőn az állam a visszakövetelt tőkéket csak terhesebb föltételek alatt kötött új kölcsönből volna képes beszerezni. A kölcsönkötésnek ezt a módját a XVIII. évszáz végén abban is hagyták az államok.

2. *A hitelezők fölmondási jogának kizárásával előre meghatározott határidőben törlesztendő kölcsönök.* A visszafizetés idejének előzetes meghatározása a *függő adósságnál* nem eshetik kifogás alá, mivel a rövid idő múlva bekövetkezendő törlesztés a függő adósság természetéből foly. Azonban az *állandósított adósság* visszafizetésének idejét legjobb a kormány belátására hagyni, hogy a törlesztésre oly időpontot választhasson, a mely az állam érdekének leginkább megfelel. A visszafizetés idejének előzetes megállapítása annyira ugyan nem hátrányos az államkincstárra nézve, mint a bármely időpontban való fölmondás megengedése, mivel a kikötött időben teljesítendő törlesztéshez a kormány legalább előre hozzákészülhet; mindamellett könnyen megtörténhetik, hogy a törlesztési határidőt közvetetlenül megelőzően, vagy talán épen a törlesztés időpontjában oly körülmények következnek be, a melyek az elvállalt kötelezettség teljesítését nagyon megnehezítik. Meglehet, hogy épen a törlesztésre kitűzött időben nagyobb rendkívüli szükséglet áll elő, vagy talán épen ekkor politikai bonyodalom vagy gazdasági válság rontja meg az állam hitelét, esetleg épen ebben az időben fordúl rosszabbra a pénzpiacz helyzete, s az ország csak kedvezőtlenebb föltételek alatt kötött új kölcsön kibocsátásával tehet eleget kötelezettségének. A törlesztési időnek előzetes meghatározása csupán akkor menthető, ha biztosan tudja a kormány, hogy az adósságot a kitűzött időben adófölemelés és új kölcsönkötés nélkűl is visszafizetheti, avagy azzal biztathatja magát, hogy a kölcsön esedékességének bekövetkezéséig kedvezőbb föltételek alatt új kölcsönt bocsáthat ki, vagy végre, ha más módon teljességgel nem segíthet magán.

Az adósság előre meghatározott, több évtízre terjedő időközön belül részletekben is törleszthető. A kölcsön ebben az esetben egyenlő számú kötvényeket tartalmazó *sorozatokra* oszlik, az egy-egy sorozatba osztott adóslevelek folyó számmal vannak ellátva s a czímletek beváltásának időpontját sorshúzás állapítja meg.

A kihúzott adósleveleket a kijelölt állampénztárak s a kormány által megbízott pénzintézetek névérték szerint váltják be. A szóban levő törlesztési mód távolról sem olyan aggasztó, mint midőn az egész kölcsönösszeg visszafizetésére egy határidő van kitűzve, sőt némely adóssági czímlet kibocsátásának ez lehet a legalkalmasabb és legolcsóbb alakja, azonban az időszakos törlesztés is abba a helyzetbe ejtheti a kormányt, hogy vagy fontos állami föladatokat kénytelen elhanyagolni, vagy pedig a visszafizetésre megkívántató összeget csak kedvezőtlenebb föltételek alatt fölvett, új kölcsönből szerezheti be.

Azzal az igérettel, hogy a kölcsönt előre kikötött határidőben egyszerre, vagy bizonyos nagyobb időközön belül részletekben, sorsolás útján, névértékben fogja az állam visszafizetni, a nem teljesen szilárd hitelű ország kormánya kedvezőbb föltételeket, névszerint nagyobb kibocsátási árat akar elérni. És ezt rendszerint el is éri, mert a közvetetlen visszafizetés bizonyossága, kiváltképen ha közelre van téve a visszafizetés ideje, az állampapirosok kelendőségét, tehát a kibocsátási árat is emeli. Időszakos törlesztés esetében a közeli visszafizetés előnyében ugyan csak a kötelezvénybirtokosoknak aránylag csekély része részesül, mert a későbbi sorsolások alkalmával kihúzott adósleveleket az állampénztár a kibocsátástól távolabb eső időben váltja be, a miért az időszakos törlesztés nem is emeli annyira a kibocsátási árat, mint mikor az egész kölcsönösszegnek egyszerre leendő visszafizetésére nem messzire terjedő határidő van kitűzve, minthogy azonban nem lehet előre tudni, hogy a kibocsátást követő közeli sorsolások alkalmával mely számok fognak a sorskerékből kiemeltetni, a korábbi törlesztés lehetősége egyaránt valamennyi kötelezvényre terjed ki.

Az időszakos húzások alá eső adóslevelek kelendőségét az is előmozdítja, hogy az állam rendszerint *parin alúl,* azaz a névleges értéknél s így a visszafizetendő összegnél kisebb árfolyamon adja el adósleveleit, minélfogva azok a hitelezők, a kiknek kötelezvényeit a közelebbi húzások alkalmával sorsolják ki, a kiknek kötelezvényei tehát már akkor kerűlnek névérték szerinti beváltás alá, a mikor a tőzsdei árfolyam még nem érte el a névértéket, sorsjátékszerű nyereményben részesűlnek.

A kötelezvénybirtokosokra nézve csak annyiban kellemetlen és terhes a sorsolás útján teljesített visszafizetés, a mennyiben minden

sorsolás után a húzási jegyzék átvizsgálását teszi szükségessé. A kisorsolt állampapirosokra nézve ugyanis azt az eljárást követik az államok, hogy a kisorsolt adóslevelek a beváltásra kitűzött határidőn (pl. a sorsolás napjától számitandó három vagy hat hónapon) túl nem kamatoznak, és ha a későbbi lejáratú kamatszelvények a kisorsolt kötelezvény átadásakor hiányzanak, a hiányzó szelvények névértékét az állampénztár az elkésetten benyújtott adóslevél beváltása alkalmával a tőkéből vonja le.

3. *A járadék-kölcsönök.* Járadék-kölcsönöknek az olyan kölcsönöket nevezzük, a melyek csak kamatélvezetre adnak a hitelezőknek jogot a nélkül, hogy az állam a közvetetlen visszafizetésre lekötelezné magát, tehát a visszafizetés idejét előre meghatározná, vagy a hitelezőknek fölmondási jogot engedne. A törlesztés alá eső államkölcsönnél a hitelező bizonyos idő lefolyása után az egész névértéket visszakapja, ellenben a *járadék-kölcsönnél* erre nem számithat biztosan, mert kérdés, hogy mily áron adhatja el járadékát. Ezért nevezik a visszafizetés alá eső kölcsönt másként *tőke-kölcsönnek*, a járadékkölcsönt pedig *kamat-kölcsönnek*. A míg a járadékadósságon kívül létező adóssági nemeknél a kilátásba helyezett tőkevisszafizetés közelsége, esetleg a hitelezőknek nyújtott külön biztosítékok támogatják az állam hitelét, addig a járadékadósságnál a hitel csak a pontos kamatfizetésbe helyezett bizalmon alapúl.

A járadékkölcsönök meghonosodását különösen az könnyítette meg, hogy magas műveltségi fokon sok olyan tőkebirtokos van, a kiknek nem áll érdekében, hogy tőkéiket bizonyos, előre meghatározott időpontban visszanyerjék. Az ily tőkebirtokosok a biztosan tartamos kamatozásnak nagyobb fontosságot tulajdonítanak, mint tőkéik közvetetlen visszanyerésének, a mely utóbbi annyiban még kényelmetlenné is válhatik rájuk nézve, a mennyiben visszafizetett tőkéik más nemű elhelyezéséről kénytelenek gondoskodni. Ezt a kényelmi érdeküket a tőkepénzesek annyival inkább kielégíthetik, mert ha tőkéjükre mégis rászorúlnak, azt az értékpapirosok mai élénk forgalma mellett járadék-leveleik eladása útján minden perczben visszaszerezhetik.

A járadék-kölcsön legjobban megfelel az állami örökkévalóság eszméjének és mivel a törlesztési idő megválasztására nézve a kormánynak teljesen szabad elhatározást enged, az államháztartást nem ejtheti zavarba. Az ország akkor fizetheti vissza adósságát, a

mikor pénzügyi helyzete s a pénzpiacz hangulata legjobban megengedik.

Világos, hogy a hitelezőknek tisztán kamatélvezetre jogot adó járadékczímletek törlesztéséről sem szabad az államnak végleg lemondania. Az adósság kisebbítésére kínálkozó alkalmat az adóteher könnyítése érdekében a szóban levő államadóssági alaknál is föl kell használni. A törlesztés módozata szempontjából a járadékadósságnak kétféle nemét kell megkülönböztetnünk. Az állam a járadékadósságot vagy *«föl nem mondhatónak»*, azaz közvetetlenűl vissza nem fizethetőnek (s ez a szoros értelemben vett *örökös járadékadósság)*, vagy pedig *«fölmondhatónak és névérték szerint visszafizethetőnek»* jelentheti ki. Az életben csak fölmondható járadékadósságok fordúlnak elő.

Az állam részéről föl nem mondható járadékadósság mellett azt szokták fölhozni, hogy a hitelezők biztosítva lévén a kamatleszállítás lehetősége ellen, kisebb kamattal is megelégednének, mint a minőt a fölmondható járadékoknál várható kamatleszállítás valószínűsége rejt magában. Azonban a kérdés súlypontja nem ebben áll. A föl nem mondhatás föltételének a hitelező csupán oly időre nézve tulajdonít fontosságot, a midőn a tőzsdei árfolyam magas, tehát a kötelezvénybirtokost a kamatleszállítás czéljából történő fölmondás fenyegeti. De oly időben, a mikor a tőzsdei árfolyam tényleg magas, a kormány a nélkül is olcsó kölcsönt köthet és ilyenkor rendszerint nem is szorúl nagyobb kölcsönre. Ha pedig nagy öszszegre van az államnak szüksége s az államhitel nem teljesen szilárd, a föl nem mondhatás föltétele keveset nyom, mert a tőkepénzes a közel jövőben bekövetkezendő kamatleszállítás ellen úgy is biztosítva van. Föltéve, hogy a kormány a föl nem mondható járadékokat valamivel kedvezőbb föltételek alatt értékesítené, a legtöbb esetben nem érne el oly hasznot, hogy az a veszteség, a mely a fölmondási jog kizárása s a kamatleszállítás lehetőségének elenyészése következtében a jövőben támadna, kárpótolva volna vele. Ha az állam a járadékot határozottan *«föl nem mondhatónak»* nyílvánítaná, a fölmondás és a névérték szerinti visszafizetés jogosan nem volna lehetséges és az ilyen adósságot csak a járadéklevelek tőzsdei visszavásárlásával lehetne törleszteni. A föl nem mondható kölcsönök épen azért mellőzendők, hogy ne legyen kénytelen *parin felűl* törleszteni a kormány és a kamatleszállítás lehetősége ne le-

gyen kétségessé téve. Ugyanebből az okból a járadéklevél szövegében legjobb a tőkét is megnevezni. Ha a tőke nincs kiírva, még arra nézve is kétség támadhat, vajjon jogában áll-e az államnak az örök időre fizetni igért járadékot bizonyos tőkeösszeg lefizetésével megváltani.

Az angol, osztrák, magyar, németországi stb. államkötelezvényeken az adóssági tőke is meg van nevezve, a míg a franczia és olasz járadékczímleteken csak a járadékösszeg van kitéve. Mivel azonban a franczia és olasz járadéklevelek a megfelelő százalék-szám, tehát közvetetten egyúttal az a tőke is meg van jelölve, a melynek kamata gyanánt tekintendő a járadék összege, az adóssági tőke elhallgatása nem bír gyakorlati jelentőséggel, s az állam nemcsak tőzsdei visszavásárlással, hanem fölmondás útján a járadék s a kitüntetett százalék egybevetésével megállapitható névérték lefizetésével is törleszheti adósságát.

A járadékkölcsönök legelőször *Angol- és Francziaországban* honosodtak meg; újabban azonban *Ausztriában, Olaszországban, a német államokban, Orosz-, Olasz-* és *Magyarországban* is túlnyomó használatban vannak, és idővel valószínűleg valamennyi államban a járadékkölcsön lesz a leghasználatosabb hitelműveleti alak. Járadékkölcsönöket természetesen csak a rendezettebb háztartással bíró államok bocsáthatnak ki. Az olyan állam, a mely nem találkozik a pénzpiacz föltétlen bizalmával, helyesebben cselekszik, ha időszakos húzások alá eső, nem hosszú időre (20—30 évre) szóló, törlesztéses kölcsönöket köt, mert a tőkepénzesek azt remélvén, hogy rövid idő alatt nem fog az állam fizetésképtelenné válni, az adóssági czímleteket az államkincstárra nézve kedvezőbb föltételek alatt veszik át, minél fogva a törlesztéses adósság — még a törlesztő részleteket is beleszámítva — az ingatag hitelű országra kisebb évi terhet róhat, mint a járadékkölcsön.

96. §.

A törlesztő járadékok eladása útján keletkező államkölcsönök.

Az államkölcsönöknek egyik sajátszerű s ma már gyéren használt alakja a *törlesztő járadékok* eladásából áll. A szóban levő kölcsön olyképen jön létre, hogy az állam az eladott járadéklevelek után nem közönséges kamatot, hanem bizonyos ideig az általános

kamatlábat meghaladó járadékokat fizet, a mely járadékokban a törlesztő részletek is benn vannak úgy, hogy a járadékok fizetésével az állam az adóssági tőkét is visszafizeti. A kölcsönkibocsátásnak ehhez az alakjához tartoznak:

a) az *évjáradékok* (időjáradékok, annuitások), melyeknél az állam meghatározott számú éveken át előre megállapított terv szerint az általános kamatnál nagyobb összeget fizet, de úgy, hogy az utolsó évi járadék kiszolgáltatásával az adósság minden terhétől megszabadúl. Tekintve a törlesztési idő tartamát, hosszú (80—100 évre szóló) és rövid (20—40 évi) időjáradékokat szoktak megkülönböztetni;

b) az *életjáradékok,* melyeknek fizetése a hitelező elhalálozásáig tart. Az életjáradék élvezése vagy azonnal, vagy csak bizonyos korév betöltésével veszi kezdetét *(elhalasztott életjáradék).* Az életjáradékoknál annál kevesebbet koczkáztat az állam, minél pontosabb adatok fölött rendelkezik a különféle korosztályokban levő személyek valószínű élettartamáról és minél nagyobb a járadékosok száma, mivel a valószínűségi számítás törvényei annál jobban beválnak, minél több esetre nyernek alkalmazást. A valószínűségi számításnak itt az a föladata, hogy az évi járadéknak azt az összegét állapítsa meg, a melyet az állam bizonyos tőke fejében a nélkül adhat a hitelező elhalálozásáig, hogy nagyobb terhet vállalna magára, mint a minő tartozásának más nemű törlesztésével s a közönséges kamatok fizetésével járna. Mivel minden egyes hitelező valószínű élettartamának külön kiszámítása sok nehézséggel volna összekötve, a kormány a kevésbbé különböző korú hitelezőket egy osztályba sorozza s a korkülönbség szerint több osztályt állít föl;

c) a *tontinák,** azaz a túlélési csoportok alakjában szervezett azok a társulati hitelezések, a melyeknél az állam nem egyes hitelezőkkel, hanem több személyből álló társulattal, olyképen köti meg az életjáradéki szerződést, hogy addig, a míg a társulatnak csak egy tagja is életben van, az életjáradékot az egész társulati tőke után fizeti s a járadékban valamennyi társulati tag egyenlően osztozik; ha pedig a tagok közűl már csak egy él, elhalálozásáig az egész járadékot ez az egy tag húzza. A hitelező társulat majd körül-

* A hitelezésnek ez a neme elnevezését *Laurenzio Tonti*-tól, a XVII. évszáz közepén Francziaországban letelepedett olasz bankártól nyerte, ki virágzásra emelte ezt a rendszert.

belül hasonló korú, majd különböző korú egyénekből áll, mely utóbbi esetben a tagok korkülönbségük szerint több osztályba soroztatnak. Ha a társulat több osztályra szakad, az elhúnyt tagok járandósága csak az ugyanazon osztály tagjainak jut és egy-egy osztály valamennyi tagjának elhalálozása után a járadék vagy megszűnik, vagy pedig a többi osztályra száll. A kormány azt is kikötheti, hogy a túlélők csak az elhúnyt tagok jutalékának egy részét fogják kapni s a fönmaradó rész az államkincstárt fogja megilletni.

Pénzügyi szempontból két előnyük van a törlesztő járadékok eladása utján fölvett államkölcsönöknek. *Először*, hogy a kis tőkepénzesek nagy része szívesebben vállalkozik a hitelezés ezen alakjára, mint egyszerűen kamatozó adóslevelek vásárlására, a mi az állampapirosok kelendőségére emelőleg hat; és *másodszor*, hogy a járadékok fizetésével a kormány bizonyos idő alatt az adósságot is törleszti. Az államkincstárra nézve azonban annyiban terhesek lehetnek a szóban levő kölcsönök, a mennyiben a tervszerű törlesztés kötelezettségének esetleg csak kedvezőtlenebb föltételek alatt kötött új kölcsönnel tehet eleget. Ezenfelűl a kormányt annak lehetőségétől is megfosztják, hogy az elvállalt terhet az államhitel megszilárdulásakor vagy a pénzpiacz helyzetének kedvezőbbre fordúlása idején kamatleszállítással könnyítse.

A szóban levő hitelműveletek *közgazdasági* és *erkölcsi* szempontból is kifogás alá esnek. Minthogy törlesztő járadékok vásárlására leginkább a kisebb tőkepénzesek mutatnak hajlandóságot, a tőkét épen azoktól vonják el, a kik saját vállalataikban legnagyobb haszonnal gyümölcsöztethetnék s a kik a közönséges kamatot meghaladó járadékok által biztosítva érezvén magukat, tétlenségben fogják tölteni életüket. Továbbá, azok a kis tőkepénzesek, a kik ilyen kölcsönökben helyezik el pénzüket, a járadék élvezésével rendszerint tőkéiket is fölemésztik. A járadékbirtokosok a járadékban foglalt csekély törlesztő hányadot ugyan új tőke gyűjtésére fordíthatnák, de a kis tőkepénzesek legnagyobb részétől nem lehet ezt remélni, részint mert a félévenként visszaszolgáltatott apró tőkerészek elhelyezése nehézséggel és költséggel jár, részint mert a kis tőkebirtokosnak sok olyan kielégitetlen szükséglete van, a melyek a birtokába elaprózottan visszakerült tőkerészeknek elfogyasztására hivják őt föl. A járadékokkal visszafizetett tőkerészek elfogyasztása

pedig nemcsak az örökösöket károsítja meg, hanem a nemzeti tőkét is kisebbíti.

A törlesztő járadékok az önzést s a családi élettől való idegenkedést is előmozdítják, mivel az olyan nők, a kik jövőjüket biztosítottnak gondolják, tartózkodóbbak a házasságra lépéstől, és általában azok, a kik tőkéikről lemondtak, rendszerint nem szándékoznak többé családot alapítani. Végre, az életjáradékokat és tontinákat az a gáncs is éri, hogy szerencsejátékot takarnak, mivel azok a járadékbirtokosok, a kik a járadékok megszabása alkalmával alapúl vett közép életkort el nem érik, veszteséget szenvednek, azok pedig, a kik tovább élnek, sorsjátékszerű nyereményben részesűlnek.

Az idő- és életjáradékok eladása alakjában kötött államkölcsönök a XVII. és XVIII. évszáz folyamán *Angliában* és *Francziaországban* nagyon el voltak terjedve. Az *annuitások Angolországban* még mostanában is szerepet játszanak, a hol az államadósságok összes évi terhének körűlbelűl egy tized része hosszú időhöz kötött évjáradékokból áll.

97. §.

A sorsjegykölcsönök.

Az államkölcsönöknek újabban nagyon kedvelt alakja a *sorsjegykölcsön* (másként nyereménykölcsön, díj- vagy lottokölcsön), melynek meghonosítására az szolgáltatott okot, hogy a kormányok az emberek játékszenvedélyének fölhasználásával az állami adósleveleknek nagyobb kelendőséget szerezzenek és ezzel kedvezőbb kölcsönföltételeket érjenek el.

A lottokölcsön úgy jön létre, hogy a kormány a fölveendő kölcsönösszeget nagy számú, egyenlő részekre osztja s ezekről a részekről sorsjegy alakjával bíró kötelezvényeket bocsát ki. A kötelezvények rendszerint sorozatokba vannak beosztva, a mely esetben minden egyes kötelezvény két számmal, t. i. a sorozat s a nyereményjegy folyó számával van megjelölve. A kisorsolás először a sorozatokra, azután a sorozatokban foglalt nyerő számokra történik.

Az előre elkészített és vázlatilag rendszerint a sorsjegyeken is föltüntetett sorsolási terv meghatározza, hogy évenként hány húzás lesz, az egyes húzások alkalmával mennyi kötelezvényt fognak kisorsolni, a kisorsolandó főnyerő-számra mily összegű főnyeremény,

néhány számra mily nagy középnyeremény, a többi kihúzandó sorsjegyre mily összegű kisebb és közönséges nyeremény fog esni. A legkisebb, azaz a *közönséges nyeremények* nem valóságos nyeremények, hanem annyiban tulajdonképen veszteséget képviselnek, a mennyiben nem tesznek ki többet, mint a sorsjegy névértékét s a kibocsátástól a kisorsolás idejéig számított egyszerű kamatok összegét, úgy hogy a kamatok kamatairól a hitelező lemondani kénytelen.

A tulajdonképi lottokölcsöntől jól megkülönböztetendők az időszakos húzások alá eső, *egyszerűen kamatozó államkölcsönök*, melyeknél a kisorsolás csupán annak a meghatározására szolgál, hogy az egyes időszakokban mely kötelezvények váltandók be, a míg a *tulajdonképi sorsjegykölcsönnél* a kisorsolás a nyeremények, illetőleg a bennük foglalt kamatok fizetésére is vonatkozik.

Azt, hogy a tulajdonképi sorsjegykölcsönnél minden egyes kötelezvény névértékének kifizetésén kívül nyereményeket is osztogathat az állam, kétféle módon lehet elérni.

I. Az egyik mód abból áll, hogy az állam a sorsjegyek után járó kamatot *nem időnként* (évenként vagy félévenként), hanem a sorsjegyek kihúzásakor a tőkével együtt, azaz *utólagosan* szolgáltatja ki. A nyereménykölcsönnek ezt a fajtáját *nem kamatozónak* nevezzük. A közbeeső kamatokat, azaz a kamatok kamatait, a közönséges nyereménynyel kihúzott sorsjegyek birtokosai elvesztik, s az államkincstár az ilyképen megtakarított összeget nyereményekre fordítja. Ezenfelül a legkisebb nyereménynyel kisorsolt kötelezvények birtokosai a kamatoknak azt a százalékát is elvesztik, a melylyel a tőkéhez számított kamat az országos kamatnál kisebb, s az állam ezt a kamatkülönbözetet is nyeremények képzésére használja föl. Például, ha a lottokölcsön tervezete 5%-os kamatlábat vesz alapúl s ebből 1%-ot nyereményekre szán, az állam a 20 év múlva kihúzott, 100 koronáról szóló sorsjegy birtokosának, ha a sorsjegyre közönséges nyeremény esik, a névértéken felül csak 20 évi 4%-os kamatot fizet, tehát a sorsjegybirtokos összesen 180 koronát kap. Minthogy pedig 100 K tőke 4%-os kamatra történő elhelyezés esetében a kamatok kamataival együtt 20 év alatt 219 K 11 fillérre nő, az állam a közbeeső kamatok nem fizetése révén 39 K 11 fillért takarít meg.

II. A másik mód szerint az állam a közönséges kamatlábat

fogadja el alapúl, de az e szerint járó kamatösszegnek csak egy részét fizeti ki évenként vagy félévenként, a kamatösszeg többi részét pedig sorsjáték tárgyává teszi, azaz nyeremények képzésére visszatartja. Az ily kölcsönnek *kamatozó lottokölcsön* a neve. Például az 1880-ik évben kibocsátott *tiszai és szegedi* 44 millió forint névértékü kölcsön, melyet Magyarország az 1879-ik évi árvíz által elpusztított Szeged város újjáépítésére s a Tisza és mellékfolyói mentében alakult vízszabályozó és ármentesítő társulatok részére bocsátott ki, *kamatozó nyereménykölcsön*, mert a kötelezvények 4%-ot kamatoznak s a kötelezvénybirtokosok nyereményekben is részesűlnek, holott az 1870. X. t.-czikken alapúló 30 millió forintos sorsolási kölcsön, melyet az állam a budapesti lánczhíd megvásárlására, a Margíthíd építésére, a budapesti Dunarész szabályozására s a főváros szépítésére fordított, *nem kamatozó sorsjegykölcsön.*

A kamatozó sorsjegyek nagyobb kelendőségnek örvendenek, mivel az egész kamatot a legtöbb ember nem szivesen áldozza föl a nyeremény kilátásáért. A kamatozó lottokölcsön kevésbbé is ártalmas, mert legalább az időnként fizetett kamat nem megy veszendőbe a sorsjegybirtokosra nézve, azonban a játékhajlamot ez is ingerli, a mit az is bizonyít, hogy a nagy kereslet a kamatozó nyereményjegyek folyamárát annyira felszökteti, hogy azoknak a sorsjegyeknek birtokosai, a melyekre közönséges nyeremény esik, jóval kevesebbet kapnak, mint a mennyit a beszerzési árnak megfelelő tőke másnemű elhelyezésben gyümölcsözött volna. A sorsjegyek tőzsdei ára különösen a húzásokat közvetetlenűl megelőző időben szokott nagy lenni, a midőn a közeli nyeremény kilátása a sorsjegyek keresletét megélénkíti, a míg a húzások után a tőzsdei árfolyam hanyatló irányzatot követ, mert a reményükben megcsalatkozott sorsjegybirtokosok közűl sokan eladják sorsjegyeiket.

A nyereménykölcsön megengedhetőségének kérdése az elmélet megoldatlan föladványai közé tartozik.* Védelmezői arra hivatkoznak, hogy a közönséges sorsjátéktól lényegesen különbözik, mert a

* A lottokölcsön mellett foglalnak állást: Zachariae (Staatswirthsch. Heidelberg, 1832. II. 443. l.), Bernouilli (Beiträge. 68. l.), Umpfenbach, Wirth, Stein és Leroy-Beaulieu. — Ellene nyilatkoznak: Lotz, Malchus, Nebenius, Pfeiffer, Weninger, Böhmert (Lotterien und Prämienanleihen. Berlin, 1869.), Hock, ki közgazdasági szempontból a legrosszabb kölcsönnemnek tartja, Wagner, ki elterjedését az újabb idők egyik legszomorúbb gazdasági jelenségének tekinti.

míg az utóbbinál a tőke a legtöbb esetben elvész, addig a hitelsorsjegyek mérsékelt kamatot is hoznak, és hogy takarékosságra tanítja a népet, a mennyiben a kilátásba helyezett nyeremények sok ember tőkegyűjtési kedvét élesztik.

Az én nézetem az, hogy az olyan hitelművelet, a mely nem csupán a nemzet gazdasági erejébe s az állam fizetőképességébe vetett bizalomban, hanem egyúttal az emberek játékhajlamában keresi az állam hitelszükségletének eszközét, nem méltó az államhoz. Nem fogja senki eltagadni, hogy mind az egyes ember, mind az egész emberiség jóléte csak rendszeres és folytonos munkásságnak lehet az eredménye. A lottokölcsön túlteszi magát ezen az igazságon, mert a hirtelen meggazdagodás vágyát kelti föl. A sorsjegyek vásárlása épen úgy szerencsejáték, mint a közönséges lottojátékban való részvétel; nem okoz ugyan oly veszteséget, mint a számos vagy osztályos sorsjáték, de a vagyonmegoszlásra a lottokölcsön is káros hatást gyakorol, mert egyeseket ez is munka nélkül gazdagít meg s a legtöbb sorsjegybirtokost kamatveszteséggel sujtja. A díjkölcsönök veszélyessége nem annyira az egyes sorsjegybirtokosokat érő veszteségben, mint inkább abban áll, hogy a véletlen által osztogatott nyeremények a játékszenvedélyt felingerlik. A tőzsdei üzérkedésből származó erkölcsi és gazdasági hátrányok közismeretűek. A törvényhozók és kormányok a tőzsdei üzelmek korlátozására rendelt intézkedések feltalálásán fáradoznak s a játékszenvedélyt élesztő lottokölcsönökkel mégis maguk nevelik börzejátékra a népet. Továbbá, a nyereménykölcsönök a többi hitelműveletet megdrágitják, mert a tőkepénzesek bizonyos osztálya nem elégedvén már meg az egyszerű kamatokkal, a sorsjegyek a közönséges államkötelezvények kelendőségét leszállítják. A nyeremények gyakran tékozlásra is vezetnek. A tőkegyűjtés előmozdításával nem lehet a lottokölcsönt mentegetni. Ott vannak a hitelintézetek és takarékpénztárak, melyek a megtakarítások elhelyezésére elégséges alkalmúl szolgálnak.

A nyereménykölcsönöket azzal is mentegetik, hogy a mennyiben a hitelsorsjegyek nagyobb összegről szólnak, az alsó néposztály játszási ingerének nem nyújtanak tápot. Úgyde az *igérvényi ügylet* a sorsjátékban való részvételt a szegényekre nézve is lehetővé teszi. Az igérvényügylet: a valamely sorsjegygyel egybekötött nyerés reményének egy meghatározott húzásra vonatkozó elárúsítása oly föl-

tétel alatt, hogy abban az esetben, ha a sorsjegyre nyeremény esik, a nyeremény az igérvénylevél tulajdonosának jut s a nyerő fél a sorsjegytulajdonosnak csak a sorsjegy árát tartozik kifizetni. Mintbogy egy-egy igérvény csak pár koronába kerűl, sőt többen közösen is vásárolhatnak egy igérvényt, a szóban forgó ügylet az alsó osztályt is játékra izgatja. Ennélfogva azok tanácsának elfogadása is keveset használna, a kik azt javasolják, hogy a törvény csak nagyobb névértékű sorsjegyek kibocsátását engedje meg. Mások tovább mennek s az igérvényi ügylet egyenes eltiltását kívánják. Azonban az igérvényi ügylet eltiltása a nyereménykölcsön pénzügyi hasznát is megszüntetné. A bankházak és pénzüzérek nem azért vásárolnak sorsjegyeket, hogy kamatjövedelmet húzzanak, vagy nyereményekben részesűljenek, hanem a nyerés reményének árúba bocsátásával űzérkedjenek. Tehát a mely állam a kölcsönkibocsátásnak ehhez a módjához fordúl, az igérvényi ügyletet is eltűrni kénytelen, mert ellenkező esetben tetemesen csökkenvén a sorsjegyvásárlók száma, a kedvezőbb kölcsönföltételeket sem érhetné el. Az igérvényi ügylet csalásoknak is eszköze. Nem egyszer bizonyúlt már be, hogy szédelgő pénzüzérek abban a reményben, hogy a meghatározott húzás alkalmával nem fog a kérdéses sorsjegyre nagyobb nyeremény esni, ugyanarról a kötelezvényről több igérvényt állítottak ki. Sőt a már kisorsolt nyereményjegyekre szóló igérvények elárúsításával elkövetett csalásokat sem lehet teljesen kizárni.

A lottokölcsön egy más szerencseszerződés, t. i. a *sorsjegybiztosítási ügylet* meghonosodására is vezetett. Mivel a sorsjegy tőzsdei ára nagyobb, mint a legkisebb nyereménynyel kihúzott sorsjegyek beváltási összege, a húzás legkisebb nyereményével kisorsolt kötelezvények tulajdonosai elvesztik a beváltási összeg s a tőzsdei árfolyam közötti különbözetet. Ennek a veszteségnek ellensúlyozása végett a sorsjegybirtokos valamely tőzsdei játékossal (bankkal vagy bankárral) szerződésre léphet, a ki bizonyos biztosítási díj fejében arra kötelezi magát, hogy abban az esetben, ha a biztosításra bejelentett sorsjegy az árfolyamnál kisebb összeggel fog beváltás alá kerűlni, a kisorsolt sorsjegy helyébe ugyanolyan kisorsolatlan kötelezvényt fog adni, vagy pedig a beváltási összeg s az árfolyam között mutatkozó különbözetet készpénzben fogja kifizetni. A kisorsolásból eredő veszteség elleni biztosítás vagy egy meghatározott húzásra, vagy pedig valamennyi következő húzásra vonatkozhatik, mely utóbbi esetben a

biztosítási szerződés mindaddig érvényben marad, a míg a szerződő felek valamelyike vissza nem vonja.

A sorsjegykölcsönök megitélésénél az is figyelmet érdemel, hogy a már egyszer megállapitott nyeremények számán és nagyságán később nem lehet módosítást tenni, ennélfogva az ily módon elvállalt tartozás terhét a kormány *kamatleszámítással* nem könynyitheti. Az állam a tőkehiány idejében vagy zilált pénzügyi viszonyok közt kibocsátott lottokölcsön terhét akkor is viselni kénytelen, a midőn a pénzpiacz kedvezőbb hangulata vagy az államhitel javulása olcsóbb kölcsön köthetésével kecsegtet. És ez a szóban levő hitelmüveletnek azt az egyetlen előnyét, hogy a kibocsátási árfolyamra emelőleg hat, már egymaga is ellensúlyozza. A sorsjegykölcsön pénzügyi hasznát az is nagy mértékben csökkenti, hogy a kibocsátásával elért megtakarítást az állam a közönséges nyereménynyel kisorsolt sorsjegyek birtokosainak zsebéből húzza ki. További hátránya a lottokölcsönnek, hogy a törlesztési határidők előre meg lévén határozva, e nemű adósságának visszafizetését az állam el nem halaszthatja, a mi a kormányt abba a visszás helyzetbe ejtheti, hogy elvállalt tartozásának leróhatása kedvéért vagy fontos állami érdekeket kénytelen elhanyagolni, vagy pedig terhesebb föltételek alatt új kölcsönt kénytelen kötni. Végre, a törlesztési összegeknek, azaz a nyereményeknek egyenlőtlen megosztása a különböző évek közt s a törlesztési időszak vége felé történő nagyobb fizetések az államháztartás rendjét is zavarják.

De ha még annyi hátránynyal van is a lottokölcsön megrakva, *föltétlenül eszélytelennek* nem mondhatjuk. Az emberi szenvedélyeket, a míg ki lehet kerülni, nem szabad ugyan az állami czélok eszközévé tenni, de ha az állam csak a tőkepénzesek játékhajlamának fölhasználásával érvényesítheti hitelét, a lottokölcsön is jogosúlt. Nyílvánvaló azonban, hogy mint a pénzügyi szorultságból kivezető egyik utolsó eszköz csak kivételesen alkalmazható, annál is inkább, mert a sorsjegykölcsön gyakori ismétlése a benne rejlő csábító erőt gyöngiti és ennek következtében a kibocsátási ár emelésére gyakorolt hatását is csökkenti.

Angolország már a XVIII. évszáz elején lottokölcsönnel segített magán. (Vocke: Gesch. 62. l.) — Újabban itt és *Francziaországban* nincs szokásban a kölcsönkötésnek ez az alakja. *Francziaországban* egy 1836-ki törvény eltiltja a sorsjegykölcsönök fölvételét. A nyereménykölcsönök a *német államokban*

Ausztriában, Török-, Orosz-, Svéd- és *Magyarországban*, valamint néhány *svájczi kantonban* találtak termékeny talajra. A kölcsönvételnek ezt a módját újabban városok, hitelintézetek, vasúti társulatok, főúri családok és jótékonysági egyesületek is fölhasználják.

98. §.
A kényszerkölcsönök.

A kényszerkölcsönnek sokféle fajtája van. Valamennyinek az a közös jellemző vonása, hogy anyagi vagy erkölcsi kényszer alapján, tehát a tőkebirtokosok beleegyezése nélkül jönnek létre. Nevezetesebb alakjai:

1. *Az állami fizetések fölfüggesztése.* Nem szorúl közelebbi bizonyításra, hogy az állami fizetések fölfüggesztése egyike a legigazságtalanabb és legártalmasabb kisegítőknek. Az állam az őt terhelő fizetések megtagadásával vagy akárcsak elodázásával sok polgárt és családot a végső inség szélére juttat, a közigazgatást megakasztja, a hadsereg harczképességét megsemmisíti, saját hitelét aláássa s azzal a magánhitelt is meglazítja, hogy az elvállalt kötelezettségek nem teljesítésére a magán adósoknak is példát ad. Ha önkényes pénzügyi művelethez kénytelen a kormány nyúlni, a *formaszerű kényszerkölcsön* semmivel nem károsabb, sőt annyiban elsőbbséget érdemel, a mennyiben hatását legalább valamennyi állampolgár megérzi, holott az állami fizetések fölfüggesztése csakis azokat sujtja, a kik az állam irányában követelési joggal bírnak. Ha a kormány készpénz helyett *kamatozó pénztári jegyekkel* fizet, nem sokat segít a bajon, mert oly időben, a midőn a kormány az állami fizetések fölfüggesztéséhez kénytelen fordúlni, az állami hiteljegyek vagy épen nem, vagy csak roppant veszteséggel tehetők pénzzé.

2. Az *adóelőlegezés,* vagyis a csak jövőben esedékessé válandott adók előleges beszedése. Ez is a pénzügyi bomlás legaggasztóbb kórtünetei közé tartozik. A több évre előre kivetett adók beszedése a termelés és forgalom szabályos menetét megakasztja s az adózókat törzsvagyonuk megtámadására kényszeríti. De még sem oly igazságtalan kisegítő, mint az állami fizetések elhalasztása, mivel nagyjában egyenlően éri a polgárokat. Kevésbbé nyomasztó az adóelőlegezés, ha az adózók az előlegezett összegek kamatait leszámíthatják.

3. *A formaszerű kényszerkölcsönök.* A formaszerű kényszer-

kölcsön úgy jön létre, hogy a kormány az adózókra a birtokukban levő vagyonérték vagy az őket terhelő egyenes adók arányában tetemes összegeket ró s ezeket az összegeket szükség esetében az egyenes adók módjára, végrehajtás útján hajtja be. A formaszerű kényszerkölcsönök kivetésük módjára nézve az adókkal egyeznek meg, a miért *adókölcsönöknek* is szokták nevezni. Kivetésük — ép úgy, mint a vagyoni adó kirovása — az alattvalók vagyonának megbecslését és vagyoni kataszterek készítését teszi szükségessé. Az adóktól abban különböznek, hogy a szerényebb sorsú polgárokat megkímélik és hogy kirovásuk alkalmával az állam az adózóktól elvett tőkék kamatozását és visszafizetését megigéri.

Mondanunk sem kell, hogy a formaszerű kényszerkölcsön is káros és igazságtalan pénzügyi művelet. A magángazdaságoktól a legszükségesebb tőkéket is elvonja, az általános kamatlábat a termelés és kereskedelem rovására felszökteti, az államhitelt hosszú időre megbénítja, a folyó tőke fölött nem rendelkező adózókra aránytalanúl súlyosodik, és ha nem hosszú időszakon belűl több ízben folyamodik hozzá a kormány, a vagyonos polgárokat kivándorlásra kényszeríti. Azonban a végső szükség ennek az utolsó kisegítőnek is megadja a jogosúltság kellékét. Ha az államhitel teljes kimerűlése után a bankok és tőkepénzesek cserben hagyják a kormányt s az állami függetlenség megőrzésére teljességgel nincs már más eszköz, a törvényhozó a kényszerkölcsön elrendelésével csak kötelességét teljesíti.

Tiszta sor, hogy kényszerkölcsönre az állam csak akkor érezheti jogosítva magát, ha a jövőjét és fönmaradását érintő nagyfontosságú szükségletek kielégítéséről van szó, önkéntes kölcsön egyáltalában nem, vagy csak rendkívül terhes föltételek alatt volna köthető s az adózóképesség már teljesen ki van merítve.

A formaszerű kényszerkölcsön az általános vagyoni adó elvei szerint, tehát a vagyontalan osztály lehető kímélésével s a vagyonérték arányában mérsékelten emelkedő százalék szerint megállapított összegekben rovandó ki. Önként értetik, hogy mihelyt az állam a pénzügyi válság csapásaiból felocsudik, a kényszerkölcsön visszafizetése, illetőleg önkéntes kölcsönné való átalakítása legyen a kormány első teendője.

4. *A hazafias kölcsönök.* Az ú. n. hazafias kölcsönöknek csaknem ugyanolyan hatásuk van, mint a formaszerű kényszerkölcsönöknek, mert habár nem valóságos anyagi kényszernek az ered-

ményei, a polgároktól erkölcsi kényszerrel csikartatnak ki. A kormány a polgárok hazafiságára és kötelességérzetére utal s a polgárokat az államra nézve oly kedvező föltételek alatt hívja föl a kölcsönben való részvételre, a minőket a pénzpiacz helyzetéhez s az államhitel mértékéhez képest közönséges kölcsön kibocsátása esetében nem érhetne el.

5. *A kényszerített adósságátalakítás és a pótkölcsönre való szorítás. A kényszerített adósságátalakítás* abból áll, hogy az állam a hitelezők beleegyezése nélkül a magas kamatú adósleveleket alacsonyabb kamatú adóslevelekkel cseréli ki, vagy függő adósságát a hitelezők hozzájárúlása nélkül hosszú lejáratú vagy le nem járó adóssággá változtatja át. A *pótkölcsönre való szorítás* (arrozálás) pedig az az intézkedése az államnak, melynél fogva bizonyos anyagi hátrány, pl. a kölcsöntőke vagy a kamat egy részének elvesztése terhe alatt arra kényszeriti hitelezőit, hogy a már korábban nyújtott kölcsöneiket utólagosan bizonyos százalékkal fölemeljék. Mind a két pénzügyi műveletet már csak abból az okból is el kell vetnünk, mert nem az összes adózókat, hanem csak az államhitelezők osztályát érik. Az ily önkényes intézkedések az állam fizetésképtelenségét árúlják el s a hitelezők jogos érdekeit a legsúlyosabban sértik. Sok tőkepénzes abban a biztos reményben engedte át tőkéjét az államnak, hogy a törlesztésre kitűzött időben vissza fogja kapni pénzét. A pótkölcsön nyújtására való szorítás pedig egyenes jogtalanság, mert sok államhitelező nem lévén képes az elrendelt pótló befizetést teljesíteni, a birtokukban levő állampapirosokat épen oly időben kénytelenek árúba bocsátani, a midőn az állam részleges pénzügyi bukását hirdető pénzügyi műveletek az állami adóslevelek folyamárát nagy mértékben lenyomják.

A kényszerkölcsön intézménye már a régi *Római Birodalom* háztartásában is szerepet játszott. A köztársaság korában dúlt háborúk rendkívüli erőforrások nyitását tették szükségessé. Nem állván egyéb eszköz az államkincstár rendelkezésére, a kormány a királyság idejében a polgárok vagyonára rendes adó gyanánt vetett, de a királyok elűzése után eltörölt *tributumhoz* fordúlt. Minthogy pedig a tributum csak mint rendkívüli szükségletfödözeti eszköz és a későbbi visszafizetés megigérésével rovatott a polgárokra, nem tulajdonképi adó, hanem *kényszerkölcsön* jellegével bírt. (Vocke: Dir. St. d. Römer. A tübingai folyóirat 1859-ik évi folyamában. 669. l.)

A kényszerkölcsön a *középkori államokban* sem volt ismeretlen. Ha a rendek a kért segitséget megtagadták, a fejedelmek kényszerkölcsönökhöz folyamodtak, a melyekről előre tudva volt, hogy nem fognak visszafizettetni. *Angolországban* a bevételszerzésnek ezt a módját már a *normann* királyok (1066—1154) vették alkalmazásba. A *Plantagenet*-házból különösen *I. Ede* (1272—1307), *III. Ede* (1327—1377) és ennek utóda, *II. Rikárd* értettek az előbbkelő és gazdagabb alattvalók ily úton való kizsákmányolásához. *II. Rikárd* oly messzire ment, hogy egyes gazdag személyeket mindenféle csalárd ürügyek alatt kitöltetlen kötelezők aláírására birt, melyeket azután tetszése szerint használt föl. (Vocke: Gesch. d. brit. Reichs. 24. l.)

A XVIII. évszáz végén s a XIX. évszáz elején a franczia háborúk által okozott költségek beszerzése végett csaknem valamennyi európai állam kölcsönadásra szoritotta alattvalóit. A *franczia kormány* az 1793-ik évben ezer millió frankot akart ezen az úton beszerezni, azonban a gazdagabb osztály ellenszegűlése következtében csak 100 millió folyt be. *Poroszország* az 1810. és 1815. évek közötti időszakban több kényszerkölcsönt vetett ki. *Ausztriában* a kormány már az 1705-ik évben rendelte el, hogy az alattvalók a tulajdonukban levő ezüstkészletnek fele részét természetben vagy pénzben az államnak engedjék át. Formaszerű kényszerkölcsönöket vetett ki Ausztria az 1760., 1794., 1806. és 1850. években. Az 1854-ik évi «*nemzeti kölcsön*» az államhatóságok által gyakorolt erkölcsi nyomás alatt jött létre.

HARMADIK FEJEZET.

AZ ÁLLAMKÖLCSÖNÖK KIBOCSÁTÁSÁNAK MÓDJA. A KÖLCSÖNFÖLTÉTELEK S AZ ADÓSSÁGTÖRLESZTÉS.

99. §.

Az államkölcsönök kibocsátásának módjai.

A kölcsönkibocsátás történhetik: *a)* közaláirás útján; *b)* bankok és bankárok közvetitésével; *c)* az állami adósleveleknek a tőzsdén való eladásával; és *d)* az adósleveleknek a pénzügyi hivatalok által való eladása útján.

I. *A közaláírási kölcsönök.* A *közaláírási* (másként *nemzeti) kölcsönnél* az állam a tőkepénzeseket minden bankári közvetítés nélkül a már előre megszabott föltételek alatt maga hívja föl a kölcsönben való részvételre. A kormány az állami hivataloknál, esetleg egyúttal egyes pénzintézeteknél is aláírási íveket tesz le, s a ki a kölcsönben részt akar venni, nevét, az átveendő kötelezvények névértékét s azt a határidőt, a mely alatt a befizetést teljesíteni tartozik, az aláírási ívre jegyzi. A nagy közönség a bankárokkal szabadon versenyezhet, de a bankárok a tömeges aláírásaikkal megszerzett kötelezvényeknek a pénzpiaczokon való bevezetését a közaláírási kölcsönnél is üzérkedésre használják föl.

A közaláírási kölcsön s a bankházak közvetítésével történő kibocsátás közötti különbség nem a közaláírás tényében keresendő, mely a bankári kölcsönnél sem hiányzik, hanem abban, hogy az aláírás az egyiknél az állam, a másiknál pedig a közvetítő bankház vagy bankcsoport fölhívására és számlájára történik.

A kölcsönföltételeket, jelesűl a kölcsön nagyságát, az adóslevelek névértékét, a kamatlábat s a kibocsátási árfolyamot, már a közönséghez intézett fölhívás foglalja magában. Ezeken kívül a kölcsön czélját is tanácsos tudomásra hozni, hogy a hitelművelet esetleg népszerűbb s a közönség az aláírásra hajlandóbb legyen. A gyümölcsöző czélra fordítandó kölcsön nem nagy hitelű országban rendszerint olcsóbb, mint az, a mely az államháztartási hiány pótlására szolgál, mert az utóbbi czélú kölcsön a pénzügyi viszonyok kevésbbé megnyugtató voltára teszi figyelmessé a pénzvilágot. A kamatszámítás egyszerűsítése végett az államok csak tízzel osztható összegeket fogadnak el aláírásra. Aláírásra kisebb összegeket (50—100 koronát) is el kell fogadni, hogy az állampapirosokat tőkeelhelyezési eszközűl a szegényebb polgárok is fölhasználhassák. Az aláírók a jegyzett összegeket rendszerint részletenként fizetik be, mely esetben a részletfizetések megtörténtét tanúsító ideiglenes elismervények az utolsó részlet lefizetésekor rendes kötelezvényekkel cseréltetnek ki.

Az aláírás a csak némileg rendezett pénzügyi viszonyokkal bíró országokban rendszerint túljegyzéssel végződik. A túljegyzés annál nagyobb arányban mutatkozik, minél hitelképesebb a kibocsátó állam és minél többre becsülik a tőkebirtokosok az állandó és biztos jövedelmet nyújtó állami kötelezvényeket. A túljegyzés persze nem azt jelenti, hogy az aláírt tőke az állam kívánatára tényleg is ren-

delkezésre állna. A túljegyzésnek az szokott egyik főoka lenni, hogy a tömeges aláírást mindenki előre látván, a legtöbb aláíró, nehogy végleg kisebb összeggel vegyen részt a hitelezésben, mint óhajtja, nagyobb összegeket jegyez, mint a mennyit tényleg befizetni képes volna.

Valahányszor ugyanis az aláírás eredménye a kibocsátás alá kerülő összeget meghaladja, a kormány az aláírt összegeket leszállítja s a kölcsönt az aláírók közt bizonyos arány szerint fölosztja. A végből, hogy az államkölcsönbe inkább kis tőkék szivárogjanak be, az államhitel ezen az úton demokratikus alapra helyezkedjék s a kormány a kis tőkebirtokosokat a fönnálló állami szervezethez csatolja: a kisebb összegű aláírásokat vagy épen nem, vagy kisebb arányban szokták leszállítani. Minthogy a tőzsdei üzérek azért gyakorolják a tömeges aláírást, hogy az átvett kötelezvényeket lehetőleg rövid idő alatt nyereséggel ismét eladják, némely kormány a szédelgés ezen fajtájának megakadályozása végett az aláírás alkalmával történő készpénz-fizetéseket a jegyzések leszállítása (az ú. n. *redukczió)* esetében némi kedvezményben részesíti. Csakhogy az oly kölcsönöknél, a melyekre nézve a külföldi pénzpiaczok részvétele mutatkozik kívánatosnak, a készpénzfizetéseknek előnyben való részesítése alig kivihető. Ennélfogva helyesebbnek látszik, ha a kormány előre kijelenti, hogy a kisebb összegű aláírásokat túljegyzés esetében sem fogja leszállítani, habár a bankárok és tőzsdei üzérek mesterkedése a csekély összegű aláírásoknak ezt a kiváltságát is ki tudja játszani, költött nevek alatt sok kis aláírással rakván meg a kitett íveket, hogy a nyereséges eladással kecsegtető kibocsátási árfolyamon minél több kötelezvényt kaphassanak.

A közaláírási kölcsönnek két nagy előnye van. Az egyik az, hogy a díjazással járó bankári közvetítést fölöslegessé teszi, tehát a beszerzési költségeket csökkenti. Másik figyelmet érdemlő előnye, hogy a kis tőkepénzesek megtakarításait is magához vonja, a mi a polgárok nagy része s az államkincstár között érdekközösséget létesít. Ezek alapján nincs kétség benne, hogy elvi szempontból a közaláírási kölcsön a legjobb kölcsönkibocsátási mód. Azonban eredményére nézve a tőzsdei kölcsönnél bizonytalanabb. Ha a kormány által megállapított kölcsönföltételek nem eléggé kedvezők a tőkepénzesekre nézve, az egész hitelművelet dugába dőlhet, és ha nem is hiúsúl meg teljesen, könnyen megtörténhetik, hogy közaláírás

útján csak a megkívántató összeg egy részét szerzi be a kormány, a mely esetben a bankárok közvetítését is igénybe kénytelen venni és ugyanabban az időben más-más föltételek alatt két kölcsönt kénytelen kibocsátani, a mi a hitelezők egy részére nézve méltánytalansággal járhat.

A közaláírási kölcsönnek az is fogyatékossága, hogy a mennyiben az egyes aláírókkal nem lehet külön-külön egyezkedni, a kormány által egyoldalúan megállapitott kölcsönföltételek a hitelezőkre nézve nagyon is kedvezők lehetnek, a míg a tőzsdei kölcsönnél a pénzügyminiszter a kölcsön megkötése előtt a föltételek iránt több bankházzal is tárgyalásba bocsátkozhatik, a mi az állam s a hitelezők érdekeinek összeegyeztetésére vezethet.

A közaláírási kölcsön hátránya gyanánt némelyek azt is föl szokták vetni, hogy csakis a belföldi tőkepiaczra szorítkozik, holott a tőzsdei kölcsönben az egész világ tőkepénzesei résztvehetnek. A szóban levő kölcsönöknek tulajdonított ezt a hátrányt csak oly értelemben ismerjük el, hogy az ily kölcsönöknél kevésbbé áll a bankok és bankárok érdekében, hogy a külföldi pénzpiaczok érdeklődését fölkeltsék s a kötelezvényeknek az idegen államokban való kelendőségét a kibocsátást közvetetlenül követő időben előmozdítsák. Az, hogy az államkölcsönbe külföldi tőkék is be fognak-e menni, nem a kibocsátás módjától és helyétől, hanem az állam által igért kamat nagyságától s az idegen tőkepénzesek bizalmától függ.

II. *A tőzsdei kölcsönök.* A *tőzsdei kölcsönnél* a kormány valamely bankház vagy több bankházból álló konzorczium közvetítését használja föl, mely a kölcsön beszerzését magára vállalja, vagy legalább a kötelezvényeket piaczra bocsátja. Elnevezése onnan származik, hogy a közvetítő bankczégek az átvett kötelezvényeket a tőzsdéken árúsítják el.

Jó oldala a tőzsdei kölcsönnek, hogy a közvetítő bankok és bankárok üzleti összeköttetéseiknél fogva legjobban ismervén a pénzpiaczok viszonyait, legkönnyebben fölkereshetik azokat a tőkéket, a melyek eddig kisebb haszonnal voltak elhelyezve, ennélfogva a tőkepénzesekre, valamint az államra nézve legnagyobb előnynyel mehetnek be az államkölcsönbe. Továbbá, a közvetítők üzleti jártasságukkal s az összes pénzpiaczokkal való összeköttetéseikkel jelentékenyen előmozdithatják a hitelművelet sikerét. Ezenfelül a tőzsdei kölcsön jobban biztosítja a kölcsönösszegnek kellő időben való befolyását,

mivel a közvetítő bankczégek a kölcsönösszeget saját tőkekészletükből előlegezhetik. Ezeknek az előnyöknek tulajdoníthatjuk, hogy valamennyi kölcsönkibocsátási mód között a tőzsdei kölcsön van legjobban elterjedve.

A tőzsdei kölcsönnek három főalakja ismeretes, ú. m. a bizományi, közvetetlen bankári s a nyilvános pályázati kölcsön.

1. A *bizományi kölcsönnél* a kormány valamely banknak vagy néhány előkelő bankárnak csak az aláírások összegyűjtését vagy a kötelezvények elárúsítását engedi át úgy, hogy a bank az aláírások, illetőleg az eladás közvetítését csupán mint a kormány megbizottja *az állam számlájára* s a nélkül teljesíti, hogy a kölcsönösszeg beszerzéséért felelősséget vállalna és pusztán ebből az ügyletből kifolyólag a kölcsönösszeget, esetleg egy részét a saját tőkekészletéből előlegezné. Mivel a bizományi kölcsönnél a kormánynyal szerződő bankház semmit nem koczkáztat, az állam által fizetett bizományi díj csak az ezzel a művelettel járó munkához és költséghez alkalmazkodik és legtöbbször a kölcsönösszegnek bizonyos előre meghatározott törtszázalékából áll. A bizományi díj a közvetítő bankházat arra ösztönzi, hogy az államkölcsönbe minél több tőkét vezessen be.

2. A *közvetetlen bankári kölcsönnél* a kormány valamely kiszemelt bankházzal vagy bankcsoporttal közvetetlenűl s olyképen lép egyezségre, hogy a kölcsönösszegnek a kitűzött időben leendő beszolgáltatásáért a bankház, illetőleg bankcsoport szavatosságot vállal. Ennek a kibocsátási módnak az az előnye, hogy a kormány biztosan számot tarthat a kölcsönösszeg befolyására és minden kárveszélyt a közvetítőre hárít. Mivel azonban a kárveszélyt meg is kell téríteni, a közvetetlen bankári kölcsön a legdrágább hitelművelet. A koczkázat abból áll, hogy az állam hitele az adóslevelek kibocsátását közvetetlenűl megelőző időszakban, vagy akkor, a midőn a kötelezvények eladása már folyamatban van, megcsökkenhet, vagy a pénzpiacz helyzete rosszabbra fordúlhat, a mely esetben a bankcsoport a kötelezvények eladásából annyit sem vesz be, a mennyit az államnak átadni köteles.

A kölcsön átvételét elvállalt bankház vagy bankcsoport csak úgy szerezhet nyereséget, ha a kötelezvényeket az államtól oly áron veszi át, hogy azokat drágábban adhatja el. A közvetítő bankczégek aránytalan s igazolhatatlan nyereségének ellensúlyozása czéljából a kormányok újabban rendszerint azzal a föltétellel kötik meg a

kölcsönátadási szerződést, hogy abban az esetben, ha az adóslevelek bizonyos előre meghatározott ártételnél drágábban fognak elkelni, az ártöbblet bizonyos része (pl. 50 vagy 33⅓%-a) az állampénztárba fog folyni. Ha az állam hitele nem teljesen szilárd, vagy a tőzsde kedvetlensége miatt a nagy összegű kölcsön nyereséges elhelyezhetése nem föltétlenűl biztos, a közvetítő bankczégek olyképen kötik meg a szerződést, hogy csak a kibocsátandó kölcsön egy részét veszik át meghatározott áron a saját veszélyükre, arra az esetre pedig, ha az ennek a résznek megfelelő első kibocsátás eredményesnek fog bizonyúlni, a maradékösszegre nézve előre meghatározott minimális árfolyam mellett elővásárlási jogot (ú. n. *opczió-jogot*) tartanak fönn a maguk javára.

A végből, hogy nagyobb nyereséget szerezzenek, a kölcsönt átvevő bankházak sokszor mesterséges fortélyokhoz nyúlnak, például a szerződés megkötése előtt álhírek költésével, vagy az állampapirosok tömeges árúba bocsátásával az árfolyam lenyomására üzérkednek *(spéculation à la baisse)*, hogy így az adósleveleket annál alacsonyabb áron vehessék át; az ügylet megkötése után pedig tömeges összevásárlással s egyéb fogásokkal az árfolyamot fölszöktetik *(spéculation à la hausse)*, hogy a kötelezvényeket lehetőleg nagy nyereséggel helyezhessék el. A bankároknak ezeket a mesterkedéseit a kormány bizonyos pontig ugyan ellensúlyozhatja, de a kormány ellenműködése ritkán vezet igazi eredményre. A tőzsdei árfolyam képződése határozott törvényeket követ, melyeket nem lehet erejükből kiforgatni. A kormány egyenes beavatkozásával csak pillanatnyilag emelheti az árfolyamot s a legtöbb esetben épen ellenkezőjét idézi elő annak, a mit elérni óhajt. Szándékát rendszerint már csak azért sem valósíthatja meg, mert nem tarthatja titokban. Az állampapirosok árfolyamának hanyatlása az állambitel gyöngüléséből, vagy abból származik, hogy az állami czímletekben elhelyezett tőkék kisebb kamatot hoznak, mint a minőt a tőkepénzesek hasonló biztosságot nyújtó, más nemű elhelyezésekből remélnek. Ha az állampapirosok tömeges összevásárlásával akarná a kormány az árfolyam hanyatlását feltartóztatni, oly nagy mennyiségű tőkét kellene erre a czélra a forgalomtól elvonnia, hogy a tőkekereslet még nagyobb volna, a tőkekereslet növekedésének pedig a kamatláb emelkedése s az állampapirosok árfolyamának még nagyobb mértékű csökkenése volna a következése.

3. A *nyílvános pályázati* (másként *ajánlati*) *kölcsön* úgy keletkezik, hogy a kormány a kölcsön nagyságát és föltételeit tartalmazó általános fölszólitást intéz az összes bankokhoz és bankárokhoz, a melyben ajánlataik benyújtására hívja föl őket, s a beérkezett ajánlatok megvizsgálása után azzal a bankkal vagy bankcsoporttal köti meg a szerződést, a melynek föltételei legelőnyösebbek s a mely legnagyobb biztositékot nyújt a kölcsönművelet szerencsés lebonyolítására nézve.

A nyílvános pályázati kölcsönnek az az előnye, hogy jobban megfelel a szabad verseny elvének, tehát esetleg olcsóbb, mint a közvetetlen bankári kölcsön, habár valamely hatalmas bankcsoport tényleges egyedárúsági helyzete vagy az előbbkelő bankczégek összebeszélése a szabad verseny áldását ennél a műveletnél is megszüntetheti. Hátránya, hogy nem lehet előre tudni, vajjon fog-e a kormány által egyoldalúan megállapított föltételek alatt elfogadható vállalkozó találkozni, a miért csak abban az esetben fog biztos sikerre vezetni, ha vagy nagyon kedvezők a hitelezőkre nézve a föltételek, vagy az államhitel teljesen szilárd s a pénzbőség nagy. Ezenfelűl, ha a kölcsönösszegre rögtön van szüksége az államnak, nem használhatja a szóban forgó kibocsátási módot, mert a fölhívás nyílvánosságra hozatala, az ajánlatok beérkezése s a csak ez után megindítható tőkebeszerzés hosszabb időt kíván.

3. A nagy kölcsönök kibocsátásával járó koczkázat terhét rendszerint azzal könnyíti a kölcsön átvételét elvállalt bankház vagy bankcsoport, hogy a kölcsönösszeg meghatározott részét egymással ebből a czélból szövetkező több bankczégnek (ú. n. *szindikátusnak*) engedi át, melyek saját jutalékuk elhelyezésére ismét *alszindikátusokat* alakíthatnak. A közvetítő bankczégek természetesen oda működnek, hogy a kötelezvényeket minél nagyobb áron és lehetőleg rövid idő alatt értékesitsék. Alig kell kiemelnünk, hogy az állami adóslevelek elhelyezésének sikere az állam érdekét is érinti, mivel az a körűlmény, hogy a piaczra bocsátott czímletek nagyobb vagy kisebb áron, rövidebb vagy hosszabb idő alatt kelnek-e el, az államhitel fokmérője gyanánt szerepel.

A tőzsdei kölcsön kibocsátásánál arra kell a kormánynak törekednie, hogy ne nyújtson a közvetítő bankczégeknek nagyobb nyereségre alkalmat, mint a milyen az elvállalt koczkázattal arányban áll. Azonban a kölcsönkibocsátást megelőző alkudozások alkalmával

ne tekintse a kormány csupán a bankári dij csekélységét irányadónak, és nem csip-csup bankárokkal és pénzintézetekkel, hanem olyan bankházakkal kösse meg a kölcsönszerződést, a melyek üzleti összeköttetéseikkel és teljesen szilárd hitelükkel legnagyobb biztosítékot nyújtanak a hitelművelet sikeres lebonyolítására nézve. Az ilyen bankházak ugyan valamivel nagyobb követelésekkel lépnek elő, de a kölcsön sikerét is jobban biztosítják. Nagyon helyesen emelte ki *Deák Ferencz* az 1873. évi márczius 22-én tartott országgyűlési beszédében: «Általában az a nézetem a pénzügyi politikáról, hogy ha az állam szerződik, kisebb-nagyobb, de különösen nagyobb vállalatoknál igyekezzék a legelőbbkelő, a legszolídabb házakkal szerződni, még akkor is, ha ez valamivel drágábba kerül. A szatócskodás soha sem fizeti ki magát az államnál!» — A közvetítésre fölhasználandó bankczégek kiválasztása s a bankári díjnak a kárveszély s a nyújtott biztosság arányában való megállapítása a pénzügyi kormány tapintatosságát és gyakorlati ügyességét tételezik föl. A kölcsönkibocsátás meghiúsúlása a legnagyobb pénzzavarba ejtheti a kormányt, sőt egyidőre az ország hitelét is megingathatja.

Ha a kormány bankházzal vagy bankcsoporttal köti meg a kölcsönt, a kölcsönösszegről a vállalkozó bankház vagy bankcsoport nevére *főkötelezvényt* állít ki s azt valamely közhitelességű helyen letétbe helyezi. Az eredeti főkötelezvény csak az adósság visszafizetése után semmisíttetik meg. A bankház, illetőleg bankcsoport a főkötelezvényt csak másolatban kapja s a kormánytól a kölcsöntőke erejéig kisebb-nagyobb névértékű *rész-kötelezvényeket* (állami adósleveleket, stocks, obligations de l'état, effets) vesz át, melyeket a hazai és külföldi tőzsdéken forgalomba bocsát. Minthogy a kormánynak rendszerint nincs mindjárt az egész kölcsöntőkére szüksége és az egyszerre történő befizetés a forgalomtól roppant pénzmennyiséget vonna el, a kormány a legtöbb esetben a kölcsönösszegnek részletekben való befizetését engedi meg. Ily esetben elegendő, ha a bankháznak vagy bankcsoportnak annyi tőkekészlete van, hogy az első részletet befizethesse. A további részleteket az állampapirosok eladása, vagy más bankházakkal kötött egyezség útján szerezheti be.

Azt, hogy egyes összerű esetekben a *tőzsdei*, vagy a *közaláírási kölcsön* érdemel-e elsőséget, nehéz eldönteni. A *közaláírási kölcsön* sikerének legfőbb előföltételei: a nemzet nagyobb vagyonossága és

szilárd erkölcsi ereje, gazdag középosztály létezése s a nép ragaszkodása a fönnálló kormányrendszerhez. Sok függ továbbá az államhitelnek nagyobb körökben való elismerésétől, valamint a kölcsön czélja iránti közvéleménytől. Fejletlen hitelű és szegényebb országok, melyek külföldi tőkékre vannak utalva s az idegen tőkepénzesek nagyobb arányú részvételére számitanak, a tőzsdei kölcsönnel előbb érnek czélt; ellenben gazdag középosztálylyal biró és általában gazdaságilag megerősödött államok nem jól tennék, ha a közaláírási kölcsön olcsóbb voltát és egyéb előnyeit föl nem használnák. Nagyobb összegek beszerzésére a tőzsdei kölcsön előnyösebb, mert gyorsabban és biztosabban bonyolitható le; azonban a kisebb kölcsönök, kiváltképen ha a kormány nem egyszerre szükségli az egész összeget, tehát az aláírásokra hosszabb határidő van kitűzve, *közvetetlen aláírás* útján szerzendők be.

III. *A kötelezvények közvetetlen eladása a tőzsdén.* Midőn kisebb összeg beszerzéséről, vagy hosszabb időközönként, részletekben befizetendő kölcsönről van szó, a kormány a kötelezvényeket közvetetlenül a tőzsdén saját ügynökei vagy tőzsdei alkuszok által a napi árfolyamon, saját számlájára is eladhatja. Nagy összegnek rögtöni beszerzésére nem alkalmas ez a kibocsátási mód, mert a kormány tőzsdei üzérkedésre lenne kénytelen adni magát, a mihez nincs sem képessége, sem hivatása. A tőzsdéken való időnkénti kibocsátás *bankári közvetítéssel* is kapcsolatba hozható, a midőn a bankárok a kölcsön egy részét *meghatározott árfolyamon* saját számlájukra veszik át.

IV. *A kötelezvényeknek a napi árfolyam szerint történő állandó eladása a pénzügyi hivatalok és nagyobb forgalmú állami pénztárak által.* A kölcsönfölvétel ezen módjának két előnye van. Egyfelől a bankári közvetítés s a vele járó költségek mellőzése, másfelől az államkötelezvényeknek könnyű bevezethetősége a középés alsó osztályokba, a melyek megtakaritott tőkéiket az állami adósleveleknek ily úton való értékesítése esetében kényelmesen és biztosan elhelyezhetik. Önként érthetően ez is csak kisebb és nem rögtön szükségelt összegek beszerzésére használható.

100. §.

Az államkötelezvények kibocsátási ára és tőzsdei árfolyama. A névértékkel meg nem egyező kibocsátási ár.

Az államkölcsön megkötésének egyik legfőbb föltétele a *kibocsátási ár*, vagyis az az összeg, a melyért az állam a kötelezvényt a hitelezőnek átengedi. Erre nézve kétféle módozatot használhat a kormány. A állam ugyanis az adóslevelekért vagy épen annyit kíván, a mennyiről ki vannak állítva, vagy pedig a kötelezvényen megnevezett összegnél kevesebbet, illetőleg többet kap. Az első esetben a *kibocsátási ár a névértékkel egyez meg*, azaz a kölcsön *alpari* létesűl; ellenben a második esetben a *kibocsátási ár különbözik a névértéktől* s az adósság *parin alúl*, illetőleg *parin felűl* jön létre.

Névértéknek a kötelezvényen megnevezett, *kibocsátási árnak* pedig a kötelezvényért tényleg bevett összeget nevezzük. A kibocsátási árt a névértékhez viszonyított százalékban szokták kifejezni. Ha például azt olvassuk, hogy 95% a kibocsátási ár, ez azt jelenti, hogy az állam egy-egy 100 korona névértékű adóslevélért tényleg csak 95 koronát vett át. A kibocsátási ár *a kamatfizetési igéretnek az ára*, és mivel ennek az igéretnek beváltása az állam fizetőképességétől függ, a kibocsátási árt az államhitel fokmérőjének tekinthetjük. Az államnak érdekében áll, hogy kötelezvényeit minél nagyobb kibocsátási áron értékesítse, mert minél közelebb áll a kibocsátási ár a névértékhez, annál kisebb különbség van a *névleges* és *tényleges kamatláb* közt. A kibocsátási ár az állam fizetőképességébe helyezett bizalom fokán kívül a rendelkezésre álló tőkék mennyiségétől, a kamatok nagyságától, a pénzpiacz hangulatára és az állam hitelére befolyással levő politikai viszonyoktól, a törlesztés módjától és idejétől s a már korábban kibocsátott állampapirosok tőzsdei folyamárától függ. Minél ingatagabb az állam hitele, minél nagyobb a kormány pénzügyi szorultsága, minél kevesebb az elhelyezést kereső tőke, minél jobban meghaladja az általános kamatláb az állam által kilátásba helyezett kamatot, minél bizonytalanabb az általános politikai helyzet és nyomottabb a pénzpiacz hangulata, annál alacsonyabb a kibocsátási ár.

A bankári kölcsönöknél az *átvételi* s a *kibocsátási* árfolyamot különböztetik meg. *Átvételi árfolyamnak* azt az összeget nevezzük, a melynek befizetésére a kölcsön átvétele iránt szerződött bankház

vagy bankcsoport kötelezi magát, a míg a *kibocsátási árfolyam* az az összeg, a melyért a követítő bankház vagy bankcsoport a kötelezvényeket a közönségnek engedi át.

A *tőzsdei folyamár* azt az összeget jelenti, a melyért az állampapirost a tőzsdén megvásárólhatjuk. A *tőzsdei folyamár* a névértékhez viszonyítva háromféle lehet, úgymint a névértékkel megegyező *(alpari)*, a névértéket meghaladó *(parin felüli)* és a névértéket el nem érő *(parin alúli)*. A tőzsdei folyamár alakulását az árképződés törvénye, t. i. a kínálat és kereslet közötti arány szabályozza. És mivel a kínálat és kereslet terjedelmére befolyással levő gazdasági és politikai viszonyok folytonosan változnak, az állampapirosok árfolyama is örökös hullámzásnak van alávetve. A tőzsdei árra a pénzpiacz helyzetén kívül minden jelentékenyebb politikai és gazdasági esemény (pl. a fejedelem vagy a kormányelnök élete ellen intézett merénylet, valamely kiváló tekintélyű miniszter leszavaztatása az országgyűlésen, az országgyűlés magatartása vagy a kormány nyilatkozata valamely fontosabb politikai ügyben, miniszteri válság, az időjárás, rossz termés stb.) befolyással van. És épen ez az érzékenysége teszi a tőzsdei árfolyamot fontossá, mert az egész művelt világ tőkepénzeseinek itéletét az ország közgazdasági, pénzügyi és politikai helyzetéről, hozza kifejezésre. Mindamellett őrizkednünk kell a tőzsdei árfolyam irányadásának föltétlen hitelt adni, mivel a mesterkélt fölszöktetésére vagy lenyomására törekvő tőzsdei cselszövények a valót gyakran ellenkező színben tüntetik föl.

Minthogy a kamatfizetés a névérték szerint történik, az adósság után elvállalt kamatok valódi nagyságát csak úgy tudhatjuk meg, ha azt is figyelembe veszszük, hogy a kormány mily *kibocsátási áron* értékesitette a kötelezvényeket. Ha a kibocsátási ár a névértékkel egyezett meg, az állam oly összegű tőke után fizeti a kamatot, a mennyi a kölcsönből tényleg befolyt, azaz az állampapiroson megnevezett *(nominális)* kamatláb ebben az esetben a tényleg fizetett *(effektiv)* kamattal esik össze. Ha ellenben a kormány a névszerinti értéknél alacsonyabb árfolyamon bocsátotta ki a kötelezvényeket, a névleges kamatnál tényleg nagyobbat fizet. Ha például az 5%-ot kamatozó adósleveleket 91%-os árfolyamon értékesítette, minthogy a kamatokat a névérték után fizeti, tényleg nem 5%, hanem $5^1/_2$% kamatot fizet.

A XIX. évszáz eleje óta a legtöbb államban a *parin alúli köl-*

csönkibocsátás van szokásban. A névértéken alúl való kibocsátással a kormány lehetőleg alacsony *tényleges kamatot* törekszik elérni. Ez a törekvés rendszerint be is válik. A tőkepénzesek, hogy a folyamáron sokat nyerhessenek, inkább valamivel (pl. 1/4 vagy 1/2%-kal) kisebb tényleges kamattal elégednek meg. A folyamáron szerezhető nyereségre pedig akkor biztos kilátásuk van, ha a kölcsön jóval parin alúl jön létre. Csakhogy más oldalról a kötelezvényeknek jóval a névértéken alúl való értékesítése a törlesztést, illetőleg kamatleszállítást nehezíti meg. Az állam redszerint válságos viszonyok közt, kivált háborús időkben, tehát olyankor szorúl kölcsönre, a midőn magas a kamatláb. A helyzet jobbra fordúlásával a tényleges kamatláb lejebb száll s az állampapirosok árfolyama emelkedik. Ilyenkor a kamatok leszállítására, illetőleg a régi adósságnak alacsonyabb kamatú új kölcsönből való törlesztésére van alkalom. De az adósságkonvertálás csak a régi kötelezvényeknek *névérték szerinti beváltásával* vihető keresztűl. Ennélfogva a parin alúl kötött kölcsönt a kormány csak úgy konvertálhatja, ha a tényleg bevett összegnél többet fizet vissza. A szóban forgó kibocsátási módszer egyidőre valamivel mérsékelheti ugyan a folyó államadóssági terheket, azonban az államadósságok tőkeálladékát nagyobbítja s a jelentékeny nyereséggel járó kamatleszállítást lehetetlenné teszi vagy nagyon messzire halasztja.

Ha csak némileg biztos kilátás van hozzá, hogy a pénzpiacz helyzete vagy az állam hitele, illetőleg mind a kettő nehány év múlva javúlni, ennélfogva a tényleges kamatláb csökkenni fog, az államkincstárnak jóval nagyobb haszna van belőle, ha az alpari vagy a névértéket megközelítő árfolyamon kibocsátott adóssága után 6—8 évig 1/4 vagy 1/2%-kal nagyobb tényleges kamatot fizet, de később a kamatleszállítás után a kamaton 1 vagy 1 1/2%-ot takarit meg. Előrelátó kormánynak nem szabad pillanatnyi csekély haszon kedvéért az adósság majdani törlesztését megnehezítenie. Ha a névértéken alúl kibocsátott kölcsön tervszerű törlesztés alá esik, azaz előre meghatározott időben fizetendő vissza, az állam a visszafizetést nagy áldozattal kénytelen teljesíteni. A járadékkölcsönöket ugyan nem köteles törleszteni, de ha nem akarja adósságainak tőkeálladékát s ezzel az adóterhet végtelenig nagyobbítani, a járadékkölcsönök törlesztését sem szabad megnehezítenie. Szóval, helyesebben cselekszik a kormány, ha a visszafizetés könnyebbsége érdekében a czél-

szerűen keresztűlvihető kamatleszállítás idejéig valamivel súlyosabb kamatterhet vállal el. A névértéken alúl való kölcsönkibocsátás csak akkor nem hátrányos az államra nézve, ha előre látható, hogy a visszafizetés csak nagyon hosszú idő múlva fog bekövetkezni, vagy annyi kamatot takarít meg vele a kormány, hogy a megtakarított összeg nemcsak a későbbi kamatleszállításról való lemondásból eredő pénzügyi veszteséget ellensúlyozza, hanem egyszersmind a megnagyobbodott adóssági tőke többletének törlesztésére is elégséges eszközt szolgáltat.

A névértéken alúl történő kölcsönkibocsátással a kormányok régebben az uzsoratörvény áthágását is ki akarták kerülni. Azonban a parin alúl való kölcsönkötéssel csak a törvényes kamatmaximum kijátszására adott az állam példát. Többet mond az az érv, hogy a névleges kamatlábat csak ily módon lehet valamennyi adóssági czímletre nézve egyenlővé tenni. Nincs kétség benne, hogy a kamatláb egyformasága a kamatszámítást s az államadósságok igazgatását egyszerűbbé, az állampapirosokat pedig kedveltebbé teszi, sőt az államkötelezvényekkel űzött kereskedelmet is megkönnyíti; csakhogy a névértékkel megegyező kibocsátás rendszere sem okoz az egyes adóssági czímletek kamatlábában oly különbségeket, a melyek a kamatszámítást szerfölött megnehezítenék, mivel a névértéktől való csekélyebb eltéréseket ez a rendszer is eltűri. Azután a kamatlábat a számítás egyszerűsitése kedvéért tizedes törtekben lehet kifejezni. Végre a nagyobb kamatra fölvett kölcsönök konvertálásával később nagyobb egyenlőség érhető el.

101. §.

Az állampapirosok kiállításának módja.

Az állami adósleveleket a kormány folyó számmal látja el. Ezt már a kötelezvények elkönyvelhetése, továbbá elvesztésük vagy ellopásuk esetében a birói megsemmisitési eljárás keresztűlvitele s az időszakos sorshúzás alá eső adósleveleknél a sorsolás teljesíthetése is szükségessé teszi. Az egyes kötelezvények (darabok, czímletek) kisebb-nagyobb, kerekszámú összegekről (pl. 100, 500, 1000, 10.000 koronáról) szólnak. Kisebb névértékű (60, 80 koronás) kötelezvényeket is tanácsos kibocsátani, hogy a hitelezésben a kis tőkepénzesek is résztvehessenek s a kis tőkék kényelmes elhelyezését is lehetővé tevő

állami értékpapirosok az alsó néprétegekben a takarékossági szellem ápolásának eszközeivé váljanak.

Az állampapirosok az országban dívó pénznemre szólnak. Az olyan kölcsönöknél, a melyeknél a kormány a külföldi tőkepénzesek nagyobb arányú részvételére tart számot, a névérték idegen pénzegységekben is ki van fejezve. Az illetékes állami közegek aláírásával s a kibocsátás keltével ellátott czímletek szövegében megnevezendők: a kamatláb, a kamatfizetés ideje és helye, a pénznem, a melyben a kormány a kamatokat fizetni fogja, a törlesztéses kölcsönöknél a törlesztés ideje és módja, s mindazok a föltételek, melyek a hitelezők jogaira vonatkoznak. A kötelezvények külső alakjára, a papiros és a nyomás tökélyére is gondot kell fordítani, hogy utánzásuk és hamisításuk nehezebb legyen.

Az államkötelezvények vagy *névre*, vagy *előmutatóra* szólnak. *Névre szólók* azok, a melyek szövegében a hitelező meg van nevezve; ellenben az *előmutatókra szólóknál* a tulajdonos neve nincs kitéve. A névre szóló állampapirosok átruházása formaszerű engedménynyel történik, és pedig olyképen, hogy az átruházó az engedményt a kötelezvényen aláírja s a másik fél az átruházást az arra rendelt hivatalnál bejelenti. Az előmutatóra szóló kötelezvénynél a hitelezői minőséget már a kötelezvény puszta birtoklása igazolja s a követelés átruházása átruházási nyilatkozat nélkül, egyszerű átadással válik jogérvényessé.

A névre szóló adóslevélnek az az előnye, hogy a megtaláló s a tolvaj nehezebben sajátíthatja el, a tolvaj könnyebben kinyomozható s a megsemmisítési eljárás kevesebb nehézségbe ütközik. Az előmutatóra szóló kötelezvénynek véletlen megsemmisűlése esetében a hitelezőnek be kell bizonyítania, hogy ő volt a kötelezvény utolsó birtokosa, s a hosszadalmas és költséges megsemmisítési eljárástól ebben az esetben sem szabadúl meg. Továbbá, ha minden állampapiros névre szól és valamennyi átruházás jogi érvénye az államadóssági főkönyvbe való bevezetéstől van föltételezve, a kormány minden pillanatban tudhatja, hogy kik az állam hitelezői. Hátrányuk a névre szóló adósleveleknek, hogy az átruházás jogi érvényéhez megkívántató alakszerűségek ezeknek a czímleteknek forgalomképességét csökkentik. Az előmutatóra szóló állampapirosok annyiban a kormányra nézve is előnyösebbek, a mennyiben a névre szóló adóslevelek átruházásainak könyvelése munkába és költségbe kerűl. Ezek-

nél az előnyöknél fogva az előmutatóra szóló kötelezvények jobban el vannak terjedve.

Az állampapirosoknak kizárólag névre való kiállítását némelyek azért tartják kívánatosnak, mert ezzel a tőzsdei játék veszélyes fajtáit kevesebb esetre vélik szoríthatni, úgy okoskodván, hogy a kik pusztán nyerészkedés czéljából vásárolnak állami czímleteket, a névre szóló értékpapirosokat nem kedvelik, az állandó tőkeelhelyezés czéljából vásárlókra nézve pedig részint teljesen közömbös a kiállítás módja, részint még előnyösebb a névre való kiállítás. Azonban az előmutatóra szóló kötelezvények kiküszöbölése a nyerészkedő üzérkedést nem szüntetné meg, a hasznos tőzsdei ügyletek kötését pedig megnehezítené.

Azt, hogy az állampapirosok névre vagy előmutatóra állíttassanak-e ki, legjobb a hitelezők szabad választására hagyni. Az előmutatóra szóló kötelezvényeknek névre szólókra és megfordítva a névre szóló adósleveleknek előmutatóra szóló papirosokra leendő *átírását*, valamint a nagyobb összegről kiállított kötelezvénynek kisebb névértékű darabokra való *szétírását* és viszont több kisebb névértékü adóslevélnek a megfelelő teljes összegre leendő *összeírását* is meg kell engedni.

A közintézetek, egyházi és világi községek, alapítványok s általában a jogi személyek tulajdonában levő állampapirosokra nézve az ú. n. *lekötés* (vinkulálás) van szokásban. *Lekötés* alatt az adóslevélnek forgalmon kívül való helyezését, vagyis a kérdéses kötelezvény által képviselt tőkének, valamint a kamatoknak a meghatározott személy javára vagy bizonyos czélra történő biztosítását értjük. A lekötés a vinkulálási záradéknak a kötelezvényre való vezetésével, a lekötés tényének az államadóssági főkönyvbe való beiktatásával és szelvényes kötelezvényeknél a kamatszelvények megsemmisítésével történik. A lekötés a jogtalan eltulajdonitás ellen nyújt védelmet, mivel a vinkulált kötelezvények kamatait az állampénztár a kormány külön utalványa alapján és csak a kamatélvezetre jogosított személy pecsétjével ellátott nyugtatóra fizeti ki. A vinkulált adóslevélnek szabad kötelezvényre való átírása, azaz *a lekötés föloldása* (az adóslevél devinkulálása), csak a jogosított fél kívánatára és esetleg egyúttal az illető fölügyelő vagy kezelő hatóság engedélye alapján történhetik.

A járadékkölcsönök kibocsátásának egyik különös alakja az

ú. n. *beírási rendszer*, mely *Francziaországban*, *Angliában*, *Olaszországban*, a *Német Birodalomban*, *Poroszországban*, *Belgiumban*, *Spanyolországban*, *Hollandban*, *Dániában*, s az *Éjszakamerikai Egyesült-Államokban* van szokásban. A beírási rendszer abból áll, hogy a kormány a hitelező nevét s az eladott járadékot *az államadóssági könyvbe* vezeti be és a hitelező részére igazolványt szolgáltat ki (ezt a rendszert követik Francziaország, Belgium, Olaszország stb.), vagy pedig (mint Angolországban van szokásban) a hitelező nem kap semmi igazolványt kezébe.

A *franczia rendszer* szerint a hitelező ugyan csak járadékot szerez, azonban a járadék bejegyzése meghatározott tőkeösszegre is vonatkozik, mivel a járadék bizonyos névleges tőke kamata gyanánt van kifejezve úgy, hogy a névleges tőkeösszeg lefizetésével az állam bármikor törlesztheti tartozását. Az állam elleni követelés jogczímét a hitelező nevének s a járadéknak az adóssági könyvbe történt beiktatása teszi, melyről a hitelező könyvkivonatot, ú. n. *inskripcziót* kap. Ez a könyvkivonat a járadék fölvételére ad jogot. Minden átruházás alkalmával a járadékot az államadóssági könyvben az új tulajdonos nevére írják át. Az inskripcziók vagy névre szólnak és szelvény nélküliek, vagy előmutatóra vannak kiállítva, a mely esetben előmutatóra szóló szelvényekkel vannak ellátva, vagy végre névre szólnak, de előmutatóra kiállított szelvények vannak hozzájuk mellékelve.

Angolországban, a hol az államadósság igazgatását az angol nemzeti bank látja el, nem állítanak ki a hitelező részére igazolványt, hanem ha az állam kölcsönt bocsát ki, a hitelezésben résztvevő bankárok a kölcsönből a meghatározott kibocsátási árfolyamon nagyobb összegeket vesznek át, ezeket ismét egyeseknek adják el s az átvett rész-összegeket a vevők nevére az angol bank az általa vezetett államadóssági könyvbe iktatja be a nélkűl, hogy a vevők részére kötelezvényt állítana ki. A hitelező a bank pénztárába történt befizetésről ideiglenes igazolványt kap s az állam kötelezettségét csak az adóssági összegnek ezen igazolvány alapján az államadóssági főkönyvbe vezetett beiktatása állapítja meg. Ha a hitelező követelését vagy egy részét elidegeníti, a követelést az angol bank az adóssági főkönyvben a vevő nevére írja át.

A követelési jognak az államadóssági főkönyvbe való beiktatása azzal az előnynyel jár, hogy épen úgy, mint az államkötelez-

vények vinkulálása, a jogtalan eltulajdonitás, valamint az elvesztés ellen védelmet nyújt, mivel a hitelezőnek nincs kötelezvény birtokában. Továbbá, minthogy a hitelező kamatszelvényeket sem kap, hanem a kamatokat hatóságilag vagy közjegyzőileg hitelesitett, közönséges nyugtatóra veszi föl, a kamatszelvények elvesztéséből, véletlen megsemmisűléséből és jogtalan elsajátitásából eredhető veszteség ellen is biztositva van, a mi annál nagyobb előny, mert a kamatszelvényeket nem lehet a bírói megsemmisitési eljárás körébe vonni, s a véletlen által megsemmisűlt szelvények helyébe új szelvényeket csak abban az esetben állithat ki az államadóssági igazgatás, ha a régiek elenyészéséről meggyőződött. A *porosz* kormány még azzal is emeli a hitelezők biztosságát, hogy az államadósságok főkönyvét különböző helyen őrzött két példányban vezeti. A szóban levő rendszernek az is jó oldala, hogy a hitelezőket az állampapirosok megőrzésének és kezelésének fáradságától és költségeitől megszabaditja. Ellenben hátránya, hogy a követelési jog átruházását nehézkessé teszi, a miért a beirási rendszert követő államokban az államadóssági könyvbe iktatott követelésekről előmutatóra szóló, szelvényekkel ellátott kötelezvényeknek kiállitása is meg van engedve.

102. §.

Az államadósságok biztositása s az államhitelezőknek igért kedvezmények.

I. *Az államadósságok biztosítása.* A középkorban s az újkor első évszázaiban általános szokásban volt, hogy az államok külön vagyoni biztositékokat nyújtottak hitelezőiknek. A fejedelmek vagy kézi zálogot (nemes érczet, drágaköveket s egyéb értékes ingó javakat) adtak a kincstár hitelezőinek, fölhatalmazván őket, hogy abban az esetben, ha az állam nem tenne eleget elvállalt tartozásainak, követeléseiket a zálogtárgyból elégitsék ki, vagy zálog gyanánt egyes bevételi forrásokat (államjavakat, egyedárúságokat, vámokat), sőt tartományokat vagy városokat is lekötöttek. Mivel pedig az ilyes biztositék az állam elleni követelés bírói érvényesithetésének hiányánál fogva magában nem sokat ért volna, a fejedelmek még azt is megengedték, hogy a hitelezők az elzálogositott bevételi forrásokat a kamatok fejében zálogbaszonvételi joggal maguk kezelhették. A középkorban a magyar királyok is gyakran ilyen módon segitettek a királyi

kincstár szorúlt helyzetén s a keleti államokban egyes bevételi források zálogba adása még most is szokásban van.

Addig, a míg az állameszme nem jut teljes kifejlődésre, az államháztartás nem bontakozik ki magánjogi jellegéből és a fejedelem vagyonjogi személyisége nincsen az államvagyontól elválasztva, a zálogjoggal biztosított államkölcsönnek megvan a maga érteleme. De mihelyt az államháztartás közjogi természete kidomborodik s az igazi államadósságok meghonosodása után a hitelezők jogainak épségben tartását már az állam pénzügyi érdeke is megköveteli, a külön biztosító eszközök az államhitel lényegével jönnek ellenkezésbe. Az állam elvállalt tartozásaiért nem egyik-másik bevételi forrásával, hanem összes jövedelmeivel kezeskedik. És az állam hitelezőinek különben is a kedvező közgazdasági viszonyok s az állami pénzügyeknek lelkiismeretes és takarékos kezelése adják a legnagyobb biztosságot. Ezek nélkűl a külön biztosíték csak pillanatnyi kisegítő, a mely nem pótolja az államhitelt, sőt inkább annak hiányát árúlja el, mert a pénzvilág a különleges biztosítékban az államháztartás sülyedését látja. Az államkincstár szorúlt helyzetében, a midőn a biztosíték kikötése a pénzvilág bizalmát kissé fokozni képes, tehát ezen az úton valamivel kedvezőbb kölcsönföltételek érhetők el, nem rosszúl cselekszik a kormány, ha az államkölcsön biztosítására jelzálogúl az államjószágokat vagy az államvasútakat köti le, de ennek is inkább csak alaki jelentősége van, mivel a jog és szerződés hatalom nélkűl holt betű s a hitelezők a biróságoknál hiába keresnék jogaik érvényesítését. Az 1873-ik évben, a rohamos vasútépítésből s az Európa nagy részében pusztított általános gazdasági válságból keletkezett, már-már fizetésképtelenséggel fenyegető pénzügyi szorúltság nyomása alatt a magyar állam hitele is a jelzálogos adósságok színvonalára sülyedt, a mely évben az országgyűlés az államjószágok lekötésével 153 millió aranyforint névértékű 6%-os és 5 év múlva esedékes kincstári utalványok kibocsátására hatalmazta föl a kormányt. De az ilyen hitelművelet ország-világ előtt az államhitel megrendűlését bizonyítja.

Olykor az is előfordúl, hogy valamely állam adósságáért más országok vállalnak kezességet. Az Angol-, Franczia- és Oroszország által alapított *görög királyság* 60 millió frankos kölcsönéért az 1832-ik évben a most nevezett három állam, a *Szardinia* által az 1859-ik évi békeszerződés értelmében *Ausztriának* fizetendő 40 millió

forintért Francziaország vállalt kezességet. Ide vágó példákra az újabb időből is hivatkozhatunk. Azért a 9 millió font sterling $3\frac{1}{2}$%-os kölcsönért, a melyet az egyptomi kormány *Egyptom* pénzügyeinek rendezése czéljából az 1885-ik évben bocsátott ki, az Osztrák-Magyar Monarchia, Németország, Francziaország, Nagy-Britannia, Olasz-, Orosz- és Törökország az 1885. évi márczius 18-án kötött nemzetközi egyezménynyel jótállásra kötelezték magukat. Az 1895-ik évben kibocsátott 400 millió frankos *kínai* aranykölcsönért *Oroszország* vállalt kezességet. Az 1898-ik évben részint a Törökországnak adandó hadikárpótlás fizetésére, részint az államháztartási hiány födözésére fölvett 6.800.000 font sterling névértékű *görög* kölcsönért *Angol-, Franczia-* és *Oroszország* kötelezték magukat jótállásra.

Idegen államok akkor szoktak valamely állam adósságáért jótállást vállalni, a midőn általános politikai okokból az illető idegen államoknak is érdekében áll, hogy az adós ország megzavart pénzügyi viszonyait rendezze. Világos, hogy egy harmadik, vagy épen több idegen államnak jótállása nagyobb biztosítékot ad a hitelezőknek, mint midőn az ország egyik-másik bevételi forrását köti le zálogúl, mivel ha az adós ország nem fizet, a kezességet vállalt állam háborúval is rászoríthatja kötelezettségének teljesitésére s a hitelezőket szükség esetében a jótállást vállalt állam tartozik kielégíteni. Azonban az ilyen biztosíték nagyon kedvezőtlen színben tünteti föl az adós állam hitelét, és politikai bonyodalmakra, névszerint arra szolgáltat alkalmat, hogy a kezességet vállalt állam az illető ország belügyeibe avatkozzék s az adós országot állandó gyámság alatt tartsa.

II. *Az állami hitelezőknek igért kedvezmények.* Hogy minél több tőkepénzes szánja rá magát az államkölcsönökben való részvételre, az állam hitelezőit bizonyos kedvezményekben szokta részesíteni. Ilyen kedvezmények lehetnek: *a)* az állami adóslevelek s a kamatszelvények adómentessége; *b)* az államnak az az igérete, hogy a kamatokat a kölcsönbefizetést valamivel megelőző időtől kezdve fogja számítani; *c)* ingatag hitelű, kiváltképen az olyan ország, a melyben beválthatatlan papirospénz a törvényes fizetési eszköz, arra szokta kötelezni magát, hogy a kamatokat, valamint annak idején a tőkét is, érczpénzben fogja fizetni, mert habár az ázsió emelkedése tetemesen súlyosbitja a folyó államadóssági terheket, az ilyen állam csupán akkor tarthat idegen tőkékre számot, ha tartozásának mér-

tékét rögtöni ingadozásnak ki nem tett valutában, azaz nemes fémpénzben állapítja meg; *d)* annak a megigérése, hogy a kölcsön kibocsátásától számított bizonyos számú éveken át nem fog az állam fölmondási jogával élni, a mely idő alatt a kamatokat sem szállíthatja le; *e)* az a kijelentés, hogy az állam részére adandó óvadékokat állampapirosokban is le lehet tenni s az árvapénzeket állami adóslevelekben is el lehet helyezni; *f)* az állampapirosok értéke hanyatlásának feltartóztatása érdekében azt is kimondhatja a kormány, hogy az állam részére teljesítendő fizetéseknél az államkötelezvényeket névértékük szerint pénz helyett fogja elfogadni.

Az állampapirosok kelendőségét különösen annak kijelentésével emelheti a törvény, hogy az állami kötelezvényekre nem lehet birói végrehajtást intézni. Az államadóssági kamatokat megillető lefoglalhatatlanság kiváltsága, mely nemcsak a magánjogokat, hanem a közgazdasági érdekeket is mélyen sérti, a művelt államok közűl csak *Francziaországban* áll fönn, a mely körűlmény Leroy-Beaulieu-t arra a kissé erős, de nem alaptalan kifakadásra ragadta, hogy Francziaországban a gazdag és szemérmetlen gazemberek jó módban élhetnek a nélkül, hogy hitelezőiket kielégíteni tartoznának.

103. §.

Az államadóssági kamatok fizetése körül követendő szabályok.

Az államhitel szilárdságának egyik leglényegesebb föltétele: a hitelezők jogos érdekeinek a kielégítése. Ebben a tekintetben a kamatfizetés biztossága és pontossága a legfontosabb követelmény. Azonban a hitelezők érdekét a kamatfizetés idejére és helyére nézve is figyelembe kell venni. Az adóssági kamatokat félévenként fizetik az államok. Az angol állami kötelezvények egy része évnegyedi kamatszelvényekkel van ellátva, s ez annyiban helyesebb is, a mennyiben egyrészen a hitelezőkre nézve előnyösebb, másrészen pedig a kamatok fizetésére szükséges tőkét az állam rövidebb időre vonja el a forgalomtól. A kamatfizetés helyére nézve intézkednie kell a kormánynak, hogy a kamatokat nem csupán az államadósság igazgatásának székhelyén, az ország fővárosában, hanem valamennyi állampénztárnál föl lehessen venni. Továbbá a hitelezők kényelme, tehát egyúttal az állami adóslevelek népszerűsítése érdekében az is kívánatos, hogy a kamatszelvények nemcsak az állampénztáraknál, hanem

a fővárosi és vidéki pénzintézeteknél is díjtalanúl legyenek beválthatók. E végből a kormánynak a pénzintézeteket a szelvények beváltására szükséges összegekkel kell ellátnia. Sőt, ha a kormány az állampapirosoknak az idegen országokban is nagyobb elterjedést akar szerezni, jól teszi, ha a nevezetesebb külföldi pénzpiaczokon is állít föl fizetőhelyeket. Az ez által okozott költséget az állampapirosok áremelkedése megtériti.

A különböző adóssági czímletek után járó kamatok fizetésére más-más határidő jelölendő ki, hogy ne kelljen ugyanabban az időben nagyobb összegeket folyóvá tenni s a fizetések a forgalomra nézve hátrányos mértékben össze ne halmozódjanak.

Az államadóssági kamatokat, kivévén a vinkulált s a névre szóló, szelvény nélküli kötelezvények kamatait, melyek a jogosított fél által kiállitott közönséges nyugtatókra szolgáltatnak ki, az állampénztár *szelvényekre*, azaz nyomtatott nyugtatókra fizeti ki. A kamatokat a hitelező úgy veszi föl, hogy a lejárt szelvényt a kötelezvényhez csatolt szelvényívről levágja s beváltás végett a fizető pénztárnak átadja. Minden egyes szelvényen annak a kötelezvénynek száma, a melyhez tartozik, a lejárat napja, a kamatösszeg s a pénznem vannak megjelölve. Ha valószínű, hogy a kötelezvényt később fogja az állam beváltani, mint a mely időre a kötelezvényhez mellékelt utolsó szelvény szól, a kormány a szelvényív végére utalványt *(talont)* állít ki, melynek átadása után a kötelezvénybirtokosoknak a későbbi időre szóló szelvényeket tartalmazó, új szelvényívet szolgáltatja ki.

Az adóslevélnek s a hozzátartozó szelvényívnek együtt kell maradnia, mert szelvények nélkül nem kamatoz az adóslevél. Ha a kötelezvény beváltás alá kerül, a kötelezvénynyel együtt a le nem járt szelvényeket is vissza kell adni. Ellenkező esetben a hiányzó szelvények beváltási értékét az állam a tőkéből vonja le. A lejárt szelvényeket az üzleti körök készpénz gyanánt fogadják el, mivel minden perczben beválthatók. Sőt valamely bank vagy bankár által teljesitett leszámitolás útján a csak nehány hónap múlva esedékessé válandó szelvényeket is pénzzé lehet tenni.

104. §.

Az államadóssági kamatok leszállítása s az adósságkonvertálás.

Roscher: II. 312. l.; Leroy-Beaulieu: IV. 185. l.; Nitti: 721. l.; Wagner: Bluntschli szótárának V. köt. 39. l.; Labeyrie: Théorie et histoire

des conversions de rentes. Paris, 1879.; KAHN: Geschichte des Zinsfusses in Deutschland seit 1815. Stuttgart, 1884.; CHUCHEVAL-CLARIGNEY: Essai sur l'amortissement et sur les emprunts d'états. Paris, 1886.; TART: Des conversions d'emprunts. Bruxelles, 1896.; KÖRNER: Die Konversion öffentlicher Schulden. Wien, 1893.; FENYVESSY: Adósságok conversiója. A «Budapesti Szemle» 1884-ik évi folyamában.; GR. WICKENBURG: A legújabb magyar conversiók. Nemzetg. Szemle. 1892. évi foly.; SMIALOVSZKY: Államhitelünk és konverzióink. Budapest, 1902.; SCHANZ: Die Konvertierung preussischer Staatsschulden. Finanzarchiv. 1885.; LOTZ: Technik des deutschen Emissionsgeschäftes. Leipzig, 1890.; STEMPEL: Die Zinsherabsetzungen der preussischen Staatsschulden im 19. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der angewandten Technik. Finanzarchiv. 1896.; Die fünf grossen Konvertierungen in Deutschland. Finanzarchiv. 1897.; SAENGER: Die englische Rentenschuld und die letzte Konversion derselben. Finanzarchiv. 1891.

Ha az általános kamatláb a nemzetgazdaság fejlődése s a rendelkezésre álló tőkék szaporodása következtében lejebb száll, vagy a kormány az államhitel megszilárdúlásával kedvezőbb föltételek alatt új kölcsönt köthet: az állam az adóssági terheket *kamatleszállítással* (kamatredukczióval) könnyíti. Azonban a kamatleszállítás csak akkor igazságos, ha nem kényszerített, azaz ha a hozzá nem járuló hitelezők tőkéiket visszanyerik. A kamatleszállítás az illető államadósság átváltoztatásával *(adósságkonvertálással,* konverzióval) függ össze, mivel azok a hitelezők, a kik a visszafizetést, vagyis kötelezvényeiknek névérték szerinti beváltását nem kívánják, a régi kötelezvényekért kisebb kamatú, új papirosokat kapnak, s a visszafizetést kívánó hitelezők kielégítésére szükséges tőkét a kormány ugyanily kisebb kamatú adóslevelek kibocsátásából szerzi be.

A kamatleszállításra irányzott konvertálást az állam olykor a törlesztési föltételek módositására, névszerint a törlesztési határidő kinyújtására is fölhasználhatja, sőt az is előfordúl, hogy a konverzió a kamat mérséklése nélkül csupán a törlesztési föltételek vagy az eredetileg megállapitott valutának megváltoztatására, esetleg a hitelezők javára kikötött külön biztosíték elejtésére szorítkozik. Oly országokban, a hol a kormány a különböző időben fölvett kölcsönöket más-más kamatozási vagy törlesztési föltételekkel, illetőleg különböző valutára szóló kötelezvények kibocsátásával kötötte meg, vagy a társulati vasútak megvásárlásakor, illetőleg megváltásakor eltérő czímletű társulati adósságokat vett át, a kamatleszállítással *az államadósságok egyesítését (unifikálását),* azaz a különböző tipusi czímleteknek egy adóssági czímletbe való egybevonását is össze lehet

kötni. A különböző adóssági czímletek összesítésével párosúlt konvertálási művelet példáival különösen *Angliában*, *Francziaországban*, *Ausztriában* és *Magyarországban* (lásd az 1892: XXI. törvényczikket) is találkozunk. Ennek a műveletnek, a mely természetesen szintén a hitelezők hozzájárúlásával hajtandó végre, azon kívül, hogy az államadósságok igazgatását egyszerűsíti s az állampapirosok forgalmát megkönnyíti, az államhitelre is kedvező hatása van.

A kamatleszállításra irányzott adósságkonverzió vagy úgy vihető keresztűl, hogy az állam a nagyobb kamatú régi papirosokat a kisebb kamatú új papirosokkal *alpari* cseréli ki, a mely konvertálási mód a teljesen szilárd hitelű és igazán gazdag államokban (különösen *Angliában*, *Francziaországban*, az *Éjszakamerikai Egyesűlt-Államokban* és újabban *Németországban*) honos; vagy pedig olyképen, hogy a kormány a *parin álló* régi kötelezvényeket kisebb kamatú, de a *névértéknél jóval alacsonyabb kibocsátási árfolyam* szerint számított új kötelezvényekkel cseréli ki. Az eddig konvertálás alá kerűlt adóssági czímleteit *Magyarország* is ezen utóbbi módon alakította át. Mind a két módszerrel jelentékeny kamatmegtakarítás érhető el, de a míg a névérték szerinti kötelezvénykicserélés az államadósság eredeti tőkeösszegét nem változtatja meg, addig a parin alúl történő kicserélés ugyanannyival szaporítja az adósság tőkeösszegét, a mennyivel a hitelezőknek átadott új kötelezvények névértéke a kicserélésnél alapúl vett kibocsátási árt meghaladja. A *franczia kormány* azt a kölcsönt, a melynek legnagyobb részével az 1870/71-iki hadjárat után Németországnak fizetett öt milliárd frank hadi kárpótlást födözte, az 1894-ik év elején konvertálta. A kamatlábat $4^1/_2$%-ról $3^1/_2$%-ra szállította le. Az átalakított adósság tőkeálladéka 6789 millió frankot tett. Minthogy a járadéklevelek kicserélése *alpari* történt, az adóssági tőke nem változott s az államkincstár 67·89 millió frank évi kamatot takarított meg. Ellenben *Magyarország* a régi 6%-os aranyjáradékoknak 4%-os aranyjáradékokká történt átváltoztatásával, a mely művelet az 1881-ik év május havától az 1884-ik év végéig terjedő időszakban vitetett keresztűl, 2·2 millió aranyforintra rúgó évi kamatmegtakarítást ért ugyan el, azonban az adósság tőkeösszege a tetemesen parin alúl történt kötelezvénykicserélés következtében 400 millió forintról 545 millió forintra emelkedett. Az 1889-ik évben konvertált földtehermentesítési adósságnak tőke-

álladéka az 5%-os kötelezvényeknek 4%-os állampapirosokká történt átalakítása következtében 26·93 millió forinttal, az 5%-kal kamatozott vasúti aranykölcsönök tőkeösszege pedig ezen adóssági czímleteknek 4½%-os aranykölcsönné történt egységesítése után, a mely művelet szintén az 1889-ik évben vitetett keresztűl, 11.65 millió forinttal nagyobbodott. És az 5%-os papirosjáradékoknak s az államosított vasútak részvényeinek és kötelezvényeinek az 1892:XXI. t.-cz. alapján 4%-os koronajáradék-levelekkel történt kicserélése az évi adóssági teherből 3,377.000 forintnyi megtakarítást tett lehetővé, de az adósság összege 483·71 millió forintról 1062 millió koronára növekedett, tehát az adósság tőkeálladéka 94·56 millió koronával szaporodott.

Látjuk ezekből a példákból, hogy mennyire nagyobbíthatja a parin álló régi kötelezvényeknek a névértéknél jóval alacsonyabb árfolyam szerint számított kötelezvényekkel való kicserélése az adóssági tőkét, ennélfogva mennyire súlyosbíthatja az ily módon keresztűlvitt konverzió a majdani törlesztés terhét. Azonban föltétlenűl még sem merjük az adóssági tőke emelésének árán végrehajtott konverziót elitélni. Ha az adósságátalakítás szóban forgó módszerével jóval több kamatot takaríthat meg a kormány, mint a mily kamatmegtakarítást a kötelezvényeknek a névértékkel megegyező vagy attól csak egy-két százalékkal eltérő árfolyamon való kicserélésével érhetne el, és előre látható, hogy azok a későbbi nemzedékek, a melyeknek részben épen az eddigi államkölcsönökből tett beruházások következtében módjukban lesz a törlesztés, kisebb áldozattal fogják az adóssági összegnek a konvertálás által okozott többletét visszafizetni, mint a mily teherrel a súlyosabb kamat a mostani adózókat sujtaná: az államadósság tőkeösszegének emelésével végrehajtott konverziót is előnyösnek kell tekintenünk.

Volt idő, a midőn az önző érdekeikben sértett tőkepénzesek a kamatleszállítással összekötött adósságkonvertálást élesen megtámadták, azt mondván, hogy az állam adott szavát szegi meg, a hitelezők jogát sérti, saját hitelét bénítja meg s a kamatlábat mesterségesen nyomja le.

Szószegésről csak abban az esetben lehetne beszélni, ha az állam a konvertált adósság kibocsátásakor világosan kizárta volna a kamatleszállítást; jogsértésről pedig akkor, ha a kormány kényszerrel vinné keresztűl a konverziót. Ha az állam nem jelenté ki vilá-

gosan, hogy a kölcsönt bizonyos időszakon belül vagy egyáltalában nem fogja fölmondani, épen úgy jogosítva van az adóssági terhének könnyitésére kínálkozó alkalmat fölhasználni, mint bármely más adós, és adósságát akkor fizetheti vissza, a mikor jónak látja, a nélkül, hogy a hitelezőknek legkisebb okuk volna jogsértésről panaszkodni. A mely hitelező nem akar a kamatleszállításba belenyugodni, egyszerűen visszakívánhatja pénzét. És ha a kormány tényleg olcsóbb kamatra kaphat pénzt, mint a minőt eddig fizetett, a kötelezvénybirtokosok máshonnan sem várhatnak nagyobb kamatot.

Az államhitel megbénítására vonatkozó ellenvetést a tapasztalás már megczáfolta, a mennyiben alig van állam, a mely nem könynyített ilyen úton adósságainak terhén s azt, hogy a hitelezők hozzájárulásával végrehajtott kamatleszállítás az államhitelnek ártalmára lett volna, egy példa sem bizonyítja. Ellenkezőleg, a kamatleszállítás annyiban inkább megszilárditja az államhitelt, a mennyiben az adóterhet könnyíti. Az is alaptalan ráfogás, hogy az állam a konvertálással a kamatlábat mesterségesen nyomja le. Csak fölhasználja az alacsonyabb általános kamatlábat és legföljebb a pénzpiac állásának mefelelő, alacsonyabb kamatlábnak minden téren való érvényesülését sietteti. Még azt sem mondhatjuk, hogy a kamatleszállítás valami nagyon érzékenyen sujtaná a hitelezőket, mivel a tőzsdei árfolyam emelkedése előre sejteti a konvertálást, tehát a kamatleszállítás nem váratlanúl következik be. Azok a kötelezvénybirtokosok, a kik parin alúl vásárolták az adósleveleket, nem vesztenek semmit; és új kölcsönök kibocsátásakor a tőkepénzesek ismét oly kedvező föltételeket érhetnek el, a minőket a pénzpiacz helyzete s az államhitel viszonyai az adott időben megengednek.

Szóval, ha nem zárja ki a kölcsönszerződés az állam részéről történhető fölmondás és a névérték szerinti visszafizetés jogát, a nagyobb kamatú adósságnak kisebb kamatú adóssággá való átalakítása nemcsak joga, hanem az adózók érdekében kötelessége is az államnak. A biztos sikerrel kecsegtető konverzió elodázása az adózókat károsítja meg, a kiknek joguk van követelni, hogy ne fizessenek nagyobb kamatot, mint a milyen az államhitel mértékének s az általános kamatlábnak megfelel. A kamatleszállítás a törlesztés eszközéül is szolgálhat, mivel a megtakarított kamatok az állampapirosok lassankénti beváltására, illetőleg tőzsdei bevásárlására fordíthatók.

Azt azonban nem tagadhatjuk el, hogy a sok száz millió koronára kiterjedő és rövid idő alatt végrehajtott konvertálás a pénzpiaczot lázas izgalomba hozhatja, mi a nemzetgazdaság fejlődésére átmenetesen káros hatást gyakorolhat. A nagy arányú konvertálási művelet által okozott rögtöni tőkeáthelyezések a hitelforgalmat megzavarhatják. Sok kis tőkepénzes nem bírván magát a kamatláb jövőben való alakúlása iránt tájékozni, visszakívánja tőkéjét és nagyobb jövedelemmel kecsegtető, de kevésbbé biztos értékekben helyezi el pénzét, az új adóssági czímletek pedig a nagy tőkebirtokosok pénzes szekrényeiben fölhalmozódnak; valamint az is kétségtelen, hogy a kormány a hazafiasságra való hivatkozással vagy más nemű nyomással a hitelezőket az általánosnál alacsonyabb kamatláb elfogadására kényszerítheti. De mindez csak azt bizonyítja, hogy az adósságkonvertálásnak sötét oldala is van és ezzel a pénzügyi művelettel is vissza lehet élni.

A kamatleszállításra irányzott konverzió eredményes keresztűlvitele a következők szem előtt tartását követeli:

a) az adósságkonvertálásra olyan időpont választandó, a midőn a pénzügyi és tőzsdei viszonyok kedvezően alakúlnak, névszerint az államhitel szilárd, a politikai helyzet megnyugtató s az általános kamatláb tényleg csökkenő irányzatot követ, tehát az állampapirosok tőzsdei árfolyama az említett viszonyok hatása alatt állandó emelkedést mutat és így minden valószínűség a mellett szól, hogy a legtöbb kötelezvénybirtokos tőkéjét a kilátásba helyezett alacsonyabb kamatra is az államnál fogja hagyni;

b) a netalán bemutatandó adóslevelek beváltására, vagyis a kamatleszállításba bele nem egyező hitelezők kielégítésére szükséges tőkekészlet beszerzéséről előre kell a kormánynak gondoskodnia, mivel ha a tőkéjüket visszakívánó hitelezőket nem képes kielégíteni, a konvertálás dugába dől, a mi egyidőre az államhitelt is meggyöngíti;

c) mihelyt a tetemesen névértéken alúl kibocsátott adóslevelek tőzsdei ára a névértékét megközelíti, illetőleg a névértékkel megegyező kibocsátási árfolyamon értékesített papirosok tőzsdei folyamára jóval parin felűl emelkedik, a konverzió a hitelezők érdekében lehetőleg gyorsan hajtandó végre, mert a kötelezvények beváltása névérték szerint történik, ennélfogva a hitelezők annál nagyobb veszteséget szenvednek, minél jobban meghaladja a tőzsdei árfolyam

a névértéket, s a konvertálás annál több olyan kötelezvényt ér, a melyeket tulajdonosaik a névértéket megközelítő, vagy azt meghaladó áron szereztek be;

d) a hitelezők által teljesítendő bejelentések határidejét nem szabad sem túlságosan rövidre szabni, sem nagyon kinyújtani, mivel az előbbi esetben sok hitelező kellő időben tudomást sem vehet a konvertálási müveletről, a nagyon is hosszú határidő pedig azért nem előnyös, mert a pénzpiacz helyzetében vagy a nemzetközi politikai viszonyokban időközben bekövetkezett változások a konvertálási művelet sikerét kétessé tehetik;

e) hogy az adósságátalakításba minél több hitelező egyezzék bele, részesítse az állam a birtokukban levő adóslevelek beváltását nem kívánó hitelezőket némi kedvezményben, például fogadja el a kötelezvénykicserélés alkalmával a régi adósleveleket a névértéknél valamivel ($^1/_2$ vagy $^3/_4$ százalékkal) magasabb árfolyamon, vagy igérje meg, hogy a legközelebbi félévben a kamatot még a régi kamatláb szerint fogja fizetni, esetleg kötelezze magát arra, hogy bizonyos meghatározott ideig (pl. a konvertálástól számítandó öt év alatt) nem fogja az átalakított adósságot fölmondani s a kamatokat újból leszállítani.

Kiváltképen a nagy arányú konverzióknál mutatkozhatik szükségesnek a régi hitelezőknek némi kedvezményben való részesítése, hogy az adósságátalakítási művelet túlnyomóan a régi hitelezőkkel legyen lebonyolítható. A konverziónak a régi hitelezőkkel való lebonyolítását részint a rögtöni tőkeelhelyezések által okozott hitelforgalmi rázkódások megelőzésében fekvő közgazdasági előny, részint a konvertálás sikerének nagyobb biztossága teszi kívánatossá. Ha a konverzió sok száz millió korona névértékű adósságot ölel föl s a hitelezők túlnyomó része nem járúl hozzá a kötelezvények kicseréléséhez, az adósság nagy részének készpénzzel való visszafizetése a pénzügyi kormányt nagy zavarba ejtheti, mert az erre szükséges pénzösszeget csak nagy áldozatok árán volna képes beszerezni.

Tiszta dolog, hogy a régi kötelezvények beváltását annál kevesebb hitelező fogja kívánni, minél kedvezőbbek a kamatleszállítás föltételei. Ha az új kamatláb valamivel nagyobb a hasonló biztosságot nyújtó egyéb kölcsönök kamatozásánál, nagyon kevés hitelező fogja pénzét visszakívánni. Ellenben, ha a kilátásba helyezett új kamat az általános kamatlábbal egyez meg, sok hitelező a későbben

elérhető nagyobb jövedelem reménye által ösztönöztetve, kötelezvényeit beváltás alá fogja bocsátani, habár valószínű, hogy a hitelezők túlnyomó többsége az új tőkeelhelyezés sikerének bizonytalanságánál fogva még ebben az esetben sem fogja a visszafizetést sürgetni. Ha végre az állam által megajánlott új kamat az általános kamatlábnál kisebb, a legtöbb hitelező kötelezvényeinek beváltását fogja kívánni s a konvertálási művelet kudarczot vall.

Mindaz, a mit a föntebbi pontokban a kamatleszállításra nézve kifejtettem, csak a hitelezők beleegyezésével végrehajtott konvertálásra vonatkozik. A *kényszerített adósságátalakítás*, azaz a hitelezők megkérdezése és hozzájárúlása nélkül végrehajtott kamatleszállítás: igazságtalanság, az államhitelezők jogainak durva megsértése és visszaélés a hatalommal, mely az államhitelt hosszú időre megrontja és nem hitelműveletnek, hanem *részleges pénzügyi bukásnak* tekintendő.

105. §.

Az államadósságok törlesztése.

I. *A függő államadósság törlesztése.* Az igazán függő adósság visszafizetésének idejét és módját az állam már a kölcsön fölvételekor állapítja meg, és ha nem akarja a kormány az állam hitelét koczkára tenni, az előre megállapitott törlesztési föltételeket nem szegheti meg.

Helyes pénzügyi szervezet és jó kormányzat mellett a függő adósság visszafizetése nem is ütközik nehézségekbe. Ha a függő adósság nem lépi túl természetes határát, azaz nem haladja meg az előirányzott, de kellő időben be nem folyt rendes bevételek összegét, mihelyt a hátralékban maradt bevételek begyűlnek, a függő adósság könnyű szerrel törleszthető. Ha pedig a remélt bevételek teljes összege a törlesztésre kitűzött határidőben sem foly be, a függő adósságot új kölcsönből vagy más rendkívüli bevételi forrásból kell visszafizetni. A valóságos függő adósságnak állandósított adóssággá való átalakítása még a hitelezők hozzájárúlásával sem helyeselhető, mert a függő adósság lényeges természete azt követeli, hogy csak a folyó rendes kiadások átmeneti födözésére szolgáljon, már pedig a rendes kiadások terhét nem szabad a jövő korral megosztani.

II. *Az állandósított államadósságok törlesztése.* Az állandósí-

tott államadósságok visszafizetése a kölcsönszerződéssel elvállalt kötelezettség tartalma szerint más-más szempont alá esik. A hitelezők részéről fölmondható, valamint az előre megállapított törlesztési tervvel kibocsátott kölcsönök visszafizetésére az állam már a kölcsönszerződés megkötésekor kötelezi magát, s az ily kölcsönöket szükségképen a kikötött időben kell törleszteni, mert ellenkező esetben az állam koczkára teszi hitelét, a mivel többet árt magának, mint a mily áldozatba a törlesztés kerül.

A visszafizetési kötelezettség nélkül kötött, vagyis a *járadékkölcsönöket* az állam jogilag ugyan nem tartozik törleszteni, de ebből még nem következik, mint ha pénzügyi szempontból sem állna kötelességében ezeknek a kölcsönöknek törlesztése. Az utókor adóterhének könnyítése és különösen az a megdönthetetlen igazság, hogy a jövő nemzedékre csak oly terheket szabad rakni, a melyek gyümölcseiben a jövő kor is részt fog venni, a járadékkölcsönök törlesztését is megköveteli. Az olyan rendkívűli szükségletekre fordított kölcsönök visszafizetését, a melyek habár nem szabályos és előre meghatározható időközökben, de meg-megújulva többször fordúlnak elő, mindig az utókorra hagyni, legnagyobb könnyelműség volna. Minden kornak megvan a maga rendkívüli szükséglete s alig van olyan államkölcsön, a melynek eredménye örökké fönmaradna. Ha az ország adósságot adósságra halmoz és a jobb években sem törleszt, a későbbi adózók azoknak az adósságoknak terhét is viselni kénytelenek, a melyeknek semmi hasznát nem veszik. Igaz ugyan, hogy a kölcsöntőkéknek termelő czélokra való fölhasználása az adózóképességet gyarapítja, ennélfogva némely államadósság mintegy önmagát törleszti, ámde még a termelő czélra fölhasznált minden kölcsön sem emeli az adózóképességet az államadósságok szaporodásával egyenlő arányban. Ennélfogva a törlesztésre ajánlkozó alkalomnak elszalasztása a későbbi nemzedékekre nézve még abban az esetben is elviselhetetlen teherré változtathatja az adósságot, ha a kölcsöntőkét gyümölcsöző czélra adta ki a kormány.

Az államadósságok apasztásával való nemtörődés azért is megboszúlhatja magát, mert ha a kölcsönökhöz kapcsolt remények meg is valósúlnak s eredményük az érettük elvállalt áldozatokat ki is pótolja, oly rendkívüli csapások következhetnek be, a melyek súlyát a folytonosan növekedő adóssági teher miatt nem enyhítheti az állam, s a megelőző időszakok hagyatéka, a kamatfizetési kötelezett-

ség, a bukás örvényébe sodorhatja a jelen nemzedéket. Azután, az államadósságoknak a kedvező években való törlesztése az államhitelre s az állampapirosok tőzsdei árára emelőleg hat. Az az állam, a mely szerencsés években visszafizeti adósságának egy részét, hitelét még jobban megszilárdítja, a nép adóterhén könnyíthet vagy anyagi és kulturális haladását új kiadásokkal támogathatja, szükség idején kedvezőbb föltételekkel köthet kölcsönt és külügyi összeköttetéseiben is erőteljesebben léphet föl. Ha a zárószámadás az adózóképesség túlságos megfeszítése nélkül bevételi fölösleget mutat, az adóssági tőke apasztása az általános jólétre is kedvező befolyást gyakorol. A törlesztés eszköze ebben az esetben nem a termelő vagyonból, hanem a nemzeti jövedelemből lesz beszerezhető és a törlesztésre fordított jövedelmi részek nem a termelő tevékenységtől, hanem a fogyasztástól fognak elvonatni. A fogyasztástól elvont jövedelmi részekből keletkező új tőkéket az adósságtörlesztés a nemzetgazdaságba vezeti, hol a tőkekínálat növekedése a kamatláb csökkenésében, az ipari tevékenység megélénkülésében s a munkabér emelkedésében fogja kedvező hatását éreztetni. Szóval, a nemzetgazdaság fejlődésének megakasztása nélkül teljesíthető adósságtörlesztés a lelkiismeretes és céltudatos pénzügyi politikának elengedhetetlen követelése, az államháztartás megerősítése s a nemzetnek azon terhek alúl való felszabadítása, melyeket a korábbi nemzedékek meggondolatlansága vagy túlhajtott haladóvágya, esetleg sorscsapások raktak a vállaira.

III. *A szabad és törvényszerű törlesztés.* Az adósságtörlesztés rendje szerint szabad és törvényszerű törlesztést különböztetünk meg. A *szabad* (önkéntes) *törlesztésnél* a kormány a visszafizetés idejére és módjára nézve nincs meghatározott tervhez kötve, hanem akkor törleszt, a mikor jónak látja s a törlesztés arányát a pénzügyi helyzethez szabja úgy, hogy ha nincs bevételi fölösleg, a törlesztés is elmarad. Ellenben a *törvényszerű törlesztésnél* a visszafizetés módozatait a törvény előre meghatározza s a kormány a törlesztési tervtől akkor sem térhet el, ha az államháztartás deficzittel küzd. A törvényszerű törlesztés az államadósságok végtelen fölhalmozásának megakadályozását, az állampapirosok tőzsdei árának emelését s az új kibocsátásoknál kedvezőbb kölcsönföltételek elérését veszi célba.

Minthogy valóságos törlesztésről csak akkor lehet szó, ha bevételi fölösleg áll a kormány rendelkezésére, a bevételi fölösleg nagy-

sága pedig nem látható előre, sőt bevételi fölösleg nem is minden évben fordúl elő, a *szabad törlesztés* jobban megfelel az államháztartás természetének és érdekeinek. De hogy az állam a szabad törlesztés rendszerét tényleg az adóssági tőke apasztására és nem az adósságvisszafizetés végtelen elhalasztására használja, az adórendszert úgy kell berendeznie, hogy a kedvező években tetemes fölösleget és még a középeredményű esztendőkben is némi törlesztő eszközt szolgáltassanak. Az adósságvisszafizetésnek csak a határozottan kedvezőtlen években kellene megakadnia. Azt, hogy a nemzeti vagyonosság emelkedésének veszélyeztetése nélkül mennyi fordítható az egyes években az államadósságok apasztására, a költségvetés megállapításakor kell fontolóra venni.

IV. *Az általános törlesztő alap alakításával teljesített adósságtörlesztés.* A XVIII. évszáz folyamán s a XIX. évszáz elején az általános törlesztő alappal teljesített törlesztés volt a törvényszerű adósságvisszafizetés legelterjedtebb módja. A *törlesztő alapot* az államkincstártól elválasztott jogi személynek tekintették és alakításakor nagyobb összegű tőkével s ezen kívűl addig, a míg bevétele bizonyos előre meghatározott összegre nem rúgott, évi járulékkal javadalmazták. Az államjavak elidegenítéséből eredő összegek, az idegen államok által teljesített fizetések, más esetleges bevételek s a netaláni bevételi fölöslegek is a törlesztő alapba folytak. A szóban levő alapot vagy külön hivatal, vagy a központi állampénztár kezelte. A kisorsolt és lejárt kötelezvények, valamint a tőzsdén visszavásárolt adóslevelek nem semmisíttettek meg, hanem a törlesztő alap birtokába mentek s ezeknek a kötelezvényeknek kamatait az alap további állampapirosok vásárlására fordította. Az állam ilyképen önmagának vált adósává s adósságának kamatait önmagának fizette.

Az általános törlesztő alap segítségével történő adósságtörlesztés eszmei helyességét nem vehetjük kétségbe, mert ha a törlesztő alapot a kormány nem vonja el rendeltetésétől, az alap tőkeálladéka a beváltott és visszavásárolt kötelezvények kamataival s a kamatok kamataival fokozatos arányban növekedik és valamikor oly összeget érhet el, a melylyel az egész adósság törleszthető. Ámde az általános törlesztő alap intézményére fektetett adósságtörlesztés rendszerének keresztülvihetősége legyőzhetetlen akadályokba ütközik. Mindenekelőtt csaknem biztosnak vehető, hogy a törlesztő alap alakítása után sok olyan esztendő fog bekövetkezni, a melyekben a folyó

bevételek a folyó kiadásokra sem elégségesek. Ha a kormány ily években új kölcsönöket bocsát ki és szigorúan ragaszkodva a törlesztés szóban forgó rendszeréhez, a kötelezvények visszavásárlását is folytatja, a valóságos törlesztés megakad, sőt az adóssági teher még növekedik, mivel a kettős művelet költséget okoz és a kormány az új kibocsátású kötelezvényeket rendszerint alacsonyabb árfolyamon teheti csak pénzzé, mint a mily áron a régi czímleteket visszavásárolja. Továbbá, válságos időben nem tudván mihez fordúlni a kormány, a törlesztő alaphoz kénytelen nyúlni. Végre oly események következhetnek be, a melyek a törlesztő alap tulajdonában levő tőkék gyümölcsözését időközileg megszüntetik, sőt nagy gazdasági és politikai rázkódások a tőkék egy részét meg is semmisíthetik.

V. *A százalékos törlesztés.* A törvényszerű adósságvisszafizetésnek némely adóssági czímletnél a legtöbb államban jelenleg is használatban levő egy másik fajtája: a *százalékos törlesztés*, mely abból áll, hogy az állam valamely meghatározott adósságának az évek hosszú során át tartó, lassankénti visszafizetésére kötelezi magát olyképen, hogy a kölcsöntőke eredeti összegének bizonyos egyenlő nagyságú hányadát (pl. 2, 1, vagy csak $^1/_2$ százalékát) évenként visszafizeti. A törlesztés időtartama önkéntérthetően a törlesztő hányad nagyságától függ.

A százalékos törlesztést az különbözteti meg az általános törlesztő alap elvére fektetett törlesztési módtól, hogy a százalékos törlesztés nem támaszkodik önálló alapra s az időnként beváltott vagy visszavásárolt adósleveleket megsemmisíti a kormány. Ehhez képest a százalékos törlesztésnél a kormány évről-évre egyenlő, ellenben törlesztő alap fönnállása mellett folytonosan nagyobbodó összeget fordít törlesztésre. Ha nagy a kölcsönösszeg s a törlesztő hányad jelentékeny, a százalékos törlesztés is abba a hibába eshetik, hogy valóságos törlesztés helyett látszólagossá válik. Ennélfogva csak kisebb kölcsönökre nézve és alacsony százalékú törlesztéssel czélszerű. Ha a nem nagy összegű kölcsöntőke visszafizetése 60—70 évig tart, az évi törlesztési összeg az adózók nagyobb megterhelése nélkül a rendes bevételekből szerezhető be, a míg gyors törlesztésű nagy kölcsönöknél az évi törlesztő részleteket esetleg csak adófölemelésből vagy kölcsönből lehet beszerezni. Önként értetik, hogy a százalékos törlesztés a szabad törlesztés lehetőségét nem zárja ki.

VI. *A külön törlesztő alappal történő adósságvisszafizetés.*

Valamely meghatározott adósságát oly módon is törlesztheti az állam, hogy külön alapot alakit és ezt mindaddig, a míg a kérdéses adósság visszafizetéséhez szükséges összeg össze nem gyűl, évenként valamely erre a czélra kijelölt bevételi forrás hozadékával vagy annak előre megállapitott hányadával, illetőleg bizonyos meghatározott összegű járulékkal javadalmazza. Az ilyképen teljesített törlesztés a közvetetlenül gyümölcsöző beruházások czéljából kötött kölcsönöknél (pl. a vasúti adósságoknál) annyiban czélszerű lehet, a mennyiben a kérdéses beruházás évi üzleti eredményének azt a részét, a mely a befektetett tőke értékfogyásának felel meg, az állam az adósság törlesztésére használhatja föl.

VII. *Az államkölcsön teljes összegének előre meghatározott határidőben egyszerre való visszafizetése.* A törvényszerü törlesztésnek legegyszerűbb, de legveszélyesebb módja, ha az állam az adóssági tőke teljes összegének előre meghatározott, rendszerint nem hosszú határidőben, egyszerre leendő visszafizetését igéri meg. Az adósságtörlesztésnek ez a módja azért veszélyes, mert a visszafizetésre kitűzött határidőben oly viszonyok következhetnek be, a melyek miatt az állam csak nagyon súlyos áldozatok árán tehet eleget elvállalt kötelezettségének. Ennélfogva az ily nemű kölcsönök kibocsátására csupán a zilált pénzügyi helyzetben levő oly államok szokták rászánni magukat, a melyek a múlhatatlanúl szükséges rendkívűli födözeti eszközt más úton nem szerezhetik be.

A *törlesztő járadékok eladása útján keletkező államadósságok*, valamint a *sorsjegykölcsönök* is a törvényszerű törlesztés módjai közé tartoznak. De ezekről a kölcsönnemekről már a 96. és 97. §-okban szólottunk.

VIII. *A közvetetlen adósság-visszafizetés és az állampapirosok visszavásárlása.* Az államadósságot kétféle módon lehet törleszteni. Az államkötelezvények ugyanis vagy fölmondás, illetőleg kisorsolás útján *névértékük szerint válthatók be* (remboursement), vagy pedig *napi árfolyamukon a tőzsdén vásárolhatók vissza* (rachat). A közvetetlen visszafizetés a hitelezőkre nézve annyiban hátrányos lehet, a mennyiben tőkéjüket azok is visszanyerik, a kik még továbbra is az államnál kivánták volna hagyni; a míg a tőzsdén való visszavásárlásnál csak az kapja vissza pénzét, a kinek szüksége van rá.

A tőzsdei árfolyam szerinti visszavásárlás csak akkor előnyös az államra nézve, ha a tőzsdei ár a névértéken alúl áll, mert ha köte-

lezvényeit parin felül vásárolja vissza az állam, többet fordít a törlesztésre, mint a mennyi a kölcsönből annak idején befolyt. A kötelezvényeknek a tőzsdén való visszavásárlása nagy körültekintést és óvatosságot kíván. A nagy tömegekben való visszavásárlás két okból mellőzendő. *Először* azért, mert a tömeges bevásárlás a tőzsdei árfolyamot azonnal felszökteti, tehát az adósságtörlesztés terhét súlyosbítja; és *másodszor,* mert az egyszerre folyóvá tett sok millió koronának újból való elhelyezése nagy nehézséggel jár. Leghelyesebb, ha a kormány tőzsdei üzérkedésbe nem bocsátkozva a bevásárlásokra az egyes tőzsdei napokon átlag egyenlő összeget fordít. Ha a tőzsdei ár parin felül áll, nincs más mód, mint a fölmondás és az ezt követő névérték szerinti visszafizetés. Nehogy pedig a névérték szerint teljesíthető visszafizetés jogához kétség férjen, legjobb, ha a fölmondás jogát az állam világosan föntartja. Ha a kormány a névérték szerinti visszafizetést határozza el, legelőször azokat a czímleteket váltsa be, a melyek után legnagyobb kamatot fizet.

IX. *Az adósságtörlesztés czéljára fölhasználandó eszközök.* Az államadósság törlesztésére az államjavak eladásából befolyó pénzek, új kölcsönkibocsátás, hadi kárpótlások s a bevételi fölöslegek fordíthatók. Az *államjavak eladása* adósságtörlesztési czélra csak akkor ajánlatos, ha az államjavak kisebb hasznot hajtanak, mint a mily kamatot az ország az értéküket egyenlő adóssági tőke után fizet. Az *új kölcsönnel* teljesített adósságtörlesztés önként érthetően csak akkor előnyös, ha az új kölcsön kedvezőbb föltételekkel köthető meg. Az adósságvisszafizetés legkívánatosabb eszköze: *a kiadások apasztásából eredő megtakarítás.* Azonban ennek is megvan a maga határa, mivel a takarékosság csak addig a határig üdvös, a melyen túl a nemzet anyagi és erkölcsi megerősödését akadályozná.

Az adóteher adósságtörlesztési czélból való fölemelésére nézve az adózóképesség legyen mértékadó. Teljesen elhibázott dolog volna, ha az állam csakis az adósságtörlesztés siettetése végett a nemzet gazdasági erejével arányban nem álló, vagy a nemzeti vagyonosságra károsan ható adókkal sujtaná a népet. Sőt, ha a bevételi fölösleg a nemzeti vagyonosságot megrontó adókból ered, sokkal jobb a fölöslegről lemondani, a káros adónemeket megszüntetni s az adósságtörlesztést arra az időre halasztani, a midőn a nemzet ereje az adóssági tőke apasztását meg fogja engedni.

X. *Az államadósságok átalakítása magánadósságokká, vagy*

az összes államadósságnak az adóteher fölemelése útján, egyszerre leendő visszafizetése. Némelyek szerint úgy lehetne legegyszerűbben az államot adósságainak terhétől megszabadítani, ha az államadósság a polgárok között osztatnék föl, vagy ha az állam oly súlyos rendkívüli adókat vetne ki, a melyek hozadékából egész adósságát visszafizethetné. Azonban az államadósságoknak magán adósságokká való átváltoztatása a legdurvább egyenlötlenségre vezetne, söt kivihetetlen is volna. Ha az egyes polgárok által átveendő adóssági jutalék a birtokukban levő vagyon értéke szerint határoztatnék meg, az eltitkolható vagyontárgyak birtokosai, névszerint a tőkepénzesek könnyű szerrel megszabadúlnának az adóssági tehertől, a míg az ingatlanok s az ipari vállalatok tulajdonosait nagyon aránytalanúl nyomná az államadósságok fölosztása. Egyedűl az el nem rejthető vagyontárgyak tulajdonosaira, vagy általában csakis a vagyonos osztályra tolni az államadósságok terhét, nagy igazságtalanság volna, a mennyiben az államadósságok által létesített elönyökben a szegényebb sorsú személyek is részesűlnek. Az államadósságoknak magán adósságokká való átalakítása az államhitelezők jogos érdekét is sértené, mivel a magán adósok az államnál csekélyebb biztosságot nyújtanak.

Az egész államadósság egyszerre leendő visszafizetésének eszméjét Ricardo is pártolja, a ki nézetét a következő számításra alapítja: «Ha valaki 10.000 font sterling értéket képviselő vagyonnal bír és 500 font sterling jövedelmet húz, ebből azonban adók alakjában 100 fontot az államadósság kamataira fizet: annak vagyona tulajdonképen csak 8000 font sterlinget ér s az ilyen adózó tényleg egyenlően gazdag, akár évenként 100, akár pedig egyszersmindenkorra 2000 font sterlinget fizet.» Könnyen beláthatjuk, hogy az egész államadósság egyszerre való visszafizetésének a legkárosabb következései volnának. A vagyonos polgárok vagyonuk nagy részének föláldozásával a rendkívül súlyos adót ugyan le bírnák fizetni, azonban a kizárólag vagy túlnyomóan munkájukra utalt adózók az adósságtörlesztés czéljából tőlük követelt adóösszeget vagy épen nem, vagy csak úgy róhatnák le, ha másoktól kölcsön vennék, a kölcsöntőkék után pedig kétségtelenül nagyobb kamatot lennének kénytelenek fizetni, mint a minőt adósságai után az állam fizet. Ezenfelűl az államadósságok kamatszükségletének födözése végett kivetett adók terhét az adózók gazdasági erejük arányában

és csak addig viselik, a meddig tényleg adózóképességgel bírnak; ellenben, ha az összes államkölcsönöket egyszerre akarná a kormány visszafizetni, az az adózó, a ki az adósságtörlesztés czéljából rá-rótt adóösszeget csak kölcsönből szerezhetné be, az adókivetés idején kinyomozott adózóképesség aránya szerint megállapított adótartozásának, illetőleg az ennek leróhatása végett fölvett kölcsönnek terhétől még azokban az években sem szabadúlna meg, a melyekben fizetőképessége tetemesen megcsökkent, vagy talán teljesen elenyészett.

106. §.

A pénzügyi bukás.

Ha valamely állam adósságai a nemzet gazdasági erejét meghaladó kormányzati rendszer, háborúk vagy egyéb válságok következtében olyan összeget értek már el, hogy az államkincstár a hitelezői irányában elvállalt kötelezettségeknek nem tehet eleget, a viszonyok kényszerűsége *pénzügyi bukásra* vezet. A pénzügyi bukás (állami tönk) vagy nyílt, vagy palástolt. *Nyílt pénzügyi bukásról* akkor beszélünk, a midőn az állam fizetésképtelenségét a kormány bevallja és kijelenti; ellenben *palástolt* a pénzügyi bukás abban az esetben, ha a kormány az államháztartás fizetésképtelenségét mesterséges eszközökkel eltakarni törekszik. A nyílt állami tönk s a magán vagyonbukás között csak az a különbség, de ez azután lényeges, hogy az államot nem lehet bírói úton megtámadni. A pénzügyi bukás lappangó alakjaival csaknem valamennyi ország történetében találkozunk. Kiváltképen a pénzrosszabbítás, az értékvesztett papirospénzben teljesített állami fizetések, a kölcsönök kamatainak új állandósított adóssági czímletekkel való kiegyenlítése és a nemes érczre szóló állami adósleveleknek papirospénzzel történő beváltása voltak azok az eszközök, a melyekkel az államok régebben a nyílt pénzügyi tönköt kikerűlni akarták.

Még a *részleges* és az *általános* pénzügyi bukás között tehetünk különbséget. A *részleges pénzügyi tönk* az államot terhelő egyik-másik kötelezettségnek, de nem az összes állami tartozásoknak a megtagadása; az *általános pénzügyi tönk* pedig az államkincstár teljes fizetésképtelensége. A részleges pénzügyi bukás példái: az adóssági kamatok fizetésének egyidőre való fölfüggesztése, az

egyoldalúan, azaz a hitelezők hozzájárúlása nélkűl keresztűlvitt kamatleszállitás, az adósságok előre megállapitott törlesztésének a megszüntetése, egyes meghatározott adósságok megtagadása s az állami kötelezvények névértékének egyoldalú leszállitása (az ú. n. devalváczió).

A pénzügyi tönköt legtöbbször nagytömegű papirospénz kibocsátása előzi meg. Tulajdonképi oka nem az adósságcsinálás, mert ha csak olyan czélokra használja föl az állam hitelét, a melyek az adott helyzete által elészabott föladatokon kívül nem esnek, és ha nem a hatalom egyoldalú kiterjesztése, hanem a nemzet anyagi és szellemi megerősítése a jelszó, a kölcsönkibocsátás csak jót eredményezhet. Az államháztartás csődjének tulajdonképi oka a rossz kormányzat, a mely nem gondol a jövőre, kiadás és kiadás közt nem tesz különbséget és nem törődve a nép erejével, az állami terheket szertelen mértékig szaporítja.

A pénzügyi bukásnak a nemzetgazdaságra gyakorolt hatása a szerint különbözik, a mint az állami adóslevelek túlnyomóan belföldi vagy külföldi tőkepénzesek birtokában vannak. Ha túlnyomóan belföldi polgárok az állam hitelezői, a pénzügyi tönk a nemzeti vagyonnak mint egységes egésznek a nagyságán semmit nem változtat. Az adózók, kik az államadóssági kamatok fizetésének elmaradása következtében kevesebb adót fizetnek, ugyanannyit nyernek, a mennyit az államhitelezők vesztenek. Ha pedig az állami kötelezvények tekintélyes része idegen polgárok birtokában van, a pénzügyi bukás még nagyobbitja a nemzeti vagyont, mivel az a veszteség, a mely a külföldi hitelezőket éri, a nemzetgazdaságra nézve nyereség.

Nem szabad azonban gondolni, mintha az államháztartás csődje közömbös volna a nemzetgazdaságra nézve, vagy abban az esetben, ha a hitelezők nagy része idegen polgárokból áll, a nemzetnek épen hasznára válnék. A pénzügyi tönk a termelési viszonyokat felforgatja, a nemzeti vagyon és jövedelem eddigi megoszlását hirtelen megváltoztatja, a tőkegyűjtési kedvet és kereseti tevékenységet egyidőre megbénítja, sok családot nyomorba dönt, ezer és ezer árvának és özvegynek tőkéjét megsemmisíti, sok alapitvány és közintézet vagyoni helyzetét megrontja, hosszú időre a megrendült államhitel s állami tekintély helyreállításának reményét is legázolja, a hitelezők irányában súlyos jogsérelmet okoz, ennélfogva a nép jogi

érzületét is megmételyezi s a magánhitelt is meglazítja, szóval az állam s egyúttal az egész nemzet gazdasági életét válságba sodorja. A pénzügyi összeroskadásnak az a legszomorúbb hatása, hogy rendszerint nem a nagy tőkepénzeseket s azokat károsítja meg, a kik az állampapirosok vásárlásából és eladásából nagy nyereséget szereztek és nagyobb üzleti belátásuknál fogva a közeledő vészt hamarább észrevevén, a birtokukban levő kötelezvényeken kisebb árfolyamveszteséggel adhattak túl, hanem kiváltképen azokat a kisebb tőkepénzeseket sujtja, a kik nélkülözéssel összekuporgatott csekély összegű tőkéiket állampapirosokban helyezték el.

A mondottak után csaknem fölösleges megjegyeznünk, hogy a pénzügyi bukást csak akkor jelentse ki a kormány, a mikor az állam hitele már teljesen kimerült s az állam fizetőképessége már végvonaglásban van. Azonban a pénzügyi pusztulás mesterséges és erőszakolt leplezgetése sem jó politika. Ha a fizetésképtelenség veszedelme már feltartóztathatatlanúl rászakadt az államháztartásra, a kölcsönkibocsátás vagy egyáltalában nem, vagy csakis olyan föltételekkel lehetséges, a melyek a szükségképen bekövetkezendő összeroskadást csak rövid időre odáznák el, de meg nem előznék, sőt még súlyosabb hatásúvá tennék, helyesebben cselekszik a kormány, ha a helyzet őszinte föltárásával nyíltan kimondja az ország fizetésképtelenségét. A titkolódzás és az államhitel elenyészését palástolgató fortélyok a kikerülhetetlen bajt még jobban elmérgesítik s a fonák közgazdasági és pénzügyi helyzetet még tartamosabbá teszik. «Azzal nem óvja meg az állam becsületét, — jegyzi meg Smith Ádám — hogy szemfényvesztésben keres menedéket, mert a szemfényvesztés époly könnyen föltárható, mint a mily nagyon veszélyes.» Hozzátehetjük még ehhez, hogy a kivezető utat s a már bekövetkezett szerencsétlenség enyhítésére szolgáló eszközöket csak úgy lehet megtalálni, a hasonló rázkódásoknak jövőben való ismétlődését csak úgy lehet megelőzni, ha a kormány az ország balsorsában sem takarja el a tényleges helyzetet, hanem leplezetlen nyíltsággal deríti fel a pénzügyi bomlást s annak okait.

A pénzügyi bukással járó bajok orvoslása egyike a politikai bölcseség legnehezebb föladatainak. Ha az állam már keresztűlgázolt a válságos helyzet viszontagságain és felocsudik a szenvedett csapásokból, a megakadt ipar és forgalom mozgásba hozatala legyen a kormány legelső gondja. Különösen a hitelszövetkezetek és ban-

kok állami támogatása mutatkozhatik szükségesnek. Ha a pénzügyi bukás által nyomorba döntött hitelezők ismeretesek, ezeknek és kiváltképen a nagy veszteséget szenvedett jótékonysági és közhasznú egyesületeknek s alapítványoknak telhetőleg kártérítés és segítség nyújtandó. A legtöbb hitelezőre nézve azért nem lehet a szenvedett jogsérelmet jóvá tenni, mert ez az adózók irányában azok előnyére új igazságtalanságnak válnék forrásává, a kik az értékvesztett állampapirosokat olcsó áron vásárolták meg. A kamatoknak teljes összegükben leendő fizetését a szükséges pénzerők hiányánál fogva rövid idő alatt nem kezdheti el az állam, és ennek nem is volna az államhitelre nézve jó hatása, mert «az olyan kormány igazságszeretetét és bölcseségét, a mely egyeseket önhibájukon kívül megkárosított, másokat pedig érdem nélkül ajándékban részesít, senki nem becsüli» (Hock). Leghelyesebbnek látszik, ha az állam az értékvesztett kötelezvényeket tőzsdei áruknál valamivel nagyobb árfolyam szerint pontosan kamatozandó új állampapirosokkal cseréli ki. A némely államban követett az az eljárás, hogy az adósleveleket sorsolás útján lassanként a kamatozó kötelezvények sorába vegye föl a kormány, nem ajánlatos, mert minél hosszabb időre van tervezve az összes kötelezvények kisorsolása, annál távolabbra gondolja az egyes hitelező azt az időpontot, a melyben a kamatélvezők sorába léphet s annál alacsonyabb a még ki nem sorsolt adóslevelek árfolyama, a minek a szegényebb hitelezők vallják legnagyobb kárát, kik a birtokukban levő állampapirosokat árúba bocsátani kénytelenek.

Mondanunk sem kell, hogy a pénzügyi bukás által okozott közgazdasági és pénzügyi rázkódások átszenvedése után nem szabad a régi kormányzati rendszerhez, a nemzet adózóképességével nem törődő, könnyelmű pénzügyi gazdálkodáshoz visszatérni. Az államgazdaság gyökerei csakis akkor izmosodhatnak meg, ha a kormány a nemzet anyagi és erkölcsi életének fejlesztésével s a polgárok teljesítőképességéhez alkalmazkodó, óvatos és takarékos pénzügyi politikával az államháztartás részére új erőket gyűjt. Ebben az esetben nem lesz nehéz a balsors vagy az elbizakodás által megrongált pénzügyi viszonyokat megjavítani, a bekövetkezett közgazdasági és pénzügyi károkat kiheverni s az államháztartás rendjét, valamint az államkincstár fizetőképessége iránti bizalmat lassanként helyreállítani.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A KÖZSÉGI HÁZTARTÁS FŐELVEI.

COHN: Finanzwiss. 641. l.; STEIN: 5-ik kiad. I. 54. l.; ROSCHER: II. 423. l.; EHEBERG: 468. l.; NITTI: 789. l.; FÖLDES: 376. l.; SCHULZ: Staats- und Gemeindesteuern. Berlin, 1869.; HELD: Einkommenst. 140. l.; Zehn Gutachten über d. Communalsteuerfrage. Leipzig, 1877.; FRIEDBERG: Besteuerung d. Gem. Berlin, 1877.; BILINSKY: Gemeindebest. Leipzig, 1878.; WAGNER: Referat über Communalst. Leipzig, 1878.; HELD: Zur Literatur über die Communalsteuerfrage. Jahrb. für Nationalök. Jena, 1878. II. köt.; REITZENSTEIN: Das communale Finanzwesen. Schönberg közgazd. kézikönyvének III. kötete.; — *ugyanettől a szerzőtől:* Ueber indirecte Verbrauchsabgaben der Gemeinden. Jahrb. f. Nationalökon. u. Statistik. 1884.; ADICKES: Studien über die weitere Entwickelung des Gemeindesteuerwesens. Tübingen, 1894.; NEUMANN: Die Gemeindesteuerreform in Deutschland. Tübingen, 1895.; ETIENNE: Die Realbesteuerung in der Gemeinde. A tübingai folyóirat 1897. évi folyamában.; HEGEDÜS: Az önkormányzat és pénzügye. Budapest, 1878.; MARISKA: A községi háztartás és a községi adók. A «Közigazgatási Lapok» 1877. évi folyamában; JEKELFALUSSY: A községek háztartása és pótadójuk. Budapest, 1883.; GNEIST: Geschichte u. heutige Gestaltung der engl. Communalverwaltung u. des Selfgovernements. Berlin, 1863.; LEROY-BEAULIEU: L'administration locale en France et en Angleterre. Paris, 1873.; BLUNDEL: Local taxation and finances. London, 1895.; PAUL-DUBOIS: Essai sur les finances communales. Paris, 1898.; BRASCH: Die Gemeinde u. ihr Finanzwesen in Frankreich. Leipzig, 1874.; GERSTFELD: Städtefinanzen in Preussen. Leipzig, 1882.; KŐRÖSI: Statistique internationale des grandes villes: Finances. Budapest, 1878.; BOSSE: Die Gemeindebesteuerung im Königreiche Sachsen. Leipzig, 1890.; FRIEDENFELD: Der Haushalt der Städte Oesterreichs. Statist. Monatschrift. Wien, 1891.; TRÖLTSCH: Die bayerische Gemeindebesteuerung seit Anfang d. 19. Jahrh. München, 1891.; FRISCH: Handbuch der Vermögensverwaltung u. des Rechnungswesens d. bürgerlichen Gemeinden im Königreiche Württemberg. Stuttgart, 1891.; SCHMID: Zur Reform der württembergischen Gemeindesteuern. Tübingen, 1896.; ROWE: Die Gemeindefinanzen v. Berlin u. Paris. Jena, 1893.: SBROJAVACCA: Le finanze dei comuni.

Roma, 1888.; Lacava: La finanza locale in Italia. Torino, 1897. Bonomi: La finanza locale e i suoi problemi. Milano, 1903.; Dupont: Les impôts communaux en Belgique. Liège, 1900.

107. §.

A községek kiadásai.

A népélet haladásával az államokéhoz hasonlóan a községek háztartása is egyre terjeszkedik. A világvárosok budgetjeiben a kiadások és bevételek oly összegeivel találkozunk, a melyek a kisebb államok költségvetéseivel vetélkednek. *Londonnak* az 1898/9-ik pénzügyi évben 8·2 millió font sterling, *Berlinnek* ugyanebben az évben 100 millió márka, *Párisnak* 1900-ban 322 millió frank, *Bécsnek* ugyanebben az évben 107 millió korona, *Szent-Pétervárnak* 1899-ben 11·4 millió rubel kiadása volt. *Budapest* fő- és székváros kiadásai az 1903. évi zárószámadás szerint 37 millió koronát tettek.

A községek s általában az önkormányzati helyközösségek háztartásának duzzadása a társadalom fejlődésének természetes kifolyása. Ha a közállapotok nincsenek állandó tespedésre kárhoztatva, mind az állam, mind az egyesek évről-évre többet várnak az önkormányzati testületek működésétől. Minél nagyobb erőkifejtést kívánnak az állami föladatok, annál szükségesebb az államhatalom munkaterhének könnyítése s a természetüknél fogva egységes intézést nem követelő közügyeknek az önkormányzat szerveinek hatáskörébe való utalása. A nevelésügy, az egészségügy, a közbiztosság s a szegények gyámolítása a művelődés haladásával mindig elutasíthatatlanabb igényeket támasztanak, sőt a nagyobb városokban a községi tagok kényelmi érdekeinek kielégítése is egyre több áldozatot követel.

Az önkormányzati kiadások növekedése a mondottaknál fogva époly kevéssé aggasztó, mint az állami szükségletek nagyobbodása, sőt, ha a községi kiadások szaporodását a gazdasági, népoktatási és egészségügyi érdekek gondosabb ápolása okozza, a községi háztartás duzzadása nemcsak általános társadalmi szempontból örvendetes, hanem pénzügyi tekintetből sem fájlalható, mert az említett czélok teljesebb megvalósítása a községi tagok adózóképességét is emeli. A kiadásoknak a létező erőket meghaladó, rohamos szaporításától, továbbá a szorosan vett egyéni érdekeknek vagy csakis a vagyonosabb tagokat érintő szükségleteknek a közbevételekből való kielé-

gítésétől s az áldozat mértékével arányban nem álló eredményt létesítő, vagy épen semminemű anyagi, erkölcsi vagy politikai előnyt nem nyújtó költekezésektől természetesen az önkormányzati testületek háztartásában is őrizkedni kell.

Arra nézve, hogy mely közszükségleti ágak utaltassanak az állami és melyek az önkormányzati háztartások körébe, nem könnyű határozott elvet fölállítani. Tényleg azt látjuk, hogy az önkormányzati testületek háztartásában a gazdasági, művelődési és rendészeti kiadások, ellenben az állambáztartásban a hadügyi, igazságügyi és külügyi költségek teszik a közszükséglet túlnyomó részét. Az állami s az önkormányzati szükségletek közötti határvonal megállapításánál az szolgáljon főelvűl, hogy a nemzet egészét érintő azokat a tevékenységeket, a melyek az ország minden részében lehetőleg egységes elvek szerint s egyenlő módon végzendők, az állam vállalja el, a míg azokat a föladatokat, a melyek első sorban csak az illető helyközösségeket érdeklik s a rendelkezésre álló erők mértéke szerint különböző arányban valósíthatók meg, az önkormányzati testületek vonják működésük körébe. Bármennyire kívánatos is, hogy az állami mindenhatóság a közélet valamennyi ágában korlátok közé szorul-jon, az általános közigazgatás, valamint a pénzügyi igazgatás túlhajtott deczentralizácziója, az állami egység lazulására s a szegényebb vidékek és községek aránytalan megterhelésére vezetne.

Az önkormányzat rendszerének lényegéből következik, hogy az autonom helyközösségek helyi érdekű szükségleteiket saját bevételeikből födözzék. A helyi kiadások terhét az adózók ugyan abban az esetben is megérzik, ha teljesítésükről az önkormányzati testületek gondoskodnak és az adózóra nézve elvégre teljesen mindegy, akár az államnak, akár a vármegyének és községnek fizeti jövedelmének megfelelő részét, de ha a helyi szükségletek megállapítása és kielégítése azokra van bízva, a kiket legközelebbről érdekelnek, a helyi czélok valószinűen nagyobb költségkíméléssel és rendszerint teljesebben valósíttatnak meg. A hol az önkormányzati testületek szükségleteiket vagy azok nagyobb részét nem saját bevételeikből, hanem az állampénztárból részükre kiszolgáltatott évi javadalmazásukból födözik, a nagyobb adózóképességgel bíró vidékek lakossága nemcsak saját önkormányzatának terhét, hanem a mostohább anyagi viszonyok között levő országrészek szükségleteinek egy részét is viseli. Igaz, hogy az állampénztárból való javadalmazás jobban megfelelne

az állami együvétartozás eszméjének, azonban a helyi érdekű szükségleteknek az államháztartásba való átvezetése az önkormányzat lényegével jönne ellenkezésbe.

Az önkormányzat szelleme megköveteli, hogy a szorosan vett helyi érdekű, vagyis azokra a föladatokra nézve, a melyeknek teljesítése csakis a községi tagoknak válik előnyére, (pl. az utczák kövezésére, csatornázásra, tisztítására és világítására, vízvezetésre, vágóhidak és vásárcsarnokok fölállítására, sétahelyek és parkok alakítására, szinházépítésre, a község határának alagcsövezésére nézve) a községeknek szabad elhatározás engedendő. A kis és nagy, a vagyonos és szegény, a túlnyomóan majd mezőgazdákból, majd pedig műiparosokból álló községek annyira különböző igényekkel bírnak, hogy valamennyi községet egy és ugyanazon föladatkör békóiba szorítani legnagyobb képtelenség volna. Azonban az általános állami érdekeket érintő tevékenységre nézve úgy kell rendelkeznie a törvényhozónak, hogy ezek ellátására a kormány kényszer útján is rászoríthassa a községeket. Ide tartoznak mindazok a teendők, a melyek tulajdonképen az állam föladatkörébe tartoznak, a melyeket ennélfogva az önkormányzat szervei mint az állami akarat végrehajtói látnak el s a törvény csak költségkímélési vagy más czélszerűségi okból utal az állami hatáskörből a községibe. Ilyenek különösen: az ujonczozás és adókezelés körüli teendők, a népszámlálás teljesítésében, az országos képviselők választásában, a katonai beszállásolásban és előfogatozásban való közreműködés, a községi biráskodás, a közbiztossági rendészet, továbbá a népnevelés, közegészségügy, árva- és szegényügy gondozása.

Újabban valamennyi államban félreismerhetetlen az a törekvés, hogy az állami érdekkörbe vágó általános igazgatási föladatoknak mindig nagyobb része ruháztassék az önkormányzati testületekre, a melyek a kivitel akadályait a helyi viszonyok teljesebb ismerete következtében könnyebben legyőzhetik, az elsőfokú igazgatási ügyintézést czélirányosabban végezhetik s a költségviselés terhét arányosabban oszthatják meg. Pedig nem szenved kétséget, hogy az állami föladatoknak az önkormányzati testületekre való áthárításában már abból az okból is mértéket kellene tartani, mert az önkormányzati kiadásoknak ez által okozott szaporodását az igazi teherviselési arányosság rovására első sorban a szegényebb községek sínlik meg.

Az önkormányzati pénzügyeknek az állami föladatok ellátása

által okozott túlterhelése nálunk is egyre megokoltabbá és sürgetőbbé teszi azt a követelést, hogy az önkormányzati testületek költségtöbbletét a teheráttolás mértéke szerint az állam vállalja el, a mi részint az állampénztár által adandó közvetetlen segítségekből, részint abból állhat, hogy az állam bizonyos adónemeket, névszerint a föld- és házadót, vagy egy-két fogyasztási adót, esetleg a fogyasztási adók eredményének megfelelő hányadát a községeknek engedi át.

Önként értetik, hogy a szorosan vett helyi érdekű föladatok is a kormány ellenőrködése alá helyezendők. Az önkormányzati testületek tagjai egyszersmind állampolgárok is és a helyi kiadások túlságos kiterjesztése az állami czélok megvalósítására szükséges bevételek beszerzését, tehát az országos érdekek kielégítését veszélyeztetheti. Az önkormányzati testületek laza, vagy egyenesen könnyelmű gazdálkodása (a községi vagyon elfecsérlése, a községi adósságok végnélküli szaporítása, a befolyásos községi köröket adókiváltságokban részesítő s az alsó néprétegek gazdasági erejét kiszipolyozó adóztatás) az állami pénzügyek romlását is okozhatja. Ezenfelül az állami fölügyeletet a kisebbség érdekeinek megóvása, valamint az is szükségessé teszi, hogy a kormány a födözeti eszközök törvényszerűségét és helyességét megbírálhassa.

108. §.

A községek bevételei.

A községek bevételeiket a következő forrásokból szerezhetik: 1. saját ingatlan és ingó vagyonukból; 2. ipari és egyéb nemű vállalataikból; 3. illetékekből s az egyeseknek különös hasznot hajtó községi kiadások egy részének födözése végett az illető községi tagoktól követelt hozzájárulásokból; 4. adókból.

I. *A községi vagyon.* A községi vagyon a XVIII. évszáz végéig Európaszerte a községi háztartásnak úgyszólván egyedüli bevételforrása volt, azonban mostanában aránylag kevés községben bír nagy pénzügyi fontossággal. A községi vagyon hozadéka sok esetben a kezelő és felügyelő közegek visszaéléseinek esik martalékúl, s a községi termelés rendszerint nem bír a magánvállalkozással versenyezni. Közgazdasági szempontból egyedűl a községi erdők megtartása jogosúlt, s a könnyelmű irtógazdaságot a községi erdőknél is csak a kormány szigorú fölügyelete akadályozhatja meg. A fölügyelet vagy az erdő-

gazdasági üzemtervnek kormányi jóváhagyásából s a jóváhagyott üzemterv követésének ellenőrzéséből, vagy pedig abból állhat, hogy a községi erdőbirtokok kezelését ellátó tiszteket a kormány nevezi ki.

A községi vagyon elharácsolásának megelőzése végett minden rendezett közigazgatással biró államban az az elv áll fönn, hogy a községi vagyon csupán a kormány hozzájárúlásával idegenithető el.

Magyarország törvényhatósági joggal folruházott városainak tiszta vagyonát az 1896-ik évre vonatkozó adatok szerint *millió forintokban* a következő számok mutatják:

Arad 3·55, Budapest 102·4, Baja 1·93, Debreczen 16·72, Fiume 2·04, Győr 2·74, Hód-Mező-Vásárhely 1·15, Kassa 6·15, Kecskemét 3·25, Kolozsvár 5·10, Komárom 1·51, Maros-Vásárhely 1·67, Nagyvárad 5·79, Pancsova 2·45, Pécs 5·74, Pozsony 3·74, Selmecz- és Bélabánya 1·41, Sopron 1·28, Szabadka 4·77, Szatmár-Németi 2·94, Szeged 19·02, Székes-Fehérvár 2·86, Temesvár 7·19, Ujvidék 3·72, Versecz 3·49, Zombor 1·87. E szerint a főváros után leggazdagabb Szeged és Debreczen, legszegényebb Sopron és H.-M.-Vásárhely.

A rendezett tanácsú városok *tiszta vagyona* együttvéve csak 81 millió frtot tesz. Az egy millió forintnál nagyobb értékű tiszta vagyon fölött rendelkező r. tan. városok így sorakoznak: Brassó 6·6 mill. frttal, Zilah 2·9, Nagy-Szeben 2·6, Miskolcz és Nagy-Szombat 1·9, Lőcse, Nagy-Becskerek, Nyiregyháza és Zenta 1·8, Szászváros 1·6, Székely-Udvarhely 1·5, Kis-Kun-Félegyháza és Szentes 1·4, Szamosújvár és Körmöczbánya 1·3, Korpona és Munkács 1·2, Bártfa, Beszterczebánya és Fehértemplom 1·1, Torda 1·08, Beszterczе 1·07, Esztergom 1·03 és Lugos 1·02 millió forinttal. PAULOVICS: Magyarország t. h. joggal fölruházott városainak, valamint a r. tan. városoknak vagyoni állapota a millénium évében. Szeged, 1898.

II. *A községi vállalatok.* Műipari és kereskedelmi vállalatok tartása sem fér össze a község föladatával. Más szempont alá esnek a *közérdekű vállalatok*, jelesül a vízvezetés, légszesz- és villamos-világítás, továbbá a vágóhidak, közraktárak, vásárcsarnokok, közúti vaspályák s a tűzbiztositás. Ha a község a részvénytársulatoknak engedi át ezeket a vállalatokat, a magán s a közérdek összeütközését alig lehet kikerülni. A vállalkozó társulat tényleges egyedárúsági helyzetét a legtöbb esetben a közönség zsarolására használja föl, a míg a község számlájára alapitott és üzemben tartott e nemű vállalatok a közérdek kielégitésén kivül a községi háztartás czeljaira némi üzleti fölösleget is szolgáltathatnak.

III. *Az illetékek és hozzájárulások.* Jóval fontosabb szerepet játszanak a községi bevételek között az illetékek, névszerint a köz-

ségi iskolák használatáért, továbbá a temetői sirhelyekért, a községi polgárjog megadásáért, rendőri engedélyekért, a gyalogjáró egy részének elfoglalásáért, a községi mérőintézetek használatáért szedett díjak s a városi községekben a gyalogjáró-fektetésre, csatornázásra, új utczák nyitására s a régi utczák kiszélesítésére szükséges kiadások egy részének födözésére az ezen költségekből egyenes hasznot húzó községi tagoktól követelt *hozzájárulások.*

A *községi iskolák látogatásáért fizetendő illeték* észszerűsége ugyanazon okokon alapszik, a melyek az e nemű állami illeték (l. a 128-ik lapon) jogosúltságát bizonyítják. Az iskolapénznek persze nem az a czélja, hogy hozadékából a községi oktatásügy összes szükséglete kielégítést nyerjen, mert a népnevelés áldásaiban nemcsak az iskolába járó gyermekek, hanem az összes községi tagok részesűlnek. Sőt szükség esetében a községi iskolák állami támogatása is megokolt. Önként értetik, hogy a szegény sorsú növendékektől a községnek sem szabad iskolapénzt szedni. A némely községben fönnálló azt a rendszert, a mely az idegen községbeli tanulókat nagyobb tandíjjal terheli, nem kifogásolhatjuk, mivel a községi iskolák föntartási költségeinek ahhoz a részéhez, a mely a közbevételekből kerűl ki, a más községben lakó szülők nem járulnak hozzá. A fensőbb tanfolyamú polgári és ipari iskolák, valamint a középiskolák látogatásáért nagyobb illeték szedhető, mert ezen iskolák tanárai nagyobb fizetést húznak s a tanúlók kisebb létszámánál fogva a fejenkénti tényleges költség is nagyobb.

A *gyalogjáró-fektetés és csatornázás* költsége ugyan oly kiadás, a mely valamennyi községi lakosnak előnyére válik, de a melyből a gyalogjáróval, illetőleg a csatornával határos épületek tulajdonosai közvetetlen anyagi hasznot is szereznek. Ennélfogva teljesen jogosúlt, hogy ezen munkálatok költségeinek egy részét (harmad, esetleg fele részét) kövezési és csatornázási *hozzájárulások* alakjában az érdeklett házbirtokosok viseljék.

Az *új utczák alakítása,* valamint a *régi utczák kiszélesítése* által okozott költségeknek kizárólag az általános községi bevételekből vagy az összes községi háztulajdonosok megterhelésével való födözése igazságtalan volna, mivel az ily újítások az illető utczában fekvő házak tulajdonosainak túlnyomó hasznot hajtanak. Tehát legkevésbbé sem kifogásolható, ha ezen munkálatok költségeinek megfelelő részét a község az utczarendezés következtében előálló érték-

emelkedés mértéke szerint fizetendő hozzájárulások alakjában az érdeklett házbirtokosokra hárítja.

A *tűzoltás* és az *utczák tisztán tartásának* költségei czímén is teljesen jogosúlt a házbirtokosoktól (és ha a tűzbiztosítást magán biztosítóintézetek látják el, a tűzoltás által okozott kiadások fejében a biztosítóintézetektől is) mérsékelt összegű *hozzájárulásokat szedni.*

IV. *A községi adók.* Előrehaladott műveltségi fokon a községi bevételi források között az adók állnak első helyen. Minél jobban fejlődik a községi élet, a község annál tökéletesebb szervezeti és igazgatási alakokra szorúl és annál jobban szaporodnak föladatai, a mi a községi szükségletek növekedését vonja maga után. Ennélfogva a művelődés előrehaladásával a községeknek is egyre nagyobb adóbevételre van szükségük, és időről-időre mindig jobban megcsökken a községi szükségletnek az a hányada, a mely a községi vagyon és az illetékek hozadékából födözhető. Az utóbbi évtizek folyamán anynyira megsúlyosodtak *Európa* művelt államaiban a községi adók, hogy sok nagyobb városban az állami egyenes adók összegét közelítik meg; sőt olyan községek is vannak, a melyekben a községi adóteher az állami egyenes adók nagyságát meghaladja.

Magyarországon az 1898. és 1899. években a községi pótadók kivetési kulcsa 1—572% között mozgott. Az 1899. évi adatok országos átlaga szerint a községi pótadó az állami adónak kis- és nagyközségekben 27·7%-át, a rendezett tanácsú városokban 35%-át, a törvényhatósági joggal fölruházott városokban (Budapest és Fiume kivételével) pedig 48·5%-át tette. 12.496 kis- és nagyközség közűl 936, és 105 rendezett tanácsú város közűl 20 nem szedett községi pótadót, a míg a törvényhatósági joggal fölruházott valamennyi 24 város községi pótadóra is rá volt szorúlva. — A kis- és nagyközségekben, valamint a rendezett tanácsú városokban a község minden tagját érdeklő közigazgatási költségek födözésére az összes állami törzsadók után kivetett községi adók főösszege 16,063.657 frtot, országos átlagban az állami adók 33·3%-át tette. A kivetési kulcs községek szerint 1—220% között váltakozott, habár 50%-nál súlyosabb kivetés csak az érdekelt községeknek 22%-ánál fordúlt elő. A községi pótadó 165 községben haladta meg az állami adókat. — A földbirtok érdekében tett költségek födözésére csupán az érdekeltek földadója arányában kivetett pótadók főösszege: 989.008 frt; kivetési százaléka országos átlagban: 9·9%. A kivetési kulcs 1—572% között

mozgott, habár 20%-nál magasabb kivetés az érdekelt községeknek csakis 12%-ánál fordúlt elő. A pótadó 33 községben nagyobb volt az állami földadónál. — A belrendőri és közbiztossági költségek födözésére (a földadó, bányaadó és a pusztai haszonbérlők kereseti adójának kivételével a többi egyenes állami törzsadó arányában) kivetett pótadók főösszege: 1,196.335 frt; kivetési százaléka országos átlagban: 13·2. A kivetési kulcs 1—180% között váltakozott, habár 30%-nál magasabb kivetés az érdekelt községeknek csak 8%-ánál fordúlt elő. A pótadó ebben az osztályban 7 községben múlta felűl az állami egyenes adók összegét.

A törvényhatósági joggal fölruházott városok közűl az 1899. évben Pancsován 90, Szatmárnémetiben 88, Komáromban 85, Verseczen 74, Ujvidéken 70, Hódmezővásárhelyen 67, Sopronban 65, Győrött 58, Székesfehérvárott 55, Baján 53, Marosvásárhelyen, Szegeden és Zomborban 50, Aradon és Kolozsvárott 49%-ot tett a törvényhatósági házi adó. (Magyarországon az állami egyenes adók alapján kivetett vármegyei és községi adók statisztikája az 1898—1899. évekről. Kiadja a magyar kir. pénzügyminisztérium. Budapest, 1904.)

Poroszország összes városainak adóbevétele az 1896. évben 236·8 millió márkát (a fejenkénti hányad 20·1 márkát) tett. Ebből az összegből 44·2% a jövedelmi adóra, 24·8% a föld- és házadóra, 9·8% az iparadóra, 8% a fogyasztási adókra esett. Az állami jövedelmi adó után az 1901. évben Danzig 188%, Elberfeld 186, Essen, Kiel és Königsberg 180, Posen 144, Düsseldorf 140, Breslau 130, Stettin 124, Trier és Halle 120, Aachen 115, Koblenz 110, Berlin, Hannover, Köln és Bonn 100% pótlékot szedtek.

Bajorország 8025 községe közűl az 1898. évben 1655 községben 1—50%-ot, 3193 községben 51—100%-ot, 2321 községben 101—250%-ot és 323 községben 250%-nél nagyobb százalékot tett a községi pótadó. (*Eheberg:* Finanzwiss. 494. l.)

Ezek a számok világosan beszélnek róla, hogy a községi adórendszer javítása ép oly figyelmet érdemel, mint az állami adók reformja.

A községi adók rendezésénél követendő irányelveket a következőkben foglaljuk össze:

1. Az *önálló községi adók s a községi pótadók.* A község vagy az állami adóktól függetlenűl s önállóan gyakorolhatja adóztató

jogát, vagy pedig az állami egyenes adók összegéhez arányosított pótadókat vethet ki.

Az *önálló községi adók* az állami adók kirovási módjától eltérő módon vethetők ki s az állami adók tárgyaitól különböző tárgyakra is kiterjeszthetők. Részint hozadéki és jövedelmi, részint vagyoni, fogyasztási és forgalmi adók lehetnek. Fölhozzák mellettük, hogy az önkormányzat szellemének jobban megfelelnek s a községi terhekhez való hozzájárulás arányát határozottabban fejezik ki. Továbbá arra hivatkoznak az önálló községi adórendszer védelmezői, hogy a község pusztán gazdasági szövetség, úgyszólvan egy nagy *családi gazdaság*, melynek tagjai csak arra a czélra szövetkeztek, hogy gazdasági érdekeiket közös tevékenységgel hathatósabban és csekélyebb áldozattal elégitsék ki., a mig az állam eszményi s általános művelődési czélokat követ; az állami és községi czélok között mutatkozó ez a lényeges különbség pedig az állami és községi adók eltérő rendezését és különösen olyan községi adók életbeléptetését teszi szükségessé, a melyek a szolgáltatás és ellenszolgáltatás elvét emelik érvényre. Egy további érvük, hogy az önálló községi adók az állami adórendszer fogyatékosságait s aránytalanságait kikerülhetik, ellenben a pótadók az állami adókban foglalt igazságtalanságok és egyenlőtlenségek érezhetőségét még jobban fokozzák. Végre azt szeretik az önálló községi adók szószólói emlegetni, hogy a pótadók rendszere az állami és községi adózási viszonyokat egymás irányában kölcsönös függésre kárhoztatja s az adóreformok keresztűlvitelét hátráltatja.

A *községi pótadókat* kivetésük egyszerű módja, az igazgatásukkal járó kevesebb költség és kiváltképen az ajánlja, hogy a községeket az állami adók pontosabb kezelésére, az adóbevallások szigorúbb ellenőrzésére s az adókijátszások erélyesebb megakadályozására serkentik.

Én azok nézetéhez csatlakozom, a kik a pótadókat s az önálló községi adókat nem tekintik egymást kizáró ellentéteknek. A község nemcsak szorosan vett helyi érdekü föladatokat teljesít, hanem általános állami érdekeket is kielégít. Az általános állami érdekek kielégitése által okozott költségek födözésének az állami adók aránya szerint kivetett pótadók, ellenben a szorosan vett helyi föladatok létesitésére vonatkozó szükséglet kielégitésének annyiban az önálló községi adók a legtermészetesebb eszközei, a mennyiben a helyi érde-

kek kielégítésére megkívántató bevételnek terhét az önálló községi adók az egyes községi tagok között igazságosabban oszthatják meg. Ennélfogva a községi adók szóban forgó két rendszerének egyesített és egymást kiegészítő fölhasználása látszik legmegfelelőbbnek.

A csakis önálló községi adók kirovását sürgető iróknak az az állítása, hogy a község s az állam teljesen különböző czélokat követnek és hogy a község kizárólag családi gazdaság, nem felel meg sem a tényeknek, sem a községi önkormányzat eszményi föladatának. A község a nemzet egészének is fontos szolgálatokat tesz és a helyi érdekű gazdasági czélokon kívül általános művelődési föladatok megvalósítására is vállalkozik. A társadalmi jólét biztosítására s fejlesztésére irányúló köztevékenységből az államnak és községnek egyaránt kijut a maga része. Ebben a tekintetben nem lehet a kettőt egymástól elválasztani. Az államra nézve époly szükséges a község támogatása, mint a községre az állam föntartó és megvédő ereje. Az általános igazgatás nagy részét önkormányzati közegek látják el. Az önkormányzati testületek által gondozott népnevelés, árva-, szegény- és egészségügy, az ujonczozás és a katonabeszállásolás körűli működés, a polgári anyakönyvek vezetése, községi bíráskodás, bűnügyi rendészet, valamint az önkormányzati közegeknek az állami adók kivetése, beszedése és biztosítása körűli tevékenysége olyan igazgatási ágak és teendők, a melyek első sorban és túlnyomóan állami érdekeket elégítenek ki, a melyeknek ellátásáról tulajdonképen magának az államnak kellene gondoskodnia, s a melyeket az állam csak takarékossági vagy más czélszerűségi tekinteteknél fogva utalt az önkormányzati hatóságok ügykörébe. Az ezen föladatok létesítéséhez szükséges adóbevétel méltán az állami adókhoz arányosított pótadókból szerezhető be. Ellenben az első sorban helyi érdekeket szolgáló s az állam közvetetlen czélkörébe nem tartozó föladatok (a mezőrendőrség, világítás, utczakövezés, csatornázás, alagcsövezés stb.) költségeinek beszerzésére az önálló községi adókat tartom alkalmasabbnak.

2. *A községi adótehernek a szolgáltatás ellenszolgáltatás elve szerint történő megosztása.* Minthogy a község bevételeinek tetemes részét a tagjai gazdasági érdekeit kielégítő czélokra fordítja: a községi adóteher megosztásánál a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti arányt is figyelembe kell venni, vagyis azok a költségek, a melyek kizárólag a községi lakosok bizonyos osztálya érdekeinek

kielégitését veszik czélba, egyedül ezen községi tagokra vetendők ki. Ezt az elvet az állami adórendszer tartalmának különfélesége szerint más-más módon kell keresztülvinni. Ha az állami egyenes adók rendszere kizárólag *hozadéki adókból* áll, a községi kiadásoknak az a része, a mely a szorosan vett állami föladatok ellátásához szükséges, az összes egyenes állami adók arányában egyenlő százalékkal kivetett pótadóból teljesitendő; azok a költségek pedig, a melyekből csupán az ingatlanok tulajdonosai húznak előnyt, egyedül a földadó, illetőleg városokban a házadó arányában rovandók ki, esetleg kizárólag a földbirtokot, illetőleg a házbirtokot érő, önálló községi adókból szerzendők be; — végre azok a kiadások, a melyek nem vonatkoznak a község valamennyi tagját egyaránt érdeklő közigazgatási teendőkre, de nem is kizárólag az ingatlan birtoknak válnak előnyére, a minden egyes községi lakos személyes jövedelmére vetett önálló községi jövedelmi adó hozadékából födözendők. Ha ellenben az állam hozadéki adókon kivűl *általános jövedelmi adót* is szed, az önálló községi adóztatásra szűkebb tér kinálkozik, mert föltéve, hogy az állami jövedelmi adó helyesen van keresztűlvíve, a községi lakosok személyes jövedelmének a községi jövedelmi adó kirovása czéljából végzendő külön megbecslése fölösleges munkát és költséget okozna. Ennélfogva állami jövedelmi adó fönnállása mellett legföljebb a községi föld- és házadó önállósítása mutatkozhatik czélszerűnek, a melynek hozadéka kizárólag az ingatlan birtok érdekében teljesitett kiadások födözésére forditandó. Ennek a két adónemnek önállósítása mellett az szól, hogy a míg az állam a házadot és kiváltképen a földadót hosszabb időre szokta megállapitani, addig a község a földadó, valamint a házadó alapját a rövid időközönként is változó tényleges viszonyok szerint határozhatja meg.

3. *A községi adó tárgya.* A községi adó tárgyára nézve kétféle nézettel találkozunk. Az egyik szerint csakis *az ingatlan birtokra* kellene községi adót vetni, mivel a községben való együttlakás előnyei az ingatlan birtokban pontosúlnak össze, s a községi jövedelmi adó azokat a községi lakosokat, a kik nem ingatlanból eredő jövedelmet húznak, a birtokosok előnyére igazságtalanúl terheli. A másik nézet követői pedig a községi adóterhet *valamennyi hozadékra*, illetőleg az *összes személyes jövedelemre* kivánják kiterjeszteni.

A községi adótehernek kizárólag az ingatlan birtokra való szorítása nem volna igazságos. A község általános föladataiból folyó

kiadásoknak, sőt a szorosan vett gazdasági költségek egy részének is valamennyi községi lakos hasznát veszi. A népoktatás, egészségügy, cselédrendtartás, világítás, piaczi rendészet stb. czéljaira szükséges kiadások előnyeit nem csupán a föld- és házbirtokosok, hanem az iparosok, kereskedők, tőkepénzesek, valamint a személyes szolgálatok teljesítéséből élő községi lakosok is élvezik. Ezenfelűl az egyetlen föld- és házadó ellen még egy más ok is szól. Az ingatlan birtok a többi adótárgyhoz képest a nélkűl is erősebben van megadóztatva. Ennélfogva, ha a községi terhek kizárólag az ingatlan birtokra súlyosodnának, legnagyobb aránytalanság volna az eredmény.

4. *A személyes jövedelmi adó s a hozadéki adók szerepe a községi háztartásban.* Némelyek a hozadéki adók mellőzésével a községi háztartás czéljaira csakis az *általános jövedelmi adót* kívánják fölhasználni. A hozadéki adók mellőzését azzal okolják meg, hogy a míg az állami adórendszerben a tényleges jövedelem kinyomozása mindig nehézséggel fog járni, addig a községi háztartásban a személyes jövedelmi adónak ez az egyetlen hátránya is kikerülhető, mivel a községi tagok jövedelmi viszonyai közismeretűek, tehát jövedelemeltitkolások a községi adórendszerben vajmi csekély mértékben fordúlhatnak csak elő. Azonban a bevétel bizonyossága s az adókijátszások megnehezítése érdekében a *tárgyi adatokra alapított hozadéki adókat* a községi adórendszerben sem lehet teljesen mellőzni, és én a községi háztartásban is a hozadéki adók s az általános jövedelmi adó együttes alkalmazását tartom legmegfelelőbbnek.

A kizárólagos jövedelmi adó azért sem védelmezhető, mert a községnek a saját területén fekvő összes ingatlanok és vállalatok hozadékára vonatkozó adóztatási jogát figyelmen kívül hagyja. A következetesen keresztűlvitt jövedelmi adó a helyben lakó községi tagok személyes adófizető kötelezettségének a kifolyása és mint ilyen a község határában fekvő ingatlanoknak és vállalatoknak a községen kivül lakó személyek vagyonába átmenő hozadékát érintetlenűl hagyja. Ellenben a hozadéki adók a község területén fekvő ingatlan vagyon és vállalatok hozadékát, tekintet nélkül az adótárgyak tulajdonosainak lakóhelyére, annak forrásánál érik. Minthogy a községi kiadások nagy része a községi ingatlanok és vállalatok tulajdonosainak válik előnyére: a jövedelmi adó hoza-

deki adókkal egészítendő ki, mely utóbbiak nincsenek arra tekintettel, vajjon a községben támadó hozadékok élvezői helyben vagy más községben laknak-e. Végre, ha a községi háztartás csak személyi adókra volna alapítva, az adóbevétel a letelepedési és költözködési viszonyok alakulása szerint nagy ingadozásnak volna alávetve.

Az ingatlanok s az ipari vállalatok hozadékára vetett tárgyi adók azon község javára szedendők, a melynek területén az adótárgy fekszik; a míg a személyes tevékenységből eredő jövedelmekre s a tőkekamatra rótt adók, valamint az általános jövedelmi adó azon község pénztárába fizetendők, a melyben az adózó fél rendes lakását tartja.

5. *Az önkormányzati terheknek az államvagyonra s az idegen önkormányzati testületek magánjogi bevételeire való kiterjesztése.* Az általános teherviselés, valamint a szolgáltatás és ellenszolgáltatás elvénél fogva az önkormányzati terhek alúl a bevételszerzésre használt államvagyon (kincstári uradalmak, bányák, gyárak, államvasútak) sem mentendők föl. Az államvagyon adómentessége a hasonló nemű magánvállalatok versenyét megnehezítené s a kincstári birtoknak vagy vállalatnak magántulajdonba való átmenetele, illetőleg megfordítva valamely magánbirtoknak vagy vállalatnak a kincstár által történt átvétele a községi terhek megosztásában rögtöni és meg nem okolható változást idézne elő. Ugyanezekből az okokból az önkormányzati terheket az idegen önkormányzati testületek tulajdonában levő ingatlanokra s ipari vállalatokra is ki kell terjeszteni. Világos továbbá, hogy a felsőbb fokú önkormányzati körök czéljaira kivetett adók alúl az önkormányzati szervezet alsó fokú testületeinek magánjogi bevételei sem menthetők föl. Ennélfogva a vármegyei adókat a vármegye területén fekvő azon ingatlanok s ipari vállalatok hozadékára is ki kell terjeszteni, a melyek községi tulajdonban vannak.

6. *Az üzletüket több községre kiterjesztő vállalatok megadóztatása.* Ha valamely vállalat, legyen az akár az állam vagy más jogi személy, akár pedig kereseti társulat vagy egyes ember tulajdonában, több községben bír üzleti állomással, fiókteleppel vagy raktárral, mint ez különösen a közlekedési, biztositó és bank-vállalatoknál fordúl elő, a községi adó az illető község területén levő üzlet hozadéka arányában rovandó ki.

A vasúti és gőzhajózási állomások tiszta üzleti hozadékára rótt adó annak a községnek pénztárába utalandó, a melynek területén a kérdéses állomás fekszik. Ha pedig az állomás és a közvetetlenűl hozzátartozó helyiségek két vagy több községnek egymással érintkező határán vannak fölállítva, az üzleti eredmény után járó adó az érdeklett községek között fölosztandó. Nem ily könnyű a szóban forgó elvnek a bankok és biztosító intézetek mellékállomásaira nézve érvényt szerezni, mivel ezeknél az dönt, hogy föl vannak-e önálló ügyletek kötésére jogosítva, vagy sem. Ha valamely bankvállalat mellékállomása nem valóságos fiókintézet, azaz önállóan nem köthet bankügyleteket, hanem csak mint egyszerű ügynökség a bank követeléseinek behajtásával, vagy az illető vidéken levő vállalatok hitelérdemességének kinyomozásával van megbízva, a mellékállomás nem vehető községi adó alá. A biztosító intézetek ügynökségeit csak abban az esetben lehet jogosan községi adóval megterhelni, ha biztosítási szerződések kötésére is föl vannak jogosítva. Ha egyedűl a felek ajánlatainak átvételével, a díjak beszedésével és becslési teendőkkel vannak megbízva, nem tekinthetők önálló üzleti állomásoknak.

7. *Az államhivatalnokok, katonatisztek stb. s a külföldi állampolgárok megadóztatása.* A legtöbb európai államban, a többi között nálunk is fönnálló annak a rendelkezésnek, a mely az államhivatalnokok, katonatisztek, községi lelkészek, néptanítók stb. illetményeit és nyugdíjait fölmenti a községi adó alúl, nincs igazi alapja. Mindezek a személyek ép oly községi tagok, ép úgy élvezik a községhez való tartozóság jótéteményeit, mint a község többi lakosa, ennélfogva igazságos, hogy szintén hozzájáruljanak a községi terhek viseléséhez.

Nyílvánvaló, hogy abban az esetben a külföldi állampolgárok sem menthetők föl az önkormányzati terhek alúl, ha a község területén fekvő ingatlanból vagy vállalatból jövedelmet húznak, avagy állandóan tartózkodnak a községben.

8. *A községi háztartás céljaira szedett fogyasztási és forgalmi adók.* A községi bevételek szaporítására a *fogyasztási adók* is fölhasználhatók.

A közvetett fogyasztási adók hátrányai önként érthetően a község által szedett ilynemű adóknál is megvannak, de ugyanazok az okok, a melyek ezt a bevételi forrást az államháztartásra nézve

nélkülözhetetlenné teszik, nagyobb városokban a községi czélokra szedett közvetett fogyasztási adóknak is létjogosultságot adnak. Kisebb községekben nincs értelmük. Az ilyen községek jól ismervén a községi lakosok adózóképességét, szükségleteiket hozadéki és jövedelmi adókból elégithetik ki.

Azt persze ne engedje meg a törvény, hogy elsőrendű szükségleti tárgyakra (sóra, lisztre, hüvelyes veteményekre, ásványolajra, tüzelóanyagra stb.) vessen a község adót. Az ilyen fogyasztási tárgyakra rótt adókkal a nagyobbrészt vagyonosabb elemekből álló községi képviselőtestület a leggyöngébb néprétegekre háríthatná a községi kiadások terhének túlnyomó részét.

Városokban a *lakásadó* és némely *közvetetlen fényűzési adó*, névszerint a cseléd-, kocsi-, kerékpár-, automobil- és ebadó is alkalmas forrásai lehetnek a községi adóbevételnek. Önként értetik, hogy mindezeknek az adóknak lehetőleg mérsékelteknek kell lenniök. A lakásadó a 65. §-ban mondottak alapján csak a nagyobb bérleti értékkel biró lakásokra és a lakásbér arányában lassan emelkedő fokozatos tételekkel alkalmazandó.

Nagy városokban az *ingatlanok átruházására rótt forgalmi adó* jogosultságát sem lehet elvitatni, mivel az ingatlanok értéke ily városokban gyors és jelentékeny emelkedést mutat s az ezen értékemelkedésből eredő vagyonszaporodás egy része teljes joggal községi czélokra használható föl.

9. *Az államnak az önkormányzati adókra vonatkozó ellenőrködő joga.* Az állami élet rendje megköveteli, hogy az önkormányzati testületek adóztató jogukat csakis a törvényhozó által megszabott határokon belül s a kormány ellenőrködése alatt érvényesithessék. Söt a kormány ellenőrködő befolyásának nemcsak az önkormányzati testületek adóügyi intézkedéseire, hanem háztartásuk valamennyi ágára s a pénzügyeiket érintő összes műveleteikre is ki kell terjeszkednie.

Az állam nem engedheti meg, hogy a vármegye vagy a község háztartása az állampolgárok adózóképességét veszélyeztető irányt vegyen, az önkormányzati szervek a helyi adók sulyát tetszésük szerint emeljék, vagy a gondjaikra bizott közvagyont a kormány jóváhagyása nélkül elidegenitsék, avagy csak meg is terheljék. Ha eltürné a törvényhozó, hogy a község onnan szerezhesse bevételeit, a honnan akarja s a községi lakosok jövedelmének akkora részét von-

hassa el, a mint épen jónak látja, beláthatatlan eredményű önkénykedést szentesítene. Sok község az ipar és forgalom érdekeivel ellenkező adónemeket és adóztatási módokat hozhatna be, más községek a törzsvagyont apasztó, túlságosan súlyos adókat szedhetnének, s a községi adók fölcsigázását az államháztartás sínlené meg. Ezenfelül az önkormányzati testületek korláttalan adóztató joga a társadalmi érdekkörök közt folytonos surlódásra és végre a gyöngébb rétegek elnyomására vezetne. Azonban más oldalról az önkormányzati testületeknek, a törvény által meghatározott korlátokon belül, adóztató joguk érvényesítésénél némi szabad mozgás is engedendő. Ezt már a városi és falusi községek eltérő helyzete, az önkormányzat fakultativ föladatainak rugalmassága s a lakosság vagyoni és kereseti viszonyainak különfélesége is megkövetelik.

Az önkormányzati adók egyik európai államban sem játszanak olyan kiváló szerepet, mint *Angolországban*, a hol sok olyan kiadás, a melyek másutt az állami bevételekből nyerik födözetüket, az önkormányzati testületeket terheli. Eredetileg a királyi jövedelmeket meghaladó, szorosan vett állami szükségletek is a községek által fizetett hozzájárulásokban találtak kielégítést. A míg az angol államkincstár bevételének legnagyobb része fogyasztási adókból kerül ki, a *helyi adók* az 1896-ik évig kizárólag hozadéki adók voltak, és habár az említett évtől kezdve a közvetetlen fényűzési adók teljesen az önkormányzati testületek háztartásába mentek át és a szeszes italokra rótt adóknak, valamint az örökségi adónak jelentékeny részét az államkincstár a községeknek engedte át, az önkormányzati bevételeknek legnagyobb része ma is hozadéki adókból áll. A helyi hozadéki adónak *öt fajtája* van érvényben, és pedig: *a)* a *szegény adó* (poor rate), mely eredetileg a szegényügy költségeinek beszerzésére hozatott be, de most egyéb czélokra (a község belrendőrségére, katonaelőállításra, dologházakra, világításra, mértékhitelesítésre, népszámlálásra stb.) is szolgál. A többi önkormányzati adó is erre van alapítva. A földeket, erdőket, bányákat, házakat és tizedeket terheli. Az ingatlan tényleges birlalója, tehát a tulajdonos vagy a bérlő fizeti. Ki vannak véve ez alúl a szabály alúl a kis bérlakások, melyek után az adót a kezelés könnyebbsége s a bevétel biztossága érdekében a tulajdonos tartozik fizetni. Adóalap *a bérérték*. E szerint a *poor rate* a házi kezelés alatt álló földbirtokra nézve a földadónak egy neme, azon épülettulajdonosra nézve, a ki maga használja házát, házadó, s a haszonbérlőre, valamint a lakóra nézve béradó. Az adóalap meghatározásakor a nyers hozadékból az ingatlanon fekvő közterhek s adók, továbbá a javítási és biztosítási költségek levonatnak. Az adósságok s az egyéni viszonyok nem jönnek figyelembe. A becslést önkormányzati és községi közegek teljesítik. Az 1874-ik évig sajátszerű vonása volt a szegényadónak, hogy a kőszénbányákon kívűl létező bányák s az erdők nem voltak tárgyai. Egy 1874-ki törvény az összes bányákra, erdőkre és

vadászterületekre is kiterjesztette; *b)* a *grófsági adó* (county rate), a grófság közigazgatási és rendészeti (fogházak, javítóházak, mérték- és súlyhivatalok stb.) költségeire; *c)* a *városi adó* (borough rate), ugyanazon költségekre a városokban, melyekre a grófsági adó a grófságokban; *d)* az *egyházi adó* (church rate), a templomok, lelkészi lakások és iskolák költségeire; *e)* az *útadó* (highway rate), az útépítés és föntartás czéljaira. — Nagy hiánya az angol községi adórendszernek, hogy az adótehernek aránytalanúl nagy része az ingatlan birtokot terheli. Az ingó vagyon teljesen mentes az önkormányzati terhek alúl. Ennek az egyoldalúságnak mentségére szolgál, hogy az önkormányzati ügyek intézésében az ingatlan vagyon tulajdonosai túlnyomó befolyást gyakorolnak és hogy a községi kiadások nagyobb része az ingatlan birtoknak válik javára, a mennyiben az oktatási és egyéb általános kulturális érdekeknek a szabad egyesületi ügy nagyon jelentékeny szolgálatokat teljesít. Egyik további hátránya az igazgatás bonyodalmassága, a mennyiben az egyes adónemeket más-más közegek vetik ki és szedik be, a mi a kezelési költségeket s az adózók megterhelését növeli. A helyi adók 1846-ban 8·8 millió, 1860-ban 11·5 millió, 1879-ben 30.9 millió, 1895-ben 36·3 millió, 1900-ban 38 millió font st.-re rúgtak. GNEIST a helyi adók terhét a fekvőségek tényleges tiszta hozadékának 14%-ra teszi. — LUKÁCS: 173. l.; KRIES: Gemeindest. in Engl. Tüb. folyóirat. 1855.; GNEIST: Gesch. u. heut. Gestalt d. engl. Communalverwaltung. Berlin, 1863. I. 454 és II. 1288. l.; BÖDIKER: Die Gemeindebesteuerung in England. 1873.

Francziaországban a helyi adózás *departmáni* és *községi pótadókból* áll. A *departmánok* a telekadó, ajtó- és ablakadó, pátensadó, továbbá a személyi és az ingó vagyon utáni adóra vetett pótlékokból *(centimes additionels départementaux)* és saját vagyonuk hozadékából födözik szükségleteiket. A fogyasztási adók után pótlékokat, vagy önálló fogyasztási adókat nem szedhetnek. A departmáni tanácsok által megállapított *pótcentimek* az állami adókkal szedetnek be. Vannak rendes és rendkívüli pótcentimek. A *rendesek* a departmán általános szükségleteire, a *rendkivüliek* meghatározott (népnevelési, közlekedési, jótékonysági stb.) czélokra fordíttatnak. Az összes departmánok bevételei az 1900. évben 256 millió frankra rúgtak, mely összegből 175 millió a pótcentimekre, 74 millió a departmánok vagyonának hozadékára esett, és hét millió frankkal az állam járult a költségekhez. — Az összes városok és községek bevételei az 1900. évben 874 millió frankra rúgtak. Ebből a városi *kapuadóra (octroira)* 308 millió frank, az egyenes állami adók után fizetett pótlékokra 229 millió frank esik, a többi a községi vagyonból, ebadóból, a kocsi- és lóadó s a vadászati adó utáni jutalékból, továbbá a légszesz- és vízvezetékből, piaczi helypénzből, raktári díjakból és kövezeti vámokból ered. — A városok adóbevétele az egyenes állami adókhoz szabott *pótadókból* s a *kapuadóból* gyűl egybe. A falusi községek csak a pótadókra vannak utalva. *Községi pótadók:* 1. a *rendes pótlék* (c. add. ordinaires), mely csak a földadó, továbbá a személyi s az ingó vagyoni adó minden frankjától öt centim erejéig az állami adóval együtt szedetik be és a község rendes kiadásainak födözésére szolgál; 2. a *külön pótadók* (c. add. spéciaux), melyeket a községek csak a törvény

által megjelölt czélokra fordíthatnak. Ide tartoznak a községi útak építésére és föntartására öt centim maximummal minden frank után; a mezei rendőrség szükségletére és három cent. maximummal az adóbehajtási költségek födözésére kivethető pótadók. A népoktatási czélokra, minden frank után legföljebb három cent. erejéig szedett pótlékot az 1889. julius 19-ki törvény eltörölte. A pótlékok kivetését, a törvény korlátai közt, a községi tanács határozza el. A külön pótadókhoz számítható az állami iparadó minden frankja után a községeknek átengedett nyolcz centim, melyet nem pótlék alakjában szednek, hanem az állami adó összes eredményéből vonnak le; 3. a *községi bevétel elégtelensége* miatt kivetett pótlék (c. add. pour insuffisance de revenue), melyhez csak azok a községek folyamodhatnak, a melyek rendes szükségleteiket a rendelkezésükre álló bevételforrásokból ki nem elégíthetik. Ez a pótlék nincs maximumhoz kötve; 4. a *rendkívüli pótadó* (c. add. extraordinaires), mely a fakultativ föladatokra fordíttatik és egy frank után 20 centimet nem haladhat meg. Az összes pótlékokat, a rendes pótadó kivételével, a földadó, ajtó- és ablakadó, személyi és ingó vagyoni adó s az iparadó után kell fizetni. A tőkekamatadó után nem jár póteentim. A községi adóteher roppantúl emelkedik. A *községi pótcentimek* hozadéka (Párison kívűl) 1836-ban 24 millió, 1868-ban 90 millió, 1878-ban 160 millió, 1895-ben 199 millió és 1900-ban 207 millió frank volt. Ezenkívül sok községben ebadó áll fönn; továbbá a vadászati engedélyekért fizetett díjakból a községek minden engedély után 10 frankot s a ló- és kocsiadó hozadékából 10%-ot kapnak. A pótcertimek némely adónál meghaladják az állami adó törzstételét. Sőt vannak községek, hol a departmáni és községi pótlékok az állami adók $4^{1}/_{2}$-szeres összegét teszik. — Bőséges bevételi forrás továbbá a *közmunkaadó*, melynek maximuma a 18-ik életévtől kezdve a 60-ik évig terjedő korban levő minden finemű községi lakos, valamint minden vonó állat és nyerges ló után évenként három munkanap. A közmunkát vagy természetben kell teljesíteni, vagy pénzzel lehet megváltani. — Az *octroi* (kapuadó) Francziaország legrégibb intézményei közé tartozik. Eredetileg az államkincstárt illette. A XIV. évszáz közepén *községi bevételforrássá* vált, de a bevétel egy része az államnak maradt föntartva. Az alkotmányozó gyűlés az 1791. márcz. 2-án és 17-én hozott határozataival az összes belső közvetett fogyasztási adókkal az octroikat is eltörölte. Azonban egy 1798-ki törvény ismét visszaállította. Az állam 1852-ben lemondott ezen bevételforrásban való részesűléséről és kizárólag a városoknak engedte át. Behozatalát a kormány jóváhagyásával a községi tanács határozhatja el. Életbe léptetésére rendszerint csak a 4000-nél több lakossal bíró községek nyernek engedélyt. Az ezen bevételi forrást igénybe vevő városok száma egyre szaporodik. 1801-ben 293, 1850-ben 1436, 1866-ban 1530, 1878-ban 1540, 1895-ben 1549 község bírt kapuadóval. *Octroi-adó alá esnek:* italok, élelmi czikkek (kenyér, hús, vad, hal, szárnyasok, vaj, sajt, olaj, boreczet, száraz gyümölcs stb.), tüzelőszerek, takarmány, gyertya, faggyú, szappan, épületi anyagok, sőt a helyi ipar által feldolgozandó nyers anyagok (vas, ólom, ón, bőr stb.) is. Azonban nem mindenütt teszi valamennyi felsorolt czikk a kapuadó tárgyát. Nem vehetők octroi alá: a gabonaneműek,

liszt, hüvelyes vetemények, friss gyümölcs, megvámolt árúk, az állami hajókon fogyasztandó, továbbá a lőporgyártáshoz szükséges anyagok, gyógyszerek, száraz galyfa, fahulladékok, a kormány nyomtatványai, a katonai építkezésekhez szükséges anyagok. Az adótételeket 5—5 évre a kormány hozzájárulásával a községi tanács állapítja meg. Szabályként áll, hogy a községben termelt czikkek oly mérvű adóval rovandók meg, a mínővel a máshonnan szállított arúk, hogy a községek védővámos czélzatokat ne érvényesíthessenek. Az octroival bíró azok a községek, a melyekben helyőrség van, a katonaság ellátásához külön illetménynyel járulnak. A kapuadót a község vagy házilag kezeli vagy haszonbérbe adja, vagy valamely vállalkozóval társaságban kezeli, vagy végre az állam veszi át a kezelést. A bevétel 1833-ban 66 millió, 1853-ban 90 millió, 1873-ban 211 millió, 1878-ban 256 millió, 1895-ben 296 millió, 1900-ban 308 millió frank volt, mely utóbbi összegből Párisra 145 millió frank esett. — Az octoroi-nak évről-évre szaporodó hozadéka módot nyújt hozzá, hogy a nagyobb városok szükségleteiket kizárólag saját erejükből fedozzék úgy, hogy a departmanok, illetőleg az állam segítségére csak a falusi községek s a kisebb városok szorúlnak. Lukács: 616. l.; Kaufmann: Fin. Frankr. 725. l.; Leroy-Beaulieu: II. 446. l.; Brasch: Die Gemeinde u. ihr Finanzwesen in Frankreich. Leipzig, 1874.; Teleszky: A «Nemzetg. Szemle» 1891. évi folyamában.

Poroszországban az 1893. évi julius 14-ki törvény az összes hozadéki adókat (föld-, épület- és iparadót) a melyek eddig állami adók gyanánt állottak fönn, a községeknek engedte át, azonban ezeknek az adóknak kivetése és teljes kezelése továbbra is az államnál maradt. A *közvetett fogyasztási adók* a községek háztartásában alárendelt szerepet játszanak. Csak a malátaadó van nagyobb mértékben elterjedve. Az 1820. évi május 20-ki törvény 132 községben állami czélokra az *őrlési* és *húsvágási adót* hozta be. Egy 1848-ik évi kormányrendelet a városok elhatározására bízta, hogy továbbra is szedjék-e, vagy pedig közvetetlen osztályadóval pótolják-e ezt a két adót Az 1851. évi május 1-én kelt törvény az *őrlési adó* hozadékának harmad részét a községeknek saját czéljaikra engedte át. Az 1873. évi május 25-ki törvény az *őrlési adót* eltörölte és az addig kizárólag állami czélokra szedett *húsvágási adót*, föltéve, hogy igénybe akarják venni, az illető városoknak engedte át. A húsvágási adó csak nyolcz városban áll fönn. Nagyon elterjedt községi adó az *ebadó*, melynek szedésére még egy 1834-ik évi fejedelmi rendelet jogosítá föl a községeket. A községi lakosok kézi és szekeres munkára is szoríthatók. — Az átengedett *hozadéki adókat* a községek kormányi jóváhagyással önállóan is rendezhetik. *Tőkekamatadót* mint hozadéki adót, a mely adónem Poroszországban soha nem állott fönn, a községek sem szedhetnek. *Lakásadót* a községek újból nem hozhatnak be; a hol eddig fönnállott, a kormány jóváhagyásával újból rendezendő. Az említett hozadéki adókon kívül a községek *jövedelmi adót* is szedhetnek, vagy ha úgy kívánják, a jövedelmi adót részben lakásadóval is pótolhatják. A lakásadó úgy rendezendő, hogy a kisebb jövedelmeket aránylag ne érje erősebben, mint a nagyobbakat. A községi jövedelmi adó rendszerint csupán az állami jövedelmi adóra rótt pótlék alakjában

szedhető. *A kiegészítő vagyoni adó,* valamint a *vándoripart terhelő adó* után a községek nem vethetnek ki pótlékot. Ha a községi jövedelmi adó terhének viselésébe olyan jövedelmek is belevonatnak, a melyekre az állami jövedelmi adó ki nem terjed: a községi pótlék kivetésének alapjául szolgálandó adótétel az állami jövedelmi adó kirovására nézve érvényben lévő szabályok szerint nyomozandó ki. *Önálló* községi jövedelmi adó csakis különös okból és kormányhatósági jóváhagyás után van megengedve. — A *kerületi* és *tartományi adók* az állami adók arányában vettetnek ki. (Reitzenstein: Schönberg közgazd. kézik. III.; Herrfurth: Stat. d. Gemeindeabgaben in Preussen. Zeitschr. des kön. stat. Bureaus. 1878; Schäffle: Die Steuern. II. 95. l.)

Szászországban az önálló községi adóztatás honos. *Bajorországban* és *Bádenben* a községek pótadókat és külön kormányi engedély alapján a törvény vagy rendelet által megállapított határokon belűl fogyasztási adókat szedhetnek. *Bajorországban* az 1898. évi junius 15-ki törvény szerint a községek az ingatlanok átruházására rótt állami adó után legföljebb 25%-ig terjedhető pótlékot vethetnek ki.

Ausztriában, Olaszországban, Spanyolországban és *Belgiumban* a pótadók rendszere áll fönn. *Ausztriában*, valamint *Olaszországban* a nagyobb városok kapuadót, illetőleg az állami fogyasztási adókra rótt pótlékokat, továbbá lakásadót és ebadót is szednek.

Magyarországban a *vármegyei törvényhatóságok* a közigazgatási, árva- és gyámhatósági kiadások födözésére szükséges, a törvény által megállapított összegeket az állampénztárból nyerik (1883. XV. t.-cz. 1. §-a és az 1893. IV. t.-cz. 22. §-a). Ezenfelűl az 1904. X. t.-cz. szerint a vármegyei alkalmazottak illetményeinek rendezése következtében keletkezett kiadási többletnek a terhét az 1904. évtől kezdve az államkincstár vállalta el. A katonabeszállásolás terhének arányosabb megosztására (1879. XXXVII. t.-cz.) s a törvényhatósági utak építési, kezelési és föntartási szükségleteinek födözésére (1890. I. t.-cz. 23. §-a) az egyenes állami adók arányában pótadót vethetnek ki. Ezeken a meghatározott rendeltetésű pótlékokon kívűl a vármegyék közigazgatási, közgazdasági, közművelődési és jótékonysági czélokra 3%-ot meg nem haladó, s a bel- és pénzügyminiszter előzetes engedélyével még további 2% erejéig emelhető pótadót vethetnek ki. Mindezek a pótadók a földadó, házadó, kereseti adó, nyílvános számadásra kötelezett vállalatok és egyesületek adója, bányaadó, tőkekamat- és járadékadó czímén fizetett állami adók után százalékokban vettetnek ki. (1883. XV. t.-cz.) — A *községek* saját vagyonuk hozadékán kívül adókból elégítik ki szükségleteiket. A *községi adók* a következő elvek szerint rovatnak ki: *a)* a község minden egyes tagját egyenlően érdeklő közigazgatási költségek a folyó évre kivetett következő állami adók: földadó, házadó, kereseti adó, nyílvános számadásra kötelezett vállalatok és egyesületek adója, bányaadó, tőkekamat- és járadékadó arányában, — *b)* azok a költségek, a melyek a földbirtok érdekében tétetnek, csak az érdekeltek földadója arányában vettetnek ki; végre *c)* azok a költségek, a melyek a két előbbi osztályba nem sorozhatók, milyenek a belrendőrségi s a közbiztosságra vonatkozó kiadások, a földadó, bányaadó és a pusztai haszonbérlők ezen haszon-

bérlet után fizetett kereseti adója kivételével, a többi egyenes adóra vettetnek ki. Az *a)* alatt említett közigazgatási költségek kivetésének alapjáúl a községhez közigazgatásilag csatolt puszta, illetőleg havasok s a rendszeres gazdasági terv szerint kezelt erdőtestek után fizetett egyenes adóknak csak fele része vehető. A községben levő vagy a községhez csatolt földbirtokok tulajdonosai abban az esetben nem tartoznak a mezei fölügyelet költségeihez hozzájárulni, ha ezeknek a költségeknek nem veszik hasznát és gazdaságuk fölügyeletéről maguk gondoskodnak. A községi lakosok kézi és szekeres munkára is kötelezhetők. Az 1886. évi községi törvény megengedi, hogy oly községben, a melyben a napszámosok állami adómentessége a községi adóalap nagyobb mértékű csorbulását idézné elő, a törvényhatóság jóváhagyásával a napszámosok is községi adó alá kerűljenek, a mely községi adó azonban a törvényhatóság által megállapított egy napi átlagnapszám összegénél vagy a községben fizetett legkisebb mértékű községi adó felénél nagyobb nem lehet. — A községek az általános pótlékon kívül: *a)* a *községi népiskolák* költségeinek födözésére a községhez tartozó minden polgárra és birtokosra az állami egyenes adók 5%-a erejéig (1868: XXXVIII. t.-cz.); *b)* a *tanoncziskolák* költségeire a belügy- és pénzügyminiszter engedélye alapján a község összes adófizetőire a községben fizetendő egyenes adó 2%-a erejéig (1884: XVII. t.-cz. 87. §-a); *c)* a *kisdedóvó és gyermek-menedékház* fölállítására és föntartására az egyenes állami adók 3%-a erejéig (1891. XV. t.-cz. 18. §-a) külön adót vethetnek ki. — Az 1899: VI. t.-cz. (s az ennek hatályát meghosszabító 1901: XVIII t.-cz.) szerint a belügyminiszter a pénzügyminiszterrel egyetértőleg megengedheti, hogy az egyes községek a borfogyasztási adó után 20%-ot s a húsfogyasztási adó után 25%-ot meg nem haladó pótlékot szedhessenek. Ezenfelül a pénzügyminiszterrel egyetértőleg adott belügyminiszteri engedély alapján az égetett szeszes folyadékok után, a mennyiben azoknak alkoholtartalma a szeszmérővel közvetetlenűl megállapítható, hektoliterfokonként 10 fillért meg nem haladó, különben pedig literenként 8 fillért meg nem haladó szeszfogyasztási adópótlékot szedhetnek. Ha valamely város az 1899. évi julius 1-je előtt kormányhatósági engedélylyel a fentiek szerint engedélyezhetőnél nagyobb városi szeszfogyasztási, illetőleg bor- és húsfogyasztási adót szedett, a kormány megengedheti, hogy a fogyasztási adópótlékokat a jövőben is az 1899. évi julius 1-je előtt fönnállott tételek szerint szedhesse be. — Végre a törvényhatósági joggal fölruházott, valamint a rendezett tanácsú városok kormányi engedély alapján helypénzeket, kövezeti vámokat, sőt önálló községi adókat is szedhetnek.

BETŰSOROS TÁRGYMUTATÓ.

(A számok a lapokat jelzik.)

